

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Rektör Vekili / Pre Rector – Dr. Baktıgul KALAMBEKOVA

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Dil Çalışmaları*Language Studies*

Dr. Leyla BABATÜRK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Din Bilimleri***Theology*

Prof. Dr. Recai DOĞAN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Assoc. Prof. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Nezahat CEYLAN

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - International Balkan University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey

Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - University of Portsmouth / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇİMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALİYEV

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
Dizinleme

MANAS Journal of Social Studies (MJSS)
is indexed and abstracted in

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
OAJI .net Open Academic
Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

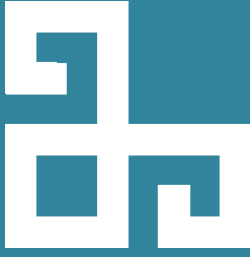
Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAşTIRMALARI MERKEZİ
ISAM.
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2023

12

2

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Kadri AĞGÜN	Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Din(i) Eğitim <i>Religious Education and Religious Education Models in Kyrgyzstan</i>	407 – 423
Ahmet Melih GÜNEŞ	Öğretmen Adaylarının Akıl ve Zeka Oyunlarına Yönelik Metaforik Algıları <i>Metaphorical Perceptions of Teacher Candidates towards Mind and Intelligence Games</i>	424 – 435
Ali Osman ENGİN, Bünyamin DÜNDAR ve Mustafa Çağrı ENGİN	Origami Oyunlarıyla Yapılan Öğretimin 5. Sınıf Öğrencilerinin Geometriye Yönelik Tutumlarına Etkisi <i>The Effect of Teaching with Origami Games on 5th Grade Students' Attitudes towards Geometry</i>	436 – 444
Aynazım MAYRAMBEK KIZI ve Mehmet Arif ÖZERBAŞ	Kırgızistan'daki Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi <i>Investigation of Problems Encountered By Parents With Disabled Children In Kyrgyzstan</i>	445 – 458
Bilal YILDIRIM ve Nur Hilal YILDIRIM	Türk Atasözlerinde Yer Alan Pedagojik Anlamlar ve Çağdaş Yansımaları <i>Pedagogical Meanings in Turkish Proverbs and Their Contemporary Reflections</i>	459 – 475
Erhan VATANSEVER ve Mustafa Zeki AYDOĞDU	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Henneseden Geometriye <i>From Hendese to Geometry in the Ottoman to the Republican Period</i>	476 – 487
İbrahim ÇOLAK, Yılmaz İlker YORULMAZ, Yalçın SEVER ve Yahya ALTINKURT	Öğretmenlerin Örgütsel Güvenleri ile Özerklikleri Arasındaki İlişkide Örgütsel Güç Mesafesi Algısının Aracı Rolü <i>The Mediating Role of Organizational Power Distance Perception in the Relationship between Teachers' Organizational Trust and Teacher Autonomy</i>	488 – 501
Kürşad YILMAZ, Semih BABATÜRK ve Ahmet Buğra İNALÖZ	Türk Kültürüne Yönelik Tutum Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>The Scale of Attitude towards Turkish Culture: Validity and Reliability Study</i>	502 – 513

Tuba BOZKURT ve Çağatay KARAKÖY	Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu Üye Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksine Uluslararası Ticaretin Etkisi <i>The Effect of International Trade on the Logistics Performance Index of Latin American Integration Community Member States</i>	514 – 523
Hüseyin USLU	Türkiye’de Reel Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranlarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Simetrik ve Asimetrik Yöntemlerle Analiz <i>The Effect of Real Exchange Rate, Inflation and Interest Rate on Foreign Trade in Turkey: Analysis with Symmetric and Asymmetric Methods</i>	524 – 556
Salih Serkan KALELİ	Bist-30 Şirketlerinin Pandemi Öncesi-Sonrası Satış Verilerinin Genetik Algoritma ile Analizi ve Optimum Portföy Oluşturma <i>Analysis of Bist-30 Companies' Pre-Pandemic Sales Data with Genetic Algorithm and Creating an Optimum Portfolio</i>	557 – 565
Mahmut ÖZ	Hastanelerde Maliyet-Hacim-Kâr Analizlerinin Uygulanabilirliği <i>Applicability of Cost-Volume-Profit Analysis in Hospitals</i>	566 – 579
Murat AVCI & Kadir ARDIÇ	How Successful is the Entrepreneurship Ecosystem in Kyrgyzstan? <i>Kırgızistan’da Girişimcilik Ekosistemi Ne Kadar Başarılı?</i>	580 – 599
Metin SAYGILI	Marka Güveninin Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği Üzerindeki Etkisinde Marka Aşkının Aracı Rolü: Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri Üzerine Bir Araştırma <i>The Mediating Role of Brand Love in the Effect of Brand Trust on Willingness to Pay Price Premium: A Study on Cosmetics and Personal Care Products</i>	600 – 612
Emre Emrullah BOĞAZLIYAN, S. Barbaros YALÇIN ve Selahattin AVŞAROĞLU	Kariyer Stresi ve Kariyer Adanmışlığı İlişkisinde Bir Yordayıcı Olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumun İncelenmesi: Necmettin Erbakan Üniversitesi Pedagojik Formasyon Öğrencileri Örneği <i>Examining Attitude toward Teaching as a Predictor in the Relationship between Career Stress and Career Engagement: The Example of Necmettin Erbakan University Pedagogical Formation Students</i>	613 – 620
Hilmi TEKİN & Gökhan KAYILI	The Effects of Parental Attitudes on Emotion Regulation Skills of 36-72 Month-Old Children (Example of Three Centers in Menteşe District of Muğla Province) <i>Ana Baba Tutumlarının 36-72 Aylık Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Etkisi (Muğla ili Menteşe ilçesindeki Üç Merkez Örneği)</i>	621 – 640
Emre YAŞAR & İsmail ÖZTÜRK	Were Career Expectations Realized? Examining the Careers of Tourism Management Graduates <i>Kariyer Beklentileri Gerçekleşti mi? Turizm İşletmeciliği Mezunlarının Kariyerlerini İncelemek</i>	641 – 653
Gonca MANAP DAVRAS	Covid-19 Korkusunun Beslenme Alışkanlıkları ve Online Yemek Sipariş Verme Niyeti Üzerindeki Etkisi <i>The Effect of Covid-19 Fear on Nutritional Habits and Intention to Order Food Online</i>	654 – 664
Vildan SARICA ve Gülçin ÖZBAY	Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Fonksiyonel Gıdalar: Mesir Macunu Örneği <i>Functional Foods within the Scope of Intangible Cultural Heritage: The Sample of Mesir Paste</i>	665 – 676

MANAS FORUM 2022: ASYA'DA GÜVENLİK VE GÜÇ GEÇİŞİ
MANAS FORUM 2022: SECURITY AND POWER TRANSITION IN ASIA

Sayı Editörü: Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ahmet TOKMAK ve İlyas KARA	Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Yurtdışında Yerleşik Yaşayan Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarının Analizi <i>Analysis of the Practices of the Organization of Turkish States Countries for their Citizens Living Abroad</i>	677 – 690
Anıl Çağlar ERKAN	The West Alternative in Turkmenistan's Energy Security <i>Türkmenistan'ın Enerji Güvenliğinde Batı Alternatifi</i>	691 – 715
Dinara APPASOVA	Потенциал Организации тюркских государств в обеспечении безопасности тюркского мира <i>The Potential of the Organization of Turkic States in Ensuring the Security of the Turkic World</i>	716 – 732
Durdu Mehmet ÖZDEMİR ve Gökmen KANTAR	Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri <i>The Importance and Possible Effects of the Shusha Declaration</i>	733 – 744
Ejazul Haq ATEED & Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	Theorizing the Fall of Hegemony: A Neo-Gramscian Perspective <i>Hegemonyanın Düşüşünü Kuramsallaştırmak: Neo-Gramscici Bir Perspektif</i>	745 – 758
Ferhat DURMAZ	ASEAN Regionalism in the 21st Century: A Review of the Community-Building Process (2003-2015) <i>21. Yüzyılda ASEAN Bölgeselleşmesi: Topluluk İnşa Sürecinin Bir İncelemesi (2003-2015)</i>	759 – 774
Fulya KÖKSOY ve Nurcan CEYHAN	Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi: Geleneksel Güvenlik Yaklaşımına Geri Dönüş Mü? <i>Japan's New Security Strategy: A Return to the Traditional Security Approach?</i>	775 – 785
Halil Emre DENİŞ ve Fatih DEMİRCİOĞLU	Türk Dünyası Ortak Kripto Para Vizyonu: TDCoin <i>Common Cryptocurrency Vision of the Turkic World: TDCoin</i>	786 – 796
Medihanur ARGALI	The Place and Importance of Kyrgyzstan in Turkish Foreign Policy from a Constructivist Perspective <i>İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikası'nda Kırgızistan'ın Yeri ve Önemi</i>	797 – 817
Ramazan TİYEK ve Bayram BALCI	Türk Devletleri Teşkilatı'na Üye Ülkelerde Endüstri İlişkileri <i>Industrial Relations in the Member States of the Organization of Turkish States</i>	818 – 833
Zeynep Deniz ALTINSOY, Filiz DEĞER & Ali AÇIKGÖZ	The Impact of the Instability and Impunity Problem Associated with Ethnic Diversity on Regional Security: The Case of Dagestan <i>Etnik Çeşitlilikle Gelen İstikrarsızlık ve Cezasızlık Sorununun Bölgesel Güvenliğe Etkisi: Dağıstan Örneği</i>	834 – 848

Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Din(i) Eğitim Modelleri

Kadri AĐĐÜN¹

Öz

Bağımsızlıkla birlikte Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Yüksek Konsey tarafından 16 Aralık 1991 tarihinde yasal anlamda düzenleme adına "Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Kanunu" kabul edilerek Kırgızistan vatandaşlarının hangi dini inançtan olursa olsun din alanındaki hak ve özgürlükleri devlet güvencesi altına alındı. Bu durum 1993 yılında kabul edilen Anayasa ile ve bunun 2007 yılındaki referandumla değiştirilmiş olan yeni şekli, din-devlet ilişkilerinde laiklik anlayışını getirmiştir. Dini özgürlükler yasal güvence altına alınmıştır. Din alanındaki yasal çerçeveye insan hakları ile ilgili "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" başta olmak üzere, Avrupa parlamentosunun insan haklarıyla ilgili kararları, Sivil ve Siyasi Haklarla İlgili Uluslararası Paktı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi çok sayıda uluslararası kurumlarla yapılan anlaşmalar da katkı sağlamıştır. Kırgızistan dini eğitiminin ve din eğitimi meselelerinin kapsamlı iyileştirme çabaları göze çarpmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak Kırgızistan'da din eğitim ve öğretim tarihi süreci, gelişimi ve güncel durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç özgürlüğü, Din eğitimi, Bağımsızlık, Eğitim, Yöntem

Religious Education and Religious Education Models in Kyrgyzstan

Abstract

After Kyrgyz Republic gained independence, the Supreme Council of the Kyrgyz Republic adopted the "Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations" on 16 December 1991 for legal regulation, which guaranteed the rights and freedoms of citizens of Kyrgyzstan in the field of religion. This situation brought an understanding of secularism into religious-state relations, especially with the adoption of the constitution in 1993 and its referendum in 2007. Thus religious freedoms are guaranteed by law. Agreements with many international organizations, such as the Universal Declaration of Human Rights, the decisions of the European Parliament on human rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Organization for Security and Cooperation in Europe, have also contributed to the legal framework in the field of religion. Comprehensive efforts to improve religious education and issues of religious education in Kyrgyzstan are highlighted. This study examined the historical process, development and current state of religious education and training in Kyrgyzstan using qualitative research methods.

Key Words: Freedom of belief, Religious education, Independence, Education, Method

Atıf İçin / Please Cite As:

Ađđün, K. (2023). Kırgızistan'da din eğitimi ve din(i) eğitim modelleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 407-423. doi:10.33206/mjss.1264325

Geliş Tarihi / Received Date: 13.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.03.2023

¹ Dr - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, kadri.aggun@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0003-1432-7656

Giriş

Kırgızlar'ın Rus hakimiyetine girmeleri 19. Yüzyılın sonlarına rastlamakta ve hakimiyet altına alındıkları bu dönemde Rus rejimi tarafından baskıya maruz kalmışlardır. Özellikle din tanımayan bir ideolojiye sahip SSCB'nin 1917'den 1991 yılına kadar hâkimiyetinde kaldığı dönemde din ve milliliğe karşı bu baskı daha yoğun hissedilmiştir. (Danıyarov, 1963) Bu ateist ideolojinin baskılamalarına ve olumsuz etkilerine rağmen Kırgızlar, kültürel değerlerini ve inançlarını koruyabilmişler, ancak bu değerleri koruma, geliştirme ve güçlendirmede bir çok imkandan da mahrum bırakılmışlardır (Erdem, 2001). Materyalist komünist rejimin etkisiyle dini kurumları kısıtlanan halk, dinî bilgileri bir sistem dahilinde öğrenme ve öğretme yerine, mevcut durumu muhafaza etmeye ve siyasal erkin dikkatini çekmeyecek şekilde bir kısım dinî pratikleri uygulamaya çalışmıştır. Böylece Kırgızlar, o dönemlerde her ne kadar hakimiyeti altındaki devletin eğitim sistemiyle ve rejimin uygulamalarıyla barışık bir görüntü sergilemeye çalışmışlarsa da Müslüman kimliklerinden, gelenek ve göreneklerinden kopmamışlardır. Dini vecibelerini, inançlarını geleneklerinin ve göreneklerinin içinde yaşatmaya çalışmıştır².

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte "*Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti*", tarihe karışmış ve Kırgızistan 15 Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde Parlamento'da oy birliği ile kabul edilmiştir. Aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul Toplantısı'nda alınan kararla, ülkenin resmi adı "*Kırgız Cumhuriyeti*" olmuştur.

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da siyaset, ekonomi, kültür, eğitim gibi pek çok alanda düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu düzenlemelerin içinde en dikkati çeken din-devlet ilişkileri konusunda yapılanlardır. Din-devlet ilişkisi ile ilgili düzenlemeler, ülkede din ve din eğitimi alanında yeni yapılanmaları beraberinde getirmiş, din-devlet ilişkilerine yeni bir statü kazandırmış ve dini hayatın ve din eğitiminin canlanmasını sağlamıştır.

Din-devlet ilişkileri ile ilgili ilk düzenlemeler 1991 tarihli "*İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar*" kanunu (N 657-XII sayılı "O svobode veroisповedaniya i religioznih organizasiyah" kanun.) ile 5 Mayıs 1993 tarihli "*Kırgız Cumhuriyeti Anayasası*"dır. 1991 Kanunu ve 1993 Anayasası din-devlet ilişkilerindeki liberal yaklaşımıyla ülkede din alanında özgür bir ortam oluşturmuştur. Her iki metinde, vatandaşlara dinlerini yaşamak, yaymak, ibadetlerini yerine getirmek, dinî kurumlar oluşturmak, din eğitimi almak, dinlerini öğrenmek ve gerekirse onun için yurt dışına bile gitmek için geniş haklar tanınmıştır. Bu durum, Kırgızistan'da radikal inanç ve grupların yayılmasına, izinsiz dini kurum ve okulların ortaya çıkmasına, İslam fanatizminin artmasına da zemin hazırlamıştır. Örneğin yasaklanmasına rağmen "Hizb-ut-Tahrir" gibi radikal bir partinin mensupları giderek artmıştır. Bunun üzerine devlet, din ve vicdan özgürlüğü ilkesinden vazgeçmemek kaydıyla dini konulardaki sorunlara karışmamak ya da kayıtsız kalmak tutumundan 1996'dan itibaren vazgeçmeye başlamıştır. Bu amaçla, 1996 yılında ülkede din alanında faaliyetlerini yürüten veya bunun için dışarıdan gelen tüm dinî cemaatleri, kurumları, kişileri kayda almak, kontrol etmek ve din alanında meydana gelen süreçleri takip etmek için Cumhurbaşkanlığına bağlı Din İşleri Devlet Komisyonu kurulmuştur. Devlet, din alanında dinler arası hoşgörüyü geliştirmek, toplumdaki istikrarı korumak için bir dizi kararnameler de çıkarmıştır (Murzaraimov, 2018: s.15). Ancak bu düzenlemelerle dini grupların faaliyetlerinin kontrol altına alınması amaçlanmıyşsa da istenilenler tam olarak gerçekleştirilememiştir. Elde edilen tecrübelerle Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerini yeniden şekillendirmek için önce 31 Aralık 2008 tarihinde 282 sayılı "O svobode veroisповedaniya i religioznih organizasiyah v Kırgızskoy Respublike (*Kırgızistan Cumhuriyetinde İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar*)" ile ilgili yeni din kanunu kabul edilmiş ardından da 3 Şubat 2014 tarihinde gerçekleşen Güvenlik Konseyi toplantısında, ülkedeki mevcut dinî durum, din-devlet ilişkileri ve devletin dinî politikası bir daha gözden geçirilerek, farklı dine mensup kişiler arasındaki anlaşmazlıklar ve devlet yapısını sarsacak zararlar gibi olumsuz faktörleri engellemek amacıyla, Anayasa ve yasalar çerçevesi dahilinde tüm dinî kuruluşların faaliyetlerini ve kayıt işlemlerini düzenleyen net bir sistemin oluşturulması ön görülmüştür. Sonuncusu ile 2014-2020 yılları için yeni devlet politikası konseptinin hazırlanması hedeflenmiştir (Veçerniy Bişkek, 2022).

Yürürlükteki Anayasa, 1993 Anayasasının zaman içinde yapılan bazı değişikliklerle 2010 yılında kabul edilmiş şeklidir. Kırgızistan Anayasası'nın temelini insan hak ve hürriyetlerine önem verilip korunması, düşünce ve fikir özgürlüğü, herkesin dil, din, ırk, cinsiyet konusunda kanun karşısında eşit olduğu ve aynı haklara sahip olduğu gibi temel demokratik ilkeler oluşturmaktadır. Anayasanın 1. maddesinin 1. fıkrasında

² Kırgızistan'da 1991 yılı öncesi dini durum için bkz. "İsaeva, G. ve Amirayev, R. (2012). Nekotone voprosi stanovleniye gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki V Religioznoy Sfere. Nauka İ Noviyе Tehnologiy journal, 9, 242-247."

“Kırgızistan Cumhuriyeti (Kırgızistan) egemen, demokratik, hukuk, laik, üniter, sosyal devlettir.”; 16. maddesinin 2. fıkrasında, “Kırgızistan Cumhuriyetinde herkes dine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir.”; 7. Maddede, “Kırgız Cumhuriyeti’nde, hiçbir din, resmi ya da zorunlu olarak kabul edilmez. Din ve kültler devletten ayrılmıştır. Dinî kurumların ve din adamlarının, devlet organlarının faaliyetlerine müdahale etmeleri yasaklanmıştır.”; 4. maddesinin 4. Bendinde “Dine, etnik kökene, dayalı siyasî partilerin kurulması, dinî kurumların siyasî amaçlar gütmeleri; anayasal düzeni değiştirmeye yönelik ulusal güvenliğine tehdit oluşturmak, sosyal, ırksal, etnik ve dinî nefreti körüklemek için siyasî hedefleri güden, siyasî partilerin, kamu ve dinî kurumların, bunların temsilciliklerin ve şubelerin faaliyeti yasaklanmıştır.” gibi ilkelerle de devletin dini inanç ve oluşumlarla ilişkisi belirlenmiştir. (Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki,1993; Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki 2010).

Anayasa’da din-devlet ilişkileri ile ilgili temel ilkeler yer alırken bu ilişkinin bir parçası olarak din eğitimi ve öğretimi ile ilgili ilke ve uygulamalar, 1991 “İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu” ve din ile ilgili çıkarılan daha sonraki yıllardaki kanun ve kararnamelerde yer almıştır. Örneğin 1991 Kanununun 6. Maddesi okulların dini kurumlardan ayrılığı ve din eğitimi ile ilgili konuları içermektedir:

“Kırgızistan Cumhuriyeti’nde devletin eğitim sistemi, dinî kuruluşlardan ayrıdır. Dinî tutumları ne olursa olsun, bütün vatandaşlara değişik eğitim kademelerine erişim hakkı tanınır. Vatandaşlar tek başına veya topluca, seçtikleri dilde din eğitimi alabilirler. Usulüne uygun olarak kayıtlı tüzüklere sahip olan dinî organizasyonlar, kendi tüzüklerine uygun olarak çocuk ve büyüklerin dinî eğitimi için eğitim kurumlarını ve gruplarını oluşturmak, başka eğitim imkanlarını sunmak ve bunun için sahip oldukları veya kiradıkları binaları kullanmak hakkına sahiptirler. Çocukların dinî eğitim almaları ancak anne-babanın veya velilerinin izni ile olabilmektedir. Dinî eğitim öğretimi veren kişilerin, kendilerinin de dinî eğitim almış olmaları ve faaliyetlerini yürütmek için ilgili dinî merkezlerden izin almaları gerekmektedir. Yetismekte olan neslin ablâk ve manevî eğitim ihtiyaçları için okullarda mümkün olduğunca ablâk ve maneviyat derslerine yer verilir. Bunun için, öğretmenler yerel millî eğitim organları tarafından seçilir.” (İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 1992, 1. bölüm, 6. Madde).

1991 Kanunu, 2008 yılında çıkarılan “İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu” çıkıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. 2008 Kanunu’nda eğitim ve din ilişkileriyle ilgili düzenlemeler, Kanunun “Eğitim Verme ve Din” başlıklı 6. maddesinde açıklanmıştır:

1. “Vatandaşlar hangi dine mensup olduklarına bakılmaksızın devlet eğitiminin her çeşit ve düzeyinde eğitim alma hakkına sahiptir.
2. Dini eğitim veren kurumların haricinde devletin eğitim kurumlarında dini kurumları oluşturmaya izin verilmez.
3. Kırgız Cumhuriyeti mevzuatınca belirlenen usul uyarınca tescil edilen dini kuruluşlar, çocuk ve yetişkinlerin dini eğitimi için kendi tesislerini kullanarak kendi kaynaklarından finanse edilen dini eğitim kurumları oluşturma ve sürdürme hakkına sahiptir.
4. Dini kurumlar, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatınca belirlenen usul uyarınca, din adamlarının ve ihtiyaç duydukları din görevlilerinin eğitimi için dini eğitim kurumlarını oluşturma hakkına sahiptir.
5. Vatandaşlar, Kırgız Cumhuriyeti “Eğitim ile İlgili” Kanunu’na göre zorunlu genel ortaöğretim eğitimini aldıktan sonra yüksek ve orta dini öğretim kurumlarında eğitim almaya kabul edilir.
6. Dini eğitim kurumlarında dini disiplinleri öğreten kişiler, özel bir dini (manevi) eğitime sahip olmalı ve faaliyetlerini uygun bir belge ile onaylanması gerekir ve içinde buldukları dini organizasyonun ilgili yönetim organı ile istişare ederek yürütmelidirler.
7. Her düzeyde eğitim için dini disiplinlerin bireysel olarak öğretilmesi yasaktır.
8. Genel eğitim niteliğine sahip dini disiplinlerin öğretilmesi, eğer Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına aykırı değilse, devlet eğitim kurumlarının programlarına dahil edilebilir. 9. Dini eğitim kurumları, Kırgız Cumhuriyeti topraklarında faaliyet gösteren eğitim kurumlarının tüm hak ve görevlerinden yararlanırlar.” (2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 2009, 1. bölüm, 6. Madde).

2008 Kanunu’nun “Dini Eğitim Kurumlarının Tescili” başlıklı 13. maddesinde dini kurumların oluşumu ve çalışması ile ilgili yasal çerçeve belirlenmiştir. Buna göre, dini eğitim kurumlarının, Din İşleri Devlet Komisyonu’na kayıt yaptırmaları zorunludur; bu organa kayıt yaptırmadan dini eğitim vermek yasaktır; dini eğitim kurumunun kurucuları tarafından onaylanan devlet ve resmi dillerde dört nüshada hazırlanmış olan tüzük yapma toplantısının protokolü, dini eğitim kurumunu oluşturma ile ilgili kararı veya sözleşmesi; kurucuların kişisel bilgileri; kurucuların tüzüğünün dini kurum olarak kayda alma ile ilgili lisansının noter onaylı kopyaları; kurucular tarafından onaylanan öğretim müfredatı, öğretmenlerin kalite

göstergesi; ilgili organlardan sertifika-sonuç alma (sıhhi-epidemiolojik, yangın), faaliyetlerini yürütmek için yerel yönetimin dini eğitim kurumuna izni; finansal kaynakların kullanılabilirliğinin teyidi; öğretmenlerin kalite personeli talep edilmekte ve bu işlemlerden sonra dini eğitim kurumuna eğitim faaliyetini yürütmesine dair belli bir lisans verilecektir (2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu, 2009, madde 13).

11 Nisan 2021 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının ilgili maddelerinde (9/2 ve 9/3) Din ve Devlet ilişkileri ile ilgili temel ilkeler daha önceki anayasa ve kanunlar ile aynıdır. Bunun yanında 2021 Anayasa'sının 3. Bölümünde "Toplumun Manevi ve Kültürel Değerleri" başlığının ilgili maddeleride yapılan çalışmaya konu olan yıllardaki anayasala ve kanunlarla aynılık göstermektedir (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2021, madde 9).

Din eğitimi ile ilgili konuların yer aldığı metinlerden biri de "Savunma Konseyi'nin 2014 Yılındaki Yeni Din Konseptidir. Böyle bir metnin ortaya çıkması, 7 Nisan 2010 yılında meydana gelen kanlı olaylar, Güney Kırgızistan'da yaşanan Kırgız-Özbek çatışmaları, ülke içindeki aşırı ve yıkıcı dini örgütlerin faaliyetlerinin artması, anayasal düzeni, kişisel, kamusal ve devlet güvenliğini tehdit eden radikal ve aşırı ideolojilerin yayılması, dini grupların birbirlerine karşı sert tutum ve davranışları, tesettür, çok evlilik gibi dini konuların aşırı uçlarda tartışılması, din değiştirme olaylarına karşı gösterilen tepkiler ve benzeri olaylar sebebiyledir. Bu durum, Devleti toplumdaki durumu analiz etmeye ve din-devlet ilişkileri konusunda yeni bir konseptle zorlamıştır. Gelişen olaylar konseptin ağırlıklı olarak güvenlik üzerine olmasını gerektirmiştir (Baktıbaev, 2014). 28 Kasım 2013 tarihinde, Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin görüşülmesi gereken meselelerin başında ülkedeki dini durum olmuştur. Birçok milletvekili dini durumun kötü olduğunu, dinde aşırılık ve terörizmin ülke güvenliğini için tehdit oluşturduğunu, din adına kurulan örgütlerin devlet tarafından kontrol edilmesini ve din-devlet ilişkilerinin bir daha gözden geçirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuşlardır. Bunun için dini duruma düzeltmek için müdahale etmek amacıyla acil tedbirler alınmasını istemişlerdir (Baktıbaev, 2013). Kırgızistan'daki dini durumun ve din-devlet ilişkilerinin iyileştirilmesi ihtiyacı, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 21 Ocak 2013 tarihli Kararı'yla onaylanan "2013- 2017 Dönemi İçin Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'nde" belirlenmiştir. 3 Şubat 2014' te Savunma Konseyi'nde dini alanı düzeltmek için alınan Karar üzerinde 7 Şubat 2014/24 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, "Kırgızistan Cumhuriyeti Savunma Konseyi'nin Dini Alanda Devlet Politikası Konusundaki Kararlarının Uygulanması ile İlgili" Kararname'yi imzalamıştır (Arslanbek, 2019). Bu, devletin Kırgızistan'da artık dinin ve dini örgütlerin yasal düzeni tehdit unsuru olarak ayrılıkçı bir varlık alanı bulamaması, yeniden farklı bir din-devlet ilişki modeline geçişin öngörülmesi anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgili bir çalışma komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyon dini alanı düzenlemek için teorik çalışmalar başlatmıştır. Bu kararın uygulanması adına, Kırgız Cumhuriyeti Savunma Konseyi toplantısında 3 Kasım 2014 tarihinde onaylanan "2014-2020 Dönemi İçin Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini Alandaki Devlet Politikası Konsepti" (Din Konsepti) kabul edilmiş ve 14 Kasım 2014/203 sayısı ile Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Böylece Kırgızistan devleti 5 (beş) senelik dini alandaki politikasını belirlemiştir (Arslanbek, 2019).

2014 Din Konsepti, her yönüyle dini alanın gelişmesi için metodolojik ve kavramsal temelleri, Kırgızistan devletinin din anlayışını ve konulara yaklaşımını, devletin din politikalarını yeniden şekillendirmek için ana yönlerini ve Kırgız toplumunun hukuksal, kültürel, dini ve sosyal alanlarındaki stratejik görevlerini tanımlamıştır. Bunlar, vicdan ve din özgürlüğünün sağlanması, laik devlet temelinde yeni bir Kırgızistan modeli kurulması, hukuki normatif yasalara düzenleme ve eklemelerin yapılması, dini organizasyonların faaliyetlerinin sınırlarının oluşturulması (diğer vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlali, dinin siyasallaşması), devletin dini alanı düzenleme amacı ile müdahalesi (dinler içi faaliyetlere müdahalenin kısıtlanması), Kırgızistan'da vatandaşların dini radikalleşmesinin önlenmesi, ekstremist ve terörist faaliyetlerin önlenmesi, geleneksel İslam'ın (Hanefî ve Maturidi mezhebi) desteklenmesi, dini alanın radikalleşmesini önlemek için ılımlı İslam'ın ilerlemesini destekleyen politikanın yürütülmesi (Kırgız Cumhuriyeti Savunma Konseyi'nin kararı), dini okuryazarlığın artırılması ve din eğitimi düzeyinin kalitesi, dini durumu izlemek ve dini alanda güncel sorunları çözmek için uzmanlık ve analitik kapasitenin artırılmasıdır.

Konseptin tamamında hedeflenen amaçların gerçekleşmesi din eğitimiyle ilgili olmasına karşın, metinde yine de din eğitimi konusu özel olarak ele alınmıştır. Konseptte Kırgızistan'da din eğitiminin gelişim süreci dikkate alınarak problemlerin çözümüyle ilgili şu hususlara vurgulanmıştır:

Laik din eğitimi sistemini geliştirme; Din eğitiminin inanç ve inançsızlık karşında belirlenen laiklik ilkesi çerçevesinde verilmesi için Din Tarihi, Kültür Tarihi, Din Bilimleri Eğitimi bilim dalını düzenleme, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında din kültürünün temellerinin okutulması için eğitim-öğretim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması.

Dini eserler ve tercüme; Devlet dillerinin (Kırgızca ve Rusça) dışındaki bütün bilimsel çalışmaları, dinler tarihini, dünya dinleri teorisini, günümüzdeki dini akımları kapsayan edebiyat ve kaynakları çevirmek.

Eğitim; Düşünce tarzı, din adına ve din alanında yapılan çalışmaların öğretilmesi, dini eğitimin geliştirilmesini sağlamak, belgelendirme, belli standartların uygulanması ve müfredatın birleştirilmesi.

Dini eğitim kurumlarının lisans alması; Dini eğitim alanında, dini eğitim kurumlarının legalizasyonu, sertifikalandırılması, eğitim programlarının içerik açısından birleştirilmesi ve radikal ideolojileri ve yönelmeleri önlemek için öğretim programı uygulamak.

Yabancı dini okullarda eğitim; Konsept, “Kırgızistan vatandaşlarının din eğitimi aldığı yabancı dini eğitim kurumlarının analizini yapma ve vatandaşları bu kurumlardaki eğitimin uygunluğu hakkında bilgilendirmek” önerisinde bulunmaktadır.

Dini eğitimin kalitesini arttırma; Konsept, din adamlarının ve din görevlilerinin eğitim seviyesini ve kalitesini arttırmak için şunları önermektedir: din adamları, devletin ilahiyat fakülteleri, bölümleri, din eğitimi ve devlet organlarının uzmanlarının katılımıyla merkezi bir eğitim sistemi oluşturmak, dini konular hakkında bilgilendirmek için devlet üniversitelerinin tüm bölümlerine, devlet kurumlarına, devlet memurlarına yönelik eğitim programlarının uygulanması (Din Konsepti, 2014). Böylece devlet din eğitimi doğru düzgün uygulama yolunda bu tarz bir politika izleyeceğini belirtmiştir. Konsept’te belirtilen temel problemlerin çözümünde yabancı ülkelerin tecrübelerini Kırgızistan’ın yerel şartında kullanacağını ve dini eğitim kurumlarının niceliğine değil niteliğine bakılacağını belirtmiştir (Arslanbek, 2019).

Kırgızistan’ın 1991 yılından itibaren genelde din-devlet ilişkileri özelde din eğitim öğretimi ile ilgili kanuni düzenlemeleri yukarıda özetlendiği gibidir. Bu çerçevede makalenin konusunu/problemlerini şu sorular oluşturmaktadır:

- Anayasal düzenlemeler Kırgızistan’da din eğitim ve öğretimi alanında nasıl bir yapılanma ortaya çıkarmıştır?
- Bu yapılanma içinde Kırgızistan’da hangi din(i) eğitim modelleri ortaya çıkmıştır?
- Bu dini eğitim modellerinden hangisi benimsenebilir? Niçin?

Araştırmanın temel amacı, Kırgızistan’da din-devlet ilişkileriyle ilgili anayasal düzenlemelerin ortaya çıkardığı din eğitim öğretimi sistemini, sistemin genel eğitimdeki yerini ve ilişkisini betimlemektir. Bu temel amaç çerçevesinde özellikle Kırgızistan’daki din eğitiminin bağımsızlıktan itibaren tarihsel gelişimini, benimsenen dini eğitim modellerini belirlemek ve bu modelleri değerlendirerek konuyu tartışmaya açmaktır.

Bu makale, tarama modelinde desenlenmiş nitel bir araştırmadır (Berg ve Lune, 2015). Nitel araştırmalar, araştırılan olay veya olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülebilir özellikleri yerine, daha çok detaylı olarak ve anlamaya dönük olarak yapılan, “nasıl, niçin” gibi sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılan araştırmalardır (Denzin ve Lincoln, 1998). Bu bağlamda makalenin araştırma soruları için literatür taraması yapılmıştır. Doküman incelemesi yoluyla çalışma konusu ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, kanunlar, kararnameler, yönetmelikler taranarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen nitel veriler doküman analizi tekniği ile incelenmiştir.

Kanuni Düzenlemelerin Ortaya Çıkardığı Din Eğitimi

Kırgızistan’da 1991 Din Kanunu ve 1993 Kırgızistan Anayasası laik bir devletin temelleri atılarak din ve devlet birbirinden ayrılmış, vatandaşlara din alanında geniş dini hak ve özgürlükler sağlanmış, dini kurumlara özgürce yapılanma ve faaliyet yapabilme imkânı verilmiştir. Böylece din eğitim öğretiminin büyük ölçüde genel eğitimin dışında dini kurumlar yoluyla yürütülmesi hedeflenmiştir. Din eğitiminden sorumlu ve din eğitimi veren kurumlar şunlardır.

Kırgızistan’da din eğitim öğretimi denetlemek, yürütmek ve konsept oluşturmakla sorumlu iki kurum vardır. Biri, 1990’dan önce Taşkent’e bağlı Kırgızistan Müslümanları Kadıyatı olan ve 1993 yılında bağımsızlığını ilan eden, resmi tüzel kişiliğini 1997’de kazanan bağımsız bir dini kurum olan Kırgızistan

Müslümanları Dini İdaresi (Müftiyat)dir. Diğeri ise Cumhurbaşkanlığına bağlı Din İşleri Devlet Komisyonu'dur. Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi ikinci kuruma bağlıdır.

Kırgızistan'da örgün din eğitimi veren kurumlar, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı kurumlar, sivil vakıflar yoluyla veya belli kişi ve gruplar tarafından kurulan bağımsız din eğitimi kurumları, Üniversiteler bünyesindeki kurumlar ve Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda verilen din eğitimidir. İslam dışındaki diğer inanç ve dinlerin din eğitimi öğretimi ise kendi dini kurumları tarafından yürütülmektedir. Yaygın din eğitimi ise Müftiyata bağlı mescitler ile dini gruplar tarafından açılan ev ve mescitlerde yapılan din eğitimi faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir.

Kırgızistan'da halkın din eğitimi ihtiyacını karşılayan Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı medreseler, 3 yıllık Kur'an-ı Kerim ezberleme kursları, 2 yıllık ilköğretim medreseleri, 3 yıllık ortaöğretim medreseleri ile 4 yıllık yüksek medrese seviyesindeki İslam enstitüleri ve Kırgızistan İslam Üniversitesi'dir. Müftiyata bağlı bütün seviyelerde yüzün üstünde medresede yaklaşık sekiz bin öğrenci vardır (Kozukulov, 2020). Bunlar, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi'nin standartlarına göre ve Din İşleri Devlet Komisyonu'nun sertifika onayı ile faaliyetlerini yapmaktadır. Medrese eğitiminde genellikle daha önceki İslam alimlerinin yazdığı kitaplar geleneksel yöntemlerle müderrisler tarafından okutulmaktadır. Fiziki şartları çok iyi olmayan medreselerin giderleri öğrenci velileri ve halkın yardımları ile karşılanmaktadır. 2013 yılında Müftiyat medreselerdeki eğitim programlarında bir standart getirmiş ve fiziki imkanları iyileştirmeye başlamışsa da bu kurumlardaki eğitim seviyesinin istenilen düzeye ulaştığı söylenemez. Mezunlarına Müftiyat tarafından diploma verilmekte ve bir kısmı medreselerde hocalık yapmakta bir kısmı müftiyat personeli bir kısmı ise mescitlerde imam olarak görev yapmaktadır. Müftiyata bağlı dini eğitim kurumlarının diplomaları Eğitim Bakanlığı'nın lisansını almadan faaliyetlerini sürdürdükleri için devlet tarafından tanınmamaktadır (Iusubov, 2015; Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019).

Kırgızistan'da orta öğretim seviyesinde açılan ve devlet tarafından tanınan tek orta öğretim kurumu Türkiye tarafından finanse edilen 2013'te Oş İlahiyat Fakültesi bünyesinde eğitim öğretime açılan Oş İmam Hatip Lisesi'dir (Iusupov, 2015).

Kırgızistan'da müftiyatın yanı sıra sivil vakıflar yoluyla veya belli kişi ve gruplar tarafından kurulan ve finanse edilen medreseler de vardır. Bunlar medreseyi kurduktan sonra Müftiyata kayıt yaptırmakta ve alınan onay üzerine faaliyetlerini yürütmektedirler. Ancak ülkede Müftiyata kayıt yaptırmadan faaliyet gösteren medreseler de vardır (Iusubov, 2015). Vakıf veya kişiler tarafından kurulup faaliyet gösteren medreselerde de klasik İslam ile ilgili kitaplar okutulmakta ve geleneksel yöntemler uygulanmaktadır. Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası açılan özel medreselerin çoğu Kırgız vatandaşları tarafından açılırken ilerleyen yıllarda daha çok Arap ülkeleri, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından açılmıştır (Iusubov, 2015; Arslanbek, 2019; Kurbanova, 2014).

Kırgızistan'da dini eğitim sistemi içinde üniversitelerde açılan dini öğretim kurumları da vardır. Bunların bir kısmı ilahiyat fakültesi bir kısmı ise üniversite fakülte içinde bölüm olarak yer almaktadır. İlahiyat fakülteleri sırasıyla 1993 yılında Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat, 2001'de Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı Araşan Sosyal Bilimler İlahiyat Fakültesi, 2011'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 2007'de İşenali Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'dir. İlahiyat Fakültelerinin üçü Türkiye devlet veya vakıf desteklidir. Lisans düzeyinde din eğitimi veren ilahiyat fakültesi mezunlarına devlet diploması verilmektedir. Üniversite içinde bölüm olarak açılan ve Kırgızca'da "Din Tanuu" olarak adlandırılan din bilimleri bölümleri vardır. Din bilimleri bölümü genellikle Sovyetlerin son dönemine doğru Felsefe ve Tarih Fakülteleri bünyesinde Din Bilimleri Dalı olarak açılan ve bağımsızlık sonrası da devam eden bölümlerdir. Bu bölümlerde İslam ve diğer dinler ana hatlarıyla öğretilmektedir (Iusubov, 2015; Aydar, 2009a; Aydar, 2009b,). Bunlar, Kırgız Milli Üniversitesi Din Tanuu (Din Bilimleri) Bölümü, Kırgız Rus Slavyan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dünya Kültürleri ve Dinleri Bölümü ve Kırgızistan Uluslararası İlahiyat bölümüdür. Kırgız Rus Slavyan Üniversitesi'ndeki bölüm 5 yıllık diğerleri ise 4 yıllık lisans eğitimi vermektedir. Bazılarında ise hazırlık sınıfları vardır. İlahiyat fakültelerinin programları İslami ilimler ile felsefe ve din bilimleri derslerinin okutulduğu programlardır. Din bilimleri bölümünün programı ise daha çok dünya dinlerinin genel hatlarıyla öğretildiği din bilimleri derslerinin ağırlıklı olduğu programlardır. Fakülte ve bölümlerin çoğunluğunun lisansüstü programları da vardır. İlahiyat fakültelerinden ve din bilimleri mezunları, üniversitelerde öğretim üyesi, okullarda öğretmen, mescitlerde imam, devletin çeşitli kurumlarında din uzmanı olarak görev alabilmektedirler (Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019; Iusupov, 2015).

Kırgızistan'da örgün din eğitiminin yanı sıra yaygın din eğitimi Müftiyata bağlı mescitler ile dini gruplar tarafından açılan ev ve mescitlerde yapılmaktadır. Ülkede bağımsızlık sonra mescitlerin sayısı hızla çoğalmaya başlamıştır. Hepsinin kayıtları olmadığı için bugün çoğu Güney Kırgızistan'da olmak üzere üç bine yakın mescit olduğu tahmin edilmektedir (Iusupov, 2015; Kozukolov, 2020; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Mescitlerde "Moldo" olarak adlandırılan din adamları namaz kıldırıp erkek çocuklara Kur'an ve dini bilgiler öğretmektedirler. Kendi belirledikleri programa göre geleneksel yöntemlerle din eğitimi yapan Moldoların önemli bir kısmının yeterli dini bilgiye ve pedagoji bilgisine sahip olmadığı ifade edilmektedir. Kız çocukları ise din eğitimlerini "Atınbübü veya Atınça" denilen kadın hocalardan almaktadırlar. Dini bilgisi olan kadınlar da atınca olabilmekte ve kendi evlerinde din eğitimi yapabilmektedir. Sovyetler döneminden itibaren var olan bu eğitime "eskice" denilmektedir (Akramova, 2000; Iusupov, 2015; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Kırgızistan'da yaygın din eğitiminin önemli bir parçasını da "davet ve tebliğ" oluşturmaktadır. Davet ve tebliğ yapan kişiye halk arasında "davatçı" denilmektedir. Bu din eğitimi faaliyetini çoğunlukla Pakistan kökenli bir oluşum olan Tebliğ Cemaati ve Cemiyatü'l-İslami mensupları yapmaktadırlar (Iusupov, 2015). Başlangıçta davetçilerin tebliğ faaliyetlerinin kontrolsüz olması üzerine bunların koordinesi ve kontrolü için Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi bünyesinde Davet Bölümü açılmıştır (Mamayusupov, 2004).

Kırgızistan'daki din eğitimi sisteminin belirlenmesinde etkili olan 1991 İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu'dur. Aslında 1991 Kanunu, SSCB döneminde oluşturulan dini sistemin çok az değişikliklerle uygulanmasıdır (Kozukolov, 2020; Myrzabaev, 2009). Daha sonraki çıkarılan kanun ve düzenlemeler oluşturulan dini sistemi yeniden yapılandırma değil, daha çok güvenlik politikalarının ön planda tutulduğu kontrol altında tutup denetlemektir. Ancak bu yapının ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulması önemlidir. Yapılan akademik çalışmalar, Üniversiter yapı içindeki yüksek din öğretimi kurumları bir tarafa bırakılırsa ülkede örgün ve yaygın olarak faaliyet gösteren din eğitimi kurumları ve faaliyetlerinin çok iyi olmadığını vurgulamaktadır (Aktaş, 2016; Arslanbek, 2019; Iusupov, 2015; Murzaraimov ve Köylü, 2019). Yetiştirilmek istenen insan modelinin net olması başka bir ifadeyle bir din eğitimi felsefesinin oluşturulamamış olması başta olmak üzere örgün ve yaygın din eğitiminin idari ve finansal problemler, öğretim programının niteliği, öğretim elemanı yetersizliği, kalitesi ve ekonomik problemleri, fiziki imkanların yeterli olmaması, mezuniyet sonrası mezunların istihdam yokluğu gibi pek çok problemleri vardır. Üniversiter yapı içindeki yüksek din öğretimi kurumlarının verdiği eğitim, kurumlara göre farklılaşmakla birlikte devlet standartlarına göre lisans verildiği için belli bir düzey ve kaliteye sahiptir.

Kırgızistan'da Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda verilen din eğitimi ile ilgili olarak da şunlar söylenebilir: Kırgızistan'da Kırgızistan'ın din-devlet ilişkisini belirleyen ilk 1991 Din Kanunu'nun 6. maddesinin 4. paragrafında: "Yetişmekte olan neslin manevi ve ahlaki eğitiminin gerekliliği dikkate alındığında, okullarda imkânlarla bağlı olarak maneviyat ve ahlak dersleri verilebilir. Öğretmenler milli eğitimin yerel organları tarafından seçilir." hükmüne yer verilmiştir. Kanun'da böyle bir maddenin yer almasında devletin milli tarih ve kültürüne sahip çıkma niyeti ile dini, toplumu birleştirecek bir güç olarak da görmesinin yanı sıra halkın ve aydınların da böyle bir dersin olmasındaki istekliliğinin etkisi vardır (Iusubov, 2015). Burada İngilizceye "spiritual" olarak tercüme edilen kelime, Kanun'un Kırgızca metninde "ıyman (sabaktarı)", Rusça metninde ise "(uroki) duhovnosti" olarak geçmiştir. "İyman" kelimesi Kırgızcada 'din', 'inanç', 'vicdan' ve 'ahlak' anlamında kullanılırken, Rusçadaki "duhovnyı" kelimesinin ise "dini", "manevi" ve "ruhani" kelimelerinin karşılığı olduğu söylemek mümkündür (Myrzabaev, 2009). Din Kanunu'nun ilgili maddesi genel eğitim sistemi içinde din ve ahlakla ilgili bir dersin olabileceğini göstermektedir. Böylece Kırgızistan'da da okulda din dersi ve tartışmaları da başlamıştır.

İyman Sabacı dersindeki "İyman" kelimesi, toplum kesimleri tarafından farklı yorumlanmıştır. Bir kısım İyman kelimesiyle Kırgız milli manevi değerleriyle ahlaki değerlerinin, bir kısım dinin yani İslam'ın bir kısım her ikisinin kastedildiğini belirirken bir kısım ise böyle bir dersin laikliğe aykırı olduğunu ifade ederek tamamen karşı çıkmışlardır. Bu tartışmalarda tarafların yorumlarında, laiklik anlayışları, İyman kelimesine yükledikleri anlam, din-devlet ilişkisi konusundaki yaklaşımları vb. değişkenler etkili olmuştur (Iusupov, 2015; Myrzabaev, 2009).

1991 Din Kanunu'yla Kırgızistan genel eğitim sistemi içinde ortaöğretimde ilk yer alan ders Kanundaki adıyla "İyman Sabacı"dır. Ders, ortaokullarda "isteğe bağlı" statüsünde okutulmaya başlanmıştır. Derste başlangıçta Kırgız milli manevi değerlerinin, dini-ahlaki normların ve toplumsal davranışların okutulması hedeflenmiştir. İyman Sabacı ülkenin her tarafında da okutulmamıştır. Özellikle daha muhafazakâr olan Güney bölgesinde eğitim dili Kırgızca olan okulların öğretim programlarında yer almıştır. Buralarda da her okulda yer almamıştır. Bir bakıma okul müdürlerinin tercihi bırakılmıştır.

Dersin içeriğini ise Kırgız milli değerleri, kültürel örf ve adetler, genel ahlaki normlar, ekolojik konular, toplumsal davranışlar vb. konular oluşturmuştur. Ders için 1991 ve 1992 yıllarında içeriği belli olmayan programlar yapılmış ancak yaygınlaşmamıştır. Dersi veren öğretmenler ise henüz branş öğretmenleri olmadığı için din adamları, Sınıf Öğretmenleri, Kırgız Dili ve Edebiyatı Öğretmenleri, Tarih Öğretmenleri hatta Estetik, Rehberlik ve Felsefe Öğretmenleri tarafından okutulmuştur. Bu durum, dersin kitabı da olmadığı için dersi veren öğretmenin anlayışına göre amacı ve içeriği şekillenmiştir. Örneğin dersi veren din adamı ise daha çok İslam ile ilgili konular, sınıf öğretmeni ise Kırgız milli değerleri ile birlikte dini konular, felsefe öğretmeni ise Kırgız kültürü ile birlikte felsefi ahlak okutulmuştur (Akramova, 2006; Arslanbek, 2019; Bazarkulov, 2019; Iusupov, 2015).

Halk tarafından talep görmesine rağmen sistematik program ve düzenin, konuya vakıf olan eğitimcilerin eksikliği ve diğer problemler neticesinde İyman Dersi istenen başarıyı gösterememiştir. Program düzensizliğini gidermek amacıyla, 05.09.2003 tarihinde Eğitim Bakanlığı tarafından İyman Sabagı Dersinin resmi programı hazırlanmış olup, ülkenin tüm resmi okullarında zorunlu olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Programın sunuş bölümünde konuyla ilgili şu ifadeler yer almıştır: *“Bu program geliştirmekte olan ülkemiz için önem taşıyan İyman Sabagı dersi ile ilgili düzensizlik ve tek program sorununun çözümü için resmi olarak sunulmuştur”* (Akramova, 2006, 26).

Program 1–11 sınıflar için hazırlanmıştır. Programın içeriğini Kırgızların milli ve manevi değerleri, örf ve adetleri, ahlaki ve insani değerler konuları oluşturmuştur. İyman Sabagı programında sistematik bir şekilde olmasa da dini bilgiler de yer almıştır. İslam ile ilgili bazı bilgiler program içinde genel ahlak eğitimi çerçevesinde verilmiştir. İyman Sabagı 2003 senesinde Kırgızistan Milli Eğitimi Kanun'u esasında devlet okullarında haftada bir saat olmak üzere zorunlu dersler arasında okutulmaya başlatılmıştır (Akramova, 2006) Ancak “İyman” dersinin zorunlu hale getirilmesiyle yukarıda belirtildiği üzere dersin adındaki ‘İyman’ kavramına yüklenen farklı anlamlar, dersin içeriğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların sonucu olarak, “İyman” kelimesinin yanlış yorumlara neden olduğu, dini muhteva yüklenmiş olması gerekçesi ile Kırgızistan Bilimler Akademisinin teklifi ile “İyman Sabagı” Kırgızistan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 19.07.2004 tarihinde çıkartılan 545 Sayılı Özel Kanun doğrultusunda “Adep Sabagı” olarak değiştirilmiştir (Iusupov, 2016; Yılmaz, 2007).

Adep Sabagı, İman Sabagı'nın devamı olarak 2004 yılından itibaren zorunlu bir okul dersi olarak 1-11. Sınıflarda haftada bir saat okutulmaya başlanmıştır. Kırgız Eğitim Akademisi, İyman Sabagı'nın programını gözden geçirerek Adep Sabagı'nın öğretim programını hazırlamıştır. Programın girişinde dersin önemi, amacı ve içeriği ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: *“Toplumun duygusal huzura erişmesi bireylerin maneviyatını geliştirmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu konuda devlet yönetimi önemli ve büyük rol oynamaktadır. Devlet politikası vatandaşlarını doğru kabul ettiği amaçlara ulaştırın düşünce ve ahlaki-manevi kurallar içermelidir. Eğer, biz kendi eğitim-öğretim sistemimize özel program, derslikler ile çocuklarımızı anaokullarında, okullarda ve aileler aracılığı ile kendi millî değerlerimizi, etnopedagogik ilkelerimizi, insanlık değerleri ile birlikte öğretemezsek her yönlü gelişen ve vatansever bireyler yetiştirmemiz imkânsız olacaktır. Bu dersin muhtevası Kırgız halkının asırlardan beri kalıplaşmış millî eğitimi, ahlaki ilkeleri, örf adet, manevi değerleri ve bütün insani değer ve erdem konularından oluşmaktadır. Adep Sabagı dersi toplumun ahlaki ve manevi değerlerinin tekrar güçlendirilmesini, öğrencilerin millî ideoloji ilkeleri doğrultusunda eğitilmesini, onlara erdem, temel ahlaki, manevi, insani ve kültürel değerlerinin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç öğrencilerde derin ahlaki şuur ve anlayışın oluşumu ve kazanımı, ahlaki ilkelerin öğretilmesi, günlük yaşantı ve ilişkilerde ahlaki ilkelerin uygulanması ile gerçekleştirilebilir.”* (Akramova, 2006, 28; Iusubov, 2015, 99-100). Ayrıca Adep Sabagı öğretim programının girişinde, dersin işleniş, yöntemleri, ölçme ve değerlendirme sistemi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bunun sebebi dersi okutacak branş öğretmenlerinin olmaması sebebiyledir. Programın girişindeki açıklamalara göre dersin amacı, öğrencileri günün şartlarına ve toplum ideallerine uygun, milli kültürü benimsemiş, güzel ahlaki davranışlara sahip bireyler olarak yetiştirmektir. Dersin içeriğinde Kırgız kültürü, örf ve adetleri, ahlaki, kültürel, insani değerler ve benzeri konulara yer verilmiştir.

Adep Sabagı için Kırgız Eğitim Akademisi'nin 1-11. Sınıflar için hazırladığı öğretim programı, altı ünite/modülden oluşmaktadır. Belli sınıflar için oluşturulan ünitelerde hangi konuların ne zaman okutulacağı da açıklanmıştır. Programdaki modüller/üniteler ve sınıfları şöyledir: 1–4. sınıflar “Adep” ünitesi; 5–7. sınıflar “Miras” ünitesi; 8. sınıf “İnsan” ünitesi; 9. sınıf “Aile” ünitesi; 10. sınıf “Halk Tanıma” ünitesi ve 11. sınıf “Kültür” ünitesi. Ünitelerde din ile ilgili konulara doğrudan değil kültürün bir unsuru olarak yer verilmiştir (Akramova, 2006; Iusupov, 2015; Yılmaz, 2008).

Adep Sabagı öğretim programının genellikle etnopedagog, tarihçi ve edebiyatçılar tarafından ders kitapları da yazılmıştır. Ders kitaplarında programa uygun olarak vatanseverlik; Kırgızistan'da kutsal

mekânlar olarak kabul edilen dağlar, türbeler, kervansaraylar; tabii güzelliği olan mekânlar; Kırgızca isimlerin önemi; Kırgızların tarihi; yolsuzluk ve suçla karşı duyarlılık; ahlak ve görgü kuralları; israftan kaçınma; yalan söylememe; kibir ve kıskançlıktan kaçınma; çalışkanlık gibi konular incelenmiştir. Kitaplarda dine, Kırgız kültürünün öğelerinden biri olarak atıfta bulunulmuştur. Bazen İslam dinine ait olduğu açıkça belirtilmeden Müslümanlık, örf ve adetler, milli değerler olarak İslami değerlere yer verilmiştir. Kitaplarda ne İslam ne de diğer dinler hakkında sistematik bilgiler yer almaz (Arslanbek, 2019; Myrzabaev, 2009). Dolayısıyla Adep Sabagı, dini unsurların da kültürel bir öge olarak değerlendirildiği bir genel kültür dersidir.

Adep Sabagı'nı, alan öğretmenlerinin azlığı sebebiyle İyman Sabagı'nda olduğu gibi Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmenleri başta olmak üzere, Rehberlik, Tarih ve Sınıf öğretmenleri okutmaktadır (Arslanbek, 2019; Isubov, 2015).

Adep dersi 2004 yılından itibaren Kırgızca -Güneyde Özbekçe- eğitim yapan okullarda zorunlu ders idi. 2006-2007 eğitim öğretim yılından itibaren Kırgızistan'da Rus dilinde eğitim yapan okullarda da 1-4. Sınıflar için "Etik/Adep" dersi zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır. Adep Sabagı, 2012-2013 öğretim yılından 9., 10. ve 11. Sınıflarda "İnsan ve Toplum" ile "Ekonomiye Giriş" derslerine entegre edilmiştir. Zaman zaman Adep Sabagı'nın laikliğe aykırı olduğu gibi din-devlet ilişkisi veya öğrencilerin ders yükü fazlalığını azaltmak gibi pedagojik nedenlerle kaldırılması gündeme gelmekle birlikte Adep Sabagı halen 1-8. Sınıflarda okul programı içinde, zorunlu okutulan derslerdendir (Bazarkulov, 2019).

Kırgızistan'da 1991'den beri okul sisteminde en azından isim olarak din dersi yer almış ve iki statü uygulanmıştır. Biri 1991-2003 yılları arasında uygulanan "isteğe bağlı" statü, diğeri 2003'den günümüze kadar uygulanan "zorunlu" statüdür. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere hem İyman Sabagı hem de Adep Sabagı din dersi özelliğinden çok Kırgız milli kültürü, örf ve adetleri, milli ahlakı ile ilgili bir ders niteliğindedir. Bu yüzden de ne okulda sistematik bir din dersi isteyenleri ne laikliğe aykırı olduğu için okul programında yer almaması gerektiğini savunanları ne de bu bir Kırgız milli kültür ve ahlakı dersidir diyenleri memnun etmiştir. Ülkede bir yandan İyman Sabagı ile başlayıp Adep Sabagı ile devam eden zorunluluk statüsü, dersin içeriği ve benzeri tartışmalar devam ederken diğer yandan ise ülkede gün geçtikçe çoğalan dini grupların yapılanmaları, faaliyetleri tartışılıyordu. Bu durum 1991'deki İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu'nun devlet tarafından gözden geçirilmesi gerektiği düşünölmüş ve 2008 yılında Kanun yeniden düzenlenmiştir. 6 kısım ve 30 maddeden oluşan Kırgızistan'ın "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar İle İlgili Kanun" 16 Ocak 2008'de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili Kanun, 2009). Kanun, devlet organlarını, dini kurumların faaliyetlerini izlemek için eskisine göre daha fazla yasal güce sahip kılmıştır (Myrzabaev, 2009).

2008 Kanunu'nun 6. Kısım 8. Maddesinde, okulda din dersi ile ilgili olarak, "*Kırgız Cumhuriyetinin anayasayla kabul ettiği kanunlarına karşı gelmediği sürece genel eğitim veren devlet eğitim kurumlarında din hakkında eğitim programının yer almasında sakınca bulunmamaktadır.*" ifadesi yer alır. Kanun'da bu ifadenin yer alması okulda din eğitimi ile ilgili arayış ve yönelimleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 2008'den itibaren sivil toplum ve devlet kuruluşları tarafından okul sistemi içinde din eğitimi ile ilgili projeler çerçevesinde modeller geliştirilip kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Okulda din dersi ile ilgili geliştirilen modellerden birincisi bir sivil toplum kuruluşu tarafından 2009'da geliştirilen "Din Tarihi Dersi" modelidir. 7, 8 ve 9. Sınıflarda okutulması öngörölen modelin amacı, öğrencilerde dinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile insanlık tarihi ve medeniyetinin şekillenmesinde dinin yeri ve önemi konusunda bir farkındalık oluşturmak, dinler hakkında bilgi edinerek diğer din mensuplarına karşı hoşgörölü davranmalarına yardımcı olmaktır.

İkinci model, Devlet Din Komisyonu tarafından geliştirilen "Din Taanuu"/din bilgisi dersi modelidir. Bu modelde dersin 1-11. Sınıflarda yer alması öngörölmektedir. Dersin amacı, bilim ile dini bütünleştirerek İslami öğretilerle çatışmayan ilmi teorileri kullanarak öğrencileri inanç ve dinler hakkında bilgilendirmek, onların başta Kur'an ayetleri ve Hz. Muhammed'in hadislerindeki ahlaki ilke ve değerleri öğrenerek dini öğretilerin ahlaki ilkelerinden yararlanmalarını sağlamaktır.

Üçüncü model ise Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan bir komisyonca hazırlanan "Din Taanuu" dersi modelidir. Bu modelde de ikincisi gibi din dersinin 1-11. Sınıflar arasında okutulması öngörölmektedir. Bu modelin önemi, laik devlet okulunda yer alacak bir din dersinin felsefesinin oluşturularak öğretim ilke ve yaklaşımlarının ne olması gerektiğinin açıklanmasıdır. Bu çerçevede dinin okulda yer alması ile ilgili şu açıklamalarda bulunulmuştur. Dinin toplumda her zaman olumlu etkilere yol

açmamış, doğru anlaşılmadığında bölücü ve bozucu bir unsur olabilmiştir. Din adına yapılan aşırılıkla dine inanmayarak yapılan aşırılık arasında bir fark yoktur. Onun için toplumda barışın hâkim olabilmesi için inanan ve inanmayanlar arasında hoşgörünün oluşturulması gereklidir (Bazarkulov, 2019). Bahsedilen proje hayata geçirilememiştir.

2008 Kanunu'ndan sonra okulda din öğretimi konusundaki yeni bir gelişme, 2014 Din Konseptinin kabulüyle olmuştur. Konseptin 2.2. no'lu, "Dini Eğitim ve Din Hakkında Öğretimde Devlet Siyaseti" başlığı altında, "dini eğitim" ile "din hakkında öğretim" in farklılıkları belirtilerek okulda din hakkında öğretiminin yapılabileceği öngörülmektedir. Okulda din hakkında öğretimin yapıldığı bir ders ile öğrencilerin toplumsal ilişkilerde toleranslı, dini ve sosyal problemleri kavrayabilen, eleştirel düşünebilen, dini çoğulculuğu benimseyen, eşit vatandaşlığı özümsemiş, hukukun üstünlüğüne inanan bireyler olarak yetiştirmeleri amaçlanmaktadır (Bazarkulov, 2019). Konseptte bu tür bir dersin okul programında yer almasında, halkın din eğitimini devlet yoluyla almamasının illegal yollara yönelmesini sağlayacağı ve bu durumun ülkede güvenlik problemlerini beraberinde getireceği düşüncesinin devlet ve bilim insanları tarafından sıkça ifade etmeye başlaması etkili olmuştur. Dersin de İlahiyat mezunları tarafından dinbilimsel ve pedagojik olarak verilmesinin altı çizilmiştir. Bu amaçla da din hakkında öğretim programı oluşturulmuştur. Programı gerçekleştirmek amacıyla Eğitim Bakanlığı tarafından 2016 yılında yayınlanan bir kararname ile 2016-2017 eğitim öğretim yılından itibaren deneme amacıyla bazı okulların 9. Sınıflarında "Din Kültürü Tarihi" dersinin okutulmasına karar verilmiştir (Bulan Institut Inno-vatsiy dlya Ukrepleniya Mira-BİUM, 2007).

Din alanındaki kontseptin ilgili maddesini gerçekleştirme adına 9. sınıflara "Din Kültürü Tarihi" dersi verilmeye başlamıştır. "Din Kültürü Tarihi" ders programı Kırgızistan Eğitim Bakanlığı, Din Komisyonu ve Eğitim Akademisi üyelerinden oluşan komisyon tarafından 2015 yılında hazırlanmıştır. Programı hazırlama aşamasında Norveç'teki Oslo Merkezinin yardımından da istifade edilmiştir. "Din Kültürü Tarihi" dersi 2016-2017 eğitim-öğretim sezonunda pilot uygulama olarak toplamda 10 okulun 9. sınıflarında okutulmuştur. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise bu uygulama ülkenin 56 okulunda devam ettirilmiştir (religion, 2017a). "Din Kültürü Tarihi" dersi seçmeli bir ders olup, dersin zorunlu ders olarak ülkenin eğitim müfredat programına dahil edilip edilmeyeceği hakkında şimdilik net bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra hem eğitimciler hem öğrenciler hem de araştırmacıların derse olan ilgisi yüksektir.

Din Kültürü Tarihi dersinin, öğrencilerin vatandaşlık bilinci ve hukuki kültürünün gelişmesine, vatanını seven, milli değerlerine sahip çıkan ve manevi değerler sistemi sağlam insanlar olarak yetiştirilmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir (religion, 2017b). Din Kültürü Tarihi dersinin temelini "Kırgızistan toplumu çok kültürlü, çok dinli özelliğe sahip olduğundan dolayı, öğretim sürecinde herhangi bir dine odaklanmamalı" ilkesi oluşturmaktadır (inozpress, 2016). Derste herhangi bir dinin öğretiminden ziyade, genel olarak din kültürü hakkında bilimsel bilgiler, dinler tarihi ve teorileri, laik devlet kavramı ve laiklik ilkeleri, din ve vicdan özgürlüğü gibi konuların öğretilmesi öngörülmektedir. Bir başka deyişle, Din Kültürü Tarihi dersinde herhangi bir dinin eğitimi değil, bilimsel bir yaklaşımla din öğretimi yapılacaktır (bulaninstitute, 2017). Dersin amaçlarını şöylece ifade etmek mümkündür:

- *Bireylerin toplumsal ilişkilerde karşılıklı saygıya dayanan, anlayışlı yetiştirmelerini sağlamak;*
- *Öğrencilere ülkedeki laik kesim ve dindarlar arasındaki anlayış farklılıklarını, güven ortamını tesis ederek, hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini öğretmek;*
- *Din Kültürü Tarihi, Dinler Tarihi, Din ve Vicdan Hürriyeti ilkeleri hakkında bilimsel bilgiler vermek;*
- *Öğrencilerin eleştirel düşünce kabiliyetlerini geliştirmekle, laik toplumdaki dinî ve sosyal problemleri kavrayarak, dinî çoğulculuğu benimseyen, vatandaşlık eşitliği ve hukukî açıdan kültürlü bireyler olarak yetiştirmesini sağlamaktır (Köylü ve Bazarkulov, 2018).*

Din Kültürü Tarihi dersi programı *bir eğitim öğretim döneminde*, haftada *bir saat* okutulmak üzere, toplam on altı saat olarak tasarlanmıştır. On altı saatin on iki saatini ders konuları oluştururken, dört saati öğretmenler için ayrılmış serbest saattir. Bu saatlerde öğretmenler bazı konuları pekiştirmek için veya gerekli ve önemli gördükleri konuları işlemek için kullanabilirler. Din Kültürü Tarihi dersine Tarih *dersi öğretmenleri* girebilmektedirler. Bunun sebebi de bu derste anlatılan dinlerin tarihi yönünden ele alınmasıdır (Colaliyeva, 2018).

Ders programı toplam 11 üniteyi içermekte olup, üniteler genellikle: Din, kültür, hoşgörü ve laiklik gibi temel kavramların açıklanması mahiyetindeki *genel konular, eskî çağ dinleri* (Örneğin; Totemizm,

Animizm, v.b.), *ulusal dinler* (Yahudilik, Konfüçülük, Şintoizm ve Taosizm), *Budizm, Hristiyanlık ve İslam* gibi ana temalardan oluşmaktadır (Kurbanova, 2016). Bu programda eski dinlerden başlayarak, günümüzdeki dinlere kadar, din çeşitleri tarihi perspektif ile ele alınmaktadır. Din Kültürü Tarihi dersinin içeriğinde genel konulara fazla yer verilmekte ayrıca, İslam, Budizm, Hristiyanlık gibi evrensel dinlere aşağı yukarı *aynı oranda* yer verildiğini görmek mümkündür. Konulara ayrılan oranların yüzdelere ifade edecek olursak, karşımıza aşağıdaki sayılar çıkmaktadır: *Genel Konular* - % 37 (toplam 4 ünite); *Eskiçağ Dinleri* - % 18 (2 ünite); *Uluslararası Dinler* - % 18 (2 ünite); *Budizm* - % 9 (1 ünite); *Hristiyanlık* - % 9 (1 Ünite); *İslam* - % 18 (2 ünite) (Colaliyeva, 2018: 58).

Ders programında Kırgızistan'da ki çok kültürlü, çok dinli yapıya vurgu yapılarak, sadece bir dine odaklanmanın yanlış olduğu ileri sürülmektedir. Başka deyişle hoşgörülük ilkesi biraz fazlaca öne çıkarılmaktadır. Bu yönüyle, ders programının genele hitap ettiği, *dinler üstü/mezhepler üstü din eğitimi* yaklaşımıyla hazırlandığını söylemek mümkündür (Colaliyeva, 2018). Ders için kitap da hazırlanmıştır.

Kırgızistan'da Din Eğitimi Modelleri

Kırgızistan'ın bağımsızlığından itibaren dini eğitim alanındaki uygulamalarında üç modelden söz edilebilir. Bunlar Rus Modeli, Türkiye Cumhuriyeti Modeli ve Neocedidizm Modelidir.

1. (Rus modeli): *Bağımsız Devletler Topluluğu Dini Eğitim Modeli:*

Cumhurbaşkanı A. Atambaev döneminde müftülük düzeyinde “Rusya ve İslam Dünyası: Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)³ Ülkelerindeki Modernizm Akımları” adlı Müslümanların 7. Forumuna (14 Kasım, 2011) (golosislama, 2011) katılmış olması, adı geçen forumda alınan kararlara sadık kalması gibi durumlar: ülkenin resmi kanadının ve dini elitin(önde gelenlerin) adı geçen akıma samimiyetle bağlı oldukları anlamına gelmektedir. Örneğin; forum tarafından alınan kararda: BDT Müftü ve Ulemaları Meclisi, BDT İslam Yüksek Öğretim Kurumları Rektörler Meclisi'nin oluşturulması olarak belirlendi. Kararda; din eğitimi veren kurumların, ortak faaliyetlerinin artırılması, BDT ülkelerinde aynı dünya görüşüne sahip Müslüman meydana getirme ve geliştirme meselesi ortaya konmuştur. Forum esnasında, BDT ülkelerinin dini eğitim veren yükseköğretim kurumları ve medreselerdeki eğitim programlarını standart ve ortak hale getirme meselesi dile getirilmiş, Taşkent'teki ünlü İmam El Buhari İslam Enstitüsü Rektörü H. Yuldaşhocayev'in bu mesele hakkındaki görüşü, çoğunluk tarafından ilgiyle karşılanıp kabul görmüştür (moskva.bezformata, 2019).

2. *Türkiye Modeli:*

Bilindiği üzere Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk'ten beri başlatılıp denenen, şekillenen, kendisini kanıtlaya gelen iyi bir dini eğitim vardır. Türkiye Cumhuriyeti herhangi bir dini resmen tanımayan laik bir devlettir. Türkiye Cumhuriyetinde devlet vatandaşlarının dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 03 Mart 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuştur. Bunun yanında Türkiye'de Ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi verilmektedir. Bu ders Anayasada ifade edilen zorunlu bir ders olup; Anayasanın 24. Maddesinde şu şekilde yer almaktadır. “Din ve Ahlak eğitim öğretimi devletin kontrolünde ve denetiminde yapılır. Din Kültürü ve Ahlak dersi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine küçük yaşta kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.” (Ayдын, 2002; Selçuk, 2009).

Türkiye'de okutulan bu ders mezhepler üstü din öğreten bir derstir. Mecburi verilen bir ders olması ve devlet kontrolünde olması farklı mezheplerin dayatmasının aksine bütün mezheplere temel olabilecek genel İslami din ve ahlak kültürü vermeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin geçirdiği süreçlerde Din eğitiminde böyle bir model benimsenmiştir.

2014 yılında kabul edilen “Din Konseptinde din eğitimi ile ilgili temel problem ve sorunların, problemlerin çözümünde yabancı ülkelerin tecrübelerinden Kırgızistan'ın yerel şartlarında kullanacağını ve dini eğitim kurumlarının sayılarından ziyade içerik ve kalitesine de bakılacağını belirtmiştir (Din Konsepti, 2014).

Türkiye'de uygulanan din eğitimi modeline olan ilgiyi de ülke cumhurbaşkanının alakasından ve mecliste K. Osmonaliev'in önderliğinde milletvekillerinden teşekkül gruptan, resmi ve dini yöneticilerden ve ülkedeki İslami çevrelere mensup kişilerden oluşan seçilmiş grubun Türkiye'ye giderek Türkiye'deki dini

³ Topluluk eski SSCB ülkelerinden Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşmaktadır.

eğitimle alakalı meseleleri yerinde incelemeleri ve fikir edinmeleri bu konu hakkında faaliyetlere başlanmasına zemin oluşturduğu bir gerçektir. Türkiye'nin dini eğitim modelinin Kırgızistan'daki uygunluk ve seviyesini anlamamıza önemli katkı sağlaması adına; Oş Devlet Üniversitesinde, Araşan Köyü'ndeki İlahiyat Fakültesinde özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili kurumlarınca harcırah sağlanarak Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin Teoloji Bölümü'nde yetişen uzmanların yetiştirilmesini söyleyebiliriz.

3. Neocedidizm Modeli:

Cedidizm 19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başında ortaya çıkan sosyal-siyasi ve entelektüel bir harekettir. Eski eğitim sistemini değiştirmek ve Müslümanlar için Avrupalı eğitiminin gerekliliği savunan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Kırgız entellektüellerinin önde gelen isimlerinin yetiştirilmesine olanak sağlayan Cedidizm akımının düşünce, prensip ve geleneklerini muhafaza etmek suretiyle Kırgızlara has daha gelenekleri gözeten dini eğitim sistemini oluşturmaya çalışmaları Neocedidizm akımının sonucudur. Elbette bu sistem, yukarıda bahsedilen Rus ve Türk sisteminin ve buna ek olarak Arap, İran, Pakistan, Endonezya v.b. dini eğitim sistemlerinin iyi taraflarını kendisinde barındırmalıdır. Neocedidizm (Mukhetdinov, 2023) akımının Kırgız dini eğitim modelini, diğer modellerden öne çıkaran en önemli faktör; ilk Kırgız cedidçilerden ve ilk bilim insanlarından olan İ. Arabaev'in⁴ belirttiği gibi, Kırgız dini eğitim modeli, sadece kalite bakımından değil, millilik, üretkenlik ve vatanperverlik bakımından da önde gelen model olması gerekmektedir. Başka bir deyişle Kırgız dini eğitim modeli; Kırgızistan için işlevsel olan yerli, dini bilimi özümseyen kaliteli uzmanları yetiştiren, yetiştirdiği uzmanların bilimi; Kırgızların kültürel ve manevi yapısını yansıtmaya gerekmektedir.

Bu modeldeki dini eğitim sistemi; genel anlamda Hanefi mezhebinin temel prensiplerine uygun gelmektedir. Kırgızların dini özgürlüğünü dikkate alan, Kırgız etnopedagoji ve etnopsikolojisinin özelliklerine uygun, Kırgızistan milli değerleriyle yoğrulan aydınlarını ve bilim insanlarını yetiştirmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere 20. Yüzyıl başında Kırgızistan'daki Cedidizm hareketi (Murzakulova, 2014) Batı dünyasındaki aydınlanma hareketi ve düşüncesinin İslâm dünyasına yansmasıyla ve "usûl-i cedîd" adlı eğitim hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Rusya'da yaşayan Müslümanlar ilköğretimi şehirlerde medreselerde, köylerde ise camilere yakın mekteplerde geleneksel öğretim yöntemleriyle sadece okuma yazma ve ilmiyal bilgisi öğretiliyor, ayrıca Kur'an'dan bazı sûreler ezberletiliyordu. "Usûl-i kadîm" denilen bu yönteme karşı çıkarak yerine usûl-i cedîd adıyla Batı'daki eğitim sisteminden etkilenen bir yöntem öneren kişilere Cedidçiler (Batı dillerinde Djadids) ve bunlar vasıtasıyla gelişen akıma da Cedidcilik (Djadidisme) denilmiştir (Akyol, 1993). Rus Çarlığı kolonilerinin ve geleneksel İslam eğitimcilerin o devirdeki ham dini eğitim sisteminin üstünlüğüne rağmen, dini ve milli bilimi birleştirerek kendisini sadece kalite bakımından sınırlamamış; öğrencilerine çok büyük sosyal ve siyasi anlayış yükleyerek, ulusun zihin dünyasını uyandırmıştır. Halkı ulusal kurtuluş hareketine, özgürlük ve egemenliğe çağırmıştır. Bu yönden bakıldığında, günümüzdeki neocedidizm akımının misyonu ve felsefesi şüphesiz farklı olacaktır. Kırgızistan'ın demokratik ve bağımsız bir devlet olması farklı dini çevrelerin serbestçe dini propaganda yapmalarına olanak sağlamıştır. Demokrasinin sağladığı serbest alana rağmen, dini eğitimin devlet modelini, milli felsefesini ve kendine has dini pedagojisini vakit kaybetmeksizin oluşturmak gerekmektedir.

Neocedidisel dini eğitim modelinin, bağımsızlıktan günümüze milli mantığa zarar verecek derecede bölünen halkın yenilenişi, aydın kesimin ülke gerçeklerinin farkına varması ve yeni yetişen gençliğin terbiyesi için kendine düşen katkıyı sağlaması, çok önemli meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasallaşmış, kutuplaşmalara başlayarak bölünmeye meyilli, maneviyat bakımından fakirleşmiş, ahlaksal açıdan örf ve adetler dışına çıkmaya başlayan Kırgızistan için İslam'ın değer biçilemez manevi

⁴ İşenali Arabaev (Kırgızca: Ишенали Арабаев) veya Eşenali Arabayoğlu (Kırgızca: Эшенали Арабай уулу) (1882-1938) Türkolog, dil bilimci, Kırgız dil biliminin kurucusu. Kırgızistan'ın Tyan-Şan vilayeti Cumgal ilçesi Katagan köyünde doğmuştur. Kazan'da Hüseyniye Medresesi'nde ve Ufa'da Galiye Medresesi'nde okumuştur. Kazak, Kırgız ve Başkurt aydınların kurduğu liberal demokrat Alaş Partisi'nin Kırgız şubesinin kurucularındandır. Bu parti Rusya içinde kültürel özerklik için mücadele etmiştir. Arabaev Arap harfli ilk Kırgız alfabesinin müellifidir. Hazırladığı alfabe 25 harften oluşuyordu. Henüz medrese öğrencisiyken Kazak öğrencilerden Hafis Sarsekeyev'le beraber Kırgız ve Kazak çocuklar için Arap harflerini kullanarak yazdıkları okuma kitabını (Alifba yaaki Töte Okuu = Alfabe yahut Kolay Okuma) 15 Şubat 1911 tarihinde yayınlamıştır. 52 sayfalık bu kitap 74 dersten oluşuyordu. 1925 yılında Frunze'de düzenlenen öğretmenler kurultayında Türkçede Latin harflerine dayalı alfabe geçiş planlarını eleştirmiştir. Sovyetler Birliği karşıtı eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklanmış ve 1938 tarihinde kurşuna dizilmiştir (wikipedia, 2022).

ikliminden realite dairesinde faydalanmaya başlamak, neocedit akımı dini eğitim modelinin en önemli katkısı olacaktır.

Kırgızistan, dini eğitim modeli olarak o veya bu akımı mı kabul eder, belki bunların sentezinden yeni model mi oluşturur, belki de değişik sebeplerden dolayı belirli bir süre hali hazırdaki belirsizlikte mi devam eder bilinmez. Bunu zaman gösterecek. Fakat ne olursa olsun Kırgızistan'daki İslam dini ve İslami dini eğitimin Hanefi Mezhebinin temel prensipleri doğrultusunda devam edip gelişmesi gerektiğini özellikle belirtmek doğru olacaktır.

II/VIII. asrın ortalarından günümüze kadar Türk toplumlarının dinî hayatlarında ve düşünsel faaliyetlerinde en fazla etkili olan fıkıh mezheplerinin başında gelmektedir. Kurulan ilk Müslüman Türk devletlerinde ve Maturidi-Hanefi Türk kültür coğrafyasında, hukuk, ekonomi, ceza kanunları, genelde bu mezhebin ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir (Kutlu, 2012).

Kırgızistan içinde hızla yayılan ve büyüyen mezhepsiz Müslümanlık, Hanefilik sayesinde şekillenmiş ve mezhep tartışmalarından doğacak tehlikelerin yaşanmasının önüne geçilmiş olacaktır.

Kırgızistan öteden beri benimsediği Hanefilik, İslam vasıtasıyla halkın zihin dünyasına yabancı başka mezheplerin yayılmasının önüne geçecektir. Aksi halde bazı ülkelerdeki gibi mezhepsel fikir ayrılıkları Kırgız Müslümanlığını olumsuz yönde etkileyecektir.

Hanefi Mezhebi, bütün Türk Dünyası ve Avrasya Müslümanlarının çoğunluğu tarafından kabul görmektedir. Bu nedenle Hanefi Mezhebi temelli bir Din eğitimi, Kırgızistan açısından Türk Dünyasındaki ve Avrasya'daki Müslümanlarla kurulacak ikili ilişkiler için temel faktör olacaktır.

Hanefi Mezhebinin hukuki ve felsefi temel, prensip ve doktrinleri, günümüz Kırgız halkı için siyasi ve ideolojik bakımdan uygun olmasının yanında toplumu müspet etkileyeceğinden yararlı olacaktır. Bilindiği üzere Hanefi Mezhebi İslam'da belirli seviyede demokratikliği, rasyonelliği ve şartlara uyum sağlayabilmesiyle halkın örf ve adetlerine belli ölçüde yer vermektedir. Bu yönden bakıldığında Hanefi Mezhebi Kırgızların maneviyatı ve zihniyetine büyük ölçüde uygun düşmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Din eğitimi meselesi Kırgızistan'da Sovyet döneminde olduğu gibi bağımsızlıktan sonra da ilgi duyulmamış ve bu konuda medrese ya da geleneksel eğitim dışında ele alınmamıştır. Hal böyle iken din eğitimi cemaatler vasıtasıyla yürütülmüştür. Devlet kontrolünün olmadığı geleneksel din eğitimi beraberinde radikal tehlikeler de getirmektedir. İşte teoloji fakültelerinin kültürel benzerlikler gösteren Türkiye Cumhuriyeti'nin din öğretisi deneyiminden faydalanarak gerçek kaynaklardan din kültürü eğitimi vermesi önem arz etmektedir. Sosyal bölünmelere yol açmadan üniter yapıya uygun din eğitimi verilmesi radikal eğilimleri azaltacağı muhakkaktır.

Kırgızistan Cumhuriyeti 2021-2026 için dini alanda devlet politikası açısından ülkenin kalkınmasında dinin yeri ve rolü vizyonunu ortaya koyarak, kalkınma için anlamlı bir çerçeveye dini alanlarda devlet etkisini artırıcı önlemler almıştır. Yasal çerçevede dini alanları düzenlemek dini dernekler ve topluluklar ile diğer sivil toplum kurumları arasındaki etkileşimin ilke ve mekanizmalarını tanımlamıştır(cbd.minjust, t.y.). Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, herkesin vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına almakta, herhangi bir dinin devlet eliyle veya zorunlu olarak kurulmasını yasaklamakta, dinin ve tüm kültürlerin devlet işlerinden ayrılmasını sağlamakta ve dini derneklerin müdahalesini yasaklamaktadır. Bu konseptle Kırgız Cumhuriyeti Devlet Politikası Kavramının 2014-2020 dini alanda uygulanması çerçevesinde başlatılan çalışmaların Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanması ile 2014-2020 döneminin devamına katkıda bulunmayı amaçlamıştır⁵ (14 Kasım 2014 tarihli ve 203 sayılı kanun).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yaşam şartlarının en özgür olduğu ülke tartışmasız Kırgızistan'dır. Kırgızistan'da insanlar kılık kıyafet seçimlerinde özgürdürler. Bu durum toplum nezdinde ve devlet tarafından da yadırganmamaktadır. Uzun yıllardan belli devletin inanç politikalarının nasıl olması gerektiği konusunda arayışlar söz konusu olmuştur. Hatta devlet yetkilileri zaman zaman kültürel, dil, kök ve din açısından Kırgızistan'a çok yakın olduğundan Türkiye'nin din eğitim ve öğretiminin örnek alınabileceğini ifade etmişlerdir. İyman vakfının faaliyetleri bu manada Türkiye'nin örnek alındığı manasına gelmektedir.

⁵ Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi.(30 Eylül 2021/412)

Yapılan antlaşmalar gereği teoloji ve İslam bilimleri alanlarında Kırgızistan genelinde yetişmiş eleman açığı hali hazırda oldukça fazladır. Bu eksiklikler giderilmeye çalışılırken Kırgızistan'ın yabancı eksenli dini tesirde kalmaması içten bile değildir. Mezhepsel bağlamda ve itikatta Türk insanıyla aynı gelenekten gelen Kırgızistan'ın din eğitiminde Türkiye'deki dini eğitim tekniklerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Bu açıdan yapılan yirmi yıllık eğitimin müspet katkıları olmuştur.

Kırgızistan'da daha nitelikli ve kaliteli Din eğitimi için şu öneriler sunulabilir:

Din eğitimi hizmetlerinin kesinlikle devlet kontrolünde yürütülmesi gerekir. Bunun için Dini eğitim kurumlarının yeniden oluşturularak ilköğretimden yükseköğretime kadar din eğitiminin her evresinde bir standart hazırlanmalı ve devletin kontrolünde bir kurum haline getirilmelidir. Böylece din eğitimi ve öğretimi uygulamaları laiklik ilkesine ters düşmediği gibi, sosyal devlet ilkesine ters düşmemektedir.

Üniversitelerin bünyesinde devlet kontrollü ilahiyat fakülteleri açılmalı ve desteklenmeli, din eğitimi veren kurumlarda istihdam edilecek din dersi öğretmenleri ve ileri düzeyde din eğitimcilerinin hazırlanması ve yetiştirilmesi için ilahiyat fakültelerinin sayısı arttırılmalıdır.

Din görevlilerinin yetiştirilmesinin bazı grup ve cemaatlerin ideolojik yönlendirmelerine, fikri inisiyatifine bırakılması, gruplaşmaları ve kutuplaşmaları doğuracağından din görevlisi eğitime özel önem verilmesi gerekmektedir.

Devletin ülkedeki dini nüfusun yapısını dikkate alarak din-devlet ilişkilerini halkın din eğitimi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Etik Beyan

"Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Din(i) Eğitim Modelleri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- 1991 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu (1992). Erkin Too. Bişkek.
- 2008 İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar Kanunu (2009). Erkin Too 3. Bişkek.
- Akimcan Kızı, B. (2008). *Bağımsızlık sonrası Kırgızistan ortaöğretim ders kitaplarında din anlatımı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akramova, D. (2000). *Din eğitiminin genel eğitim içindeki yeri ve Kırgızistan'daki durum* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akramova, D. (2006). *Kırgızistan'da orta mekteplerdeki "Adep Sabagı" dersinde din eğitimi ile ilgili amaçların gerçekleştirme düzeyi (Oş Örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aktaş, H. (2016). Kırgızistan'da son dönem din eğitimi gelişmeleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (36), 233-257. <https://doi.org/10.16992/ASOS.11648>
- Akyol, T. (1993). Cedîcilik. TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişildi [07.03.2023]: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cedidcilik>
- Arslanbek, K. (2019). *Kırgızistan'da din politikaları ve dini kurumlar* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Aydar, H. (2009a). *Kırgızistan'da din eğitimi ve Araşan ilahiyat fakültesi*. Bişkek: Başak Yayınları.
- Aydar, H. (2009b). *Kırgızistan'da dindarlaşma*. Bişkek: Başak Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2002). Avrupa Birliği Ülkelerinde din öğretimi ve Türkiye ile karşılaştırılması. İçinde: *1. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Türkiye'de din eğitimi ve sorunları sempozyumu*, 80-92.
- Baktıbaev, Z. (2013). CK: Diniy uyumdardın cayıtına aylandık. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_deputy_security_nov2013/25188524.html Erişim tarihi: 15 Nisan 2022.
- Baktıbaev, Z. (2014). Prezident diniy kırdaaldı tatal dep Baaladı. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_politics_religion_security_jan2014/25251616.html Erişim tarihi: 16 Nisan 2022.
- Bazarkulov, S. (2019a). Kırgızistan'da din eğitimi. İçinde M. Köylü ve S. Bazarkulov (Ed.), *Din Eğitimi* (p.127-145). Bişkek: Manas Yayınları.
- Bazarkulov, S. (2019b). Kırgızistan'da yüksek din öğretimi: İlahiyat fakülteleri. İçinde M. Köylü ve S. Bazarkulov (Ed.), *Din Eğitimi* (p.147-163). Bişkek: Manas Yayınları.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. H. Aydın (Çev.). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bulan Institut Inno-vatsiy dlya Ukrepleniya Mira (BİİUM) (2007). *Religioznoe obrazovaniye v Kırgızstane: Medrese nuj-dayutsya v sroönny reforme*. Bişkek.

- Bulaninstitute (2017, October). O voprosakh reformirovaniya religiovedcheskogo i religioznogo obrazovaniya v Kyrgyzskoy Respublike, Gul'naz ISAYEVA, zaveduyushchaya otdelom analitiki Gosudarstvennoy komissii po delam religiy. Erişildi [26.03.2017]: <http://bulaninstitute.org/ru/gulnaz-isaeva/>
- Büyükalaca, O. N. (2003). *Kırgızistan'da din eğitimi ve Kırgızistan Müslümanları dinî idaresi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cbd.minjust (t.y.). Gasudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki vı religioznoy sfere na 2021-2026 godı. Erişildi: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430711>
- Cebeci, S. (2014). *Kırgızistan'da dini durum ve din eğitimi: Durum analizj ve öneriler*. Bişkek: Manas Yayınları.
- Colaliyeva, C. (2018). *Kırgızistan liselerinde okutulan "din kùltürü tarihi" dersi programının incelenmesi: bişkek örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi, Bişkek..
- Colaliyeva, C. (2018a). Din öğretimini temelleri: Kırgızistan örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 279-295.
- Colaliyeva, C. (2018b). *Kırgızistan liselerinde okutulan "Din Kùltürü Tarihi" dersi programının incelenmesi: Bişkek örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek.
- Colaliyeva, C. (2020). Bağımsızlık yıllarında Kırgızistan okullarında din dersi denemeleri ve son dönemdeki gelişmeler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 22 (41), 173-196.
- Daniyarov, S. (1963). *Kulturnoye Stroitelstvo v Sovetskom Kırgızstane (1919-1930)*. Frunze.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Erdem, M., (2001, Kasım), "Kırgızistan'da Dinî Hayat", *Türk Yurdu dergisi*, c.21, sayı. 171, Ankara.
- Ergeşov, E. (2017). *Sosyal yaşamda önyarguların açılmasında din öğretileri program geliştirme çalışmaları (Rusya örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Goloslama (2011). Rossia i İslamskiy mir: vektorı modernizatsii na prostah SNG. Erişildi [1.02.2020]: <https://goloslama.com/news.php?id=3376>
- Iusupov, E. (2015). *Kırgızistan'da din eğitimi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu, 1. bölüm, 6. Madde. Bişkek, 1992.
- İnozpress (2016), Kyrgyzstan reformiruyet religioznoye obrazovaniye. Erişildi [16.04.16.]: <http://inozpress.kg/news/view/id/48338>
- İsaeva, G. ve Amirayev, R. (2012). Nekotone voprosı stanovleniye gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki V Religioznoy Sfere. *Nauka İ Novye Tehnologiy journal*, 9, 242-247.
- Jusaliev, A. (2011). Kırgızlarda islami eğitim üzerine tarihi bir bakış. *Oş İlahiyat Fakùltesi İlmî Dergisi*, 14 (1), 75-93.
- KC Adalet Bakanlığı (2006). Din Konsepti. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57409> Erişim tarihi: 19 Nisan 2022.
- KC Adalet Bakanlığı (2014). Din Konsepti. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294> Erişim tarihi: 19 Nisan 2022.
- Kenensariyev, T. (2011). İslam dininin Kırgızistan'da taralış tarihi, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2), 38-51.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (1993). Bişkek.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (2010). Bişkek.
- Konstitutsya Kırgızskoy Respubliki, (2021). Bişkek.
- Kozukulov, T. (2020). Bağımsızlık öncesi ve sonrası kırgız toplumunda din ve dini kurumlar üzerine bir analiz. *Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 19 (1), 173-206.
- Köylü, M. ve Bazarkulov, S.(2018). *Din Pedagogikası*. Bişkek: Kırgız-Türk "Manas" Universiteti Basılmaları.
- Kurbanova, N. (2014). İslamskoe obrazovanie V Kırgızstane. *Tsentrlnaya Aziya İ Kavkaz Dergisi*, 17(1), 102-117.
- Kurbanova, N. U. (Edt.) (2016). *Din madaniyatının tarihi (9 klasstın okuuçuları için okuu kùtebi)*. KR Bilim berüü jana ilim ministrligi, Bişkek:"Altın print".
- Kutlu, S. (2012). Orta Asya'da Türkler ve İslâm Tasavvuru. İçinde M. S. Kafkasyalı (Ed.) *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye*, 737-765. Erişildi: http://isamveri.org/pdfdrq/D226858/2012/2012_KUTLUS.pdf
- Maltabarov, B. (2017). Kırgızstandağı dinderdin ordu cana abalı. *Alatoo Academic Studies Dergisi*, 1, 409-415.
- Mamayusupov, O.Ş. (2004). *O monitoringe deyatelnosti gosudarstvennih organov v realizatsii religioznh prav i svobod*, Oş: Gosudarstvennaya kommissiya pri pravitelstve Kırgızskoy Respubliki po Delam Religii. Bişkek.
- Moskva.bezformata (2019). VII Musul'manskiy forum «Rossiq i İslamskiy mir: vektorj modernizacii na prostranstve SNG. Erişildi [1.03.2021]: <https://moskva.bezformata.com/listnews/musulmanskiy-forum-rossiya-i-islamskiy/1850638/>
- Murzakulova, G. (2014). İsmail Gaspıralı ve Kırgızistan'da ceditçilik hareketi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 268-283. <https://doi.org/10.1501/MTAD.11.2014.4.54>
- Murzaraimov, B. (2017). Kırgızistan'da dini kurumlar, din eğitimi ve cemaatler. İçinde C. Buyar (Ed.) *Kırgızistan Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset* (122-143). Bişkek: BYR.
- Murzaraimov, B. (2018). *Egemenluktun keyin Kırgızstandağı diniy abal*, Bişkek: Manas Yayınları.
- Murzaraimov, B. ve Köylü, M. (2019). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da yaygın din eğitimi ve camiler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 23 (1), 193-211.
- Muxetdinov, D. V. (2023). Dzhadidizm kak noviy tip religioznosti: opjt predvaritel'noy konceptualizacii. *Islam v Sovremennom Mire*, 18(4), 43-64. <https://doi.org/10.22311/2074-1529-2022-18-4-43-64>
- Myrzabaev, M. (2009). *Kırgızistan'da din-devlet ilişkileri'* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Religion (2017a). O provedeniі akademiçeskovo seminara. Erişildi [03.11.17]: <http://religion.gov.kg/KY/2017/06/30/o-provedeniі-akademicheskogo-seminara>
- Religion (2017b). Din madaniyatının tarıhı attuu pil. Erişildi [03.11.17]: <http://religion.gov.kg/KY/2017/02/17/din-madaniyatın-tarıhı-atuu-pil/>
- Selçuk, M. (2009). Developing an Interfaith Dimension in RE: Theological Foundations and Educational Framework with Special Reference to Turkish Experience. *Religious education in a world of religious diversity*, 131-148.
- Topçubaev, K. (2012). *Adep dersi öğretmenlerinin yeterlilikleri: Oş ili örneğinde bir alan araştırması* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Veçerniy Bişkek, Sozdanna raboçaya gruppa po reforme gospolitiki v religioznoy sfere. Erişildi: [09.04.2022]: <http://www.vb.kg/doc/260645>
- Wikipedia (2022). İşenalı Arabayev. Erişildi [25.10.2022.]: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Fenal%C4%B1_Arabayev
- Yılmaz, H. (2007). Kırgızistan'da misyonerlik ve din eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 123-145.
- Yılmaz, H. (2008). Çağdaş dünyada din öğretimi ve Kırgızistan'la karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 162-183.

EXTENDED ABSTRACT

Religious literacy refers to the values and knowledge passed down from generation to generation within the moral and cultural foundations of religion. The system of religious education in Kyrgyzstan is based on the origin of the people and their mentality, which is considered a nomadic people with different beliefs. Religious education in Kyrgyzstan takes on importance depending on the religious situation in Central Asia, and religious literacy in Kyrgyzstan is based on the Hanafi sect.

After Kyrgyz Republic gained independence, the Supreme Council of the Kyrgyz Republic adopted the “Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations” on 16 December 1991 for legal regulation, which guaranteed the citizens of Kyrgyzstan the rights and freedoms in the matters of religion. This situation brought an understanding of secularism into religious-state relations, especially with the adoption of the constitution in 1993 and its referendum in 2007. Thus religious freedoms are guaranteed by law. Agreements with many international organizations, such as the Universal Declaration of Human Rights, the decisions of the European Parliament on human rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Organization for Security and Cooperation in Europe, have also contributed to the legal framework in the field of religion.

On March 4, 1996, a State unit, the current Religious Commission of the Kyrgyz Republic, was established to monitor compliance with the Constitution, laws and presidential decrees in matters related to religious education, religion and religious institutions, as well as to control development. Missionary and Islamic religious groups began to operate in this area as organizations, communities and non-governmental organizations to fill the space left by the atheist structure and oppression before independence. At the same time, on December 31, 2008, the “Law of the Kyrgyz Republic “On Religious Affiliation and Freedom of Religious Groups” was adopted in order to supervise and control the religious activities of state institutions in connection with fears of the emergence of organizations operating with radical goals in the world and their impact on Kyrgyzstan.

There is currently no official state institution in Kyrgyzstan that provides religious education and religious affairs due to the state view of religion, or rather the principle of secularism. However, it is carried out through a special unit called the Spiritual Administration of the Muslims of Kyrgyzstan (Muftiyat), which was created as an independent administration. This institution, not funded by the state, oversees and manages mosques and madrasahs.

Along with democratization, new religious teachings are conducting missionary work to find supporters, as a result of which the conversion is quite high. This situation causes family and social problems. In this context, the religious educational and educational activities of the Spiritual Administration of Muslims of Kyrgyzstan are insufficient to meet the citizens' needs who turn to religion and want to study their religion.

Taking into account all these developments, it is clear that the models of religious education in Kyrgyzstan differ. The system of religious education as a whole corresponds to the basic principles of the Hanafi sect, and it is necessary to educate clergymen, thinkers and scientists who take into account the religious feelings of the Kyrgyz, based on the characteristics of Kyrgyz ethnopedagogy and ethnopsychology, and who are involved with their national values. Hanafism in Kyrgyzstan will prevent

the spread of other sects that are alien to the mental world of the people. Otherwise, as in some countries, sectarian disagreements have a negative impact on Kyrgyz Islam. Taking into account external factors, the majority of Muslims of the Turkic world and Eurasia accept the Hanafi sect.

Comprehensive efforts are highlighted to improve religious education and issues of religious education in Kyrgyzstan. The model of religious education in Kyrgyzstan should combine civic and religious education, and the education of civil servants who will work in state institutions should be compatible with the ideals, feelings and mentality of the Kyrgyz people. Such religious education should comply with the basic requirements and principles of the Hanafi sect, take into account the freedom of religion of the Kyrgyz people, integrate with Kyrgyz values based on the characteristics of Kyrgyz ethnopedagogics and ethnopsychology.

The issue of religious education was not given due attention and sensitivity in Kyrgyzstan after gaining independence, as it was during the Soviet period. No other formula other than madrasah or traditional education was discussed in terms of religious education. Religious education was carried out mainly through communities. Traditional religious education, where there is no state control, is fraught with many radical dangers. It is important that the departments of theology in the country ensure the education of religious culture from real sources, using the experience of teaching religion in the Türkiye Republic, which shows cultural similarities. There is no doubt that the provision of religious education in accordance with the unitary structure, without causing social divisions, will reduce radical tendencies.

Öğretmen Adaylarının Akıl ve Zeka Oyunlarına Yönelik Metaforik Algıları¹

Ahmet Melih GÜNEŞ²

Öz

Bu araştırma, öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilen 102 öğretmen adayından olmaktadır. Araştırmada veriler katılımcıların her birinin akıl ve zeka oyunları . . . gibidir. Çünkü, . . .” cümlesini tamamlamasıyla toplanmıştır. Veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada; katılımcıların 81 metafor ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Üretilen metaforlar 4 tema ve 8 kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik olumlu metaforlar ürettikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra akıl ve zeka oyunlarının hem kişisel hem de akademik anlamda önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler kategoriler açısından incelendiğinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar çoğunlukla Gelişim ve Çok Yönlülük kategorileri içerisinde; en az ise Tedavi ve Transfer kategorileri içerisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler metaforlar açısından incelendiğinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını çoğunlukla; *anabtar* ve *çark* metaforları ile açıkladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anabtar Kelimeler: Akıl ve Zeka Oyunları, Öğretmen Adayı, Metaforik Algı

Metaphorical Perceptions of Teacher Candidates towards Mind and Intelligence Games

Abstract

This study aims to determine the metaphorical perceptions of teacher candidates towards the mind and intelligence games. This research was conducted to determine the metaphorical perceptions of pre-service teachers towards mind and intelligence games. The study group of the research consists of 102 teacher candidates selected by criterion sampling method. In the research, the data is the mind and intelligence games of each of the participants. . . like this. Because, . . .” collected by completing the sentence. The data were analyzed using the content analysis technique. In the research; It was concluded that the participants produced 81 metaphors. The metaphors produced are divided into 4 themes and 8 categories. It was determined that the participants produced positive metaphors for the mind and intelligence games process. In addition, it has been concluded that mind and intelligence games make important contributions both personally and academically. When the data obtained from the research were analyzed in terms of categories, it was concluded that the metaphors produced by the participants for mind and intelligence games were mostly in the categories of Development and Versatility, and the least in the categories of Treatment and Transfer. When the data obtained from the research are examined in terms of metaphors, the participants mostly think of mind and intelligence games; It was concluded that they explained with key and wheel metaphors.

Key Words: Mind and Intelligence Games, Teacher Candidates, Metaphorical Perceptions

Atıf İçin / Please Cite As:

Güneş, A. M. (2023). Öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 424-435. doi:10.33206/mjss.1217646

Geliş Tarihi / Received Date: 11.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.01.2023

¹ Bu çalışma 20. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr. - Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, melihgunes@gmail.com

Giriş

Oyunlar, son zamanlarda çağdaş çocuk kültüründeki yeri ve oyunla ilgili etkinliklerde yaygın olan katılım rolü sebebiyle önemli ve etkili bir alandır. Oynamak ve öğretici rolüyle oyun her zaman dikkat çeken bir etmendir (Kafai, 2006). Oyun, çocukların sosyalleşmelerini, davranışlarını düzenlemelerini, duygusal ve gelişimsel sorunlarına çözüm bulmalarını sağlar. Çocuklar oyun aracılığıyla gerçek dünya ve hayal arasındaki bağlarını geliştirirler. Oyunlar bu özelliği ile çocukların soyut kavramları gerçeklerle ilişkilendirmelerini ve hayatlarını anlamlı kılmalarını amaçlar (Ayan vd., 2012). Çocuklar oyun yoluyla, zekâlarını kullanmayı öğrenir, dünyayı ve çevreyi keşfeder, bilgi edinir, merak duygularını tatmin eder, akıl yürütmeyi ve seçim yapmayı öğrenir (Yöndemli ve Taş, 2018).

Akil ve zeka oyunları da oyun dünyası içerisinde yer alan son zamanların gözde çalışma alanlarından birisidir. Akil ve zeka oyunları; bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişimine katkı sağlayan, çeşitli değer ve becerilerin kazanılmasına yardımcı olan oyunlardır. Akil ve zeka oyunları sistemli ve planlı bir şekilde oynandığı/oynatıldığı takdirde; bireyde paylaşma, sabırlı olma, saygılı olma gibi değerlerin; planlı olma, iletişim becerisi, problem çözme becerisi gibi becerilerin edinimine katkı sağlayacaktır. Yapılan tanımlamalara bakıldığında akıl ve zeka oyunlarının; düşünme becerileri, akıl yürütme, karar verme ve stratejik düşünmeye etkileri olduğu (Bottino ve Ott, 2006; Kirriemuir & McFarlane, 2004), çocukların bilgilerini inşa etmelerine ve yeni bilgileri nasıl organize edeceklerine, kurallara uymasına, sıra bekleme, dikkat ve odaklanma düzeylerinin artmasına (Fleer, 2013; Riggs ve Young, 2016; Smith, 2006) katkı sağlayıcı rollerine yönelik vurgulamalar yapılmıştır. Akil ve zekâ oyunları çocukların, yeni şeyler öğrenmelerini, öğrendikleri bilgi ve becerileri kullanmalarını, bağımsız karar vermeyi ve bu kararın sorumluluğunu üstlenme becerisini kazandırır. Ayrıca akıl ve zeka oyunları; dikkati sürdürme ve odaklanma becerilerini geliştirmekle birlikte konsantre olmayı gerektirir (Marangoz ve Demirtaş, 2017).

Akil ve zeka oyunları; oyuncuların oyun sırasında proaktif olmalarını ve birkaç adım ilerisini düşünerek tahmin etmelerini dolayısıyla mantıksal düşünme becerilerini geliştirir. Akil ve zeka oyunlarının bireylerin sosyalleşmelerine katkı sağlaması, iletişim becerilerini geliştirmesi ve oyuncuların başkalarıyla eğlenceli bir aktiviteye katılma olanağı sunması önemli bir avantajdır (Nakao, 2019). Akil ve zeka oyunlarının, eğitim ortamlarında kalıcı öğrenmeyi sağlamada ve öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmede, öğrenciyi süreçte aktif kılmada, eğlenerek öğrenme, merak ve heyecanı arttırmada önemli etkileri bulunmaktadır (Dempsey, Haynes, Lucassen ve Casey, 2002). Akil ve zeka oyunları; strateji oyunları, hafıza oyunları, sözle oyunlar, akıl yürütme ve işlem oyunları, geometrik - mekanik oyunlar, zeka soruları gibi kategorilere ayrılmıştır (MEB, 2016). Bu kategoriler içerisinde birçok kağıt ve kutu oyunu bulunmaktadır. Küçüğünden büyüğüne herkes akıl ve zeka oyunları oynamakta ve hem Türkiye’de hem de çeşitli ülkelerde bu oyunlara yönelik farkındalığın artması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

Oyun en basit anlamıyla bireyin eğlenmesini sağlayan önemli bir etmendir. Oyun, eğlendirici özelliğiyle birlikte oyunu oynayan kişilere çeşitli bilgi, beceri ve değerlerin kazanımını da sağlar. Akil ve zeka oyunları zengin içerik ve çeşitliliğe sahip olması sebebiyle hem eğlendirici hem de bilgi, beceri ve değer kazanımı açısından önemli bir alan olarak düşünülebilir. Akil ve zeka oyunları, 2016 yılında yayınlanan programda ortaokullarda seçmeli ders olarak (MEB, 2016) okutulmaya başlanmıştır. Bu farkındalık okullarda akıl ve zeka oyunları kulüpleri kurulmasını, şehir ya da ülke genelinde turnuvalar düzenlenmesini de sağlamıştır. Akil ve zeka oyunları sistemli ve planlı bir şekilde oynatıldığı takdirde bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişimine katkılar sağlayabilir. Akil ve zeka oyunları alanında eğitim alan kişilerden öğretim sürecinde bu oyunlardan yararlanmaları; bu oyunların; bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişiminde nasıl kullanılabilceği ve uygulanabileceğini bilmeleri beklenir. Akil ve zeka oyunlarının hem Türkiye’de hem de birçok ülkede çalışılan bir konu olduğu görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların akıl ve zeka oyunlarının; öğrenciler üzerindeki etkilerini belirlemeye (Altun, 2019; Bottino ve Ott, 2006; Chou, 2017; Eriksson, vd. 2021; Heiman, 2014; Khan ve Pearce, 2015; Kula, 2019), konuşma ve dil becerisi üzerindeki etkilerini belirlemeye (Fung ve Min, 2016; Sulistianingsih, vd., 2019); akıl ve zeka oyunlarına yönelik görüş belirlemeye (Güneş ve Yünkül, 2021; Terzi ve Erdoğan, 2022); Zekâ Oyunları Dersi Programı’nı inceleme (Saygı vd., 2017; Devocioğlu ve Karadağ, 2014; Ekiçi, vd., 2017) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmada da öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik bakış açılarını metaforlar aracılığı ile belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilecek sonuçların akıl ve zeka oyunları alanına yönelik çeşitli düzenlemelere ve yeniliklere temel oluşturacağı düşünölmektedir. Dolayısıyla çalışmanın

eğitim literatürüne önemli farkındalık ve katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunları kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma deseninde gerçekleştirilmiş; elde edilen verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları amaçsal örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçsal örnekleme yöntemi; çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırmaların yapıldığı ve belli özelliklere sahip olan durumların; ölçüt örnekleme ise bu durumlara yönelik belirli niteliklere sahip kişiler, olaylar ya da nesnelerin seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2014). Bu çalışmada da katılımcıların akıl ve zeka oyunları dersini almaları ya da sertifika programına katılmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 ve 2022-2023 eğitim öğretim yıllarında akıl ve zeka oyunları dersini alan ya da sertifika programlarına katılan 102 öğretmen adayı oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada elde edilen veriler araştırmacı tarafından hazırlanan form ile toplanmıştır. Form 2021-2022 ve 2022-2023 eğitim öğretim döneminde akıl ve zeka oyunları dersini alan ya da sertifika programlarına katılan katılımcı görüşleri çevrimiçi araçlar üzerinden alınmıştır. Bu amaç için katılımcılardan “Akıl ve zeka oyunları . . . gibidir. Çünkü, . . .” cümlesini tamamlamaları istenmiştir.

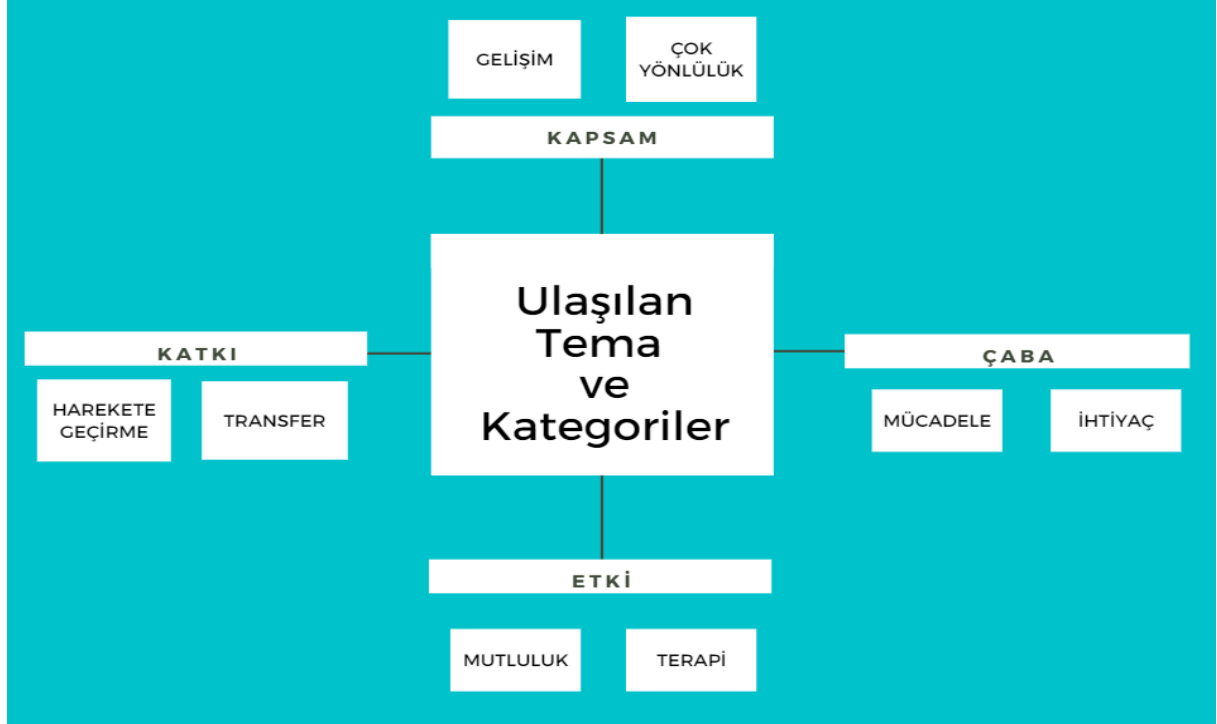
Verilerin Analizi

Anket formundan elde edilen veriler nitel araştırma desenlerinden içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analiz sürecinde ilk olarak katılımcıların metaforları net bir şekilde dile getirip getirmediğine bakılmıştır. Ayrıca herhangi metafor imgesi içermeyen, belirttiği metafora ilişkin herhangi bir açıklama yapmayan ya da mantıksal dayanağı olmayan açıklamalar elenmiştir. Bu doğrultuda 2 katılımcının verdikleri cevaplar elenmiş ve araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayıklanma aşamasından sonra katılımcıların 81 adet metafor ürettikleri görülmüştür.

Bir sonraki aşamada ise katılımcılar tarafından akıl ve zeka oyunları olgusuna ilişkin üretilen metafor imgeleri sahip oldukları ortak özellikler bakımından irdelenmiş ve bu doğrultuda metaforun konusu, kaynağı ve mantıksal dayanağına bakılarak kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmada son olarak araştırma sonuçlarının geçerliğini sağlamak amacıyla; bir alan uzmanından destek alınmış ve metaforların yer aldığı ham veri listesini iki araştırmacı listede yer alan tüm metaforları kapsayacak biçimde kategorilere ayırmışlardır. Her iki araştırmacı tarafından ulaşılan kategoriler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda metafor araştırmalarında sıklıkla kullanılan Miles ve Huberman (1994)'ün “Görüş birliği” ve “Görüş ayrılığı” formülüne göre yapılmıştır. Metaforların sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun .90 ve üzeri olduğu durumlarda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır. Bu çalışmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında .94 oranında bir uzlaşma sağlanmıştır. Ayrıca araştırma bulgularının güvenilirliğini ve geçerliğini artırmak amacıyla çalışma grubunun seçimi, veri toplama aracının geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının görüşlerinden sıkça alıntılar yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların ifadelerinden yapılan alıntılar Katılımcı 1=K1 biçiminde isimlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algılarına ilişkin verdikleri yanıtlar, araştırmanın amaçları doğrultusunda analiz edilerek sunulmuştur. Ulaşılan tema ve kategoriler ile bu öğeler arasındaki ilişki Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Öğretmen Adaylarının Akıl ve Zeka Oyunlarına Yönelik Metaforik Algılarına İlişkin Elde Edilen Tema ve Kategoriler

Çalışmada ilk olarak katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda akıl ve zeka oyunlarına yönelik oluşan metaforlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Akıl ve Zeka Oyunları Algısına İlişkin Geliştirilen Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Anahtar	7	B12	1	Okyanus	1
Çark	4	Cila	1	Omega 3	1
Ceviz	3	Dağ Tırmanışı	1	Öğretmen	1
Güneş	3	Dalga	1	Öngörü	1
İlaç	3	Deniz	1	Özgürlük	1
Beyin Fırtınası	2	Eğlence	1	Renkli Kalemler	1
Dünya	2	Elmas	1	Saatın Dişlileri	1
Hayat	2	Girdap	1	Soğuk Su	1
Lunapark	2	Gizemli Bir Hazine	1	Sörf Yapmak	1
Makine	2	Glikoz	1	Spor	1
Rubik Küp	2	Gökyüzü	1	Stres Topu	1
Ağaç	1	Işık	1	Sürpriz	1
Aile	1	Jimnastik	1	Şapkadan Tavşan Çıkarmak	1
Antrenman	1	Kahve	1	Tarla	1
Arabanın Dişlisi	1	Kahve Molası	1	Terapi	1
Arkadaş	1	Kitap	1	Tren Vagonları	1
Aspirin	1	Koşu Bandı	1	Uyanmak	1
Baba	1	Labirent	1	Ülke	1
Balık Yemek	1	Matruşka	1	Vitamin	1
Baraj	1	Merdiven	1	Yangını Çıkaran İlk Kıvılcım	1
Basamak	1	Mimari	1	Yapbozun Parçası	1
Batarya	1	Mineral	1	Yaprağın Damarları	1
Benzin	1	Motor	1	Yarış	1
Bilgisayar	1	Müzik	1	Yaşam	1
Bilim	1	Nehir	1	Yelpaze	1
Bulmaca	1	Oklava	1	Yemek	1
Buzdağı	1	Oksijen	1	Uzay	1

Araştırmada katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik 81 farklı metafor ürettikleri görülmektedir. Verilen cevaplar incelendiğinde; *anahtar* ($f=7$) ve *çark* ($f=4$) metaforlarının katılımcılar tarafından en çok üretilen metaforlar olduğu görülmektedir.

Araştırmada sonraki aşamasında katılımcı görüşleri doğrultusunda ulaşılan tema ve kategoriler Tablo 2'de sunulmuştur

Tablo 2. Akıl ve Zeka Oyunları Algısına İlişkin Ulaşılan Tema ve Kategoriler

Tema	f	Kategori	f
Kapsam	60	Gelişim	35
		Çok Yönlülük	25
Çaba	17	Mücadele	9
		İhtiyaç	8
Etki	15	Mutluluk	10
		Terapi	5
Katkı	10	Harekete Geçirme	6
		Transfer	4

Araştırmada katılımcıların oluşturduğu metaforlar 4 tema ve 8 kategori altında toplanmıştır. Akıl ve zeka oyunları ile oluşturulan metaforların en çok Kapsam ($f=60$) en az ise Katkı ($f=10$) teması içerisinde yer aldığı görülmektedir. Kategoriler incelendiğinde; akıl ve zeka oyunları ile oluşturulan metaforların en çok Gelişim ($f=35$) en az ise Transfer ($f=4$) kategorileri içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Araştırmada katılımcıların Kapsam teması ve bu tema içerisinde yer alan Gelişim kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Kapsam Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler- Gelişim

Kategori	Metafor	f	Metafor	f
Gelişim	Ceviz	3	Kahve	1
	Güneş	2	Koşu Bandı	1
	Makine	2	Motor	1
	Anahtar	1	Oklava	1
	Çark	1	Omega 3	1
	Antrenman	1	Özgürlük	1
	Arabanın Dişlisi	1	Saatın Dişlileri	1
	Baraj	1	Spor	1
	Bilgisayar	1	Şapkadan Tavşan Çıkarmak	1
	Bilim	1	Tarla	1
	Bulmaca	1	Uyanmak	1
	Benzin	1	Vitamin	1
	B12	1	Yaprığın Damarları	1
	Cila	1	Yelpaze	1
	Dalga	1	Yemek	1
	Jimnastik	1		

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Kapsam teması içerisinde ve Gelişim kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Gelişim kategorisi ($f=35$) içerisinde katılımcılar 31 farklı metafor üretmişlerdir. Bu kategoride katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *ceviz* ($f=3$), *güneş* ($f=2$) ve *makine* ($f=2$) metaforları ile açıkladıkları görülmektedir. Gelişim kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K6. Akıl ve zeka oyunları ceviz gibidir. Çünkü hafızayı güçlendirir. (Ceviz)

K15. Akıl ve zeka oyunları Omega 3 gibidir. Çünkü zeka gelişimi için önemlidir. (Omega 3)

K28. Akıl ve zeka oyunları oklava gibidir. Çünkü çocukların yumuşak beyni hamur açar gibi oynadıkça şekillenir ve pişmeye hazır hale getirilir. (Oklava)

K76. Akıl ve zeka oyunları antrenman gibidir. Çünkü yaptıkça gelişirsin. (Antrenman)

Araştırmada katılımcıların Kapsam teması ve bu tema içerisinde yer alan Çok Yönlülük kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. *Kapsam Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler- Çok Yönlülük*

Kategori	Metafor	f	Metafor	f
Çok Yönlülük	Anahtar	2	Güneş	1
	Beyin Fırtınası	2	Kitap	1
	Dünya	2	Matruşka	1
	Rubik Küp	2	Mimari	1
	Aile	1	Okyanus	1
	Aspirin	1	Öğretmen	1
	Basamak	1	Renkli Kalemler	1
	Buzdağı	1	Sürpriz	1
	Deniz	1	Tren Vagonları	1
	Ağaç	1	Uzay	1
	Gökyüzü	1		

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Kapsam teması içerisinde ve Çok Yönlülük kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Çok Yönlülük ($f=25$) kategorisi içerisinde katılımcılar 21 farklı metafor üretmişlerdir. Çok Yönlülük kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *anahtar* ($f=2$), *beyin fırtınası* ($f=2$), *dünya* ($f=2$) ve *rubik küp* ($f=2$) metaforları ile açıkladıkları görülmektedir. Çok Yönlülük kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K11. *Akıl ve zeka oyunları anahtar gibidir. Çünkü yaşamımızda ya da derslerde karşımıza çıkan birçok engelin kilidini açar. Okulda eğitim konusunda zorlu konuları daha somut ve eğlenceli hale getirir. Ailede ise aile içi iletişimi etkileşimi artırır. Bu psikolojik açıdan sağlıklı ve kolay öğrenen bireyler yetişir.* (Anahtar)

K26. *Akıl ve zeka oyunları basamak gibidir. Çünkü her bir basamakta zihnin ayrı bir becerisine uzamılır.* (Basamak)

K98. *Akıl ve zeka oyunları matruşka gibidir. Çünkü içinde küçük büyük nice farklılıklar, gizemler taşımalar. Ve bunları bünyesinde toplar, her türden insanı bir araya getirir.* (Matruşka)

Araştırmada katılımcıların Çaba teması ve bu tema içerisinde yer alan Mücadele kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. *Çaba Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler- Mücadele*

Kategori	Metafor	f
Mücadele	Hayat	2
	Dağ Tırmanışı	1
	Elmas	1
	Gizemli Bir Hazine	1
	Labirent	1
	Merdiven	1
	Öngörü	1
	Yarış	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Çaba teması içerisinde ve Mücadele kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Mücadele kategorisi ($f=9$) içerisinde katılımcılar 8 farklı metafor üretmişlerdir. Mücadele kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *hayat* ($f=2$) metaforu ile açıkladıkları görülmektedir. Mücadele kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K3. *Akıl ve zeka oyunları dağ tırmanışı gibidir. Çünkü kimi zaman kişiyi zorlasalar da hiç durmadan devam ederlerse sonunda görecekları manzara buna değerdedir.* (Dağ tırmanışı)

K38. *Akıl ve zeka oyunları elmas gibidir. Çünkü çaba, uğraş, doğru strateji hamle ve işçilikle başarılı bir sonuç elde edilir.* (Elmas)

K80. *Akıl ve zeka oyunları gizemli bir hazine gibidir. Çünkü uzun uğraşlar ve akıl yürütmenin sonunda hedefe, yani “zafer” ulaşabiliyoruz.* (Gizemli Bir Hazine)

Araştırmada katılımcıların Çaba teması ve bu tema içerisinde yer alan İhtiyaç kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Çaba Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler - İhtiyaç

Kategori	Metafor	f
İhtiyaç	Anahtar	2
	Batarya	1
	Glikoz	1
	Mineral	1
	Oksijen	1
	Soğuk Su	1
	Yaşam	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Çaba teması içerisinde ve İhtiyaç kategorisi adı altında düzenlenmiştir. İhtiyaç kategorisi ($f=8$) içerisinde katılımcılar 7 farklı metafor üretmişlerdir. İhtiyaç kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *anahtar* ($f=2$) metaforu ile açıkladıkları görülmektedir. İhtiyaç kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K21. *Akıl ve zeka oyunları batarya gibidir. Çünkü her an ihtiyaç duyabiliriz.* (Batarya)

K47. *Akıl ve zeka oyunları mineral gibidir. Çünkü eksikliği hiç farkında olmadan tüm sistemi bozarken, gereken kadar alındığında sistemin kusursuz çalışmasını sağlar.* (Mineral)

K55. *Akıl ve zeka oyunları oksijen gibidir. Çünkü fark etmeyiz ama onlara ihtiyacımız vardır.* (Oksijen)

Araştırmada katılımcıların Etki teması ve bu tema içerisinde yer alan Mutluluk kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Etki Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler - Mutluluk

Kategori	Metafor	f
Mutluluk	Lunapark	2
	Arkadaş	1
	Baba	1
	Balık Yemek	1
	Eğlence	1
	Girdap	1
	Müzik	1
	Nehir	1
	Sörf Yapmak	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Etki teması içerisinde ve Mutluluk kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Mutluluk kategorisi ($f=10$) içerisinde katılımcılar 9 farklı metafor üretmişlerdir. Mutluluk kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *lunapark* ($f=2$) metaforu ile açıkladıkları görülmektedir. Mutluluk kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K99. *Akıl ve zeka oyunları lunapark gibidir. Çünkü lunapark da akıl ve zeka oyunları gibi eğlencenin en üst seviyede olduğu, mutlu eden ve mutlu ederken eğlendiren bir yerdir.* (Lunapark)

K19. *Akıl ve zeka oyunları balık yemek gibidir. Çünkü her yiyecek için zeka geliştirir ama severek yiyenler faydasının yanında keyif de alır.* (Balık yemek)

K101. *Akıl ve zeka oyunları sörf yapmak gibidir. Çünkü bilinmezlikle meşgul olmak baz verir.* (Sörf yapmak)

Araştırmada katılımcıların Etki teması ve bu tema içerisinde yer alan Terapi kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Etki Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler - Terapi

Kategori	Metafor	f
Terapi	İlaç	2
	Kahve Molası	1
	Stres Topu	1
	Terapi	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Etki teması içerisinde ve Terapi kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Terapi kategorisi ($f=5$) içerisinde katılımcılar 4 farklı metafor üretmişlerdir. Terapi kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *ilaç* ($f=2$) metaforu ile açıkladıkları görülmektedir. Terapi kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K71. *Akıl ve zeka oyunları ilaç gibidir. Çünkü insanın zihnini dinç tutar, ruh sağlığına iyi gelir.* (İlaç)

K65. *Akıl ve zeka oyunları kahve molası gibidir. Çünkü yoğun bir tempounun içinde eğlenip sakinleşmek için bir alan tanır.* (Kahve molası)

K89. *Akıl ve zeka oyunları stres topu gibidir. Çünkü oynarken tüm dertler unutulur.* (Stres topu)

Araştırmada katılımcıların Katkı teması ve bu tema içerisinde yer alan Harekete Geçirme kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Katkı Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler - Harekete Geçirme

Kategori	Metafor	f
Harekete Geçirme	Anahtar	2
	Çark	2
	Işık	1
	Yangını Çıkaran İlk Kıvılcım	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Katkı teması içerisinde ve Harekete Geçirme kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Harekete Geçirme ($f=6$) kategorisi içerisinde katılımcılar 4 farklı metafor üretmişlerdir. Harekete Geçirme kategorisi içerisinde katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok *anahtar* ($f=2$) ve *çark* ($f=2$) metaforu ile açıkladıkları görülmektedir. Harekete Geçirme kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir..

K3. *Akıl ve zeka oyunları anahtar gibidir. Çünkü öğrenmenin kapısını açar.* (Anahtar)

K38. *Akıl ve zeka oyunları bir çark gibidir. Çünkü düşünme yeteneğinin hızını arttırır.* (Çark)

K26. *Akıl ve zeka oyunları yangını çıkaran ilk kıvılcım gibidir. Çünkü beyin ormanındaki fikir araçlarının tutuşması için ilk kıvılcıma ihtiyaç vardır.* (Yangın çıkaran ilk kıvılcım)

Araştırmada son olarak katılımcıların Katkı teması ve bu tema içerisinde yer alan Transfer kategorisine ilişkin görüşleri Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Katkı Temasına İlişkin Oluşan Kategoriler - Transfer

Kategori	Metafor	f
Transfer	Çark	1
	İlaç	1
	Ülke	1
	Yapbozun Parçası	1

Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar Katkı teması içerisinde ve Transfer kategorisi adı altında düzenlenmiştir. Transfer kategorisi ($f=4$) içerisinde katılımcılar 4 farklı metafor üretmişlerdir. Transfer kategorisine ilişkin katılımcıların ürettikleri metaforlar aşağıda verilmiştir.

K77. *Akıl ve zeka oyunları çark gibidir. Çünkü oynadıkça beyin düzenli bir sistem gibi çalışır ve günlük hayattaki problemlere karşı dişlilerin sorunsuz birbirleriyle ilerlemesi gibi benzer çözümler üretir.* (Çark)

K25. *Akıl ve zeka oyunları ilaç gibidir. Çünkü bir çok derste kullanabilirim.* (İlaç)

K59. *Akıl ve zeka oyunları ülke gibidir. Çünkü her alan birbiriyle bağdaşım içerisinde.* (Ülke)

Sonuç ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen sonuca göre katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar genel olarak incelendiğinde; metaforların tamamının olumlu anlam içerdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların ürettikleri metaforlar neticesinde akıl ve zeka oyunlarının bireyler üzerinde hem kişisel hem de akademik olarak önemli katkıları olduğu belirtilmiştir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda 81 metafor üretildiği görülmüştür. Üretilen metaforlar 8 kategori ve 4 tema altında toplanmıştır. Bu temalar; Kapsam, Çaba, Etki ve Katkı olarak belirlenmiştir. Katılımcı cevapları neticesinde metaforların çoğunlukla Kapsam teması içerisinde dağıldığı görülmektedir. En az üretilen metaforların ise Katkı teması içerisinde olduğu belirlenmiştir. Çalışmada her temanın 2 kategoriden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok Gelişim ve Çok Yönlülük kategorileri içerisinde; en az Terapi ve Transfer kategorileri içerisinde değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar metaforlar açısından değerlendirildiğinde ise; katılımcıların akıl ve zeka oyunlarını en çok; *anahtar* ve *çark* metaforlarıyla açıkladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kapsam teması içerisinde bulunan metaforlar Gelişim ve Çok Yönlülük olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Katılımcılar akıl ve zeka oyunlarının bireyin zihinsel gelişiminde önemli etkileri olduğunu belirtmiş ve bu durumu *ceviz*, *B12*, *koşu bandı*, *spor* metaforlarıyla açıklamışlardır. Zihinsel faaliyetlerin işlerliği ve devamlılığı için bireylerin yapacağı faaliyetler içerisinde akıl ve zeka oyunları oynamanın önemli etkileri bulunmaktadır. Nitekim sağlık alanında yapılan çalışmalarda da akıl ve zeka oyunları oynamanın önemli etkileri olduğuna yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Gauthier vd., 2019; Nakao, 2019; Noda, Shiotsuki ve Nakao, 2019). Katılımcıların yaşadıkları deneyimlerin bu durumun önemli bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte akıl ve zeka oyunlarının sadece bir durumda değil birçok durumda etkili olduğunu belirten katılımcı görüşleri Çok yönlülük kategorisi adı altında toplanmıştır. Katılımcılar akıl ve zeka oyunlarının bu özelliğini anahtar, aspirin, öğretmen, tren vagonları metaforlarıyla açıklamışlardır. Akıl ve zeka oyunları oynamak bireyde aynı anda birçok bilgi, beceri ve değeri kazandırabilir. Bu durum akıl ve zeka oyunlarının sistemli ve planlı bir şekilde oynanması ile mümkün gözükmektedir. Bu süreç dikkat edildiği takdirde akıl ve zeka oyunlarının bireylerde sabır, yardımlaşma vb. değerler ve dikkat, iletişim vb. beceriler üzerinde etkileri olduğu söylenebilir. Bu durum da en nihayetinde akıl ve zeka oyunlarının çok yönlü bir yapıda olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bottino ve Ott, (2006); Kirriemuir ve McFarlane, (2004); Riggs ve Young, (2016); Smith, (2006) da yaptıkları çalışmalarında bireylerin sorumluluk alma, rakiplerine karşı saygılı olma, sabırlı olma, sıra bekleme, işbirliği içerisinde çalışma, planlı hareket edebilme, dikkat ve odaklanma, problem çözebilme, karşılaştıkları sorunlara farklı açıdan bakabilme, kazanma ve kaybetmenin olağan bir durum olduğunu görebilme, iletişim becerisi ve empati becerisinin gelişimine katkı sağlayabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışmada katılımcıların ürettikleri metaforlar Çaba teması içerisinde Mücadele ve İhtiyaç olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Bu kategori içerisinde üretilen metaforlara dayalı olarak akıl ve zeka oyunlarının her birisinin belirli oyun aşamalarının olduğu ve bu aşamaların da çeşitli zorluklar barındırdığı şeklinde ifade edilebilir. Oyunlar bazen tek başına bazen iki kişi ile bazen de grup şeklinde oynanabilir. Bu oyunlarda hedefe ulaşma ya da başarılı olma sürecinde çeşitli zorluk seviyeleriyle karşılaşılabilir. Böyle durumlarda kişinin çaba göstermesi, hedefe odaklanması ve problem çözme becerilerini uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. Böyle bir süreç hem zor hem de elde edilen başarı neticesinde de oldukça keyifli bir süreç olarak değerlendirilebilir. Nitekim katılımcıların bu durumu *dağ tırmanışı*, *merdiven*, *yarış* gibi metaforlarıyla ifade etmeleri de bu durumun en önemli göstergesi olarak değerlendirilebilir. Akıl ve zeka oyunlarının sadece zor hedeflere ulaşmak ya da başarı elde etmek amacı olmadığını bu oyunların hem bilişsel hem duyuşsal hem de psiko-motor becerilerinin gelişimi açısından önemli bir gereksinim olduğuna yönelik katılımcı görüşleri İhtiyaç kategorisi adı altında toplanmıştır. Katılımcılar akıl ve zeka oyunlarının bu özelliğini *batarya*, *glikoz*, *oksijen* metaforlarıyla açıklamışlardır. Bireyin doğumundan itibaren edineceği bazı değer ve becerilerin sözel telkin ya da anlatımlarla edinilmesi oldukça zor olabilir. Centilmenlik, yenilgiyi kabullenme, içsel motivasyon sağlama, problem çözme becerisi bu değer ve becerilere örnek olarak gösterilebilir. Akıl ve zeka oyunları ile bu değer ve becerilerin kazanılması beklenen bir durumdur. Fleeer, (2013) ve Yang (2012) da akıl ve zeka oyunlarının öğretim sürecini zenginleştirmede, dersi ilgi çekici kılmada, öğrenci motivasyonunu arttırmada, derste öğrencileri aktif kılmada, çocukların bilgilerini inşa ve organize etmede katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Çalışmada katılımcıların ürettikleri metaforlar Etki teması içerisinde Mutluluk ve Terapi olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların akıl ve zeka oyunlarına yönelik ürettikleri metaforlar incelendiğinde; akıl ve zeka oyunları oynamanın bireylerde mutlu olunan bir durum, eğlenilen ya da keyif alınan bir süreç olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar bu durumu *lunapark*, *balık yemek*, *sörf yapmak* metaforları ile açıklamışlardır. Özellikle grupla oynanan akıl ve zeka oyunlarında eğlenceli, keyifli, tebessüm içeren oyunlar bulunmaktadır. Bu oyunlar hem bireyin mutlu olmasını hem de akıl ve zeka oyunlarının birey üzerinde iyi izlenimler bıraktığının göstergesi olarak yorumlanabilir. Özellikle insanların gün içerisinde yoğun uğraşlar içerisinde olmaları, bazen can sıkıcı durumlar yaşamaları ya da toplumsal olarak üzücü

haberler almalarının yanında oyunların mutlu edici özelliğinin olması son derece önemli bir bulgudur. Ayrıca akıl ve zeka oyunlarının mutlu eden, eğlendiren ya da güldüren özelliğiyle birlikte bu oyunların bireyler üzerindeki dinlendirici ya da sakinleştirici özelliğini belirten katılımcı görüşleri Terapi kategorisi adı altında toplanmıştır. Katılımcılar akıl ve zeka oyunlarının bu özelliğini *ilaç*, *kahve molası*, *stres topu* metaforlarıyla açıklamışlardır. Akıl ve zeka oyunlarının mutluluk ve terapi sağlayıcı yönünün vurgulanması bu oyunların bu zamana kadar dikkat çekilmediği bir tarafı olarak düşünülebilir. Sulistianingsih, Febriani ve Pradjarto (2019), oyunların, hem çeşitli etkinliklerde hem de eğlenceli bir öğrenme ortamı yaratmak için kullanılabilirliğini ve oyunlar sayesinde kişilerin birçok bilgi, beceri ve deneyim yaşanabileceğini belirtmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçta benzer şekilde Charlier ve De Fraigne (2013), Dempsey, vd., (2002) ve Nakao, (2019) da yaptıkları çalışmalarda akıl ve zeka oyunlarının eğlendirici, mutluluk verici ve terapi edici özelliklerinden bahsetmişlerdir.

Çalışmada katılımcılar tarafından en az değinilen tema Katkı temasıdır. Katkı teması Harekete Geçirme ve Transfer olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Bireyler doğuştan itibaren birçok bilgi, beceri ve deneyim edinirler. Bazı kişiler bu bilgi, beceri ve deneyimlerini karşılaştıkları durumlar neticesinde kullanırlar. Bazı kişiler ise sahip oldukları bilgi, beceri ve deneyimlerin farkına bile varamazlar. Akıl ve zeka oyunları bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri ve deneyimleri kullanmalarını sağlayıcı özelliğe ve çeşitliliğe sahip oyunlardır. Akıl ve zeka oyunları bireylerin sahip oldukları birçok bilgi, beceri ve deneyimi kullanmalarını sağlayıcı deneyimler sunabilir. Çocuklar için böyle imkan ve ortamları sağlaması akıl ve zeka oyunlarının önemli bir özelliğidir. Nitekim katılımcılar akıl ve zeka oyunlarının bu durumunu *anahtar*, *çark*, *yangını çıkaran ilk kıvılcım* gibi metaforları ile açıklamışlardır. Akıl ve zeka oyunlarının önemli özelliklerinden birisi de bireyin bu oyunlar neticesinde edindiği bilgileri çeşitli durum ya da problemlerde kullanabilmesidir. Bireyin yaşamında çeşitli zorluk, sorun ya da engeller çıkabilmektedir. Birey yaşadığı bu durumu daha önceki deneyimlerine ya da bilgisine dayalı olarak çözebilmektedir. Bireyler akıl ve zeka oyunları oynayarak çeşitli bilgi, beceri ve deneyim kazanırlar. Kazandıkları bu bilgi, beceri ve deneyimleri günlük hayatta çeşitli durum ve zamanlarda kullanabilirler. Yapılan çalışmada da katılımcıların bu duruma ilişkin görüşleri Transfer kategorisi adı altında toplanmıştır. Katılımcılar bu durumu *ilaç*, *ülke*, *yapbozun parçası* gibi metaforları ile açıklamışlardır. Keese, (2012) ve Sulistianingsih, vd., (2019) de akıl ve zeka oyunları, çocukların yaratıcılıklarında, motivasyon ve problem çözme becerilerinin gelişiminde önemli etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmada akıl ve zeka oyunlarına yönelik katılımcı görüşleri alınarak daha geniş kapsamlı veriler elde edilebilir. Bu çalışma sadece akıl ve zeka oyunları dersini alan ya da sertifika programlarına katılan öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılacak diğer çalışmalarda akıl ve zeka oyunları oynayan kişiler ya da öğretmenler de sürece dahil edilerek karşılaştırmalar yapılabilir. Araştırmada akıl ve zeka oyunlarına yönelik en çok Gelişim ve Çok Yönlülük kategorilerine yönelik metaforlar ürettikleri görülmüştür. Bu sebeple hem MEB hem de YÖK tarafından akıl ve zeka oyunlarının öğrenme süreçlerine dahil edilmesi sağlanabilir.

Etik Beyan

“Öğretmen Adaylarının Akıl ve Zeka Oyunlarına Yönelik Metaforik Algıları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonu’nun 16.12.2022 tarih ve e 2022/06 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Altun, M. (2019). The effects of mind games and games containing physical activity on attention and visual perception levels of primary school students. *Journal of Education and Learning*, 8(6), 72-82.
- Ayan, S., Memiş, U. A., Eynur, B. R. ve Kabakçı, A. (2012). Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarda oyuncak ve oyunun önemi. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi* 2(4), 80-89.
- Bottino, R. M. ve Ott, M. (2006). Mind games, reasoning skills, and the primary school curriculum. *Learning, Media and Technology*, 31(4), 359-375.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Charlier N, ve De Fraigne B. (2013). Game-based learning as a vehicle to teach first aid content: A randomized experiment. *J Sch Health*, 83,493-499.
- Chou, (2017). Board games play matters: A rethinking on children’s aesthetic experience and interpersonal understanding. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(6), 2405-2421.

- Dempsey, J. V., Haynes, L. L., Lucassen, B. A. ve Casey, M. S. (2002). Forty simple computer games and what they could mean to educators. *Simulation Gaming*, 33(2), 157-168.
- Devecioğlu, Y. ve Karadağ, Z. (2014). Amaç, Beklenti ve öneriler bağlamında zekâ oyunları dersinin değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 41-61.
- Ekiçi, M., Öztürk, F. ve Adalar, H. (2017). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının zekâ oyunlarına ilişkin görüşleri. *Researcher: Social Science Studies*, 5(4), 489-502.
- Eriksson, M., Kenward, B., Poom, L. ve Stenberg, G. (2021). The behavioral effects of cooperative and competitive board games in pre-schoolers. *Scandinavian Journal of Psychology*, 62, 355-364.
- Fleer, M. (2013). *Theorising play in the early years*. UK: Cambridge University Press.
- Fung, Y. M. ve Min, Y. L. (2016). Effects of board game on speaking ability of low-proficiency ESL learners. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 5(3), 261-271.
- Gauthier A., Kato P. M., Bul K. C. M., Dunwell I., Walker-Clarke A. ve Lamerar P. (2019). Board games for health: a systematic literature review and meta-analysis. *Games Heal.* 8, 85-100.
- Güneş, D. ve Yünkül, E. (2021). Akıl ve zekâ oyunlarının ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 804-829.
- Heiman, S. (2014). *A study on the perception of brain games and their effect on memory and cognitive skills*. Dissertation, University of Central Florida.
- Kafai, (2006). Playing and making games for learning: instructionist and constructionist perspectives for game studies. *Games and Culture*, 1(1), 36-40.
- Keese, G. (2012). *Educational games*. 08.11.2022 tarihinde <http://teachinglearningresources.pbworks.com/w/page/35130965/Educational%20Games> adresinden erişilmiştir.
- Khan, A. ve Pearce, G. (2015). A study into the effects of a board game on flow in undergraduate business students. *The International Journal of Management Education*, 13, 193-201.
- Kirriemuir, J. ve McFarlane, A. (2004). *Literature review in games and learning. Report 8, Futurelab series*. 17.10.2022 tarihinde <https://telearn.archives-ouvertes.fr/hal-00190453/document> adresinden erişilmiştir.
- Kula, S. (2019). Zekâ oyunlarının ilkökul 2. sınıf öğrencilerine yansımaları: Bir eylem araştırması. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(225), 253-282.
- Marangoz, D. ve Demirtaş, Z. (2017). Mekanik zekâ oyunlarının ilkökul 2. sınıf öğrencilerinin zihinsel beceri düzeylerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10(53), 612-621.
- MEB, (2016). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu zekâ oyunları dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook*. Beverly Hills: Sage.
- Nakao, M. (2019). Special series on “effects of board games on health education and promotion” board games as a promising tool for health promotion: a review of recent literature. *BioPsychoSocial Medicine*, 13(5), 1-7.
- Noda, S., Shirotaki, K. ve Nakao, M. (2019). The effectiveness of intervention with board games: a systematic review. *BioPsychoSocial Medicine*, 13(22), 1-21.
- Riggs A.E. ve Young, A.G. (2019). Developmental changes in children's normative reasoning across learning contexts and collaborative roles. *Dev Psychol*, 52,1236-1246.
- Saygı, E., Alkaş-Ulusoy Ç. ve Umay, A. (2017). İlköğretim Matematik öğretmenlerinin zekâ oyunları dersi ile ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 280-294.
- Smith, J. H. (2006). The games economists play-implications of economic game theory for the study of computer games. *Game Studies*, 6(1), 1-15.
- Sulistianingsih, E., Febriani, R. ve Pradjarto, J.C.S. (2019). The effect on interactive board games (ibg) on vocabulary achievement. *Langkawi Journal of The Association for Arabic and English*, 5(2), 127-139.
- Terzi, A. ve Erdoğan, T. (2021). İlkokul öğrencilerinin, velilerin ve sınıf öğretmenlerinin zekâ oyunlarına ilişkin görüşleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (REFAD)*, 1(2), 14-38.
- Yang, Y. T. C. (2012). Building virtual cities, inspiring intelligent citizens: Digital games for developing students' problem solving and learning motivation. *Computers & Education*, 59(2), 365-377.
- Yöndemli, E. N. ve Taş, İ. D. (2018). Zekâ oyunlarının ortaokul düzeyindeki öğrencilerde matematiksel muhakeme yeteneğine olan etkisi. *Turkish Journal of Primary Education*, 3(2), 46-62.

EXTENDED ABSTRACT

This study, which aims to determine the metaphorical perceptions of pre-service teachers about mind and intelligence games, was carried out in a qualitative research design. The participants of the study were determined by the criterion sampling method, which is included in the purposive sampling methods. In this direction, the study group of the research consisted of 102 pre-service teachers who took the mind and intelligence games course or participated in certificate programs in the 2021-2022 and 2022-2023 academic years. In this study, the data were collected with a questionnaire developed by the researcher. The data obtained from the questionnaire form were analyzed by content analysis method, one of the qualitative research designs. The study yielded that the participants produced 81 metaphors for mind and intelligence games. The metaphors produced were grouped under 8 categories and 4 themes. These

themes are; Scope, Effort, Impact and Contribution. When the answers given are examined; *key* (f=7) and *wheel* (f=4) metaphors are seen to be the most produced metaphors by the participants. The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Scope and under the category of Development. Within the development category (f=35), the participants produced 31 different metaphors. Within this category, it is seen that the participants mostly explained mind and intelligence games with the metaphors of *walnut* (f=3), *sun* (f=2) and *machine* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Scope and under the category of Versatility. Within the Versatility (f=25) category, the participants produced 21 different metaphors. Within the Versatility category, it is found that the participants mostly explained the mind and intelligence games with the metaphors of *Key* (f=2), *brainstorm* (f=2), *world* (f=2) and *rubik's cube* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Effort and under the category of Struggle. Within the category of struggle (f=9), the participants produced 8 different metaphors. Within the category of struggle, it is observed that the participants mostly explained their mind and intelligence games with the metaphor of *Life* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Effort and under the category of Needs. Within the category of needs, the participants produced 7 metaphors. Within the need category (f=8), the participants produced 7 different metaphors. In the category of needs, it is noted that the participants mostly explained the mind and intelligence games with the metaphor of the *key* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Impact and under the category of Happiness. Within the happiness category (f=10), the participants produced 9 different metaphors. Within the happiness category, it is seen that the participants mostly explain their mind and intelligence games with the metaphor of *amusement park* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Impact and under the category of Therapy. Within the therapy category (f=5), the participants produced 4 different metaphors. Within the therapy category, it is seen that the participants mostly explained their mind and intelligence games with the metaphor of *medicine* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Contribution and under the category of Mobilization. Within the Mobilization (f=6) category, the participants produced 4 different metaphors. Within the Mobilization category, it is found that the participants mostly explained the mind and intelligence games with the metaphor of the *key* (f=2) and *the wheel* (f=2). The metaphors that the participants produced for mind and intelligence games were organized under the theme of Contribution and under the category of Transfer. Within the transfer category (f=4), the participants produced 4 different metaphors. In this research, more comprehensive data can be obtained by taking participant opinions on mind and intelligence games. This study was carried out only with people who took the mind and intelligence games course or participated in certificate programs. In the future studies, comparisons can be made by including people or teachers who play mind and intelligence in the process. In the research, it was seen that Development and Versatility are the categories where the metaphors were produced most for mind and intelligence games. For this reason, it can be ensured that mind and intelligence games are included in the learning processes by both MEB and YOK.

Origami Oyunlarıyla Yapılan Öğretimin 5. Sınıf Öğrencilerinin Geometriye Yönelik Tutumlarına Etkisi

Ali Osman ENGİN¹, Bünyamin DÜNDAR² ve Mustafa Çağrı ENGİN³

Öz

Bu deneysel çalışmanın amacı, ortaokul 5.sınıf öğrencilerine uygulanan origami oyunları ile yapılan öğretimin öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarına etkisi olup olmadığını belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test, eşleştirilmiş kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Çalışmanın verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılında "Geometri Tutum Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Mardin ili Nusaybin ilçesinde devlete bağlı bir ortaokulun 21 kişilik iki sınıfında öğrenim gören toplamda 42 kişilik 5. sınıf öğrencilerinden oluşturulmuştur. Araştırma için bir sınıf deney ve bir sınıf kontrol grubu olarak seçilmiştir. Deney grubuna geometri alan ve uzunluk ölçme konusu origamiye dayalı 6 etkinlikte 5 hafta işlenirken, kontrol grubuna geleneksel yöntemlerle ders işlenmiştir. Uygulamanın öğrencilerin geometri tutumlarına etkisinin anlamlı olup olmadığını tespit için bağımlı ve bağımsız t-testleri yapılmıştır. Yapılan t-testleri sonucunda origami oyunları ile geleneksel yöntemle öğretim uygulandığı sınıflarda öğrencilerin matematik dersinde geometri konularına yönelik tutumlarında çok az değişimler sağlanmıştır. Sonuç olarak iki grup arasında anlamlı fark elde edilememesi origami oyunları ile yapılan öğretimin geleneksel yöntemle yapılan öğretime göre öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarını değiştirmede çok etkili olmadığını göstermiştir. Ancak origami uygulanan grubun deney öncesine göre kontrol grubuna göre tutumunda daha fazla değişiklik olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Origami, Tutum, Oyun

The Effect of Teaching with Origami Games on 5th Grade Students' Attitudes towards Geometry

Abstract

The aim of this experimental study is to determine whether origami-based game technique has an effect on 5th grade students' attitudes towards geometry. In the study, pre-test post-test, semi-experimental design with paired control group which is one of the quantitative research methods was used. The data of the study were collected with the "Geometry Attitude Scale" in the 2021-2022 academic year. Two 5th grade classes, each consisting of 21 students, from a secondary school in Nusaybin, Mardin were selected as the study group of the research, one as the experimental and the other as the control group. While the experimental group was taught through 6 origami-based activities for 5 weeks, the control group was taught according to the Ministry of National Education curriculum. Dependent and independent t-tests were conducted to determine whether the application had a significant effect on students' geometry attitudes. In conclusion, the lessons taught through the origami-based game technique were not very effective in changing students' attitudes when compared to the lessons taught according to the Ministry of National Education curriculum. However, there were more changes in the attitude of the origami applied group compared to the control group.

Key Words: Origami, Attitude, Game

Atıf İçin / Please Cite As:

Engin, A. O., DüNDAR, B. ve Engin, M. Ç. (2023). Origami oyunları ile yapılan öğretimin 5. sınıf öğrencilerinin geometriye yönelik tutumlarına etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 436-444. doi:10.33206/mjss.1194738

Geliş Tarihi / Received Date: 26.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.01.2023

¹ Prof. Dr. – Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, aliosman.engin@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3705-6548

² Uzman Öğretmen – Mardin İl Millî Eğitim Müdürlüğü, bnyndundar@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2443-8704

³ Uzman Psikolojik Danışman – Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, cagriengin.m@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4825-2675

Giriş

Daha çok Japon kùltürüne özgü olarak bilinen origami, bilinen ilk adıyla “Zhe Zhi” Çin’de 1. veya 2. yüzyılda doğmuş ve zamanla Japonya’ya geçmiştir. Japonya’da 6. yüzyılda çok tutulmuştur. Origami (折り紙), kelimesi Japonca’da “折り-ori” (katlamak) ve “紙-kami” (kâğıt) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. “Kami” kelimesi zamanla dönüşerek “gami” olmuş ve origamiyi oluşturmuştur. Origami, “Katlanmış kâğıt” anlamına gelmektedir. Origami yapımında her çeşit kâğıt kullanılabilen ama daha çok “kami” adı verilen peçeteye göre biraz daha kalın, genellikle iki yüzünden biri renkli diğer yüzü beyaz olan bir kâğıt çeşidi kullanılmaktadır (Krier, 2007, s. 1). Origami yapılırken makas ve yapıştırıcı olmadan sadece bir kâğıdın katlanması ile yapılabildiği gibi çok sayıda kâğıdın katlanıp birbirine eklenerek de yapılabilmektedir. Origamiyle çeşitli insan, hayvan, çiçek figürleri ve geometrik şekiller elde edilebilmektedir. İlk zamanlar origaminin eğitimle bağıntısı kurulmasa da origaminin eğitimde bir metot olarak kullanılabilceği kabul edilmiştir (Tuğrul ve Kavici, 2002, s. 3). Origaminin eğitimde materyal olarak kullanılması özellikle matematik dersinde origamiyle matematik bağıntısı doğru kurulursa faydalı olabilmektedir.

Geometri, matematikte nokta, doğru, düzlem, düzlemsel şekiller, uzay, uzaysal şekiller ve bunlar arasındaki ilişkiyi geometrik şekillerin uzunluk, açı, alan, hacim gibi ölçüleri konu edindiği matematiğin bir dalıdır. Geometri, öğrencilerin dünyayı anlamalarını ve temsil etmelerini, sorunlarını anlamalarını, analiz etmelerini ve çözmelerini sağlayan, soyut sembollerin görsel olarak gösterilmesine yardım eden matematiğin önemli bir alt dalıdır (Struchens, Harris ve Martin, 2001, s. 41-44). Tutum, kelime olarak sözlükte tutulan yol, tavır anlamına gelmektedir (TDK [Türk Dil Kurumu], 2022). Geometriye yönelik tutum ise öğrencinin geometri dersine, geometri etkinliklerine, öğretmenin ve geometrinin etkilerine yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını barındıran bir düşünce eğilimidir. Geometriye yönelik hoşlanıp-hoşlanmama, geometrinin iyi-kötü olduğu yönünde inanç ve geometrinin faydalarına yönelik inançların belirlenmesidir (Kaba, Boğazlıyan ve Daymaz, 2016, s. 336). Tutumlar öğrencinin öğrenmesinin yanında öğrenme tarzını ve davranışı etkilemektedir (Bindak, 2004, s. 8-14). Öğrencilerin geometri konularına yönelik duyguları, öğrencilerin geometriyi öğrenmelerini etkilemektedir. Öğrencilerin derse yönelik tutumlarının dersten önce ölçülmesi dersin verimli geçmesini etkiler (Ünlü ve Ertekin, 2018, s. 46). Bu çerçevede geometriye yönelik tutumların geometride istenilen amaçlara ulaşılması bakımından belirlenmesi önemlidir. Türkiye’de ülke genelinde yapılan LGS (Liselere Geçiş Sistemi) ve YKS (Yükseköğretim Kurumları Sınavı) sınavlarında her yıl binlerce öğrenci matematik dersinden hiçbir soruya doğru cevap vermemesi öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de origami 2018 programlarıyla birlikte ortaokul matematik programında yer verilmeye başlanmıştır. Ortaokul matematik programında origami gelişimsel ve eğitsel faydaları olan bir etkinlik olarak tanımlanmış, öğrencilerin problem çözme becerilerini, iki ve üç boyutlu düşünme yetenekleri ile soyut düşünme becerilerini geliştirmede etkili bir etkinlik olarak kullanılabilceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, origaminin kullanıldığı ders etkinliklerine de programda yer verilmiştir. Ülkemizde origami eğitimde daha çok etkinlik ve hobi olarak kullanılmıştır (MEB [Milli Eğitim Bakanlığı], 2018).

Günlük yaşamımızda önemli bir yere sahip olan matematik insanlıkla paralel olarak gelişip ve değişmektedir. Hayattaki hızlı değişiklikler, gelişmeler ve zamana ayak uydurma çabası matematik eğitiminin öneminin zamanla artmasını sağlamıştır (Gelişen, 2017, s. 1). Matematik eğitiminde ulaşılan en son nokta değişimin gerekli ve sürekli olduğu; geleneksel öğretim anlayışı, çağdaş öğretim yaklaşımlarıyla beraber öğretim metot ve tekniklerde değişmektedir. Dersleri origamiye dayalı etkinlikler yoluyla işlemek alternatif bir metot ve teknik olarak bakılmaktadır (Aydın, 2021, s. 3).

Alanyazındaki çalışmalar daha çok origaminin matematik eğitimindeki faydaları üzerinde yapılmış fakat origamiye yönelik duyuşsal tutum öğelerini temel alan çalışmalara yeteri kadar yer verilmemiştir. Duyuşsal tutum öğeleri matematik eğitiminde çok önemli bir yere sahiptir. İnançlar öğrencinin yapacağı davranışı etkilemekte ve bu sebeple öğrencilerin inançlarının belirlenmesi onların sınıfta nasıl davranabileceğini tahmin edilmesinde önemlidir (Duatepe-Paksu, 2013, s. 215). Takıcak (2012) ve Arslan (2012) origaminin ders tutumuna etkisi üzerine tez hazırlamışlardır. Takıcak araştırmasında ilköğretim 8. sınıf matematik ders programında yer alan üçgenler konusunun, origami etkinliklerine dayalı öğretiminin, öğrencilerin akademik başarıları ve geometriye yönelik tutumlarına etkilerini incelemiştir. Ayrıca öğrencilerin, origami sanatına yönelik tutumları, origami etkinliklerine dayalı geometri öğretimine yönelik tutumları ve origami etkinlikleri sırasında karşılaştıkları zorlukları belirlemek amacıyla öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmasını, 2011-2012 eğitim-öğretim döneminde, Kastamonu ilinin Devrekâni

ilçesinde biri deney, biri kontrol grubu olan iki ayrı okulda yürütülmüştür. Çalışma deney grubunda 33, kontrol grubunda 32 olmak üzere toplam 65 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Nicel verileri için, öğrencilere “üçgen başarı” testi ile “geometri tutum testi” uygulanırken, nitel veriler için de öğrencilere, daha önceden belirlenmiş açık uçlu soruları yanıtlamaları istenmiştir. Başarı testi için yapılan veri analizi sonucunda, origami etkinliklerine dayalı geometri eğitimi verilen deney grubu öğrencileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Geometri tutum testi için yapılan analiz sonucunda ise, deney ve kontrol grubu öğrencileri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Arslan’ın (2012) yaptığı çalışmanın amacı, origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına yönelik geçerli ve güvenilir inanç ve öz yeterlik algısı ölçekleri geliştirmek ve bu ölçeklerin yardımıyla ilköğretim matematik öğretmen adaylarının origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına yönelik inanç ve öz yeterlik algılarını belirlemektir. Ayrıca, öğretmen adaylarının origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına yönelik inanç ve öz yeterlik algılarında cinsiyet farklılıkları da incelemiştir. Araştırmanın verileri 2011-2012 eğitim öğretim yılının bahar döneminde 299 ilköğretim matematik öğretmen adayından toplanmıştır. Bu öğretmen adayları Türkiye’nin üç farklı coğrafi bölgesindeki üç üniversiteden olup, katılımcılarının tümünün seçmeli origami ders tecrübesi bulunmaktadır. Veri toplamada araç olarak Matematik Eğitiminde Origami İnanç Ölçeği ve Origami Temelli Matematik Öğretimi Öz Yeterlik Ölçeği kullanmıştır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analiz sonuçları geliştirilen ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir. Betimsel istatistik sonuçlarına göre, ilköğretim matematik öğretmen adaylarının origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına uygun ve aynı zamanda yararlı olduğuna kuvvetle inandıkları görülmüştür. Bununla birlikte, öz yeterlik algılarının ise orta seviyenin biraz üzerinde olduğu belirlenmiştir. Son olarak, bağımsız örneklem t-testi sonuçları origaminin matematik eğitiminde kullanılması konusunda kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek inanç ve öz yeterlik algılarına sahip oldukları görülmüştür.

Kandil (2016) çalışmasını 2015-2016 eğitim-öğretim yılında yapmıştır. Uygulama 15 ders saatinde 3 haftada uygulanmıştır. Örneklem, Ankara’nın Altındağ ilçesinde devlete ait bir okulda öğrenim gören 48 yedinci sınıf öğrencisinden oluşturmuştur. Araştırmacı görev yaptığı okulda dersine girdiği iki sınıfı, deney ve kontrol grubu olmak üzere rastgele atamıştır. Deney grubunda bulunan öğrenciler yansıma simetrisi konusunu sorgulama temelli eğitim yöntemiyle işlerken, kontrol grubu öğrencilerine geleneksel yöntemle ders işlemiştir. Veri toplarken, Yansıma Simetrisi Başarı Testi, Geometri Tutum Ölçeği ve Geometri Öz-Yeterlik Ölçeği katılımcılara ön test ve son test olarak uygulamıştır. Analizlerin sonuçları, geleneksel öğretim ile karşılaştırıldığında, origami etkinlikleriyle zenginleştirilmiş sorgulama temelli öğretim yönteminin öğrencilerin yansıma simetrisi konusundaki başarılarını, geometri tutumlarını ve geometriye yönelik öz-yeterlik algılarını olumlu yönde etkilediğine ulaşmıştır.

Yapılan alanyazın taramasında matematik eğitiminde okul öncesi eğitiminden yükseköğretime kadar origamiye dayalı etkinliklere yer verildiğini görmek mümkündür. Origaminin matematik eğitiminde kullanılması öğrencilerin matematik dersine gösterdiği ilgi ve isteği artırmıştır (Boakes, 2008, s. 1; Çakmak, 2009, s. 83). Origaminin başarıya etkisi üzerine çok sayıda araştırma olmasına rağmen, origami oyunlarının kullanılmasıyla yapılan öğretim etkinliklerinde tutumlara olan etkisi üzerine yeterli araştırma olmadığından origaminin (origami oyunlarının) matematik eğitiminde kullanılmasına yönelik tutumları tespit etmeye yönelik bir araştırma ihtiyacı doğmuştur. Ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin matematik dersinde geometri konularına yönelik tutumlarını tespit etmek, öğrencilerin ileride origamiden matematik dersinin öğretiminde ne kadar faydalanacaklarını öğrenmek açısından önemlidir. Origami etkinlikleriyle öğrencilere matematiğin soyut olan konularının somutlaştırması, konunun görselleştirilmesi ve yaparak yaşayarak keyifle öğrenme amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada ortaokul 5. sınıf öğrencilerine uygulanan origami oyunları tekniğiyle geometri konularının öğretiminin öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarına etkisi olup olmadığını tespit etmektir. Ayrıca MEB ile TÜBİTAK işbirliğiyle yapılan matematik seferberliğine hizmet etmesi için böyle bir çalışma hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dört alt problem oluşturulmuştur.

1. Deney ve kontrol grupları öğrencilerine araştırma öncesinde uygulanan tutum ölçeği sonuçları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Origami oyunlarının denendiği deney grubu öğrencilerine çalışmanın öncesinde geometriye yönelik tutum ölçeği uygulanan ön test ile araştırma sonrasında uygulanan son test başarıları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Kontrol grubu öğrencilerinin araştırma öncesinde uygulanan geometriye yönelik tutum ölçeği ön testi ile araştırma sonrasında uygulanan son testi tutumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Deney ve kontrol grubu öğrencilerine araştırma sonunda uygulanan geometri tutum ölçeği son testinde tutumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Origami oyunlarının öğretim sürecinde kullanılmasının öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarına etkisi olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test, eşleştirilmiş kontrol gruplu yarı deneysel desen tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın yapılacağı mekândan kaynaklanan sorunlardan dolayı, birbirine benzer ya da eş değer grupların oluşturulması çok zordur. Bu yöntemde araştırmacı, belli değişkenlere üzerinden random atamayla bir grubu deney, diğer grubu ise kontrol grubu olarak seçmelidir. Bu teknikte hem deney hem kontrol grubuna ön test aynı zaman zarfında uygulanmaktadır Uygulanan modelde ön testler sayesinde hem deney hem kontrol gruplarının deney öncesinde benzerliklerinin bilinmesinde ve uygulama sonunda uygulanan son testten çıkan sonuçlarının yorumlanmasına da yardımcı olur. Daha sonra deney grubuna uygulanmak istenen uygulama denemektedir. Kontrol grubuna geleneksel yöntem uygulanır. Uygulanan modelde ön testler sayesinde hem deney hem kontrol gruplarının deney öncesinde benzerliklerinin bilinmesinde ve uygulama sonunda uygulanan son testten çıkan sonuçlarının yorumlanmasına da yardımcı olur (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019 s. 209).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu olarak 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mardin ilinin Nusaybin ilçesinde bulunan devlete ait bir ortaokulda 5. sınıfa devam eden ve 21 kişilik mevcutları olan 5-A sınıfı deney grubu 5-B sınıfı kontrol grubu olmak üzere random usulü ile seçilmiştir. Seçilen gruplardan 5-A'nın ilkokul başarı ortalaması 74.4, 5-B'nin ilkokul başarı ortalaması 74.5'tir. Sene başında öğrenciler sınıflara dağıtılırken okul idaresi cinsiyet ve başarı ortalamaları göz önünde bulundurularak dağıtmıştır. Her iki gruba araştırma öncesinde geometri tutum ölçeği ön test olarak uygulanmıştır. Deney grubuna origami oyunlarıyla öğretim yapılırken kontrol grubuna geleneksel yöntemle öğretim yapılmıştır. Uygulama 5 hafta sürmüştür. Araştırma sonunda gruplar arasındaki farkı ortaya koymak için aynı ölçek son test olarak her iki gruba aynı anda 20 dakika boyunca tekrar uygulanmıştır. Gruplarda her şey aynı veya benzer olmasına dikkat edilmiştir. Sadece gruplardan deney grubuna origami etkinliklerine göre ders işlenirken kontrol grubuna normal uygulama yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmadan elde edilen veriler, 2021-2022 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde 5 hafta 22 ders saati süren çalışma için öğrenci ailelerinin yazılı izinleri alındıktan sonra toplanmıştır.

Geometriye Yönelik Tutum Ölçeği: Çalışmada 5. sınıf öğrencilerinin matematik dersinde geometriye yönelik tutumlarını belirlemek için Öz dişçi ve Katrancı (2019) tarafından geliştirilen 24 madde ve üç faktörlü bir yapıdan oluşan 5'li likert biçiminde (tamamen katılıyorum=5, katılıyorum=4, kısmen katılıyorum=3, katılmıyorum=2 hiç katılmıyorum=1) güvenilirlik geçerliği ispatlanmış ölçek uygulanmıştır. Faktörler; olumlu tutum maddeleri, olumsuz tutum maddeleri ve teknoloji maddeleri olarak isimlendirilmişlerdir. Olumlu tutum maddeleri; 1, 3, 6, 8, 11, 14, 16, 18 ve 20'dir. Olumsuz tutum maddeleri; 5, 9, 12, 22 ve 24'tür. Teknolojiyle ilgili maddeler; 2, 4, 7, 10, 13, 15, 17, 19, 21 ve 23'tür. Olumsuz tutumlar faktörü altındaki tüm maddeler ters maddelerdir.

Geçerlik, testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini ne ölçüde doğru ölçtüğü ile ilgili, testin amaca hizmet etme derecesidir. Güvenirlik ise bireylerin test maddelerine verdikleri cevaplar arası tutarlılıktır. Yani ölçme aracının sonuçlarının kararlı, tutarlı, objektif ve duyarlı olmasıdır. Bu amaçla psikolojik ölçekler test tekrar test güvenilirliği, paralel form güvenilirliği, iki yarı test güvenilirliği, Kuder Richardson-20 güvenilirliği ve Cronbach Alpha güvenilirliği test edilebilir. Ölçeğimiz liket tipi ölçek olduğundan Cronbach alfa ile güvenilirliği hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne ait Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.88 olarak hesaplanmıştır. Uygulanan ölçeğin olumlu, olumsuz ve teknoloji alt faktörlerinin güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.924, 0.728 ve 0.909 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen güvenilirlik katsayılarının 0.70 ve üzerinde olması genel olarak yeterli görüldüğünden elde edilen iç tutarlılık katsayıları yeterli olarak değerlendirilmiştir. X^2/sd değerinin 2.21 olarak elde edildiği görülmektedir. RMSEA değerı 0.06, NFI ve NNFI değerleri sırasıyla 0.95 ve 0.97 olarak hesaplanmıştır. CFI değerı 0.97 olarak elde edilirken, RMR ve SRMR değerleri sırasıyla 0.09 ve 0.06 olarak hesaplandığından araştırmamızda ölçeğin kullanılması kıstaslara uygundur.

Ölçeğin 5, 9, 12, 22 ve 24. maddeleri ters şekilde puanlanmaktadır. Envanterden alınabilecek en yüksek puan 120'dir. Envanterden alınan yüksek puan geometriye tutumun olumlu olduğu anlamına gelmektedir. Alınan düşük puan ise, öğrencinin geometriye tutumunun olumsuz olduğunu göstermektedir (Özdişçi ve Katrancı, 2019, s. 1571).

Verilerin Elde Edilmesi ve Analizi

Bu araştırmanın verileri 2021-2022 eğitim-öğretim yılının ikinci dönemi sonlarına doğru origami oyunları ile öğretim yapılan deney grubu ile geleneksel yöntemle ders işlenen kontrol grubuna "Geometriye Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanarak toplanmıştır. Toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmada çıkan veriler 30 altı olduğundan dağılımların normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için Shapiro-Wilk kullanılmıştır. Deney grubunun Shapiro-Wilk değeri ön test değeri 0.642 iken kontrol grubunun 0.226 çıkmıştır. Çıkan sonuçlara göre normal dağıldığından veri analizlerinde parametrik testler kullanılmıştır. Araştırma sorularına göre verilerin çözümlenmesinde parametrik testlerden bağımsız ve bağımlı örneklem için t-testi kullanılmıştır. Analizler sonucuna göre veriler yorumlanırken anlamlılık düzeyi 0.05 olarak ölçüt kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada çıkan verilere ve bu verilerden analiz yapılarak çıkan bulgulardan bahsedilmiştir. Araştırmada 4 alt probleme ait bulgulara, sırasıyla tablo ve grafikte gösterildikten sonra yorumlanmıştır.

Birinci alt problemde "Deney ve kontrol grupları öğrencilerinin araştırma öncesinde uygulanan ön test tutum ölçeği puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Deney grubu ve kontrol grubuna araştırma öncesinde uygulanan tutum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem için t-testi hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerine Araştırma Öncesinde Uygulanan Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular

Test	Gruplar	N	\bar{x}	S	t	sd	p
Ön test	Deney Grubu	21	76.38	12.28	2.015	40	.051
	Kontrol Grubu	21	85.66	17.17			

Tablo 1'de görüldüğü gibi deney grubu ($\bar{x}=76.38$) ile kontrol grubunun ($\bar{x}=85.66$) ön-test sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur [$t_{(40)}=2,015$ $p>.05$].

İkinci alt problemde "Origami oyunları ile öğretim yapılan deney grubu öğrencilerine çalışmanın öncesinde geometriye yönelik tutum ölçeği uygulanan ön test ile araştırma sonrasında uygulanan son test tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?" sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Deney grubunun öğrencilerine araştırma öncesinde ölçülen ön test tutum puanları ile araştırma sonrasında uygulanan son test tutum puanları ortalamaları arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı tespit etmek amacıyla bağımlı örneklem t-testiyle hesaplanmıştır. Test sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney Grubu Öğrencilerine Araştırmanın Öncesinde Uygulanan Geometri Tutum Ölçeği Ön Testi ile Araştırma Sonrasında Uygulanan Son Testine İlişkin Bulgular

Test	Gruplar	N	\bar{x}	S	t	sd	p
Deney Grubu	Ön Test	21	76.38	12.28	6.172	20	.000
	Son Test	21	86.42	11.55			

Tablo 2'de çıkan sonuçlara baktığımızda bağımlı örneklem t-testi sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin ön test puan ortalamaları ($\bar{x}=76.38$) ile son test puanı ortalamaları ($\bar{x}=86.42$) arasında çıkan fark son test yönünde anlamlı bir farklılık çıkmıştır [$t_{(20)}=6,172$, $p <.05$]. Çıkan bulgulara göre, öğrenme sürecinde origami oyunlarına derste yer verilmesi öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarını olumlu bir etki ettiğine ulaşılmıştır. Yani origami oyunları ile işlenen dersin sonunda öğrenci tutumlarında değişiklik olmuştur. Origami oyunları tutumları etkilemektedir.

Üçüncü alt problemde "Kontrol grubu öğrencilerine araştırma öncesinde uygulanan geometriye yönelik tutum ölçeği ön test ile araştırma sonrasında uygulanan son test tutumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?" sorusu için cevap bulunmaya çalışılmıştır. Kontrol grubu öğrencilerinin araştırma öncesinde uygulanan geometri tutum ön test ile araştırma sonrasında uygulanan son test tutum farklarının anlamlı olup olmadığı öğrenmek için bağımlı örneklem için t-testi hesaplanmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Araştırma Öncesinde Uygulanan Ön Testi ile Araştırma Sonrasında Uygulanan Son Testi Tutumuna İlişkin Bulgular

Test	Gruplar	N	\bar{x}	S	t	sd	p
Kontrol Grubu	Ön Test	21	85.66	17.17	1.424	20	.170
	Son Test	21	88.71	18.18			

Tablo 3'te çıkan sonuçlara baktığımızda bağımlı örneklem t testi sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerine araştırmadan önce uygulanan ön test tutum puan ortalamaları (\bar{x} =85.66) ile araştırma sonunda uygulanan son test tutum puan ortalamaları (\bar{x} =88.71) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır [$t_{(20)}=6,172, p < .05$]. Çıkan bulgulara göre, öğrenme sürecinde origami oyunlarına derste yer verilmesi öğrencilerin geometriye yönelik tutumlarını olumlu bir etki ettiğine ulaşılmıştır. Yani origami oyunları ile işlenen dersin sonunda öğrenci tutumlarında değişiklik olmuştur. Origami oyunları tutumları etkilemektedir.

Dördüncü alt problemde “Deney ve kontrol grubu öğrencilerine araştırma sonunda uygulanan geometri tutum ölçeği son testinde tutum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Origami oyunlarının uygulandığı deney grubu öğrencileri ile MEB müfredatına göre ders işlenen kontrol grubu öğrencilerinin son test tutum puanları arasında farkın olup olmadığı tespit etmek için bağımsız örneklem için t-testiyle hesaplanmıştır ve çıkan sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Deney Grubu ve Kontrol Grubu Öğrencilerine Araştırma Sonrasında Uygulanan Son Test Tutum Puanlarına İlişkin Bulgular

Grup	Test	N	\bar{x}	S	t	sd	p
Deney Grubu	Son Test	21	86.42	11.55	0.486	40	.630
Kontrol Grubu	Son Test	21	88.71	18.18			

Tablo 4'ten çıkan sonuçlara baktığımızda bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre deney grubundaki öğrencilerin son test tutum puanı ortalamaları (\bar{x} =86.42) ile kontrol grubundaki öğrencilerin son test tutum puanı ortalamaları (\bar{x} =88.71) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmamıştır [$t(40)= 0,486 p > .05$].

Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmanın amacı; origaminin başarıya etkisi üzerine çok sayıda araştırma olmasına rağmen origami oyunlarının tutumlara olan etkisi üzerine yeterli araştırma olmadığından origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına yönelik tutumları tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda origami etkinlikleri oyunlaştırılarak uygulanmıştır.

Origami oyunlarının denendiği deney grubu öğrencilerinin araştırma öncesinde uygulanan geometri tutum ölçeği ön testi ile araştırma sonrasında uygulanan son testi verilerinden elde edilen sonuçlarına göre anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan fark son test lehinedir. Çıkan bu fark öğrenme sürecinde origami oyunlarına yer verilmesi öğrencilerin geometri tutumlarına olumlu etki ettiğini göstermektedir. Öğrencilere origami oyunları ile ders işlendikten sonra geometri tutumlarında olumlu artış kaydedilmiştir.

Kontrol grubu öğrencilerinin araştırma öncesinde uygulanan geometri tutum ölçeği ön testi ile araştırma sonrasında uygulanan son testi verilerinden elde edilen sonuçlarına göre küçük bir fark çıkmıştır ancak çıkan fark anlamlı değildir. Yani kontrol grubuna MEB müfredatına göre çağdaş yöntemlerle ders işlendiğinde az da olsa geometri tutumlarında bir değişiklik olmuştur. Çıkan bu fark beklenen bir durumdur. Çünkü matematik ders öğretmeni kontrol grubunda MEB müfredatına göre yine çağdaş tekniklerle ders işlendiği unutulmamalıdır. Ancak geometri tutumlarında olan değişiklik belirgin bir seviyede değildir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerine araştırma sonunda uygulanan son test verilerinden elde edilen sonuçlarına göre anlamlı bir fark çıkmamıştır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan deneysel çalışmalarda daha çok origaminin akademik başarıya olumlu etkisini destekler niteliktedir. Yapılan çalışmalarda puan olarak deney öncesine göre deney sonrasında deney grubunda belirgin bir puan artışı olmuştur. Araştırmalarda deney ve kontrol grubu arasında sonunda çıkan fark anlamlı çıkmamıştır. Yani origami oyunları ile yapılan öğretim normal programa göre yapılan öğretime göre tutumlar üzerinde daha etkili olmamıştır. Origami oyunlarının kullanılmasıyla ders yapıldığında öğrencilerin tutum puanları kontrol grubuna göre daha fazla artmıştır. Origami oyunlarının tutum değiştirmede yapılan normal öğretime göre çok farklı etki etmediği yönünde olmuştur. Origaminin tutumlara etkisi konusunda Arslan(2012) öğretmen

adayları üzerinde ve Kandil (2016) yedinci sınıf öğrencileri, Takıcağ (2012) sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde araştırma yapmışlardır. Arslan'ın yaptığı araştırmada 5. sınıflar üzerinde yaptığımız araştırmayla benzer sonuç elde edilmiştir. Arslan'ın yaptığı araştırmada origaminin yapılan öğretime göre öğrenci tutumlarında değişiklikte pek etkili olmamıştır. Ancak Kandil'in yaptığı araştırmada origaminin tutumları olumlu yönde değiştirdiği yönünde sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada; "Origami Oyunlarıyla Yapılan Öğretimin 5. Sınıf Öğrencilerinin Geometriye Yönelik Tutumlarına Etkisi" incelenmiştir. Nicel araştırma yaklaşımlarından deneysel desen kullanılarak yapılan bu araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Araştırma sonucunda çıkan bulgulardan yola çıkarak aşağıda yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler:

- Bu araştırmada altı tane origamiye dayalı etkinlik kullanılmıştır. Daha fazla origami etkinliği kullanılarak farklı konulara uygulanabilir.
- Bu araştırmada 5.sınıf öğrencilerinin origamiye dayalı oyunların geometri tutumuna yönelik etkisi incelenmiştir. Yeni bir araştırmada, farklı sınıf düzeylerinde ve farklı konular üzerine yeni araştırmalar yapılabilir.
- Bu araştırma Mardin ilinin Nusaybin ilçesinde bir devlet okulunda yapılmıştır. Araştırma sonunda çıkan bulgular ve ulaşılan sonuçlar çalışmanın çalışma grubundan ve veri toplama araçlarından toplanan verilerle sınırlıdır. Origami üzerine çalışma yapacak araştırmacılara farklı okullar ve daha fazla sayıda örneklem üzerinde araştırma yapmaları önerilebilir.
- Benzer uygulamalar, daha uzun zamanda daha büyük gruplarla, farklı yaş gruplarıyla yapılabilir.
- Yapılan araştırmada öğrencilerin origami oyunlarının geometri tutumlarına etkisi araştırılmıştır. Ayrıca rigami oyunlarının öğrencilerin psiko-sosyal gelişimlerine etkisi incelenebilir.
- Uygulamayı yapan matematik dersi öğretmeni derste ilgili olan öğrencinin bile origami etkinliğine katıldığını, kendisine bazı öğrencilerin yine bu tarz etkinliklerin tekrarını isteyen öğrenciler olduğunu araştırmacıya bildirilmiştir. Dolayısıyla origami oyun etkinlikleri artırılabilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler:

- Özellikle soyut bir ders olan matematik dersinin kavramları görselleştirme ve somutlaştırma açısından derslerde origami etkinlikleri kullanılarak derse karşı tutumlarını değiştirmede katkıda bulunulabilir.
- Matematik dersinin geometri tutum değişikliği için yapılan origami etkinlikleri oyunlaştırılarak yapılabilir.
- Origami etkinlikleri sadece kâğıda ihtiyaç vardır. Özel bir kâğıt olmasına gerek yoktur. Bu da uygulayacak öğretmen için uygulama kolaylığı sağlar.

Etik Beyan

"Origami Oyunlarıyla Yapılan Öğretimin 5. Sınıf Öğrencilerinin Geometriye Yönelik Tutumlarına Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 18.05.2022 tarih ve E-88179374-302.08.01-2200148507 sayılı yazısı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Atasoy, B. (2004). *Fen öğrenimi ve öğretimi* (2. baskı). Ankara: Asıl Yayın Dağıtım.
- Aydın, F. (2021). *Matematik öğretmenlerinin origaminin matematik eğitiminde kullanılmasına ilişkin inançların ve öz yeterlik algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Baykul, Y. (2021). *İlköğretimde matematik öğretimi* (16. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bindak, R. (2004). *Geometri tutum ölçeği güvenilirlik geçerlik çalışması ve bir uygulama* (Doktora Tezi).Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Boakes, N. (2008). Origami-mathematics lessons: Paper folding as a teaching tool. *Mathitudes*, 1(1), 1-9 Erişildi: <https://www.fau.edu/education/centersandprograms/mathitudes/documents/20080901bMathitudesOct08revisionFinalVersionforpublicationOct242008.pdf>
- Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (29. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemler* (25. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, K. (2006). Math in motion: Origami math for students who are deaf and hard of hearing. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 11(2), 262-266. doi: 10.1093/deafed/enj019
- Çakmak, S. (2009). *Origami tabanlı öğretimin ilköğretim öğrencilerinin matematikteki uzamsal yetenekleri üzerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Corpus ID: 140507572
- Gelişen, A. (2017). *9. Sınıfta üçgenlerin öğretiminde origami ve sözsüz ispatların kullanılması ile ilgili bir öğretim deneyi* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Georgeson, J. (2011). Fold in origami and unfoldmath. *Mathematics Teaching in Middle School*, 16(6), 354-361. doi: 10.5951/MTMS.16.6.0354
- Kaba, Y., Boğazlıyan, D. ve Daymaz, B. (2016).Ortaokul öğrencilerinin geometriye yönelik tutumları ve öz-yeterlilikleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52(Winter-I), 335-350. doi: 10.9761/JASSS3727
- Kandil, S. (2016). *Origami etkinlikleriyle zenginleştirilmiş sorgulama temelli öğretimin ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin yansma simetrisi konusundaki başarıları, geometri dersine yönelik tutumları ve geometriye yönelik öz-yeterlilik algıları üzerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2021). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (37. baskı).Ankara: Nobel Akademik.
- Krier, J. L. (2007). *Mathematics and origami. the ancient arts unite*. Retrieved from <https://fliphtml5.com/nwht/wwea>
- MEB, Matematik Seferberliği Başlatıyor. (2022, 2 Mart). Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/meb-matematik-seferberligi-baslatiyor/haber/25386/tr>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2018). *Matematik Dersi (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Özdişçi, S. ve Katrancı, Y. (2019). Ortaokul düzeyinde geometriye yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1563-1573. doi: 10.24106/kefdergi.3152
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2020). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (7. baskı). Ankara: Anı.
- Struchens, M. E., Harris, K. A. ve Martin, W. G. (2001). Assessing geometric and measurement understanding using manipulatives. *Mathematics Teaching in Middle School*, 6(7), 402-405. doi: 10.5951/MTMS.6.7.0402
- Sze, S. (2005). *An analysis of constructivism and the ancient art of origami*. Erişildi: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED490350.pdf>
- Takıçak, M. (2012). *Origami etkinliklerine dayalı ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin üçgenler ünitesindeki akademik başarılarına ve geometriye yönelik tutumlarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.
- Tuğrul, B. ve Kavici, M. (2002). Kâğıt katlama sanatı ve öğrenme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(11), 1-17. Erişildi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/paufed/issue/11132/133137>
- Ünlü, M., ve Ertekin, E. (2018). Ortaokul öğrencileri için geometriye yönelik inanç ölçeği geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 39-48. doi: 10.24106/kefdergi.346334
- Wang, J. ve Wang, X. (2012). *Structural Equation Modeling: Applications Using Mplus: Methods and Applications*. West Sussex: John Wiley & Sons; 5-9. doi:10.1002/9781118356258

EXTENDED ABSTRACT

Origami, which is mostly known to be specific to Japanese culture, was formed by the combination of the words "ori" (folding) and "kami" (paper) in the 20th century. The word "kami" transformed over time and became "gami" and the word origami was formed. It means "folded paper". Any type of paper can be used. Although origami couldn't be associated with education at first, it was accepted as a method in education later (Boakes, 2008; Chen, 2006; Sze, 2005; Tuğrul & Kavici, 2002). Geometry which deals with points, lines, planes, planar shapes, space, spatial shapes and the relationship between them, and the dimensions of geometric shapes such as length, angle, area and volume is an important branch of mathematics (Baykul, 2021). Attitude means the way taken in the dictionary (TDK [Turkish Language Institution], 2022). On the other hand, attitude towards geometry is a tendency of thinking that includes the emotions, thoughts and behaviors of the student towards the geometry lesson, geometry activities, the teacher and the effects of geometry (Bindak, 2004).

The latest point reached in mathematics education is that change is inevitable and constant. Traditional teaching approach differs from contemporary teaching approaches in terms of teaching methods and techniques. Teaching through origami-based activities is seen as an alternative method and technique (Aydın, 2021). Every year, thousands of students score zero in mathematics in exams such as LGS (High Schools Entrance Exam) and YKS (Higher Education Entrance Exam) in our country. Some of the reasons for that are prejudices, lack of self-confidence and negative attitudes towards mathematics and geometry. Ministry of National Education and TÜBİTAK cooperated to prevent this situation and started "Mathematics Mobilization" (Mathematics Mobilization, 2022). For this purpose, an answer has been sought to the question "Does the origami-based game technique have an effect on the geometry

attitudes of 5th grade students?" The sub-problems of the research developed in this context are as follows;

- Is there a significant difference between the scores of the attitude scale applied to the experimental and control group students before the research?
- Is there a significant difference between the pre-test scores and the post-test attitude scores applied to the experimental group students who were taught origami-based games?
- Is there a significant difference between the geometry attitude scale pre-test scores and post-test attitude scores applied to the control group students?
- Is there a significant difference between the scores obtained in the geometry attitude scale post-tests applied to the experimental and control group students at the end of the research?

In the literature on origami, in Turkey and abroad, studies have been carried out in terms of the effects of origami on course success. Aslan (2012) and Kandil (2016) conducted researches on the effects of origami on attitudes. In Arslan's research, a result similar to our research was reached. Although origami changed attitudes, it did not make a significant difference compared to normal teaching. In Kandil's research, it was found that origami changed their attitudes towards the lesson in a positive way.

The aim of this study, which was carried out using the experimental quantitative research method, is to determine whether using the origami-based game techniques for the secondary school 5th grade students has an effect on the students' attitudes in the teaching of geometry subjects in the mathematics courses. For this purpose, an answer has been sought to the question "Does the origami-based game technique have an effect on the geometry attitudes of 5th grade students?"

The study group of the research consisted of 42 students, 21 in the experimental group and 21 in the control group. In order to collect the data, the "Geometry Attitude Scale" prepared by Özdişçi and Katranç (2019), whose reliability and validity has been proven, was applied to both groups simultaneously as a pre-test before the research and a post-test after the research. Application of the scale took 20 minutes. The research data obtained by applying the scale were analyzed through the SPSS 23.0 program.

The geometry attitude scale applied to both the experimental and control groups was applied as a pre-test, and the distributions were examined before deciding on the use of parametric or non-parametric test to find out the difference between the results. Since the groups consisted of less than 30 people Shapiro-Wilk results were used. Since the significance value was higher than 0.05, the distributions were normally distributed. Because the data were normally distributed, t-test for independent groups was applied. According to the independent t-test results, there is no significant difference between the groups, and the post-test was applied to the experimental and control groups at the end of the education. T-test for dependent groups was applied to observe the changes between the pre-test and the post-test. There was a positive change in the attitudes of the groups between the pre-test and the post-test. There was an increase of 3 points in the experimental group and 10 in the control group. There was an increase of 10 points in the experimental group and 3 points in the control group. There was a greater increase in the experimental group. There was no significant difference between the post-test results.

In conclusion, although teaching through origami-based games has an effect on students' geometry attitudes, it does not have a very different effect on attitudes compared to teaching according to the Ministry of National Education curriculum. Attitude takes time to change because it is emotionally based. The research lasted for 5 weeks.

In order to find out whether origami affects geometry attitudes in mathematics, different activities related to origami should be applied at different grade levels. Since the affective aspect of the attitudes is dominant, the time set for the application should be long. In order for origami activities to affect attitude, origami activities should be applied to different subjects without limiting them to just one subject.

Kırgızistan'daki Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi

Aynazım MAYRAMBEK KIZI¹ ve Mehmet Arif ÖZERBAŞ²

Öz

Bu araştırmanın amacı, engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştığı sorunlarını belirlemektir. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Kırgızistan'da yaşayan engelli çocuk sahibi olan 30 ebeveyninden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form içeriğinde engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik toplam 13 açık uçlu soru yer almıştır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu aracılığı ile her biri ortalama 20-25'er dakika süren yüz yüze görüşmelerle toplanmıştır. Yapılan görüşmelerin ses kayıtları alınmış ve yazılı metne dökümü yapılmıştır. Araştırma nitel veri analizi türlerinden betimsel ve içerik analiz teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre engelli çocuğu olan ebeveynlerin aile içinde çocuğu kabullenememe, şoka girme, eşini suçlama, kendini suçlama, boşanma, gelecek kaygısı, çevresinden utanma, psikoloji bozukluğu, diğer çocuklarına zaman ayıramama gibi etkilerin olduğu görülmüştür. Bir diğer bulgulara göre engelli çocuğu olan ebeveynlerin çevre içinde akraba, arkadaş, komşularından uzaklaşma, çocuğunun yanlış hareket yapmasından utanıp ziyaretlere gitmeme gibi etkilerin olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin eğitim ve ekonomik boyuttaki bulgulara göre, Kırgızistan'da rehabilitasyon merkezleri ve özel eğitim veren kurumların uygun şartlara sahip olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca köylerdeki özel eğitim veren kurumlarda yeterli sayıda alan uzmanlarının olmadığı görülmüştür. Araştırmadaki bulgular ve sonuçlar dikkate alınarak; engelli çocukların eğitim, tedavi ve bakımlarının yapılabileceği kurumların çoğaltılması ve uygun şartların geliştirilmesi, ebeveynlerin erken dönemlerde çocuklarının engellerine göre uygun kurumlara yönlendirilmesi, sosyal destek gruplarının oluşturulması, toplumun engelli çocuk ve aileleri konusunda bilinçlendirilmesi, ebeveynlere umutsuzluk düzeylerini azaltacak, olumsuz duygu ve sorunları ile başa çıkabilmelerini sağlayacak şekilde psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi, engelli çocuk sahibi olan ebeveynleri uzmanlar tarafından özel eğitim konusunda eğitilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Aile, Ebeveynlik, Problem, Özel Eğitim

Investigation of Problems Encountered By Parents With Disabled Children In Kyrgyzstan

Abstract

The purpose of this research is to determine the problems faced by parents with disabled children. In the study, the case study, which is one of the qualitative research designs, was used. The study group of the research consisted of 30 parents with disabled children living in Kyrgyzstan in the 2021-2022 academic year. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. A total of 13 open-ended questions were included in the form to determine the problems faced by parents with disabled children. The data of the research were collected through face-to-face interviews, each of which lasted 20-25 minutes on average, through the interview form developed by the researcher. Audio recordings of the interviews were made and transcribed into the written text. The research was analyzed using descriptive and content analysis techniques, which are types of qualitative data analysis. According to the findings obtained from the research, it has been observed that parents with disabled children have effects such as not accepting the child in the family, entering the street, blaming their spouse, self-blaming, divorce, anxiety about the future, embarrassment from their environment, psychological disorder, and not being able to spare time for their other children. According to other findings, it has been determined that parents with disabled children have effects such as being away from relatives, friends, neighbors, and not going to visits because they are ashamed of their child's misbehavior. According to the educational and economic findings of the parents, it was determined that rehabilitation centers and institutions providing special education in Kyrgyzstan do not have suitable conditions. In addition, it has been observed that there are not enough field experts in the private education institutions in the villages. Considering the findings and results of the research; Increasing the number of institutions that can provide education, treatment and care for children with disabilities and developing appropriate conditions, directing parents to appropriate institutions according to their children's disabilities in the early stages, creating social support groups, raising awareness of the society about disabled children and their families, helping parents to cope with negative emotions and problems, which will reduce their level of hopelessness. It is recommended to provide psychological counseling and guidance services in a way that will ensure.

Key Words: Disability, Family, Parenthood, Problem, Special education

Atf İçin / Please Cite As:

Mayrambek Kızı, A. ve Özerbaş, M. A. (2023). Kırgızistan'daki engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 445-458. doi:10.33206/mjss.1215755

Geliş Tarihi / Received Date: 07.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.02.2023

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ainazmatkadyrova@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1938-7586

² Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, marif.ozerbash@manas.edu.kg, ozerbash@gazi.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1612-9349

Giriş

Engellilik olgusu insanlık tarihi kadar eski bir konu olduğunu söyleyebiliriz. Toplum içinde bu kadar iç içe yaşadığımız insanlar, tarihin çoğu döneminde dışlanmış durumda olduğu ve maalesef ki kimi toplumlarda hala toplumdan uzak yaşatıldığı bilindik bir durumdur. 21. yüzyılda devletlerden, geç kalınan girişimler gelmeye başlar ve engelli haklarını savunan resmi yasalar çıkarılır. Bu yıllarda birçok adım atılır, ancak bunlardan en önemlisi 9 Aralık 1975 tarihli “BM Engelli Hakları Bildirisinde yer alan kısımlardır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3447 numaralı 13 maddelik bildirisinde; engelliliğin tanımı yapılmış, ayırım gözetmeksizin bütün engellilerin aynı haklara sahip olduğu vurgulanmış, engellilerin tedavi haklarına değinilmiş ve engellileri yıpratıcı söylemlerin yasalarla engellenmesi gerekliliği ülkelere öneri niteliğinde sunulmuştur. Engellilik ekonomik ve sosyal statüden bağımsız olarak toplumun tüm kesimlerini etkileyen toplumsal bir olgudur. Günümüzde engelliliği bir kader ve trajedi olarak gören anlayıştan vazgeçilmektedir. Bu anlayış yerini, engelliliği insan çeşitliliğinin bir parçası olarak gören ve engellilerin engelli olmalarından dolayı maruz kaldıkları durumları, insan hakkı ihlali olarak değerlendiren anlayışa bırakmaktadır. Engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu engellilerin çabası ve talepleri ile birlikte küresel olarak kabul edilen bir yaklaşım haline gelmiştir. Artık engelliler, kendileri hakkında başkaları tarafından karar verilen, korunmaya ve yardıma ihtiyaç duyan bireyler olarak değil, kendi yaşamları üzerinde yetki ve karar sahibi bireyler olarak kabul edilmeyi talep etmektedir. Birleşmiş Milletler kurulduğu ilk zamanlardan beri özürlü bireylerin sosyal durumlarını iyileştirmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek için çaba göstermektedir. Birleşmiş Milletlerin özürsüzlerin onurlarına ve haklarına yönelik çabalarının dayanağı Birleşmiş Milletlerin kuruluş ilkeleridir. Bu ilkeler herkesin bildiği gibi insan haklarına saygı, temel özgürlükler ve tüm insanların eşitliği ilkeleridir. Dünya nüfusu göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık 500 milyon kişinin özürlü olduğu ve bunun üçte ikisinin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı düşünülmektedir. Bu sayı dünyada yaşayan insan sayısı arttıkça artmaya devam edecektir. Dünya genelinde yaşayan bunca özürlü birey özür nedenleri ne olursa olsun ya da dünyanın neresinde bulunuyorsa bulunsunlar yaşadıkları toplum içerisinde çeşitli sosyal ve fiziksel engellerden dolayı sınırlılıklarla karşılaşmaktadır.

Özşenol'un (2002) çalışmasında belirttiği gibi her aile çocuk sahibi olmak ister. Ancak çocuğuna engelli teşhisi konulan aileler için bu sürecin travmatik bir durum olduğunu belirtmiştir. Doğru ve Arslan (2008) tarafından ortaya konulan çalışmaya göre aileler gelecek ile ilgili bütün beklenti, umut, planlarını kurarken, beklentilerinin dışında engelli çocuğunun olması anne-babanın bütün beklenti ve planlarında değişiklik yapmasına sebep olduğunu tespit etmiştir. Aktaş (2010) ise çalışmasında toplumdaki en önemli ve anlamlı rol şüphesiz ebeveynlik olduğunu saptamıştır. Engelli bireyin anne-babası olmak ise çok kutsal bir görev olmasıyla birlikte, birlikte aşılması gereken, kabul etmeleri de zor olan bir durum olduğunu belirtmiştir. Anne-baba rölü bireylerin çocuk sahibi olduğu zaman başlayan, çocukların sadece bakım değil her açıdan gelişimine destek olan, çocuğun eğitim almasında, sosyalleşmesinde ve her alanda destek, yardımcı olunması gerektiren bir durum olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple çocuğun başına gelen şeyler diğer bireyleri de etkilediğini söylemiştir. Çoğunlukta değiştirilemeyen ve süreklilik gösteren engellilik sadece çocuğu değil aile ve akrabaları da fiziksel, duygusal ve sosyal yönden etkilediğini, her türlü problemler yaşamalarına yol açtığını belirtmiştir. Engelli çocuğa olan ebeveynlerin çocuğun bakımı, eğitimi, tedavisi ve büyütülmesi, gelişmesi gibi konularda yaşadıkları problemler ailede önemli sorunlar yaratır (Özşenol vd., 2002). Engelliliği olmayan çocuk ailede geliştikçe, büyüdükçe ve gelişim aşamalarını tamamladıkça anne-babaların beklenti düzeyi de artmaktadır. Ancak ailede engelli tanısı konulan bir çocuk oldukça ailenin beklentisi normal bir çocuktaki beklenti düzeyiyle aynı değildir. Bu durum çoğunlukla ailede üzüntü ve kaygı yaratmaktadır. Aileyi bir sistem olarak düşündüğümüzde, aile üyesinden birinin belirli gelişim aşamalarından geçişlerine bağlı olarak stres yaratan dönemleri ve ya- olayları her aile yaşayabilmektedir (Işıkhan, 2006). Erkan (1998) çalışmasında belirttiği gibi anne-babaların çocuğun engelinin kabullenmesinde çocuğunun engelinin türü ve derecesi çok önemlidir. Bugüne kadar yapılan araştırmalara bakıldığında, hafif derece engeli olan bir çocuğu kabul etmek daha kolayken, ağır derecede zihinsel engelli bir çocuğu kabul etmenin daha güç olduğu görülmüştür. Anne-babaya yakın çevrenin psiko-sosyal desteği de ebeveynlerin engelli çocuğunu kabul etmesinde yardımcı etken olarak görülmektedir. Alan uzmanlarının aileye bilgi vermesi, gerekli yönlendirmelerde bulunması kabullenmeyi kolaylaştıran bir diğer etken olduğu saptanmıştır (Erkan, 1998). Özürlü çocuğu olan aileler çocuklarının yaptıklarını takdir edebilirlerse çocuğun yaşama olan yüklenmesi daha etkili olduğu görülmüştür (Navaro, 1990). Çocukların ebeveynlerin hayatına gelmesiyle birlikte ailede belli değişimler yaşanmaktadır. Bütün çocukların aileye katılımı anne-baba arası ilişkiyi, ebeveynlerin akrabalarıyla olan ilişkisini ve ya- anne-babaların sosyal çevreleri ile olan ilişkisini olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Özürlü

çocuğun aileye gelmesi de, büyüme ve gelişme aşamalarında da tüm aile sistemini, ailedeki rolleri değiştiren; anne-babaların mesleklerini bırakmak zorunda kalmasına sebep olan, aile yapısının ve sosyal ilişkilerin yeniden yapılandırılması gerektiği gibi durumlar ortaya çıktığı belirlenmiştir (Kazak ve Marvin, 1984, s. 67; Özşenol, Işıkhan ve Ünay, 2003, s. 156-157). Ailede yaşanan bazı sorunlar; ilişkilerde değişme, maddi sıkıntılar yaşanması, engeli olmayan normal çocuğun içine kapanması veya tersine engelli olan kardeşine karşı aşırı ilgi göstermesi, hizmetlere erişilmemesi sonucunda oluşan stres, ebeveynlerin aşırı derece kaygı yaşamaları gibi durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Ailede yaşanan ve yaşanabilecek sorunlar ve buna karşılık çözümler önerileri; anne-babalarının eğitim seviyesi, yaşı, dini görüşleri, yaşanmişlıkları, tecrübesi ve ekonomik durumları gibi faktörlere göre değiştiği görülmüştür (Çetin, 2018, s. 140).

Çocuğun yetersizliğinden kaynaklı olarak aile üyelerinin umutsuzluk ve kaygı durumlarının artması gibi duyguların yaşanmasının yanı sıra aile içi tartişmaların artması, akrabaların ve komşuların aileden uzaklaşması, aile büyüklerinin ve eşlerinin birbirini suçlaması gibi durumlar görülebilmektedir. Ailede yaşanan tüm bu değişimler çocuğun gelişimini ve eğitimini etkileyebileceği gibi aile üyelerinin de birbirinden kopmasına sebep olabilmektedir (Hatton vd., 2009; Köksal ve Kabasakal, 2012; Özekes vd., 1998; Ristal ve Singer, 2004;). Bu süreçte ebeveynler aile içi ve-ya- aile dışı nitelikli destek hizmetlerinin kendilerine sunulmasını beklerler. Yetersizliğe sahip olan bir çocuğun dünyaya gelmesi ebeveynler için beklenmedik bir durumdur. Anne babalar “normal çocuk” beklentilerinin yok olması ile yüzleşir ve beklentileri çoğunlukla benzer ve yaygın görülen aşamaları izler. Bu aşamalar durumu reddetme tepkisinden ve durumu kavrama ve kontrol almaya yönelik olarak şaşkınlık yaşama türündeki tepkilere kadar değişebilir (Howard, Williams ve Lepper, 2010). Ancak yine de, her anne babanın ya da çiftin engelliliğin tanınmasına yönelik tepkileri kendi içi ve dış kaynaklarının azlığına ve çokluğuna bağlıdır.

Genel olarak engelli bireye sahip ailelerle yapılan araştırma sonuçları, anne-babaların engelli çocuk karşısındaki tepkilerinin şok, inkar, üzüntü, öfke, kızgınlık, mahçup olma, suçluluk, kaygı, beklenmedik krizler, dış dünyanın tutumuyla karşı karşıya gelmekten kaçınma, hayal kırıklığı, kendine güven ve saygı duymada azalma şeklinde bazı duyguları ve tepkileri ortaya koyduklarını göstermenin yanı sıra (Akandere, Acar ve Baştuğ, 2009; Darıca, 1994; Gargiulo, 1985; Kimpton, 1990; Naidoo, 1984; Özdoğan, 1997; Seligman, 1989; Varol, 2005 Akt: Aktürk, 2012) engelli bireye sahip olmanın ebeveynlerin anne baba rollerinde, özel yaşamlarında, sosyal çevrelerinde, planlarında, iş hayatlarında, ailenin yapısında ve işleyişinde, maddi (malı) konularda büyük değişikliklere neden olduğunu bildirmektedir (Bright ve Hayward, 1997; Damiani, 1999; Fisman ve Wolf, 1991; Fredman vd., 1997; Kayahan, 2011; Pelchat vd., 2003). şen'in (2004) engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunları saptamayı amaçlayan araştırmasında engelli çocukların %45.2'sinin engeli ilk bir yaş içinde fark edildiği belirlenmiştir. Bu yüzden engelli çocuklarda tanının erken dönemde konulması, çocuğun tedavisine ve eğitimine erken yaşta başlanması; çocuğun özgürlüğünü kazanması, dolayısıyla çocuk ve ailesinin yaşam kalitesini artırması açısından ehemmiyet taşıdığı görülmüştür. Bir diğer çalışmada Özmen (2004) çocukların engelinin erken saptanması ve tedavi edilebilmesi açısından doğum öncesi izlemlerine, doğum sonrasında bebeğin dikkatli bir şekilde muayene edilmesine, rutin izlemlerin zamanında yapılmasına, erken tanı ve tedavi gerektiren hastalıklar için gerekli tetkiklerin yapılması/yaptırılması konusunda hem sağlık personelinin hem de ailelerin özenli olmasının önemli olduğunu belirtmiştir.

Buna benzer yapılan araştırma sonuçlarında engelli ailelerinin %64.2'si gelirlerinin giderlerini karşılayamadığını bildirmektedir ve bu bulgu engelliler ile ilgili yapılan araştırmalarda elde edilen bulgularla uyum göstermektedir. Yoksulluk ve engellilik arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Engellilik, yoksulluğun hem gerekçesi hem de sonucudur. Kötü beslenme, bağışıklama programlarına ve sağlık hizmetlerine erişememe, doğum-öncesi ve sonrası bakım yetersizliği, sağlıklı olmayan ortamlarda yaşam, kalabalık evlerde yaşanan kazalar engellilik riskini artırmaktadır. Bir başka yönden engellilik, artan toplumsal izolasyon ve ekonomik zorlanmalarla, yoksulluk yaratmakta ve yoksulluğu şiddetlendirmektedir (Coleridge, 1996; Erdugan, 2010; Gökcan, 2011; Özgökçeler, 2006; Tufan ve Arun, 2006). Son zamanlarda engelli çocuğa yönelik hizmetlerin, sadece engelli çocuğa sunulan hizmetlerle sınırlı olmadığı, ailenin bir sistem olduğu ve öncelikli olarak aile bireylerinin sorunlarının saptanması, ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu gereksinimler doğrultusunda hizmet verilmesi düşüncesinin ön plana çıktığı görülmektedir (Görgü 2005). Yukarıdaki araştırma sonuçları ve tartişmalar dikkate alındığında Kırgızistan eğitim sisteminde bu sorunların belirlenmesi ve çözümlünde yeterince çalışmaların olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu araştırma da Kırgızistan'daki Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Karşılaştıkları Sorunları Belirlemek için gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde engelli çocuğu olan aileler karşılaştıkları sorunların çoğuyla kendi başlarına

mücadele etmektedir. Bu durum da özel gereksinimli çocukların gerekli ve yeterli tedavi bakım ve eğitim almasını güçleştirdiği ve gelişimlerini zorlaştırdığı söylenebilir. Bu araştırma özel gereksinimli çocuğu olan anne babaların bilgilendirilmesine, engelli bireyin ailesinin yaşadığı sorunları en aza indirmeye, engelli bireyin bakımında ailenin yükünü azaltmak ve aileye danışmanlık hizmeti sunmak ailelere yol göstermek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı; Kırgızistan'daki engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları belirlemektir. Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Engelli çocuğu olan ebeveynlerin;

1. Aile içinde,
2. Eğitim sürecinde,
3. İçinde yaşadığı çevrede,
4. Ekonomik boyutta ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Yin'e (2014) göre durum çalışması, sınırları belli olmayan bir olay ve bağlam arasındaki güncel bir durumu gerçek yaşam alanında irdelemekle gerçekleştirilir. Araştıma Kırgızistan'daki engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları nasıl çözdüklerini derinlemesine incelemeyi amaçladığı ve bu durumu içinde yer aldığı gerçek bağlam veya içerik çerçevesinde ortaya koyduğu (Yin, 2014) için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca nitel araştırmalar ele alınan konu ile ilgili birinci elden bilgi toplanan, diğer bir ifadeyle katılımcıların kendi görüşlerine, kendi ifadelerine ulaşılan çalışmalardır (Seggie ve Bayburt, 2017).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form içeriğinde engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik toplam 13 açık uçlu soru yer almaktadır. Araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu için 9 uzmandan görüş alınmış uzmanların geri bildirimleri dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek için pilot uygulama yapılmış ve anlaşılmayan sorularda düzenlemeye gidilerek görüşme sorularına son şekli verilmiştir. Nitel araştırmalarda iç geçerlik, araştırmacının ölçmek istediği veriyi, kullandığı araç ya da yöntemle gerçekten ölçüp ölçemeyeceğine ilişkindir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu sorulara verilen yanıtlar bulgular kısmında açıklanmıştır. Asıl uygulamaya başlamadan önce, ölçeğin pilot uygulaması için Bişkekte yaşayan engelli çocuğa sahip olan iki baba ve üç anneyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda gelen dönütler doğrultusunda görüşme formuna son hali verilmiştir. İki bölümden oluşan görüşme formunun; ilk bölümünde ebeveynlerin kişisel bilgilerini içeren 14 madde (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, ekonomik durumu, aile tipi, ailenin aylık geliri, çocuk sayısı gibi), ikinci bölümünde ise engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik 13 açık uçlu soru yer almaktadır. Böylece; Engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce ebeveynlere görüşlerinin yalnızca bu bilimsel araştırma kapsamında ve kimlikleri gizli tutularak kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeler; görüşme formunun uygulanabilmesi için gerekli olan etik kurul izni alınarak, gönüllülük ilkesi çerçevesinde yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Kırgızistan'da yaşayan engelli çocuk sahibi olan 30 ebeveynden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, çalışma evreni ile ilgili belirli bir listenin olmaması veya bireylere ulaşmanın zor olması gibi durumlarda tercih edilen kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2005). Kolay ulaşılabilir durum örnekleme çalışmanın daha hızlı ve pratik yapılmasına olanak sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmaya katılan ebeveynlerle ilişkin kişisel bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir. Görüşmenin çalışma grubunu oluşturan ebeveynlerin demografik bilgileri tablo halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik Özellikleri (n=30)

	Demografik özellikler	Sayı	%
Görüşme yapılan kişi	Anne	27	90
	Baba	2	10
Yaşınız	20-25	1	3.33
	26-30	6	20
	31-35	2	6.67
	36-45	10	33.33
	46-55...	11	36.67
Mesleğiniz	Programcı	1	3.33
	Mühendis	1	3.33
	Milletvekili	2	6.67
	Öğretmen	3	10
	Muhasebe	2	6.67
	İşçi	12	40
	İşsiz	9	30
Aile Tipiniz	Çekirdek	16	53.34
	Geniş	10	33.33
	Parçalanmış	4	13.33
Eğitim durumu	Önlisans	20	66.67
	Lisans	9	30
	Yüksek lisans	1	3.33
Yaşadığınız yer	Köy	13	43
	Şehir	17	57
Kaç çocuğunuz var	1	2	6.67
	2-4	18	60
	5-7	10	33.33
Ailenin aylık geliri	Alt sosyoekonomik düzey	23	76.67
	Orta sosyoekonomik düzey	4	13.33
	Üst sosyoekonomik düzey	3	10

Tablo 1 incelendiğinde, görüşmeye 27 anne ve 3 baba katıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin %90'ını anneler %10'unu babalar oluşturmaktadır. Yaş değişkenine göre, araştırmaya katılan ebeveynlerin %3,33'ünün (20-25) yaş aralığında, %20'sinin (26-30) yaş aralığında, %6,67'sinin (31-35) yaş aralığında, %33,33'ünün (36-45) yaş aralığında, %36,67'sinin ise (46-55 ve üzeri) yaşta olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin meslek değişkenine göre, %3,33'ü programcı, %3,33'ü mühendis, %6,67'si milletvekili, %10'u öğretmen, %6,67'si muhasebeci, %40'ı serbest çalışan (şöför, inşaatçı vb), %30'u ise işsiz olduğu görülmektedir. Aile tipi incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin %53,34'ünü çekirdek aile, %33,33'ünü geniş aile ve %13,33'ünü ise parçalanmış aile oluşturmaktadır. Eğitim durumu incelendiğinde, %66,67'si önlisans, %30'u lisans, %3,33'ü ise yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Yaşadığı yer incelendiğinde, %43'ü köyde %57'si ise şehirde yaşadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuk sayısı incelendiğinde, %6,67'si (tek çocuklu), %60'ı ise (2-4) çocuklu, %33,33'ü ise (5-7) çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Aylık geliri incelendiğinde, %76,67'si alt sosyoekonomik düzeyde olduğu, %13,33'ü ise orta sosyoekonomik düzeyde olduğu, %10'u ise üst sosyoekonomik düzeyde olduğu görülmektedir. Engelli çocuklara ilişkin demografik özellikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde görüşmeye katılan ebeveynlerin %43'ünün engelli kız çocuğu olduğu, %57'sinin ise engelli erkek çocuğu olduğu görülmektedir. Engelli çocukların yaş düzeyi incelendiğinde, %6,67'sini (1-3) yaş arasındaki çocuklar, %26,27'sini ise (4-7) yaş arasındaki çocuklar, %40'ını (8-11) yaş arası çocuklar, %10'unu (12-15) yaş arası çocuklar ve %16,66'sini ise (16-18) yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklarının engelliliği nedir sorusu incelendiğinde, %20'si zihinsel engelli, %46,67'si serebral palsi, %3,33'ü konuşma ve fiziksel engelli, %3,33'ü fiziksel engelli, %6,67'i ise down sendromu, %16,17'si otizmi, %3,33'ü ise işitme engelli olduğu belirlenmiştir. Çocuğunun engelinin fark edilme zamanı incelendiğinde %50'si (0-1) yaş aralığında, %40'ı (2-5) yaş aralığında, %10'u ise (6-10) yaş aralığında fark edildiği görülmüştür. Çocuğun okula gitme durumu incelendiğinde, %63,33'ü gitmediği, %20'si devlet okuluna gittiği, %16,67'si ise rehabilitasyon merkezine gittiği görülmektedir.

Tablo 2. Engelli Çocuğa İlişkin Demografik Özellikleri (n=30)

	Tanıttıcı Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	13	43
	Erkek	17	57
Yaşı	1-3	2	6.67
	4-7	8	26.67
	8-11	12	40
	12-15	3	10
	16-18	5	16.66
Çocuğunuzun Engeli Nedir	Zihinsel Engelli	6	20
	Serebral Palsi (Beyin felci)	14	46.67
	Konuşma Engelli	1	3.33
	Fiziksel Engelli	1	3.33
	Down Sendromu	2	6.67
	Otizm	5	16.67
	İşitme Engelli	1	3.33
	0-1 yaşında	15	50
	2-5 yaş arası	12	40
	6-10 yaş arası	3	10

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına ilişkin, veri toplamaya dayalı olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın birinci alt amacı olan, engelli çocuğu olan ebeveynlerin aile içinde karşılaştıkları sorunlar nelerdir? sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 3'te verilmiştir.

1. Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Aile İçinde Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Bulgular

Tablo 3. Çocuğu Engelli Olduğunu Öğrenen Ebeveyn Tepkileri

Temalar	F
Kabul etmek istemedim	15
İnanmadım	15
Şoka girdim	11
Kendimi suçladım	3
Utandım	3
Eşimi suçladım	2
Doktorları suçladım	1

Tablo 3 incelendiğinde ebeveynlerin 36,67'sinin şoka girdiği, %10'unun ise kendini suçladığı, %50'sinin kabul etmek istemediği, %50'sinin inanmadığı, %10'u engelli çocuğundan utandığı, % 6,67 si eşini suçladığı, %3,33'ü doktorları suçladığı görülmektedir. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

E16. Doktorlar çocuğın zaten ölecek boşuna tedavi yapmana gerek yok demişti.

E5. Bana bir şey olursa çocuğuma kim bakacak diye çocuğumun geleceğinden çok kaygılanıyorum. Ben yaşadığım sürece çocuğumun eğitim almasını kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi öğrenmesini istiyorum. Böyle olursa gözüm arkada kalmaz.

E14. Kabul etmek istemedim çevremdekiler bana baktığında kendimi çok kötü hissettim.

1.2 Çocuğunuz doğmadan önce çevrenizde bu tür başka çocuklar da olduğunu biliyor muydunuz?

Tablo 4. Ebeveynlerde Engelli Çocuk Farkındalığı

Temalar	f
Evet	7
Hayır	23
Toplam	30

Tablo 4 incelendiğinde ebeveynlerin %23,33'ü evet diye, % 76,67'si hayır diye cevap verdiği görülmektedir. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

E5. Çocuğum gibi engeli olan çocukları görüyordum ama anlamıyordum nasıl bir engellilik hiç bir bilgim yoktu. Her şeyi kendi başıma gelince öğrendim.

E25. Daba ağır derecede engelli çocuklar olduğunu görünce kendi çocuğum hafif derecede olduğu için şükür ettim ve kabul ettim.

1.3 Çocuğunuz doğduktan sonra bu bilgilerde (psikolojik ve sosyal yaşantınızda) ne gibi değişimler oldu?

Tablo 5. Ebeveynlerin Engellilikle İlgili Bilgi Düzeyleri

Temalar	F
Sadece doktorların dediğini yaptım	13
Sadece doktorlardan bilgi aldım	8
Alan uzmanlarından bilgi aldım	8
İnternette bilgi aldım	9
Seminerlerden bilgi aldım	3
Engelli çocuğu olan ebeveyn whatsapp grubuna katıldım	2
Kitaplardan bilgi aldım	2
İşi bıraktım sadece çocukla ilgileniyorum	4
Akraba arkadaş hepsinden uzaklaştık	2
Köyden şehire taşındık	1

Tablo 5 incelendiğinde ebeveynlerin %26,67'si sadece doktorlardan bilgi aldığı, %43,33'ü sadece doktorların dediğini yaptığı, %30'u internette bilgi aldığı, %6,67'si whatsapp grubundan bilgi aldığı, %10'u ise seminerlerden bilgi aldığı, %26,67'si alan uzmanlarından bilgi aldığı, %6,67'si kitaplardan bilgi aldığı görülmektedir. Ebeveynlerin %13,33'ü bu durumdan dolayı işi bıraktığını ve sadece çocuğuyla ilgilendiği, %6,67'si ise akrabalarından ve arkadaşlarından uzaklaştığı, %3,33'ü ise köyden şehire taşındığı görülmektedir.

1.4. Çocuğunuz doğduktan sonra eşinizle ilişkinizde (psikolojik, cinsel, sosyal yaşantınızda) bir farklılık oldu mu?

Tablo 6. Ebeveynlerin Eşler Arası İlişki Düzeyleri

Temalar	f
Öncekisi gibi bir birimize destek olduk	16
İkimiz de bu durumu kabullendik	5
Maddi durumdan dolayı her gün kavgalar çıkıyordu	9
İlişkimiz soğdu ayrıldık	3
Bir birime zaman ayıramadık	8
Ben çok sinirli birine dönüştüm	6

Tablo 6 incelendiğinde ebeveynlerin %53,33'ü öncekisi gibi bir birlerine destek olduğu, %30'u ise maddi durumdan dolayı her gün kavgaya çıktığı, %26,67'si bir birine zaman ayıramadığı, ebeveynlerin %20'si ise bu durumdan dolayı çok sinirli birine döndüğüştüğü, %16,67'si anne de baba da bu durumu kabullendiği, %10'u ise ilişkisi öncekisi gibi olmayıp aydıldığı görülmektedir. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

E5. Çocuğumuzun özel olduğunu öğrendikten sonra evde her gün kavgaya çıktık. Babası beni suçladı.. Maddi durumumuzdan dolayı da çok prolem çıkıyordu. Her gün kavgadan dolayı bir birimizden uzaklaştık ve sonra ayrıldık.

E9. Çocuğumun özel olduğunu duymak ve onu bakmak için işten ayrılmam benim için çok büyük strese girmeme neden oldu ve bu çok uzun sürdü.

E16. Ben ilk başlarda kocamı suçladım alkol içtiğini için diye ama kocam ondan değil kaderimizde varmış başka çaremiş mi var dedi. Zor oldu ama kabul ettik. Yanımda olup destek veriyor alkolü de bıraktı.

1.5. Gün içerisinde çocuğunuzla ne gibi aktiviteler yapıyorsunuz? Kardeşlerin engelli kardeşi kabullenme düzeyi nasıldır? Çocuğunuz doğduktan sonra diğer çocuklarınızla ilişkinizde bir farklılık oluştu mu?**Tablo 7. Ebeveyn Engelli Çocuk İlişki Düzeyleri**

Temalar	f
Temel ihtiyaçlarını karşılamasına yardım ediyorum	25
Ev işlerini yapmayı öğretiyorum	6
Beraber oyunlar oynuyorum	8
Her gün masaj yapıyorum	6
Beraber gezmeye çıkıyoruz	6
Ders çalıştırıyorum	6
Beraber resim çiziyoruz boyama yapıyoruz	4
Masal, hikaye anlatıyorum	3
Diğer çocukların durumu iyi anladığı için bize yardım ediyorlar	18
Kardeşini çok seviyor beraber oynuyorlar mutlu etmeye çalışıyorlar	20
Hepsini seviyorum ve hesine zaman ayırıyorum	7
Diğer çocuklarıma zaman ayıramıyorum	15

Tablo 7 incelendiğinde ebeveynlerin %83.33'ü engelli çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamasına yardım ettiği, %20'si ev işlerini yapmayı öğrettiği, %26.67'si beraber oyunlar oynadığı, %20'si her gün masaj yaptığı, %20'si çocuğuyla beraber gezmeye çıktığı, %20'si ders çalıştırdığı, %13.33'ü beraber resim çizip boyama yaptığı, %10'u ise masal okuduğu görülmektedir. Ebeveynlerin %60'ı diğer çocuklarının bu durumu anlayacak yaşa geldiğini, %66.67'si diğer çocukları kardeşini çok sevdiğini ve her gün onu mutlu etmeye çalıştığını belirtmiştir. Anne-babaların %23.33'ü çocuklarının hepsini sevdiğini ve hepsine zaman ayırdığını, %50'si ise diğer çocuklarına zaman ayıramadığı görülmüştür. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

E8. Kızım kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayamadığı için her zaman yanındayım ve konuşmıyor kendini anlatamıyor. Bütün günüm kızıyla ilgilenmekle geçiyor.

E30. Geleceği için çok kaygılanıyorum. Gelecekte kendisini baka bilecek güce sahip olmasını istiyorum. İnternete bakarak çiçek yapmayı öğretiyorum. Kendi kayafetlerini dikmeyi öğretiyorum. Ev işlerini yaptırıyorum masaj yapıyorum derslerini yapmasına yardım ediyorum.

2. Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çevre İçinde Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Bulgular**Tablo 8. Ebeveynlerin Akraba arkadaş ve Komşu ilişki düzeyleri**

Temalar	f
Komşularımız bizden uzaklaştı	9
Akrabalarımız bizden uzaklaştı	11
Çocuğumun yanlış hareketler yapmasından utandığım için ziyaretlere gitmiyordum	5
Maddi ve manevi olarak bize yardım ediyorlar	13
İlişkımız öncekisi gibi devam ediyor	10
Sadece eşimin ailesiyle sorun yaşadık	4

Tablo 8 incelendiğinde engelli çocuğu olan ebeveynlerden komşularının %30'u uzaklaştığı, %36.67'si akrabalarının uzaklaştığı, %16.67'si çocuğunun yanlış hareketler yapmasından utandığı için ziyaretlere gitmediği, %43.33'ü çevresindeki insanların maddi ve manevi olarak yardım ettiğini, %33.33'ü ise ilişkisinin öncekisi gibi devam ettiği, %13.33'ü eşinin ailesiyle sorun yaşadığı görülmüştür. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

Ee3. İşimi bıraktım arkadaşlarımdan uzaklaştım. Çocuğumuz erkek olduğu için ve şu anda 18 yaşında olduğu için ben bakmak zorundayım.

E8. Özel çocuğum olduktan sonra komşu arkadaş akrabalarla ilişkimizde değişimler oldu. Onlar bizden uzaklaştı ve farklı gözlemlerle bakıp evimize de gelmemeye başladılar. Bu durum beni iki kat strese girmeme neden oldu. Ama şu anda her şeyi anladım insanların ne dediklerini önemsemiyorum kafaya takmıyorum sadece kızımın geleceğini düşünüyorum.

E14. Herkesle ilişkimiz iyiydi. Ama biz çocuğumuzu dışarıya çıkarmadan evde bakıyorduk. Kimse görmüyordu. Ama sonra geleceğinden kaygılandıktan sonra kereşe verdik. İlk başlarda babası karşı çıktı durumu böyle zaten bir şey öğrenemez diye.

E18. Herkes uzaklaştı. Benim öz anne-babam bile çocuğumla onları ziyarete geldiğimde çocuğunu niye getirdin eve bıraksaydın çok gürlütlü yapar sabağa kadar bunun ağlamasından uyunuyamıyoruz başımız ağrıyor diyorlardı.

3. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Eğitim Ve Ekonomik Alandaki Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Bulgular.

3.1. Sizce Kırgızistan'daki engelli çocukların gittiği okullar çocuğun eğitimi için gerekli şartlara sahip mi? Ailece psikolojik destek alıyor musunuz? İstediğiniz zaman engelli ailelerin yaşadıkları sorunlarla ilgili yeterince kaynak ve bilgilere ulaşabiliyor musunuz?

Tablo 9. Ebeveynlerin Karşılaştıkları Eğitim ve Ekonomik Sorunları

Temalar	f
Rehabilitasyon merkezleri uygun şartlara sahip değil	15
Özel eğitim veren devlet okulları uygun şartlara sahip değil	27
Köylerde özel eğitim kurumları yok	25
Alan uzmanları yetersiz	24
Psikoloğa gidecek şartımız yok	27
Engell çocuklarla ilgili bilgilere rahatça ulaşabiliyorum	20
Bütün bilgiler yabancı dilde olduğu için istediğim bilgiyi alamıyorum	7

Tablo 9 incelendiğinde %50 rehabilitasyon merkezlerinin uygun şartlara sahip olmadığı, %90 özel eğitim veren devlet okulları uygun şartlara sahip olmadığı, %83.33 köylerde özel eğitim veren kurumların olmadığı, %80 alan uzmanlarının yetersiz olduğu, ebeveynlerin %90'ı psikoloğa gidecek şartı olmadığını, %66.67'si engelli çocuklarla ilgili bilgilere rahatça ulaşabildiği, %23.33'ü bütün bilgiler yabancı dilde olduğu için istediği bilgilere ulaşamadığı görülmektedir. Bu soruyla ilgili ebeveyn yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

E18. Benim psikoloğa çok ihtiyacım var. Ama bizim köyde psikolog yok, şebire psikoloğa gidecek şartım yok.

E5. Benim çocuğumda eğitim almasını bir şeyler öğrenmesini çok isterdim. Ama bizim köyde özel eğitim veren okul yok, normal okullar ise kabul etmiyorlar. Bu yüzden çocuğumun geleceğinden çok endişe ediyorum.

E7. Çocuğumu eğitim alması için özel eğitim kurumuna götürüremiyoruz. Çünkü bizim evden çok uzak.

E14. Bizim köyde alan uzmanları yok. İstediğimiz zaman bilgi almakta zorlanıyoruz.

E21. İnternette bilgi almaktan zorlanıyorum. Her şey yabancı dilde olduğu için istediğim şeyi öğrenmek çok zor geliyor. Doktorlardan sadece sağlığıyla ilgili bilgileri alıyoruz.

E15. Çocuğuma uygun olan özel eğitim veren okul bulmakta çok zorlandık. Ama sonunda bulmuş gibiyiz, şimdiki okulu daba iyi biraz gelişmeler olmaya başladı.

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde; araştırma sonucu elde edilen bulguların analizlerine ilişkin sonuçlara ve bu sonuçların ilgili tartışmaya yer verilmiştir. Kırgızistan'daki engelli çocuğu olan ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları belirlemek amacıyla gerçekeştirilen çalışma kapsamında görüşülen ebeveynlerin %90'ını anne %10'unu babalardan oluşturmuştur. Yaş değişkenine göre, araştırmaya katılan ebeveynlerin %3,33'ünün (20-25) yaş aralığında, %20'sinin (26-30) yaş aralığında, %6,67'sinin (31-35) yaş aralığında, %33,33'ünün (36-45) yaş aralığında, %36,67'sinin ise (46-55 ve üzeri) yaşta olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin meslek değişkenine göre, %3,33'ü programcı, %3,33'ü mühendis, %6,67'si milletvekili, %10'u öğretmen, %6,67'si muhasebeci, %40'ı serbest çalışan (şöför, inşaatçı vb), %30'u ise işsiz olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında ebeveynlerin bir çok kısmının işsiz olduğu söylenebilir. Aile tipi incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin %53,34'ünü çekirdek aile, %33,33'ünü geniş aile ve %13,33'ünü ise parçalanmış aile oluşturmuştur. Çalışmaya en çok çekirdek aileler katılmıştır. Eğitim durumuna bakıldığında, %66,67'si önlisans, %30'u lisans, %3,33'ü ise yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan ebeveynlerin çoğunluk kısmı önlisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Yaşadığı yer incelendiğinde, %43'ü köyde %57'si ise şehirde yaşadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuk sayısı incelendiğinde, %6,67'si (tek çocuklu), %60'ı ise (2-4) çocuklu, %33,33'ü ise (5-7) çocuk sahibi olduğu görülmüştür. Aylık geliri incelendiğinde, %76,67'si alt sosyoekonomik düzeyde olduğu, %13,33'ü ise orta sosyoekonomik düzeyde olduğu, %10'u ise üst sosyoekonomik düzeyde olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında ebeveynlerin çoğunluk kısmı maddi açıdan yardıma ihtiyaçı olduğu söylenebilir.

Çalışmada görüşmeye katılan ebeveynlerin %43'ünün engelli kız çocuğu olduğu, %57'sinin ise engelli erkek çocuğu olduğu görülmüştür. Engelli çocukların yaş düzeyi incelendiğinde, %6,67'sini (1-3) yaş arasındaki çocuklar, %26,27'sini ise (4-7) yaş arasındaki çocuklar, %40'ını (8-11) yaş arası çocuklar, %10'unu (12-15) yaş arası çocuklar ve %16,66'sını ise (16-18) yaş arası çocuklar oluşturmuştur. Çocuklarının engelliliği nedir sorusu incelendiğinde, %20'si zihinsel engelli, %46,67'si serebral palsi, %3,33'ü konuşma ve fiziksel engelli, %3,33'ü fiziksel engelli, %6,67'i ise down sendromu, %16,17'si otizmi, %3,33'ü ise işitme engelli olduğu belirlenmiştir. Çocuğunun engelinin fark edilme zamanı incelendiğinde %50'si (0-1) yaş aralığında, %40'ı (2-5) yaş aralığında, %10'u ise (6-10) yaş aralığında fark edildiği görülmüştür. Elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığında ebeveynlerin çoğu çocuklarının engelli olduğunu 0-1 yaş aralığında öğrendiği görülmüştür. Şen (2004) çalışmasında engelli çocuklarda teşhisin erken dönemde belirlenmesi, engelli çocuğun tedavisine ve eğitimine erken yaşta başlanması; çocuğun özgürlüğünü kazanması, bu nedenle çocuk ve ailesinin yaşam kalitesini artırması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Tanının erken yaşta konulması ve tedavi edilebilmesi için, doğum öncesi izlenimleri, doğum sonrası çocuğun özenle muayene edilmesi, rutin izlenimlerinin zamanında yapılması, doktorların ve ailenin dikkatli olmasının önemli olduğu söylenebilir. Çocuğun okula gitme durumu incelendiğinde, %63,33'ü gitmediği, %20'si devlet okuluna gittiği, %16,67'si ise rehabilitasyon merkezine gittiği görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında engelli çocukların çoğunluğu özel eğitim kurumlarına gitmediği görülmüştür. Çünkü ebeveynlerin evlerinin özel eğitim veren kurumlara, rehabilitasyon merkezlerine uzak olduğunu, çocuklarını götürmeye imkanları olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmanın diğer bir bulgusunda ebeveynler çocuklarının engelli olduğunu öğrendiklerinde genellikle şoka girdikleri, strese girip depresyon yaşadıkları, kendilerini suçlu hissettikleri, utandıkları, inanamadıkları, engelli çocuklarını kabul etmek istemedikleri ve birbirlerini suçladıkları tesbit edilmiştir. Çocuğunun engelli olması ebeveynler için çok şaşırtıcı ve kabul edilmez bir durum olarak görülmüştür. Ebeveynlerin bir kısmı çocuğunun engelli olduklarını ilk duyduklarında tedavi edilecek bir hastalık olabileceğini, iyileşebilen bir durum olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ama bu durumun düşündükleri gibi bir durum olmadığını fark ettiklerinde çaresizliğe girdiklerini açıklamışlardır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olmaları nedeniyle en çok şok, üzüntü, hayal kırıklığı duygularını yaşadıkları, kabullenmeme, çevre tarafından suçlandıkları, kendilerine bir şey olması durumunda çocuklarının geleceği için endişe yaşadıkları görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre ebeveynlerin engelli çocuğunu kabullenmesi için psikoloğlara ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Engelli çocuğuna uyum sağlamada, yetiştirilmesinde, geliştirmesinde yakınlarının desteği büyük önem taşıdığı görülmüştür. Lütüratürde bu sonucu destekleyen çalışmalara bakıldığında, Lafcı (2014) çalışmasında bütün ailelerin çocuğunun geleceği için kaygılı olduğu ve bu durumdan dolayı hayal kırıklığı yaşadığı, suçlama ve suçlanma duygusu yaşadığı, çocuğuna kötü birşey olacak diye endişelerinin olduğunu belirtmiştir. Bir diğer çalışmada Özmen (2012) engelli bireye sahip ailelerle yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında anne-babaların engelli çocuk karşısındaki tepkilerinin şaşırma, inkar, üzüntü, öfke, kızgınlık, mahcup olma, suçluluk, kaygı, ani krizler, dış dünyanın olumsuz tutumuyla karşılaşmaktan kaçınma, hayal kırıklığı, kendine güven ve saygı duymada azalma şeklinde bazı duyguları ve tepkileri ortaya koyduklarını belirtmiştir.

Çalışmaya katılan ebeveynlerden engelli çocuğu doğmadan önce çevresinde bu tür başka çocuklar da olduğuyla ilgili bilgisi olup olmadığına bakıldığında ebeveynlerin %76'67 sinin bilgisi olmadığı %23,33'ünün konu hakkında bilgileri olup ancak sentezleyecek düzeyde kendilerini geliştiremedikleri görülmüştür. Bu sonuçlara göre ebeveynlerin çoğunluğunun bu konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı tesbit edilmiştir. Lafcı (2014) çalışmasında ebeveynlerin engel hakkında bilgisinin az olduğunu, bu bilgilerinin çoğunluğu doktorlar tarafından verildiğini belirtmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının engeliyle ilgili yeterli bilgilere sahip olması engelli çocuklara davranışlarında olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgulara göre ebeveynlerin engelli çocuğu doğduktan sonra bu bilgilerinde, psikolojik ve sosyal yaşantısında değişimler olduğu, akrabalarından, arkadaşlarından, komşularından uzaklaştığı, bazı ailelerin çocuğunun tedavi, eğitim alması için köyden şehire taşındığı, çocuğuyula ilgilenmek için işinden ayrıldığı görülmüştür. Anne-babaların bir kısmı doktorların dediğini yaptığı ve doktorlardan bilgi aldığı, bir kısmı ise internette bilgi aldığı, whatsapp gruplarına katılarak bilgi aldığı, bazıları alan uzmanlarından, kitaplardan bilgi edindiği tespit edilmiştir. Özmen (2012) çalışmasında engelli çocuk sahibi olmanın anne-baba rollerinde, özel hayatlarında, sosyal çevrelerinde, planlarında, iş yaşamlarında, ailenin yapısında ve işleyişinde, mali konularda büyük değişikliklere neden olduğunu belirtmiştir (Bright ve Hayward, 1997; Damiani, 1999; Fisman ve Wolf, 1991; Fredman vd., 1997; Kayahan, 2011, Pelchat vd., 2003).

Elde ettiğimiz bulgulara göre ebeveynlerin engelli çocukları olduktan sonra eşiyle ilişkilerinde uzaklaşma oduğu bazı ailelerde kavga çıktığı, bu durumdan dolayı sınırlı birine dönüştüğü, bu durumu kabullenemediği, bazılarının ise ayrıldığı, bir birine zaman ayıramadığı görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında ebeveynlerin bu konuda yeteli bilgileri olmadığı, engelli çocuk olmasında bir suçlu aradığı, bir birlerine destek olmadıkları söylenebilir. Çalışmada desteğin yeterli olmadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin engelli çocuğun bakımında yaşadıkları sorunlarla başa çıkmada yakınlarından, çevresinden destek alabilmeleri çok önemlidir. E5 bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *Çocuğumuzun özel olduğunu öğrendikten sonra evde her gün kavga çıktı. Babası beni suçladı.. Maddi durumumuzdan dolayı da çok prolem çıkıyordu. Her gün kavgadan dolayı bir birimizden uzaklaştık ve sonra ayrıldık.* Bu yanıtlara göre ebeveynlerin eğitimi omaları bu konuda kendilerini geliştirmesi, maddi durumunun iyi olması çok büyük önem taşımaktadır. Özmen'in (2012) çalışmasına bakıldığında engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar ile ilgili olarak eşlerin birbirlerini ya da ailelerini suçladıklarını, engelli çocuğunun tedavisi ile ilgili problem yaşadıklarını, geleceğe yönelik endişelendikleri, engelli çocuğunun durumundan dolayı aile yaşantısında sınırlılıklar yaşandığını ve çocuğun engeli nedeniyle aile içinde uyumsuzluklar yaşandığını belirtmişlerdir.

Ebeveynlerin engelli çocuğuyla gün içerisinde temel ihtiyaçlarını karşılmasına yardım ettiği, bazı annelerin ise çocuklarına ev işlerini yapmayı öğrettiği, diğer ebeveynler çocuğuyla beraber oyunlar oynadığı, masaj yaptı, beraber gezmeye çıktığı, ders çalıştırdığı, resim çizip boyama etkinliği gerçekleştirdiği görülmüştür. Bazı annelerin ise genellikle masal ve hikaye okudukları tespit edilmiştir. Ailede engelli bir çocuğun varlığı, aile içerisindeki ilişkilerin etkileşimsel doğasına bağlı olarak, başta ebeveynler olmak üzere tüm aile bireylerinin rol ve sorumluluklarını önemli derecede etkileyebilmektedir. Engelli çocuğun özel bakım ihtiyaçları olduğu için günlük bakımları normal çocuklarınkinden daha farklıdır. Bundan dolayı engelli çocuklar normal çocuklara göre günlük rutinlerini yerine getirmede dış dünyaya bağımlı olabilmektedirler. Bu durum ailelerin bakımda güçlük yaşamalarına neden olmaktadır (Akkök vd., 1997; Işıkhana, Şahin ve Ergüz, 2001). Lafçı (2014) çalışmasında engelli çocuğa sahip ailelerde çocuğun bakımına ait yükümlülüğünün büyük bir kısmı anneler tarafından giderildiği için, annelerin toplumda sahip oldukları diğer rollerden vazgeçtikleri, sosyal aktivitelere ve sosyal hayata katılma paylarında azalma görüldüğünü tespit etmiştir. Bir diğer yapılan araştırma sonuçlarında da engelli çocuğa bakan kişilerin birinci derece yakınları olduğunu, özellikle de annelerin çocuğun bakımının büyük bir bölümünü üstlendiğini göstermektedir (Er, 2006; Gökcan, 2011; Işıkhana, 2005; Sarı, 2007). Bu çalışmaların bulguları ile araştırmanın sonucu paralellik göstermektedir. Kırgızistan'da toplum tarafından düşünüldüğünde kadınlara uygun görülen rol ve beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Engelli çocuğun kardeşleri bu özel durumun farkında oldukları ve engelli kardeşin bakımına destek verdikleri, onu güldürüp mutlu etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Diğer yandan bazı ebeveynler engelli çocuğu dışında diğer çocuklarına yeterince zaman ayıramadıkları tespit etmiştir. Dolayısıyla ebeveynlerin engelli çocuklarının sadece temel ihtiyaçların karşılmasına destek olup eğitimine önem vermediği söylenebilir.

E30 bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *Geleceği için çok kaygılanıyorum. Gelecekte kendisini baka bilecek güce sahip olmasını istiyorum. İnternete bakarak çiçek yapmayı öğretiyorum. Kendi kıyafetlerini dikmeyi öğretiyorum.* Bu yanıtlara göre anneler kendi başına bir şey gelirse çocuğuna bakabilecek birilerinin olmadığından engelli çocuğunun geleceğinden kaygılandığı söylenebilir. Ebeveynler için engelli çocuğunun temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilmesi, kendini bakabilmesi çok önemli olduğu düşünülebilir. Özsoy ve arkadaşlarının çalışmasında engelli çocuğun aileye ek masraf getirdiği, suçluluk duygusu yarattığı ,anne ve babaların çocuklarının geleceğinden kaygı duyduğunu belirtmiştir. Kurt ve arkadaşlarının çalışmasında ailelerin çocuklarının geleceğinden ve her an bir yaralanma olabileceğinden kaygılandığı, aile içi ilişkilerinde problem yaşandığını belirtmiştir. Engelli çocuğu olan ebeveynlerin çevre içerisinde karşılaştığı sorunlardan elde edilen bulgulara bakıldığında komşularının çoğu aileden uzaklaştığı, bazılarının akrabalarının uzaklaştığı, ebeveynlerin bir kısmı engelli çocuğundan utanıp arkadaş ziyaretlerine gitmediği arkadaşlarından uzaklaştığı, annelerin bazıları eşinin ailesiyle sorun yaşadığı görülmüştür. Diğer yandan bazı insanlar ise, engelli çocuğu olan anne-babalara maddi ve manevi olarak destek verdikleri tespit edilmiştir. Özşenol vd. (2003) tarafından yapılan bir çalışmada anne ve babaların toplumun bakış açısından rahatsız oldukları belirtilirken, Yıldırım ve Conk (2005), Uğuz vd.'nin (2004) yaptıkları çalışmada engelli çocuğun ailesinin çocuğun engelinde kaynaklı suçluluk yaşadıkları ifade edilmektedir. E18 bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *Herkes uzaklaştı. Benim öz anne-babam bile çocuğumla onları ziyarete geldiğimde çocuğumu niye getirdin eve bıraksaydın çok güriiltü yapar sabağa kadar bunun ağlamasından uyuyamıyoruz başımız ağrıyor diyorlar.* Bu sonuçlara göre ebeveynlerin engelli çocukları olduktan sonra yakın çevresinin onlardan uzaklaştığı, destekçi olmadığı söylenebilir.

Kırgızistan'daki engelli çocukların gittiği okulların eğitim için gerekli şartlara sahip olmadığı, maddi durumdan dolayı ailece psikolojik destek almadıkları, ailelerin yaşadıkları sorunlarla ilgili yeterince kaynak ve bilgilere ulaşamadıkları görülmüştür. Kırdıralieva (2015) çalışmasında Kırgızistan'daki rehabilitasyon merkezleri, özel eğitim veren kurumların gerekli şartlara sahip olmadığını belirlemiştir. Bu problemi çözmek için maddi desteğe ihtiyaç olduğunu ve bu desteği memleket sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Sucuoğlu (1995) zihinsel engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerle, ailelerin ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında ailelerin gereksinim alanlarının, sosyal destek gereksinimi, maddi gereksinim ve konuyla ilgili bilgi gereksinimi olduğunu tespit etmiştir. Özsoy vd. (2006) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, ailelerin çoğunluğunun sosyal destek alma konusunda gereksinimlerinin olduğu, aile sorunları ile ilgili düzenli olarak bilgi gereksinimi içinde oldukları sonucuna varıldığı saptanmıştır. Bu sonuçlara göre engelli çocuğu olan ebeveynlerin aile içinde, gerek yaşadığı yakın çevrede gerekse toplumun bütün kesimlerinde çocuğunun durumu ile ilgili yeterli derecede ve doyurucu bilgi alamadığını, gereğince destek göremediğini, engelli çocukların sağlık ve eğitim sorunları nedeniyle maddi ihtiyaçlarının arttığını ve ailenin ihtiyaçları gidermede eksik kaldığı görülmektedir. Engelli çocuğu olan ailelerin normal çocuklu ailelere göre gereksinimleri oldukça fazladır. Ebeveynlerin engelli çocuğun bakımında yaşadıkları sorunlarla başa çıkmada yakınlarından, çevresinden destek alabilmeleri çok önemlidir. Kahrıman, (2008) Literatürde de engelli çocuğu olan ebeveynlerin, engelli çocukla yaşamının getirdiği problemlerin üstesinden gelmek için aile danışmanlığına ihtiyaç duydukları, çocuklarını olumsuz etkilerden korumak için çalıştıkları fakat sağlanan sosyal desteğin ve uygun servislerin azlığından dolayı sorun yaşadıkları ve desteklenmelerinin gerekli olduğu belirtilmektedir (Morgan, 1990; Petr ve Barney, 1993; Campell ve Gaspard, 1999; Taaniya vd., 2002; Riddersporre, 2003 Akt: Aktürk, 2012). Mert (1997) tarafından yapılan araştırmaya göre, aile ihtiyaçlarının aylık gelir durumuna göre değişiklik gösterdiği görülmüştür. Bu sonuçla birlikte, çalışmayan ailelerin ekonomik durumlarının iyi olmaması ve buna engelli çocuğun ihtiyaçlarının ve özel isteklerinin eklenerek artması ailelerin maddi gereksinimlerini arttıran bir neden olduğunu göstermektedir. Araştırmadaki bulgular ve sonuçlar dikkate alındığında; Engeli çocukların eğitim, tedavi ve bakımlarının yapılabileceği kurumların çoğaltılması ve uygun şartların geliştirilmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin erken dönemlerde çocuklarının engellerine göre uygun kurum ve kuruluşlara yönlendirilmesi, Sosyal destek gruplarının oluşturulması ve çoğaltılması toplumun engelli çocuk ve aileleri konusunda bilinçlendirilmesinde yarar görülmektedir. Ayrıca ebeveynlere umutsuzluk düzeylerini azaltacak, olumsuz duygu ve sorunları ile başa çıkabilmelerini sağlayacak şekilde psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi ve engelli çocuk sahibi olan ebeveynleri uzmanlar tarafından özel eğitim konusunda eğitilmesi önerilebilir.

Etik Beyan

"Kırgızistan'daki Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulu'nun 11.01.2022 tarih ve 2021-5 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 23-32.
- Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 120-127.
- Aktürk, Ü. (2012). *Engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya
- Bakanlığı, M. E. (2018). *Milli eğitim bakanlığı özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Ankara. Milli Eğitim Basımevi.
- Baltaş, A., Baltas, Z. (2002). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi. Erişim Tarihi: 07.01.2022
- Borazancı, P. S. (2000). *AQ, Otistik Zeka ve Seviyeleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık. Erişim Tarihi: 06.01.2022
- Buyukozturk, S., Akgun, O. E., Demirel, F., Karadeniz, S. ve Cakmak, E. K. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, Ç. (2010). Toplum aile yapısı ve özellikleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 10(8).
- Çetin, S.(2019). *6-17 yaş arasındaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocukların çocuk anababa ilişkilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sivas.
- Doğan, M. (2001). *İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Engelli Öğrenci Birimi: <http://www.dogus.edu.tr> Erişim Tarihi: 05.12.2021

- Genç, Y. (2017). Engelli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerinin incelenmesi. In ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 3).
- Girgin, B. (2015). Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- Gökçearslan, E. 2002. Özürlü çocuğa sahip ailelerin güçlendirilmesi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2), 97-106.
- Gürhopur, F. (2017). Zihinsel yetersiz çocuğu olan ebeveynlerde aile yükü. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dergisi*, 8(1).
- Karataş, K. (2001). Engellilerin topluma kazandırılması. K. Karataş (Ed). *Ufku Ötesi Körler Federasyonu Yayını*. 29, 10-19.
- Kaner, S. (2004). *Engelli çocukları olan ana babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumları*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri.
- Kayhan, F. (1995). Kronik Hastalıklar ve Aile Dinamikleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 99-107.
- Kahriman, İ. (2008). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri. *Öz-Veri Dergisi*, 5(1), 1175-1194.
- Kırdıralieva, K. (2015). Engelli çocuklar eğitim almaya hakkı var. *Oş Canırğı Dergisi*.
- Korkmaz, E. (2019). *Sınıfta özel gereksinimli çocuk bulunan okul öncesi öğretmenlerinin uyarlamalar ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Koca, C. (2010). *Engellsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu*. Ankara: Dünya Engelliler Vakfı.
- Özmen, D. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Özşenol, F. (2003). Özürlü çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Güllhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Patton, M. Q. (2005). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Ceviri Ed: Butun, M. & Demir, S.B.). 2. Baskı. Pegem Akademi.
- Sandalcı, F. (2002). Özürlü çocuğu olan aileler ve sosyal hizmet mesleği. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 1-8.
- Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumları* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi.
- Seggie, F.N., Bayyurt, Y.(Eds),(2017). *Nitel araştırma yöntem teknik analiz ve yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Topal, S. (2021). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin etkilenmişlik düzeyinin tükenmişlik, anksiyete ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tümüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, (21bs) Erişim Tarihi: 06.01.2022
- Yarımdağ, E. (2021). Engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorunları ve kaygılarının toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 347-373.
- Yazar, F. B. (2021). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşadığı zorluklar hakkındaki görüşler. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research design and methods* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. 282 pages

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this research is to determine the problems faced by parents with disabled children. In order to achieve this general purpose, an answer was sought to the question of what kind of problems they face in the family, in the education process, in the environment they live in, and in the economic dimension. The study was carried out within the framework of qualitative research approach. In the research, easily accessible sampling method, semi-structured interview form was used as data collection tool. The form includes a total of 13 open-ended questions to identify the problems faced by parents with disabled children. For the questionnaire prepared by the researcher, the opinions of 9 experts were taken and necessary corrections were made by taking the feedbacks of the experts into account. In order to evaluate the clarity of the questions, a pilot application was made and the questions that were not understood were edited and the interview questions were finalized. Before starting the actual application, two fathers and three mothers who have a disabled child living in Bishkk were interviewed for the pilot application of the scale. In line with the feedback received as a result of the application, the interview form was finalized. The interview form consists of two parts. In the first part, there are 14 items containing the personal information of the parents (such as gender, age, educational status, economic status, family type, monthly income of the family, number of children), and in the second part, there are 13 open-ended questions to determine the problems faced by parents with disabled children. Like this, in this study, it was tried to determine the problems faced by parents with disabled children. In the process of collecting qualitative data, first of all, permissions were obtained from the places required for the application. The data of the research were collected in January and February of 2022. It was done on the voluntary basis of

the participants' own request. As a result of these procedures, data were collected from 30 parents and these data were evaluated. The analysis was carried out with the data obtained from the interview form made with 30 parents. Before starting the research, approval was obtained from the Scientific Researches Publication Ethics Committee (BAYEK) of Kyrgyzstan - Turkey Manas University. The data of the research were collected through face-to-face interviews, each of which lasted 20-25 minutes on average, through the interview form developed by the researcher. Audio recordings of the interviews were taken and transcribed into the written text. The research was analyzed with descriptive analysis method, which is one of the qualitative data analysis types. For descriptive analysis, a framework was created for data analysis based on the research questions, the conceptual framework of the research or the dimensions included in the interview. According to this framework created by the researcher, the data obtained were classified and brought together in a meaningful and logical way. The edited data were supported, where necessary, by direct quotations from the statements of the sample group. In addition, for reliability, quotations from parents' opinions, which can be examples for each question, are included. Citations were presented to the parents by giving numbers (E1, E2, E3,....E30). According to the findings obtained from the research, it has been observed that parents with disabled children have effects such as not accepting the child in the family, entering the street, blaming their spouse, self-blaming, divorce, anxiety about the future, embarrassment from their environment, psychological disorder, and not being able to spare time for their other children. According to another findings, it has been determined that parents with disabled children have effects such as being away from relatives, friends, neighbors, and not going to visits because of their child's misbehavior. According to the educational and economic findings of the parents, it has been seen that rehabilitation centers and institutions providing special education do not have suitable conditions in Kyrgyzstan, there are no institutions providing special education in villages, field experts are insufficient, parents need psychologists but do not have the conditions to go. Considering the findings and results of the research, increasing the number of institutions that can provide education, treatment and care for children with disabilities and developing appropriate conditions, directing parents to appropriate institutions according to their disabilities in the early stages, establishing social support groups, raising awareness of the society about disabled children and their families, helping parents to cope with negative emotions and problems will reduce their level of hopelessness. It is recommended to provide psychological counseling and guidance services in a way that will ensure.

Türk Atasözlerinde Yer Alan Pedagojik Anlamlar ve Çağdaş Yansımaları¹

Bilal YILDIRIM² ve Nur Hilal YILDIRIM³

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türk atasözlerinde yer alan pedagojik ifade ve anlamların belirlenmesi ve çağdaş pedagoji kuramlarıyla karşılaştırılarak kültür temelli bir yaklaşım önerisinin geliştirilebilmesidir. Atasözleri, geçmiş nesillerden diğer bir deyişle atalardan olduğu kabul edilen, anonim olan, toplumların asırlar boyunca edindiği tecrübeler ve gözlemleri belirten kısa, kalıplaşmış, özlü sözlerdir. Zamanın ve tecrübenin süzgecinden geçmiş durumların kısa cümlelerle ifadesi olan atasözleri görüldüğünden daha geniş ve daha derin anlamlar taşımaktadır. Genel olarak pedagoji bilimi yönetimden programa, iletişimden tutuma insanın öğrenmesini, öğrenmeye dayalı düşünme ve davranışlarını konu edinmektedir. Üzerinde ayrıca zihinsel çaba sarf etmeye gerek kalmaksızın doğrudan sözel, duygusal ya da psiko-motor düzeyde ortaya çıkabilen davranışların kaynaklarından birisi de aile ortamında ve diğer çevresel etkileşimle atasözlerinden öğrenilenler, davranışlarımızın temel referanslarındandır. Doküman incelemesi ve içerik analizi tekniğiyle analiz edilen atasözlerinde yer alan pedagojik ifade ve anlamlar belirlenmiş, bu ifade ve anlamlar Eğitim-Öğretim, Eğitim Psikolojisi, İletişim, Planlama ve Yönetim başlıklarında beş kategoride gruplandırılarak pedagojik açıdan yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara dayalı Bilim Temelli Kültürel Milli Pedagoji Araştırması önerisi geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Türk Atasözleri, Pedagojik Anlamlar, Kuramlar, Uygulamalar

Pedagogical Meanings in Turkish Proverbs and Their Contemporary Reflections

Abstract

The aim of this research is to determine the pedagogical expressions and meanings in Turkish proverbs and to compare them with contemporary pedagogy theories. It is to be able to criticize a culture-based approach proposal by comparing them. Proverbs are short, stereotyped, concise words that are considered to be from past generations, in other words from ancestors, that are anonymous, that indicate the experiences and observations of societies over the centuries. Proverbs, which are expressions of situations that have passed the filter of time and experience in short sentences, have broader and deeper meanings than they seem. In general, pedagogical science deals with human learning, thinking and behaviors based on learning, from management to curriculum, from communication to attitude. One of the sources of behaviors that can occur directly at the verbal, emotional or psycho-motor level without the need for additional mental effort is the basic references of our behaviors, which are learned from proverbs in the family environment and other environmental interactions. The pedagogical expressions and meanings in the proverbs, which were analyzed with the document analysis and content analysis technique, were determined, and these expressions and meanings were grouped in five categories under the headings of Education-Instruction, Educational Psychology, Communication, Planning and Management and interpreted pedagogically. Based on the results obtained, a Science Based Cultural National Pedagogy Research proposal was developed.

Key Words: Proverbs, Turkish Proverbs, Pedagogical Meanings, Theories, Practices

Atf İçin / Please Cite As:

Yıldırım, B. ve Yıldırım, N. H. (2023). Türk atasözlerinde yer alan pedagojik anlamlar ve çağdaş yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 459-475. doi:10.33206/mjss.1180598

Geliş Tarihi / Received Date: 26.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.03.2023

¹Bu çalışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde Doç. Dr. Bilal YILDIRIM tarafından tamamlanan İZU-BAP-1000-39 no'lu "Türk Atasözü ve Deyimlerinde Pedagojik Yaklaşımlar-Bilim Temelli Kültürel Milli Pedagojiye Doğru" adlı proje kapsamında hazırlanmış ve EYFOR XIII (2022) kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, bildirim61@gmail.com, bilal.yildirim@izu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6225-5859

³ Doktora Öğrencisi - Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, nhlyldrm@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-5146-2083

Giriş

Yazılı ve sözlü olarak yeni nesillere aktarılan atasözleri; kültürün anlaşılmasını, toplumun daha iyi tanınmasını, böylece o toplumun üyesi olan insanı tanımlamayı sağlayan sözel imgelerdir. Bu sebeple özellikle yeni nesillerin atasözlerini doğru şekilde anlayabilmesi ve sahiplenebilmesi, kültürü ve toplumu anlamada, bunları gelecek nesillere aktarabilmede ve kültürel-toplumsal değerlere uygun yaşamada önemli bir işleve sahiptir (Girmen, 2013, s. 119). Atasözleri anonim özellik taşıyan, o toplumun atalarından kaldığı kabul edilen ve yüzyıllar boyunca yaşanan gözlem ve tecrübelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlardan ve dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliği taşıyan kısa, özlü, kalıplaşmış sözlerdir (TDK, 2010).

Atasözleri, sözlü kültürün önemli ürünlerinden birisidir. Milletlerin ortak geçmişleri, ortak değerleri, gelenekleri, düşünceleri, inançları, hayata bakış açıları atasözlerinde özlü biçimde yer almaktadır. Atasözleri, ataların zengin tecrübelerinin, düşüncelerinin sağlam bir mantık süzgecinden geçirilerek söze dönüştürülmesidir (Alkaya, 2006, s. 90; Aksoy, 1988). Atasözleri, tarihin süzgecinden geçmiş, yaşantı ve gözleme dayalı olayların ve olguların kültürlere özgü derin anlamlarını içeren özlü sözlerdir. Neredeyse bütün kültürlerde, atasözü alanında türün halk tanımıyla ilişkili bilgiler vardır. Örneğin, Champion'un (1938) 190 ülkeden 12000 atasözünü içeren geniş çaplı araştırmasında dünya ortak mirası olarak 124 ve daha sonraki araştırmalarda Türkiye ve İskoçya'dan eklemelerle (Başgöz ve Toçoğlu, 2006, s. 85-91) 143 atasözü tanımı yer almaktadır.

Atasözlerinin söyleyeni belli değildir, yani anonimdir. Türk Kültüründe ve dilinde atasözü olarak ifade edilen bu özlü sözlerle, uzun anlatımlar yerine vurgulu, derin anlamlar içeren anlatım ve/veya uyarılar yapılabilmektedir. Örneğin, "*Armut dibine düşer*" atasözüyle çocukların gözlemediği büyüklerine benzer tutum ve davranışlar sergileyeceğine vurgu yapılırken, dolaylı olarak çocuğun ebeveynlerinden aldığı genetik özellikleriyle onlara benzer bir yapıya sahip olacağına işaret edilmektedir. Kültürler arası farklılıklar olmakla birlikte insanlığın ortak anlayışına dönüşmüş çok sayıda atasözüne de rastlamak da mümkündür. Örneğin İngilizce ifade edilen "*Two heads are better than one*" atasözü Türkçedeki "*Bir elin nesi var iki elin sesi var*" atasözüyle benzerlik göstermektedir. Yine İngilizcedeki "*A leopard can't change its spots.*" Atasözü Türkçedeki "*Can çıkar buyu çıkmaz, Hüylü buyundan vazgeçmez*" atasözüyle hemen hemen aynıdır. Atasözlerinin evrensel mesajlar içerdikleri ve farklı milletlerin atasözlerinin özünde tüm insanlığın ortak mirası olduğu yönünde varsayımlar da vardır (Bayram, 2013, s. 13).

Atasözlerinde eğitim-öğretim, yönetim, iletişim gibi birçok alana vurgu yapan ifade ve anlamlara da rastlamak mümkündür. Bu kavramlar genel olarak pedagoji kavramı içerisinde ele alınabilmektedir. Pedagoji kavramı bilgi, beceri ve tutumların öğrencilere aktarılması felsefesi üzerine kurulmuştur ve genel anlamda öğrenme-öğretme kavramının eş anlamlısı olarak da kullanılmaktadır (Holmes ve Abington Cooper, 2000, s.2-4). Kısaca öğretim sanatı olarak tanımlanabilecek olan pedagoji, çocukları eğitime bilimi olarak da bilinmektedir. Eğitim bir iletişimdir ve iletişimde dil en temel araçtır. Dil düşüncenin ifade vasıtasıdır. Düşünce, akıl, bilgi, buluş insanî anlamda ancak dille anlam kazanabilir. Düşüncenin tüm boyutlarına ulaşılabilmesi için dil gereklidir (Kıran,1984, s. 88).

Eğitimin genel amacı; bireylere yaşam becerileri kazandırmak, mensubu olunan toplumun sosyal ve kültürel özelliklerine ve değerlerine uygun bireyler yetiştirmek ve hayatlarını daha nitelikli ve anlamlı hale getirmektir. Bu bağlamda kültürlerin temelini oluşturan unsurlardan olan atasözlerinin, incelenmesi, öğretilmesi ve eğitim alanında aktif olarak kullanılması önem taşımaktadır. Eğitimde atasözlerinden yararlanmanın, sahip olunan kültürü gelecek nesillere aktarabilmede kilit bir rol oynadığı düşünülmektedir. Böylece atasözleri eğitim ve öğretim süreciyle iç içe olmak durumundadır. Bunun yanında informal öğrenme yoluyla öğrenilen bilgilerin, çoğu zaman deneyim içerdiği ve kendiliğinden oluştuğu için daha kalıcı olduğu bilinmektedir (Çavuş, Topsakal ve Öztuna Kaplan, 2013, s. 16). Livingstone'un belirttiği gibi, informal öğrenme "eğitim kurumlarının müfredatı veya eğitim veya sosyal kurumlar tarafından sunulan kurslar veya atölyeler dışında gerçekleşen anlayış, bilgi veya beceri arayışını içeren herhangi bir faaliyet" olarak tanımlanabilir (Livingstone, 1999, s. 3-5). Informal öğrenme, başta aile içinde olmak üzere, parkta, müzede, hayvanat bahçesinde, akla gelebilecek her türlü ortamda ve her türlü araç ile edinilen bilgiyi içermektedir. Atasözleri de birer informal öğrenme araçlarıdır. Ebeveynler için çocuk yetiştirme açısından önemli yol göstericiler olmalarının yanı sıra çocuklar için hayatı tanıma ve anlamlandırma konusunda önemli rol oynamaktadır. Hayat tek başına deneyimle değil aynı zamanda dil ile öğrenilen bir süreçtir. Atasözleri, ataların birçok tecrübe ve bilgisini içerdiği için yeni nesillere zorlu yaşantıları deneyimlemek durumunda kalmadan da öğrenme imkanı sağlamaktadır. Örneğin; ebeveynlerden duyulan "Nerede hareket, orada

bereket” atasözü, çocuk için “çalışmanın olduğu, boşa vakit geerilmekten kaçınılan durumlarda verimin ve bolluğun artacağı” mesajını taşır. Benzer şekilde “Keskin sirke küpüne zarar” atasözü çocuk için “öfke ile eylemde bulunmanın yine öfkelenen kişiye zarar verebileceği” mesajını vermektedir. Anlaşıldığı üzere informal öğrenmede katkılarının yanı sıra atasözleri gizil öğrenmeyi desteklemektedir. Gizil öğrenme; bireylerin öğrenme sürecinde bilinçli bir farkındalıkla katılmadıkları, planlanmayan öğrenme türüdür (Reber, 1989, s. 219). Bu öğrenmenin çoğu, bilinçli karar veya bilinçli farkındalık olmadan her an gerçekleşebilir ve bireyin becerilerini, algılarını ve davranışlarını yapılandırma da önemli bir rol oynar. Bu öğrenmeler otomatik, çağrışımsal ve kasıtsızdır (Kaufman, vd. 2010, s. 322). Çevreden gelen uyarılar kasıtsız şekilde zihne kaydolur ve kişi ihtiyaç ortaya çıkana kadar bu öğrenmenin farkına varılmaz, ancak ihtiyaç durumunda öğrenilen bilginin farkına varılır. Bu uyarılar görsel ve dokunsal olabileceği gibi çoğu zaman işitseldir. Böylece atasözleri işitilerek gizil öğrenme yolu ile ve içselleştirerek informal ortamda birçok bilgi sağlamakta, problem oluşturabilecek durumlara karşı önlem almada bir yol gösterici olabilmekte, hayatı öğrenmeye yardımcı olabilmektedir. Atasözleri, geleneksel kültürlerde nesilden nesile aktarılan ve öğüt niteliği taşıyan söz öbekleridir. Eğitim ise, bireylerin bilgi, beceri ve değerlerini kazanmalarını sağlayan bir süreçtir. Atasözleri ve eğitim arasındaki ilişki, öğrencilerin değerlerini ve düşünce tarzlarını şekillendirmede önemli bir role sahiptir.

Atasözleri, genellikle öğüt niteliği taşıyan, basit ama anlamlı sözlerdir. Bu sözler, birçok kez kullanıldıkları için, hafızada kalıcılıkları yüksektir. Bu nedenle, atasözleri eğitimde de önemli bir yere sahiptir. Eğitimde atasözleri, öğrencilerin düşünce tarzlarını şekillendirmelerine ve davranışlarını düzenlemelerine yardımcı olur. Örneğin, "Azimle işe başlayan, işini yarlamış sayılır" gibi bir atasözü, öğrencilere çalışma disiplini ve azimle işe sarılmaları gerektiğini öğütler. Atasözleri, eğitimde öğrencilerin değerlerini ve karakterlerini şekillendirmede de önemli bir role sahiptir. Örneğin, "Eşek hoşaftan ne anlar, tuzlu yemeği bilir" gibi bir atasözü, öğrencilere insanların farklı yeteneklere ve ilgi alanlarına sahip olduğunu öğretir. Bu öğüt, öğrencilerin birbirlerine sayđı duymalarını ve farklılıklarını kabul etmelerini sağlar. Atasözleri, eğitimde öğrencilerin ahlaki gelişimine de katkı sağlar (Özcan, 2016). Örneğin, "Dost acı söyler" gibi bir atasözü, öğrencilere dürüstlük ve samimiyetin önemini öğretir. Ayrıca, "Ağaç yaşken eğilir" gibi bir atasözü, öğrencilere küçük yaşta edindikleri davranış alışkanlıklarının ileriki yaşamlarına yansiyacağını hatırlatır. Atasözleri, eğitimde öğrencilerin dil becerilerini de geliştirmede önemli bir rol oynar. Atasözleri, öğrencilere dil bilgisi kurallarını ve kelime dağarcığını öğretir. Ayrıca, atasözleri öğrencilerin kelime dağarcığını genişletmelerine de yardımcı olur (Yıldırım, 2015).

Özcan (2016) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, atasözleri eğitimde sıklıkla kullanılmaktadır. Atasözleri, öğrencilere derslerdeki konuları daha kolay anlamalarını sağlar. Ayrıca, atasözleri öğrencilere öğrenme sürecinde rehberlik eder. Atasözleri öğrencilerin düşünme becerilerini de geliştirir. Bu nedenle, öğretmenler atasözlerini derslerinde sık sık kullanmalıdır (Taşkın, 2017). Atasözleri, öğrencilerin kültürel kimliklerini korumalarına da yardımcı olur. Geleneksel kültürlerde kullanılan atasözleri, öğrencilere kültürel miraslarını öğrenmelerini ve korumalarını sağlar. Bu nedenle, atasözleri eğitimde kültürler arası anlayışı da destekler (Yıldırım, 2015). Bununla birlikte, eğitimde kullanılan atasözlerinin seçimi de önemlidir. Atasözleri, öğrencilerin yaşadıkları çağa ve topluma uygun olmalıdır. Ayrıca, atasözlerinin kullanımı öğrencilerin yaş ve gelişim düzeyine uygun olmalıdır. Örneğin, daha basit ve anlaşılır atasözleri ilkokul öğrencilerine daha uygunken, daha kompleks ve anlaşılması zor atasözleri lise öğrencilerine daha uygun olabilir (Özcan, 2016).

Yapılan literatür taramasında atasözlerinin farklı alanlarla ilişkisi, katkısı ve önemi ile ilgili araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Arısoy, 2016, s. 127-138; Bulut, 2013, s. 559; Clifford, 1999; Gerekten ve Gülmez, 2019, s. 182; Gorham, 1956; Kyiileyang, Debrah ve Williams, 2017, s. 222-236; Nizamaddinovna, 2021, s. 66-68; Özkan ve Gündoğdu, 2011, s. 1133; Rasul, 2015, s. 53-62; Saban, 2014, s. 37-54; Sağlam, 2001, s. 45-51; Simon, 2018, s. 38-59; Taşdelen, 2000, s. 2-12). Ancak kavramsal ve kuramsal anlamda pedagojik anlamları belirlemeye ve buna dayalı öneri geliştirmeye yönelik bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada Türk atasözlerinde yer alan pedagojik ifadelerin ve anlamların açığa çıkarılması ve ağdaş pedagoji kuramlarıyla karşılaştırılarak kültür temelli bir yaklaşım önerisinin geliştirmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırma verilerine kaynaklık edecek dokümanların toplanıp tematik içerik analiziyle analiz edildiği için bu araştırma genel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bu

araştırma dâhilinde Türk Dil Kurumu onaylı Atasözleri sözlüğü taranmış ve pedagojik kavramlar ve anlamlar analiz edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen atasözleri Türk Dil Kurumu tarafından onaylı eserlerde yer alma kriterlerine göre seçilmiştir. Atasözlerinin belirlenmesinde Google Scholar ve ScienceOpen veri tabanları aracılığıyla literatür taraması yapılmıştır ayrıca Türk Atasözleri ve Deyimleri (Köprülü, 1934), Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü (Ergin, 1972), Türk Deyimleri ve Atasözleri Sözlüğü (Gürçağlar, 1978), Türk Atasözleri Antolojisi (Makal, 1983), Türk Atasözleri ve Deyimleri Ansiklopedik Sözlük (Topçu, 1986) ve Türk Atasözleri (Yavuz, 2000) kitapları doküman incelemesi tekniğiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi; araştırılan olgular hakkında bilgiler içeren materyallerin incelenmesi yolu ile gerçekleştirilen analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2016). İçerik analizi tekniğiyle analiz edilen atasözlerinde yer alan pedagojik ifade ve anlamlar belirlenmiş ve gruplandırılmıştır. İçerik analizi; verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirme ve anlaşılır biçimde yorumlamayı kapsayan analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Türk Dil Kurumu onaylı atasözleri kitapları elde edilmiş ve ilgili kitaplardaki atasözleri alfabetik sırayla taranmıştır. Eğitim Bilimleri alanında her ana bilim dalına ilişkin anlam ve ifadeler ilgili alandaki bilgilerle ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Genel taramayla belirlenen ve doküman analizine dayalı tematik içerik analizi tekniğiyle pedagojik açıdan dikkat çekici anlamlar içeren 114 adet atasözünü ele alınmıştır. Atasözleri, pedagojik olarak anlamları dikkate alınarak pedagoji ile ilgili literatürde birçok yayında yer alan temalar dikkate alınarak “eğitim-öğretim”, “eğitim psikolojisi”, “iletişim”, “planlama” ve “yönetim” olmak üzere 5 ana tema altında incelenmiştir.

Eğitim-Öğretim

Eğitim ve öğretim sürecinde, atasözleri öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesi, kelime hazinelerinin zenginleştirilmesi ve kültürlerini tanımasını açısından büyük önem taşımaktadır. Korkmaz ve diğerleri (2019), Türkçe öğretiminde atasözlerinin kullanımının öğrencilerin kelime hazinesini genişlettiğini, anlama becerilerini geliştirdiğini ve öğrencilerin öz güvenini artırdığını belirtmektedir. Ayrıca, öğrencilerin öğrenme sürecinde, atasözleri ve deyimlerin kullanımı, öğrenme sürecinde eğlenceli bir faktör oluşturarak öğrencilerin motivasyonunu artırabilir. Eğitim-öğretim teması altında dahil edilen atasözleri, eğitim-öğretime ana temasına uygun olarak yorumlanmıştır.

Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur. Öğrenci nasıl yetiştirilirse öyle davranır. Öğrencinin başarılı olabilmesi için iyi eğitim verilmelidir. Gerekli olan ve ihtiyacı olan bilgi, beceri ve anlayış uygun zamanda gereği gibi kazandırılmaz ise o kişinin ileriki yaşamında olması gereken davranış beklenemez. Yapılandırmacı öğrenme kuramına dâhil edilmektedir. Yapararak-yaşayarak öğrenme.

Çobanın gönlü olursa, tekedan yağ çıkarır. Öğrenciler ne kadar isteksiz olursa olsun kararlı bir öğretmen herkese öğretebilir. Aynı şekilde öğretmen isteksiz olursa öğrenciler o derece körelir. *Sosyal etkileşimcilik* kuramı ile açıklanabilir. Motivasyona sebep olacak etkenler oluşturulursa insanlar en zor olanı, olmamış gibi görüneni bile yapabileme çabası içerisinde olabilirler.

Demir tavında dövülür, dilber çağında. Eğitimde kritik dönemleri yansıtmaktadır. Belli eğitim-öğretim gereklerinin belirli gelişim dönemlerinde edinilmesi gerekliliği anlaşılmaktadır. *Bilişsel gelişim* kuramına dahil edilmektedir.

Dervişin fikri ne ise, zikri odur. Fikirlerimiz eylemlerimizin temelini oluşturur. Bu nedenle eğitimciler fikirleri doğrultusunda hareket ederler. *Davranışçı kuram* ile açıklanabilir. Kişi inandığını, ihtiyacı olanı arama eğilimindedir.

Eskiye rağbet olsaydı, bit pazarına nur yağardı. Eğitimde yenilikleri takip edilmesinin ve güncel uygulamalara göre yenilikçi adımlar atılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. *Yeniliklerin yayılması* kuramı ile ilişkilendirilmektedir.

Güneş girmeyen eve doktor girer. Öğretenden mahrum olan toplum cahillik hastalığına yenik düşer. Bu nedenle toplumda öğretmenlere değer verilmelidir. *Yapılandırmacı öğrenme* kuramı içinde ele alınabilir. Bilime ve anlayışa vurgu yapılmaktadır.

Hatasız kul olmaz. Herkes her işte hata yapılabilir. Önemli olan hatalardan ders çıkarmak ve öğrenmektir. Çoğu zaman hatalar öğrenme fırsatı oluşturur. *Davranışçı kuram* ile açıklanabilir. Öğrencinin hata yapabileceği baştan kabul edilmeli ve hatalardan ders çıkarabilmesine ortam hazırlanmalıdır. Sınıf

Yönetimi açısından ele alındığında *önleyici disiplin* yaklaşımının önemi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca öğrenmenin yaşantıyla daha kalıcı olabileceği, insanların hata yaparak öğrenebileceği, affediciliğin ve yapıcı düzeltmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Her düşünüş bir öğreniş. Kişi her yanlış davranışın acı sonucundan bir ders alır. Bu ders ile birey daha tecrübeli hale gelir. Böylece benzer ya da farklı bir deneyim karşısında birey çok daha makul, doğru kararları alabilen ve gerektiğinde eyleme geçebilen biri haline dönüşebilir. Bu durum da *yaşam boyu öğrenme* kuramı ile açıklanabilir.

Her inişin bir yokuşu (her yokuşun bir inişi) vardır. İşi bozulan kişi üzülmemelidir. Her inişin bir yokuşu olduğu gibi, bozulan işin düzelmesi, düşmenin kalkması da vardır. *Sosyal öğrenme kuramı* çerçevesinde ele alınabilir. Sürekli ve düzenli çalışmaya vurgu yapılmaktadır.

Her kapının bir anahtarı vardır. Her güç işi çözecek bir yol vardır. Doğru kararların alınması ve gereken eylemlerin yapılması konusunda vurgu içermektedir. Bu durumda atasözü *rasyonel karar verme* yaklaşımı çerçevesinde ele alınabilir. Her problemin bir çözümü ve uygun bir yöntemi mutlaka bulunabilir.

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır. Eğitim tek bir alan içermediği için farklı alanların farklı öğretim yöntemleri olabilir. Öğretmenlerin de ders işleme şekilleri değişebilir. *Bireysel farklılıklar* kuramı açısından ele alınmaktadır. Yöntemlerde farklılaşma olabilir ancak hedeften uzaklaşmamalı.

Herkes davul çalar, ama tokmağı makama uyduramaz. Eğitim bilgi birikimi gerektiren bir meslektir. Herkes öğretmen olabilir ancak iyi birer eğitimci olamaz. Yine *bireysel farklılıklar* kuramı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Tecrübe ve beceriye vurgu yapılmaktadır.

Sabır acı ise de meyvesi tatlıdır. Öğrenmenin zaman zaman zorlayıcı bir süreç olduğu göz önüne alındığında bu sürecin devamında edinilen bilgi ve deneyimlerin iyileştirici, önleyici, geliştirici etkileri olabileceği anlaşılmaktadır. *Öğretmenin niteliği* ile doğrudan ilişkilidir. Davranışçı kuram ile açıklanabilir.

Sanatı ustadan görmeyen öğrenmez. Her sanatın birtakım incelikleri vardır. Bunun yanında alınan eğitimin, o alanda-beceride ustalaşmış kişiler tarafından alınmasının önemi olarak yorumlanabilir. *Davranışçı öğrenme kuramı* çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Su bulanmayınca durulmaz. Bir konu, türlü çekişmelerden sonra aydınlığa kavuşur, yoluna girer. Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde yeni öğrenmeler eski bilgileri sorgulatabilir ancak sonucunda özgün fikirlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Tüm öğrenme kuramlarına dahil edilebileceği gibi sosyal *etkileşimcilik kuramı* ile de yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Topalla gezen, aksamayı öğrenir. Kusurlu kimselerle düşüp kalkanlar, onlardan kötü huy kaparlar. *Sosyal etkileşimcilik* kuramı ile ilişkilidir.

Ustanın çekici bin altın. Birçok kimsenin uğraşıp yapamadığı bir işi, uzman, küçük bir dokunuşuyla yapıverir. Bir işte uzmanlaşmanın değeri ön plana çıkarılmaktadır. Bu durumda tüm öğrenme kuramlarına dahil edilebilir. *İşi ehline* yaptırmak gerekir. Eğitimde öğretmenliğinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Yarım hekim candan eder, yarım hoca dinden eder. Bir iş, uzmanına yaptırılmaz ise istenilen gibi değil, ters sonuç verebilir. Benzer şekilde öğrenme kuramlarının genel çatısı altında değerlendirilebilir. *İşi ehline* yaptırmak gerekir.

Yoldan giden yorulmaz. Bir işi yoluyla, yöntemiyle yapan güçlük çekmez. Aynı zamanda bilgiye ulaşmak için doğru çabanın önemi de anlaşılabilir. Bilgiyi işleme kuramı ile ilişkilendirilmektedir. *Bilime ve bilimsel yöntem*e güvene vurgu yapılmaktadır.

Zorla güzellik olmaz. Kişiyi, beğenmediği şey zorla beğendirilemez. Bireylerin tercihleri ve yönelimleri dışında kalan zorlamalar ve dayatmaların olumsuz yönü vurgulanmaktadır. *Gönüllülük esasının* vurgulandığı bu atasözü sosyoloji bilim dalı çatısı altında gönüllülük ilkesi ile açıklanmaktadır. Bu sebeple çocuğa öğrenmesi gerekenin sevdirmesi önemlidir.

Eğitim Psikolojisi

Atasözleri, öğrenme sürecinde bellek yönetimi, öğrencilerin motivasyonu, bilişsel esneklik, problem çözme becerileri gibi psikolojik süreçleri etkileyebilir. Örneğin, atasözleri öğrencilerin belleklerinde yer edebilir ve daha sonra hatırlanabilir olması için bir çerçeve oluşturabilir (Roodenrys ve Arkin, 2010). Atasözleri aynı zamanda öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir (Boulton ve Smith, 2016). Bir atasözü örneğin, öğrencilere bir sorunu çözmek için farklı bir perspektif sunabilir ve böylece

problem çözme yeteneklerini geliştirebilir. Bu tema altında incelenen atasözlerinden eğitim psikolojisine uygun çıkarımlarda bulunulmuştur.

Kişi kiminle arkadaşlık ederse ondan etkilenir, huy kapar. Atasözü mecaz yönünden ziyade direkt olarak cümlenin anlamı değerlendirilmektedir. Kişinin en fazla zaman geçirdiği ve kendine yakın bulundurduğu kişilerden etkilenebileceği vurgulanmaktadır. Bu atasözü de *sosyal öğrenme kuramının* içeriğini yansıtmaktadır.

Baba himmet, oğlum hizmet. Bu atasözü ödülün performansa bağlı olarak verileceğine vurgu yapmaktadır. Bu durumun tersi de düşünülebilir. Ödüllendirilen davranışın tekrarlanma ihtimali daha yüksektir. *Davranışçı öğrenme kuramı* ile doğrudan ilişkilidir.

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur. Atasözü gelişim ve öğrenmede kalıtımın etkisine vurgu yaparken aynı zamanda çocukların çevresel olarak da öncelikle en yakın çevresinden etkilenecek zihinsel ve duygusal yapılarının şekillenebileceği vurgulanmaktadır. *Sosyal etkileşimcilik* kuramı ile açıklanmaktadır.

Ağaç yaş iken eğilir. Atasözünde genel olarak küçük yaşlarda eğitimin önemine vurgu yapmakla birlikte daha çok gelişimde kritik dönemlere işaret etmektedir. *Psikososyal gelişim* kuramı ile açıklanabilir.

Ak koyunun kara kuzusu da olur. Ebeveynlerin, öğretmenlerin ve liderlerin kötü yanlarının da olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında her bireyin farklı özelliklere sahip olduğu, iyi sanılanın kötü, kötü sanılanın iyi çıkabileceği anlamlarını da içermektedir. Bu sebeple planlı ve programlı olmak, sadece görünen değil görünmeyen problemlere ilişkin de öngörü sahibi olmak konusunda uyarı içermektedir.

Akıl akıldan üstündür. Atasözünde bireylerin genetik özelliklerinin farklılığına, dolayısıyla potansiyelinin farklılığına vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan, bu atasözüyle yönetimde karar alırken ilgili herkesin bilgi, görüş ve önerilerine yer verilmesinin daha sağlıklı bir işleyişin elde edilebileceği mesajını vermektedir. Yine *bireysel farklılıklar* kuramı çerçevesinde ele alınabilir.

Akıl yaşta değil baştadır. Tecrübe sahibi olmak değerlidir ancak bu tecrübeleri hayata uygun şekilde değerlendirebilmek daha önemlidir. Bu durumda atasözü *bilgiyi işleme kuramına* uygun görülmektedir.

Aklın yolu birdir. Eğitimde, araştırmada kısaca her işte işin, eylemin gerektirdiği yapıyla biçiminin akıl ile yani bilimsel bakış açısıyla yapılması gerektiği öne çıkmaktadır. Aynı zamanda *bilimsel yöntemin önemine* güçlü bir vurgu vardır.

Arabanın ön tekeri nereden geçerse arka tekeri de oradan geçer. Liderin/öğretmenin/ebeveynin tutum ve davranışlarının çalışanlara/öğrencilere/çocuklara örnek olacağına vurgu yapılarak dürüst ve yol gösterici bir lider, doğru bilgi veren, uygun örnek olabilen bir öğretmen ve çocuğunun davranmasını istediği biçimde davranan bir ebeveyn olmanın önemine dikkat çekilmektedir. Tüm öğrenme kuramları ile açıklanabileceği gibi *sosyal öğrenme kuramı* altında anlamlı bulunmaktadır.

Asıl azmaz, bal kokmaz (kokarsa yağ kokar, çünkü aslı ayrandır). Bu atasözü ile pedagojik açıdan hem kişilik hem de alınan eğitim açısından sağlam temellere sahip olması, ilerleyen gelişim dönemlerinde herhangi bir durum karşısında kendisi olarak tepki verebileceği yorumu yapılabilir. *Etolojik kuram* ile açıklanabilmektedir. Bireyin genetik özellikleri de çok önemlidir.

Bakmakla usta olunsa köpekler kasap olurdu. Yaparak yaşayarak öğrenme daha etkilidir. *Davranışçı öğrenme* kuramı ile açıklanmaktadır.

Bal demekle ağız tatlanmaz. Yaparak-yaşayarak öğrenmeye vurgu yapılmaktadır. Adından söz ettirip başarılı olmak için söylemekten çok yapmak gerekir. Bunun yanında sözlerin yanı sıra eyleme geçmenin ve davranışlar ile yapılan işin ortaya konmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda *davranışçı kuram* ile açıklanabilir.

Beş parmak bir değil. Eğitimde bireysel öğrenme önemlidir. Her çocuk aynı sürede ve aynı yöntemle öğrenemeyebilir. Bu nedenle başarı farkı da normaldir. *Bireysel farklılıklar kuramı* dahilinde ele alınmaktadır.

Bilmemek ayıp değil, sormamak ayıptır. Öğrenmek her durumda önemlidir. Kimse bilmediği için çekinmemeli öğrenmeye çalışmalıdır. Öğrenciler öğrenmeyi öğrenmelidir. Tüm öğrenme kuramları çatısı altında ele alınabilir.

Bir adama kırk gün deli dersin deli olur. Öğrencilere ne anlatılırsa onu öğrenirler ve öğrendiklerine göre davranırlar. *Bilişsel öğrenme kuramı* altında değerlendirilebilir.

Bir elin nesi var, iki elin sesi var. Eğitim bir takım işidir. Tüm paydaşlar birlikte çalışmalıdır.

Bir musibet bin nasihatten yeğdir. Yapararak yaşayarak öğrenme daha kalıcı olur. *Davranışçı öğrenme kuramı* altında anlamlı görülmektedir.

Boynuz kulağı geçer. Öğretmenler her zaman kendilerinden daha iyi öğrenciler yetiştirmek için çaba sarf ederler.

Can çıkmayınca huy çıkmaz. Öğrencilerin yetişme çağında aldıkları eğitim karakterlerinin oluşumunda çok etkilidir. Bu nedenle kritik dönemlerde verilecek eğitim ile öğrencilerin ömür boyu sahip olacakları kişilik özelliklerinin temeli atılır. *Benlik kuramı* altında ele alınabilir.

Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider. Liyakatin önemini vurgular. İşin ehli olmayan kişilerin görev aldığı işler başarısız olur. Eğitim de işini hakkıyla yapan kişilere emanet edilmelidir ki gelecek nesil daha iyi işler başarabilsin. *Psikososyal gelişim kuramı* ile açıklanabilir.

El elden üstündür. Eğitimde farklı yöntemlerden faydalanmak gerekmektedir. Eğitimciler diğerlerinin uygulamalarını da inceleyip kendilerine uyarlamalıdır. Böylece sürekli gelişim sağlanır ve çeşitlilik olur. *Bireysel farklılıklar kuramı* altında değerlendirilebilir.

Gönülsüz aş ya karın ağrıtır ya baş. Eğitim özveri isteyen bir iştir. Özenle yapılmadığında sonuçları nitelikli olmaz. Sadece geçim sağlamak için yapılan bir iş olarak görülürse çıktıkları verimsiz olur. Yine *gönüllülük ilkesi* dahilinde ele alınmaktadır.

Her ağaçtan kaşık olmaz. Özelliği bulunan bir iş için herhangi bir kimse ve herhangi bir şey kullanılmaz. *Bireysel farklılıklar kuramı* altında değerlendirilebilir.

Her koyun kendi bacağından asılır. Değerlendirme eğitimi değerlendirmek için kullanılan kontrol mekanizmalarından birisidir. Bireysel değerlendirmeler olduğu için herkes kendi bilgisiyle sınanır. *Bireysel farklılıklar kuramı* altında değerlendirilebilir.

Huylu huyundan vazgeçmez. Bir huy edinmiş olan kişiyi bu huydan vazgeçirmek için ne kadar uğraşılırsa boştur. *Benlik kuramı* altında ele alınabilir. Kalıtımın önemine vurgu yapılmaktadır.

İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur. Bireylerin mizaç özelliklerine vurgu yapılmaktadır. Mizaç özelliklerinin kalıcı olduğu, diğer kişilik özellikleri ve tercihler üzerinde belirleyici olabileceği anlaşılmaktadır. Yine *benlik kuramı* altında ele alınabilir.

Kedinin usulüğü sıçan görünceye kadar. Temelde kişilik özelliği olarak girişken ve atılgan bireylerin tepkisiz ve sessiz kalmalarının ancak kışkırtıcı ve zorlayıcı bir deneyime kadar olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak *kışkırtıcı ve zorlayıcı kuramları* altında değerlendirilebilir. Kalıtıma vurgu yapılmaktadır.

Körle yatan şaşı kalkar. Kötü kimseyle düşüp kalkana az çok kötü huy bulaşır. *Sosyal etkileşimcilik kuramı* altında değerlendirilmesi anlamlı bulunmaktadır.

Kuşkulu uyku evin bekçisidir. Ufak bir tıkırtıdan uyanacak kadar hafif uyuyan ve tetikte olan kimse, evin bekçiliğini iyi yapıyor demektir. Bu durum pedagojik açıdan değerlendirildiğinde herhangi bir probleme karşı tetikte olan veya öngörülü olan bireylerin yaşayacağı problemlerin en aza inebileceği anlaşılmaktadır. Genel olarak *öngörülü öğrenme kuramları* altında ele alınabilir.

Mayasız yoğurt tutmaz. Çok para kazanabilmek için, az da olsa, elde bir sermaye olması gerekir. Bunun yanında belirli alanlarda belirli yeteneklerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Yetenek-meslek örtüşmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Oğlan dayıya, kız halaya çeker. Oğlan çocuğun yüzü de huyu da dayısına, kız çocuğununki ise halasına benzer. Bu atasözü ile genetik yapının önemi vurgulanmaktadır. Bu yapı zeka gelişimi, mizaç gibi unsurlar üzerinde etkili olabilmektedir. *Etolojik kuram* ile açıklanabilir.

Otu çek, köküne bak. Bir kişinin kimliğini, nasıl birisi olup olmadığını öğrenmek için soyunu sopunu bilmek ve tanımak gerekir. Yine *etolojik kuram* altında değerlendirilmesi uygun görülmektedir. “Etoloji, evrim süreçlerinin türe özgü davranışları nasıl şekillendirdiğini inceleyen bilim dalıdır. İnsan

davranışlarının biyolojik temellerine vurgu yapar. Gelişimde kritik dönemlerin ve hassas dönemlerin etkili olduğunu savunur”.

Sen işten korkma, iş senden korksun. Bir işi başarmada azim, kararlılık ve cesaret çok önemlidir.

Siyah inekten beyaz süt sağılır. Görünüşe değil özdeki cevhere bakılmalıdır.

Sütle giren huy, canla çıkar. Kişinin küçükken edindiği huy, ölüncüye değin sürer. Genetik soya çekime vurgu yapılmaktadır.

Üzüm üzüme baka baka kararır. Her zaman bir arada bulunan, arkadaşlık eden kimseler, birbirlerine huy aşılarlar. *Sosyal etkileşimcilik ve sosyal öğrenme kuramları* ile yakında ilişkili görülmektedir.

İletişim

İletişim ve atasözleri arasındaki ilişki, dilin kültürel yönünü ve ifade edilen mesajların anlamlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Atasözleri, birçok kültürde yüzyıllar boyunca kullanılan sözlü geleneklerdir ve genellikle toplumun değerlerini, inançlarını ve deneyimlerini yansıtır. İletişim sürecinde kullanıldıklarında, atasözleri mesajların daha etkili bir şekilde aktarılmasına yardımcı olabilir ve iletişim engellerini aşabilirler (Ramirez, Urdaneta ve Hernandez, 2016). İletişim teması altında dahil edilen atasözleri iletişim perspektifinde yorumlanmıştır.

Atılan ok geri dönmez. Plansız, programsız ve düşüncesizce yapılan işlerin ağır sonuçlar getirebileceği anlatılmaktadır. Bir sözü söylemeden önce nelere yol açabileceği çok iyi düşünülmelidir.

Az söyle, çok dinle. Dinlemek, öğrenmenin güzel bir yoludur. Kulak vererek dinleyen insan pek çok şey öğrenebilir. Genel olarak öğrenme kuramları çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez. Bıçak ya da herhangi bir silâhın açtığı yara bir süre sonra iyileşebilir. Ancak herhangi bir kırıcı, incitici sözün kişilere duygusal etkisinin çok daha yıpratıcı olabileceği vurgulanmaktadır.

Bir selâm bin hatır yapar. Dinimizin bir emri olan selâm, bir bilgi ve sevgi belirtisidir. Gönül yapmanın, yumuşak huylu olmanın ve kibar davranmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Boğaz dokuz boğumdur, sekiz kere yutkun bir kere söyle. Bir söz düşünülüp taşınılmadan, ölçülüp tartılmadan, doğuracağı sonuçlar hesaplamadan, düzeltmeden söylenmemelidir.

Bülbülün çektiği dili belâsıdır. İlerisi düşünülmeden söylenen sözlerin, yapılan eylemlerin yıkıcı olabileceği hakkında uyarıda bulunan bir atasözüdür. Bu bağlamda bireylerin konuşmadan ve eyleme geçmeden önce düşünmesi ve makul kararı alması anlamında değerlendirilebilir. Eğitimde iletişim en temel etkidir.

Çağırılan yere erinme, çağırılmayan yere görünme. İyi bir yönetici ne zaman nerede olması gerektiğini, neye müdahale etmesinin yararlı veya zararlı olabileceğini iyi bilmelidir. *Liderlik kuramları* çerçevesinde değerlendirilebilir.

Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar söyleşe söyleşe. İnsan ilişkilerinin temeli iletişimdir. Yöneticiler de etkili iletişim becerilerine sahip olursa örgütte yaşanan sorunları daha kolay çözerler. *Eğitim, yönetim ve liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

İki dinle bir söyle. Çok konuşmak doğru değildir. Çok konuşan, gereksiz, yanlış sözler söyleyebilir. Bu bağlamda bireylerin dinleme becerilerine vurgu yapılmaktadır.

Komşun kör ise sen kıpa bak. Kişi, çevresindeki insanları kışkıandıracak durumlardan sakınmalı, onlarda bulunmayan şeylere sahip olsa bile onlar gibi yaşamalıdır. Uyumlu olmaya vurgu yapılmaktadır.

Önce düşün, sonra söyle. İyice düşünmeden söylediğimiz sözlerden dolayı sonradan pişmanlık duyduğumuz, keşke söylemeseydim dediğimiz çok olur. Bu durumda pedagojik açıdan değerlendirildiğinde eyleme geçilmeden önce koşulların değerlendirilmesi, makul bir düşünme sürecinden geçilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir. Sözün insan üzerindeki etkisi tartışılmaz. Söylenilen sözlerin eylemler kadar etkili olabildiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kullanılan sözcüklerin özenle seçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. İletişimin etkililiğine vurgu yapılmaktadır.

Sözünü bil, pişir; ağzında der, devşir. Söyleyeceği sözün ne anlam taşıdığını ne gibi sonuçlara yol açacağını düşünmeli; derleyip toparlamalı, ondan sonra söylemelidir insan.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Atasözü iletişimin gücünü ön plana çıkarmaktadır. Bu eğitim sürecinde öğretmenin öğrenciyle olumlu ve onun anlayabileceği bir iletişim düzeyi ile öğretimi yapılandırıldığında dersten ve okuldan soğuyan ya da ilgi duymayan öğrencileri derse ve okula yönlendirmede ne kadar etkili olabileceğine işaret etmektedir. *Sullivan ilişkiler kuramı* ile açıklanabilir.

Planlama

Planlama ve atasözleri ilişkisi, özellikle iş dünyasında, yönetim süreçlerinde ve kişisel gelişim alanında önemli bir konudur. Atasözleri, planlama ve strateji geliştirme süreçlerinde farklı bir perspektif sunarak, karar verme sürecinde etkili olabilir. Birçok atasözü, planlama sürecinde dikkate alınması gereken faktörlere işaret eder. Atasözleri ayrıca, planlama sürecinde stratejik düşünmeyi teşvik eder. Planlama teması altına dahil edilen atasözleri planlama ve zaman yönetimi perspektiflerine göre yorumlanmıştır.

Ayağını yorganına göre uzat. Her duruma karşı tedbirli olunması gerektiği ve dengeli bir hayat biçimi benimsenmesi gerektiği anlamını içerir.

Acele ile menzil alınmaz, Acele işe şeytan karışır. Atasözleri araştırmayı, analizler yapmayı ve planlama yaparak işi yolu ve yöntemine uygun olarak yapmayı ön plana çıkarmaktadır. *Bilimsel yaklaşımı* benimseme ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

At binenin, kılıç kuşananın. Benzer şekilde çalışanların/öğrencilerin/çocukların yeteneklerinin doğru belirlenmesi ve yeteneklere uygun yönlendirilmesi gerektiği anlamını içermektedir. Aynı zamanda iyi planlama ile işe zamanında başlamanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Bugünün işini yarına bırakma. Eğitimde zaman önemlidir. Her şey vaktinde öğrenilmeli ve kritik yaşlara göre planlama yapılmalıdır. *Erteleme davranışının* zararlı olabileceğine vurgu yapılmaktadır.

Fırsat her vakit ele geçmez. Ele geçirilen imkân veya durumdan en iyi biçimde yararlanmak gereklidir. Çünkü insanın karşısına çok seyrek çıkar. *Zaman yönetimi* kuramına vurgu yapılmaktadır.

Geç olsun da güç olmasın. Öğrenmek için her zaman vakit vardır. Yaşam boyu öğrenme kuramı ile ilişkilendirilmektedir. İşin usulünce ve gereğince yapılması. Planlama ve sabırla işin gereğince yapılması gerektiği ön plana çıkarılmaktadır.

Her şeyin vakti var, horoz bile vaktinde öter. Her şey zamanında yapılmalıdır. Zamanı gelmeden yapılmaya kalkılırsa başarı elde edilemez. *Gelişim ve öğrenmede kritik döneme, olgunlaşma* sürecine vurgu yapılmaktadır. Örnek olarak, her meyve mevsiminde olgunlaşır.

İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına. Bireylerin problem çözme konusunda öngörülü olabilmesi vurgusu anlaşılmaktadır. Herhangi bir problemi öngörebilen birey, problem ortaya çıkmadan önce alacağı tedbirle problemin yıkıcılığını en aza indirebilir. Tedbirli olmaya vurgu yapılmaktadır. *Stratejik planlama* anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar. Kişi çalışıp kazanabildiği zamanı boş geçirmemeli, çalışmayacağı günler için geçimini sağlayacak varlık edinmelidir. Aynı zamanda **sosyal öğrenme kuramı** ile de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Merdiven basamak basamak çıkılır. En yüksek yere, yavaş yavaş yükselerek çıkılır. *Sıralı ve aşamalı çalışmaya* vurgu yapılmaktadır.

Sayı gün tez geçer. Sayısı belli olan, bir işin yapılması için önemli ve az görülen belirli zaman süresi çok çabuk geçer. *Zaman yönetiminin* önemine vurgu yapılmaktadır.

Yönetim

Yönetim ve atasözleri arasında da yakın bir ilişki vardır. Atasözleri, yönetim süreçlerinin farklı aşamalarında kullanılabilir ve yönetim becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Atasözleri aynı zamanda yöneticilerin liderlik becerilerini de geliştirebilir. Yönetim teması altında atasözleri yönetim ve liderlik açılarından yorumlanmıştır.

Akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz etme. Liderliğin önemine vurgu yapılmaktadır. Vizyon sahibi, akıllı ve başarılı liderlerin yol gösterici olması gerektiği öne çıkarılmaktadır. *Karizmatik liderlik* ile açıklanabilir.

Akılsız başın cezasını ayaklar çeker. Atasözüyle liderlerin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin etkisi vurgulanmaktadır. İyi ve etkili bir lider/öğretmen/ebeveyn bireylerin hayatında belirleyici rol oynayabilmektedir. Aynı zamanda liderin/ebeveynin/öğretmenin bazı hatalarının onları takip eden çalışanlara/kitlelere/öğrencilere/bireylere zararlı etkide bulunabileceği anlaşılmaktadır. *Liderlik kuramları* çerçevesinde değerlendirilebilir.

Alçak yer yiğidi hor gösterir. Kişinin yeteneklerine göre yönlendirilmesi ve görevlendirilmesi gerektiği anlamı çıkmaktadır. Liderlik kuramları içerisinde *yol-amaç kuramı* ile açıklanabilir.

Alet işler, el övünür. Uygun, geçerli ve güvenilir bilimsel yöntemler kullanılmadığı takdirde başarıya erişilemez anlamını içermektedir.

Araba ile tavşan avlanmaz. Her bilginin her koşulda uygulanamayacağı, doğru ve geçerli bilginin uygun yerde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca yöntemin ve araçların da *öğrenme-öğretme* alanına ve ortamına uygun olması gerektiği dile getirilmektedir.

At sahibine göre kişner. Yönetilen kişi tutum ve davranışlarını yöneticisine göre düzenler demektir. Benzer şekilde bir öğretmenin tavır ve tutumları öğrenciler tarafından örnek alınacaktır, böylece iyi bir yol gösterici olmanın yolu bireysel olarak istedik davranışlar sergilemekten geçmektedir. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Ayağı yürüten baştır. Öğrenciyi başarılı yapacak en önemli kişi öğretmenidir, ebeveynidir. Aynı zamanda bir kurumda yetkililerin yetkinlikleri, tutum ve davranışları çalışanların motivasyon ve verimliliğinin en temel etkenlerindedir. Lider işi bilir ve hedefe doğru kararlı şekilde eyleme geçerse takipçileri de onu takip ederler. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Balık baştan kokar. Bir okul yöneticisi nasılsa okul da öyle olur. Aynı zamanda bir öğretmen nasılsa öğrencileri de kendisi gibi yetiştirir. Toplumun yetiştirdiği bireyler topluma benzer. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz. Ekip çalışmasının önemi vurgulanmaktadır. Ekip olarak uyumlu ve ekip yararına çaba sarf edilmediği takdirde ya da ekip olarak ele alınması gereken durumların bireysel ele alınması tercih edildiğinde durumların zorlaşabileceği anlaşılmaktadır.

Baş nereye giderse ayak da oraya gider. Küçükler çoklukla büyükleri taklit ederler. Onlara özenir, onların yaptıklarını yapmaya çalışırlar. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Bin bilsen, yine bilene danış. Okul yöneticiler ya da öğretmenler karar alırken diğerlerine danışarak tecrübelerinden yararlanmalıdır. *Öğrenme kuramları* çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bir mih bir nal, bir nal bir at kurtarır. Her müdür kendi okulunu her öğretmen kendi sınıfını başarıya ulaştırmaya çalışırsa toplumda gelişme sağlanır. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Çobansız sürüyü kurt kapar. İşlerin doğru yürütülmesi için bir rehber ihtiyacı vardır. İyi bir lideri olmayan örgütler ya da takımlar başarıya ulaşamaz. Eğitimde de başarılı olmak için iyi birer okul liderlerine ihtiyacı vardır. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar. Eğitimde çeşitli zorluklarla karşılaşmak mümkündür, önemli olan pes etmeden öğrenmeye ve aktarmaya devam etmektir. Başarı ancak bu şekilde sağlanır. Çalışmada *kararlılık ve süreklilik* vurgulanmaktadır.

Danışan dağı aşmış, danışmayan yolu şaşmış. Kimi meseleler vardır ki, insanın onu tek başına halletmesi mümkün değildir. Bu durumda yapacağı tek şey, bilmediği şeyler hakkında uzmanlara başvurmak ve onlardan bilgi almaktır. *Öğrenme kuramları* altında değerlendirilmesi uygun görülmektedir.

Deli ile devletli bildiğini işler. Yöneticiler bazen izleyenlerin sözlerini dikkate almaz ve kendi bildikleri şekilde davranmaya devam ederler. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Geciken adalet, adalet değildir. Yönetici adil olmalı kararlarını alırken adaletli davranmalıdır. Eğitimde de adaletli olma küçük yaştan itibaren öğretilmeli ve örnek olunmalıdır.

Gemisini kurtaran kaptandır. Öğretmenler kendi öğrencilerini en iyi seviyeye ulaştırmak için çabalamalıdır. Okul müdürün, sınıf, öğretmenin gemisi gibidir.

Herkesin akli bir olsa, koyuna çoban bulunmaz. Örgütler ortak amaçla birleşmiş olsa da örgütlemek için bir lidere ihtiyaç duyulabilir. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Horozu çok olan köyde sabah geç olur. Bir okulun lideri tek değilse ortak amaca ulaşmak o kadar zorlaşır. Bazen amaçlar bile farklılaşabilir. İşbirliği ve istişare yerine farklılaşmanın zararlı olabileceği üzerinde durulmuştur.

İslanmışın yağmurdan korkusu olmaz. Daha önce bir zarara uğramış ve bu zarardan gerekli çıkarımları edinebilmiş kimse, kendisine aynı zararı verecek şeyden korkmaz. Diğer taraftan bir şeyden vazgeçene yeni ya da benzer şeyleri anlatmak ve inandırabilmek çok zordur.

İhmalin devlete zarara var. İhmalci kişinin zengin olması kolay değildir. Çünkü kazanç getiren işi vaktinde yapmaya üşenir; fırsatı kaçıtır.

İki baş bir kazanda kaynamaz. Aynı ayrı düşünceleri ve kişilikleri bulunan iki kimse, bir arada yaşayamaz, birlikte yapılacak iş üzerinde birleşemezler.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz. Bir kimse iki büyük işi aynı zamanda yapamaz. Görevlerin sıraya konulması ve adım adım eyleme geçilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

İki kişi başında fes yok derse başını yokla. Çevrendekiler, sende düzeltilmesi gereken bir durum bulunduğunu söylerlerse hemen yok deme. Söylenenin doğru olup olmadığına sen de dikkat et.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna. Tembel kişi kendisinin yapması gereken işi, tembel olan birine buyurur. O da buyruğu altındaki birine. Bu bağlamda kişilerin sorumluluk alması ve gereken görevlerin yerine getirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Klavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz. Kişi öncelikle kime danışacağını, kimin peşinden gideceğini iyi bilmelidir. Çünkü seçtiği kişi gereken özelliklere sahip bir lider/öğretmen değilse onları takip eden, onlardan eğitim alan bireylerin de doğru olmayan davranışlara yönelebileceği anlaşılmaktadır. *Liderlik kuramları* dahilinde ele alınabilir.

Nerde birlik, orda dirlik. Hangi yerde, toplumda duygu, düşünce ve inanç birliği varsa dirlik ve düzenlik de oradadır. Orada insanlar mutlu, huzurlu, başarılı ve uyumlu bir hayat sürerler.

Öfkeyle kalkan zararlar oturur. Kişi, öfkeli zamanında duygusunun etkisi altındadır. İyi düşünemez; yaptığı taşkınca işin nasıl bir sonuç doğuracağını hesap edemez. Sonunda bu ölçsüz, yanlış davranışının zararını görür.

Soran yanılmamış. İnsan bir işi yaparken karşısına bilmediği birçok şey çıkar. Böylece, daha deneyimli kişilere danışmanın, farklı bakış açılarından faydalanmanın önemi vurgulanmaktadır.

Ulu sözü dinlemeyen, uluya kalır. Büyük sözü dinlemeyen kimse, türlü türlü sıkıntılara düşer; sızlanır durur. Bir önceki atasözüne benzer şekilde deneyimli kişilerin tecrübelerinden faydalanmanın hataya düşmemek ve zarar görmemek adına önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Yalnız taş duvar olmaz. Sıkça kullanıldığına rastlanılan “bir elin nesi var, iki elin sesi var” atasözüne benzer şekilde ekip çalışmasının önemi vurgulanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Atasözleriyle yeni nesillere verilen mesaj örtüktür ve derinlemesindedir. Formal olarak eğitim programlarında yer verilerek ders şeklinde ele alınmayan, ancak her uygun ortamda yetişkinler tarafından dile getirilen bu atasözleri bireyin bilinçaltını etkilemektedir. İlgili uyarıcı ortaya çıktığında, bireyin davranışına yön veren de o bilinçaltı etkenlerdir. Çünkü insanın bilinçaltı bilincinin sadık hizmetçisi gibidir. Oraya hangi talimatı, yönergeyi koyarsanız bilinciniz o yönergeye göre eyleme geçecektir. Türk atasözlerinde yer alan pedagojik ifade ve anlamlar belirlenmiş, bu ifade ve anlamlar Eğitim-Öğretim, Eğitim Psikolojisi, İletişim, Planlama ve Yönetim başlıklarında beş kategoride gruplandırılarak pedagojik açıdan yorumlanmıştır.

Eğitim-öğretim kategorisinde 21 tane atasözü belirlenmiş ve genel olarak eğitim-öğretimin önemi, yöntemi gibi kavramlar üzerine odaklanılmıştır. Bu kavramların çağdaş eğitim kuramlarıyla benzerliğine dikkat çekilmiştir. Türk atasözlerini psikolojik açıdan irdeleyen Kurt'a (1991) göre, “Türk atasözlerinin, toplumsal ilişkilerde ve yaşayışta Türk insanının çoğunluğunun fikrine, düşüncesine tercüman olması, bu sözlerin değerini bir kat daha artırmaktadır” (Erenoğlu, 2007, s. 1151). İnsanın geleceğe, topluma hazırlanmasında eğitim göz ardı edilemeyecek, ertelenemeyecek kadar önemlidir. Türk atasözlerinde buna vurgu yapılmış olması Türk milletinin tarih boyunca eğitimi ne kadar önemseydiğinin bir göstergesidir.

Eğitim psikolojisi kategorisinde 36 tane atasözü belirlenmiştir. Türk toplumunun eğitimde algılanan, gelişimin ve değerlendirmenin önemine vurgu yaptığı bu atasözleriyle bireylerin genetik soyaçekiminden, çevresel etkenlerle nasıl şekillenebileceğine, gelişim ve öğrenmede kritik evrelerde nelere dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmakta olması en dikkat çekici durumlar arasındadır. Çağdaş psikoloji, eğitim psikolojisi alanında oluşturulan kuramlardan belki de yüzyıllar öncesinden beri kuramlardaki çağdaş gelişmeleri yansıtmaya oldukça önemlidir. Buna karşılık, atasözlerinde var olan bu derin bilgi ve tecrübenin bilimsel araştırmalarla kuramsallaştırılmaması büyük bir eksikliklerdir.

İletişim kategorisinde 14 tane atasözü belirlenmiş ve vurgu alanlarına göre iletişim kuramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Genel anlamda kişiler arası iletişimin önemine vurgu yapılırken, temeli iletişime dayalı eğitim etkinliklerinde iletişimin önemini belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Söz söyleme, sözü dinleme ve anlamamanın kritik noktalarına vurgu yapılan atasözlerinde iletişimin gücü ve biçiminin daha anlaşılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Planlama kategorisinde 11 atasözü belirlenmiştir. Bu atasözlerinde zaman yönetimi, düzenli iş yapma, işi ertelememe gibi noktalara vurgu yapılmaktadır. En dikkat özelliklerinden birisi de tüm kurumların iki binli yıllarda kaçınılmaz olarak önemsedikleri stratejik planlamanın önemine vurgu yapılması olarak ifade edilebilir. Çünkü planlama, veriye ve öngörüye dayalı oluşturulan navigasyon kodları gibidir.

Yönetim kategorisinde 32 adet atasözü belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu kategoride yer alan atasözleri ev-aile yönetimi, kişinin kendi davranışlarının yönetimi, kurum ve ülke yönetimi konusunda çağdaş kuramların ileri sürdüğü ilke ve uygulamalara vurgu yapmaktadır. Liderlik konusunda çok çarpıcı ifade ve anlamlara da yer verilen bu atasözlerindeki derinlik yüzyılların tecrübesinden süzülen özlü sözler ve uygulama esaslarını içermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türk atasözlerindeki anlamların çağdaş eğitim kuram ve uygulamalarını içerdiği anlaşılmaktadır. Eksik kalan tarafı bu anlam ve uygulama esaslarına dayanılarak ilgili alanda toplumsal, bireysel ve kavramsal boyutta araştırmaların temeli olarak alınıp araştırmaların yapılmamasıdır.

Birçok ülkede eğitim sistemleri, davranış bilimlerinin bulgularına göre şekillenmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında yoğunlaşan davranış bilimi çalışmaları, Türk toplumunda özellikle Osmanlı devleti sınırları içerisinde bilimsel araştırmaların yeterince yapılamaması, Avrupa'daki bilimsel gelişmelerin transferi ile yapay ve yüzeysel düzeyde kalmıştır. Bilimi üretenler bedel ödetmeden bilimsel ürünü başkalarına son haliyle ve tam olarak vermemektedir. Batı toplumlarındaki aydınlanma ve yeniden inşa (Çüçen, 2013, s. 25-34) süreciyle hızlanan bilimsel araştırmalarla elde edilenler, özellikle de sosyolojik ve psikolojik açıdan ağırlıklı olarak kendi kültürel yapıları ve değerlerine göre şekillenmiştir. Örneğin psikoloji alanındaki ilk düzenli kuramsal çalışmaların Wilhelm Wundt'un (Titchener, 1921, s. 166) Almanya'daki ilk psikolojik araştırma laboratuvarı kurduğu Leipzig Almanya'da 1879'da başladığı kabul edilmektedir. John Watson (Watson, 1931, s. 255), William James (James, 1997, s. 11-22), Sigmund Freud (Freud, 2020, s. 1-37), Carl Gustav Jung (Casement, 2001, s. 8-9), Eric Erikson (Douvan, 1997, s. 15-21) ve B. Frederick Skinner (Skinner, 1967) gibi psikoloji tarihinin ekol oluşturan bilim insanları (Bakırtaş, 2020, s. 88) tarafından geliştirilen kuramların güncellenmesi gerektiği bir gerçekliktir.

Ağırlıklı olarak psikolojinin eğitime yansıtılmasında araştırmaların 19.yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında hızlandığı ve yaygınlaştığı kabul edilirse, üzerinden yaklaşık 100 yıl geçen araştırma sonuçlarının güncellenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. İnsanların bilgiye erişimi, değerlendirme anlayış ve becerileri, beslenme, dinlenme, okuma, anlama, iletişim alanında hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Daha küçük yaşta 100 yıl öncesinin yetişkin tipolojisine ulaşan bireylerin gelişim, öğrenme ve bunlara bağlı değerlendirmeye dayalı tutum ve davranışları da değişmektedir.

Diğer taraftan, her toplumun beslenmeden iletişime farklı kültürel tutum ve davranış biçimleri vardır. Batı kültürüyle üretilen bilimsel araştırma sonuçları, diğer kültürlerle bire bir örtüşmemektedir. Değer algısı, ahlaki değerlendirmeler, çalışma alışkanlık ve değerlendirmeleri kültürler arası farklılıklar göstermektedir. Bu ve benzeri birçok sebeple Türkiye'de ve Türk kültürünün ortak yaşandığı toplumlarda 21.yüzyıl gerçekleriyle ve kendi kültürel yapısı içerisinde çağdaş dünya ile uyumlu bir pedagoji anlayış ve uygulamasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış ve uygulamanın "Bilim Temelli Kültürel Milli Pedagoji" adıyla başlatılması Türk dünyası açısından oldukça anlamlı ve birleştirici olabilir.

Bu araştırmada atasözleri eğitim-öğretim, eğitim psikolojisi, iletişim, planlama ve yönetim temaları açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında atasözlerinin pedagojik açıdan incelenmesi ve pedagojik amaçlara uygun kullanılması kültürel açıdan yararlı görülmektedir. Bu araştırma ile elde edilen

sonuçlar ilgili alanlarda atasözü, deyim ve özdeyişlerin pedagoji alanına katkısını ve etkisinin anlaşılmasına zemin hazırlayacak niteliktedir. Bu gerekee ile bu araştırmanın bulgularından yola çıkılarak Bilim Temelli Kültürel Pedagoji Araştırması (BTKMPA) önerisi sunulmuştur.

Bilim Temelli Kültürel Milli Pedagoji Araştırması (BTKMPA) Önerisi

Toplumsal Yapı ve Değişim Süreci Araştırması

Global düzeyde toplumsal değişimlerin sistematik olarak incelenmesine ek olarak Türk toplumundaki son 100 yıllık değişim ve yönelimin de belirlenmesi geliştirilmesi planlanan eğitim sisteminin temelini oluşturacaktır. Toplumdaki yapı, nüfus artış hızı, nüfus yoğunlaşması, artan toplumsal bilinçle birlikte her ailenin çocuğuna üst düzeyde eğitim aldırarak istemesi gibi her yönüyle toplumsal araştırmaya ihtiyaç vardır. Türk toplumunun geleceğe bakışı ve gelecek beklentisi belirlenmeli, dünyadaki gelişmelere paralel olarak planlama yapılmalıdır. Bunun için sosyologlardan, sosyal psikoloji uzmanlarından, öğretmenlerden ve akademisyenlerden oluşan bir ekibin kurulması öngörülmektedir.

Gelişim Dönemleri Araştırmaları

Bireylerin gelişimleri beslenmeleriyle, genetik geçişle ve diğer çevresel etkenlerle yakından ilişkilidir. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru hızlanan beslenme şeklindeki değişim, gıdalardaki genetik değiştirmelerle ortaya çıkan erken bedensel büyüme, çok erken yaşta çok fazla uyarıcı ile karşılaşma durumu gelişimin seyrini de değiştirmektedir. Anne-baba adaylarının bilinçlenmesi, doğumların uzmanların kontrolünde gerçekleşmesinin yaygınlaşması gibi etkenler de gelişimde etkili olmaktadır. Diğer taraftan Türk kültürüne özgü çocuk yetiştirme şeklinin diğer kültürlerden ayrışması da dikkate alınmalıdır. Örneğin dil gelişimi ile ilgili mevcut araştırma sonuçlarına uymayan gelişmelere şahit olunmaktadır. Bireyin neredeyse sayısız uyarıcı ile karşı karşıya kalması zihin gelişimini hızlandırmak ve dil gelişimini de etkilemektedir. Bu alanda ülkenin her toplumsal katmanından ve bölgesinden gönüllü ailelerle 5 yıl-15 yıl ve 20 yıl sürecek gözleme dayalı deneysel araştırmalar yapılmalıdır. Bunun için gelişim psikolojisi alanındaki uzmanlardan, akademisyenlerden, ebeveynlerden, öğretmenlerden oluşan bir ekibin kurulması öngörülmektedir.

Öğrenme Süreçleri Araştırmaları

Bireyin gelişimindeki değişimler öğrenme süreçlerini de etkilemektedir. Hangi gelişim döneminde nelerin, nasıl ve ne ölçüde öğrenilebileceğinin kuramsal olarak ortaya konmasına ihtiyaç vardır. Bireyin maruz kaldığı uyarıcı sayısı, yoğunluğu ve türü algılama ve değerlendirme şeklinde büyük değişimlere sebep olabilmektedir. Özellikle teknolojidaki sınır tanımayan değişim bireylerin zihnini erken dönemlerde harekete geçirebilmektedir. Diğer taraftan yine Türk toplumunun kendine özgü yönleri de zihinsel gelişimi etkilemektedir. Bu sebeple gelişim dönemlerinde öngörülen aşama ve sürelerde gözleme dayalı deneysel araştırmanın yapılması gerekmektedir. Bu araştırma ekibinde, akademisyenlerin, ebeveynlerin, psikoloji uzmanlarının, öğretmenlerin yer aldığı bir araştırma ekibinin kurulması öngörülmektedir.

Öğretim Süreçleri Araştırmaları

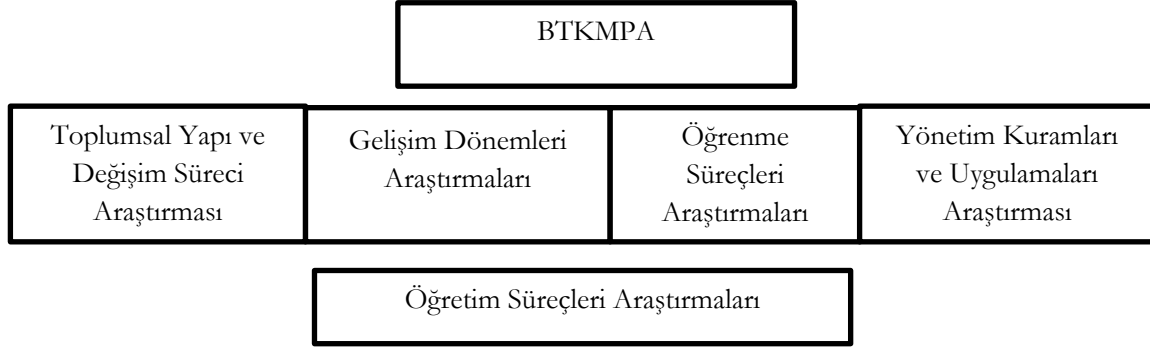
Öğretim, öğrenmeye rehberlik etme olarak kabul edilirse, gelişim ve öğrenme alanındaki araştırmalara paralel olarak öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin araştırmaya da ihtiyaç vardır. Türk toplumunun yapısı ve kültürüne uygun, çağdaş dünya ile uyumlu öğretim yöntem ve tekniklerinin araştırma süreçlerinde öngörülen gelişim ve öğrenme bulgularıyla örtüşen öğretim yöntem ve tekniklerinin de uygulamaya, ölçme-değerlendirmeye dayalı araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu araştırmada program geliştirme uzmanları, öğretmenler, ölçme-değerlendirme uzmanları ve eğitim fakültesinden seçilecek akademisyenlerden oluşan bir araştırma ekibinin oluşturulması öngörülmektedir.

Yönetim Kuramları ve Uygulamaları Araştırması

Yönetim, örgütsel etkinliklerin amaçlar doğrultusunda eşgüdümlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Yönetim etkinliklerinin kuramsallaştırılması da ondokuzuncu yüzyılın başlarında başlamıştır. Zaman içerisinde yeni yaklaşımlar ve uygulamalar geliştirilmeye devam edilmektedir. Buna karşılık teoriye ve uygulamaya yönelik gelişmeler ağırlıklı olarak batı kültürü öncülüğünde gerçekleşmektedir. Oysa her toplumun kültürel değerlendirmeleri ve yönetim anlayış ve uygulamalarında farklılıklar vardır. Bu sebeple Türk toplumu ve Türk kültürü ile Türk devlet yapısı, geleneği içerisinde çağdaş gelişmelere paralel olarak

eğitim, okul ve sınıf yönetimi gibi alanlarda gözlem ve uygulamaya dayalı araştırmaların yapılması ve kuramsallaştırılması da gerekmektedir.

Bu araştırma bir milli proje olarak devlet desteği ile yapılmalıdır. Araştırma sürecinde öğretmen yetiştirme sisteminin derinlemesine irdelenmesi ve araştırma sürecinin her aşamasında elde edilen veriler ışığında yeniden kurgulanması öngörülmektedir.

Etik Beyan

“*Türk Atasözlerinde Yer Alan Pedagojik Anlamlar ve Çağdaş Yansımaları*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Not

Bu çalışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde Doç. Dr. Bilal YILDIRIM tarafından tamamlanan İZU-BAP-1000-39 nolu “Türk Atasözü ve Deyimlerinde Pedagojik Yaklaşımlar-Bilim Temelli Kültürel Milli Pedagojiye Doğru” adlı proje kapsamında hazırlanmış ve Nur Hilal YILDIRIM ile birlikte EYFOR XIII (2022) kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

Teşekkür

Bu çalışmanın sürdürülmesi ve sonuçlanmasında akademik kaynak ve finans desteği sağlayan İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'ne teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abdurahmanova, G. (2016). Modern gençlerin etnopedagogik temellerde eğitimi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 1-6.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (2 Cilt). İstanbul: İnkılâp Yay.
- Alkaya, E. (2006). Dil ve söz bağlamında kırım Karay Türklerinin atasözleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 89-99.
- Arısoy, Ş. (2016). Türkçe ve Farsçada ortak kullanılan atasözleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 127-138.
- Bakırtaş, T. (2020). Modern psikoloji tarihi. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 88-92.
- Başgöz, İ. ve Toçoğlu, N. T. (2006). Atasözleri hakkında atasözleri ya da atasözlerinin toplumsal anlamı. *Millî Folklor*, 9(70), 85-91.
- Bayram, E. (2013). Kültürlerarası iletişim bağlamında atasözlerinin evrenselliği üzerine bir inceleme. *Atatürk İletişim Dergisi*, (5), 11-24.
- Boulton, H. ve Smith, K. (2016). Using proverbs to enhance problem-solving skills in the mathematics classroom. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 47(7), 1059-1071.
- Bulut, M. (2013). International periodical for the languages, literature and history of turkish or turkic, *Turkish Studies*, 8(13), 559-575.
- Casement, A. (Ed.). (2001). *Carl Gustav Jung*. London: SAGE Publication.
- Champion, S. G. (1938). Racial proverbs: a selection of the world's proverbs arranged linguistically, by selwyn gurney champion... with authoritative introductions [By Robert R. Marett, Har Gibb, Lionel Giles, Osker Loorits, Aino Tuomikoski, Etc.] To The Proverbs of 27 Countries ABD Races. G. Routledge And Sons.
- Clifford, R. J. (1999). *Proverbs: A commentary*. Westminster John Knox Press.
- Çavuş, R., Topsakal, Ü. U. ve Kaplan, A. Ö. (2013). İnfomal öğrenme ortamlarının çevre bilinci kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri: Kocaeli bilgievleri örneği. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 15-26.

- Çuen, K. (2013). Batı aydınlanmasının dūřınsel kōkenleri ve eleştirisini. *Maęla Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25-34.
- Douvan, E. (1997). Erik Erikson: Critical times, critical theory. *Child Psychiatry And Human Development*, 28(1), 15-21.
- Elçin, Ő. (1992). Atalar sōzū. *Türk Dūnyası El Kitabı*, 3, 343-354.
- Erenoęlu, D. (2007). Gūvāh'den gūnūmūze atasōzleri ve deyimler. *Electronic Turkish Studies*, 2(4).
- Ergin, M. (1972). *Türk atasōzleri ve deyimleri sōzluęū*. İstanbul: İnkılāp ve Aka Kitabevleri.
- Freud, S. (2020). *Sigmund Freud. In los pioneros del psicoanālisıs De Niņos* (Pp. 1-37). Routledge.
- Gerekten, H., ve Gūlmez, M. (2019). An investigation of proverbs in the 5th grade turkish course book in terms of values education. *International Journal of Languages' Education and Teaching* 7(4) 182-194.
- Girmen, P. (2013). Tūrke eęitiminde atasōzleri ve deęer eęitimi. *Deęerler Eęitimi Dergisi*, 11(25), 117-142.
- Gorham, D. R. (1956). A proverbs test for clinical and experimental use. *Psychological Reports*, 2(1), 1-12. <https://doi.org/10.2466/PR0.2..1-12>.
- Gūraęlar, T. (1978). *Türk deyimleri ve atasōzleri sōzluęū*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Holmes, G. ve Abington-Cooper, M. (2000). Pedagogy vs. andragogy: A false dichotomy? *Pedagogy*, 26(2).
- James, W. (1997). *The Cambridge companion to William James*. Cambridge University Press.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yōntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaufman, S. B., Deyoung, C. G., Gray, J. R., Jimenez, L., Brown, J., ve Mackintosh, N. (2010). Implicit learning as an ability. *Cognition*, 116(3), 321-340.
- Korkmaz, A., Alabař, Ő. F. ve Akkuzu, N. (2019). Tūrke oęretiminde atasōzlerinin kullanımı ve oęrencilerin motivasyonu üzerine bir arařtırma. *Kastamonu Eęitim Dergisi*, 27(2), 677-689.
- Kōprūlū, M. F. (1934). *Türk atasōzleri ve deyimleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kurt, İ. (1991). *Türk atasōzlerine psikolojik bir yaklaşım*. Ankara: Kūltür Bakanlığı Yayınları, (Vol. 56).
- Kyūleyang, M., Debrah, M. A. ve Williams, R. (2017). An analysis of images of contention and violence in Dagara and Akan proverbial expressions. *Advances in Language and Literary Studies*, 8(2), 222-236.
- Livingstone, D. W. (1999). Exploring the icebergs of adult learning: Findings of the first canadian survey of informal learning practices. *Annual Meeting of the American Educational Research Association* (Montreal, Quebec, Canada, April 19-23, 1999).
- Makal, M. (1983). *Türk atasōzleri antolojisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Nizamaddinova, S. A. (2021). Linguocultural analysis of the concept «love» in the english proverbs. *Eurasian Research Bulletin*, 1(1), 66-68.
- Őzcan, R. (2016). Atasōzlerinin dil eęitiminde kullanımı. *Tūrke Őęretimi Dergisi*, 6(2), 175-187.
- Őzkan, B., ve Gūndoędu, A. E. (2011). Toplumsal cinsiyet baęlamında tūrkede atasōzleri ve deyimler. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).
- Ramirez, J. P., Urdaneta, A. ve Hernandez, L. (2016). The communicative power of proverbs. *International Journal of English Linguistics*, 6(6), 124-135.
- Rasul, S. (2015). Gender and power relationships in the language of proverbs: Image of a woman. *Fwu Journal of Social Sciences*, 9(2), 53-62.
- Reber, A. S. (1989). Implicit learning and tacit knowledge. *Journal of Experimental Psychology: General*, 118(3), 219.
- Roodenrys, S. ve Arkin, N. (2010). Teaching proverbs improves memory performance and interpersonal communication. *Memory & Cognition*, 38(3), 348-357.
- Saban, A. (2014). Tūrk atasōzlerinin bakıř açısıyla eęitim. *Milli Eęitim Dergisi*, 44(203), 37-54.
- Saęlam, M. Y. (2001). Atasōzleri ve deyimlerde imgelem. *Hacettepe Őniversitesi Edebiyat Fakūltesi Dergisi*, 18(1).
- Simon, H. A. (2018). The proverbs of administration. In democracy, bureaucracy, and the study of administration (Pp. 38-59). Routledge.
- Skinner, B. F. (1967). B. F. Skinner. In E. G. Boring ve G. Lindzey (Eds.), A history of psychology in autobiography, Vol. 5, Pp. 385-413. *Appleton-Century-Crofts*. <https://doi.org/10.1037/11579-014>.
- Tařdelen, V. (2000). Tūrk atasōzlerinde eęitim. *Ankara Őniversitesi Eęitim Bilimleri Fakūltesi Dergisi*, 33(1), 121-135.
- Taşkın, M. (2017). Atasōzleri ve deyimlerin eğitim açısından Önemi. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, 4(3), 49-58.
- TDK, (2010). *Tūrke sōzluę*. (No. 1556) Ankara: Tūrk Dil Kurumu Yayınları.
- Titchener, E. B. (1921). Wilhelm Wundt. *The American Journal of Psychology*, 32(2), 161-178.
- Topçu, N. (1986). *Türk atasōzleri ve deyimleri ansiklopedik sōzluę*. İstanbul: İnkılāp ve Aka Kitabevleri.
- Vardar, B. (1982). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri* (No. 492). Tūrk Dil Kurumu Yayınları.
- Watson, J. B. (1931). Behaviorism. *The Journal of Nervous And Mental Disease*, 74(2), 255.
- Yavuz, K. (2000). *Türk atasōzleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yıldırım, A., ve Őimsek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yōntemleri* (10. Bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2015). Atasōzleri ve Deyimlerin Eğitimde Kullanımı. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 11(1), 100-115.

EXTENDED ABSTRACT

Proverbs, which are passed on to new generations in written and oral form, are verbal images that allow understanding the culture, better recognition of society, thus identifying the person who is a member of that society. For this reason, especially the ability of new generations to understand and own proverbs correctly has an important function in understanding culture and society, transferring them to future generations and living in accordance with cultural and social values (Girmen, 2013, p. 119). Proverbs are short, concise, stereotyped words that carry anonymous characteristics, are considered to be inherited from the ancestors of that society and are composed of observations and experiences experienced over the centuries, common thoughts, attitudes and behaviors, and worldview, and are a general rule (TDK, 2010).

Proverbs are one of the important products of oral culture. The common histories, common values, traditions, thoughts, beliefs, perspectives on life of nations are succinctly contained in proverbs. Proverbs are the transformation of the rich experiences of ancestors into words by passing their thoughts through a sound logic filter (Alkaya, 2006, p. 90).

It is also possible to come across expressions and meanings in proverbs that emphasize many areas such as education, management, communication. These concepts can be considered in the concept of pedagogy in general. The concept of pedagogy is based on the philosophy of transferring knowledge, skills and attitudes to students and is also used as a synonym for the concept of learning-teaching in a general sense (Holmes, & Abington Cooper, 2000). Pedagogy, which can be briefly defined as the art of teaching, is also known as the science of educating children. Education is a communication and language is the most basic tool in communication. Language is the means of expression of thought. Thought, reason, knowledge, invention can gain meaning in a human sense only with language. Language is necessary in order to reach all dimensions of thought (Vardar, 1982).

Words from proverbs in literature conducted with different areas of relationship and the contribution that has been made about the importance of research shows (Kyıleyang, Debrah, & Williams, 2017; Simon, 2018; Clifford, 1999; Gorham, 1956; Nizamaddinovna, 2021; Rasul, 2015, p. 53-62; Özkan Gündoğdu, 2011; Saban, 2014; Arısoy, 2016, p. 127-138; Abdurahmanova, 2016, p. 1-6; Taşdelen, 2000, p. 2-12). However, there has been no research aimed at determining the pedagogical meanings in conceptual and theoretical terms and developing suggestions based on this. In this research, it is aimed to reveal the pedagogical expressions and meanings contained in Turkish proverbs and to develop a proposal for a culture-based approach by comparing it with contemporary pedagogical theories.

Within the scope of this research, the dictionary of Proverbs approved by the Turkish Language Institute was scanned and pedagogical concepts and meanings were analyzed. The pedagogical expressions and meanings contained in the proverbs analyzed by the technique of document analysis and content analysis were determined and grouped. Document analysis is a type of analysis performed by examining materials containing information about the investigated cases. Content analysis is a method of analysis that involves bringing data together within the framework of certain concepts and themes and interpreting them decisively (Yıldırım, & Şimşek, 2016). In the paper presented to this congress, 114 proverbs determined by general scanning and containing remarkable meanings have been discussed, as the studies based on alphabetical rankings have not yet been concluded. According to the pedagogical meaning of proverbs, they are examined under 5 main headings: “education-teaching”, “educational psychology”, “communication”, “planning” and “management”.

Education- training: If you look, it's a vineyard, if not, it's a mountain. The student behaves as he is raised. Good education should be provided for the student to be successful. It is included in constructivist learning theory. Learning by doing-living.

Educational psychology: Whoever a person befriends is affected by him, he gets temperamental. The meaning of the sentence is evaluated directly rather than in terms of the proverbial metaphor. It is emphasized that the person spends the most time and can be influenced by the people he has close to himself. This proverb also reflects the content of social learning theory.

Communication: Say little, listen a lot. Listening is a good way to learn. A person who listens by listening can learn a lot of things. In general, it can be evaluated within the framework of learning theories.

Planning: In these proverbs, there is an emphasis on points such as time management, regular work, and not procrastinating. One of the most remarkable features can be expressed as emphasizing the importance of strategic planning, which all institutions inevitably cared about in the 2000s. Because planning is like navigation codes created based on data and foresight.

Management: Do not keep the wise behind, do not guide the foolish. Emphasis is placed on the importance of leadership. It is emphasized that visionary, intelligent and successful leaders should be guided. It can be explained by charismatic leadership. When the relevant stimulus appears, it is those subconscious factors that direct the behavior of the individual. Because the subconscious of man is like a faithful servant of his consciousness. Whatever instruction, directive you put there, your consciousness will take action according to that directive. The pedagogical expressions and meanings contained in Turkish proverbs have been determined, and these expressions and meanings have been grouped into five categories under the headings of Education, Educational Psychology, Communication, Planning and Management and interpreted from a pedagogical point of view. When evaluated in general, it is understood that the meanings in the Turkish ancestor words include contemporary educational theories and practices. The missing aspect is that based on these meaning and application principles, it is taken as the basis of social, individual and conceptual research in the relevant field and research is not carried out.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hendseden Geometriye

Erhan VATANSEVER¹ ve Mustafa Zeki AYDOĐDU²

Öz

İnsanoğlu yaratıldığı ilk günden itibaren hayatta kalabilmek, çevresini ve doğayı tanıyabilmek için aklını kullanmıştır. Bu aklını kullanım insanoğluna birçok alanda bilgi ve beceri kazandırmada oldukça önemli bir katkı sağlamıştır. Günümüz insanoğlunun aklı sayesinde kazandığı bu yetenekleri elde etmesinde Hendsen'in (Geometri) oldukça önemli bir yeri vardır. Bu yüzden matematik biliminin dolayısıyla Hendsen'in (Geometri) ilk esin kaynağı hiç şüphesiz insan ve onun tanımaya, hükmetmeye çalıştığı çevresidir. Bu çalışmanın amacı eğitimimizi ve eğitim kurumlarını modernleştirmeye başladığımız 19. yüzyıldan günümüze kadar insanlık tarihi için oldukça önemli bir yeri olan Hendsen (Geometri) dersinin; ders saati, içerik ve kazanım bakımından geçirdiği gelişimi incelemektir. Araştırma ülkemizde ilk modern okulların açıldığı 19. yüzyıl ortalarından günümüze kadarki dönemi içermektedir. Yaklaşık 170 yıllık bu zaman zarfında Hendsen (Geometri) dersi okul müfredatlarındaki haftalık ders saati ve ders içerikleri bakımından karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular geçmiş dönem ders kitaplarının günümüzdekilerden ayıran en önemli özelliğinin ortaokul ve lise düzeyindeki kitaplarda daha fazla teorik konuların yer aldığını, teoremlerin ispatları gibi günümüz ortaokul ve lise müfredatında pek yer verilmeyen konuları içerdiğini göstermektedir. Geçmiş dönem ders kitaplarında problemlere yer verilse de günümüz ders kitapları gelişen dünyaya ayak uydurarak problem çözme konusuna daha fazla odaklanmıştır. Geçmiş dönem Geometri müfredatı ile günümüz müfredatını birbirinden ayıran önemli bir nokta da meslek liselerinde okutulan içerikle ilgilidir. Geçmiş dönem meslek lisesi müfredatında konular mesleki uygulamalara dair örnekler üzerinden işlenmekte iken günümüzde geometri müfredatı konularla ilgili temel bilgiler üzerinden yürütülmekte ve kitaplarda geometri kazanımlarının mesleki uygulamalara dair örnekler yer almamaktadır.

Anabtar Kelimeler: Hendsen, Geometri, Müfredat, Geometri Tarihi, Ortaokul Geometri Dersi, Lise Geometri Dersi

From Hendsen to Geometry in the Ottoman to the Republican Period

Abstract

Man has always used his intellect to understand his surround and the nature in order to be able to survive since from the first day of his creation. This use of intellect has made a significant contribution to man in gaining knowledge and skills in many spheres. Hendsen (Geometry) has an important role in today's human being's obtaining such skills thanks to his intellect. Therefore, the first source of inspiration of the science of mathematics, and thereby Hendsen (Geometry), was undoubtedly the human being and his surrounds which he tried to know and rule over it. The aim of this study is to investigate the evolution of the Hendsen (Geometry) lesson, which has had an important place in the history of humanity, in terms of course hours, content and achievements from the 19th century when we began to modernize our education and educational institutions up to today. The study covers the period from the mid-19th century when the first modern schools were introduced in our country, up to today. Hendsen (Geometry) lesson of this time period of about 170 years was investigated by being compared by weekly course hours and course contents. The method of document analysis was used in this study. The findings obtained in the research show that the most important feature that distinguishes the books of the past period from the present is that there are more theoretical subjects in the middle and high school level books than today, and that they include subjects such as theorem's proofs, etc. that are not included in today's middle and high school curriculum. Although problems were included in the books of the past, today's books focus more on problem solving by keeping up with the developing world. While the subjects in the vocational high school curriculum in the past were handled through examples of their applications in the profession, today the geometry curriculum is carried out on basic information about the subjects and there are no examples of the applications of geometry gains in the profession in the books.

Key Words: Hendsen, Geometri, Curriculum, History of Geometry, Middle School Geometry Lesson, High School Geometry Lesson

Atıf İçin / Please Cite As:

Vatansever, E. ve Aydoğdu, M. Z. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e hendseden geometriye. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 476-487. doi:10.33206/mjss.1232398

Geliş Tarihi / Received Date: 11.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.02.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, erhanvatansever@trakya.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2155-1907

² Dr. Öğr. Üyesi - Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mzekiaydogdu@trakya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-1163-2890

Giriş

Eğitim, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etmesi anlamına gelmektedir (Şişman, 2007). Eğitimin amacı ise, bir toplumun gelecekteki nesillerinin, kendinden daha müreffeh ve daha mutlu bir Şekilde yaşaması için nasıl ve ne gibi Şartlar altında hareket edeceklerini onlara öğretilmesidir (Koçer, 1971). Eğitimin sahip olduğu bu amaçtan dolayı insanoğlunun sahip olduğu teknolojiye bağlı olarak eğitilmiş insan modelinin değiştiği söylenebilir. Örneğin ilk zamanlar hayvan avlayabilen ve ateş yakabilen insan eğitilmiş olarak kabul edilirken günümüzde planlı ve düzenli bir eğitim kurumundan alınan bir diplomaya sahip olan birey eğitilmiş insan olarak kabul edilmektedir. Eğitimin önemli bir parçası olan öğretim, yüzyıllar boyunca birikmiş olan bilgilerin kişiye verilmesi iken; eğitim, kısmen öğretim kısmen de alıştırma ve yönlendirmelerden oluşan bir sindirme, öze mal etmedir (Müftüoğlu, 2004). Eğitim, yetiştirilmek istenen insanı planlarken öğretim, yetişmiş uzmanlar tarafından belirli mekânlarda bu planın uygulanmasıdır. Bu yüzden eğitim ve öğretim kavramları birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Zaman içinde önemli değişimlere ve gelişmelere uğrayan eğitim ve onun uygulama alanı olan eğitim kurumlarının, bir toplumun yükselmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Eğitim kurumları çağa ayak uydurabildiği ve içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılayabildiği sürece ayakta durabilmişlerdir. Söz konusu eğitim kurumlarının çağa ayak uydurması büyük oranda sahip oldukları ve uyguladıkları eğitim programlarına bağlıdır. Bu eğitim programlarının en önemli derslerinden bir tanesi hendese (geometri)'dir.

İlk insanların uzun asırlar boyunca çok ilkel bir yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Ancak M.Ö 5000'li yıllarda sayma belirtilerine rastlanmış, izleyen asırlar içinde ise taşlara işlenmiş primitif geometrik Şekiller tespit edilmiştir (Boyer,1968). Gerçek gelişmeler ise yazının ve rakamların icadı ile başlamıştır. Mezopotamya'da Sümerler, onları izleyen Babiller ve Akadlar'ın geometri adına bazı bilgilere sahip olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları üçgen ve çokgenlerin alan hesabı, Pisagor teoremi (M.Ö. 1600-1900 arasında yazılan Plimpton tabletinde rastlanılmıştır), bazı geometrik cisimlerin hacim hesabı, kesik kare piramidin hacim hesabı, "çapı gören çevre açı diktir" bilgisidir (Thales Teoremi, Thales'ten yaklaşık 1000 yıl önce biliniyor).

İnsanoğlu yazının icadından hemen sonra tekerleği icat edince (M.Ö. 3000) ulaşım ve ticarete ulaşılan kolaylıklar sayesinde π sayısının varlığı ile karşılaşmıştır. π üzerinde Mezopotamyalılar, Mısırlılar, Çinliler, Hintliler, Helenler ve 1600'lü yıllardan itibaren birçok büyük matematikçi uğraşmıştır. Geometrideki gelişmeler daha sonra Batı Anadolu'da devam etmiştir. Grek genişlemesi ile Mısır ve Mezopotamya'dan öğrenilen bilgiler Miletli Tales (M.Ö. 595) ve Pisagor (M.Ö. 540) tarafından işlenmiş ve geliştirilmiştir. Pisagor öğrendiklerini ve bildiklerini bir çeşit okul kurarak öğrencilerine aktarmıştır. Bu dönemde geometri ispata geçilmiştir (Boyer,1968). Geçen yıllarda geometri o kadar önem kazanmıştır ki geometriye doğrudan hiçbir katkısı olmayan Plato kurduğu okulun kapısına "*Buraya geometri bilmeyen giremez.*" yazısını koydurmuştur (Kaya, 2004). Öklid M.Ö. 300'lerde Elementler adlı kitabı yazmıştır. Bugün bile ilköğretim ve liselerimizde okutulan bilgilerimizin bazıları bu eserde yer almaktadır. Tales, Pisagor ve Pisagoryanlarca ispat edilmiş geometrik ifadeler bu dönemde mükemmelleştirilmiştir. 1143 yılında Elementler kitabının batı dillerine çevrildiği ve izleyen dönemlerde okullarda okutulduğu görülmektedir.

Gelişme ve medenileşmeye başlayan toplumlara bakıldığında ise ilk düzgün geometrik Şekiller, tarla ve bağlar gibi bölünerek işlenen arazi parçalarında görülmektedir. Bunun yanında tapınaklar, sinagoglar, katedral-kilise ve cami gibi toplu ibadet yerlerinde; su kanalları, köprüler, kervansaraylar gibi ulaşımla ilgili yapılar; han, kral, padişah ve imparator sarayları, türbeler, firavun mezarları ve Şehir surları gibi yapılar da yer almaktadır. Günümüzde ise her türlü mimari eser ve çok sayıda modern teknik araçlarda geometri bilgileri görülmektedir (Kaya, 2004). Bu da geometrinin neredeyse insanoğlunun var oluşundan bu yana hayatımızın içinde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle geometri matematik dersi müfredatlarında bazen ders olarak, bazen günlük hayata uygulamalar olarak bazen de kazandırılması gereken öğrenme alanlarında yer alarak her zaman kendine yer bulmuştur.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra önemli bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkan medreselerde ise geometri dersi hendese ismiyle kendine yer bulmuştur. Tarihimizde ilk defa Karamanlılar zamanında kurulan ve Selçuklular zamanında önemli bir gelişme gösteren medreseler, Farabi, Ömer Hayyam, Buruni ve Ali Kuşçu gibi birçok matematikçinin yetişmesine vesile olmuştur. İslam dünyasının en önemli eğitim kurumu olan medreseye ve geometriye Osmanlı padişahları kendilerinden önceki sultanlar gibi büyük bir önem vermişlerdir. Osmanlı medreseleri içinde en yüksek medrese olarak kabul edilen ve

Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman Medresesi'ne müderris olarak bir matematikçi olan Ali Kuşçu'nun atanması verilen bu önemi açık bir şekilde göstermektedir. Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı toplumunun sahip olduğu tüm kurumlarıyla birlikte modernleşmesi gerektiği düşüncesi Türk aydınları tarafından kabul edilmiştir. Amaçlanan bu modernleşme hiç şüphesiz ilk olarak eğitimde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu yüzden tüm ülkede modern eğitim kurumları hızlı bir şekilde açılmaya başlanmıştır. Bu dönemde açılan bu modern okullarda klasik Osmanlı eğitim sisteminden farklı olarak hem yeni öğretim yöntemleri hem de yeni ders müfredatları uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni müfredat içerisinde Hendese (Geometri) dersi önemli bir yer tutmaktadır (Akyüz, 2015).

Alanyazında Tanzimat döneminden günümüze kadar okul müfredatlarını ders özelinde ele alan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan birinde Cumhuriyet dönemi ortaokul Türkçe dersi öğretim programları söz varlığının geliştirilmesi açısından incelenmiştir (Kurudayıoğlu ve Soysal, 2016). Bir diğer araştırmada Cumhuriyetten günümüze kadarki sürede okutulan ortaokul fen dersleri öğretim programları fizik konuları özelinde karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir (Kalkan ve Tunç, 2020). Başka bir araştırmada ise Türkiye'de 1939–1945 yıllarındaki tarih öğretim programları ve tarih ders kitapları incelenmiştir (Boykoy, 2011). Bunlara ilaveten alan yazında yalnızca bir matematik öğretim programının incelendiği, programla ilgili görüş alındığı (Cansız Aktaş, 2013; Cansız Aktaş ve Aktaş, 2014; Aydın, Laçın ve Keskin, 2018) ya da geçmiş dönemdeki bir eserin incelendiği (Arı ve Ünüvar, 2020) araştırmalar da bulunmaktadır. Alan yazında yapılan en kapsamlı çalışmalardan birinde ise ortaokul matematik programları üzerine tarihsel bir inceleme yapılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi ortaokul matematik öğretim programlarına genel bir bakış yapılmasının yanı sıra öğretim programlarının öğretim ilkeleri perspektifinden, öğretim strateji yöntem ve teknikleri yönünden, bilgi ve iletişim teknolojileri ile somut materyal kullanma bağlamlarından incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında sayılar, cebir, geometri, veri ve olasılık gibi bazı öğrenme alanları özelinde de öğretim programları incelenmiştir (Özmantar, Akkoç, Kuşdemir Kayıran ve Özyurt, 2020). Bu çalışmanın matematik öğretim programları özelinde yapılması, o dönemki kitapların, eserlerin incelenmemiş olması bir sınırlılık teşkil etmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında alan yazında geometri dersinin Osmanlı döneminden günümüze kadar okul türlerine göre içeriği, okutulan ders saati ve müfredat bağlamında derinlemesine incelendiği araştırma bulunmamaktadır. Bu bağlamda yapılan bu araştırmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Geometri dersinin 19. yüzyıldan günümüze kadar haftalık ders saati, içerik ve kazanım bakımından geçirdiği süreci ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, doküman incelemesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Kıral, 2020). Bu yöntemde araştırma yapılan konuyla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur (Karataş, 2015). Araştırmada, geometri dersinin günümüze kadar ülkemizde geçirdiği değişimlerin ve gelişimlerin ortaya konulması amaçlandığı için bu yöntemin araştırmanın amaç ve hedeflerine uygun olduğu düşünülmüştür.

Veri Kaynağı

Çalışmanın nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kapsamında olmasından dolayı anket çalışmasına ve veri elde etme yoluna gidilmemiştir. Araştırmanın veri kaynağını, Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar geometri dersinin haftalık ders saati, içeriği ve kazanımları oluşturmaktadır. Doküman analizi yapılmak üzere 19. Yüzyıl ortalarından itibaren ülkemizde var olan çeşitli branşlardaki orta öğretim kurumlarındaki geometri ders kitapları ve geometri öğretim programları çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan verilerin temel kaynağını Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar basılan geometri ders kitapları, geometri öğretim programları oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, sistematik ve karşılaştırmalı olarak derlenmiş ve analiz edilmiştir.

Veri Analizi

Araştırma sırasında elde edilen veriler, nitel araştırma modeline uygun olarak içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sırasında elde edilen bilgiler daha önce belirlenen başlıklara uygun olarak

tasnif edilerek analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak sonuçlar çıkarılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Bu sayede hendese (geometri) dersinin Osmanlı döneminden günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreç ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Ülkemizde geçmiş yıllarda uygulanan geometri öğretim programları haftalık ders saati bağlamında incelendiğinde şu hususlar göze çarpmaktadır: Geometri 1838 yılında açılmasına karar verilen ve aynı zamanda tarihimizde ilk modern okul olarak kabul edilen rüşdiyelerde ve bu okula öğretmen yetiştiren Darümuallimin ve Darümuallimat okulları başta olmak üzere dönemin tüm okullarında Hendese adıyla ayrı bir ders olarak okutulmaktadır. 19. yüzyıl ortalarından itibaren açılmaya başlanan modern okullar ve bu okulların müfredatları Cumhuriyet dönemine kadar çok sık değişikliğe uğramıştır. Bu sebepten dolayı hendese (geometri) dersinin haftalık saati de çok sık değişikliğe uğramıştır. Örneğin bu dönemde ülkemizde bulunan orta öğretim kurumları yatılı ve gündüzlü olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Söz konusu bu okulların eğitim süresi gündüzlü olanların 3 yılı ortaokul 2 yılı lise olmak üzere toplam 5 yıl iken, yatılı olanlar ise 3 yılı ortaokul 4 yılı lise olmak üzere toplam 7 yıldır. İstanbul ve vilayet merkezlerinde bulunan bu okulların yanı sıra düz liseler, sultaniler, meslek liseleri, askeri liseler ve genel rüşdiyeler de bulunmaktaydı. Bu farklılıktan dolayı bu okullarda okutulan hendese (geometri) dersinin haftalık ders saati de değişiklik göstermekteydi. Örneğin, yatılı okullarda birinci, ikinci, üçüncü, altıncı ve yedinci sınıflarda 2’şer saat ve dördüncü sınıfta 3 saat olmak üzere toplam 13 saat iken, gündüzlü okullarda üçüncü ve dördüncü sınıflarda 2’şer saat ve beşinci sınıfta da 3 saat olmak üzere toplam 7 saattir.

1898 yılında bu ayırımdan vazgeçilerek orta öğretim kurumlarının hepsi yedi yıl olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde hendese (geometri) dersi üçüncü sınıfta 1, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıfta 2’şer saat olmak üzere toplam 7 saat olmuştur. 1904 yılında ise orta öğretim okulları sekiz yıla çıkarılmış ve hendese (geometri) dersi de 8 saate çıkarılmıştır. 1908 yılında Meşrutiyet’in ilanı ile liseler üçer yıldan oluşan iki devreye ayrılmıştır. İlk devrede hendese (geometri) dersi birinci ve üçüncü sınıfta 1’er saat, ikinci sınıfta ise 2 saat olmak üzere 4 saat, ikinci devrede ise her üç sınıfta da 2’şer saat olmak üzere 6 saat, toplamda ise 10 saat olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin sonlarına doğru ülkedeki liselere verilen bir isim olan Sultanilerde ise geometri dersi Hendese ve Resm-i Hattî adıyla müfredatta yer almıştır. Sultanilerde öğrenciler Fünun ve Edebiyat olmak üzere iki branşa ayrılmaktaydı. Bu iki branş aynı müfredata tabi olmalarına rağmen ders saatleri değişiklik göstermekteydi. Bu yüzden hendese (geometri) dersi Fünun şubesinde onuncu, on birinci ve on ikinci sınıflarında 3’er saat olmak üzere toplam 9 saat iken, Edebiyat şubesinde sadece onuncu sınıfta 1 saat olmuştur.

Düz liseler ise diğer liseler gibi birçok değişikliğe uğramakla birlikte genel olarak erkek ve kız lisesi olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Her iki okulda da beş yıl eğitim verilmekteydi. Erkek liselerinde hendese (geometri) dersi ilk dört yıl haftada 1 saat, son sınıfta 2 saat olmak üzere toplam 6 saat iken, kız liselerinde ilk dört sınıfta 1’er saat olmak üzere toplam 4 saat olarak okutulmuştur.

İlk defa 1848 yılında ortaokul düzeyinde olan rüşdiyelere erkek öğretmen yetiştirmek için Darümuallimin adıyla açılan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden öğretmen okullarında ise geometri dersi 1924-1925 ders yılında Hendese ve Resm-i Hattî ismi altında birinci ve ikinci sınıfta 2’şer saat, üçüncü sınıfta 1 saat okutulmuştur (Akyüz, 2015).

Geometrinin ayrı bir ders olarak okutulması Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar haftalık ders saatleri değişse de devam etmiş ve 1927 yılında köklü bir değişikliğe gidilerek Matematik (riyaziye) dersiyle birleştirilmiştir. Bu değişikliğe gerekçe olarak “...Hendese müfredatını çocuklar esaslı bir surette anlamayacakları için bu sınıfta tecrübi hendese göstermek ve muallimin vereceği tariflerle isbatlı hendeseye hazırlık yapmak” gösterilmiştir (Yücel, 1994). Bu dönemde hendese (geometri) dersi ayrı bir ders olarak verilmemekle birlikte matematik dersinin haftalık ders saati artırılarak bu durum telafı edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte geometri dersi matematik dersinin bir konusu olarak kabul edilmesine rağmen orta öğretimin her kademesi için geometri ders kitaplarının basılmasına devlet tarafından destek verilmiştir. Söz konusu geometri ders kitapları ilkokul 4. sınıftan başlayarak orta bir, orta iki, orta üç, lise bir, lise iki ve lise üç olarak düzenlenmiş, meslek liseleri için ise alanlarına uygun ders kitapları hazırlanmıştır. 1941 yılında Fen memurları için basılan ve geometrik şekillerin nasıl çizileceğini gösteren “İlk Tersimi Hendese” kitabı buna örnek gösterilebilir.

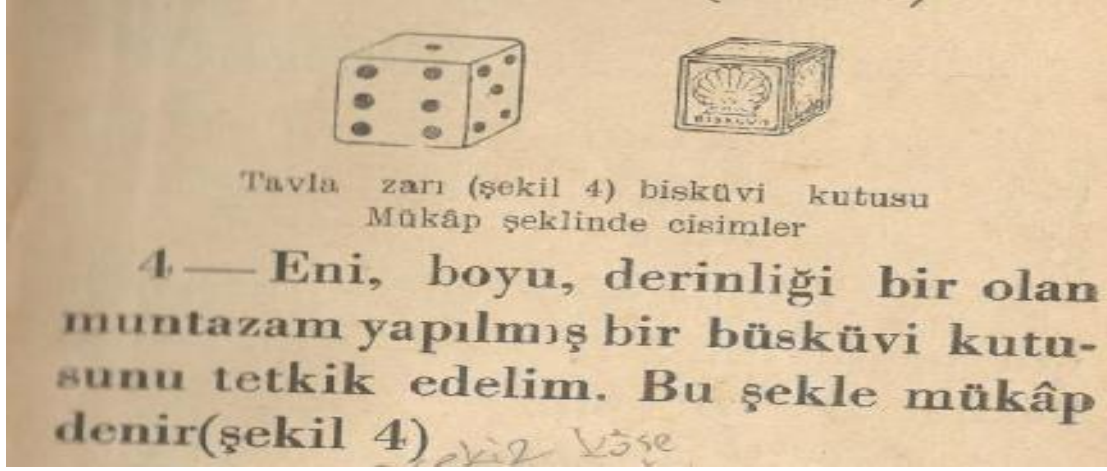
Ülkemizde geçmiş yıllarda uygulanan geometri öğretim programları konu bağlamında incelendiğinde şu hususlar göze çarpmaktadır: 1926 yılındaki programda her bir sınıf düzeyi için (orta mektep 1., 2. ve 3. sınıf) hesap ve hendese olarak ikiye ayrılmıştır. Birinci sınıfta okutulan 21 konunun 13'ü hendese, 8'i hesap; ikinci sınıfta okutulan 17 konunun 10'u hendese 7'si hesap ve üçüncü sınıfta okutulan 17 konunun 11'i hendese 6'sı hesaptır (MV, 1926'dan akt: Özmantar, Ağaç, Yılmaz ve Özbey, 2020). 1931 yılındaki program da her sınıf düzeyi için iki kısım altında yapılandırılmıştır. Bu iki kısım yine hesap ve hendesedir. Bu programın 1926 yılından farkı konuların günlük hayattaki karşılıklarına odaklanmasıdır. Hendese kısmında şekil ve cisimlerin uygulamalı olarak oluşturulmasına dair bir öğretim planlanmıştır. Ayrıca şekillerin birbiriyle ilişkisi, ölçü ve hesaplamayla ilgili bol alıştırmalara yer verilmesi programın deneysel bir yapıya sahip olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır (MV, 1931'den akt: Özmantar ve diğerleri, 2020). Bu dönemde ayrıca ortaokulda okutulacak olan geometri (hendese) derslerine öğrencinin alıştırılması amacıyla ilkokul 4. Sınıf matematik dersine hendese konuları eklenmiş ve "Hennesede İlk Adım" adıyla ders kitabı hazırlanmıştır. Söz konusu ders kitabında, çocuğun yaş grubuna uygun olarak büyük puntolu yazılar yer almıştır. Kitabın içeriğine bakıldığında;

- Hennesî Şekiller (Geometrik Şekiller)
- Hayatta Tatbikat ve Ölçü
- Bedî Tezniyat (Güzel Süsler) konu başlıklarının yer aldığı görülmektedir.

Bu konu başlıkları altında; Cisimler, Satırlar (Yüzeyler), Hatlar, Nokta, Hennesî Şekiller (Geometrik Şekiller), Murabba (Dörtgen), Zaviye (Köşe), Mustatil (Uzunluk), Menşur (Yaymak), Üstüvane (Direk), Daire, Eham (Piramit), Müsellesler (Üçgenler), Küre, Hat ve Nokta, Beş ve Altı Köşeli Satırlar (Beş ve Altı Köşeli Hatlar), Murabban Mesahası (Dörtgenlerin Ölçümü), Mustatilin Ölçülmesi (Dikdörtgenin Ölçülmesi) konuları ilkokul dördüncü sınıf öğrencisinin yaşına uygun olarak hayattan örnekler verilerek anlatılmıştır (İzzet ve Fehmi, 1930). Bu kitapta bazı temel geometri kavramların öğretimi ve bu kavramların günlük hayattaki basit örneklerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Kitapta bazı geometrik kavramların temel özelliklerinden bahsedilmiş ve bu özellikler günlük hayattan örneklerle desteklenmiştir. Örneğin küp (mükâp) tanımlanırken "*eni, boyu, derinliği bir olan muntazam yapılmış bir büsküvi (bisküvi) kutusu tetkik edelim. Bu şekle mükâp denir*" ifadeleri kullanılmış ve bir görsel eklenmiştir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde bu kavramlarla ilgili günlük hayattan sorular sorulmuştur. Örneğin; bir mutfak görseli verilmiş ve verilen görseldeki pencere, duvar ve yerdeki çini taşlarda murabba (dörtgeni) hatırlatanlar sorulmuştur. Bunun yanında kitapta bazı kavramların öğrencilerle yapılan etkinliklerle (kâğıt, mukavva keserek vs) oluşturulması hedeflenmiştir. Örneğin; öğrencilerin bir kâğıt keserek dörtgen yapması, yaptıkları dörtgeni ikiye ve dörde bölmesi istenmiştir. Öğrencilerden oluşturduğu bu şekillerin yüzeylerini, köşelerini göstermesi istenmiştir. Kitapta ayrıca bu kavramlara ait problemler de yer almaktadır. Aşağıda kitaptan bazı örnekler yer almaktadır.

Resim 1. Cisim Tanımı

Resim 2. Mükâp Tanımı

Ortaokul birinci sınıflar için Kültür Bakanlığı tarafından özel bir komisyona hazırlanan Hendese I (Geometri I) ders kitabı ise,

- Mükâp (Küp),
 - Küre,
- Mustatiller Menşuru ve Üstüvane (Dikdörtgenler Prizması ve Silindir),
- Zaviye ve Müselles (Açı ve Üçgen),
- Müselleslerin Tersimi (Üçgenlerin Çizimi)
- Hülâsa (Özet) ana başlıklarından olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Hendese I, 1937).

Ortaokul ikinci sınıflar için hazırlanan Hendese II (Geometri II) ders kitabı,

- Münharif (Eğri),
- Daire,
- Satıhların (Yüzeylerin) ve Uzunlukların Ölçülmesi
- Hülâsa ana başlıklarından olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Devlet Basım Evi, 1936).

Ortaokul üçüncü sınıflar için hazırlanan Hendese III (Geometri III) ders kitabı ise,

- Mürtesemler (İzdüşümler) ve Hacimler,
- Müşabih (Benzer) Şekiller,
- İlk Müsellesat (Trigonometri) Bilgileri; Sinüs, Kosinüs, Tanjant Arasında Münasebetler
- Hülâsa (Özet) ana başlıklarında olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Devlet Basım Evi, 1937).

Bu ders kitaplarının ortak özelliği geometrik kavramların öğretilmesinin uygulamalara dayandırılmasıdır. Bu kitaplarda öğrencilerden bu kavramları yaparak, çizerek oluşturmaları istenmektedir. Örneğin; yumuşak bir maddeden (patates, lastik ağaç) bir mikâp (küüp) yap, çamurdan bir küre yap, merkezleri müşterek ve fakat nisfketurları muhtelif (merkezleri aynı yarıçapları farklı) uzunlukta olan daireler çiz, masanın üzerinde bulunan ve bir veçbi (yüçü) görünen bir dil'i (ayrıtı) 3 cm uzunluğunda bir mikâbın cephe resmini çiz şeklinde etkinlikler yer almaktadır. Kitaplarda ayrıca bolca problemlere yer verilmiştir. Bu problemlerde günlük hayattan durumlar verilerek kenar uzunluğu, çevre, alan ve hacim hesabı yaptırılmıştır. Kitaplar incelendiğinde Hendese III (Geometri III) ders kitabında trigonometri, Tales teoremi, Öklid bağıntısı gibi ağır geometri konularına da yer verildiği görülmüştür. Kitapta bu konular verildikten sonra yine bu konularla ilgili çok sayıda alıştırma ve problemlere de yer verilmiştir. Hendese III (Geometri III) ders kitabının başka bir özelliği de bazı formüllerin ispatını da içermesidir.

1938 yılında uygulamaya konulan programda ise değişikliğe gidilmiş sınıf düzeylerine göre öğrencilere birinci sınıfta aritmetik, ikinci sınıfta aritmetik ve cebir, üçüncü sınıfta cebir konularının öğretilmesinin yanında üç yılda da geometri konularının öğretilmesi planlanmıştır (Özmantar ve diğerleri, 2020). Bu

programın en önemli özelliklerinden biri de matematik öğretim programlarından birinde ilk kez Hennes kelimesi değil de Geometri kelimesi kullanılmıştır. Bu isim değişikliğinde Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile ülkede başlayan dil çalışmalarının ve bizzat kendisinin 1936-1937 yılları arasında kaleme aldığı Geometri kitabının önemli bir katkısı olduğu aşikârdır. 1949 yılındaki programda konular yine sınıf bazında aritmetik, cebir ve geometri gibi başlıklar altında sıralanmıştır. Bu programın önceki programdan en önemli farkı temel olarak *amaçlar, açıklamalar, ders için gerekli olan alet ve araçlar ile öğretilmesi istenen konu başlıkları* diye 4 ayrı bölümden oluşmasıdır. Bu programın bir başka özelliği de konu olarak önceki programa göre biraz daha sadeleştirilmiş olmasıdır (MEB, 1949). 1949 yılında yürürlüğe konulan bu ortaokul programı 1977 yılına kadar uygulanmıştır. 1977 yılında uygulamaya konulan ortaokul programında matematik öğretimi için ayrılan süre geometri öğretimine göre daha uzun tutulmuştur. Ayrıca geometri, cebir ve aritmetik başlıkları Matematik başlığı altında birleştirilmiştir. Geometri ve matematik konularının öğretimi için karma bir yöntem benimsenmiştir (Özmantar ve diğerleri, 2020). Bu programdan sonra uygulamaya konulan diğer program 1990 programıdır. Bu programda ilk kez matematik öğretim programı 5 yılı ilkököl 3 yılı ortaokul olmak üzere toplam 8 yıl (ilköğretim matematik ders programı) olarak yayınlanmıştır. Bu program da önceki programa göre sadeleştirilmiştir (ör: ölçüsel olmayan geometri konusunun çıkarılması). Programın bir başka özelliği de içeriklerin önceki programla kıyaslanamayacak düzeyde bir detayla ele alınması ve programda yer alan konuların sınırlarının çok net olarak belirlenmesidir (MEB, 1990; Özmantar ve diğerleri, 2020). Cumhuriyet tarihinde uygulamaya konulan yedinci program 1998 tarihinde uygulamaya konulan programdır. Bu program 1990 programı ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Geometri özelinde de bu programın önceki programdan pek farkı yoktur. Bu programın diğer programdan farkı konu işlenişine yönelik örneklerle (öğretim yöntemi, süre, öğrenme-öğretmen etkinlikleri vs.) daha detaylı yer verilmesidir (MEB, 1998).

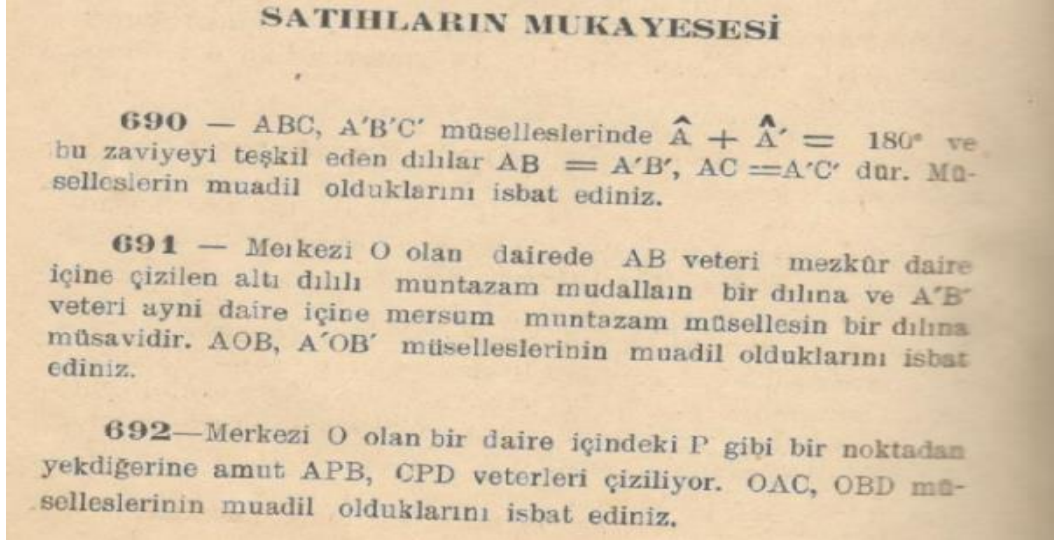
Ortaokul düzeyinde programlar incelendiğinde, 1924 yılından 2005 yılına kadar uygulanan matematik dersi öğretim programlarında yer alan geometri kazanımlarında genellikle geometrinin temel çizimleriyle yapılan alıştıırma ve problemler üzerinde durulup pergel ve cetvel yardımıyla yapılabilen çizimlere yer verilmektedir (Maarif Vekâleti, 1924, 1962, 1995; Eraslan Yalçın ve Özgeldi, 2019). 2005 yılından 2013 yılına kadar uygulanan matematik dersi öğretim programlarında kazandırılması gereken öğrenme alanlarında Geometri yer almaktadır. 2013 yılında uygulanmaya başlanan matematik dersi öğretim programında geometri öğrenme alanı ve ölçme öğrenme alanı birbiriyle ilişkili içerikler barındırmasından dolayı birleştirilerek Geometri ve Ölçme alanı olarak isimlendirilmiştir. 2013-2018 yıllarında uygulanan ortaokul matematik dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programında tüm sınıf düzeylerinde Geometri ve Ölçme öğrenme alanı yer almaktadır. 2018 yılından günümüze kadar uygulanan İlkokul ve Ortaokul matematik dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programında ilkököl seviyesindeki tüm sınıf düzeylerinde (1, 2, 3 ve 4. Sınıf) matematik dersinde kazandırılması gereken öğrenme alanlarında Geometri yer almaktadır. Ortaokul seviyesindeki tüm sınıf düzeylerinde (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) Geometri ve Ölçme öğrenme alanı yer almaktadır (MEB, 2005; 2009; 2013; 2018).

Günümüz liselerinin ilk ismi olan *idadi* kelimesi “Bir şeyi hazırlamaya mahsus yer” anlamına gelmektedir (Öztürk, 2000). Eğitim tarihimize ilk defa askeri okullarla giren liselerde Hennes (Geometri) dersi her zaman önemli bir ders olarak yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki liselerin müfredatında ayrı bir ders olarak okutulan Hennes (Geometri) dersinin konularına bakıldığında ortaokullarda okutulan Hennes (Geometri) dersinin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından Lise birinci sınıflar için dört kitaptan oluşan bir ders kitabı hazırlanmıştır. Birinci kitap;

- Zaviyeler (Köşeler),
- Amutlar (Sütunlar),
- Tenazur (Simetri),
- Müsellesler (Üçgenler),
- Muvaziler (Paraleller) konularından oluşmaktadır.

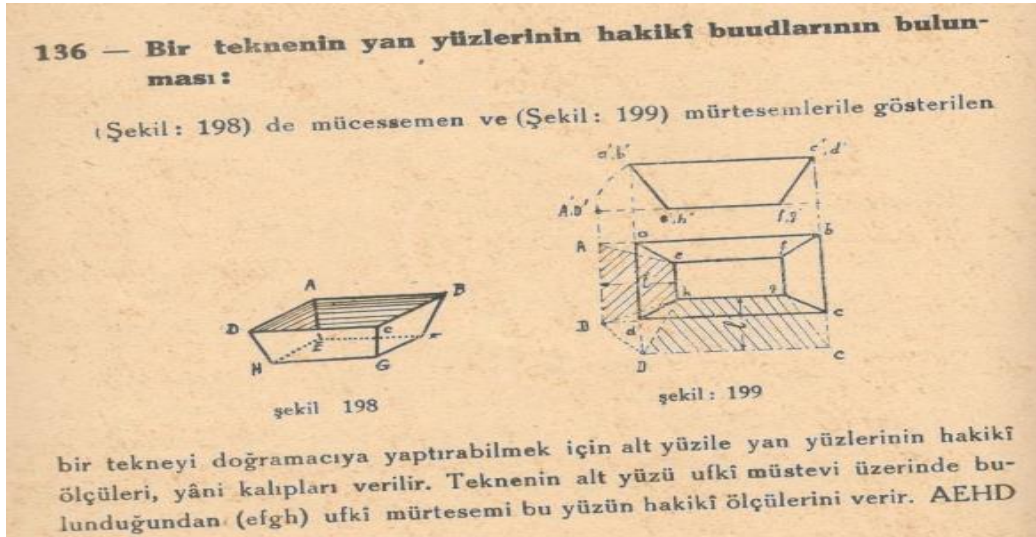
İkinci kitap Daire, üçüncü kitap Müşabebet ve Adedi Münasebetler (Benzeşik ve Benzerlik Miktarları), dördüncü kitap ise Sahalar (Alanlar) konularından oluşmaktadır (Nazmi ve Hilmi, 1932). Yine bu dönemde liselerin ikinci devresi için hazırlanan Hennes (Geometri) ders kitabında yer alan Zaviyeler (Köşeler), Amutlar (Sütunlar), Tenazur (Simetri), Müsellesler (Üçgenler), Muvaziler (Paraleller) vb. geometrik şekiller ile ilgili hesaplamaların nasıl yapılacağı örneklerle anlatılmıştır. Bu kitapların ortak

özelliği ortaokul kitaplarından farklı olarak teorik bilgiye oldukça yoğun bir şekilde yer vermesidir. Kitapta hesaplamalara örneklerle yer verilmiş, teoremlerin ispatı yapılmıştır. Kitabın son bölümünde ise bu hesaplama ve ispatlara dair değerlendirme soruları yer almaktadır. Bu kitapları ortaokul kitaplarından ayıran bir başka özellik de kitapta öğretilen konuların uygulamasına yönelik günlük yaşamdan problemlere yer verilmemesidir. Kitapta yer alan ispat sorularına ait örnekler aşağıda yer almaktadır.

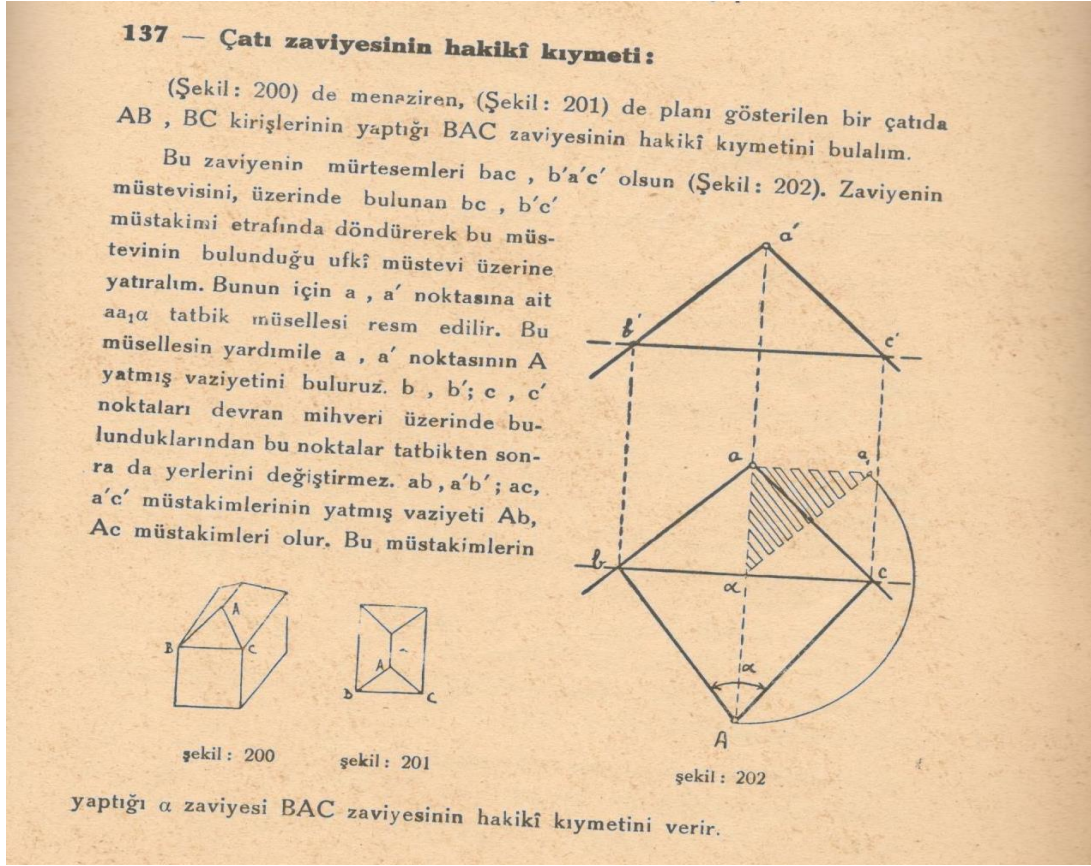

Resim 3. İspat Sorularına Ait Örnekler

Yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında diğer birçok derste olduğu gibi mesleki okullardaki Hendese (Geometri) dersi için ayrı ders kitapları hazırlanmıştır. Örneğin, Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) tarafından fen memurları şubesinde okutulması amacıyla İlk Tersimi Hendese (Geometrik Şekillerin Çizimi) adıyla bir ders kitabı hazırlanmıştır (Güney, 1941). Bu kitabı liselerde okutulan diğer geometri kitaplarından ayıran en önemli özellik kitabın geometri konularının mühendislikte uygulamasına dair bir içeriğe sahip olmasıdır. Kitapta geometri konularına ait bolca çizim ve bu çizimlere ait açıklamalar yer almaktadır. Örneğin; *bir teknenin yan yüzlerinin hakiki buudlarının (uzunluklarının) bulunması, çatı zaviyesinin (açısının) hakiki kıymeti* gibi geometri konularının mühendislikteki uygulamalarına dair konu başlıkları bulunmakta bu başlıklarda yer alan konulara dair detaylı açıklamalar ve görseller yer almaktadır. İlk Tersimi Hendese kitabından örnekler aşağıda yer almaktadır.

Resim 4. Teknenin Yan Yüzleri Örneği

Resim 5. Çatı Örneği

İlk Tersimi Hendese (Geometrik Şekillerin Çizimi) kitabını diğer lise kitaplarından ayıran bir başka özellik ise kitabın sonunda öğretilen konuyla ilgili alıştırmaların, hesaplama sorularının ve ispat sorularının yer almamasıdır. Kitabın asıl amacı yoğun teorik bilgi vermek değil de verilen geometri bilgisinin ilgili alanda kullanımının öğretilmesidir.

“Geometri” ve “analitik geometri” konularını da içeren matematik dersi öğretim programı, 1967-1968 eğitim-öğretim yılından itibaren 9 farklı lisenin fen bölümlerinde uygulanmış 1976-1977 öğretim yılından itibaren ise ülke genelinde tüm liselerde uygulanmıştır. 1991 yılına kadar bir değişikliğe gidilmemiş olup 1991-1998 yılları arasında ülkemizde eğitimde kredili sisteme geçilmiş olmasından dolayı içerik olarak çok değişikliğe gidilmeden aynı konular geometri dersi ve analitik geometri dersi şeklinde tanımlanan ayrı derslerde okutulmaya başlanmıştır. Bir önceki öğretim programıyla örtüşecek şekilde hazırlanan bu öğretim programı 1998 yılından 2005 yılına kadar uygulanmıştır. 2005 yılında ortaöğretim üç yıldan dört yıla çıkarılınca Geometri dersi sınıf düzeylerine göre ayrılarak 10. Sınıfta Geometri 1, 11. sınıfta Geometri 2, 12. sınıfta ise Geometri 3 ve Analitik Geometri (1-2) olarak okutulmaya başlanmıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya konan geometri dersi öğretim programında önemli değişikliklere gidilerek farklı becerileri geliştirmesi amaçlanmış, öğrenme ve öğretim yaklaşım biçimlerinde ve konu sıralamasında önemli değişiklikler yapılmıştır (MEB 2010; Cansız-Aktaş ve Aktaş, 2012). Bu öğretim programı 9.sınıfta uygulanmaya konulduktan sonra bu programla eğitim öğretim gören öğrencilerin 12. sınıf oldukları yıl programın uygulanmasının sonuçları beklenmeden kaldırılmıştır. 2013 yılında uygulamaya konulan ortaöğretim matematik dersi öğretim programında matematik dersi farklı öğrenme alanlarına ayrılmış; Geometri de Sayılar ve Cebir; Veri, Sayma ve Olasılık gibi bir öğrenme alanı olarak ele alınmıştır (MEB, 2013; Akşan Kılıçaslan ve Baki, 2022). 2018 yılından itibaren uygulamaya konan ortaöğretim matematik dersi öğretim programında da 9. sınıftan 12. sınıfa tüm sınıf düzeylerindeki öğrenme alanlarında Geometri yer almaktadır (MEB, 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Hendese (Geometri) dersinin öğrencinin birçok alanda bilgi ve beceri kazanmasında oldukça önemli bir yeri vardır. Matematik biliminin dolayısıyla Hendese'nin (Geometri) ilk esin kaynağı hiç şüphesiz insan ve onun tanımaya ve hükmetmeye çalıştığı çevresidir. İnsanoglu binlerce yıl önce aklını kullanarak

çevresine ve doğaya hükmetmeye çalışmıştır. İnsanoğlunun doğa ve çevre üzerindeki bu hükmetme çabasında geometrinin büyük bir önemi vardır. Bir bakıma insanoğlu bir taraftan doğa sayesinde geometriyi geliştirirken, diğer taraftan da geliştirebildiği geometri kadar doğaya hükmetmiştir. 19. yüzyıl ortalarından günümüze kadar Hendese'nin (Geometri) haftalık ders saati, ders içeriği ve kazanımları açısından geçirdiği evreleri ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim öğretim programında ilkokul 4. sınıf matematik dersinde bazı temel geometri kavramların öğretimi ve bu kavramların günlük hayattaki basit örneklerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca o dönemki öğretimde bazı kavramların öğrencilere somut materyaller yardımıyla öğretilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle sınıf ortamlarında kesme, yapıştırma gibi etkinlikler yapılarak temel geometrik kavramlar (yüzey, köşe vs.) öğretilmeye çalışılmıştır. Günümüz ilkokul matematik öğretim programı geometri öğrenme alanında eski programlardan farklı olarak geometri konuları 1. sınıftan 4. sınıfa kadar her sınıf düzeyinde yer almaktadır. Günümüz öğretim programında da geometri kavramlarının öğretilmesinde somut materyallerin kullanımı ve sınıf içi uygulamalarla öğretimin desteklenmesi tavsiye edilmiştir. Bu durum eski programlarla günümüz programının geometri konularında örtüştüğünü göstermektedir. Günümüz öğretim programında gelişen teknolojiye ayak uydurularak sınıf içi uygulamalarda üç boyutlu dinamik geometri yazılımlarından yararlanılması da tavsiye edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde ortaokulda okutulan derslerde (Hendese I, II ve III) geometri öğretiminde kavramlar uygulamalı örneklere dayandırılarak anlatılmıştır. Öğrencilerin bu kavramları çizerek, katlama yaparak keşfetmesi hedeflenmiştir. Bu durum 2018 yılından beri uygulanmakta olan günümüz matematik eğitim öğretim programıyla örtüşmektedir (MEB, 2018). Günümüz matematik eğitim öğretim programında geometri öğrenme alanında da öğrencilere bazı geometrik kavramlar kazandırılırken (açıortay, kenarortay, yükseklik vs.) çizme, kâğıt katlama gibi uygulamaya dayalı öğretim yapılmaktadır. Buna ilaveten gelişen teknoloji matematik öğretimine yenilikler katmış kavramların öğretiminde uygulamalar bazı yazılım programları (geogebra, sketchpad vb.) aracılığıyla da yapılabilmektedir. 1937 yılı programında Hendese III dersinde trigonometri, Tales teoremi, Öklid bağıntısı gibi ortaokullar için ağır sayılabilecek geometri konuları, bazı formüllere ait ispatlar yer almaktadır. Günümüz ortaokul matematik öğretim programı geometri öğrenme alanına ait müfredatta hem bu konular hem de formüllerin ispatına dair açıklamalar yer almamaktadır. Geometri dersine ait eski kitaplarda bu konularla ilgili problemlere yer verilmiştir. Günümüzde de geometri öğretiminde problem çözmeye oldukça önem verilmektedir. Gerek eğitim öğretim programımızda kazandırılması gereken temel beceriler arasında problem çözmenin yer alması gerekse 2018 yılından beri yapılan merkezi sınavlarda beceri temelli sorular adıyla problem çözme yaklaşımının ölçülmesi geometri kitaplarında da problemlere yer verilmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Geçmiş dönemlerdeki lise geometri programlarında ortaokul kitaplarından farklı olarak teorik bilgiye oldukça yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Okutulan kitaplarda da teorem ispatları ve bu ispatlara dair sorular yer almaktadır. Bu durum günümüz öğretim programıyla farklılık göstermektedir. Günümüzdeki öğretim programında lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilere her teoremin ispatı verilmemektedir. O dönemki kitaplarda konularla ilgili problemler yer alsa da günümüz kitaplarında problemlere daha çok yer verilmektedir. Bunun en önemli sebebi problem çözmenin son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitim öğretimin merkezine alınmış olmasıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mesleki liselerde Hendese dersi diğer liselerden farklı bir öğretim programına sahiptir. Öyle ki o dönem okutulan İlk Tersimi Hendese ders kitabına baktığımızda, diğer geometri kitaplarından farklı olarak bu kitap geometri konularının mühendislikte uygulamasına dair bir içeriğe sahiptir. O dönem mesleki okullarda geometri dersinin okutulmasının asıl amacı teorik bilgi vermek değil verilen geometri bilgisinin ilgili alanda kullanımının öğretilmesidir. Günümüz eğitim öğretim programı bu konuda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki mesleki lise programının gerisinde kalmıştır. Günümüz mesleki liselerinde geometri konuları kültür dersi olarak verilen Matematik dersinin içinde öğrenme alanı olarak yer almakta ve diğer liselerden daha basit düzeyde işlenmektedir. Öğrenciler öğrendikleri geometri konularını kendi alanlarında nasıl kullanacaklarına dair örneklerle neredeyse hiç karşılaşmadan okuldan mezun olmaktadır. Bu da onların meslek hayatlarında geometriyi nasıl kullanacaklarını bilmemelerine belki de bu dersi gereksiz bir ders olarak görmelerine sebep olmaktadır.

Özetle geometri konuları geçmiş dönem öğretim programlarında ayrı bir dersin içeriğini oluştursa da günümüzde kullanılan öğretim programında matematik dersinin içinde bir öğrenme alanı olarak yer almaktadır. Bu durum geometrinin konularının azaltılmasına sebep olmuş ve geometri konularının derinlemesine incelenmesine olanak vermemektedir. Bunun yanında günümüz müfredatında geometri

konularıyla ilgili problem çözmeye geçmişe nazaran daha çok önem verilmektedir. Gerek matematik ders kitaplarında gerekse MEB tarafından dağıtılan, çevrimiçi erişime açılan ek kaynaklarla bu durum desteklenmektedir. Bu durumun sebebi tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de problem çözmeye son yıllarda verilen önem olarak gösterilebilir. Gelişen teknoloji geometri öğretimini de etkilemiş ve geometri öğretiminde dinamik geometri yazılımlarından da yararlanmayı mümkün kılmıştır. Bu sayede öğrencilerin sınıf ortamlarında veya evlerinde geometrinin farklı uygulamalarını kolaylıkla deneyimlemeleri, geometri konularını keşfetmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu da geometri konularının öğretimini kolaylaştırmanın yanında öğrenilen bilginin kalıcı hale gelmesini de sağlamaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayanarak aşağıda yer alan önerilerde bulunulmuştur.

- Matematik öğretim programlarında yer alan geometri kazanımlarının öğretilmesinde geometri tarihinden de yararlanılması (kısa bilgi, görsel, terimin eski adı vs.) önerilmektedir. Öğrencilerin bazı konuların tarihsel gelişimini bilmeleri onların derse olan tutumlarını artıracaktır.
- Ders kitaplarında teorik bilgiyi destekleyecek nitelikte uygulamaların da yer alması konuların öğretimini, öğrencilerin konuyu içselleştirmesini kolaylaştıracağından kitap içeriklerindeki geometri konularında uygulamaya yönelik etkinliklerin artırılması önerilmektedir.
- Günümüzdeki meslek liseleri kitaplarında da Cumhuriyet döneminde okutulan İlk Tersimi Hendese ders kitabında olduğu gibi geometri konularının öğrencilerin alanlarındaki uygulamalarına yönelik içeriklerin olması önerilmektedir.
- Geometri konularının geometri öğrenme alanında değil de ayrı bir ders olarak okutulması konuların daha derin ve kapsamlı verilmesine olanak sağlayacağından, Geometrinin ayrı bir ders olarak okutulması önerilmektedir.

Etik Beyan

“Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Henneseden Geometriye” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akşan Kılıçaslan, E. ve Baki, A. (2022). Geometri dersi öğretim programı neden uygulanamadı? Program geliştirme çalışmasına katılan akademisyenler gözünden. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 136-158. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1079166>
- Akyüz, Y. (2015). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2015*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arı, K. ve Ünüvar, E. (2020). Şemsiyye Fi'l Hisab Adlı eserin geometri konularının matematik öğretimi bakımından 2017 ortaöğretim matematik dersi öğretim programı ile karşılaştırılması. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1180-1203.
- Aydın, M., Laçın, S., ve Keskin, İ. (2018). Ortaöğretim matematik dersi öğretim programının uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *International e-Journal of Educational Studies*, 2(3), 1-11.
- Boyko, S. (2011). Türkiye'de 1939–1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), 157-181.
- Boyer, C. B. (1968) *A history of mathematics*. New York: John Wiley & Sons.
- Cansız-Aktaş, M. (2013). Ortaöğretim geometri öğretim programının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 69-82.
- Cansız-Aktaş, M. ve Aktaş, D. Y. (2014). Yeni ortaöğretim geometri dersi öğretim programının uygulamalarında yaşananlardan yansımalar. *MATDER Matematik Eğitimi Dergisi*, 1(1), 31-40.
- Eraslan Yalçın, E. ve Özgeldi, M. (2019). 1924-2018 ortaokul matematik öğretim programlarının geometrik düşünme alışkanlıkları bakımından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 131-146.
- Güney, F. (1941). *İlk Tersimi Hendese*, Yüksek Mühendis Mektebi Matbaası, İstanbul.
- Devlet Basımevi (1937). *Hendese I, ortaokul kitapları riyaziye dersleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Devlet Basımevi (1936). *Hendese II, ortaokul kitapları riyaziye dersleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Devlet Basımevi (1937). *Hendese III, ortaokul kitapları riyaziye dersleri*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- İzzet, M. ve Fehmi, H. (1930). *Hendesede ilk adım*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Kalkan, Ö. ve Tunç, T. (2020). Cumhuriyetten günümüze ortaokul fen dersleri öğretim programlarında yer alan fizik konularının karşılaştırılması incelenmesi, *IHEAD*, 5(2), 294-326.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaya, R. (2004). *Geçmişten günümüze geometri, geometri öğretimi ve öklid dışı geometrilerin öğretimdeki yeri ve önemi*. Matematikçiler Derneği.

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sırt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Koçer, H. A. (1971). *Eğitim tarihi (İlk Çağ) I*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2016). Cumhuriyet dönemi ortaokul Türkçe dersi öğretim programlarının söz varlığının geliştirilmesi açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 45(210), 115-140.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (1949). *Ortaokul programı*. Ankara: Devlet Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB) (1990). *İlköğretim matematik dersi programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB-TTKB) (1998). *İlköğretim okulu matematik dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Müftüoğlu, F. (2004). *Maârif meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nazmi, A. ve Hilmi, (1932). *Hendese dersleri I*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Özmantar, M. F., Ağaç, G., Yılmaz, B. ve Özbey, N. (2020). Ortaokul matematik öğretim programları tarihsel bir inceleme. Özmantar, M. F. Akkoç, H., Kuşdemir Kayıran, B. ve Özyurt, M.. (Ed.) *Ülkemizde uygulamaya konulan ortaokul matematik öğretim programlarına genel bir bakış içinde*. (ss. 1-11). Ankara: Pegem Akademi.
- Özmantar, M. F., Akkoç, H., Kuşdemir Kayıran, B. ve Özyurt, M. (2020). *Ortaokul matematik öğretim programları tarihsel bir inceleme*. Ankara: Pegem Akademi
- Öztürk, C. (2020). İdâdi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21.
- Şişman, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

It is unquestionable that the education evolved and developed significantly over time and the educational institutions which are the areas of application of it plays a crucial role in the rise of a community. Educational institutions survived as long as they could keep up with the times and meet needs of the community in which they were. The ability of the educational institutions to keep up with the times depends significantly on the curricula they have and apply. One of the most important courses of such curricula is geometry. Geometry has always attracted the attention and made a ground in many spheres of life since the existence of human being. When we look at the nations that began to develop and modernize, the first regular geometrical shapes are seen in the pieces of lands which were divided and cultivated, such as croplands and vineyards. It is also seen in the mass praying halls such as temples, synagogues, cathedrals/churches and mosques, transportation structures such as water channels, bridges, caravanserais etc, and buildings such as large commercial buildings, palaces of kings, sultans and emperor, shrines, pharaoh's tombs, and city walls and so forth. Today, geometrical knowledge is used in any kind of architectural works and numerous technical tools.

This study aims to investigate thoroughly the geometry lesson, which has an important place in our lives since from ancient times, in terms of content, course hours, and curriculum by the type of school, from the Ottoman period up to today. The study used the document analysis, which is one of qualitative research methods. The geometry course books printed and geometry curricula used since from the early years of the Republic up to today constitute the main source of the data used in the study. The data obtained were compiled and analyzed systematically and comparatively.

The data from the study shows that geometry is a learning domain included in the mathematics lesson in the curricula of today although the subjects of geometry constituted the content of a separate lesson in the curricula in the past. This resulted in the reduction of the subject of geometry, making it impossible to investigate the subjects of geometry thoroughly. Besides, problem solving is more widely included in the subjects of geometry in today's curricula compared to those in past. This is supported by both mathematics course books and the additional sources made available online and distributed by MoNE. It may be claimed that this is because of the importance that has recently been attached to problem solving in our country as in all over the world. The advancing technology has affected the geometry teaching and made it possible to use dynamic geometry software in geometry teaching. By this means, it has become possible for students to experience different applications of geometry in the classroom environment or at home and discover the subjects of geometry. This not only makes it easier to teach the subjects of geometry but also ensures that the knowledge learned becomes permanent. Based on the results of the study, it is recommended that the geometry lesson be taught as a separate lesson, the history of geometry may be referred in teaching the achievements of geometry included in the mathematics curricula, and the subjects of geometry in the course books be supported with applications.

Öğretmenlerin Örgütsel Güvenleri ile Özerklikleri Arasındaki İlişkide Örgütsel Güç Mesafesi Algısının Aracı Rolü

İbrahim ÇOLAK¹, Yılmaz İlker YORULMAZ²,
Yalçın SEVER³ ve Yahya ALTINKURT⁴

Öz

Bu çalışmada öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Muğla ilindeki ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapan 388 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Örgütsel Güven Ölçeği, Örgütsel Güç Mesafesi Ölçeği ve Öğretmen Özerkliği Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler ve Pearson korelasyon katsayıları kullanılmıştır. Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı etkisi yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin örgütsel güvenleri orta düzeydedir. Örgütsel güç mesafesi açısından öğretmenler, en çok güce razı olma, en az gücü araçsal kullanma algısına sahiptir. Öğretmenler yüksek düzeyde özerklik davranışları sergilemektedirler. Örgütsel güvenin öğretmen özerkliği ve örgütsel güç mesafesinin boyutlarından güce razı olma ve gücü kabullenme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, düşük düzeyde ve pozitif yönlü doğrudan etkisi bulunmaktadır. Güce razı olma ve gücü kabullenmenin ise öğretmen özerkliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, düşük düzeyde ve negatif yönlü doğrudan etkisi bulunmaktadır. Örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkide güce razı olma ve gücü kabullenmenin engelleyici aracı rolünde olduğu belirlenmiştir.

Anabtar Kelimeler: Örgütsel Güven, Öğretmen Özerkliği, Güç Mesafesi, Örgütsel Güç Mesafesi

The Mediating Role of Organizational Power Distance Perception in the Relationship between Teachers' Organizational Trust and Teacher Autonomy

Abstract

This study aims to identify the mediating role of organizational power distance perception in the relationship between teachers' organizational trust and teacher autonomy. The sample of the study is comprised of 388 teachers working in primary, secondary, and high schools of Muğla province in Turkey. Organizational Trust Scale, Organizational Power Distance Scale, and Teacher Autonomy Scale were employed as data collection tools. Descriptive statistics and Pearson correlation coefficients were employed in the analysis of data. The mediating effect of organizational power distance perception in the relationship between teachers' organizational trust and teacher autonomy was tested with structural equation modelling. According to the research results, teachers' organizational trust is at medium level. In terms of organizational power distance, teachers have the perception of acquiescence of power the most and of instrumental use of power the least. Teachers exhibit autonomous behaviors at high level. Organizational trust has low level positive and statistically significant direct effect on teacher autonomy and on acquiescence of power and acceptance of power which are among the dimensions of organizational power distance. Acquiescence of power and acceptance of power has low level negative and statistically significant direct effect on teacher autonomy. It has been revealed that acquiescence of power and acceptance of power have suppressor mediator roles in the relationship between organizational trust and teacher autonomy.

Key Words: Organizational Trust, Teacher Autonomy, Power Distance, Organizational Power Distance

Atf İçin / Please Cite As:

Çolak, İ., Yorulmaz, Y. İ., Sever, Y. ve Altinkurt, Y. (2023). Öğretmenlerin Örgütsel Güvenleri ile Özerklikleri Arasındaki İlişkide Örgütsel Güç Mesafesi Algısının Aracı Rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 488-501. doi:10.33206/mjss.1210467

Geliş Tarihi / Received Date: 26.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.01.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi, ibrhmcolak@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-7914-3447

² Dr. - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, yilkeryorulmaz@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0934-3942

³ Doktora Öğrencisi - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yalcinsever@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-8714-0174

⁴ Prof. Dr. - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, yaltinkurt@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-5750-8847

Giriş

Örgütlerin varlıklarını etkili bir şekilde sürdürebilmelerinde yönetim süreçlerinde verilen kararlar önemli bir yere sahiptir. Eğitim örgütlerinde, yönetim ve eğitim konularında birçok karar verilmesi gerekmekte ve bu kararların sonuçları öğretmenleri, öğrencileri, velileri ve süreç içerisinde tüm paydaşları etkileyebilmektedir. Profesyonel bir meslek olan öğretmenliği diğer işlerden ayıran temel fark, mesleki süreçlerde uzmanlığın daha fazla işe koşulmasıdır. Diğer mesleklerden farklı olarak öğretmenlerin, bir sınıf ortamında farklı düzey ve özelliklere sahip çok sayıda öğrenci ile etkileşimde bulunma, farklı yöntem ve teknikler kullanarak bu öğrencilerin gelişimlerini izleme ve geliştirme görevi ve sorumluluğu bulunmaktadır. Öğretmenlerin bu tip görev ve sorumluluklarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesi, karar ve uygulamalarında inisiyatif gerektiren belirli bir esnekliği, yani özerkliği zorunlu kılmaktadır. Ancak öğretmenlerin mesleki konularda özerk hareket edebilmelerinde, eğitim sistemlerinin çizdiği sınırlar temel düzeyde belirleyicidir. Türkiye gibi aşırı merkezizetçi yapılarda ise bu sınırlar oldukça dardır. OECD ülkeleri arasında Türkiye, öğretmen özerkliği konusunda son sıralarda yer almaktadır. Türkiye eğitim sistemi, öğretmenlere, program içeriğinin belirlenmesi, kullanılacak ders kitaplarının seçimi ve öğrenci değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi konularında özerklik tanımazken, sadece derslerde kullanılacak yöntem ve teknikler konusunda kısmi bir özerklik tanımaktadır (Çolak ve Altınkurt, 2017; Eurydice, 2008; OECD, 2013). Buna rağmen yapılan araştırmalar (Buyruk ve Akbaş, 2021; Çolak ve Altınkurt, 2017; Çolak, Yorulmaz ve Altınkurt, 2022; Kara ve Bozkurt, 2022; Yorulmaz, Çolak ve Çiçek Sağlam, 2018b; Yurtseven ve Hoşgörür, 2021) öğretmenlerin özerklik davranışlarının görece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yani öğretmenler mevzuattaki kısıtlamalara rağmen özerklik davranışları sergilemektedirler. Bu durum öğretmenlerin kişisel özelliklerinin yanında, görev yaptığı örgütün kültürü, iklimi, örgüt içi ilişkiler gibi birçok değişkenin öğretmenlerin özerklik davranışlarını etkileyebildiğini göstermektedir.

En genel anlamı ile öğretmen özerkliği, etik ilkeler ve yasalar çerçevesinde, öğretmenlerin mesleki konularda kendi kararlarını alma ve uygulamada bağımsız ve özgür olarak hareket edebilmesi olarak tanımlanabilir. Alanyazında öğretmen özerkliğinin kapsamı geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda öğretmen özerkliği, mesleki gelişim (Öztürk, 2011), iş birliği (Vangrieken, Grosemans, Dochy ve Kyndt, 2017), hesap verebilirlik (Wilkins, 2011) ve sorumluluk (Ramos, 2006) gibi konuları kapsayacak şekilde kavramsallaştırılmaktadır. 1980'li yıllarda alanyazına girmeye başlayan öğretmen özerkliği kavramının önemi, ilerleyen yıllarda artmış ve bu kavram birçok uluslararası araştırmaya ve rapora da konu olmuştur. Örneğin, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü [(OECD)- Organisation for Economic Co-operation and Development] tarafından yayımlanan “Öğretmenlerin Profesyonelleşmesinin Desteklenmesi” adlı raporda, öğretmenlerin profesyonelleşmesinde öğretmen özerkliğinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Anketi (TALIS) verileri doğrultusunda hazırlanan bu raporda, öğretmen özerkliği, öğretmenlik mesleğinin yapı taşlarından biri olarak tanımlamakta ve öğretmenlere ders içeriğinin belirlenmesi ve öğrenme materyallerinin seçimi gibi konularda daha fazla özerklik verilmesi önerilmektedir (OECD, 2016). Öğretmen özerkliğinin giderek artan önemi, eğitimin niteliğinde öğretmenlerin kritik bir role sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Öğretmenlerin özerk davranışlar sergilemelerinde, yapısal düzenlemelerin yanı sıra mesleki yeterlikler ve çalışma ortamının yapısı etkili olabilmektedir (Çolak ve Altınkurt, 2017). Bu araştırmada çalışma ortamına ilişkin değişkenlerden örgütsel güven ile örgütsel güç mesafesinin öğretmen özerkliği üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

Örgütsel güven, örgütlerin işleyişinin temel yapı taşı oluşturmaktadır. Çünkü güven sağlanmadan örgütün varlığını sürdürmesi ve amaçlarına ulaşması mümkün değildir. Okullarda, yöneticilerin, öğretmenlerin ve paydaşların amaçlarına ulaşabilmeleri karşılıklı bağımlılığı ve güveni gerektirmektedir (Hoy ve Tarter, 2004). Örgütsel anlamda güven, çalışanların işlerini yaparken herhangi bir şekilde zarar görmeyeceğine olan inancına dayanmaktadır. Alanyazında örgütsel güven kavramının, daha çok güvenin oluşmasını sağlayan şartlar açısından ele alındığı görülmektedir. Bu şartlar, yardımseverlik, güvenilirlik, yeterlik, dürüstlük ve açıklık (Tschannen-Moran, 2001; Tschannen-Moran ve Hoy, 2000) olarak ifade edilmektedir. Çalışanlar, karşılındaki kişilerin bu yönde davranacaklarına inandıklarında, haksızlığa uğramayacaklarını düşünerek inisiyatif almaya istekli hale gelebilmektedirler. Okullar açısından, örgütsel güvenin oluşması, yöneticilere güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven olarak üç boyutta ele alınmaktadır (Hoy ve Tschannen-Moran, 2003; Yılmaz, 2006). Yani çalışanların, yönetici, meslektaş, öğrenci ve velilere güven duyması bir bütün olarak örgütsel güveni artırmaktadır. Alanyazındaki araştırmalar, örgütsel güvenin, öğrenci başarısını (Goddard, Tschannen-Moran ve Hoy, 2001), örgütsel vatandaşlık davranışlarını (Schwabsky, 2014), iş doyumunu (Van Maele ve Van Houtte, 2012) ve örgütsel bağlılığı (Akin ve Orman, 2015) arttırdığına dikkat çekmektedir. Bu araştırmada örgütsel güven bağımsız

değişken olarak ele alınmıştır. Çünkü örgütsel güvenin öğretmenlerin davranışları ve kararları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim örgütte güven ortamının sağlanması, öğretmenleri sorumluluk alarak özerk davranışlar sergilemek için istekli hale getirebilmektedir. Araştırmada, öğretmenlerin özerklik davranışlarını etkilediği öngörülen ve aracı değişken olarak ele alınan diğer bir değişken, örgütsel güç mesafesidir.

Sosyolojik bir kavram olarak güç mesafesi, toplumsal yapıdaki konumlanmada, kişiler ve gruplar arasındaki güç eşitsizliği ve o kültürdeki kişilerin bu eşitsizliğe verdiği tepki ile ilgilidir. Güç mesafesi konusunda öncül araştırmalar gerçekleştiren Hofstede'e (2001) göre, güç mesafesi, toplumun görece az güçlü bireylerinin gücün eşit bir şekilde dağılmamasını normal karşılama ve kabullenme derecesidir. Yüksek güç mesafesi, bu eşitsizliklerin toplum üyeleri tarafından normal görüldüğü, kabul edildiği ya da bu eşitsizliğe razı olduğu anlamına gelmektedir. Güç mesafesinin yüksekliği ya da düşüklüğü kültürel ve yapısal nedenlerle açıklanmaktadır. Toplulukçu, ataerkil özellikler gösteren geleneksel toplumlarda güç mesafesinin düzeyi yükselirken; yapıya önem veren modern toplumlarda ise güç mesafesinin düzeyi düşmektedir. Yine geleneksel ve modern toplumların dayanışma biçimleri (Durkheim, 2018) de güç mesafesi üzerinde etkili olmaktadır. Mekanik dayanışmanın yaygın olduğu geleneksel toplumlarda güç mesafesi, organik dayanışmanın yaygın olduğu modern toplumlardan daha yüksektir. Bu durumun, toplumsal yapının kurumları olan örgütlere yansması da doğal olarak kaçınılmazdır. Hatta toplumsal yapıya kıyasla daha belirgin hiyerarşik ilişkilerin bulunduğu örgütlerde, çalışanların sahip oldukları ya da maruz kaldıkları güce ve güç eşitsizliklerine yükledikleri anlam, güç mesafesinin yönünü ve derecesini belirlemektedir. Örneğin güç mesafesinin yüksek olduğu örgütlerde yöneticiler otoriter davranışlar sergilerken, çalışanlar ise yapılması gerekenlerin söylenmesini beklemektedirler. Güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde ise yöneticiler astlara danışmakta ve çalışanlar kontrole daha az gereksinim duymaktadırlar (Hofstede, 2001).

Alanyazında örgütsel güç mesafesinin boyutlarına ilişkin farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmalar güç mesafesini tek boyutlu (Varoğlu, Basım ve Ercil, 2000) ya da kültürel değerlerin bir boyutu (Dörtöy, 2012; Hofstede, 2001; Hofstede, Hofstede ve Minkov, 2010) olarak ele almaktadır. Konuya ilişkin en kapsamlı sınıflama Yorulmaz, Çolak, Altinkurt ve Yılmaz (2018a) tarafından yapılmıştır. Bu sınıflamada örgütsel güç mesafesi; gücü meşrulaştırma, gücü araçsal kullanma, güce razı olma ve gücü kabullenme olarak belirlenmiştir. Bu sınıflamada gücü meşrulaştırma, eşit olmayan güç dağılımının ussallaştırılmasını ifade ederken; gücü araçsal kullanma, çalışanların üstlerine yakın hareket ederek ya da rol yaparak işlerini daha kolay yürütebileceklerini düşünmelerini açıklamaktadır. Güce razı olma, çalışanların yönetimin benimsemedikleri uygulamalarını değiştirebileceklerine ilişkin inançlarının düşük olması nedeniyle duruma uyum sağlamalarını anlatmaktadır. Gücü kabullenme ise güç eşitsizliklerinin içselleştirilerek sorgulanmadan kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Yorulmaz, 2021; Yorulmaz vd., 2018a).

Araştırma kapsamında incelenen değişkenler, birbirleri ile ilişkileri kapsamında incelendiğinde araştırmanın bağımsız değişkeni olan örgütsel güvenin, öğretmenlerin özerklik davranışlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Okullarda örgütsel güvenin sağlanması, öğretmenlerin daha rahat hareket edebilmelerine, meslektaşları ile iş birliği yapabilmelerine ve inisiyatif olarak kendi kararlarını verebilmelerine yardımcı olabilmektedir. Nitekim Paradis, Lutovac, Jokikokko ve Kaasila (2019), araştırmalarında, öğretmenlerin özerklik algılarında ilişkilerin güvene dayalı olmasının belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine doğrudan öğretmen özerkliği ile örgütsel güven arasında olmasa da alanyazında bazı araştırmalar örgütsel güvenin öğretmenleri rol fazlası davranışlara yönlendirdiğine dikkat çekmektedir. Örneğin, Yorulmaz, Iliman Püsküllüoğlu, Çolak ve Altinkurt (2021), eğitim örgütlerinde yürüttükleri meta-analiz araştırmasında, örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla güvenin, temel bir gereksinim olmasından dolayı, öğretmenlerin harekete geçmelerinin bir ön şartı olduğu söylenebilir. Diğer yandan örgütsel güvenin, araştırmanın aracı değişkeni olan örgütsel güç mesafesi ile ilişkili olduğu öngörülmektedir. Örgütsel güvenin artması, okulda, otoriteye daha az önem atfedilen, öğretmenlerin karar alma süreçlerine katıldığı yani örgütsel güç mesafesinin düşük olduğu bir ortam oluşturabilir. Özellikle öğretmenlerin yöneticilere duydukları güven, otoriteye olan bakış açılarını etkileyebilir. Nitekim yöneticilere duyulan güvensizlik, örgütlerdeki yüksek güç mesafesi ile ilişkili olabilmektedir (Yorulmaz, 2021). Son olarak araştırmanın aracı değişkeni olan örgütsel güç mesafesinin, öğretmenlerin özerklik davranışları ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü güç mesafesi yüksek olan örgütlerde bulunan aşırı merkezîyetçi bir yapı ve yüksek kontrol gereksinimi, öğretmenlerin inisiyatif olarak kendi kararlarını vermelerini ve girişimde

bulunmalarını engelleyebilmektedir. Buna karşı güç mesafesi düşük olan örgütlerde otoriteye daha az önem atfedilmesi ve insan merkezli karar alma biçiminin bulunması, öğretmenleri özerk davranışlar sergilemeleri konusunda cesaretlendirebilecektir. Nitekim Çolak, Yorulmaz ve Altınkurt (2022) araştırmalarında, örgütsel güç mesafesi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Alanyazında öğretmenlerin güç mesafesi algılarının, mesleki öğrenme ve öğretimsel liderlik (Shengnan ve Hallinger, 2021), iş doyumunu (Demirer, 2018) ve örgütsel muhalefet (Atmaca, 2021) gibi değişkenlerle ilişkilerini inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Örgütsel güven konusunda da öğretmenler özele bir çok araştırma yürütüldüğü görülmektedir (Yorulmaz vd., 2021). Ayrıca, alanyazında öğretmenlerin özerklik davranışlarının bağımlı değişken olarak ele alındığı bir çok araştırma yürütülmüştür. Bu araştırmalarda öğretmenlerin özerklik davranışları ile okul iklimi (Çolak ve Altınkurt, 2017), yapısal ve psikolojik güçlendirme (Yorulmaz vd., 2018b), liderlik davranışları (Yazıcı ve Akyol, 2017), güç mesafesi (Çolak, Yorulmaz ve Altınkurt, 2022) ve duygusal emek (Yurtseven ve Hoşgörür, 2021) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Alanyazında örgütsel güven ile öğretmenlerin özerklik davranışlarını inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunsa da (Paradis vd., 2019), örgütsel güven ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesinin aracı rolünü inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Ayrıca öğretmenlerin özerklik davranışlarına etki edebilecek bağımsız ve aracı değişkenlerin ortaya konması, öğretmenlerin özerkliğinin desteklenmesi konusunda yöneticilere ve politika yapıcılara yol gösterebilecektir. Bu bağlamda bu çalışmada, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının (gücü meşrulaştırma, gücü araçsal kullanma, gücü kabullenme ve güce razı olma) aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca yönelik şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide gücü meşrulaştırmanın aracı rolü bulunmakta mıdır?
2. Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide gücü araçsal kullanmanın aracı rolü bulunmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide gücü kabullenmenin aracı rolü bulunmakta mıdır?
4. Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide güce razı olmanın aracı rolü bulunmakta mıdır?

Yöntem

Öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı rolünü belirlemeyi amaçlayan bu araştırma tarama modelinde desenlenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Muğla ilindeki ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan 13.893 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oransız küme örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Bu çerçevede evreni temsil etme yeterliğine sahip örneklem sayısı %95 güvenirlilik düzeyi için en az 374 olarak hesaplanmıştır. Veri toplama araçlarının geri dönüşlerinde eksiklikler veya eksik doldurulmuş ölçekler olabileceği göz önünde bulundurularak 420 öğretmene ulaşılması planlanmıştır. Veri toplama araçlarının uygulanması sürecinde öğretmenlerin gönüllü katılımı esas alınmıştır. Araştırma kapsamında 409 öğretmenden veri toplanmıştır. Toplanan verilerden 21'i uç değer özelliği göstermesi nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. Bu çerçevede geçerli 388 veri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %65,2'si kadın (n = 253), %34,8'i (n = 135) erkektir. Katılımcıların %24,2'si ilkokullarda (n = 94), %29,1'i ortaokullarda (n = 113), %46,6'sı liselerde (n = 181) görev yapmaktadırlar. Öğretmenlerin %17,5'i (n = 68) 9 yıl ya da daha az, %45,1'i (n = 175) 10-19 yıl arasında, %37,4'ü (n = 145) 20 yıl ve üzerinde mesleki kıdeme sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında Örgütsel Güven Ölçeği, Örgütsel Güç Mesafesi Ölçeği ve Öğretmen Özerkliği Ölçeği kullanılmıştır.

Örgütsel Güven Ölçeği, Yılmaz (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, "1- Hiçbir zaman" ile "5- Her zaman" aralığında puanlanmaktadır. Her bir faktörden ve ölçeğin tümünden alınan puanın yüksekliği, yüksek güven duygusuna işaret ederken, puanın düşükliğü ise düşük güven duygusunu belirtmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliği, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile test edilmiştir. Ölçek, Yöneticiye Güven (7 madde), Meslektaşlara Güven (8 madde) ve Paydaşlara Güven (7 madde) olmak üzere üç boyut ve 22 maddeden oluşmaktadır. Bu yapı, toplam varyansın %56,46'sını açıklamaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri .31 ile .74 aralığındadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, Yöneticiye Güven boyutu için .73, Meslektaşlara Güven boyutu için .90, Paydaşlara Güven boyutu için .79 ve ölçeğin tümü için .88 olarak belirlenmiştir (Yılmaz, 2006). Ölçeğin iç tutarlık katsayıları bu araştırma kapsamında yeniden hesaplanmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, Yöneticiye Güven için .84, Meslektaşlara Güven için .92, Paydaşlara Güven için .91 ve ölçeğin tümü için .93 olarak hesaplanmıştır.

Örgütsel Güç Mesafesi Ölçeği, Yorulmaz vd. (2018a) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, “1- Hiçbir zaman” ile “5- Her zaman” aralığında puanlanmaktadır. Ölçekten toplam puan alınmamaktadır. Ölçeğin her bir boyutundan alınan yüksek puan, o boyuta ilişkin örgütsel güç mesafesinin yüksekliğini ifade etmektedir. Ölçek, Gücü Meşrulaştırma, Gücü Araçsal Kullanma, Gücü Kabullenme ve Güce Rız Olma olmak üzere dört boyut ve 20 maddeden oluşmaktadır. Bu yapı, toplam varyansın %56,6'sını açıklamaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. AFA sonucunda ölçeğin faktör yük değerleri; Gücü Meşrulaştırma açısından .62 ile .81, Gücü Araçsal Kullanma açısından .58 ile .69, Gücü Kabullenme açısından .57 ile .82 ve Güce Rız Olma açısından .53 ile .76 aralığındadır. DFA ile ulaşılan uyum iyiliği indeksleri ($\chi^2/sd = 2.29$, GFI = .90, CFI = .95, AGFI = .86, RMSEA = .07, RMR = .07, SRMR = .07, NFI = .92, NNFI = .95) şeklindedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, Gücü Meşrulaştırma boyutu için .74, Gücü Araçsal Kullanma boyutu için .77, Gücü Kabullenme boyutu için .79 ve Güce Rız Olma boyutu için .80 olarak belirlenmiştir (Yorulmaz vd., 2018a). Ölçeğin iç tutarlık katsayıları bu araştırma kapsamında yeniden hesaplanmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, Gücü Meşrulaştırma için .77, Gücü Araçsal Kullanma için .84, Gücü Kabullenme için .80, ve Güce Rız Olma için .83 olarak hesaplanmıştır.

Öğretmen Özerkliği Ölçeği, Çolak ve Altinkurt (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, “1- Hiçbir zaman” ile “5- Her zaman” aralığında puanlanmaktadır. Ölçekten toplam puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi, öğretmenlerin özerklik davranışlarının artması anlamına gelmektedir. Ölçek, Öğretme Süreci Özerkliği, Öğretim Programı Özerkliği, Mesleki Gelişim Özerkliği ve Mesleki İletişim Özerkliği olmak üzere dört boyut ve 17 maddeden oluşmaktadır. Bu yapı, toplam varyansın %63,84'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği, AFA ve DFA ile test edilmiştir. AFA sonucunda elde edilen faktör yük değerleri; Öğretim Programı Özerkliği açısından .60 ile .81, Öğretme Süreci Özerkliği açısından .51 ile .77, Mesleki İletişim Özerkliği açısından .56 ile .86, Mesleki Gelişim Özerkliği açısından .81 ile .85 aralığındadır. DFA ile ulaşılan uyum iyiliği indeksleri ($\chi^2/sd = 2.23$, GFI = .90, CFI = .97, AGFI = .86, RMSEA = .06, SRMR = .06, NFI = .94, NNFI = .96, IFI = .97) şeklindedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, Öğretim Programı Özerkliği boyutu için .82, Öğretme Süreci Özerkliği boyutu için .82, Mesleki İletişim Özerkliği boyutu için .78, Mesleki Gelişim Özerklik boyutu için .85 ve ölçeğin tümü için .89 olarak belirlenmiştir (Çolak ve Altinkurt, 2017). Ölçeğin iç tutarlık katsayıları bu araştırma kapsamında yeniden hesaplanmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, Öğretim Programı Özerkliği boyutu için .76, Öğretme Süreci Özerkliği boyutu için .73, Mesleki İletişim Özerkliği boyutu için .92, Mesleki Gelişim Özerkliği boyutu için .76 ve ölçeğin tümü için .89 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikler ve Pearson korelasyon katsayıları kullanılmıştır. Korelasyon katsayıları, mutlak değer olarak, $r < .30$ ise düşük, $.30 \leq r < .70$ aralığında ise orta, $r \geq .70$ ise yüksek düzey ilişki şeklinde yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2014). Örgütsel güven ile öğretmenlerin özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı etkisi yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmiştir. Veri analizi AMOS 22 programı kullanılarak yapılmıştır. Veri analizi öncesinde, veri setinde uç değer analizleri yapılmış ve dağılımın normalliği incelenmiştir. Tek yönlü uç değer özelliği gösteren 17 veri, çok yönlü uç değer özelliği gösteren dört veri, veri setinden çıkarılmış, veri analizleri geçerli 388 ölçek formu ile yürütülmüştür.

Verilerin analizi öncesinde, veri seti, yapısal eşitlik modellemesinin sayıtları açısından incelenmiştir. Bu kapsamda, veri seti, tek değişkenli normallik, çok değişkenli normallik ve çoklu bağlantı sorunu açısından değerlendirilmiştir. Tek değişkenli normalliğin durumu çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenerek belirlenmiştir. Veri setinde, çarpıklık katsayıları -.78 ile .86 aralığında, basıklık katsayıları -.51 ile .90 aralığındadır. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında olması tek değişkenlik normallik bakımından kabul edilebilir olarak yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2014). Çok değişkenli normalliğin

durumu ise saçılma diyagramı matrisleri incelenerek belirlenmiştir. Değişken çiftlerinin oluşturduğu diyagramların elipse yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, veri setinin çok değişkenli normallik sayılınsını karşıladığı anlaşılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Çoklu bağlantı probleminin durumunu belirleyebilmek için varyans artış faktörleri (Variance Inflation Factor [VIF]) ve tolerans değerleri hesaplanmıştır. VIF değerinin >10, tolerans değerinin <.10, olması, veri setinde çoklu bağlantı problemine işaret etmektedir (Kline, 2016). Veri setindeki en düşük tolerans değeri .75, en büyük VIF değeri 1.33'tür. Bu nedenle, veri setinde çoklu bağlantı problemi olmadığı anlaşılmıştır.

Yapısal eşitlik modellemesi analizlerinde iki aşamalı bir yaklaşım tercih edilmiştir (Şimşek, 2007). Bu çerçevede, öncelikle gizil değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve bu modeli doğrulamak amacıyla ölçüm modeli oluşturularak test edilmiştir. Gizil değişkenlerin arasındaki ilişkiler ve aracılık testleri yapısal model ile belirlenmiştir. Aracılık testi için Mackinnon (2008) tarafından önerilen çoklu aracı modelden yararlanılmıştır. Aracılık testleri için kavramsal bir çerçeve sunan ve yaygın bir şekilde kullanılan Baron ve Kenny (1986) yöntemi, bazı sınırlılıkları da içerisinde barındırmaktadır. Çünkü bu yöntem, aracılık için bazı şartlar öne sürse de aracı değişkenin istatistiksel anlamlılığı gerekli değildir (Preacher ve Hayes, 2004). Ayrıca, Baron ve Kenny modeli, engelleyici aracılık (suppression) etkisinin belirlenmesine izin vermemektedir. Engelleyici aracılık, bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin zıt işaretlere sahip olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir aracılıkta, aracı değişken(ler) (suppressor) modele eklendiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin büyüklüğü artmaktadır (Mackinnon, Krull ve Lockwood, 2000). Dolayısıyla mevcut araştırmada, geleneksel olarak kullanılan aracılık testleri yerine, dolaylı etkinin ($a*b$) anlamlılığı bootstrapping yöntemi ile test edilerek aracılığın olup olmadığına karar verilmiştir (Hayes, 2009; Zhao, Lynch Jr ve Chen, 2010). Bootstrapping yöntemi ile orijinal veri seti sözde evren (pseudo-population) olarak kabul edilmekte ve veri setinden rastgele seçimler yoluyla genellikle orijinaliyle aynı sayıda olmak üzere farklı veri setleri üretilmektedir (Kline, 2016). Oluşturulan her bir veri setindeki $a*b$ etki değerinin ve standart hatanın ortalaması alınarak dolaylı etkinin düzeyi ve standart hata hesaplanmaktadır. Ayrıca $a*b$ değerinin %95 güven aralığı hesaplanarak bu yolun anlamlılığına yönelik kanıt üretilebilmektedir (Preacher ve Hayes, 2004). Bu araştırma kapsamında aracılık etkisinin anlamlılığı, bootstrapping yöntemi ile 2000 örneklem oluşturularak test edilmiştir.

Bulgular

Bu araştırmada, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Yapısal Eşitlik Modellemesine ilişkin sonuçlardan önce, oluşturulan modellerde yer alan gizil değişkenlere ilişkin betimsel istatistiklere ve gizil değişkenlerin arasındaki ilişkilere (r) yer verilmiştir. Tablo 1'de, gizil değişkenlerin aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları yer almaktadır.

Tablo 1. Gizil Değişkenlerin Aritmetik Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Pearson Korelasyon Katsayıları

Gizil Değişkenler	\bar{X}	S	1	2	3	4	5
1. Örgütsel Güven	3.37	.66	-				
2. Gücü Meşrulaştırma	2.48	1.02	.11*	-			
3. Gücü Araçsal Kullanma	2.16	.92	.04	.18**	-		
4. Gücü Kabullenme	2.43	.75	.15**	.28**	.37**	-	
5. Güce Razi Olma	2.59	.87	.14**	.37**	.35**	.34**	-
6. Öğretmen Özerkliği	4.13	.59	.31**	-.14**	-.11*	-.29**	-.18**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel güvenlerinin orta düzeyde ($\bar{X} = 3.37$, $S = .66$) olduğu görülmektedir. Örgütsel güç mesafesi açısından öğretmenler, en çok güce razı olma ($\bar{X} = 2.59$, $S = .87$), en az gücü araçsal kullanma ($\bar{X} = 2.16$, $S = .92$) algısına sahiptir. Öğretmenler, özerklik davranışlarını yüksek düzeyde ($\bar{X} = 4.13$, $S = .59$) sergilemektedir. Örgütsel güven ile gücü meşrulaştırma ($r = .11$), gücü kabullenme ($r = .15$) ve güce razı olma ($r = .14$) arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Örgütsel güven ile gücü araçsal kullanma arasındaki ilişki ($r = .04$) ise istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir. Gücü meşrulaştırma ile gücü araçsal kullanma ($r = .18$) ve gücü kabullenme ($r = .28$) arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Güce razı olma ile gücü meşrulaştırma ($r = .37$) ve gücü araçsal kullanma ($r = .35$) arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Benzer şekilde gücü kabullenme ile gücü araçsal kullanma ($r = .37$) ve güce razı olma ($r = .34$) arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Öğretmenlerin özerklik davranışlarının diğer değişkenlerle ilişkileri incelendiğinde, özerklik davranışları ile

örgütsel güven ($r = .31$) arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Buna karşın öğretmenlerin özerklik davranışları ile gücü meşrulaştırma ($r = -.14$), gücü araçsal kullanma ($r = -.11$), gücü kabullenme ($r = -.29$) ve güce razı olma ($r = -.18$) arasında düşük düzeyde ve negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

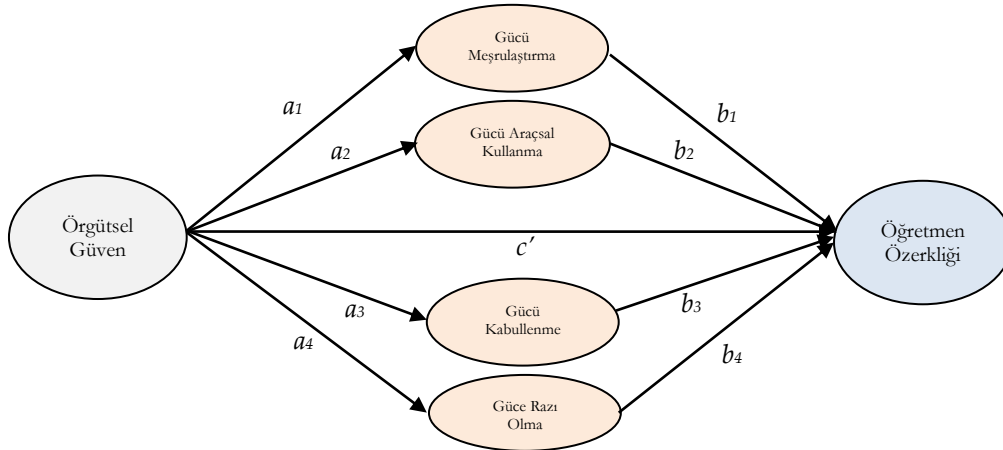
Ölçüm Modeli

Aracılık testinden önce, yapısal modelde yer alan tüm değişkenler ile bir ölçüm modeli oluşturulmuş ve model test edilmiştir. Analizlerden elde edilen düzeltme (modifikasyon) önerileri incelenerek, gücü kabullenme değişkeninde GK1-GK3 [$\chi^2 = 53.13, p < .01$] ve GM2-GM4 [$\chi^2 = 34.52, p < .01$] maddeleri ile güce razı olma boyutunda GM19-GM20 [$\chi^2 = 75.28, p < .01$] maddeleri arasında düzeltme yapılmıştır. Her bir düzeltmenin, modelin uyumuna istatistiksel olarak anlamlı bir katkı sağladığı görülmüştür. Düzeltmelerden sonra tekrarlanan analiz sonucunda χ^2 değeri 737.45 ve serbestlik derecesi 306 ($\chi^2/sd = 2.41$) şeklinde hesaplanmıştır. Ölçüm modeli kapsamında elde edilen diğer uyum indeksleri (CFI = .90, GFI = .87, RMSEA = .06, SRMR = .07, IFI = .90) şeklindedir. Bu değerler, ölçüm modelinin kabul edilebilir bir model olduğunu ifade etmektedir (Hair vd., 2010; Lei ve Wu, 2007; Schermelleh-Engel vd., 2003; Schreiber vd., 2006; Weston ve Gore Jr, 2006).

Ölçüm modelinin yol katsayıları, örgütsel güvenin boyutlarından yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven gözlenen değişkenleri için .57 ile .98 aralığında; öğretmen özerkliğinin boyutlarından öğretim programı özerkliği, öğretme süreci özerkliği, mesleki iletişim özerkliği ve mesleki gelişim özerkliği gözlenen değişkenleri için .41 ile .97 aralığındadır. Modelin yol katsayıları, gücü meşrulaştırmaya ait gözlenen değişkenler için .57 ile .86, gücü araçsal kullanmaya ait gözlenen değişkenler için .56 ile .87, gücü kabullenmeye ait gözlenen değişkenler için .38 ile .78, güce razı olmaya ait gözlenen değişkenler için .54 ile .77 aralığındadır. Bu yol katsayılarının anlamlılığına ilişkin t değerleri, tüm faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmektedir.

Yapısal Model ve Aracılık Testleri

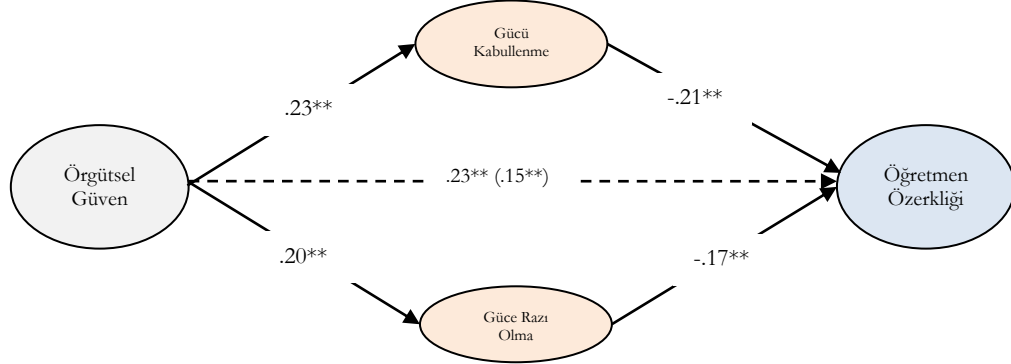
Araştırmanın amaçları doğrultusunda, örgütsel güvenin bağımsız değişken, öğretmenlerin özerklik davranışlarının bağımlı değişken olarak ele alındığı bir model oluşturulmuştur. Bu modelde, örgütsel güç mesafesinin boyutlarından gücü meşrulaştırma, gücü araçsal kullanma, gücü kabullenme ve güce razı olma aracı değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan ve test edilen yapısal model Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Örgütsel Güç Mesafesinin Boyutlarının Aracılık Testleri

Aracılık ilişkilerinin var olup olmadığını test etmek için her bir dolaylı etkinin anlamlılığı bootstrapping yöntemi ile test edilmiştir (Hayes, 2009; Zhao vd., 2010). Bu kapsamda, örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkide, a_1*b_1 , a_2*b_2 , a_3*b_3 ve a_4*b_4 , yol katsayılarının anlamlılığı ayrı ayrı hesaplanmıştır. Gücü meşrulaştırmanın aracı değişken olduğu modelde, örgütsel güvenin, öğretmen özerkliği üzerindeki dolaylı etkisi (a_1*b_1) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($\beta = -.02, p > .01$). Benzer şekilde, gücü araçsal kullanmanın aracı değişken olduğu modelde, örgütsel güvenin, öğretmen özerkliği üzerindeki dolaylı etkisi (a_2*b_2) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($\beta = -.01, p > .01$). Ancak, gücü kabullenmenin aracı değişken olduğu modelde, örgütsel güvenin, öğretmen özerkliği üzerindeki dolaylı etkisi (a_3*b_3) istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir ($\beta = -.06, p < .01$). Güce razı olmanın

aracı değişken olduğu modelde de örgütsel güvenin, öğretmen özerkliği üzerindeki dolaylı etkisinin (a_4*b_4) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($\beta = -.04, p < .01$). Sonuç olarak örgütsel güç mesafesinin boyutları olan gücü meşrulaştırma ve gücü araçsal kullanmanın aracılık testi için gerekli şartları sağlamadığı, gücü kabullenme ve güce razı olmanın ise aracılık etkisinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla aracılığı sağlamayan değişkenler çıkarılarak yeni bir model oluşturulmuş ve analizler tekrar edilmiştir. Örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkide gücü kabullenme ve güce razı olmanın aracı rolüne ilişkin kurulan model ve elde edilen bulgular şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Gücü Kabullenme ve Güce Razı Olmanın Aracılık Rolü

* $p < .05$, ** $p < .01$

*** Parantez içindeki katsayı, aracı değişken modele dâhil edilmeden önceki doğrudan etkiye aittir.

Şekil 2 incelendiğinde, aracı değişken modele dâhil edilmeden, örgütsel güven, öğretmen özerkliği üzerinde düşük düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir ($\beta = .15, p < .01$). Aracı değişkenler modele eklendiğinde bu etki daha da artmaktadır ($\beta = .23, p < .01$). Örgütsel güvenin öğretmen özerkliği üzerindeki doğrudan etkisi pozitif yönde olması rağmen, dolaylı etkiler negatif yöndedir ($\beta = -.08, p < .01$). Doğrudan ve dolaylı etkilerin zıt işaretlere sahip olması, gücü kabullenme ve güce razı olma değişkenlerinin, örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkide engelleyici aracı rolü olduğunu göstermektedir. Bu modele ilişkin ulaşılan uyum değerleri de ($\chi^2/sd = 2.98$, CFI = .90, GFI = .89, RMSEA = .07, SRMR = .10, IFI = .90) modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Modelden elde edilen doğrudan, dolaylı ve toplam etkilere ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Gizil Değişkenler Arasındaki Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etki Katsayıları

Parametre		Doğrudan Etki	Gücü Kabullenme Dolaylı Etki	Güce Razı Olma Dolaylı Etki	Toplam Dolaylı Etki	Toplam Etki
Örgütsel Güven → Gücü Kabullenme		.23**	-	-	-	-
Örgütsel Güven → Güce Razı Olma		.20**	-	-	-	-
Gücü Kabullenme → Özerklik		-.21**	-	-	-	-
Güce Razı Olma → Özerklik		-.17**	-	-	-	-
Örgütsel Güven → Özerklik		.23**	-.05**	-.03**	-.08**	.15**

* Tablodaki etkiler, standardize edilmiş beta (β) katsayılarını göstermektedir.

** $p < .01$;

Tablo 2 incelendiğinde, aracı değişkenler modeldeyken örgütsel güvenin öğretmen özerkliği üzerindeki doğrudan etkisinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ve orta düzeye yakın olduğu görülmektedir ($\beta = .23, p < .01$). Örgütsel güven, öğretmen özerkliği üzerinde, gücü kabullenme ve güce razı olma aracılığıyla istatistiksel olarak anlamlı dolaylı etkiye de sahiptir ($\beta = -.08, p < .01$). Gücü kabullenme ve güce razı olma aracı değişkenlerinin belirtilen dolaylı etkileri ($\beta = -.08$), öğretmen özerkliği üzerindeki toplam etkinin ($\beta = -.15$) düşmesine neden olmuştur. Yani örgütsel güç mesafesinin bu boyutları, öğretmenlerin özerklik davranışları azalmaktadır. Bu durum, gücü kabullenme ve güce razı olmanın, örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasında ilişkide engelleyici aracı role sahip olduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, ilk olarak,

değişkenler arası ilişkiler incelenmiş, ardından, önerilen model test edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki ilişkide, örgütsel güç mesafesinin boyutlarından güce razı olma ve gücü kabullenmenin engelleyici aracı rolü bulunmaktadır.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Örgütsel güvenin öğretmen özerkliği üzerinde pozitif yönlü doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bu bulgu, öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerinin yükselmesinin özerklik davranışlarını artıracağı anlamına gelmektedir. Bu beklenen ve anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü örgütsel güven, çalışanların herhangi bir zarar görmeyeceklerine ilişkin inançlarına dayanmaktadır. Karşılıklı güvenin yüksek olduğu örgütlerde çalışanlar kaygı ve korku hissetmeden sorumluluk üstlenerek inisiyatif alabilmekte ve yeni fikirler ortaya çıkarabilmektedir (Hoy, 2012). Bu anlamda okullarda ancak örgütsel güven ortamı sağlandığında, öğretmenler sorumluluk alarak özerk davranışlar sergilemek için istekli hale gelebilmektedir. Nitekim Paradis vd. (2019) araştırmalarında, öğretmenlerin özerklik algılarında, ilişkilerin güvene dayalı olmasının belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Sparks (2012), okul müdürlerini destekleyici ve güven verici olarak algılayan öğretmenlerin özerklik davranışlarını daha fazla sergilediklerini ifade etmektedir. Örgüt iklimi açısından Blömeke ve Klein (2013), öğretmenlerin özerk olarak hareket edebilmeleri için okul ikliminin güvenilir olması gerektiğini ifade etmektedir. Hatta Kelly, Merry ve Gonzalez'e (2018) göre, sağlıklı bir örgüt iklimi oluşturmanın yolu örgütsel güvenden geçmektedir. Yine TEDMEM'in (2019) "Dünya Standartlarında Okul Sisteminin İnşası" başlıklı raporunda da vurgulandığı gibi, öğretmenlerin özerk ve sorumlu profesyoneller olarak sisteme dâhil edilebilmesinin ön koşulu, okullarda iş birliği ve güvene dayanan çalışma kültürünün oluşturulmasıdır. Bu çerçevede örgütsel güven, hem sağlıklı bir örgütsel işleyişin (Yorulmaz vd., 2021) hem de öğretmenlerin özerklik davranışlarının asgari ölçüsü olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla öğretmenlerin özerk davranışlar sergileyebilmeleri, okullarda güven ortamının sağlanmasıyla mümkün olabilir.

Araştırmada ayrıca, örgütsel güç mesafesi ile öğretmen özerkliği arasında ters yönlü düşük düzeyde ilişkiler bulunmuştur. Örgütsel güç mesafesinin boyutları olan güce razı olma ve gücü kabullenmenin öğretmen özerkliği üzerinde düşük düzeyde negatif yönlü doğrudan etkileri bulunmaktadır. Bu bulgu, öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algılarının yükselmesinin özerkliklerini azaltacağı anlamına gelmektedir. Çolak, Yorulmaz ve Altinkurt (2022), öğretmenler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, örgütsel güç mesafesinin özerklik davranışlarını düşük ya da orta düzeyde negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmanın da çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algılarını içinde buldukları toplumun özelliklerinden bağımsız yorumlamak mümkün değildir. Bunun nedeni öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algılarının toplumsal güç mesafesinin yüksekliği ya da düşüklüğünden etkilenmesidir (Yorulmaz, 2021). Türkiye, güç mesafesinin yüksek olduğu bir toplumdur (Carl, Gupta ve Javidan, 2004; Hofstede, 1980, 2001). Güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda, hiyerarşi, doğal bir eşitsizlik olarak algılanmaktadır. Bu tip toplumlarda, bireylerin bağımsız olma istekliliği görece düşük düzeydedir. Buna karşın güç mesafesinin düşük olduğu toplumlarda, hiyerarşi, rollerin eşitsizliği (farklılaşması) olarak görülmektedir. Bu tip toplumlarda bireylerin bağımsızlık ve özerklik istekliliği daha yüksektir (Hofstede, 2001). Bu durumun örgütsel yapıya ve örgütteki ilişkilere yansması da benzer şekildedir. Güç mesafesinin yüksek olduğu örgütler, genel olarak, katı bir hiyerarşik düzen ve buna bağlı olarak yüksek kontrol gereksinimi ile betimlenmektedir (Hofstede vd., 2010). Bu tip örgütlerde yöneticiler çalışanları karar süreçlerine çoğunlukla dâhil etmemekte, çalışanların yöneticilerin beklentilerini sorgulamadan kabul etmeleri beklenmektedir (Shengnan ve Hallinger, 2021). Bu nedenle örgütsel güç mesafesinin yükseldiği durumlarda öğretmenlerin özerk davranışlar sergilemeleri beklenen bir durum değildir. Dolayısıyla öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algısı yükseldikçe özerklik davranışları azalmaktadır. Hatta çok yüksek güç mesafesi algısına sahip öğretmenlerin, özerk davranışlar sergileme girişiminde bulunmaları da mümkün görünmemektedir (Çolak, Yorulmaz ve Altinkurt, 2022). Mevcut araştırmada, örgütsel güç mesafesinin boyutları olan güce razı olma ve gücü kabullenmenin öğretmen özerkliğini olumsuz etkilediğinin belirlenmesi bu durumu desteklemektedir. Güce razı olma, çalışanların yönetimin benimsemedikleri uygulamalarını değiştirebileceklerine ilişkin inançlarının düşük düzeyde olması nedeniyle duruma uyum sağlamalarını; gücü kabullenme ise yüksek güç mesafesinin içselleştirilmesini ifade etmektedir (Yorulmaz vd., 2018a). Bu çerçevede öğretmenlerin mesleki özerklik girişimlerinin ve karar süreçlerine katılımlarının yönetim tarafından yeterince desteklenmediği, öğretmenlerin ise bu ortama uyum sağladığı, hatta içselleştirdikleri durumlarda özerklik davranışlarının doğal olarak azalacağı ileri sürülebilir.

Örgütsel güven ile bu araştırmanın aracı değişkenleri olan güç mesafesinin boyutlarından güce razı olma ve gücü kabullenme arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgu, güç

mesafesi ile örgütsel güven arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişkilerin olduğunu ortaya koyan çeşitli araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir (Börü ve İslamoğlu, 2005; Gürce, 2018; Uslu ve Ardiç, 2013, Uzun, 2020). Ancak bu sonuç, ilişkinin yönü bakımından araştırmanın dikkat çekici bulguları arasındadır. Çünkü gayri şahsilik ilkesi temelinde işleyen bir bürokrasiye sahip (Weber, 2012) organik dayanışmanın (Durkheim, 2018) yani liyakat temelli örgütsel yapının olduğu modern toplumlarda, güven arttıkça güç mesafesi algısının düşmesi beklenir. Ancak Türkiye gibi belirsizliğin, ataerkil özelliklerin (Hofstade, 1980, 2001) ve iş güvencesizliği algısının (Çolak ve Altinkurt, 2022) yüksek olduğu, risk toplumu (Kaya, 2022) özelliği gösteren geleneksel toplumlarda güven (ya da güven duyma gereksinimi) çalışanların kendileri koruma altına alabilecekleri bir mekanizmaya dönüşebilmektedir. Bu duruma dikkat çeken Kirkman vd. (2009) ve Peltokorpi (2019), güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerdeki çalışanların, yöneticilerin görüşlerini benimseyerek onlara daha fazla güven duyabildiğini ve kendilerini psikolojik olarak daha güvende hissedebildiklerini vurgulamaktadır. Bu durumun bir başka nedeni, yine kültürel etmenler çerçevesinde geleneksel toplumlardaki geleneksel ve karizmatik otoriteye duyulan güven olabilir. Alanyazında bu yorumu destekleyici çalışmalar bulunmaktadır (Dağlı ve Ağalday, 2018; Okçu, Ergül ve Ekmen, 2020). Bu çalışmalarda Türkiye’de babacan-otoriter davranışlar sergileyen paternalist eğilimli okul yöneticilerine öğretmenlerin daha fazla güvendikleri belirlenmiştir. Güven ile güç mesafesi arasındaki bu ilişkinin nedenlerine ilişkin bu çıkarımlar, ölçeklerden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bu önemli bulgunun açıklanmasında daha kapsamlı verilere gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda görüşme gibi derinlemesine veri toplama olanağı veren veri toplama teknikleri kullanılarak desenlenecek bir araştırma, alanyazına önemli katkılar sağlayabilir.

Araştırmada örgütsel güven ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkide örgütsel güç mesafesinin boyutlarından güce razı olma ve gücü kabullenmenin engelleyici aracı rolünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, güce razı olma ve gücü kabullenme, örgütsel güvenin özerklik üzerindeki etkisinin azalmasına neden olmaktadır. Güce razı olma, çalışanların yönetimin uygulamalarını değiştirebileceklerine ilişkin inançlarının düşük olması veya olası riskleri öngörmeleri nedeniyle duruma uyum sağlamalarını ifade etmektedir (Yorulmaz, 2021; Yorulmaz vd., 2018). Güç mesafesinin yüksekliğinin bir göstergesi olarak çalışanların güce razı olmaları, yöneticilerin görüş ve kararlarına katılmasalar bile fikirlerini beyan etmemeleri ve sessiz kalmaları ile ilişkilidir (Shengnan ve Hallinger, 2021; Wang ve Guan, 2018). Bu durum öğretmenlerin kendi görüşlerini paylaşmalarını, kendi kararlarını vermelerini, yani özerkliklerini engellemektedir. Örgütte her ne kadar güven ortamı sağlansa da, çalışanların güce razı olmaları özerklik davranışlarının beklenenden daha az sergilenmesine neden olmaktadır. Gücü kabullenme ise çalışanların güç eşitsizliklerini içselleştirmelerini ve buna inanmışlıklarını ifade etmektedir (Yorulmaz, 2021; Yorulmaz vd., 2018). Güç mesafesinin yüksekliğinin en belirgin göstergesi olan gücü kabullenme, çalışanların, kararların doğrudan yöneticiler tarafından alınması konusunda beklenti içine girmesi, hatta aksi durumda rahatsızlık bile duymaları ile ilişkilidir (Randolph ve Sashkin, 2002). Dolayısıyla gücü kabullenme algısı yüksek olan öğretmenlerin özerk davranışlar sergileme girişimleri de sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, öğretmenler okul yöneticilerine güvenseler de gücü kabullenme algılarının yükselmesi özerklik davranışlarını beklenenden az sergilemelerine neden olmaktadır. Görüldüğü üzere, örgütsel güç mesafesi, öğretmenlerin özerk davranışlar sergileyebilmelerinde kritik derecede önemlidir. Okullarda güven ortamının sağlanması öğretmenlerin özerklik davranışlarını olumlu etkilemesine rağmen, örgütsel güç mesafesinin yüksekliğinin engelleyici etkisi öğretmenlerin özerk davranışlar sergilemelerini sınırlandırmaktadır. Örgütsel güvenin öğretmen özerkliği üzerindeki olumlu etkisi ancak güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde daha güçlü olabilir. Nitekim Hofstede (2001), güç mesafesinin düşük olduğu örgütlerde, çalışanların kontrol gereksinimlerinin düşük, örgütteki karar süreçlerine katılım beklentilerinin yüksek olduğunu, dolayısıyla özerk davranışlar sergileme istekliliğine sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu çerçevede, öğretmenlerin güce razı olma ve gücü kabullenme algılarının düşük düzeyde olması durumunda, okullardaki güven ortamı, öğretmenlerin özerkliklerine daha fazla katkı sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, öğretmenlerin özerkliklerini desteklemek için bazı yapısal ve bireysel adımların atılması önerilebilir. Öğretmenlerin öğretim programı, öğretim süreci, mesleki gelişim ve mesleki iletişim bağlamında özerkliklerinin güçlendirilmesine dönük yapısal düzenlemeler yapılabilir. Okullarda öğretmenlerin görüş ve önerilerini rahatlıkla paylaşabilecekleri, kararlara katılmalarını kolaylaştıracak güvenli bir ortam oluşturulabilir. Bunun için okul yöneticileri iletişim kanallarının açık olduğu ve sağlıklı bir okul iklimi inşa etmek için girişimlerde bulunabilir. Yine okul yöneticileri, rasyonel-yasal güç kullanımını bilgi ve uzmanlık gücü ile pekiştirerek okuldaki güç mesafesinin azalmasına katkı sağlayabilir. Bu yolla öğretmenlerin de mesleki süreçlere bilgi ve uzmanlıklarını rahatlıkla yansıtmasını teşvik edilebilir. Bu çalışmada, öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile özerklikleri arasındaki

ilişkide örgütsel güç mesafesi algısının aracı rolü belirlenmiştir. İleriki araştırmalarda, öğretmen özerkliği üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenler incelenebilir. Bu kapsamda öğretmen özerkliği ile örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık gibi değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalar desenlenebilir. Bu değişkenler arasındaki ilişkilerde örgütsel güç mesafesinin aracı rolü değerlendirilebilir.

Etik Beyan

“Öğretmenlerin Örgütsel Güvenleri ile Özerklikleri Arasındaki İlişkide Örgütsel Güç Mesafesi Algısının Aracı Rolü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan (Karar Tarihi: 03.12.2021 - Karar No: 18) alınmıştır.

Kaynakça

- Akın, U. ve Orman, E. (2015). The relationship between teachers’ organizational trust and organizational commitment levels. *SDU International Journal of Educational Studies*, 2(2), 92-102.
- Atmaca, T. (2021). Öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi ve örgütsel muhalefet algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 11-27.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Blömeke, S. ve Klein, P. (2013). When is a school environment perceived as supportive by beginning mathematics teachers? Effects of leadership, trust, autonomy and appraisal on teaching quality. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 11(4), 1029-1048
- Börü, D. ve İslamoğlu, G. (2005). *Power distance, trust, organizational citizenship behavior*. International Conference on Business, Economics, and Management, Yaşar University, İzmir, Turkey.
- Buyruk, H. ve Akbaş, A. (2021). Öğretmenlerin mesleki profesyonelliği ile özerkliği arasındaki ilişkiye dair bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 431-451.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (20. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Carl, D., Gupta, V. ve Javidan, M. (2004). Power distance. In R. J. House, P. J. Hanges, M. Javidan, P. W. Dorfman ve V. Gupta (Eds.), *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE study of 62 societies* (pp. 513-563). Sage.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Çolak, İ. ve Altinkurt, Y. (2017). Okul iklimi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(1), 33-71.
- Çolak, İ. ve Altinkurt, Y. (2022). The precarization of educational labor: The examination of teachers’ job insecurity perceptions. *Educational Process: International Journal*, 11(2), 60-95.
- Çolak, İ., Yorulmaz, Y. İ. ve Altinkurt, Y. (2022). Öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algıları ile özerklik davranışları arasındaki ilişkide eleştirel düşünme eğilimlerinin aracı rolü. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 90-107.
- Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2018). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 518-534.
- Demirer, K. (2018). *Çalışanlarda güç mesafesine bağlı olarak prosedür adaleti algısı ve yönetici tatmini, iş arkadaşlarından tatmin, iş tatminine ilişkin İskenderun’da öğretmenler üzerine yapılan bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.
- Dörtüyoğlu, İ. T. (2012). *Ulusal kültürün algılanan hizmet kalitesi ve algılanan müşteri değeri üzerindeki etkisi: Turizm sektöründe bir araştırma* (Doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal işbölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.; 3. bs.). İzmir: Cem.
- Eurydice. (2008). Levels of autonomy and responsibilities of teachers in Europe. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/094EN.pdf
- Goddard, R. D., Tschannen-Moran, M. ve Hoy, W. K. (2001). A multilevel examination of the distribution and effects of teacher trust in students and parents in urban elementary schools. *The Elementary School Journal*, 102(1), 3-17.
- Gürce, E. (2018). *Örgütsel politika algısı ve örgütsel güven arasındaki ilişkide güç mesafesinin düzenleyici rolü* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2010). *Multi-variate data analysis* (7th ed.). Prentice-Hall.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420.
- Hofstede, G. (1980). *Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks: Sage.

- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequence: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind, intercultural cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw-Hill.
- Hoy, W. K. (2012). School characteristics that make a difference for the achievement of all students: A 40-year odyssey. *Journal of Educational Administration*, 50(1), 76-97.
- Hoy, W. K. ve Tarter, C. J. (2004). Organizational justice in schools: No justice without trust. *International Journal of Educational Management*, 18(4), 250-259.
- Hoy, W. K. ve Tschannen-Moran, M. (2003). The conceptualization and measurement of faculty trust in schools. In Hoy, W. K. and Miskel, C. G. (Eds), *Studies in Leading and Organizing Schools* (pp. 181-207). Greenwich, CT: Information Age.
- Kara, M. ve Bozkurt, B. (2022). The examination of the relationship between teacher autonomy and teacher leadership through structural equation modeling. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 9(2), 299-312.
- Kaya, Ç. (2022). *İlkokul, ortaokul ve liseelerde risk toplumu bağlamında korku kültürü (Muğla ili örneği)* (Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Kelly, K., Merry, J. ve Gonzalez, M. (2018). Trust, collaboration and well-being: Lessons learned from Finland. *SRATE Journal* 27(2), 34-39.
- Kirkman, B. L., Chen, G., Farh, J. L., Chen, Z. X. ve Lowe, K. B. (2009) Individual power distance orientation and follower reactions to transformational leaders: A cross-level, cross-cultural examination. *Academy of Management Journal*, 52(4), 744-764.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). New York: The Guilford.
- Lei, P. W. ve Wu, Q. (2007). Introduction to structural equation modeling: Issues and practical considerations. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 26(3), 33-43.
- MacKinnon, D. P. (2008). *Introduction to statistical mediation analysis*. New York: Lawrence Erlbaum.
- MacKinnon, D. P., Krull, J. L. ve Lockwood, C. M. (2000). Equivalence of the mediation, confounding and suppression effect. *Prevention Science*, 1(4), 173-181.
- OECD (2013). *PISA 2012 Results: What makes schools successful? Resources, policies and practices (Volume IV)*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201156-en>
- OECD (2016). *Supporting teacher professionalism: Insights from TALIS 2013*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264248601-en>
- Okçu, V., Ergül, H. F. ve Ekmen, F. (2020). Okul yöneticilerinin babacan liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 755-770.
- Öztürk, İ. H. (2011). Öğretmen özerkliği üzerine kuramsal bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 82-99.
- Paradis, A., Lutovac, S., Jokikokko, K. ve Kaasila, R. (2019). Towards a relational understanding of teacher autonomy: The role of trust for Canadian and Finnish teachers. *Research in Comparative and International Education*, 14(3), 394-411.
- Peltokorpi, V. (2019). Abusive supervision and emotional exhaustion: The moderating role of power distance orientation and the mediating role of interaction avoidance. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 57(3), 251-275.
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments ve Computers*, 36(4), 717-731.
- Ramos, R. C. (2006). Considerations on the role of teacher autonomy. *Colombian Applied Linguistics Journal*, (8), 183-202.
- Randolph, W. A. ve Sashkin, M. (2002). Can organizational empowerment work in multinational settings? *Academy of Management Executive* 16(1), 102-115.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A. ve King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338.
- Schwabsky, N. (2014). Teachers' individual citizenship behavior (ICB): The role of optimism and trust. *Journal of Educational Administration*, 52(1), 37-57.
- Shengnan, L. ve Hallinger, P. (2021). Unpacking the effects of culture on school leadership and teacher learning in China. *Educational Management Administration & Leadership*, 49(2), 214-233.
- Sparks, D. (2012). The relationship between teacher perceptions of autonomy in the classroom and standards based accountability reform (Doctoral dissertation). The University of Maryland, College Park.
- Şimşek, O. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- TEDMEM. (2019). Dünya standartlarında 21. yüzyıl okul sistemi nasıl inşa edilmeli? tedmem.org/memnotlari/degerlendirme/dunya-standartlarinda-21-yuzuil-okul-sistemi-nasil-insa-edilmeli
- Tschannen-Moran, M. (2001). Collaboration and the need for trust. *Journal of Educational Administration*, 39(1), 308-331.

- Tschannen-Moran, M. ve Hoy, W. K. (2000). A multidisciplinary analysis of the nature, meaning, and measurement of trust. *Review of Educational Research*, 70(4), 547-593.
- Uslu, O. ve Ardic, K. (2013). Güç mesafesi örgütsel güveni etkiler mi? *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 313-338.
- Uzun, T. (2020). Relationships between power distance, organizational commitment, and trust in schools. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(3), 359-371.
- Van Maele, D. ve Van Houtte, M. (2012). The role of teacher and faculty trust in forming teachers' job satisfaction: Do years of experience make a difference? *Teaching and Teacher Education*, 28(6), 879-889.
- Vangrieken, K., Grosemans, I., Dochy, F. ve Kyndt, E. (2017). Teacher autonomy and collaboration: A paradox? Conceptualising and measuring teachers' autonomy and collaborative attitude. *Teaching and Teacher Education*, 67(1), 302-315.
- Varoğlu, A. K., Basım, N. ve Ercil, Y. (2000). Bilimsel araştırma yöntemine farklı bir bakış: Analitik düşünce-bütünlük düşünce modelleri ile belirsizlikten kaçınma ve güç mesafesi araştırması. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 421-444). Nevşehir, Türkiye: Erciyes Üniversitesi.
- Wang, H. W. ve Guan, B. (2018). The positive effect of authoritarian leadership on employee performance: The moderating role of power distance. *Frontiers in Psychology*, 9, Article 357.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarn.
- Weston, R. ve Gore Jr, P. A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.
- Wilkins, C. (2011). Professionalism and the post-performative teacher: New teachers reflect on autonomy and accountability in the English school system. *Professional Development in Education*, 37(3), 389-409.
- Yazıcı, A. Ş. ve Akyol, B. (2017). Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(10), 189-208.
- Yılmaz, K. (2006). Güven Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 69-80.
- Yorulmaz, Y. İ. (2021). *Öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi algılarının incelenmesi: Eğitim örgütlerine yansımaları, yapısal nedenleri ve yapılaşması* (Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Yorulmaz, Y. İ., Çolak, İ., Altinkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2018a). Örgütsel Güç Mesafesi Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 8(4), 671-686.
- Yorulmaz, Y. İ., Çolak, İ. ve Çiçek Sağlam, A. (2018b). The relationship between teachers' structural and psychological empowerment and their autonomy. *Journal of Educational Sciences Research*, 8(2), 81-96.
- Yorulmaz, Y. İ., İliman Püsküllüoğlu, E., Çolak, İ. ve Altinkurt, Y. (2021). The relationship of organisational trust with organisational justice, organisational commitment, and organisational citizenship behaviours in educational organisations: A meta-analysis. *Education and Science*, 46(208), 237-277.
- Yurtseven, C. ve Hoşgörür, T. (2021). Öğretmenlerin özerklik davranışları ile duygusal emekleri arasındaki ilişki. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 89-117.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G. ve Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.

EXTENDED ABSTRACT

Decisions made in administrative and educational processes have an important role in the effective functioning of organizations. The results of these decisions might affect teachers, students, parents and all relevant stakeholders. As distinct from many occupations, teaching profession requires more exercise of expertise necessitating a degree of autonomy in both decision and implementation processes. The degree of this autonomy is mainly determined by the boundaries drawn by education systems. For instance, Turkish education system does not give autonomy to teachers in determining the content of programs, choosing textbooks to be used and determining the student evaluation criteria, but it gives teachers a partial autonomy in selecting the methods and techniques to be used in the lessons (Eurydice, 2008; OECD, 2013). However, several researches emphasize the necessity of teacher autonomy for the professionalism of teachers (OECD, 2013, 2016). Though structural regulations mainly determine the extent of teacher autonomy, professional qualifications and characteristics of working environment might also affect teachers' autonomous behaviors (Çolak & Altinkurt, 2017). With this in consideration, the current study deals with the role of organizational trust and organizational power distance on teacher autonomy.

Organizational trust is a building block for the functioning of organizations. In schools, achieving the goals of administrators, teachers and stakeholders require interdependence and trust (Hoy & Tarter, 2004). Ensuring organizational trust in schools deals with three dimensions which are trust in administrators, trust in colleagues, and trust in stakeholders (Hoy & Tschannen-Moran, 2003). Employees' trust in managers, colleagues, students and parents increases organizational trust as a whole. This study considers organizational trust as an independent variable as it is considered that organizational trust is the basis of

how teachers will act and decide. Ensuring organizational trust might make teachers willing to take risks and responsibilities and thus exhibit autonomous behaviors.

Another variable that is foreseen to affect teachers' autonomous behaviors and is considered as a mediator variable is organizational power distance. As a sociological concept, power distance is related to the power inequality between individuals or groups and the reaction of people to this inequality. According to Hofstede (2001), it is the extent to which less powerful members of a society expect and accept that power is distributed unequally. Higher power distance refers that members accept or acquiesce such an equality. In organizations where there are more distinct hierarchical relations compared to the social structure, the meaning employees attribute to power inequalities determines the direction and degree of power distance. Many studies consider power distance as unidimensional (Varoğlu et al., 2000) or a dimension of cultural values (Dörtıyol, 2012; Hofstede, 2001; Hofstede et al., 2010). A comprehensive classification by Yorulmaz et al. (2018a) suggests that organizational power distance has four main dimensions which are justification of power, instrumental use of power, acquiescence of power, and acceptance of power.

It has been considered that organizational trust might affect teacher autonomy and organizational power distance, and that organizational power distance might affect teacher autonomy. Though there are many studies investigating each of these variables, no studies have been found which investigate the mediating role of organizational power distance in the relationship between teachers' organizational trust and teacher autonomy. For this reason, this study aims to determine the mediating role of organizational power distance perception in the relationship between teachers' organizational trust and teacher autonomy.

This study was designed in survey model. The sample of the research consists of 388 teachers working in primary, secondary, and high schools of Muğla province in Turkey. Organizational Trust Scale (Yılmaz, 2006), Organizational Power Distance Scale (Yorulmaz et al., 2018a), and Teacher Autonomy Scale (Çolak & Altınkurt, 2017) were used as data collection instruments. Descriptive statistics and Pearson correlation coefficients were used in the analysis of data. The mediating effect of teachers' organizational power distance perceptions in the relationship between organizational trust and teacher autonomy was tested with structural equation modelling (SEM). Analyses were conducted through AMOS 22. Before conducting analyses, assumptions of SEM were tested. Within this frame, skewness and kurtosis coefficients for univariate normality, scatter diagram matrices for multivariate normality, and VIF and tolerance values for multicollinearity problem were examined, which confirmed that the data set met the assumptions of SEM. A two-stage approach was preferred in conducting SEM (Şimşek, 2007). First, a measurement model was created to determine the relationships between latent variables and to verify the model. The effects between latent variables were then determined by SEM. Mackinnon's (2008) multiple mediator model was employed.

According to the research findings, teachers' organizational trust is at medium level. Teachers have the perception of acquiescence of power the most. This is consecutively followed by justification of power, acceptance of power, and instrumental use of power. Teachers exhibit autonomous behaviors at high level. Organizational trust has low level positive and statistically significant direct effect on teacher autonomy and on acquiescence of power and acceptance of power which are the dimensions of organizational power distance. Acquiescence of power and acceptance of power has low level negative and statistically significant direct effect on teacher autonomy. It has been revealed that acquiescence of power and acceptance of power have suppressor mediator roles in the relationship between organizational trust and teacher autonomy. In other words, the relationship between organizational trust and teacher autonomy is suppressed by acquiescence of power and acceptance of power.

Based on research results, some individual and structural steps could be suggested to take. Structural regulations could be made towards empowering the autonomy of teachers. School administrators could take initiatives to build a healthy school climate where communication channels are open. They could reinforce their rational-legal power with their expertise power so as to lower organizational power distance in schools. In this way, school administrators could prompt teachers to reflect their expertise more to their profession. Further research might be designed to investigate the relationship between teacher autonomy and other variables such as organizational justice, organizational commitment, and organizational citizenship, and the mediating role of organizational power distance in between such variables.

Türk Kùltürüne Yönelik Tutum Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması¹

Kürşad YILMAZ², Semih BABATÜRK³ ve Ahmet Buğra İNALÖZ⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmiş öğrencilerin Türk kùltürüne yönelik tutumlarını belirlemede kullanılabilecek veri toplama araçları geliştirmektir. Araştırmanın açımlayıcı faktör analizi örnekleminde 311, doğrulayıcı faktör analizi örnekleminde 184 üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçek bir tutumun boyutları olan bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumu ölçecek şekilde organize edilmiş ancak açımlayıcı faktör analizi sonucunda beklenen yapıya ulaşılammıştır. Bu aşamadan sonra ölçek birbirinden bağımsız 3 ölçek olarak analiz edilmiştir. Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinin tek boyutlu yapısında 8 madde bulunmakta ve bu yapı varyansın % 44,84'ünü açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ise .82'dir. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu hesaplanan uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2/sd=1.789$, AGFI=.919, GFI=.955, CFI=.960, NFI=.915, IFI=.961, RMSEA=.066. Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinin tek boyutlu yapısında 9 madde bulunmakta ve bu yapı varyansın % 37,40'ını açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ise .78'dir. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu hesaplanan uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2/sd=1.316$, AGFI=.930, GFI=.958, CFI=.982, NFI=.929, IFI=.982, RMSEA=.042. Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinin tek boyutlu yapısında 10 madde bulunmakta ve bu yapı varyansın % 42,82'sini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ise .84'tür. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu hesaplanan uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2/sd=1.810$, AGFI=.858, GFI=.934, CFI=.963, NFI=.889, IFI=.930, RMSEA=.067.

Anahtar Kelimeler: Türk Kùltürüne Yönelik Tutum, Bilişsel Tutum, Duygusal Tutum, Davranışsal Tutum

The Scale of Attitude towards Turkish Culture: Validity and Reliability Study

Abstract

The aim of this study is to develop data collection tools that can be used to determine the attitudes of students who have learned Turkish as a foreign language towards Turkish culture. There were 311 university students in the exploratory factor analysis sample and 184 university students in the confirmatory factor analysis sample of the study. Exploratory and confirmatory factor analysis was performed to determine the construct validity of the scale. The scale was organized to measure cognitive, affective and behavioral attitudes, which are the dimensions of an attitude, but the expected structure could not be reached as a result of the exploratory factor analysis. After this stage, the scale was analyzed as 3 independent scales. There are 8 items in the one-dimensional structure of the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture, and this structure explains 44.84% of the variance. The Cronbach's Alpha coefficient of the scale is .82. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.789$, AGFI=.919, GFI=.955, CFI=.960, NFI=.915, IFI=.961, RMSEA=.066. There are 9 items in the one-dimensional structure of the Affective Attitude Scale towards Turkish Culture, and this structure explains 37.40% of the variance. The Cronbach's Alpha coefficient of the scale is .78. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.316$, AGFI=.930, GFI=.958, CFI=.982, NFI=.929, IFI=.982, RMSEA=.042. There are 10 items in the one-dimensional structure of the Behavioral Attitude Scale towards Turkish Culture, and this structure explains 42.82% of the variance. The Cronbach's Alpha coefficient of the scale is .84. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.810$, AGFI=.858, GFI=.934, CFI=.963, NFI=.889, IFI=.930, RMSEA=.067.

Key Words: Attitude towards Turkish Culture, Cognitive Attitude, Affective Attitude, Behavioral Attitude

Atıf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, K., Babatürk, S. ve İnalöz, A. B. (2023). Türk kùltürüne yönelik tutum ölçekleri: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 502-513. doi:10.33206/mjss.1195971

Geliş Tarihi / Received Date: 28.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.12.2022

¹ Bu makale 13. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Kongresi'nde sunulan bildirinin güncellenmiş ve yeni veriler eklenmiş halidir.

² Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi, kursad.yilmaz@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-3705-5094

³ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi, semih.babatürk@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-6778-4204

⁴ Okutman - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi, ahmetbugra.inaloz@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0001-7928-1770

Giriş

Kültür bulanık bir kavram olduğu için somut bir şekilde görülmesi, elle tutulması ve tanımlanması zordur (Ralston, Gustafson, Cheung ve Terpstra, 1993, s. 250). Ancak kültürü, farklı insan topluluklarının sahip olduğu farklı yaşama biçimleri (Morgan, 1998) olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda kültür “tarihi ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ve araçların bütünü ile ilgilidir (Türk Dil Kurumu, 2022). Kültür, bir toplumun üyesi olarak, insanlığın öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Güvenç, 1999, s. 112). Kültürün bu karmaşık bütünlüğü içinde “dil, din, tarih, ahlak, hukuk, bilim, felsefe, sanat, edebiyat, mimari, müzik, halk oyunları, coğrafya, örf, adet, gelenek, törensel etkinlikler, yemek” ve benzeri daha birçok boyut bulunmaktadır ve bu boyutlar birbirinden ayrı değil, bir bütünün birbirini tamamlayan, etkileyen ve etkileşen parçaları durumundadır. Bu parçaların bazıları gözle görülmez elle tutulmaz bir durumdadır ve ancak diğer parçalarda somutlaşması ile gözlenebilmektedir.

Eğitimciler kültürü, eğitim yolu ile kazanılan içerik, eğitimi ise bu içeriği kazandıran süreç olarak görmektedir. Yani kültürü eğitimsiz, eğitimi de kültürsüz düşünmek mümkün değildir (Yılmaz, 2021). Eğitim yol olarak görülürse, kültürü de yolcunun hayatı boyunca yaşayarak öğrendiklerinin tümü olarak görmek mümkündür (Güvenç, 1999, s. 15). Kültürü aktarmanın birçok yolu vardır ve yollardan biri de dil öğretme-öğrenme sürecidir. Çünkü bir dili öğrenmek sadece o dilin konuşulması ya da yazılmasından ibaret değildir. Dil öğrenmek aynı zamanda o dilin kültürünü de öğrenmek demektir. Öğrenilen her yeni dil yeni bir kültürü tanımak ve dolayısıyla o kültüre yönelik bir tutum geliştirmek demektir.

Türkçe, özellikle son yıllarda yabancı dil olarak en çok öğrenilen ve öğretilen dillerden biridir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretme çalışmaları Türk kültürünün tanıtılması açısından da çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu işlev sonucunda Türkçe öğrenen kişilerin Türk kültürüne yönelik tutumlarının da olumlu yönde değişmesi beklenmekte ve bunu belirlemede kullanılabilir veri toplama araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan taramalar sonucunda literatürde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen kişilerin Türk kültürüne yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçeğe (Sallabaş ve Gök, 2022, s. 137) ulaşılmıştır. Sallabaş ve Gök (2022) “Türkçe Öğrenmiş Yabancı Öğrencilerin Türk Kültürüne Karşı Tutumları” adlı ölçek 21 maddeden oluşmakta ve Likert tipi katılım ölçeği ile cevaplanmaktadır. Ölçekte cevaplayan kişilerin tutumları “İlgi ve İsteksizlik” boyutlarıyla belirlenmiştir. Bu çalışmada ise Sallabaş ve Gök’ün (2022) çalışmasından farklı olarak cevaplayan kişilerin tutumlarını “bilişsel, duygusal ve davranışsal” boyutlarda belirlemede kullanılabilir bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çünkü herhangi bir nesne, fikir ya da kişiye yönelik tutumlar, bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemlerdir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998, s. 318). Tutumların bilişsel boyutu, o tutum objesi hakkında sahip olunan bilgiler ile ilgilidir ve bunların sözle belirtilmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Duygusal boyut, o tutum objesine karşı gözlenebilen duygusal tepkiler ile ilgilidir ve kalbin daha hızlı çarpması, konu ile konuşmalarda heyecanlanma ve terleme gibi fizyolojik tepkilerle ve sözel tepkilerin tümü ile gözlenebilmektedir. Davranışsal boyut ise o tutum ile ilgili objeye karşı gözlenebilen tüm davranışlar ile ilgilidir ve sözel ya da diğer davranışlar ile somutlaşmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s. 132).

Bu öğeler, bir tutumu kendi içinde tutarlılığı olan bir sistem haline sokmaktadır. Böylece, kişinin çevresindeki çeşitli objelere karşı beslediği duyguları, o objeler hakkındaki fikirleri, bilgileri ve o objelere karşı davranışları devamlılık ve düzenlilik göstermektedir. Eğer bir tutum kişide yerleşmiş ve güçlü bir halde ise bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelerin hepsi o kişide tam olarak bulunmaktadır. Daha zayıf tutumlarda ise diğer öğeler olsa da özellikle davranışsal öge çok zayıf olabilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s. 132). Bu bağlamda öğrenilen hedef dil ve o dile ait kültüre yönelik belirli bir tutum oluşmaktadır. Bu tutum ise bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarda somutlaşabilmektedir. Bu bağlamda Türk kültürüne yönelik tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları şunlar olabilir.

Türk Kültürüne Yönelik Tutumun Bilişsel Boyutu: Bu boyut Türk kültürü ile ilgili olarak sahip olunan bilgiler ile ilgilidir. Boyutta Türk kültürünün zenginliği ve farklı kültürlerin kaynaşma noktası olması, Türk dilinin zenginliği, Türklerde devlet geleneği vb. özelliklere vurgu yapılmıştır.

Türk Kültürüne Yönelik Tutumun Duygusal Boyutu: Bu boyut Türk kültürü ile ilgili olarak gözlenebilen duygusal tepkiler ile ilgilidir. Boyutta kişinin Türk kültürünü tanıdığı için mutlu olması ve tanıdığıça daha çok sevmesi, Türk kültürü ile ilgili herhangi bir şeyle karşılaştığında tanıyabilmesi, Türk müziği dinlemeyi sevmesi, Türkiye ile ilgili yakınlarıyla konuşmaktan zevk alması, Türk insanını cana yakın, samimi ve sıcak bulması gibi özelliklere vurgu yapılmıştır.

Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Duygusal Boyutu: Bu boyut Türk kültürü ile ilgili olarak gözlenebilen tüm sözel ve diğer davranışlarla ilgilidir. Bu boyutta kişinin Türk kültürünü öğrenmelerini başkalarına tavsiye etmesi, çevresindekilere Türk kültürünü anlatmaya gayret etmesi, Türk kültürünü yansıtan dizi, film vb. ürünleri takip etmesi, Türk kültürünü yansıtan yazıları ve Türkçe hikâye, roman ve diğer eserleri severek okuması, Türkiye ile ilgili haberleri dikkatle takip etmesi, Türk kültürünü her yönüyle öğrenmeye çalışması, sosyal medya ortamlarındaki paylaşımlarında Türkçeyi kullanması gibi davranışlara vurgu yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Çalışmada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmiş kişilerin Türk kültürüne yönelik tutumlarını belirlemede kullanılabilecek bir veri toplama aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılan ve Türkiye dışındaki farklı ülkelerden gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar, Türkçeyi sonradan öğrenmiş kişilerdir. Araştırma kapsamında yapılacak olan Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi için 2 farklı zamanda veri toplanmıştır. İlk örneklem grubundan elde edilen veriler ile Açıklayıcı Faktör Analizi, ikinci örneklem grubundan elde edilen veriler ile Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmıştır.

Ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde farklı görüşler bulunmaktadır. Madde sayısının 4 katı (MacCallum, Widaman, Preacher ve Hong, 2001); 5 katı (Bryman ve Cramer, 2001) ya da 10 katı (Nunnally, 1978) olması gerektiği ileri sürülmektedir. Field (2005) ise en az 300 kişi olması gerektiğini belirtmiştir. Araştırmada hem Açıklayıcı Faktör Analizi hem de Doğrulamalı Faktör Analizi için ölçekte bulunan madde sayısının 10 katı kadar katılımcıya ulaşılması planlanmıştır. Buna göre Açıklayıcı Faktör Analizi için ölçekteki madde sayısı (33 madde) dikkate alınmış ve madde sayısının 10 katı olan 330 kişiye ulaşılması hedeflenmiştir. Doğrulamalı Faktör Analizi için ise ölçeklerdeki en büyük madde sayısı 10 olduğundan en az 100 kişiye ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak 100 kişinin yetersiz olabileceği düşüncesiyle 200 (Stevens, 2009) kişiden veri toplanmıştır.

Bu çerçevede, Açıklayıcı Faktör Analizi için 330 üniversite öğrencisinden veri toplanmış, ancak bunun 311 tanesi analize dâhil edilmiştir. Eksik ve hatalı olan katılımcı formları araştırma dışında bırakılmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi yapılan birinci örneklem grubunda yer alan öğrencilerin % 74.9'u kadın (n=233), % 25.1'i erkektir (n=78). Öğrencilerin % 13.5'i Edebiyat Fakültesi (n=42), % 9.3'ü Fen Fakültesi (n=29), % 5.8'i Güzel Sanatlar Fakültesi (n=18), % 16.7'si İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (n=52), % 10.3'ü İletişim Fakültesi (n=32), % 7.4'ü Mühendislik Fakültesi (n=23), % 15.8'i Veteriner Fakültesi (n=49), % 10.6'sı Ziraat Fakültesi (n=33), % 10.6'sı Turizm Fakültesi (n=33) öğrencisidir.

Doğrulamalı Faktör Analizi için 200 üniversite öğrencisinden veri toplanmış, ancak bunun 184 tanesi analize dâhil edilmiştir. Eksik ve hatalı olan katılımcı formları araştırma dışında bırakılmıştır. Doğrulamalı Faktör Analizi yapılan ikinci örneklem grubunda yer alan öğrencilerin % 80.98'i kadın (n=149), % 19.02'si erkektir (n=35). Öğrencilerin % 34.78'i Edebiyat Fakültesi (n=64), % 17.39'u Fen Fakültesi (n=32), % 14.67'si İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (n=27), % 26.09'u İletişim Fakültesi (n=48), % 7.07'si Mühendislik Fakültesi (n=13) öğrencisidir.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Türk Kültürüne Yönelik Tutum Ölçeği geliştirme çalışmaları kapsamında ilk önce ilgili literatür ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda bazı araştırmalara (Batmaz, 2022; Göçer, 2012; Ulusoy, 2009) ve veri toplama araçlarına (Akin, Saraçlı, Kılıç ve Yıldırım, 2017; Bay, Mert, Alyılmaz ve Albayrak, 2012; Sallabaş ve Gök, 2022) ulaşılmıştır. İncelenen çalışmalardan da yararlanılarak araştırmacılar tarafından çeşitli ölçek maddeleri yazılmış ve 50 maddelik bir madde havuzuna ulaşılmıştır. Madde havuzunda bulunan maddelere uygun bir cevap ölçeği (1 - Hiç Katılmıyorum, 2 - Katılmıyorum, 3 - Orta Derecede Katılıyorum, 4 - Katılıyorum, 5 - Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Cevap ölçeği olarak katılım ölçeğinin seçilmesinin sebebi, belirli bir ifadeye katılım göstermenin tutumun bir göstergesi olarak kabul edilmesidir.

Madde havuzundaki ifadeler, kapsam geçerliği için, 3'ü dil öğretimi, 2'si ölçme değerlendirme alanında çalışan uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan değerlendirmelerinde, cevap ölçeğinin maddelerim

cevaplanabilmesine uygunluğuna dikkat etmeleri talep edilmiştir. Uzmanlardan gelen öneriler dikkate alınarak gerekli düzenlenmeler yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin anlaşılabilirliğini incelemek amacıyla 10 öğrenciye uygulama yapılmıştır. Öğrencilerden gelen sorular ve öneriler de ölçeğe yansıtılmış ve sonuç olarak 33 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Bu aşamalardan sonra ön uygulama için hazır hale gelen ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır.

Verilerin Analizi

Türk Kültürüne Yönelik Tutum Ölçeğinin yapısını ve boyutlandırmasını belirlemek amacıyla ilk önce Açımlayıcı Faktör Analizi, daha sonra belirlenen yapının geçerli bir yapı olup olmadığını belirlemek için Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğu için gerekli olanlar varsayımlar için dağılımın normalliği test edilmiş, tespit edilen uç değerler temizlenmiş ve bu işlemlerden sonra analizler tekrar yapılmıştır.

Dağılımın normalliği çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılarak belirlenmeye çalışılmış ve bu değerlerin +1 ile -1 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Uç değerlerin belirlenmesinde ise z değerleri ve Mahalanobis uzaklıkları hesaplanmıştır. Z değeri +3'ten büyük ve -3'ten küçük olan değerler ile .01 anlamlılık düzeyine göre χ^2 tablo değerinin üzerindeki Mahalanobis değerleri uç değerler olarak belirlenmiş ve veri setinden çıkarılmıştır. Türk Kültürüne Yönelik Tutum Ölçeğinin güvenilirlik analizleri kapsamında madde-toplam korelasyonları, Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ve toplam puanlara göre oluşturulan alt ve üst % 27'lik grupların ortalama puanları arasındaki farklar incelenmiştir. Maddelerin ölçekte kalmasında faktör yük değerlerinin .40'dan büyük olması (Stevens, 2009) ve birden fazla faktöre yüksek yük veren maddelerin faktör yükleri arasındaki farkın en az .10 olması ölçütü temel alınmıştır (Büyüköztürk, 2014).

Bulgular

Makalenin bu bölümünde Türk Kültürüne Yönelik Tutum Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik analizlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Öncelikle Açımlayıcı Faktör Analizi için toplanan verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. İlk analizde KMO değerinin .94 ve Bartlett Küresellik Testinin [$\chi^2=5036.512$; $sd=528$; $p<.01$] anlamlı olduğu belirlenmiş ve bu değerlere dayanarak verilerin faktörleşmeye uygun olduğuna (Büyüköztürk, 2014) karar verilmiştir. Buna göre 33 madde faktör analizine sokulmuş ve 3 faktörlü (bilişsel, duygusal ve davranışsal) bir yapı beklenmiştir. Ancak yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve beklenen yapının oluşmadığı belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra ölçeğin birbirinden bağımsız 3 ölçek olarak analiz edilmesi kararlaştırılmış ve her bir ölçek tek tek analiz edilmiştir. Çünkü ölçek bir tutumun boyutları olan bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları ölçecek şekilde kurgulanmıştır.

Tablo 1'de Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi ile ilgili sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 1. *Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları*

Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği			
Kaiser-Meyer-Olkin	.88		
Bartlett's Test of Sphericity	660,052	df 28	Sig. .00
Madde	Faktör Yük Değeri		
A1 - Türk kültürünü daha ayrıntılı tanımak isterim.	.76		
A2 - Türk kültürü bana çok şey kattı.	.72		
A3 - Türkçeyi çevremdeki insanlara da öğretmek isterim	.71		
A4 - Türk kültürüne ait öğeleri ilginç bulurum.	.71		
A5 - Türklerde devlet geleneği vardır.	.67		
A6 - Türk kültürüne uyum sağlamakta zorluk çekmem.	.67		
A7 - Türk kültürü farklı kültürlerin kaynaşma noktasıdır.	.58		
A8 - Türk dili zengin bir dildir.	.50		
Açıklanan varyans	44,84		

Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğine ait verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi KMO değeri .88 ve Bartlett Küresellik Testi [$\chi^2=660,052$;

sd=28; $p<.01$] olarak bulunmuştur. Bu değerler, verilerin faktörleşmeye uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014).

Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçekten faktör yük değeri .40'tan küçük olan üç madde tek tek çıkarılmış ve her defasında faktör analizi tekrar yapılmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra tekrar yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda kalan maddelerin herhangi bir müdahale gerektirmeden tek faktörlü bir yapıda olduğu görülmüştür. Bu tek faktörlü yapının açıkladığı varyans % 44,84'tür. Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde yer alan sekiz maddenin faktör yük değerleri .50 ile .76 arasında değişmektedir.

Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi ile ilgili sonuçlara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. *Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları*

Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği			
Kaiser-Meyer-Olkin	.87		
Bartlett's Test of Sphericity	562,396	df 36	Sig. .00
Madde	Faktör Yük Değeri		
B1 - Türk kültürünü tanıdıkça daha çok seviyorum.	.75		
B2 - Türkiye ile ilgili yakınlarımla konuşmaktan zevk alırım.	.72		
B3 - Türkçe, hayatım boyunca kullanacağım bir dildir.	.68		
B4 - Türk insanını cana yakın buluyorum.	.64		
B5 - Tanıdığım Türkler samimi ve sıcak insanlardır.	.64		
B6 - Türk kültürünü tanıdığım için mutluyum.	.55		
B7 - Geleneksel Türk kıyafetlerini beğeniyorum.	.53		
B8 - Türk müziği dinlemeyi seviyorum.	.48		
B9 - Türk kültürü ile ilgili herhangi bir şeyle karşılaştığımda tanıyabilirim.	.45		
Açıklanan varyans	37,40		

Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğine ait verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi KMO değeri .87 ve Bartlett Küresellik Testi [$\chi^2=562,396$; $sd=36$; $p<.01$] olarak bulunmuştur. Bu değerler, verilerin faktörleşmeye uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014).

Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçekten faktör yük değeri .40'tan küçük olan üç madde tek tek çıkarılmış ve her defasında faktör analizi tekrar yapılmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra tekrar yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda kalan maddelerin herhangi bir müdahale gerektirmeden tek faktörlü bir yapıda olduğu görülmüştür. Bu tek faktörlü yapının açıkladığı varyans % 37,40'tır. Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde yer alan dokuz maddenin faktör yük değerleri .45 ile .75 arasında değişmektedir.

Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi ile ilgili sonuçlara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. *Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları*

Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği			
Kaiser-Meyer-Olkin	.89		
Bartlett's Test of Sphericity	927,728	df 45	Sig. .00
Madde	Faktör Yük Değeri		
C1 - Türk kültürünü her yönüyle öğrenmeye çalışırım.	.74		
C2 - Çevremdekilere Türk kültürünü anlatmaya gayret ederim.	.74		
C3 - Türkiye ile ilgili haberleri dikkatle takip ederim.	.70		
C4 - Türk kültürünü yansıtan yazıları keyifle okurum.	.70		
C5 - Türk kültürünü diğer insanlara anlatırım.	.68		
C6 - Türkçe hikâye, roman ve diğer eserleri severek okurum.	.66		
C7 - Uluslararası turnuvalarda Türk takımlarını desteklerim.	.62		
C8 - Sosyal medya ortamlarındaki paylaşımlarımda Türkçeyi kullanırım.	.62		
C9 - Türk kültürünü öğrenmelerini başkalarına tavsiye ederim.	.57		
C10 - Türk kültürünü yansıtan dizi, film vb. ürünleri takip ederim.	.48		
Açıklanan varyans	42,82		

Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğine ait verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. Tablo 3'te de görüldüğü gibi KMO değeri .89 ve Bartlett Küresellik Testi [$\chi^2=927,728$; $sd=45$; $p<.01$] olarak bulunmuştur. Bu değerler, verilerin faktörleşmeye uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014).

Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçekten faktör yük değeri .40'tan küçük olan üç madde tek tek çıkarılmış ve her defasında faktör analizi tekrar yapılmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra tekrar yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda kalan maddelerin herhangi bir müdahale gerektirmeden tek faktörlü bir yapıda olduğu görülmüştür. Bu tek faktörlü yapının açıkladığı varyans % 42,82'dir. Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde yer alan on maddenin faktör yük değerleri .48 ile .74 arasında değişmektedir.

Doğrulatoryı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizi sonucu birbirinden bağımsız 3 ölçek olarak kabul edilen ölçeklerden Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde tek boyutta 8 madde, Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde tek boyutta 9 madde, Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde tek boyutta 10 madde yer almıştır. Doğrulatoryı Faktör Analizi yapmak amacıyla ölçekler farklı bir örneklem grubunda tekrar uygulanmıştır. Tablo 4, 5 ve 6'da kullanılan uyum indekslerine ilişkin uyum ölçütleri İlhan ve Çetin'in (2014) çalışmasından uyarlanmıştır.

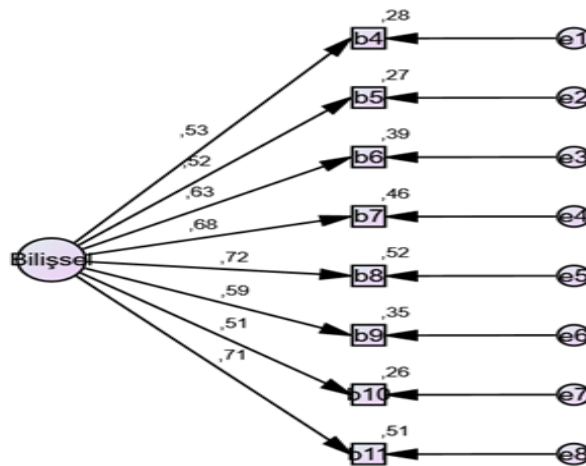
Tablo 4'te Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği için yapılan Doğrulatoryı Faktör Analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği Doğrulatoryı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Değer	Uyum Sonucu
¹ χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	35,776/20=1,789	Mükemmel
² AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.919	Mükemmel
³ GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.955	Mükemmel
³ CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.960	Mükemmel
³ NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.915	Kabul Edilebilir
³ IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$.961	Mükemmel
⁴ RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.066	Kabul Edilebilir

¹(Kline, 2011), ²(Schermelele-Engel ve Moosbrugger, 2003), ³(Baumgartner ve Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler ve Bonett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006), ⁴(Browne ve Cudeck, 1993) Akt: İlhan ve Çetin (2014)

Tablo 4'te de görüldüğü üzere Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğine ait uyum iyiliği değerlerinin tümü, ölçeğin tek boyutlu ölçüm modelinin kabul edilebilir bir model olduğunu göstermektedir. Yapılan Doğrulatoryı Faktör Analizi sonucunda oluşan path diyagramına Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği Path Diyagramı

Şekil 1'de de görüldüğü gibi Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde yer alan 8 maddenin faktör yük değerleri .51 ile .72 arasında değişmektedir.

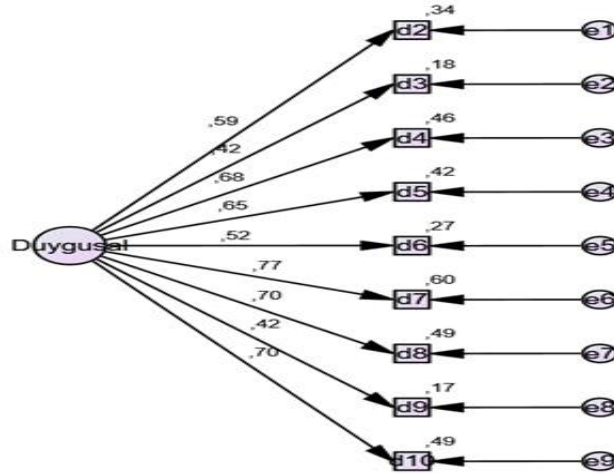
Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği için yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Değer	Uyum Sonucu
¹ χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	35,529/27=1,316	Mükemmel
² AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.930	Mükemmel
³ GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.958	Mükemmel
³ CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.982	Mükemmel
³ NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.929	Kabul Edilebilir
³ IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$.982	Mükemmel
⁴ RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.042	Mükemmel

¹(Kline, 2011), ²(Schermele-Engel ve Moosbrugger, 2003), ³(Baumgartner ve Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler ve Bonnett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006), ⁴(Browne ve Cudeck, 1993) Akt: İlhan ve Çetin (2014)

Tablo 5'te de görüldüğü üzere, Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğine ait uyum iyiliği değerlerinin tümü, ölçeğin tek boyutlu ölçüm modelinin kabul edilebilir bir model olduğunu göstermektedir. Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda oluşan path diyagramına Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği Path Diyagramı

Şekil 2'de de görüldüğü gibi Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde yer alan 9 maddenin faktör yük değerleri .42 ile .77 arasında değişmektedir.

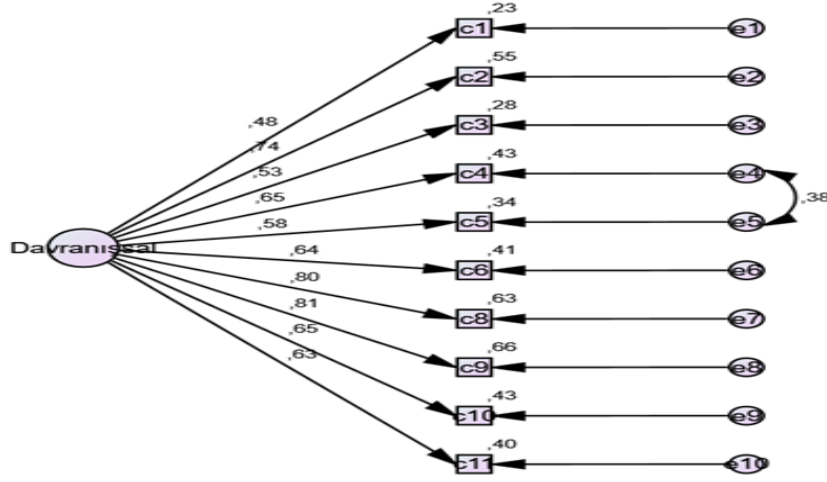
Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği için yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu elde edilen bulgulara Tablo 6'da yer verilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi aracılığıyla Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde (C4-C5) bir düzeltme (modifikasyon) yapılmıştır.

Tablo 6. Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Değer	Uyum Sonucu
¹ χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	61,548/34=1,810	Mükemmel
² AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.858	Kabul Edilebilir
³ GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.934	Mükemmel
³ CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.963	Mükemmel
³ NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.889	Kabul Edilebilir
³ IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$.930	Kabul Edilebilir
⁴ RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.067	Kabul Edilebilir

¹(Kline, 2011), ²(Schermele-Engel ve Moosbrugger, 2003), ³(Baumgartner ve Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler ve Bonnett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006), ⁴(Browne ve Cudeck, 1993) Akt: İlhan ve Çetin (2014)

Tablo 6'da verilen uyum iyiliği değerlerinde grldği gibi Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum leğine ait tek boyutlu ölçüm modelinin kabul edilebilir bir model olduğu söylenebilir. Yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda oluşan path diyagramına Şekil 3'te yer verilmiştir.

Şekil 3. Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum leği Path Diyagramı

Şekil 3'te de grldği gibi Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum leğinde yer alan 9 maddenin faktör yük değerleri .48 ile .81 arasında değişmektedir.

Ölçeklerin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum leği, Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum leği ve Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum leğinin güvenirlik analizleri kapsamında yapılan madde-toplam korelasyonu, alt ve üst % 27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların incelenmesi ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Ölçeklerin Güvenirliğine İlişkin Sonuçlar

Ölçekler	Madde No	Madde-Toplam Korelasyonu	Alt % 27 (n=84)		st % 27 (n=84)		t	P	Cronbach Alfa
			AO	S	AO	S			
Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum leği	A1	.58	4,80	0,42	3,20	0,78	16,54	.00	.82
	A2	.52	4,75	0,46	3,29	0,67	16,30	.00	
	A3	.51	4,69	0,49	3,09	0,78	15,87	.00	
	A4	.51	4,61	0,55	3,26	0,60	15,13	.00	
	A5	.45	4,55	0,58	3,27	0,58	14,16	.00	
	A6	.44	4,54	0,56	3,29	0,69	12,81	.00	
	A7	.34	4,34	0,63	3,13	0,67	12,07	.00	
	A8	.31	4,80	0,42	4,04	0,74	8,16	.00	
Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum leği	B1	.56	4,77	0,42	3,42	0,69	15,10	.00	.78
	B2	.52	4,65	0,52	3,42	0,69	14,72	.00	
	B3	.46	4,63	0,57	3,08	0,86	13,62	.00	
	B4	.41	4,48	0,63	3,17	0,64	13,32	.00	
	B5	.41	4,71	0,50	3,47	0,81	11,85	.00	
	B6	.31	4,84	0,36	4,02	0,67	9,80	.00	
	B7	.31	4,44	0,71	3,08	0,85	11,15	.00	
	B8	.31	4,72	0,64	3,61	1,02	8,35	.00	
B9	.31	4,41	0,69	3,46	0,68	8,92	.00		
Trk Kltrne Ynelik Davranışsal Tutum leği	C1	.55	4,51	0,57	3,13	0,65	14,58	.00	.84
	C2	.54	4,52	0,56	3,11	0,71	14,04	.00	
	C3	.50	4,09	0,90	2,28	0,80	13,77	.00	
	C4	.48	4,36	0,69	3,04	0,74	11,94	.00	
	C5	.46	4,53	0,56	3,21	0,69	13,47	.00	
	C6	.43	4,35	0,63	2,85	0,93	12,19	.00	
	C7	.39	4,40	0,73	2,63	0,99	13,20	.00	
	C8	.39	4,53	0,71	2,75	0,96	13,57	.00	
	C9	.33	4,73	0,51	3,63	0,74	11,22	.00	
	C10	.30	4,46	0,70	3,35	1,07	7,92	.00	

Tablo 7’de de görüldüğü üzere Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .31 ile .58 arasında; Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .30 ile .56 arasında; Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .30 ile .55 arasında değişmektedir. Madde-toplam korelasyonun pozitif ve yüksek olması, maddelerin benzer davranışları örneklediğini ve ölçeğin iç tutarlığının yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Madde-toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin cevaplayan kişileri iyi derecede ayırt ettiği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2014).

Ölçeklerden elde edilen toplam puanlara göre oluşturulan alt ve üst % 27’lik grupların ortalama puanları arasındaki farklar da incelenmiştir. Gruplar arasındaki farkların anlamlı çıkması, maddelerin cevaplayan kişileri ölçülen davranış bakımından ayırt ettiği şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2014). Yapılan analizde, tüm maddelerin alt ve üst % 27’lik grupları arasındaki fark $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca, ölçeklerin güvenirliliği için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları da incelenmiştir. Bu katsayı, Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği için .82, Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği için .78, Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği için ise .84 olarak belirlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmiş öğrencilerin Türk kültürüne yönelik tutumlarını belirlemede kullanılabilir üç veri toplama aracı geliştirilmiştir. Ölçeğin Açımlayıcı Faktör Analizi için 311, Doğrulayıcı Faktör Analizi için 184 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Ölçek bir tutumun boyutları olan bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumu ölçecek şekilde organize edilmiştir. Bu çerçevede başlangıçta 33 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuş ve bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumu ölçecek üç boyutlu bir yapı beklenmiştir. Ancak yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve beklenen yapının oluşmadığı belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra ölçek birbirinden bağımsız 3 ölçek olarak analiz edilmiştir.

Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde bulunan 11 maddenin 2 faktörde toplandığı belirlenmiştir. Faktör yük değeri .40’tan küçük olan üç madde çıkarılmış, tekrar faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu olduğu belirlenmiştir. Tek boyutlu bu yapının açıkladığı varyans % 44,84’tür. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri .50 ile .76 arasında değişmektedir.

Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde bulunan 10 maddenin 2 faktörde toplandığı belirlenmiştir. Faktör yük değeri .40’tan küçük olan bir madde çıkarılmış, tekrar faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu olduğu belirlenmiştir. Tek boyutlu bu yapının açıkladığı varyans % 37,40’tır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri .45 ile .75 arasında değişmektedir.

Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde bulunan 12 maddenin 3 faktörde toplandığı belirlenmiştir. Faktör yük değeri .40’dan küçük olan iki madde çıkarılmış, tekrar faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu olduğu belirlenmiştir. Tek boyutlu bu yapının açıkladığı varyans % 42,82’dir. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri .48 ile .74 arasında değişmektedir.

Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi tek faktörde toplanan 8 maddelik yapısına Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile hesaplanan uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2/sd=1.789$, AGFI=.919, GFI=.955, CFI=.960, NFI=.915, IFI=.961, RMSEA=.066. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile hesaplanan uyum iyiliği değerleri modelin geçerli bir model olduğunu göstermektedir. Türk Kültürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde yer alan 8 maddenin faktör yük değerleri .51 ile .72 arasında değişmektedir. Böylece söz konusu yapının doğrulandığına karar verilmiştir.

Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi tek faktörde toplanan 9 maddelik yapısına Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile hesaplanan uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2/sd=1.316$, AGFI=.930, GFI=.958, CFI=.982, NFI=.929, IFI=.982, RMSEA=.042. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile hesaplanan uyum iyiliği değerleri modelin geçerli bir model olduğunu göstermektedir. Türk Kültürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde yer alan 9 maddenin faktör yük değerleri .42 ile .77 arasında değişmektedir. Böylece söz konusu yapının doğrulandığına karar verilmiştir.

Türk Kültürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi tek faktörde toplanan 9 maddelik yapısına Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile

hesaplanan uyum iyiliği değerleri şoyledir: $\chi^2/sd=1.810$, AGFI=.858, GFI=.934, CFI=.963, NFI=.889, IFI=.930, RMSEA=.067. yapısına Doğrulatoryı Faktör Analizi aracılığıyla Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde (C4-C5) bir düzeltme (modifikasyon) yapılmıştır. Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde yer alan 9 maddenin faktör yük değerleri .48 ile .81 arasında değişmektedir. Doğrulatoryı Faktör Analizi ile hesaplanan uyum iyiliği değerleri modelin geçerli bir model olduğunu göstermektedir.

Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .31 ile .58 arasında; Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .31 ile .56 arasında; Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .30 ile .55 arasında değişmektedir.

Güvenirlik analizi kapsamında yapılan alt ve üst % 27'lik grupların ortalama puanları arasındaki farkların karşılaştırılması, maddelerin ölçülen davranış bakımından kişileri ayırt ettiğini göstermektedir. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği için .82, Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği için .78, Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeği için ise .84 olarak belirlenmiştir.

Bu araştırma kapsamında geliştirilen Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği, Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği ve Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinde ters madde bulunmamaktadır. Ölçeklerde yer alan maddeler "1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Orta Derecede Katılmıyorum, 4-Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde yanıtlanmaktadır. Bu ölçeklerden alınan puanın yükselmesi yanıtlayan kişinin Türk kùltürüne yönelik olarak bilişsel, duygusal ya da davranışsal boyutlarda olumlu bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu ölçekleri bir arada kullanarak herhangi bir toplam puan elde etmek mümkün değildir. Ölçekler bir arada uygulansa da ayrı ayrı puanlanması ve değerlendirilmesi gerekir.

Türk Kùltürüne Yönelik Bilişsel Tutum Ölçeği, Türk Kùltürüne Yönelik Duygusal Tutum Ölçeği ve Türk Kùltürüne Yönelik Davranışsal Tutum Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ölçeklerin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen kişilerin Türk kùltürüne yönelik tutumlarını belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir araçlar olduğu ifade edilebilir.

Etik Beyan

"*Türk Kùltürüne Yönelik Tutum Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Etik kurul izni: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 28 Eylül 2022 tarih ve 2022-7sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akın, C., Saraçlı, S., Kılıç, İ. ve Yıldırım, İ. (2017). Türk dünyası tutum ölçeği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(30), 649-664.
- Batmaz, O. (2022). Sınıf öğretmenlerinin Türk Dünyasına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1360-1369. <https://doi.org/10.33206/mjss.1098558>.
- Bay, E., Mert, O., Alyılmaz, S. ve Albayrak, F. (2012). Eski Türk Eserlerine İlişkin Tutum Ölçeği geliştirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kùltür Eğitim Dergisi*, 1(2), 70-82
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Büyüköztürk, ř. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS* (2nd Edition). London: SAGE Publication.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (1998). *Sosyal psikoloji* (Çev: A. Dönmez) (3. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Göçer, A. (2012). Dil-kùltür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 729, 50-57.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve kùltür* (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekteştirilen yapısal eşitlik modeli (YEM) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42. DOI: 10.21031/epod.31126.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar* (16. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınları.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J. ve Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: the role of model error. *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611-637. https://doi.org/10.1207/S15327906MBR3604_06
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (Çev: G. Bulut). İstanbul: MESS Yayınları.

- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw Hill
- Ralston, D. A., Gustafson, D. J., Cheung, F. ve Terpstra, R. H. (1993). Differences in managerial values: A study of U.S., Hong Kong and PRC managers. *Journal of International Business Studies*, 24(2), 249-275. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490232>.
- Sallabaş, M. E. ve Gök, V. (2022). Türkçe öğrenmiş yabancı öğrencilerin ‘Türk kültürüne’ karşı tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk kültürü üzerine çalışmalar* (Edt: F. Temizyürek ve E. Barın). Ankara: Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmaları Derneği Yayınları. ss. 137-147.
- Stevens, J. (2009). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (5th Edition). Mahwah, NJ: Routledge Academic.
- Türk Dil Kurumu (2022). *Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Ulusoy, K. (2009). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin Türk dünyası ve Türk cumhuriyetlerine yönelik tutum ve düşünceleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 357-377.
- Yılmaz, K. (2021). *Eğitim yönetiminde değerler* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to develop a data collection tools that can be used to determine the attitudes of students who have learned Turkish as a foreign language towards Turkish culture. The data collection tool was organized in a way to determine the attitudes of the respondents in the “cognitive, affective and behavioral” dimensions. Because these elements make an attitude a system that is consistent within itself. Thus, a person's feelings towards various objects around them, their ideas, knowledge about those objects and their behavior towards those objects show continuity and regularity. In established and strong attitudes, cognitive, affective and behavioral elements are all fully present. In weaker attitudes, especially the behavioral element can be very weak (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014, p. 132). In this context, a certain attitude is formed towards the target language learned and the culture of that language. This attitude can be embodied in cognitive, affective and behavioral dimensions.

There were 311 university students in the exploratory factor analysis sample and 184 university students in the confirmatory factor analysis sample of the study. Exploratory and confirmatory factor analysis was performed to determine the construct validity of the scale. The scale was organized to measure cognitive, affective and behavioral attitudes, which are the dimensions of an attitude, but the expected structure could not be reached as a result of the exploratory factor analysis. After this stage, the scale was analyzed as 3 independent scales.

As a result of the Exploratory Factor Analysis, it was determined that 11 items in the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture composed of 2 factors. Three items with a factor load value less than 40 were removed, factor analysis was performed again and it was determined that the scale was one-dimensional. The variance explained by this one-dimensional structure is 44,84%. The factor load values of the items in the scale vary between .50 and .76.

The 10 items in the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture composed of 2 factors. An item with a factor load value less than .40 was removed, factor analysis was performed again and it was determined that the scale was one-dimensional. The variance explained by this one-dimensional structure is 37,40%. The factor load values of the items in the scale vary between .45 and .75.

It was determined that 12 items in the Scale of Behavioral Attitudes towards Turkish Culture composed of 3 factors. Two items with a factor load value less than .40 were removed, factor analysis was performed again and it was determined that the scale was one-dimensional. The variance explained by this one-dimensional structure is 42,82%. The factor load values of the items in the scale ranged from .48 to .74.

Confirmatory Factor Analysis was applied to the 8-item structure of the Explanatory Factor Analysis of the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.789$, AGFI=.919, GFI=.955, CFI=.960, NFI=.915, IFI=.961, RMSEA=.066. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis show that the model is a valid model. The factor load values of 8 items in the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture ranged from .51 to .72. Thus, it was decided that the structure in question was confirmed.

Confirmatory Factor Analysis was applied to the 9-item structure of the Exploratory Factor Analysis of the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.316$, AGFI=.930, GFI=.958, CFI=.982, NFI=.929, IFI=.982, RMSEA=.042. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis show that

the model is a valid model. The factor load values of 9 items in the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture ranged from .42 to .77. Thus, it was decided that the structure in question was confirmed.

Confirmatory Factor Analysis was applied to the 9-item structure of the Explanatory Factor Analysis of the Behavioral Attitudes towards Turkish Culture Scale, which composed of a single factor. Goodness of fit values calculated by Confirmatory Factor Analysis is as follows: $\chi^2/sd=1.810$, AGFI=.858, GFI=.934, CFI=.963, NFI=.889, IFI=.930, RMSEA=.067. A correction (modification) was made in the Behavioral Attitudes towards Turkish Culture Scale (C4-C5) by means of Confirmatory Factor Analysis. The factor load values of 9 items in the Scale of Behavioral Attitudes towards Turkish Culture ranged from .48 to .81. calculated by Confirmatory Factor Analysis show that the model is a valid model.

The item-total correlations of the items in the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture ranged from .31 to .58; the item-total correlations of the items in the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture ranged from .31 to .56; the item-total correlations of the items in the Scale of Behavioral Attitudes towards Turkish Culture ranged from .30 to .55.

Comparison of the differences between the mean scores of the lower and upper 27% groups within the scope of reliability analysis shows that the items distinguish people in terms of measured behavior. The Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was determined as .82 for the Scale of Cognitive Attitudes towards Turkish Culture, .78 for the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture, and .84 for the Scale of Behavioral Attitudes towards Turkish Culture.

In the Cognitive Attitude Scale towards Turkish Culture, Affective Attitudes towards Turkish Culture Scale and Behavioral Attitudes towards Turkish Culture Scale developed within the scope of this research, there are no reverse scored items. The items in the scales are answered as "1-Strongly disagree, 2-Disagree, 3-Moderately Agree, 4-Agree, 5-Strongly Agree". An increase in the score obtained from these scales indicates that the respondent has a positive attitude towards Turkish culture in cognitive, affective or behavioral dimensions. It is not possible to obtain any total score by using these scales together. Although the scales are applied together, they must be scored and evaluated separately.

When the findings related to the validity and reliability of the Cognitive Attitude Scale towards Turkish Culture, the Scale of Affective Attitudes towards Turkish Culture and the Behavioral Attitude Scale towards Turkish Culture are evaluated together, it can be stated that the scales mentioned are valid and reliable tools that can be used to determine the attitudes of people learning Turkish as a foreign language towards Turkish culture.

Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu Üye Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksine Uluslararası Ticaretin Etkisi

Tuba BOZKURT¹ ve Çağatay KARAKÖY²

Öz

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlemesiyle artan küresel ticaret beraberinde lojistiğin önemini de artırmıştır. Uluslararası alanda yaşanan yoğun rekabet ortamında şletmelerin rekabet üstünlüğü yakalayabilmesinde lojistik önemli bir unsur haline gelmiştir. Lojistik firmaların taşımaya konu olan hammadde ve/veya ürünlerin başlangıç noktasından teslim noktasına kadar geçen süreçte düşük maliyet, hız ve yüksek hizmet kalitesi ile müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gerekmektedir. Bu gelişimlerin değerlendirilmesi noktasında Dünya Bankası her iki yılda bir ülkelerin lojistik performanslarının altı alt kriter üzerinden puanlayarak sıraladığı bir endeks yayınlamaktadır. Lojistik Performans endeksine (LPI) göre ülkeler, lojistik faaliyetler açısından buldukları noktada kendilerini analiz edebilme ve eksikliklerini görerek iyileştirme çalışmaları yapabilmektedirler. Bu çalışma, Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu ülkelerinin (şili, Uruguay, Brezilya, Peru, Venezuela, Paraguay, Ekvador, Bolivya, Meksika, Arjantin, Kolombiya) Lojistik Performans Endeksine; ithalat, ihracat, yabancı sermaye yatırımları (FDI), çalışma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü gibi değişkenlerin etkilerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma için ulaşılan veriler Eviews paket programında analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, Latin Amerika Entegrasyon topluluğu ülkelerinin lojistik performans endekslerine ihracatın pozitif yönde katkılarının olduğu ithalatın ise negatif etkili çıkması çalışmadan beklenen sonuçları bizlere yansıtmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere çekilmesi yönünde lojistik performansların etkili olması ve özgürlük endeksleri açısından yatırım özgürlüğü ve çalışma özgürlüğünün destekler nitelikte sonuçlar vermesi çalışmanın literatüre katkıları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Lojistik Performans Endeksi, Uluslararası Ticaret

The Effect of International Trade on the Logistics Performance Index of Latin American Integration Community Member States

Abstract

Increasing global trade with the rapid progress of science and technology has also increased the importance of logistics. In the intense competition environment experienced in the international arena, logistics has become an important element for businesses to achieve competitive advantage. Logistics companies need to be able to respond to customer needs with low cost, speed and high service quality in the process from the starting point of the raw materials and/or products subject to transportation to the delivery point. At the point of evaluation of these developments, the World Bank publishes an index every two years in which the logistics performances of countries are ranked by scoring them over six sub-criteria. According to the Logistics Performance Index (LPI), countries can analyze themselves at the point where they are in terms of logistics activities and make improvement studies by seeing their deficiencies. This study adds the Logistics Performance Index of Latin American Integration Community countries (Chile, Uruguay, Brazil, Peru, Venezuela, Paraguay, Ecuador, Bolivia, Mexico, Argentina, and Colombia); it was conducted to measure the effects of variables such as import, export, foreign capital investments (FDI), freedom of work, and freedom of investment. The data obtained for the study were analyzed in the Eviews package program. As a result of the analysis, the fact that exports have a positive contribution to the logistics performance indices of the Latin American Integration Community countries, while imports have a negative effect, reflected the expected results from the study. It is among the contributions of the study to the literature that logistics performances are effective in attracting foreign capital investments to countries and that freedom of investment and freedom of work give results that support freedom indices.

Key Words: Logistics, Logistics Performance Index, International Trade

Atıf İçin / Please Cite As:

Bozkurt, T. ve Karaköy, Ç. (2023). Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu üye ülkelerinin lojistik performans endeksine uluslararası ticaretin etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 514-523. doi:10.33206/mjss.1177453

Geliş Tarihi / Received Date: 19.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.01.2023

¹ Doktora Öğrencisi - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tubanilahub06@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-9576-5599

² Dr. Öğr. Üyesi - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ckarakoy@cumhuriyet.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-9072-3963

Giriş

Her geçen gün önemi artan taşımacılık faaliyetleri, ambalajlamadan gmrklemeye, stok yönetiminden müşteri ilişkileri yönetimine kadar oldukça geniş bir hizmet alanını kapsamaktadır. Bu yüzden taşımacılık hizmet sektörü içerisindeki büyük paya sahip bir sektör durumuna gelmiştir. Dünyanın dört bir tarafının siber ağlar ile çevrili olması sebebiyle tüm bilişim, iletişim alanlarında büyük bir hız ve bu hıza bağlı olarak sürekli bir değişim ve gelişim yaşanmaktadır. lkeler bu değişim süreci içerisinde her alanda olduğu gibi lojistik sektöründe de yeniliğe ve gelişime uyumlanmaya çalışmaktadır. lkeler, tüm dünya genelinde yaşanan yoğun rekabet ortamında mevcut konumlarını korumak ve ekonomik güçlerini artırmak için lojistik faaliyetlere öncelikli önem vermektedirler. Lojistik faaliyetlere verilen önem ile birlikte güçlenen küresel lojistik, dünya ticaretine yön veren bir konuma gelmiştir. Tüm bu gelişmeleri takiben Dünya Bankası, ülkelerin lojistik alanındaki performanslarını ve yine ülkeler arasında lojistik farklılıkları belirlemek amacıyla lojistik performans endeksini yayınlamaktadır. Endeksler 2007 yılından itibaren iki yılda bir kez olmak üzere Dünya Bankası tarafından altı kriter bazında yapılan anketler ile 1 - 5 arasında puanlama yaparak ülkeleri sıralamaya koymaktadır. Puanlamaya göre endeksin 5'e yakın olması ülkenin lojistik performansının o derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Çalışmaya konu olan Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA) on bir Latin Amerika lkesinin (Arjantin, Brezilya, Bolivya, Kolombiya, şili, Ekvator, Meksika, Peru, Paraguay, Uruguay ve Venezüella) Dışişleri Bakanları'nın toplanarak Uruguay'ın Montevideo kentinde 12 Ağustos 1980'de imzaladıkları Montevideo Anlaşması sonucunda kurulmuştur. Montevideo Anlaşması'nın amacı, 1960 yılında imzalanan Montevideo Anlaşmasıyla kurulmuş olan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği'nin (LAFTA) faaliyetleriyle başlayan ekonomik entegrasyonun daha da geliştirilmesidir. Latin Amerika Entegrasyon topluluğunda on iki ye ülke bulunmaktadır. Bu lkeler; Arjantin, şili, Kolombiya, Ekvator, Brezilya, Paraguay, Peru, Uruguay, Meksika, Bolivya ve Venezüella'dır ve sonraki dönemlerde Küba'nın da katılması ile ye ülke sayısı on iki olmuştur. Kuruluşla iliğilenmek ve takibini yapmak üzere on beş gözlemci ülke bulunmaktadır. Gözlemci lkeler; Çin, El Salvador, Kosta Rika, Guatemala, Dominik Cumhuriyeti, İtalya, Honduras, Küba, Nikaragua, Romanya, Portekiz, Panama, Rusya Federasyonu, İspanya ve İsviçre'dir (www.ekodialog.com).

Çalışmada Latin Amerika Entegrasyon Birliği ye ülkelerin (alışmanın kısıtları dhilinde ki zaman diliminde Küba'nın verilerine sağlıklı bir şekilde ulaşılamaması nedeniyle Küba hariç tutulmuştur) lojistik performanslarına etki eden kriterler ve bu kriterlerin etki derecesi araştırılmaktadır. Çalışmada Latin Amerika Entegrasyon Birliği ye ülkelerin verileri kullanılmıştır ve elde edilen veriler Eviews paket programında analiz edilmiştir.

Literatür Taraması

Lojistik performans endeksi çerçevesinde literatür incelendiğinde, konu üzerine yayımlanan bazı alışmalar Tablo 1'de verilmiştir;

Tablo 1. Konu İle İlgili Literatür İncelemesi

Yıl	Yazar	A. Konu Başlığı	Lojistik zerine Yapılmış Literatür İncelemesi alışmanın İçeriği	alışmanın Sonucu
2005	Devlin, J. ve Yee, P.	Trade logistics in developing countries: The case of the Middle East and North Africa.	Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde (MNA) ticaret lojistiğinin etkinliğini belirleyerek, ihracatçı firmaların yaşadığı engellerin bir analizini yapmaktadır.	MNA bölgesinden ihraç edilen ürünler için sevkiyat ve sevkiyat dışı lojistik maliyetler ile teslim edilen ürün fiyatlarının % 7 ila % 25 arasında değişen artış gözlemlenmiştir.
2014	Çamlıca, Z. ve Akar, G.S.	Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları.	Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik ile ilgili uygulamaların düzeyinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu sebeple vresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik kavramları lojistik sektörü açısından incelenmiştir.	sektörde faaliyet gösteren firmaların sürdürülebilirlikle ilgili çalışmaları araştırılarak planlama ve uygulamalardaki güncel durumun belirlenmiştir ve öneriler geliştirilmesi yönünde öneriler sunulmuştur.
2017	Sezer, S. ve Abasiz, T.	The impact of logistics industry on economic growth: An application in oecd countries.	34 OECD ülkesinde ulaşım ve iletişimin lojistik değişkenlerinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamıştır.	Lojistik sektörünü oluşturan hem ulaştırma sektörü değişkenlerinin hem de iletişim sektörü değişkenlerinin OECD lkelerinde kişi başına düşen gelir artışına etkisi tespit edilmiştir
2022	Janakovia, M.	Proces internacionalizacije kao temelj za razvoj prekograninih logistikih aktivnosti.	Türkiye rneğinde; nakliye-lojistik şirketlerinin sınır ötesi faaliyetleriyle, genel lojistik faaliyetleri içinde en yüksek görünürlükleri nedeniyle karayolu taşımacılığı faaliyetlerini analiz etmektedir.	Türkiye'nin elverişli jeostratejik konumu ve karayolu ağının gelişmesi sayesinde, karayolu taşımacılığı, lojistik sektöründeki rolü ve lojistik şirketlerinin sınır ötesi faaliyetlerini gerçekleştirmesi açısından, yıldan yıla artan en yaygın ulaşım şekli haline gelmiştir.

Tablo 2 - Devamı

B. Lojistik performans endeksi üzerine literatür incelemesi				
Yıl	Yazar	Konu Başlığı	Çalışmanın İçeriği	Çalışmanın Sonucu
2013	Hausman, W.H., Lee, H.L. ve Subramanian, U.	The impact of logistics performance on trade.	Lojistik performansın küresel ikili ticaret üzerindeki etkisini incelemektedir.	Lojistik performansın ikili ticaret hacmi ile istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.
2017	Başar, S. ve Bozma, G.	Ülkelerin lojistik performanslarının belirleyicileri.	71 ülkenin LPI'nin makroekonomik ve politik ölçütlerinin belirlenmesi.	GSYH ve dış açıklık, lojistik performansı açıklayan önemli değişkenler olarak belirtilmiştir.
2018	Öztürk Ofluoğlu, N., Kalaycı, C., Artan, S. ve Bal, H.	Lojistik performansındaki gelişmelerin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri: AB ve MENA ülkeleri örneği.	AB ve MENA ülkelerinin, LP'nin uluslararası ticarete etkilerini incelemiştir.	Lojistik performansın ülkelerin ihracatına pozitif etki edeceğine ve rekabet avantajı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.
2018	Liu, J., Yuan, C., Hafeez, M. ve Yuan, Q.	The relationship between environment and logistics performance: Evidence from Asian countries.	2007 ile 2016 yılları arasında 42 Asya ülkesinden elde edilen verileri kullanarak lojistik performans ile çevresel bozulma arasındaki bağlantıyı analiz etmektedir.	Sonuçlar, lojistik performansın önemli ölçüde çevresel bozulma ile ilişkili olduğunu göstermektedir.
2019	Kılınç, E., Fidan, O. ve Mutlu, H.	Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu'nun lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması.	LPI raporuna göre Türkiye, Rusya ve Çin'in temel lojistik faaliyetleri değerlendirilmiştir.	Çin ve Rusya'nın puan ve sıralaması artış kaydedilirken, Türkiye'de gerileme yaşanmıştır.
2019	Bozkurt, C. ve Mermertaş, F.	Türkiye ve G8 ülkelerinin lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması.	Türkiye ve G8 ülkelerinin lojistik performans endeksi hakkında bilgi verilerle, LPI'lerine göre karşılaştırılmıştır.	Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile lojistik performans arasında doğru orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2019	Karaköy, Ç. ve Ölmez, U.	Balkan Ülkelerinde lojistik performans endeksi değerlendirilmesi.	Türkiye ve Balkan ülkelerinin lojistik performansları üzerine bilgi verilerle, LPI analizi yapılmıştır.	Balkan ülkeleri LPI açısından OKRA yöntemi ile sıralanmıştır.
2019	Tang, C.F. ve Abosedra, S.	Logistics performance, exports, and growth: Evidence from Asian economies.	İhracata dayalı büyüme (ELG) hipotezinin geçerliliğinin Asya'daki lojistik performansa bağlı olup olmadığını belirlemektir. 23 Asya ülkesinin 2010-2016 yılları verileri değerlendirilmiştir.	Bulgular, ihracata dayalı büyüme hipotezinin incelenen tüm ülkelerde geçerli olduğunu göstermektedir ve lojistik sektörü performansının ticaret için önemli bir kolaylaştırıcı olduğu tespit edilmiştir.
2019	Oğuz, S., Alkan, G. ve Yılmaz, B.	Seçilmiş Asya Ülkeleri'nin lojistik performanslarının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi.	Yedi Asya ülkesinin (Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Endonezya, Malezya, Tayvan ve Tayland) lojistik performanslarının değerlendirilmesi.	LPI değeri sıralamasında en yüksek puanlı ülke Singapur, en düşük puanlı ülke ise Endonezya olmuştur.
C. Tobit analizi üzerine literatür incelemesi				
Yıl	Yazar	Konu Başlığı	Çalışmanın İçeriği	Çalışmanın Sonucu
2019	Üre, S., Sadeghzadeh, K., Karaköy, Ç. ve Emsen, Ö.Ç.	Geçiş ekonomilerinde siyasal özgürlük üzerine ekonomik büyüme ve dış açıklığın etkileri.	Siyasal özgürlükler üzerine ekonomik göstergelerin etkilerinin olup olmadığı incelenmiştir.	Siyasal özgürlükler ortamındaki iyileşmeyi sadece ülkenin dış açıklığının olumlu etkilediği tespit edilmiştir.
2022	Tüzemen, A.	Yeni genişletilmiş sürdürülebilir lojistik performans endeksinin oluşturulması üzerine bir araştırma.	Keyfi ağırlıklandırma yerine bu çalışmada yöntem olarak söz konusu alt boyutların ülkelerin lojistik performans etkinliği üzerindeki etkileri TOBIT analizi aracılığı ile tespit edilmiştir. Ancak bu analiz sonucu YGSLPE'nin bazı boyutları anlamsız çıktığı için TOBIT'ten daha iyi sonuçlar verebilen BOOTSTRAP analizine başvurulmuş YGSLPE'nin boyutlarının ülkelerin lojistik performans üzerindeki etki düzeyleri açık bir şekilde belirlenmiştir.	YGSLPE'yi oluşturan boyutların ülkelerin lojistik performansları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla sansürlü TOBIT regresyon modelinden yararlanılmıştır.

Lojistik performans endeksi üzerine literatür araştırmasında incelenmiş çalışmaların; hangi yılda gerçekleştiği, yazar adı, yöntem, çalışma adı, çalışma içeriği ve sonuç başlıkları altında özet tablosu sunulmuştur. Lojistik performans endeksini konu alan çalışmalara bakıldığında farklı matematiksel yöntemler kullanılarak ülkeleri; ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde lojistik performans açısından analiz etmişlerdir.

Lojistik Performans Endeksi ve Bileşenleri

Lojistik performans endeksi ülkelerin ticaret lojistiğindeki performanslarında yaşadıkları zorlukları ve fırsatları görerek mevcut performanslarını daha iyi seviyelere taşımak için neler yapabileceklerini belirlemelerine yardımcı olmak amacıyla oluşturulan bir kıyaslama aracıdır şeklinde tanımlanmaktadır (<https://lpi.worldbank.org/>, 2022). Dünya Bankası tarafından finanse edilmekte ve düzenlenmekte olan endeks ile ülkelerin lojistik açısından mevcut durumları altı başlık altında ölçülerek bir rapor halinde yayınlanmaktadır. Lojistik performans endeksi değerlendirmeleri, 2007 yılı endeksinin kriterleri içerisinde bulunan ve sonraki hesaplamalara dâhil edilmeyen “Yurtiçi lojistik maliyetler” kriteri haricinde altı alt bileşen vardır. Bu altı alt kriterin hiçbiri tek başına ülkelerin lojistik performans seviyesinin belirlenmesinde yeterli olmaz (Yapraklı ve Ünalın, 2017: 315). Dünya Bankası bu değerlendirmeyi; gümrükleme, altyapı, lojistik hizmet kalitesi, sevkiyatların kolaylığı, izleme ve takip son olarak ta zamanlılık olmak üzere altı boyut ile yapmaktadır (Dünya Bankası, 2018).

- Gümrükleme: Gümrük ve sınır işlemlerinin verimliliğinin ve etkinliğinin ölçüldüğü bir alt bileşendir.
- Altyapı: Ticaret, taşımacılık ve her türlü iletişim altyapısının kalitesinin ölçüldüğü bileşendir.
- Lojistik hizmet kalitesi: Lojistik hizmetlerin kalitesi ve yetkinliğinin ölçüldüğü bir bileşendir.
- Uluslararası sevkiyatlarda rekabetçi fiyatlar: Rekabetçi fiyatlarla sevkiyatların düzenlenmesinin kolaylığının değerlendirildiği bileşendir.
- Takip ve izleme: Sevkiyatların nihai müşteriye teslim edilmesine kadar takibinin ve izlenebilmesinin ölçüldüğü bileşendir.
- Zamanında teslimat: Sevkiyatların teslimat sürelerini ölçerek alıcıya zamanında ulaşmasının ölçüldüğü bileşendir (Acar ve Çetinceli, 2020: 891).

LPI ile ülkeler, lojistikte kendi öz değerlendirmesini yapma fırsatı yakalamaktadır. Ayrıca lojistik performans endeksinden (LPI) aldıkları puanlara göre diğer ülkelerle kendilerini kıyaslama ve sektördeki avantaj ve dezavantajlarını da görebilmektedir. Bu ise sonraki dönemlerde lojistik süreçlerde uygulayacakları iyileşmelerde ve izleyecekleri stratejilerde belirleyici olmaktadır.

Yöntem

Çalışmada Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu ülkelerinin LPI’si (Lojistik Performans Endeksi) ele alınmıştır. Çalışmaya dâhil edilen Latin Amerika ülkelerinin LPI (Lojistik Performans Endeksi) ile yine bu ülkelerin ithalat, ihracat, çalışma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve FDI (Yabancı Sermaye Yatırımları) değerleri gibi değişkenlerin etkileri ekonometrik analizler ile ölçülmektedir. Lojistik performans endeks değerleri dünya bankası tarafından her iki yılda bir yayınlanmaktadır. Aşağıdaki modelde LPI bağımlı değişken olarak alınmıştır. LPI değeri 2007 ve 2018 yılları arasında altı seri olarak ele alınmış, karşısındaki bağımsız değişkenlerin hareketli ortalamaları alınarak altı seriye indirgenmiştir. Bağımsız değişkenlerin kısa dönemli hareketlerinin LPI üzerine etkisi ölçülmüştür. Ekonometrik analiz olarak Tobit’in kullanılması LPI’nin 1-5 arasında olmasından kaynaklıdır. LPI’nin bağımlı değişken olması Tobit’in tercih edilme sebebidir. Verilerin Eviews paket programında tanımlayıcı istatistikleri yapılmıştır, sonrasında Korelasyon analizi ve Tobit analizi yapılarak sonuçları tablo şeklinde verilmiştir. Çalışmanın modeli aşağıda yer almaktadır.

$$LPI = \beta_0 + \beta_1 \text{ithalat} + \beta_2 \text{ihracat} + \beta_3 \text{FDI} + \beta_4 \text{yatırım özg} + \beta_5 \text{çalışma özg} + \epsilon$$

Yukarıdaki formülde LPI bağımlı değişken, diğer değişkenler ithalat, ihracat, FDI, yatırım özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Evren - Örnekleme

Çalışmanın evrenini 12 Latin Amerika ülkesi; şili, Uruguay, Brezilya, Peru, Venezuela, Paraguay, Ekvador, Bolivya, Meksika, Arjantin, Kolombiya ve Küba’dır fakat LPI raporunun yayınlandığı yıllardaki verilerine sağlıklı olarak ulaşılamaması nedeniyle Küba analiz dışında bırakılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın analizinde kullanılan verilerden; LPI, ithalat ve ihracat değerleri World Data’dan elde edilirken, çalışma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü verilerine ise Freedom House veri kaynağından ulaşılmıştır.

Bulgular

Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu ülkeleri için ulaşılan verilerin önce tanımlayıcı istatistikleri sonra Korelasyon analizi ve son olarak Tobit analizi sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değerler	LPI	İhracat	İthalat	FDI	Yatırım Özgürlüğü	Çalışma Özgürlüğü
Ortalama	2.82701	189164	191874	1.01279	53.2031	53.2218
Orta	2.80505	100969	976268	0.43512	55.0000	55.0000
En Yüksek	3.31714	101371	106450	8.10277	90.0000	80.5000
En Düşük	2.25146	103317	8195.6	-0.54490	5.00000	20.0000
Standart Sapma	0.24980	247057	259161	1.67706	24.7105	16.3116
Çarpıklık	-0.11697	1.89518	1.96213	2.60063	-0.53030	-0.14794
Baskılık	2.35861	5.66839	5.84667	10.2306	2.05523	1.92314
Jarque Bera	1.24292	57.2993	62.6759	211.559	5.37990	3.32576
Olasılık	0.53715	0.00000	0.00000	0.00000	0.06788	0.18959
Gözlem	64	64	64	64	64	64

Tablo 2’de LPI ve ihracat, ithalat, FDI, yatırım özgürlüğü, çalışma özgürlüğü değişkenlerinin değerleri verilmiştir. Değerler ortalama, orta, en düşük ve en yüksek şeklindedir. LPI için ortalama 2.8, en yüksek değer 3.3, standart sapma 0.2 ve olasılık değeri 0.5’tir. Başka bir değişken olan FDI ortalama değeri 1.01, en düşük değer -0.5, en yüksek değer 8.1 ve olasılık değeri 0.0’dır. Bir diğer değişken olan çalışma özgürlüğünün ise ortalama değeri 53.2, en yüksek değeri 80.5 ve en düşük değerinin 20.0 olduğu görülmektedir. Tablo 3’te Korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

	LPI	İhracat	İthalat	FDI	Yatırım Özgürlüğü	Çalışma Özgürlüğü
LPI	1.000000 ----- -----					
İhracat	0.501490 4.564155 0.0000	1.000000 ----- -----				
İthalat	0.447324 3.938220 0.0002	0.943591 22.43889 0.0000	1.000000 ----- -----			
FDI	0.404152 3.479094 0.0009	0.012206 0.096114 0.9237	-0.002167 -0.017066 0.9864	1.000000 ----- -----		
Yatırım Özgürlüğü	0.459699 4.075864 0.0001	0.132244 1.050518 0.2976	0.137820 1.095655 0.2775	0.453529 4.006876 0.0002	1.000000 ----- -----	
Çalışma Özgürlüğü	0.421604 3.660989 0.0005	0.184312 1.476569 0.1449	0.167370 1.336730 0.1862	0.516257 4.746437 0.0000	0.620676 6.233143 0.0000	1.000000 ----- -----

Tablo 3’de LPI ile değişkenler arasındaki yüzdellik ilişki görülmektedir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre LPI ile ihracat arasındaki 0.50 ilişki görülürken FDI’nın 0.40 ile LPI’yi etkilediği görülmektedir. Yatırım özgürlüğü 0.45 ve çalışma özgürlüğü ise 0.42 LPI’yi etkilemektedir. Çalışmanın temel analizini oluşturan Tobit’e gidilirken kullanılacak olan değişkenler arasındaki korelasyonun yüzdellik değerlerinin yüksek çıkması öncü olarak analizi destekler niteliktedir.

Tablo 5. Tobit Analizi

Değişken	Katsayı	Standart Hata	z-İstatistik	Olasılık
İhracat	6.83E-07	2.78E-07	2.458912	0.0139
İthalat	-2.24E-07	2.64E-07	-0.847389	0.3968
FDI	0.038041	0.016174	2.352040	0.0187
Yatırım Özgürlüğü	0.002629	0.001195	2.199343	0.0279
Çalışma Özgürlüğü	0.000655	0.001903	0.344262	0.7306
C	2.527563	0.082787	30.53085	0.0000

Yukarıdaki tabloda da Tobit analizi sonuçları verilmiştir. Lojistik performans endeksinde ihracatın pozitif yönde etki ettiği gözlenmektedir. İhracatın pozitif yönlü olması söz konusu ülke guruplarında lojistik performans endeksinin de pozitif yönde etkilendiğini göstermektedir. Tablo 4’de görüldüğü üzere lojistik performans endeksi ve ihracat arasındaki korelasyonun yüzde ellinin üzerinde olması tobit analizindeki ihracat verilerinin pozitif çıkmasını destekler niteliktedir. Diğer değişken olan ithalatın ise negatif yönlü olması ülke grubu açısından bakıldığında anlamlıdır çünkü Latin Amerika ülkelerinin ihracatı artırıcı yönde hareket etmek istemektedirler. İthalat ikameci politikaların uygulanmaya konulması açısından da değişkenin negatif çıkması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Bir diğer değişken olarak analize koşulan yabancı sermaye yatırımlarının LPI ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olması da anlamlıdır. FDI’nın olasılık değeri incelendiğinde lojistik performansların yabancı sermayenin ülkelere çekilmesi açısından teşvik edici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Kontrol değişkenler olarak almış olduğumuz özgürlük endeksleri arasından seçilen yatırım özgürlüğü ve çalışma özgürlüğü pozitif yönlü ve anlamlı olarak gözlenmektedir. Lojistik performansların bu özgürlük endeklerinden olumlu yönde etkilenmesi, ülkelerdeki liberal politikalar ve demokratik yapıların gelişmesinden kaynaklandığını da düşündürmektedir.

1945 sonrasında ikinci dünya savaşının bitimiyle iktisatçılar ihracat ve ekonomik büyüme, kalkınma konularını sıkça çalışır olmuşlardır. 1960’lı yıllar uluslararası ticaretin ekonomik etkilerinin ortaya konduğu çalışmaların başlangıç tarihi olarak bilinmektedir. Ayrıca söz konusu ülke grubu açısından şeffaflık düzeyi olarak gözlemlenen kurumsal yönetim işletmeler açısından önem arz etmektedir (Witherell, 2003, s. 1-2 ve La Porta vd., 2000). Kontrol değişkenler olarak özgürlük endekslerinin alınması manidardır.

Uluslararası ticaret boyutunda ekonomik büyümenin kökeninde daha liberal politikalar olduğu vurgulanmaktadır. Sonuçlar literatürle karşılaştırıldığında uluslararası ticaret ve ekonomik etkilerinin özellikleri ihracatın pozitif ve büyümeye katkılarının olumlu olduğu sonuncunun birçok yazar tarafından da ortaya konduğu gözlemlenmiştir. Bunlar; Dollar (2004), Balassa (1978), Krueger (1987), Kavoussi (1984), Edwards (1998), Shan ve Sun (1998), Jung ve Marshall’dır (1985). Araştırma yönteminin sonuçları yukarıdaki çalışmalarla örtüşmektedir. İhracatın lojistik performansları pozitif yönde etkilediği ve ihracatın artması ile birlikte lojistik alt yapı ihtiyacının söz konusu ülkeleri yatırımları desteklemeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla araştırmaya konu olan ülkelerin yönetsel alt yapılarının ve yatırım iklimlerinin tekrar gözden geçirmelerine yardımcı olacaktır. Böylece ekonomik büyüme için uygun ortamın oluşması sağlanacaktır (Globerman ve Daniel, 2002, s. 1914).

Tartışma ve Sonuç

“Latin Amerika” terimi ilk olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. Öncesinde “İspanyol Amerika’sı”, “Andean Amerika”, “İber-Amerika” ve “Güney Konisi” gibi isimlerle bu coğrafyanın farklı yerleri ifade edilmiştir. Kristof Kolomb’un Amerika kıtasına ayak basmasıyla 1492’de başlayan ve üç yüz yıla yakın bir süre devam eden sömürge sürecinden sonra daha çok Portekiz ve İspanya’dan ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan devletlerden oluşmuştur. “Latin Amerika” terimi ilk kez Fransız iktisatçı Michel Chevalier tarafından ele alınan yazılarda kullanılmıştır (Holloway, 2008, s. 4-5). Bağımsızlıklarını kazanan Latin Amerika ülkelerinde ekonomik açıdan bir bağımlılık gelişmiştir. Bölgede yer alan tarım alanları, maden ocakları ve demir yolunun büyük kısmı yabancıların kontrolü altındadır ayrıca yabancı yatırımcılara toprak ve gümrük muafiyeti hakları tanınmıştır. Tüm bunlara ek olarak bölge ülkeleri yabancı bankalara sürekli borçlanmıştır. Sürekli hükümet değiştiren ülkelerde, eski hükümetin borçları daha sonrasında yeni hükümet tarafından reddedildiğinde yabancı güçlerin müdahalesine neden olmuştur (Liu, Yuan, Hafeez ve Yuan, 1983, s. 580).

1960’lı yıllardan itibaren ve özellikle 1970’lerde, Latin Amerika ülkelerinin tamamında izlenen ithal ikameci politikaların tıkanması, enflasyon oranlarında artış, bütçede açıklar oluşması, yapılan dış borçların geri ödemesinde yaşanan sorunlar, üretim ve yatırımda yaşanan darboğazlar şeklinde yansımaları

görülmüştür. 1990'lara gelindiğinde ise Latin Amerika'nın birçok ülkesi ekonomik krizler ile sarsılmıştır. 1995 yılında aşırı değerlenmiş yerli para ve artan ticaret açığının olumsuz etkisi Meksika'ya yansımıştır bu durum sermaye akışının kesilmesi mevcut sermayenin de elden kaçmasına sebep olmuştur. Döviz rezervi çok kısa bir sürede 30 milyar dolar seviyesinden 5 milyar dolar seviyesine kadar düşmüştür. Meksika'nın tüm bu yaşananlardan sonra büyüme hızı durma noktasına geldi, bazı iflaslar yaşandı ve 1.2 milyon kadar iş kaybı oldu. 'Tekila etkisi' olarak adlandırılan kriz diğer yükselen ekonomilere de sıçradı (Topal, 2009, s. 132) 1957'de Amerika Devletler Örgütü (ADÖ) ekonomik konferansı düzenlenerek Latin Amerika ülkeleri arasında iş birliğinin sağlanması ve geliştirilmesi gündeme getirilmiştir". Bu dönemde Arjantin, Şili, Brezilya ve Uruguay serbest ticaret bölgesi planı hazırlamış ve Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) 1960'ta Montevideo Antlaşması ile Arjantin, Peru, Meksika, Brezilya, Şili, Uruguay ve Paraguay tarafından imzalanarak 1962'de yürürlüğe girmiştir. Ekvator ve Kolombiya 1961'de anlaşmaya katılırken Venezüella 1966'da ve Bolivya 1967'de antlaşmaya dahil olmuştur (Karluk, 2007, s. 558).

LAFTA, nispeten kısa bir süre içinde bir serbest ticaret alanı yaratma iddialı hedefini gerçekleştirememiştir. Fakat genel olarak ve özel olarak bölge içinde ticareti teşvik etmeye yardımcı olmuştur. (Toplam ihracatın yüzdesi olarak bölge içi ihracat, 1960'da %7,7'ye, 1970'de %9,9'a ve 1980'de %13,6'ya yükselmiştir) (Edwards ve Savastano, 1988, s. 194). Latin Amerika ülkelerinin birleşme hareketi başlatmalarının birçok avantajı vardır. Öncelikle bölge ülkeleri arasında ciddi benzerlikler vardır: Ülkeler Avrupalı sömürgeci güçlerin kurmuş olduğu kolonilerin zaman içerisinde devletleşmiş halidir ve dolayısıyla ekonomik, kültürel ve dil özellikleri benzerdir. Günümüze geldiğimizde Latin Amerika ekonomisi Arjantin, Brezilya ve Meksika olmak üzere üç büyük ülke tarafından şekillenmektedir. Bu üç ülke aldıkları her ekonomik kararda hem birbirlerini hem de bölgenin diğer ekonomileri olan Venezüella, Kolombiya ve Peru'yu da etkilemektedir. Benzer ekonomik yapıları sahip olmaları bu ülkeleri kimi zamanlar rakip durumuna düşürebilmektedir. Çünkü ülkelerin ekonomi noktasında, genellikle bir veya birkaç tarım ürününe ya da madene bağlı olması sonucunda esneklik gücünün azalmasına sebep olabilmektedir ve bu durumda anlaşmazlıklara yol açabilmektedir (Bayrak, 2016, s. 8).

Latin Amerika ülkelerinde entegrasyon hareketleri mevcut bağımsızlığı koruma, üye ülkelerin güvenliğini sağlama ve yine üye ülkeler içinde yaşanan problemlerin çözümü için bir yol haritası olarak kurulmak istenmiştir. Başlangıçta amaçlanan seviyelere ulaşmakta sıkıntı yaşasalar da daha sonra yine Latin Amerika ülkeleri bu düşünceden vazgeçmemiş, kendi içlerinde yeni işbirliği örgütleri kurmuştur. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Latin Amerika ülkeleri, dönemsel olarak sömürge güçler, dışa bağımlılık ve yaşanan krizler sonucu aldıkları ağır darbelerle sarsılmış, ithalata dayalı bir ekonomi haline gelmiştir. Latin Amerika yaşadığı olumsuzluklara rağmen güçlü ekonomileri ile dikkat çeken ülkeleri de içinde barındıran bir bölge olması nedeniyle bölge ve entegrasyon örgütü olarak uluslararası alanda ticari başarıları da imza atmışlardır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Latin Amerika ülkelerinin kuruluşundan günümüze kadar birçok ekonomik kriz ile karşılaşmış ve atlatmış oldukları bilinmektedir. Genel özellikleri açısından bakıldığında aralarındaki entegrasyon aslında ithalat ikameci politikalarının ön planda olduğunu bizlere göstermektedir. Yapılmış olan çalışma söz konusu ülke grubunun incelenmesinin neden önemli olduğunu da açıklamaktadır. Lojistik performanslar günümüz koşullarında uluslararası ticaretin artırılması yönünde önem kazanmıştır. Lojistik sadece taşımacılık olarak algılanmamaktadır. Dünya bankası yayınlamış olduğu lojistik performans endekslerinin alt kriterleri ile bu ayrımı net olarak ortaya koymuştur. Söz konusu ülkelerin lojistik performanslarının artışı ve artışa etki eden değişkenler incelenmiştir. Değerlendirmeler sonucunda literatürdeki araştırmaları destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki ihracatın pozitif yönlü olması ülkelerin dış ticarete verdikleri önemi ortaya koymuş ve entegrasyonun bunu destekler nitelikte sonuçlar vermemesi ile dağılabileceğini de bizlere göstermiştir. İthalat değişkeninin negatif yönlü çıkması ikameci politikaların devam ettiği sonucunu verebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin lojistik performanslarını etkilemesi ise yabancı sermayenin ülkeler için ihracatı artırıcı etkilere sebep olan uluslararası şirketlerden kaynaklandığını da ortaya koyabilir. Özgürlük endekslerinin lojistik performansları artı yönde etkilemesi de liberal politikaların ne derece önem arz ettiği sonuçlarına ulaşmak mümkündür. Çalışmanın literatür ile bağlantısı şu şekildedir. Liberal ekonomik süreçlerin temelini oluşturan Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi ve Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Uluslararası ticaretin devamlılığı ülkelerin ekonomik büyümeleri için olmazsa olmazlardandır. Lojistik ise uluslararası ticaretin anahtar sürecidir. Lojistik performanslar serbest piyasa ekonomisini destekler niteliktedir. Analiz sonuçlarında ihracatın pozitif ve yabancı sermaye yatırımlarının pozitif yönlü olması iktisat yazınıyla uyumludur. Lafta ülkelerinin yapısal

reformları gerçekleştiren söz konusu ekonomik zorlukları uluslararası ticareti destekleyerek ve lojistik yatırımları artırarak başarabileceği analiz sonuçlarından da gözlemlenmiştir. Dolayısıyla alışma analiz sonuçlarının literatür ile bağlantılı çıkması ve lojistik performansların uluslararası ticaret ile ne denli bağlantılı olduğunu bizlere göstermiştir.

Etik Beyan

“Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu ye lkelerinin Lojistik Performans Endeksine Uluslararası Ticaretin Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahriyat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Acar, . F. ve etinceli, K. (2020). Uluslararası ticarete taşıma türlerinin Türkiye'nin lojistik performans endeksine etkisi ve iş yapma kolaylığı endeksi ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 887-905. DOI: 10.30798/makuiibf.796320
- Balassa, B. (1978). Exports and economic growth: Further evidence. *Journal of Development Economics*, 5(2), 181-189. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(78\)90006-8](https://doi.org/10.1016/0304-3878(78)90006-8)
- Başar, S. ve Bozma, G. (2017). Ülkelerin lojistik performanslarının belirleyicileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 447-458.
- Bayrak, C. (2016). *Latin Amerika'nın üç büyük ekonomisi ve ekonomik krizleri*. T.C. Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı.
- Bozkurt, C. ve Mermertaş, F. (2019). Türkiye ve G8 lkelerinin lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması. *İşletme ve İktisat alışmaları Dergisi*, 7(2), 107-117.
- amlıca, Z. ve Akar, G. S. (2014). Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları. *Gmşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(11), 100-11.
- Devlin, J. ve Yee, P. (2005). Trade logistics in developing countries: The case of the middle east and north africa. *The World Economy*, 28 (2005), pp. 435-456.
- Dollar, D. ve Kray, A. (2004). Trade, growth, and poverty. *The Economic Journal*, 114(493), 22-49.
- Edwards, S. ve Savastano, M. A. (1988). Latin America's intraregional trade: Evolution and future prospects. *NBER Working Paper, No. (2738)*.
- Edwards, S. (1998). Openness, productivity and growth: What do we really know. *NBER Working paper series*, 5978, <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/5978.html>.
- Globerman, S. ve Daniel, S. (2002). Global foreign direct investment flows: The role of governance infrastructure. *World Development*, 30(11), 1899-1919.
- Hausman, W. H., Lee, H. L. ve Subramanian, U. (2013). The impact of logistics performance on trade. *Production and Operations Management*, 22(2), 236-252. <https://doi.org/10.1111/j.1937-5956.2011.01312.x>
- Holloway, T. H. (2008). Latin America: What's in a name? *Academia*. 24.12.2021, https://www.academia.edu/202121/Latin_America_Whats_in_a_Name
- Janakovia, M. (2022). Proces internacionalizacije kao temelj za razvoj prekograninih logistikih aktivnosti. *Bizinfo (Blace)*, 13(1), 101-109.
- Jung, W. S. ve Marshall, P. J. (1985). Exports, growth and causality in developing countries. *Journal of Development Economics*, 18(1), 1-12. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(85\)90002-1](https://doi.org/10.1016/0304-3878(85)90002-1)
- Kılınç, E., Fidan, O. ve Mutlu, H. (2019). Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu'nun lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 17-34.
- Karaköy, . ve lmez, U. (2019). Balkan lkelerinde lojistik performans endeksi değerlendirilmesi. *4 Th International Symposium On Innovative Approaches in Social, Human and Administrative Sciences* November 22-24.
- Karluk, R. (2007). *Kreselleşen dünyada uluslararası kuruluşlar* (Altıncı baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kavoussi, R.M. (1984). Export expansion and economic growth: Further empirical evidence. *Journal of Development Economics*, 14(1), 241-250. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(84\)90052-X](https://doi.org/10.1016/0304-3878(84)90052-X)
- Krueger, A. O. (1987). The importance of economic policy in development: Contrasts between Korea and Turkey. *Working Paper Series*, No: 2195, Cambridge: NBER.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. ve Vishny, R. (2000). Investor protection and corporate governance. *Journal of Financial Economics*, 58(1-2), 3-27.
- Liu, J., Yuan, C., Hafeez, M. ve Yuan, Q. (2018). The relationship between environment and logistics performance: Evidence from Asian countries. *Journal of Cleaner Production*, Volume 204, 10 December 2018, Pages 282-291.
- Mazour, A., Peoples, J. ve Rabb, T. (1987). *People and Nations: A World History* (Gözden geçirilmiş beşinci baskı). ABD: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Oğuz, S., Alkan, G. ve Yılmaz, B. (2019). Seçilmiş Asya lkeleri'nin lojistik performanslarının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, zel Sayı, 497-507.

- Öztürk Ofluoğlu, N., Kalaycı, C., Artan, S. ve Bal, H. (2018). Lojistik performansındaki gelişmelerin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri: AB ve MENA ülkeleri örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 92-109.
- Shan, J. ve Sun, F. (1998). On the export-led growth hypothesis: The econometric evidence from China, *Applied Economics*, 30, 1055-1065. <https://doi.org/10.1080/000368498325228>
- Sezer, S. ve Abasiz, T. (2017). The impact of logistics industry on economic growth: An application in OECD countries. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 5, 11-23.
- Tang, C. F. ve Abosedra, S. (2019). Logistics performance, exports, and growth: Evidence from *asian economies*. *Research in Transportation Economics*, 78, 100743. <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2019.100743>
- Topal, A. (2009). Ulusal kalkınmacılıktan küresel neoliberalizme anti-empyrializm: Latin Amerika deneyimi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, Ekim.
- Tüzemen, A. (2022). *Yeni genişletilmiş sürdürülebilir lojistik performans endeksinin oluşturulması üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Üre S., Sadeghzadeh, K., Karaköy, Ç. ve Emsen, Ö. S. (2019). Geçiş ekonomilerinde siyasal özgürlük üzerine ekonomik büyüme ve dışa açıklığın etkileri. *3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 28-30 Haziran 2019 Sivas, cilt.2, ss.329-335
- Witherell, B. (2003). The roles of market discipline and transparency in corporate governance policy. *Director for Financial, Fiscal and enterprise Affairs, OECD1 at the Banque de France International Monetary Seminar*, 16 May 2003
- Yapraklı, T. Ş. ve Ünalın, M. (2017). Küresel lojistik performans ve Türkiye'deki son 10 yıllık sistem analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 589-606.
- www.ekodialog.com
- <https://lpi.worldbank.org/2022>
- Dünya Bankası, 2018

EXTENDED ABSTRACT

The World Bank has been publishing a report by measuring the current situation of countries in terms of logistics under six dimensions since 2007. Countries have the opportunity to make their own self-evaluation in logistics with the index, which has been published every two years since 2010. In addition, they can compare themselves with other countries and see their advantages and disadvantages in the sector according to the scores they get from the logistics performance index (LPI). This will be decisive in the improvements they will implement in the logistics processes and the strategies they will follow in the following periods. In this study, the relationship between the Logistics Performance Index and International trade of eleven member countries of the Latin American Integration Community is discussed. Do variables such as import, export, foreign capital investments, freedom of work, freedom of investment have effects on the logistics performance index of the member countries of the Latin American Integration Community? What kind of effects do foreign trade, foreign capital investments, freedom of work and freedom of investment have on the logistics performance index of the Latin American Integration Community member countries? A literature review was conducted on the subject in DergiPark and Google Academy databases. When the studies on the logistics performance index are examined, it is seen that the effects on the foreign trade of the countries and the comparative studies among the regions within themselves. In addition, it has been made comparatively between two countries or between countries and trade cooperation organizations. As a result of the studies, countries or cooperation organizations were compared in terms of LPI, similarities and differences were determined and suggestions were made. There are also studies where countries are ranked according to their LPI scores. Studies were carried out by descriptive analysis (Kılınç, E., Fidan, O. and Mutlu, H., Bozkurt, C. and Mermertaş, F.) or statistical analyzes and methods (Başar, S. & Bozma, G., & Öztürk Ofluoğlu, N., Kalaycı, C., Artan, S., and Bal, H.). The data required for this study were obtained from World Data and Freedom House databases. The obtained data were analyzed in the Eviews package program. Descriptive statistics of the data were examined and then correlation analysis and tobit analysis were performed. In the model of the study analysis, the logistics performance index was determined as the dependent variable, while import, export, foreign capital investments, freedom of investment and freedom of work were determined as the independent variables. According to the findings obtained from the analysis; The descriptive statistics are as follows; The mean for LPI is 2.8, the highest value is 3.3, the standard deviation is 0.2, and the probability value is 0.5. According to the correlation analysis, it is seen that imports affect LPI with 0.44, while FDI affects 0.40 and exports affect LPI with 0.50. As a result of the Tobit analysis, it has been observed that exports have a positive effect on LPI, while imports have a negative relationship. It is seen that our control variables, freedom of investment and freedom of employment, are in a positive relationship with LPI. The analysis results of the study show similarities with previous studies in the literature. The findings support that LPI plays an extremely important role in

international trade. When the literature on the subject was searched, studies on Latin America were encountered, but in terms of economic cooperation, there was no study on the relationship between the foreign trade of the Latin American Integration Community member countries and the logistics performance index. At this point, it is thought that the study will contribute to the literature as a source.

Türkiye’de Reel Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranlarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Simetrik ve Asimetrik Yöntemlerle Analiz¹

Hüseyin USLU²

Öz

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye’de reel döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının dış ticaret üzerindeki etkilerini 1970-2021 dönemi yıllık verilerini kullanarak teorik ve uygulamalı olarak simetrik ve asimetrik zaman serileri analiz yöntemleriyle incelemektir. Araştırmada zaman serileri analiz yöntemi kullanılmış olup, serilerin durağanlıkları; yapısal kırılmaya izin veren Zivot ve Andrews (1992) ve Lee ve Strazicich (2003, 2004) testleriyle incelenmiştir. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri; Hatemi-J (2008) simetrik, Granger ve Yoon (2002) ve Hatemi-J ve Irandoust (2012) asimetrik eşbütünleşme yöntemleriyle sınımlanmıştır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik, Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testleriyle araştırılmıştır. Eşbütünleşme analizlerinde; Hatemi-J (2008) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde sadece ticaret dengesi modelinde yer alan serilerin eşbütünleşme ilişkisine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Granger ve Yoon (2002) asimetrik eşbütünleşme testi, hiçbir modelde saklı eşbütünleşme bulamazken, Hatemi-J ve Irandoust (2012) asimetrik eşbütünleşme testi; ihracat modelinde yer alan serilerin negatif bileşenleri arasında eşbütünleşme bulamamış ama ihracat modelindeki serilerin pozitif bileşenleri arasında, ithalat modeli ve ticaret dengesi modelindeki serilerin her iki bileşeni arasında da saklı eşbütünleşme ilişkilerinin var olduğunu göstermiştir. Yapılan analizler sonucunda; Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testinde, ihracattan enflasyon ve dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelire ve faizden ithalata tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testindeyse; ihracattan faize, ithalattan enflasyon ve dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelire doğru asimetrik nedensellik ilişkileri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yapılan simetrik ve asimetrik analizler; Türkiye’nin dış ticaret açığı sorununun, sadece nominal kurun yükseltilmesiyle çözülemeyecek kadar kompleks ilişkiler barındırdığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, Enflasyon, Faiz Oranı, Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testi.

The Effect of Real Exchange Rate, Inflation and Interest Rate on Foreign Trade in Turkey: Analysis with Symmetric and Asymmetric Methods

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of real exchange rate, inflation and interest rates on foreign trade in Turkey, using the annual data for the period 1970-2021, theoretically and practically, with symmetrical and asymmetrical time series analysis methods. The time series analysis method was used in the research, and the stationarity of the series; It was examined by Zivot and Andrews (1992) and Lee and Strazicich (2003, 2004) tests that allow for structural break. Cointegration relations between series; It has been tested with symmetrical cointegration methods Hatemi-J (2008) and asymmetric cointegration methods by Granger and Yoon (2002) and Hatemi-J and Irandoust (2012). Causality relationships between series; Hacker and Hatemi-J (2006) tested for symmetric causality and Hatemi-J (2012) asymmetric causality tests. In cointegration analysis; In Hatemi-J (2008) structural break cointegration test, it was concluded that only the series in the trade balance model have a cointegration relationship. Granger and Yoon (2002) asymmetric cointegration test does not find hidden cointegration in any model, Hatemi-J and Irandoust (2012) asymmetric cointegration test; He could not find cointegration between the negative components of the series in the export model, but showed that there are hidden cointegration relationships between the positive components of the series in the export model and between both components of the series in the import model and the trade balance model. As a result of the analyzes made; In Hacker and Hatemi-J (2006) symmetric causality test, one-way causality relations from exports to inflation and average real national income per capita in the world and from interest to imports were found. In Hatemi-J (2012) asymmetric causality test; It has been revealed that there are asymmetric causality relations from exports to interest, from imports to inflation and the average real national income per capita in the world. Symmetrical and asymmetrical analyzes made; It has been revealed that Turkey’s foreign trade deficit problem has complex relations that cannot be solved by raising the nominal exchange rate alone.

Key Words: Real Exchange Rate, Inflation, Interest Rate, Symmetric and Asymmetric Causality Tests.

Atıf İçin / Please Cite As:

Uslu, H. (2023). Türkiye’de reel döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının dış ticaret üzerindeki etkisi: simetrik ve asimetrik yöntemlerle analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 524-556. doi:10.33206/mjss.1186057

Geliş Tarihi / Received Date: 10.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.03.2023

¹ Bu çalışma, yazarın Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalında 29/08/2022 tarihinde aynı başlıkta sunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Bilim Uzm., Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE., Ekonometri Bölümü, h.uslu80@hotmail.com

Giriş

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır dış ticaret açığı vermekte olup, bu durum ülkenin cari işlemler açığının yükselmesine ve buna bağlı ekonomik krizler/kriz riskleri yaşamasına neden olmaktadır. 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin arkasındaki en önemli dinamiklerden biri olan söz konusu bu açıklar, 2008 küresel ekonomik krizi sonrası yaşanan hızlı ekonomik büyüme ortamında yeniden ve ciddi boyutlarda gündeme gelmiştir. Ekonomik büyümenin %11,1'e yükseldiği 2011 yılında Türkiye 89,1 milyar dolarlık dış ticaret açığı ve 74,4 milyar dolar da (milli gelirin %8,9'u kadar) cari işlemler açığı vermiştir. Cari açığın milli gelire oranının %4 veya %5'i geçmesi ekonomik kriz riski olarak değerlendirildiği (Milesi-Feretti ve Razin, 1996, s. 1; Labonte, 2010, s. 7; Uygur, 2012, s. 12) dikkate alındığında, Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadar önemli bir sorun alanı olduğu, bu açığın azaltılabilmesi için gerekli bilimsel araştırmaların ve politik değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası ticarete rekabetin arttığı günümüzde, reel döviz kuru ülkelerin dış ticaretteki rekabet güçlerinin bir göstergesi olarak, önemli bir politika aracı konumundadır. Ülkeler reel döviz kurlarını; yerel paralarının uluslararası değeri (nominal döviz kuru) ve yurtiçi fiyatlar genel düzeyi (enflasyon) üzerinden etkileyebilmektedirler. Çünkü reel döviz kuru hesabında yer alan karşı ülkedeki fiyatlar genel düzeyi politika yapıcılar açısından dışsal bir faktördür. Fisher (1930) çalışmasıyla literatüre giren ve ekonomi çevrelerinde "Fisher Etkisi" olarak isimlendirilen yaklaşımda; reel faiz oranlarının sabit tutulabilmesi için nominal faizlerin, beklenen enflasyon oranı kadar artırılması gerektiği kabul edilmekte olup, bu da faiz oranları ile enflasyon arasında güçlü bir ilişkinin doğmasına neden olmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de politika yapıcılar tarafından sıklıkla dile getirildiği gibi; faizlerin yüksek olması, yatırım ve üretim maliyetlerini artırarak, enflasyonu yükseltebilmektedir. Bu durum; faizlerin enflasyonu, onun da reel döviz kurunu ve ülkenin dış ticaret rekabet gücünü etkilemesi sonucunu doğurmaktadır.

Reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisini inceleyen araştırmacılar birbirini destekleyen veya birbirinden ayrışan sonuçlara ulaşabilmektedirler. Bunlar arasında; Deyak, Sawyer ve Sprinkle (1990) ABD ile dış ticaret partneri ülkeler arasındaki döviz kuru değişimlerinin ihracatı, ithalattan daha hızlı etkilediği sonucuna ulaşmış, döviz kurundaki değişimlerin ithalat üzerindeki etkilerinin tam olarak görülebilmesi için 3 yıllık bir süreye ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Assery ve Peel (1991) Avustralya, Japonya, İngiltere, ABD ve Almanya'da döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerini klasik ADF ve Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme testleriyle incelemiş ve bu değişkenler arasında istatistiksel yönden anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Karagöz ve Doğan (2005)'in Türkiye'de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkileri, klasik analiz yöntemlerinden Box-Ljung durağanlık ve eşbütünleşme testleri ile incelemiş olup, bu seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Keskin (2008) Türkiye'nin Almanya, ABD ve İtalya ile olan dış ticaretine reel döviz kuru ve milli gelirin etkilerini Sınır Testi yöntemiyle incelemiş ve döviz kurunun kısa dönemde dış ticaretin bir belirleyicisi olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Ordu (2013) de döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkileri klasik En Küçük Kareler (EKK) ve Granger nedensellik testi yöntemleriyle incelemiş ve döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında anlamlı bir etkileşimin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Nicita (2013), 100 ülkenin 2000-2009 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi yöntemiyle gerçekleştirdiği araştırmasında; döviz kurları doğru konumlandırıldığında (aşırı oynaklıktan uzak tutulduğunda) dış ticaret için önemli bir politika aracı olabildiği gösterilmiştir. Çalışmada ayrıca; dış ticaretin şeffaf ve piyasa koşullarında tam rekabet esasları içinde gerçekleşebilmesi için ülkelerin anti-damping uygulamalarına devam etmeleri gerektiği de dile getirilmiştir. Chaudhary vd., (2016) Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka, Malezya, Endonezya, Singapur ve Tayland'da döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerini ARDL yöntemiyle analiz etmiş ve döviz kuru ile ithalat arasında sadece bir ülkede anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Seçili ülkelerin çoğunda kısa dönemde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Choi (2017), 18 ülkede döviz kuru ve kur oynaklığının dış ticaret dengesine olan etkilerini Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme testi ve VECM yöntemleriyle ayrı ayrı analiz etmiş, ABD, İsviçre, Avustralya, İngiltere, Belçika, İtalya, Hollanda, İspanya, G. Kore, Meksika, İsrail ve Hindistan'da bu değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Katsayı tahminleri sonucundaysa döviz kurlarındaki artışların dış ticaret dengesini; Almanya ve Hollanda'da artırdığı, İsrail, Meksika ve İspanya'da azalttığı belirlenmiştir. Ancak yazar Almanya için eşbütünleşme yokken katsayı tahminlerine geçtiği için bu sonuçta sahte regresyon sorunu bulunma olasılığı söz konusudur. Bahmani-Oskooee ve Aftab (2017) Malezya ekonomisinde, Arize vd. (2017) Çin, İsrail, G. Kore, Malezya, Pakistan, Filipinler, Rusya ve Singapur'da, Gül (2019) ve Güler (2021) Türkiye'de reel kurun ihracat üzerindeki asimetric etkilerini Türkiye için doğrusal olmayan ARDL yöntemi ile incelemiş ve ihracatın reel kur değişimlerinden anlamlı düzeyde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Konuyu döviz kuru ve faiz oranı üzerinden ele alan Uslu (2018a) nominal döviz kuru ve faiz oranının Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkilerini yapısal kırılmalı Kapetanios (2005) birim kök testi ve Maki (2012) eşbütünleşme testi ile incelemiş ve nominal döviz kurlarındaki artışların ihracatı artırıp, ithalatı azalttığını, döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin, ithalat üzerindeki daha yüksek olduğunu, faiz oranlarındaki artışların ise dış ticaret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Şahin ve Durmuş (2019) da Türkiye’de reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerini yapısal kırılmalı Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi ve Gregory ve Hansen (1996) eşbütünleşme testi ile incelemiş ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir.

Olaya enflasyon yönünden yaklaşan Şahin (2018) Türkiye’de enflasyon ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmalı Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi ve Gregory ve Hansen (1996) eşbütünleşme testi ile incelemiş ve bu seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Analizlerini Balcılar vd. (2010) bootstrap kayan pencerelerde nedensellik testi ile de genişleten yazar; enflasyondan ithalat ve ihracata doğru güçlü nedensellik ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Aynı konuyu Türkiye ile 28 AB ülkesi arasındaki dış ticaret perspektifinden Lee ve Strazicich (2003) iki yapısal kırılmalı birim kök testi ve Hatemi-J (2008) iki yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle ele alan Çütçü (2020), yapısal kırılmalarla birlikte ihracat ile enflasyon arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunurken, ithalat ile enflasyon arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Çalışmasını, Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile genişleten yazar enflasyondan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi tespit ederken, enflasyondan ithalata doğru böyle bir ilişkinin var olmadığı görülmüştür.

Serbest dış ticaretin tüm ülkelerin yararına olduğu temel savını benimseyen Türkiye, maalesef bu alanda sürekli gelişmiş ülkelerin pazarı durumunda olmuş, ihraç edebildiğinden çok daha fazlasını ithal eder duruma gelmiştir. Bunda, üretimin ithal aramalı ve sermaye mallarına olan yüksek bağımlılığının da etkisi büyüktür. Zaten enerji gereksiniminin %74’ten fazlasını ithalatla karşılayan Türkiye’nin dış borç stoku Eylül 2021 itibarıyla 448.39 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum ülkeyi dış finansmana yüksek derecede bağımlı, iç ve dış ekonomik şoklar karşısında da oldukça kırılgan³ bir hale getirmektedir.

Çalışmanın temel amacı; reel döviz kuru, enflasyon ve faiz oranını gibi makroekonomik faktörlerin Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkilerini, simetrik ve asimetrik nedensellik testleri perspektifinden ele alarak, klasik analiz yöntemleriyle belirlenemeyen etkileşimleri de ortaya çıkarmaktır. Böylece dış ticaret yapan firmalar ile ülkenin dış ticaret ve ekonomi politikalarına yön veren yetkililere yeni bakış açıları kazandırılması ve tercih/politika seçeneklerinin artırılması hedeflenmektedir.

Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın girişi takip eden birinci bölümünde; ampirik literatür incelemesine yer verilecek, ikinci bölümde; ampirik analizlerde kullanılacak veri seti, tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon katsayılarına ait veriler sunulacak, üçüncü bölümde; ampirik model verilecek, dördüncü bölümde; ampirik yöntemler ve bulgulara yer verilerek analizler gerçekleştirilecektir. Sonuç ve politika önerileri ile çalışma tamamlanacaktır. Bu çalışma; Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunlarından olan dış ticaret açığının önlenebilmesi için reel döviz kurları, enflasyon ve faiz politikalarının nasıl iyileştirilebileceği konusunda derin analizler sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada; klasik analiz yöntemleriyle ortaya konulamayan gizli (saklı) ilişkilerin de ortaya çıkartılabilmesi için simetrik ve asimetrik ilişkilere odaklanılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre ve ülke ekonomisine önemli katkılar sunması beklenmektedir.

Ampirik Literatür İncelemesi

Çalışmanın bu kısmında ampirik literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Literatür incelemesi kapsamında değişkenler arasındaki ilişkiler ikili ilişki bağlamında ele alınmıştır. İlk önce reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisine ait ampirik literatür araştırmasına yer verilirken, akabinde enflasyon oranı ve dış ticaret ilişkisine ait ampirik literatür incelenmesine, sonrasında faiz oranı ve dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışmaların özetlerine yer verilmiştir. Son olarak da değişkenlerin bir arada yer aldığı karma çalışmalar incelenmiş olup, literatürde yer alan çalışmaların özetleri aşağıda sunulmuştur.

³ ABD’li yatırım bankası Morgan Stanley’in Ağustos 2013’te yayımladığı raporda dünyadaki en kırılgan 5 ülkeyi açıkladığı ve Türkiye’nin bu listede ilk sırada yer aldığı bilinen bir gerçektir (Kamacı, 2019, s. 58).

Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen alışmalar

Türkiye’de ve diğer ülkelerde uygulanan döviz kuru rejimlerinin ve döviz kurlarında yaşanan değişimlerin ülkelerin ihracat, ithalat ve dış ticaret dengelerine olan etkilerini belirlemeye yönelik olarak literatürde yer almış çalışmalara bakıldığında; genellikle reel döviz kurunun kullanıldığı ve böylece ülkeler arası fiyat farkının da dış ticarete etkilerinin incelenmesinin mümkün olduğu görölmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda kullanılan değişkenler ve ekonometrik modeller, bu çalışmanın ampirik analiz bölümünün şekillendirilmesine de katkı sağlayacak/rehberlik edecektir. Ayrıca bu çalışma sonunda ulaşılacak bulguların, literatürde yer alan diğer çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılması, birbirini destekleyen ve çelişen yönlerinin ortaya konması da mümkün olacaktır. Reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışmaların özeti Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen alışmaların Özeti

Yazar ve Yayın Yılı	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Saraçoğlu (1996)	Türkiye (1981-1995)	VAR Modeli	Reel döviz kuru, dış ticaret (ihracat ve ithalat) üzerinde etkilidir.
Abeyasinghe ve Yeok (1998)	Singaur (1980:01- 1993:04)	Engle-Granger Eşbütünleşme ve VECM	İthal mal girdisi arttığında, döviz kurunda yaşanan değişikliklerin ihracat üzerinde etkisinin çok az olduğu gözlemlenmiştir.
Arize ve Osang (2000)	13 Ülke ⁴ (1973-1996)	Johansen Eşbütünleşme ve VECM	Döviz kurunda meydana gelen belirsizliğin uluslararası dış ticaret üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.
Aristotelous (2001)	İngiltere ve ABD (1889-1999)	ARCH-LM	İlgili dönemler dikkate alındığında iki ülke arasında ilişkinin anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır.
Doğanlar (2002)	5 Ülke ⁵ (1980:01- 1996:04)	Engle-Granger Eşbütünleşme	İlgili dönemler baz alındığında döviz kurundaki oynaklığın ihracatı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Kasman ve Kasman (2005)	Türkiye (1982:Q1- 2001:Q4)	Johansen Eşbütünleşme Testi ve VECM	Üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmada; kısa ve uzun dönemde döviz kuru belirsizliği ve ihracat arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Karagöz ve Doğan (2005)	Türkiye (1995M1- 2004M6)	Zaman Serileri Analizi	Döviz kuru ve dış ticaret değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
Çiçek (2006)	Türkiye (1980-2004)	EKK, Engle-Granger ve Engle-Yoo	Reel milli gelirdeki artışların reel ihracatı arttırdığı, fiyatlar genel düzeyindeki ve döviz kuru oynaklığındaki artışların ise reel ihracatı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır
Onafowora ve Owoye (2008)	Nijerya (1980Q1- 2001Q4)	Eşbütünleşme ve VECM	Döviz kurundaki belirsizliğin artması durumunda uzun ve kısa dönemde ihracatın negatif yönde etkilendiği tespit edilmiştir
Arize vd. (2008)	8 Latin Amerika Ülkesi ⁶ (1973- 2004)	Eşbütünleşme Analizi	Hem uzun hem de kısa dönemde döviz kuru oynaklığında artışların ihracatı olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.
Erden ve Sağlam (2009)	Türkiye (1989M01- 2009M10)	ARDL Yöntemi	Reel döviz kuru oynaklığının tüketim malları ihracatını etkilemediği, toplam ihracat ve yatırım malları ihracatını ise azalttığı belirlenmiştir.
Demircioğlu (2009)	Türkiye (1987Q1-2006Q4)	ARDL Sınır Testi	Çeyrek dönemlik verilerin kullanıldığı çalışmada, döviz kurlarının dış ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Duasa (2009)	Malezya (1999M01- 2006M12)	VECM Modeli	Döviz kurundaki ani şokların ithalat fiyatlarını belirgin şekilde etkilediği tespit edilmiştir.
Tarı ve Yıldırım (2009)	Türkiye (1989Q01- 2007Q03)	Johansen Eşbütünleşme Testi	Döviz kurunda meydana belirsizlik uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilerken, kısa dönemde ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.
Jiranyakul (2010)	Tayland, ABD ve Japonya (1997M07- 2007M12)	Sınır Testi ve ARCH Yöntemi	Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulan yazar, döviz kuru artışlarının Tayland’ın Japonya’ya olan ihracatını azalttığını, ABD’ye olan ihracatı üzerinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını belirlemiştir.
Ergür (2011)	Türkiye (1992M1- 2009M1)	Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurları ile dış ticaret arasında çift yönü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir
Yaman (2012)	Türkiye (1987M1- 2010M5)	GARCH Modeli, Granger Nedensellik	Dış ticaretten döviz kuru oynaklığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilirken, döviz kuru oynaklığından dış ticarete doğru nedensellik tespit edilememiştir.
Esen (2012)	Türkiye (2001Q2- 2011Q3)	Johansen Eşbütünleşme ve VECM	Döviz kuru belirsizliği uzun dönemde ihracat hacmini negatif yönde etkilerken, kısa dönemde ise böyle bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.
Alptekin ve Uysal (2012)	Türkiye (1992M1- 2009M1)	Sınır Testi, ARDL Modeli, Granger Nedensellik Testi	Kısa dönemde reel döviz kurundan reel dış ticaret hacmine doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

⁴ Bu ülkeler; Ecuador, İndoneşia, Korea, Malaysia, Malaw, Mauritius, Mexico, Morocco, Philippines, Sri Lanka, Taiwan, Thailand ve Tunisia.

⁵ Türkiye, Güney Kore, Malezya, Endonezya ve Pakistan.

⁶ Bolivia, Columbia, Costa Rica, Dominican, Ecuador, Honduras, Peru ve Venezuela.

Tablo 1 - Devamı

Nagpal (2012)	Hindistan ve İngiltere (1992M03-2009M05)	Johansen Eşbütünlüme Testi ve VEC Yöntemi	Reel döviz kurundaki artışların Hindistan'ın dış ticaret dengesini uzun dönemde negatif etkilediği, bu nedenle J Eğrisi Hipotezinin geçerli olmadığını belirlemiştir.
Tapşın ve Karabulut (2013)	Türkiye (1980-2011)	Toda-Yamamoto Nedensellik	Reel efektif döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik saptanırken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru nedensellik tespit edilmemiştir.
Serenis ve Tsounis (2013)	Hırvatistan ve Kıbrıs (1990Q1-2012Q1)	VECM	Döviz kurundaki oynaklığın her iki ülkenin de ihracatına etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Cheung ve Sengupta (2013)	Hindistan (2000-2010)	Regresyon Analizi	Döviz kurunda gerçekleşen artış ve belirsizlik durumu Hindistan'daki firmaların ihracatını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Jiang (2014)	Çin (1981-2012)	Engle ve Granger Eşbütünlüme	Uzun dönemde döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında pozitif ilişkiler olduğunu belirlemiştir. Buna göre döviz kuru %1 arttığında ihracat %2.18, ithalat %2.02 oranında artmaktadır.
Hussain ve Haque (2014)	Gelişmekte Olan 49 Afrika Ülkesi	GMM Yöntemi	Döviz kurundaki artışların ticaret dengesini bozduğu tespit edilen çalışmada, J Eğrisi Hipotezinin de bu ülkelerde geçerli olmadığına karar verilmiştir.
Ergun-Taşar (2014)	Türkiye (1992-2009) ⁷	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile ihracat arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Kızıldere vd. (2014)	Türkiye (1980-2010)	Zaman Serileri	Reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.
Choudhry ve Hassan (2015)	4 Ülke ⁸ (1991M01-2011M12)	ARDL Modeli	Döviz kurundaki oynaklığın ve ekonomik krizin söz konusu ülkelerin kendi aralarındaki ticari ilişkilerini (dış ticaretini) etkilediği tespit edilmiştir.
Pino vd. (2016)	6 Ülke ⁹ (1974-2011)	ARCH ve GARCH Yöntemleri	Döviz kurundaki oynaklıkların, ihracat akımlarına kısa dönemde de uzun dönemde de önemli etkilerinin olduğunu belirlemiştir.
Bahmani-Oskooe vd. (2016)	Pakistan ve Japonya ⁽¹⁰⁾ (1980-2014)	ARDL Modeli	Döviz kurunda yaşanan belirsizliğin her iki ülke arasındaki ticareti etkilemediği tespit edilmiştir.
Açıcı (2016)	Türkiye (1997M1-2014M11)	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan dış ticarete (ihracat ve ithalat) doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Öncel ve İnal (2016)	Türkiye (2000M1-2015M12)	Zaman Serileri	Reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yurtoğlu (2017)	Türkiye (1997M1-2015M6)	Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ihracata doğru ve ihracattan reel döviz kuruna doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Petek ve Çelik (2017)	Türkiye (1990:01-2015:12)	Johansen Eşbütünlüme Testi ve VECM	Döviz kuru ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Senadza ve Diaba (2017)	Sahra Altı Afrika Ülkeleri (1993-2014)	GARCH Modeli	Döviz kurundaki oynaklığın ithalat üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Kim (2017)	Kore (2000-2015)	ARDL ve VECM Modelleri	Döviz kuru oynaklığının ithalat hacmi ve geliri üzerinde tek taraflı nedenselliğe sahip olduğu belirlenmiştir.
Karaş ve Karaş (2017)	Türkiye (2003M1-2017M6)	Johansen Eşbütünlüme Testi, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kuru ve ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Altın ve Süslü (2017)	Türkiye (2000Q1-2016Q3)	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Döviz kuru, ithalat ve ihracat değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Badinger ve Clairfontaine (2018)	47 ülke (2010Q1-2017Q2)	Yapısal Çekim Modeli	Döviz kurlarının dış ticarete etkilerinin ülke ve mal gruplarına göre farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir.
Bozdan vd. (2018)	Türkiye (2010M1-2017M10)	ARDL Eşbütünlüme Testi, Granger Nedensellik Testi	ARDL Eşbütünlüme testine göre döviz kuru ihracat ve ithalat arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak, döviz kuru, ihracat ve ithalat arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Uslu (2018b)	Türkiye (1989Q1-2018Q1)	Vogelsang ve Perron, ARDL yöntemi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Araştırma sonuçlarında, reel döviz kuru ve dünya milli gelirinden dış ticaret dengesine doğru, reel döviz kurundan ihracata ve Türkiye'nin milli gelirinden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.
Bahmani-Oskooe ve Gelan (2018)	12 Afrika Ülkesi ¹¹ (1971Q1-2015Q4)	Sınır Testi, VECM	İlgili dönemler baz alındığında döviz kurundaki oynaklığın uzun dönemde beş ülkenin ihracatını ve yalnızca bir ülkenin ithalatını etkilediği tespit edilmiştir.
Uslu (2018c)	80 Ülke (1960-2016)	Breitung Panel Birim Kök Testi, Kao Panel Eşbütünlüme Testi ve DOLS Yöntemi	Marshall-Lerner koşulunun yüksek gelirli ülkeler haricindeki ülkelerde, J Eğrisi hipotezinin ise sadece yüksek gelirli ülkelerde geçerli olduğu bulunmuştur.

⁷ 6 aylık veriler kullanılmıştır.⁸ İngiltere, Brezilya, Çin ve Güney Afrika.⁹ Endonezya, Malezya, Güney Kore, Singapur, Tayland ve Filipinler.¹⁰ Pakistan'ın Japonya'ya ihrac ettiği 44 endüstri ve Japonya'dan Pakistan'ın ithal ettiği 60 endüstri analiz edilmiştir.¹¹ Burundi, Egypt, Ethiopia, Kenya, Lesotho, Mauritius, Morocco, Nigeria, Sierra Leone, South Africa, Tanzania ve Tunisia.

Tablo 1 - Devamı

Şahin ve Durmuş (2019)	Türkiye (2003M1-2018M6)	Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik bulunurken ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellikte ilişkisi tespit edilmiştir.
Thuy ve Thuy (2019)	Türkiye (2003M02-2018M12)	Engle ve Granger Eşbütünleşme Testi, Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi	Seriler arasında eşbütünleşme tespit edilmiş ama döviz kuru ile dış ticaret arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Alim (2019)	Türkiye (2010:M01-2019:M04)	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ve ihracattan ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğunu bulmuş ancak diğer değişkenler arasında herhangi bir etkileşim tespit edilememiştir.
Altındöken (2020)	Türkiye (1994M01-2019M12)	Engle ve Granger ve Johansen Eşbütünleşme Testleri ve Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemeyen çalışmada, döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Akdoğan vd. (2021)	Türkiye (2006-2018)	EKK Yöntemi	Emek yoğun sektörlerde döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisinin, emek yoğun olmayan sektörlerle göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Firmaların emek yoğun üretim stratejisi izliyor olmalarının ihracat fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı da görülmüştür.

Tablo 1’de reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde; genel olarak nominal döviz kuru artışlarının ihracatı artırdığı, reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerinin ise ülke, analiz yöntemi ve incelenen döneme göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. İki ülkeye ilişkin gerçekleştirilen analizlerde genellikle reel döviz kurunun, birden fazla ülkeye ilişkin gerçekleştirilen analizlerde ise genellikle reel efektif döviz kurunun kullanıldığı görülmektedir.

Enflasyon Oranı ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Enflasyon oranının artması, ülke mallarının dış satım fiyatlarını artırarak, ülkelerin dış ticaretteki rekabet güçlerini azaltmaktadır. Literatürde de bu konunun sıklıkla ele alındığı ve enflasyonun dış ticareti hangi yönde etkilediğinin incelendiği görülmektedir. Bu konudaki genel eğilim; enflasyonun ülkelerin ihracatını azaltacağı ve ithalatını artıracacağı yönündedir. Çünkü artan enflasyon; ülke malları fiyatlarının diğer ülkelerdeki yerleşikler için daha pahalı hale gelmesine ve talep kanunu gereği, yabancıların talep ettikleri ithal mal miktarının azalmasına sebep olacaktır. Öte yandan artan enflasyon, ülkedeki yerleşikler açısından yurtiçinde üretilen mallar yerine diğer ülkelerde üretilen malların daha uygun fiyatlı hale gelmesine neden olacaktır. Bu da yine talep kanunu gereği, ülkenin ithalat talebini artıracaktır. Ancak literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında bu önsel beklentinin her zaman gerçekleşmediği de dikkati çekmektedir. Enflasyon ve dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışmaların özeti Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Enflasyon ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar ve Yayın Yılı	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Mihaljek ve Klau (2001)	13 Ülke ¹² (1995-2000)	Granger Nedensellik Analizi	Sektörel veriler kullanılarak, Türkiye’de geçiş etkisinin hızlı ve oldukça düşük olduğu gösterilmektedir. Ticarete söz konusu olan sektörlerde bu etki daha güçlü, hizmet sektörü gibi ticarete söz konusu olmayan sektörlerde geçiş etkisinin daha zayıf olduğu görülmüştür. Özetle, iki ülkede ithalat ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin yüksek olduğu, dört ülkede aynı düzeyde birebir ilişki olduğu ve son yedi ülkede ise ilişkinin az olduğu tespit edilmiştir.
Dexter vd. (2005)	Amerika (1967Q1-1999Q1)	EKK	Çalışmada 1967-1999 yılları arasında, 1967-1981 ve 1982-1999 olarak iki periyotta incelenmiştir. 1967-1981 döneminde ihracat ile enflasyon arasında pozitif ve 1982-1999 döneminde ithalat ile enflasyon arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. İlk dönemde ithalatla enflasyon ve ikinci dönemde ihracatla enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını vurgulamışlardır.
Alpha ve Pingfeng (2015)	Sierra Leone (1990-2013)	Johansen Eşbütünleşme Testi	Kısa vadede enflasyon ile mal ve hizmet ithalatı arasında önemli bir ilişki olmadığını, uzun vadede ise ters yönlü ve önemli bir ilişki olduğunu tespit edilmiştir.
Mukit ve Shafiullah (2014)	Bangladeş (1994-2011)	Zaman Serileri	Uzun vadede ithalata meydana gelen %1’lik bir artış enflasyonu sırasıyla %3’ten fazla artırmakta iken, ihracatta meydana gelen %1’lik bir artış enflasyonu yaklaşık %2’lik kadar azaltmaktadır. Ek olarak, enflasyon ile ihracat arasında çift yönlü bir nedensellik, enflasyondan ithalata tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Lim ve Sek (2014)	1. Ülke Grubu ¹³ 2. Ülke Grubu ¹⁴	ARDL modeli	Elde edilen sonuçlar mal ve hizmet ithalatının uzun ve kısa vadede düşük enflasyonlu ülkelerde enflasyon üzerinde negatif ve önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit

¹² Türkiye’nin de dâhil olduğu 13 gelişmekte olan ülke.

¹³ Yüksek enflasyonlu ülkeler grubu: İran, Arjantin, Uruguay, Sudan, Burundi, Colombia, Ekvador, Gana, İzlanda, Endonezya, İsrail, Meksika ve Türkiye.

¹⁴ Düşük enflasyonlu ülkeler grubu: Avustralya, Kanada, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Malezya, Malta Fas, Hollanda, Norveç, Amerika Birleşik Devletleri, Bahamalar ve Singapur.

	(1970-2011)		edilmiştir.
Yee vd. (2016)	Malezya (1975-2013)	Zaman Serileri	İhracat ile ithalat ve döviz kuru arasında pozitif, enflasyon ile negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir.
Petek ve Çelik (2017)	Türkiye (1990M1-2015M12)	Zaman Serileri	Enflasyondan ihracata doğru tek yönlü, ithalat ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.
Galal ve Lan (2017)	Mısır (2010:M01-2016:M12)	VAR Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizi	VAR analizinde enflasyon ile dış ticaret arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşan yazarlar, Granger Nedensellik testinde enflasyondan dış ticarete doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlemişlerdir.
Sahoo ve Sethi (2018)	Hindistan (1975-2017)	Blok Nedensellik Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Gerçekleştirilen blok nedensellik testinde; ihracattan enflasyona, enflasyondan ithalata doğru tek yönlü kısa dönemli nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.
Purusa ve Istiqomah (2018)	5 Asya Ülkesi ¹⁵ (2000-2015)	Panel Veri Analizi	Doğrudan yabancı yatırımlar ve ham petrol fiyatlarının ihracatı artırdığı görülen çalışmada, enflasyonun ihracatı azalttığı tespit edilmiştir.
Öksüzler (2019)	Türkiye (2014-2019)	EKK ve Granger Nedensellik Testi	İthalat ile enflasyon ve ihracat ile enflasyon arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Kombak (2019)	Türkiye (2003Q1-2019Q1)	Granger Nedensellik Testi ve Yapısal VAR Yöntemi	Granger nedensellik testinde; reel efektif döviz kurundan enflasyona, enflasyondan cari açığa tek yönlü, reel kur ile cari açık arasında iki yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Yapısal VAR analizine dayalı gerçekleştirilen etki-tepki fonksiyonlarında enflasyonu artırıcı şokların cari açığı da artırdığı, reel döviz kurunu artırıcı şokların enflasyonu ilk dönemlerde azaltıp, sonraki dönemlerde artırdığı ve negatif reel kur şoklarının cari açığı azalttığı bulunmuştur.
Jacob vd. (2021)	Hindistan (1995-2020)	Zaman Serileri	Döviz kuru ve enflasyonun ihracat performansını pozitif ve anlamlı düzeyde etkilediğinin belirlendiği bu çalışmada, döviz kuru ve enflasyondan ihracata doğru kısa dönemli tek yönlü nedensellik ilişkileri de belirlenmiştir.

Tablo 2’de enflasyon oranı ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde; araştırmacıların genellikle enflasyonun dış ticarete olan etkilerine değil, dış ticaretin enflasyona olan etkileri üzerinde yoğunlaştıkları görülmekte olup, bu durum, yapılmakta olan bu çalışmanın niçin gerekli ve önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Zira bu çalışmada enflasyonun ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri/ veya arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Literatürdeki bir kısım çalışmalarda; artan enflasyonun ihraç mallarının fiyatlarını artırarak, ülkelerin ihracatlarına zarar verdiği, yurtiçi malların fiyatlarını artırarak da ithal mallara olan talebi canlandırdığı görülmektedir.

Faiz Oranı ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Artan faiz oranları dış ticareti üç farklı kanaldan etkileyebilmektedir: Birincisi; yatırım maliyetlerini artırarak, üretim miktarının azalması, ikincisi; yatırım ve işletme maliyetlerini artırarak ihraç ürünlerinin fiyatlarının artması, üçüncüsü; yurtiçindeki mal ve hizmet fiyatlarının artması nedeniyle ithal mal ve hizmetlere olan talebin artması. Bu nedenle faiz oranları ile dış ticaret arasında yakın bir etkileşim bulunmaktadır. Faiz ve dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışmaların özeti Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Faiz ve Dış Ticaret İlişkisini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar ve Yayın Yılı	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Erçevik (2011)	Türkiye (1989Q1-2010Q3)	VAR Yöntemi	VAR analizinde dayalı olarak üretilen etki-tepki fonksiyonlarına göre reel döviz kurunu azaltıcı bir şokun ihracatta artışa, ithalatta azalışa, milli gelirden ilk dönemde artışa, sonra azalışa sebep olduğu belirlenmiştir. Faiz oranlarını artırıcı bir şokun ihracat, ithalat ve milli geliri azaltıcı etkilerinin olduğu görülmüştür.
Terzioğlu (2013)	Türkiye (2006:M01-2012:M05)	VEC Yöntemi ve Granger Nedensellik Testi	Yurtiçi borç stoku ve dış ticaret hacmi artışlarının gösterge faizini artırdığı belirlenmiştir. Granger testindeyse; iç borç stokundan ve dış ticaret hacminden gösterge faizine doğru ve iç borç stokundan dış ticaret hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.
Sekmen ve Ravanoglu (2017)	Kırgızistan (2002M01-2017M04)	Granger Nedensellik Testi	İhracat ve döviz kurundan enflasyona, enflasyondan faiz oranına ve ihracattan faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilirken, döviz kuru, faiz veya enflasyondan ihracata doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir.
Uslu (2018a)	Türkiye(1989M01-2018M06)	Kapetanios Yapısal Kırımlı Birim Kök Testi, Maki Yapısal Kırımlı Eşbütünlüşme Testi ve Granger	Döviz kurları arttığında ihracatın artıp, ithalatın azaldığını, kur artışının ihracata etkisinin, ithalata olan etkisinden daha büyük olduğunu belirlemiştir. Ayrıca faiz oranı arttığında bunun ihracat ve ithalat üzerinde kısa dönemde de uzun dönemde de anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Kısa dönemde; döviz kurundaki artışların ihracatı gecikmeli olarak, ithalatı hemen azalttığı bulunmuştur. Granger nedensellik testinde ise faizden döviz kuruna, döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü, faiz ile ithalat arasında ve ihracat ile ithalat arasında ise karşılıklı etkileşim

¹⁵ Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

		Nedensellik Testi	olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Obstfeld (2020)	ABD (1992Q1-2018Q4)	Regresyon Analizi	ABD Merkez Bankası FED'in uyguladığı para politikalarının (ve belirlediği faiz oranlarının) kresel etkilerini ele aldığı çalışmasında; gelişmekte olan ülke piyasalarının FED'in kararlarından önemli ölçüde etkilendiği, bu ülkelerdeki fiyat istikrarı ve dış ticaret rekabet gücünün bu politikalarından zarar gördüğu dile getirilmiştir. FED faiz oranlarının 100 baz puan (%1) artmasının ücretleri %0.419, üretici fiyatlarını %0.051 artırdığı, tüketici fiyatları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı, verimliliği ise %0.111 azalttığı belirlenmiştir.

Tablo 3'te faiz oranı ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelendiğinde; bu alanda yeterince çalışma yapılmamış olması dikkati çekmiştir. Literatürde var olan çalışmalarda; artan faiz oranlarının firmaların yatırım ve işletme mayetlerini artırarak, üretim miktarını azalttığı, ürün fiyatlarının artmasına ve dolayısıyla ülkelerin dış ticaret rekabet güçlerinin ve ihracatlarının düşmesine sebep olduğu görölmektedir. Benzer şekilde yükselen faiz oranları nedeniyle yurtiçinde fiyatların artmasının, diğer ülke mallarını görece daha ucuz hale getirdiği ve ülkelerin ithalatını artırdığı da çalışmalarda ortaya konmuştur.

Karma Çalışmalar

Elbette ki dış ticaret gibi çok boyutlu bir makroekonomik büyüklüğün sadece bir tek değişkenle açıklanabilmesi oldukça güç ve hatta yanlış da olabilecektir. Bu çerçevede literatürde reel döviz kuru, enflasyon oranı ve faiz oranının dış ticaret üzerindeki etkilerini bir arada inceleyen çalışmalara da rastlanmış olup, bu çalışmaların kısa bir özeti Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Karma Çalışmaların Özeti

Yazar ve Yayın Yılı	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Alsu (2006)	Türkiye (1985-2005)	Engle ve Granger Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi	Dış ticaret ile faiz oranı, enflasyon ve reel döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi belirlediği için bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ifade etmiştir. Granger nedensellik testinde ise reel döviz kurundan dış ticarete doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Emeç ve Gülay (2013)	Türkiye (1992M01-2009M12)	ARCH, Sınır Testi ve ARDL Yöntemi	Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunan çalışmada, enflasyon oranı ve faizlerdeki artışların, döviz kuru oynaklığını artırdığı, dış ticaret dengesinde meydana gelen değişimlerinse döviz kuru oynaklığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Granger nedensellik testindeyse; enflasyondan dış ticaret dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu bulunmuştur. VAR analizine dayalı olarak gerçekteştirilen varyans ayrıştırma analizinde; ihracatın ithalatı karşılama oranındaki (dış ticaret dengesindeki) değişimlerin %10,6'sının reel kur, %3,7'sinin de TÜFE (enflasyon) tarafından açıklandığını belirlenmiştir. VAR modeline dayalı olarak üretilen etki-tepki fonksiyonlarına göre ise dış ticaretin enflasyonu azaltıcı şoklara artma, reel kuru azaltıcı şoklara azalma yönünde tepki verdiği görölmüştür.
Özer ve Kutlu (2019)	Türkiye (2003M01-2019M01)	VAR Yöntemi ve Granger Nedensellik Testi	Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen çalışmada, faiz oranından dış ticaret dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Etki-tepki fonksiyonlarına göre reel kuru ve faizleri azaltıcı şoklar dış ticaret dengesini iyileştirirken, enflasyonu azaltıcı şoklar dış ticaret dengesini az da olsa bozmuştur. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre; dış ticaret dengesindeki değişimlerin %15,8'i faizden, %9,6'sı reel kurdan ve %1,5'i enflasyondan kaynaklanmaktadır.
Pabuşçu (2020)	Türkiye (2011M01-2020M04)	Johansen Eşbütünleşme Testi, VAR Yöntemi ve Granger Nedensellik Testi	EKK yöntemiyle gerçekteştirilen regresyon analizinde; faiz ve enflasyondaki artışların cari işlemler dengesini daha da bozduğu görölmüştür. Granger nedensellik testindeyse; dış ticaret dengesi ve enerji ithalatından cari dengeye, reel kur ve enflasyondan enerji tüketimine ve dış ticaret dengesine, faizden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü, faizle reel kur arasında ve reel kurla enflasyon arasında iki yönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğu tespit edilmiştir. Gerçekteştirilen varyans ayrıştırmasında cari dengeneki değişimlerin %13,5'inin dış ticaret dengesi, %12,6'sının enerji ithalatı, %6,7'sinin reel kur, %6,7'sinin faiz oranı ve %1'inin enflasyon tarafından açıklanabiliği ortaya çıkmıştır.
Ilıca (2021)	Türkiye (2002-2019)	EKK, VAR Yöntemi, Granger Nedensellik Testi	

Tablo 4'te reel döviz kuru, enflasyon, faiz ve dış ticaret ilişkisini araştıran karma çalışmalar incelendiğinde; sadece tek bir değişkenin dış ticaret üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya çalışan araştırmalara oranla daha kapsamlı ve güvenilir bilgiler sunduğu görölmekte olup, bu kapsamda sonraki araştırmalarda da birden fazla açıklayıcı değişkenin bir arada kullanılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Yapılan literatür taramasında; reel ve nominal döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin yaygın biçimde incelendiği, ancak enflasyon ve faiz oranının dış ticaret üzerindeki etkilerinin yeterince ele alınmadığı görölmüştür. Döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin, incelenen ülke, dönem ve kullanılan analiz yöntemine göre değişmekle birlikte, kur artışlarının genel olarak ihracatı ve dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilediğinin tespit edildiği görölmektedir. Literatürdeki çalışmalarda enflasyon ve faiz oranlarının dış ticareti daha çok ihraç malları fiyatı üzerinden etkilediği görölmekle birlikte, bu iki değişkenin dış ticaret üzerindeki etkilerinin daha detaylı biçimde ele alınmasında yarar vardır. Bu makale çalışması bunu yapmakla hem literatüre hem de ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamış olacaktır. Literatür taramasında dikkat çeken bir diğer önemli husus da genel olarak klasik analiz yöntemlerinin kullanıldığı, simetrik ve asimetric testlerin neredeyse hiç kullanılmadığıdır. Oysa döviz kuru,

enflasyon ve faiz oranı gibi çok boyutlu değişkenlerin dış ticareti sadece simetrik biçimde etkilemesini beklemek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu değişkenlerin dış ticaret üzerindeki asimetrik etkilerinin de ortaya çıkarılmasında büyük yarar vardır. Yapılan bu makale çalışmasının bu noktada da literatüre önemli bir katkı sunması beklenmektedir.

Veri Seti, Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

Çalışmanın bu bölümünde analizde kullanılacak olan veri setine, verilere ait tanımlayıcı istatistiklere ve son son olarak da seriler arasındaki ikili ilişkileri görebilmek için korelasyon katsayı değerlerine yer verilmiştir.

Veri Seti

Türkiye’de reel döviz kuru, enflasyon ve faiz oranının dış ticaret üzerindeki etkilerini inceleyebilmek için 1970-2021 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Bu verilerin detayları şu şekilde açıklanmıştır. İhracat (Export: X): İhracat verisi olarak, mal ihracatı (Milyar Dolar) verileri kullanılmış olup, bu veriler World Bank (2022a)’dan alınmış, 2021 yılı verileri TCMB-EVDS (2022c)’den elde edilmiştir. İhracat verilerinin logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. İthalat (Import: M): İthalat verisi olarak, mal ithalatı (Milyar Dolar) verileri kullanılmış olup, bu veriler World Bank (2022b)’den alınmış, 2021 yılı verileri TCMB-EVDS (2022d)’den tamamlanmıştır. İthalat verilerinin logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Dış Ticaret Dengesi (Trade Balance: TB): Dış ticaret dengesi verileri, ihracat ve ithalat verileri kullanılarak; $(TB = \frac{X}{M} * 100)$ tarafımızdan hesaplanmıştır. Reel Efektif Döviz Kuru (Real Effective Exchange Rate: REER): Tüketici fiyatları endeksine (TÜFE) göre hesaplanmış reel efektif döviz kuru verileri kullanılmış olup, bu veriler Bruegel Dataset (2022) ve TCMB-EVDS (2022a)’dan alınmıştır. REER verilerinin logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Enflasyon (Inflation: INF): Tüketici fiyatları endeksindeki (TÜFE) yıllık yüzde değişim (TÜFE oranı, %) kullanılmış olup, bu verilere World Bank (2022e) ve TÜİK (2022a)’dan ulaşılmıştır. Faiz Oranı (Interest Rate: INT): Faiz oranı olarak, bankalarca Açılan Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranı (%) verileri kullanılmış olup, bu veriler TCMB-EVDS (2022b)’den alınmıştır. Önceki dönem verileri TÜİK (2014)’ten derlenmiştir. Türkiye’deki Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir (Y^d): Türkiye için kişi başına düşen reel milli gelir verisi olarak, Dünya Bankası tarafından 2015 yılı fiyatlarına göre hesaplanmış veriler kullanılmış olup, bu veriler World Bank (2022f)’den derlenmiş, 2021 yılı verileri TÜİK (2022b)’den tamamlanmıştır. Türkiye’deki kişi başına düşen reel milli verilerinin logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Dünyadaki Kişi Başına Düşen Ortalama Reel Milli Gelir (Y^f): Çalışmada ticari partner (foreign; yabancı) ülkenin milli geliri olarak, dünya genelindeki kişi başına düşen reel milli gelir verisi kullanılmış olup, bu verilere de World Bank (2022f)’den erişilmiş, 2021 yılı verisi diğer açık internet kaynaklarından tamamlanmıştır. Dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelir verilerinin logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti Tablo 5’te özet bilgi olarak sunulmuş, böylece çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değişkenlerin daha kolay izlenebilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 5. Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Değişken Türü	Değişken Adı	Kısaltması	Dönem	Alındığı Kaynak
Bağımlı Değişken	İhracat	LnX	1970-2021	World Bank (2022b); TCMB-EVDS (2022c)
	İthalat	LnM	1970-2021	World Bank (2022c); TCMB-EVDS (2022d)
	Dış Ticaret Dengesi	$LnTB$	1970-2021	X ve M kullanılarak tarafımızdan türetilmiştir.
Bağımsız Değişken	Reel Efektif Döviz Kuru	$LnREER$	1970-2021	Bruegel Dataset (2022); TCMB-EVDS (2022a)
	Enflasyon	INF	1970-2021	World Bank (2022a); TÜİK (2022a)
	Faiz Oranı	INT	1970-2021	TCMB-EVDS (2022b); TÜİK (2014)
	Türkiye’deki Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir	LnY^d ¹⁶	1970-2021	World Bank (2022d); TÜİK (2022b)
	Dünyadaki Kişi Başına Düşen Ortalama Reel Milli Gelir	LnY^f ¹⁷	1970-2021	World Bank (2022d)

¹⁶ Kullanım Amacı: Ev sahibi ülkenin milli gelirinin kendi dış ticaretine etkilerinin belirlenmesi.

¹⁷ Kullanım amacı: Ticari partnerlerdeki milli gelirinin ve ev sahibi ülkenin dış ticaretine etkilerinin belirlenmesi.

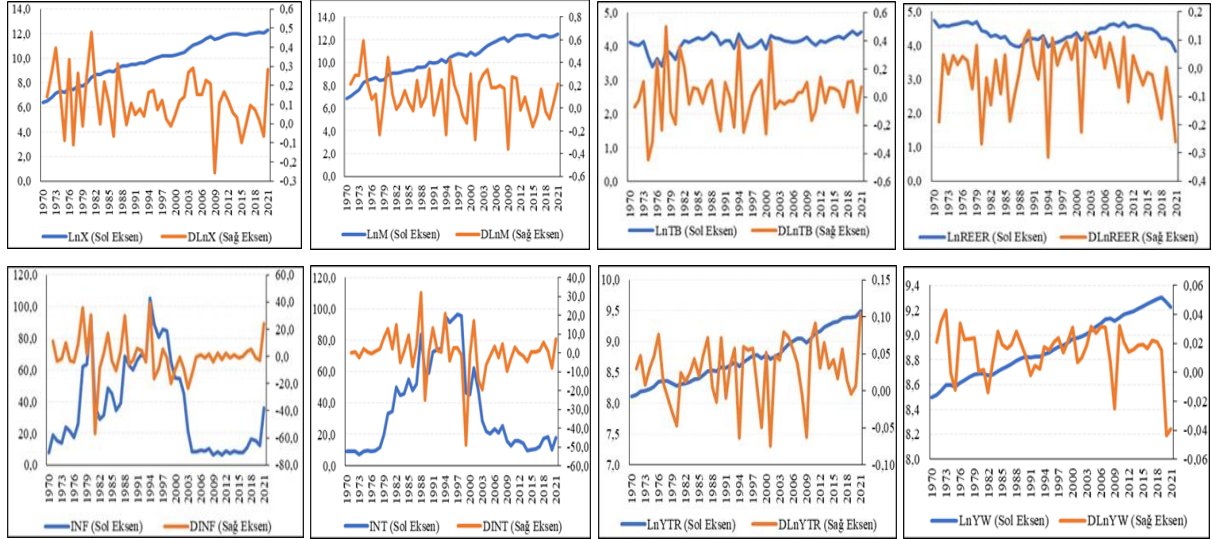
Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 6'daki bilgilere göre serilerin logaritması alındığında maksimum ve minimum değerleri arasındaki fark azalmış, bu da standart sapmalarının küçülmesine katkı sağlamıştır. Çalışmada önce analizde kullanılan serilerin tanımlayıcı istatistikleri elde edilmiş ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. *Analizde Kullanılan Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri*

Serilerin Özellikleri	LnTB	LnX	LnM	LnREER	LnY ^d	LnY ^f	INF	INT
Ortanca	4.11	9.87	10.37	4.37	8.73	8.91	36.70	36.36
Ortalama	4.15	10.02	10.54	4.38	8.69	8.87	27.56	22.89
Maksimum	4.45	12.33	12.51	4.74	9.50	9.31	105.22	96.60
Minimum	3.39	6.38	6.85	3.83	8.11	8.50	6.25	7.00
Standart Sapma	0.23	1.75	1.63	0.23	0.40	0.24	28.54	28.38
Çarpıklık	-1.39	-0.31	-0.31	-0.27	0.33	0.10	0.66	0.84
Baskılık	4.97	1.95	2.04	2.02	1.94	1.76	2.20	2.43
Jarque-Bera	25.06	3.23	2.81	2.72	3.35	3.44	5.16	6.75
Olasılık	0.00	0.20	0.25	0.26	0.19	0.18	0.08	0.03
Gözlem	52	52	52	52	52	52	52	52

Tablo 6'daki bilgilere göre; Türkiye'de enflasyon 1970-2021 döneminde %6,25¹⁸ ile %105.22¹⁹ arasında, faizler ise %7²⁰ ile %96,6²¹ arasında değişmiştir. Çalışmada toplam (52) gözlem yer almakta olup, zaman serisi analizleri için yeterli boyuttadır. Analizde kullanılan serileri daha yakından tanıyabilmek adına serilerin düzey değerlerinin ve birinci farkı alınmış hallerinin grafikleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. *Analizde Kullanılan Seriler ve Birinci Farkı Alınmış Halleri*

Not: Şekil 1'deki grafikte; Ln; serilere logaritmik dönüşüm uygulandığını, D; serilerin farkının alındığını, LnYTR; (Tr: Türkiye) Türkiye'deki Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir, LnYW; (World: Dünya) Dünyadaki Kişi Başına Düşen Ortalama Reel Milli Gelir göstermektedir.

Şekil 1'de yer alan grafiklere göre; ihracat, ithalat, Türkiye ve dünyadaki kişi başına düşen reel milli gelir serilerinde pozitif trend vardır. Serilerin birinci dereceden farkları genel olarak kendi ortalama değerleri etrafında dalgalanmaktadır²². Faiz ve enflasyon serilerinin düzey değerlerinde ciddi dalgalanmalar olduğu dikkat çekmektedir.

Korelasyon Katsayıları

Korelasyon katsayıları; iki seri arasındaki birlikte hareket etme eğiliminin bir ölçüsü olup, (-1,+1) arasında değişen değerler alabilmektedir. Bu katsayıların (-1) veya (+1)'e yaklaşması, değişkenler arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu, negatif olması serilerin zıt yönlerde, pozitif olması serilerin aynı yönde hareket ettiklerini göstermektedir. Analizlerde yer verilen seriler arasındaki ikili ilişkileri görebilmek için Pearson korelasyon katsayıları elde edilmiş ve Tablo 7'de sunulmuştur.

¹⁸ 2009 yılında.

¹⁹ 1994'te.

²⁰ 1973'te.

²¹ 1997 yılında.

²² Bu durum serilerin birinci farklarının durağan olacağını ima etmektedir.

Tablo 7. Pearson Korelasyon Katsayıları

Seriler	$LnTB$	LnX	LnM	$LnREER$	LnY^d	LnY^f	INF	INT
$LnTB$	1							
LnX	0.58 (0.00)	1						
LnM	0.48 (0.00)	0.99 (0.00)	1					
$LnREER$	-0.54 (0.00)	-0.22 (0.12)	-0.16 (0.26)	1				
$LnYTR$	0.51 (0.00)	0.96 (0.00)	0.96(0.00)	-0.14 (0.32)	1			
$LnYW$	0.54 (0.00)	0.98 (0.00)	0.98 (0.00)	-0.13 (0.38)	0.99 (0.00)	1		
INF	-0.10 (0.48)	-0.26 (0.06)	-0.27 (0.05)	-0.57 (0.00)	-0.36(0.01)	-0.35 (0.01)	1	
INT	0.18 (0.21)	-0.03 (0.83)	-0.06 (0.69)	-0.71 (0.00)	-0.19 (0.18)	-0.16 (0.24)	0.84 (0.00)	1

Not: Olasılık değerleri parantez () içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre; Türkiye’nin dış ticaret dengesi ile ihracat, ithalat, Türkiye’deki kişi başına düşen milli gelir ve dünyadaki kişi başına düşen milli gelir arasında pozitif ilişkiler vardır. İhracat ile ithalat arasında 0.99 gibi oldukça güçlü ve aynı yönlü ilişki olup, bu durum Türkiye’de ihracat ile ithalat arasındaki bağımlılığa da işaret etmektedir. İhracat ile reel kur arasında beklediği gibi negatif, ithalatla reel kur arasında ise beklenenin aksine negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan²³ ilişki söz konusudur. Enflasyon; dış ticaret dengesi, ihracat, ithalat, reel kur ve milli geliri olumsuz yönde, faiz oranları ise dış ticaret dengesi, ihracat, ithalat, reel kur ve milli geliri olumsuz yönde etkilerken, enflasyonu ise olumlu yönde etkilemiştir.

Ampirik Model

Araştırmanın ampirik model kısmında; literatürde yapılan çalışmalardan hareketle oluşturulan modeller incelenmiş olup, bu çalışmada kullanılan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 1: } LnX_t = \beta_0 + \beta_1 LnREER_t + \beta_2 INF_t + \beta_3 INT_t + \beta_4 LnY_t^f + e_t \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } LnM_t = \alpha_0 + \alpha_1 LnREER_t + \alpha_2 INF_t + \alpha_3 INT_t + \alpha_4 LnY_t^d + u_t \quad (2)$$

$$\text{Model 3: } LnTB_t = \delta_0 + \delta_1 LnREER_t + \delta_2 INF_t + \delta_3 INT_t + \delta_4 LnY_t^f + \delta_4 LnY_t^d + v_t \quad (3)$$

(1), (2) ve (3)’te yer alan modellerde kullanılan Ln; logaritmik dönüşüm uygulandığını göstermektedir. Bu kapsamda bu modellerde yer alan değişkenler; LnX_t : Belirli bir t döneminde Türkiye’nin gerçekleştirdiği mal ihracatını (Milyar Dolar), LnM_t : Belirli bir t döneminde Türkiye’nin gerçekleştirdiği mal ithalatını (Milyar Dolar), $LnTB_t$: Belirli bir t döneminde Türkiye’nin dış ticaret dengesini (TB)²⁴ (%), $LnREER_t$: Belirli bir t döneminde Türkiye’nin reel efektif döviz kurunu²⁵, INF_t : Belirli bir t döneminde Türkiye’deki enflasyonu (Tüketici Fiyat Endeksi, Yıllık, %), INT_t : Belirli bir t döneminde Türkiye’deki faiz oranını (Yıllık, %), LnY_t^f : Belirli bir t döneminde Türkiye’nin ticari partnerlerinin²⁶ milli gelirini (Bin Dolar), LnY_t^d : Belirli bir t döneminde Türkiye’deki kişi başına düşen milli gelirini (Bin Dolar) ve e_t , u_t ve v_t ; Rassal hata terimleri serilerini göstermektedir.

Model 1’de artan reel kur ülke mallarının fiyatlarını görece daha yüksek hale getirerek, ihracata zarar vereceği için, $LnREER_t$ değişken katsayısının negatif çıkması beklenmektedir. Aynı zamanda artan reel kur ülkenin ithalatını da artıracacağı için Model 2’de $LnREER_t$ değişkeninin katsayısının pozitif çıkması beklenmektedir. Ayrıca artan reel kurun ihracatı azaltıp, ithalatı artırması durumunda, dış ticaret dengesi de bozulacaktır. Bu bağlamda, $LnREER_t$ değişkeninin katsayısının Model 3’te de negatif çıkması öngörülmektedir.

Enflasyonun artması, ülke mallarının dış piyasalardaki alıcılar için görece daha pahalı hale gelmesine ve ülkenin ihracatının düşmesine neden olacağı için Model 1’de INF_t değişkeninin katsayısının negatif çıkması muhtemeldir. Artan enflasyon, ülke içinde yaşayanlara, ithal malların daha ucuz gelmesine sebep vereceği için Model 2’de INF_t değişkeninin katsayısının pozitif çıkması akla yatkın bir durum olacaktır. Yine artan enflasyon ülkenin ihracatını azaltıp, ithalatını artırarak, dış ticaret dengesinin daha da bozulmasına sebebiyet vereceği için INF_t değişkeninin katsayısının Model 3’te de negatif çıkması muhtemeldir.

²³ Çünkü olasılık değerleri 0.10’dan büyük.

²⁴ $TB = X/M$ şeklinde hesaplanmıştır.

²⁵ Burada $REER = ER * \frac{Pd}{P}$ şeklinde hesaplanmakta olup, ER; 1 birim ulusal para karşılığında alınabilecek yabancı para miktarını göstermektedir.

²⁶ Bu amaçla dünya ortalama kişi başına düşen milli geliri verisi kullanılacaktır.

Faiz oranlarının artması, ÷lkede yatırım, üretim ve ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği için Model 1’de INT_t değişkeninin katsayısının negatif çıkması beklenmektedir. Ama artan faiz, diğer ÷lke mallarının yurtiçi piyasalarda daha ucuz hale gelmesine neden olarak, Model 2’de INT_t değişkeninin katsayısının pozitif çıkmasına neden olacaktır. Model 3’te ise artan enflasyonun ihracatı düşürüp, ithalatı artırarak, ÷lkenin dış ticaret dengesinin daha da bozulmasına neden olacağı için INT_t değişkeninin katsayısının yine negatif çıkması beklenmektedir. Öte yandan artan faizle birlikte ÷lkeye bol miktarda yabancı portföy yatırımı gelir ve döviz kurları düşerse bu da ihracatı azaltıp, ithalatı artırıcı ve dış ticaret dengesini bozucu etkiler yaratacaktır.

Ticari partner ÷lkede kişi başına düşen reel milli gelir arttığında, söz konusu ÷lkede yerleşiklerin ithal lüks tüketim malı talebi ve dolayısıyla ev sahibi ÷lkenin ihracatı artacaktır. Bu nedenle Model 1 ve Model 3’ün tahmini sonucunda LnY_t^f değişkeninin katsayısının pozitif çıkacağı öngörülmektedir. Ev sahibi ÷lkede kişi başına düşen reel milli gelir arttığında ÷lkenin ithalat talebi artacaktır ki bu Model 2’de LnY_t^d değişkeninin katsayısının pozitif çıkacağını ima etmektedir. Model 3’te ise LnY_t^f dış ticaret dengesini ihracat kanalıyla olumlu yönde etkileyeceği için katsayısının pozitif çıkması, LnY_t^d ise dış ticaret dengesini ithalat kanalıyla olumsuz yönde etkileyeceği için katsayısının negatif çıkması beklenmektedir.

Ampirik Yöntemler ve Bulgular

Araştırmanın bu kısmında ilk önce serilere ait durağanlık analizleri gerçekleştirilecek, sonrasında seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri araştırılacak son olarak da seriler arasındaki nedensellik ilişkileri ortaya çıkarılacaktır.

Zivot-Andrews (1992) Tek Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ve Bulgular

Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen ZA birim kök testinde; yapısal kırılma tarihinin (T_b) bilinmediği varsayılmakta ve test yöntemi tarafından içsel olarak tespit edilmektedir. Zivot ve Andrews (1992) tek kırılmalı birim kök testlerinin hesaplanmasında üç farklı test modeli üretmiştir. Bu modeller aşağda yer alan eşitlik (4), (5) ve (6) kullanılarak hesaplanabilir:

Model A: Sabit Terimde Kırılmalı Model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t(T_b) + \sum_{j=1}^p \alpha_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Model B: Trendde Kırılmalı Model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \gamma DT_t(T_b) + \sum_{j=1}^p \alpha_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Model C: Sabit Terimde ve Trendde Kırılmalı Model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + \sum_{j=1}^p \alpha_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (6)$$

(4), (5) ve (6)’da yer alan eşitliklerde; DU_t ve DT_t sırasıyla sabit terimde ve trendde meydana gelen yapısal kırılmayı temsil eden kukla (*dummy*) değişkenler olup, eşitlik (7) ve (8)’deki gibi tanımlanmışlardır

$$DU_t = \begin{cases} 1, & t > T_b \\ 0, & t \leq T_b \end{cases} \quad (7)$$

$$DT_t = \begin{cases} t - T_b, & t > T_b \\ 0, & t \leq T_b \end{cases} \quad (8)$$

Yapısal kırılma tarihini belirleyebilmek için; tüm tarihler olası bir yapısal kırılma tarihi gibi kabul edilerek, $T - 2$ tane regresyon tahmini yapılmaktadır (Kızılkaya, 2012, s. 197). Her bir modelde ilgili tarih kukla değişken yardımıyla modele dahil edilmekte ve t istatistikleri hesaplanmaktadır. t istatistiğinin en küçük değerini aldığı tarih, yapısal kırılma tarihi olarak kabul edilmektedir (Zivot ve Andrews, 1992, s. 254). ZA testinde serinin durağanlığına yine Y_{t-1} ’in katsayısına (δ) bakılarak karar verilmektedir. ZA testinin hipotezleri, ADF testinin hipotezleri ile aynıdır. Yani: $H_0: \delta = 0$ Seride birim kök vardır yani seri durağan değil iken, $H_1: \delta < 0$ Seride yapısal kırılma var ve birim kök yoktur yani durağandır. Bu hipotezleri sınavabilmek için gerekli kritik değerler Zivot ve Andrews (1992) çalışmasında sunulmuştur (Sevüktekin ve Çınar, 2014, s. 445-447). Hesaplanan t istatistiğinin mutlak değerce Zivot ve Andrews (1992) tablo değerinden büyük olması durumunda; yapısal kırılma olmaksızın birim kökün varlığını ifade

eden H_0 hipotezi reddedilir ve bir tane yapısal kırılmanın varlığı durumunda serinin durağan olduğuna karar verilir (Kızılkaya, 2012, s. 197). ZA birim kök testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçlar Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Zivot-Andrews (1992) Tek Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	Düzye Değeri			Birinci Fark		
	Sabitte Kırılmalı	Trendde Kırılmalı	Sabitli	Sabitli ve Trendli		
$LnTB$	-5.27** [1979]	-5.35** [1979]	-9.88*** [1978]	-9.56*** [1994]		
LnX	-3.34 [2013]	-3.26 [2004]	-7.86*** [1979]	-7.97*** [1979]		
LnM	-4.23 [2013]	-4.31 [2004]	-8.03*** [1974]	-8.20*** [1978]		
$LnREER$	-2.48 [2001]	-1.79 [1978]	-9.45*** [1986]	-9.58*** [2001]		
LnY^d	-3.28 [2009]	-4.75 [1999]	-7.27*** [2007]	-7.31*** [2007]		
LnY^f	-4.41 [2002]	-3.59 [2002]	-4.88** [2015]	-5.92*** [2015]		
INF	-4.26 [2001]	-3.73 [2001]	-8.19*** [1992]	-8.29*** [1992]		
INT	-4.50 [1997]	-4.97* [1997]	-9.89*** [1997]	-10.30*** [1997]		
$LnTB^+$	-4.85** [1976]	-4.66 [1976]	-9.07*** [1999]	-9.45*** [1978]		
LnX^+	-2.98 [1979]	-2.87 [1978]	-7.39*** [1998]	-7.51*** [1979]		
LnM^+	-2.95 [2013]	-3.91 [2002]	-7.18*** [1974]	-7.18*** [1978]		
$LnREER^+$	-2.38 [1996]	-1.98 [2015]	-11.00*** [1986]	-10.96*** [1986]		
LnY^{d+}	-3.49 [1977]	-4.29 [1989]	-6.66*** [2009]	-6.61*** [2007]		
LnY^{f+}	-4.60* [2002]	-4.80 [2002]	-6.14*** [1993]	-5.97*** [1993]		
INF^+	-3.45 [1976]	-5.04* [1992]	-8.65*** [1976]	-8.52*** [1976]		
INT^+	-3.75 [1986]	-5.45** [1986]	-7.59*** [1976]	-7.51*** [1977]		
$LnTB^-$	-2.52 [2011]	-2.98 [1993]	-7.47*** [1978]	-8.75*** [1974]		
LnX^-	-4.72* [2007]	-4.11 [2007]	-12.35*** [2007]	-11.69*** [2007]		
LnM^-	-3.88 [1982]	-4.57 [1986]	-8.96*** [2007]	-8.64*** [2007]		
$LnREER^-$	-3.10 [1978]	-3.34 [1978]	-8.06*** [2015]	-8.17*** [1992]		
LnY^{d-}	-4.37 [1997]	-3.98 [1997]	-8.16*** [1999]	-8.04*** [1999]		
LnY^{f-}	-1.50 [2009]	-2.75 [2016]	-4.51 [2015]	-8.59*** [2015]		
INF^-	-2.85 [1979]	-4.22 [2001]	-8.38*** [1979]	-8.28*** [1979]		
INT^-	-7.70*** [1997]	-5.89*** [1997]	-7.78*** [2001]	-8.51*** [1997]		
Kritik Değerler	%10 -4.58	%5 -4.80	%1 -5.34	%10 -4.82	%5 -5.08	%1 -5.57

Not: Sabitte kırılmalı model için kritik değerler Zivot-Andrews (1992) çalışması sf. 256 Tablo 2'den, trendde kırılmalı model için sf. 257 Tablo 4'ten alınmıştır. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Köşeli parantez [] içindeki değerler, modelin içsel olarak belirlediği yapısal kırılma tarihleridir.

Tablo 8'deki ZA birim kök testi sonuçlarına göre; seride birim kök vardır biçimindeki H_0 hipotezi $LnTB$ ve INT^- serileri için düzey değerinde, diğer seriler için birinci farklarında reddedilmiş ve $LnTB$ serisinin düzeyde, diğer serilerin birinci farkta durağan olduklarına karar verilmiştir. $LnTB$ serisinin pozitif birikimli şoklarının sabitli modelde düzeyde durağan olduğu, ama sabitli ve trendli modelde düzeyde değil, birinci farkta durağan olduğu görülmektedir. Bu serinin negatif birikimli şoklarının ise her iki modelde de düzeyde değil, ancak birinci farkta durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu durum; serilerin ham halleri ile alt bileşenlerinin farklı karakteristik özellikler taşıyabildiğini ve ekonometrik analizlerde bunlara da bakılmasının yararlı olacağını göstermektedir. ZA yönteminin Türkiye ve dünya ekonomisinde farklı dönemlerde yaşanan yapısal kırılmaları da başarılı bir şekilde belirleyebildiği görülmektedir. Bu tarihlerden 1977-1978; İkinci Petrol Krizinin, 1986; Türkiye'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın faaliyete başlaması ile birlikte ülkede başlayan finansal canlanmanın, 1993-1994; 1994'te yaşanan ekonomik krizin, 1997; 1996 yılında Güney Doğu Asya Finans Krizinin, 1998-1999; Rusya'nın Ağustos 1998'de yaşadığı dış borç krizinin, 2001; Şubat 2001'de yaşanan döviz kuru krizinin, 2002; 1 Ocak 2002'de uygulamaya konulan enflasyon hedeflemesi rejiminin ve 2007-2009; ABD'nin ipotekli konut piyasasında yaşanan ekonomik krizin öncü ve artçı sarsıntılarının Türkiye ve dünya ekonomisini ciddi şekilde etkilediğini göstermektedir.

Lee-Strazicich (2003, 2004) Çift Kırılmalı Birim Kök Testi ve Bulgular

Seride birden fazla yapısal kırılma olduğunda Zivot ve Andrews (1992) tek kırılmalı birim kök testi yetersiz kalacaktır. Lee ve Strazicich (2003, 2004) bu eksikliği giderebilmek için serideki iki tane yapısal kırılmaya izin veren LS birim kök testini geliştirmiştir. Bu testte kullanılan model eşitlik (9) ve (10)'da gösterilmiştir:

$$Y_t = \delta Z_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$\varepsilon_t = \beta \varepsilon_{t-1} + \epsilon_t \quad (10)$$

Yukarıdaki denklemde yer alan Z_t seriyi etkileyen dışsal değişkenler vektörü olup, $\epsilon_t \sim iid(0, \sigma^2)$ olduğu, yani ekonometrik sorunlar içermediği kabul edilmektedir. Lee ve Strazicich (2003) çift kırılmalı birim kök testinde sabitte kırılmalı model için $Z_t = [1, t, D_{it}, D_{it}]'$ nin, sabitte ve trendde kırılmalı model için $Z_t = [1, t, D_{it}, D_{it}, DT_{it}, DT_{it}]'$ nin kullanılmasını önermiştir. Lee ve Strazicich (2003, 2004) testinde de yine Perron (1989) tarafından geliştirilen Model A ve Model C kullanılmaktadır²⁷. Bu modeller eşitlik (11) ve (12)'de gösterilmiştir.

Model AA: Sabit Terimde Kırılmalı Model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \theta DU_{it}(T_b) + \sum_{j=1}^p \kappa_j \Delta Y_{t-j} + \epsilon_t \quad (11)$$

Model CC: Hem Sabit Terimde Hem de Trendde Kırılmalı Model:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \theta DU_{it}(T_b) + \gamma DT_{it}(T_b) + \sum_{j=1}^p \kappa_j \Delta Y_{t-j} + \epsilon_t \quad (12)$$

Lee ve Strazicich (2003, 2004) bu modeller arasında "Hem Sabit Terimde Hem de Trendde Kırılmalı Model" olarak daha kapsamlı olduğu için eşitlik (12)'de yer alan Model CC'nin kullanılmasını tavsiye etmektedir. Burada DU_{it} ve DT_{it} yapısal kırılma kukla değişkenleri olup, eşitlik (13) ve (14)'deki gibi tanımlanmaktadır:

$$DU_{it} = \begin{cases} 1, & t > T_{bi} \\ 0, & t \leq T_{bi} \end{cases}, \quad i = 1,2 \quad (13)$$

$$DT_{it} = \begin{cases} t - T_{bi}, & t > T_{bi} \\ 0, & t \leq T_{bi} \end{cases}, \quad i = 1,2 \quad (14)$$

LS testinin uygulanabilmesi için hesaplanması gereken test istatistiği eşitlik (15)'in tahmini ile elde edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \hat{\delta} \Delta Z_t + \phi \tilde{S}_{t-1} + \epsilon_t \quad (15)$$

(4.45)'te yer alan bu eşitlikte; \tilde{S}_t trendden arındırılmış seri olup, eşitlik (16) kullanılarak elde edilmektedir:

$$\tilde{S}_t = Y_t - \Psi - Z_t \tilde{\delta} \quad (16)$$

LS testinin hipotezleri diğer testlerden farklıdır. Burada temel hipotez (H_0); birim kökün varlığını sadece yapısal kırılmanın olmadığı durumlar için sorgulamaktadır. Çünkü farkı aşındığında durağan hale gelen ve yapısal kırılma barındıran bir seri, trend eklendiğinde durağan hale gelen ve yapısal kırılma barındıran seri ile benzer özellikte olabilmektedir (Lee ve Strazicich, 2004, s. 2-3).

Model AA için testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0: Y_t = \mu_0 + d_1 B_{1t} + d_2 B_{2t} + Y_{t-1} + v_{1t}$$

(Seride yapısal kırılmalar altında birim kök var yani durağan değil).

$$H_1: Y_t = \mu_1 + \gamma t + d_1 DU_{1t} + d_2 DU_{2t} + v_{2t}$$

(Seride yapısal kırılmalar altında birim kök yok yani durağan).

Model CC için testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0: Y_t = \mu_0 + d_1 B_{1t} + d_2 B_{2t} + d_3 DU_{1t} + d_4 DU_{2t} + Y_{t-1} + v_{1t}$$

(Seride yapısal kırılmalar altında birim kök var yani durağan değil).

$$H_1: Y_t = \mu_1 + \gamma t + d_1 DU_{1t} + d_2 DU_{2t} + d_5 DT_{1t} + d_6 DT_{2t} + v_{2t}$$

(Seride yapısal kırılmalar altında birim kök yok yani durağan).

Bu testte yapısal kırılma tarihi tau (τ) istatistiğinin en küçük değerini aldığı dönemler olarak belirlenmektedir. Tau istatistiği ise eşitlik (17) kullanılarak hesaplanmaktadır.

²⁷ Lee ve Strazicich (2003) bu durumun nedenini; modelde sabit terimde kırılma olmaksızın trendde kırılma meydana gelmesinin olanaksız olmasıyla açıklamaktadır.

$$\tau = \frac{\hat{\phi}}{sh(\hat{\phi})} \quad (17)$$

Lee ve Strazicich (2003, 2004) testinde yapısal kırılma tarihi yine tau (τ) istatistiğinin minimum değerini aldığı noktalar olarak seçilmektedir. Bu amaçla kullanılan LM test istatistiği eşitlik (18)'deki gibi seçilir:

$$LM = \inf_{\lambda} \tilde{\tau}(\lambda) \quad (18)$$

Yapısal kırılma tarihi belirlenirken; baştan ve sondan %15'lik gözlem $[0.15 * t, 0.85 * t]$ kesilir, ilk %15'lik gözlem ile bir regresyon yapılır, sonra bu aralıktaki gözlemler teker teker modele dahil edilip, tau istatistiği elde edilir. Tau istatistiğinin en küçük değerini aldığı nokta, yapısal kırılma noktası olarak seçilir (Hepkorucu, 2020, s. 48-49).

Lee ve Strazicich (2013) bu testin tek yapısal kırılma için uygun halini de üretmiş olup, bu testte sadece $i = 1$ alınmaktadır (Güriş vd. 2020, s. 190-191). Bir Lagrange Çarpanı (*Lagrange Multiplier: LM*) testi olan LS testinde yapısal kırılma tarihleri yine içsel olarak, model tarafından, ağ araması yöntemiyle belirlenmektedir. Bu amaçla eşitlik (19) ve (20)'de gösterilen LM istatistiklerinden yararlanılır:

$$LM_{\rho} = \inf \tilde{\rho}(\lambda) \quad (19)$$

$$LM_{\tau} = \inf \tilde{\tau}(\lambda) \quad (20)$$

Gözlem sayısı T ve yapısal kırılma tarihi T_{bi} olmak üzere $\lambda_i = \frac{T_{bi}}{T}$, $i = 1, 2$ şeklindedir (Polat, 2021, s. 29). LS testinde elde edilen test istatistiğinin kritik değeri, ilgili kritik değer mutlak değerinden büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir. Bu hipotezleri sınavabilmek için gerekli LS (2003, 2004) birim kök testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçlar Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Lee-Strazicich (2003, 2004) Çift Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	Düzye Değeri		Birinci Fark			
	Model (AA)	Model (CC)	Model (AA)	Model (CC)		
	Sabitte Kırılmalı	Trendde Kırılmalı	Sabitte Kırılmalı	Trendde Kırılmalı		
$LnTB$	-4.61*** [1976; 1980]	-6.21*** [1976; 1990]	-9.65*** [1985; 1987]	-9.99*** [1976; 2000]		
LnX	-2.51 [1980; 2014]	-4.29 [1987; 2006]	-6.14*** [1986; 2003]	-8.47*** [1997; 2006]		
LnM	-3.35 [1979; 2008]	-5.35** [1980; 2006]	-7.32*** [2002; 2014]	-8.28*** [1977; 2012]		
$LnREER$	-1.80 [1986; 2000]	-4.56 [1984; 2008]	-10.29*** [1987; 1995]	-9.99*** [1985; 2007]		
LnY^d	-2.86 [1979; 2010]	-6.02*** [1980; 1999]	-6.36*** [1978; 1996]	-7.17*** [1996; 2003]		
LnY^f	-3.45 [1995; 2009]	-6.01*** [1993; 2015]	-3.65* [1992; 1998]	-6.35*** [1994; 2014]		
INF	-2.30 [1998; 2002]	-4.57 [1996; 2002]	-7.80*** [1997; 2002]	-8.22*** [1976; 1982]		
INT	-2.07 [1992; 2000]	-6.07*** [1994; 2003]	-7.79*** [1990; 2001]	-9.47*** [1996; 1999]		
$LnTB^+$	-3.11 [1977; 1980]	-5.08* [1979; 2008]	-8.34*** [1980; 1998]	-9.41*** [1981; 1995]		
LnX^+	-2.58 [1980; 1986]	-3.97 [1987; 2006]	-5.44*** [1986; 2007]	-7.55*** [1998; 2006]		
LnM^+	-3.20 [1979; 1999]	-4.36 [1981; 2006]	-6.38*** [1980; 2012]	-7.34*** [1984; 2011]		
$LnREER^+$	-2.60 [1986; 1991]	-5.17* [1986; 2010]	-11.60*** [1988; 2006]	-10.63*** [1998; 2001]		
LnY^{d+}	-2.31 [2003; 2010]	-5.25* [1982; 2003]	-5.46*** [1997; 2004]	-7.03*** [2005; 2009]		
LnY^{f+}	-3.55* [2003; 2009]	-5.31** [1993; 2004]	-5.60*** [1992; 2001]	-6.49*** [1982; 1991]		
INF^+	-2.29 [1981; 1993]	-4.83 [1977; 1998]	-6.52*** [1991; 1996]	-8.11*** [1979; 2005]		
INT^+	-2.30 [1987; 2000]	-4.19 [1986; 2000]	-3.83* [1986; 1990]	-9.08*** [1986; 1989]		
$LnTB^-$	-3.25 [1979; 2007]	-6.63*** [1984; 2000]	-7.32*** [1982; 1987]	-7.41*** [1978; 1994]		
LnX^-	-2.28 [2010; 2014]	-5.05* [1986; 2007]	-7.80*** [1978; 2015]	-12.52*** [2006; 2009]		
LnM^-	-2.64 [2000; 2008]	-5.34** [1979; 1992]	-8.16*** [1989; 1991]	-9.15*** [2006; 2009]		
$LnREER^-$	-2.05 [1979; 2016]	-4.65 [1985; 2011]	-8.36*** [1987; 2005]	-8.47*** [1976; 2009]		
LnY^{d-}	-2.52 [1993; 2008]	-5.02* [1997; 2008]	-7.75*** [1978; 1989]	-8.46*** [1996; 2001]		
LnY^{f-}	-2.03 [1980; 2009]	-5.89*** [2000; 2015]	-2.71 [1990; 2011]	-7.79*** [2007; 2013]		
INF^-	-2.65 [1976; 1984]	-3.96 [1979; 2014]	-7.00*** [1981; 2002]	-9.60*** [1978; 1981]		
INT^-	-1.94 [1988; 2008]	-4.57 [1990; 2003]	-7.63*** [2003; 2013]	-9.26*** [1997; 2002]		
Kritik Değerler	%10 -3.50	%5 -3.84	%1 -4.54	%10 -4.98	%5 -5.28	%1 -5.82

Not: Sabitte kırılmalı model için kritik değerler Lee-Strazicich (2003) çalışması sf 1084 Tablo 2 Model A'dan, trendde kırılmalı model için sf 1084 Tablo 2 Model C(I)'den alınmıştır. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Köşeli parantez [] içindeki değerler, modelin içsel olarak belirlediği yapısal kırılma tarihleridir.

Tablo 9'daki LS birim kök testi sonuçlarına göre; seride birim kök vardır biçimindeki H_0 hipotezi $LnTB$ ve LnY^{f+} serileri için düzeyde reddedilirken, diğer seriler farkta reddedilebilmiş ve yapısal kırılmalar

altında seride birim kök yoktur şeklindeki H_1 hipotezi reddedilemez. Bu durumda $LnTB$ ve LnY^{f+} serileri için düzeyde, diğer seriler birinci farkta durağandır. LS testinin de Türkiye ve dünya ekonomisinde farklı dönemlerde yaşanan yapısal kırılmaları da başarılı bir şekilde belirleyebildiği görölmektedir. Bu serilerden $LnTB$ serisinde 1976, 1980, 1985, 1987, 1990 ve 2000'de yapısal kırılma varken, $LnTB^+$ serisinde 1977, 1979, 1980, 1981, 1995, 1998 ve 2008'de, $LnTB^-$ serisinde 1978, 1979, 1982, 1984, 1987, 1994, 2000 ve 2007'de yapısal kırılma belirlenmiştir. LnX serisinde 1980, 1986, 1987, 2003, 2006 ve 2014'te belirlenen yapısal kırılmalar LnX^+ 'da 1980, 1986, 1987, 1998, 2006 ve 2007'de, LnX^- 'de 1978, 1986, 2006, 2007, 2009, 2014 ve 2015 kendini göstermiştir. ZA yöntemiyle LnX^- serisinde sadece 2007'de yapısal kırılma tespit edilirken, LS yönteminde bu seride çok sayıda kırılmanın tespit edilmiş olması, LS testinin gücünü de göstermektedir. LnM serisinde 1976, 1980, 1985, 1987, 1990 ve 2000'de yapısal kırılma bulunurken 2008 kriziyle ilgili bir yapısal değişim tespit edilememiş olması dikkat çekicidir. Ancak bu serinin pozitif bileşenlerine (LnM^+) bakıldığında 1979, 1981, 1984, 1999, 2006, 2011 ve 2012'de, negatif bileşenlerine (LnM^-) bakıldığında 1979, 1989, 1991, 1992, 2008 ve 2009'da yapısal kırılmalar olduğu görölmektedir. Sadece bu sonuç bile serilerin negatif ve pozitif bileşenlerine de bakılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu tarihlerden 1977-1978; İkinci Petrol Krizinin, 1980; 24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı ve 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin, 1990-1991; Sovyetler Birliğinin Dağılması, Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesi ve ABD öncülüğündeki uluslararası gücün Irak'a yönelik başlattığı Birinci Körfez Savaşının, 1993-1994-1995; 5 Nisan 1994'te yaşanan ekonomik krizin, 1996; Güney Doğu Asya Finans Krizinin, 1998; Rusya'nın moratoryum ilan etmesiyle görünür hale gelen dış borç krizinin, 2001; şubat 2001'de yaşanan bankacılık ve döviz krizinin, 2002; Bu tarihten itibaren uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve bu kapsamda hayata geçirilen enflasyon hedeflemesi rejiminin, 2003; ABD öncülüğünde Irak'a karşı başlatılan İkinci Körfez Savaşının, 2008-2009; ABD'nin ipotekli konut piyasasında başlayıp, Türkiye'yi de etkileyen küresel ekonomik krizinin ve 2014-2015; ABD Merkez Bankası FED'in daraltıcı para politikası uygulamalarının Türkiye ve dünya ekonomisini belirgin biçimde etkilediğini göstermektedir.

Yapılan birim kök testinin bulguları bir arada değerlendirildiğinde; analizde kullanılan tüm serilerin I(1) oldukları ifade edilebilir. Yani seriler düzey değerlerinde durağan değilken, ancak birinci farkları alındığında durağan hale gelmişlerdir. Sonraki analizlerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Modelde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı; simetrik ve asimetrik eşbütünleşme testleri ile incelenmiştir. Simetrik ve asimetrik testlerden elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Hatemi-J (2008) Çift Kırılmalı Simetrik Eşbütünleşme Testi ve Bulgular

Hatemi-J (2008), eşbütünleşme vektöründe iki tane yapısal kırılmaya izin veren ve bu kırılma tarihlerini içsel olarak belirleyebilen yapısal kırılmalı bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Bu testte sabit terimdeki ve/veya eğim katsayısındaki yapısal kırılmaları eşanlı olarak inceleyebilmek için (21)'de yer alan eşitlik temel alınmaktadır:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 D_{1t} + \delta_2 D_{2t} + \gamma'_0 x_t + \gamma'_1 D_{1t} x_t + \gamma'_2 D_{2t} x_t + e_t \quad (21)$$

(21)'de yer alan eşitlikte; D_{1t} ve D_{2t} yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişkenler olup, $\tau_1 \in (0,1)$ ve $\tau_2 \in (0,1)$ eğim katsayılarında (*rejimde*) meydana gelen değişimleri belirleyen parametrelerdir. Hatemi-J (2008) ilk kırılma noktasını (τ_1) veri setinin baştan %15, sondan %30'luk bölümünü devre dışı bırakarak (*kırpılarak*)²⁸ $\tau_1 \in T_1 = (0.15, 0.70)$ aralığında ve ikinci kırılma noktasını (τ_2) veri setinin baştan %15, sondan %15'lik bölümünü devre dışı bırakarak $\tau_2 \in T_2 = (0.15, 0.85)$ aralığında aramayı önermiş ve önsel olarak bilinmeyen bu yapısal kırılma tarihlerinin etkilerini D_{1t} ve D_{2t} kukla değişkenleriyle temsil etmiştir. Bu kukla değişkenler eşitlik (22) ve (23)'teki gibi tanımlanmaktadır (Yılancı ve Öztürk, 2010, s. 267-268):

$$D_{1t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_1] \\ 1, & t > [n\tau_1] \end{cases} \quad (22)$$

²⁸ Bu kavramın İngilizce karşılığı; "trimining" şeklinde olup, kırılan kısımlarda bir eşbütünleşme vektörü üretilmekte, sonra her bir tarih (gözlem) bu modele eklenerek modelin KKT değerleri hesaplanmaktadır. KKT'nin minimum olduğu noktadan sonra gelen ilk dönem ilk yapısal kırılma tarihi olarak belirlenmektedir. Bu tarih ilk kukla değişkenle modele dahil edildikten sonra, aynı işlem ikinci yapısal kırılma tarihi için de yinelenmektedir (Yılancı ve Öztürk, 2010).

$$D_{2t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_2] \\ 1, & t > [n2] \end{cases} \quad (23)$$

(22) ve (23)'te yer alan eşitliklerde; D_{1t} ve D_{2t} yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişkenlerdir. Yukarıda yer alana eşitlik (21)'de; yapısal kırılmalar yokken sabit terim δ_0 , eğim katsayısı γ'_0 iken, 1. yapısal kırılma tarihi belirlendikten sonra (*bu yapısal kırılmanın varlığı durumunda*) sabit terim $\delta_0 + \delta_1$, eğim katsayısı $\gamma'_0 + \gamma'_1$ haline gelmekte, 2. yapısal kırılma tarihi belirlendikten sonra (*bu yapısal kırılmanın varlığı durumunda*) ise sabit terim $\delta_0 + \delta_1 + \delta_2$, eğim katsayısı $\gamma'_0 + \gamma'_1 + \gamma'_2$ haline gelmektedir (Hatemi-J, 2008, s. 498-499). Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme testinin hipotezleri şu şekildedir: H_0 : Seriler arasında eşbütünleşme yoktur iken, H_1 : Eşbütünleşme vektöründe iki yapısal kırılma varken, seriler arasında eşbütünleşme vardır şeklinde kurulmaktadır. Bu hipotezleri sınavabilmek için gerekli test istatistiği, eşitlik (21)'in tahmininde elde edilen hata terimleri serisinin (e_t) otoregresif süreçlerle açılmasında eğim katsayısının t istatistiğine dayalı Z_α istatistiğinden yararlanılmaktadır. Z_α istatistiğinin hesaplanmasında eşitlik (24)'ten yararlanılmaktadır:

$$Z_\alpha = n(\hat{\rho}^* - 1) \quad (24)$$

(24)'te yer alan bu eşitlikte; Z_α ve Z_t test istatistiklerinin sapması düzeltilmiş içsel bağıntı katsayısının tahmincisi ifade eden $\hat{\rho}^*$ değeri, eşitlik (25) kullanılarak elde edilebilmektedir (Hatemi-J, 2008, s. 499-500):

$$\hat{\rho}^* = \frac{\sum_{t=1}^{n-1} (\hat{e}_t \hat{e}_{t+1} - \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\phi}(j))}{\sum_{t=1}^{n-1} (\hat{e}_t^2)} \quad (25)$$

(25)'te yer alan bu eşitlik kullanılarak Z_t istatistiği, eşitlik (26)'daki gibi hesaplanabilir:

$$Z_t = \frac{(\hat{\rho}^* - 1)}{(\hat{\phi}(0) + 2 \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\phi}(j)) / \sum_{t=1}^{n-1} (\hat{e}_t^2)} \quad (26)$$

(26)'da yer alan bu eşitlikte; $\hat{\phi}(0) + 2 \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\phi}(j)$ kısmı, \hat{e}_t 'nin \hat{e}_{t-1} üzerine dahil edilmesiyle ulaşılan uzun dönem varyansının tahmincisidir. Hatemi-J (2008) ise bu noktada test istatistiğini eşitlik (27), (28) ve (29) kullanarak hesaplamıştır:

$$ADF^* = \inf_{(\tau_1, \tau_2) \in T} ADF(\tau_1, \tau_2) \quad (27)$$

$$Z_t^* = \inf_{(\tau_1, \tau_2) \in T} Z_t(\tau_1, \tau_2) \quad (28)$$

$$Z_\alpha^* = \inf_{(\tau_1, \tau_2) \in T} Z_\alpha(\tau_1, \tau_2) \quad (29)$$

Buradan elde edilecek test istatistikleri, Hatemi-J (2008) çalışmasında yer alan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi Gauss programı kullanılarak her bir model için ayrı ayrı yapılmış olup, sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. Hatemi-J (2008) Yapısal Kırılmah Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Modeller	Modifiye Edilmiş ADF Test İst. (ADF*)	Phillips (Z _t) Test İst.	Phillips (Z _α) Test İst.
Model 1	-7.258 {1982; 1992}	-7.496 {1984; 1992}	-49.003 {1984; 1992}
Model 2	-7.452 {1984; 1989}	-7.153 {1976; 1983}	-49.029 {1976; 1983}
Model 3	-8.816*** {1975; 1988}	-9.006*** {1976; 1988}	-55.691 {1976; 1978}
Kritik Değerler			
	%1	%5	%10
ADF*, Z _t	-8.353	-7.903	-7.705
Z _α	-140.135	-123.870	-116.169

Not: { } içindeki değerler yapısal kırılma tarihleridir. Kritik değerler Hatemi-J (2008) sf 501 Tablo 1'den alınmıştır. ***, %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 10'daki bulgulara göre; Model 1 ve Model 2'de elde edilen test istatistikleri, ilgili kritik değerlerden mutlak değerce küçük olduğu için eşbütünleşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilemez ve bu modellerde eşbütünleşme yoktur. Model 3 için elde edilen ADF^* ve Z_t test istatistikleri ilgili kritik değerlerden mutlak değerce büyüktür. Yani ADF^* testi için $|-8.816| > |-8.353|$ ve Z_t testi için $|-9.006| > |-8.353|$ olduğundan H_0 hipotezi %1 anlamlılık ta reddedilmiş ve bu modelde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Bu analizde ulaşılan sonuçlar, Engle

ve Granger (1987) eşbütünlük testiindeki sonuçlarla uyum içindedir. Hatemi-J (2008) yöntemi tarafından içsel olarak belirlenen yapısal kırılma tarihlerine bakıldığında; Petrol Krizleri (1973, 1978) ve 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin sonraki yıllara etkileri, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası ilk sivil hükümetin başa geldiği 1983 yılı, finansal serbestleşme adımları (1988, 1989) ve ara yerel seçimlerin yapıldığı 1992 yılları ön plana çıkmaktadır.

Granger ve Yoon (2002) Asimetrik Eşbütünlük Testi ve Bulgular

Asimetrik analizlere yönelik ilk araştırma Granger ve Yoon (2002) "Hidden Cointegration: Saklı Eşbütünlük" testi çalışmasıdır. Granger ve Yoon (2002) serilerin bütün halleriyle yapılacak analizlerde bir kısım ilişkilerin gözden kaçabileceğini öne sürerek, asimetrik (*saklı*) eşbütünlük testlerinin yapılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu düşüncenin arkasında yatan etken; serilerin sadece belirli tip şoklara tepki verirken, diğer şok türlerine tepkisiz kalmaları ya da farklı yönde tepki veriyor olabilmeleridir (Engeloğlu, 2020, s. 45). Örneğin; Keynesyen fiyat teorisinde fiyatların yukarı doğru esnek, aşağı doğru yapışkan olması (Bilir, 2017), fiyat serisinin sadece maliyetlerdeki artış yönlü şoklara tepki vereceğini, maliyetlerdeki azalma yönlü şoklar karşısında duyarsız kalacağını göstermektedir²⁹. Bu durumda; belki maliyetler ile fiyat serisi arasında bir eşanlı hareket söz konusu olmazken, pozitif şoklar arasında bir eşbütünlük yakalanabilecektir. Granger ve Yoon (2002) bu düşünceden hareketle serilerin pozitif ve negatif birikimli şoklara ayrılmasını ve bu şoklar arasında eşbütünlüğün varlığının da sınanmasını tavsiye etmiştir. Yazarlar burada; serilerin normal halleriyle tespit edilemeyen eşbütünlük ilişkilerinin, bir de serilerin negatif ve pozitif birikimli şokları kullanılarak araştırılmasını önermekte ve serilerin alt şokları arasında tespit edilecek ilişkiye "Asimetrik ya da Saklı Eşbütünlük İlişkisi" adını vermektedir. Granger ve Yoon (2002) böylece ele alınan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olmasa bile bu serilerin pozitif ve/veya negatif bileşenleri arasında tespit edilebileceğini ifade etmiştir (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 214). Granger ve Yoon (2002) tam rassal yürüyüş sürecine sahip X ve Y gibi iki seriyi pozitif ve negatif bileşenlerine ayırabilmek için eşitlik (30) ve (31)'de yer alan prosedürü önermiştir:

$$X_t = X_{t-1} + \varepsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j \quad (30)$$

$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j \quad (31)$$

(30) ve (31)'de yer alan bu eşitlikte; $t = 1, 2, \dots, t$ ve Y_0 ile X_0 başlangıç (*sabit katsayı*) değerleridir. ε_t ve ε_t ortalaması sıfır, varyansı sabit hata terimleri (*beyaz gürültü artuk terimleri*) serileridir (Kaya, Demir ve Tıgılı, 2016, s. 151). Buradan hareketle; eşitlik (30)'da yer alan X_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (32) ve (33)'teki eşitlikleri kullanılmaktadır;

$$\varepsilon_j^y = \min(\varepsilon_j, d) \quad (32)$$

$$\varepsilon_j^a = \max(\varepsilon_j, d) \quad (33)$$

(31)'de yer alan bu eşitlikte; Y_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (34) ve (35)'teki eşitlikler kullanılmaktadır;

$$\varepsilon_j^y = \min(\varepsilon_j, d) \quad (34)$$

$$\varepsilon_j^a = \max(\varepsilon_j, d) \quad (35)$$

Bu denklemlerde yer alan d ; eşik değer olup, genel olarak $d = 0$ alınmaktadır. Ayrıca;

$$\varepsilon_j = \varepsilon_j^y + \varepsilon_j^a - d \quad (36)$$

$$\varepsilon_j = \varepsilon_j^y + \varepsilon_j^a - d \quad (37)$$

Şeklinde oldukları kabul edilmektedir. Bu eşitlikler (36) ve (37) tekrar düzenlendiğinde;

$$X_t = X_{t-1} + \varepsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^y + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^a - dt \quad (38)$$

$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^y + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^a - dt \quad (39)$$

²⁹ Günümüzde uluslararası petrol fiyatları artarken Türkiye'de petrol satış fiyatları hızla artmasına karşın, petrol fiyatları azalırken yurtiçinde fiyatlar ya çok az düşmekte ya da hiç düşmemektedir. Bu durum fiyatların yukarı doğru esnek, aşağı doğru yapışkan olmasını çok güzel örneklendirmektedir.

(38) ve (39)'da yer alan eşitlikler elde edilir. Buradan X_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları sırasıyla; $X_t^V = \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^V$ ve $X_t^A = \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^A$ iken, Y_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları da sırasıyla; $Y_t^V = \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^V$ ve $Y_t^A = \sum_{j=1}^t \varepsilon_j^A$ ile elde edilebilir. Y_0 ve X_0 başlangıç değerlerinin sabit olduğu varsayımı altında X_t ve Y_t serileri şöyle ifade edilebilir; $X_t = X_0 + X_t^V + X_t^A$ ve $Y_t = Y_0 + Y_t^V + Y_t^A$. Bu denklemler tekrar düzenlendiğinde; $\Delta X_t^V = \varepsilon_t^-$, $\Delta X_t^A = \varepsilon_t^+$, $\Delta Y_t^V = \varepsilon_t^-$ ve $\Delta Y_t^A = \varepsilon_t^+$ eşitliklerine ulaşılır. Granger ve Yoon (2002) X_t ve Y_t serisini pozitif (X_t^+ , Y_t^+) ve negatif (X_t^- , Y_t^-) birikimli şoklarına ayrıştırabilmek için (40), (41), (42) ve (43)'teki eşitliklerden yararlanılmasını önermiştir:

$$X_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta X_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta X_j, 0) \quad (40)$$

$$X_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta X_j^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta X_j, 0) \quad (41)$$

$$Y_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta Y_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta Y_j, 0) \quad (42)$$

$$Y_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta Y_j^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta Y_j, 0) \quad (43)$$

(40)'da yer alan bu eşitlikte; $\Delta X_j > 0$ olduğunda $X_t^+ = \Delta X_j$ değerini alırken, $\Delta X_j \leq 0$ olduğunda $X_t^+ = 0$ değerini alacaktır. Benzer şekilde eşitlik (41)'de $\Delta X_j < 0$ olduğunda $X_t^- = \Delta X_j$ değerini alırken, $\Delta X_j \geq 0$ olduğunda $X_t^- = 0$ değerini alacaktır. Aynı üretim süreci eşitlik (42) ve (43)'te yer alan Y serisinin pozitif (Y_t^+) ve negatif (Y_t^-) birikimli şokları için de geçerlidir. $\varepsilon_i \sim N(0,1)$ varsayımıyla (ε_i^+ , ε_i^-) için $E(\varepsilon_i^+, \varepsilon_i^-) = 0$ ve $\varepsilon_i^+ \sim d\left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}}, \frac{1}{2} \frac{\pi-1}{\pi}\right)$ biçimindedir. Buradaki $d(\cdot, \cdot)$ rassal hata teriminin ortalamasını ve varyansını göstermektedir. İlave olarak $v_i^+ = \varepsilon_i^+ - \frac{1}{\sqrt{2\pi}}$ şeklinde tanımlandığında, $v_i^+ \sim d\left(0, \frac{1}{2} \frac{\pi-1}{\pi}\right)$ olup, buradan $X_t^+ = \frac{1}{\sqrt{2\pi}}t + \sum_{i=1}^t v_i^+$ haline gelecektir. Artık X_t^+ tam rassal yürüyüş sürecine değil, kaymalı rassal yürüyüş sürecine sahiptir. Buna benzer bir durum X_t^- için de geçerlidir. Bu işlemler sonucunda serilerin pozitif ve negatif birikimli şokları sırasıyla $\{X_t^+, Y_t^+\} = \{\sum_{i=1}^t \varepsilon_i^+, \sum_{i=1}^t \varepsilon_i^+\}$ ve $\{X_t^-, Y_t^-\} = \{\sum_{i=1}^t \varepsilon_i^-, \sum_{i=1}^t \varepsilon_i^-\}$ şeklinde olacaktır (Granger ve Yoon, 2002: 6-8). Böylece X ve Y serilerinin pozitif ve negatif birikimli şokları elde edilip, bunlar arasındaki eşbütünleşme ilişkilerine bakılabilir. Buradan elde edilen pozitif ve negatif birikimli şoklar arasında Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme testi yapıldığında Granger ve Yoon (2002) eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiş olmaktadır (Erdaş ve Göçmen Yağcılar, 2021, s. 209). Testin hipotezleri şu şekildedir: H_0 : Seriler arasında eşbütünleşme yoktur iken, H_1 : Seriler arasında eşbütünleşme vardır şeklinde kurulmaktadır. Yapılan test sonucunda H_0 hipotezi reddedilebilirse seriler arasında asimetrik eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilir (Başışık ve Dursun, 2021, s. 264). Çalışmada Granger ve Yoon (2002) asimetrik eşbütünleşme testi Eviews 10 programı kullanılarak her bir model için ayrı ayrı yapılmış olup, elde edilen sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Granger ve Yoon (2002) Asimetrik Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Modeller	Tau İstatistiği	Olasılık Değeri	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Model 1 (Pozitif Birikimli Şoklar)	-3.50	0.36	-24.33	0.17
Model 1 (Negatif Birikimli Şoklar)	-2.41	0.84	-21.34	0.29
Model 2 (Pozitif Birikimli Şoklar)	-3.54	0.34	-17.97	0.46
Model 2 (Negatif Birikimli Şoklar)	-3.52	0.35	-20.27	0.34
Model 3 (Pozitif Birikimli Şoklar)	-3.99	0.29	-23.76	0.32
Model 3 (Negatif Birikimli Şoklar)	-3.18	0.66	-14.75	0.79

Not: Optimum gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile belirlenmiştir.

Tablo 11'deki bulgulara göre olasılık değerleri 0.10'dan küçük olmadığı için, seriler arasında eşbütünleşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilemez. O halde bu modellerin hiçbirinde Granger ve Yoon (2002) asimetrik (*saklı*) eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

Hatemi-J ve Irandoust (2012) Asimetrik Eşbütünleşme Testi ve Bulgular

Hatemi-J ve Irandoust (2012), Granger ve Yoon (2002) tarafından geliştirilen yöntemlerle pozitif ve negatif birikimli şoklarına ayrıştırılan seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını Johansen (1988) eşbütünleşme testinin algoritmasıyla test etmiştir (Şener, Yılanıcı ve Tıraşoğlu, 2013, s. 239). Hatemi-J ve

Irاندoust (2012) Y_t ve X_t serileri arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını sınavabilmek için önce serileri AR(1) sürecine göre açmıştır:

$$Y_t = Y_{t-1} + \epsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j \quad (44)$$

$$X_t = X_{t-1} + \epsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j \quad (45)$$

(44) ve (45)'te yer alan bu eşitlikte; $t = 1, 2, \dots, T$ ve Y_0 ile X_0 başlangıç değerleridir. Eşitlik (44)'de yer alan Y_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (46) ve (47)'deki eşitlikler kullanılır;

$$\epsilon_j^- = \min(\epsilon_j, d) \quad (46)$$

$$\epsilon_j^+ = \max(\epsilon_j, d) \quad (47)$$

(45)'te yer alan bu eşitlikte; X_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (48) ve (49)'daki eşitlikleri kullanılır:

$$\epsilon_j^- = \min(\epsilon_j, d) \quad (48)$$

$$\epsilon_j^+ = \max(\epsilon_j, d) \quad (49)$$

Bu denklemlerde yer alan d ; eşik değeri olup, genel olarak $d = 0$ alınmaktadır. Ayrıca;

$$\epsilon_j = \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ + d \quad (50)$$

$$\epsilon_j = \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ + d \quad (51)$$

şeklinde oldukları kabul edilmektedir. Bu eşitlikler (50) ve (51) tekrar düzenlendiğinde;

$$Y_t = Y_{t-1} + \epsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ \quad (52)$$

$$X_t = X_{t-1} + \epsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ \quad (53)$$

(52) ve (53)'te yer alan eşitlikler elde edilir. Buradan Y_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları sırasıyla; $Y_t^- = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^-$ ve $Y_t^+ = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^+$ iken, X_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları da sırasıyla; $X_t^- = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^-$ ve $X_t^+ = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^+$ ile elde edilebilir. Y_0 ve X_0 başlangıç değerlerinin sabit olduğu varsayımı altında Y_t ve X_t serileri şöyle ifade edilebilir; $Y_t = Y_0 + Y_t^- + Y_t^+$ ve $X_t = X_0 + X_t^- + X_t^+$. Bu denklemler tekrar düzenlendiğinde; $\Delta Y_t^- = \epsilon_t^-$, $\Delta Y_t^+ = \epsilon_t^+$, $\Delta X_t^- = \epsilon_t^-$ ve $\Delta X_t^+ = \epsilon_t^+$ eşitliklerine ulaşılır. Buradan elde edilen pozitif ve negatif birikimli şoklar arasında Johansen (1988) eşbütünlüşme testi yapıldığında Hatemi-J ve Irاندoust (2012) eşbütünlüşme testine ulaşılmaktadır (Şener, Yılcı ve Tıraşoğlu, 2013, s. 239). Hatemi-J ve Irاندoust (2012) eşbütünlüşme testinin hipotezleri de Johansen (1988) eşbütünlüşme testininkilerle aynıdır: H_0 : Seriler arasında eşbütünlüşme yoktur iken, H_1 : Seriler arasında eşbütünlüşme vardır şeklinde kurulmaktadır. Yapılan test sonucunda H_0 hipotezi reddedilebilirse seriler arasında asimetrik eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğuna karar verilir (Barışık ve Dursun, 2021, s. 264). Çalışmada Hatemi-J ve Irاندoust (2012) asimetrik eşbütünlüşme testi Eviews 10 programı kullanılarak her bir model için ayrı ayrı yapılmış olup, elde edilen sonuçlar Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Hatemi-J ve Irاندoust (2012) Asimetrik Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

Modeller	OGU	LM	HT	TS	İz İstatistiği	Kritik Değer		Öz Değer		
						(%5)	Hiçbiri*	İstatistiği	(%5)	
Model 1 (Pozitif Şoklar)	3	0.12	0.04	4	Hiçbiri*	117.38	88.80	Hiçbiri*	49.76	38.33
					En Çok 1*	67.62	63.87	En Çok 1	28.19	32.11
					En Çok 2	39.42	42.91	En Çok 2	23.15	25.82
					En Çok 3	16.27	25.87	En Çok 3	8.60	19.38
					En Çok 4	7.6	12.51	En Çok 4	7.66	12.51
Model 1 (Negatif Şoklar)	1	0.09	0.00	4	Hiçbiri	67.38	88.80	Hiçbiri	25.43	38.33
					En Çok 1	41.95	63.87	En Çok 1	16.83	32.11
					En Çok 2	25.11	42.91	En Çok 2	12.77	25.82
					En Çok 3	12.34	25.87	En Çok 3	9.00	19.38
					En Çok 4	3.33	12.51	En Çok 4	3.33	12.51
Model 2 (Pozitif Şoklar)	1	0.05	0.06	3	Hiçbiri*	95.58	69.81	Hiçbiri*	38.400	33.87
					En Çok 1*	57.18	47.85	En Çok 1*	29.97	27.58
					En Çok 2	27.21	29.79	En Çok 2	19.06	21.13
					En Çok 3	8.14	15.49	En Çok	8.08	14.26
					En Çok 4	0.06	3.84	En Çok 4	0.06	3.84
Model 2 (Negatif Şoklar)	1	0.10	0.00	5	Hiçbiri*	90.20	79.34	Hiçbiri*	38.39	37.16
					En Çok 1	51.81	55.24	En Çok 1	26.05	30.81

					En Çok 2	25.75	35.01	En Çok 2	19.22	24.25
					En Çok 3	6.53	18.39	En Çok 3	6.23	17.14
					En Çok 4	0.30	3.84	En Çok 4	0.30	3.84
					Hiçbiri*	124.24	95.75	Hiçbiri*	53.83	40.07
					En Çok 1*	70.40	69.81	En Çok 1*	36.99	33.87
Model 3 (Pozitif Şoklar)	2	0.61	0.01	3	En Çok 2	33.41	47.85	En Çok 2	17.15	27.58
					En Çok 3	16.25	29.79	En Çok 3	9.72	21.13
					En Çok 4	6.53	15.49	En Çok 4	5.69	14.26
					En Çok 5	0.83	3.84	En Çok 5	0.83	3.84
					Hiçbiri*	104.83	95.75	Hiçbiri*	31.39	40.07
Model 3 (Negatif Şoklar)	2	0.58	0.43	3	En Çok 1*	73.43	69.81	En Çok 1	28.23	33.87
					En Çok 2	45.20	47.85	En Çok 2	17.89	27.58
					En Çok 3	27.31	29.79	En Çok 3	13.45	21.13
					En Çok 4	13.86	15.49	En Çok 4	10.27	14.26
					En Çok 5	3.58	3.84	En Çok 5	3.58	3.84

Not: ***, ** ve *; modelde yer verilen seriler arasında istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. OGU; Optimum Gecikme Uzunluğunu, LM; Otokorelasyon testi olasılık değerini, HT; değişen varyans testi olasılık değerini, TS; trend spesifikasyonunu göstermektedir.

Tablo 12’de Model 1’de yer alan serilerin pozitif şokları arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında iz istatistiğinde ilk iki durumda, öz değer istatistiğinde ilk durumda elde edilen test istatistiği %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Ama bu modelde yer alan serilerin negatif bileşenleri arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında elde edilen test istatistiklerinin kritik değerden daha küçük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu durumda Model 1’de yer alan seriler arasında asimetrik (gizli-saklı) nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Model 2’de yer alan serilerin pozitif şokları arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında iz istatistiğinde de öz değer istatistiğinde de ilk iki durumda elde edilen test istatistikleri, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiş, eşbütünlüşmenin var olduğuna karar verilmiştir. Model 2’de yer alan serilerin negatif bileşenleri arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında iz istatistiğinde de öz değer istatistiğinde de ilk durumda elde edilen test istatistikleri, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir ve eşbütünlüşme vardır. O halde Model 2’de yer alan seriler arasında da asimetrik eşbütünlüşme ilişkileri söz konusudur. Model 3’te yer alan serilerin pozitif şokları arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında iz istatistiğinde ilk iki durumda elde edilen test istatistikleri, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiş, eşbütünlüşmenin var olduğuna karar verilmiştir. Model 3’te yer alan serilerin negatif bileşenleri arasında yapılan eşbütünlüşme sınavında iz istatistiğinde öz değer istatistiğinde ilk iki durumda elde edilen test istatistikleri, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir ve eşbütünlüşme vardır. Ama bu durum öz değer istatistiği için geçerli değildir. Kısaca, Model 3’te yer alan seriler arasında da asimetrik eşbütünlüşme ilişkileri söz konusudur.

Modelde yer alan seriler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı; simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile incelenmiştir. Simetrik ve asimetrik testlerden elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Hacker-Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi ve Bulgular

Hacker ve Hatemi-J (2006), farklı seviyelerde durağan seriler arasındaki nedensellik ilişkilerini test edebilmek için Toda ve Yamamoto (1995) gibi standart ki-kare (χ^2) test istatistiğini kullanmak yerine, bootstrap simülasyonu yardımıyla, veri setine özgü kritik değerler üretmeyi önermiştir. Buna gerekçe olarak; Toda ve Yamamoto (1995) testindeki hata terimleri (ε_t) normal dağılıma sahip olmadığında ya da ARCH sürecine sahip olduklarında MWALD testinin sapmalı sonuçlar veriyor olmasını göstermiştir (Kaplan, 2019, s. 81). Bu testte öncelikle bir VAR(p) süreci göz önünde bulundurulmaktadır:

$$y_t = v + A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (54)$$

(54)’te yer alan bu eşitlikte y_t , v ve ε_t ; n boyutlu vektörler ve A_r , r . gecikme için $n \times n$ boyutlu parametreler vektörüdür. Serilerin en büyük entegre olma derecesi yine d olmak üzere model VAR($p + d$) haline getirildiğinde eşitlik (55)’e ulaşılır:

$$y_t = \hat{v} + \hat{A}_1 y_{t-1} + \dots + \hat{A}_p y_{t-p} + \dots + \hat{A}_{p+d} y_{t-p-d} + \hat{\varepsilon}_t \quad (55)$$

Burada örneklem boyutu T olmak üzere aşağıdaki tanımlamalar yapılabilir:

$$Y = (y_1, \dots, y_T) \quad (56)$$

Bu ifade nxT boyutunda bir matrisi ifade etmektedir.

$$D = (\hat{v}, \hat{A}_1, \dots, \hat{A}_p, \dots, \hat{A}_{p+d}) \quad (57)$$

(57)'de yer alan bu eşitlikte; D ise $(nx(1 + n(p + d)))$ boyutunda bir matrisi ifade etmektedir. Buradan;

$$Z_t = \begin{bmatrix} 1 \\ y_t \\ y_{t-1} \\ \vdots \\ y_{t-p-d-1} \end{bmatrix} \quad (58)$$

şeklinde olup, $t = 1, \dots, T$ iind $(1 + n(p + d))x1$ boyutunda matrisi ifade edecektir.

$$Z := (Z_0, \dots, Z_{T-1}) \quad (59)$$

$(1 + n(p + d))xT$ boyutunda bir matrisi ve

$$\hat{\delta} := (\hat{\varepsilon}_1, \dots, \hat{\varepsilon}_T) \quad (60)$$

(nxT) boyutundaki matrisi ifade etmektedir. Hacker ve Hatemi-J (2006) testinin boş hipotezi: $H_0: C\beta = 0$ şeklinde olup, bu hipotezi test edebilmek için gerekli kritik değerler bootstrap simulasyonu yardımıyla elde edilmektedir (Hacker ve Hatemi-J, 2006, s. 1490-1491). Hacker ve Hatemi-J (2006), bu testteki optimum gecikme uzunluğunu eşitlik (61)'de yer alan bilgi kriterinin minimize edilmesiyle, içsel olarak belirlenmesini önermiştir:

$$HJC = Ln(det\hat{\Omega}_j) + j \left(\frac{n^2 LnT + 2n^2 Ln(LnT)}{2T} \right), \quad j = 0, 1, \dots, p \quad (61)$$

(61)'de yer alan bu modelde, $det\hat{\Omega}_j$; $VAR(j)$ modelindeki hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisinin determinantını, n ; değişken sayısını ve T ; örneklem zaman boyutunu ifade etmektedir (Demez, Kızılkaya ve Dağ, 2019, s. 624; Kaya, Demir ve Tığlı, 2016, s. 152). Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testinde bir X serisinden Y serisine doğru nedensellik ilişkisinin varlığı eşitlik (62)'de yer alan model yardımıyla sınıanır (evik ve Zeren, 2014):

$$Y_t = v + C_1 Y_{t-1} + \dots + C_{p+d} Y_{t-p-d} + D_1 X_{t-1} + \dots + D_{p+d} X_{t-p-d} + \varepsilon_t \quad (62)$$

Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testinde sınıan hipotezler şu şekildedir: $H_0: D_i = 0, i = 1, \dots, p + d$, X 'ten Y 'ye doğru simetrik nedensellik yoktur iken, $H_1: D_i \neq 0, i = 1, \dots, p + d$, X 'ten Y 'ye doğru simetrik nedensellik vardır şeklinde kurulmaktadır. Bu hipotezleri sınıamak için gerekli kritik değerler de bootstrap simulasyonu ile üretilmektedir (Hatemi-J ve Uddin, 2014, s. 377). Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13. Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 1)

Nedenselliğin Yönu (Temel Hipotez)	SBC	MWALD Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER \rightarrow LnX$	1	1.054	7.339	4.102	2.875
$LnX \rightarrow LnREER$	1	0.453	6.953	4.036	2.866
$INT \rightarrow LnX$	1	0.741	7.721	4.083	2.887
$LnX \rightarrow INT$	1	0.477	7.373	4.042	2.770
$INF \rightarrow LnX$	1	0.568	7.509	4.198	2.927
$LnX \rightarrow INF$	1	4.912**	7.553	4.175	2.923
$LnY^f \rightarrow LnX$	1	0.523	8.434	4.577	3.169
$LnX \rightarrow LnY^f$	1	4.439**	7.881	4.335	2.894

Not: SBC; Schwarz bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile üretilmiştir. ** %5 anlamlılık seviyesinde nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Tablo 13'teki bulgulara göre; Türkiye'de ihracattan enflasyona ve ihracattan dünyadaki ortalama kişi başına duişen reel milli gelire doğru yapılan sınıamalarda elde edilen test istatistikleri (4.912 ve 4.439), ilgili kritik değerlerden (4.175 ve 4.335)'ten büyük olduğu için, nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiş ve ilgili yönlere nedensellik ilişkilerinin var olduğuna karar verilmiştir. Yani Türkiye'de

ihracattan enflasyona ve dünyadaki ortalama kişi başına düşen reel milli gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri vardır. Model 2’de yer alan seriler arasında yapılan Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 14. *Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 2)*

Nedenselliğin Yönü (Temel Hipotez)	SBC	MWALD Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER \rightarrow LnM$	1	0.372	7.143	4.123	2.860
$LnM \rightarrow LnREER$	1	0.318	7.680	4.138	2.889
$INF \rightarrow LnM$	1	0.083	7.462	4.167	2.904
$LnM \rightarrow INF$	1	0.699	7.336	4.042	2.910
$INT \rightarrow LnM$	1	3.547*	7.222	4.118	2.859
$LnM \rightarrow INT$	1	1.884	7.486	4.003	2.809
$LnY^d \rightarrow LnM$	1	0.694	7.757	4.212	2.895
$LnM \rightarrow LnY^d$	1	0.08	7.638	4.277	2.868

Not: SBC; Schwarz bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile üretilmiştir. * %10 anlamlılık seviyesinde nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Tablo 14’teki bulgulara göre; Türkiye’de faiz oranlarından ithalata doğru yapılan sınamada elde edilen test istatistiği (3.547), %10 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerden (2.859) büyük olduğu için, nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. O halde Türkiye’de faiz oranlarından ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Model 3’te yer alan seriler arasında yapılan Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 15’te yer almaktadır.

Tablo 15. *Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 3)*

Nedenselliğin Yönü (Temel Hipotez)	SBC	MWALDTest İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER \rightarrow LnTB$	2	0.914	7.601	4.284	2.972
$LnTB \rightarrow LnREER$	2	1.775	7.441	4.135	2.861
$INF \rightarrow LnTB$	2	0.163	8.020	4.408	2.999
$LnTB \rightarrow INF$	2	0.561	7.741	4.239	2.955
$INT \rightarrow LnTB$	2	2.053	7.558	4.126	2.850
$LnTB \rightarrow INT$	2	1.118	7.628	4.220	2.864
$LnY^f \rightarrow LnTB$	2	0.372	7.019	3.928	2.756
$LnTB \rightarrow LnY^f$	2	0.077	7.658	4.223	2.928
$LnY^d \rightarrow LnTB$	2	1.192	7.471	4.124	2.916
$LnTB \rightarrow LnY^d$	2	0.114	7.078	4.077	2.820

Not: SBC; Schwarz bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile üretilmiştir.

Tablo 15’te elde edilen test istatistiklerinin tamamı, ilgili kritik değerlerden küçük olduğu için nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilememiş ve bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığına karar verilmiştir.

Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ve Bulgular

Granger (1969), Toda ve Yamamoto (1995) ve Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testlerinde serilerin pozitif ve negatif bileşenlerinin etkilerinin aynı olduğu varsayılmaktadır (Kaplan, 2019, s. 81). Oysa piyasalarda asimetrik bilginin varlığı ve piyasadaki katılımcıların heterojen yapıda olması, piyasa aktörlerinin aynı büyüklükteki pozitif ve negatif şoklara benzer tepkiler vermemesi sonucunu doğurmaktadır, bu da serilerin pozitif ve negatif bileşenleri arasında incelemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 213-214). Literatürdeki bu boşluğu göre Hatemi-J (2012) klasik nedensellik testlerinin tespit edemediği değişkenler arasında saklı (*gizli-örtük*) bir ilişkinin varlığının olabileceği ve bu gizli ilişkinin de pozitif ve negatif bileşenler arasındaki asimetrik ilişkinin dikkate alınmasıyla tahmin edilebileceğini ortaya koymuştur. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testinde serilerdeki pozitif ve negatif şokları birbirinden ayırarak, finansal piyasalarda yeralan asimetrik bilginin varlığını dikkate almaktadır (Hatemi-J, 2012, s. 448). Bu bağlamda, Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi, pozitif ve negatif birikimli şoklar arasındaki nedenselliği incelemekte olup, hem durağan hem de durağan olmayan serilere uygulanabilmektedir. Hatemi-J (2012) rassal yürüyüş sürecine sahip Y_t ve X_t serileri arasındaki nedensellik ilişkilerini inceleyebilmek için öncelikle bu serileri AR(1) sürecine göre açmıştır Hatemi-J (2012, s. 447-448):

$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \varepsilon_j \quad (63)$$

$$X_t = X_{t-1} + \epsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j \quad (64)$$

(63) ve (64)'te yer alan bu modellerde; $t = 1, 2, \dots, T$ ve Y_0 ile X_0 başlangıç değerleridir. Buradan hareketle eşitlik (63)'teki Y_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (65) ve (66)'daki eşitliklerden yararlanılır;

$$\epsilon_j^- = \min(\epsilon_j, d) \quad (65)$$

$$\epsilon_j^+ = \max(\epsilon_j, d) \quad (66)$$

(64)'te yer alan bu eşitlikte; X_t serisinin pozitif ve negatif şoklarına ulaşabilmek için (67) ve (68)'de yer alan eşikliklerden yararlanılır;

$$\epsilon_j^- = \min(\epsilon_j, d) \quad (67)$$

$$\epsilon_j^+ = \max(\epsilon_j, d) \quad (68)$$

Bu denklemlerde yer alan d ; eşik değer olup, genel olarak $d = 0$ alınmaktadır. Ek olarak;

$$\epsilon_j = \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ + d \quad (69)$$

$$\epsilon_j = \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ + d \quad (70)$$

şeklinde oldukları kabul edilmektedir. Bu eşitlikler (69) ve (70) tekrar dzenlendiğinde;

$$Y_t = Y_{t-1} + \epsilon_t = Y_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ \quad (71)$$

$$X_t = X_{t-1} + \epsilon_t = X_0 + \sum_{j=1}^t \epsilon_j^- + \epsilon_j^+ \quad (72)$$

(71) ve (72)'de yer alan modeller elde edilir. Buradan Y_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları sırasıyla; $Y_t^- = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^-$ ve $Y_t^+ = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^+$ iken, X_t serisinin negatif ve pozitif birikimli şokları da sırasıyla; $X_t^- = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^-$ ve $X_t^+ = \sum_{j=1}^t \epsilon_j^+$ ile elde edilebilir. Y_0 ve X_0 başlangıç değerlerinin sabit olduğu varsayımı altında Y_t ve X_t serileri şöyle ifade edilebilir; $Y_t = Y_0 + Y_t^- + Y_t^+$ ve $X_t = X_0 + X_t^- + X_t^+$. Bu denklemler tekrar dzenlendiğinde; $\Delta Y_t^- = \epsilon_t^-$, $\Delta Y_t^+ = \epsilon_t^+$, $\Delta X_t^- = \epsilon_t^-$ ve $\Delta X_t^+ = \epsilon_t^+$ eşitliklerine ulaşılır (Hatemi-J, 2012, s. 449). Hatemi-J (2012) pozitif ve negatif birikimli şoklarına ayrılmış $X \rightarrow (X^+, X^-)$ ve $Y \rightarrow (Y^+, Y^-)$ serileri arasındaki asimetric nedensellik ilişkilerini inceleyebilmek için bir $VAR(p)$ modeli kurulmasını önermiştir. Eşbütünleşik iki seri arasında; X^+ serisinden Y^+ serisine doğru asimetric nedensellik ilişkisinin varlığını inceleyebilmek için kullanılması gereken model eşitlik (73)'teki gibi olmalıdır (Erdaş ve Gomen Yağcılar, 2021, s. 209):

$$Y_t^+ = v + A_1 Y_{t-1}^+ + \dots + A_p Y_{t-p}^+ + B_1 X_{t-1}^+ + \dots + B_p X_{t-p}^+ + e_t \quad (73)$$

(73)'te yer alan eşitlikte; p optimum gecikme uzunluğu olup, eşitlik (4.123)'te yer alan Hatemi-J bilgi kriteri (HJC) yardımıyla belirlenebilmektedir.

$$HJC = Ln(\det \hat{\Omega}_j) + j \left(\frac{n^2 LnT + 2n^2 Ln(LnT)}{2T} \right), \quad j = 0, 1, \dots, p \quad (74)$$

(74)'te yer alan bu eşitlikte; $\hat{\Omega}_j$; j gecikme uzunluğuna sahip VAR modelindeki hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisinin en çok olabilirlik tahmincisini, T ; toplam gözlem sayısını ifade etmektedir.

$$Y = (y_1^+, y_2^+, \dots, y_T^+)(nxT) \quad (75)$$

Matrisi

$$D = (v, A_1, \dots, A_p) (nx((1 + nxp))) \quad (76)$$

Matrisi

$$Z_t = \begin{bmatrix} 1 \\ X_t \\ X_{t-1} \\ \vdots \\ X_{t-p+1} \end{bmatrix} \quad (77)$$

$$Z = (Z_0, \dots, Z_{T-1})(1 + np)xT \quad (78)$$

Matrisi ve

$$\hat{\delta} = (e_1^+, e_2^+, \dots, e_T^+)(nxT) \quad (79)$$

Matrisi olmak üzere, $VAR(p)$ modelinin kapalı formu; $Y = DZ + \delta$ şeklinde yazılabilir. Nedenselliğin olmadığını ifade eden boş hipotez ($H_0: C\beta = 0$) eşitlik (80)’deki Wald testi ile sınanabilir.

$$Wald = (C\hat{\beta})[C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1}(C\hat{\beta}) \quad (80)$$

Eşitlik (80)’de yer alan bu modelde; \otimes ; kronecker çarpımı, C ; $pxn(1 + np)$ boyutlu matrisi, $\beta = vec(\delta_0, \beta_1, \dots, \beta_p, 0)_{n \times nd}$ n satırlı $n(d)$ sütunlu sıfır matrisini, $\beta = vec(D)$; sütun yığıma operatörünü, S_U ; hata terimlerinin varyans ve kovaryanslarının matrisini göstermektedir (Kaplan, 2019, s. 80). Buradan $S_U = \frac{\hat{S}'_U \hat{S}_U}{T}$ biçiminde hesaplanabilir. Buradaki \hat{S}'_U ; kısıtlı regresyon modelindeki tahmin hatalarının nxT boyutlu matrisidir (Hatemi-J, 2012, s. 451). Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testinde sınan hipotezler şu şekildedir: $H_0: B_i = 0, i = 1, \dots, p, X^+$ ’den Y^+ ’ya doğru asimetrik nedensellik yoktur iken, $H_1: B_i \neq 0, i = 1, \dots, p, X^+$ ’den Y^+ ’ya doğru asimetrik nedensellik vardır şeklinde kurgulanırken ya da $H_0: B_i = 0, i = 1, \dots, p, X^-$ ’den Y^- ’ye doğru asimetrik nedensellik yoktur iken, $H_1: B_i \neq 0, i = 1, \dots, p, X^-$ ’den Y^- ’ye doğru asimetrik nedensellik vardır şeklinde kurgulanmaktadır.

Çalışmada serilerin pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki nedensellik ilişkileri Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik test ile incelenmiştir. Bu testte, optimum gecikme uzunluğu Hatemi-J kriteri (HJC) kullanılarak tespit edilmektedir (Hatemi-J, 2012, s. 450). Söz konusu hipotezleri sınavabilmek amacıyla kullanılacak kritik değerler bootstrap simülasyonu ile üretilmektedir. Elde edilen test istatistiği, ilgili kritik değerden büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilmekte ve bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilmektedir (Yetim ve Yamak, 2019, s. 214). Model 1’de yer alan seriler arasında gerçekleştirilen Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 16’da yer almaktadır.

Tablo 16. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 1)

Nedenselliğin Yönü (Temel Hipotez)	HJC	MWALD Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER^+ \rightarrow LnX^+$	1+1=2	0.236	8.727	4.598	3.175
$LnREER^- \rightarrow LnX^-$	1+1=2	0.362	10.262	4.649	3.006
$LnX^+ \rightarrow LnREER^+$	1+1=2	0.000	8.495	4.549	3.121
$LnX^- \rightarrow LnREER^-$	1+1=2	0.347	12.254	5.094	3.086
$INF^+ \rightarrow LnX^+$	1+1=2	2.611	8.088	4.501	3.088
$INF^- \rightarrow LnX^-$	1+1=2	0.619	23.462	13.178	9.818
$LnX^+ \rightarrow INF^+$	1+1=2	0.048	7.974	4.466	3.066
$LnX^- \rightarrow INF^-$	1+1=2	10.106	27.935	15.167	11.428
$INT^+ \rightarrow LnX^+$	1+1=2	0.001	8.487	4.450	3.111
$INT^- \rightarrow LnX^-$	1+1=2	0.029	13.234	5.035	3.032
$LnX^+ \rightarrow INT^+$	1+1=2	5.150**	8.843	4.732	3.109
$LnX^- \rightarrow INT^-$	1+1=2	0.057	14.744	5.744	3.278
$LnY^{f+} \rightarrow LnX^+$	1+1=2	0.504	13.852	8.020	5.788
$LnY^{f-} \rightarrow LnX^-$	1+1=2	3.000	17.785	8.595	5.916
$LnX^+ \rightarrow LnY^{f+}$	1+1=2	2.303	13.450	7.823	5.606
$LnX^- \rightarrow LnY^{f-}$	2+1=3	0.995	15.681	8.095	5.559

Not: HJC; Hatemi-J bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile üretilmiştir. ** %5 anlamlılık seviyesinde nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Tablo 16’daki bulgulara göre; Türkiye’de ihracatın pozitif bileşenlerinden faiz oranının pozitif bileşenlerine doğru yapılan sınamada elde edilen test istatistiği (5.150), %5 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerden (4.732) büyük olduğu için, nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. O halde Türkiye’de ihracattan faiz oranına doğru asimetrik bir nedensellik ilişkisi vardır. Model 2’de yer alan seriler arasında gerçekleştirilen Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 2)

Nedenselliğin Yönü (Temel Hipotez)	HJC	MWALD Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER^+ \rightarrow LnM^+$	1+1=2	0.610	8.326	4.453	3.097

$LnREER^- \rightarrow LnM^-$	2+1=3	0.772	16.816	8.155	5.521
$LnM^+ \rightarrow LnREER^+$	1+1=2	0.741	8.245	4.447	3.008
$LnM^- \rightarrow LnREER^-$	2+1=3	7.886*	19.320	9.168	6.141
$INF^+ \rightarrow LnM^+$	4+1=5	4.621	22.507	13.071	9.875
$INF^- \rightarrow LnM^-$	3+1=4	1.058	17.498	9.312	6.565
$LnM^+ \rightarrow INF^+$	4+1=5	16.824	26.865	15.699	11.737
$LnM^- \rightarrow INF^-$	3+1=4	161.353***	55.606	17.166	10.522
$INT^+ \rightarrow LnM^+$	1+1=2	1.341	8.720	4.570	3.031
$INT^- \rightarrow LnM^-$	1+1=2	0.129	18.254	6.001	3.118
$LnM^+ \rightarrow INT^+$	1+1=2	3.560	8.341	4.318	2.941
$LnM^- \rightarrow INT^-$	1+1=2	0.023	20.968	6.253	3.147
$LnY^{d+} \rightarrow LnM^+$	1+1=2	1.718	8.750	4.486	3.051
$LnY^{d+} \rightarrow LnM^-$	1+1=2	0.070	29.023	8.833	5.695
$LnM^+ \rightarrow LnY^{d+}$	1+1=2	0.037	8.869	4.498	3.111
$LnM^- \rightarrow LnY^{d-}$	2+1=3	11.215**	29.806	10.884	6.756

Not: HJC; Hatemi-J bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile ¼retilmiřtir. *, ** ve *** %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyesinde nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Tablo 17'deki bulgulara göre; T¼rkiye'de ithalatın negatif bileşenlerinden reel kur, enflasyon ve T¼rkiye'deki kişi başına d¼řen reel milli gelirin negatif bileşenlerine doğru yapılan sınamada elde edilen test istatistikleri (7.886; 161.353; 11.215), ilgili kritik değerlerden (6.141; 55.606; 10.884) b¼y¼k olduğu için, nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. O halde T¼rkiye'de ithalattan reel kur, enflasyon ve T¼rkiye'deki kişi başına d¼řen reel milli gelire doğru asimetrik bir nedensellik ilişkileri vardır. Model 3'te yer alan seriler arasında gerçekleştirilen Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi Gauss programı kullanılarak yapılmış olup, sonuçları Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları (Model 3)

Nedenselliğin Yn¼ (Temel Hipotez)	HJC	MWALD Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
$LnREER^+ \rightarrow LnTB^+$	1+1=2	0.002	9.209	4.712	3.121
$LnREER^- \rightarrow LnTB^-$	1+1=2	0.452	8.125	4.447	3.031
$LnTB^+ \rightarrow LnREER^+$	1+1=2	1.381	8.965	4.549	3.165
$LnTB^- \rightarrow LnREER^-$	1+1=2	0.667	9.521	4.748	3.107
$INF^+ \rightarrow LnTB^+$	1+1=2	0.962	9.735	4.514	2.894
$INF^- \rightarrow LnTB^-$	1+1=2	0.428	8.991	4.379	2.991
$LnTB^+ \rightarrow INF^+$	1+1=2	0.008	9.417	4.667	3.015
$LnTB^- \rightarrow INF^-$	1+1=2	0.474	9.793	5.099	3.315
$INT^+ \rightarrow LnTB^+$	1+1=2	0.151	9.776	4.519	2.889
$INT^- \rightarrow LnTB^-$	1+1=2	2.504	8.757	4.534	3.118
$LnTB^+ \rightarrow INT^+$	1+1=2	0.801	10.557	5.017	3.307
$LnTB^- \rightarrow INT^-$	1+1=2	0.527	8.435	4.491	3.074
$LnY^{f+} \rightarrow LnTB^+$	1+1=2	1.139	8.840	4.480	3.215
$LnY^{f-} \rightarrow LnTB^-$	1+1=2	1.007	8.850	4.444	2.990
$LnTB^+ \rightarrow LnY^{f+}$	1+1=2	0.037	8.314	4.386	3.035
$LnTB^- \rightarrow LnY^{f-}$	1+1=2	2.065	10.187	5.198	3.389
$LnY^{d+} \rightarrow LnTB^+$	1+1=2	0.173	9.397	4.929	3.282
$LnY^{d-} \rightarrow LnTB^-$	1+1=2	2.584	8.523	4.482	3.024
$LnTB^+ \rightarrow LnY^{d+}$	1+1=2	0.548	8.354	4.573	3.223
$LnTB^- \rightarrow LnY^{d-}$	1+1=2	1.480	9.396	4.677	3.112

Not: HJC; Hatemi-J bilgi kriterine göre program tarafından otomatik olarak belirlenen optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap ile ¼retilmiřtir.

Tablo 18'de elde edilen test istatistiklerinin tamamı, ilgili kritik değerlerden k¼¼¼k olduğu için nedensellik yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilememiş ve bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığına karar verilmiştir. Simetrik ve asimetrik nedensellik testleri kendi aralarında değerlendirildiğinde; Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testinde; ihracattan enflasyon ve d¼nyadaki kişi başına d¼řen reel milli gelire, faiz oranından ithalata doğru simetrik nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testinde ihracattan faize, ithalattan reel kur, enflasyon ve milli gelire doğru asimetrik nedensellik ilişkilerinin olduğu gr¼lm¼řt¼r. Kullanılan yöntem g¼ncelleřtike daha fazla nedensellik ilişkisinin bulunmuş olması, bu çalışmada kullanılan g¼ncel simetrik ve asimetrik yöntemlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre; ihracattan enflasyona doğru olan nedensellik ilişkisi Hacker-Hatemi-J (2006) yöntemi tarafından ortaya konmaktadır. Hatemi-J (2012) tarafından belirlenen ihracattan faize doğru nedensellik ilişkisi, yalnızca serilerin pozitif şokları arasında geçerli olan asimetrik bir nedensellik ilişkisidir. İhracattan d¼nyadaki kişi başına d¼řen reel milli gelire

doğru belirlenen nedensellik ilişkisinin Hacker-Hatemi-J (2006) yöntemiyle belirlenmiş olması, bu nedenselliğin varlığını güçlendirmektedir. İthalattan enflasyona doğru olan nedensellik ilişkisinin Hacker-Hatemi-J (2006) yönteminde ithalatın negatif bileşeninden enflasyonun negatif bileşenine doğru çıkması, aslına bu nedenselliğin de asimetrik bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Dış ticarete rekabetin hızlandığı küreselleşen dünya düzeninde ülkeler öne geçebilmek, yeni pazarlara girebilmek ve var olan pazar paylarını koruyabilmek için; Çin’in uyguladığı gibi ulusal paralarının değerini düşük tutarak reel kur avantajı sağlamaya, yatırımcılarına daha düşük faizle kredi vererek üretim ölçeklerini artırıp birim maliyetlerini düşürmeye ve ürün çeşitliliklerini artırmaya çalışabilmektedirler. Bir yandan da ihracatı artırıcı, ithalatı kısıtlayıcı politikalar uygulayarak, net dış ticaret gelirlerini artırmaya (veya dış ticaret açıklarını azaltmaya) çabalamaktadırlar. Türkiye 24 Ocak 1980’de ilan edilen Ekonomik İstikrar Programı ile ihracat temelli ekonomik büyüme modeline geçiş yapmış, kademeli olarak 1989 yılına kadar sermaye piyasalarını da liberal hale getirerek, dünya ekonomisine entegrasyonunu artırmıştır. 1 Ocak 1996’da hayata geçen Gümrük Birliği anlaşması ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerle gümrüksüz ticaret yapma imkanına da kavuşan Türkiye, tüm çabalarına rağmen dış ticaret açığı vermektedir.

Bu çalışmada; reel döviz kuru, enflasyon, faiz ve milli gelirin Türkiye’nin ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri 1970-2021 dönemi yıllık verileri kullanılarak, simetrik ve asimetrik zaman serisi analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Simetrik yöntemler arasında yapısal kırılmalı analizlere yer verilmiştir. Yapısal kırılmalı birim kök testlerinden serideki bir tane yapısal değişimi göz önünde bulundurabilen Zivot ve Andrews (1992) testinde; dış ticaret dengesi serisinin ham halinin ve faizin negatif bileşimlerinin düzey değerinde durağan, diğer serilerin ilk farkta durağan oldukları görülürken, serideki iki tane yapısal değişimi göz önünde bulundurabilen Lee ve Strazicich (2003, 2004) testinde; dış ticaret dengesi ve dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelir serisinin pozitif bileşenleri düzey değerlerinde, öteki seriler birinci farkta durağan çıkmıştır.

Hatemi-J (2008) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde sadece dış ticaret dengesi modelinde yer alan seriler arasında eşbütünleşme bulunurken, Granger ve Yoon (2002) asimetrik eşbütünleşme testi, hiçbir modelde saklı eşbütünleşme bulamazken, Hatemi-J ve Irandoust (2012) asimetrik eşbütünleşme testi; ihracat modelinde yer alan serilerin negatif bileşenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamış, ihracat modelindeki serilerin pozitif bileşenleri arasında, ithalat modeli ve dış ticaret dengesi modelinde yer alan serilerin her iki bileşeni arasında da saklı eşbütünleşme ilişkilerinin var olduğunu göstermiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testlerinin yanında, Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile de ele alınmıştır. Bu testlerden, Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testinde; ihracattan enflasyon ve dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelire ve faizden ithalata tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Burada ihracattan enflasyona doğru tespit edilen nedensellik ilişkisi, etkileri günlük yaşamda da yakından hissedilen bir durum olup, özellikle yaş meyve ve sebze yurtdışına satış imkânı arttığında bu ürünlerin iç piyasadaki fiyatları anormal derecede artabilmektedir. Aksine ihracatta görünür veya görünmez engellerle karşılaşıldığında ülkede üretilen tüm malları iç piyasadaki kullanıcılara arz edilmekte, bu da malların fiyatlarında gözle gözüktür derecede düşüşlere neden olmaktadır³⁰. Burada ekonomideki talep kanununun hakim olduğu ortamda, malların yurtiçindeki arzı, talep edilen miktarı aştığında, yeni denge oluşuncaya kadar fiyatlar düşmektedir. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testindeyse; ihracattan faize, ithalattan enflasyon ve dünyadaki kişi başına düşen ortalama reel milli gelire doğru asimetrik nedensellik ilişkileri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Burada ithalattan enflasyona doğru olan nedensellik, yurtiçinde fiyatları aşırı derecede artan malların fiyatını dengeleyebilmek için ithalata izin verilmesinin yararlı sonuçlar ürettiğini düşündürmektedir. Ancak bir ülkenin yurtiçi fiyatları sürekli ithalata dengelemesi sürdürülebilir bir politika olmayıp, mutlaka yerli üretimin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; Türkiye’nin yapısal (katılmış) bir dış ticaret açığı sorunu olduğu, reel kur ve faizin bu açığı azaltmada çok etkin politika araçları olmadığı, bunun yerine fiyatlar genel düzeyini düşürücü çabalarla ihracatçılara dış piyasalarda rekabet gücü kazandırılmasının gerektiği, ticari partner ülkelerin kişi başına düşen gelirinin yüksek olmasının ihracatı artırmada yararlı olduğu bu nedenle gelişmiş ve hızlı gelişmekte olan ülkelere ihracat yapılmaya çalışılmasının rasyonel bir

³⁰ Özellikle Rusya’ya domates ve limon, Irak’ beyaz et ihracatında bu etki defalarca ortaya çıkmıştır. Örnek olay için bakınız; <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/rusya-ukrayna-savasi-domatesi-vurdu-kilosu-25-liradan-4-liraya-dustu-6710928>

davranış olacağı, ülke içinde artan gelirin ithalatı yükseltme eğiliminde olduğu, bu noktada ithalat talebini caydırıcı politikalar uygulamakla birlikte yurtiçi yerleşiklere ithalata gereksinim duymalarını azaltıcı malların burada sunulabilmesinin yollarının araştırılmasının daha faydalı olacağı söylenebilir. Yapılan simetrik ve asimetrik analizler, Türkiye'nin dış ticaret açığı sorununun, sadece nominal kurun yükseltilmesiyle çözülemeyecek kadar kompleks ilişkiler barındırdığını ortaya koymuştur. Bu nedenle politika yapıcıların konuyu daha geniş bir perspektiften ele almalarında ve makroekonomik büyüklükler arasındaki sadece kabaca bakıldığında görülebilen ilişkilere değil, örtük (*saklı*) ilişkilere de bakmalarında yarar olduğu ifade edilmelidir.

Etik Beyan

"Türkiye'de Reel Dvz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranlarının Dış Ticaret zerindeki Etkisi: Simetrik ve Asimetrik Yöntemlerle Analiz" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abeyasinghe, T. ve Yeok, T. L. (1998). Exchange rate appreciation and export competitiveness: The case of Singapore. *Applied Economics*, 30(1), 51-55.
- Acı, Y. (2016). Türkiye'de reel dvz kuru ve dış ticaret ilişkisinin var analizi ile incelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi*, 8(14), 41-53.
- Akdoğan, K., Bağır, Y.K. ve Torun, H. (2021). Heterogeneous effect of exchange rates on firms' exports: role of labor intensity. *Central Bank of the Republic of Turkey, Working Paper*, No. 21/15.
- Assery, A. ve Peel, D. A. (1991). The effects of exchange rate volatility on exports: some new estimates. *Economic Letters*, 37(2), 173-177.
- Alim, . (2019). *Dvz kurları, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: türkiye üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Sivas.
- Als, E. (2006). *Dvz kurları, enflasyon ve faiz oranlarının dış ticaret üzerindeki etkileri Türkiye rneği (1985-2005)* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Gaziantep.
- Alptekin, V. ve Uysal, D. (2012). Reel dvz kurunun dış ticaret üzerindeki uzun dönemli etkilerinin analizi. *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 1-22.
- Alpha, M. E. ve Pingfeng, L. (2015). The determinants of inflation in Sierra Leone: A cointegration analysis. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(6), 121-131.
- Altın, H. ve Süslü, C. (2017). Türkiye için dvz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 105-112.
- Altındken, . (2020). *Dvz kurları ve dış ticaret ilişkisi Türkiye rneği* (Yüksek Lisans Tezi). ağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin.
- Aristotelous, K. (2001). Exchange-rate volatility, exchange-rate regime, and trade volume: Evidence from the UK-US export function (1889-1999). *Economics Letters*, 72(1), 87-94.
- Arize, A. C., Osang, T. ve Slottje, D. J. (2000). Exchange-rate volatility and foreign trade: Evidence from thirteen LCD's. *Journal of Business and Economic Statistics*, 18(1), 10-17.
- Arize, A. C., Osang, T. ve Slottje, D. J. (2008). Exchange-rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade. *International Review of Economics and Finance*, 18(1), 33-44.
- Arize, A., Malindretos, J. ve Igwe, E.U. (2017). Do exchange rate changes improve the trade balance: An asymmetric nonlinear cointegration approach. *International Review of Economics and Finance*, 49, 313-326.
- Badinger, H. ve Clairfontaine, A.F. (2018). Trade balance dynamics and exchange rates: In search of the J-curve using a structural gravity approach. *WU Vienna University of Economics and Business, Department of Economics, Working Paper*, No. 256.
- Bahmani-Oskooee, M., Iqbal, J. ve Salam, M. (2016). Short run and long run effects of exchange rate volatility on commodity trade between Pakistan and Japan. *Economic Analysis and Policy*, 52, 131-142.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Aftab, M. (2017). On the asymmetric effects of exchange rate volatility on trade flows: New evidence from US-Malaysia trade at the industry level. *Economic Modelling*, 63, 86-103.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Gelan, A. (2018). Exchange-rate volatility and international trade performance: Evidence from 12 African countries. *Economic Analysis and Policy*, 58, 14-21.
- Barışık, S. ve Dursun, E. (2021). Gold, stock market, currency market of the economic confidence index impact test: The case of Turkey. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22(1), 253-280.
- Bilir, H. (2017). Yeni-Keynesyen iktisatta ücret yapışkanlıkları. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(1), 188-213.
- Bozdan, D. N., zenci, İ. ve Keskin Benli, Y. (2018). Dvz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin analizi: Ampirik bir alışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 638-649.
- Chaudhary, G.M., Hashmi, S.H. ve Khan, M.A. (2016). Exchange rate and foreign trade: A comparative study of major South Asian And South-East Asian countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 230, 85-93.

- Choudhry, T. ve Hassan, S. S. (2015). Exchange rate volatility and UK imports from developing countries: The effect of the global financial crisis. *Journal of International Financial Markets, Institutions ve Money*, 39, 89-101.
- Cheung, Y. W. ve Sengupta, R. (2013). Impact of exchange rate movements on exports: An analysis of Indian non-financial sector firms. *Journal of International Money and Finance*, 39, 231-245.
- Christiano, L.J. (1992). Searching for a Break in GNP. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 237-249.
- Choi, M.S. (2017). The recent effects of exchange rate on international trade. *Prague Economic Papers*, 26(6), 661-689.
- Çevik, Z. ve Zeren, F. (2014). Tarım kredilerinin finansal gelişim üzerindeki etkisinin asimetrik nedensellik testi ile incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, 197-208.
- Çiçek, S. (2006). *Türkiye'de döviz kuru sistemleri ve politikalarının ihracata etkileri (1980-2004)* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.
- Çütçü, İ. (2020). Relationship between Inflation and foreign trade: An econometric analysis with structural break between the EU-28 countries and Turkey. *Journal of Academic Researches and Studies*, 12(22), 260-275.
- Demez, S., Kızılkaya, O. ve Dağ, M. (2019). Finansal gelişme ve büyüme ilişkisi: Türkiye için bootstrap nedensellik analizi. *Business and Economics Research Journal*, 10(3), 617-628.
- Demircioğlu, M. (2009). *Döviz kuru politikaları ve dış ticaret 1980 sonrası Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Deyak, T.A., Sawyer, W.C. ve Sprinkle, R.L. (1990). The effects of exchange rate changes on prices and quantities in U.S. foreign trade. *The International Trade Journal*, 5(1), 77-92.
- Dexter, A. S., Levi, M. D. ve Nault, B. R. (2005). International trade and the connection between excess demand and inflation. *Review of International Economics*, 13(4), 699-708.
- Doğanlar, M. (2002). Estimating the impact of exchange rate volatility on exports: Evidence from Asian countries. *Applied Economics Letters*, 9, 859-863.
- Duasa, J. (2009). Exchange rate shock on Malaysian prices of imports and exports: An empirical analysis. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30(3), 99-114.
- Emeç, H. ve Gülay, E. (2013). Nominal döviz kuru oynaklığının enflasyon, faiz oranı ve dış ticaret hacmindeki değişimler ile olan ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(578), 77-96.
- Engeloğlu, Ö. (2020). *AB ülkeleri ve Türkiye'de tüketici ve üretici güven endeksinin belirleyicileri: Asimetrik nedensellik testi ve kümeleme analizi* (Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara.
- Engle, R.F. ve Granger, C.W. J. (1987). Cointegration and error-correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 66, 251-276.
- Erçevik, B. (2011). *Döviz kuru ve faiz Oranının dış ticaret üzerine etkisi: Türkiye uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı, İstanbul.
- Erdaş, M.L. ve Göçmen Yağcılar, G. (2021). Finansal gelişme, tasarruf ve küreselleşme ile sermaye oluşumu arasındaki ilişkinin saklı eşbütünlük ve asimetrik nedensellik testleri ile analiz edilmesi: Türkiye Örneği. *Verimlilik Dergisi*, 3, 203-222.
- Erden, L. ve Sağlam, G. (2009). Türkiye'de döviz kuru oynaklığının sektörel ithalata etkileri: Bir ARDL ithalat modeli analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 19-44.
- Ergür, H. O. (2011). *Dış ticaret dengesi ve rekabet etkisi bağlamında 1980 sonrası Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistemleri* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Malatya.
- Ergun, S. ve Taşar, İ. (2014). Döviz kuru, verimlilik ve ihracat nedensellik analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Esen, Ö. (2012). Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerine etkisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 89.
- Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest*. New York: Macmillan.
- Galal, S. ve Lan, D. (2017). Relationship between inflation and foreign trade. *International Journal of Business Marketing and Management*, 2(5), 1-7.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-38.
- Granger, C. ve Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. *Royal Economic Society Annual Conference*, 29 Ağustos 2002, No. 92.
- Gregory, A., W. ve Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Gujarati, D.N. ve Porter, D.C. (2012). *Temel ekonometri*. (Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), Litaretür Yayınevi, İstanbul.
- Gül, S. (2019). Reel kur hareketlerinin ihracat üzerine etkileri: Türkiye için asimetrik bir bakış. *Bankacılar Dergisi*, 108, 57-76.
- Güler, A. (2021). Reel döviz kuru şoklarının ihracat ve dış ticaret dengesi üzerindeki asimetrik etkileri: Türkiye için NARDL yaklaşımından kanıtlar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 950-970.
- Gürüş, S., Çağlayan Akay, E. ve Gürüş, B. (2020). *R ile temel ekonometri*. DER Yayınları, İstanbul.
- Hacker, R.S. ve Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.

- Hatemi-J, A. ve Irandoust, M. (2012). Asymmetric interaction between government spending and terms of trade volatility new evidence from hidden cointegration technique. *Journal of Economic Studies*, 39(3), 368-378.
- Hatemi-J, A. ve Uddin, G.S. (2014). On the causal nexus of remittances and poverty reduction in Bangladesh. *Applied Economics*, 46(4), 374-382.
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43, 447-456.
- Hepkorucu, A. (2020). *Doğrusal olmayan birim kök sınamalarının gelişimi ve bir test önerisi* (Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Bursa.
- Hussain, M.E. ve Haque, M. (2014). Is the J-curve a reality in developing countries? *Journal of Economics and Political Economy*, 1(2), 231-240.
- Ilıca, N. (2021). *Cari açığa faiz, enflasyon ve döviz kuru perspektiflerinden bakış; Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Jacob, T., Raphael, R. ve Ajina, V.S. (2021). Impact of exchange rate and inflation on the export performance of the Indian economy: An empirical analysis. *BIMTECH Business Perspective (BSP)*, 1-13, Erişim Adresi: https://www.bimtech.ac.in/Uploads/image/1682imguf_TomJacob_BSP_rev1.pdf, Erişim Tarihi: 25.12.2021.
- Jiang, W. (2014). The effect of RMB exchange rate volatility on import and export trade in China. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(1), 615-625.
- Jiranyakul, K. (2010). The effects of real exchange rate volatility on thailand's exports to the United States and Japan under the recent float. *NIDA Development Journal*, 50(2), 1-18.
- Johansen, S. (1988) Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-54.
- Johansen, S., and Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration-with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kamacı, A. (2019). Yeni kırılgan beşli ülkelerinde gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeye etkileri. *Fiscaoconomia*, 3(3)-58-71.
- Kaplan, H.F. (2019). *Türkiye'de para politikası şoklarının asimetrik etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Malatya.
- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz kuru dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 219-228.
- Karaş, G. ve Karaş, E. (2017). Reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki: Türkiye özelinde ekonometrik bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(Özel Sayı), 27-46.
- Kasman, A. ve Kasman, S. (2005). Exchange rate uncertainty in Turkey and its impact on export. *METU Studies in Development*, 32(1), 41-58.
- Kaya, M. V., Demir, F. ve Tıgılı, A. (2016). The interaction between economic growth and financial liberalization after 1980 in Turkey. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 140-161.
- Keskin, G. (2008). *The bilateral J-curve of Turkey for consumption, capital and intermediate goods*. The Graduate School of Social Sciences, METU, Unpublished M.A. Thesis in Economics, Ankara.
- Kızılkaya, O. (2012). *Reel döviz kuru, yabancı sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.
- Kızıldere, C., Kabadaı, B. ve Emsen, Ö. S. (2014). Dış ticaretin döviz kuru değişimlerine duyarlılığı: Türkiye üzerine bir inceleme. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 12, 39-54.
- Kızıltan, A. ve Çiğlerlioğlu, O. (2018). Türkiye'de reel döviz kuru değişmelerinin ihracat ve ithalata etkisi. *Eker Akademi Dergisi*, 12(36), 423-444.
- Kim, C. B. (2017). Does exchange rate volatility affect Korea's seaborne import volume? *Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(1), 43-50.
- Kombak, G. (2019). *Enflasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi-Türkiye Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Edirne.
- Labonte, M. (2010). Is the U.S. current account deficit sustainable? *Congressional Research Service*, No: 7-5700.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break. *Economics Bulletin*, 33(4), 1-16.
- Lim, Y. C. ve Sek, S. K. (2014). An examination on the determinants of inflation. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(7), 678-682.
- Nagpal, M. (2012). The J-curve phenomenon: Myth or reality? –An Analysis for India. Erişim Adresi: <https://www.econ-jobs.com/research/18594-The-J-Curve-Phenomenon--Myth-or-Reality-.pdf>, Erişim Tarihi: 25.12.2021.
- Nicita, A. (2013). Exchange rates, international trade and trade policies. *UNCTAD Policy Issues in International Trade And Commodities Study Series*, No. 56.
- Obstfeld, M. (2020). Global dimensions of U.S. monetary policy. Erişim Adresi: https://www.ijcb.org/journal/ijcb2002_2.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2022.
- Onafowora, O. A. ve Owoye, O. (2008). Exchange Rate Volatility And Export Growth in Nigeria. *Applied Economics*, 40(12), 1547-1556.

- Ordu, C.F. (2013). *Döviz kuru dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Öksüzler, S.H. (2019). *Türkiye'de enflasyon, işsizlik ve dış ticaret ilişkisi: 2014-2019* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Öncel, A. ve İnal, V. (2016). Türkiye'de reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki: 2000-2015 dönemi için ARDL modeli ile amprik bir analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 786-799.
- Özer, H. ve Kutlu, M. (2019). Türkiye'de enflasyon, döviz kuru ve dış ticaret dengesi ilişkisinin VAR modeli ile analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 214-231.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Petek, A. ve Çelik, A. (2017). Türkiye'de enflasyon, döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi (1990-2015). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(626), 69-87.
- Pino, G., Tas, D. ve Sharma, S.C., (2016). An investigation of the effects of exchange rate volatility on exports in east Asia. *Applied Economics*, 48(26), 2397-2411.
- Polat, B. (2021). *Yapısal kırılma ve fourier eşbütünleşme analizi: Türkiye'de çevresel Kuznets eğrisi hipotezinin geçerliliğinin sınaması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Purusa, N.A. ve Istiqomah, N. (2018). Impact of FDI, COP, and inflation to export in five Asean countries. *Jurnal Ekonomi Pembangunan: Kajian Masalah Ekonomi dan Pembangunan*, 19(1), 94-101.
- Sahoo, M. ve Sethi, N. (2018). The dynamic relationship between export, import and inflation: Empirical evidence from India. *The Indian Economic Journal*, 66(3-4), 294-311.
- Saraçoğlu, G. (1996). Türkiye'de dış ticaret ve döviz kuru (1981-1995) *Vektör Otoregresif Yaklaşım* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2014). *Ekonometrik zaman serileri analizi*. (4. Baskı). Dora Yayınları, Bursa.
- Serenis, D. ve Tsounis, N. (2013). Exchange rate volatility and foreign trade: The case for cyprus and croatia. *Procedia Economics and Finance*, 5, 677-685.
- Senadza, B. ve Diaba, D. D. (2017). Effect of exchange rate volatility on trade in subsaharan Africa. *Journal of African Trade*, 4, 20-3
- Şener, S., Yılcı, V. ve Tıraşoğlu, M. (2013). Petrol fiyatları ile borsa İstanbul'un kapanış fiyatları arasındaki saklı ilişkinin analizi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26, 231-248.
- Şahin, D. (2018). Türkiye'de dış ticaret ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 125-145.
- Şahin, D. ve Durmuş, S. (2019). Türkiye'de reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 210-223.
- Tapşın, G. ve Karabulut, A.T. (2013). Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26, 190-205.
- Tarı, R. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF. Yönetim ve Ekonomi*, 16(2), 95-105.
- TCMB-EVDS (2022a). Kurlar-reel efektif döviz kuru-TÜFE bazlı (2003=100)(Aylık). Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- TCMB-EVDS (2022b). Faiz istatistikleri. bankalarca açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları (Stok, %)(Aylık). Erişim adres: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- TCMB-EVDS (2022c). Dış ticaret istatistikleri. Genel ticaret sistemine göre dış ticaret geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ihracat (Bin ABD Doları) (TÜİK) (Aylık). Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- TCMB-EVDS (2022d). Dış ticaret istatistikleri. Genel ticaret sistemine göre dış ticaret geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ithalat (Bin ABD Doları) (TÜİK) (Aylık). Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- Terzioğlu, M.K. (2013). Gösterge faiz oranı, dış ticaret hacmi ve iç borç stok ilişkisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26, 55-76.
- Thuy, V.N.T. ve Thuy, D.T.T. (2019). The impact of exchange rate volatility on exports in Vietnam: A bounds testing approach. *Journal of Risk and Financial Management*, 12(6), 1-14
- Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995) Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- TÜİK (2014). TÜİK istatistik göstergeler 1923-2013 (sf 575). Erişim adresi: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/demetozy/131408/%C4%B0statistik%20G%C3%B6stergeler%20T%C3%BCrkiye%201923-2013.pdf>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- TÜİK (2022a). Enflasyon ve fiyat. Tüketici fiyat endeksi. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- TÜİK (2022b). Gelir, yaşam, tüketim ve yoksulluk. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1>, Erişim tarihi: 18.03.2022.

- Uslu, H. (2018a). Türkiye'de döviz kuru ve faiz oranının dış ticaret üzerine etkileri: Yapısal kırılnalı bir analiz. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 311-334.
- Uslu, H. (2018b). Marshall-Lerner koşulu çerçevesinde reel döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin dış ticaret performansına etkileri: Yapısal kırılnalı bir analiz. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 792-820.
- Uslu, H. (2018c). Marshall-Lerner koşulu ve J eğrisi hipotezinin geçerliliği: Farklı gelir gurubu ülkeleri için karşılaştırılmalı bir analiz. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(20), 550-561.
- Uygur, E. (2012). Türkiye'de cari açık tartışması. *Türkiye Ekonomi Kurumu*, Tartışma Metni, No: 2012/25.
- World Bank (2022a). Merchandise exports (current US\$). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?view=chart>, Erişim tarihi: 07.11.2021.
- World Bank (2022b). Merchandise imports (current US\$). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD.WT?view=chart>, (Son Erişim Tarihi: 07.11.2021).
- World Bank (2021c). GDP growth (annual %). <https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.DPST?view=chart>, Erişim tarihi: 11.11.2021.
- World Bank (2022d). Deposit interest rate (%). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>, Erişim tarihi: 10.11.2021.
- World Bank (2022e). Inflation, consumer prices (annual %). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart>, Erişim tarihi: 11.11.2021.
- World Bank (2022f). GDP per capita (Constant 2015 US\$). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?view=chart>, Erişim tarihi: 18.03.2022.
- Yaman, D. (2012). *Döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerine etkileri: Teori ve uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Yee, L. S., WaiMun, H., Zhengyi, T., Ying, L. J. ve Xin, K. K. (2016). Determinants of export: Empirical study in Malaysia. *Journal of International Business and Economics*, 4(1), 61-75.
- Yetim, M. ve Yamak, R. (2019). Türkiye'de döviz kurundan fiyatlara geçişkenlik etkisi: Hatemi-J asimetrik nedensellik testi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 203-221.
- Yılancı, V. ve Öztürk, A.Z. (2010). Türkiye ile en büyük beş ticaret ortağının hisse senedi piyasaları arasındaki entegrasyon ilişkisinin analizi: Yapısal kırılnalı birim kök ve eşbütünleşme analizi. *Eriyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 261-279.
- Yılancı V. ve Bozoklu ř. (2014). Türk sermaye piyasasında fiyat ve işlem hacmi ilişkisi: zamanla değişen asimetrik nedensellik analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2, 211-220.
- Yurtoğlu, Y. (2017). Reel döviz kuru ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği (1997-2015). *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), 71-88.

EXTENDED ABSTRACT

In the globalizing world order where competition in foreign trade accelerates, countries in order to get ahead, enter new markets and maintain their existing market shares; They can try to gain real exchange rate advantage by keeping the value of their national currency low, as China has done, to increase their production scale by providing loans with lower interest rates, to reduce their unit costs, and to increase their product diversity. On the other hand, they are trying to increase their net foreign trade revenues by implementing policies that increase exports and restrict imports. With the Economic Stability Program announced on January 24, 1980, Turkey switched to an export-based economic growth model, gradually liberalizing its capital markets until 1989 and increasing its integration into the world economy. With the Customs Union agreement that came into effect on January 1, 1996, Turkey, which has also gained the opportunity to do duty-free trade with European Union member countries, has a foreign trade deficit despite all its efforts. The Turkish economy has had a foreign trade deficit for many years, which causes the country's current account deficit to increase and the risks of economic crisis associated with it. These deficits, which are one of the most important dynamics behind the 1994 and 2001 economic crises, have come to the fore again and seriously in the rapid economic growth environment experienced after the 2008 global economic crisis. In 2011, when the economic growth rose to 11.1%, Turkey experienced a foreign trade deficit of 89.1 billion dollars and a current account deficit of 74.4 billion dollars. Considering that there are scientists who see the ratio of current account deficit to national income to exceed 4-5% as a risk of economic crisis, it is important to note that Turkey's foreign trade deficit is an important problem area, and the necessary scientific research and studies are needed to reduce this deficit as soon as possible. It is clear that policy changes need to be made as soon as possible.

In this study, the effects of real exchange rate, inflation, interest and national income on Turkey's exports, imports and foreign trade balance were examined using the annual data of the period 1970-2021, using symmetric and asymmetric time series analysis methods. Among the symmetrical methods, structural break analyzes are also included. Thus, the subject has been dealt with at a scale far above the existing literature.

Stationarity of the series in the study; It was examined by Zivot and Andrews (1992) and Lee and Strazicich (2003, 2004) tests that allow for structural break. Cointegration relations between series; Like Hatemi-J (2008), symmetric as well as Granger and Yoon (2002) and Hatemi-J and Irandoust (2012) have been studied with asymmetric cointegration methods. The causality relationships between the series were examined using Hacker and Hatemi-J (2006) symmetric causality tests and Hatemi-J (2012) asymmetric causality tests.

In the Zivot and Andrews (1992) test, which can consider only one structural change in the series; In the test of Lee and Strazicich (2003, 2004), which can take into account two structural changes in the series, while it is seen that the raw form of the foreign trade balance series and the negative combinations of interest are stationary in the level value and the other series are stationary at first difference; While the positive components of the foreign trade balance and the average real national income series per capita in the world were level values, the other series were stationary at the first difference.

Cointegration relations between series Hatemi-J (2008) found cointegration only between series in Model 3 in structural break cointegration test, Granger and Yoon (2002) asymmetric cointegration test did not find hidden cointegration in any model, Hatemi-J and Irandoust (2012) asymmetric cointegration test; He could not find cointegration between the negative components of the series in the export model, and showed that there are hidden cointegration relationships between the positive components of the series in the export model, and between the two components of the series in the import model and the foreign trade balance model.

The causality relationships between the series were examined with the Hacker and Hatemi-J (2006) symmetric causality tests, as well as the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test. Among these tests, Hacker and Hatemi-J (2006) tested for symmetric causality; One-way causality relations from exports to inflation and average real national income per capita in the world and from interest to imports were found. The causality relationship determined here from exports to inflation is a situation whose effects are closely felt in daily life, and when the opportunity to sell abroad increases, the prices of these products in the domestic market may increase abnormally, especially in fresh fruits and vegetables. On the contrary, when visible or invisible obstacles are encountered in export, all the goods produced in the country are supplied to the users in the domestic market, which causes a noticeable decrease in the prices of the goods. Here, the Law of Demand in the economy is experienced, when the domestic supply of goods exceeds the quantity demanded, prices fall until a new equilibrium is established. In Hatemi-J (2012) asymmetric causality test; It has been revealed that there are asymmetric causality relations from exports to interest, from imports to inflation and the average real national income per capita in the world. Here, the causality from imports to inflation suggests that allowing imports to balance the prices of goods with excessive domestic prices produces beneficial results. However, it is not a sustainable policy for a country to constantly balance domestic prices with imports, and domestic production must be encouraged. Especially today, when the food and energy crisis has reached very important dimensions, it may be more beneficial to give the resources to be allocated for imports to domestic producers for incentives.

In summary, Turkey has a structural foreign trade deficit problem, real exchange rate and interest are not very effective policy tools in reducing this deficit, instead, it is necessary to give exporters competitiveness in foreign markets with efforts to reduce the general level of prices, The fact that the high per capita income of the trading partner countries is beneficial in increasing exports, therefore, it would be a rational behavior to try to export to developed and fast developing countries, increasing income within the country tends to increase imports, At this point, it can be said that it would be more beneficial to search for ways to offer goods that reduce the need for imports to domestic residents, while implementing policies that discourage import demand. The symmetrical and asymmetrical analyzes revealed that Turkey's foreign trade deficit problem contains complex relations that cannot be solved by simply raising the nominal exchange rate. For this reason, it should be stated that it would be beneficial for policy makers to consider the issue from a broader perspective and to look at the implicit relationships, not just the relationships between macroeconomic aggregates that can be seen roughly.

Bist-30 Şirketlerinin Pandemi Öncesi-Sonrası Satış Verilerinin Genetik Algoritma ile Analizi ve Optimum Portföy Oluşturma

Salih Serkan KALELİ¹

Öz

Portföy Optimizasyonu problemi (PO), yatırımcılar için en iyi portföyün seçildiği çözümleri klasik yöntemlerle mümkün olmayan problemlerden birisidir. Portföy optimizasyonundaki amaç, en yüksek getiriyi elde edecek olan hisse senedinin en düşük riskle seçilmesidir. Klasik yöntemler kesin bir çözüm bulamadığında, sezgisel teknikler yaklaşık bir çözüm bulmak için tasarlanmaktadır. Literatürde portföy optimizasyonu probleminin çözümü için çok fazla sezgisel teknikler kullanılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada Bist-30 Őirketlerinden elde edilen 2016 Aralık- 2021 Aralık arasındaki 5 yıllık satış verileri (60 adet satış verisi), MATLAB platformuna aktarılarak genetik algoritma kullanılıp tasarlanan sistemde en uygun hisse senedinin seçilmesi amaçlanmıştır. Çalışmadaki temel farklılık, Şirketlerin 5 yıllık verileri, kendi içerisinde 1 yıllık, 3 yıllık, 5 yıllık olmak üzere 3 grupta ayrı ayrı incelenmiş olup kullanıcı tanımlı risk değerlerine göre karşılaştırılmaları sonuçlara yer verilmiştir. Önerilen yöntem en verimli sonucu, 0.20 risk katsayısı için elde etmiştir. Bu katsayı değeri için 3 grupta sırasıyla 10, 14 ve 15 adet hisse senedinin seçileceği tespit edilmiştir. Ek olarak, bu çalışmada Şirketlerin yıllara göre satış değerlerindeki değişimler mevcut piyasa şartları ve pandemi koşulları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genetik Algoritma, Optimizasyon, Optimum Portföy, BİST-30, İşletme Yönetimi

Analysis of Bist-30 Companies' Pre-Pandemic Sales Data with Genetic Algorithm and Creating an Optimum Portfolio

Abstract

Portfolio Optimization problem (PO) is one of the problems that cannot be solved by classical methods in which the best portfolio is selected for investors. The purpose of portfolio optimization is to select the stock with the lowest risk, which will generate the highest return. In this study, it is aimed to select the most suitable stock in the system designed by using genetic algorithm by transferring the 5-year sales data (60 sales data) between 2016 December and 2021 December obtained from Bist-30 companies to the MATLAB platform. The main difference in the study is that the 5-year data of the companies were analyzed separately in 3 groups as 1-year, 3-year and 5-year, and comparative results were given according to user-defined risk values. The proposed method obtained the most efficient result for the risk coefficient of 0.20. For this coefficient value, it has been determined that 10, 14 and 15 stocks will be selected in 3 groups, respectively. In addition, in this study, the changes in the sales values of the companies by years were evaluated by considering the current market conditions and pandemic conditions.

Key Words: Genetic Algorithm, Optimization, Optimum Portfolio, BIST-30, Business Management

Atıf İçin / Please Cite As:

Kaleli, S. S. (2023). Bist-30 Şirketlerinin pandemi öncesi-sonrası satış verilerinin genetik algoritma ile analizi ve optimum portföy oluşturma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 557-565. doi:10.33206/mjss.1215054

Geliş Tarihi / Received Date: 06.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.03.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, salihserkankaleli@ardahan.edu.tr

Giriş

Bireyler, gelecekteki belirsizliğin olumsuz etkilerinden korunmak için birikimlerini çeşitli yatırım araçlarında kullanmayı tercih etmektedirler. Bu yatırım araçları bono, devlet tahvili, banka faizi, repo ve kâr payları gibi risksiz yatırım araçları olabileceği gibi hisse senedi ve döviz gibi riskli yatırım araçları da olabilir. Bu durum, finansal varlıkların seçimi ve yönetimi konusunda detaylı tartışma ihtiyacını doğurmaktadır.

Son yıllarda dünyada oluşan ekonomik dalgalanmalar neticesinde piyasalarda önemli ölçüde iktisadi değişimler hız kazanmıştır. Değişen piyasa şartlarına göre yatırımcılar tasarruflarını, değerlendirmek amacıyla borsada işlem gören yatırım araçlarına yönlendirmiş olup farklı finansal araçlara yatırım yaparak riskini minimum, elde edilen getiriyi de maksimum yapmayı amaçlamaktadırlar. Bu durum portföy optimizasyonunun temelini oluşturmaktadır (Venturelli ve Kondratyev, 2019, s. 18). Portföy optimizasyonu minimum riskle maksimum getiriyi elde edecek farklı menkul kıymetlerinin oluşturduğu bu finansal varlıkların oranlarının dağılımın hesaplandığı matematiksel bir modeldir. Portföyün riski minimum etme açısından bakıldığında yatırımcılara çeşitlendirme sunmasıdır. Çünkü yatırımcılar portföy teorisine göre her zaman riskten kaçır ve en düşük risk düzeyinde en yüksek kârı elde etmeyi amaçladıkları yatırımı seçerler. Yine bu teoriye göre yatırımcılar eğer çok daha yüksek bir getiri elde etmek istiyorsa aldığı riskin de büyük olacağını varsayarlar ve yüksek risk oranını kabul etmeleri gerekir (Ta, Lui ve Tadesse, 2020, s. 438). Bu yüzden optimum portföy yatırımcılarına çeşitlilik sunarak farklı menkul kıymetlere yatırım yapmayı amaçlar. En uygun hisse senedinin seçilmesi ve fiyatının tahmin edilmesi, çok değişkenli zaman serisi özelliklerinin ve dış paydaşların karmaşıklığı nedeniyle piyasadaki en önemli sorunlardan bir tanesidir. Bu gibi problemlerin çözümünde tahmin doğruluğunu artırmak için istatistik, makine öğrenimi, yapay zekâ vb. teknolojilerin kullanıldığı çok fazla çalışma yapılmıştır (Chen, Zhang, Mehlewat ve Jia, 2021, s. 3). Portföy optimizasyonu, getirileri en üst düzeye çıkarırken riski en aza indiren bir yatırım portföyü seçme sürecidir ve 1950'lerde Harry Markowitz tarafından geliştirilen Modern Portföy Teorisine (MPT) dayanmaktadır. MPT, yatırımcıların rasyonel ve riskten kaçındıklarını ve riski en aza indirirken beklenen getirileri en üst düzeye çıkarmaya çalıştıklarını varsayar. MPT, farklı varlıklar ve sektörler genelinde yatırımların çeşitlendirilmesinin genel portföy riskini azalttığını önermektedir. Ayrıca MPT, bir portföyün riskini ve getirisini değerlendirmek için ortalama, varyans ve korelasyon gibi istatistiksel ölçümler kullanır. Özellikle finasta portföy oluşturma ve yönetimi için bir araç olarak yaygın olarak kullanılmaktadır. Portföy optimizasyonunda kullanılan diğer yöntemler ise hedef programlama ve çok amaçlı genetik algoritma yöntemidir. Hedef programlama yöntemi her bir hissenin aylık getiri oranlarının toplamı kovaryans değerlerinin matris olarak düzenlenmesi sonucunda elde edilen sonuçların yorumlanmasıdır (Yakut ve Çankal, 2016, s. 55). Çalışmada ise kullanıcı tanımlı risk faktörlerine göre hisse senedi seçme işlemi, hisse senetlerinin ağırlık değerlerini uygunluk fonksiyonuna göre belirleyerek portföy oluşturma işlemi, geliştirilen genetik algoritma tabanlı sistemle elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Borsada işlem gören Bist-30 şirketlerinin aylık satış verilerini dikkate alarak bu verilerle geliştirilen sistemle optimum portföyler oluşturmak ve bu bilgileri kullanıcılara aktarmaktır. Şirketlerin son 5 yıldaki verileri alınarak yapılan bu çalışmada özellikle Bist-30 şirketlerinin yıllık satış verileri kullanıcı tanımlı risk değerlerine göre ele alınmış ve portföyler oluşturulmuştur. Risk düzeyleri [0,1] değer aralığına bağlı olarak ele alınmış ve karşılaştırmalı sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında literatürde optimum portföy oluşturmak için kullanılan evrimsel algoritmalara yer verilmiş, ikinci aşamasında genetik algoritma hakkında kısa bilgiler sunulmuştur. Sonrasında elde edilen bulgulara yer verilmiş olup sonuç kısmında şirketlerdeki piyasa şartlarına göre değişimler ele alınmıştır.

Literatür Özeti

Literatürde genetik algoritma kullanılarak portföy yönetimi konusunda çok sayıda çalışma yapılmış ve özellikle optimum portföy için çeşitli algoritmalar farklı koşullarda ve kısıtlamalarda kullanılmıştır.

Bu çalışmaların birinde Sinha, Chandwani ve Sinhaya göre (2015, s. 450), ABD'de listelenen SPX 500 Endeksinde işlem gören hisse senedi havuzundan optimum portföy oluşturmak için genetik algoritma tabanlı sistem tasarlamışlardır. Sistem öncelikle rastgele hisse senedi seçerek seçilen hisse senedinin geçmiş satış verilerine uygun getiri ve risk kombinasyonu bulmuş, hisse senetlerine optimum ağırlık atamıştır. Bu şekilde optimum portföy oluşturulmuş ve genetik algoritmanın başarılı sonuçlar verdiği açıklanmıştır. Başka bir çalışmada (Fernandez, Navarro, Solares ve Coello, 2019, s. 145), genetik algoritma kullanılarak yatırım portföyü oluşturulmuş ve algoritmanın uygunluğu değerlendirilmiştir. OMX Baltık Menkul Kıymetler Borsasından seçilen 4 işletme üzerinde algoritma çalıştırılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonucunda genetik algoritma temelinde elde edilen optimizasyon sonuçlarının özellikle gerileyen

piyasa bağlamında çok daha ilgi çekici olduğu vurgulanmıştır. Metawa, Elhoseny, Hassan ve Hassani (2017, s. 61), kredi kısıtlamalarının olduğu rekabet ortamında sermaye düzenlemesinin bankaların kârları üzerindeki etkisinin artmasıyla banka kârını en üst düzeye çıkarmak için gerekli olan karar mekanizmalarını genetik algoritma kullanarak banka kredi kararlarını organize etmeye çalışmışlardır. Önerdikleri genetik algoritma modeliyle bankanın kârını maksimum yaparken, kredi kullanma portföyünü optimize etmeyi hedeflemişlerdir. Geliştirilen model sonucunda en verimli kredi kullanma kararını aldıkları görülmüştür.

Yang (Yang, 2006, s. 12) genetik algoritma kullanarak dinamik portföy optimizasyon sistemine karar verme süreci eklemiştir. Karar vericilere, genetik algoritma modeli ile seçilen hisse senetlerinin getirilerini tahmin ederek gelecekteki belirsizliği çözmelerinde yardımcı olacağını öngörmüştür. Geliştirilen sistem beklenen getiri tahminlerini doğruluğunu önemli ölçüde artırmış ve genel portföy verimliliğini artırmıştır. Portföy optimizasyonu yöntemi için gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise (Yaman ve Dalkılıç, 2021, s. 169) standart portföy optimizasyon modeli problemi doğrusal olmayan sinir ağı ve genetik algoritma kullanılarak çözülmeye çalışılan hibrit yaklaşım önerilmiştir. Çalışmada Menkul Kıymetler Borsası'ndan elde edilen İMKB-30 verileri 2015'den 2017 ye kadar olan günlük fiyatlardan oluşmaktadır. Önerilen bu yaklaşımın mevcut stratejilerden daha uygun sonuç verdiği görülmüştür.

Vasiani, Handari ve Hertono (2017) çalışmalarında, hisse senedi portföylerini kazanç açısından optimize etmek için hem öncelik endeksi yöntemi hem de genetik algoritma uygulayarak oluşturmaya çalışmışlardır. Öncelik endeksi yönteminde seçilen hisse senetlerinin endeks puanına göre en az eşit öncelikli indeksler belirlenmiş ve belirli bir ölçek parametreleri kullanarak seçilmiştir. Seçilen her bir hisse senedine yapılan yatırımların yüzdesi de genetik algoritma kullanarak hesaplanmıştır. Yapılan çalışmaya göre algoritma doğru sonuç vermiş olup, yönetimin karar verebilmesi için optimum süre 5 ay olarak hesaplanmıştır. Genetik algoritma kullanılarak gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise (Chou Kuo ve Lo, 2017, s. 21888) portföy fonlarının seçmek ve standardizasyonu hesaplamak için, risk değerlendirmesinin iyileşmesi genetik algoritma ile sağlanmıştır. Genetik algoritma ile düşük risk ve yüksek getiriye sahip portföyler oluşturulmuş en iyi portföy bulunmaya çalışılmıştır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören Bist-30 şirketlerinin verileri kullanılmıştır. BİST-30 endeksi, ulusal piyasada işlem gören şirketler ile ortak ürün piyasasında işlem gören gayrimenkul yatırım fonları ve özel sermaye fonları arasından seçilen piyasa değeri en yüksek olan 30 şirketin hisselerinin performansının ölçülmesiyle oluşturulan bir endekstir. Çalışmada Bist-30 şirketlerinin 2016 Aralık-2021 Aralık tarihleri arasındaki aylık satış tutarları 1 yıllık, 3 yıllık ve 5 yıllık olmak üzere üç parçaya bölünmüş ve elde edilen sonuçlara göre bu şirketlerin portföy seçimleri kullanıcı tanımlı ağırlık değerlerine göre karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Yine bu veriler Borsa İstanbul adresinden alınmış olup geliştirilen genetik algoritmada giriş parametresi olarak kullanılmıştır. Şirketlerin isimleri gizlilik açısından verilmemiş olup bu şirketler 1 ve 30 arasında kodlanmıştır. Bu dönemlere ait 60 aylık veriler MATLAB platformu kullanılarak geliştirilen genetik algoritma ile analiz ve optimize edilmiştir.

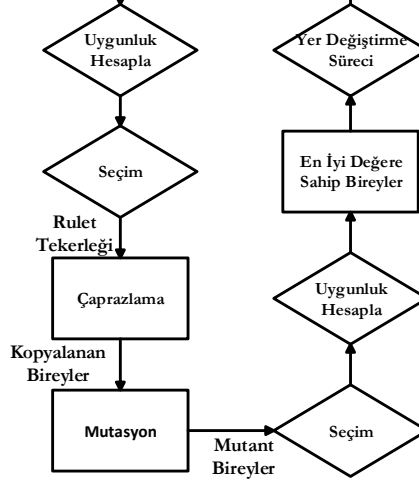
Gerçekleştirilen bu çalışmada şirketlerin 5 yıl içerisindeki satış verileri karşılaştırılarak portföy seçimi için genetik algoritma kullanılmıştır. Çalışma ile kullanıcıların tercihine bırakılan çeşitlendirilmiş risk değerlerine göre yatırımcıların alabileceği maksimum kazanç sağlayan hisselerin oluştuğu en uygun çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu durum için bir amaç fonksiyonu belirlenmiş olup, tasarlanan sistem bu fonksiyon üzerinde çalıştırılmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlarla şirketlerin 1, 3 ve 5 yıllık değişen satış değerlerine bakılarak değerlerdeki büyük değişimlerin nedenleri piyasalardaki mevcut şartlara göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde genetik algoritmanın kısa tanımına ve önerilen yöntemeye yer verilmiştir.

Genetik Algoritma

Genetik Algoritma (GA), genellikle doğal seçimler ve kalıtlar üzerine kurulmuş arama tabanlı algoritmalarıdır. Genetik Algoritma belirli problem için çok sayıda çözüm önerisi sunar (Yurdakul ve Yavuz, 2021, s. 991). Genetik Algoritma ilk olarak 1975 yılında Holland tarafından kullanılmış, genetik ve evrimsel fikirlere dayanan problemleri çözmek için geliştirilmiştir. Çözüm uzayı geniş olan problemlerin çözümlenmesinde sunmuş olduğu birden fazla çözüm yapısı sayesinde özellikle optimizasyon problemlerinde kullanılan bir yaklaşım haline gelmiştir. Algoritma temel olarak bir bireyin problem çözümünde göstermiş olduğu en iyi performansı değerlendirmek için tasarlanan amaç fonksiyonu ile çalışır. Değerlendirme sonucunda uygunluk değerlerine göre iki kişi seçilerek bu iki birey sisteme giriş

parametresi olarak alınan verilerle çoğaltılırlar. Bu işlem sonucunda yavru bireyler oluşur ve bu adım optimum sonuca en yakın çözüm bulunana kadar devam eder (Hassanat vd., 2019, s. 12).

Genetik algoritma yöntemi temel olarak yedi adımdan oluşmaktadır. Genetik algoritmanın adımlarını özetleyen bir akış şeması Şekil 'de verilmiş olup, bu adımların her birinin detayları aşağıda verilmiştir (Li, Wang, Hong ve Li, 2018, s. 4493).

Şekil 1. Genetik Algoritma Adımları

Rastgele Başlangıç Popülasyonu Oluşturma: Genetik algoritmayı kullanmanın ilk adımı, probleme dayalı rastgele bir popülasyon oluşturmaktır (Pavlenko vd., 2019, s. 3). Literatürde ikili kodlama ve permütasyon kodlama gibi çeşitli yöntemler olmasına rağmen, bu çalışmanın amaçları doğrultusunda permütasyon kodlama tercih edilmiştir.

Uygunluğu Hesaplama: Genetik algoritma kullanılırken bir sonraki aşama amaç fonksiyonunu belirlemek ve bir önceki adımda rastgele oluşturulmuş bireyleri bu fonksiyona tabi tutmaktır. Uygulamada kullanılan amaç fonksiyonu Denklem 1'de sunulmuştur (Keskintürk, 2007, s. 82).

$$A.F = [(1 - ktrd) \times get] - [ktrd \times risk] \quad (1)$$

Denklem 1'de A.F (amaç fonksiyonu) kullanıcı tanımlı risk değerleriyle (ktrd) get (getiri) değerinin çarpımından, ktrd değeriyle riskin çarpımı çıkarılarak elde edilen değer olarak alınmıştır. Buradaki amaç en düşük risk oranıyla maksimum getirinin elde edileceği portföyler oluşturmaktır.

Seçim: Genetik algoritmanın kullanıldığı bu aşamada bireyler uygunluk değerlerine göre en iyiden en kötüye doğru sıralanır. Bu sıralama işleminden sonra bir seçim süreci gerçekleştirilir (Bey, Belgacem ve Nacar, 2018, s.192). Literatürde ele alınan çeşitli seçim yaklaşımları vardır. Bu seçim prosedürlerinin en bilinenleri elitizm, rulet çarkı ve turnuva seçimi olarak adlandırılır. Bu çalışmada rulet çarkı yöntemi tercih edilmiştir. Rulet tekerleği seçimi, yatırımcıların belirli bir bütçeyle en yüksek getiri beklentisi elde etmek için yatırım araçları arasında rasgele seçimler yapmasını sağlar. Bu yöntem, yatırımcıların belirli bir bütçe içinde en iyi performans gösterecek olan yatırım araçlarını seçmelerine olanak tanır ve en iyi hisse senetlerinin seçimi için rastgele seçimler yapar (Soldatos ve Kyriazis, 2022, s. 248).

Çaprazlama İşlemi: Genetik algoritmanın kullanıldığı bu adımda, bir önceki adımda seçilen bireyler çaprazlama işlemine tabi tutulur (Lin, 2007, s. 206). Buradaki temel amaç, farklı bireyleri en iyi uygunluk ile çaprazlamak ve iyi bir uygunluğa sahip ancak farklı yapıda çocuk bireyler elde etmektir. Bu çalışmada tek nokta çaprazlama uygulanmıştır.

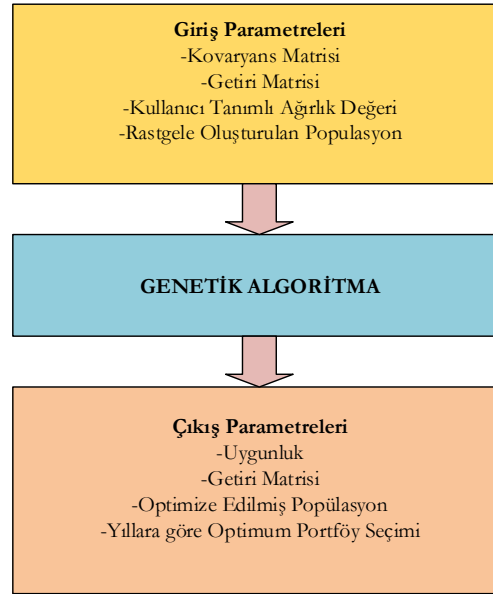
Mutasyon İşlemi: Genetik algoritma kullanımının bu bölümünde çaprazlama aşamasında elde edilen çocuk bireylere mutasyon işlemi uygulanır (Lin, 2007, s. 204). Mutasyon işlemi bireylerin uygunluğu ile ters orantılı olarak gerçekleştirilir. Mutasyon işleminde amaç mevcuttaki en uygun bireylerin elde tutulup kaybolmamasını sağlamaktır. Ayrıca çaprazlama işleminden sonra meydana gelen çocuk bireylerden uygunluğu kaybetmeden yeni bireyler elde ederek yapılan küçük değişimlerdir.

Uygunluğu Hesapla ve Değişim Süreci: Mutasyon aşamasından sonra genetik algoritmayı kullanmanın bir sonraki adımı hesaplama ve değişim sürecidir. Elde edilen yeni çocuk bireylerin yeniden uygunlukları hesaplanır ve başlangıçta rastgele oluşturulan popülasyondaki bireylerle yer değiştirmeye tabi tutulur (Yang, 2006, s. 13).

Sonlandırma: Genetik algoritma kullanımının son aşamasını oluşturan bu bölümde algoritmanın ne kadar süre çalışacağı belirtilir ve bu süre sonunda algoritmanın sonlandırılması amaçlanır. Bu amaçla yapılan çalışmalarda genetik algoritmanın sonlandırma kriterleri 4500 iterasyon bazında belirlenmiştir.

Önerilen Yöntem

Çalışmada Bist-30'da yer alan şirketlerin 2016-2021 yılları arasındaki 5 yıllık verileri (aylık), kendi içerisinde 1, 3 ve 5 yıl olarak ayrı ayrı ele alınmış, yatırımcıların bu yıllarda en düşük riskle maksimum getiri elde edeceği optimum portföy bulunması amaçlanmıştır. Geliştirilen sistem için önerilen akış şeması Şekil 2' de gösterildiği gibidir.

Şekil 2. Önerilen Akış Diyagramı

Sistemin giriş parametreleri kovaryans matrisi, getiri matrisi, kullanıcı tanımlı risk ağırlık değerleri ve rastgele popülasyondan oluşmaktadır. Bu değerlerin hesaplanması ise (Kovaryans ve Getiri matrisi) denklem 2 ve 3 'de verilmiştir.

$$\text{cov}(A, B) = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N (A_i - \mu_A) * (B_i - \mu_B) \quad (2)$$

Kovaryans matrisindeki A ve B değerleri kodlanmış hisse senetlerini, mikro A ve Micro B ise bu hisse senetlerinin ortalama değerlerini göstermektedir. Kovaryans matrisi Modern Portföy Teorisinde iki yatırım arasındaki ilişkiyi gösteren matris olarak adlandırılır. Matris, portföy riskini tahmin etmek birbirleriyle düşük kovaryansa sahip varlıkları seçerek, minimum riskle maksimum kazancı sağlamayı amaçlar (Chen vd.,2006, s.204). Bu amaçla geliştirilen sistemde kullanılan kovaryans matrisi Denklem 2'de verildiği gibidir.

Denklem 3'deki getiri matrisinde ise Get bir vektördür ve aylara bağlı olarak getiri değerlerini tutmaktadır. Ayrıca i değeri ise ayları temsil etmektedir.

$$\text{Get}(i - 1) = A_i - A_{i-1}, \quad i = 2, \dots, 60 \quad (3)$$

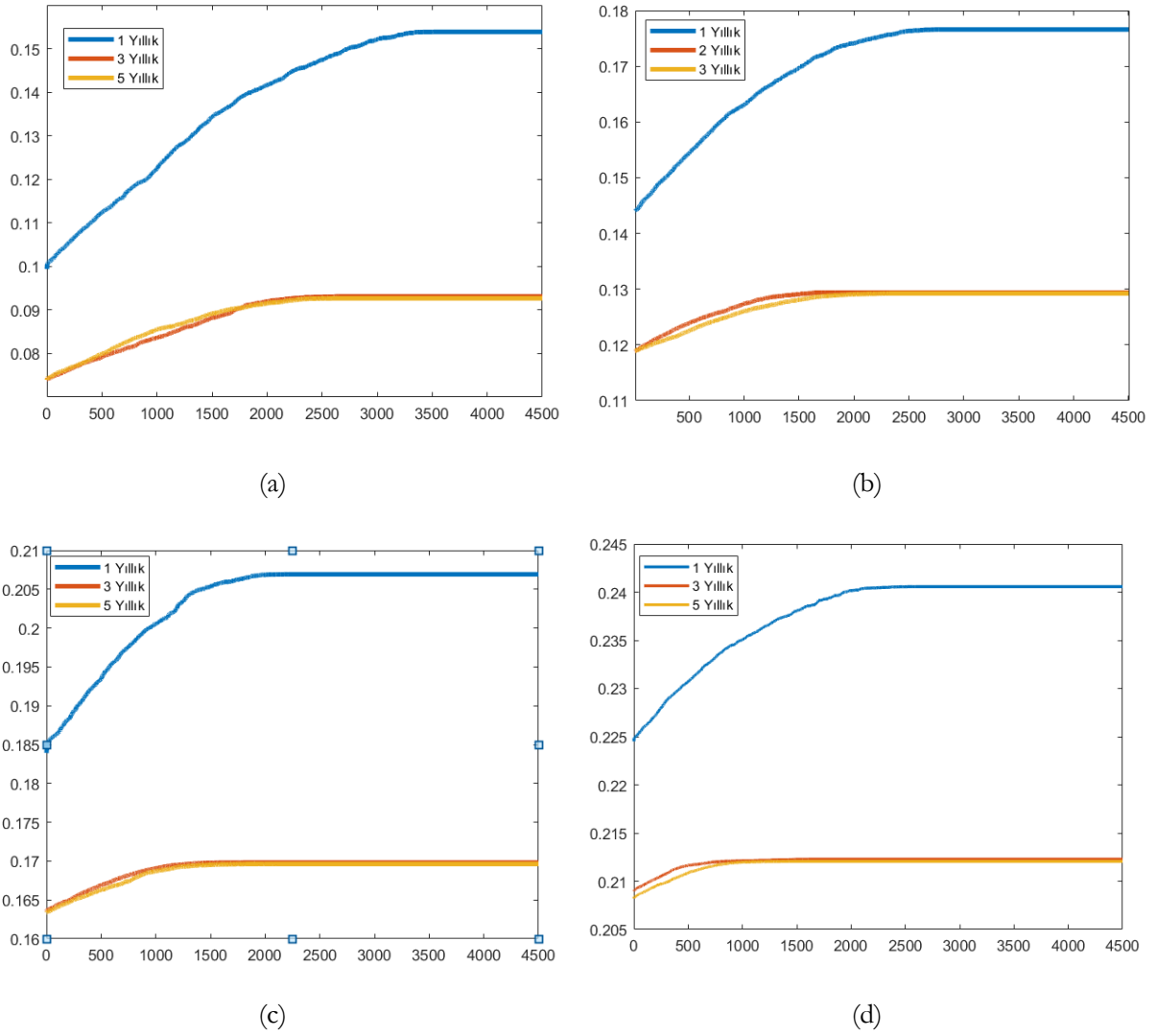
Bulgular

Çalışmada önerilen yaklaşım için kullanıcı tanımlı ağırlık matrisi [0,1] aralığındaki değerlere bağlı olarak 1 yıl, 3 yıl ve 5 yıllık verilerin başlangıç ve sonuç uygunluk değerleri Tablo 1'de gösterildiği gibidir. Ayrıca yine tabloda her bir kullanıcı tanımlı risk değeri (ktrd) değerleri için başlangıç ve sonucun uygunluk değerlerinin yüzdesel değişimleri Tablo 1'de verilmiştir. Tablo' da ki birinci sütunda başlangıç uygunluk değerleri gösterilmiştir. İkinci sütunda portföydeki hisse senetlerinin genetik algortmada kullanılan amaç fonksiyonunun sonuç uygunluk değerini göstermektedir. Başlangıç uygunluğunda hisse senetlerinin ağırlıkları rastgele belirlenmiş olup, sonuç uygunluğunda belirlenen ağırlıklarının kümülatif toplamları alınmıştır. Buradaki amaç geliştirilen sistemle uygunluk fonksiyonu arasındaki pozitif değişimin gösterilmesidir. Tabloya bakıldığında verimliliğin en yüksek olduğu değer ktrd değerinin [0.1] alındığı değerdir. Bu değer riskin minimum olduğu kazancın ise maksimum olduğu değerdir. Ayrıca kullanıcı tanımlı risk değeri arttıkça yüzdesel değişiminde azaldığı görülmektedir.

Tablo 1. Uygunluk Değeri Değişimleri

	1 Yıllık			3 Yıllık			5 Yıllık		
	Başlangıç Uygunluk	Sonuç Uygunluk	Yüzde	Başlangıç Uygunluk	Sonuç Uygunluk	Yüzde	Başlangıç Uygunluk	Sonuç Uygunluk	Yüzde
0.1	0.1010	0.1539	52,37	0.0749	0.0931	24,29	0.0757	0.0927	22,45
0.2	0.1434	0.1766	23,15	0.1195	0.1294	8,28	0.1189	0.1292	8,66
0.3	0.1845	0.2069	12,14	0.1635	0.1698	3,85	0.1633	0.1696	3,85
0.4	0.2275	0.2406	5,75	0.2080	0.2123	2,06	0.2076	0.2121	2,12

Ayrıca başlangıç ve sonuç uygunluk değerlerinin [0,1] aralığındaki risk değerlerinin gösterimi ayrı ayrı Şekil 3 'de grafiksel olarak gösterilmiştir. Şekil 3 (a), risk değerinin %10, (b) risk değerinin %20, (c) risk değerinin %30 (d) ise risk değerinin %40 olduğu durumda 4500 iterasyondaki uygunluklar gösterilmiştir. Önerilen sistem tüm değerler için ayrı ayrı çalıştırılmış ve Tablo 2'deki değerler elde edilmiştir.

Şekil 3. 1, 3 ve 5 yıllık Satış Verilerinin Yüzdesele Değişimi

BİST-30'da işlem gören işletmelerin 1 yıllık, 3 yıllık ve 5 yıllık satış değerleri önerilen sistemdeki ktrd değerleri için ayrı ayrı çalıştırılmış ve Tablo 2'deki değerler elde edilmiştir. Bu verilere bakıldığında risk oranının 0.1 olduğu durumda (riskin minimum getirinin maksimum olduğu) sırasıyla 4, 6, 9 adet hisse senedinin seçilmesi gerektiği görülmektedir. Alınan riskin artmasıyla birlikte seçilen portföylerdeki artış sistemin performansının düştüğünü göstermektedir. Yani alınan risk değerlerinin yüksek olduğu duruma bakıldığında, işlem gören tüm şirketlerin değerlerinin de içinde olacağı portföy oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da kullanıcı için portföy oluşturma işlemini daha da karmaşık hale getirecektir.

Tablo 2' de görüldüğü üzere en etkili ve verimli sonuç kullanıcı tanımlı risk değerinin 0.20 olduğu durumdur. Yani bu durum çeşitlendirilmiş risk değerinin %20 olduğu, bununla beraber yatırımdan beklenen getirinin ise %80 olduğu anlamına gelmektedir. Şirketlerin 1,3 ve 5 yıllık verilerine göre 0.20 risk değerinde sırasıyla 10, 14 ve 15 adet hisse senedi seçilmiştir.

Tablo 2. Yıllara Göre Portföy Dağılımlar

Menkul Kıymet No	1 Yıl				3 Yıl				5 Yıl			
	0.1	0.2	0.3	0.4	0.1	0.2	0.3	0.4	0.1	0.2	0.3	0.4
1								1.11				0.21
2								0.37			0.84	2.09
3		5.37	7.51	7.47			1.23	2.22			1.96	2.71
4				1.06			2.22	2.96			2.23	2.92
8					1.12	5.15	5.43	5.0		4.02	4.47	4.39
6												
7			2.82	4.27		2.75	3.95	3.89	0.68	5.62	5.31	4.81
8			2.82	4.27		3.78	4.44	4.26	6.08	8.03	6.98	5.85
9							0.98	2.03				1.47
10						2.40	3.70	3.89		16.47	11.73	8.98
11									25.00			
12								1.30				1.05
13							0.49	1.85			0.84	1.88
14	27.27	20.13	15.50	12.45	24.58	15.46	11.35	8.70	12.16	10.44	8.38	6.69
15		4.70	6.57	6.76	13.41	10.65	8.40	6.85	2.70	6.43	5.87	5.23
16	4.54	10.07	9.39	8.54		4.12	4.69	4.26	6.76	8.03	6.70	5.65
17		0.67	4.69	5.69			1.48	2.40		1.61	3.35	3.56
18		4.03	6.10	6.40	25.70	16.15	11.60	8.70	18.49	10.04	7.82	6.28
19								0.56				1.26
20	56.82	33.56	23.47	17.80	27.93	17.18	12.35	9.26	33.78	20.08	13.97	10.46
21							1.23	2.22			2.24	2.93
22				1.42		2.75	3.95	3.89			2.24	2.93
23				2.13			1.48	2.41			0.84	2.09
24	10.22	12.75	11.74	9.96	2.23	5.84	5.68		2.41	3.64	3.76	
25	1.13	8.05	8.92	8.19	4.47	6.87	6.42	5.56	0.80	2.51	3.14	
26							0.25	1.48				1.47
27			0.47	2.85		2.40	3.70	3.89			2.24	2.93
28				0.36	0.56			1.30				
29						4.12	4.69	4.44	0.67	5.62	5.57	5.02
30		0.67		0.36		0.34	0.25	0.19	0.67	0.40	0.28	0.21

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Gerçekleştirilen çalışmada genetik algoritma tabanlı portföy optimizasyonu BİST-30 borsasında işlem gören işletmeler için uygulanmıştır. Şirketlerin isimleri gizlilik açısından verilmemiş olup menkul kıymetler sektörüne göre yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Tablo 2' deki menkul kıymetlere bakıldığında 1-9-11-12-28-30 numaraları şirketler bankacılık sektöründe işlem gören şirketlerdir. Bu şirketlerin verilerine bakıldığında özellikle son 1 yılda (2020-2021) satış değerlerinin büyük ölçüde düştüğü görülmektedir. Bu durumda aslında pandemi döneminde bankacılık sektörünün düşüşte olduğunu göstermektedir. (Beybur, 2021, s.195) yapmış olduğu çalışmada, bankacılık sektöründe pandemi döneminde pandeminin etkisini azaltmak için verilen kredi hacminin genişlemesi, gecikmiş alacak tahsilinin artmasına ve bunun sonucunda da beklenen zarar karşılıklarının yükselmesine neden olmuştur. 22-24 numaralı sektörde ise ulaştırma hizmetlerinde işlem gören şirketler yer almaktadır. Burada da durum pandemi döneminden önce bu şirketlerin satış değerlerinin yüksek olduğu, pandemi sürecine girdikten sonra ise değerlerinde düşüş olduğu görülmektedir. (Gümüş ve Bilgi, 2020, s.90), pandeminin olumsuz etkilediği sektörlerin başında turizm ve ulaştırma sektörleri olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle bu süreçte sokağa çıkma yasaklarının olması, şehirlerarası ulaşımın kısıtlı olması bu düşüşün nedenleri arasında gösterilebilir Pandemi döneminde en büyük pozitif yönlü etkilerden bir tanesi tekstil ve hazır giyim alanında işlem gören 20 numaralı şirkette görülmüştür.

Pandemi döneminde kişisel koruyucu malzemelerine yönelik ihtiyaçların artması, tekstil ve giyim endüstrisinde fiyatların yükselişe geçmesini sağlamıştır (Ergün ve Üçoğlu, 2022, s. 100). İnsanların hastalığa yakalanmamak için koruyucu giysi ihtiyacının artması dikkate alındığında ilgili sektörün getirisinde de artış tespit edilmesi beklentiyle doğru orantılıdır. Pozitif yönde artış gösteren değerlerden bir tanesi de metal madencilik sektöründe olmuştur. 14-15-16 numaralı metal-madencilik sektöründe işlem gören firmaların özellikle son 1 yıldaki değerlerinin yükseldiği görülmektedir. Elde edilen bulgular ve yapılan çalışmalara

bakıldığında sonuçların birbirleriyle uyduğu görülmektedir. Bu durum da, önerilen sistemin uygulanabilirliğini göstermektedir. Çalışmanın daha da genişletilmesi adına Bist-100 şirketlerinin verileri alınarak daha geniş zaman dilimleri çeşitli evrimsel algoritmalarla hesaplanabilir.

Etik Beyan

“Bist-30 Şirketlerinin Pandemi Öncesi-Sonrası Satış Verilerinin Genetik Algoritma ile Analizi ve Optimum Portföy Oluşturma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Bey, K. B., Belgacem, A. ve Nacer, H. (2018). A new task scheduling approach based on Spacing Multi-Objective Genetic algorithm in cloud. *Communication Papers of the 2018 Federated Conference on Computer Science and Information Systems*, 17, 189–195. <https://doi.org/10.15439/2018f180>
- Beybur, M. (2021). *Covid-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Kredileri Üzerine Etkileri*. *Bankacılık Sektörü Kredileri Üzerine Etkileri*. Bankacılık Sektörü Kredileri Üzerine Etkileri. Giriş İlk olarak 2019 Aralık ayında ortaya çıkan ve 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de de görülen Covid-19 pandemisi. 28, 181–210.
- Chen, J. S. ve Hou, J. L. (2006, June). A combination genetic algorithm with applications on portfolio optimization. In *International Conference on Industrial, Engineering and Other Applications of Applied Intelligent Systems* (pp. 197-206). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Chen, W., Zhang, H., Mehlatat, M. K. ve Jia, L. (2021). Mean-variance portfolio optimization using machine learning-based stock price prediction. *Applied Soft Computing*, 100, 106943. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2020.106943>
- Chou, Y. H., Kuo, S. Y. ve Lo, Y. T. (2017). Portfolio optimization based on funds standardization and genetic algorithm. *IEEE Access*, 5, 21885–21900. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2017.2756842>
- Ergün, T. ve Üçoğlu, D. (2022). COVID-19 Pandemisi’nin Tekstil, Deri ve Giyim Eşyası Sektörlerinde Faaliyet Gösteren Firmalara ve Finansal Raporlarına Etkileri: BIST’te Bir Araştırma. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi / Journal of Accounting Institute*, 0(66), 95–112. <https://doi.org/10.26650/med.998932>
- Fernandez, E., Navarro, J., Solares, E. ve Coello, C. C. (2019). A novel approach to select the best portfolio considering the preferences of the decision maker. *Swarm and Evolutionary Computation*, 46(November 2018), 140–153. <https://doi.org/10.1016/j.swevo.2019.02.002>
- Gümüş, A. ve Bilgi, M. (2020). *Covid - 19 Salgın Hastalığının Borsaya Etkisi : Turizm Ve Ulaştırma Endeksleri Üzerine Bir Uygulama*. *The Effect Of Covid - 19 Epidemic On The Stock Market : An Application On Tourism And Transport Indices*. Özet Gümüş, A. & Haciveliyagil, N. / Covid 19 S. 76–98.
- Hassanat, A., Almohammadi, K., Alkafaween, E., Abunawas, E., Hammouri, A. ve Prasath, V. B. S. (2019). Choosing mutation and crossover ratios for genetic algorithms-a review with a new dynamic approach. *Information (Switzerland)*, 10(12). <https://doi.org/10.3390/info10120390>
- Keskintürk, T. (2007). İyi çeşitlendirilmiş portföy büyüklüğünün genetik algoritma tekniği kullanılarak incelenmesi. *Yönetim*, 56, 78-90
- Li, Y., Wang, S., Hong, X. ve Li, Y. (2018). Multi-objective task scheduling optimization in cloud computing based on genetic algorithm and differential evolution algorithm. *Chinese Control Conference, CCC, 2018-July*, 4489–4494. <https://doi.org/10.23919/ChiCC.2018.8483505>
- Lin, C.-M. (2007). An effective decision-based genetic algorithm approach to multiobjective portfolio optimization problem. *Applied Mathematical Sciences*, 1(5), 201–210.
- Metawa, N., Elhoseny, M., Hassan, M. K. ve Hassanien, A. E. (2017). Loan portfolio optimization using genetic algorithm: A case of credit constraints. *2016 12th International Computer Engineering Conference, ICENCO 2016: Boundless Smart Societies*, 59–64. <https://doi.org/10.1109/ICENCO.2016.7856446>
- Pavlenko, A. A., Kukartsev, V. V., Tynchenko, V. S., Mikhalev, A. S., Chzhan, E. A. ve Lozitskaya, E. V. (2019). Optimal parameters selection of the genetic algorithm for global optimization. *Journal of Physics: Conference Series*, 1353(1), 0–5. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1353/1/012105>
- Sinha, P., Chandwani, A. ve Sinha, T. (2015). Algorithm of construction of optimum portfolio of stocks using genetic algorithm. *International Journal of Systems Assurance Engineering and Management*, 6(4), 447–465. <https://doi.org/10.1007/s13198-014-0293-7>
- Soldatos, J. ve Kyriazis, D. (2022). Big data and artificial intelligence in digital finance: Increasing personalization and trust in digital finance using big data and AI.
- Ta, V. D., Liu, C. M. ve Tadesse, D. A. (2020). Portfolio optimization-based stock prediction using long-short term memory network in quantitative trading. *Applied Sciences*, 10(2), 437.
- Vasiani, V. D., Handari, B. D. ve Hertono, G. F. (2020). Stock portfolio optimization using priority index and genetic algorithm. In *Journal of physics: conference series* (Vol. 1442, No. 1, p. 012031). IOP Publishing.
- Venturelli, D. ve Kondratyev, A. (2019). Reverse quantum annealing approach to portfolio optimization problems. *Quantum Machine Intelligence*, 1(1–2), 17–30. <https://doi.org/10.1007/s42484-019-00001-w>

- Yakut, E. ve ankal, A. (2016). ok amaçlı genetik algoritma ve hedef programlama metotlarını kullanarak hisse senedi portföy optimizasyonu: BIST-30'da Bir uygulama. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 43.
- Yaman, I. ve Erbay Dalkılı, T. (2021). A hybrid approach to cardinality constraint portfolio selection problem based on nonlinear neural network and genetic algorithm. *Expert Systems with Applications*, 169. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.114517>
- Yang, X. (2006). Improving portfolio efficiency: A genetic algorithm approach. *Computational Economics*, 28(1), 1–14. <https://doi.org/10.1007/s10614-006-9021-y>
- Yurdakul, O. ve Yavuz, B. (2021). oklu Kaynak gerektiren paralarda kaynak sırasının genetik algoritma kullanılarak belirlenmesi. *European Journal of Science and Technology*, 28, 990–992. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1012352>

EXTENDED ABSTRACT

The main purpose of creating an investment portfolio is to minimize classifiable risks and maximize profits. Classifiable risk is the division of risk by diversifying investment assets. Optimum portfolio, also known as an efficient investment, is an investor's assets in reaching his or her financial goals, where the risk they take is the lowest and the return on it is the highest. The efficiency of a portfolio may vary depending on the type of investment, and it may not respond to the needs of every investor in the same way. If it is considered especially from the point of view of the investor, the investor must create an optimum portfolio and choose the most suitable portfolio in order to achieve his goals by balancing the risk and return. For investors willing to take high risk, lower yield or more conservative investments are unacceptable.

The concept of optimum portfolio emerges in this situation and presents higher yield investments to investors. Such investments will definitely cause losses in the long run as they are constantly changing. Where this variability begins to decline, a different investment moves in the positive direction, thus balancing gains and losses. In such cases, the concept of optimization problem arises. Considering these unstable situations, one of the problems that are difficult to solve is the portfolio optimization problem. In the study, the data of bist-30 companies were discussed. The names of these companies are not given in terms of privacy violations, but the sectors of the companies are included in the conclusion section. The last 60 data of Bist-30 companies were handled and the optimization problem was tried to be solved by using genetic algorithm.

The reason why the genetic algorithm is used in this problem is that the genetic algorithm is one of the algorithms that produces much faster and closest to the real solution for solving such difficult problems. One of the most important steps for a genetic algorithm is to create an objective function. Therefore, the objective function was included in the problem in a similar way as in other studies. Another step is to create the input parameters. In this step, again, the system is designed over the parameters. The main difference in the study is that the 5-year data of the companies were analyzed separately in 3 groups as 1-year, 3-year and 5-year, and comparative results were given according to user-defined risk values. In problem solving, the system gave the best solution when the risk taken by the user was 20%. In other words, this shows that the risk taken is 20 percent and the profit is 80 percent. In order to terminate the algorithm at the point where these two values are maximum, the objective function is calculated accordingly. In the developed system, the data were run separately for 1, 3 and 5 years, and the data of the companies were shown comparatively. In the algorithm, firstly, random weight values are given for 30 securities, the cumulative values of these data are calculated and the result is sent to the objective function. In the next step, selection, crossover and mutation processes were applied to the obtained results. The main purpose here is to accept the best fit individuals as parents and to obtain the most suitable child individuals from these individuals. In the crossover and mutation process that follows the selection process, it is to obtain the most suitable new individuals from the best child individuals. As a result of the study, the last stage of the algorithm is the termination stage. In this study, the system consists of 4500 iterations and the final result is obtained. As a result, the best fitness value is the result of the designed system. The proposed method obtained the most efficient result for the risk coefficient of 0.20. For this coefficient value, it has been determined that 10, 14 and 15 stocks will be selected in 3 groups, respectively. In addition, in this study, the changes in the sales values of the companies by years were evaluated by considering the current market conditions and pandemic conditions. The sectors with the biggest change are; banking, transportation services, metal-mining business, textile markets. Other studies showing this situation are also given in the conclusion section. As can be seen in Table 1, the system gave positive percentage change in user-defined risk values. Especially when looking at the last year, it is seen in other studies that the sales of the companies in the pandemic period decreased and increased after the pandemic. From this point of view, it can be said that the genetic algorithm works efficiently.

Hastanelerde Maliyet-Hacim-Kâr Analizlerinin Uygulanabilirliđi¹

Mahmut ÖZ²

Öz

Hastaneler, bireylerin sağlığını koruma, iyileştirme, engelini ortadan kaldırma vb. ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için üretim faktörlerini birlikte kullanarak tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin üretilip pazarlanma amacı güden işletmelerdendir. Her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de sermaye sahipleri yatırımlarından maksimum kâr beklerler. Hastane yöneticileri de tüm finans yöneticileri gibi bu amaç doğrultusunda ileriye dönük stratejik planlar hazırlamak, kararlarını en rasyonel şekilde alabilmek ve işletme kaynaklarının ne kadar etkin ve verimli kullanıldığını bazı yöntemlerden faydalanarak tespit etmeye çalışırlar. Bu makalenin amacı, maliyet-hacim-kâr (başabaş noktası) analizlerinin, hastane yöneticileri için bir yöntem ve karar verme aracı olarak kullanılabilirliğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, maliyet hacim kar analizi (MHK), hastane maliyet yapıları kısaca ele alınarak, hastanenin tomografi birimi için MHK analizinin uygulanabilirliği Samsun da Özel Büyük Anadolu Hastanesi tomografi ünitesinde incelenmiştir. Yapılan analizlerde, katkı oranı %93, güvenlik oranı %61, kâr marjının ise %57 gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığının sağlık uygulama tebliği (SUT) ile tespit ettiği fiyatlandırmanın maliyete dayalı yapılmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliyet-Hacim-Kâr Analizi, Başabaş Noktası, Hastane Maliyetleri

Applicability of Cost-Volume-Profit Analysis in Hospitals

Abstract

Hospitals are businesses that aim to produce and market curative and preventive health services by using production factors together in order to meet the needs of individuals to protect, improve, remove their disability, etc. As in every sector, capital owners expect maximum profit from their investments in the health sector. Hospital managers, like all financial managers, try to prepare forward-looking strategic plans for this purpose, to take their decisions in the most rational way, and to determine how effectively and efficiently the business resources are used by using some methods. The purpose of this article is to examine the usability of cost-volume-profit (breakeven point) analyzes as a method and decision-making tool for hospital managers. For this purpose, first of all, cost-volume-profit (CVP) analysis, hospital cost structures were briefly discussed, and the applicability of CVP analysis for the tomography unit of the hospital was examined in the tomography unit of the Özel Büyük Anadolu Hospital in Samsun. In the analyzes made, it was determined that the contribution rate was 93%, the security rate was 61%, and the profit margin was 57%. In addition, it has been understood that the pricing determined by the Ministry of Health with the Health Implementation Communiqué is not based on cost.

Key Words: Cost-Volume-Profit-Analysis, Break-Even Point, Hospital Costs

Atf İçin / Please Cite As:

Öz, M. (2023). Hastanelerde maliyet-hacim-kâr analizlerinin uygulanabilirliği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 566-579. doi:10.33206/mjss.1220525

Geliş Tarihi / Received Date: 17.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.04.2023

¹ Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalında Prof. Dr. Muammer ERDOĞAN danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Merhum hocam Prof. Dr. Muammer ERDOĞAN'ın aziz hatırasına saygılarımla.

² Doktorant - Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mahmut.oz@hotmail.com

Giriş

İşletmeler varlıklarını sürdürebilme, kr elde etmek ve bunu maksimum seviyeye çıkarma nihai amaçlarına ancak yöneticilerinin organize ve bilinçli gayretinin yanında bazı bilimsel yöntemlerden faydalanarak ulaşabilirler. Bu yöntemlerden biri de; işletmelerin sahip oldukları bilgiler ışığında hem uzun hem de kısa vadeli planlarla gelecek dönemlerdeki kapasitelerini, bu kapasite seviyesindeki maliyetlerini, imalat ve satış hacimlerini ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışan maliyet-hacim-kr (MHK) analizleridir. İşletmeler için bir karar verme aracı olarak kullanılan maliyet-hacim-kr analizlerinin temelini, işletmenin satış gelirleri ve maliyetlerinin karşılaştırılması oluşturur. Burada ki amaç, maliyetlerin hangi üretim hacminde karşılandığı ve bu hacimde satış gelinin ne olacağının tespitidir.

İşletmeler maliyet-hacim-kr (MHK) analizlerinden faydalanarak kra etki eden unsurları ve bu unsurların kendi aralarındaki ilişkiyi açıklayarak yaptıkları kr planlamaları başarıya ulaşabilir. Bununla birlikte işletmenin yönetimi, finansal yapısı, faaliyet konusu gibi işletme içi faktörler ve enflasyon, döviz kuru, faiz oranları gibi işletme dışı faktörler işletmelerin elde etmeyi umdukları kra önemli ölçüde etki etmektedir (Büyükmirza, 2000, s. 379). Başabaş noktası, sıfır kr noktası veya kra geçiş analizi olarak da adlandırılan maliyet hacim kar analizleri yukarıda bahsedilen işletme içi ve işletme dışı faktörlerin kendi aralarındaki ilişkiyi inceleyerek bunların üretilen her mal ve hizmet çeşidi için nispi krlılığı, satış fiyatında gerçekleşecek değişikliklerin olası etkileri ile kra etki edebilecek diğer faktörler hakkında işletme yönetimine bilgi sağlar (Warren ve Fess, 1992, s. 316). Bütün bunların yanında yönetime kr ile işletmenin toplam maliyetini oluşturan sabit ve değişken maliyet arasındaki ilişki hakkında da bilgi verir. Bundan dolayı, işletmenin kr ve satış hacmiyle ilişkisini gösteren kr fonksiyonu ve bu kr fonksiyonunu oluşturan değişkenlerde gerçekleşen farklılıkları inceleyen bir tekniktir (zdemir, 1999, s. 132).

Her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe hizmet sunan hastaneler de varlıklarını sürdürmek, pazar payını ve sunduğu sağlık ve otelcilik hizmet kalite standardını koruyabilmek için faaliyetlerine kr elde ettiği sürece devam edebilirler. Yani hastanelerinde varlıklarını devam ettirecek, rakipleri ile rekabet edebilecek, maliyet esaslı hizmet sunabilecekleri en azından yüklendikleri maliyetleri karşılayabilecekleri bir üretim hacmine ulaşmaları ve bu üretim hacminde gelir elde etmeleri gerekir. Hastane yönetimi bu üretim hacminin ve bu hacimdeki gelirin tespitinde MHK analizlerinden faydalanabilir.

Sağlık sektörü, en eski hizmet sektörlerinden olup insanların sağlıklarını koruma ve tedavi olma ihtiyaçı insanlığın varlığıyla başlamış ve eski uygarlıklarda büyücüler, şifacılar ve din adamları tarafından hastalıkların tedavisi sihir, by ve teolojik imgeler kullanılarak yapılan şifacılık babadan oğula geçen bir meslek halini almıştır (Kavuncubaşı 2000, s. 127). Günümüz de ise hastaneler hizmet işletmeleri olmalarının yanı sıra; tıbbi bakım, tedavi ve rehabilitasyon işlevleri ile birlikte tabip ve tabip dışı (hemşire, ebe, sağlık teknikeri vb.) personele eğitim verilen bir eğitim merkezi, bilimsel araştırmaların yapıldığı bir enstitü, aynı amaç doğrultusunda çok sayıda meslek mensubunun bir arada çalıştığı örgüt ve iktisadi bir işletme, halk sağlı hizmetlerinin sunulduğu sosyal bir kurum yapısına brnmştir. Hastaneler zaman içinde müstakil binalarda hizmet sunarak kurumsal yapı kazanmış, teknolojik ve bilimsel gelişmeler hastanelerin sermaye yapısını da etkilemiştir. İlk zamanlar emek yoğun olan bu kurumların sağlık hizmeti üretimindeki sermaye oranı teknolojik gelişmelere paralel olarak artmıştır. Sağlık hizmet sunucularının zamanla büyük tıp merkezlerine dönüşümüyle birlikte, yaşlanan nüfus, medikal teknolojik gelişmeler ve diğer birçok faktörle artan sağlık hizmetleri maliyetleri büyük bir küresel soruna dnşmştir. Hastanelerin komplike yapılarından dolayı sağlık hizmetlerinin gerçek maliyetlerinin tam olarak belirlenememesi, doğru bir Şekilde ölçülememesi ve yönetilememesi sağlık hizmet maliyetlerindeki bu artışın altında yatan nedenlerdendir (Kaplan, Porter ve Frigo, 2017, s. 24).

Hiç kuşkusuz kra etki eden en önemli değişken maliyettir. Maliyetin birçok tanımı olmasıyla birlikte, “belli bir amaca ulaşmak için katılanan fedakrlıkların tümü” literatürde en yaygın olan tanımdır (etiner, 2000, s. 18). Bu tanım ışığında; fiili kapasitesi ve farklı kapasite kullanım seviyelerinde, hasta sayısı, hizmet verilen branşlar, ortalama yatış süreleri, sunulan otelcilik hizmetleri seviyesi, ilaç ve tıbbi sarf malzeme giderleri, diğer girdi fiyatları seviyesi, personel sayısı ve eğitim programları hastanelerin maliyetlerine etki eden başlıca faktörlerdir (Seçim, 1991, s. 5). Bu faktörlerin birçoğu hastane maliyetleri için tüketim harcama kalemlerini oluştururken, ülke ekonomisine dolaylı olarak etki eden yatırım harcamalarını oluşturur (Can ve İbicioğlu, 2008, s. 261).

Maliyetlerinin düşürülmesinde hastane yöneticileri; tedavi ve sonuçlarını lememe, hastanelerin komplike yapıları, örgütlenme eksikliği, talebin belirsizliği, çalışan ve tüketicilerin yaklaşımları,

ücretlendirme sistemi, tabiplerin yönetsel yetenek eksiklikleri, ülke ekonomisinde yaşanan enflasyonun etkisi gibi engellerle karşılaşmalar (Thungjaroenkul ve Kunaviktikul, 2006, s. 238).

Hastane yöneticileri kâr etmek ve kârlarını en üst seviyeye ulaştırma amacını, yüklediği maliyetleri dikkate alarak, bilinçli ve organize çabayla hazırlanmış gerçekçi bir kâr planlaması ile gerçekleştirebilir (Kısakürek, 2010, s. 239). Kâr planlaması, işletmenin ticari faaliyetinin konusu olan mal veya hizmetlerin birim değişken maliyetleri, satış veya üretim miktarı ve bu mal veya hizmetlerin birim satış fiyatı ile işletmenin toplam sabit maliyetlerinden oluşan dört değişkenin birbiri ile olan ilişkisini dikkate alır (Hatipoğlu, 1986). Burada maliyet hacim kâr analizleri, analizi yapılan mal veya hizmetin satış miktarı, satış fiyatı, birim değişken ve toplam maliyetlerinden oluşan bu dört değişkenin aralarındaki ilişkiyi açıklayarak kâr planlamasına direkt katkı sağlar. Fakat maliyet-hacim-kâr analizleri, bu dört değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken dayandığı bazı varsayımların gerçekçi olmadığı gerekçesiyle eleştirilere sebep olmaktadır. Buradaki eleştirilerin amacı, bu analizin gerçekçi veya faydası olmadığı manasında yorumlanmamalı, bunun yerine yöneticilerin karar verme amaçlı bu analizi kullanırken eleştirileri ve varsayımları dikkate almaları yönündedir (Atamanalp, 1973, s. 27).

Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalara genel olarak bakacak olursak; satış hacmi ve maliyetler arasında fonksiyonel bir ilişki kuran MHK analizleri ilk defa Jaedicke ve Robichek tarafından 1964 yılında ortaya konmuştur (Yunker ve Yunker, 1982, s. 21).

Yuan (2009) çalışmasında, maliyet hacim kâr analizleriyle toplam kâra, birim katkı payının satış miktarı ile çarpıldıktan sonra sabit maliyetlerin düşülmesiyle aşağıdaki gibi formüle etmiştir.

Toplam Kâr = Satış Miktarı*(Birim Satış Fiyatı – Birim Değişken Maliyet) – Toplam Sabit Maliyetler

Lulaj ve İseni (2018) üretim ve hizmet işletmelerinde yaptıkları çalışmalarda; en çok satış yapan ürünlerle hizmet verebilmek için pazarı keşfetmesi, planlama ve karar verme sürecinde önemli bir ölçüt olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yüksek üretim ve satış kapasitelerinde gelir ve kâr artışlarına maliyet-hacim- kâr analizleri yardımıyla ulaşabilecekleri tespit edilmiştir.

Clementine (2016) tarafından yapılan çalışmada; Ruanda'nın tamamının temiz suya kavuşması için Ekonomik Kalkınma ve Yoksulluğu Azaltma Strateji II kapsamında Ruanda Hükümetine ait olan, kâr amacı gütmeyen başbaşa noktasında kalarak hedeflerine daha kısa sürede ulaşmayı hedefleyen Water and Sanitation Corporation (WASAC) şirketinin 2015 yılı verileri kullanılmıştır. Çalışmada, şirketin başbaşa noktasına, satışlarını %106,10 arttırarak 24.171.593.698 Ruanda Fransı seviyesi satış hacminde ulaşabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca şirket yönetiminin, hedeflerine maliyet-hacim-kâr analizlerini yönetsel bir araç olarak kullanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Asih ve Eng (2021) çalışmalarında Malezya da sabit disk üreten çok uluslu bir şirketin verilerini kullanmış ve şirketin üretim hacminin 9 adet olması durumunda başbaşa noktasına ulaşacağını tespit etmiştir.

Younis vd. (2010) Filistin Nablus' ta Rafidy Hastanesinde gerçekleştirdikleri MHK analizi çalışmasında, hastane maliyetlerinin %30 unu değişken maliyetler oluştururken, %70' i sabit maliyetlerden oluştuğu sonucuna varmıştır.

Le vd. (2020) tarafından Vietnam'da devlet üniversitelerinde yapılan araştırmada 2018 ve 2019 yılına ait bilgiler kullanılmıştır. Bir karar verme aracı olarak yapılan MHK analizine yöneticilerin gereken ilgiyi göstermediği ayrıca yapılan analizin maliyetleri ayrıştırma konusunda yetersiz ve basit kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Manjunatha ve Rajini (2022) çalışmalarında Hindistan'da özel bir hastane olan City Central Hospital Pvt. Ltd.' nin 2016 - 2020 yılları arasındaki beş yıllık faaliyet raporları ve finansal bilgileri kullanılmıştır. Şirketin satış hacmiyle beraber maliyetlerinin de arttığı, başbaşa noktası satış hacminin yıllara göre azaldığını buna karşılık bazı yıllar zararında olduğu ve şirketin likidite durumunun iyileştirilmesi gerektiğini tespit etmiştir.

Literatür incelendiğinde ülkemizde sağlık sektöründe yapılan MHK analizlerinden bazıları;

Bozdemir ve Akaytay (2017) tarafından bir devlet hastanesinin tomografi biriminin 2015 yılı verileri baz alınarak yapılan MHK analizi çalışmasında, birimin kâr elde ettiğini yani 2015 yılındaki satış hacmindeki gelirin toplam maliyetleri aştığı tespit etmiştir.

Karaşın (2023) alışmasında İstanbul’ da dal (brans) hastanesi olan özel bir göz hastanesinin ameliyathanesine ait 2020 yılı verilerini kullanmıştır. Çalışmada; hastanede 148 farklı cerrahi işlem yapıldığı, bunların 48 çeşidinden zarar ederken, 2020 yılında 148 işlem toplamından 7.464.575,10 kâr elde ettiğini ve %44 oranında kâr marjına sahip olduğunu tespit etmiştir.

Bozdemir ve Karaşın (2022) tarafından yapılan çalışma, özel bir göz hastanesi ameliyathane ünitesinde yapılan başka bir çalışma olarak literatürde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada 2019 yılına ait veriler kullanılmış ve ilgili birimde toplamda 137 çeşit cerrahi işlem gerçekleşirken bunlardan 37 türünde zarar gerçekleştiğı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmanın yapıldığı hastanenin ameliyathane biriminde faaliyet kârının 5.959.092,45 TL, kâr marjının ise %35 oranında gerçekleştiğı sonucuna varılmıştır.

Keleş (2021), çalışmasında hastanenin tıbbi laboratuvar bölümleri için yaptığı örnek MHK analizinde, patoloji, mikrobiyoloji ve biyokimya laboratuvarlarının her biri için sırasıyla 50.000 TL, 600.000 TL ve 350.000 TL kâr elde ettiğini tespit etmiştir.

Kısakürek vd. (2011) tarafından Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Kardiyoloji Bölümünün Anjiyo Biriminde yapılan maliyet hacim kâr analizinde 2009 yılına ait veriler kullanılmıştır. Yapılan alışmada Anjiyo Biriminin 2009 yılı için toplam gelirinin 912.800,46 TL iken toplam giderinin 836.355 TL, kârlılık oranının %8,28, başabaş noktası satış hacminin ise 814.743,1 TL olarak gerçekleştiğı tespit edilmiştir.

Kısakürek ve Biçer (2011) tarafından Sivas ilinde bir devlet hastanesi MR (Manyetik Rezonans) görüntüleme birimi maliyet hacim kâr analizi 2009 yılı verileri kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analiz ile hastanenin ilgili biriminin 2009 yılında toplam satışlarının 1.222.838,94 TL olduğu, başabaş noktasına ise 911.880,82 TL’ lik satış hacmiyle ulaştığı ve %22,9 kârlılık oranının gerçekleştiğı tespit edilmiştir. Ayrıca sağık hizmetlerinde maliyetlerin dikkate alınmadan fiyatlandırma yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ercan vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada; Gaziantep ilinde bir devlet hastanesi 2011 yılı verileri kullanılarak görüntüleme biriminin MR (Manyetik Rezonans), tomografi ve ultrason ünitesinin MHK analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, ilgili ünitelerin çalışmanın yapıldığı yıl itibari ile toplam satış hacminin 5.992.542,50 TL, satış maliyetlerinin 3.358.622,12 TL, toplam kârının 2.633.920,38 TL ve kârlılığının ise %43,95 olduğu tespit edilmiştir.

Köse vd. (2015) yaptıkları çalışmada, İstanbul’ da faaliyette bulunan özel bir hastanenin 2009 yılı verileri kullanılarak tomografi birimini MHK analizi yardımıyla finansal açıdan değerlendirmiştir. Çalışmada tomografi birimde 2009 yılında sunulan 20 tomografi hizmet çeşidinin 14 türünün maliyetlerini karşılayamadığı, toplam 76.576,36 TL satış gelirinden maliyetler düşüldüğünde 14.567,77 TL zarara uğradığı ve fiyatlandırmanın maliyetler ışığında yapılması gerektiğı sonucuna ulaşılmıştır.

Ocak vd. (2004) alışmalarında Muğla Devlet Hastanesi tomografi biriminde Maliyet–Hacim–Kâr Analizi yapılmış, birimin kâr marjının %71 olduğu tespit edilmiştir.

Materyal ve Metot

Üretim, yatırım, modernizasyon veya otomasyon kararları alırken ya da üretim bileşiminin değiştirilmesi gerektiğı durumlarda alınacak kararlarda, bazı hatalı yönleri olsa da başabaş noktası analizleri olarak ifade ettiğimiz Maliyet-Hacim-Kar (MHK) analizleri, yöneticilere yol gösteren analizlerdir. Ayrıca MHK analizleri, yöneticilere iş hacminin kâr ve maliyet üzerindeki etkisini aynı anda değerlendirme imkânı da verir (Chrysfafis ve Papadopoulos: 2009). Ancak bu kararları alırken, sadece başabaş noktası analizini kullanmak işletmeye fayda sağlamayacağı gibi işletmenin zararına sebep olabileceğı de unutulmamalıdır. Bu sebeple işletme ile ilgili nihai kararı verirken MHK analizi ile birlikte diğer analizleri de değerlendirmek önemli olacaktır. Çünkü sınırlı sayıdaki kaynakların etkin bir şekilde kullanımının ciddi önem arz ettiğı işletmelerin, girdileri verimli bir şekilde kullanılarak maksimum düzeyde çıktı elde etmeleri ancak işletme biliminin ilkeleri doğrultusunda hareket etmeleriyle ve işletme yöneticilerinin bu doğrultuda kararlar alınmasıyla mümkün olabilir (Yanık, Ekinci, Kavuncubaşı ve aşkurlu, 2012, s. 67).

MHK analizleri işletmelerde olduğu gibi hastanelerdeki yöneticilere de ciddi faydalar sağlayacaklardır. Öyle ki hastaneler de artık bir üretim birimi olarak oldukça geniş bir alanda hizmet vermektedirler. Bu durum da hastanelerde sunulan hizmetlerin yapısının değişmesine ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bu sebeple hastane hizmetlerinin planlanması ve kaynak dağılımının yapılabilmesi noktasında, verilen bu hizmetlerin bir arada sunulmasının hastane maliyetlerini nasıl etkilediğinin bilinmesi oldukça önem kazanmaktadır. Ancak günümüzde en küçük işletmeler dahi alacakları kararlarda ve geleceğe yönelik

planlamaların yapılmasında yol gösteren MHK analizlerini kullanırken, hastane yönetimleri bu tip analizleri kullanma gereksinimi bile duymamaktadır. Oysaki hastaneler, ilaç ve sarf malzemeleri, nitelikli insan gücü, makine ve tıbbi teçhizat gibi çeşitli girdilerin bir arada bulunduğu, bunların farklı yöntemler dâhilinde çeşitli çıktılara dönüştürüldüğü hem kişisel sağlığın hem de toplumsal yararın gözetildiği karmaşık organizasyonlardır. Bu sebeple, hastanelerin oldukça önem arz eden bu maliyetlerini kontrol edebilmek de yönetim açısından ciddi bir problemdir (Rawabdeh, 2005, s. 62).

Ülkemizde yürütülen sağlık hizmetlerinin büyük bir bölümü kamuya ait hastaneler ile yürütülmektedir. Bunun yanında 27.05.2007 tarih ve 26532 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan yönetmelikle; BAĞ-KUR, SSK çalışanları, Emekli Sandığı mensupları ile bunların bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin ve Yeşil Kartlı bireylerin tedavi hizmetlerinin resmi sağlık kurumları ile birlikte özel sağlık kurum ve kuruluşlarında da yapılmasına imkân verilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığının 2021 yılında yayınladığı *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2019*'a göre ülkemizde 2002 yılında; 1156 hastaneden 271'inin mülkiyeti kamuya değil gerçek veya tüzel kişiliklere ait olup özeline sektördeki payı %23 olarak gerçekleşirken 2019 yılında bu oran %37'lere kadar (1538 hastaneden, 575'i özel sektöre ait) çıkmıştır. Yine aynı istatistiklere göre, 2019 yılında toplam 1213 Bilgisayarlı Tomografi cihazının %43'ü (524 Tomografi cihazı) özel sektöre aittir (T.C. Sağlık Bakanlığı: 2021). Bu veriler, özel sektörün sağlık sektöründeki payının her geçen gün arttığını ve sektördeki rekabetinde aratarak devam edeceğini göstermektedir. Bu sebeple hastane yönetimleri, kurumların rekabet gücünü arttırmak, geleceğe yönelik stratejiler geliştirmek, daha rasyonel kararlar alabilmek, hastane kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilmek için MHK analizleri gibi birtakım analizlere gün geçtikçe daha çok ihtiyaç duyacaklardır.

Günümüzde hastalıklarla ilgili teşhis aşamasında, gelişen teknolojiyle birlikte laboratuvar ve tıbbi cihazlardan elde edilen sonuçlar dikkate alınırken, bu olanakların olmadığı dönemlerde hekimler bilgi ve tecrübelerine dayanarak bu kararları alabiliyorlardı (Kıyakürek ve Biçer, 2011, s.282). Bu teknolojik cihazlar kullanılarak yapılan teşhis yöntemlerinden biride, uygulama yapacağımız bölümde incelenen Bilgisayarlı Tomografi (BT) veya Computer Tomography (CT) görüntüleme yöntemi olan ve vücudun incelenen bölgesinin x ışınları (röntgen ışını) ile kesitsel olarak görüntüsünü oluşturmaya yönelik yapılan radyolojik teşhis yöntemidir. Bu yöntem ile hasta bilgisayarlı tomografi cihazının masasında hareket etmeksizin yatar ve masa uzaktan kumanda yardımıyla veya manuel olarak cihazın "gantry" adı verilen açıklığına sokulur. Cihaz hasta etrafında 360 derecelik bir dönüş hareketi yapar ve "gantry" boyunca dizilmiş detektörler ile x-ışını demetinin vücudu geçen kısmı saptanır. Elde edilen veriler cihazın bağlı olduğu bilgisayar tarafından işlenir. Sonuçta incelenen bölgedeki dokuların art arda kesitsel görüntüleri oluşturulur ve bu görüntüler bilgisayar ekranına aktarılarak burada kolaylıkla izlenebilir.

Çalışma "Başoğlu Doğum ve Cerrahi Kliniği" adı ile 1967 yılında kurulan ve 1997 yılından itibaren Özel Büyük Anadolu Hastanesi olarak hizmete devam eden 40 yataklı hastanenin Tomografi biriminde yapılmıştır. Tomografi biriminin 2006 yılına ait elde edilen verileri kullanılarak Maliyet-Hacim-Kâr analizleri yapılmıştır. Çalışmaya ait veriler; arşiv, muhasebe, personel ve yönetim birimlerinden elde edilmiştir.

İşletmeler de tek çeşit hizmet veya mamul imal edilip satıldığı, şayet birden fazla mamul ya da hizmet imal edilip satılıyorsa üretim bileşiminin değişmediği, sürekli aynı kaldığı maliyet-hacim-kâr analizlerinin göz ardı edilmemesi gereken en önemli varsayımlarından biridir. Buna karşılık tomografi biriminde birden fazla hizmet üretimi yani tomografi çekimi gerçekleşmiştir. Bu ürün çeşitliliğini teke indirmek, hepsini aynı cinsten ifade edebilmek için değerlendirme katsayısı (DK) kullanılmış ve bu sayede toplam üretim miktarını tek bir ürün cinsinden hesaplanmıştır. Hastane de en çok çekilen film türünü baz alıp, çekilen bilgisayarlı tomografi (BT) filmlerini baz alınan bu film türünden ifade etmek yani bütün BT leri baz BT ile eşdeğer şekle getirmek, değerlendirme katsayısının kullanım amacıdır. Bu yapılırken dönüştürmenin temel unsuru direkt üretim maliyetlerinden ilk madde ve malzeme özelliğindeki çekim esnasında hastaya gönderilen x-ışını diğer bir ifade ile şua(kesit) sayısı kullanılmıştır. Hastane de en çok çekimi yapılan tomografi film çeşidi bilgisayarlı beyin tomografisi (BBT) olup, her bir hastaya bir beyin tomografisi filmi için ortalama 12 x-ışını gönderilmektedir. Kesit(x-ışını) sayısı 12 olan BBT filmi için değerlendirme katsayısı 1 alınmış, diğer çekimi yapılan BT ler harcadıkları x-ışını sayısına göre 12 ile orantılanmış ve BBT cinsinden miktarı hesaplanmıştır. Yıllık çekimi yapılan 1754 adet tomografi filminin her çeşidi için değerlendirme katsayıları ve değerlendirme katsayısının ile miktarı çarpılarak BBT Cinsinden toplam miktarı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tomografi Ünitesi BT Miktarları

Tetkik (BT)	şua (Kesit) Sayısı	D.K.	BT	BBT Cinsinden
BBT	12	1	677	677
Thorax	24	2	140	280
Lomber	15	1,25	296	370
Servical	18	1,5	244	366
Paranasal	15	1,25	148	185
Tüm Batın	36	3	146	511
Üst Batın	24	2	50	100
Alt Batın	24	2	13	26
Pelvis	18	1,5	12	18
Temporal	15	1,25	28	35
TOPLAM			1754	2568

İşletmeler maliyet-hacim-kâr analizleri yardımı ile belirli üretim seviyelerindeki maliyetleri inceleyerek bunların kara olan etkisini açıklamaya çalışır. MHK analizleri; toplam gelir, toplam maliyet ve kâr fonksiyonunun belirlenmesi, başabaş noktası, güvenlik payı ve kâr marjının tespitinden sonra bulguların MHK Grafiği ve Hacim-Kâr Grafiğinde gösterilmesi gibi aşamalardan oluşur.

Toplam gelir (TG), mal veya hizmetin birim satış fiyatı (f) ile toplam üretim veya satış miktarının (x) çarpılmasıyla elde edilir. $TG = fx$

Hastanede çekilen tomografi çeşidi birden fazla olduğu için, her bir BT'nin fiyatı yıllık hizmet miktarı ile çarpılarak elde edilen tutarların toplamını oluşturan toplam gelir Tablo 2. deki gibi hesaplanmıştır.

Tablo 2. Toplam Gelir

Tetkik (BT)	Miktar	Fiyat	Tutar
BBT	677	127	85.979
Thorax	140	165	23.100
Lomber	296	127	37.592
Servical	244	127	30.988
Paranasal	148	127	3.556
Tüm Batın	146	198	28.908
Üst Batın	50	127	6.350
Alt Batın	13	127	1.651
Pelvis	12	127	1.524
Temporal	28	127	3.556
Toplam Net Satışlar			223.204

Toplam Gelir;

$$TG = 223.204,00 \text{ TL}$$

Hastanelerde düşük kapasite kullanım oranları, teknolojik yeniliklerle gelişen sağlık hizmetlerine olan yoğun talep, hükümetlerin yanlış politikaları ve enflasyon gibi sebepler hastane maliyetlerinin artmasına etki eden önemli faktörlerdendir. Hastaneler artan bu maliyetlerini doğru şekilde ölçüp kontrol altına alarak maliyetlerini minimum seviyeye indirme çabasında olurlar. Bunun için ilk yapılması gereken maliyet çeşit ve fonksiyonlarının belirlenmesidir (Ocak, Gider, Top ve Akar, 2004, s. 3).

Toplam maliyet fonksiyonu, her bir gider kalemi için ayrı ayrı hesap edilen gider fonksiyonlarının toplamından oluşurken, bu fonksiyonun üretim veya satış miktarına bölünmesi ile birim maliyet fonksiyonu elde edilir. Burada maliyet fonksiyonları oluşturulurken hizmet üretilen esas üretim yerleri dışında kalan yardımcı hizmet yerlerine ait giderler, gider türüne göre seçilen maliyet dağıtım anahtarları yardımı ile tomografi birimi ile birlikte 14 esas hizmet üretim birimlerine dağıtılır.

Çekilen bilgisayarlı tomografi tetkiklerinin maliyetini oluşturan gider yerleri için gider fonksiyonu (Y); üretim miktarının (x) birim değişken maliyetle (a) çarpılarak sabit maliyetin (b) eklenmesi ile aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$Y = ax + b$$

X-ışını Gider Fonksiyonu

Tomografi biriminde kullanılan x-ray tüpünün edinme bedeli 42.372 TL olup, yaklaşık 300.000 kesit şua göndermektedir

$$\begin{aligned} \text{Bir şua (kesit) maliyeti} &= \text{x-Ray Tüpü Maliyeti} / \text{Toplam Şua Sayısı} \\ &= 42.372 / 300.00 = 0,14124 \text{ TL/Kesit} \end{aligned}$$

Her bir BT için x-ışını gideri= 12 x 0,14124= 1,695 TL,

Her bir BBT için 12 kesit kullanıldığından ve x-ışını gider fonksiyonu;

$$Y_{\text{x-ışını}} = 1,695x + 0 \text{ olur.}$$

Film Giderleri Fonksiyonu

BT çıktılarını koli fiyatı 1.650,00 TL olan 35x43 cm ebadındaki filmlere basılmakta olup her bir kolide 1000 adet film olduğundan film gider fonksiyonu;

$$Y_{\text{Film}} = 1,65x + 0 \text{ şekline formüle edilmiştir.}$$

Elektrik Enerjisi Giderleri Fonksiyonu

Çalışma yapılan tomografi biriminde; tomografi cihazı, çıktıların alındığı baskı cihazı, aspiratör, klima ve aydınlatma giderlerinin oluşturduğu, beş ayrı enerji tüketim yeri için ayrı ayrı hesaplanan gider fonksiyonunun toplamıyla elektrik enerjisi gider fonksiyonu hesap edilmiştir. Birimde kullanılan cihazların spesifikasyonlarının belirtildiği kullanım kılavuzlarından faydalanılarak, cihazların enerji sarfiyatları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışan ve yöneticilerin bilgilerine göre birim haftalık ortalama 50 saat hizmet sunmaktadır.

Analizlerin yapıldığı dönemde hastaneye elektriğin birim maliyeti ise; Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin ticarethaneler için elektrik tarifesi olan 0,15195 TL/kwh' dir.

Tomografi cihazı her bir x-ışını (kesit) için 0,84 kwh enerji harcarken, bekleme (stand-by) esnasında saate 4 kwh enerji tüketmektedir. Cihazın BBT başına değişken elektrik enerjisi gideri yaklaşık (12x0,84x0,15195) 1,53 TL olurken, stand-by durumunda harcadığı ve sabit gideri oluşturan aylık (50x4= 200 saat) tüketim tutarı ise (200 x 4kwh x 0,15195) 121,56 TL' dir. Buna göre cihazın yıllık enerji gideri fonksiyonu;

$$Y_{\text{Elektrik-Tomografi}} = 1,53x + (121,56 \times 12)$$

$$Y_{\text{Elektrik-Tomografi}} = 1,53x + 1.458,72 \text{ dir.}$$

Baskı cihazı saate; baskı esnasında 0,7 kwh, stand-by durumunda ise 0,2 kwh enerji harcamakta ve bir baskı ortalama 45 saniye sürmektedir. Buna göre baskı cihazının yıllık gider fonksiyonu;

$$Y_{\text{Elektrik-Baskı}} = 0,014x + 72,94 \text{ tür.}$$

Ortam sıcaklığını uygun koşullarda tutabilmek için tomografi cihazıyla eş zamanlı çalıştırılan klimanın tüketimi 4 kwh/saat iken gider fonksiyonu aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$Y_{\text{Elektrik-Klima}} = 0x + 1.458,72$$

Tomografi birimi çekim esnasında oluşan iyonize olmuş hava, saatte 1,3 kwh enerji harcayan sanayi tipi aspiratör ile tahliye edilmekte ve bu aspiratörde tomografi cihazı ile eş zamanlı çalışmaktadır. Buna göre aspiratörün yıllık tüketim fonksiyonu;

$$Y_{\text{Elektrik-Aspiratör}} = 0x + 47,41 \text{ dir.}$$

Birimin aydınlatılmasında 12 adet 50 watt'lık spot lambalar kullanılmaktadır. Aydınlatma gideri için birimde tüketilen enerjiye ilaveten yardımcı hizmet gider yerlerinin aydınlatma maliyetleri de dağıtım anahtarı alan m² si kullanılarak dağıtılmış ve gider fonksiyonu oluşturulmuştur.

$$Y_{\text{Elektrik-Aydınlatma}} = 0x + 258,25$$

Tomografi biriminde harcanan elektrik enerjisi gider yerlerinin her biri için oluşturulan gider fonksiyonlarının toplanması ile birimin elektrik gider fonksiyonu aşağıdaki gibi bulunur.

$$\begin{aligned} Y_{\text{Elektrik-Tomografi}} &= 1,5300x + 1.458,72 \\ Y_{\text{Elektrik-Baskı}} &= 0,0140x + 72,94 \\ Y_{\text{Elektrik-Klima}} &= 0,0000x + 1.458,72 \\ Y_{\text{Elektrik-Aspiratör}} &= 0,0000x + 47,41 \\ Y_{\text{Elektrik-Aydınlatma}} &= 0,0000x + 258,25 \end{aligned}$$

$$Y_{\text{Elektrik}} = 1,5314x + 3.296,04$$

Personel Giderleri Fonksiyonu

Çalışma yaptığımız tomografi biriminde iki radyoloji teknisyeni, bir yardımcı personel hizmet sunulmaktadır. Ayrıca bir radyoloji uzmanı hekim tomografi birimi ile birlikte röntgen ve ultrason biriminin oluşturduğu görüntüleme bölümünün şefliğini yürüttüğü için uzman hekime ait personel giderinin 1/3 ü tomografi birimine yansıtılmıştır. Yönetim ve yardımcı hizmet personelinin oluşturduğu giderlerin 1/14 ü tomografi birimine yansıtılarak personel gider fonksiyonu aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$Y_{\text{Personel}} = 0x + 54.032,88$$

Kırtasiye Giderleri Fonksiyonu

Birimde tamamı değişken giderlerden oluşan kırtasiye giderlerini; basılı evrak olan BT talep formu, film poşeti, yazıcı toneri ve kâğıtlarının oluşturduğu gider fonksiyonu aşağıdaki gibidir.

$$Y_{\text{Kırtasiye}} = 1,0436x + 0$$

Yemek Giderleri Fonksiyonu

Çalışma yaptığımız hastane yemeği dışarıdan satın almakta her bir öğün için yemek firmasına 3,3 TL ödeme yapmaktadır. Birim çalışanları ve diğer personele ait gider dağıtımını yapılırca yemek giderleri fonksiyonu;

$$Y_{\text{Yemek}} = 0x + 3,747,24 \text{ olarak formüle edilir.}$$

Temizlik Giderleri Fonksiyonu

Çalışma yaptığımız hastane temizliği, hizmet alımı yolu ile 49.000 TL bedel karşılığı dışarıdan satın almaktadır. Hastanede toplamda 2.150 m² esas hizmet üretim yerinin 19 m² tomografi birimi için yıllık gider fonksiyonu aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$Y_{\text{Temizlik}} = 0x + 433,02$$

Kira Giderleri Fonksiyonu

Hastanenin 58.310 TL yıllık kira bedelinin, kantin işletmecisine ait 600 TL kirası düşüldükten sonra 19 m² lik tomografi biriminin yıllık kira fonksiyonu;

$$Y_{\text{Kira}} = 0x + 6.120 \text{ şeklinde yazılır.}$$

Isınma Giderleri Fonksiyonu

Tomografi biriminde, tomografi cihazının çalışması esnasında yaydığı ısıdan dolayı birimde ısınma amaçlı ısıtıcı, radyatör vb. ısı kaynağı kullanılmamaktadır. Dolayısıyla ısınma fonksiyonu oluşturulurken hastanenin ortak kullanım alanlarına ait ısınma giderleri m² kullanılarak dağıtılmış ve aşağıdaki fonksiyon elde edilmiştir.

$$Y_{\text{Isınma}} = 0x + 120,23$$

Amortisman Giderleri

Hastanenin muhasebe kayıtlarına göre; tomografi cihazı ve klima 1 TL'lik iz bedeli ile takip edilirken, baskı cihazının yıllık amortisman gideri 4.800 TL'dir. Buna göre amortisman gideri fonksiyonu;

$$Y_{\text{Amortisman}} = 0x + 4.800 \text{ şeklinde yazılır.}$$

Bakım-Onarım Giderleri Fonksiyonu

Çalışma yaptığımız hastane tomografi ve baskı cihazı için yetkili servisleri ile 8.400 TL karşılığı yedek parça giderleri hariç bakım sözleşmesi imzalamış, çalışma yapılan yıl için tomografi ve baskı cihazı için yedek parça gideri gerçekleşmediği için, yıllık gider fonksiyonu;

$$Y_{\text{Bakım-Onarım}} = 0x + 8.400 \text{ olur.}$$

Yukarıda 11 gider kalemi için tek tek bulunan gider kalemlerinin toplanması ile Tomografi Biriminin yıllık toplam maliyet fonksiyonu Tablo 3'te oluşturulmuştur.

Tablo 3. Maliyet Fonksiyonu

Y _{x-Işını}	=	1,6950x	+	0,00
Y _{Film}	=	1,6500x	+	0,00
Y _{Elektrik}	=	1,5314x	+	3.296,04
Y _{Personel}	=	0,0000x	+	54.032,88
Y _{Kırtasiye}	=	1,0436x	+	0,00
Y _{Yemek}	=	0,0000x	+	3.747,24
Y _{Temizlik}	=	0,0000x	+	433,02
Y _{Kira}	=	0,0000x	+	6.120,00
Y _{Isınma}	=	0,0000x	+	120,23
Y _{Amortisman}	=	0,0000x	+	4.800,00
Y _{Bakım-Onarım}	=	0,0000x	+	8.400,00
Y _{TOMOGRAFI}	=	5,92x	+	80.949,41

$Y_{TOMOGRAFI} = 5,92x + 80.949,41$ olarak bulunan yıllık maliyet fonksiyonu 12'ye bölünerek aşağıdaki gibi;

$Y_{TOMOGRAFI} = 5,92x + 6.745,78$ aylık maliyet fonksiyonu bulunur.

Bulgular

Kar fonksiyonunu tespit etmeden önce toplam değişken maliyetler, katkı payı ve oranının hesaplanması gerekir.

Toplam Değişken Maliyet (TDM) = Birim Değişken Maliyet x Miktar (BBT Cinsinden)
 $= 5,92 \times 2.568 = 15.202,56$ TL

Toplam Katkı Payı = Toplam Net Satışlar – TDM
 $= 223.204,00 - 15.202,56 = 208.001,44$ TL

Katkı Oranı = Toplam Katkı Payı / Toplam Net Satışlar
 $= 208.001,44 / 223.204,00 = 0,93$

Birimin katkı oranının 0,93 olması; çalışma yapılan yıldaki net satışların %7'lik payın değişken maliyetleri karşıladıktan sonra sabit maliyetleri karşılamak ve kâr için 0,93'lük kısmın kaldığı şekilde ifade edilmektedir.

Çalışma yapılan tomografi biriminde sunulan hizmet çeşidi birden fazla olduğu için kâr satış tutarının fonksiyonu olarak hesaplanmaktadır.

Kâr = (Katkı Oranı x Toplam Net Satışlar) – Toplam Sabit Maliyetler
 $= (0,93 \times 223.204,00) - 80.949,41 = 126.630,31$ TL

Tomografi biriminin başabaş noktası (BBN) satış hacmi tutarı;

$BBN_{Tutar} = \text{Toplam Sabit Maliyetler} / \text{Katkı Oranı}$
 $= 80.949,41 / 0,93 = 87.042,38$ TL olarak hesaplanmıştır.

Tomografi birimi 87.042,38 TL tutarında tomografi filmi çekerse, hastane maliyetlerinden birime düşen kısmı karşılayacağı, bu tutarın üzerindeki satış hacminin kâra pozitif edeceği anlamına gelmektedir.

Güvenlik Payı = Toplam Net Satışlar - BBN_{Tutar}
 $= 223.204,00 - 87.042,38 = 136.161,62$ TL

Güvenlik Oranı = Güvenlik Payı / Toplam Net Satışlar
 $= 136.161,62 / 223.204,00 = 0,61$

Hesaplamalar sonucu elde edilen güvenli payı ve oranı; çalışma yaptığımız hastanenin tomografi biriminin zarardan 136.161,62 TL uzakta olduğu, başka bir ifadeyle satışlarında meydana gelecek %61'lik azalma neticesinde zarardan bahsedilebileceği anlamını taşır. Güvenlik payının ve oranının yüksek olması birimin zarar riskinin daha az olduğu şeklinde ifade edilir.

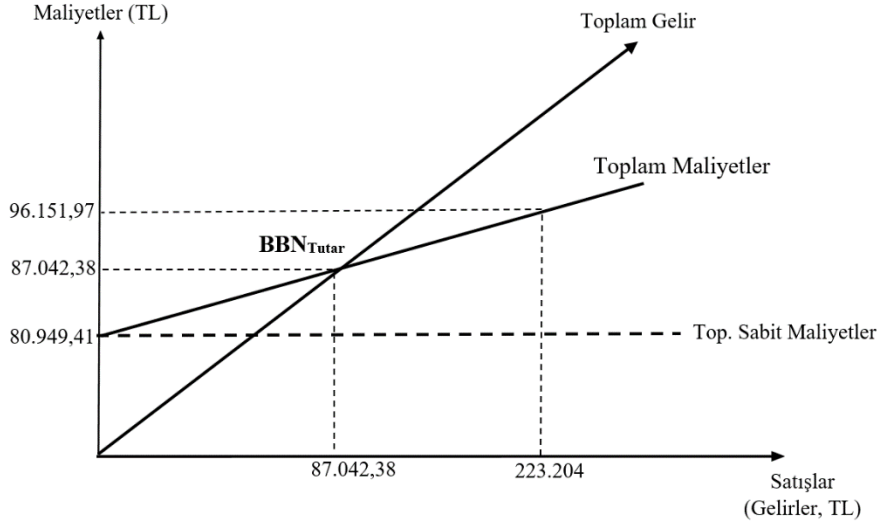
Kâr Marjı = Güvenlik Oranı x Katkı Oranı

Kâr Marjı

$$= 0,61 \times 0,93 = 0,57 \text{ veya}$$

$$= \text{Kâr} / \text{Toplam Net Satışlar}$$

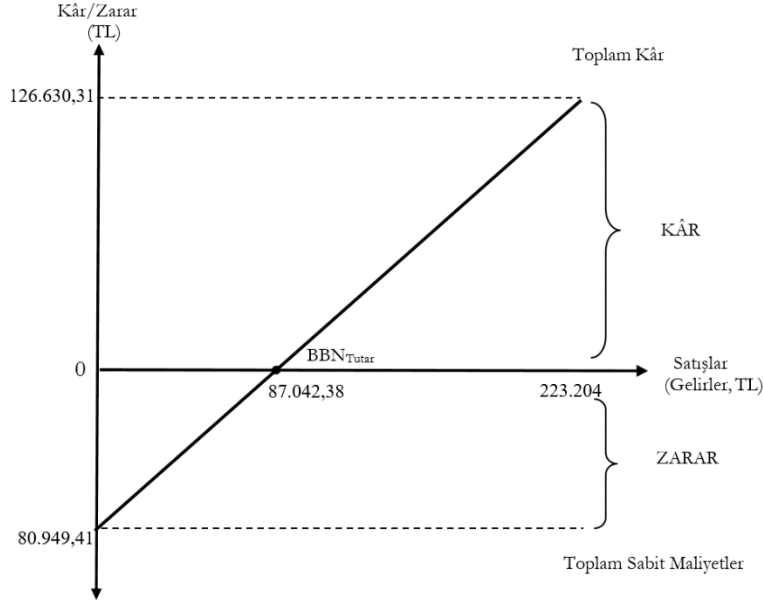
$$= 136.161,62 / 223.204,00 = 0,57 \text{ şeklinde hesaplanır.}$$

Şekil 1. Başabaş Grafığı

Yapılan maliyet hacim kâr analizi verileri ışığında dikey ekseninde toplam maliyetleri, yatay ekseninde ise toplam satış tutarını (gelirleri) gösteren tomografi ünitesinin başabaş grafığı yukarıdaki gibi oluşturulmuştur. Ünitenin gelirlerinin gösterildiği düşey eksene paralel ve kesik çizgiler ile gösterilen doğrunun altındaki alan toplam sabit maliyetleri göstermektedir. Toplam sabit maliyetlerin gösterildiği dikey eksenden başlayıp yatay eksendeki miktarın artmasıyla eğimi artan, toplam maliyet doğrusu ile toplam sabit maliyet doğrusu altındaki alan ise değişken maliyetleri ifade eder. Şekil 1 de grafikte görüldüğü gibi, tomografi biriminde 80.949,41 TL tutarındaki toplam sabit maliyetlerini karşılayabilmek için ulaşması gereken başabaş noktası satış hacmi 87.042,00 TL olduğu, satışların bu noktayı aşması durumunda toplam gelir doğrusu toplam maliyet doğrusunun üzerine çıkarak, birim kâra geçmektedir.

Şekil 2' de hacim-kâr grafığı gösterilmiş olup dikey ekseninde kâr (veya zarar) yatay ekseninde ise toplam geliri ifade eden satışlar gösterilmiştir. Grafığe göre birimde hiç BT çekimi yapılmazsa 80.949,41 TL tutarında zarar gerçekteşecek, film çekim hizmet satışına başlamasıyla katkı oranı kadar sabit maliyetler karşılanacak, zarar kademeli olarak düşerek 87.042,00 TL'lik satış tutarında zararı tamamen karşılayıp artık sıfır kâr noktasına ulaşacaktır. Nihayet satış tutarı 223.204,00 TL ye ulaştığında 126.630,31 TL kâr sağlanmıştır.

Şekil 2. Hacim-Kâr Grafiği

Hastane yöneticileri, M-H-K analizleri yardımıyla gelecek yıla kâr planlaması yapabileceği gibi, stratejik hedefleri doğrultusunda hedeflenen satış geliri için ulaşması gereken satış hacminin ve bu hacimdeki maliyetinin ne olacağı hususunda hesaplamalar yapabilir. Bu hesaplamalar maliyet fonksiyonlarından (formüllerden) yararlanılarak yapılabileceği gibi, yukarıdaki grafikler yardımı ile gösterilebilir.

Hastanenin tomografi biriminde yapılan çalışmada kâr marjının yüksek oluşu, Sağlık Bakanlığının sağlık uygulama tebliği (SUT) ile tespit ettiği fiyatlandırmanın maliyete dayalı yapılmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan hastanelerin patoloji, mikrobiyoloji laboratuvarları, röntgen ve tomografi gibi tetkik hizmetleri ameliyathane, doğumhane, fizik tedavi, yoğun bakım vb. klinik birimlerinde sunulan hizmetlerin önemli ölçüde tamamlayıcı öğeleridir. Bundan dolayı hekimlerin tetkik isteme eğilimleri, dönemsel salgınlar gibi nedenler bu tür tamamlayıcı hizmetlerin sayısını önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim çalışmamızdaki hastanenin beyin cerrahi kliniğinin çalışma yaptığımız dönemin son beş ayında hizmet vermemesi tomografi biriminin aynı döneme denk gelen hasta sayısına dolayısıyla çekilen bilgisayarlı tomografi filmi sayısına olumsuz yönde etki ederek satış hacminde ciddi bir daralmaya neden olmuştur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sağlık sektörü dahil birçok hizmet kolunda toplam maliyeti oluşturan gider kalemlerinin çoğunun satış hacmine karşı duyarlılığı yok denecek kadar az olmasının nedeni, hizmet sektöründe toplam maliyetler içindeki sabit maliyetlerin oranının oldukça yüksek olmasıdır. Diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi hastanelerde de iş gücü en önemli üretim faktörlerinden biridir. Dolayısıyla çalışmamıza konu hastanenin uygulama yaptığımız birimde, personel giderleri; %84' lük toplam sabit maliyetlerinin %67' sini oluştururken, toplam maliyetlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmada; katkı oranı %93, güvenlik oranı %61 ve kâr marjı %57 olarak tespit edilmiştir. Kâr marjının yüksek oluşu, Sağlık Bakanlığının sağlık uygulama tebliği (SUT) ile tespit ettiği fiyatlandırmanın maliyete dayalı yapılmadığının göstergesidir. Öte yandan hastanelerin patoloji, mikrobiyoloji laboratuvarları, röntgen ve tomografi gibi tetkik hizmetleri ameliyathane, doğumhane, fizik tedavi, yoğun bakım vb. klinik birimlerinde sunulan hizmetlerin önemli ölçüde tamamlayıcı öğeleridir. Bundan dolayı hekimlerin tetkik isteme eğilimleri, dönemsel salgınlar gibi nedenler bu tür tamamlayıcı hizmetlerin sayısını önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim çalışmamızdaki hastanenin beyin cerrahi kliniğinin çalışma yaptığımız dönemin son beş ayında hizmet vermemesi tomografi biriminin aynı döneme denk gelen hasta sayısına dolayısıyla çekilen bilgisayarlı tomografi filmi sayısına olumsuz yönde etki ederek satış hacminde ciddi bir daralmaya neden olmuştur.

Bu çalışmanın, başta sağlık sektörü olmak üzere birden fazla hizmet üreten hizmet sektöründeki işletmelerde; sabit ve değişken maliyetlerin ayrımı, bu maliyetlerin üretilen hizmetlere dağıtımının

yapılması, maliyetlerin kontrol altına alınabilmesi ve üretilen hizmetlerin kârlılığının tespit edilmesi ile ilgili yapılacak çalışmalara yarar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Özel hastane yöneticileri, birincil amacı kar sağlamak olmayan kamuya ait hastaneler karşısında rekabet ederek varlıklarını sürdürüp maksimum kar elde etmek amacıyla kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanmak için fazladan çaba sarf etmeleri gerekir. Bu çabayı sarf ederken, birden fazla mal veya hizmet üreten tüm hizmet işletmeleri gibi hastanelerde işletmenin bütünü için sadece bir maliyet-hacim-kâr analizi yapmak sağlıklı sonuçlar vermeyeceği gibi yöneticiler için yanıltıcı olabilir. Yöneticilerin geleceğe yönelik daha rasyonel kararlar alabilmeleri için her bir departman ve/veya ürün için ayrı ayrı maliyet-hacim-kâr analizleri yaparak hastanenin tamamına yönelik değerlendirme yapmaları önerilmektedir.

Hastane yöneticileri de, diğer yöneticiler gibi öncelikle kullandıkları bu ve benzeri analizler neticesi ulaşılan bilgilerin yararına ve işletmeler için finansal yönetimin önemine inanması gerekir. Ancak bu inançla analiz yapılırken doğru veri kullanılıp, doğru analiz yöntemiyle ve tercih edilen bu yöntemin varsayımlarını dikkate alarak ulaşılabilecek sonuçlarla rasyonel kararlar alabilirler.

Etik Beyan

“Hastanelerde Maliyet-Hacim-Kâr Analizlerinin Uygulanabilirliği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Asih, H. M. ve Eng, C. K. (2021) Cost-volume-profit analysis for uncertain capacity planning: A case study paper. *Proceedings of the Second Asia Pacific International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Surakarta, Indonesia*.
- Atamanalp, M. C. (1973). 0° kâr noktası ve kâr analizleri. *Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 19-51.
- Bozdemir, E. ve Akaytay, A. (2017). Bir kamu hastanesi bilgisayarlı tomografi ünitesinin maliyet hacim kar analizi. *Mediterranean International Congress on Social Sciences*, 105, 127.
- Bozdemir, E. ve Karaşın, Y. (2022). Ameliyat klinik hizmet sunumunda maliyet hacim kâr analizi: Özel bir göz hastanesinde vaka çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 195-213.
- Büyükmirza, K. (2000). *Maliyet ve yönetim muhasebesi* (8. Baskı). Ankara: Barış Kitap Basın Yayın ve Dağıtım.
- Can, A. ve İbicioğlu, H. (2008). Yönetim ve yöneticilik yönünden üniversite hastanelerinin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 253-275.
- Chrysafis, K. A. ve Papadopoulos, B. K. (2009). Cost-volume-profit analysis under uncertainty: a model with fuzzy estimators based on confidence intervals. *International Journal of Production Research*, 47(21), 5977-5999.
- Clementine, I. (2016). *Cost volume profit analysis and financial forecast of water and sanitation corporation Rwanda* (Doctoral Dissertation).
- Çetiner, E. (2000). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ercan, C., Dayı, F. ve Nal, M. (2013). Sağlık işletmelerinde maliyet hacim kar analizi: Radyoloji ünitesi üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad)*, 5(9), 43-64.
- Hatipoğlu, Z. (1986). *Yönetim muhasebesi ve muhasebe belgeleri analizi*. İstanbul: Temel Araştırma A.Ş.
- Kaplan, R. S., Porter, M. E. ve Frigo, M. L. (2017). Managing healthcare costs and value. *Strategic Finance* 98(7), 24-33.
- Karashın, Y. (2023). Özel bir hastanenin ameliyathane ünitesinde maliyet-hacim-kar analizi uygulaması. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 245-265.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve sağlık kurumları yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Keleş, D. (2021). Sağlık kurumlarında maliyet yönetimi: hastane işletmeleri için maliyet-hacim-kâr analizi üzerine örnek bir uygulama. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-11.
- Kısakürek, M. M. (2010). Hastane işletmelerinde bölüm maliyet analizi: cumhuriyet üniversitesi tıp fakültesi hastanesinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 229-256.
- Kısakürek, M. ve Biçer, E. B. (2011). Maliyet hacim kâr analizinin bir hastane işletmesi MR ünitesinde uygulanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 281-306.
- Kısakürek, M., Yılmaz, A. ve Kılıç, E. (2011). Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi anjiyo ünitesi maliyet-hacim-kar analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 42-59.
- Köse, T., Köse, S. D. ve Uyar, B. (2015). Özel bir hastanenin tomografi ünitesinde maliyet-hacim-kâr analizleri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 145-173.
- Le, O. T. T., Tran, P. T. T., Tran, T. V. ve Nguyen, C. V. (2020). Application of cost-volume-profit analysis in decision-making by public universities in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(6), 305-316.
- Lulaj, E. ve Iseni, E. (2018). Role of analysis CVP (Cost-Volume-Profit) as important indicator for planning and making decisions in the business environment. *European Journal of Economics and Business Studies*, 4(2).

- Manjunatha, T. ve Rajini, H. (2022). Analysis of cost volume profit analysis in private hospitals in India: Evidence from city central hospital pvt. ltd. *Asian Journal of Advances in Research*, 35-38.
- Ocak, S., Gider, Ö., Top, M. ve Akar, Ç. (2004). Muğla Devlet Hastanesi tomografi ünitesi maliyet-hacim-kâr analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 7(1), 3-38.
- Özdemir, M. (1999). *Finansal yönetim* (2. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Rawabdeh, A. A. A. (2005). Health care cost containment strategies: the Jordanian experience. *The International Journal of Health Planning and Management*, 20(1), 53-66.
- Seçim, H. (1991). *Hastane yönetimi ve organizasyonu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (2021). T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yılığ 2019, Ankara.
- Thunjaroenkul, P. ve Kunaviktikul, W. (2006). Possibilities for cost containment in intensivecare. *Nursing & Healthsciences*, 8(4), 237-240.
- Warren, C. S. ve Fess, P. E. (1992). *Principles of financial and managerial accounting* (3rd edition). South Western Publishing Co., Cincinnati, Ohio.
- Yanık, A., Ekinci, O., Kavuncubaşı, Ş. ve Çaçkurlu, T. (2012). Yoğun bakım ünitesi hizmetlerinin hastane maliyetlerine etkisi. *Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 52(2), 67-73.
- Younis, M. Z., Jaber, S., Smith, P. C., Hartmann, M. ve Bongyu, M. (2010). The determinants of hospital cost: A cost-volume-profit analysis of health services in the Occupied Territories. Palestine. *International Journal of Pharmacy Practice*, 18(3), 167-173.
- Yuan, F. C. (2009). The use of a fuzzy logic-based system in cost-volume-profit analysis under uncertainty. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 1155-1163.
- Yunker, J. A. ve Yunker, P. J. (1982). Cost-volume-profit analysis under uncertainty: An integration of economic and accounting concepts. *Journal of Economics and Business*, 34(1), 21-37.

EXTENDED ABSTRACT

The health sector is one of the oldest service sectors, and the need for people to protect their health and be treated began with the existence of humanity, and in ancient civilizations, the healing of diseases by magicians, healers and clergy using magic, magic and theological images became a profession passed from father to son. Today, in addition to being service businesses, hospitals; a training center where medical and non-medical personnel (nurses, midwives, health technicians, etc.) are trained, an institute where scientific researchers are carried out, an organization and an economic institution where many professionals work together for the same purpose, along with medical care, treatment and rehabilitation functions. Business has become a social institution where public health services are offered. Hospitals have gained an institutional structure by providing services in detached buildings over time, and technological and scientific developments have also affected the capital structure of hospitals. The capital ratio of these institutions, which were labor-intensive at first, in the production of health services has increased in parallel with technological developments. With the transformation of health service providers into large medical centers over time, increasing health care costs due to aging population, medical technological developments and many other factors have turned into a major global problem. The fact that the real costs of health services cannot be determined, accurately measured and managed due to the complicated structures of hospitals are the underlying reasons for this increase in health care costs. In reducing these high costs, hospital managers; They encounter obstacles such as not being able to measure treatment and its results, the complicated structures of hospitals, lack of organization, uncertainty of demand, the approaches of employees and consumers, the remuneration system, the lack of managerial skills of doctors, the effect of inflation in the country's economy.

As in every sector, hospitals providing services in the health sector can continue their activities as long as they make a profit in order to maintain their existence, maintain their market share and the health and hotel service quality standard they offer. In other words, they need to reach a production volume that will maintain their existence in their hospitals, compete with their competitors, provide cost-based services, at least meet the costs they incur, and generate income in this production volume. Hospital management can benefit from CVP analyzes in determining this production volume and income in this volume.

CVP analyzes will provide serious benefits to hospital managers. So much so that hospitals now serve in a very wide area as a production unit. This situation causes the structure of the services offered in hospitals to change and diversify. For this reason, it is very important to know how the combination of these services affects hospital costs at the point of planning hospital services and distribution of resources. However, today, even the smallest businesses use CVP analyzes that guide their decisions and future plans, while hospital administrations do not even feel the need to use this type of analysis. However,

hospitals are complex organizations where various inputs such as drugs and consumables, qualified manpower, machinery and medical equipment are combined, and these are transformed into various outputs within different methods, in which both personal health and social benefit are observed. For this reason, controlling these costs, which are very important for hospitals, is a serious problem in terms of management.

With the help of cost-volume-profit analysis, businesses examine the costs at certain production levels and try to explain their effect on profit. CVP analysis; It consists of stages such as determining the total revenue, total cost and profit function, determining the breakeven point, safety margin and profit margin, and then showing the findings in the CVP Chart and the Volume-Profit Graph. In our study, these stages of CVP analysis; it was applied in the Tomography unit of the 40-bed hospital, which was established in 1967 under the name of "Başoğlu Obstetrics and Surgery Clinic" and has been serving as the Private Büyük Anadolu Hospital since 1997. Cost-Volume-Profit analyzes were made using the data obtained from the tomography unit in 2006. Data belonging to the study; archive, accounting, personnel and management units.

In the study; the contribution rate was 93%, the security rate was 61% and the profit margin was 57%. The high profit margin is an indication that the pricing determined by the Ministry of Health with the health practice communiqué is not based on cost. On the other hand, pathology, microbiology laboratories, examination services such as x-ray and tomography of hospitals, operating room, delivery room, physical therapy, intensive care, etc. They are important complementary elements of the services offered in clinical units. Therefore, reasons such as the tendency of physicians to request examinations and periodic epidemics significantly affect the number of such complementary services. As a matter of fact, the fact that the neurosurgery clinic of the hospital in our study did not provide service in the last five months of the study period caused a serious contraction in the sales volume by negatively affecting the number of patients in the same period and the number of computed tomography films taken in the tomography unit.

How Successful is the Entrepreneurship Ecosystem in Kyrgyzstan?

Murat AVCI¹ & Kadir ARDIÇ²

Abstract

Entrepreneurship, which affects the increase of the welfare level of societies, is carried out in many countries to encourage and support policies. With the technological developments in the world, countries are trying to create and develop the entrepreneurship ecosystem. In particular, many private-state institutions such as techno parks and incubation centers on issues as investor networks, work areas, and know-how support technological entrepreneurs. Thanks to the development of the entrepreneurship ecosystem in question, the increase in entrepreneurship, the development and growth of startups are ensured. In this sense, it is aimed to examine the entrepreneurship ecosystem in Kyrgyzstan and to reveal the situation of startups in the country. The study conducted semi-structured interviews with 21 startups in Kyrgyzstan, focusing on startups. We analyzed the demographic characteristics of entrepreneurs, information about their enterprises, their relations in the entrepreneurship ecosystem, and support mechanisms in our research. As a result of analyses, the characteristics of the entrepreneurs in Kyrgyzstan and the entrepreneurship ecosystem were evaluated with discussion and results, the issues and suggestions that should be developed in the entrepreneurship ecosystem were presented.

Key Words: Entrepreneurship, Ecosystem, Startup, Kyrgyzstan

Kırgızistan'da Girişimcilik Ekosistemi Ne Kadar Başarılı?

Öz

Toplumların refah seviyesinin yükselmesine etki eden girişimcilik, birçok ülkede teşvik edilmesine ve desteklenmesine yönelik politikalar yürütülmektedir. Dünyadaki teknolojik gelişmelerle beraber ülkeler girişimcilik ekosistemini oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Özellikle teknolojik girişimcileri teknoparklar, kuluçka merkezleri gibi birçok özel-devlet kuruluşları tarafından yatırımcı ilişkileri, çalışma alanları ve uzmanlık gibi farklı konularda desteklenmektedir. Söz konusu girişimcilik ekosisteminin gelişimi sayesinde girişimciliğin artması, girişimlerin gelişmesi ve büyümesi sağlanmaktadır. Bu anlamda çalışmada Kırgızistan'daki girişimcilik ekosistemini incelemek ve ülkedeki startupların durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada startuplara odaklanarak Kırgızistan'daki 21 startup ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Araştırmada girişimcilerin demografik özellikleri, girişimlerine ait bilgiler, girişimcilik ekosistemindeki ilişkileri, destek mekanizmaları analiz edilmiştir. Analizler sonucunda Kırgızistan'daki girişimcilerin özellikleri ve girişimcilik ekosistemi tartışma ve sonuçlarla değerlendirilmiş, girişimcilik ekosisteminde geliştirilmesi gereken konular ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Ekosistem, Startup, Kırgızistan

Atıf İçin / Please Cite As:

Avcı, M., & Ardiç, K. (2023). How successful is the entrepreneurship ecosystem in Kyrgyzstan?. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 580-599. doi:10.33206/mjss.1246571

Geliş Tarihi / Received Date: 02.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.03.2023

¹ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, murat.avci@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-2355-1396

² Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kadir.ardich@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0001-7851-9564

Introduction

One of the essential factors contributing to the development of national economies is entrepreneurship. Entrepreneurship is defined as the process by which an entrepreneur evaluates the opportunities around him/her to produce new goods or products and creates an entrepreneurial idea (Stam, 2014). The entrepreneurship ecosystem is a system of social, cultural, institutional, and other actors that promote the formation of new ventures and the growth of entrepreneurs. The entrepreneurial ecosystem gained attention after Moore (1993) used it to conceptualize the external environment of businesses (Malecki, 2018). The entrepreneurial ecosystem encompasses many actors and factors as finance, information, and support services in an interrelated network that will develop and support entrepreneurs' business ideas (Stam, 2015). The concept of an entrepreneurship ecosystem has recently attracted more attention and has become the subject of research (Malecki, 2018). In particular, the support provided by governments to develop the entrepreneurship ecosystem and Global Startup Ecosystem Index (Global Entrepreneurship Monitor) indicate this interest.

To develop the entrepreneurship ecosystem, not only state institutions but also informal institutions, resource providers, universities, technology parks, and incubators make significant contributions (Stam, 2014; Stam & Van de Ven, 2021). These actors are even more fundamental for startups. Because as the basic needs of a newborn baby, entrepreneurs require financing, consultancy, technical knowledge, teamwork, and many other issues (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017). The entrepreneurship ecosystem approach defines this type of entrepreneurship as a business model that has the potential to convert an innovative business idea into a venture and to grow rapidly (World Economic Forum, 2013). An entrepreneurship ecosystem is an environment where a new business idea is tested and necessary resources and support exist to start and grow the venture. In other words, an entrepreneurship ecosystem encompasses all the factors indispensable to sustain entrepreneurship in a region (Stam & Van de Ven, 2021).

Therefore, supporting and developing the entrepreneurship ecosystem is essential for entrepreneurship. In this study, the entrepreneurship ecosystem of Kyrgyzstan, a Central Asian developing country, was evaluated. Kyrgyzstan, which entered the ranking for the first time in the Global Startup Ecosystem Index 2022 report, ranked 100th. However, we have observed that detailed information is limited in the report or other studies. In the literature, Peru (Hernández & González, 2017; 2016), Iran (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017), Berlin (Baron & Harima, 2019), India (Jain, 2016; Singh et al., 2020), Singapore (Cheah et al., 2016), Israel (Fraiberg, 2017; Kon et al., 2015), Lithuania (Laužikas et al., 2015), Greece (Ziakis et al., 2022) and Hungary (Jáki et al., 2019) were investigated, so this study aimed to fill the gap of our knowledge on the Kyrgyzstan entrepreneurship ecosystem.

The research aims to fill this gap. In this direction, the study first provides information about the entrepreneurship ecosystem and then the entrepreneurship ecosystem of Kyrgyzstan (Bishkek). Then, the interviews with 21 startups were analyzed. Finally, we evaluated the results of the analysis and gave necessary information and recommendations for the entrepreneurship ecosystem of Kyrgyzstan.

Entrepreneurship Ecosystem

An ecosystem is defined in the Cambridge Dictionary as all the living things in an area and the way they affect each other and the environment. However, although the entrepreneurship ecosystem is an interesting concept, researchers have no common definition (Stam & Van de Ven, 2021). Isenberg (2014) defines it as a dynamic network in which different actors are interconnected, while Audretsch and Belitski (2017) define it as a system in which entrepreneurial opportunities are evaluated and the commercialization process takes place, with many actors and factors influencing and being influenced. Spigel (2017) defines it as a mechanism that includes social, cultural, and economic elements that try to minimize risks and encourage against risks to ensure the development and growth of startups that transform new business ideas into ventures. Based on these definitions in the literature, the entrepreneurship ecosystem can be defined as follows; entrepreneurship ecosystem is to include formal and informal actors and factors in the region and country and international formal and informal actors and factors in the entrepreneurship network system to encourage, support, and grow innovative initiatives.

According to the relevant literature, they have attempted to sort the actors and factors that should be in the entrepreneurship ecosystem (Geibel & Manickam, 2016; Feld, 2012; Stam, & Van de Ven, 2021; WEF, 2013). For example, Feld (2012) listed nine factors for a successful organization of a startup

community, World Economic Forum (WEF, 2013) listed seven factors for a successful entrepreneurship ecosystem, and Stam and Van de Ven (2021) listed 11 sub-factors along with institution, resource, and new value creation (Table 1).

Table 1. *Factors of the Entrepreneurial Ecosystem*

Feld (2012)	World Economic Forum (WEF, 2013)	Stam and Van de Ven (2021)
<i>Leadership</i> Building a strong group of entrepreneurs to launch and grow the venture	<i>Accessible markets</i> Ensuring that small-medium-large companies and governments become customers in the domestic and foreign market	<i>Official institutions</i> Acting within the rules
<i>Intermediaries</i> Creating mentors, accelerators, and Incubators that provide support at all stages of entrepreneurship	<i>Human capital/ workforce</i> Entrepreneurial experience, management, and technical knowledge, access to the labor force	<i>Non-governmental organizations</i> Acting with cultural contexts
<i>Network density</i> Creating a community of entrepreneurs and establishing close links with actors and organizations	<i>Funding & finance</i> Access to angel investors, venture capital, private equity, loans, family, and neighborhood financing	<i>Social networks</i> Actors' social ties
<i>Government</i> Establishing tax and investment policies by the government to support enterprise growth	<i>Support systems/ mentors</i> Access to incubators, accelerators, mentors, professional services	<i>Physical resources</i> Enabling actors to physically meet other actors
<i>Talent</i> Creating an employee pool of talented and specialized individuals. Universities play an important role in raising talented individuals	<i>Government & regulatory framework</i> Ease of starting a business, tax incentives, legislation/policies, access to basic infrastructure	<i>Financial resources</i> Existence of financial instruments
<i>Support services</i> Access to professional support in finance, law, accounting, etc.	<i>Education & training</i> Labor force and entrepreneurship-specific education at universities	<i>Leadership</i> Leadership provides guidance and direction
<i>Companies</i> Creating a program for cooperation between big companies and new entrepreneurs	<i>Cultural support</i> Building tolerance for risk and failure, self-employment preference, research culture, and a positive image of entrepreneurship	<i>Human capital</i> Individuals' skills, knowledge, and experience
<i>Capital</i> Access to a funding community of venture capitalists, angel investors, and other financial investors		<i>Information</i> Investments in (scientific and technological) knowledge production
<i>Engagement</i> Organizing events where entrepreneurs will make connections with participants		<i>Means of consumption</i> Presence of financial instruments for purchasing goods and services in the population <i>Manufacturer services</i> Intermediate service inputs to specialized functions <i>Productive entrepreneurship</i> Any entrepreneurial activity that directly contributes (or indirectly) to the net output of the economy or its capacity to generate additional output

As seen in Table 1, researchers have put different factors forward to create a successful ecosystem. While Table 1 examined, financial resources, human resources, government, mentor, and incubator support as general concepts. These factors constitute the basic structure of the entrepreneurship ecosystem. Considering start-ups contribute to regional development by promoting innovation, accelerating institutional and structural changes, and increasing efficiency, these factors become even more essential (Ziakis et al., 2022).

While the creation of a successful entrepreneurship ecosystem offers opportunities to entrepreneurs, an underdeveloped entrepreneurial ecosystem brings challenges to entrepreneurs. This leads to a decline in the number of entrepreneurs, the rate of venture growth, and the number of successful entrepreneurs. There are typical challenges that start-ups around the world struggle with. In his study of the Indian ecosystem, Korreck (2019) summarized the challenges faced by Indian start-ups in five headings: building

and scaling start-ups, diversity and the digital divide, willingness to enter the market and pay low, hiring skilled employees, and complex legislation.

Salamzadeh and Kawamorita Kesim (2017) categorizes these challenges under four headings: financial challenges, human resource management challenges, support measures and mechanisms, and other challenges. Entrepreneurs run and finance start-ups themselves. Friends and family members may invest as founding shareholders or co-founders (Hall and Woodward, 2008). Start-ups are financed in different ways: self-financing, friends and family support, angel investors, and venture funds of large companies (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017). Difficulties of finding financing is one of the most essential challenges that start-ups face in the early stages of establishing a business idea and it is also a factor that greatly affects the growth of a newly established business (Ziakis et al., 2022).

The management of human resources in start-ups is another serious challenge. As mentioned earlier, most start-ups start as sole proprietorships. However, as time passes, the founder needs to assemble his/her team. At this stage, co-founders and members are recruited to the startup and this transition makes everything more complicated (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017). According to Leavitt (2007), some small start-ups are unorganized; their employees have flexible tasks and roles and are often unspecialized and even ambiguous. Therefore, it is usual for startups to experience problems in human resource management. For example, Balawi and Ayoub (2022), who compared the Sweden, Finland, and Norway ecosystems, highlighted the problems of nascent start-up skills, insufficient human capital, and slow and uneven growth.

Another challenge is that support measures and mechanisms matter in the problems faced by start-ups (Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017). Incubators, accelerators, small business development centers, angel investors, and science parks are among the different support mechanisms/organizations (Van Rijnsoever, 2022). These actors give financial, consultancy, and training support to entrepreneurs (Roundy, 2021). This is because small firms and enterprises are more prone to failure and are more vulnerable to failure than large companies (Chien, 2014). Therefore, these actors need to support entrepreneurs. Also, among other difficulties, there can be a failure, wrong go-to-market strategies, not being able to manage the team, not keeping the idea, and many other reasons.

Considering the above information, the challenges faced by entrepreneurs and the opportunities in the ecosystem show the state of the entrepreneurship ecosystem. In the next section of the research, the data on Kyrgyzstan's entrepreneurship ecosystem will be evaluated and then their situation will be analyzed based on the interviews with the startups. Thus, Kyrgyzstan's ecosystem will be evaluated by analyzing both the general ecosystem activities and the situation of start-ups.

Entrepreneurship Ecosystem in Kyrgyzstan

According to World Bank data, the GDP per capita in Kyrgyzstan, which is in the category of developing countries, is 1,300 dollars. Kyrgyzstan, a low-middle-income country, requires strong and sustainable economic growth and institutional policies to support and develop the private sector and promote international trade (www.worldbank.org).

It is also necessary to implement these policies to support the entrepreneurship ecosystem. In this way, increasing and developing entrepreneurial activities and their economic and social effects will be reflected in the country. Kyrgyzstan, which has recently made strides to support and develop entrepreneurship, operates with high-level institutional structures in the field of entrepreneurship through the Ministry of Digital Development and the State Agency for Intellectual Property and Innovation (www.new2.patent.kg). In addition, the government is trying to support entrepreneurs through different projects and events.

In Kyrgyzstan, the government has launched the 2019-2023 "Digital Kyrgyzstan" program to develop digital skills, improve digital services and digital transformation of sectors, and ensure digital transformation. The program is spearheaded by the Ministry of Digital Development (www.gov.kg).

Ready4Trade Central Asia project launched an "E-commerce Development Program" for 2023-2026 to increase trade activities, attract investments, expand access to financial services and develop digital entrepreneurship in Kyrgyzstan (www.etradeforall.org). The goal of decent work and economic growth among the sustainable goals of the United Nations also represents entrepreneurs. For this goal, the Ministry of Economy of Kyrgyzstan and the United Nations Development Program in Kyrgyzstan are

acting jointly to develop entrepreneurs and the private sector (www.undp.org). In addition, the Kyrgyzstan government has launched the "State Program for the Development of Intellectual Property" in the Kyrgyz Republic between 2017-2021 (www.new2.patent.kg) and the intellectual property and innovation program between 2022-2026 to create an innovation ecosystem, develop the intellectual property market and contribute to the production of innovative products (www.new2.patent.kg).

The government's projects and programs are pioneering the development of the entrepreneurship ecosystem. Apart from this, startup acceleration platforms that contribute to the development of the entrepreneurship ecosystem are among the actors of the entrepreneurship ecosystem. These actors are described below:

The State Intellectual Property and Innovation Service of Kyrgyzstan (Kyrgyzpatent) is the most important official organization for entrepreneurship in Kyrgyzstan. It was established to promote and support entrepreneurship. The State Intellectual Property and Innovation Service of Kyrgyzstan (Kyrgyzpatent) organizes startup idea competitions and project events. In addition, it produces programs and projects on different issues such as developing startups, creating a financing system, providing access to the market, and infrastructure, etc.

PEAK Innovation Center delivers incubation and acceleration programs, consultancy, and mentoring support to newly established companies, medium-sized companies, and startups through the PEAK Entrepreneurship and Innovation Development Program. It also actively supports entrepreneurship events.

Accelerate Prosperity Kyrgyzstan is a program funded by the US Agency for International Development (USAID). It provides the acceleration, advisory, financial, and research services to enhance entrepreneurial activity.

USAID is implementing development projects in Kyrgyzstan in different sectors. In the field of entrepreneurship, USAID supports entrepreneurs through various projects as the Enterprise Competitiveness Project.

KG LABS organizes sessions, hackathons, and workshops to generate new ideas to develop the technological ecosystem in Kyrgyzstan. It develops a network of cooperation with many professional mentors and investors for entrepreneurs.

Business Professionals Network, operating in Nicaragua, Rwanda, Mongolia, Georgia, and Kyrgyzstan, works to support and empower potential entrepreneurs.

Business Association JIA carries out activities to develop a community of innovative entrepreneurs in different regions of Kyrgyzstan.

The Kyrgyz Software and Services Developers' Association KSSDA is a platform for gathering entrepreneurs in the IT sector in Kyrgyzstan and organizing accelerator programs, training, events, and competitions.

The High Technology Park is an official organization that supports technological entrepreneurs. Companies operating here are exempt from taxes and insurance contributions. In 2022, there were 167 companies in the High Technology Park. In addition, the total revenue of their companies reached 25 million dollars by the end of 2022 (www.htp.kg).

Apart from these actors, other organizations in the entrepreneurship ecosystem provide services to entrepreneurs. For example, Ololohaus offers office space to many companies and startups. It also serves young entrepreneurs by organizing events through different platforms (including John Galt business incubator, ololohaus coworking, ololo art studio, ololoEvents, etc.). Besides, different international funders, communities, and platforms are active in Kyrgyzstan. (www.startupcentraleurasia.com).

In Kyrgyzstan's entrepreneurship ecosystem, different national and international actors are active. The increase in entrepreneurship events and competitions shows that the ecosystem is developing. Listed for the first time this year in the Global Map of Startup Ecosystem Index-2022 report, which evaluates entrepreneurship ecosystems around the world, Kyrgyzstan ranked 100th worldwide and 2nd in the Central Asia region. The Bishkek ecosystem ranked 732nd worldwide and 3rd in the Central Asia region (www.startupblink.com). According to the Central Asia Regional Economic Cooperation Program (CAREC) report, Kyrgyzstan ranked 7th in the business region, while Bishkek ranked 47th. However, it is

worth exploring whether these developments are sufficient or how many opportunities and benefits they provide for entrepreneurs (www.startupblink.com). For the ecosystem to develop further, it is necessary to reveal what kind of work needs to be done and in which subjects there are deficiencies. In this study, after providing information about Kyrgyzstan's ecosystem, the methodology of the study will be introduced.

Method

The research aims to evaluate the ecosystem of Bishkek, Kyrgyzstan. To accomplish this purpose, the researcher used a qualitative research method to analyze the ecosystem of Kyrgyzstan. The aim of qualitative research methods is not to generalize samples to the whole, but to examine the data within the scope of the research in depth (Miles & Huberman, 1994, p. 27). Qualitative research refers to the methodologies in which data collection methods such as interviews, observations, and document analysis are applied and which enable perceptions and events to be revealed realistically and holistically in their natural environment (Yıldırım & Şimşek, 2011, p. 39). The interview technique, one of the qualitative research methods, was used to obtain data in the study. In the study, interviews were conducted with start-ups to evaluate the Bishkek ecosystem of Kyrgyzstan. In the study where the interview technique was used to obtain data, a semi-structured interview form was preferred as a data collection tool. For the preparation of pre-interview questions, studies conducted in other countries in the literature were taken into consideration. The interview questions were prepared by utilizing the studies of Salamzadeh and Kawamorita Kesim (2017) who investigated the Iranian ecosystem and Hernández and González (2016) who investigated the ecosystem of Lima, Peru. In the first step, two start-ups were interviewed with the prepared interview form. The interview continued to improve the interview questions. Interview questions were restructured on the issues emphasized as a result of the interview. Interviews with startups were planned with the finalized interview form.

The most important and basic feature of the sampling types is to work with a small number of people or small sample groups in depth within the scope of the research (Miles & Huberman, 1994, p. 27). In this context, the snowball sampling method (Kozak, 2015, p. 119), one of the purposive (non-probability-based) sampling methods frequently preferred in qualitative research, was utilized. Snowball sampling is realized by obtaining information about possible situations from people who know people who are in the field of interest of the research (Glesne, 2015, p. 61). Accordingly, in line with the research purpose, the snowball sampling method was utilized in the data collection process. With the snowball sampling method, interviews were conducted with other startups with who the startups were in contact. In total, data were collected from 21 start-ups that accepted the interviews.

The semi-structured interview forms aimed to explore the Bishkek start-up ecosystem in depth, focusing on issues such as the demographic characteristics of the founders, information about their families, information about start-ups, the status of the founders' start-ups receiving support from a mentor, incubator or accelerator, universities, and a government agency, entrepreneurship events they have participated in, the status of moving their start-ups to another country, their priorities in their start-ups, start-up stages, SWOT Analysis (strengths, weaknesses, opportunities, and threats) and encountered challenges (financing, human resources, support measures, other challenges).

Analysis

21 start-ups participating in the research were established between 2016-2020, and the age range of their founders is between 21-36. 14 of them are married (16 men and 5 women) while 7 of them are single. Regarding the families of the entrepreneurs, the majority of their parents are public sector employees and most of their spouses are private sector employees. In response to the question "are there entrepreneurial individuals in the family?", 62% said no, while 24% said that their parents were entrepreneurs, and 14 % said that their siblings were entrepreneurs. One of the founders had a high school education, 14 of them had a bachelor's degree, 6 of them had a master's degree, 10 of them were computer engineers, 9 of them had a degree in social sciences (business administration, communication, international relations) and 1 of them had a degree in mathematics.

Participants' areas of expertise: The founders indicated that they are experts in software, management and business, and marketing.

How the idea for the start-up came about: In response to the question on how the founders thought of their business idea, 13 founders stated that they formed their business idea based on a specific idea,

need, or opportunity, 5 founders stated that they formed their business idea based on the combination of new venture idea and startup activities, and 4 founders said that they developed their business idea based on entrepreneurial activities.

Table 2. *Distribution of the Reasons for the Formation of the Startup Idea*

	Participants	Total
Based on a specific idea, need, or opportunity	P1, P3, P6, P8, P10, P11, P12, P13, P14, P16, P17, P18, P21	13
Based on entrepreneurial activities	P3, P15, P18, P20	4
Coexistence of new venture ideas and startup activities	P1, P3, P17, P18	4

What was your intention when you started your start-up? Having analyzed founders' intentions to launch start-ups, we found that 12 founders started their start-ups to make a significant change in society, 5 of the founders started their start-ups to fulfill their dreams, 4 of the founders to satisfy their financial needs, 3 of founders to make a significant change in their lives, and 2 of founders to gain respect in society. Based on analyze, most of the founders launched their start-ups to make a significant change in society.

Table 3. *Distribution of Reasons for Starting Startups*

	Participants	Total
To make a significant change in your life	P11, P13, P16	3
To make a significant change in your society	P1, P3, P6, P7, P10, P12, P13, P15, P17, P18, P20, P21	12
Satisfying the financial needs	P3, P13, P16, P18	4
The realization of the dream	P1, P3, P8, P17, P18	5
Gaining respect in society	P12, P21	2
Other	P14	1

How many start-ups are you currently engaged in? When asked how many start-ups the founders are engaged in at the same time, it was found that 11 founders are engaged in one startup, 4 of the founders in three start-ups, 3 of the founders in two start-ups, and 3 of the founders in four or more start-ups.

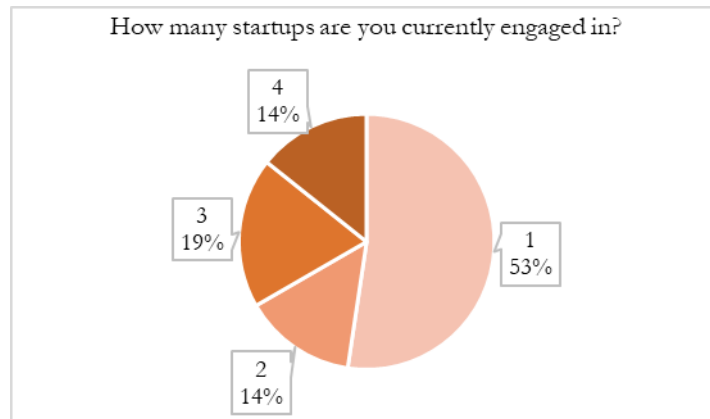

Figure 1. *Distribution of Startups that Entrepreneurs are Engaged in*

Have any of the startups you actively participated in failed? One founder stated that he failed 10 times, one founder 8 times, one founder 2 times, and 10 founders failed once in response to the question. Eight founders stated that they had not failed before.

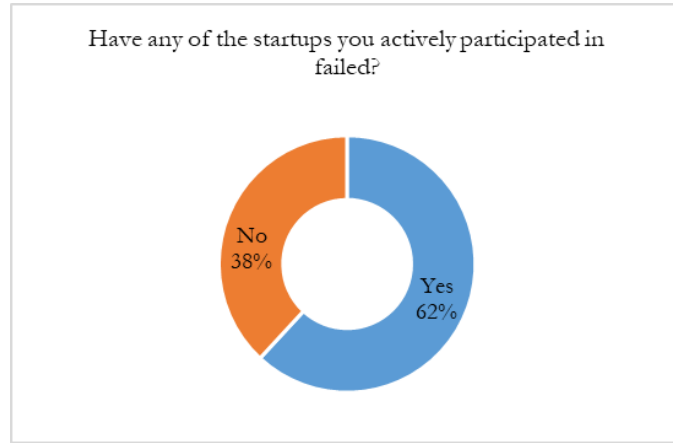

Figure 2. *Distribution of Startups Where Entrepreneurs Failed*

Do you believe that there is a stigmatization due to such failures in Kyrgyzstan? 12 founders answered yes, while 9 founders answered no to the question. Based on this, it can be said that the failures experienced in startups both cause and do not cause the founders to be stigmatized as incompetent. It can be said that this situation may vary depending on the region, society, family structure, perspective, and cultural differences.

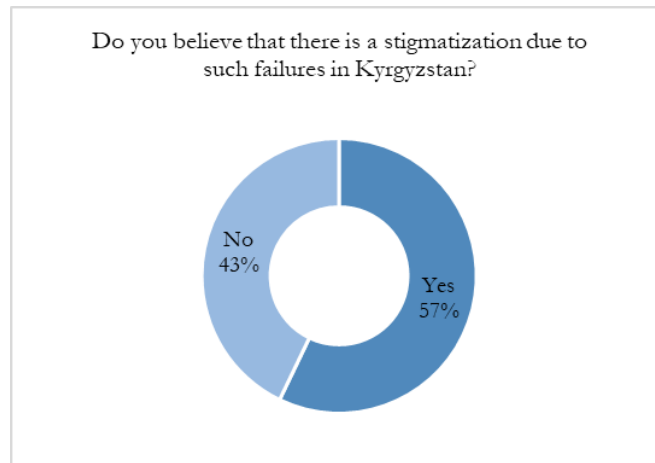

Figure 3. *Entrepreneurs' Opinion about the Public Perception of Failure*

How many founders does your startup have? When the number of founders of startups is analyzed, it was determined that 8 startups have two founders, 6 startups have one founder, 3 startups have three founders, 3 startups have four founders, and 1 startup has five founders. It can be said that the majority of startups have two founders and one founder.

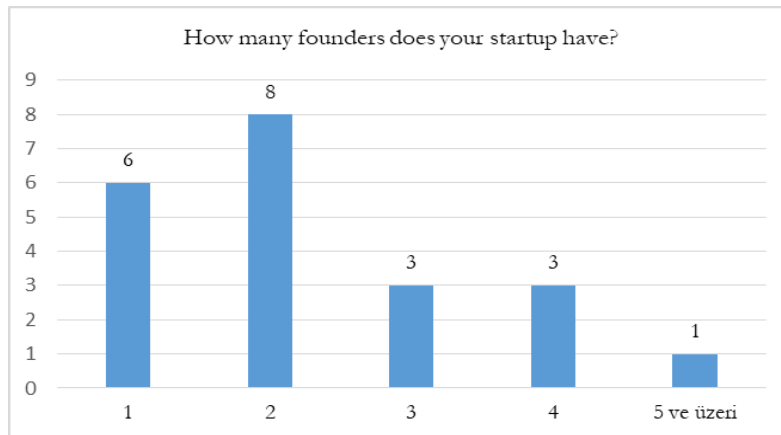

Figure 4. *Distribution of the Number of Founders in Startups*

How many female founders does your startup have? When female founders in startups are analyzed, it was observed that 15 startups had no female founders, only four startups had one female founder and one startup had two female founders. It can be said that the majority of startups have male founders and very few have female founders.

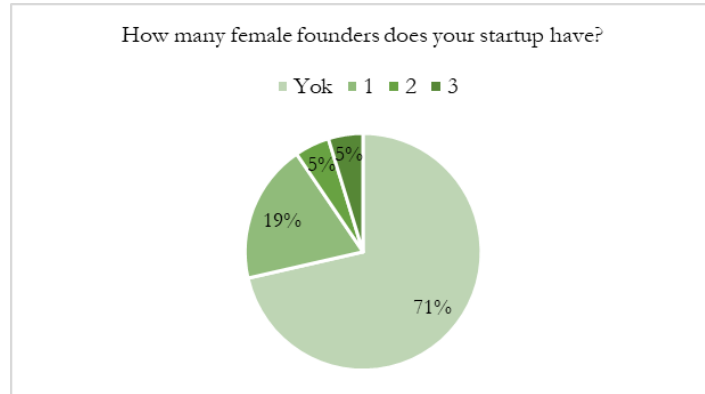

Figure 5. Distribution of Female Founders

How many employees do you currently have in your startup? 10 founders stated that they have between 1 and 4 employees, 4 founders have between 8 and 11 employees, 3 founders have between 5 and 7 employees, and 4 founders have 12 or more employees in response to the question. It can be said that approximately between 1 and 4 employees are employed in startups.

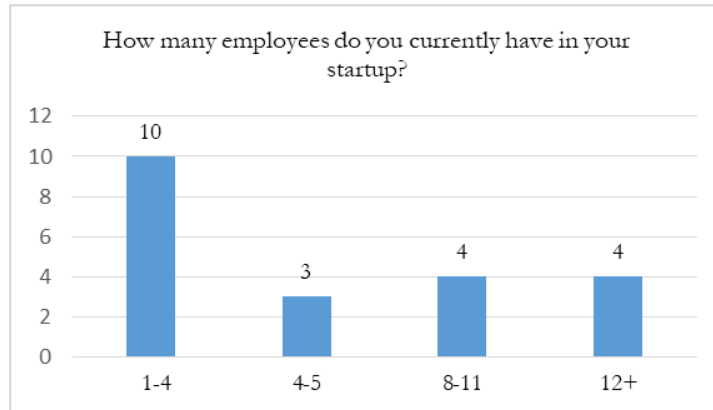

Figure 6. Distribution of Employees in Startups

How was your startup funded in the early stage? When the founders were asked how they funded their startups in the first stage, 19 founders stated that they funded their startups with personal financing, 5 founders were supported by friends and family, 2 founders were supported by angel investors and 3 founders were supported by investors. In line with this information, it can be said that a significant portion of the founders financed their startups with their financing.

Table 4. Distribution of Financial Resources of Startups at the First Stage

	Participants	Total
Personal Financing	P1, P2, P3, P5, P7, P8, P9, P10, P11, P12, P13, P14, P15, P16, P17, P18, P19, P20, P21	19
Friends and family	P3, P4, P7, P10, P18	5
Angel investor	P6, P8	2
Investor	P12, P14, P15	3

Were you supported by mentors? When the support of the startups by mentors was analyzed, it was ascertained that 11 founders reported that their startups were supported by mentors, and 10 founders reported that they were not supported by mentors. Therefore, it can be said that the support received by mentors and the lack of support received by mentors are approximately equal.

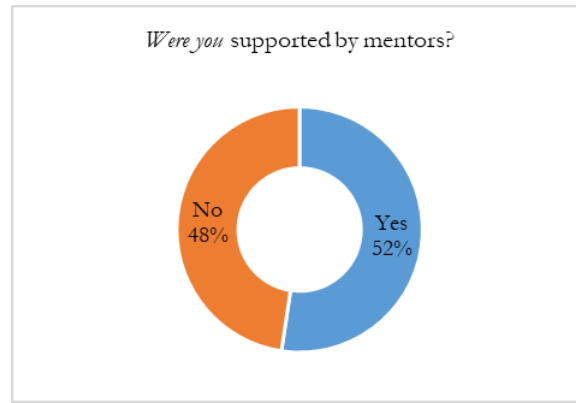

Figure 7. Distribution of Support to Startups by Mentors

Have you taken any support from an incubator or accelerator? When the support of the startups by an incubator or accelerator was analyzed, it was observed that only one founder received support from an incubator or accelerator and 20 founders did not receive support from an incubator or accelerator. Based on this finding, it is possible to say that startups do not receive any support from an incubator or accelerator.

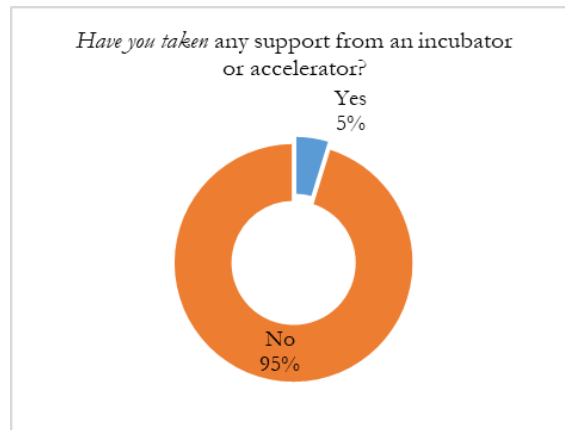

Figure 8. Distribution of Support to Startups by Incubator or Accelerator

Have you established contact with universities? When the contacts of startups with universities are analyzed, it is seen that only 2 founders have established contact with a university, while 18 founders have not established any contact with any university. At this point, it can be said that the majority of founders did not have any contact with universities and did not receive any support from universities.

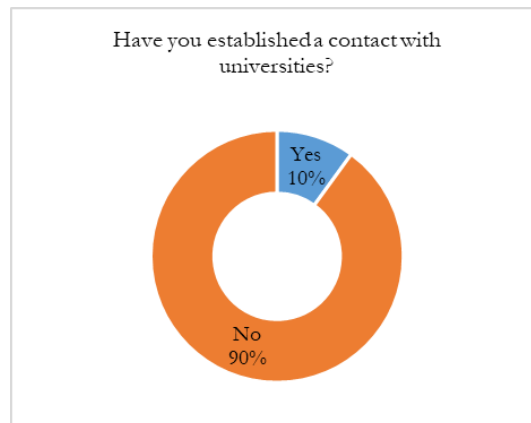

Figure 9. Distribution of Support for Startups by Universities

Have you received support from any government agency? When asked whether the startups received any support from any government agency, it was found that none of the startup founders received any support from the government.

Which entrepreneurship events did you attend? When asked about the events that the founders participated in, 12 founders stated that they participated in JIA events, Ololohause events, Ololo Hauseda IT seminars, Big Data, Open Data, Consentrade, and IT seminars. It was determined that nine founders did not participate in any event. At this point, although the number of founders who participated in events is the majority, a significant number of them did not participate in any events.

Do you plan to move your startup to another country? 12 founders answered yes, and 8 founders answered no to the question. It was determined that the majority of the founders thought to move their startups to another country and continue their activities in other countries by terminating their activities in Bishkek. Again, a significant number of founders did not think of moving to another country.

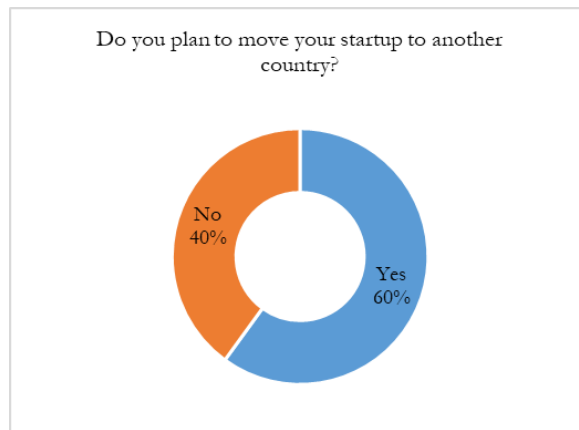

Figure 10. Distributions of Entrepreneurs about Their Intention to Move Their Startup to another Country

What are your startup's priorities for the next 12 months? When the priorities that the founders set for their startups in the next year were analyzed, it was determined that 19 founders set priorities for sales development, 15 founders for product development, 11 founders for improving the technical skills of their team, and 2 founders for improving their leadership/management skills. Accordingly, the founders gave importance to the priorities of sales development, product development, and improving the technical capabilities of their team, respectively, within a one-year period.

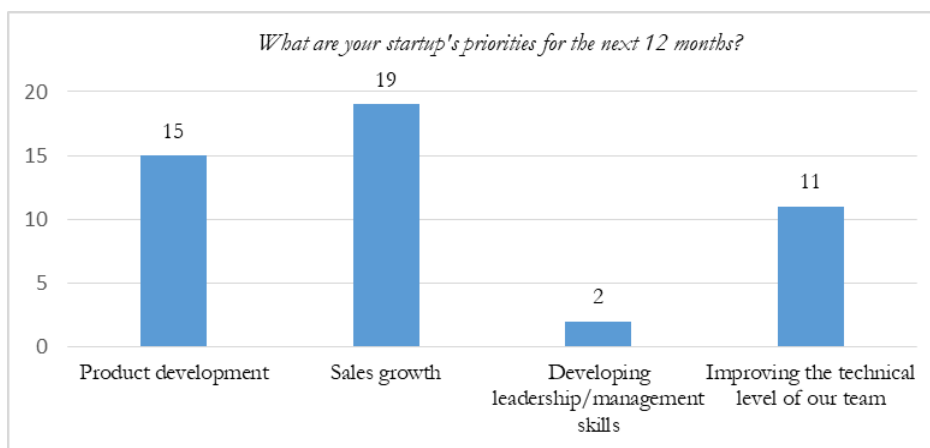

Figure 11. Distribution of Startups' Priorities for the Next 12 Months

If you think of your startup in a stage, which stage would you describe it in? When the founders were asked at which stage their startup is, 8 founders stated that their startup is in the Growth Stage, 8 founders stated that their startup is in the Productivity Stage (Opening the business to the market and Sales Channels), 4 founders stated that their startup is in the Validation Stage (Minimum Suitable Product and Team Selection) and 1 founder stated that their startup is in the Definition Stage (Idea Development).

Table 5. *Stage Distribution of Startups*

	Participants	Total
I. Definition Stage - Idea Development	P21	1
II. Validation Stage - Output of Minimum Suitable Product and Team Selection	P3, P7, P14, P18	4
III. Productivity Stage - Opening the business to the market and Sales Channels	P2, P5, P6, P11, P13, P15, P19, P20	8
IV. Growth Stage	P1, P4, P8, P9, P10, P12, P16, P17	8

SWOT Analysis

What are the weaknesses of your startup? The founders mentioned the weakness of their startups as lack of financing, lack of personnel, management, human resources, and competition. In addition, lack of experience, conflicts between partners, lack of training, lack of motivation, bureaucracy, high prices, and lack of advertising are weakness of their start-ups.

What are the strengths of your start-up? Founders mentioned experience, product, team, and idea/market gap as the strengths of their start-ups. In addition, they identified the domestic system, growth potential, product quality, customer satisfaction, market development, professionalism, self-confidence, and sector understanding as their strengths.

What are the threats will affect your start-up in Kyrgyzstan and the world? As threats that will affect their start-up in Kyrgyzstan and the world, 8 of the founders pointed to competition and 4 of the founders pointed to competitors. In addition, other respondents added to these threats the threats of bribery, artist-customer rapprochement, the image of the country, too much control over entrepreneurs by government agencies, development of the industry in other ways, and attracting customers.

What are the opportunities for your start-up in Kyrgyzstan and the world? The founders cite the existing opportunities in the external environment as internet and online systems, market development, and demand growth. In addition, they see the importance of the idea, growth potential, increased use of navigation, and new initiatives as opportunities for their start-ups.

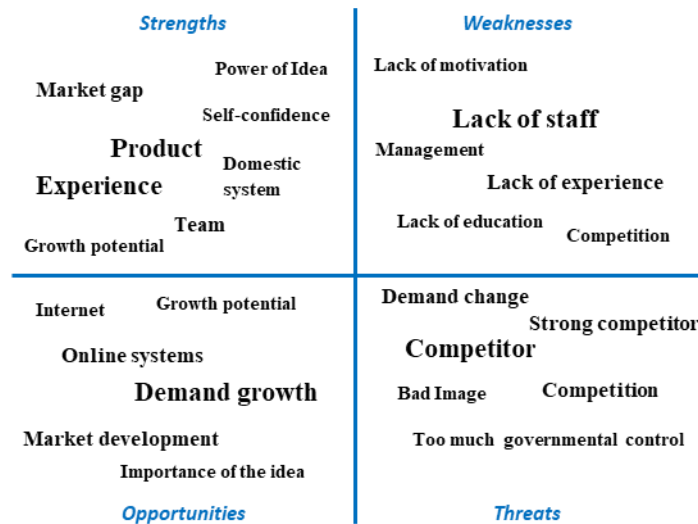

Figure 12. *SWOT Analysis of the Founders*

The founders' statements about their startups in the SWOT analysis are shown collectively in Figure 12. The prominent concepts emphasized by the majority of the founders are clustered in Figure 12. In this way, the prominent concepts in the groups of strengths, weaknesses, opportunities, and threats can be seen.

Challenges Encountered

Which of the following challenges did you mainly face during the startup creation phase? The researchers asked the founders about the challenges they faced during the startup creation phase subheadings of finance, human resources, support measures, and other challenges.

The founders stated that the financial challenges they faced during the startup creation phase were as follows: 8 of the founders stated the lack of access to initial startup financing, 4 of the founders lack of access to funding by themselves, 4 of the founders lack of financial knowledge, 3 of the founders lack access to venture capital, 3 of the founders lack angel investors, 3 of the founders lack access to bank loans, 2 of the founders lack funding from family and friends, 2 of the founders lack public offering opportunities and 1 of the founder talked about securing intellectual property rights.

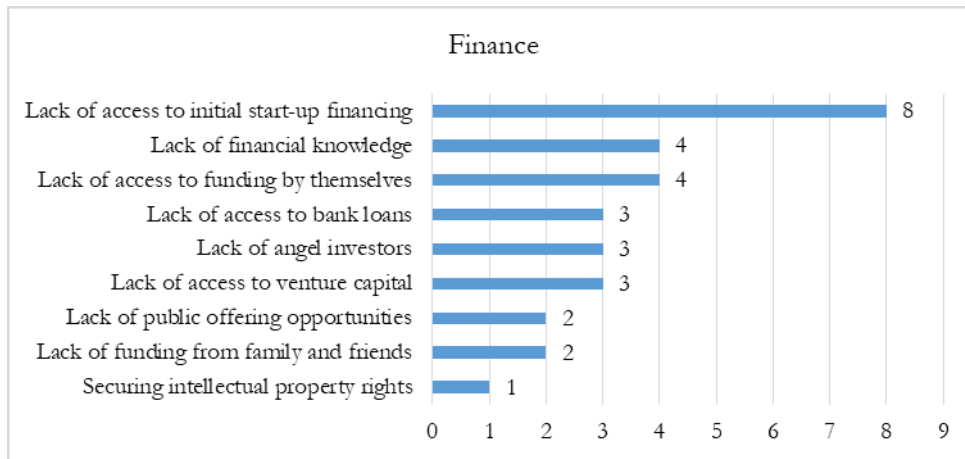

Figure 13. Distribution of Startups' Financial Challenges

The founders identified the human resource challenges they faced during the creation of their startups as "more responsibility and less supervision" by 8 founders, "lack of HRM knowledge" by 7 founders, "lack of team management skills" by 7 founders, and "defining the share structure between founders and co-founders" by 3 founders.

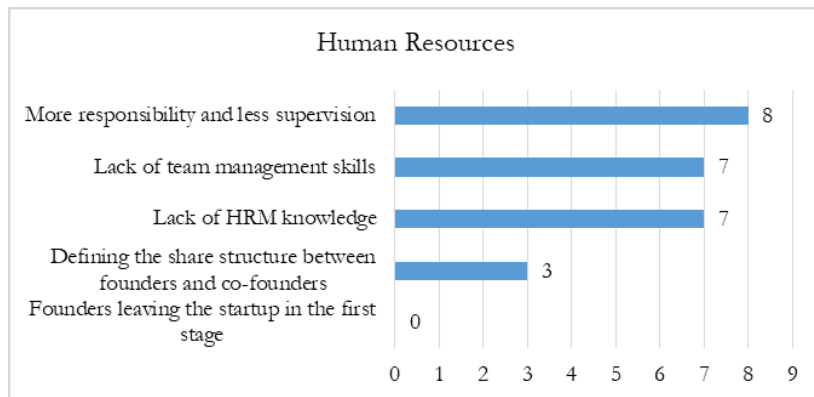

Figure 14. Distribution of Challenges Faced by Startups in Terms of Human Resources

The founders identified the support measures challenges they faced during the startup creation phase as, respectively, lack of support for securing intellectual property rights, lack of global knowledge about support measures, lack of support for technology transfer, insufficient informal advisory relationships with mentors, excessive supervision problems, business angel and seed investor training, and lack of good valuation information during the exit stage.

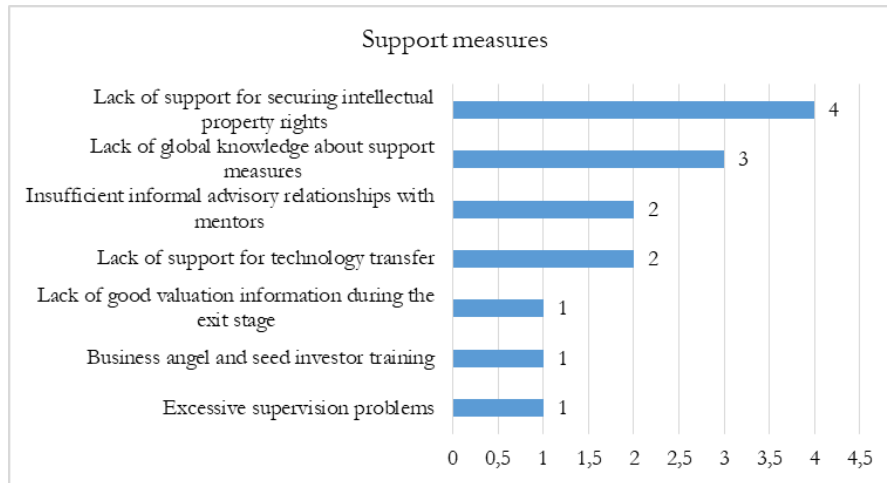

Figure 15. *Distribution of Startups' Challenges in Terms of Support Measures*

Four of the startup founders mentioned a lack of support for securing intellectual property rights, three mentioned a lack of global information on support periods, two mentioned a lack of support for technology transfer, one mentioned training of business angels and seed investors, and one mentioned excessive supervision problems (Figure 14).

Other challenges that the founders faced during the creation of their startups were mostly a lack of sales, marketing, and commercialization skills, a lack of organizational skills, and intense competition with other firms. In addition, wrong market entry strategies, the gap between technical teams and market teams, lack of legal support, lack of capacity to respond to market demand, lack of customer recognition, and building networks and alliances are other challenges faced by the founders during the startup creation phase.

Figure 16. *Distribution of Other Challenges Experienced by Entrepreneurs*

As can be seen in Figure 15, other challenges concentrated on a lack of sales, marketing, and commercialization skills, competition with firms, and lack of organizational skills. It was identified that founders have difficulties, especially in these areas, and support should be provided in these areas as well.

Discussion and Conclusion

We conducted this study to evaluate the ecosystem of Bishkek, Kyrgyzstan. The results of the research indicate that a significant amount of the founders started their startups to make a change in society. In addition, these founders also reported that they started their startups to fulfill their dreams, meet their financial needs, make a significant change in their lives, and gain respect in society.

It was also inferred that most of the founders were interested in the same startup at the same time.

While analyzing the success of the founders in their startups, we found that a significant majority of the founders experienced failure. In particular, some startups have failed ten times. The important thing is not to forget that most entrepreneurs experienced these failures. Each failure will be the beginning of a new success and will provide experience. An important issue that can demoralize startups is the social stigmatization after failure. The founders stated that if their startups fail, they are pessimistically stigmatized as being unsuccessful by their close circle. Again, although a group of founders said there was no such stigma, the majority said that they were stigmatized. We can say that this situation may vary depending on the region, society, family structure, perspective, and cultural differences.

The research findings reveal that most startups have two founders or one founder. Whereas 15 of the startups had male founders, only four startups had one female founder and one startup had two female founders. The researchers found out that most of the startups consisted of male founders and very few of them had female founders. For this reason, importance should be given to encouraging women to be entrepreneurs. When the number of employees in startups is evaluated, it is observed that approximately 1 to 4 persons are employed in startups.

Entrepreneurs' business ideas are mostly based on a specific idea, need, or opportunity. We found out that the majority of the founders financed their startups with their financial resources in the early stages which might cause them financial problems in the early stages of their startups and have a direct impact on their ability to sustain a successful startup. Therefore, they need to be supported by other people and institutions such as friends and family, angel investors, government support organizations, incubators, accelerators, universities, and investors to create and sustain successful startups.

While analyzing the founders' access to support from mentors, incubators or accelerators, universities, and a governmental organization we found that mentors supported half of the founders, but only one founder received support from an incubator or accelerator, while 20 founders did not receive any. Likewise, it was observed that most founders did not contact universities and did not get any support from universities. Besides these, we revealed that none of the startup founders received any support from state institutions. The results of the research demonstrate that startups in the Bishkek ecosystem do not receive any support from the government, while very few startups have a founder receiving support from an incubator, accelerator, or a university. The significant majority of founders did not receive any support for their startups. A sophisticated analysis of external support received by the founders showed that only the support received by mentors was higher than other support mechanisms. State universities, incubators, and accelerators, which are important to ecosystems, should be more active in Kyrgyzstan.

On the other hand, it was determined that the majority of the founders in the Bishkek ecosystem participated in entrepreneurship events, such as JIA events, Ololohouse events, Ololo Hauseda IT seminars, Big Data, Open Data, Consentrade, IT seminars. In addition, it was observed that a significant portion of the founders did not participate in any entrepreneurship events. At this point, entrepreneurship events are essential both for the education, development, and sustainability of their startups and for the founders to develop their social networks and collaborations. Moreover, Kon et al. (2015) stated that education is the single most important factor that encourages entrepreneurship. In this regard, founders need to participate in such entrepreneurship activities.

The research data revealed that the majority of the founders in Bishkek are thinking of moving their startups to another country and terminating their activities in Bishkek and continuing their activities in other countries. At this point, it can be said that the lack of government support, lack of cooperation with universities, and lack of support from incubators or accelerators, which we have shown among the most important problems, play an important role. The lack of these supports can be shown among the most important factors that cause startups to move to different countries.

However, being a developing country, Kyrgyzstan may also play an important role in the lack of these support mechanisms. It is envisaged that this problem can be overcome with the cooperation of all stakeholders. Another important point to be considered here is that if the conditions of the ecosystem in Bishkek are good, the founders will expand their startups to carry out international activities instead of moving them to another country. This will allow startups to move internationally instead of relocating. Thus, both the economic development of Kyrgyzstan and the internationalization of startups will be ensured.

It was revealed that the priorities that the founders set for their startups in the next year were especially in the areas of sales development, product development, and improving the technical skills of their team. At this point, reasons such as the newness and sustainability of their startups may have played a role in their attention to these priorities. The priorities for developing leadership/management skills remained in the background, which may also be because they were just established and trying to gain a foothold in the market. As their startups grow in the future, they are likely to prioritize this and other aspects such as growth and sales development.

Founders in the Bishkek ecosystem mostly described their startups as being in the growth stage and the productivity stage. The validation stage was in the minority, with one founder describing their startup as in the definition stage. At this point, it was determined that the startups in the ecosystem are in the growth and productivity stages in terms of development.

The founders identified the weaknesses of their startups as a lack of financing, lack of personnel, management, human resources, competition, lack of experience, conflicts between partners, lack of training, lack of motivation, bureaucracy, high prices, and lack of advertising. The founders defined the strengths of their startups as experience, product, team and idea/market gap, domestic system, growth potential, product quality, customer satisfaction, market development, professionalism, self-confidence, and sector understanding. The founders highlighted the threats that may affect their startups in Kyrgyzstan and the world such as competition, competitors, bribery, artist-customer rapprochement, country image, too much control over entrepreneurs by state institutions, development of the sector in other ways, and possible threats affecting the ability to attract customers. The founders identified internet and online systems, market development, increase in demand, the importance of the idea, growth potential, increase in the use of navigation, and new initiatives in Kyrgyzstan and the world as opportunities for their startups.

The founders identified the financial challenges they faced in building their startups as lack of access to initial start-up financing, lack of access to funding by themselves, lack of financial knowledge, lack of access to venture capital, lack of angel investors, lack of access to bank loans, lack of funding from family and friends, lack of IPO opportunities, and securing intellectual property rights.

Founders identified the human resource challenges they faced in building their startups as more responsibility and less oversight, lack of human resource management (HRM) knowledge, lack of team management skills, and defining the share structure between founders and co-founders.

Founders identified the support measures challenges they faced during the startup creation phase as, respectively, lack of support for securing intellectual property rights, lack of global knowledge about support measures, lack of support for technology transfer, not enough informal advisory relationships with mentors, problems of excessive supervision, training of business angels and seed investors, and lack of good valuation information during the exit phase.

Founders cite other challenges they faced in building their startups as lack of sales, marketing, and commercialization skills, lack of organizational skills, intense competition with other firms, wrong market entry strategies, the gap between technical and market teams, lack of legal support, lack of capacity to respond to market demand, lack of customer recognition, and networks and alliances. The founders cite other challenges they faced during the creation of their startups as a lack of sales, marketing, and commercialization skills, lack of organizational skills, and intense competition with other firms.

Recommendations

As mentioned earlier, there are many private and state-owned institutions and organizations working to develop the entrepreneurship ecosystem in Kyrgyzstan, such as Kyrgyzstan State Intellectual Property and Innovation Service (Kyrgyz patent), PEAK Innovation Center, Accelerate Prosperity Kyrgyzstan, USAID, KG LABS, The Kyrgyz Software and Services Developers' Association KSSDA, Business Professionals Network, Business Association JIA, and High Technology Park. Although there are essential legislative initiatives to promote scientific and academic research, more needs to be done to encourage higher education and R&D institutions to collaborate with the private sector (www.startupblink.com). For Kyrgyzstan to achieve an innovation system based on sustainable development there is a need for businesses, including foreign partners, to focus on building their capacity to adopt and adapt information technologies. At this point, especially university-private and public-sector cooperation plays a major role.

According to Kon et al. (2015), high-quality education is the key factor for the success of any innovative environment.

The Bishkek startup ecosystem is in the development stage, so it naturally follows well-developed ecosystems around the world. Based on the world's leading startup ecosystems, the startup failure rate is lower in 'healthy' ecosystems due to the positive influence of more professional members of ecosystems such as mentors, academics, accelerators and incubators, angel investors, and public organizations (Laužikas et al., 2015). Improvements should be made in these factors in the Bishkek ecosystem to boost the success of startups.

According to the results of the research, it was observed that the majority of startups have two founders and one founder. The majority of the startups have male founders and very few of them have female founders. Laužikas et al., (2015) stated that a successful team should have at least one leader. A founding team has complementary skills and a solid value system that can be built on previous experience. Gender diversity in teams leads to more efficient performance. However, the research results showed that there is a scarcity of female founders in Bishkek startups. Women should be attracted to the startup ecosystem by supporting women entrepreneurs to create projects where they can share their experiences.

Based on the results of the above analysis of the entrepreneurship ecosystem, recommendations are presented. General conclusions and recommendations for the entrepreneurship ecosystem are tried to be summarized.

Theoretical Inferences

A qualitative research method was employed in the study. The most convenient way to efficiently analyze the dimensions of start-up ecosystems is to employ a mixed research method, combining qualitative and quantitative research methods (Laužikas et al., 2015). In this respect, future research can address the Bishkek ecosystem with a mixed research method.

Research on entrepreneurship ecosystems has been conducted in many different countries (Cheah et al., 2016; Hernández & González, 2017; 2016; Fraiberg, 2017; Jáki et al., 2019; Jain, 2016; Laužikas et al., 2015; Salamzadeh & Kawamorita Kesim, 2017; Ziakis et al., 2022). The results were also evaluated in this research conducted in the Kyrgyzstan ecosystem. In addition, the development of a common measurement tool that evaluates the entrepreneurship ecosystem in the literature will contribute to the research. With a measurement tool that will evaluate the actors and factors of the ecosystem, entrepreneurs and ecosystems can be compared with each other, their weaknesses and strengths can be revealed, and entrepreneurs can be enabled to strengthen their weaknesses.

Practical Inferences

According to the results of the analysis, recommendations have been made to institutions and entrepreneurs for further development of entrepreneurship in Kyrgyzstan. For example, the Government has recently implemented many policies, projects, and programs for entrepreneurship. Despite these policies such as Digital Kyrgyzstan, the State Program, and Projects for the Development of Intellectual Property, the results of the research show that they are not sufficient. The government should plan these projects and other projects to support entrepreneurs more actively. It is critical to encourage entrepreneurship through different projects and support projects for the development of entrepreneurs.

It was found that entrepreneurs do not communicate and connect with universities in any way. Universities, which are one of the important actors in the entrepreneurship ecosystem, are important for promoting entrepreneurship through entrepreneurship education and gaining skills in individuals. In this sense, it is recommended that universities play a more active role in the ecosystem. It was also ascertained that entrepreneurs do not receive support from incubators and accelerators. These platforms need to be developed and made more active. This will provide entrepreneurs with more growth opportunities and support for the economy. When the entrepreneurship ecosystems and literature in the world are examined, different organizations such as incubators, accelerators, and technology parks are actively operating to support entrepreneurs. Thanks to these organizations, entrepreneurs who want to establish and grow will benefit from the opportunities in the created network.

On the other hand, startups should more actively take advantage of the projects, platforms, institutions, and organizations that support entrepreneurship mentioned under the title of Kyrgyzstan entrepreneurship ecosystem in the study. In addition, the founders' focus on a single startup instead of

multiple startups will enable the growth and development of this startup by directing all their energy and perception to a single startup. In addition, they should receive more active training from different platforms for human resources management, management process, development of competencies, elimination of knowledge deficiencies, and develop their startups professionally.

In conclusion, the entrepreneurship ecosystem in Bishkek, Kyrgyzstan has made significant progress toward development. However, it needs to be developed further. For the development of the entrepreneurship ecosystem, a more active network system should be set up with government support and different actors such as universities, incubators, and accelerators.

Ethical Declaration

During the writing process of the study titled "How Successful is the Entrepreneurship Ecosystem in Kyrgyzstan?", scientific rules, ethical and citation rules were respected; no falsification was made on the collected data and this study was not submitted to any other academic publication platform for evaluation. The ethics committee approval required for the research was obtained from Kyrgyzstan-Turkey Manas University Rectorate Ethics Committee dated 28/02/2022 and numbered 2022-2/47. Participants were notified in advance that the data would be used only for scientific purposes and voluntariness was adopted as a basis.

References

- "Dorozhnaq Karta" po realizacii Konceptii cifrovoy transformacii "Cifrovoy Kyrjzstan 2019-2023" Retrieved from <https://www.gov.kg/ru/programs/12> (22.12.2022)
- Audretsch, D. B., & Belitski, M. (2017). Entrepreneurial ecosystems in cities: establishing the framework conditions. *The Journal of Technology Transfer*, 42, 1030-1051.
- Balawi, A. & Ayoub, A. (2022). Assessing the entrepreneurial ecosystem of Sweden: a comparative study with Finland and Norway using Global Entrepreneurship Index. *Journal of Business and Socio-economic Development*, 2(2), 165-180. <https://doi.org/10.1108/JBSED-12-2021-0165>
- Baron, T., & Harima, A. (2019). The role of diaspora entrepreneurs in start-up ecosystem development-a Berlin case study. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 36(1-2), 74-102.
- Cheah, S., Ho, Y. P., & Lim, P. (2016). Role of public science in fostering the innovation and startup ecosystem in Singapore. *Asian Research Policy*, 7(1), 78-93.
- Chien, C. (2014). Startups and patent trolls. *Stanford Technology Law Review*, 17, 461-461.
- Feld, B. (2012). *Startup communities: building an entrepreneurial ecosystem in your city*. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
- Fraiberg, S. (2017). Start-up nation: Studying transnational entrepreneurial practices in Israel's start-up ecosystem. *Journal of Business and Technical Communication*, 31(3), 350-388.
- Geibel, R. C., & Manickam, M. (2016). Comparison of selected startup ecosystems in Germany and in the USA Explorative analysis of the startup environments. *Journal on Business Review (GBR)*, 4(3), 66-71.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş. (5th Edition)*. Ankara: Anı Publishing.
- Global Map of Startup Ecosystem Index-2022, www.startupblink.com
- Hall, R.E. and Woodward, S.E. (2008), The Burden of the Non-Diversifiable Risk of Entrepreneurship (No. w14219), National Bureau of Economic Research.
- Hernández, C., & González, D. (2016). Study of the start-up ecosystem in Lima, Peru: Collective case study. *Latin American Business Review*, 17(2), 115-137.
- Hernández, C., & González, D. (2017). Study of the start-up ecosystem in Lima, Peru: Analysis of interorganizational networks. *Journal of Technology Management & Innovation*, 12(1), 71-83.
- High Technology Park of the Kyrgyz Republic, www.htp.kg (28.12.2022)
- Increasing exports and digital entrepreneurship in Kyrgyzstan, <https://etradeforall.org/news/increasing-exports-and-digital-entrepreneurship-in-kyrgyzstan/> (27.12.2022)
- Intellectual property and innovation program, <http://new2.patent.kg/wp-content/uploads/2022/11>
- Isenberg, D. (2014). What an entrepreneurship ecosystem actually is. *Harvard Business Review*, 5(1), 7.
- Jain, S. (2016). Growth of startup ecosystems in India. *International Journal of Applied Research*, 2(12), 152-154.
- Jáki, E., Molnár, E. M., & Kádár, B. (2019). Characteristics and challenges of the Hungarian startup ecosystem. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 50(5), 2-12.
- Kon, F., Hazzan, O., Yuklea, H., Cukier, D., & Melo, C. D. O. (2015). A conceptual framework for software startup ecosystems: the case of Israel. Technical Report RT-MAC-2015-01.
- Korreck, S. (2019). The Indian startup ecosystem: Drivers, challenges and pillars of support. *ORF Occasional Paper*, 210.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Ankara: Detay Publishing.
- KyrgyzPatent, 2017-2021 State Program for the Development of Intellectual Property in the Kyrgyz Republic, <http://new2.patent.kg/wp-content/uploads/2022/11/%D0%A1%D0%A1%D0%91%D0%A0-2022-2024.pdf> (25.12.2022)

- Laužikas, M., Tindale, H., Bilota, A., & Bielousovaite, D. (2015). Contributions of sustainable start-up ecosystem to dynamics of start-up companies: the case of Lithuania. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 3, 8-24.
- Leavitt, H.J. (2007). Big organizations are unhealthy environments for human beings. *Academy of Management Learning and Education*, 6(2), 253-263.
- Malecki, E. J. (2018). Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems. *Geography Compass*, 12(3), e12359.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Moore, J. F. (1993). Predators and prey: a new ecology of competition. *Harvard Business Review*, 71(3), 75-86.
- Roundy, P.T. (2021). Leadership in startup communities: how incubator leaders develop a regional entrepreneurial ecosystem, *Journal of Management Development*, 40(3), 190-208. <https://doi.org/10.1108/JMD-10-2020-0320>
- Salamzadeh, A., & Kawamorita Kesim, H. (2017). The enterprising communities and startup ecosystem in Iran. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 11(4), 456-479.
- Singh, S., Chauhan, A., & Dhir, S. (2020). Analyzing the startup ecosystem of India: A Twitter analytics perspective. *Journal of Advances in Management Research*, 17(2), 262-281.
- Spigel, B. (2017). The relational organization of entrepreneurial ecosystems. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(1), 49-72.
- Stam, E. (2014). The Dutch entrepreneurial ecosystem. Available at SSRN 2473475 or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2473475>
- Stam, E. (2015). Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique. *European Planning Studies*, 23(9), 1759-1769.
- Stam, E., & Van de Ven, A. (2021). Entrepreneurial ecosystem elements. *Small Business Economics*, 56, 809-832 <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00270-6>
- Startup Central Eurasia, information Kyrgyzstan, www.startupcentraleurasia.com (30.12.2022)
- The World Bank in the Kyrgyz Republic, <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview> (28.12.2022)
- United Nations Development Programme (UNDP), Kyrgyzstan is Improving the Business Environment and Private Entrepreneurship, <https://www.undp.org/kyrgyzstan/press-releases/kyrgyzstan-improving-business-environment-and-private-entrepreneurship> (25.12.2022)
- Van Rijnsoever, F. J. (2022). Intermediaries for the greater good: How entrepreneurial support organizations can embed constrained sustainable development startups in entrepreneurial ecosystems. *Research Policy*, 51(2), 104438.
- WEF - World Economic Forum (2013). Entrepreneurial Ecosystems Around the Globe and Company Growth Dynamics https://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf (20.12.2022)
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10th Edition)*. Ankara: Seçkin Publishing.
- Ziakis, C., Vlachopoulou, M., & Petridis, K. (2022). Start-up ecosystem (StUpEco): A conceptual framework and empirical research. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(1), 35.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Ülkelerin kalkınmasını sağlayan yapı taşlarından biri olan girişimcilik, girişimcinin yeni mal veya ürün üretmek için çevresindeki fırsatları değerlendirip girişim fikri oluşturma sürecidir (Stam, 2014). Yeni girişimlerin oluşması ve girişimcilerin büyümesi için teşvik edici sosyal, kültürel, kurumsal ve diğer aktörlerden oluşan bir sistem ise girişimcilik ekosistemi olarak adlandırılmaktadır. Girişimcilik ekosistemi, girişimcilerin iş fikirlerini geliştirecek ve destekleyecek birbiri ile ilişkili ağdaki, finans, bilgi ve destek hizmetleri gibi faktörleri ve birçok aktörü barındırmaktadır (Stam, 2015). Girişimcilik ekosisteminin gelişmesi için sadece devlet kurumları değil gayri resmî kurumlar, kaynak sağlayıcılar, üniversiteler, teknoloji parkları, inkübatörler de önemli katkı sağlamaktadır (Stam, 2014; Stam ve Van de Ven, 2021). Hatta start-uplar için bu aktörler daha fazla önemlidir. Çünkü yeni doğan bebeğin temel ihtiyaçları gibi girişimcilerin de finansman, danışmanlık, teknik bilgi, ekip çalışması ve farklı birçok konuya ihtiyaç duymaktadır (Salamzadeh ve Kawamorita Kesim, 2017). Girişimcilik ekosistemi yaklaşımı da bu tür girişimciliğin yenilikçi iş fikrini girişime dönüştürme ve hızlı büyüme potansiyeline sahip iş modeli olarak tanımlanmaktadır (World Economic Forum, 2013). Girişimcilik ekosistemi, yeni bir iş fikrinin denendiği ve girişimi başlatmak ve büyütme için gerekli kaynakların ve desteklerin bulunduğu bir ortamdır.

Bu nedenle girişimcilik ekosisteminin başarılı bir şekilde desteklenmesi ve geliştirilmesi girişimcilik için önemlidir. Bu çalışmada da Orta Asya ülkesi ve gelişmekte olan Kırgızistan'ın girişimcilik ekosistemi değerlendirilmiştir. Global Startup Ecosystem Index 2022 raporuna göre ilk defa sıralamaya giren Kırgızistan 100. sırada yer almıştır. Ancak raporda veya başka araştırmalarda ayrıntılı bilginin kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Literatürde farklı ülkelerin girişimcilik ekosistemleri araştırılmış olmasına rağmen Kırgızistan girişimcilik ekosistemine yönelik bilginin ve araştırmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada Kırgızistan'ın girişimcilik ekosisteminin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere Kırgızistan ekosistemini derinlemesine incelemek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Amacı ile uyumlu olarak, veri toplama sürecinde kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile startupların iletişiminde olduğu diğer startuplarla görüşmeler yapılmıştır. Toplamda görüşmeleri kabul eden 21 startuptan veri toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarında, kurucuların demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu), ailelerine yönelik bilgiler, startuplarına yönelik bilgiler, kurucuların startuplarının mentor, inkübatör veya hızlandırıcı, üniversiteler ve bir devlet kurumundan destek alma durumu, katıldıkları girişimcilik etkinlikleri, startuplarını başka ülkeye taşıma durumları, startuplarındaki öncelikleri, startup aşamaları, SWOT Analizi (güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsat ve tehditler) ve karşılaşılan zorluklar (finansman, insan kaynakları, destek önlemler, diğer zorluklar) gibi konular üzerinde durularak, Bişkek startup ekosisteminin derinlemesine araştırılması amaçlanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre bir dizi durum değerlendirilmiş olup öneriler sunulmuştur. Örneğin Hükümetin son dönemde girişimcilik için birçok politika, proje, program yürüttüğu gözlemlenmiştir. Yürütölen bu Dijital Kırgızistan, Fikri Mülkiyetin Geliştirilmesine Yönelik Devlet Programı ve projeler gibi birçok politikaya rağmen araştırma sonuçlara göre yeterli olmadığı gözlemlenmiştir. Hükümet'in bu projeleri ve girişimcileri destekleyecek farklı projeleri daha aktif planlamalıdır. Farklı projeler ile girişimciliğin teşvik edilmesi ve girişimcilerin geliştirilmesi için destekleyici projeler önem arz etmektedir.

Girişimcilerin üniversitelerle hiçbir şekilde iletişim ve bağlantı kurmadığu tespit edilmiştir. Girişimcilik ekosisteminin önemli aktörlerinden biri olan üniversiteler girişimcilik eğitimi ile girişimciliği teşvik etmesi ve bireylerde yeteneklerin kazandırılması için önemlidir. Bu anlamda üniversitelerin ekosistemde daha aktif rol oynaması önerilmektedir. Bunun yanında girişimcilerin, inkübatör ve hızlandırıcılardan destek almadığu tespit edilmiştir. Bu platformların geliştirilmesi, daha aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Böylece girişimcilere daha fazla büyüme olanağı ve ekonomiye destek olanağı sağlayacaktır. Dünyadaki girişimcilik ekosistemleri ve literatür incelendiğinde inkübatör, hızlandırıcı, teknoloji parkları gibi farklı kuruluşlar girişimcilere destek için aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar sayesinde girişim kurmak ve büyümek isteyen girişimciler oluşturulan ağdaki imkânlardan yararlanacaktır.

Diğer taraftan, startupların ise, çalışmadaki Kırgızistan girişimcilik ekosistemi başlığı altında bulunan ve girişimciliği destekleyen proje, platform, kurum ve kuruluşlardan daha aktif bir şekilde faydalanmaları gerekmektedir. Ayrıca kurucuların birden fazla startup yerine tek bir startupta odaklanması, bütün enerjisini algısını tek bir startupta yönelterek, bu startupın büyümesini, gelişmesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra insan kaynakları yönetimi, yönetim süreci, yetkinliklerin geliştirilmesi, bilgi eksikliklerinin giderilmesi için farklı platformlardan daha aktif bir şekilde eğitimler alınması ve profesyonel şekilde startuplarını geliştirmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak Kırgızistan Bişkek girişimcilik ekosistemi gelişme yönünde önemli yol kat etmektedir. Fakat daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi için hükümet destekli ve üniversite, inkübatör ve hızlandırıcı gibi farklı aktörlerle daha aktif bir ağ sistemi kurulmalıdır.

Marka Güveninin Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği Üzerindeki Etkisinde Marka Aşkı'nın Aracı Rolü: Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri Üzerine Bir Araştırma

Metin SAYGILI¹

Öz

Tüketicilerin satın alma kararında sektörde yer alan markalara yönelik tutumları ile birlikte söz konusu markalarla geliştirdikleri ilişkiler belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda tüketicilerin sağlık, güzellik ve estetik gibi insanların hem fiziki hem de duygusal gelişimine katkı sağlayan kozmetik ve kişisel bakım markalarına yönelik sevgi ve güven duyguları da ön plana çıkabilmektedir. Bu durum da tüketicilerin bu markalara yönelik yüksek fiyat ödeme istekliliğini artırmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, marka güveni, marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliği arasındaki ilişkileri araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen kozmetik ve kişisel bakım ürünleri satın alan farklı sosyo-demografik özelliklere sahip 18 yaş ve üzeri tüketiciler olmaktadır. 575 katılımcıdan online anket yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde doğrulamalı faktör analizi (DFA) ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Araştırmada tanımlayıcı istatistiklerin oluşturulmasında SPSS 24.0 programı, YEM analizinde ise SmartPLS 4.0 kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar marka güveninin marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca marka aşkı'nın yüksek fiyat ödeme istekliliğini etkilediği tespit edilirken aynı zamanda marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkı'nın aracı role sahip olduğu da bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, tüketicilerin kullanmayı sevdikleri kozmetik ve kişisel bakım ürünlerine yönelik yüksek fiyat ödeme istekliliğinde marka aşkı ve marka güveninin önemli belirleyiciler olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka Güveni, Marka Aşkı, Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği, Kozmetik, Kişisel Bakım Ürünleri

The Mediating Role of Brand Love in the Effect of Brand Trust on Willingness to Pay Price Premium: A Study on Cosmetics and Personal Care Products

Abstract

Consumers' attitudes towards the brands in the sector and their relationships with them can be determinative in their purchasing decisions. In this context, consumers' feelings of love and trust towards cosmetics and personal care brands that contribute to people's physical and emotional development, such as health, beauty, and aesthetics, can also come to the fore. In this case, it increases the willingness of consumers to pay premium prices for these brands. From this point of view, the purpose of this study is to investigate the relationships between brand trust, brand love, and willingness to pay premium prices. The study sample consists of consumers aged 18 and over with different socio-demographic characteristics who purchase cosmetics and personal care products as determined by the convenience sampling method. We used confirmatory factor analysis (CFA) and structural equation modeling (SEM) to analyze data obtained from 575 participants by online survey method. For SEM analysis we used the SPSS 24.0 program created descriptive statistics, and SmartPLS 4.0. The results showed that brand trust affects brand love and willingness to pay premium prices. In addition, while it was determined that brand love affects the willingness to pay premium prices, it has also been found that brand love has a mediating role in the effect of brand trust on the willingness to pay premium prices. The results showed that brand love and trust are essential determinants of consumers' willingness to pay premium prices for cosmetics and personal care products they like to use.

Key Words: Brand Trust, Brand Love, Willingness to Pay Price Premium, Cosmetics, Personal Care Products

Atf İçin / Please Cite As:

Saygılı, M. (2023). Marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkı'nın aracı rolü: kozmetik ve kişisel bakım ürünleri üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 600-612. doi:10.33206/mjss.1183830

Geliş Tarihi / Received Date: 03.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.03.2023

¹ Doç. Dr. - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, msaygili@subu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6920-822X

Giriş

Tüketim düzeylerinin çok yüksek seviyelere çıktığı ve birçok farklı alana yayıldığı günümüzde, kozmetik sektörü popüler kültürün de etkisiyle önemli bir pazar haline gelmiştir. Teknoloji ile birlikte gelişen kozmetik sektörü kişisel bakım, güzellik, hijyen, sağlık gibi birçok alanda farklı amaçlarla insanlara hizmet etmektedir. 200 milyar Euro'dan fazla tahmini pazar değerine sahip olan kozmetik sektörü, 2020'deki büyük arz krizine rağmen, küresel bazda güçlü tüketici talebinin etkisiyle kısa sürede toparlanan dinamik bir pazardır (Loreal, 2020). Küresel çapta önemli bir paya sahip olan ve ABD'nin yanı sıra dünyanın en büyük kozmetik ürünleri pazarı olan Avrupa kozmetik ve kişisel bakım pazarı, 2021 yılındaki verilere göre perakende satış fiyatıyla 80 milyar Euro değere sahiptir. Ayrıca, kozmetik ve kişisel bakım sektörü, araştırma geliştirmeye de büyük yatırımlar yapan bilim odaklı ve yenilikçi bir sektördür. Bu alanda faaliyet gösteren büyük şirketler, yıllık cirolarının yaklaşık %5'ini Ar-Ge'ye harcamaktadır (Cosmetic Europe, 2022).

Teknolojik gelişmelere paralel şekilde sürdürülebilir bir büyümeye sahip olan kozmetik sektörü çok eskilerden bu yana tüketicilerin önemli bir ilgi odağı olmuştur. Ancak bu alandaki pazar büyüklüğü ve rekabetin yoğunluğu tüketicilerin karar verme noktasında daha seçici olmalarına yol açmaktadır. Tüketicilerin satın alma kararını vermesinde sektörde yer alan markalara yönelik tutumları ve geliştirdikleri ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Sağlık, güzellik ve estetik gibi insanların hem fiziki hem de duygusal gelişimine katkı sağlayan bu hassas alanda tüketiciler markalara karşı sevgi ve güven duymak istemektedirler. Hem kişiler arası hem de pazarlama ilişkilerinin temelini oluşturan marka aşkı ve marka güveni kavramlarının tüketicilerin kozmetik ürünlere yönelik alışveriş tutumlarında da kritik unsurlar olması beklenmektedir. Diğer taraftan tüketicilerin sağlıkları, kişisel bakımları ve estetik açıdan güzel hissetmeleri için maddi fedakarlıklarda bulunması da olağan bir durumdur. Buradan hareketle tüketiciler, sevdikleri ve güvendikleri markanın ürünlerine karşı parasal anlamda daha fazla esnekliğe sahiptir ve daha yüksek fiyatlar ödemeyi kabul edebilirler. Bu bağlamda bu çalışmada, kozmetik ve kişisel bakım ürünlere yönelik, marka güveni, marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın birbiriyle ilişkili olan üç amacı bulunmaktadır:

1. Marka güveninin marka aşkı üzerindeki etkisini araştırmak.
2. Marka güveni ve marka aşkını yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisini araştırmak.
3. Marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkının aracı rolünü araştırmak.

Teorik Arka Plan ve Hipotez Geliştirme

Marka Aşkı

Marka aşkı kavramının ortaya çıkmasında, Sternberg'in (1986) kişiler arası aşk teorisi ve Shimp ve Madden (1998) tarafından bu teoriyi tüketici nesne ilişkilerine uyarlayan çalışmada büyük öneme sahiptir. Marka aşkı kavramı ile ilgili ilk çalışmada ise Ahuvia (1993) tarafından gerçekleştirilen kişilerin ürün ve hizmetlere yönelik aşkını, kişiler arası aşk bağlamında inceleyen ampirik çalışmadır.

Markalarla kurulan güçlü ilişkilerin temelini kişiler arası aşka benzer duygusal bir temel oluşturmaktadır (Fournier, 1998, s. 363). Carroll ve Ahuvia'ya (2006, s. 81) göre markaya olan tutku, bağlılık olumlu değerlendirilmeler ve markaya karşı hissedilen olumlu hisler ve ifade edilen sevgi sözleri marka aşkını açıklamaktadır. Başka bir tanıma göre ise marka aşkı "*müşteriyle marka arasında, karşılıklı, amaçlı, çok yönlü ve dinamik özellikleri ile karakterize edilen samimi, tutkulu ve kararlı bir ilişkidir.*" (Keh, Pang ve Peng, 2007, s. 84).

Tüketici ile marka arasında kurulan duygu temelli ilişkiler ele alındığında markaya karşı sevgi duyan tüketicilerden, markaya karşı sadakat göstermeleri beklenen bir durumdur. Markaya karşı gösterilen sadakatın oluşmasında ise markaya yönelik sevginin önemli bir öncülü olan marka güveni rol almaktadır. Buradan hareketle de tüketicilerin sevdikleri ve güvendikleri markalara ve ürünlerine daha yüksek fiyatlar ödemeyi kabul edebilecekleri olağan kabul edilebilir.

Marka Güveni

Tüketici ile markalar arasında güçlü ve uzun vadeli ilişkilerin kurulmasında güven büyük önem sahiptir (Hiscock, 2001, s. 1). Ayrıca tüketici ile marka arasında oluşacak sevgi bağının kurulmasında güven önemli bir kriterdir. Marka güveni, tüketici-marka etkileşimi esnasında tüketicinin markanın güvenilir

olduğuna dair güven hissi ve tüketicinin menfaatinden sorumlu olduğu algısına dayanmaktadır (Delgado-Ballester, 2011, s. 11). Chaudhuri ve Holbrook (2001, s. 82) tarafından marka güveni, “*sıradan bir tüketicinin, markanın vadettiklerini yerine getirme yeteneğine güvenme isteği*” olarak tanımlanmaktadır. Tüketici ile marka arasında gerçekleşen başarılı pazarlama ilişkilerinde marka güveni önemli bir bileşendir (Garbarino ve Johnson, 1999, s. 71).

Pazarlama literatüründe, marka aşkının önemli bir öncülü olan marka güveninin, marka aşkına etkisini inceleyen birçok araştırma bulunmaktadır (Aytekin ve Taştepe, 2020; Çelik, 2022; Drennan vd., 2015; Karjaluoto, Munnukka ve Kiuru, 2016; Madadi, Torres ve Zúñiga, 2021). Bahsedilen çalışmalara benzer şekilde bu çalışmada da marka güveninin, marka aşkını pozitif yönde etkisi dikkate alınarak ve aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür:

H₁: Marka güveninin, marka aşkı üzerinde etkisi vardır.

Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği

Yüksek fiyat ödeme istekliliği, “*bir müşterinin bir ürün veya hizmet için barcamak istediği maksimum para miktarını ortaya koyarken, tüketicinin parasal birimlerde bir tüketim veya kullanım deneyimine atadığı değer de ölçüsüdür.*” (Homburg, Koschate ve Hoyer, 2005, s. 85). Başka bir deyişle tüketici, almak istediği ürün veya hizmetlere bazı durumlarda normalden daha yüksek bir fiyat ödemeyi kabul edebilmektedir.

Tüketicilerin bir marka ile kurdukları duygusal bağlar, tüketicinin marka ve ürünleri için özel bir fiyat ödeyebilme olasılığını artırmaktadır (Thomson, MacInnis ve Park, 2005, s. 85). Yazarlar tarafından, markaya olan duygusal bağlılık ile yüksek fiyat ödeme isteği arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmada markaya yönelik duygusal bağa sahip tüketicilerin özel bir fiyat ödemeyi kabul edebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yalçıntekin (2020, s. 123) tarafından marka aşkının öncülleri ve sonuçları üzerine iki farklı ürün kategorisinde yapılan çalışmada, marka aşkının hem hazır giyim kategorisinde hem de teknolojik ürün kategorisinde yüksek fiyat ödeme istekliliğini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Santos ve Schlesinger (2021, s. 384) tarafından internet tabanlı televizyon hizmetlerinde marka deneyimi ve marka sevgisinin, marka sadakati ve yüksek fiyat ödeme isteği üzerindeki etkilerini test etmeyi amaçlayan çalışmada, marka aşkının TV hizmetlerinde marka sadakati ve yüksek fiyat ödeme isteği üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca literatürde marka aşkının yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde etkili olduğuna dair birçok çalışma yer almaktadır (Bairrada, Coelho ve Lizanets, 2019; Roosendans, 2014; Thomson vd., 2005). Bu çalışmada da bahsedilen çalışmalara paralel bir düşünceyle, marka aşkının yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisi dikkate alınarak aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H₂: Marka aşkının, yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde etkisi vardır.

Marka güveni, satın alma kararını ve satın almaya yönelik tutumları önemli ölçüde etkileyen bir kavramdır. Tüketici, satın alma kararını verirken markaya olan güven bağı sayesinde fiyat konusunda daha fazla esneklik gösterebilir. Diğer bir ifadeyle, tüketici güvendiği markanın ürünlerini satın alırken diğer markalardan daha yüksek bir fiyat ödeme fedakârlığında bulunabilir. Yıldız (2018, s. 480) tarafından bir şampuan markası üzerine gerçekleştirilen çalışmada, marka güveninin, daha fazla ödeme isteğini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Moon, Song, Lee, ve Shim (2022) tarafından teknoloji kabul modeli temelinde gıda kalitesi, kullanılabilirlik, kullanım kolaylığı, uygunluk, marka güveni ve ödeme istekliliği arasındaki yapısal ilişkiyi araştırmayı amaçlayan ve Starbucks mobil uygulaması örneği üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, ödeme istekliliğinin kolaylık ve marka güveninden olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez öne sürülmüştür:

H₃: Marka güveninin, yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde etkisi vardır.

Kalyoncuoğlu (2017) tarafından Starbucks markası üzerine yapılan çalışmada, markaya duyulan güven ile marka sadakati ilişkisinde marka aşkının aracılık rolü incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, marka aşkının markaya duyulan güven ile marka sadakati arasındaki ilişki üzerinde tam aracılık rolü olduğunu ortaya koymuştur. Bir beyaz eşya markası üzerine yapılan başka bir çalışmada da marka güveninin satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka aşkının aracı rolü incelenmiştir. Sonuçlar, ifade edilen değişkenler arasında marka aşkının aracılık rolü olduğunu ortaya koymuştur (Onurlubaş ve Altunışık, 2019). Santos ve Schlesinger (2021) tarafından yapılan çalışmada, kesintisiz televizyon hizmetlerinde, marka deneyimi ve marka aşkının marka sadakati ve yüksek fiyat ödemeye istekliliği üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Yeni nesil internet tabanlı dizi, film platformlarından Netflix’in 220 kullanıcılarından elde edilen veriler ışığında marka aşkının, marka deneyimi ile yüksek bir fiyat ödemeye istekliliği arasındaki pozitif ilişkiye kısmen aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca literatürde, marka imajı ile yüksek fiyat ödeme istekliliği arasındaki

ilişkide marka aşkının dolaylı veya direkt aracılık ettiği çalışmalar yer almaktadır (Aulianda, Hudayah ve Rahmawati, 2020; Hibban ve Wahyudi, 2022). Bakır ve Safarzade (2020) tarafından yapılan çalışmada bir markaya güvende çok önemli bir olgu olan marka itibarının daha fazla ödeme niyetine etkisinde marka aşkının aracılık rolü ele alınmıştır. Ancak çalışmanın sonuçları marka itibarı ile daha fazla ödeme niyeti arasında marka aşkının aracılık rolünün olmadığını göstermektedir. Turgut ve Gültekin'in (2015, s. 138) giyim markaları üzerine yaptıkları araştırmada, marka aşkının tekrar satın alma niyetini pozitif Şekilde etkilediği bulunmuştur. Araştırmacılar ayrıca marka aşkının, marka güveni ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracı etkiye sahip olduğu sonucuna da ulaşmıştır.

Marka aşkı ve marka güveni tüketicilerin satın alma kararlarında olduğu kadar markalar için ödeyecekleri ücretlerinde de belirleyicisi konumundadır. Literatürde, marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkının aracı rolünü inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak yukarıda belirtilen çalışmalara benzer Şekilde bu çalışmada da satın almada önemli bir yapı olan marka aşkının benzer öncül ve sonuçlarından yola çıkarak marka güveni ve yüksek fiyat ödeme istekliliği ilişkisinde aracı etkiye sahip olduğu aşağıdaki hipotezde ileri sürülmüştür:

H4: Marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkının aracı rolü vardır.

Yöntem

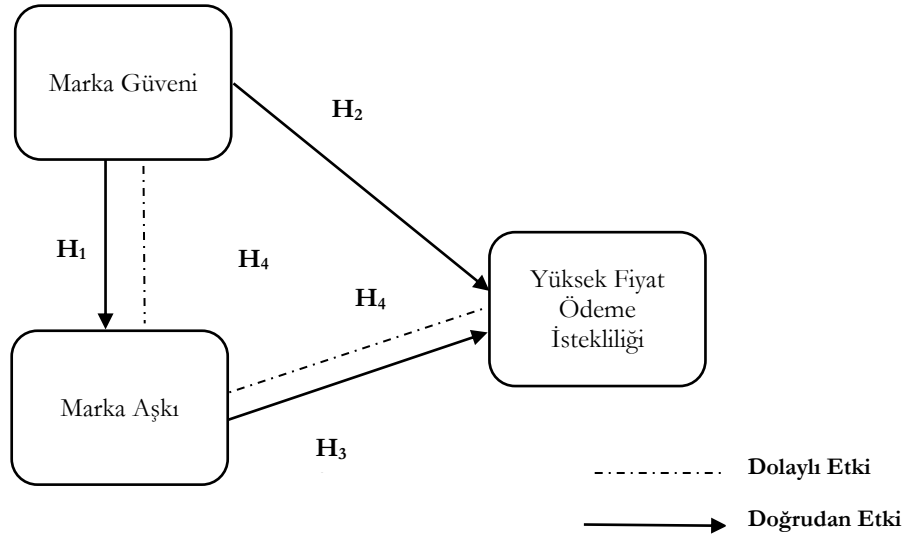
Örneklem ve Veri

Araştırmanın rneklemi 18 yaş ve üzeri kozmetik ve kişisel bakım ürünleri kullanan tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesini Türkiye'deki tüketiciler oluşturduğundan; ana kütleyi oluşturan bireylerin sayısı tam olarak tespit edilemediğinden ve ana kütle hem ulaşılamayacak kadar büyük hem coğrafı olarak dağınık olduğundan para, çaba ve zaman açısından oldukça masraflıdır (Maxwell, 1996). Bu nedenle örneklem yoluna gidilerek olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemine başvurulmuştur. Kolayda rneklem yöntemi ayrıca verilerin toplamasında hız, ekonomiklik ve kolaylık sağladığından çalışmanın amacına uygun tüketicilere ulaşılabilmesinde fayda sağlamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 134). Bu bağlamda bu araştırmada kozmetik ve kişisel bakım markalarını satın alan farklı sosyo-demografik özelliklere sahip tüketiciler çalışmanın örneklemine dahil edilmiştir. Araştırmanın verilerinin toplanmasında anket yönteminden faydalanılmıştır. Veriler, Türkiye'nin farklı bölgelerinde 01 Haziran-30 Temmuz 2022 tarihleri arasında araştırmanın rneklemi oluşturan tüketicilerden online anket yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen 610 anketin kontrol edilmesinin ardından eksik doldurulan 35 anket elenerek 575 katılımcının cevapları değerlendirme alınmıştır.

Veri Analizi ve Araştırma Modeli

Veri analizinde doğrulatory faktör analizi (DFA) ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM), ortalama açıklanan varyans (average extracted variance-AVE), bileşik güvenilirlik (composite reliability-CR) ve Cronbach Alpha (α) kullanılmıştır. YEM analizinde SmartPLS 4.0, sosyo-demografik değişkenlerin ve tüketicilerin sıklıkla kullandıkları kişisel bakım ve kozmetik ürünleri ile satın aldıkları kişisel bakım ve kozmetik markalarına ilişkin cevapların analizinde ise SPSS 24.0 yazılımı kullanılmıştır.

Araştırmanın hipotezlerine dayanarak oluşturulan model Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Veri Toplama Araçları

Marka Güveni Ölçeği: Marka güveninin ölçülmesinde 5'li Likert ölçeği kullanılarak Bagozzi, Batra ve Ahuvia (2014) çalışmasından yararlanılmıştır. Altı madde ile ölçülen marka güveni değişkeninin bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa değeri 0.923'tür.

Marka Aşkı Ölçeği: Bu çalışmada marka aşkı Carroll ve Ahuvia'nın (2006) çalışmasından yararlanılarak ölçülmüştür. Marka güveninin ölçülmesinde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Tüketicilerin marka güveninin ölçülmesinde kullanılan 6 maddelik ölçeğin Cronbach Alpha değeri yararlanılan çalışmada 0.910 olarak bulunurken, bu çalışmada 0.851 olarak ortaya çıkmıştır.

Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği Ölçeği: Tüketicilerin markaya yönelik yüksek fiyat ödeme isteklilikleri Lee, Hsu, Han ve Kim (2010) çalışmasından yararlanılarak ölçülmüştür. 5'li Likert ölçeği yardımıyla ölçülen ve üç maddeden oluşan ölçeğin Cronbach alfa değeri söz konusu çalışmada 0,970 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise 0,935 olarak bulunmuştur.

Anket gerçekleştirilmeden önce veri toplama aracı, maddelerin anlaşılabilirliğini doğrulamak amacıyla 50 katılımcı ile pilot çalışma gerçekleştirilerek test edilmiştir. Katılımcılardan alınan yanıtlara dayalı olarak, veri toplama aracında yapılan revizyonlar sonrasında anket formunun nihai hali verilmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan online anket için yazılı etik onay alınmıştır.

Bulgular

Örneklemin Özellikleri

Örnekleme ait veriler, katılımcıların %65.8'i kadın, %34.2'si erkek olduğunu göstermiştir. Bekar katılımcıların oranı %61.4 iken evlilerin oranı ise 38,6'dır. Katılımcıların %54'ü lisans ve üzerinde eğitime sahip olduğunu belirtirken %46'sı lise ve daha düşük bir eğitim düzeyine sahiptir. 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %30.2 iken 26-33 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %22.9'dur. Katılımcılar arasında 34-41 yaş aralığında olan katılımcıların oranı %21.7 iken 42-49 yaş aralığındakilerin oranı %15.1'dir. 50 yaş ve üzerinde olan katılımcıların oranı ise % 10.1'dir. 5500 TL ve altı gelire sahip olan katılımcıların oranı %31.2 iken 5501-7000 TL arasında gelire sahip olan katılımcıların oranı %34.3'dur. 7001-9000 TL arasında gelire sahip olan katılımcılar örneklemin %14.8'ini oluştururken 9001-11000 TL arasında gelire sahip olanlar örneklemin %11.3'ini oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında 10001 TL ve üzeri geliri olanların oranı ise %8.4'dur.

Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünlerine Ait Özellikler

Bu çalışmada tüketicilere en sık kullandıkları kozmetik ve kişisel bakım ürünlerinin hangileri oldukları sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplarda Nivea (%22.7) ilk sırada yer alırken L'Oréal (%21.6) ikinci, Avon (%16.7) ile üçüncü sırada yer almıştır. Yves Rocher markasını kullananların oranı %15.8 iken Farmasi markasını kullanan katılımcıların oranı %13.6'dır. Katılımcıların %9.6'sı ise bu markaların dışında

kalan markaları kullandıklarını belirtmiştir. Bu markalar arasında La Roche, Johnson's Baby, Neutrogena, Arko, Garnier, Bioderma ve Rochcell markaları ön plana çıkmıştır.

Tüketicilere kozmetik ve kişisel bakım ürünlerinden hangilerini kullandıkları sorulmuş ve çoklu cevap seçeneklerinden birden fazla seçeneği işaretleyebilecekleri ifade edilmiştir. Çoklu cevap setine göre analiz edilen verilere ait bulgular ağız ve diş bakım ürünlerinin (diş macunu, ağız bakım suları, diş ipi, diş fırçası vb.) katılımcıların %82.2'si tarafından kullanıldığını, saç bakım ürünlerinin (şampuan, saç kremi, saç boyası, saç bakım yağları, saç maskesi, serumlar vb.) ise katılımcıların %75.7'si tarafından kullanıldığını ortaya koymuştur. El-vücut bakım ürünlerini (vücut spreyi, parfüm, deodorant, roll-on, nemlendiriciler, kremler vb.) kullanan katılımcıların oranı %69.3 iken yüz bakım ürünlerini (temizleyici tonikler, kremler, özel serumlar, cilt maskeleri, vitaminler, nemlendiriciler vb.) kullanan tüketicilerin oranı %57.7'dir. Ayak bakım ürünleri, duş ve banyo ürünleri vb. diğer bakım ürünlerini kullanan katılımcıların oranı ise %45.9'dur.

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlikleri

Araştırmada kullanılan ölçekler araştırmacı tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Translation-back traslation yöntemi ile öncelikle hem hedef dil hem de kaynak dile hâkim olan akademisyenler tarafından hedef dil olan Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra çeviriler konunun uzmanları tarafından incelenmiştir. Uzman görüşleri dikkate alınarak ifadeler kaynak dil olan İngilizce'ye çevrilmiştir. İngilizce'ye çevrilen ifadeler, orijinaleri ile karşılaştırılmış ve benzer oldukları bulunmuştur. Daha sonra ölçeklerin yapı geçerliliği analiz edilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere tüm faktör yükleri 0,50'in üzerindedir (Hair, Black, Babin, ve Anderson 2010, s. 710). Bu bağlamda ölçeklerin yapı geçerliliği açısından orijinaleri ile uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu çalışmada kullanılan geçerlilik testlerinden biri yakınsak geçerlilik. Yakınsak geçerlilik, ortalama açıklanan varyans (average variance extracted-AVE) aracılığıyla değerlendirilmiştir. Tablo 1'de yer alan tüm yapıların AVE değerleri önerilen 0.50 değerinden yüksektir (Fornell ve Larcker, 1981, s.46). Ayrıca tüm faktör yükleri 0,50'nin üzerinde bulunmuştur (Hair vd., 2010, s. 710). Hair, Ringle ve Sarstedt'e (2017, s. 26) göre PLS-SEM'de faktör yükleri 0.70'ten yüksek olmalıdır. CR ve $\alpha \geq 0.70$ (Hair vd., 2010, s. 777) ve AVE ≥ 0.50 (Chin, 1998) ise 0.40 - 0.70 aralığında bulunan faktör yükleri olan değişkenlerin AVE ve CR değerleri eşik değere ulaştığından ölçüm modelinden çıkarılmasına gerek duyulmamaktadır (Bkz. Tablo 2). Buradan hareketle yakınsak geçerliliğin sağlandığı görülmektedir.

Tablo 1. Ölçeklerin Faktör Yükleri

	MG	MA	YFÖ
MG1	0.893		
MG2	0.866		
MG3	0.863		
MG4	0.886		
MG5	0.733		
MG6	0.857		
MA1		0.817	
MA2		0.884	
MA3		0.871	
MA4		0.859	
MA5		0.849	
MA6		0.651	
YFÖ1			0.821
YFÖ2			0.908
YFÖ3			0.903

Tablo 2' de yer alan analiz sonuçları modeldeki her yapı için AVE değerlerinin 0.682 - 0.771; CR değerlerinin ise 0.910 - 0.940 arasında değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu değerler önerilen değerlerin üzerinde bulunmuştur (Hair vd., 2010, s. 710). Elde edilen sonuçlar araştırma modelinin güvenilirliğini ve yapı geçerliliğini desteklemektedir.

Tablo 2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

Yapılar	CR ≥ 0.70	AVE ≥ 0.50	$\alpha \geq 0.70$
Marka Güveni (MG)	0.940	0.725	0.923
Marka Aşkı (MA)	0.927	0.682	0.904
Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği (YFÖ)	0.910	0.771	0.851

SAYGILI

Marka Güveninin Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği Üzerindeki Etkisinde Marka Aşkının Aracı Rolü: Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri Üzerine Bir Araştırma

Ayırt edici geçerlik testi, bu çalışmada kullanılan geçerlik testlerinden biridir. Ayırt edici geçerliliği sağlamak için, her bir yapıya ait AVE'nin karekökü, herhangi bir değişken çifti arasındaki korelasyondan büyük olmalıdır (Fornell ve Larcker, 1981, s. 46). Tablo 3'te yer alan sonuçlar yapıların her biri için hesaplanan AVE'nin karekökünün modelde yer alan herhangi iki gizil yapı arasındaki korelasyondan yüksek olduğundan ayırt edici geçerlilik sağlanmıştır. Ayrıca Yapılar arasındaki ayırım geçerliliğinin sağlanmasında ayrıca HTMT'den (Heterotrait-Monotrait Ratio) yararlanılmıştır (Henseler, Ringle ve Sarstedt, 2014). Bu yaklaşıma göre ayırım geçerliliği için 0.90'ın altındaki HTMT oranı kabul edilebilir düzeydedir. Daha yüksek bir geçerliliğe ulaşmak için oranın 0.85'ten küçük olması gerekmektedir. Tablo 4'te yer alan HTMT yaklaşımına ait sonuçlar da ayırım geçerliliğinin sağlandığına işaret etmektedir.

Tablo 3. *Korelasyonlar ve AVE'lerin Karekökleri*

	1	2	3
1. MG	0.851*		
2. MA	0.704**	0.826*	
3. YFÖ	0.576**	0.546**	0.878*

* AVE değerlerinin karekökü (\sqrt{AVE})

** Korelasyon katsayısı ($p < 0.001$)

Tablo 4. *HTMT Analizi Sonuçları*

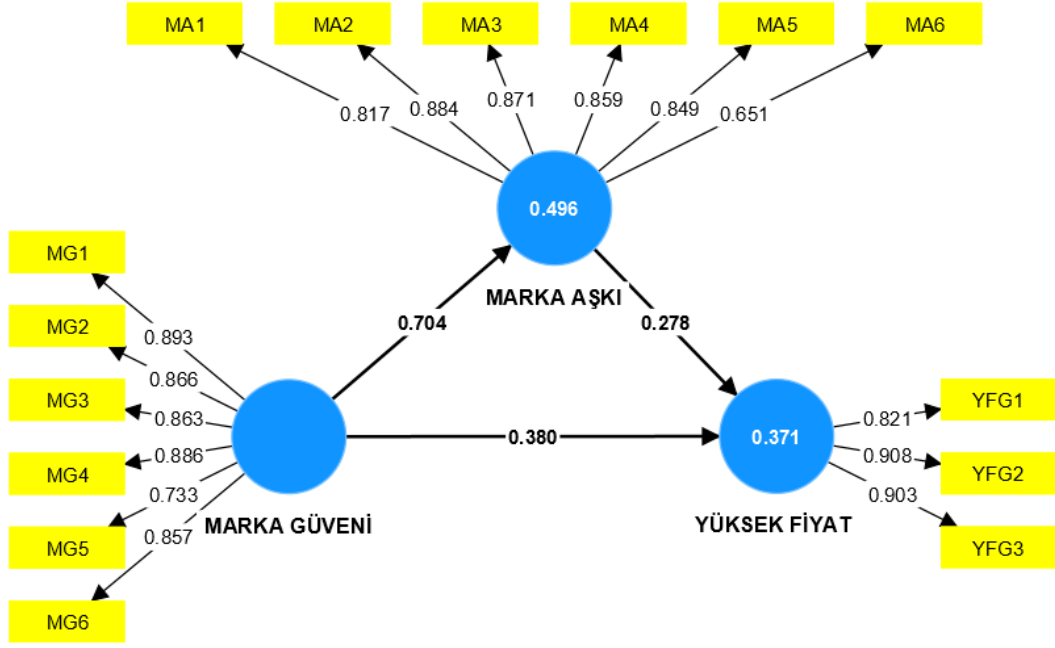
	1	2	3
1. MG	0.000	0.000	0.000
2. MA	0.765	0.000	0.000
3. YFÖ	0,647	0.624	0.000

Gizil değişkenlerin iç tutarlılığını değerlendirmek için Cronbach alfa (α) ve bileşik güvenilirlik (CR) kullanılmıştır (Hair vd., 2010, s. 777). Tablo 1'deki değerlere 0.70'nin üzerinde olduğundan ölçeklerin güvenilir olduğu elde edilen sonuçlar ile desteklenmiştir. Ayrıca modelin SRMR değeri 0.058, Chi-square değeri 652.558 ve NFI değeri de 0.899 olarak bulunmuştur.

Yapısal Model ve Hipotez Testleri

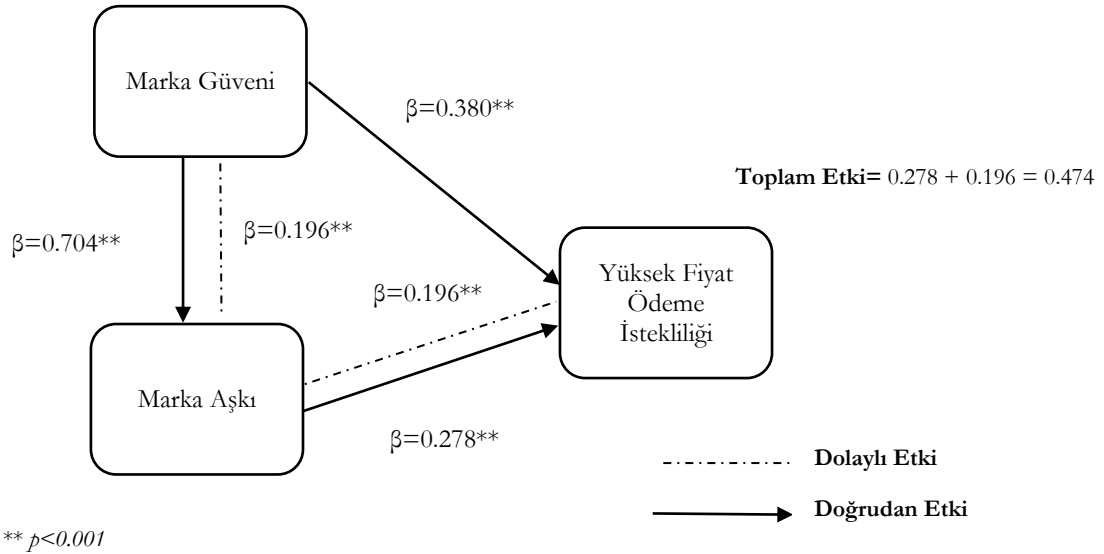
Yapısal eşitlik modelinin analiz edilmesinde Kısmi En Küçük Kareler Yöntemi (Partial Least Square)- (PLS-SEM) kullanılmıştır. Araştırma modelinde istatistiksel bir problem olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla doğrusallık, yol katsayıları, R^2 etki büyüklüğü (f^2) ve tahmin gücü (Q^2) analizlerine başvurulmuştur. PLS yol katsayıları ile ilgili anlamlılık düzeylerini belirleyebilmek için yeniden örnekleme (bootstrapping) tekniği kullanılarak örneklemden 5000 alt örneklem alınmış (Yıldız, 2020) ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Yapısal eşitlik modelinin analizine ait sonuçlar Şekil 2'de sunulmaktadır. Buna göre marka güveni, marka aşkını ($\beta=0.704$; $p < 0.001$), ve yüksek fiyat ödeme istekliliğini ($\beta=0.380$; $p < 0.001$), pozitif yönde etkilemektedir. Aynı zamanda marka aşkı da yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($\beta=0.278$; $p < 0.001$). Buna göre H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri desteklenmiştir. Ayrıca marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliğine etkisinde marka aşkının aracı rolü bulunmuştur ($\beta=0.196$; $p < 0.001$). Bu durumda H_4 hipotezi de desteklenmiştir. Marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliğine etkisi dikkate alındığında marka aşkı bu etkiyi güçlendirmiştir (Şekil 3).

Şekil 2. Yapısal EŞitlik Modeli Sonuçları

Doğrudan, dolaylı ve toplam etkilerin yer aldığı Şekil 3 aşağıda yer almaktadır.

Şekil 3. Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkiler

Hipotez testine ait sonuçlar Tablo 5 sunulmuştur.

Tablo 5. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotezler	β	t	p	VIF	f^2	Q ²	R ²	Hipotez Sonuçları
MG-> MA	0.704	5.340	0.000	1.000	0.983	0.493	0.496	H ₁ : Kabul
MG -> YFÖ	0.576	24.090	0.000	1.983	0.016			H ₂ : Kabul
MA -> YFÖ	0.278	7.372	0.000	1.983	0.062	0.328	0.371	H ₃ : Kabul
MG -> MA -> YFÖ	0.196	5.203	0.000					H ₄ : Kabul

Tablo 5'te yer alan marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliğine ait R² değerleri incelendiğinde; marka aşkının varyansının %49.6; yüksek fiyat ödeme istekliliğinin varyansının ise %37.1 düzeyinde aŐıklandıđı gÖrÖlmektedir. Tabloda yer alan VIF değerleri eşik değer olarak kabul edilen 5'ten az olduğundan deđerŐkenler arasında doğrusallık sorunu bulunmadığına işaret etmektedir (Hair vd., 2017).

Cohen'e (1988) göre etki büyüklüğü katsayısı (F^2) 0.02 ve üzerinde ise düşük; 0.15 ve üzerinde ise orta; 0.35 ve üzerinde ise yüksek olarak nitelendirilmektedir. Etki büyüklüğü katsayıları (F^2) incelendiğinde marka güveninin (0.983) marka aşkı üzerinde yüksek etki büyüklüğüne; marka güveninin (0.016) yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde düşük düzeyde etki büyüklüğüne ve marka aşkının (0.062) yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerinde düşük düzeyde etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Cohen, 1988). Ayrıca tahmin gücü katsayılarını ifade eden Q^2 değerlerinin sıfırdan büyük bir değere sahip olması yapısal modelin marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliği konusunda tahmin gücüne sahip olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2017).

Tartışma, Sonuç, Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları online anket yardımıyla kolayda örnekleme yolu ile elde edilen verilerden ortaya çıkmış olsa da tüketicilerin marka güveni, marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme isteklilikleri arasındaki ilişkilerin önemini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar araştırmada ileri sürülen H_1 , H_2 , H_3 ve H_4 hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma marka güveni, marka aşkı ve yüksek fiyat ödeme istekliliği ile ilgili literatüre katkıda bulunmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar araştırma bulgularını destekler niteliktedir. AYTEKİN ve TAŞTEPE (2020), ÇELİK (2022), DRENNAN vd. (2015), KARJALUOTO vd. (2016), MADADI vd. (2021) ve TURGUT ve GÜLTEKİN (2015) tarafından yapılan çalışmalarda marka güveninin marka aşkının önemli bir öncülü olduğunun bulunması bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. THOMSON vd. (2005, s. 85), markaya yönelik duygusal bağa sahip tüketicilerin özel bir fiyat ödemeyi kabul edebileceği sonucuna ulaşırken YALÇINTEKİN (2020, s.123) marka aşkının hem hazır giyim hem de teknolojik ürün kategorisinde yüksek fiyat ödeme istekliliğini pozitif bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. SANTOS ve SCHLESINGER (2021, s. 384) de benzer şekilde marka aşkının, TV hizmetlerinde yüksek fiyat ödeme isteğini etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca BAIRRADA vd. (2019), ROOSENDANS (2014) ve THOMSON vd. (2005) tarafından yapılan çalışmalarda, marka aşkının yüksek fiyat ödeme istekliliğini pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılması bu araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. YILDIZ (2018, s. 480) tarafından bir şampuan markası üzerine gerçekleştirilen araştırmada ve MOON vd. (2022) tarafından Starbucks mobil uygulaması örneği üzerinde gerçekleştirilen araştırmada ödeme istekliliğinin marka güveninden olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar bu bulguları destekler niteliktedir. TURGUT ve GÜLTEKİN'in (2015) giyim markaları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, marka aşkının, marka güveni ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmaları bu çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Bu çalışma hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara, tüketicilerin marka güveni ve marka aşkının yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkilerine yönelik bir dizi sonuç sunmaktadır. Marka güveni, tüketicilerin markalara yönelik tutum, niyet ve davranışlarını belirlemede önemli bir değişken olduğundan markaya olan güven tüketicilerin fiyat konusunda esneklik göstermesinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle tüketicilerin ürün ya da markalara yüksek fiyat ödeme isteklerini anlayabilmede önemli bir öncül olarak karşımıza çıkmaktadır. Marka ile kurulan güçlü ilişkilerde markaya karşı güven kadar markaya duyulan sevgi de rol oynamaktadır. Her ne kadar marka güveni, marka aşkının bir öncülü olsa da aradaki doğrusal ilişki çift yönlü bir yapıya da işaret etmektedir. Dolayısıyla tüketiciler, sevdikleri ve güven duydukları markalara daha yüksek bir ödeme istekliliği duyabilmektedirler. Özellikle 2020'deki krize rağmen 200 milyar Euro'nun üzerinde bir pazar değerine sahip olan kozmetik ve kişisel bakım ürünleri sektörü, tüketicilerin sağlık, güzellik ve estetik gibi hem fiziksel hem de duygusal gelişimine katkı sağlayan bir alandır. Bu nedenle bu çalışmada kozmetik ve kişisel bakım ürünlerine odaklanılmıştır. Çünkü tüketicilerin markalara karşı sevgi ve güven duymaları talebi arttıracak gibi tüketiciler tarafından ödemeye razı olunabilecek tutarları da önemli hale getirmektedir. Görüldüğü üzere pazarlama iletişimde de önemli birer aktör olan marka aşkı ve marka güveni tüketicilerin kozmetik ürünlere yönelik alışveriş davranışlarında da kritik unsurlardır. Buradan hareketle kozmetik ve kişisel bakım sektörü gibi araştırma geliştirmeye de büyük yatırımlar yapan bilim odaklı ve yenilikçi bir sektörde faaliyet gösteren işletmeler, kozmetik ve kişisel bakım ürünlerine yönelik marka güveni ve marka aşkını artırma yoluna giderek ürün ve markalarına yönelik yüksek fiyat ödeme istekliliği oluşturabileceklerdir.

Teknolojik gelişmelere paralel şekilde sürdürülebilir bir büyümeye sahip olan kozmetik sektörü çok eskilerden bu yana tüketicilerin önemli bir ilgi odağı olmuştur. Ancak bu alandaki pazar büyüklüğü ve rekabetin yoğunluğu tüketicilerin karar verme noktasında daha seçici olmalarına yol açmaktadır. Tüketicilerin satın alma kararını vermesinde sektörde yer alan markalara yönelik tutumları ve geliştirdikleri ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Hem kişiler arası hem de pazarlama ilişkilerinin temelini oluşturan marka

aşkı ve marka güveni kavramlarının tüketicilerin kozmetik ürünlere yönelik alışveriş tutumlarında da kritik unsurlar olması beklenmektedir. Diğer taraftan tüketicilerin sağlıkları, kişisel bakımları ve estetik açıdan güzel hissetmeleri için maddi fedakarlıklarda bulunması da olağan bir durumdur. Buradan hareketle tüketiciler, sevdikleri ve güvendikleri markanın ürünlerine karşı parasal anlamda daha fazla esnekliğe sahiptir ve daha yüksek fiyatlar ödemeyi kabul edebilirler.

Bu araştırmada tüketicilerin günlük hayatlarında sıklıkla kullandıkları kozmetik ve kişisel bakım ürünlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada marka güveninin yüksek fiyat ödeme istekliliği üzerindeki etkisinde marka aşkının aracı rolü kozmetik ve kişisel bakım ürünleri özelinde incelenmiştir. Literatür incelendiğinde giyim ve teknoloji gibi ürün gruplarında da bu üç değişken arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu farklı ürün gruplarında söz konusu aracı role ilişkin çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmada marka aşkının tek bir öncülü olarak marka güveni kullanılmıştır. Buradan hareketle marka aşkının öncülleri dikkate alınarak farklı ürün kategorilerinde yapılacak çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan gelecek çalışmalarda marka aşkının farklı satın alma davranışları ile ilişkisinin incelenmesi de önem arz etmektedir. Ayrıca spesifik markalar ve örneklemeler kullanılarak gerçekleştirilecek çalışmalarla işletmeler, uygulayıcılar ve araştırmacılar için farklı çıkarımlar ortaya konulabilir.

Etik Beyan

“Marka Güveninin Yüksek Fiyat Ödeme İstekliliği Üzerindeki Etkisinde Marka Aşkının Aracı Rolü: Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan online anket için Sakarya Üniversitesi Etik Kurulu’ndan (Ref No: 61923333/050.099/) yazılı etik onay alınmıştır.

Kaynakça

- Ahuvia, A. (1993). *I love it! Towards a unifying theory of love across diverse love objects* (Doctoral Dissertation). Northwestern University, Evanston, Illinois.
- Aulianda, M., Hudayah, S. ve Rahmawati (2020). Pengaruh brand experience dan brand image terhadap willingness to pay a price premium dengan brand love sebagai variabel intervening (Studi pada pemilik mobil merek Honda HRV di Samarinda). *JRE: Jurnal Riset Entrepreneurship*, 3(2), 71-79. doi.org/ dx.doi.org/10.30587/jre.v3i2.1475
- Aytekin, P. ve Taştepe, Ö. (2020). Samsung markası üzerinden marka aşkının, marka özgünlüğü ve marka tercihi arasındaki aracılık etkisinin incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2846-2863. doi.org/10.20491/isarder.2020.1012
- Bagozzi, R. P., Batra, R. ve Ahuvia, A. C. (2014). *Brand love: Construct validity, managerial utility, and new conceptual insights*. Working paper. University of Michigan, Ann Arbor, MI.
- Bairrada, C. M., Coelho, A. ve Lizanets, V. (2019). The impact of brand personality on consumer behavior: The role of brand love. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 23(1), 30-47. doi.org/10.1108/JFMM-07-2018-0091
- Bakır, N. O. ve Safarzade, G. (2020). Marka itibarının daha fazla ödeme niyetine etkisi: marka aşkının aracılık rolü ve Nike markası üzerine bir araştırma. *AURUM Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 149-172. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aurum/issue/58103/807357>
- Carroll, B. A. ve Ahuvia A. C. (2006). Some antecedents and outcomes of brand love. *Marketing Letters*, 17(2), 79-90. doi.org/10.1007/s11002-006-4219-2
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: the role of brand loyalty. *Journal of Marketing*, 65(2), 81-93. doi.org/10.15.09/jmkg.65.2.81.18255
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. In G. A. Marcoulides (Ed.), *Modern methods for business research* (pp. 295-336), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd edition). New York: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Cosmetic Europe (2022). *Cosmetics industry. Cosmetics and personal care industry overview*. Erişim adresi: <https://cosmeticseurope.eu/cosmetics-industry/>
- Çelik, Z. (2022). The moderating role of influencer attractiveness in the effect of brand love, brand trust, brand awareness and brand image on brand loyalty. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 148-167. doi.org/10.46928/iticusbe.1050122
- Delgado-Ballester, E. (2011). *Development and validation of a brand trust scale*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/228581989_Development_and_validation_of_a_brand_trust_scale

- Drennan, J., Bianchi, C., Cacho-Elizondo, S., Louriero, S., Guibert, N. ve Proud, W. (2015). Examining the role of wine brand love on brand loyalty: A multi-country comparison. *International Journal of Hospitality Management*, 49, 47-55. doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.04.012
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement errors. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. doi.org/10.2307/3151312
- Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343-73. doi.org/10.1086/209515
- Garbarino, E., & Johnson, M. S. (1999). The different roles of satisfaction, trust, and commitment in customer relationships. *Journal of Marketing*, 63(2), 70-87. doi.org/10.2307/1251946
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz* (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hair, J. F., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). *A Primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8
- Hibban, I. A. ve Wahyudi, H. D. (July, 2022). The influence of brand image on willingness to pay premium price through brand love. In *Adpebi Science Series, Proceedings of the 1st Adpebi International Conference on Management, Education, Social Science, Economics and Technology (AICMEST)* (pp. 1-10), Jakarta.
- Hiscock, J. (2001). Most trusted brands. *Marketing*, March 1, 32-3.
- Homburg, C., Koschate, N. ve Hoyer, W. D. (2005). Do satisfied customers really pay more? A study of the relationship between customer satisfaction and willingness to pay. *Journal of Marketing*, 69(2), 84-96. doi.org/10.1509/jmkg.69.2.84.60760
- Lee, J.-S., Hsu, L.-T. (J.), Han, H. ve Kim, Y. (2010). Understanding how consumers view green hotels: how a hotel's green image can influence behavioural intentions. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(7), 901-914. doi.org/10.1080/09669581003777747
- Kalyoncuoğlu, S. (2017). Markaya duyulan güven ile marka sadakati ilişkisinde marka aşkının aracılık rolü: Starbucks markası üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 383-402. doi.org/10.21325/jotags.2017.156
- Karjaluoto, H., Munnukka, J. ve Kiuru, K. (2016). Brand love and positive word of mouth: The moderating effects of experience and price. *Journal of Product & Brand Management*, 25(6), 527-537. doi.org/10.1108/JPBM-03-2015-0834
- Keh, H. T., Pang, J. ve Peng, S. (2007). Understanding and measuring brand love. In J. R. Priester (Ed.), *Society for Consumer Psychology Conference Proceedings* (pp. 88-84), Santa Monica.
- Loreal (2020). *Loreal 2020 Annual report*. Erişim adresi: <https://www.loreal-finance.com/en/annual-report-2020/cosmetics-market-2-1-0/>
- Madadi, R., Torres, I. M. ve Zúñiga, M. Á. (2021). Hierarchical relationships among brand equity dimensions: The mediating effects of brand trust and brand love. *Services Marketing Quarterly*, 42(1-2), 74-92. doi.org/10.1080/15332969.2021.1947086
- Maxwell, J. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moon, J., Song, M., Lee, W. S. ve Shim, J. M. (2022). Structural relationship between food quality, usefulness, ease of use, convenience, brand trust and willingness to pay: the case of Starbucks. *British Food Journal*. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. doi.org/10.1108/BJFJ-07-2021-0772.
- Onurlubaş, E. ve Altunışık, R. (2019). Marka güveninin satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka aşkının aracılık rolü. *Kesit Akademi Dergisi*, 5(18), 116-135. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/59820/863810>
- Roosendans, L. (2014). *Brand lovers and customer loyalty* (Master's Thesis). Ghent University, Science in Applied Economics: Business Engineering, Ghent.
- Santos, M. ve Schlesinger, W. (2021). When love matters. Experience and brand love as antecedents of loyalty and willingness to pay a premium price in streaming services. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 25(3), 374-391. doi.org/10.1108/SJME-11-2020-0201
- Shimp, T. A. ve Madden, T. J. (1988). Consumer-object relations: A conceptual framework based analogously on Sternberg's triangular theory of love. *ACR North American Advances*, 15, 163-168. Erişim adresi: <https://bupevu.ga/14230937.pdf>
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119-135. doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119
- Thomson, M., MacInnis, D. J. ve Park, C. W. (2005). The ties that bind: Measuring the strength of consumers' emotional attachments to brands. *Journal of Consumer Psychology*, 15(1), 77-91. doi.org/10.1207/s15327663jcp1501_10
- Turgut, M. U. ve Gultekin, B. (2015). The critical role of brand love in clothing brands. *Journal of Business, Economics and Finance*, 4(1), 126-152. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/jbef/issue/32408/360442>

- Yalçıntekin, T. (2020). *Marka aşkının öncülleri ve sonuçları üzerine bir araştırma: Hazır giyim ve teknolojik ürün kategorilerinin karşılaştırılması* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldız, E. (2020). *SmartPLS ile yapısal eşitlik modellemesi reflektif ve formatif yapılar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, E. (2018). Sosyal pazarlama uygulamaları ve marka iletişiminin marka güveni ve daha fazla ödeme isteği üzerindeki etkileri: Head & Shoulders markası üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 471-487. doi.org/10.20491/isarder.2018.483

EXTENDED ABSTRACT

The consumers' attitudes toward the brands in the sector and the relationships they develop come to the fore in their purchasing decisions. In this sensitive area that contributes to a person's physical and emotional development, such as health, beauty, and aesthetics, consumers want to love and trust brands. Therefore, brand love and trust, which form the basis of interpersonal and marketing relationships, are expected to be critical elements in consumers' shopping attitudes toward cosmetic products. On the other hand, it is normal for consumers to make financial sacrifices for their health, personal care, and aesthetically pleasing feelings. From this point of view, consumers have more flexibility in monetary terms and can accept paying higher prices for the products of the brand they love and trust. In this context, this study examines the relationship between brand trust, brand love, and willingness to pay premium prices for cosmetics and personal care products. Therefore, this study has three interrelated objectives:

1. Investigating the effect of brand trust on brand love.
2. To investigate the effect of brand trust and brand love on willingness to pay a premium price.
3. To investigate the mediating role of brand love in the effect of brand trust on willingness to pay a premium price.

Based on the critical literature review carried out with the objectives mentioned above in mind, the following hypotheses have been put forward:

- H1: Brand trust affects brand love.
- H2: Brand love affects willingness to pay premium prices.
- H3: Brand trust affects willingness to pay premium prices.
- H4: Brand love has a mediating role in the effect of brand trust on willingness to pay premium prices.

This research has a quantitative research design. The convenience sampling method determined the study's sample, which is one of the non-random sampling methods. In this context, in this study, individuals with different sociodemographic characteristics who buy cosmetics and personal inlay products were selected as a sample included in the study. To collect data for the research we used the questionnaire technique obtained from consumers aged 18 and over by online survey method. The questionnaire form consists of four parts. Demographic data in the first part consists of age, gender, marital status, education level, occupation, and monthly average personal income. Since the research focuses on cosmetics and personal care products, the second part includes the brands of these products. The third section used the study of Bagozzi, Batra, and Ahuvia (2014) for the six items used to measure brand trust. In the fourth chapter, Carroll and Ahuvia's (2006) study was taken as a reference for six items used to measure brand love. Finally, in the fifth part, we mentioned consumers' readiness to pay high prices for the brand according to three items using the study of Lee, Hsu, and Han ve Kim (2010). A 5-point Likert scale (1: Strongly Disagree...5: Strongly Agree) was used to measure brand trust, love, and willingness to pay premium prices. After checking 610 questionnaires obtained, 35 incompletely filled questionnaires were eliminated, and the answers of 575 participants were analyzed. Data analysis was based on confirmatory factor analysis (CFA) and structural equation modeling (SEM), average variance extracted (AVE), and composite reliability (CR). SmartPLS 4.0 was used in SEM analysis, and SPSS 24.0 software was used in descriptive statistics.

The cosmetics sector, which has sustainable growth in parallel with technological developments, has been an essential focus of consumers' attention since ancient times. However, the size of the market and the intensity of competition in this area cause consumers to be more selective in decision-making.

Therefore, the results of this research reveal the importance of the relationships between consumers' brand trust, brand love, and willingness to pay premium prices for cosmetics and personal care products. Furthermore, the results show that the H1, H2, H3, and H4 hypotheses are supported in the research. Therefore, this study contributes to the literature on brand trust, brand love, and willingness to pay premium prices.

As it is common for consumers to make financial sacrifices for their health, personal care, and aesthetic sense, consumers have more flexibility in monetary terms. They pay higher prices for the products of the brand they love and trust. For this reason, companies operating in science-focused and innovative sectors that invest heavily in research and development, such as the cosmetics and personal care sector, creating and increasing brand trust and brand love for cosmetics and personal care products can make a willingness to pay premium prices for their products and brands. It is a crucial element.

Kariyer Stresi ve Kariyer Adanmışlığı İlişkisinde Bir Yordayıcı Olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumun İncelenmesi: Necmettin Erbakan Üniversitesi Pedagojik Formasyon Öğrencileri Örneği

Emre Emrullah BOĞAZLIYAN¹, S. Barbaros YALÇIN² ve Selahattin AVŞAROĞLU³

Öz

Bu çalışmada öğretmen adaylarının kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik mesleki tutumunun kariyer adanmışlıklarına olan etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde formasyon eğitimi alan 564 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Özden ve Sertel-Berk tarafından Türkçeye uyarlanan Kariyer Stresi Ölçeği, Korkmaz, Kırdök, Alkal ve Akça tarafından Türkçeye uyarlanan Kariyer Adanmışlık Ölçeği ve Kahramanoğlu, Yokuş, Cücük, Vural ve Şiraz tarafından geliştirilen Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre kariyer adanmışlığı ile öğretmenlik tutumu arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki Diğer taraftan kariyer adanmışlığı ile kariyer stresi arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizi ile anlamlı bir regresyon modeli ve bağımlı değişkendeki varyansın %37'sini açıkladığı belirlenmiştir. Buna göre öğretmenlik meslek tutumu bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. Ayrıca bağımsız değişken kariyer stresi bağımlı değişken kariyer adanmışlığını negatif ve anlamlı yordamaktadır. Yapılan bu analizler doğrultusunda öğretmen adaylarının kariyer streslerinin kariyer adanmışlıklarını negatif yönlü anlamlı düzeyde etkilediği, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun ise olumlu anlamlı düzeyde etkilediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Adanmışlığı, Kariyer Stresi, Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum

Examining Attitude toward Teaching as a Predictor in the Relationship between Career Stress and Career Engagement: The Example of Necmettin Erbakan University Pedagogical Formation Students

Abstract

The aim of the study is to examine the effect of career stress and professional attitude towards the teaching profession on the career commitment of pre-service teachers. The group research consists of 564 pre-service teachers taking formation education at Necmettin Erbakan University. In the study, the personal information form developed by the researchers, Career Stress Scale adapted into Turkish by Özden and Sertel-Berk, Career Commitment Scale adapted into Turkish by Korkmaz, Kırdök, Alkal, and Akça, and the Attitude Towards Teaching Profession Scale developed by Kahramanoğlu, Yokuş, Cücük, Vural and Şiraz were used. According to the findings of the study, there was a significant and positive relationship between career commitment and attitude toward teaching. On the other hand, there was a significant and negative relationship between career commitment and career stress. In addition, regression analysis revealed a significant regression model and explained 37% of the variance in the dependent variable. Accordingly, attitude towards the teaching profession predicts the dependent variable positively and significantly. In addition, the independent variable career stress predicts the dependent variable career commitment negatively and significantly. In line with these analyses, it can be said that the career stress of pre-service teachers has a significant negative effect on their career commitment, while their attitude towards the teaching profession has a significant positive effect.

Key Words: Career Engagement, Career Stress, Attitude Towards Teaching Profession

Atıf İçin / Please Cite As:

Boğazlıyan, E. E., Yalçın, S. B. ve Avşaroğlu, S. (2023). Kariyer stresi ve kariyer adanmışlığı ilişkisinde bir yordayıcı olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun incelenmesi: Necmettin Erbakan Üniversitesi pedagojik formasyon öğrencileri örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 613-620. doi:10.33206/mjss.1146653

Geliş Tarihi / Received Date: 21.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.01.2023

¹ Öğr. Gör. - Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, emre.bogazliyan11@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-1741-2285

² Doç. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, barbarosyl@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-5660-5581

³ Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, seloavsar@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-0953-2922

Giriş

Öğretmenlik mesleği bireylerin toplumdaki rollerini, pozisyonlarını, ülkelerin geleceğini doğrudan etkilediği için geçmişten günümüze birçok araştırmaya konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Öğretmenlik mesleği her toplumda değeri ve önemi büyük kutsal bir meslektir (Polat vd., 2019). Bu mesleğin önemi, toplumsal rolleri, mesleğin üstlendiği misyon ve vizyon açısından tüm toplumlarda güncelliğini korumaktadır (Çiçek-Sağlam, 2008). Öğretmenlik kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar, öğretmenlerin kendi mesleklerine yönelik tutumlarının nasıl bir öğretmen olduklarında önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Seferoğlu, 2004). Tutum kavramı bireyin yaşamında birçok alanda etkilidir ve onun davranışlarının şekillenmesinde ön plana çıkan önemli bir unsurdur. Bir bireyin herhangi bir nesneye, olaya ya da duruma karşı olumlu veya olumsuz sergilediği tavır tutum olarak adlandırılmaktadır (İpek ve Bayraktar, 2004). İnsanların karşılaştıkları olay, durum veya nesnelere karşısında göstermiş oldukları davranışlar o kişinin doğrudan tutumları ile ilgilidir. Ayrıca bireyin kendi mesleğine yönelik tutumu onun meslek noktasında başarısı, iş doyumunu gibi faktörleri etkilerken kariyeri boyunca aldığı kararlardan hedef belirlemesine, belirlenen hedeflerden kariyer gelişimine kadar birçok noktada belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bireyin mesleği öğretmenlik olunca, öğretmenlik mesleğine dair tutum önem arz etmektedir (Çakır vd., 2004). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun olumlu olması bireylerin mesleki davranışlarını olumlu olarak etkilemektedir (Eren vd., 2014). Tutumların hangi faktörler ile ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarmak öğretmenlerin mesleklerini ifa etmelerine fayda sağlamaktadır (Eren vd., 2014; Freedman vd., 1989). Öğretmenlik mesleğine ait tutum öğretmen adaylarının kariyerleri boyunca yaşayacağı kariyer stresi ve kariyer adanmışlığı kavramları ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma ile söz konusu ilişkinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Kariyer, bireyin hayat süresince deneyimlediği iş tecrübelerini ve bu tecrübelerin bireyde belirlediği tutum ve davranış örüntülerini içermektedir (Hall, 1994). Her meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğinde de bireyler kariyer süreçlerinin bazı dönemlerinde psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunlardan biri stres olarak ifade edilmektedir (Göçen, 2019; Chudzicka-Czupala vd., 2014). Stres kavramı TDK (2009)'ya göre organizmanın dayanıklılığını azaltan, savunma mekanizmalarının etkilerini azaltan sistemlerdir. Yani stres kişinin çevresinden kaynaklanabilecek olumsuz unsurların kendisinde ortaya çıkardığı fiziki ve psikolojik olarak verilen çabayı ifade etmektedir (Cüceloğlu, 1994). Kariyer stresi ise bir kişinin kariyer hayatı boyunca farklı kariyer basamaklarında değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Kariyer stresi bireylerin kariyerlerinin çeşitli evrelerinde zorlanarak oluşan hâl olarak tanımlanmaktadır (Güney, 2004). Bireylerin kariyer stresleri kariyer kararı verme öncesi, kariyer kararı aşaması ve kariyer kararı verdikten sonraki kariyer dönemi boyunca çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Dolayısıyla birey kariyer dönemi boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşabilir ve bu durum bireyleri savunmasız, zayıf duruma düşürebilir (Avşaroğlu vd., 2005). Bireylerin kariyer stresini oluşturan unsurlar aile, istihdam imkânları, kariyer fırsatları ile ilgili bilgi eksikliği, yaşanan kararsızlık olarak ifade edilmektedir (Günay ve Çelik, 2019). Bu bağlamda bireylerin kariyer streslerinin çağın gereksinimleri doğrultusunda kişisel gelişim ve proaktif kariyer davranışları ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

21. yüzyılın getirmiş olduğu değişim ve dönüşümler bireylerin kariyerlerini doğrudan etkilemektedir. Çağın getirmiş olduğu hız bireylerin meslek tercihlerini dolayısıyla da kariyerlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Alabay ve Yalçın, 2021). Dolayısıyla bireylerin kariyer yönetimleri elzem ve yadsınamaz bir konu haline gelmiştir. Bireylerin kariyer serüvenlerinde sorumluluk olarak esnek olmaları onların kariyer geçişleri ve işgücü piyasasında kendilerine yer bulabilmeleri açısından önem taşımaktadır (Hall, 2002; Jaensch vd., 2016). Bu bağlamda proaktiflik kavramı ön plana çıkmaktadır. Proaktiflik (Proactive) kelime anlamı olarak bireyin geleceğe dair karar vererek var olan koşullarda esneklik derecesini artırarak uyum sağlamak olarak tanımlanabilir. Proaktiflik kavramı; öne çıkan unsurları ön görebilme, kontrol esaslı davranışlar sergileme ve bireysel olarak davranış başlatma şeklinde ifade edilmektedir (Palabıyık ve Yücel, 2018). Crant (2000)'e göre proaktiflik kavramı bireyin içinde bulunduğu koşulları daha da iyileştirmek adına gereken kararları alması ve yine içinde bulunulan değişen koşullar dahilinde adaptasyon sağlanması için gereken mücadelenin gösterilmesidir. Proaktif davranış geliştiren bireyler iş gücü piyasasında değişen koşullara adaptasyon sağlama ve koşulları iyileştirmek adına aktif olarak problem çözebilirler, kişisel gelişimlerini ön plana çıkararak iş ortamları hakkında gerekli donanıma erişir, iş ve istihdama yönelik kişisel yeterlilikleri artırmaya çalışırlar (Veldhoven ve Dorenbosch, 2008). Bu nedenle 21. yüzyıl dünyasında iş ve istihdam açısından özellikle sürdürülebilirlik ve geliştirilebilirlik açısından proaktif kariyer davranışı önemli bir yer tutmaktadır (Fay ve Kamps, 2006). Böylece günümüzde hızla değişen koşullarında başarılı bir

kariyer gelişimi açısından proaktif davranışların niteliğini ortaya çıkarabilmek adına kariyer adanmışlığı kavramı kullanılmaktadır (Korkmaz vd., 2020). Kariyer adanmışlığı kavramı sektör fark etmeksizin bireyin içinde bulunduğu tüm iş koşullarında önemli bir yere sahiptir. Kariyer adanmışlığı; Hirschi, vd. (2014)'e göre bireyin kariyerini proaktif olarak network, plan ve beceri gelişimi gibi davranışları ifade edebilme derecesidir. Yani kariyer adanmışlığı kavramı bireyin kariyeri açısından gelişimini destekleyici proaktif davranışların derecesidir (Hirschi ve Freund, 2014). Kariyer adanmışlığı kavramsal olarak ele alındığında bireyin gösterdiği davranışları ele almaktadır. Kariyer adanmışlığı bireylerin kariyer planlama, kariyer keşfi, network oluşturma ve kariyer yönetimi stratejileri gibi kariyer kavramına ilişkin özel unsurları tek ve üst boyutta ifade eden bir kavramdır (Hirschi, 2014; Jaensch, Hirschi ve Spurk, 2016). Dolayısı ile öğretmen adaylarının kariyer adanmışlığına ilişkin tutumları onların hem meslek hayatlarında hem de kariyerlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Literatür incelendiğinde öğretmenlik mesleğine yönelik tutumu, kariyer stresi ve kariyer adanmışlığı kavramları ile ilgili bu kavramları ayrı ayrı kendi içinde barındıran birçok çalışmaya rastlanmıştır fakat öğretmen adayları örnekleminde kariyer stresi, kariyer adanmışlığı ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumu aynı anda inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada ifade edilen kariyer stresi, kariyer adanmışlığı ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum kavramlarının birlikte ele alınarak öğretmen adayları üzerinde incelenmesinin literatüre katkı sağlaması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan bu çalışmanın örneklemini oluşturan öğretmen adayları araştırmanın amacına uygun olarak sonradan öğretmenlik mesleğini tercih eden formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarından seçilmiştir. Söz konusu katılımcılar kariyer aşamalarından keşif aşamasındadır. Bu çalışmada ifade edilen kuramsal çerçeve ile araştırmada öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun kariyer stresi ve kariyer adanmışlığı ile olan ilişkisi saptanmıştır. Bu amaçla araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir;

1. Öğretmen adaylarının kariyer adanmışlıkları, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ve kariyer stresleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Öğretmen adaylarının kariyer adanmışlıklarını öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ve kariyer stresi yordamakta mıdır?

Yöntem

Bu çalışmada üniversitede formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının kariyer adanmışlığı, kariyer stresi ve mesleki tutumları arasındaki ilişki inceleneceğinden nicel araştırma yöntemi seçilmiştir. Değişkenler arası farklılaşma ve yönelim inceleneceğinden nicel araştırma modellerinde ilişkisel tarama yöntemi seçilmiştir. İlişkisel tarama modeli birden fazla değişken arasında birlikte değişim veya yönelim tespit etmek ve bu durumu belirlemek için kullanılan bir yöntemdir (Creswell, 2017).

Evren - Örneklem

Araştırma evrenini Türkiye'de pedagojik formasyon eğitimine devam eden öğrenciler oluşturmakta, örneklemini ise Necmettin Erbakan Üniversitesinde formasyon eğitimi alan farklı branşlarda 564 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminin formasyon öğrencilerinin seçilmesi kariyerlerinin keşif aşamasında olan gençler ile araştırma bulgularının amaca uygun olarak ifade edilmek istenmesidir. Bu bağlamda araştırmada örneklem yöntemi olarak amaçsal örneklem tekniği kullanılmıştır. Amaçsal örneklem araştırılmak istenilen problem durumunu açıklamak için evrenin özellikleri hakkında bilgiye dayanarak araştırmanın amacı doğrultusunda seçilmektedir (Lin, 1976).

Tablo 1. Araştırma Örneklemini (n=564)

Bağımsız Değişken		f	%
Cinsiyet	Erkek	86	15,2
	Kadın	478	84,8
Sosyo-ekonomik Düzey	Alt SED	50	8,9
	Alt-orta SED	128	22,7
	Orta SED	344	61
	Orta- üst SED	42	7,4
Bulunduğu Yerleşim Yerinin Türü	Köy	39	6,9
	Kasaba	6	1,1
	İl/İlçe	206	36,5

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 478'i kadın (%84, 8) 86'sı erkektir (%15,2). Bu çalışmaya katılan öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik düzeyinin çoğunlukla alt-orta ve orta olarak, bulunduğu yerleşim yerinin ise çoğunlukla il/ilçe ve büyükşehir olduğu gözlemlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırma konusu oluşturan kuramsal çerçeve neticesinde araştırmacılar tarafından kişisel bilgi formu geliştirilmiştir. Bu formada katılımcıların cinsiyet, sınıf seviyesi, gelinen yerleşim yerinin özelliği gibi değişkenleri içermektedir. Ayrıca bu formda aynı zamanda Necmettin Erbakan üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurul Kararı (Karar No: 2022/209) uyarınca katılımcılardan onam alınmış ve etik kurula sunulan raporda beyan edilen tüm etik hususlar uygulanmıştır.

Kariyer Stresi Ölçeği: Choi ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilmiş, Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 20 madde ve 3 alt boyuttan oluşan 5'li likert tipindedir. Ölçeğin bu alt boyutları "kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği" 10 madde, "dışsal çatışma" 4 madde ve "iş bulma baskısı" 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan kariyer stresinin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. Uyarlanan ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda mevcut çalışmanın güvenilirlik katsayısı Cronbach Alfa katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır.

Kariyer Adanmışlık Ölçeği: Hirschi, Freund ve Herrmann (2014) tarafından geliştirilen ve Korkmaz, Kırdök, Alkal ve Akça (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Kariyer Adanmışlık Ölçeği 9 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipi maddelerden oluşmakta ve ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekte (1) hiç katılmıyorum ile (5) tamamen katılıyorum arasında değişen değerlendirme ve puanlama bulunmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan bireyin kariyer yönetim davranışlarını proaktif olarak gerçekleştirdiği anlamına gelmektedir. Türkçeye uyarlanan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .88'dir. Bu bağlamda mevcut çalışmanın güvenilirlik katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır.

Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği: Kahramanoğlu, Yokuş, Cüçük, Vural ve Şiraz (2018) tarafından geliştirilmiş ve 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek tek boyutlu olup 5'li likert tipindedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmanın güvenilirlik katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi SPSS 25 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan Google Form ile toplanan veriler Kolmogorov-Smirnov normallik testi ile analiz edilmiştir. Bu analiz doğrultusunda verilerin normal dağılım göstererek istatistik programı ile analiz edilebileceği anlaşılmıştır. Normal dağılım gösteren verilerin araştırma alt problemlerini belirlemek amacıyla T-testi, Pearson korelasyon testi ve çoklu regresyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Analizlerde manidarlık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Mevcut çalışma pedagojik formasyon eğitimine devam eden öğretmen adaylarının kariyer adanmışlıkları, kariyer stresleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyerek kariyer adanmışlığı ve kariyer stresi ilişkisinde öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun yordayıcılığını incelemektedir. Bu bağlamda araştırmanın bulguları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Kariyer Adanmışlığı İle Kariyer Stresi ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

Değişkenler	N	Std. S.	Ort.	1	2	3
1. Kariyer Adanmışlığı	564	6,26	37,39	-		
2. Kariyer Stresi	564	16,98	50,02	-,299**	-	
3. Öğretmenlik Meslek Tutumu	564	6,45	43,92	,576**	-,175**	-

** $p < ,01$

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonucuna göre; kariyer adanmışlığı ile öğretmenlik tutumu arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur, $r = .576$, $p < .001$. Diğer taraftan kariyer adanmışlığı ile kariyer stresi arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur, $r = -.299$, $p = .001$. Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının kariyer adanmışlıkları yükseldikçe öğretmenlik meslek tutumları

yükselmekte, kariyer stresleri anlamlı düzeyde düşmektedir. Diğer bir ifade ile öğretmen adaylarının kariyer stresi arttıkça mesleki adanmışlıkları/proaktif kariyer davranışları anlamlı düzeyde düşmektedir.

Kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum bağımsız değişkenleri kullanılarak kariyer adanmışlığı bağımlı değişkenini yordadığını göstermek amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları ve Kariyer Stresinin Kariyer Adanmışlıklarına Olan Etkisi

Değişken	β	Standart Hata	Beta	t	p	B İçin %95 Güven Aralığı	
						Alt sınır	Üst Sınır
Sabit*	18.1	1,7		10,73	.000	14,82	21.45
Kariyer stresi	.524	0,33	,54	15,89	.000	-.10	-.51
Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum	-.075	0,13	,20	-6	.000	.45	.58

Sabit=Kariyer Adanmışlığı (yordanan değişken), R= ,610^a R²_{adjusted} =.37, F(2, 561)=166.2 V.I.F.=1.032 p=.000*

Bu analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(2, 561)=166.2$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %37'sini ($R^2_{adjusted} =.37$) açıkladığı bulunmuştur. Buna göre bağımsız değişken öğretmenlik meslek tutumu bağımlı değişkeni olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır, $\beta=.54$, $t(561)= 15.89$, $p<.001$, $pr^2 =.310$ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca araştırmanın diğer bağımsız değişken kariyer stresi bağımlı değişken kariyer adanmışlığını negatif ve anlamlı yordamaktadır. $\beta= -.20$, $t(561)= -6$, $p<.001$, $pr^2 = -.060$ olarak hesaplanmıştır. Yapılan bu analizler doğrultusunda öğretmen adaylarının kariyer streslerinin kariyer adanmışlıklarını negatif yönlü anlamlı düzeyde etkilediği, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun ise olumlu anlamlı düzeyde etkilediği söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kariyer adanmışlığı; bireyin kariyerini proaktif olarak network, plan ve beceri gelişimi gibi davranışları ifade edebilme derecesidir (Hirschi, Freud ve Herrmann, 2014). Bireyin kariyer yolunda önemli bir kavram olan kariyer adanmışlığını, kariyer stresi ve mesleğe yönelik değişkenler ile ilişkisini inceleye ve kariyer adanmışlığına öğretmenlik meslek tutumu ile kariyer stresinin etkisini inceleyen herhangi bir çalışma literatürde yer almamaktadır. Literatüre yeni eklemeler yapılacağı düşünölen bu çalışmanın ifade edilen durumdan dolayı önemli olduğu düşünölmektedir.

Öğretmen adaylarının kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının kariyer adanmışlıkları ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada kariyer stresinin hem öğretmenlik mesleğine yönelik tutum hem de kariyer adanmışlığı ile negatif yönlü anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Yani öğretmen adaylarının kariyer stresleri artarken kariyer adanmışlıkları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının azaldığı belirlenmiştir. Gizir (2005) tarafından tapılan bir çalışmada üniversite son sınıfa devam eden öğrencilerin kariyer stresleri incelenmiş ve öğrencilerin iş bulamama, mezun olduktan sonra hedef ve plan olmamasına bağlı ne yapacağını bilememe, maddi olarak beklentilerini karşılayacak bir işte çalışamama gibi konularda kaygı yaşadığı ortaya konulmuştur. Burada da ifade edilen kariyer stresinin araştırmanın diğer değişkenler ile olan negatif anlamlı düzeyde ilişkisi Gizir (2005) tarafından yapılan çalışmayı destekler niteliktedir. Çünkü öğretmen adaylarının kariyer stresi yaşamaları onların kariyer adanmışlıklarını yani network, plan, beceri gelişimi gibi davranışları negatif yönlü etkileyecektir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının kariyer streslerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumda negatif anlamlı ilişki olması öğretmen adaylarının onların mesleklerine yönelik tutumlarını olumsuz etkilemektedir.

Araştırmaya konu olan değişkenlerden kariyer adanmışlığı ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun pozitif anlamlı düzeyde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yani öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları artarken kariyer adanmışlıkları da artmaktadır. Bu durumla ilgili öğretmen adaylarının beceri, ilgi, mesleki adaptasyon gibi konularda olumlu tutumlar geliştireceği yorumu yapılabilir.

Kariyer adanmışlığı ile yapılan çalışmalar sınırlı ve yenidir (Korkmaz, Kırdök, Alkal ve Akça, 2020). Bununla birlikte kariyer adanmışlığı birçok kavramla ilişkilidir (Hirschi ve Jaensch, 2015). Bu çalışma ile kariyer adanmışlığının kariyer stresi ve mesleki tutum kavramları ile olan ilişkisi incelenmiştir. Öğretmen adaylarının kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının kariyer adanmışlıklarına olan

etkisinin incelendiği bu çalışmada kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun kariyer adanmışlığını yordadığı ortaya konulmuştur. Buna göre öğretmen adaylarının kariyer stresini ölçen ölçme aracına göre puanların yüksekliği kariyer adanmışlığı ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeklerinden elde edilen puanlarla anlamlı düzeyde negatif yönlü ilişkilidir. Yani öğretmen adaylarının kariyer stresleri arttıkça kariyer adanmışlıkları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını azalmaktadır.

Bu çalışma formasyon eğitimi alan öğretmen adayları ile gerçekleştirildiğinden dolayı araştırma örnekleme ile sınırlıdır. Dolayısı ile gelecekte yapılacak çalışmalarda eğitim fakültelerinde son sınıfa devam eden öğrencilerden oluşan örneklem ile kariyer adanmışlığı, kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum değişkenleri yeniden incelenebilir. Yine bu çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu aynı sosyo-ekonomik düzeye sahip ve aynı cinsiyete sahip olduğundan demografik özellikler bakımından ilgili değişkenler incelenmemiştir. Bu bağlamda kariyer adanmışlığı, kariyer stresi ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutum değişkenleri seçkili örneklem ile demografik özellikleri bakımından fark oluşan katılımcılar seçilerek yeniden ilgili değişkenler açısından anlamlı düzeyde fark olup olmadığı incelenebilir.

Etik Beyan

“Kariyer Stresi ve Kariyer Adanmışlığı İlişkisinde Bir Yordayıcı Olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumun İncelenmesi: Necmettin Erbakan Üniversitesi Pedagojik Formasyon Öğrencileri Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’nun 13/05/2022 tarih ve 06 sayılı toplantısında 2022/209 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Alabay, M. B. ve Yalçın, S. B. (2021). Ergenlerin tercih ettiği kitaplarda yer alan başkahramanların mesleklerinin incelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 90-100.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve Kahraman, A. (2005). teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.
- Chudzicka-Czupala, A., Chrupala-Pniak, M., & Grabowski, D. (2014). Why may teachers become cynical at work? Predictors of organizational cynicism among polish teachers—research report. *Stanislaw Juszczak*, 262.
- Crant, J.M. (2000). Proactive behavior in organizations. *Journal of Management*, 26(3), 435-462.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi* (Çev: H. Ekşi). İstanbul: Edam.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve davranışı. Psikolojinin temel kavramları* (30. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, Ö., Erkuş, A. ve Kılıç, F. (2000). *Mersin üniversitesi 1999-2000 yılı öğretmenlik meslek bilgisi programının (ÖMBP) çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Mersin Üniversitesi Araştırma Fonu Saymanlığı EF (ÖÇ) 2000-1 Nolu Araştırma Projesi.
- Çiçek-Sağlam, A. (2008). Müzik öğretmenliği bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 59-69.
- Eren, B., Çelik, M. ve Oğuz, A. (2014). Türkiye’de öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 359-370.
- Fay, D. ve Kamps, A. (2006). Work characteristics and the emergence of a sustainable workforce: Do job design principles matter? *Gedrag & Organisatie*, 19, 184-203.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith J. M. (1989). *Sosyal psikoloji* (Çev: A. Dönmez). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Gizir, C. A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin problemleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 196-213.
- Göçen, A. (2019). Öğretmenlerin anlam, meslek sürdürme, stres ve tükenmişlik durumlarının ruhsal yaşamları yönünden değerlendirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1383-1395. doi:10.24106/kefdergi.2479
- Günay, A. ve Çelik, R. (2019). Kariyer stresinin psikolojik iyi oluş ve iyimserlik değişkenleriyle yordanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(33), 205- 217.
- Güney, S. (2004). *Açıklamalı yönetim-organizasyon ve örgütsel davranış terimleri sözlüğü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hall, D. T. (2002). *Careers in and out of organizations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hall, D.T. (1994). *Career Development. The International Library of Management*. ŞEHİR: Dartmouth Publication.
- Hirschi, A. (2014). Hope as a resource for self-directed career management: Investigating mediating effects on proactive career behaviors and life and job satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 15(4), 1495-1512. doi: 10.1007/s10902-013-9488-x.
- Hirschi, A. ve Freund, P. A. (2014). Career engagement: Investigating intraindividual predictors of weekly fluctuations in proactive career behaviors. *The Career Development Quarterly*, 62, 5-20. doi: 10.1002/j.2161-0045.2014.00066.x.

- Hirschi, A. ve Jaensch, V. K. (2015). Narcissism and career success: Occupational self-efficacy and career engagement as mediators. *Personality and Individual Differences*, 77, 205-208. doi: 10.1016/j.paid.2015.01.002
- Hirschi, A., Freund, P. A. ve Herrmann, A. (2014). The Career Engagement Scale: Development and validation of a measure of proactive career behaviors. *Journal of Career Assessment*, 22(4), 575-594.
- İpek, C. ve Bayraktar, Ş. (2004). Aday öğretmenlerin fen bilimleri ve sosyal bilimlere bakışları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 35-50.
- Jaensch, V. K., Hirschi, A. ve Spurk, D. (2016). Relationships of vocational interest congruence, differentiation, and elevation to career preparedness among university students. *Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie*, 60(2), 79-89. doi: 10.1026/0932-4089/a000210.
- Kahramanoğlu, R., Yokuş, E., Cücük, E., Vural, S. Ve Şiraz, F. (2018). Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği (ÖMYTÖ) Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies*, 13(11), 1669-1686
- Korkmaz, O., Kırdök, O., Alkal, A. ve Akça, M.Ş. (2020). Kariyer Adanmışlık Ölçeği: Proaktif kariyer davranışlarının ölçümünün geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(72), 4668- 4677.
- Lin, N. (1976). *Foundations of social research*. Mc GrawHill.
- Özden, K. ve Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 37(1), 35-51.
- Palabıyık, N. ve Yücel, İ. (2018). Bir iş yerinde beyaz ve mavi yakalı çalışanların kariyer çıpaları ile proaktif iş davranışları arasındaki ilişkinin karşılaştırılması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. UIK Özel Sayısı , 41-56 .
- Polat, H., Demirkol, M. ve Özdemir, T. Y. (2019). Öğretmen atama kriterlerine ilişkin pedagojik formasyon eğitimi öğrencilerinin görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1515-1530.
- Seferoğlu, A. S. (2004). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe yönelik tutumları. *Mart 2004' de Gazı Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından yapılan XII. Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan bildiri. Cilt 1, s.413. Ankara.*
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK), <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 02 Mart 2022).
- Veldhoven, M. ve Dorenbosch, L. (2008). Age, proactivity and career development. *Career Development International*, 13(2), 112-131. doi: 10.1108/13620430810860530.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the study is to examine the effects of pre-service teachers' career stress and professional attitude towards the teaching profession on their career engagement. While the individual's attitude towards his profession is influenced by factors such as his success in his profession and job satisfaction, it appears as a determining factor in many points from the decisions he takes throughout his career to the goal setting, from the determined goals to his career development. From this point of view, when the profession of the individual is teaching, the attitude towards the teaching profession is important. Career includes the work experiences experienced by the individual throughout his life and the attitudes and behavior patterns that these experiences appear in the individual. According to TDK (2009), stress is the system that reduces the endurance of the organism and the effects of defense mechanisms. In other words, stress refers to the physical and psychological effort given to the person by the negative factors that may arise from his environment (Cüceloğlu, 1994). On the other hand, career stress can occur in different ways at different career stages throughout a person's career life. Career stresses of individuals can occur in various forms before making a career decision, during the career decision stage, and during the career period after making a career decision. The careers of individuals can be divided into three stages. They are; career exploration, mid-career, and end-of-career. At the stage of discovering his career, the individual has a low level of professional knowledge and equipment, and limited information about the choice that was made. When we examined the literature, learned that many studies include the concepts of teaching professional attitude, career stress, and career commitment separately but there is not any study on career stress, career commitment, and professional attitude at the same time. This study will be important in terms of considering all three of the stated concepts of career stress, career commitment, and attitude toward the teaching profession. On one hand, the pre-service teachers, who constitute the sample of this study, are in the exploration stage of their career stages, and at this stage, the effect of the career stress experienced by the pre-service teachers on their professional attitude will be revealed. With the theoretical framework expressed in this study, the relationship between the attitude towards the teaching profession and career stress and career commitment was determined. For this purpose, the sub-problems of the research were determined as follows;

1. Is there a significant relationship between prospective teachers' career engagement, attitudes toward the teaching profession, and career stress?
2. Do the attitudes towards the teaching profession and career stress predict the career engagement of teacher candidates?

Since this study will examine the relationship between career engagement, career stress, and professional attitudes of teacher candidates who receive formation education at the university, a quantitative research method has been chosen. As the differentiation and orientation among the variables will be examined, the relational screening method was chosen in quantitative research models. The relational screening model is the method used to detect co-change or trend among more than one variable and to determine this situation (Creswell, 2017).

The research sample consists of 564 teacher candidates who received formation education at Necmettin Erbakan University. Data collection tools of the research are personal information form, career engagement scale, career stress scale, and attitude scale towards the teaching profession.

The analysis of the data in the research was carried out using the SPSS 25 package program. The data collected from the participants with Google Forms were analyzed with the Kolmogorov-Smirnov normality test and it was understood that the data could be analyzed with a statistical program by showing normal distribution. T-test, Pearson correlation test, and multiple regression analysis methods were used to determine the research sub-problems of normally distributed data. The significant level in analyzing was determined as .05.

According to the results of the Pearson correlation analysis; We found a significant and positive relationship between career engagement and teaching attitude, $r = .576$, $p < .001$. On the other hand, we found a significant and negative relationship between career engagement and career stress, $r = -.299$, $p = .001$. According to these findings, as the career engagement of teacher candidates increases, their attitudes toward the teaching profession increase, and their career stresses decrease significantly. In other words, as the career stress of teacher candidates increases, their professional dedication/proactive career behaviors decrease significantly.

On the other hand, with regression analysis, we found a significant regression model, $F(2, 561)=166.2$, $p < .001$, and explained 37% of the variance in the dependent variable ($R^2_{adjusted} = .37$). Accordingly, the independent variable, the teaching profession attitude predicted the dependent variable positively and significantly, $b = .54$, $t(561) = 15.89$, $p < .001$, $\beta^2 = .310$. In addition, the other independent variable of the research, career stress, negatively and significantly predicts the dependent variable career commitment. $b = -.20$, $t(561) = -6$, $p < .001$, $\beta^2 = -.060$. In line with these analyses, we can say that the career stresses of teacher candidates affect their career dedication negatively, and the attitude toward the teaching profession has a positive and significant effect.

Studies with career dedication are limited and new (Korkmaz, Kırdök, Alkal, & Akça, 2020). However, career commitment is associated with many concepts (Hirschi & Jaensch, 2015). The correlation between career commitment and career stress and professional attitude concepts was examined. This study, which examined the effects of teacher candidates' career stress and attitudes towards the teaching profession on their career commitment, it was revealed that career stress and attitudes towards the teaching profession predict career commitment. Accordingly, the high scores of the prospective teachers according to the measurement tool that measures career stress are significantly negatively related to the scores obtained from the scales of career commitment and attitude towards the teaching profession. In other words, as the career stresses of teacher candidates increase, their career commitment and attitudes towards the teaching profession decrease.

The Effects of Parental Attitudes on Emotion Regulation Skills of 36-72 Month-Old Children (Example of Three Centers in Menteşe District of Muğla Province)

Hilmi TEKİN¹ & Gökhan KAYILI²

Abstract

The purpose of this study is to explore the relationship between parental attitudes and the emotion regulation skills of 36-72 month-old children. The correlational research design was adopted for the study. The sample included the parents of 205 children aged 36-72 months attending private nurseries and daycare centers in Menteşe, Muğla during 2020-2021 school year. Simple random sampling was used for the selection of research population. Parents individually filled out the "Demographic Information Form" and "The Assessment of Parenting Attitudes of Couples (APAC)", and the teachers completed the "Emotion Regulation Checklist (ERC)". SPSS 25.0 was used for the analysis of the research data. The results revealed that mother-rated paternal attitudes and father-rated-maternal attitudes both positively predicted the emotion regulation. There was a strong, positive significant relationship between the APAC mother scores for father's authoritative parenting and the ERC emotion regulation scores, and a positive significant relationship was found between other parenting styles of fathers, as rated by mothers, and children's lability/negativity scores. In addition, a moderate positive significant relationship was found between the APAC father scores for mother's authoritative parenting and the ERC emotion regulation scores.

Key Words: Parent Attitudes, Parenting, Emotion Regulation Skills

Ana Baba Tutumlarının 36-72 Aylık Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Etkisi (Muğla ili Menteşe ilçesindeki Üç Merkez Örneği)

Özet

Bu araştırmanın amacı 36-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerileri ile ana baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İlişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı yaz döneminde Muğla ili Menteşe ilçesinde özel kreş ve gündüz bakımevlerine devam eden 36-72 aylık 205 çocuğun anne ve babasından oluşmaktadır. Örneklem, basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle random (tesadüf) olarak belirlenmiştir. Araştırmada anneler ve babalar ayrı ayrı olmak üzere "Genel Bilgi Formu" ve "Eşlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği" formunu doldururken; öğretmenler "Duygu Düzenleme Ölçeği" formunu doldurmuşlardır. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, hem anne görüşlerine göre baba tutumları hem de baba görüşlerine göre anne tutumları duygu düzenlemeyi pozitif yönde yordamaktadır. Ayrıca eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği anne puanları alt boyutlarından demokratik tutum ile duygu düzenleme alt boyutu puanları arasında yüksek düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, anne görüşlerine babaların diğer tutumları ile çocukların değişkenlik/olumsuzluk puanları arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği baba puanları alt boyutlarından demokratik tutum ile duygu düzenleme alt boyutu puanları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ana Baba Tutumları, Çocuk Yetiştirme, Duygu Düzenleme Becerileri

Atıf İçin / Please Cite As:

Tekin, H., & Kayılı, G. (2023). The effects of parental attitudes on emotion regulation skills of 36-72 month-old children (example of three centers in Menteşe District of Muğla Province). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 621-640. doi:10.33206/mjss.1149122

Geliş Tarihi / Received Date: 26.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.03.2023

¹ Öğr. Gör. - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, hilmitekin@mu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2324-6631

² Do. Dr. - Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, gokhankayili@selcuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7959-4128

Introduction

Emotions known to facilitate our life can make it difficult if not expressed at the appropriate intensity at the right time and right place (Gross and Thompson, 2007, p. 5). Given the everyday life of human beings, it is seen that a wide variety of emotions can be experienced at any time, but emotions sometimes cannot be experienced in their natural course to maintain social relations (Bozkurt Yürkçü and Demircioğlu, 2017, p. 443). As individuals are in constant interactions with their environment during the day, they need to find ways to regulate their emotions (Denollet, Nykliček and Vingerhoets, 2008, p. 4). In this sense, emotion regulation skill, which means recognizing and understanding the emotions of oneself and others and making appropriate emotional responses, is a critical skill for individuals in their daily life. Emotion regulation can be described as increasing or reducing the positive and negative emotional experiences and emotional expression, whether consciously or unconsciously, through behavioral or mental control (Mutlu, 2020, p. 15). The ability to regulate emotions - a very effective skill in regulating the quality of children's social relationships and mood swings - develops in line with children's emotional development during preschool years (Şen, 2021, p. 35). To manage negative moods, children develop coping mechanisms in their own way, such as self-calming, blocking emotional arousal, and directing their attention to other factors (Bilge and Sezgin, 2020, p. 311).

The ability to regulate emotions develops over time throughout childhood and progresses with the acquisition of many emotional skills (Mutlu, 2020, p. 17). Gains in emotional skills related to emotional competence make very significant progress between the ages of 2-6, namely during the period of early childhood (Berk, 2018, p. 367). Though the development of emotion regulation skills begins in infancy, the most critical period refers to the preschool years that correspond to the early childhood period (Durmuşoğlu Saltalı and Deniz, 2010, p. 2106). During this period, children find themselves in various group environments outside the home, and they have to act by the expectations required by this environment, such as balancing between their wills and the expectations of others, and waiting for their turn (Hyson, 2004, p. 141). According to Hyson (2004, p. 141), children with emotion regulation skills are likely to be more competent in the areas such as being aware of their own emotions and emotional reactions, avoiding inappropriate behaviors, and using self-calming strategies in the face of intense emotional situations, modulating their emotional reactions using various methods, regulating their feelings, thoughts and behaviors in line with their goals, using their own emotions in a manner to affect the emotions and attitudes of others, and conforming to social expectations.

Parents are one of the most influential factors in children's development of emotional regulation. Morris et al. (2007, p. 364) created a tripartite model regarding the effect of family on children's emotion regulation and adjustment. The model suggests that family context affects the development of emotion regulation via three mechanisms: observation of the parental emotion regulation by children (e.g., modelling, social referencing, emotion contagion), parenting practices related to the emotion (e.g., emotion coaching), and emotional climate of the family (e.g., attachment, parenting style, expressivity, marital relations) (Morris et al., 2017, p. 233). The observation aspect of the model suggests that emotional profiles and interactions of parents indirectly teach their children which emotions are acceptable and expected in the family environment, and how to manage these emotions. Children understand that certain situations provoke emotions and they observe the reactions of others to know how they should react in similar situations. In emotion-related parenting practices, the family's positive emotional expressivity, their discourse about emotions, and acceptance of emotional displays are all associated with higher levels of emotion understanding and emotional competence (Denham et al., 2003, p. 243). The emotional climate that children experience daily has an important impact on overall emotional development and emotion regulation. If a child's emotional climate is negative, coercive, or unpredictable, children run the risk of becoming highly emotionally reactive, due to frequent, unexpected emotional displays or emotional manipulations. In such environments, they not only observe emotion dysregulation in their parents, but they also feel less emotionally secure (Cummings and Davies, 1996, p. 125). In contrast, when they live in a responsive, consistent environment where they feel accepted and nurtured, children feel emotionally secure and free to express emotions, as they are certain that their emotional needs will be fulfilled. Children also feel secure emotionally once they know what behaviours are expected and what the consequences will be if they misbehave (Eisenberg et al., 1998, p. 245). Generally speaking, these three models seem to explain the effects of parental attitudes on emotion regulation (Morris et al., 2007, p. 365).

Parental attitudes and their specific behaviors toward children are regarded as the quality of their approach (Ogelman et al., 2013, p. 145). Child-rearing attitudes of parents can be addressed under two

headings as positive and negative attitudes (Ogelman and Özyürek, 2021, p. 3). In reviewing the literature, it is seen that there is a variety of classifications relative to parental attitudes such as authoritative, authoritarian, permissive, neglectful, inconsistent, and protective (Santrock, 2011, p. 260).

Children feel loved and respected unconditionally in a democratic family environment. In such families, parents are always a constructive role model for their children and guide them through problem situations. These parents, who always care about their children, are also sensitive to the interests and needs of their children. (Kaya et al., 2012, p. 211). In families where an authoritarian attitude dominates, there is no respect for the individuality of children, and a strict disciplinary environment is built against the child, resulting in a loss of trust (Mutallimova, 2014, p. 32). In such a family environment, parents set strict rules and demand for absolute obedience to these rules. Children's interests and needs are not taken into consideration (Bolattekin, 2014, p. 15). In families where the protective parenting style is adopted, parents cannot resist overprotecting their children and take too much care of them, and they keep treating their children just like a baby. No matter how old the child is, parents try to shoulder all the responsibilities of the child; they rather set the child all free from responsibilities (Akday Postoğlu, 2020, p. 24). In these families, parents ignore their children and leave them all alone. Authoritarian parents do not particularly show enough love and affection toward their children. They are blind to the moral and material needs of the children, which would even be regarded as child neglect (Özdemir, 2019, p. 24). In families with prevailing over-permissive attitudes, parents fulfill all kinds of desires of children. This parenting style allows children a great deal of freedom. There is an exaggerated display of affection. Parents do not set any specific rules or limits for their kids. (Yılmaz, 2020, p. 32). In the inconsistent parenting style, there is no consistency between the attitudes of the parents. In such families, the child most of the time cannot differentiate between what is right and what is wrong (Özyürek, 2017a, p. 27).

Used as a theoretical framework in this study, the socio-cultural historical theory reveals that the qualified interactions and communications that children establish with their social environment are consequential for them to pick up high-level mental skills such as attention, emotion, and behavior regulation (Berk, Mann and Ogan, 2006, p. 76). According to Vygotsky's sociocultural theory, the child's socio-cultural environment provides the child with a kind of material box to facilitate the development of emotion-regulation skills and the process of adaptation to the environment. This material box guides and supports the child in this process. Although the child struggles to develop his or her own emotion-regulation skills, he or she may not be able to do so alone. In this respect, the development of emotion regulation cannot be deemed independent of the social environment (Goldstein, 2007, p. 84). Parental attitudes towards children and the way parents communicate with them during the child's development process become role models for their children in using emotion regulation strategies (Huberty, 2012, p. 80). Children create their own way of emotion regulation by combining the models they get from their parents and from their social environment (Cole, Martin and Dennis, 2004, p. 322). Therefore, different parental attitudes that emerge in the family environment allow the development of different emotion regulation styles in children (Türküler Aka, 2011, p. 4). The supportive attitude of the caregivers will positively affect the child's emotional regulation process in the future, especially in cases where the child is emotionally frustrated or distressed.

A review of the literature revealed that studies carried out in Turkey on the relationship between parental attitudes and children's emotion regulation skills have received considerable attention in recent years, but these studies are limited to the ages of the participating children (Cantekin and Gültekin Akduman, 2020; Gözün Kahraman and Gökşen, 2021; Yaman, 2018). The results of these studies showed that authoritative parenting has a positive effect on children's emotion regulation skills while authoritarian parenting has a negative one; democratic parenting attitudes contribute to children's emotion regulation skills, and the authoritarian attitudes of mothers with higher levels of education are likely to decrease. A search of the literature revealed few studies conducted internationally on the current topic (Ramsden and Hubbard, 2002; Morris et al., 2017; Morris et al., 2007; Scammell 2019; Agbaria et al., 2021; Chang et al., 2003) and it was seen that no research has been done in Turkey to explore whether parental attitudes predict emotion regulation.

Having an awareness that children's emotion regulation skills are very likely to be influenced by parental attitudes is believed to guide parents and affect their child-raising practices. Identifying the parental attitudes that negatively affect the emotion regulation skills of preschoolers might help solve the problems that children have experienced in this regard. In addition, determining the relationship between parental attitudes and children's emotion regulation skills, and revealing the effect of parental attitudes on

emotion regulation skills are thought to be significant in terms of their contribution to studies focusing on how emotion regulation skills develop and which factors are effective in this development process. Therefore, it is hoped that this research will contribute to the existing literature by investigating the relationship between children's emotion regulation skills and parental attitudes.

Purpose of the Research

The main aim of this study is to examine the relationship between parental attitudes and emotion regulation skills of 36-72-month-old children. In line with this general purpose, the study sought to answer the following specific research questions:

Research Questions

1. Do the APAC mother scores differ in terms of child's age, child's gender, duration of preschool attendance, number of children in the family, mother's education, and mother's employment status?
2. Do the APAC father scores differ in terms of the child's age, child's gender, duration of preschool attendance, number of children in the family, father's education, and father's employment status?
3. Do the ERC scores differ in terms of child's age, child's gender, duration of preschool attendance, number of children in the family, parental education, and parental employment status?
4. Do the mother-rated paternal attitudes predict the emotion regulation skills and the lability/negativity levels of 36-72-month-old children?
5. Do the father-rated maternal attitudes predict the emotion regulation skills and the lability/negativity levels of 36-72-month-old children?
6. Is there a significant relationship between the mother-rated paternal attitudes and the emotion regulation and lability/negativity levels of 36-72-month-old children?
7. Is there a significant relationship between the father-rated maternal attitudes and the emotion regulation and lability/negativity levels of 36-72-month-old children?

Method

Research Design

In the present study, a correlational survey method was used to examine the relationship between parental attitudes and emotion regulation skills of 36-72-month-old children. Surveys are the research approaches that aim to describe a past or present situation in its existing condition. The event, individual, or object in question is defined within its own conditions excluding an intervention. In this research method, analyses are performed through correlational relationships and comparisons to measure the existence or degree of covariance between two or more variables (Karasar, 2017). In the current study, therefore, the relationship between parental attitudes and emotion regulation skills of 36-72 month-old children was analyzed within the framework of the correlational survey method.

Participants

The research population included the 250 children aged 36-72 months attending private nurseries and daycare centers in Menteşe, Muğla during the 2020-2021 school year. Simple random sampling was used in the selection of research population, and the measures described below were administered to the children from three schools. Given that the sample is not homogeneous, the sample size was determined as 152 children and 304 parents based on a 95% confidence interval and 5% margin of error. Though the sample size determined was sufficient to carry out the study, the measures were planned to be administered to the entire population. However, the study was conducted with 205 children and 410 parents who completed the measurement tools, since the APAC, due to its structure, should be administered to both parents of the same child. In addition, since the ERC used in the research was filled by the teachers of the participating children, a total of 16 teachers who worked in 3 institutions and were the teachers of the children participating in the study were also included in the research.

The frequency (f) and percentage (%) distribution of the sample demographics is presented in Table 1.

Table 1. *The Frequency (f) and Percentage (%) Distribution of the Participant Demographics*

<i>Demographics</i>		n	%
Child's gender	Girl	85	41,5
	Boy	120	58,5
Child's age	36-48 months	48	23,4
	48-60 months	82	40
	60-72 months	75	36,6
Duration of preschool attendance	One year	95	46,3
	Two years	75	36,6
	Three years or more	35	17,1
Number of children in the family	One	86	42
	Two	79	38,5
	Three or more	40	19,5
Mother's education	Primary	16	7,8
	Secondary	42	20,5
	High School	48	23,4
	University	95	46,3
	MA/PhD	4	2
Maternal employment	Employed	138	67,3
	Unemployed	67	32,7
Father's education	Primary	6	2,9
	Secondary	29	14,1
	High School	67	32,7
	University	99	48,3
	Postgraduate (MA/PhD)	4	2
Paternal employment	Employed	196	95,6
	Unemployed	9	4,4

As seen in Table 1, 85 (41.5%) of the participating children were girls and 120 (58.5%) were boys. Of the children, 48 (23.4%) were between 36-48 months, 82 (40%) were between 48-60 months and 75 (36.6%) were between 60-72 months old. The majority of children were 48 months or older. In terms of the duration of preschool attendance, it was the first year of 95 (46.3%) children and the second year of 75 (36.6%) children; 35 children (17.1%) received a preschool education for three years or more. The majority of the children attended a preschool for one or two years. In addition, 86 (42%) of the parents had one child, 79 (38.5%) had two children and 40 (19.5%) had three or more children. Most of the parents in the sample had one or two children.

16 mothers (7.8%) reported that they had primary school education, while 42 (20.5%) held a secondary school diploma and 48 (23.4%) held a high school diploma. 95 (46.3%) mothers were university graduates and only four mothers (2%) completed an advanced degree such as a master's degree or Ph.D. It is seen that majority of the sampled mothers had a bachelor's degree. Regarding employment status, the number of working mothers (n=138, 67.3%) roughly doubled the number of those who were unemployed (n=67, 32.7%).

Regarding the demographics of fathers, 6 fathers (2.9%) reported that they had primary school education, while 29 (14.1%) held a secondary school diploma and 67 (32.7%) held a high school diploma. 99 (48.3%) fathers were university graduates and only four of them (2%) completed a master's degree or Ph.D. It was seen that majority of the fathers were university graduates. Regarding employment status, almost all of the fathers (n= 196; 95.3%) were employed while just nine of them were out of work (4.4%).

Data Collection Tools

Data on parental demographics were collected using a "Demographic Information Form". "The Assessment of Parenting Attitudes of Couples (APAC)" was applied to evaluate the parenting attitudes of the participating parents, and children's emotional regulation skills were assessed by the "Emotion Regulation Checklist (ERC)".

Demographic Information Form. The Demographic Information Form developed by the researcher consists of questions relative to seven areas (child's gender, child's age, number of children in the family, year in preschool, parental education, and employment status) to determine the demographic characteristics of children and parents.

The Assessment of Parenting Attitudes of Couples (APAC). The APAC was developed by Özyürek (2017b) to explore the child-rearing attitudes of parents with preschool children. The APAC requires couples to

rate parenting attitudes of each other. It includes three forms: Preschool (Form A), Elementary School (Form B), and Secondary School (Form C). In the present study, Form A was used in line with the purpose of the study. This 50-item scale is made up of four subscales: Authoritative, Authoritarian, Protective, and Permissive. The validity and reliability of the APAC was established with the participation of 549 parents. The Cronbach's alpha coefficient was found to be 0.98 for the Authoritative parenting style, 0.81 for the Authoritarian parenting style, and 0.79 for the Protective, and Permissive parenting styles. Test-retest correlations were 0.97, 0.75, 0.78 and 0.76, respectively. Five-point Likert-type scales are rated as "strongly agree-5 points" and strongly disagree-1 point". Higher scores denote greater attitudes in the relevant domain (Özyürek, 2017b).

The Emotion Regulation Checklist (ERC). The cross-cultural adaptation of the ERC (Shields and Cicchetti, 1997) for the Turkish reality was performed by Batum and Yağmurlu (2007). Consisting of 24 items and two dimensions-Emotion Regulation (ER) and Lability/Negativity (L/N), the ERC measures the emotional reactivity of preschoolers and school-age children, and the regulation and expression of emotions based on the environmental conditions. L/N measures the negative emotions and mood lability, while ER assesses the appropriateness of emotional reactions to a certain event or situation. The Cronbach Alpha coefficients were found to be .73 for the ER and .75 for the L/N. Teachers or parents can answer this 4-Point Likert-type instrument. In the present research, it was completed by preschool teachers.

Data Collection

Permissions were obtained from Özyürek (2017b), and Batum and Yağmurlu (2007) to use the data collection tools (APAC and ERC) in our study. Permissions were also received from the kindergartens and day care homes and then presented to the ethics committee. After obtaining permission from the ethics committee, the researcher visited the institutions and briefed about the purpose of the research process. Later on, the ERC was delivered to 12 teachers to evaluate the children chosen by the institution administrators, and the APAC was sent to the parents via Google forms and completed by 410 parents in an 8-week period between August 15 and October 15, 2021.

Data Analysis

The research data was analyzed using SPSS 25.0. The normality of the data was firstly checked by the Kolmogorov-Smirnov test, and it was observed that the subscale scores of both tools did not show a normal distribution. Then, the skewness-kurtosis coefficients of the subscales were computed and the normality of the distribution was tested. This analysis demonstrated normal distribution. It is acceptable that the data collected from large groups show a distribution close to the normal distribution, and parametric statistics can be selected accordingly. A sample size with 30 or more subjects is required to propose a hypothesis that the distribution does not deviate excessively from the normal distribution (Büyükoztürk, 2013).

Then, after calculating the frequency and percentage distributions of the demographics, the arithmetic means and standard deviations of the parental attitudes and the emotion regulation levels of the children were determined, and "Multiple Linear Regression Analysis" was carried out to determine the impact of the parenting attitudes on children's emotion regulation skills. Four parenting styles (i.e., Authoritative, Authoritarian, Protective, and Permissive) were taken as independent variables, and emotion regulation and lability/negativity were included as dependent variables. "Independent samples t-test" was conducted to find out whether the APAC and the ERC subscale scores differ based on the gender and employment status of parents. Subsequently, the "ANOVA test" was used to determine whether the scores differ in connection with the age of the child, the number of children in the family, the duration of preschool attendance, and education of parents. Pearson product-of-moment correlation was computed to assess the relationship between the APAC and the ERC subscale scores (emotion regulation and lability/negativity).

Results

The research findings are presented under three headings: a) findings on the differentiation of research variables according to demographic characteristics; b) findings on the prediction of children's emotion regulation skills by the attitudes of mothers and fathers; and c) the relationship between the attitudes of mothers and fathers and the children's emotion regulation skills.

a. Findings on the differentiation of research variables according to demographic characteristics

Regarding the first sub-purpose of the research, when the mothers' scores on the scale of evaluation of spouses' child-rearing attitudes were analyzed according to the variables of the child's gender and the mother's employment status, it was found that the children's gender did not cause a significant difference in the fathers' authoritative, authoritarian, protective and permissive attitudes according to the mothers' views. However, according to the mothers' views, a statistically significant difference was found in favor of working mothers between the mothers' employment status and only the fathers' overprotective attitude ($p = .010$) ($p < .001$). Accordingly, it can be said that the fathers' protective attitudes differ statistically according to the mothers' employment status variable. Again, in line with the first sub-purpose of the research, the mothers' scores on the scale of evaluation of spouses' child-rearing attitudes were analyzed by the variables of the child's age, duration of pre-school attendance, the number of children in the family, the mother's age, and the mother's educational status using the ANOVA test. The results showed that the child's age, the number of children in the family, the mother's age, and the mother's educational status did not cause a statistically significant difference in the fathers' authoritative, authoritarian, protective and permissive attitudes. However, it was determined that the duration of the child's attendance at a preschool institution was statistically significant in terms of fathers having a protective attitude ($p = .006$) according to the mothers' views. Based on the results of the Tukey multiple comparison test, it was concluded that there was a significant difference between the means of all the other groups, except for the group means of one and two years of school attendance. Therefore, according to the mothers' views, the fathers' protective attitudes show a statistical significance by the variable of the duration of the child's pre-school attendance.

Regarding the second sub-purpose of the research, the fathers' scores on the scale of evaluation of spouses' child-rearing attitudes were analyzed according to the variables of the child's gender and the mother's employment status using an independent sample t-test. According to the results, it was found that the child's gender and the mother's employment status did not have a significant difference in the mothers' authoritative, authoritarian, protective and permissive attitudes based on the fathers' views. When the ANOVA results of the fathers' scores on the scale of evaluation of spouses' child-rearing attitudes were examined according to the variables of the age of the child, the duration of pre-school attendance, the number of children in the family, the father's age and his educational status, it was determined that the child age was statistically significant in mothers' permissive ($p = .01$) attitudes according to the father's views. According to the Tukey multiple comparison test results, it was concluded that there was a significant difference between the means of the 36-48-month and 60-72-month groups. Accordingly, it can be said that mothers' permissive attitudes statistically differ by the child's age variable, according to fathers' views. Additionally, it was determined that the number of children in the family, the duration of the child's pre-school attendance, and the father's age did not cause a statistically significant difference in the mothers' authoritative, authoritarian, protective and permissive attitudes, according to the fathers' views. On the other hand, it was determined that the father's educational status was statistically significant in the mothers' authoritarian attitudes ($p = .050$) according to the fathers' views. The results of the Tukey multiple comparison test showed that there was a significant difference in the means between the middle school and university groups. Accordingly, it can be said that the mothers' authoritarian attitudes differ by the variable of the father's educational status, according to the fathers' views.

In line with the third sub-purpose of the research, when the ERC scores were analyzed according to the variables of the child's gender, and the mother's and father's employment status using the independent samples t-test, it was found that the gender of the children and the father's employment status did not cause a significant difference in the emotional regulation and variability/negativity levels of the children. It was also found that the mother's employment status did not cause a significant difference in children's levels of emotion regulation. On the other hand, a statistically significant difference was found between the mother's employment status and the children's instability/negativity levels ($p = .017$) in favor of working mothers. Therefore, it can be said that the children's instability/negativity levels statistically differ according to the mother's employment status.

In line with the third sub-purpose of the research, when the ANOVA test results of the ERC scores were evaluated by the child's age, duration of pre-school attendance, the number of children in the family, the parents' age, and the mother's and father's educational status, it was found that there was a statistically significant difference between the child's age and the children's emotion regulation skills ($p = .000$). Based on the results of the Tukey multiple comparison test, it was concluded that there was a significant

difference between the means of the 36-48-month, 48-60-month, and 60-72-month groups. Accordingly, it can be said that the children's emotion regulation skills statistically differ according to the child's age variable. On the other hand, it was found that the duration of preschool attendance causes a statistically significant difference in children's emotion regulation levels ($p=.035$). The Tukey multiple comparison test showed a significant difference between the means of the two-year group and the three-year and above groups. Thus, it can be said that the children's levels of emotion regulation statistically differ by the duration of preschool attendance. Additionally, it was found that the duration of pre-school attendance does not cause a significant difference in the children's instability/negativity levels. It was also determined that the number of children in the family, the parents' age, and the mother's educational status do not cause a statistically significant difference in the children's emotion regulation and instability/negativity levels. Furthermore, there was a statistically significant difference between the father's educational status and the children's emotion regulation levels ($p=.023$). The Tukey multiple comparison test showed a significant difference between the means of the middle school and university groups. Therefore, it can be stated that the children's levels of emotion regulation statistically differ according to the father's educational status. However, no statistically significant difference was found between the father's educational status and the children's instability/negativity levels.

b. Findings related to the predictor of children's emotion regulation skills by mother and father attitudes

The results of the multiple regression analysis for the fourth research question are given in Table 5.

Table 5. *The Results of the Multiple Regression Analysis Regarding the Relationship between the Paternal Attitudes Rated by Mothers and the Emotion Regulation and Lability/Negativity*

<i>Model</i>	<i>Independent Variables</i>	<i>B</i>	<i>Standard Error</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>Δ R²</i>
ERC- Emotion Regulation (Constant)		5,452	1,093		4,991	149,628	,000*	,866	,75	,745
Paternal Attitudes Rated by Mothers	Authoritative	,403	,017	,87	24,363					
	Authoritarian	,025	,02	,058	1,216					
	Protective	-,095	,027	-,174	-3,547					
	Permissive	,063	,026	,109	2,435					
ERC/Negativity (Constant)		2,728	1,704		1,6	172,79	,000*	,881	,776	,771
Paternal Attitudes Rated by Mothers	Authoritative	-,026	,026	-,035	-1,021					
	Authoritarian	,109	,032	,156	3,44					
	Protective	,568	,042	,633	13,645					
	Permissive	,201	,04	,21	4,974					

* $p<.001$

The statistical data in Table 5 shows that there is a positive, strong, and significant relationship between mother-rated father attitudes (authoritative, authoritarian, protective, and permissive attitude) and emotion regulation ($R=.866$, $\Delta R^2=.745$, $p<.001$). A correlation coefficient of 1.00 indicates a perfect positive relationship: -1.00 indicates a perfectly negative relationship and .00 indicates no relationship. As an absolute value, a correlation coefficient between .70–1.00 indicates a high relationship while .70–0.30 indicates a moderate relationship and .30–.00 a low relationship (Büyüköztürk, 2013). As seen in Table 5, the explanatory degree of the variables involved in the regression analysis (father attitudes as the independent variable and emotion regulation as the dependent variable) is statistically significant ($R=.866$, $\Delta R^2=.745$, $p<.001$). According to the findings, the predictive power of paternal attitudes for children's emotion regulation skills is 74%.

According to the standardized regression coefficients, the relative importance of the predictor variables in emotion regulation is ($\beta=.870$) for the authoritative attitude, ($\beta=-.174$) for the protective attitude, ($\beta=.109$) for the permissive attitude, and ($\beta=.058$) for the authoritarian attitude. Considering the significance tests of the regression coefficients, it is seen that the predictive variables of authoritative attitude ($p<.001$), protective attitude ($p<.001$), and permissive attitude ($p<.05$) are significant predictors of emotion regulation.

It can be seen from the data in Table 5 that there is a positive, strong and significant relationship between mother-rated father attitudes (authoritative, authoritarian, protective, and permissive attitude) and

the lability/negativity ($R=.881$, $\Delta R^2= .771$, $p<.001$). The explanatory degree of the variables involved in the regression analysis (father attitudes as the independent variable and lability/negativity as the dependent variable) is statistically significant ($R=.881$, $\Delta R^2= .771$, $p<.001$). As evident by the findings presented, the predictive power of paternal attitudes for lability/negativity is 77%.

According to the standardized regression coefficients, the relative importance of the predictor variables in lability/negativity is ($\beta=.633$) for the protective attitude, ($\beta=-.210$) for the permissive attitude, ($\beta=.156$) for the authoritarian attitude, and ($\beta=.035$) for the authoritative attitude. Given the significance tests of the regression coefficients, it is seen that the predictive variables of protective ($p<.001$), permissive ($p<.001$), and authoritarian attitude are significant predictors of emotion regulation.

The results of the multiple regression analysis for the fifth research question are presented in Table 6.

Table 6. *The Results of the Multiple Regression Analysis Regarding the Relationship Between the Maternal Attitudes Rated by Fathers and the Emotion Regulation and Lability/Negativity*

Model	Independent Variables	B	Standard Error	β	t	F	p	R	R ²	ΔR^2
ERC- Emotion Regulation (Constant)		16,25	2,295		7,081	22,41	,000*	,556	,309	,296
Maternal Attitudes Rated by Fathers	Authoritative	,247	,028	,527	8,88					
	Authoritarian	,013	,045	,022	,29					
	Protective	-,11	,042	-,157	-2,638					
	Permissive	,004	,044	,008	,1					
ERC- Negativity (Constant)		-4,11	1,195		-3,44	675,7	,000*	,965	,931	,93
Maternal Attitudes Rated by Fathers	Authoritative	,021	,014	,028	1,469					
	Authoritarian	,9	,023	,904	38,42					
	Protective	-,007	,022	-,006	-,331					
	Permissive	,087	,023	,091	3,812					

* $p<.001$

It is seen from the statistical data in Table 6 that there is a positive, moderate, and significant relationship between father-rated mother attitudes (authoritative, authoritarian, protective, and permissive attitude) and emotion regulation ($R=.556$, $\Delta R^2= .296$, $p<.001$). As seen in Table 6, the explanatory degree of the variables involved in the regression analysis (mother attitudes as the independent variable and emotion regulation as the dependent variable) is statistically significant ($R=.556$, $\Delta R^2= .296$, $p<.001$). According to the findings, the predictive power of maternal attitudes for children's emotion regulation skills is 29.6%. Based on the standardized regression coefficients, the relative importance of the predictor variables in emotion regulation is ($\beta=.527$) for the authoritative attitude, ($\beta=-.157$) for the protective attitude, ($\beta=.022$) for the authoritarian attitude, and ($\beta=.008$) for the permissive attitude. Given the significance tests of the regression coefficients, it is seen that, among the predictive variables, only authoritative attitude ($p<.001$) and protective attitude ($p<.001$) are significant predictors of emotion regulation.

In addition, a positive, strong, and significant relationship was found between father-rated mother attitudes (authoritative, authoritarian, protective, and permissive attitude) and the lability/negativity ($R=.965$, $\Delta R^2= .930$, $p<.001$). The explanatory degree of the variables involved in the regression analysis (mother attitudes as the independent variable and lability/negativity as the dependent variable) is statistically significant ($R=.965$, $\Delta R^2= .930$, $p<.001$). As evident by the findings presented, the predictive power of maternal attitudes for emotion regulation skills of children is 93%. According to the standardized regression coefficients, the relative importance of the predictor variables in emotion regulation is ($\beta=.904$) for the authoritarian attitude, ($\beta=-.091$) for the permissive attitude, ($\beta=.028$) for the authoritative attitude, and ($\beta=.006$) for the protective attitude. Regarding the significance tests of the regression coefficients, it is seen that only authoritarian ($p<.001$) and permissive ($p<.001$) attitudes are significant predictors of lability/negativity.

c. Findings on the relationship between parental attitudes and children's emotion regulation skills

The Pearson product-moment correlation coefficients for the sixth research question can be seen in Table 7.

Table 7. The Pearson Product-Moment Correlation Coefficients Indicating the Relationship between The APAC Mother Scores and the ERC subscales

ERC	The APAC Mother Scores				
	Authoritative	Authoritarian	Protective	Permissive	
Lability/Negativity	r	,035	,670	,846	,650
	p	,622	,000*	,000*	,000*
	n	205	205	205	205
Emotion Regulation	r	,855	,002	,013	,066
	p	,000*	,981	,855	,345
	N	205	205	205	205

*p<.001

As can be seen in Table 7, there is a positive significant relationship between authoritative attitude and emotion regulation (n=205 r=.855, p<.001), suggesting that an increase in authoritative paternal attitudes is associated with increased emotion regulation skills in children. Similarly, a positive significant relationship was also found between fathers' authoritarian (n=205 r=.670, p<.001), protective (n=205 r=.846, p<.001) and permissive attitudes (n=205 r=.650 p<.001) and the children's lability/negativity scores (n=205 r=.670, p<.001). These findings indicate that children's lability/negativity level increases as fathers display more authoritarian, protective, or permissive attitudes towards their children.

The Pearson product-moment correlation coefficients for the sixth research question can be seen in Table 8.

Table 8. The Pearson Product-Moment Correlation Coefficients Indicating the Relationship between The APAC Father Scores and the ERC subscales

ERC	The APAC Father Scores				
	Authoritative	Authoritarian	Protective	Permissive	
Lability/Negativity	r	,094	,962	,086	,047
	p	,182	,000*	,218	,502
	n	205	205	205	205
Emotion Regulation	r	,534	,044	-,168	-,088
	p	,000*	,533	,016**	,211
	n	205	205	205	205

*p<.001 ** p<.05

The data from Table 8 indicates a positive significant relationship between maternal authoritative attitude and emotion regulation (n=205 r=.534, p<.001). According to this finding, an increase in authoritative maternal attitudes is associated with increased emotion regulation skills in children. Besides, a positive significant relationship was also found between mothers' authoritarian attitudes and children's lability/negativity scores (n=205 r=.962, p<.001), suggesting that children's lability/negativity levels rise along with the increased authoritarian attitudes of mothers. Father-rated maternal attitudes also revealed a negative, significant relationship between protective maternal attitudes and children's emotion regulation scores (n=205 r= -.168, p<.05). A conclusion can therefore be drawn that children's skills in regulating their emotions weaken as mothers adopt more protective attitudes.

Discussion

This study examined the relationship between parental attitudes and emotion regulation skills of 36-72 months old children. In the study, the assessments of parental attitudes provided by one parent for the other were taken as the predictors, while children's emotion regulation skills and their levels of lability/negativity were the predicted variables. Findings showed that father attitudes rated by mothers positively predicted the emotion regulation. A positive, strong, and significant relationship was found between authoritative, protective and permissive paternal attitudes and children's emotion regulation skills. The independent variable (mother-rated paternal attitudes) explained approximately 74% of the total variance in emotion regulation skills. It was seen that authoritative, protective and permissive attitudes were significant predictors of emotion regulation. Accordingly, both positive and negative attitudes of fathers played a part in emotion regulation scores. In their study on this subject, Havighurst et al., (2010) reported that the parents' negative attitudes towards their children cause low emotion regulation in children, which in turn negatively affects their social-emotional development. In addition, they also stated

that positive parental attitudes, conversely, increase children's awareness of emotions and thus contribute to the development of socio-emotional competences including emotion regulation.

According to the mothers' opinions, paternal attitudes also positively predict the children's lability/negativity levels. Our findings indicated a positive, strong, and significant relationship between authoritarian, protective and permissive paternal attitudes and lability/negativity. The independent variable (paternal attitudes) explained approximately 77% of the total variance in the lability/negativity level. It was seen that protective and permissive attitudes were significant predictors of lability/negativity. Negative paternal attitudes therefore are influential in lability/negativity scores.

In a similar way, father-rated maternal attitudes positively predicted the emotion regulation skills in children. A moderate, positive and significant relationship was observed between authoritative maternal attitudes and children's emotion regulation skills. The independent variable (father-rated maternal attitudes) explained approximately 29.6% of the total variance in emotion regulation skills. It was seen that authoritative attitudes were significant predictors of emotion regulation. Accordingly, mothers' positive attitudes had an impact on emotion regulation scores.

From the paternal point of view, maternal attitudes also positively predict the children's lability/negativity levels. Our findings indicated that there was a strong, positive and significant relationship between authoritarian and permissive maternal attitudes and lability/negativity. The independent variable (maternal attitudes) explained approximately 93% of the total variance in the lability/negativity level. It was seen that authoritarian and permissive attitudes were significant predictors of lability/negativity. Negative paternal attitudes therefore are influential in lability/negativity scores. In a study conducted by Ural et al. (2015), it is emphasized that the mothers' oppressive, punitive, disciplinary, impatient and angry attitudes towards their children negatively affect the children's psychological development and prevent them from expressing their feelings.

The present study also examined whether the parental attitudes and the children's emotion regulation skills differed significantly depending on the demographic characteristics, and it was concluded that paternal attitudes assessed by mothers did not differ based on the gender variable. One reason for this may be that parents experienced similar attitudes from their own parents, or that parents may display the opposite attitudes towards their children because they were mostly raised under gender-based social pressure in their childhood. Studies conducted on this subject have reported similar results. Yılmaz (2020), in her study examining the relationship between the self-regulation skills of 5-6-year-old children and parental attitudes, similarly found that parental attitudes do not depend on gender. A recent study by akırlı (2017) found no statistically significant relationship between the attitudes of parents with children aged 5-6 years and the children's gender. Considering all of this evidence, it seems that parental attitudes do not differ based on the children's gender.

Another important finding was that protective paternal attitudes differed in terms of mother's employment status, which suggests that husbands of working mothers adopt a protective attitude to their children. This might be due to their concerns about the future of their children since they think their wives will fail to maintain interest in their children as they work.

The results of the analysis of whether paternal attitudes differed depending on the child's age indicated that age is not a determining factor in how fathers behave towards their children. The most likely explanation might be that fathers take less care of their children than mothers and therefore do not discriminate on the grounds of age. Ogelman and Özyürek (2021) in their research reported that the child-rearing attitudes of spouses were not significantly affected by their children's age. A study by İnci and Deniz (2015) compared fathers of preschool-age children to those of first-graders and reached a different conclusion, finding higher attitudinal scores in the former group.

Another finding from our study showed that paternal attitudes rated by mothers did not differ with respect to the number of children in the family. In Turkish society, children generally share with their mothers what they cannot tell to their fathers, and in some families, the father is perceived as a symbol of authority, discipline, or punishment. This causes fathers to stay a little more in the background than mothers. For this reason, the involvement of fathers in childcare seems not to change regardless of the number of children.

In line with this finding, Akyol's study (2021) found no significant difference in parental attitudes in relation to the number of children. However, unlike this finding, Albukrek (2002) reported that as the

number of children in the family increases, the father becomes psychologically distant from his child and the warmth in his behavior towards his child decreases. Children in families with many children perceive themselves as more rejected. Also, Sak et al. (2015) found that parents with two children display more democratic attitudes than parents with four or more children, and parents with four or more children adopt a more authoritarian attitude than parents with one, two, or three children.

In addition, our results showed that the protective attitudes of the fathers differ based on the variable of the child's duration of preschool attendance. According to this result, children attend their schools more often and more regularly in families where fathers display more protective attitudes. While preschool education provides children with new experiences and prepares them for life, it also brings some environmental risks in terms of children's development. For this reason, fathers of the children who have just started preschool may adopt a more protective attitude towards their children. Similar to this finding of the study, Yıldızbaş (2019) reported that parents whose children received preschool education for two years or longer are more permissive than those whose children have attended pre-school just for one year.

We also found that the fathers' attitudes did not differ in terms of the educational background of mothers. Fathers exchange ideas from time to time with their wives regarding their attitudes towards their children. Educated mothers help their spouses in this regard and educated fathers similarly support their undereducated spouses. For that reason, it is very likely that the educational status of the mother does not have an impact on the attitudes of fathers towards their children.

Our results also revealed that the children's gender was also not a determining factor in father-rated maternal attitudes. In other words, mothers display similar attitudes to their children regardless of their gender. Traditionally, in Turkish culture, fathers are more likely to overvalue their sons compared to their daughters, and this might make them discriminate between their children. However, the lack of such pressure on mothers will enable them to be more neutral in their attitudes towards their children. This finding matches those observed in earlier studies. For example, Garip (2010), Özyürek and Tezel Şahin (2005) in their research on 5-6-year-old children, and Arabacı and Ömeroğlu (2013) on 4-6 year old children, found no significant relationship between maternal attitudes and the gender of the child. In the study conducted by Akbay Postoğlu (2020), no statistically significant relationship was found between the parental attitudes of the five-year-old preschoolers and the gender of the children.

The current study also showed that maternal attitudes were free from the impact of father's employment status. It is an undeniable fact that fathers today have a busy working life and they cannot take care of their children as much as their partners do. As a result, it seems unlikely that father's employment status impacts mothers' attitudes to their children.

Another finding in our study showed that permissive maternal attitudes differed based on the child's age. Mothers tend to exhibit more permissive behaviors towards their younger children. Mothers of the preschoolers aged 36-48 months are very likely to fulfill their children's all wishes and allow them much more freedom than should be given, just because of their young age. The mothers of children aged 60-72 months may not take a permissive attitude due to the increased age and responsibilities of their children. However, Döker (2020) in her research reached a different conclusion that the authoritative attitude scores of the mothers with six-year-old children were higher than those of mothers with four-year-old children. Yet, no statistically significant differences were found between their permissive and protective scores on the basis of the child's age.

The number of children in the family did not cause a difference in the maternal attitudes. When parents have a single child, they can support their child materially and morally and cope with many factors (such as possible conflicts in the interaction between siblings) that affect their child-rearing practices. If there is more than one child, different attitudes of mothers towards their children may result in some negative conflicts (such as jealousy) between siblings. This can prevent them from adopting different attitudes towards their children. Moreover, though it is difficult for mothers in large families to try to offer equal opportunities to all their children without discriminating, the mother's positive attitude is important for the emergence and improvement of children's abilities and for the development of a healthy personality, including emotion regulation. Demir (2019), however, reported that the number of children is positively correlated with authoritarian attitude, and negatively with authoritative attitude.

Another finding indicated that maternal attitudes do not differ in relation to the duration of the child's preschool attendance. It is thought that mothers make an effort to increase their children's

adaptation to school, no matter how long they have attended the school, and endeavor to provide a better education for the children. This will ensure justice in their attitudes towards their children. Unlike this finding, Uykan (2019) reported that children with a longer duration of preschool education experienced more authoritative attitudes from their mothers.

Our analyses also demonstrated that the education level of fathers is an influential factor in the degree of authoritarian maternal attitudes. According to this finding, mothers with secondary school education have a more authoritarian attitude than those married to university-graduate fathers. An increased level of education can improve a father's ability to see and evaluate events from different perspectives. In this way, fathers can offer more support to their spouses in accordance with their knowledge and skills, thus allowing mothers to display a more neutral attitude toward their children. Compared to fathers with higher education levels, those with lower education levels will have a narrow point of view. In addition, the results of previous research showed that fathers with low educational levels have a more anxious attitude (Monteiro et al., 2017). The anxious attitude of these fathers may be reflected in the mothers, and the mothers may display a more authoritarian attitude towards their children due to academic and social concerns. Monteiro et al. (2017) in their study conducted with 465 families of preschool children in Portugal reported that the fathers' education level had a significant effect on authoritarian attitudes.

Child-rearing attitudes of parents are likely to be affected by variables such as relationships between spouses, the characteristics of the socio-cultural environment, and their own upbringing, as well as by each other's attitudes and behaviors (Güler Yıldız 2017; şanlı and Öztürk, 2015). In addition, children's behaviors, like the attitudes of parents, develop through modeling the environment and culture (Özbey, 2015). The attitudes of parents as role models are very important in providing behavioral development for children.

We examined whether there was a significant difference in regulation skills of children in connection with demographic characteristics, and found that their emotion regulation skills did not change depending on their gender. A study with a similar finding carried out by Özkan (2019) showed that the emotion regulation skills of 48-66-month-old preschoolers did not change depending on their gender. However, when we look at the cultural roles adopted for girls and boys, it is considered acceptable for girls to be emotional, while it is unusual for boys to show their emotions. Sayings such as "Men do not cry" demonstrate that the origin of this goes back to ancient times (Bozkurt Yükcü, 2017). In literature, there are also studies that reach different conclusions. In the study conducted by İlgar and Akbaba (2016), it was seen that there was a significant difference between the gender of children and their emotion regulation skills. In this study, it was found that the lability-negativity scores of the boys were higher than those of the girls. Accordingly, boys seem to have ambivalent moods compared to girls and tend to show more negative emotions.

Another noteworthy finding of our study showed that there was a significant difference between the employment status of the mother and the lability/negativity levels of the children in favor of working mothers. Accordingly, children of working mothers have difficulty regulating their emotions. In the study, the result that maternal employment status negatively affects the child's emotion regulation ability suggests that working mothers cannot spend quality time with their children due to their extra workload and the negative consequences of their work stress is felt in the home environment. Mothers who do not work in any job can have more quality time to spend with their children at home. It is thought that this contributes to a healthy communication between the child and the mother, a happier environment in the family, and therefore a better emotional development and regulation in children. Unlike this finding, Vardi (2021) reported that the children of working mothers express their feelings more easily than those of non-working mothers, and their mood swings are less frequent.

In addition, the current study showed that the emotion regulation skills of the children did not differ regarding father's employment status. We saw that as almost all of the participating fathers in our study had a busy working life, they cannot spare enough time for their children, and therefore have little or no impact on their children's development of positive or negative emotions.

A significant difference was found between the age and the emotion regulation skills of the children. A significant difference was particularly observed between the mean scores of 36-48 months, 48-60 months and 60-72 months old children. Accordingly, children's emotion regulation skills improve with age. Children can display more positive social behaviors as they grow up and express their feelings and

thoughts more easily. As a result, their social communications increase, and they can regulate their emotions more effectively. Thompson, Lewis and Calkins (2008) found that as children grow up, they can manage their self-control processes more effectively, contributing to gradual improvement of emotion regulation. This result agrees with the research finding reported by Bayındır, Güven, Sezer, Akşin Yavuz and Yılmaz (2017), showing that 6-year-old children's emotion regulation skills are better than those of 5-year-old children, that is, children's emotion regulation skills get better as they grow up.

The number of children in the family did not have an impact on children's emotion regulation skills. Behaviors and attitudes of the people around children are influential in the development of their emotion regulation skills. This has both positive and negative consequences. On one hand, being the only child might allow children to have more opportunities to express their own emotions in the family environment, and a large family with more than one child, on the other hand, provides a richness of experience and children can share positive-negative emotions with their siblings. Nevertheless, some previous studies demonstrated that single children have better and more improved emotion regulation skills than children with three siblings.

Our findings revealed that children's emotion regulation skills differed in terms of their duration of preschool attendance. Children with more preschool experience had better emotion regulation outcomes. A significant difference was particularly observed between the two-year and three-year groups. This finding suggests that children can express their feelings and thoughts accurately and adequately due to the adoption of a more child-centered approach in today's preschool programs. Preschool education supports children's social and emotional development as well as all other developmental areas. Thus, it can be thought that as the duration of school attendance increases, children's ability to regulate their emotions will be better.

Another finding in the present study indicated that mother's education level was not influential in children's emotion regulation skills. Working mothers might be one explanation for this. With the increase in their education level, more and more women today are joining working life, causing children to be raised by other caregivers other than their mothers, especially at young ages. As a consequence, the personal characteristics of mothers seem to affect their children's emotion regulation skills to a lesser extent. In line with our finding, Mehmetoğlu Yontar (2019) found that the education levels of mothers did not have a significant effect on the emotion regulation skills of their preschool children. Yet, in literature, there are studies with contrasting findings. For instance, Arslan Özkılıç (2021) found a positive correlation between the maternal education levels and the lability/negativity scores, and a negative correlation between the maternal education and the emotion regulation and total scale scores. In addition, Kale, Çağdaş, and Tepeli (2013) reported that the emotion regulation scores of the first graders who had mothers with higher levels of education were lower than those whose mothers were high school graduates.

As far as whether children's emotion regulation skills differ significantly based on paternal education, a significant difference was only found in the area of emotion regulation, remarkably between secondary school and university graduates. Accordingly, children's emotion regulation skills are positively associated with father's educational attainment. This might result from the fact that fathers with a higher level of education set an example for their children thanks to their increased ability to express and control emotions. Goodman, Crouter, Lanza, Cox and Vernon-Feagans (2011) reported that fathers with higher levels of education approach their children more sensitively and more caringly, but the weakness in paternal responsibilities is associated with intense work stress. A search of the literature revealed several studies with findings similar to ours. For example, Ertürk Kara and Gönen (2015) found in their research that the children of fathers with a higher educational attainment have better emotion regulation skills.

The analysis of the correlation coefficients on the relationship between the APAC mother scores and the dimensions of the ERC indicated a strong, positive significant association between authoritative attitude and emotion regulation. This finding suggests that, according to mothers, children's levels of emotion regulation increase when their fathers adopt more authoritative attitudes. In addition, a moderate, positive significant relationship was found between authoritarian paternal attitudes and lability/negativity scores of children, a finding suggesting that authoritarian paternal attitudes lead to increased levels of lability/negativity in children. It was also seen that there was a strong positive and significant relationship between fathers' protective attitudes and children's lability/negativity scores. This result gives evidence that the lability/negativity levels of children increase as the overprotective attitudes of the fathers become

more intensified. Mothers' views also indicated a moderate, positive significant relationship between permissive paternal attitudes and lability/negativity scores of children, so permissive paternal attitudes seem to contribute to increased levels of lability/negativity in children. To summarize, it can be maintained that children whose fathers have authoritative attitudes have a higher level of emotion regulation while children with authoritarian fathers have a moderate level of lability/negativity; children with protective fathers have a high level of lability/negativity whereas children with permissive fathers have a moderate level of lability/negativity in emotion regulation skills.

As fathers take an authoritative attitude towards their children, children are better able to regulate their emotions. Children are able to express and control their emotions more freely and easily if they grow up in a family environment where a democratic attitude is adopted. Children of parents with democratic attitudes can achieve self-control, become self-confident individuals and develop a healthy personality (Yavuzer, 2016). In a recent study conducted with parents and teachers of 102 preschool children, Yaman (2018) found a positive relationship between the lack of emotional regulation and authoritarian parenting attitude, and between authoritative parenting attitude and emotion regulation skills. Also, Mathis and Bierman (2015) reported a positive relationship between parental attitudes and children's emotion regulation skills. Based on the results of these studies, it can be concluded that authoritative parental attitudes have a positive effect on the emotion regulation skills of children.

Nevertheless, when fathers adopt an authoritarian attitude towards their children, children's ideas are not taken into consideration and they cannot express their feelings easily and straightforwardly. In this case, they may have difficulty regulating their emotions. Besides, as fathers adopt a permissive attitude, they do not allow their children to build a sense of responsibility. This may prevent children from figuring out how to control their emotions, and children may have difficulty regulating their emotions. As fathers become overly permissive towards their children, the rules and boundaries for the child become quite flexible. In an environment with no boundaries or limits, the child may frequently experience positive or negative emotional swings, having difficulty expressing his or her emotions appropriately.

The analysis of the correlation coefficients on the relationship between the APAC father scores and the dimensions of the ERC indicated a moderate, positive significant association between authoritative attitude and emotion regulation. This finding suggests that, according to fathers, children's levels of emotion regulation tend to increase when their mothers display more authoritative attitudes. Moreover, a strong positive significant relationship was observed between authoritarian maternal attitudes and lability/negativity scores of children, a finding suggesting that authoritarian maternal attitudes lead to increased levels of lability/negativity in children. A weak, negative and significant relationship was also seen between protective maternal attitudes and children's emotion regulation scores. This result demonstrates that protective maternal attitudes and children's emotion regulation skills show opposite developmental trends.

In accordance with these results, it can be suggested that children whose mothers display authoritative attitudes have a moderate level of emotion regulation and those with authoritarian mothers have a higher level of lability/negativity in emotion regulation, and children with protective mothers have a lower level of emotion regulation skills. It is known that mothers are closer to their children socially and emotionally than fathers. For this reason, it can be assumed that children can control their emotions more easily in a free environment as mothers adopt a democratic attitude towards their children. Items in the "emotion regulation" dimension of the ERC are generally related to cheerful mood, responding positively to neutral stimuli, improved empathy skills, being aware of emotions, controlling emotions, and expressing emotions in an appropriate way. Though most of these characteristics are determined by genetic and biological factors, they are also thought to be affected by environmental stimuli. Parental attitudes and emotion regulation skills are mutually related. A child's success in emotion regulation skills can open the door for authoritative parental attitudes. On the current topic, Altan (2006) reported a positive association between parental attitudes and children's emotion regulation skills. However, as mothers become oppressive and authoritarian in their relationship with their children, children whose feelings and thoughts are constantly corrected and who are sometimes blamed cannot learn to express and share their feelings comfortably. As a result, they may have difficulty regulating their emotions. Chang et al. (2003) examined the effect of strict parental attitudes on the child's emotion regulation skills and anger control in a sample consisting of 325 parent-child dyads, and they found that as parents become stricter in their attitudes, children having difficulty in controlling their anger are very like to display aggressive behaviors. Items included in the "lability/negativity" dimension of the ERC are mostly related to hyperactivity, being

energetic, impulsiveness, disobedience, inability to control emotions, moods swings, lack of empathy skills, and negative reactions to friendly overtures and neutral stimuli. Authoritarian parental attitudes may also be a sort of coping reaction to such emotion regulation skills of children. On the other hand, the authoritarian attitude exerted in a strict discipline that is not proportional to the age and development of the children is very likely to worsen behavior and adaptation problems. Moreover, protective attitudes of mothers prevent their children from freely expressing and sharing their feelings and ideas. Children living in a family environment with no rules cannot learn to manage their desires and impulses. As a result, this might cause them to have a low self-esteem and experience emotional problems. Without self-regulation, children are unlikely to have control over their emotions and behaviors in different situations.

Conclusion And Implications

This study aimed to examine the relationship between parental attitudes and children's emotion regulation skills. The findings of the research suggest that authoritative parental attitudes have a positive impact on children's emotion regulation skills. This shows how important the attitudes of parents who can show their love to their children under all circumstances, who have flexible attitudes consistent with the developmental characteristics of their children, and who can manage to strike a balance with boundaries. On the other hand, authoritarian, permissive, and protective parental attitudes were found to be linked to hyperactivity, being energetic, impulsiveness, disobedience, inability to control emotions, changeable moods, lack of empathy skills, and negative reactions to friendly overtures and neutral stimuli. Although it is difficult to establish a cause-effect relationship, this suggests that negative parental attitudes negatively affect the child's emotion regulation, adjustment, and daily functioning. As adults, parents have a significant role to play in supporting the emotion regulation skills of their children. As role models, parents play a significant role in the development of children's ability to regulate their emotions. When parents spend quality time with their children, play games or read books together and participate in social events such as going to the cinema and theater, they will enhance the quality of the communication and interaction with their children, thus positively affecting the child's ability to regulate their emotions. Picture books are an effective tool for teaching emotional literacy to young children. Through stories, children will have the opportunity to recognize different emotions such as happiness, sadness, surprise, and anger. This study is limited to the preschool period. Therefore, studies including different age groups and larger samples are needed. Longitudinal studies may be useful in demonstrating the long-term effects of parental attitudes on children's emotion regulation skills. Although the data on the current subject is limited, it may be useful to undertake some other studies to improve the "authoritative attitude" skills of parents.

Research Ethics

The research included all parents and their children, regardless of their gender, ethnicity, disability, age, language, geographic location, and any other personal or social characteristics. Parents were informed in advance about the purpose of the research, its duration, the researcher, the research procedure, the risks of the process and the precautions taken against these risks, and the amount of the time the participant should allocate for the research. It was explained to the parents that the children would not undergo any experimentation or evaluation; instead, the demographics of the children would be collected from their teachers. Parents were free to leave the study at any time by informing the researcher beforehand. Following these explanations, the parents were requested to sign an "informed consent form" containing all the procedural details about the study. The documents completed by the parents were submitted to the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Muğla Sıtkı Koçman University and the ethics committee approval dated 07.08.2021 and numbered 313 was obtained from the committee. All the information about children and parents was stored digitally throughout the research process. Parents were told that their participation would be voluntarily. If they did not agree to participate, this would not change the attitudes of the teachers or administrators towards them. During the reporting process, all research data was obtained and presented following academic rules and ethical principles. In addition, all the references were cited properly, as required by these rules and principles.

References

- Agbaria, Q., Mahamid, F., & Veronese, G. (2021). The association between attachment patterns and parenting styles with emotion regulation among Palestinian preschoolers. *SAGE Open*, 11(1), <https://doi.org/10.1177/2158244021989624>

- Akbay Postoğlu, B. (2020). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden beş yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Akyol, M. (2021). *Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocukların iletişim becerileri ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Albukrek, İ. (2002). *Anne, baba ve çocuk tarafından algılanan babanın çocuğuna karşı tutumu ile çocuğun benlik kavramı arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altan, Ö. (2006). *The effects of maternal socialization and temperament on children's emotion regulation* (Yüksek lisans tezi). Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arabacı, N. & Ömeroğlu, E. (2013). 48-72 ay çocuğa sahip olan anne babaların çocukları ile iletişimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 41-53.
- Arslan Özkılıç, S. (2021). *Okul öncesi dönem çocuklarının anneleriyle olan ilişkileri ve annelerin çocuğu yönelik ilgisi ile duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Batum, P., & Yağmurlu, B. (2007). What counts in externalizing behaviors? The contributions of emotion and behavior regulation. *Current Psychology*, 25(4), 272-294. <https://doi.org/10.1007/BF02915236>
- Bayındır, D. Güven, G. Sezer, T. Akşin-Yavuz, E., & Yılmaz, E. (2017). The relationship between maternal acceptance-rejection levels and preschoolers' social competence and emotion regulation skills. *Journal of Education and Learning*, 6(2), 305-316. <https://doi.org/10.5539/jel.v6n2p305>
- Berk, L. E. (2018). *Bebekler ve çocuklar, doğum öncesinden orta çocukluğa* (Çev. N. Işıkoğlu Erdoğan) Ankara: Nobel.
- Berk, L. E., Mann, T. D., & Ogan, A. T. (2006). Make-believe play: Wellspring for development of self-regulation. In D. G. Singer, R. M. Golinkoff, & K. Hirsh-Pasek (Eds.), *Play = learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth* (pp. 74-100). *Oxford University Press*. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195304381.003.0005>
- Bilge, Y., & Sezgin, E. (2020). Anne ve çocuk duygu düzenleme arasındaki ilişkide annenin kişilik özelliklerinin ve bağlanma stillerinin aracı rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 311-318. <https://doi.org/10.5455/apd.65836>
- Bolattekin, A. (2014). *Anne-babanın bağlanma stilleri, anne-baba tutumları ve çocuklarındaki davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt Yükü, B. Ş. (2017). *Bağımsız anaokullarına devam eden çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerileri ile ebeveynlerinin duygusal okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bozkurt Yükü, Ş., & Demircioğlu, H. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 442-466. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.336085>
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cantekin, D., & Gültekin Akduman, G. (2020). Annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile çocuklarının duygularını yönetme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 87-92. <https://doi.org/10.5455/apd.47631>
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K. A., & McBride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 598-606. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.4.598>
- Cole, P. M., Martin, S. E., & Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: methodological challenges and directions for child development research. *Child Development*, 75(2), 317-333. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x>
- Cummings, E. M., & Davies, P. (1996). Emotional security as a regulatory process in normal development and the development of psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8(1), 123-139. <https://doi.org/10.1017/S0954579400007008>
- Çakırlı, N. (2017). *Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları ile 5-6 yaş aralığındaki çocukların özgüven düzeyinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, KKTC.
- Demir, V. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynlerinin uyguladıkları anne-baba tutumları ile bilim öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Denham, S. A., Blair, K. A., DeMulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S. & Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: Pathway to social competence?. *Child Development*, 74(1), 238-256. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00533>
- Denollet, J. Nykliček, I. & Vingerhoets, A. J. (2008). *Introduction: Emotions, emotion regulation, and health*. J. Denollet, I. Nykliček & A. J. Vingerhoets (Ed.) *Emotion regulation*. (3-11). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-29986-0_1
- Döker, T. (2020). *Dört- altı yaş çocukların sosyal ve oyun davranışları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Durmuşoğlu Saltalı, N., & Deniz, M. (2010). Duygu eğitimi programının okul öncesi eğitime devam eden altı yaş çocuklarının duygusal becerilerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 2105-2140.

- Eisenberg, N., Cumberland, A. & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4), 241-273. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0904_1
- Ertürk Kara, H. G., & Gönen, M. (2015). Examination of children's self regulation skill in terms of different variables. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(4), 1224-1239.
- Garip, S. (2010). *5-6 yaş döneminde okulöncesi eğitim kurumuna devam eden eşlerin çocuk yetiştirme stilleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Goldstein, S. (2007). Review of self-regulation in early childhood: Nature and nurture. *Journal of Attention Disorders*, 11(1), 83-84. <https://doi.org/10.1177/1087054706295669>
- Goodman, W. B. Crouter, A. C. Lanza, S. T. Cox, M. J. & Vernon-Feagans, L. (2011). Paternal work stress and latent profiles of father-infant parenting quality. *Journal of Marriage and Family*, 73(3), 588-604. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00826.x>
- Gözün Kahraman, Ö., & Gökşen E. (2021). Okul öncesi dönemdeki çocukların duygu düzenleme becerileri ile mizaç özellikleri ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 2(3), 39-49. <https://doi.org/10.51503/gpd.850931>
- Gross, J. J. & Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation*, (3-24). Guilford Press.
- Güler Yıldız, T. (2017). Ailenin tanımı, tarihsel gelişimi ve aile çeşitleri, Güler Yıldız, T. (Ed.), *Anne baba eğitimi* (1-14) Ankara: Anı.
- Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Prior, M. R., & Kehoe, C. (2010). Tuning in to kids: Improving emotion socialization practices in parents of preschool children—findings from a community trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(12), 1342-1350. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02303.x>
- Huberty, T. J. (2012). *Anxiety and depression in children and adolescents: assessment, intervention and prevention*. Springer.
- Hyson, M. (2004). *The emotional development of young children: Building an emotion-centered curriculum*. Teachers College Press.
- İlgar, L., & Akbaba, G. (2017). Beş ve altı yaş çocuklarının duygu düzenlemelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 491-520.
- İnci, M. A., & Deniz, Ü. (2015). Baba tutumları ile çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve kardeş sayısı değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2).
- Kale, Ü., Çağdaş, A., & Tepeli, K. (2013). Anne-baba eğitim düzeyinin ilköğretim 1. Sınıf öğrencilerinin duyguları ifade etme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 254-262.
- Karasar, N. (2021). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (37. Basım). Ankara: Nobel Yayın.
- Kaya, A., Bozaslan, H., & Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225.
- Mathis, E. T., & Bierman, K. L. (2015). Dimensions of parenting associated with child prekindergarten emotion regulation and attention control in low-income families. *Social Development*, 24(3), 601-620. <https://doi.org/10.1111/sode.12112>
- Mehmetoğlu Yontar, B. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin bireysel değerleri ile okul öncesi çocuklarının duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Monteiro, L., Fernandes, M., Torres, N., & Santos, C. (2017). Fathers involvement and parenting styles in Portuguese families: The role of education and working hours. *Análise Psicológica*, 35(4), 513-528. <https://doi.org/10.14417/ap.1451>
- Morris, A. S., Criss, M. M., Silk, J. S., & Houtberg, B. J. (2017). The impact of parenting on emotion regulation during childhood and adolescence. *Child Development Perspectives*, 11(4), 233-238. <https://doi.org/10.1111/cdep.12238>
- Morris, A. S., Silk, J. S. Steinberg, L. Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16, 361-388. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x>
- Mutallimova, S. (2014). *Lise öğrencilerinde depresyon düzeyi ve anne baba tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mutlu, Ö. (2020). *Okul öncesi çocukların duygu düzenleme stratejileri ile anne babaların duygu sosyalleştirme yaklaşımları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ogelman, H. G., Önder, A., Seçer, Z., & Erten, H. (2013). Anne tutumlarının 5-6 yaş çocuklarının sosyal becerilerini ve okula uyumlarının yordayıcı etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 143-152.
- Ogelman, H. G., & Özyürek, A. (2021). Anne-baba tutum ölçekleri (4-12 yaş): geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(1), 1-16. <https://doi.org/10.47714/uebt.847581>
- Özbey, S. (2015). Çocuklarda uyum ve davranış problemleri. İçinde Aydoğan, Y. & Gültekin Akduman, G. (Ed.), *Çocuk ruh sağlığı* (s. 173-188). Ankara: Eğiten Kitap.
- Özkan, S. (2019). *Okul öncesi dönemdeki çocukların duygu düzenleme becerileri ile ebeveynlerinin sosyal sorun çözme ve çocuklarının olumsuz duygularıyla baş etme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, K. (2019). *Okul öncesi dönemdeki 5 yaş çocuklarının davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özyürek, A. (2017a). Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği” ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” Geliştirme Çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 26-38.
- Özyürek, A. (2017b). Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik “Eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği” geliştirme çalışması, *International Congress on Political, Economic and Social Studies-ICPESS 2017*, s.198. 19-22 May Sarajevo-Bosnia Herzegovina
- Özyürek, A., & Tezel şahin, F. (2005). 5-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 19-34.
- Ramsden, S. R., & Hubbard, J. A. (2002). Family expressiveness and parental emotion coaching: Their role in children's emotion regulation and aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30(6), 657-667. <https://doi.org/10.1023/A:1020819915881>
- Sak, R., şahin Sak, İ., Ath, S., & şahin, B. (2015). Okul öncesi dönem: anne baba tutumları. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(3). <https://doi.org/10.17860/efd.33313>
- Santrock, J. W. (2011). *Yaşam boyu gelişim* (Çev. Edt: G. Yüksel). Ankara: Nobel.
- Scammell, J. L. (2019). *Emotion regulation and social competence in middle childhood: The role of parental emotional competence, personality, and emotion socialization beliefs, attitudes, and practices* (Doctoral dissertation). University of Windsor, Canada.
- Shields, A., & Cicchetti, D. (1997). Emotion regulation among school-age children: The development and validation of a new criterion Q-sort scale. *Developmental Psychology*, 33(6), 906-916. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.6.906>
- şanlı, D., & Öztürk, C. (2015). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve tutumlar üzerinde kültürün etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.
- şen, A. N. (2021). *Annenin duğu düzenleme becerileri ve bağlanma stillerine göre çocuklarının duğu düzenleme becerilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Thompson, R. A., Lewis, M. D., & Calkins, S. D. (2008). Reassessing emotion regulation. *Child Development Perspectives*, 2(3), 124-131. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2008.00054.x>
- Türküler Aka, B. (2011). *Algılanan ebeveyn tutumları, duğu tanıma ve duğu düzenleme ile depresyon, obsesif-kompulsif bozukluk ve sosyal kaygı belirtileri arasındaki ilişki* (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ural, O., Güven, G., Azkeskin, K., Sezer, T., Yılmaz, E., Akşin, E., & Bayındır, D. (2015). Okul öncesi dönemde çocuğu olan annelerin kabul red düzeyleri ile sosyal davranış denetimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 456-471.
- Uykan, E. (2019). *Ebeveyn tutumları ile çocukların öz düzenlemeleri arasındaki ilişki incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vardi, Ö. (2021). *5-6 yaş çocuklarının davranışsal öz düzenleme ve duğu düzenleme becerilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yaman, B. (2018). *Ebeveyn tutumlarının çocukların mişaç özellikleri ve duğu düzenleme becerileri üzerindeki rolü* (Yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2016). *Ana-baba ve çocuk* (26. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldızbaş, C. E. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık yönelimleri ile ebeveynlerinin anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Yılmaz, Y. (2020). *5-6 yaş grubu çocuklarının sahip oldukları öz düzenleme becerileri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar* (8. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

TÜRKÇE GENİş ÖZET

Duygu düzenleme kişinin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçekleştirdiği, davranışsal veya zihinsel kontrol aracılığı ile içinde bulunduğu olumlu, olumsuz duygusal deneyimleri ve duygusal ifadesini arttırması ya da azaltması olarak açıklanabilir (Mutlu 2020, s. 15). Duygu düzenleme becerisi çocukluk dönemi boyunca zaman içinde gelişen ve birçok duygusal becerinin edinimiyle ilerleyen bir yapıdadır (Mutlu, 2020, s. 17). Ana baba tutumları, ana-babanın çocuğa yönelik özel davranış biçimleri, yaklaşımlarının niteliği olarak ifade edilmektedir (Ogelman vd., 2013, s. 145). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları olumlu ve olumsuz tutumlar olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir (Ogelman ve Özyürek, 2021, s. 3). Alan yazında anne-baba tutumlarıyla ilgili olarak demokratik, otoriter, aşırı hoşgörülü, ilgisiz-kayıtsız, tutarsız, aşırı koruyucu gibi çeşitli sınıflandırmalar yapıldığı da görülmektedir (Santrock, 2011, s. 260).

Ebeveynler, çocuğun gelişim süreci içinde çocuklarına karşı tutumları, onlarla iletişim şekilleri ve duğu düzenleme stratejilerini kullanmada çocuklarına rol model olurlar (Huberty, 2012, s. 80). Çocuklar, ebeveynlerinden aldıkları ve zamanla sosyal çevresinden edindikleri modelleri birleştirerek kendi duğu düzenleme biçimini oluştururlar (Cole, Martin ve Dennis, 2004, s. 322). Bu nedenle aile içinde ortaya çıkan farklı anne baba tutumları, çocuklarda farklı duğu düzenleme biçimlerinin gelişmesine zemin

hazırlamaktadır (Türküler Aka, 2011, s. 4). Özellikle çocuğun duygusal anlamda öfkeli veya üzüntülü olduğu durumlarda çocuğa bakım verenlerin destekleyici bir tutum sergilemeleri, ilerleyen süreçte çocuğun duygu düzenleme sürecini olumlu etkileyecektir. Alanyazında konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, Türkiye’de anne baba tutumları ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiye yönelik araştırmaların son yıllarda hız kazanmaya başladığı, ancak bu araştırmaların katılımcı çocukların yaş grupları açısından sınırlı kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye’de ana baba tutumlarının duygu düzenlemeyi yordamasına ilişkin bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Çocukların duygu düzenleme becerilerinin ana baba tutumları tarafından etkilenebileceğinin bilinmesinin ana babalara rehberlik yapacağı ve onların çocuk yetiştirmede sergilediği tutumları etkileyebileceği öngörülmektedir. Aynı zamanda çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bu araştırmanın amacı ana baba tutumları ile 36-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada, ana baba tutumları ile 36-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerileri ile aralarındaki ilişki ilişkisel tarama modeli çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmanın evrenini, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı yaz döneminde Muğla ili Menteşe ilçesinde özel kreş ve gündüz bakımevlerine devam eden 36-72 aylık 250 çocuk oluşturmaktadır. Örneklem, basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle random (tesadüfi) olarak belirlenmiş ve toplamda 3 kuruma devam eden çocuklara ilgili ölçekler uygulanmıştır. Araştırma evrenini 250 çocuk oluşturmaktadır. Ancak eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeğinin yapısı itibarıyla aynı çocuğun hem annesine hem de babasına uygulanması gerektiğinden araştırma 205 çocuk ve ölçeği tam olarak dolduran 410 ebeveynle yürütülmüştür.

Araştırma kapsamında; araştırmanın çalışma grubunu meydana getiren 36-72 aylık çocukların ve anne babalarının bazı demografik özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla; “Genel Bilgi Formu”, anne babaların çocuklarına karşı tutumlarını belirlemek amacıyla “Eşlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (EŞTÖ)”, çocukların duygu düzenleme becerilerini belirleyebilmek amacıyla da “Duygu Düzenleme Ölçeği (DDÖ)” kullanılmıştır. Araştırma uygulamasına başlamadan önce Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvurulmuş, kurulun 07.08.2021 tarih ve 313 nolu kararıyla etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma sürecinde ölçme araçları yoluyla toplanan veriler, SPSS 25.0 istatistik paket programı aracılığıyla çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, hem anne görüşlerine göre baba tutumları hem de baba görüşlerine göre anne tutumları duygu düzenlemeyi pozitif yönde yordamaktadır. Ayrıca eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği anne puanları alt boyutlarından demokratik tutum ile duygu düzenleme alt boyutu puanları arasında yüksek düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, anne görüşlerine babaların diğer tutumları ile çocukların değişkenlik/olumsuzluk puanları arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Eşlerin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirme ölçeği baba puanları alt boyutlarından demokratik tutum ile duygu düzenleme alt boyutu puanları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, baba görüşlerine göre annelerin baskıcı otoriter tutum puanları ile çocukların değişkenlik/olumsuzluk puanları arasında da yüksek düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca babalara göre annelerin aşırı koruyucu tutum puanları ile çocukların duygu düzenleme puanları arasında ise düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, ana baba tutumu ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma, demokratik ebeveyn tutumlarının, çocukların duygu düzenleme becerileri üzerine olumlu etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuç, çocuğuna her koşulda sevgisini gösterebilen, gelişim özelliklerine göre esnek tutumlar içinde olabilen, sınır koyma becerisini yeterli düzeyde tutabilen ana baba tutumlarının önemini göstermektedir. Aksine, bu çalışma, baskıcı-otoriter, aşırı hoşgörülülük ve aşırı koruyucu ana baba tutumlarının, aşırı hareketlilik, enerjik olma, dürtüsellik, otoriteye karşı gelme, duygularını kontrol edememe, çabuk değişen ruh halinin olması, empati becerilerindeki yetersizlik, arkadaşça yaklaşımlara ve nötr uyarılara olumsuz tepkiler verme ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Her ne kadar neden sonuç ilişkisi kurmak zor da olsa, bu durum olumsuz ana baba tutumlarının çocuğun duygu düzenleme, uyum ve günlük işlevselliğini olumsuz etkilediğini düşündürmektedir.

Were Career Expectations Realized? Examining the Careers of Tourism Management Graduates

Emre YAŐAR¹ & İsmail ÖZTÜRK²

Abstract

The primary purpose of this study is to learn the career expectations of the individuals who graduated from the tourism management department before and after their education, and to investigate whether they have achieved success in their career expectations. The qualitative research method was adopted within the scope of the purpose of the study. A semi-structured interview form was prepared within the scope of the interview technique. There are five questions in the interview form. The purposive sampling was used in the study. Interviews were carried out with 19 graduates from the tourism management department. Interviews were conducted from September 10 to October 10, 2022. Content analysis was used in the written interview notes. As a result, themes and codes were created. These themes are reasons for preference, career expectations before and after graduation, career support, and career barriers. When the study findings are evaluated in general, the career expectations of individuals before and after graduation differ. It is observed that individuals who have career expectations for the sector have problems realizing their expectations. However, individuals who have career expectations outside the industry realize these expectations. Individuals with expectations for the tourism sector reduce their expectations to a low level after graduation. Individuals stated that they received the most support from family and university professors in their career expectations. In the obstacles individuals face, the hotel managers and the individuals themselves are at the forefront. Some suggestions have been developed within the scope of the study findings.

Key Words: Career Expectations, Tourism Management, Graduates, Career

Kariyer Beklentileri Gerçekleşti mi? Turizm İşletmeciliği Mezunlarının Kariyerlerini İncelemek

Özet

Bu çalışmanın temel amacı turizm işletmeciliği bölümü mezunu bireylerin kariyer beklentilerini eğitim öncesi ve sonrası olarak öğrenmek, kariyer beklentilerinde başarıya ulaşıp ulaşmadıklarını araştırmaktır. Çalışmanın amacı kapsamında nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Görüşme tekniği kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda 5 soru bulunmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Turizm işletmeciliği bölümü mezunu 19 bireyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 10 Eylül- 10 Ekim 2022 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Yazılı görüşme notlarına içerik analizi uygulanmıştır. Bu şekilde temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Bu temalar tercih etme nedenleri, mezuniyet öncesi kariyer beklentileri, mezuniyet sonrası kariyer beklentileri, kariyer desteği ve kariyer engelleridir. Çalışma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde bireylerin mezuniyet öncesi ve sonrası kariyer beklentileri farklılaşmıştır. Sektöre yönelik kariyer beklentileri olan bireyler, beklentilerini gerçekleştirmede sorun yaşadığı gözlenmektedir. Fakat, sektör dışında kariyer beklentisi olan bireyler bu beklentilerini gerçekleştirmektedir. Turizm sektörüne yönelik beklentisi olan bireyler, mezuniyet sonrasında beklentilerini düşük seviyeye çekmektedir. Bireyler, kariyer beklentilerinde en fazla aile ve üniversite hocalarından destek aldıklarını belirtmiştir. Bireylerin karşılaştığı engellerde ise oteldeki yöneticiler ve bireyin kendisi ön plandadır. Çalışma bulguları kapsamında bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Beklentileri, Turizm İşletmeciliği, Mezunlar, Kariyer

Atıf İçin / Please Cite As:

Yaşar, E., & Öztürk, İ. (2023). Were career expectations realized? examining the careers of tourism management graduates. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 641-653. doi:10.33206/mjss.1192371

Geliş Tarihi / Received Date: 20.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.01.2023

¹ Arş. Gör. - Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Turizm Fakültesi, emreyasar1852@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1573-0930

² Öğr. Gör. - Kırkkale Üniversitesi Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ozturkismail89@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1057-7060

Introduction

Individuals have expectations for different issues in their lives. These expectations are determined by the individual's family for some time. When the individual is able to make decisions on his own, he can now set his own expectations. The wishes of the individual for his career are within the scope of expectations. The individual has a career expectation related to the field of education. Expectations may vary depending on conditions. Whether education is sufficient or not, the level and development of the business potential in the sector, and the structural characteristics of the sector shape the career expectation.

Career expectations are job preferences considered within the scope of vocational opportunities (Metz et al., 2009, p. 156). Although career expectations present information and thoughts regarding an individual's future, it may not accurately reflect an individual's career in later life. Because the individual is in a realistic search for his career (Rojewski, 2005, p. 132). The individual evaluates the most suitable career opportunities for his own life and future. Therefore, career expectations are subject to change. This situation can sometimes be caused by the particular wishes of the individual and sometimes by the conditions of the sector in which they are considering working or receiving an education. Career expectations of individuals who receive and graduate from tourism management education are determined in this way.

Graduates in tourism management are hesitant to continue their careers in the tourism sector due to low job satisfaction, lack of improvement in working conditions, and lack of motivation. For this reason, even if they have been educated in tourism, they prefer a career in a field other than the sector (Lu & Adler, 2009, p. 64). Graduates do this mainly because their career expectations cannot be met (Boo et al., 2021, p. 1). The researchers explored students' career expectations and attitudes toward the tourism industry. Some of these studies have concluded that the expectations of students and their careers in the tourism industry are unfavorable (Aksu & Köksal, 2005; Amissah et al., 2020; Nair et al., 2017; Robinson et al., 2016; Teng, 2008; Zhang & Wu, 2004). In some studies, students' expectations and attitudes toward careers in the tourism sector have been shown to be positive (Akyol et al., 2018; Anandhwanlert & Wattanasan, 2016; Barron et al., 2007; Çavuş & Kaya, 2015; Dinçer et al., 2013; Habil & Akova, 2017; Kipkosgei et al., 2015; Şengel & Zengin, 2020; Wijesundara, 2015). Moreover, Akış Roney and Öztin (2007) stated that students are undecided about their career expectations. In addition, research indicates that students who receive tourism education are disappointed because their career expectations and perceptions are not mutually reinforcing (Lyons, 2010, p. 51).

As well, it states that students do not want to continue in the tourism sector because of sectoral or individual factors. Even if they begin to work in the sector for a career, they can do so for five years on average (Çeşmeci et al., 2020, p. 853). In studies, a student's career expectations were examined as current or post-graduation career expectations while pursuing their training. There is no research that provides in-depth information on how students' career expectations change before and after graduation and the career expectations they have after graduation. Within the scope of filling this gap in the literature, the primary purpose of this research is to learn the career expectations of individuals who have received and graduated from tourism management education before and after. It also aims to investigate whether they have succeeded in their career prospects.

Career Expectations

A career is a business plan organized according to the person's personal and professional development (Riley & Ladkin, 1994, p. 226). A career is created before vocational education and continues after education (Demir, 2014, p. 1096). A career is the progression of a person through the acquisition of skills related to the field in which they intend to work (Demir & Demir, 2016, p. 47). A person's career does not stop at work. Increasing the level of education and gaining experience to achieve the authorities and objectives given to him about work also constitutes a career. Setting a career goal and being in line for a career is a dynamic process (Nystrom et al., 2008, p. 215)

The expectation is the thought that today will be better than tomorrow (Ramakrishnan & Macaveiu, 2019, p.40). Career expectations include the desired wishes for the future (Gottfredson, 2002, p. 85). Career expectations are work-related goals for a specific time (Johnson, 1995, p. 25). Career expectations are goals that seem possible to reach (Kong et al., 2015, p. 148). Career expectations are an individual's beliefs about his or her work life (Perrone et al., 2010, p. 291). An individual's career expectation can be

affected by psychological and sociological factors (Brown, 2002, p. 4). Psychological factors such as the emotional state in the period when the individual determines his career expectation, his wishes from life, what kind of life he wants to lead, and his perspective on life can be effective (Gönül & Demir, 2020, p. 1650). Factors such as the socio-economic status of the individual and his/her family, the social environment, the structural characteristics of the job in which the individual will continue his career and the future situation may have an impact on career expectations.

The factors that transform the career expectation of individuals who receive tourism education into a positive attitude at the point of continuing in the sector have been determined in the studies. These factors are compensation, social benefits, and promotion opportunities (Wen et al., 2019, p. 159), providing the opportunity to establish unique relationships with others, enabling the acquisition of skills (Amissah et al., 2020, p. 2), being appropriate for knowledge and skills (Wijesundara, 2015, p.173). In addition, factors that negatively affect career prospects have also been identified in studies. These include stressful work, no family life, long working hours, no permanent job due to seasonality, bad attitudes of managers (Robinson et al., 2016), working order, work environment, and personal attitudes (Wijesundara, 2015, p. 172), low social status, unqualified colleagues, unqualified managers, and their attitudes are the terrible attitudes of their colleagues (Kuşluyan & Kuşluyan, 2000, p. 251).

Sample Researches

A variety of studies have been conducted to identify career expectations for students receiving tourism education. Robinson et al. (2016) studied how internship experience affects a student's career prospects. It was determined that most students had negative career expectations after their internship and abandoned a career in the sector. Hjalager (2003) explains that students look at the tourism sector as an opportunity for a job abroad or in an international business. It has been found that male students prefer large companies in the sector. Generally, it is remarkable to note that students' knowledge about career opportunities in the tourism sector is low. Aksu and Köksal (2005) looked at the core expectations of students in the sector. The expectations of students who have experience within the sector and have tourism education in the top three places in their university preferences towards the tourism sector are positive. Students outside the reported group were identified as having negative expectations.

Teng (2008) looked at student expectations concerning employment in the sector. This study determined that students' employment expectations in the sector were negative because of their occupational characteristics and working conditions. Amissah et al. (2020), concluded that students are in a career perspective that is important to others, allowing them to start their own businesses and providing transferable skills. As a result, it was found that students do not want to continue in the tourism industry and want to continue their careers in another field after graduation. Barron et al. (2007), reviewed the career prospects of students who are about to graduate and will join the industry full-time. Consequently, it has been observed that students rate the sector as exciting and offer good career opportunities. On the other hand, it was concluded that students generally hold a positive view of their career prospects in tourism (Akyol et al., 2018; Habil & Akova, 2017; Şengel & Zengin, 2020; Wijesundara, 2015).

Kipkosgei et al. (2015) found that students are more likely to pursue a career in industry after graduation. Anandhwanlert and Wattanasan (2016) found that 70 percent of students want to pursue careers in the sector after graduation. El-houshy (2014), on the other hand, said that despite the students' negative attitudes towards the sector, they intend to continue their careers in the sector after graduation. Akış Roney and Öztin (2007) reported that students are undecided about their careers in the industry. Richardson (2010) explains that students do not believe in career prospects in the field. Ramakrishnan and Macaveiu (2019) found students' professional expectations as managers, owners of their businesses, and uncertainties. Huang (2022) says students tend to have business and entrepreneurial expectations. On the other hand, Çavuş and Kaya (2015) and Dinçer et al. (2013) concluded that the students want to continue their careers in the tourism sector and be in the upper management levels.

Method

The primary purpose of this study is to learn the career expectations of the individuals who graduated from the tourism management department before and after their education. And to investigate whether they have achieved success in their career expectations. The qualitative research method was adopted within the scope of the purpose of the study. The qualitative research allows evaluating of the analyzed events from a holistic perspective (Yıldırım & Şimşek, 2016, p. 68). An interview technique was

used to obtain the data. With the interview technique, detailed information can be obtained on a subject. Thus, individuals' thoughts on the subject are learned (Lune & Berg, 2017). A semi-structured interview form was prepared within the scope of the interview technique. There are five questions in the interview form. The authors determined the interview questions as a result of the literature review by the purpose of the study. The interview questions are as follows;

1. What were your reasons for choosing the tourism management department?
2. What were your career expectations before you graduated?
3. Have your career expectations changed after graduation?
4. From whom did you receive support in realizing or not realizing your career expectations after graduation?
5. What were the obstacles you experienced in realizing or not realizing your career expectations after graduation?

The purposive sampling was used in the study as it was preferred to be able to interview the individuals who are the subject of the study. In this context, criterion sampling was preferred. In criterion sampling, the research is carried out with the participants who are considered to be suitable for the purpose of the research (Baltacı, 2018). Interviews were carried out with 19 graduates from the tourism management department. Table 1 shows the gender, age and graduation information of the participants. Interviews were conducted from September 10 to October 10, 2022. Before completing the interviews, ethics committee approval was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Isparta University of Applied Sciences with the decision dated 01.08.2022 and numbered 09.

Prior to the interviews, participants were informed of the purpose of the research. The interviews were taped with the participants' acquaintances. Interviews averaged between 20 and 25 minutes. In order to keep confidential the identity information of participants who contributed to the study, participants were randomly numbered P1-P2-P3....P19. Notes and records from the interviews were double-checked and recorded prior to the analysis. The content analysis was used in the written interview notes. As a result, themes and codes were created. Opinions on the determined themes are given under the heading of findings.

Table 1. *Demographic Characteristics of The Participants*

<i>Participants</i>	<i>Gender</i>	<i>Age</i>	<i>Graduation Date</i>
P1	Female	26	2018
P2	Female	26	2019
P3	Male	26	2018
P4	Male	25	2020
P5	Female	25	2020
P6	Male	27	2018
P7	Male	26	2019
P8	Female	25	2019
P9	Male	28	2018
P10	Male	27	2018
P11	Male	26	2018
P12	Female	25	2020
P13	Female	26	2019
P14	Female	28	2017
P15	Male	29	2016
P16	Male	26	2018
P17	Female	25	2020
P18	Female	28	2017
P19	Male	26	2019

Findings

Firstly, the question *"What were your reasons for choosing the tourism management department?"* was asked of the participants. As a result of the content analysis, the theme of *"reasons for preference"* was determined. Participants' views on the theme of preference are given as follows:

"The most important reason why I chose this department is that my score is sufficient for this department." (P1)

"This was the best chapter that could be read with the score I got." (P14)

"My score was enough for this episode. I write the places where the score I get from the university exam will be enough. One of those places was tourism." (P5)

"I studied at tourism high school; I had additional points because I studied at tourism high school, I continued from the tourism department because my experience and education were similar." (P2)

"I went to high school of tourism. After high school, I wanted to take tourism education at the university and continue in the sector." (P7)

"I am a graduate of tourism high school. I wanted to continue tourism again." (P9)

"I had friends who were studying at a tourism high school. I wanted to take care of them and study tourism at the university." (P13)

"I chose this department because it is a department where I can read and work at the same time." (P10)

"The reason why I chose this department is the thought that it is a relatively easy department." (P19)

"I needed to learn a foreign language in this department, so I wrote and studied tourism so that I could learn it both at school and in the industry." (P3)

"I had more or less knowledge about tourism because of my brother. I wanted to study tourism when I took the university entrance exam." (P8)

Table 2. Coding the Theme of Reasons for Preference

Codes	Theme
Having enough points for the department	Reasons for preference
Studying at tourism high school	
Friend's influence	
Providing the opportunity to work while studying	
Easy to study the sector	
Desire to learn a foreign language	
A family member's influence	

Secondly, the participants asked, *"What were your career expectations before you graduated?"*. As a result of the content analysis, the theme of *"career expectation before graduation"* was determined. Participants' views on the theme of career expectations before graduation are given as follows:

"My career goal was to graduate with a bachelor's degree, to do my military service for a long time and to stay in the army; I wanted to become an officer." (P6)

"My career goal was to complete my education and be a soldier. I've tried planning it." (P16)

"I thought I could become managing director in no time." (P1)

"Honestly, I expected that I would continue in the industry and maybe become a manager years later." (P14)

"Before graduation, I expected to learn a foreign language, as I mentioned earlier." (P3)

"I had goals to learn English and learn another language, although I learned a few." (P4)

"As I said before, I wanted to finish school the best way and progress in the area with a certain equipment." (P7)

"I was interested in working in hotels abroad. I was expecting so much." (P8)

"I thought that I would finish school and start work at a resort hotel and work as a hotel manager, and I tried to plan it." (P9)

"That's why, after finishing my education, I wanted to continue in the industry and maybe become a bartender or general manager at work." (P18)

"Maybe to find work with my diploma in the industry, maybe in other areas." (P12)

"It didn't make much sense to work for 5 to 6 months and stay at home the rest of the time, so I got the idea to finish school and progress academically. I had this sort of career expectation." (P19)

"My father runs a business, but it's not a tourist business. After I graduated, I had some thoughts and expectations about starting and continuing to work with him." (P13)

"Before I graduated, I expected to finish school, go to my hometown and start a fast food business." (P11)

"I had no career expectations because I didn't know the department very well." (P5)

Table 3. Coding the Theme of Career Expectation before Graduation

Codes	Theme
Being a soldier-police	Career expectation before graduation
Being a hotel manager	
Learning and improving a foreign language	
Working abroad	
Find any job	
To be an academic	
Working in the family business	
Open a business	
No career prospects	

Thirdly, the participants asked, "What were your career expectations after graduation?". As a result of the content analysis, the theme of "career expectations after graduation" was determined. Participants' views on the theme of post-graduation career expectations are as follows:

"My goal is to be an F&B manager." (P3)

"My career expectation right now is to be a hotel manager, as it was during my student years." (P9)

"After graduation, I still want to go abroad, but I haven't had any luck yet. I have a goal of achieving a good position in the hotel sector until I realize that dream." (P2)

"I became a policeman. My expectation as a career is that maybe I will change my branch and take the exams to get promoted." (P15)

"Currently, I am a trained teacher, but I work in private schools because assignment situations are difficult. My biggest expectation is to be appointed." (P14)

"We have a business now, as I said, a fast food business. Our next expectation is to increase the number of these businesses." (P11)

"I have a goal of finding a 12-month job, not a seasonal one." (P5)

"My current expectation is to show my knowledge and skills on cruise ships. So I want to work on a cruise ship." (P7)

"I expect to work in a hotel abroad for three or five years and return." (P8)

"The wildlife of the tourism industry was not for me, so I got into the real estate business. I'm dealing with that right now. My career expectation is to become an expert in this field and expand my portfolio." (P12)

"My next career goal is to finish my master's degree on time and do my doctorate. Afterwards; I expect to become an academician." (P19)

Table 4. Coding the Theme of Career Expectations After Graduation

Codes	Themes
Being a hotel manager	Career expectations after graduation
Getting a good position in the industry	
Opening a new business	
Being appointed as a teacher	
Raise in soldier-police	
To be an academic	
Find a permanent job	
Working on a cruise ship	
Working abroad	
Becoming a real estate expert	

In Table 5, the career expectations of the participants before and after graduation are given. A clearer understanding of whether the career expectations of the participants are realized or not is provided. As can be seen in Table 5, the career expectations of the majority of the participants changed after graduation. Those who fulfill their career expectations have higher career expectations.

Table 5. Career Expectations of the Participants Before and After Graduation

<i>Participants</i>	<i>Career expectations before graduation</i>	<i>Have career expectations been met?</i>	<i>Career expectations after graduation</i>
P1	Being a hotel manager	No	Getting a good position in the industry
P2	Working abroad	No	Getting a good position in the industry
P3	Improve a foreign language	No	Becoming an F&B manager
P4	Improve a foreign language	No	Open your own business
P5	No career prospects	-	Find a permanent job
P6	Being a soldier-police	No	Be a hotel manager
P7	Continue in the industry	Yes	Working on a cruise ship
P8	Working abroad	No	Working abroad
P9	Be a manager	No	Being a hotel manager
P10	Being a soldier-police	Yes	Rise in your profession
P11	Open a business	Yes	Opening a new business
P12	Find any job	No	Becoming a real estate expert
P13	Working in the family business	Yes	Be a hotel manager
P14	Being a hotel manager	No	Appointment as a teacher
P15	Find any job	Yes	Rise in the soldier-police
P16	Being a soldier-police	Yes	Rise in the soldier-police
P17	Find any job	Yes	Be a hotel manager
P18	Being a hotel manager	No	Being appointed as a teacher
P19	Being an academic	-	Being an academic

Fourthly, the participants were asked, "From whom did you receive support in realizing or not realizing your career expectations after graduation?" Based on the content analysis, the theme of "career support" was identified. Participants' views on the theme of career support are stated as follows:

"My family was my strongest support." (P2)

"I was most supported by my family. When I went to university, they were with me financially and morally." (P3)

"I was supported by my family. After graduation, I could not find a job immediately. I needed to prepare myself to do my current job. In this process, I am able to say that my family is a financial and moral support." (P10)

"After I graduated, I got that job with the help of my family; I can tell my family." (P17)

"Some of my university teachers have shown me many ways of doing this. They told me about the process and how to prepare myself; I cannot pay their fees. They were the biggest supporters." (P18)

"The greatest support came from my teachers throughout and after school. They gave me great guidance. (P9)

"I received great support from my university teachers. They helped me get an after-school job." (P7)

"It's impossible to say I got much support." (P5)

"I don't think I'm getting any serious endorsement from anybody." (P14)

"I got the biggest support from my wife because I got married directly after graduation." (P12)

Table 6. Coding the theme of career support

<i>Codes</i>	<i>Theme</i>
Support from family	Career support
Support from university lecturers	
No support from anyone	
Spousal support	

Finally, the participants were asked the question "What were the obstacles you experienced in realizing or not realizing your career expectations after graduation?" As a result of the content analysis, the theme of "career barriers" was determined. Participants' views on the theme of career barriers are stated as follows:

"There has been no obstacle that I have witnessed so far, I hope not." (P4)

- "I have not faced any obstacles so far." (P13)
- "For now, there are no people blocking my way." (P15)
- "Mobbing was used in some businesses. Nepotism was too much." (P7)
- "As in every sector, there are some injustices in the tourism sector. No matter how much you improve yourself, there are colleagues and managers who block your path." (P8)
- "We can say that the biggest obstacle is the changing socio-economic conditions. Not being able to predict what will happen one hour later undermines the realization of our career expectations." (P12)
- "I was the biggest obstacle in not realizing my career goals." (P1)
- "Not improving myself enough was the biggest obstacle." (P5)
- "I had my intention to pursue a career in the tourism department when I was a student, but I gave up when I saw the difficulty." (P19)
- "The most important reason why my career expectations related to tourism are not realized is that the sector is irregular and seasonal." (P14)
- "The biggest obstacles were interviews." (P10)
- "The obstacles I faced were not being able to pass the interviews." (P6)
- "My parents did not want to let me continue in the industry. The perception of the tourism sector in people is classic; literate waiter. This perception was also present in my family." (P9)

Table 7. Coding the theme of career barriers

Codes	Theme
No obstacle encountered	Career barriers
Hotel managers	
Socio-economic conditions	
Interviews	
The individual himself	
Characteristics of the tourism sector	
Family	

Discussion, Conclusion and Suggestions

This study investigates the career expectations of individuals who graduated from the tourism management department. In addition, the study aimed to determine the reasons for choosing the tourism management department, how they were supported during the realization or non-realization of their career expectations, and what obstacles they encountered. In this direction, interviews were conducted with individuals who graduated from tourism management. The content analysis was applied to the data obtained from the interviews. Themes were determined as a result of the content analysis. These themes are reasons for preference, career expectations before and after graduation, career support, and career barriers. With the coding of the themes, the career expectations of the participants were learned in detail. It was also determined how career expectations differed in the pre-and post-graduation period.

Within the scope of the theme reasons for preference the tourism management department of individuals were examined and coded. Accordingly, individuals prefer the department of tourism management because their scores are sufficient for the department, to have graduated from a tourism high school, to have a friend's influence, to be an easy department, to learn a foreign language, to influence family members and to offer the opportunity to work while studying. The main reason for preference is that the scores of the individuals as a result of the university exam are sufficient for tourism management. Keleş (2017) found that students preferred tourism management because their scores were not sufficient for other departments. The fact that individuals have received their high school education in tourism high schools and the influence of family members are important factors. These factors enable individuals to have information about the tourism sector and lead them to prefer the tourism management department. Konak and Özhasar (2019) state that a significant portion of the students have knowledge about the tourism management department and prefer this way. Zengin and Uzut (2017) draw attention to the fact that families are effective in the choice process. Similarly, friends also have influence on preference. The presence of those who study in a tourism-related department among friends affects the preferences of the

individual. Another reason for preference is the desire to learn a foreign language. Individuals prefer tourism management to learn or improve foreign languages. Davras and Bulgan (2012) state that students understand the importance of foreign language skills. Therefore, it makes sense that the desire to learn a foreign language is a factor in preference. Finally, the factor that is effective in choosing is that the department of tourism management offers individuals the opportunity to work while they are studying. Students have the opportunity to work during the summer months from the first year until they graduate. This opportunity both supports students financially and contributes to gaining experience.

Career expectations of individuals were learned and coded within the scope of the theme of career expectations before graduation. Accordingly, the career expectations of individuals before graduation are to be a soldier-police, to be a manager at a hotel, to learn and improve a foreign language, to work abroad, to find any job, to be an academician, to work in a family business, to open a business. In addition, some individuals do not have career prospects. Individuals' career expectations before graduation vary considerably. Some individuals approach the tourism sector more positively and base their career prospects entirely on the sector. For example, being a manager in a hotel, learning a foreign language, and working in a hotel abroad are career expectations. Studies conducted in national and international literature have determined that a positive approach to the tourism sector affects career expectations. The high level of interest of students in the tourism sector affects their career prospects positively (Habil & Akova, 2017; Kuşluvan & Kuşluvan, 2000; Şengel & Zengin, 2020; Üzümcü et al., 2015; Wijesundara, 2015). Some people expect to open a business in the tourist industry or work in a family business. Huang (2022) explains this situation with the high level of entrepreneurial activity. Although some people are pleased with the tourism sector, they focus on their initiatives and plan their careers in this way. Being a police soldier, finding a job and having career opportunities is influenced by social and economic conditions and people's attitudes toward the tourism industry. These career opportunities are not limited to students in tourist management. Having reliable employment in a short time is the priority for each individual. As a result, individuals are transitioning into more reliable professions, such as being a police soldier. A professional goal is to become an academic. Individuals who feel that industry does not suit them to make career plans in the academic field.

As part of career expectations after graduation, individuals' career expectations were set, and responses were coded. Accordingly, the career expectations of individuals after graduation are to be a manager in a hotel, to have a good position in the sector, to open a new business, to be appointed as a teacher, to be promoted as a soldier-police, to be an academician, to find a permanent job, to work on a cruise ship, to work abroad, and to be a real estate specialist. Career expectations for 19 participants were compared before and after they graduated. Consequently, two participants' career expectations have not changed. Ten participants did not meet their career expectations before graduating. Seven participants achieved their career expectations before graduation and enhanced their career expectations after graduation. Individuals whose career expectations before graduation were to be a police officer (P16, P10), to find a job (P17, P15), to open a business (P11), to continue in the sector (P7), and to work in a family business (P13) realized their expectations. Individuals whose career expectations before graduation are to be a manager in a hotel (P1, P9, P14, P18), to study a foreign language (P3, P4), to find any job (P12), to be a soldier-police (P6), to work abroad (P8) have not met their expectations.

Within the scope of the career support theme, it was examined and coded from whom the individuals received support during the realization or non-realization of their career expectations. In this process, individuals stated that they received support from their families, university professors and their spouses. Some individuals stated that they did not receive support from anyone during this process and that they were alone. In the process of choosing the department of tourism management, as the family has an influence, the family also influences and supports them after graduation. An important finding here is the support that university professors provide to students. It is observed that the bonds established between the student and the professor continue after graduation. Some individuals state that they do not receive any support from anyone, including family members.

In the topic of career barriers, the barriers encountered by individuals in achieving or not achieving their career expectations were identified and coded. The barriers in this process are the hotel managers, the family, the characteristics of the tourism sector, the individual himself, the interviews, and socio-economic conditions. Some reported that they had not encountered any barriers in this process. The main problem of the managers of the hotel is that even if the individual deserves a promotion, this right is not given, and he is exposed to the crowd. Features of the tourism sector can also be detrimental to

individuals. The fact that the industry is adapted to seasonal employment prevents people from working continually. Teng (2008) states that the interest in the sector has turned negative due to the sector's characteristics. Due to socioeconomic conditions, individuals do not have time to realize their expectations. Individuals who do not get the results they want in the interviews or are exposed to injustice cannot fulfill their career expectations. One of the obstacles is that an individual cannot develop himself before graduation. An individual who does not spend his education period actively and learning-oriented is disappointed in realizing his career expectations after graduation.

When the study findings are evaluated in general, the career expectations of individuals before and after graduation differ. It is observed that individuals who have career expectations for the sector have problems realizing their expectations. However, individuals who have career expectations outside the industry realize these expectations. Individuals with expectations for the tourism sector reduce their expectations to a low level after graduation. Individuals stated that they received the most support from family and university professors in their career expectations. In the obstacles individuals face, the hotel managers and the individual themselves are at the forefront. Some suggestions which have been developed within the scope of the study findings are given as follows:

- Curriculum should be arranged in such a way as to enable students to spend their education focused on learning,
- Students should be subjected to more practical training than theoretical courses during the education process,
- Foreign language education, especially English, should be intensified,
- Efforts should be made to ensure students' positive perceptions of the tourism sector. Internship opportunities, economic conditions, and working rights should be improved.
- It is essential for the department managers and human resources in hotels to show a fair approach and to have an attitude that binds the employees to the hotel and the sector,
- Workshops should be organized, and measures should be taken to determine the factors that cause students and graduates to have a career expectation outside the tourism sector,
- It is recommended that universities or hotels make agreements with equivalent institutions abroad for students to gain experience working abroad.

This research makes some contributions to the literature. First of all, it is an original study that examines the career expectations of individuals who graduated from the tourism management department before and after graduation and comprehensively dealt with whether these expectations are realized or not. In addition, it reveals from whom they receive support from their career expectations or what obstacles they face. A study designed this way has not been seen in the national literature. Therefore, a different and new perspective on the subject is presented. There are also some limitations of this research. This research was carried out to evaluate the career expectations of individuals who graduated from the tourism management department at the undergraduate level. In future research, similar analysis can be carried out on individuals with associate degrees and postgraduate tourism management graduates. Career expectations of individuals who graduated from tourism guidance and gastronomy can also be investigated. In addition, an interview form was used in this study. In future studies, both similar studies can be made by enriching the questions and research plans in which the quantitative method can be used.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "*Were Career Expectations Realized? Examining the Careers of Tourism Management Graduates*", there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Ethics committee decision: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Date: 01/08/2022, No: 09.

References

- Akış Roney, S., & Öztin, P. (2007). Career perceptions of undergraduate tourism students: A case study in Turkey. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 6(1), 4-17.
- Aksu, A. A., & Köksal, C. D. (2005). Perceptions and attitudes of tourism students in Turkey. *International journal of contemporary hospitality management*. 17(5), 436-447.

- Akyol, C., & Oğan, E., & Oğan Y., (2018). Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin mesleki beklentileri ve sosyo-ekonomik profilleri üzerine bir araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 648-665.
- Amissah, E. F., Opoku Mensah, A., Mensah, I., & Gamor, E. (2020). Students' perceptions of careers in Ghana's hospitality and tourism industry. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 32(1), 1-13.
- Anandhwanlert, T., & Wattanasan, C. (2017). Career perception of undergraduate students on tourism and hospitality industry in Thailand. *International Journal in Management & Social Science*, 5(1), 325-322.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barron, P., Maxwell, G., Broadbridge, A., & Ogden, S. (2007). Careers in hospitality management: Generation Y's experiences and perceptions. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 14(2), 119-128.
- Brown, D. (2002). *Career choice and development*. John Wiley & Sons.
- Boo, S., Wang, C., & Kim, M. (2021). Career adaptability, future time perspective, and career anxiety among undergraduate students: A cross-national comparison. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29, 100328.
- Cavus, Ş. & Kaya, A. (2015). Turizm lisans eğitimi alan öğrencilerin kariyer planları ve turizm sektörüne yönelik tutumu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 101-117.
- Çeşmeci, N., Çalışkan, N. & Özsoy, A. (2020). Turizm rehberliği öğrencilerinin bireysel kariyer hedefleri ve mesleğe yönelik tutumları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 852-869.
- Davras, G. M., & Bulgan, G. (2012). Meslek yüksekokulu MYO öğrencilerinin İngilizce hazırlık eğitimine yönelik tutumları: Isparta MYO turizm ve otel işletmeciliği örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 227-238.
- Demir, M. (2014). İşgörenlerin adalet algılamaları kapsamında sessizlik davranışının kariyer beklentisi ile ilişkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(1), 1095-1113.
- Demir, M. & Demir, Ş. Ş. (2016). Akademik beklenti, akademik memnuniyet ve kariyer planlaması ilişkisi: Turizm lisans öğrencileri örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13(1), 46-59.
- Diñer, F. İ., Akova, O., & Kaya, F. (2013). Meslek yüksekokulu turizm ve otel işletmeciliği programı öğrencilerinin kariyer planlaması üzerine bir araştırma: İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 42-56.
- El-Houshy, S. (2014). Hospitality students perceptions towards working in hotels: a case study of the faculty of tourism and hotels in Alexandria University, tourism in a changing world: Opportunities & challenges. *The 6th International Scientific Conference*, 800-818, Alexandria, Mısır.
- Gottfredson, L. S. (2002). Gottfredson's theory of circumscription, compromise, and selfcreation. In D. Brown (Eds.), *Career Choice and Development* (pp. 85-148). New York: Wiley.
- Gönül, B. K., & Demir, M. (2020). Otel işletmelerinde öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişkinin analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1648-1662.
- Habil, T., & Akova, O. (2017). Turizm eğitimi alan ortaöğretim öğrencilerinin kariyer beklentileri, kişilik özellikleri ve yaşam memnuniyeti düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 363-374.
- Hjalager, A. M. (2003). Global tourism careers? Opportunities and dilemmas facing higher education in tourism. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 2(2), 26-37.
- Huang, W. J. (2022). Postmaterial values and career aspirations in tourism: Generation-Y tourism professionals in Hong Kong. *International Journal of Tourism Research*. 24(5), 623-638.
- Johnson, L. (1995). A multidimensional analysis of the vocational aspirations of college students. *Measurement and evaluation in counseling and development*, 28(1), 25-44.
- Keleş, Y. (2017). Neden turizm eğitimi? Lisans düzeyinde turizm öğrencilerine yönelik bir araştırma. 18. *Ulusal Turizm Kongresi*, 143-150.
- Kipkosgei, B., Kivuva, A., Bitok, B., & Njoroge, J. M. (2015). Perceptions of tourism students towards career choice in the Kenyan tourism industry: A comparative study of Moi University and Kenya Utalii College. *African Journal of Tourism, Hospitality and Leisure Studies*, 1(2), 1-11.
- Konak, S., & Özhasar, Y. (2019). Turizm lisans öğrencilerinin turizm ile ilgili bölümleri tercih nedenleri. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 3(1), 1-11.
- Kong, H., Wang, S., & Fu, X. (2015). Meeting career expectation: Can it enhance job satisfaction of generation Y? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(1), 147-168.
- Kusluvan, S., & Kusluvan, Z. (2000). Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey. *Tourism management*, 21(3), 251-269.
- Lu, T., & Adler, H. (2009). Career goals and expectations of hospitality and tourism students in China. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 9(1-2), 63-80.
- Lune, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Lyons, K. (2010). Room to Move? The challenges of career mobility for tourism education. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 22(2), 51-55
- Metz, A. J., Fouad, N., & Ihle-Helledy, K. (2009). Career aspirations and expectations of college students: Demographic and labor market comparisons. *Journal of Career Assessment*, 17(2), 155-171.
- Nair, G. K., Choudhary, N., & Prasad, S. (2017). Career perceptions of undergraduate students in hospitality industry: an empirical study. *International Journal of Management in Education*, 11(3), 248-265.

- Nyström, S., Dahlgren, M. A., & Dahlgren, L. O. (2008). A winding road—professional trajectories from higher education to working life: A case study of political science and psychology graduates. *Studies in Continuing Education, 30*(3), 215-229.
- Olçay, A., & Düzgün, M. (2015). Turizm sektörünün istihdam niteliğinin öğrencilerin kariyer planları üzerindeki etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 12*(3), 49-72.
- Perrone, K. M., Tschopp, M. K., Snyder, E. R., Boo, J. N., & Hyatt, C. (2010). A longitudinal examination of career expectations and outcomes of academically talented students 10 and 20 years post—high school graduation. *Journal of Career Development, 36*(4), 291-309.
- Ramakrishnan, S., & Macaveiu, C. (2019). Understanding aspirations in tourism students. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 39*, 40-48.
- Richardson, S. (2010). Tourism and hospitality students' perceptions of a career in the industry: a comparison of domestic (Australian) students and international students studying in Australia. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 17*(1), 1-11.
- Riley, M., & Ladkin, A. (1994). Career theory and tourism: the development of a basic analytical framework. *Progress In Tourism, Recreation And Hospitality Management. Volume 6*, 225-237.
- Robinson, R. N., Ruhanen, L., & Breakey, N. M. (2016). Tourism and hospitality internships: Influences on student career aspirations. *Current Issues in Tourism, 19*(6), 513-527.
- Rojewski, J. W. (2005). Occupational aspirations: Constructs, meanings, and application. In S.D. Brown & R.W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Şengel, Ü., & Zengin, B. (2020). Turizm Rehberliği Birinci Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Beklentileri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 38-53.
- Teng, C. C. (2008). The effects of personality traits and attitudes on student uptake in hospitality employment. *International Journal of Hospitality Management, 27*(1), 76-86.
- Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö., & Günsel, A. (2015). Turizm eğitimi alan öğrencilerin, mesleğin geleceğine ilişkin bakış açıları. *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(33), 179-199.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, H. Q., & Wu, E. (2004). Human resources issues facing the hotel and travel industry in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 16*(7), 424-428.
- Zengin, B., & Uzut, İ. (2017). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen nedenler: İstanbul vakıf üniversiteleri örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1*(3), 16-30.
- Wen, H., Li, X., & Kwon, J. (2019). Undergraduate students' attitudes toward and perceptions of hospitality careers in mainland China. *Journal of Hospitality and Tourism Education, 31*(3), 159-172.
- Wijesundara, W. G. S. R. (2015). An evaluation of graduates' perception on employment in tourism and hospitality industry. *Tourism, Leisure and Global Change, 2*(1), 172-182.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bireyler, yaşamlarında farklı konulara karşı beklenti duymaktadırlar. Bu beklentiler, bir zamana kadar bireyin ailesi tarafından belirlenmektedir. Birey, kendi başına karar alabilecek duruma geldiğinde ise artık beklentilerini kendisi belirleyebilmektedir. Bireyin kariyeri için istekleri beklenti kapsamındadır. Birey eğitim aldığı alanla ilgili bir kariyer beklentisi içerisinde olmaktadır. Değişen koşullara göre beklentisi değişiklik gösterebilmektedir. Eğitiminin yeterli olup olmaması, eğitimini aldığı sektördeki iş potansiyelinin düzeyi ve gelişimi, sektörün yapısal özellikleri kariyer beklentisini şekillendirmektedir. Kariyer beklentisi, mesleki olanaklar kapsamında düşünülen iş tercihleridir (Metz vd., 2009). Kariyer beklentisi bir bireyin geleceği ile ilgili bilgi ve düşüncelerini sunmasına rağmen bireyin ilerleyen yaşamında kariyerinin doğru bir yansıması olmayabilir. Çünkü birey, kariyeri konusunda gerçekçi bir arayış içerisinde (Rojewski, 2005). Birey, kendi yaşamı ve geleceği için en uygun kariyer olanaklarını değerlendirmektedir. Bu nedenle, kariyer beklentileri değişime uğramaktadır. Bu durum bazen bireyin özel isteklerinden bazen de çalışmayı düşündüğü veya eğitim aldığı sektörün şartlarından kaynaklanabilmektedir. Turizm işletmeciliği eğitimi alan ve mezun olan bireylerin kariyer beklentileri de bu şekilde belirlenmektedir.

Kariyer; bireyin kişisel ve mesleki gelişim doğrultusunda düzenlenen iş planlarıdır (Riley ve Ladkin, 1994). Kariyer; meslek eğitimine başlamadan önce oluşmakta ve eğitim sonrasında da sürmektedir (Demir, 2014). Kariyer; bir bireyin çalışmayı düşündüğü alan ile ilgili yetenek kazanarak ilerleme göstermesidir (Demir ve Demir, 2016). Bir bireyin kariyeri sadece işten ibaret değildir. İş ile ilgili kendisine verilen yetkiler ve amaçları gerçekleştirebilmek için eğitim seviyesinin artırılması ve deneyim elde etmesi de kariyeri oluşturmaktadır. Bir kariyer hedefi belirlemek ve kariyer beklentisi içerisinde olmak dinamik bir süreçten oluşmaktadır (Nystrom vd., 2008)

Beklenti, bugünün yarından daha iyi olacağına yönelik düşüncelerdir (Ramakrishnan ve Macaveiu, 2019). Kariyer beklentisi ise geleceğe yönelik arzu edilen istekleri içermektedir (Gottfredson, 2002) Kariyer beklentisi; belirli bir zaman için iş ile ilgili hedeflerdir (Johnson, 1995). Kariyer beklentisi, ulaşılması

mümkün görülen hedeflerdir (Kong vd., 2015). Kariyer beklentisi, bireyin iş yaşamına dair inançlarıdır (Perrone vd., 2010). Bir bireyin kariyer beklentisi, psikolojik ve sosyolojik faktörler tarafından etkilenebilmektedir (Brown, 2002). Bireyin kariyer beklentisini belirlediği dönemdeki duygusal durum, yaşamdan istekleri, nasıl bir hayat sürmek istediği, hayata bakış açısı gibi psikolojik faktörler etkili olabilmektedir. Bireyin kendisinin ve ailesinin sosyo-ekonomik durumu, sosyal çevresi, bireyin kariyerini sürdüreceği işin yapısal özellikleri ve gelecek durumu gibi faktörlerde kariyer beklentisinde etki gösterebilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı turizm işletmeciliği bölümü mezunu bireylerin kariyer beklentilerini eğitim öncesi ve sonrası olarak öğrenmek, kariyer beklentilerinde başarıya ulaşmış ve ulaşmadıklarını araştırmaktır. Çalışmanın amacı kapsamında nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, incelenen olayları bütüncül bir açıdan değerlendirme olanağı vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Verilerin elde edilmesinde görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği ile bir konuda detaylı bilgiler elde edilebilmektedir. Böylelikle, bireylerin konu hakkında düşünceleri açık bir şekilde öğrenilmektedir (Lune ve Berg, 2017). Görüşme tekniği kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda 5 soru bulunmaktadır. Görüşme soruları literatür taraması sonucunda, çalışmanın amacına uygun olacak şekilde yazarlar tarafından belirlenmiştir. Çalışmada amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan bireylerle görüşme yapabilmek isteğiyle amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Turizm işletmeciliği bölümü mezunu 19 bireyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 10 Eylül- 10 Ekim 2022 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilmesinden önce Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 01.08.2022 tarihli, 09 sayılı kararla etik kurul onayı alınmıştır.

Görüşmelerden elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi sonucunda temalar belirlenmiştir. Bu temalar tercih etme nedenleri, mezuniyet öncesi kariyer beklentileri, mezuniyet sonrası kariyer beklentileri, kariyer desteği ve kariyer engelleridir. Temaların kodlanması ile birlikte katılımcıların kariyer beklentileri detaylı bir şekilde öğrenilmiştir. Mezuniyet öncesi ve sonrası süreçte kariyer beklentilerinin nasıl farklılaştığı da belirlenmiştir.

Çalışma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde bireylerin mezuniyet öncesi ve sonrası kariyer beklentileri farklılaşmıştır. Sektöre yönelik kariyer beklentileri olan bireyler, beklentilerini gerçekleştirmede sorun yaşadığı gözlenmektedir. Fakat, sektör dışında kariyer beklentisi olan bireyler bu beklentilerini gerçekleştirmektedir. Turizm sektörüne yönelik beklentisi olan bireyler, mezuniyet sonrasında beklentilerini düşük seviyeye çekmektedir. Bireyler, kariyer beklentilerinde en fazla aile ve üniversite hocalarından destek aldıklarını belirtmiştir. Bireylerin karşılaştığı engellerde ise oteldeki yöneticiler ve bireyin kendisi ön plandadır. Çalışma bulguları kapsamında bazı öneriler geliştirilmiştir.

Bu araştırma literatüre bazı katkılar sunmaktadır. İlk olarak, turizm işletmeciliği bölümü mezunu bireylerin mezuniyet öncesi ve sonrası kariyer beklentilerini inceleyen, bu beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini kapsayıcı bir şekilde ele alan özgün bir çalışmadır. Bunun yanı sıra kariyer beklentilerinden kimlerden destek gördükleri veya hangi engellerle karşılaştıklarını da ortaya çıkarmaktadır. Ulusal literatürde bu şekilde tasarlanan bir araştırma görülmemiştir. Bu yüzden konuya farklı ve yeni bir bakış açısı sunulmaktadır. Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları da söz konusudur. Bu araştırma lisans düzeyinde turizm işletmeciliği bölümü mezunu bireylerin kariyer beklentilerinin değerlendirilmesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Gelecek araştırmalarda ön lisans ve lisansüstü turizm işletmeciliği mezunu bireyler üzerinde benzer bir araştırma gerçekleştirilebilir. Turizm rehberliği, gastronomi bölümü mezunu bireylerin de kariyer beklentileri araştırılabilir. Ayrıca bu araştırmada görüşme formu kullanılmıştır. Sonraki çalışmalarda hem sorular zenginleştirilerek benzer araştırmalar hem de nicel yöntemin kullanılabilceği araştırma planlamaları yapılabilir.

Covid-19 Korkusunun Beslenme Alışkanlıkları ve Online Yemek Sipariş Verme Niyeti Üzerindeki Etkisi

Gonca MANAP DAVRAS¹

Öz

Dünya çapında yaşanan salgın neticesinde hastalığı taşıma, bir başkasına bulaştırma, sonuçlarından olumsuz etkilenme ve belirsizlik gibi nedenlerle Covid-19 korkusu kavramı ortaya çıkmıştır. Covid-19 korkusunu algılayan bireylerin duygu ve düşüncelerinde de değişiklikler olmuştur. Bu çalışmada, pandemi döneminde algılanan Covid-19 korkusunun beslenme alışkanlıkları ve online yemek sipariş verme niyetleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca beslenme alışkanlıklarının online sipariş verme niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmış olup 01 Mart-30 Nisan 2021 tarihleri arasında 18 yaş üstü bireylerden toplam 405 veri elde edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, Covid-19 korkusunun bireylerin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisinin anlamlı, online yemek sipariş verme niyeti üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu teşpit edilmiştir. Diğer taraftan dengeli beslenmelerin, dengesiz beslenenlere göre online yemek sipariş verme niyetlerinin daha düşük olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Korkusu, Beslenme Alışkanlığı, Online Yemek Siparişi, Pandemi

The Effect of Covid-19 Fear on Nutritional Habits and Intention to Order Food Online

Abstract

As a result of the worldwide epidemic, the concept of fear of Covid-19 has emerged due to reasons such as carrying the disease, infecting others, being adversely affected by its results, and uncertainty. There have also been changes in the feelings and thoughts of individuals who perceive the fear of Covid-19. This study is aimed to determine the effect of perceived fear of Covid-19 on eating habits and intentions to order food online during the pandemic period. In addition, the effect of dietary habits on the intention to order online was also examined. Survey technique was used to collect the data and a total of 405 data were obtained from individuals over the age of 18 between 01 March-30 April 2021. As a result of the analysis, it was determined that the effect of fear of Covid-19 on the eating habits of individuals was significant, and the effect on the intention to order food online was insignificant. On the other hand, it has been revealed those who have balanced diet are less likely to order food online than those with an unbalanced diet.

Key Words: Fear of Covid-19, Nutritional Habit, Online Food Ordering, Pandemic

Atıf İçin / Please Cite As:

Manap Davras, G. (2023). Covid-19 korkusunun beslenme alışkanlıkları ve online yemek sipariş verme niyeti üzerindeki etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 654-664. doi:10.33206/mjss.1066130

Geliş Tarihi / Received Date: 31.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.02.2023

¹ Do. Dr. - Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, goncadavras@isparta.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0014-9983

Giriş

2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde tespit edilen Covid-19 (SARS-CoV-2) salgını tüm dünyada kısa sürede yayılmış ve insanlık tarihinde derin izler bırakmıştır. Covid-19 pandemisi olarak da adlandırılan bu süreç eğitimden ekonomiye, çalışma hayatından ticarete tüm alanları büyük ölçüde etkilemiştir. İnsanların yaşam rutinlerinin uzun süreli değişmesi (evde çalışma, sınırlı sosyal hayat, kısıtlı imkanlar) bireylerde farklı boyutlarda kaygı, endişe, korku gibi duyguların oluşmasına neden olmuştur (Casale ve Flett, 2020, s. 88; Mertens, Kryptos ve Engelhard, 2020; Ornell, Schuch, Sordi ve Kessler, 2020, s. 232; Tzur Bitan vd., 2020). Bu dönemde yaşanan Covid-19 korkusu, farklı faktörlere göre değişiklik gösterebilecek bireylerin yeme içme alışkanlıklarını, satın alma davranışlarını ve beslenme rutinlerini etkilediği belirlenmiştir (Gómez Corona, 2021).

Fiziksel aktivitenin azaldığı, evde geçirilen sürenin arttığı, değişen duygu durumlarının yaşandığı salgın sürecinde farklı beslenme alışkanlıkları ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında ülkelerin ve işletmelerin almış olduğu tedbirlerin yanı sıra insanların bireysel anlamda alabilecekleri önlemlerin başında bağışıklık sistemlerini güçlendirmek olduğu tespit edilmiştir (Eskici, 2020, s. 128). Toplumun bir kesimi bağışıklık sisteminin güçlendirilmesinde en temel konu olan sağlıklı, doğal ve dengeli beslenmeye önem vererek (Çulfa, Yıldırım ve Bayram, 2021, s.136), temelini meyve, sebze ve tam tahıllı ürünlerden zengin, doymuş yağ içeriği düşük yiyeceklerden oluşan beslenme tarzını benimsemişlerdir. Toplumun diğer kesiminin ise abur cubur, fast food, hazır gıda ve şekerli ürünlere olan eğiliminin arttığı dolayısıyla dengesiz beslendikleri (González-Monroy, Gómez-Gómez, Olarte-Sánchez ve Motrico, 2021, s. 3) görülmüştür.

Beslenme alışkanlıklarındaki değişimin yanı sıra pandemi sürecinde sosyal/fiziksel mesafenin artması, evde karantina sürelerinin uzaması, sağlık endişesi gibi nedenlerle bireyler kendileri yemek yaparak veya online yemek siparişi vererek evde yemek yemeyi tercih etmişlerdir. Tüketicilerin bu tercihi sonucu online hizmet veren yiyecek-içecek işletmelerinin sayısı artmıştır. Teknoloji kullanımının da etkisiyle online siparişin önemini fark eden yerel, ulusal veya uluslararası işletmeler, kendi web sayfalarından veya e-aracı kurumlarla bu sistemin bir parçası olmuşlardır. Dışarıda yemek yemenin güvenli olduğuna dair belirsizlikler, sosyal mesafe ve sosyal izolasyon nedeniyle pandemi süresince web sayfası veya mobil uygulamalarla yemek siparişi vermeyi sağlayan online yemek sipariş sistemleri alternatif olarak tercih edilmiştir. Süreç içerisinde belirsizlikler azalsa da dışarıda yemek yeme ile ilgili tereddütler henüz tamamen yok olmamıştır (İflazoğlu ve Aksoy, 2020, s. 3362).

Bireylerin duygusal yapısı ile beslenme alışkanlıkları arasında bir ilişki olduğu bilinsede pandemi sürecinde ortaya çıkan ve ruh halini derinden etkileyen Covid-19 korkusunun beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisine yönelik yeterli çalışma bulunmamaktadır. Alanyazındaki bu boşluğu doldurmak amacıyla, bu çalışma pandemi sürecinde Covid-19 korkusunun bireylerin beslenme alışkanlıkları ve online yemek sipariş verme niyetleri üzerine etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bireylerin beslenme alışkanlıkları ile online yemek sipariş verme niyetleri arasındaki ilişkilerde araştırılmıştır.

Alanyazın Taraması

Covid-19 Korkusu

Korku, tehdit edici uyarıların algılanmasıyla tetiklenen hoş olmayan duygu durumu olarak tanımlanmaktadır (De Hoog, Stroebe ve De Wit, 2008, s. 85). Bir başka tanıma göre korku, ani ve beklenmedik durumlarla karşılaşıldığında insan zihninin korku objesine yoğunlaşmasını sağlayan bir mekanizma olarak ifade edilmektedir (Furedi, 2001). İnsanlığın en eski ve en güçlü duygusu olan korkunun birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri de son yıllarda yaşanan Covid-19 salgınıdır (Soraci vd., 2020). Salgının hızla yayılması ve ölüm oranlarının artışı insanların ruh sağlığını etkileyerek korku, stres ve kaygı yaratmıştır. Belirsiz ve sürekli tehdit olarak karşımız çıkan salgın toplumun rutinlerini değiştirmiş sıkıntı veren bir travma oluşturmuştur (Çay, 2021, s. 88). Covid-19 korkusu olarak adlandırılan bu korku, geliştirilen aşılara (Örn. Moderna, Biontech, Sinovac ve AstraZeneca) rağmen net bilgilerin olmaması nedeniyle insanlar üzerindeki etkisini sürdürmektedir (Egunjobi, 2020). Devam eden Covid-19 korkusu nedeniyle insanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi önemlidir (Pakpour ve Griffiths, 2020, s. 58).

Salgının bireylerin duygu durum değişikliğine neden olduğu, duygu durumunun yeme davranışlarını etkilediği belirtilmektedir (Eskici, 2020, s. 12). Hastaoğlu (2021, s.1610) pandemi sürecinde öğrencilerin algıladıkları stres düzeylerinin yükseldiğini ve bu durumunda sağlıklı beslenme davranışlarını ve stresle baş etme süreçlerinin de beslenme duygularını etkilediğini ortaya koymuştur. Gómez Corona vd., (2021) gıda ile toplumsal korku arasındaki ilişkiyi inceleyerek korkunun sosyal, duygusal, gıda arzı, hükümet, temel

ihtiyaçlar, gıda dağıtımı, aşırı yeme, bağışıklık ve aile çatışmaları olmak üzere dokuz boyutta incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sonuçlar, Covid-19 korkusunun tüketicilerin yiyecek seçimlerini etkilediğini göstermiştir.

Beslenme Alışkanlıkları

Beslenme alışkanlıkları; bireyin günlük öğün sayısından, besinlerin tür ve miktarlarına, yiyeceğin satın alma şeklinden tercih edilen yiyecek türüne kadar birçok davranış kalıbını içerir (Sürücüoğlu, 1999, s. 40). Pandemi sürecinde, hayat tarzının değişmesi, evden çalışmanın artması, zorunlu evde kalmaların yaşanması, hareketsiz kalma, kısıtlı sosyal hayat bireylerin beslenme alışkanlıklarının değişmesinde etkili olmuştur (Alhousseini ve Alqahtani, 2020, s. 354; Güney ve Sangün, 2021, s. 2307). Değişen beslenme alışkanlıkları üzerine yapılan çalışmalarda iki farklı sonuç tespit edilmiştir. Bir tarafta toplumda doymuş yağ, şeker ve basit karbonhidrat içeriği yüksek gıda (Di Renzo vd., 2020; Muscogiuri, Barrea, Savastano ve Colao, 2020, s. 850), çay-kahve (Dilber ve Diber, 2020, s. 2144; Garipoğlu ve Bozar, 2020, s.100) ve hazır gıda (Scarmozzino ve Visioli, 2020) tüketiminin arttığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer taraftan Akdeniz tipi beslenmeye olan eğiliminin artması (Di Renzo vd., 2020), bağışıklık sistemini destekleyici gıdalara daha fazla ilgi gösterilmesi (Richards ve Rickard, 2020, s. 190), tercih edilen ürünlerin besin değerlerine dikkat edilmesi (Shaikh, 2020, s. 408) gibi sağlıklı ve dengeli beslenmenin arttığına yönelik sonuçlar tespit edilmiştir.

Dengeli ve dengesiz beslenme alışkanlıkları, bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim gibi farklı demografik ve sosyal yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Bu değişimin bir parçası da bireylerin içinde bulunduğu ruh halidir. Covid-19 salgını stres, kaygı, tedirginlik, korku gibi duygularla bireylerin ruh halini ve davranışlarını değiştirirken değişen davranışlar da beslenme alışkanlıklarını etkilemiştir (Marty, Lauzon-Guillain, Labesse ve Nicklaus, 2020). Duygusal yapının beslenmeyi etkilediğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Özer ve Okat (2021, s. 85), bireylerin çoğunluğunun duygusal yeme eğiliminde olduğunu ve yaşanan yalnızlık, stres ve moral bozukluğu gibi olumsuz duygulardan dolayı aşırı yemek yeme eğilimi gösterdiklerini ifade ederken, Akyol ve Çelik (2020, s. 25) üniversite öğrencilerinin salgın öncesi döneme göre beslenmelerine daha fazla dikkat ettiklerini ortaya koymuşlardır. Tüm bu varsayımlara dayanarak araştırmanın birinci hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H₁: Covid-19 korkusunun bireyin beslenme alışkanlıkları üzerinde etkisi vardır.

Online Yemek Siparişi Verme Niyeti

Zorunlu evde kalışların artması, hijyen endişesi, sağlıklı beslenme takıntıları, yiyeceğe ulaşma zorlukları gibi nedenlerle tüketicilerin tüketim kalıpları ve alışkanlıkları büyük ölçüde değişmiştir. Tüketiciler, gıdalarının değeri ve güvenilirliği konusunda daha bilinçli hareket ederek satın alma alışkanlıklarını değiştirmişlerdir (Güney ve Sangün, 2021). Teknolojik gelişiminde katkısıyla gelişen online yemek servis hizmeti, ürünlerini hedef pazara ulaştırmak için tercih edilen yeni ve popüler bir sistem haline gelmiştir. Online yemek sipariş sisteminin yaygınlaşmasında hem işletmelerin hem de tüketicinin bu sistemden avantaj sağlamaları önemli rol oynamıştır. Tüketiciler ürün hakkında kesin bilgi edinme, ürüne kolay ulaşabilme, hızlı sipariş verme gibi nedenlerle, işletmeler de gelirlerini artırma, hata payını azaltma ve müşteri potansiyelini artırma gibi nedenlerle bu sistemi tercih etmektedirler (Kimes ve Laqué, 2011, s. 4)

Covid-19 salgını sürecinde bireylerin satın alma alışkanlıklarındaki değişim online yemek siparişi alanında kendini göstermiştir (Alaimo, Fiore ve Galati, 2020). Salgın öncesinde yoğun iş temposu ve kısıtlı zaman nedeniyle hızlı ve uygun yemek ihtiyacını (Chai ve Yat, 2019, s. 63) karşılayan bu hizmete olan talep, pandemi sürecinde bireylerin kısıtlı sosyal hayat ve karantina gibi nedenlerden dolayı artış göstermiştir. Yiyecek içecek işletmeleri de online yemek hizmetine olan talebi karşılamaya odaklanmışlardır. İşletmeler, kendileri ya da araçların kurdukları yemek sipariş platformları ile bu hizmeti vermektedirler.

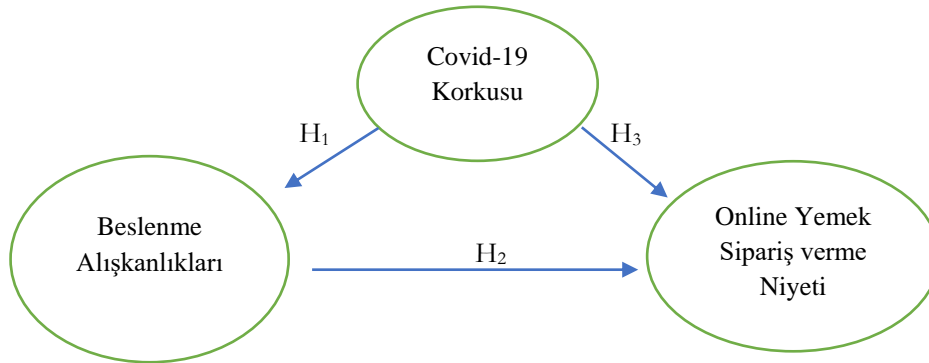
Research and Markets'ın 2020 raporuna göre tüm dünyada online yemek pazarı 2019'da 107,44 milyar dolara ve 2020'de %3,61'lik bir büyümeyle 111,32 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'de ise Tüm Restoranlar ve Turizmciler Derneği (TURES) verilerine göre online yemek servisinin hacmi pandemi sürecinde öncesine göre iki kat artarak 7 milyar TL olmuştur. Türkiye'de 2001 yılında faaliyete başlayan (Tomaş, 2014, s. 32) yemek sipariş platformları (Yemek Sepeti, Getir Yemek, Sodexo Plus, Tıkla Gelsin, Ne Yiyelim, Yettim, Yemeksiparişi, Acıkınca, Oburiks vb.) hızla yayılarak özellikle küçük ve orta ölçekli restoranların sipariş alabilmelerini ve daha geniş müşteri kitlelerine ulaşabilmelerini sağlamıştır (Akgün ve Zerenler, 2021, s. 130).

Bireylerin online yemek sipariş verme niyetini etkileyen birçok değişken söz konusudur. Online yemek sipariş verme niyetinde teknoloji kullanımı (Kılıçalp ve zdoğan, 2019), alışveriş faktörleri, ürünle ilgili unsurların yanı sıra (Chen vd., 2010) bireysel faktörlerinde (bireylerin mesleği, yaşam tarzı, yeni tatlara açık olması, beslenme alışkanlıkları, sipariş sürecinde bireylerle iletişime geçmek isteyip istememesi gibi) (Tomaş, 2014, s. 29) etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak, kolay ulaşılabilirlik (sipariş verme kolaylığı) (Arı ve Yılmaz, 2015, s. 65; Chang ve Meyerhoefer, 2020, s. 449; Kimes, 2011a, s. 4), hızlı teslimat (Chai ve Yat, 2019, s. 62; Limon, 2021, s. 63), güvenilirlik (Bozdoğan, 2012; Cho vd., 2018; Limon, 2021, s. 63), ürün eşitliliği (Kundu ve Chatterjee, 2018), hijyen – gıda güvenliği (Elvandari vd., 2017; Maimaiti vd., 2018), deneyimler (Yeo vd., 2017) ve öznel normlar (Liang ve Lim, 2011) gibi online yemek sipariş niyetini etkileyen unsurlarda bulunmaktadır. Ancak bireysel faktörlerden biri olan beslenme alışkanlıkları ile ilgili literatürde yeterli çalışma bulunmamaktadır. Akgün ve Zerenler'in (2021, s. 129) Covid-19 salgını sürecinde yaptığı çalışmada, tüketicilerin yiyecek arzusunun online yemek satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği, online yemek siparişi verme konusundaki rahatlığın satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Kimes (2011a) Amerika'da gerçekleştirdiği çalışmasında, tüketicilerin online yemek sipariş davranışlarını incelemiş kullanıcılar için kolaylık ve kontrol edilebilirlik, kullanıcı olmayanlar için kişisel etkileşimin daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmada en fazla sipariş verilen ürünün açık ara pizza olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu varsayımlara dayanarak araştırmanın ikinci ve cnc hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H₂: Beslenme alışkanlıklarının online yemek siparişi verme niyeti üzerinde etkisi vardır.

H₃: Covid-19 korkusunun online yemek siparişi verme niyetini olumlu yönde etkilemektedir.

Geliştirilen hipotezler doğrultusunda araştırmanın modeli şekil 1'de gösterilmiştir.

şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi için nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla daha önce kullanılmış ölçekler uyarlanarak anket formu oluşturulmuştur. Anket formunda yer alan beslenme alışkanlıklarına ait 19 madde Romeo-Arroyo, Mora ve Vázquez-Araújo (2020) alışmasından faydalanılarak yapılandırılmıştır. Dört maddeden oluşan online yemek siparişi verme niyeti leęi Gunden, Morosan ve DeFranco (2020) ve altı maddeden oluşan Covid-19 korkusu leęi ise Satıcı, Gocet-Tekin, Deniz ve Satıcı'nın (2020) alışmalarından uyarlanmıştır. Son olarak araştırmaya katılacak olanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik dört soru oluşturularak anketin son hali oluşturulmuştur. leklerde yer alan toplam 29 madde 5'li Likert tipi ölçekle lmřtr.

Bu çalışmanın evrenini online yemek siparişi veren 18 yaş üstü bireyler oluşurmaktadır. Örneklem erevesinin belirlenmesi imkansız olmasından dolayı tesadüfi olmayan yöntemlerden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Google üzerinden oluşturulan anket sosyal medya (Facebook, Instagram ve Twitter) ve bazı mesleklere ait whatsapp gruplarında paylaşılmıştır. Hedeflenen sayıya ulaşıncaya kadar doldurmayanlar için her hafta nezaketen hatırlatmalar paylaşılmıştır. 01 Mart-30 Nisan 2021 tarihleri arasında toplam 405 anket elde edilebilmiştir.

Ölçeklerin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliğini test etmeden önce beslenme alışkanlıkları, online yemek sipariş verme niyeti ve Covid-19 korkusu ölçeklerinin boyutlu yapılarını test etmek amacıyla bu ölçeklere ilişkin verilere Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmış ve sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir. İlk olarak verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı ve örneklem sayısının yeterli olup olmadığını belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testlerinden yararlanılmıştır. Field (2000) KMO için alt sınırın ,50 olması gerektiğini ve bu değerden daha düşük değer elde edilmesi durumunda veri kümesinin faktörlenemeyeceğini ifade etmiştir. Tablo 1’de görülen KMO (,851) değerine göre örneklem sayısının yeterli olduğu ve Bartlett değerlerine göre ($\chi^2:5496$; $p<0,001$) ise verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Faktörlerin Boyutları

Boyutlar	Faktör Yüğü	Ortalama	Varyans Açıklama Oranı (%)	Özdeğer	Güvenilirlik
Dengesiz Beslenme Alışkanlığı		2,88	18,15	4,72	,872
Pandemi sürecinde genel olarak, eskisinden daha fazla yiyorum.	,842				
Pandemi sürecinde eskisinden daha sık yemek yiyorum.	,833				
Pandemi sürecinde öğünler arasında daha fazla atıştırmalık yiyorum.	,816				
Pandemi sürecinde çerez, cips, şeker gibi abur cubur tüketimim arttı.	,670				
Pandemi sürecinde daha geç saatlerde yemek yiyorum.	,664				
Pandemi sürecinde kahve, çay, enerji içeceği gibi uyarıcı içecek tüketim arttı.	,656				
Pandemi sürecinde yiyecek harcamalarım arttı.	,613				
Pandemi sürecinde genelde televizyon, tablet, bilgisayar vb. izlerken yemek yiyorum	,489				
Pandemi sürecinde işlenmiş ürün tüketimim arttı (endüstriyel pişmiş ürünler, hazır yemekler vb.)	,483				
Online Yemek Sipariş Verme Niyeti		2,41	14,63	3,80	,891
Her zaman online yemek sipariş sistemlerini kullanmaya çalışacağım.	,892				
Başkalarına da (yakınlarıma ve arkadaşlarıma vb...) online yemek siparişi vermeyi tavsiye ederim.	,882				
Online yemek sipariş sistemleri en sevdiğim teknolojiler arasında yer almaktadır.	,848				
Gelecekte de online yemek sipariş sistemlerini kullanmayı düşünüyorum.	,794				
Pandemi sürecinde daha fazla yemek siparişi hizmeti kullanıyorum.	,556				
Covid-19 Korkusu		2,93	13,62	3,54	,857
Covid-19 yüzünden hayatımı kaybetmekten korkuyorum.	,833				
Covid-19’dan çok korkuyorum.	,825				
Covid-19’u düşünmek beni rahatsız ediyor.	,781				
Covid-19 ile ilgili haberleri izlediğimde gergin, endişeli oluyorum.	,770				
Covid-19’a yakalandığımı düşündüğümde kalbim hızlanır veya çarpıntı yaşarım	,717				
Covid-19’a yakalanmaktan endişelendiğim için uyuyamıyorum	,614				
Dengeli Beslenme Alışkanlıkları		3,51	12,11	3,14	,767
Pandemi sürecinde daha sağlıklı yiyecekler tercih ediyorum.	,805				
Pandemi sürecinde daha çok geleneksel yemekler yiyorum.	,781				
Pandemi sürecinde sebze, meyve gibi sağlıklı ürünler tüketimim arttı.	,737				
Pandemi sürecinde yalnızca doğal yiyecek içecek ürünlerini tercih ediyorum	,693				
Pandemi sürecinde yemeklerimi öğün atlamadan yiyorum.	,521				
Pandemi sürecinde damak zevkime göre yiyecekler tercih etmeye çalışıyorum.	,453				

KMO = 0,851; Bartlett Küresellik Testi = 5496,517 ($p < 0,01$)

Ölçeklerde yer alan 29 maddenin boyutlu yapısını tespit etmek amacıyla varimax döndürme yöntemi ile AFA gerçekleştirilmiştir. AFA’da faktör yükünün en az 0.40, faktör öz değerinin en az 1 ve iki faktör

boyutunda da yer alan maddelerin (binişik maddeler) faktör yükleri arasında en az .10 fark olması göz önünde bulundurulmuştur. Gerçekleştirilen AFA sonucunda bu kriterlere uymayan üç madde analizden çıkarılmış ve bunun sonucunda toplam varyansın %58,52'sini açıklayan ve özdeğeri 1'ün üstünde olan dört faktör boyutu (dengeli beslenme, dengesiz beslenme, online yemek sipariş verme niyeti ve Covid-19 korkusu) elde edilmiştir (Tablo 1). Tüm değişkenlere ait faktör yükleri ,453 ile ,892 arasında değişmekte olup olması gereken minimum değerlerinin (.30) üstündedir (Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1998). Her bir faktör boyutu için elde edilen güvenilirlik katsayıları ,767 ile ,891 arasında değiştiğinden ölçeklerin güvenilirliği sağlanmıştır. Elde edilen ortalama değerlere göre katılımcıların dengeli beslenme algılarının (3,51) diğer boyutlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. En az ortalama değerine (2,41) sahip boyut ise online yemek sipariş verme niyetidir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin elde edilen verilerle yapı geçerliliğini test etmede doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Bunun için AMOS 22 istatistik paket programı vasıtasıyla birinci düzey DFA uygulanmıştır. DFA'da ölçeklerin geçerliliğini test etmede birçok uyum indeksi kullanılmaktadır. Bu çalışmada Meydan ve Şeşen'in (2015) önermiş olduğu uyum indeksleri tercih edilmiştir. Buna göre χ^2/df değeri, iyilik uyum indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü değeri (RMSEA) baz alınmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerin Uyum Değerleri

	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
Birinci Düzey DFA	670,349	221	3,033	,869	,902	,071
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	$> 0,900$	$> 0,970$	$< 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤ 5	$> 0,850$	$> 0,900$	$< 0,08$

Gerçekleştirilen DFA sonucunda ölçeklere ait χ^2/df (4,424) değeri kabul edilebilir sınırlar içerisinde olmasına rağmen GFI (.789), CFI (.811) ve RMSEA (.092) değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almamıştır. Bunun için AMOS paket programının önerileri doğrultusunda bazı modifikasyonlar yapılmıştır. Buna göre dengesiz beslenme boyutuna ait iki ifade modelden çıkarılmış ve aynı boyuta ait üç maddenin hata terimleri arasında iki tane kovaryans ve Covid-19 korkusu boyutuna ait iki ifadenin hata terimleri arasında ise bir tane kovaryans oluşturulmuştur. Tekrar gerçekleştirilen DFA sonucunda ölçeklere ait elde edilen uyum indeksleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almıştır. Sonuç olarak elde edilen verilerle tüm ölçeklerin yapı geçerliliği sağlanmıştır (Tablo 2).

Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Kişisel Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
Erkek	165	40,7	Bekâr	303	74,8
Kadın	240	59,3	Evli	102	25,2
Toplam	405	100	Toplam	405	100
Eğitim Düzeyi	n	%	Meslek	n	%
Lise ve altı	22	5,4	Sağlık çalışanları	235	58,0
Önlisans – Lisans	230	56,8	Diğer	170	42,0
Lisansüstü	153	37,8			
Toplam	423	100	Toplam	405	100

Katılımcıların çoğunluğu kadınlardan (%59,3) ve bekarlardan (%74,8) oluşmaktadır. Önlisans ve lisans eğitim düzeyine sahip olanların oranı %56,8'dir. Son olarak katılımcıların %58,0'i sağlık çalışanları iken, geri kalan %42,0'lik grubu kamu çalışanları, emekli, esnaf ve öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırma Modelinin Testi

Araştırmada modelinin testi için öncelikle DFA'da doğrulanan dengeli beslenme, dengesiz beslenme ve Covid-19 korkusu boyutları ile online yemek sipariş verme niyeti arasında yol şeması oluşturulmuştur. Beslenme alışkanlıkları ölçeği AFA sonucunda dengeli ve dengesiz beslenme olmak üzere iki alt boyutta elde edildiğinden dolayı H_1 ve H_2 hipotezlerine ilişkin ikişer alt hipotez oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen yol analizi sonucunda elde edilen dört indekse ($\chi^2/df= 3,035$; GFI=,869; CFI=,902; RMSEA= ,071) göre modelim uyum değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almıştır. Tablo 4'te değişkenler arasındaki etkileşimleri kapsayan yapısal modelin sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmanın Hipotez Test Sonuçları

Hipotezler	β	S.H.	t	p	R ²	Sonuç
H _{2a} Dengeli Beslenme → Online Yemek Sipariş Niyeti	-,356	,071	-4,991	***		Desteklendi
H _{2b} Dengesiz Beslenme → Online Yemek Sipariş Niyeti	,240	,053	4,564	***	,138	Desteklendi
H ₃ Covid-19 Korkusu → Online Yemek Sipariş Niyeti	-,079	,062	-1,287	,198		Desteklenmedi
H _{1a} Covid-19 Korkusu → Dengesiz Beslenme	,160	,064	2,512	,012	,020	Desteklendi
H _{1b} Covid-19 Korkusu → Dengeli Beslenme	,127	0,53	2,414	,016	,019	Desteklendi

Tablo 4'te araştırmanın hipotez sonuçlarına yönelik standardize edilmiş beta katsayıları, standart sapma, t değerleri ve R² değeri verilmiştir. Beta katsayıları anlamlı bulunan dengeli beslenme, online yemek sipariş verme niyetini olumsuz yönde etkilerken, dengesiz beslenme alışkanlıkları olumlu yönde etkilemektedir. Anlamlı etkisi bulunan bu iki boyut modelin (online yemek sipariş verme niyetinin) %14'ünü (R²=,138) açıklamaktadır. Diğer taraftan Covid-19 korkusunun hem dengeli hem de dengesiz beslenme üzerinde etkileri söz konusudur. Beta katsayılarına göre dengesiz beslenme alışkanlıkları Covid-19 korkusundan daha fazla etkilenmektedir. Ayrıca Covid-19 korkusunun online yemek sipariş verme niyeti üzerindeki etkisi anlamsız bulunmuştur. Tüm bu bulgulara göre H₁ ve H₂ hipotezleri desteklenmiş, H₃ hipotezi ise desteklenmemiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Hastalıktan korunmada ülkelerin almış olduğu tedbirlerin yanı sıra bilim insanlarının yönlendirmesi ile bireyler de düzenli uyku, spor, dengeli beslenme gibi bağışıklık sistemini güçlendirmeye yönelik önlemler almaya çalışmaktadırlar (Naja ve Hamadeh, 2020, s. 1118). Pandemi sürecinde yaşam rutinlerinin değişimiyle bireylerin beslenme alışkanlıkları da değişmiştir. Bireyler, bu dönemde izole olarak kendilerini korumaya çalışırken, bağışıklık düzeylerini de yükseltmek için beslenme alışkanlıklarını güncellemişlerdir (Ruiz-Roso, vd., 2020). Çalışmada; hastalanma korkusu, belirsizlik, hastalığın çevresine bulaştırma endişesi gibi düşüncelerle oluşan korku ve kaygının beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Covid-19 salgını ile mücadelede aşı tedavi yöntemi yaygın olarak kullanılmaya başlansa da Covid-19 korkusu olarak adlandırılan durum devam etmektedir. Zamanla stres, sürekli tedirginlik, iletişim bozukluğu, davranış bozukluğu gibi depresyon gibi farklı dramatik etkilere neden olabilen korku hissi, insanların hayatını derinden etkilemektedir.

Çalışma sonucunda, Covid-19 korkusunun hem dengeli hem de dengesiz beslenme üzerinde etkili olduğu ve ilgili hipotezlerin desteklendiği ortaya konulmuştur. Ancak beta katsayısına bakıldığında Covid-19 korkusunun, dengeli beslenme alışkanlığına göre dengesiz beslenme alışkanlıkları üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Bu sonuç, pandemi sürecinde doymuş yağ, şeker ve basit karbonhidrat içeriği yüksek gıdaların tüketildiğini (Muscogiuri vd., 2020), çay-kahve tüketiminin arttığını (Dilber ve Diber, 2020, s. 2144; Garipoğlu ve Bozar, 2020, s. 100), hazır gıdanın tercih edildiğini (Scarmozzino ve Visioli, 2020) ortaya koyan çalışmaları destekler niteliktedir. Diğer taraftan sağlıklı ve dengeli beslenmenin tercih edildiğini (Akyol ve Çelik, 2020, s. 25; Di Renzo vd., 2020; Gülçiçek ve Bulut, 2021, s. 15; Sidor ve Rzymiski, 2020) gösteren çalışmalarla farklılık göstermektedir.

Çalışmada, Covid-19 korkusunun dengesiz beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisi yüksek çıkmıştır. Ankete katılımların yarısından fazlasının sağlık çalışanları olması bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde yoğun ve stresli iş temposu içinde çalışmaları, beslenme düzenlerini etkilediği görülmektedir. Dengesiz beslenmenin azalması için korku, endişe düzeyini kontrol altına almak gerekmektedir. Kişiler, korku, endişe ve kaygı düzeyini arttıran haberlerden, ortamlardan, uzak durarak dengeyi sağlayabilir. Sağlık çalışanları için daha rahat çalışma ortamları yaratılmalıdır.

Beslenme alışkanlıklarının yanı sıra bireylerin yiyecek- içecek satın alma davranışlarında da değişiklikler olmuştur. Zorunlu karantina süreçleri, ev dışındaki güvensiz ortam ihtimalleri online yemek sipariş sistemlerinin kullanımını arttırmıştır. Bu sistemin içinde hizmet veren işletmelerin, yüksek yatırım geliri, emek tasarrufu, daha az hata, artan gelir gibi avantajları fark etmesi (Kimes, 2011b) ile birlikte pazar büyümüştür. Tüketicinin online yemek sipariş verme niyetinin belirlenmesi de bu pazarın devamlılığında

önemli rol oynamaktadır. Sipariş verme niyetinin belirlenmesinde kolaylık, ulaşılabilirlik, teknolojik alt yapı, yiyecek çeşitliliği, sosyal mesafe gibi unsurların etkili olduğu ortaya konulmakla birlikte (Deepika ve Arun, 2021) bireysel faktörler içinde değerlendirilen beslenme aşişkanlıkları ile ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Çalışmada beslenme aşişkanlıklarının online yemek sipariş verme niyeti üzerinde etkili olduğu ve ilgili hipotezlerin desteklendiği ortaya konulmuştur. Beta katsayısına göre dengeli beslenme, online yemek sipariş verme niyetini olumsuz yönde etkilerken, dengesiz beslenme aşişkanlıkları olumlu yönde etkilemektedir. Dengesiz beslenme online yemek sipariş niyetini arttırırken dengeli beslenmenin niyet üzerinde olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Dengeli beslenmeyi tercih edenlerin online yemek sipariş verme niyetinin düşük olması, sipariş edilen yemeklerle ilgili bireylerin kafasında sağlık, hijyen veya güvenilirlik gibi konularda soru işaretleri olduğunu düşündürmektedir. Sağlıklı beslenen bireyler online yemek sipariş vermekten kaçınırken dengesiz beslenenler bir sakınca görmemektedir. Bu durumda online yemek siparişi hizmeti veren işletmelere şu önerilerde bulunulmaktadır:

- Yiyeceklerin içerikleri, tedarik süreçleri, üretim aşamaları ile ilgili detaylı ve doğru bilgilendirmelerin yapılması,
- Sağlıklı olarak ifade edilen yemek çeşitlerinin arttırılması,
- Farklı beslenme aşişkanlıklarına (Vejetaryen Beslenme, Vegan Beslenme, Ketojenik Beslenme, Glutensiz Beslenme gibi) sahip kişilere de alternatif yiyecek seçeneklerinin sunulması,
- Dengeli ve sağlıklı beslenme aşişkanlığına sahip bireylerin beklentilerinin araştırılması.

Böylece sağlıklı beslenme tercihleri olan kişilerin de online yemek sipariş sistemine dahil edilmesi sağlanabilir.

Her çalışmada olduğu gibi bu araştırma da sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmanın belli bir meslek grubuna yapılarak daha spesifik bilgilerin alınması sonuçların değerlendirmesi açısından daha belirleyici olacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı beslenme tarzları da burada daha detaylı ele alınabilir ayrıca online yemek sipariş verme niyeti konusunda bireylerin psikolojik durumları ile ilgili değişkenlerin de etki düzeyleri araştırılabilir.

Etik Beyan

“Covid-19 Korkusunun Beslenme Aşişkanlıkları ve Online Yemek Sipariş Verme Niyeti Üzerindeki Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Etik kurul izni Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 25.11.2021 tarih ve 2021/02 nolu toplantısında alınan 74 sıra sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Akgün, V. Ö. ve Zerenler, M. (2021). Determining the purchasing intentions of consumers during the pandemic: a research on online food orders, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 11(1), 129-146.
- Akyol, P. ve Çelik, A. (2020). Covid-19 salgını sürecinde paramedik öğrencilerinin beslenme aşişkanlıklarının araştırılması. *Turkish Studies*, 15(4), 25-37.
- Alhousseini, N. ve Alqahtani, A. (2020). COVID-19 pandemic’s impact on eating habits in Saudi Arabia. *Journal of Public Health Research*, 9(3), 354-360.
- Alaimo, L. S., Fiore, M. ve Galati, A. (2020). How the covid-19 pandemic is changing online food shopping human behaviour in Italy. *Sustainability*, 12(22), 9594. 2-18.
- Arı, E. ve Yılmaz, V. (2015). Üniversite öğrencilerinin online yemek siparişi davranışlarının teknoloji kabul modeliyle araştırılması, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 65-84.
- Bozdoğan, M. (2012). *Turizm işletmelerinde e-ticaret: yemeksepeti.com üzerinde satış yapan yiyecek-içecek işletmelerinde bir inceleme: Konya ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Casale, S. ve Flett, G. L. (2020). Interpersonally based fears during the covid-19 pandemic: reflections on the fear of missing out and the fear of not mattering constructs. *Clinical Neuropsychiatry*, 17 (2), 88-93.
- Chai, L. T. ve Yat, D. N. C. (2019). Online food delivery services: making food delivery the new normal. *J. Marketing Adv. Practices*, 1(1), 62-77.
- Chang, H. ve Meyerhoefer, C. (2020). Covid-19 and the demand for online food shopping services: empirical evidence from Taiwan. *Agricultural & Applied Economics Association*, 1-18, 448-465.
- Çay, M. (2021). Yaşlılar ve yetişkinlerde koronavirüs (covid-19) salgının etkileri ve koronavirüs korkusu. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı Cilt 1*, 87-102.

- Çulfa, S., Yıldırım, E. ve Bayram, B. (2021). COVID-19 pandemi süresince insanlarda değişen beslenme alışkanlıkları ile obezite ilişkisi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 135-142.
- De Hoog, N., Stroebe, W. ve De Wit, J. B. (2008). The processing of fear-arousing communications: how biased processing leads to persuasion. *Social Influence*, 3(2), 84-113.
- Deepika, R. ve Joe Arun C. (2021). The impact of fear of covid on online food delivery. *Academy of Marketing Studies Journal*, 25(5), 1-12.
- Di Renzo, L., Gualtieri P., Pivari F. vd. (2020). Eating habits and lifestyle changes during Covid-19 lockdown: an Italian survey. *J Transl Med*, 18(229), 1-15. doi: <http://dx.doi.org/10.1186/s12967-020-02399-5>.
- Dilber, A. ve Dilber, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgınının bireylerin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisi: Karaman ili örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2144-2162
- Egunjobi, J. P. (2020). The perception of covid-19 as a fear factor in the preparation for the pandemic aftermath, *Nairobi: Researchgate*.
- Eskici, G. (2020). Covid-19 pandemisi: Karantina için beslenme önerileri. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 124-129.
- Furedi, F. (2001). *Korku kültürü risk almamanın riskleri*, (Çev: B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garipoğlu, G. ve Bozar, N. (2020). Covid-19 salgınında sosyal izolasyonda olan bireylerin beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 6(6), 100-113.
- González-Monroy, C., Gómez-Gómez, I., Olarte-Sánchez, C.M. ve Motrico, E. (2021). Eating behaviour changes during the covid-19 pandemic: a systematic review of longitudinal studies. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 11130, 1-24
- Gülçiçek Tolun, B. ve Bulut, N. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin gıda ürünleri satın alma davranışları üzerine bir araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 15-31.
- Gómez Corona, C., Rakotosamimanana, V. R., SáenzNavajas, M. P., Rodrigues, H., FrancoLuesma, E., Saldaña, E., ve Valentin D. (2021). To fear the unknown: Covid-19 confinement, fear, and food choice. *Food Quality and Preference*, 92, 104251, doi: 10.1016/j.foodqual.2021.104251
- Gunden, N., Morosan, C. ve DeFranco, A. (2020). Consumers' intentions to use online food delivery systems in the USA. *Int. J. Contemp. Hospitality Manage*, 32(3), 1325-1345
- Güney, O. I., ve Sangün, L. (2021). How COVID-19 affects individuals' food consumption behaviour: a consumer survey on attitudes and habits in Turkey. *British Food Journal*, 123, 2307-2320.
- Hastaoğlu, E. (2021). Covid-19 salgını sürecinde turizm öğrencilerinin stres düzeyleri ve sağlıklı beslenme davranışları üzerine bir araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 1610-1621
- İflazoğlu, N. ve Aksoy, M. (2020). Tüketicilerin Covid-19 salgını sürecinde yiyecek-içecek işletmelerinden bekledikleri hizmetin niteliğine ilişkin bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3362-3377.
- Kılçalp, M. ve Özdoğan, O. N. (2019). Paket yemek siparişlerinde çevrimiçi aracı kullanan tüketici davranışlarının genişletilmiş teknoloji kabul modeliyle araştırılması. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 3(2), 148-163. DOI: 10.30625/ijctr.618952
- Kimes, S. E., ve Laqué, P. F. (2011). Online, mobile, and text food ordering in the restaurant industry. *Cornell Hospitality Report*, 11(7), 1-20.
- Kimes, S. E. (2011a). Customer perceptions of electronic food ordering. *Cornell Hospitality Report*, 11(10), 4-18.
- Kimes, S. E. (2011b). The current state of online food ordering in the U.S. restaurant industry. *Center for Hospitality Research Publications*, 11(17), 6-18.
- Liang, A. ve Lim, W. M. (2011). Exploring the online buying behavior of specialty food shoppers. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 855-865.
- Limon, M.R. (2021). Food safety practices of food handlers at home engaged in online food businesses during covid-19 pandemic in the Philippines. *Current Research in Food Science*, 4, 63-73.
- Marty, L., Lauzon-Guillain, B., Labesse, M. ve Nicklaus S. (2020). Food choice motives and the nutritional quality of diet during the Covid-19 lockdown in France. *Appetite*, 157, 105005.
- Meydan C.H. ve Şeşen H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Mertens, G., Kryptos, A. M., ve Engelhard, I. M. (2020). A Review on mental imagery in fear conditioning research 100 years since the "little Albert" study. *Behaviour Research and Therapy*, 126, 103556.
- Muscogiuri, G., Barrea L., Savastano S. ve Colao A. (2020). Nutritional recommendations for COVID-19 quarantine. *European Journal of Clinical Nutrition* 74(6), 850-851. doi:10.1038/s41430-020-0635-2
- Naja, F. ve Hamadeh, R. (2020). Nutrition amid the COVID-19 pandemic: a multi-level framework for action. *European Journal of Clinical Nutrition*, 74, 1117-1121. doi: [org/10.1038/s41430-020-0634-3](https://doi.org/10.1038/s41430-020-0634-3)
- Ornell, F., Schuch, J. B., Sordi, A. O. ve Kessler, F. H. P. (2020). "Pandemic fear" and COVID-19: Mental health burden and strategies. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 42(3), 232-235. doi:10.1590/1516-4446-2020-0008
- Özer, S. ve Okat, Ç. (2021). Yeni koronavirüs (covid-19) günlerinde bireylerin yeme tutumlarının incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 84-102.
- Pakpour, A. H. ve Griffiths, M. D. (2020). The fear of covid-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*, 2(1), 58-63.
- Richards T. J. ve Rickard B. (2020). Covid-19 impact on fruit and vegetable markets. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2), 189-194. doi: <https://doi.org/10.1111/cjag.12231>.

- Romeo-Arroyo, E., Mora, M. ve Vázquez-Araújo, L. (2020). Consumer behavior in confinement times: food choice and cooking attitudes in Spain. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 21, 100226.
- Ruiz-Roso M.B., De Carvalho Padilha P., Mantilla Escalante D.C. vd. (2020). Covid-19 confinement and changes of adolescent's dietary trends in Italy, Spain, Chile, Colombia and Brazil. *Nutrients*, 12(6), 1807. doi:10.3390/nu12061807
- Satıcı, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E. ve Satıcı, S. A. (2020). Adaptation of the fear of covid-19 scale: its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 19, 1980-1988. https://doi.org/10.1007/s11469-020-00294-0
- Scarmozzino F. ve Visioli F. (2020). Covid-19 and the subsequent lockdown modified dietary habits of almost half the population in an Italian sample. *Foods*, 9(5), 675. doi:10.3390/foods9050675
- Shaikh A. (2020). Effective factors in changing the buying behavior of consumer due to Covid-19. *Studies in Indian Place Names (UGC CARE Journal)*, 40(68), 408-414
- Sidor, A. ve Rzymiski, P. (2020). Dietary choices and habits during covid-19 lockdown: experience from Poland. *Nutrients*, 12(6). 1657; doi:10.3390/nu12061657
- Soraci, P., Ferrari, A., Abbiati, F. A., Del Fante, E., De Pace, R., Urso, A. ve Griffiths, M. D. (2020). Validation and psychometric evaluation of the Italian version of the fear of covid-19 scale. *International Journal of Mental Health and Addiction*. doi: 10.1007/s11469-020-00277-1.
- Sürücüoğlu, M. S. (1999). Beslenme ve Sağlığımız. *Standard Dergisi*, 38(448), 40-51.
- Tomaş, M. (2014). Paket servis müşterilerinin sipariş vermede e-aracı kullanma nedenleri üzerine keşifsel bir araştırma: yemeksepeti. com örneği. *Journal of Internet Applications & Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 29-41
- Tzur Bitan, D., Grossman-Giron, A., Bloch, Y., Mayer, Y., Shiffman, N. ve Mendlovic, S. (2020). Fear of covid-19 scale: psychometric characteristics, reliability and validity in the Israeli population. *Psychiatry Research*, 289, 113100. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113100

EXTENDED ABSTRACT

In addition to the measures taken by countries in the prevention of the disease, with the guidance of scientists, individuals are also trying to take measures to strengthen the immune system such as regular sleep, sports and balanced nutrition. With the change of life routines during the pandemic process, the nutritional habits of individuals have also changed. While trying to protect themselves in isolation during this period, individuals updated their eating habits to increase their immunity levels. The effect of fear and anxiety, which is caused by thoughts such as fear of getting sick, uncertainty, and the fear of contagion on eating habits was investigated in the study. Although the vaccine treatment method has been widely used in the fight against the Covid-19 epidemic, the situation called the fear of Covid-19 continues. The feeling of fear, which can cause different dramatic effects such as stress, constant restlessness, communication disorder, and depression over time affect people's lives deeply.

As a result of the study, it was revealed that the fear of Covid-19 is effective on both balanced and unbalanced nutrition and the related hypotheses are supported. However, when we look at the beta coefficient, it is seen that the fear of Covid-19 is more effective on unbalanced eating habits than balanced eating habits. This result indicates that food high in saturated fat, sugar and simple carbohydrates is consumed during the pandemic (Muscogiuri et al., 2020), tea and coffee consumption increases (Dilber & Diber, 2020, p. 2144; Garipoğlu & Bozar, 2020, p. 100) supports the studies showing that ready-to-eat food is preferred (Scarmozzino & Visioli, 2020). On the other hand, it differs from studies showing that a healthy and balanced diet is preferred (Akyol & Çelik, 2020, p. 25; Di Renzo et al., 2020; Gülçiçek & Bulut, 2021, p. 15; Sidor & Rzymiski, 2020).

In the study, the effect of the smell of Covid-19 on unbalanced eating habits was high. The fact that more than half of the participants in the survey are health workers is thought to be effective in this result. It is seen that the work of health workers in an intense and stressful work tempo during the pandemic process affects their diets. In order to reduce unbalanced nutrition, it is necessary to control the level of fear and anxiety. People can achieve balance by staying away from news and environments that increase the level of fear and anxiety. More comfortable working environments should be created for healthcare workers.

In addition to eating habits, there have been changes in the food and beverage purchasing behaviors of individuals. Mandatory quarantine processes and the possibility of an unsafe environment outside the home have increased the use of online food ordering systems. The market has grown with the companies providing services in this system realizing the advantages such as high investment income, labor savings, fewer mistakes and increased income. Determining the consumer's intention to order food online also plays an important role in the continuity of this market. Although it has been revealed that factors such as

convenience, accessibility, technological infrastructure, food variety, and social distance are effective in determining the intention to order (Deepika & Arun, 2021), there are not enough studies on nutritional habits evaluated within individual factors. The study revealed that eating habits were effective on the intention to order food online and the related hypotheses were supported. According to the beta coefficient, balanced diet negatively affects the intention to order food online, while unbalanced eating habits affect it positively. While unbalanced nutrition increases the intention to order food online, it has been determined that balanced nutrition has a negative effect on intention.

The low intention of those who prefer a balanced diet to order food online suggests that there are question marks in the minds of individuals regarding the ordered meals, such as health, hygiene or reliability. While healthy eating individuals avoid ordering food online, those with an unbalanced diet do not see any harm. In this case, the following recommendations are made to businesses that provide online food ordering services:

- Providing detailed and accurate information about the contents of food, supply processes, production stages,
- Increasing the variety of meals expressed as healthy,
- Offering alternative food options to people with different dietary habits (such as Vegetarian Nutrition, Vegan Nutrition, Ketogenic Nutrition, Gluten-Free Nutrition),
- Researching the expectations of individuals with balanced and healthy eating habits.

Thus, people with healthy eating preferences can be included in the online food ordering system.

As with any study, this study also has limitations. Obtaining more specific information by conducting the research to a certain occupational group will be more decisive in terms of the evaluation of the results. In future studies, different eating styles can be discussed in more detail here, and the effect levels of variables related to the psychological state of individuals on the intention to order food online can be investigated.

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Fonksiyonel Gıdalar: Mesir Macunu rneği

Vildan SARICA¹ ve Glin ZBAY²

z

Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada, ok sayıda bitki ve baharatın karışımıyla elde edilen, geleneksel bir gıda maddesi olan, bileşiminde 41 çeşit bitki ve baharatın bulunduğu ve içeriğindeki her ürünün insan sağlığına çeşitli faydaları olduğu bilinen mesir macununun fonksiyonel gıdalar kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan mesir macununun fonksiyonel gıdalar kapsamında yer alıp alamayacağının yanıtı aranmıştır. Soru doğrultusunda literatür kaynakları farklı açılardan yorumlanarak mesir macununun bileşenleri, içeriğindeki baharat ve otların insan sağlığına faydaları araştırılmış ve derleme yapılmıştır. Araştırma sonucunda somut olmayan kültürel miras kapsamında yer alan mesir macununun iştah açma, gaz giderme, hastalıkları iyileştirme, kan dolaşımını düzenleme gibi etkilerinin bulunması sebebiyle fonksiyonel gıdalar arasında değerlendirebileceği sonucuna varılmıştır. Ulusal ve uluslararası alanyazında fonksiyonel gıdaların somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat fonksiyonel gıdaların kültür ile de ilişkilendirilebileceği grlmştir. Bu sebeple yapılan bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurmak bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda, araştırmacılara Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan diğer yiyecek ve içeceklerin de fonksiyonel özelliklerinin değerlendirilebilmesi bakımından bir bakış açısı sunacaktır. Somut olmayan kültürel miras listesine kayıtlı Türk mutfağına ait yalnızca 5 gastronomik ürün bulunmaktadır. Bu sebeple Türk kültürüne ait yiyeceklerin listeye kaydedilmesi konusundaki çalışmaların hızlandırılması, yerel halkın konuya ilişkin bilgilendirilmesi ve yapılan akademik çalışmaların arttırılması gerektiği dşnlmektedir.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Fonksiyonel Gıdalar, Mesir Macunu, Sağlık, Gelenek

Functional Foods within the Scope of Intangible Cultural Heritage: The Sample of Mesir Paste

Abstract

This qualitatively designed study is devoted to, mesir paste, which is a traditional foodstuff obtained by a mixture of many herbs and spices, contains 41 kinds of herbs and spices in its composition and is known to have various benefits for human health, is included in the scope of functional foods. For this purpose, the answer has been sought whether mesir paste, which is on the intangible cultural heritage list of Turkey, can be included in the scope of functional foods. In line with the question, the literature sources were interpreted from different perspectives, the components of mesir paste, the benefits of the spices and herbs in its content for human health were investigated and a compilation was made. As a result of the research, it was concluded that mesir paste, which is within the scope of intangible cultural heritage, can be evaluated among functional foods due to its effects such as appetite stimulant, flatulence, curing diseases, and regulating blood circulation. In the national and international literature, no study has been found in which functional foods are evaluated within the scope of intangible cultural heritage. However, it has been observed that functional foods can also be associated with culture. For this reason, this study is important in terms of filling the gap in the literature. At the same time, it will provide researchers with a perspective in terms of evaluating the functional properties of other foods and beverages included in Turkey's intangible cultural heritage list. There are only 5 gastronomic products of Turkish cuisine registered in the list of intangible cultural heritage. For this reason, it is thought that it is necessary to accelerate the studies on the registration of foods belonging to Turkish culture, to inform the local people about the subject and to increase the academic studies.

Key Words: Intangible Cultural Heritage, Functional Foods, Mesir Paste, Health, Tradition

Atıf İçin / Please Cite As:

Sarıca, V. ve zbay, G. (2023). Somut olmayan kültürel miras kapsamında fonksiyonel gıdalar: mesir macunu rneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 665-676. doi:10.33206/mjss.1135103

Geliş Tarihi / Received Date: 23.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.02.2023

¹ YK 100/2000 ve TÜBİTAK bursiyeri - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, vildansarica.75@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4674-5628

² Doç. Dr. - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, gozbay@subu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5647-7137

Giriş

Beslenme ihtiyacı insanların temel gereksinimi olarak bilinmektedir. Fakat bu gereksinim kişilerin kültürüne, geleneklerine ve inançlarına göre değişim göstermektedir. Bu nedenle beslenme ihtiyacı yalnızca hayatı devam ettirme durumu olarak düşünülmemekte aynı zamanda ait olduğu toplumun özelliklerini de yansıtmaktadır (Kurt, 2020, s. 21). Kültür, tüketilen yiyeceklerin temel göstergesidir ve küçük yaşlar itibarıyla öğrenilmiştir. Bu sebeple yiyeceklerin kültürün bütünleyici parçaları olduğunu söylemek mümkündür (Tezcan, 2000: 1). Bir kültür ürünü olan yemek yeme alışkanlığı o yemeği yiyen bireyi toplumsal evrenin ve kültürel düzenin bir parçası haline getirmektedir. Yani bireye bir kimlik ve başkılık kazandırmaktadır (Çapar ve Yenipınar, 2016, s. 101). Sağlık kaygıları, yeme içme alışkanlıklarının değişmesi, günlük hayat telaşı, sağlıklı yaş alma isteği ve tüketicilerin yemek yeme konusunda bilinçlenmesi gibi faktörler bireylerin yeme içme alışkanlıklarında farklılıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tüm bunların etkisi ile Japonya’da 1980’li yıllarda fonksiyonel gıda kavramı ortaya çıkmıştır. Bu gıdalar, besleyici özelliklerinin yanında bir veya daha fazla bileşene bağlı olarak hastalık riskini azaltıcı, sağlığı koruyucu, vücut fonksiyonlarını düzenleyici etkilere sahip ve bu etkilerin bilimsel olarak kanıtlandığı gıdalar olarak tanımlanmaktadır (Seçim, 2018, s. 2).

Bu çalışma nitel olarak tasarlanmıştır. Doküman incelemesi yapılarak hazırlanan çalışmada; ulusal ve uluslararası alanyazında nispeten yeni bir konu olan fonksiyonel gıdalar araştırılarak mesir macunu hakkında derinlemesine bilgi edinmek istenmiştir. Bu çalışmada; bileşiminde 41 çeşit bitki ve baharatın bulunduğu ve içeriğindeki her ürünün insan sağlığına çeşitli faydaları olduğu bilinen aynı zamanda somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilen mesir macununun fonksiyonel gıdalar kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar, Scopus, UNESCO (Türkiye Milli Komisyonu) gibi çeşitli veri tabanları ve internet kaynaklarından “fonksiyonel gıdalar”, “mesir macunu”, “somut olmayan kültürel miras” gibi arama kriterleri kullanılarak ilgili literatür incelenmiştir. Ayrıca “www.unesco.org.tr” adresinden Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne ulaşarak gastronomik ürünler belirlenmiş, listeye kayıtlı 5 gastronomik ürün arasından 400 yıllık aşkın bir geçmişe sahip olan ve sağlık için faydası olduğu bilinen mesir macununun araştırma amacına hizmet edeceği düşünülmüştür. Yapılan literatür taramasında fonksiyonel gıdaların somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirildiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın literatüre ve araştırmacılara katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda yapılan bu çalışma, araştırmacılara Türkiye’nin somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan “Tören Keşkeği, Çay Kültürü, Türk kahvesi ve İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” gibi yiyecek ve içeceklerin de fonksiyonel özelliklerinin değerlendirilebilmesi açısından bir bakış açısı sunacaktır.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)

Somut olmayan kültürel miras; bireylerin, grupların ve toplulukların, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları temsiller, uygulamalar, bilgiler, anlatımlar, beceriler ve bunlara bağlı araç-gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelmektedir (UNESCO, 2022). Somut olmayan kültürel miras, sözlü gelenekler, sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, el sanatları geleneği, festivaller ve ritüeller, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar gibi kültürel ürünlerin tamamı için kullanılan bir ifadedir (Abdumamatova, 2018, s. 16). 17 Ekim 2003’te Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO) yaptığı 32. Genel Konferansı’nın Genel Kurulu’nda kabul edilen sözleşmeye göre, TBMM tarafından onaylanan kanunla terim Türkçeye “*somut olmayan kültürel miras*” olarak çevrilmiştir. Terimin İngilizcesi *intangible cultural heritage*, Fransızcası ise *patrimoine culturel immatériel*’dir (Oğuz, 2013, s. 6). Somut olmayan kültürel miras, sözleşmede “Tanımlar” maddesinde: “*Birey, grup ve toplulukların kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları, anlatımlar, uygulamalar, temsiller, beceriler, bilgiler ve bunlara ilişkin araçlar gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelmektedir. Nesilden nesile aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, grup ve toplulukların doğa, tarih ve çevreleri ile olan etkileşimine bağlı olarak sürekli olarak tekrar yaratılmakta ve onların kimliklerine devamlılık kazandırmaktadır. Böylelikle birey ve toplumların kültürel çeşitliliğine ve yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunmaktadır*” (Gülden, 2019, s. 43). Bu sözleşme, bir toplumun kendi kültürel benliğinin bir parçası olarak gördüğü ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaştırdığı somut olmayan kültürel miraslarını koruması ve gelecek nesillere aktarılmasına imkân tanıyan yol ve yöntemleri tanımlamaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi’yle oluşan Ulusal Envanterler, somut olmayan kültürel miras unsurlarının ulusal, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi ve Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Miras Listesi ise ulusal ve uluslararası süreçte sözleşmede tanımlanmış mirasların nasıl korunacağını biçimlendirmekte ve geçmişten bu yana hemen hemen her toplumda dile getirilen kültürün yok olması şeklindeki yakınmalar

için de bir cevap niteliğindedir (Oğuz, 2009, s. 8). Bu sözleşmenin amaçları aşağıdaki gibidir (Yolcu Artar, 2021, s. 12):

- Somut olmayan kültürel mirası korumak,
- Birey, grup ve toplulukların somut olmayan kültürel mirasına saygı duymak,
- Yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde somut olmayan kültürel mirasın önemi hakkında duyarlılık arttırmak ve değerbilirliği sağlamak,
- Uluslararası yardımlaşma ve iş birliği sağlamak.

2008’de İstanbul’da yapılan 3. Olağan Toplantısı’nda, Türkiye’nin ilk yazımları Hükümetler Arası Komite’nin ilan edilen başyapıtların 16. madde kapsamında Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi’ne alınması ile gerçekleşmiştir. Aralık 2022 tarihi itibarıyla Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne kayıtlı 25 adet kültürel mirası tablo 1’de yer almaktadır (UNESCO, 2022).

Tablo 1. Türkiye’nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi

Yıl	Kültürel Miras
2008	Mevlevî Sema Törenleri
2008	Meddahlık Geleneği
2009	Karagöz
2009	Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya, fakat 2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)
2009	Aşıklık Geleneği
2010	Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali
2010	Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd.)
2010	Alevî-Bektaşî Ritüeli Semah
2011	Geleneksel Tören Keşkeği
2012	Mesir Macunu Festivali
2013	Türk Kahvesi ve Geleneği
2014	Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı
2016	Geleneksel Çini Sanatı
2016	İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya)
2017	Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya)
2018	Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile ortak dosya)
2019	Geleneksel Türk Okçuluğu
2020	Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Toguzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/ Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile ortak dosya)
2020	Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile ortak dosya)
2021	Hüsn-i Hat, Türkiye’de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı
2022	Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü (Azerbaycan ile ortak dosya)
2022	İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya)
2022	Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile ortak dosya)
UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi	
2017	İşık Dili
2022	Geleneksel Ahlat Taş işçiliği

Kaynak: UNESCO, 2022

Fonksiyonel Gıdalar

Yüksek kan toplam kolesterolü ve düşük yoğunluklu lipoprotein kolesterolü düşürmek gibi temel beslenme ihtiyacını karşılama dışında sağlığa faydası olan besinler “fonksiyonel gıdalar” olarak adlandırılmaktadır. Yine Uluslararası Yaşam Bilimleri Enstitüsü (Life Sciences Institute) tanımına göre, fonksiyonel gıdalar, fizyolojik olarak aktif gıda bileşenleri sayesinde temel beslenmenin ötesinde sağlık yararları sağlayan gıdalar olarak tanımlanmıştır (Hasler, Kundrat ve Wool, 2000, s. 464). 1980’lerde Japonya artan sağlık bakım maliyetleri ile karşı karşıya kaldığında Sağlık ve Refah Bakanlığı, belgelenmiş sağlık yararları olan belirli gıdaları onaylamak için bir düzenleyici sistem başlatmıştır. Bu sistemin öncelikli amacı, ülkenin yaşlanan nüfusunun sağlığını iyileştirmektir. 1984’te, Japonya’da özel bir grup olan Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı, ulusal bir proje başlatmış ve gıda ve tıp bilimleri arasındaki ilişkiyi keşfetmek amacıyla “işlevsel gıda” terimini ilk olarak 1993’te “Nature” haber dergisinde “Japonya gıda ve tıp arasındaki sınırı araştırıyor” başlığı altında ortaya çıkarmıştır (Henry, 2010, s. 657). Japonya bugüne kadar fonksiyonel

gıdalar için belirli bir düzenleyici onay süreci formüle eden tek ülkedir. Japonlar, “sağlık için kullanılan gıdalar” veya FOSHU terimini ortaya atmıştır (Kaur ve Das, 2011, s. 861).

Avrupa Birliği (AB) Fonksiyonel Gıdalar Komisyonu’na göre; bir besinin fonksiyonel gıda kabul edilmesi için şu özellikleri taşıması gerekmektedir (Coşkun, 2005, s. 70; Hasler, 2002, s. 3772-3773; Kwak & Jukes, 2001, s. 105; Öncebe ve Demircan, 2019, s. 498; Yerlikaya, Meriç, Gücer, Akan ve Kınık, 2016):

- Hastalıkları önlemede etkili olmalı,
- Beslenme ihtiyacını karşılamanın yanında kişilerin sağlığını korumada, daha iyi duruma getirmede ve hastalıkları iyileştirmede etkisi olmalı,
- Tıp ve beslenme bilimi açısından sağlam temellere sahip olmalı,
- Günlük kullanım miktarı belirlenmiş olmalı,
- Söz konusu besinlerin güvenilir olduğu ispatlanmalı,
- Tüketilecek besinlerin fizikokimyasal, niteliksel ve niceliksel özellikleri belirlenmeli,
- Eğer bir besin işlenerek fonksiyonel bir özellik kazanacaksa besleyici özelliğini kaybetmemeli,
- Belirli aralıklarla değil günlük beslenmede kullanılacak besin olmalı,
- Besin doğal olarak tüketilebilmeli,
- İlaç olarak kullanılacak bir madde olmamalı.

López-Varela, González-Gross ve Marcos (2002, s. 29-30) da yapmış olduğu çalışmada bir gıdanın fonksiyonel olarak kabul edilmesi için gıda içeriğine ekleme veya çıkarmalar yapılması ve belirli bir bileşenin yutulan miktarına ilişkin bir belirteç ile buna atfedilen spesifik yararlı etki arasındaki epidemiyolojik olarak kanıtlanmış ilişkinin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ülkelerin fonksiyonel besinlere karşı tutumları günümüzde farklılık göstermektedir. Asya, ülkeleri (bilhassa Çin ve Japonya) gıda ve tıp bilimleri arasındaki ilişkiyi ilk keşfeden ülkeler olarak bilinmektedir. Japonya, fonksiyonel gıda sanayisinin düzenlenmesinde ve gelişmesinde lider konumdadır. 1980’li yılların başlarında fonksiyonel gıda kavramının “Ulusal Kanseri Enstitüsü” ve “Kellogg Company”nin bazı liflerin (özellikle buğday kepeği lifi) kanseri önlemedeki rolü üzerine yaptığı ortak kampanya sonucunda Amerika Birleşik Devletleri kökenli olan “Nutraceutical” kavramından uyarlandığı ve Japonya’nın ise bu kavramı değiştirerek yeni bir kavram oluşturduğu ifade edilmektedir. 1990’lı yıllarda Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde fonksiyonel gıdalara olan ilgi artmış ve 1996’dan itibaren PASSCLAIM ve FUFOSA gibi çok katımlı ve geniş kapsamlı projeler başlatılmıştır. 1998’de Gıda ve İlaç İdaresi (FDA- Food and Drug Administration) fonksiyonel gıdalara ilişkin bir takım sağlık iddialarını kabul etmiştir. Küresel fonksiyonel gıda pazarının yıllık büyümesi %14 ve ortalama 80 milyar dolar civarında olduğu belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelerde fonksiyonel gıdalara ilişkin yapılan harcamalar incelendiğinde toplam gıda harcamalarının %5’ini fonksiyonel gıdaların oluşturduğu görülmektedir. 1988-1998 yılları arasında toplam 1700 fonksiyonel gıda Japonya’da piyasaya sunulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1995’te 7-10 milyar dolar civarında olan fonksiyonel gıda pazarı 2000’de 15 milyar dolara ulaşmış ve yıllık büyüme %10 olarak hesaplanmıştır. Fonksiyonel gıdalar Türkiye’de de yükselen bir trend olarak görülmektedir. Türkiye’nin 150 milyon dolarlık fonksiyonel gıda pazarı bulunmaktadır (Karaduman, 2011). Günümüzde ise fonksiyonel gıda pazarının büyüklüğü dünyada neredeyse 80 milyar dolar, küresel ölçekli fonksiyonel gıda pazarının bir önceki yıla göre büyüme oranı %10-15 olarak belirlenmiştir (Tan, 2021, s. 13).

Türkiye ve Dünyada Fonksiyonel Gıda Olarak Değerlendirilen Ürün Örnekleri

Beslenme uzmanlarının birçoğu gıdaların tek başına değerlendirilemeyeceği, yalnızca diyetlerin iyi veya kötü olarak sınıflandırılabilirliği konusunda hemfikirlerdir. İşlevsel olmayan bir gıdanın var olması mümkün değildir. Bu nedenle, tüm gıdalar “işlevsel” olarak kabul edilmektedir. Bazı gıdalar, yaşam kalitesini iyileştiren veya bir hastalığa yakalanma riskini azaltan spesifik fizyolojik süreçleri seçici olarak değiştirmede özellikle faydalı olabilmektedir. Herhangi bir besinin sağlıklı olması, bireysel gıda bileşenlerinin sağlanmasına, bileşenler arasındaki etkileşimlere ve bireyin genetik geçmişi ve fizyolojik durumu tarafından belirlenen ihtiyaçların karşılanması ile ilişkilidir (Milner, 2000, s. 164). Konuya ilişkin ilgili literatür

incelendiğinde Türkiye’de ve dünyada fonksiyonel olarak kabul edilen birçok besin bulunduğu görülmektedir. Besinler ve bu besinlerin fonksiyonel özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

Sarımsak (Allium Sativum): Sarımsak, şıfalı bitki, baharat ve yiyecek olarak kullanılan en eski bitkilerden biridir ve aynı zamanda bir antidemonik tılsım bitkisidir. Sarımsağın ilk yetiştiği yer bilinmemekle birlikte ekiminin yaklaşık 4.000 yıl öncesine dayandığı söylenmektedir. Sarımsakla ilgili genel kabul, Orta Asya’dan geldiği, daha sonra batıya, Dicle-Fırat bölgesine ve Mısır’a, Çin’e, Kore’ye ve daha sonra da Japonya’ya yayıldığı şeklinde (Ariga ve Seki, 2005, s. 434). Sarımsak çok sayıda kükürt içeren bileşik, amino asitler, çeşitli vitamin ve mineral içermektedir (Brace, 2002, s. 34). Sarımsak çok yüksek antioksidan aktiviteye sahiptir. Sarımsak, çeşitli baharatlara da eklenen popüler bir baharattır. Sarımsak tüm dünyada çeşitli rahatsızlıklar için bir  are olarak g r lmekte ve hatta ilaç yerine kullanılmaktadır. Sarımsağın antifungal, antibakteriyel, hipoglisemik, hiperglisemik, hipolipidemik, antiaterosklerotik özellikleri sebebiyle birtakım hastalıklara karşı etkili olduğu belirtilmektedir (Khanum, Anilakumar ve Viswanathan, 2004, s. 479). Kardiyovasküler hastalıklar ve kanser için risk faktörlerini azaltma, bağışıklık fonksiyonunu uyarma, gelişmiş yabancı bileşik detoksifikasyonunu, fiziksel gücün restorasyonunu, kolesterolü düşürme, çeşitli streslere karşı direnç ve yaşlanmaya karşı etkileri bulunmaktadır. Sarımsağın  zleri ve bileşenleri, deri, meme, rahim ağzı ve kolon d hil olmak üzere çeşitli bölgelerde deneysel olarak indüklenen tümörleri etkili bir şekilde engellemektedir. Sulu sarımsak özü, rahim ağzı kanseri için de koruyucu etki göstermektedir (Rahman, 2007, s. 246).

Soğan (Allium Ceba): Soğan, eski çağlardan şıfalı bitki olarak değer görmüştür. Soğan yaygın olarak yetiştirilmekte ve çoğu kültür tarafından bilinen ve dünya çapında tüketilen bir sebzedir. Alçak enlemlerde yetişen kısa süreli bir bahçe bitkisidir. Çok değerli aroması, eşsiz tadı ve aroma bileşenlerinin tıbbi özellikleri nedeniyle **“Mutfağın Kraliçesi”** olarak bilinmektedir. Soğan, baharat olarak (k ride), salatalarda, çeşni olarak kullanılmakta ve haşlanmış ya da fırınlanmış diğer sebzelerle pişirilerek de kullanılmaktadır. Aynı zamanda turşu, toz, macun gibi farklı işlenmiş gıda formlarında da kullanılmakta ve tıbbi değerleri ile bilinmektedir (Pareek, Sagar, Sharma ve Kumar, 2017, s. 58). Soğanların gıda kullanımları Çin, Mısır ve İran’da binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Çin’deki Tunç  ağı yerleşimlerinde bulunan soğan izleri nedeniyle soğanın M. . 5000 yıllarında kullanıldığını  ne sürülmektedir (Ben-Nun, 2018, s. 10). Soğanın kırmızı, beyaz ve sarı renkleri bulunmaktadır ve en çok tüketilen türü ise beyaz soğandır. Soğan birkaç besin maddesi (karbonhidrat, protein, yağ, C vitamini, kalsiyum ve demir) ve farklı fitomolek l türleri içermektedir. Ayrıca S-metil-L-sistein, dimetil tris lfit, sikloalliin, S-metil-L-sistein sülfoksit ve S-propil-L-sistein sülfoksit gibi kükürt içeren bileşenler açısından da zengin olduğu bilinmektedir. Soğan, fenolik asitler, tiyos lfinatlar ve flavonoidler (antosiyantinler, kersetin, kaempferol ve bunların glikozitleri) gibi biyolojik olarak aktif çeşitli fitomolek llerin kaynağıdır. Soğan ve fitomolek llerinin insan sağlığı üzerindeki etkileri uzun süredir araştırılmakta ve antioksidan, anti-obezite, anti-diyabetik, anti-hipertansif, anti-aterosklerotik gibi çeşitli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Kanser  nleyici, mantar önleyici, bakteri önleyici ve parazit önleyici etkileri olduğu da bilinmektedir (Karavelioğlu ve Hoca, 2002).

Zeytinyağı (Olea europaea L.): Bugün tüm Akdeniz bölgesinde yetiştirilen Küçük Asya ve Suriye’ye özgü bir meyve ağacıdır. Günümüzde, başlıca zeytin ve zeytinyağı  reticileri İşpanya, İtalya ve Yunanistan’dır. Meyveden fiziksel olarak ekstrakte edilen zeytinyağı, besleyici özellikleri ve özellikle kardiyovasküler hastalıklara karşı sağlık etkileri ile bilinmektedir. Bu  zellikler, bilhassa oleik gibi tekli doymamış asitlerin yanı sıra fenolikler, fitosteroller, tokoferoller gibi diğer değerli bileşenlerin yüksek seviyelerde yağ asitlerinin (toplam ağırlığı %98-99) varlığından kaynaklanmaktadır. Zeytinin sadece EVOO adı verilen tohumu, küçük polar bileşiklerle stabilize edilmiş, antioksidan karakterli, doymamış yağ asitlerinin doğru dengesine sahip yüksek oranda yağ asitlerine sahiptir (Romani, Ieri, Urciuoli, Noce, Marrone, Nediani ve Bernini, 2019, s. 1-2). Geleneksel olarak zeytinyağının sağlık üzerindeki etkileri, yüksek oranda oleik asit içeriğine atfedilmektedir. Günümüzde bilimsel bilgiler, bu etkilerin zeytinyağının fenolik fraksiyonuna da atfedilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu fraksiyonun anti-oksidan, anti-inflamatuar ve anti-mikrobiyal aktiviteleri desteklediği gösterilmiştir (Mart n-Pel ez, Covas, Fit , Kuşar ve Pravst, 2017, s. 760).

Turunçgiller: Turunçgiller dünyadaki önemli meyve ağacı bitkileridir ve mango, domates ve muzdan sonra en çok tüketilen meyveler arasındadır. Turunçgiller sadece bol miktarda vitamin, mineral, diyet lifi ve pektin sağlamakla kalmaz, aynı zamanda fitofenolikler ( rneğin flavanonlar, flavonlar, korumak için yaygın olarak önerilen flavanonlar, fenolik asitler vb.) antiaterojenik, anti-inflamatuar ve anti-tümör aktiviteleri, kan pıhtılarının inhibisyonu, antimikrobiyal aktivite ve g cl  antioksidan aktiviteyi içeren biyolojik

özelliklerinden dolayı sağlık için fayda sağlamaktadır. USDA'nın veri tabanına göre, bazı meyvelerin kabuğu, (özellikle turunçgillerde) önemli miktarda mineral ve vitamin içermektedir. Portakal gibi bazı meyvelerin kabuğu, suyundan daha fazla C vitamini (askorbik asit) içermektedir. Portakalın kabuk, 100 gram için 136 mg C vitamini sağlarken, özünde yaklaşık 71 mg C vitamini bulunmaktadır. Aynı şekilde portakal kabuğu, A vitamini, B-kompleks vitaminleri, kalsiyum, selenyum, manganez, çinko vb. mineraller açısından zengin bir kaynaktır (Aruoma, Landes, Ramful-Baboolall, Bourdon, Neergheen-Bhujun, Wagner ve Bahorun, 2012, s. 12). Turunçgiller, dünyanın en popüler meyvelerindendir. Sadece iyi tatları nedeniyle değil, aynı zamanda yüksek besin değerleri ve sağlığa yararları nedeniyle de günlük beslenmede önemli yer tutmaktadır. Turunçgillerin tüketiminin kanser, kardiyovasküler hastalıklar ve diyabet gibi yaşam tarzıyla ilgili hastalıkların risklerini azalttığı bilinmektedir. Bu meyvelerin kabuk ve posasında yüksek miktarda biyoaktif bileşik bulunmaktadır (Ma, Zhang, Sugiura ve Kato, 2020).

Tahıllar: Buğday, arpa, yulaf ve çavdar gibi tahıllar "Poaceae" familyasına aittir (Joye, 2020, s. 2). Bitkisel gıdalarda bulunan bir dizi fitokimyasalın sağlık ve hastalık önleme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Serbest radikal aracılı lipid peroksidasyonu, çeşitli patolojik süreçlerde, özellikle ateroskleroz ve diyabetin hem başlamasında hem de desteklenmesinde rol oynamaktadır. E vitamini, fenolik bileşikler, glutatyon, askorbik asit, beta-karotenler, selenyum ve bakır, oksidasyon sürecini önlediği bilinen başlıca antioksidanlardır. Başlıca tahıllar arasında buğday, temel gıda maddesidir. Buğday dünya nüfusunun büyük bir bölümünün beslenmesinde yer almaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki toplam gıda tüketiminin yaklaşık %20 ila 80'ini oluşturmaktadır. Buğday, bir dizi fitokimyasal açısından zengin olmasının yanı sıra, onu çok sayıda unlu mamül üretimi için uygun olan glüten oluşturma özelliklerine sahiptir. Yulaf, pisilyum ve arpa, çeşitli bölgelerde insan beslenmesinde önemli bir yer tutmaktadır ve fitokimyasallar açısından da zengindir. Fitokimyasallar kanser, artrit, koroner kalp hastalığı ve osteoporoz gibi diğer kronik hastalıkların önlenmesinde rol oynamaktadır. Tahıl tanelerinde bulunan başlıca fitokimyasallar: fenolik asitler, flavonlar, fitik asit, flavanoidler, kumarinler ve terpenlerdir. Tahıl tohumu, ferulik asit, fitik asit, glutatyon ve fitosteroller gibi fitokimyasalların bazıları için iyi kaynaklardır. Tahıl tohumu ayrıca vitaminler (E Vitamini, B1, B2 ve B3), mineraller (P, K, Mg, Ca, Zn ve S) ve lif içermektedir. Zengin besin içeriği nedeniyle tahıl tohumu, fonksiyonel gıdaların üretimi için değerli bileşenlerdir (Sidhu, Kabir ve Huffman, 2007, s. 231-232).

Deniz Ürünleri: Deniz ürünlerinin yüksek besin kalitesi, onu sağlıklı bir diyetin önemli bir bileşeni yapmaktadır. Pek çok deniz ürünü, toplam ve doymuş yağlar, kolesterol bakımından, yağlı kesilmiş sığır eti ve kümes hayvanları gibi daha sık tercih edilen bazı hayvansal proteinli gıdalardan daha düşüktür ve yağ miktarı olarak bazı yağsız etlere eşdeğerdir (Yaktine ve Nesheim, 2007, s. 5). Araştırmalar, deniz ürünleri tüketiminin kalp krizi, felç, obezite ve hipertansiyon riskini azaltabileceğini göstermektedir. Deniz ürünlerinde doymuş yağ oranı düşüktür ve omega-3 yağ asitleri de dâhil olmak üzere "kalp için sağlıklı" çoklu doymamış yağ oranı daha yüksektir. Deniz ürünlerindeki en önemli omega-3 yağ asitleri, eikosapentaenoik asit (EPA) ve dokosaheksaenoik asittir (DHA). Tüm deniz ürünleri omega-3 yağ asitleri içermektedir. Fakat somon, sardalye, alabalık, Atlantik ve Pasifik uskumru gibi yağlı balıklar ve ringa balığı özellikle zengin EPA ve DHA kaynaklarıdır. Bu yağ asitleri, kan basıncını ve kalp atış hızını düşürmeye ve kardiyovasküler fonksiyonu iyileştirmeye yardımcı olmaktadır. Araştırmalar omega-3 yağ asitlerinin, kalp krizi riskini azalttığını, trigliserit düzeylerini düşürdüğünü ve aterosklerotik plağın büyüme hızını yavaşlattığını göstermiştir. Deniz ürünlerinin içerdiği temel vitamin ve mineraller arasında niasin, B6 vitamini, E vitamini, B12 vitamini, tiamin, riboflavin, çinko, fosfor, magnezyum, demir, bakır, potasyum ve selenyum bulunmaktadır. Ek olarak, yağlı balıklarda bol miktarda A ve D vitamini bulunmaktadır (Reames, 2012, s. 1-2).

Sert Kabuklu Meyveler: Kişilerin günlük beslenmelerinde sıkça tükettiği önemli besinler arasında sert kabuklu meyveler de yer almaktadır. Dünyada en fazla yetiştirilen sert kabuklu meyveler; fındık, badem, cevizdir. Antepfıstığı ve kestane de sert kabuklu meyve olarak bilinmektedir. Türkiye'de üretilen en önemli sert kabuklu meyveler; badem, antepfıstığı, ceviz ve fındıktır. Yüksek miktarda yağ içermesi ve içeriğindeki yağların tekli ve doymamış yağ formunda olması nedeniyle sert kabuklu meyvelerin insan sağlığı için önemli etkileri bulunmaktadır. Düşük yoğunluklu lipoprotein miktarını düşürmesi (kötü kolesterol) sebebiyle kalp ve damar hastalıkları için faydalı besinlerdir. Aynı zamanda içeriğindeki fitokimyasal ve antioksidan maddelerin, kanser gibi kronik hastalıkları önlemede ve tedavi etmede büyük katkısı bulunmaktadır. Sert kabuklu meyveler fitokimyasal ve antioksidan içermeleri sebebiyle son dönemlerde fonksiyonel besinler arasında yer almaktadır (Üstün ve Karasmanoğlu, 2017, s. 142-143). Antepfıstığı, fındık, ceviz, badem gibi sert kabuklu meyveler, tekli ve doymamış yağ asitleri (kötü kolesterolü düşürücü

etkiye sahip), bitkisel steroller, diyet lifi, minarel, vitamin, karbonhidrat, protein içerdiği için beslenme ve sağlıkta önemli yer tutan yiyecekler olarak kabul edilmektedir. Sert kabuklu meyveler aynı zamanda antioksidan özelliği olan E vitaminini de içermektedir. Ayrıca kanser riskini azaltan besinler grubunda yer almaktadır (zer ve Güven, 2008, s. 325). Aşağıda tablo 2’de sert kabuklu meyvelerin besin kompozisyonlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. *Sert Kabuklu Meyvelerin Besin Kompozisyonları (100 gram)*

Sert Kabuklu Meyveler	Su	Protein	Toplam Yağ	Karbonhidrat	Kl	Enerji
Fındık (Corylus)	3,90	15,35	61,21	17,30	2,24	631 kcal
Ceviz (Juglans Regia L.)	4,07	15,23	65,21	13,71	1,78	654 kcal
Badem (Prunus Amygdalus)	4,70	21,22	49,42	21,67	2,99	575 kcal
Antepfıstığı (Pistacia Vera L.)	2,03	21,35	45,97	26,78	3,87	568 kcal
Kestane (Castanea Sativa Mill.)	51,40	9,30	7,50	68,20	1,20	377 kcal

Kaynak: Üstün ve Karaosmanoğlu, 2017, s. 143.

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mesir Macunu

Mesir macunu, 41 baharat ve şıfalı otların birleşmesiyle oluşan bir tür macundur. Mesir macunu retimi, Türkiye’de yıllık ortalama 500.000 ton civarında yapılmaktadır. Üretilen macunun %97-98’i yurtiçi pazara, %2-3’ ise yurtdışı pazarlara ihraç edilmektedir. İhracatı yapılan ülkeler arasında; Suudi Arabistan, Kuveyt, Libya, Katar, Ürdün, İsrail, İnan, Irak, İngiltere, Rusya, İtalya, Hollanda, Fransa ve Almanya yer almaktadır. Manisa Mesiri Tanıtma ve Turizm Derneği 11 Kasım 2013’te mesir macununun coğrafi işaret alması için başvuru yapmış ve 21 Mart 2018 itibariyle Mahreç (coğrafi işaret) işaretini almıştır. Mesir macunu bu tarihten itibaren korunmak amacıyla (6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında) tescil edilmiştir (Yurdakul, 2019, s. 14).

Baharın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz haftasında (21-24 Mart) Manisa’da 400 yılı aşkın süredir *Mesir Macunu Festivali kutlanmaya devam etmektedir. Mesir macunun ortaya çıkışı tarihi bir öyküye dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda 46 yıl tabatta kalan Kanuni Sultan Süleyman’ın annesi Ayşe Hafsa Sultan, nedeni bilinmeyen bir hastalığa yakalanmıştır. Bunun zerine Kanuni Sultan Süleyman annesinin hastalığına are bulması için Sultan Cami Medresesi’nin başbekimi Merkez Efendi’den bir ilaç yapmasını istemiştir. Merkez Efendi 41 çeşit bitki ve baharat karışımından oluşan bir macun hazırlamıştır. Mesir macunu adıyla günümüze kadar gelen bu macunu tüketen Hafsa Sultan kısa sürede sağlığına kavuşmuştur. Dönemde yardımsever oluşu ile bilinen Hafsa Sultan, iyileşmesini sağlayan bu macununun her sene Nevruz haftasında halka dağıtılmasını istemiştir. Sultan Camisi’nde halka mesir macunu dağıtılmaya başlanmıştır. O zamandan bugüne kadar her sene Nevruz haftasında Sultan Camisi etrafında toplanan halka, şenlikler eşliğinde mesir macunu dağıtılmaktadır* (KLTRPORTALI, 2022). Halkın güncel etkinlikler ile yeniden yaratıp yaşattıkları festival uygulamaları geniş katılımla bu meknda gerçekleşmektedir. Bu festival kültürel değerlerin korunması ve güvence altına alınması bakımından önem teşkil etmektedir. Mesir Macunu Festivali’nin yapıldığı alan, 1988’de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından SİT alanı olarak ilan edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Mesir Macunu Festivali ekonomik ynden desteklenmekle birlikte festivale yönelik envanterleme, araştırma ve araştırma konularında çalışmalar sürdürülmektedir. Her sene yapılan Uluslararası Manisa Mesir Festivali Fotoğraf Yarışması, festivalin tanıtımına katkı sağlamakta, yerel ve ulusal medyada Mesir Macunu Festivali ile ilgili haberler ise geniş yer bulmaktadır. “Mesir Macunu Festivali” 2012’de UNESCO (Türkiye Milli Komisyonu) İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi’ne Türkiye adına kaydettirilmiştir (MEVKA, 2022). Aşağıda tablo 3’te mesir macunu yapımında kullanılan bitkilere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3. Mesir Macunu Yapımında Kullanılan Bitkilere İlişkin Bilgiler

No	Bilimsel Adı	Türkçe Adı	Kullanılan Kısım
1	Papaver somniferum	Haşhaş	Tohum
2	Brassicainigra, Brassica juncea, Sinaps alba	Hardal	Tohum
3	Cassia angustifolia Vahl	Sinameki	Meyve
4	Cinnamomum sp.	Tarçın	Çiçek
5	Citrus Limon (L.) Osbeck	Limon kabuğu	Meyve, meyve kabuğu
6	Commiphora molol (Engl.) Engl.Ex Tschirch	Mira	Reçine
7	Crocus sativus L.	Safran	Stigma
8	Ellettaria crdamomum (L.) Manton	Kakule	Meyve
9	Foeniculum vulgare subsp. Vulgare	Rezene	Meyve
10	Ceratonía siliqua L.	Keçiboynuzu	Meyve
11	Glycyrrhiza glabra L.	Meyan	Kök Ekstresi (meyan balı)
12	Linum usitatissimum L.	Keten	Tohum
13	Nigella sativa L.	Çörekotu	Tohum
14	Pimenta officinalis Lindl.	Yenibahar	Meyve
15	Piper cubeba Bojer	Kebabıye, Kübabe	Meyve
16	Piper nigrum L.	Karabiber	Meyve
17	Rosa canina L. (Sinonim: Rosa acanthina Déségl. ve Ozanon)	Kuşburnu	Meyve, tohum yağı
18	Rosmarinus officinalis L.	Biberiye, Kuşdili	Yaprak
19	TerminaliachebulaRtez	Halile(kara)	Meyve
20	Vites agnus-castus L.	Hayıt	Meyve
21	Zingiber officinale Rascoe	Zencefil	Rizom
22	Alpinia officinarumHance	Havlican	Rizom
23	Calluna vulgaris (L.)	Funda/Piren/Süpürge Otu	Çiçek, toprak üstü, yaprak
24	Cassia fistula L.	Hiyarşembe	Meyve
25	Citrus sinensis (L.) Osbeck	Portakal	Çiçek, Meyve Kabuğu, Meyve
26	Cocos nucifera L.	Hindistan Cevizi	Rende, çiçek durumlarından elde edilen usarenin işlenmesi sonucu elde edilen ürün
27	Coriandrum sativum L.	Kişniş	Yaprak, Meyve
28	Curcma zedoaria Roxb	Zalumba	Rizom, kök
29	Eugenia caryophyllata (L.) Thunb	Karanfil	Çiçek Tomurcuğu
30	Urtia dioica L.	Isırgan	Tohum
31	Cuminum cyminum L.	Kimyon	Meyve
32	Hibiscus sabdariffa L.	Sudan Bamyası, Karabamya	Çiçek, Tohum
33	Melisa officinalis L.	Melisa Otu	Yaprak
34	Silybum marianum (L.) Gaertn	Devedikeni	Tohum
35	Pimpinella anisum L.	Anason	Meyve
36	Piper longum L.	Darıfulül	Meyve
37	Piper nigrum L. (Piperaceae)	Akbiber-Beyaz Biber	Olgunlaştıktan sonra toplanıp tekniğine uygun olarak kurutulmuş ve dış kabukları soyulmuş meyvelerinin tane veya öğütülmüş hali
38	Curcuma longa L.	Zerdeçal	Rizom
39	Terminalia citrinaRetz	Halile(sarı)	Meyve
40	Vanillia frarans Ames	Vanilya	Meyve, tohum
41	Vitis vinifera L.	Üzüm	Meyve

Kaynak: YUCITA, 2022

Mesir macunun güçlü antioksidan özelliği olduğu yapılan bilimsel çalışmalar ile ispatlanmıştır. Aynı zamanda iştah açma, idrar söktürücü, gaz giderme, bağırsak hareketlerini arttırma, soğuk algınlığını iyileştirme ve afrodisyak etkisi mesir macunun sağlığa faydaları arasında sayılabilmektedir (Yurdakul, 2019, s. 31). Mesir macunu içeriğindeki bazı bitkilerin sağlığa faydaları aşağıda tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Mesir Macununun İçeriğindeki Diğler Bitkiler ve Sağlığa Katkıları

No	Bitki	Sağlığa Katkıları
1	Anason	Mideyi gulendirir, iştahi açar ve sindirimi sağlar.
2	Damla Sakızı	Solunum ve idrar yolları ile ilgili rahatsızlıklarda etkilidir.
3	erek Otu	İdrar soktrcdr, doğum sonrası sütü arttırır ve astım, bronşit ve öksürüğe faydalıdır.
4	Danflfl	Sindirime faydalıdır, sperm sayısını ve cinsel gücü arttırır.
5	Havlıcan	Mide ve bağırsakları gulendirir.
6	Hardal Tohumu	İştah açar, hazmı kolaylaştırır ve kan dolaşımı üzerinde olumlu etkisi vardır.
7	Hindistancevizi	Sindirim kolaylaştırır, bağırsakların daha iyi çalışmasını sağlar ve metabolizmayı gulendirir.
8	Hıyarşembe	Soğuk algınlığına iyi gelir, göz ağrılarını giderir, katarakt için etkilidir ve şurup olarak kullanılabilir.
9	Kakule	İştah açar, sindirimi kolaylaştırır, böbrekleri harekete geçirir ve idrar soktrc etkisi vardır.
10	Karabiber	Sindirim sistemini harekete geçirir ve iştahi açar.
11	Karanfil	Mide ve bağırsaklarda mikrop oluşumunu engeller, sindirim sistemini düzenler.
12	Kbabe	İdrar ve solunum yollarını düzenler.
13	Kimyon	Sindirimi düzenler ve idrar soktrc etkisi vardır.
14	Kışniş	Hipertansiyon, sinir sistemini etkiler ve baş ağrılarını giderir.
15	Limon Kabuğu	Mide asitlerini giderir, kanı sulandırır, kırmızı kanı canlandırır, zehirlenmelere karşı etkilidir.
16	Meyan	Balgam soktrc etkisi vardır. Solunum problemleri, ülser ve gastrite iyi gelir.
17	Safran	Vücudu rahatlatır.
18	Halile (Sarı)	Kalbi gulendirici etkisi vardır, zihni harekete geçirir ve yaraları iyileştirmek için kullanılır.
19	Rezene	Mideyi rahatlatır ve sindirimi kolaylaştırıcı etkiye sahiptir.
20	Tarçın	Kabızlık ve mide ağrısını giderir, kaslar ve sindirim sisteminde uyarıcı etkide bulunur.
21	Vanilya	Vücudu gulendirir, ateşi düşürür, cinsel gücü arttırır.
22	Yenibahar	Damar sertliğini önler, vücut direncini arttırır, sindirimi kolaylaştırır ve iştah açar.
23	Zencefil	Cinsel gücü arttırır, kabızlığa faydalıdır, dolaşım bozuklukları ve soğuk algınlığına iyi gelir.
24	Zerdeçal	Karaciğeri ferahlatır, karaciğerde oluşan yağlanma ve demleri giderir.

Kaynak: Giritlioğlu, Avıkurt ve Savaş 2010, s. 238

Manisa Mesir Macunu sıvı mesir ve katı mesir macunu (ubuk şeklinde) olarak iki şekilde üretilmektedir. retimine ilişkin bilgiler şu şekildedir (YUCITA, 2022):

Sıvı Mesir: 50 gr limon tuzu (sitrik asit), 12,5 kg glikoz şurubu, 25 kg şeker, 600 gr 41 çeşit bitki ve baharatın oluşturduğu karışım 8 kiloluk su dolu kazanda istenilen kıvama ulaşıncaya kadar yarım saat boyunca sürekli karıştırılarak pişirilmektedir. Macunun sıcaklığı 116 °C'ye ulaşınca ocaktan alınmaktadır. Hazırlanan sıvı mesirin soğuması için 3 saat beklemek gerekmektedir. Macun soğuduktan sonra farklı gramajlardaki cam kavanozlara dolum makinası ile dökülmektedir. Sıvı mesir macunu serin ortamda muhafaza edildiği takdirde üretim tarihi itibarıyla 3 yıllık bir tüketim süresine sahiptir.

Katı (ubuk) Macun: 35 gr limon tuzu (sitrik asit), 50 kg şeker, 10 kg su solu kazanlarda macun kıvamı alıncaya kadar 45 dakika boyunca sürekli karıştırılarak pişirilmektedir. Macun 136 °C'ye ulaşınca ocaktan alınmaktadır. Kazandaki macun 1 gün dinlendirildikten sonra tezgha alınmakta ve miktarı belirlenen 41 çeşit bitki ve baharattan oluşan meyve, yaprak, kökler ile değirmende öğütülmektedir. 41 çeşit bitki ve baharatın özdeşleşmesi için kalıp halde bulunan macun elle 15 dakika alt st edilerek yoğrulmaktadır. Daha sonra kesim bölümüne alınarak önce el ile rulo halinde yuvarlanmakta, sonra el yordamıyla çubuk formuna getirilerek 3-4 ya da 11-12 cm boyutlarında makas ile kesilip paketlenmektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Tarihsel süreçte yiyeceklerin karın doyurma işlevi yaşanılan birçok değişim ile yerini soyut, manevi ve kültürel imgelere bırakmıştır. Yiyecekler, aynı topluma mensup kişilerin, aidiyetlik, komşuluk, arkadaşlık, birlik ve beraberliklerini geliştirmenin yanında bireylerin kendini ifade etme işlevi olarak da görülmektedir. Yiyecekler son dönemlerde kültür ile daha fazla ilişkilendirilmiş ve çekicilik unsuru olarak ifade edilmiştir.

Besinlerin hastalıkları tedavi etme ve nlenmede kullanılması eskilere dayanmaktadır. Son yıllarda gıdalar üzerindeki bilimsel araştırmalar, besin-sağlık ilişkileri konusunda bilimsel çalışmaların yapılması, tüketiciler bilincinin artması, yeni besinlerin bulunması, fonksiyonel gıdaları ön plana çıkarmaktadır (Güven ve Gülmez, 2006, s. 91). Çünkü fonksiyonel gıdalar, günlük beslenmede gıda formunda tüketiciler, sentetik madde içermeyen, besleyici etki olan ve aynı zamanda değişik etkenler ile hastalık oluşma riskini azaltan, sağlığı olumlu yönde etkileyen ve insana iyi hal kazandıran özelliklere sahip gıdalardır (Erbaş, 2006, s. 791).

İlgili literatür incelendiğinde bireylerin beslenmelerinin kültür ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan mesir macunu bu duruma örnek verilebilir. İçeriğindeki 41 çeşit baharat ve şıfalı ot bulundurması mesir macununu sağlık açısından önemli bir gıda haline

getirmektedir. Yapılan çalışmalarda da mesir macununun sağlık için faydalarına değinilmiştir. Oksel vd., (1997) mesir macunun element düzeylerini inceledikleri çalışmada mesir macununun içeriğinde bor, çinko, bakır, demir ve mangan minarellerinin esansiyel eser element olduğu, mesir macunun içeriğindeki çinkonun baldaki çinko miktarı ile eşdeğer olduğu, mesir macununun çinko desteği sağladığına ve çinkonun beslenme için önemli olduğuna değinmiştir. Güven (2010, s. 102) ise mesir macunun antioksidan aktivitesini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, mesir macunu yüksek antioksidan özelliğe sahip bir geleneksel ürün olarak değerlendirmiş, içeriğinde zengin baharat ve bitki özlerinin bulunması sebebiyle sağlık üzerine olumlu etkileri olduğunu ve gelecekte fonksiyonel bir ürün olarak değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Çekin ve Sertoğlu (2007) yaptığı çalışmada mesir macunun her derde deva olduğu, ruh ve sinir hastalıklarına iyi geldiği, çocuk hastalıklarında ve çocuk sahibi olmada etkili olduğu, akrep, çyan, yılan sokmalarına etkili olduğuna inanıldığını vurgulamıştır.

Yapılan bu çalışmada somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilen mesir macunun fonksiyonel özellikleri incelenmiş olup sağlık açısından faydalarına değinilmiştir. İlgili literatür incelenerek çalışmaya katkı sağlanmıştır. Böylece gelecekte yapılacak olan araştırmalar için de fayda sağlaması hedeflenmiştir. Çalışmada mesir macunun fonksiyonel gıdalar/besinler kapsamında değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda fonksiyonel gıdaların kültür ile de ilişkilendirilebileceği görülmüştür. Çalışma kapsamında sunulan öneriler şunlardır:

- Fonksiyonel gıdaların somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirildiği çalışmaların sayısı arttırılmalıdır.
- Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesine kayıtlı 5 gastronomik ürün bulunmaktadır. Oysaki Türk mutfağı dünyada hatırı sayılır bir yere sahiptir ve ürün bakımından zengindir. Bu ürünlerin coğrafi işaret (mahreç) alması konusunda çalışmalar hızlandırılmalıdır.
- Fonksiyonel gıdaların Türkiye'de yeni bir trend olması sebebiyle çalışmalar sınırlıdır. Türk kültürüne ait ürünlerin fonksiyonel özellikleri ve sağlığa faydaları hakkındaki çalışma sayıları arttırılmalıdır.
- Yerel halk somut olmayan kültürel miras hakkında bilinçlendirilmeli, korunması gerektiğini kavramalı, nesilden nesle aktarılmasına önem vermeli ve ülke ekonomisine katkısı olduğu konusunda bilgilendirilmelidir.
- Somut olmayan kültürel miras kapsamında gastronomik unsurların tanıtılabileceği konferans, sempozyum, kongre sayısı arttırılmalıdır.
- Festivaller bir ülkenin kültürünü, gelenek ve göreneklerini tanıtılabilecek bir unsurdur. Bu nedenle yerli ve yabancı turistlerin ülkenin kültürel değerlerini tanıyabileceği festival ve etkinlik sayısı ve gastronomik ürünlerin cazibesi arttırılmalıdır.

Etik Beyan

“*Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Fonksiyonel Gıdalar: Mesir Macunu Örneği*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abdumamatova, D. (2018). *Kırgızistan'ın somut olmayan kültürel mirasının turistik ürün olarak pazarlanması* (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Ariga, T. ve Seki, T. (2005). *Functional foods from garlic and onion* (pp. 433-489). CRC Press.
- Aruoma, O. I., Landes, B., Ramful-Baboolall, D., Bourdon, E., Neergheen-Bhujun, V., Wagner, K. H. ve Bahorun, T. (2012). Functional benefits of citrus fruits in the management of diabetes. *Preventive Medicine*, 54, 12-16.
- Ben-Nun, L. (2018). *Health effects of onions*. BN Publication House: Beer-Sheva, Israel.
- Brace, L. D. (2002). Cardiovascular benefits of garlic (allium sativum l). *Journal of Cardiovascular Nursing*, 16(4), 33-49.
- Coşkun, T. (2005). Fonksiyonel besinlerin sağlığımız üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 48, 69-84.
- Çapar, G. ve Yenipinar, U. (2016). Somut olmayan kültürel miras kaynağı olarak yöresel yiyeceklerin turizm endüstrisinde kullanılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, 100-115.
- Çekin, M. ve Sertoğlu, E. (2007). Mesir, Merkez Efendi, *Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği yayını*, 33-43, İstanbul, Türkiye.
- Erbaş, M. (2006). Yeni bir gıda grubu olarak fonksiyonel gıdalar. *Türkiye 9. Gıda Kongresi*. 24-26 Mayıs.
- Giritlioğlu, İ., Avcıkurt, C. ve Savaş, E. (2010). Production of traditional Turkish mesir paste. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 8(2), 227-231.

- Gülden, B. (2019). *Türkçe öğretim programlarının ve Türkçe ders kitaplarının kültür aktarımı bağlamında somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından incelenmesi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güven, A. N. (2010). *Mesir macununun antioksidan aktivitesinin ve reolojik özelliklerinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güven, A. ve Gülmez, M. (2006). Fonksiyonel gıdalar ve sağlıkla ilişkisi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 12(1), 91-96.
- Hasler, C. M. (2002). Functional foods: benefits, concerns and challenges -a position paper from the American council on science and health. *the Journal of Nutrition*, 132(12), 3772-3781.
- Hasler, C. M., Kundrat, S. ve Wool, D. (2000). Functional foods and cardiovascular disease. *Current Atherosclerosis Reports*, 2(6), 467-475.
- Henry, C. J. (2010). Functional foods. *European Journal of Clinical Nutrition*, 64(7), 657-659.
- Joye, I. J. (2020). Dietary fibre from whole grains and their benefits on metabolic health. *Nutrients*, 12(10), 3045.
- Karaduman, Y. (2011). Fonksiyonel gıdalar. *Conference: 1. Uluslararası Katılımlı Ali Numan Kırarç Tarım Kongresi ve Fuarı*. Eskişehir-Turkey 2(2), 1061-1065.
- Karavelioğlu, B. ve Hoca, M. (2022). Potential effects of onion (*allium cepa* l.) and its phytochemicals on non-communicable chronic diseases: a review. *the Journal of Horticultural Science and Biotechnology*, 97(1), 24-33.
- Kaur, S. ve Das, M. (2011). Functional foods: an overview. *Food Science and Biotechnology*, 20(4), 861-875.
- Khanum, F., Anilakumar, K. R. ve Viswanathan, K. R. (2004). Anticarcinogenic properties of garlic: a review. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 44(6), 479-488.
- Kurt, B. (2020). Somut olmayan kültürel miras unsurlarından yöresel yiyecekler: kınalı ekmek. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 20-32.
- Kültürportali (2022). Mesir macunu festivali. 11.03.2022 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/mesirmacunufestivali> adresinden edinilmiştir.
- Kwak, N. S. ve Jukes, D. J. (2001). Functional foods, part 1: the development of a regulatory concept. *Food Control*, 12(2), 99-107.
- López-Varela, S., González-Gross, M. ve Marcos, A. (2002). Functional foods and the immune system: a review. *European Journal of Clinical Nutrition*, 56(3), 29-33.
- Ma, G., Zhang, L., Sugiura, M. ve Kato, M. (2020). *Citrus and health, in the genus citrus* (pp. 495-511). Woodhead Publishing.
- Martín-Peláez, S., Covas, M. I., Fitó, M., Kuřar, A. ve Pravst, I. (2013). Health effects of olive oil polyphenols: recent advances and possibilities for the use of health claims. *Molecular Nutrition & Food Research*, 57(5), 760-771.
- Mevka (2022). Dünyada ve ülkemizde somut olmayan kültürel miras listesi. 11.03.2022 tarihinde <https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyVgGDNb121202121409PM.pdf> adresinde edinilmiştir.
- Milner, J. A. (2000). Functional foods: the US perspectives. *the American Journal of Clinical Nutrition*, 71(6), 1654-1659.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği. *Milli Folklor Dergisi*, 11(82), 6-12.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Oksel, F., Taneli, B. ve Hakerlerler, H. (1997). Geleneksel mesir macunundaki eser element düzeyleri. *Ege Tıp Dergisi*, 36(3-4), 95-98.
- Öncebe, S. ve Demircan, V. (2019). Tüketicilerin fonksiyonel gıda tüketimini etkileyen faktörler. *Akademik Gıda* 17(4),497-507, Doi:10.24323/akademik-gida.667263.
- Pareek, S., Sagar, N. A., Sharma, S. ve Kumar, V. (2017). Onion (*allium cepa* l.). *Fruit and Vegetable Phytochemicals: Chemistry and Human Health*, 2, 1145-1162.
- Rahman, M. S. (2007). Allicin and other functional active components in garlic: health benefits and bioavailability. *International Journal of Food Properties*, 10(2), 245-268.
- Reames, E. (2012). *Nutritional benefits of seafood*. Southern Regional Aquaculture Center.
- Romani, A., Ieri, F., Urciuoli, S., Noce, A., Marrone, G., Nediani, C. ve Bernini, R. (2019). Health effects of phenolic compounds found in extra-virgin olive oil by-products, and leaf of *olea Europaea*. *Nutrients*, 11(8), 1776.
- Seçim, Y. (2018). Türk mutfagında kullanılan bazı fonksiyonel gıdalar ve özellikleri. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Sidhu, J. S., Kabir, Y. ve Huffman, F. G. (2007). Functional foods from cereal grains. *International Journal of Food Properties*, 10(2), 231-244.
- Tan, T. (2021). *Fonksiyonel gıdalar ve gıda destek ürünleri ile ilgili yasal düzenlemelerin analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Tezcan, M. (2000). *Türk yemek antropolojisi yazıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- UNESCO (2022a) UNESCO Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesi. 07.03.2022 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi> adresinden edinilmiştir.
- UNESCO (2022b). Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) ihtisas komitesi. 07.03.2022 tarihinde https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Sektor/Kultur/sokum_bb.pdf adresinden edinilmiştir.
- Üstün, N. Ş. ve Karaosmanoğlu, H. (2017). Sert kabuklu meyveler ve fonksiyonel özellikleri. *Meyve Bilimi*, 1, 142-148.
- Yaktine, A. L. ve Nesheim, M. C. (Eds.). (2007). *Seafood Choices: Balancing Benefits and Risks*, National Academies Press.

- Yerlikaya, O., Meriç, Ş., Gücer, L., Akan, E. ve Kınık, Ö. (2016). Fonksiyonel gıdaların insan sağlığı açısından yeni bir bakış: fonksiyonel gıda bileşenlerinin oluşturabileceği riskler. *Türkiye 12. Gıda Kongresi*, 5-7 Ekim.
- Yoleri Artar, Ç. (2021). *Türkiye ve Japonya özgün eğitiminde somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) yaklaşımları ve periyodik raporlar üzerinden karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YUCİTA (2022). Mesir macunu. 11.03.2022 tarihinde <http://yucita.org/uploads/tescilliurunler/958.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Yurdakul, A. (2019). *Gastronomik bir değer ve kültürel miras olarak mesir macunu* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

EXTENDED ABSTRACT

Nutrition need is known as the basic need of people. However, this need varies according to the culture, traditions and beliefs of the people. For this reason, the need for nutrition is not only considered as a condition of sustaining life, but also reflects the characteristics of the society to which it belongs. Culture is the main indicator of our food and is learned from an early age. For this reason, it is possible to say that foods are integral parts of culture. Factors such as health concerns, changes in eating and drinking habits, the rush of daily life, the desire to age healthy and the awareness of consumers about eating have led to the emergence of differences in the eating and drinking habits of individuals. With the effect of all these, the concept of functional food emerged in Japan in the 1980s. These foods are defined as "foods that, in addition to their nutritional properties, have effects that reduce the risk of disease, protect health, regulate body functions depending on one or more components, and these effects have been scientifically proven".

In the historical process, the feeding function of food has left its place to ancestry, spiritual and cultural images with many changes. Food is seen as a function of self-expression of individuals, as well as improving the belonging, neighborhood, friendship, unity and togetherness of people belonging to the same society. In recent years, food has been more associated with culture and expressed as an element of attraction. The use of nutrients in the treatment and prevention of health-related diseases dates back to ancient times. In recent years, scientific research on foods, scientific studies on food-health relations, increasing consumer awareness, finding new foods have brought functional foods to the fore. Because functional foods are foods that are consumed in the form of food in daily nutrition, do not contain synthetic substances, have a nutritive effect and at the same time reduce the risk of disease formation with various factors, positively affect health and provide a good mood for people. In this study, the functional properties of mesir paste, which is evaluated within the scope of intangible cultural heritage, were examined and its health benefits were mentioned. A content analysis was made by examining the relevant literature and contributed to the study. Thus, it is aimed to provide benefits for what will be done in the future. In the study, it was concluded that mesir paste can be evaluated within the scope of functional foods/nutrients. At the same time, it has been seen that functional foods can be associated with culture. It has been proven by scientific studies that mesir paste has strong antioxidant properties. At the same time, appetite, diuretic, gas removal, increasing bowel movements, curing colds and aphrodisiac effects can be counted among the health benefits of mesir paste. Mesir paste is a kind of paste that is formed by combining 41 spices and medicinal herbs. The production of mesir paste is around 500,000 tons per year in Turkey. 97-98% of the paste produced is exported to the domestic market and 2-3% to foreign markets. Among the exported countries; Saudi Arabia, Kuwait, Libya, Qatar, Jordan, Israel, Iran, Iraq, England, Russia, Italy, Netherlands, France and Germany. Manisa Mesiri Promotion and Tourism Association applied for the geographical indication of mesir paste on 11 November 2013 and received the Mahreç (geographical indication) mark as of 21 March 2018. Mesir paste has been registered for protection since this date (within the scope of Industrial Property Law No. 6769).

This study is aimed to evaluate mesir paste, which contains 41 kinds of herbs and spices in its composition and which is known to have various benefits for human health, and which is also considered within the scope of intangible cultural heritage, within the scope of functional foods. Within the scope of the research, information about functional foods and mesir paste was revealed by scanning the relevant literature. The study is important in terms of contributing to the relevant literature and revealing the functional properties of mesir paste, which is within the scope of intangible cultural heritage. At the same time, it will provide researchers with a perspective in terms of evaluating the functional properties of "Ceremonial Kebab, Turkish Coffee and Fine Bread Making and Sharing Culture: Lavash, Katırm, Jupka, Yufka", which are included in Turkey's intangible cultural heritage list.

Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Yurtdışında Yerleşik Yaşayan Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarının Analizi

Ahmet TOKMAK¹ ve İlyas KARA²

Öz

Tarih boyunca çeşitli sebeplerle yaşadıkları coğrafyalardan ayrılarak farklı ülkelerde diaspora oluşturan Türkler bugün 20 milyon kişilik potansiyeli ile siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak önemli bir güç haline gelmişlerdir. Günümüzde ise var olan siyasi sınırlar ve ulus devletlerin inşa sürecinin tamamlanması göç gerçeğini farklı bir boyuta taşımıştır. Yaşanan savaşlar, ülke içinde gerçekleşen karmaşa ortamı, salgın hastalıklar, ekonomik faktörler vb. sebeplerle gerçekleşmeye devam eden göçler diasporalara yönelik yürütülecek faaliyetlerin önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatı Türk dünyası ülkelerinin potansiyellerini ortaya çıkarması açısından stratejik bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Tarihsel arka planlarına bakıldığında Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinin acılı ve sancılı süreci bağımsızlıklarıyla birlikte vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi konusunda özel bir farkındalık ortaya çıkarmıştır. Bu farkındalık günümüzde üye ülkelerin soydaşlarına yönelik politikalarına ve faaliyetlerine etki etmektedir. Bu alışmada Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan devletlerinin diasporalarına ilişkin politikaları genel yapı ve işleyiş açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Nitel bir araştırma olarak yürütölen bu çalışmanın verileri ilgili ülkelerin resmi iletişim ağlarında servis edilen haberlerden seçilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre Türk dünyasında tek milletin birden fazla diasporası olmaz anlayışının her geçen gün güç kazandığı ve bu durumun ülkelerin diaspora politikalarına yön verdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Diaspora, Türk Diasporası, Türk Dünyası, Vatandaşlık

Analysis of the Practices of the Organization of Turkish States Countries for their Citizens Living Abroad

Abstract

Turks who have left their geographies and created diaspora in different countries due to a variety of reasons throughout history have become a politically, socially and economically significant power with a potential of 20 million people in the present day. Today, the existing political borders and completion of the construction of nation states have escalated the reality of migration into a different dimension. Migrations that continue to take place due to reasons such as wars, state of chaos within the country, epidemics and economic factors also increase the significance of activities to be carried out against diaspora even further every passing day. In this context, Organization of Turkic States subsists as a strategic institution for Turkic states to reveal their potential. Considering the historical background, the painful independence process of the member states of Organization of Turkic States has raised special awareness on developing citizenship consciousness, besides their independence. Today, this awareness impacts on the politics and activities of the member states against their cognates. This paper aims to discuss the diaspora policies of Turkey, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Uzbekistan that are the member states of Organization of Turkic States in terms of general structure and functioning. Data of the study which was carried out as qualitative research were chosen from the news served on official communication networks of the abovementioned states. According to the study results, it was determined that the understanding that one nation may not have more than one diaspora in the Turkic world gained strength every passing day and this condition channeled the diaspora policies of the states.

Key Words: Organization of Turkic States, Diaspora, Turkic Diaspora, Turkic World, Citizenship

Atıf İçin / Please Cite As:

Tokmak, A. ve Kara, İ. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinin yurtdışında yerleşik yaşayan vatandaşlarına yönelik uygulamalarının analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 677-690. doi:10.33206/mjss.1251578

Geliş Tarihi / Received Date: 15.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.03.2023

¹ Dr. - Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ölçme Değerlendirme Merkezi, tokmak87@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-3902-5825

² Dr. Öğr. Ü. - Amasya Üniversitesi Eğitim Faköltesi, ilyas.kara@amasya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4755-0037

Giriş

*“Vatanına bağlanmayan halk olmaz,
halkını sevmeyen yiğit olmaz!”
Kırgız atasözü (Doğan, 2000, s. 210)*

“Türk” kelimesinin ortaya çıkışına yönelik tarihçiler ve dilbilimciler tarafından yapılan farklı değerlendirmelerde; Türk kelimesinin kökeni Göktürk devletine kadar dayandırılmakta; miğfer anlamında kullanılan Tu-kie sözcüğüne atıf yapılmakta, Hz. Nuh'un oğluna verilen bir isim olarak anılmakta veyahut ilmi bir açıklama olarak türemek fiilinden "türe, töre, törümek, törük, türeyük, türük, türk" şeklinde zamanla şekillendiği ifade edilmektedir (Durmuş, 2017, s. 40). Literatürde Türk kelimesinin kökeni veya ortaya çıkışına yönelik olarak yapılan farklı değerlendirmeler olmasına rağmen yüklenen anlam itibarıyla bugün farklı coğrafyalarda bulunan diasporalarıyla uluslararası arenada Türk varlığı çeşitli alanlarda etki uyandıran boyutuyla hayatını sürdürmektedir. Türkler farklı coğrafyalar üzerinde yerleşmiş, Çin' in iç kısımlarından Tuna boyuna değin yaşama imkânı bulmuş bir kavimdir (Ortaylı, 2020, s. 16). Türklerin tarihi köklerine bakıldığında merkezi yaşam alanlarının Orta Türkistan olduğu ve buradan değişik coğrafyalara yayıldıkları söylenebilir (Bedirhan, 2019, s. 15). Türkistan ifadesinin ilk kez İranlı coğrafyacılar tarafından Türklerin yaşadığı yerleri anlatmak amacıyla kullanıldığı düşünülmekle birlikte bu bölge; kuzey kesimden Sibiryaya, güney taraftan Tibet-Hindistan-Afganistan-İran, doğuda Gobi Çölü, batı taraftan ise Hazar denizi ile sınırlanan bir bölgeyi tarif etmek için kullanıldığı söylenebilir (Delican, Kaya, 2021, s. 1553). Bu bölge, Çin'in işgal altında tuttuğu 1.503.563 km² alanlık Doğu Türkistan ve 3.836.503 km² alandan oluşan Batı Türkistan olmak üzere toplamda 5.340.066 km² alandan oluşmaktadır. Türkistan olarak tanımlanan bölgede Doğu Türkistan Türkleri olarak Uygur Türkleri, Kazaklar ve Kırgızlardan, Batı Türkistan bölgesi için ise Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve Karakalpaklardan bahsedilebilir. Türk topluluklarının çeşitliliği açısından oldukça zengin bir bölge olan Türkistan'ın; tarih boyunca bölgede yaşanan siyasi karışıklıklara rağmen, geçmişte bölgenin Hunlar, Uygurlar ve Göktürkler tarafından tamamıyla bir Türk ülkesi olarak kullanılmış olmasının getirdiği birliktelik kültürü ile Türk karakterini muhafaza ettiği söylenebilir (Bal, tarihsiz, s. 7).

Türklerin varlığına, yaşadıkları coğrafyaya ve sahip oldukları özelliklere ilişkin Çin ve Rus kaynaklarında oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. Çin kaynaklarında Proto Türkler için uzaktan gelen kavimler diye bahsedilmiş, Türklerin sağlıklı bir devlet ve iyi bir askeri yapı altında dönemin güçlü imparatorluklarında biri olan Hun devletinin temellerini oluşturdukları ifade edilmektedir (Ekrem, 1997; Wang-Kuo, 1956). Rus kaynağı olarak manastırlarda yazılan letopislerde (yıllık) ise Kıpçak Türkleri ile girişilen mücadeleler sonucu kaleme alınan olumsuz, aşağılayıcı Türk tasvirleri, Altın Orda Türklerinin yok sayılması, Hristiyan topluluklardan destek görme gayesiyle karalayıcı Osmanlı söylemleri; Rus Çarlığı ve Osmanlı devletinin yıkılması ile birlikte Sovyetler – Türkiye Cumhuriyeti bağlamında olumlu bir zemine oturmuştur. Ancak Sovyetlerin dağılma sürecinde milliyetçi söylemler ile gelişen etnik çatışmalar bölgenin Türk halklarına yönelik zulmedici politikalar izlenmesine neden olmuştur (Kara, 2021; Kemaloğlu, 2015; Zenkovsky, 1983). Avrupa kaynaklarında ise Batı Hunları döneminde gelişen ve kalıcı olan anlayışın Türklerle ilişkin abartılı ve olumsuz bir anlatım ortaya çıkardığı görülmektedir (Cazes, 1904; Atalay, 2010). Çin, Rus ve Avrupa kaynaklarında Türklerle ilişkin yapılan anlatım ve tasvirlerden farklı olarak Kazak, Kırgız, Azeri ve Özbek yazınında ise Türklüğe ve Türklerle ilişkin ortak yaklaşımlar ve anlatımlar olduğu, kültürel- sosyal yaşama ilişkin benzer yaşantıların devam ettirildiği, Türklerin mert, adaletli, iyiliksever, saygılı ve hoşgörülü bir millet olarak anıldıkları görülmektedir (Alimbekov, 1996; Bostanova, 2022; Kuliyeva, 2013; Yüce ve Khamrabaeva, 2020).

Türk tarihi için göçler tarihinin önemli bir kısmını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsedilen bu göç hali her ne kadar Türk yaşantısının bir karakteri olarak kabul edilse de Türkler tarih boyunca farklı sebeplerle büyük kitleler halinde ya da küçük gruplara parçalanmış şekilde göç etmişlerdir. Bu göçlerin farklı türde sebepleri olmakla birlikte Orta Asya bölgesinin nüfus yapısının çeşitliliği bu göçler ile açıklanabilir. Bu bağlamda Orta Asya coğrafyasının türdeşlik ve etnik karmaşıklık olarak iki zıt özelliği bünyesinde barındırdığı değerlendirilebilir. Bu ikili hali bölgede yaşayan halkların çoğunluğunun ana dil olarak Türkçeyi kullanmaları ve zıt olarak bölgenin nüfus yapısının çeşitliliği şeklinde çözümlenmek uygun olacaktır (Tazhkuran, 2018, s. 8).

Türklerin yakın tarih içerisinde bağımsız birer devlet olarak var olmalarına ilişkin nihai olarak Sovyetler birliğinin dağılma süreci etkili olmuştur. Örneğin; her ne kadar Kazak Türklerinde bağımsızlık mücadelesi uzun yıllar varlığını sürdürmüş olsa da; Çar I. Nikola sonrası tamamıyla Rus hâkimiyetine

girilmiş, Moskova adına Kazakistan'ı yöneten kızıl balyoz Goloşekin'in zulüm-kâr politikalarının acısı çekilmiş, Rusların Azerilere yönelik Gence katliamı, 1905-1907 Azeri katliamları yaşanmış, Kırgızların Ruslara karşı 1898 Andican isyanı ve 1916 isyanları sonrasında uğradıkları katliamlar bağımsızlık yolunda sonuca ulaşamayan mücadeleler olarak kalmıştır (Akın, 2018, s. 2195; Gürbüz, 2019, s. 282; Kafkasyalı, 2012, s. 169). Ancak Rus hâkimiyetinde geçirilen süre boyunca Türklerin bağımsızlık düşüncesi hiçbir zaman sönmemiştir. Rusların bu topluluklar için sürekli önlemsel hatta çoğu zaman insanlık dışı politikaları ve bölge insanlarını asimile edecek politikalar üretmeleri bunun ispatı niteliğindedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesini hazırlayan pek çok farklı etken değerlendiriliyor olsa da temel sebep Batı Bloğu ile girdiği mücadele olarak değerlendirilebilir. Batı Bloğu ile girilen bu yarışın Sovyet ekonomisine getirdiği yük yine dağılma sürecinin en önemli etkenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Birliğin dağılma sürecindeki muhatap Başkan Mihail Gorbaçov'un bu süreci durdurmak için attığı yeniden yapılandırma adımları ise nihai sonuca ulaşamamıştır. Ancak Gorbaçov'un birliğin yenilenmiş bir şekilde yeniden dizaynını hedefleyen referandum çağırısı Türk devletler dahil olmak üzere 9 Sovyet Cumhuriyet'inde karşılık bulmuştur. Birliğin dağılmaması adına büyük anlam içeren bu referandumun Sovyetler Birliği lehine sonuçlar ortaya çıkarması her ne kadar kafa karıştırıcı olarak görünse de bağımsızlık yanlısı hükümetlerin referandumun meşru ve hukuki bir şekilde gerçekleştirilmediğini açıklayan beyanları durumu açıklar niteliktedir. Nitekim birliğe bağlı Türk Cumhuriyetleri'nde sözü geçen referandumun baskı unsuru ile gerçekleştirildiği söylenebilir. Referandum sonrası oluşturulan "Egemen Devletler Birliği" anlaşmasının uzun soluklu olamaması, Gorbaçov'un attığı adımlarla krizin derinleştiğinin hissedilmesi ile birlikte gerçekleşen askeri darbe girişiminin ise birliğe bağlı devletlerin birlikten ayrılış süreçlerini hızlandırdığı söylenebilir.

Sovyetlerin dağılması ile federasyon devleti statüsünden kurularak bağımsız birer devlet olarak varlığını sürdürecektir Türk devletlerinin, birlikten ayrılan diğer devletler gibi bu sürecin getirdiği zorluklar ile pek çok sıkıntı yaşadığı söylenebilir. Bunlar arasında üretim, pazar sıkıntısı gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra eğitim, sağlık gibi birçok toplumsal konu bu sıkıntılı adaptasyon sürecine eşlik etmiştir. Sovyetlerin dağılması öncesinde veya dağılma sonrası Türk toplulukları Asya ve Avrupa coğrafyasında geniş bir alana yayılmışlardır. Sovyet döneminde göçe zorlanan ya da yaşanan baskı ve zulümler neticesinde topraklarını terk etmek zorunda kalan Türkler günümüz farklı siyasi sınırları içerisinde vatanlarına bağlılıkları devam eden diasporalar şeklinde varlıklarını korumaya devam etmektedirler. Kendi vatanlarının bağımsızlığına ilişkin herhangi bir sorunu olmayan, kendi ülkelerine gidip gelmekte herhangi bir sorun yaşamayan Türk diasporaları dışında halen bağımsızlık mücadelesi vererek öz yurtları için girişimlerde bulunan Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri gibi farklı Türk toplulukları da bulunmaktadır.

Günümüzde bağımsız Türk devleti olarak varlığını sürdüren devletler olarak Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, de facto statüsüyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olmak üzere 7 ülke sayılabilir. Bunun yanında Başkurdistan, Çuvaşistan, Tataristan, Tuva, Yakutistan ise Türklerin çoğunluk olduğu Rusya devletine bağlı özerk cumhuriyetler olarak değerlendirilmektedir. Altay, Balkar, Dağıstan, Hakasya, Karaçay ise Türklerin azınlık konumunda olduğu diğer özerk cumhuriyetler olarak sayılmaktadır. Türklerin yaşadığı özerk bölge statüsünde ise Gagavuzya, Karakalpakistan, Nahçıvan, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Şunhua Salar Özerkliği, Sunan Yugur Özerkliği, Aksay Kazak Özerkliği, Kızılsu Kırgız Özerkliği sayılabilir. Sayılan bu ülke, özerklikler ve bölgeler içerisinde yaşayan Türk toplulukların çoğunluğunun kendi öz kültürlerine uygun bir yaşam ve anlayış ile hayatını devam ettirdikleri söylenebilir. Ancak öncelikle Türklerin azınlık olduğu özerk cumhuriyetlerde olmak üzere özerk cumhuriyetlerde kültürel asimilasyon ve farklı dini inanış formlarının yaygınlaşmış olduğu görülmektedir.

Bağımsız Türk devletleri içerisinde gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı sonunda elde ettiği bağımsızlık statüsü ile Dünya kamuoyunda stratejik lider ülke konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti bugün bağımsız diğer Türk devletleri ile olan ilişkilerini sağlam tutmak için ortak olarak ekonomik ve sosyal politikalar geliştirmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlığını elde edebilecek diğer Türk toplulukları için her zaman hazır olunması gerektiğine ilişkin söylemi bu açıdan önemlidir. Diğer Türk toplulukların bağımsızlıklarına hazırlık yapmak onları sadece yurdumuza kabul etmek, gelmelerini beklemek olmamalı, o güne değin kültürel bağlar sağlam tutulmalı, dil, inanç ve kültür birliği korunmalı yönünde yaptığı açıklamalar Türk birliğinin sağlanabilmesi açısından atılacak temelin ilk adımları olarak değerlendirilebilir (Bay, Alimbekov, Mete, Cüçük ve Yokuş, 2017, s. 57). Ancak Sovyetlerin dağılması sonrası Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını elde etmesi ile ilgili dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel'in söylemi ise Atatürk döneminde belirlenen politikadan uzaklaşabileceğini düşündürmüştür. Süleyman Demirel'in Türk Cumhuriyetleri'nin Sovyetlerin dağılması ile elde edecekleri

bağımsızlık statüsü ve Pantürkizm ile ilgili sorulan soruya verdiği cevap olarak; stratejik olarak Rusya ile ortaklığımıza zarar verecek Rusya'yı kışkırtacak hiçbir adım atmamalıyız ifadeleri Türk Dünyasına yönelik belirlenecek politikalar açısından o dönem için bazı ipuçlarını vermiştir. Öte yandan bağımsızlığını elde eden Kazakistan'ın devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev ise ilk yurt dışı ziyaretlerini Türkiye'ye gerçekleştirmişlerdir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu birliğin ve ilişkilerin geliştirilmesi için atılması gereken her türlü adımın atılacağını sinyallerini vermiştir. Kazakistan ile gerçekleştirilen iş birliği anlaşmaları ve sonrasında Süleyman Demirel'in Orta Asya ziyaretleri bu durumun ispatı niteliğinde değerlendirilebilir (Çapa, 2019, s. 7-17).

Türkiye'nin bölgesel avantaj ve stratejik üstünlüğünün diğer Türk devletleri için önemi günümüzde hala gerçekliğini korumaktadır. Türki Cumhuriyetlerin Türkiye ile gerçekleştirdikleri teşkilatlanma çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği- Türk Konseyi eski adıyla 2009 yılında kurulan örgütlenme çalışması ülkeler arasında kapsamlı bir iş birliği imkânı sağlamak amacıyla kurulmuş olsa da örgütün ortaya çıkış motivasyonu 1992 yılından itibaren gerçekleştirilen Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'ne dayandırılabilir. Temel olarak derinlemesine iş birliği amacıyla oluşturulan örgüt aynı zamanda ülkeler arasında kurulacak iş birliği köprüleri ile kültürel olarak Türki Cumhuriyetler arasında birlik ve dayanışmanın oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'dir. Gözlemci üye statüsünde ise Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Üye ülkelerin halkları arasında asırlardır var olan kültürel birliğin getirdiği güç bugün bu ülkeler arasında kurumsal bir teşkilatlanma yapısı ile daha sağlam temeller üzerinde var edilmeye çalışılmaktadır. Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı milliyetçi yapı imparatorluklar döneminin sonunu getirirken halkların kendi milliyetlerine yönelik anlamlı bir farkındalık kazanmasını sağlamıştır. Çok uluslu toplum düzeni için bir dezavantaj olarak değerlendirilen milliyetçi düşünce anlayışı günümüzde ise her geçen gün daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Özellikle Türk dünyası için bu yapının korunması ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgenin zengin yer altı kaynakları, Rusya'nın bölgede domine edici bir güç unsuru olarak varlığını koruması, Çin'in ırkçı ve İslamofobi politikaları Türk birliğine verilmesi gereken önemin sebepleri olarak sıralanabilir. Bu bağlamda hali hazırda var olan teşkilatlanmanın Türki Cumhuriyetler arasında ekonomik iş birliğinde olduğu kadar, toplumsal konularda, dil, din, vatandaşlık bağı konularında politikalar üretmesi elzem hale gelmiştir. Bu bağlamda Türk Konseyi Ortak Diaspora Çalışmaları çok kıymetlidir.

Diaspora kavramı eski çağlardan beri varlığını koruyan bir kavram olarak insan gruplarının farklı coğrafyalara çeşitli sebeplerle gerçekleşen göçleri sonucunda ortaya çıkan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu kavram geçmişten günümüze Yahudi, Ermeni ve Yunan toplulukları için kullanılan tanımsal yapısından bağımsızlaşarak ülkesinden kopmuş, yıllar içerisinde vatani dışında yaşayan farklı topluluklar içinde kullanılmaya başlanmış ve göçler sonrası gelişen uluslararası siyaset diline yerleşerek, etimolojik varlığından bağımsız, farklı dillerde aynı şekilde kullanılan bir kelime haline gelmiştir. Nitekim Simon Dubnov tarafından bu kelimenin sınırlı olarak sadece Yahudiler için kullanılma çağrısı karşılık bulamamış kavramın kullanımına ilişkin 20. Yüzyılda artan göç hareketlilikleriyle birlikte önemli bir genişleme yaşanmıştır (Yaldız, 2013, s. 293). Ancak kelimenin taşıdığı tarihsel anlam ve yurt dışında oluşturabileceği olumsuz algı ve anlamsal kargaşadan kurtulmak, diaspora kelimesinin içerdiği anlamın daha anlaşılır ve Türkçe kelimelerle ifade edilmesi bağlamında; Yurtdışı Türkler, Yurtdışı Nüfus, Yurtdışı Yerleşik Türkler gibi söz grupları diaspora kavramı yerine tercih edilebilir. Öte yandan bu çalışma boyunca konunun farklı şivelere sahip Türk topluluklarını barındıran yapısı ve diaspora kelimesinin anlamsal kapsayıcılığı gibi nedenlerle yer yer diaspora kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Günümüzde göç olgusunun tüm dünya devletleri için politikalar üretilmesi gereken bir konu haline gelmesi son yıllarda yaşanan göç hareketliliğinin artması ile açıklanabilir. Orta Doğu coğrafyasında gerçekleşen iç savaşlar, karışıklıklar Arap baharı olarak anılan sürecin etkileri ile Suriye iç savaşı, Covid-19 salgın süreci, Rusya-Ukrayna savaşı göç olgusunun bileşenlerini her geçen gün derinleştirmiştir. Yaşanan bu kargaşa ve çatışmaların ilk etkisi göç bağlamında Türkiye ve Avrupa ülkeleri üzerinde olmuştur. Hem Türkiye hem Avrupa ülkeleri gerçekleşen göçler sonucunda farklı milletlerin kendi ülkelerinde oluşturduğu diasporalara ilişkin politikalar üretmeye devam etmektedir. Aynı zamanda ülkelerin iç siyaset konusu yapılarak insani olguların zaman zaman görmezden geldiği göç olgusu halen tartışılmaya ve ülkeler özelinde pek çok dengenin değişmesine neden olmaktadır. Geçmişe bakıldığında benzer şekilde göçlerin yaşandığı görülmekle birlikte, Türkiye diasporası özelinde, bu göçlerin Türkiye ve Avrupa devletleri arasında imzalanmış güçle anlaşmaları ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Avrupa ülkelerine misafir işçi

statüsünde giderek çalışmak ve geri dönmek üzerine kurgulanmış bir planın farklı işlemleriyle bugün Avrupa ülkelerinde güçlü bir Türk diasporası oluşmuştur (Aydın, 2021, s. 16; Bayram, 2022, s. 30). Kastedilen bu diaspora çoğunlukla Türkiye diasporası şeklinde anılmaktadır. Öte yandan Avrupa ülkelerine yayılmış olan Türki Cumhuriyetlere ait Kazak, Kırgız, Azeri ve Özbek diasporalarının varlığından da söz etmek mümkündür. Türkiye'nin Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile kurumsal olarak yürüttüğü çalışmalar Avrupa ülkelerini Türk diasporasının büyümesine yönelik önlemler alma ihtiyacı içerisinde bırakmıştır. Türkleri işçi statüsünde bir süre misafir ederek yurtlarına geri göndereceklerini düşünen Avrupalı devletler, Türklerin ülkelerinde kalıcı olarak yerleşmeleri, statü, para ve saygı kazanarak varlıklarını güçlendirmeleri ile birlikte bu durumun önüne geçmek adına ilk iş olarak aile birleşimlerini engelleme ya da minimum hale getirmek için çeşitli adımlar atmışlar, yabancı dil sınavı, vatandaşlık sınavı gibi uygulamalar ile sürecin zorlaştırılmasını sağlamak istemişlerdir. Ancak bugün halen Avrupa ülkelerinde 5,5 milyon yerleşmiş Türk vatandaşı bulunmaktadır. Türki Cumhuriyetlerle birlikte Türk diasporasının farklı ülke ve bölgelere yayılmış şekilde 15-20 milyon civarına ulaştığı söylenebilir. Geçtiğimiz yıllarda ulusal kamuoyunda Türk lobiciliği çok güçlü ve etkili olarak değerlendirilmiyor olmasına rağmen bugün Türk diasporasının oluşturduğu bu rakamsal güç ve kültürel birlikteliğin sağlam köprülerle yeniden inşa ediyor olması bu durumu değiştirmektedir.

Bu çalışma ile Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın farklı ülkelere yayılmış diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin, belirlenen ulusal politikaların neler olduğu araştırılmış, diasporalarına ilişkin vatandaşlık bağlamında bakışın nasıl olduğu tartışılmaya çalışılmıştır. Ortak bir Türk diasporasının varlığı ve bunun getireceği gücün neler olabileceği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışma boyunca şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin diasporalarına ilişkin faaliyetleri ve diasporaları konusunda belirledikleri politikalar nelerdir?
- Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerin diaspora faaliyetleri ve politikaları vatandaşlık olgusu bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Yöntem

Bu başlıkta çalışmanın metodolojisine ilişkin bilgilere yer verilmiş, bu bağlamda çalışmanın amacına bağlı olarak evren ve örneklem, süreçte kullanılan veri toplama kaynakları, elde edilen verilerin analiz süreci açıklanmıştır.

Bu çalışma Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin diasporalarına ilişkin politika ve faaliyetlerini incelemeyi ve yürütülen çalışmaların vatandaşlık olgusu bağlamında değerlendirilmesini hedeflemektedir. Çalışma nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür.

Nitel araştırma yöntemi bir konunun derinlemesine incelenmesine imkân sağlayan, bütüncül yaklaşım ve tümevarım dayalı analiz imkânı sunan farklı yöntemleri barındıran bir araştırma yöntemidir. Bu çalışma doküman analizi tekniği ile desenlenmiş, elde edilen verilerin analizi ise betimsel analiz ve yorumbilim yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma verileri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri tarafından servis edilen, farklı iletişim araçlarıyla kamuoyuna duyurulan; haber niteliği taşıyan söz konusu devletlerin diasporalarına ilişkin her türlü haber, resmi yazılı ve sözlü açıklamaları, teşkilat çalışmaları kapsamında ortaya konan raporlar, ulusal veya uluslararası yayın organlarında yayınlanan görseller içerisinde seçilmiştir.

Verilerin toplanması sürecinde üye ülkelerin resmi internet sitelerinde bulunan açıklamalar, ulusal veya uluslararası haberler, görseller, televizyon haberleri olmak üzere ayrılmış, her üye ülke için ayrı bir veri toplama süreci yürütülmüştür.

Çalışma kapsamında farklı 7 resmi internet adresinden veriler elde edilmiş, 6 farklı gazete taranmış, üye ülkelerin 6 resmi televizyon kanalı haberleri taranmıştır. Verilerin toplanması sürecine kaynaklık eden web sitesi, haber kanalı ve gazetelere ilişkin bilgiler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Veri Toplama Kaynakları

İlgili Ülke	Kaynak Türü	İnternet Adresi
Türkiye	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://ytb.gov.tr/
	Televizyon Kanalı	https://www.trtturk.com.tr/
	Televizyon Kanalı	https://www.trthaber.com/
	Televizyon Kanalı	https://www.trtworld.com/news/turkish-diaspora
	Gazete	https://www.turkiyegazetesi.com.tr/
Azerbaycan	Gazete	https://www.hurriyet.com.tr/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://president.az/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	http://diaspor.gov.az/
	Televizyon Kanalı	https://aztv.az/az
	Gazete	https://www.azadliq.info/
Kazakistan	Gazete	https://hurriyyet.az/az
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.akorda.kz/en
	Televizyon Kanalı	https://qazaqstan.tv/
Kırgızistan	Gazete	https://egemen.kz/
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://www.president.kg/ru
	Kırgız Ulusal Haber Ajansı	http://tr.kabar.kg/
Özbekistan	Televizyon Kanalı	https://www.ktrk.kg/ru
	Devlete Ait Resmi İnternet Sitesi	https://president.uz/en
	Gazete	https://ozbekistangazetesi.com/

Araştırmada kullanılacak verilere kaynaklık edecek platform, haber araçları ve televizyon kanalları içerisinde ülkelerin diasporalarına ilişkin her türlü içerik çalışmaya dahil edilmiştir. Aynı zamanda diaspora kavramı barındırmayan ancak doğurduğu anlam itibarıyla diaspora politikaları açısından değerlendirilebilecek köşe yazıları, haber yorumları da çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan görsellere Tablo 1' de sunulan internet siteleri üzerinden erişim sağlanmıştır. Elde edilen veriler içerisinden diasporalara ilişkin söylem, metin ve görseller vatandaşlık olgusu bağlamında değerlendirilmiştir. Vatandaşlık olgusuna ilişkin genel çerçeve için çalışmaya konu ülkelerin anayasalarında yer alan vatandaşlık tanımları dikkate alınmıştır. Araştırmaya dahil edilen veri toplama kaynakları üzerinden erişilen haber, rapor vb. içeriklere ilişkin sayısal bilgiler şunlardır;

Tablo 2. Veri Toplama Kaynaklarından Ulaşılan Verilere İlişkin İstatistikler

Ülke	Erişilen Kaynak Türü	Sayı
Türkiye	Haber	17
	Resmi İçerik	11
	Gazete, Köşe yazısı vb.	8
Azerbaycan	Haber	7
	Resmi İçerik	6
Kazakistan	Haber	4
	Resmi İçerik	3
Kırgızistan	Haber	8
	Rapor	3
	Resmi İçerik	2
Özbekistan	Haber	3
	Resmi İçerik	1
	Rapor	1

Bulgular

Türkiye Cumhuriyeti 1982 anayasasında Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk kabul edildiği ifade edilmiş ve bu durum Türk anne veya babadan olan her çocuğun vatandaşlık hakkı ile korunmuştur. Benzer şekilde Azerbaycan anayasasında da ülke toprakları içerisinde doğan ve Azeri vatandaşı anne-babadan olan herkese vatandaşlık hakkı tanınmış ancak karşılıklı hak ve yükümlülük ile siyasi ve hukuki bağlılık ifadeleri şerh düşülmüştür (Gönenç, 1998, s. 156). Kazak anayasasında ise vatandaşlık, devlet ve kişi arasında sağlamlaştırılmış olan siyasi ve sosyal bağ olarak açıklanmış, bu siyasi ve sosyal bağ ise hak ve sorumluluklarla tarif edilmiştir (Osanova, 2010, s. 12) Kırgızistan anayasasında bireye vatandaşlık hakkının tanınması ile ilgili bölümde Kırgızistan dışında yaşayan halkın mevcut yaşadığı sınır yöneticisi devlete ait vatandaşlık durumuna bakılmaksızın kolaylaştırılmış bir şekilde Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlığını elde etme hakkı olduğu ifade edilmektedir. Kırgız anayasasında yer verilen bu

durumun Kırgız devletinin diasporalarına ilişkin vatandaşlık bağlarının korunması ve güçlü tutulması amacıyla ele alındığı söylenebilir. Özbekistan anayasasında da benzer şekilde vatandaşlık kazanımı geniş bir çerçevede kapsayıcı şekilde ele alınmıştır. Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet statüsü olan Karakalpakistan Türklerine ilişkin aynı zamanda Özbekistan vatandaşı olarak kabul edilmelerine ilişkin madde bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak Özbekistan devletinin diasporalarına yönelik bakış ve politikalarının yukarıda bahsedilen anayasal vatandaşlık tanımlaması ile örtüşmediği söylenebilir.

Türk devletleri teşkilatı üye ülkelerin genel olarak vatandaşlık tanımını kapsayıcı bir çerçevede ele aldıkları, vatandaşlık kazanımına ilişkin anne-baba soy bağılılığının önemli bir kriter olarak gördükleri ve sınır dışında yaşayan halklarının vatandaşlıklarına ilişkin koruyucu bir duruş sergiledikleri söylenebilir. Bu durumun genel yorumu olarak tüm üye ülkelerin diasporalarını anayasal anlamda dikkate aldıkları, aynı zamanda ulusal güvenliğin sağlanması adına diaspora faaliyetlerinin kısıtlanması dışında tüm üye ülkelerin vatandaşlarına ilişkin hak ve sorumluk tanımları ile onları bağlayıcı bir çerçeve çizdikleri görülmektedir.

Araştırmaya konu olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye devletlerinin yurtdışında yaşayan vatandaşlarına ilişkin sayılar yaklaşık olarak şu şekilde belirtilebilir (KUIK, 2022; CSGB, 2022; ÖCDİK, 2023; ACİK, 2023; KCUİB, 2023);

Tablo 3. TDT Üye Ülkelerine Ait Yurtdışı Nüfus (Yaklaşık) Bilgileri

Ülke Adı	Yurtdışı Yerleşik Vatandaş Sayısı
Özbekistan	7-8 milyon
Türkiye	6 milyon
Kazakistan	5 milyon
Azerbaycan	3-4 milyon
Kırgızistan	600bin – 800 bin
TOPLAM	21-24 milyon

Türk Devletleri Teşkilatı Üye Ülkelerin Diaspora Politika ve Faaliyetleri

20. yüzyılda Avrupalı devletler başta olmak üzere farklı pek çok ülke ile imzalanan işgücü anlaşmaları yurtdışı Türk popülasyonunun artması adına önemli bir role sahip olmuştur. Yurtdışı Türk popülasyonunun artması, misafir işçi ve göçmen statüsünde değerlendirilen Türklerin yaşadıkları ülkelerde statü kazanmaları ile birlikte hem öz yurtları olan Türkiye için hem de geçici, göçmen olarak değerlendirildikleri ülkeler açısından ciddiye alınmalarını sağlamıştır. Bu süreç Türkiye'nin diaspora konusuna ilişkin politika ve faaliyet üretmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti işgücü anlaşmaları veya farklı sebeplerle yurtdışında yaşayan Türklerin sahip olduğu toplumsal statünün ve diasporalarının popülasyon olarak barındırdıkları potansiyel siyasi gücün farkına henüz varmadığı dönemde, yurtdışında yaşayan Türklerin çoğunlukla dernek ve vakıflar etrafında toplandıkları söylenebilir. Ancak 2011 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı seviyesinde diaspora kavramına ilişkin politika ve faaliyet söylemlerinin gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde ciddi bir kapsayıcı politika belirlenmiş, söylem olarak din ve mezhep ayrılığı fark etmeksizin Anadolu coğrafyasından göçmüş her kişinin diasporamız olduğu ifade edilmiştir (Hopyar, Topal ve Tauscher, 2022, s. 52). Stratejik olarak bu söylemin Türk dünyası için çok önemli olduğu değerlendirilebilir. Çünkü bakanlık seviyesinde gelişen bu söylemde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından göç etmiş olan ifadesi yerine Anadolu coğrafyası ifadesi kullanılmıştır. Yine bu dönemde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı diasporaya ilişkin bir tür bakanlık seviyesinde kurum olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin diasporalarına ilişkin politika değişikliğine gittiğinin en önemli kanıtları olarak değerlendirilebilir.

Kazakistan devletinin diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin Sovyetlerin dağılması ve bağımsız bir Kazak devletinin kurulması ile sağlam bir zemine oturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kazak devletinin elde ettiği bağımsızlık ile başka topraklarda yaşayan Kazaklara ilişkin hızlı bir faaliyet ve politika süreci geliştirdiği görülmektedir. 1991 yılından itibaren düzenli olarak gerçekleştirilmeye çalışılan Kazak kurultayları bunun en önemli örnekleridir. Nazarbayev'in Kazakistan için I. Kazak Kurultayında Kazakistan'ın kısa bir sürede kalkınarak gelişeceğine yönelik söylemleri ve Kazakistan'ın farklı coğrafyalarda yaşamakta olan tüm Kazaklar için bir vatan olduğunun vurgulanması ise devlet ve diasporası arasında anlamlı ve hukuki bir bağında doğmasını sağlamıştır. Bağımsızlık sonrası Kazakistan devletinin diasporalarına ilişkin politikalarının genel olarak öncelikle; diaspora ile kültürel bağların korunması ve geliştirilmesi, diasporaların eğitim süreçleri için öz yurtlarında fırsat ortamı sağlanması, statü ve güç elde etmiş diaspora üyelerinin ülkelerine yatırım yapmalarının sağlanması ve tersine göçlerin dizaynı gibi konular üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. 21 Kasım 2005 tarih ve 1673 sayılı yurtdışında yaşayan

kandaşların desteklenmesi programı ve 25 Nisan 2006 tarih ve 325 sayılı diaspora kazaklarına ilişkin talimatnamelerin uygulanmasına yönelik komisyon kurulması ise resmi anlamda diaspora faaliyetlerinin somut adımları olarak değerlendirilebilir. Kazak diasporasına ilişkin belirlenen politikaların dünya diaspora faaliyetleri kapsamında benzer oldukları söylenebilir. Ancak Kazak diasporalarının göçebe tarihsel arka planları ve Sovyetler süreci göz önüne alındığında geniş bir coğrafyada yayılım göstermeleri, Kazakistan devletinin diaspora politikalarında hassas dengeler gözetmesi gerektiğini ispatlar niteliktedir. Nitekim Çin devletinin I. Kazak kurultayına Kazak diasporası üyelerinin katılmalarına izin vermemesi bu duruma örnek olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak bugün Kazak diasporasının Türkiye, Almanya, Fransa, İsveç, Norveç, Moğolistan, Rusya, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan olmak üzere pek çok ülkede yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte mevcut devlet yönetiminin diasporalarına ilişkin genel politikasını; ülke dışında yaşayan kandaşların her türlü hakkının korunması, kültürel kimlik bağlarının korunması yönünde geliştirdiği ve yürütmeye çalıştığı söylenebilir (Mendikulova, 2013).

Resim 1. *Türkiye ve Ukrayna'da Düzenlenen Kazak Diasporası Faaliyetleri* (<https://www.gov.kz/>)

Azerbaycan devlet yönetiminin diasporalarına ilişkin faaliyetleri genel yapı ve politika açısından incelendiğinde diğer Türki cumhuriyetlerden farklı olarak Sovyetlerin dağılması sonrasında bırakılmamış diasporaya ilişkin var olan bir devlet bilincinin varlığından söz edilebilir. Ancak farklı basın organları ile 1920'li yıllardan itibaren göçler sonucu farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalan soydaşlara yönelik girişimler yapılmış olsa da II. Dünya savaşı sonrasında değin ulusal toplulukların varlığı ve herhangi bir kurumsal yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Azerbaycan diasporasının temellerinin atılması adına önemli bir eşik olarak değerlendirilebilecek Azerbaycan Kültür Derneği ve sonrasında Azerbaycan Amerika Cemiyeti II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan yapılarıdır.1991 yılında Azerbaycan devletinin bağımsız bir devlet olarak varlığını inşa etmesi sonrasında Haydar Aliyev tarafından 31 Aralık gününün Dünya Azerbaycanlılar Dayanışma Günü olarak ilan edilmesi diasporaya ilişkin kurumsal ve bağımsız bir temelin atılması olarak yorumlanabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması sonrası yurtdışına gerçekleşen göçler çoğunlukla azalmış tersine göç için gerekli ilişki ve temel bağların korunması anlamında çalışmalara başlanmıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen Azerbaycanlılar I. Kurultayı diasporaya ilişkin genel politika çerçevesinin çizilmesi açısından nitelikli bir kurultay olmuştur. Bu kapsamda yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılar ile ülkeleri arasında sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel bağların korunması ve güçlendirilmesi politika faaliyetlerine ilişkin temel başlıklar olarak ele alınmıştır. 2002 yılında imzalanan yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılarla iş devlet komitesi kurulması ile ilgili kararname ise diasporanın ekonomik faaliyetlere kaynaklık etmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Azerbaycan diasporası ile ilgili özellikle yurttaşların yaşadığı ülkeler özelinde hukuki temsil önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Azerbaycan genel diaspora politikasının en güçlü söylemi ise Türk dünyasının tek bir diaspora olarak faaliyetler gerçekleştirmesidir. Tek milletin birden fazla diasporası olmaz söylemi ile Haydar Aliyev tarafından sıklıkla vurgulanan bu anlayış Türk dünyasının birlik olma ve ortak diaspora faaliyetleri geliştirilmesi açısından çok kıymetlidir.

Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan devletlerinin diasporalarına ilişkin faaliyetlerinin temel bir politika zeminine oturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kırgızistan devletinin de benzer şekilde diaspora faaliyetlerinden söz etmek mümkündür. Kırgız Diasporası Konseyi tarafından yürütülen çalışmalar Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı'na bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Diasporalara ilişkin belirlenen genel politikanın yurtdışında yaşamakta olan Kırgız vatandaşlarının haklarının korunması, sosyal ve siyasi statülerinin hukuki bir zemine taşınması bağlamında yürütüldüğü söylenebilir. Kırgızistan devletinin aynı zamanda diaspora varlığının bulunduğu ülkeler ile geliştirmeye çalıştığı iş birliği ve yasal göç ile ilgili yürüttüğü çalışmalar diasporalarına ilişkin koruyucu ve kapsayıcı bir bakış sergilediğini

göstermektedir. Yurtdışında yerleşik olarak yaşamakta olup eğitim gören Kırgız asıllı öğrencilere burs imkânlarının sağlanması, anayurtlarına dönmeleri konusunda kolaylıklar planlanması da bu kapsamda ele alınabilir. Kırgızistan devletinin özellikle diaspora faaliyetleri bağlamında Rusya, Türkiye ve Özbekistan ile yoğun ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Özbekistan devletinin ulusal güvenliği sağlamak konusundaki tereddütlü tavrı ise Kırgız-Özbek ilişkilerinin diaspora bağlamında çok fazla gelişmesine müsaade etmemiştir. Diaspora faaliyetlerinin ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması adına bir enstrüman olarak kullanılması yönünde yapılan eleştiriler bu konuda atılacak adımların dikkatle atılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Agunias, 2009; Sağlam, 2020). Türk devletleri arasında sağlanacak güven ortamı ve birbiriyle rekabet ederek değil birlikte büyüme anlayışının getireceği politikalar ile ortak diaspora politikalarının önündeki kısıtların kaldırılmasının mümkün olacağı söylenebilir. Bu yönde TDT üye devletlerin komşuları ile yaşadıkları bu ve benzeri sorunlar için üye ülkelerin istişare kültürünü canlı tutmalarının önemi büyüktür. Öte yandan Kırgızistan'ın Türkiye ile diasporalar bağlamında sıkı bağlar inşa ettiği ve buna bağlı olarak ortak diaspora anlayışına uygun söylem ve eylemler geliştirdiği söylenebilir.

Resim 2. *Türkiye'de Gerçekleştirilen Etkinliklerde Kırgız Ekiplerinin Temsili* (<https://www.trthaber.com>)

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinden Özbekistan'a diaspora faaliyetleri açısından bakıldığında ise diğer Türk devletlerinden farklı bir tarihsel süreç göze çarpmaktadır. Özbekistan devletinin yurtdışında yaşayan soydaşlarına ilişkin kapsayıcı ve kabullenici bir tavır sergilemediği, aksine onları potansiyel bir tehdit olarak gördüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda yurtlarına dönmek isteyen Özbek asıllı soydaşlarını kabul etmek istememesi ve bu sürecin ancak ulusal-uluslararası kamuoyu baskısı ile çözülebileceği bu durumun en net kanıtı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan devlet bünyesinde diaspora faaliyetlerine ilişkin canlı bir yapı olmaması, diasporaların hukuki temsillerine yönelik adımlar atılmaması diğer kanıtlar olarak ifade edilebilir. Özbekistan devletinde diasporalarına ilişkin gelişen bu durumun tarihsel arka planına bakmak önemlidir. Zira Özbekistan karşıtı grupların faaliyetlerinin önüne geçmek, Özbek asıllılar vasıtasıyla bu yapıların ülke içinde güçlenmesini önleme düşüncesi diaspora faaliyetlerinin bu yönde gelişmesine neden olmuştur. Sınır komşusu Afganistan'da yaşayan Özbek asıllı Afganların diaspora olarak görülmemesinin altında yatan temel sebep ise bu grupların Sovyet rejimine karşı cihat anlayışıyla mücadele etmeleri bu yapıyı devam ettirmek istemeleri olarak görülebilir. Sonuç olarak Özbekistan devletinin aktif bir diaspora faaliyetinin olduğu söylenemez. Bu açıdan diasporalar ile özyurtları arasında ortak bir vatan bilinci gelişmemiştir (Kavuncu, 2018; Wakizaka, 2014, s. 115).

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerin diasporalarına ilişkin politika ve faaliyetlerinin genel çerçevede benzer olduğu ülkeler özelinde konunun daha derinlemesine veya yüzeysel ele alındığı söylenebilir. Diğer üye devletlerden ayrı olarak Özbekistan devletinin diaspora politikasının ise farklı bir bakış açısıyla yönetildiği söylenebilir. 2013 yılında Bakü'de Türk Keneşi Türkdilli Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi hakkında diaspora işlerinden sorumlu bakan ve kuruluşlar ile birlikte yapılan toplantıda alınan kararlar Türk dünyası diaspora faaliyetlerinin şekillendirilmesi açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bu toplantıda; diasporaların ülkelere ilişkin imajlarının iyileştirilmesi, Türk dildaş ülkeler arasında birlik ve dayanışmanın sağlanması, diasporalar arası iş birliklerinin güçlendirilmesi konuları genel strateji olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda diasporaların anavatanlarıyla bağlarının güçlü tutulması, kültürel ve manevi değerlerin korunması şartıyla diasporaların yaşadıkları ülkelerde vatandaşlık almalarının hızlandırılması, Türk dildaş diasporaların ekonomik bir güç unsuru olarak varlıklarının güçlendirilmesi, diasporaların yaşadıkları ülkelerde sosyal ve siyasal statü elde etmelerine yönelik çalışmaların yürütülmesi, Türk dünyasına yönelik olumsuz propagandaların önüne geçilmesi, Türk dünyası ülkeleri arasında tecrübe aktarımı ve dayanışma kültürünün güçlendirilmesi ve tüm dünyada Türk dildaş ülkeler olarak güçlü bir lobi haline gelmesi amaçlanmıştır. Amaçlara ilişkin atılacak adımlarda ise; dildaş Türk dünyası ülkeleri arasında hiçbir ayırım gözetilmemesi, birlik anlayışı ile hareket edilmesi, diasporaların yaşamlarını

sürdürdükleri ülkelerin genel toplum hayatına uygun adımlar atılması, diaspora işlerinden sorumlu bakanlık veya kurumlarla etkileşim halinde hareket edilmesi ve genel yöntemler yerine ülkeler özelinde kararlar alınması maddelerinden oluşan iş birliği ilkeleri belirlenmiştir.

Diasporalarına ilişkin faaliyet geliştiren diğer dünya ülkelerine bakıldığında ise faaliyetlerin çoğunlukla vatandaşlık haklarının korunması, kazandırılması ve tersine beyin göçü boyutuyla ön plana çıktığı görülmektedir. Hindistan, Polonya, Pakistan, Etiyopya gibi ülkelerde bu konuda Denizaşırı Vatandaşlık ve vize uygulamaları, çalışma izni muafiyeti, yerleşik vatandaşlarla eşit şartlarda ticari girişim hakkı, eğitim programlarına dahil edilmede kolaylık, süresiz ikamet, yabancılara uygulanan akreditasyon şartlarından muaflik ve mülk edinme kolaylığı gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir (Erdoğan, 2018; Ünlü, 2021). Yetişmiş eleman azlığı sorununa yönelik olarak diasporaların eve dönüşüne yönelik politikalar üreten bir ülke olarak ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nden bahsedilebilir. Yahudi ve İrlanda diaspora faaliyetleri açısından ise eğitime önemli bir misyon yüklenmiştir. Eğitim ile yurtdışında yerleşik olarak yaşayan Yahudilerin köklerine yönelik bağlılığın artırılması, yurtdışında yaşayan Yahudi ailelerin kendi kültürlerini tanımlarının kolaylaştırılması, kuşaklardaki farklı coğrafyalarda hayatlarını sürdüren Yahudilerin ülkelere yönelik olumlu bir bakış kazanmaları hedeflenmekte ve bu amaçla Tel Aviv ve Los Angeles okulları arasında yapılan anlaşma ile bu süreç kolaylaştırılmaktadır (Erdoğan, 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tarihsel arka planlarına bakıldığında çeşitli sebeplerle gerçekleşmiş göçler nedeniyle Türklerin geniş bir coğrafyaya yayıldıkları ve farklı siyasi sınırlarla kendi ulus devletlerini inşa ettikleri görülmektedir. Sovyetlerin dağılmasına değin Türk dünyası bağlamında eylemsel bir birliktelikten bahsetmek pek mümkün değildir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Türk dünyası için kilit devlet olarak sayılabilecek Kazakistan, Kırgızistan ve Kırgızistan devletinin özellikle diaspora faaliyetleri bağlamında Rusya, Türkiye ve Özbekistan ile yoğun ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir devletlerinin de bağımsızlıklarını kazanmasıyla Türklük birliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atıldığı söylenebilir. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan devletlerinin bağımsızlıkları sonrasında Türkiye ile sıkı ilişkiler geliştirmesi, ekonomik iş birliği anlaşmalarının yapılması, devlet başkanlığı seviyesinde karşılıklı ziyaretlerin yapılması bu durumun en net göstergeleridir. Türk dünyasında birlik olarak teşkilatlanma çalışmaları 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile başlamıştır. Başlatılan çalışmaların bir teşkilat halinde yürütülmesine yönelik Nursultan Nazarbayev'in önerisi ile konsey statüsünde faaliyetlerine devam eden teşkilat 2021 yılında ise Türk Devletleri Teşkilatı olarak bugünkü halini almıştır. TDT Genel Sekreteri Baghdad Amreyev TDT 2. Diaspora Forumunda; Türk dünyasının tüm dünyada 20 milyonu aşkın diasporası olan önemli bir potansiyel güç olarak doğru bir teşkilatlanma ve faaliyet zinciri ile siyasi, sosyal ve ekonomik olarak önemli faydalar üretebileceğini ifade eden konuşması ile teşkilatın misyonuna yönelik beklentilerin yüksek olduğunu ifade etmiştir. TDT ve üye ülkeler özelinde Türk diasporasının potansiyel gücünün kullanılmasına ilişkin temel kriterin ise birlikte ve örgütlü bir şekilde hareket etmek anlayışı üzerine şekillendiği görülmektedir.

TDT üye devletlerinin diasporalarına ilişkin genel politika ve faaliyet anlayışının çoğunlukla soydaşların yaşadığı ülkelerde haklarının korunması, diaspora üyelerinin siyasi ve sosyal statü elde edebilmeleri ve kişisel haklarını kullanabilmeleri konusunda gerekli hukuksal temellerin atılması yönünde olduğu görülmektedir. Özbekistan devletinde ise diasporaya bakışın ulusal güvenliğin korunması öncelenerek faaliyetler yürütülmesi anlayışı gelişmiştir. Bu durumun temel sebebi olarak tarihsel arka planda Afganistan ile yaşanan sorunlar ve bu coğrafyada yaşayan Özbek asıllı Afganların Taliban rejimini Sovyet rejimine karşı cihat anlayışıyla desteklemeleri olduğu söylenebilir. Ancak Özbekistan devletinin diasporalarına ilişkin genel politikalarının TDT ile birlikte yeni bir boyut kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan devletlerinde ise dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan diasporalarına ilişkin kapsayıcı bir politika anlayışının geliştiği görülmektedir. Ülkelerine yönelik olarak diasporanın sağlayacağı potansiyeli ülkeleri lehine kullanmanın çok mühim olduğunu düşünen bu devletler, iş birliği anlaşmaları ve ülkelere ekonomik yatırım alma konusunda diaspora faaliyetlerine yön vermeye çalışmaktadır. Diğer yandan bu ülkelerde TDT ile birlikte sağlam temeller üzerine yeniden inşa edilen Türk birlikteliğini tek millet tek diaspora anlayışıyla daha güçlü hale getirmek için gerekli adımları atmaktan çekinmeyen bir siyasi ve hukuki tavrın varlığından bahsetmek doğru olacaktır. Türk devletlerine yönelik her türlü kötü söylemin, her türlü art niyetli propaganda çalışmalarının güçlü bir diaspora ile engellenebileceği anlayışı ise güçlü bir Türk lobisi oluşturulması gerekliliğinin önemini her geçen gün daha da netleştirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti diasporasının diğer Türk dünyası devletlerinden farklı olarak potansiyel bir güç haline gelmesi ise farklı bir süreçle gerçekleşmiştir. 60'lı yıllarda Avrupa devletleri ile imzalanan işgücü anlaşmaları ile misafir işçi statüsünde Avrupa'da gelişmeye başlayan Türk nüfus, işçi göçlerinin kalıcı hale gelmesi ile Türkiye'nin bu konuda kurumsal bir politika geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Gelişmeler ışığında Türk vatandaşlarının işçi statüsünde çalıştıkları ülkelerde sahip oldukları hakların korunması ve geliştirilmesi açısından Türkiye Cumhuriyeti devleti diasporalarına ilişkin kurumsal bir yapılanma sürecine girmiştir. Öte yandan Türk kimliğinin ve var olan kültürel birliğin korunması, yurda bağlılığın devam ettirilmesi konuları diaspora faaliyetlerine ilişkin temel teşkil eden diğer konular olmuştur. Bugün Türk dünyası gelişmekte olan ekonomik yapısı, siyasi gücü ve her geçen gün sayısı çoğalan diasporalarıyla birlikte 21. yüzyılda önemli bir güç olarak kabul edilmektedir.

Türk dünyasına yönelik tarihsel arka plan değerlendirmeleri, Türk diasporalarına ilişkin çizilen genel çerçeve ve TDT diaspora faaliyetlerine bağlı olarak tek millet tek diaspora anlayışına uygun olarak yürütülecek faaliyetler ve politikalar belirlenmesinin her geçen gün önem kazandığı söylenebilir. TDT bünyesinde yürütülen faaliyetler ile birlikte tek diaspora anlayışının dünya kamuoyunda somut bir karşılık bulması için Türk dünyası ülkeleri arasında Avrupa Birliği'ne benzer bir yapı ile Türk dildaş ülkelerin birbirleriyle kenetlenmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen “7 Devlet, Tek Millet” hedefiyle Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye devletlerini kapsayan “Türk Devletleri Birliği” ya da “Birleşik Türk Devletleri” çalışması bunun en önemli kanıtıdır. Türk Dünyası 2040 Vizyonu çerçevesinde Türk Birliği hedefine bağlı olarak TDT ülkelerinin ortak olarak aldıkları kararlar ve beyanlar ile birlikte siyasi ve güvenlik iş birliği, ekonomik ve sektörel iş birliği, halklar arası iş birliği, üçüncü taraflarla iş birliği konularında önemli kararlar alınmıştır. Alınan kararların sahaya yansımaları bağlamında işgal altında tutulan Zengezur ve Laçın koridorlarının açılması, Geçitkale Askeri Üssü'nün TÜRK SİHA daimî üssüne dönüştürülmesi, Demir ve Deniz İpek yolu, Kapalı Maraş bölgesinin açılması sayılabilir. Diğer yandan Türk dildaş ülkeler arasında vatandaşlık kabullerinin kolaylaştırılması, karşılıklı eğitim fırsatlarının oluşturulması önemle üzerinde durulan diğer konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda TDT ülkeleri arasında ortak hareketin sağlanması, AB benzeri bir yapının oluşturulabilmesi adına temel oluşturacak şu gibi öneriler sunulabilir;

- Girişimcilik potansiyelleri ile yurtdışında yerleşik olarak yaşayan ekonomik, sosyal ya da siyasi konularda başarı elde etmiş isimlerin ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından diaspora stratejilerine yönelik öneri niteliğinde dile getirilen “Diaspora Başarı Ödülleri” fikrinin hayata geçirilmesi,
- Ekonomik girişim potansiyelleri açısından yurtdışı Türklerin takibinin yapılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında vize serbestliği kapsamında tanınan gün kısıtlamalarının kaldırılması ya da bu sürenin uzatılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında TDT üye ülkelerin vatandaşlarına yönelik çalışma vizesi, oturma izni kolaylığı yönünde politikalar oluşturulması,
- Türk nüfusun yoğun olduğu ülkelerde yaşayan Türk öğrencilerin ülkelerinde eğitim almaları, dil kurslarına- kültürel tanıtım turlarına vb. katılımlarını sağlamak için çeşitli cazibe unsurları oluşturulması,
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Günü (3 Ekim) kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin halk katılımları ile coşkulu bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Türk dünyası ülkelerinin yabancı ülkelerde tanıtımlarının nitelikli bir şekilde ele alınması,
- Üye devletlerin yer altı kaynaklarının ve ekonomik potansiyellerinin iyi bir şekilde tanıtılması,
- Türk dünyasına yönelik her türlü olumsuz propagandaya sert bir dil ve ortak tutumla karşılık verilmesi,
- Karşılıklı eğitim anlaşmalarının, öğrenci-öğretmen değişim programlarının çoğaltılması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında eğitim ataşeliklerinin sayısının arttırılması ve ataşelikler arasında ortak çalışmalar yürütülmesi,
- Ortak Türk Tarihi adıyla seçmeli olarak okutulan dersin zorunlu ders statüsüne alınması,
- TDT üye ülkelerin her birinde Ortak Türk Tarihi Müzeleri oluşturulması,
- Karşılıklı kültür projelerinin yapılması,
- Türk dildaş ülkeler arasında farklı yaş seviyelerinde sportif faaliyetlerinin arttırılması,

- Türk dünyasında konuşulmakta olan Türk şivelerine yönelik üniversite kürsülerinin çoğaltılması, bu şivelere yönelik kurs sayılarının artırılması,
- Devlete ait resmi internet sayfalarının farklı Türk şiveleri ile gösterimine yönelik alt yapının sağlanması,
- Türk Dünyası ülkeleri arasında mobil dolaşım ücretlerinin kaldırılması ile ilgili gerekli alt yapı ve operatör anlaşmalarının yapılması,
- Türkçenin farklı şivelerinde oluşturulmuş her türlü edebi ürünün tüm dünyaya Türk edebiyatı kapsamında tanıtımlarının yapılması,
- Kültür ve sanat konularında ortaklık oluşturan sinema filmlerinin çoğaltılması önerilebilir.

Etik Beyan

“Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Yurtdışında Yerleşik Yaşayan Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarının Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- ACİK (2023). Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az/?lang=az>
- Agunias, D. R. (Ed.) (2009). *Closing the distance: How governments strengthen ties with their diasporas*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Akın, Ü. (2018). Çarlık Dönemi Rus Azerbaycanı'nda Eğitim . *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 2193-2215 . DOI: 10.26466/opus.447204
- Alimbekov, A. (1996). *Kırğız Etnopedagogikası*, 1.Cilt, Bişkek.
- Atalay, İ. (2010). Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi Ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 39-48 .
- Aydın, E. (2021). Almanya'ya işçi göçü kapsamında diaspora kadın belleği ve Nil Yalter'in “Şu Gurbetlik Zor Zanaat Zor” isimli projesi . *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(2), 166-177 . DOI: 10.22252/ijca.1023792
- Bal, H. (tarihsiz). *Türkistan Tarihi*. İstanbul üniversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesi tarih lisans programı ders notu. 01.01.2023 tarihinde <https://124.im/1DJQK> adresinden erişim sağlandı.
- Bay, E. , Alimbekov, A. , Mete, M. , Cüçük, E. ve Yokuş, E. (2017). Türk dünyası birliği algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85 . DOI: 10.19060/gav.379576
- Bayram, A. (2022). Almanya'ya göç eden türk işçilerinin kültürel bir grup olarak ilk teşkilatlanma süreci (*Yüksek Lisans Tezi*) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Bedirhan, Y. (2019). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. Eğitim Yayınevi.
- Bostanova, A. (2022). Kazak Türklere ve Türkiye Türklere arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıklar. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 2(1), 119-129 . DOI: 10.29228/yazitdergisi.9
- Cazes, E. (1904). *Histoire*, Cours élémentaire, Librairie Ch. Delagrave, Paris.
- CSGB (2022). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. Türk Devletleri Teşkilatı'nın 2'inci Diaspora Forumu Bursa'da Düzenlendi (csgeb.gov.tr)
- Çapa, M. (2019). Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-23. DOI: 10.33207/trkede.517337
- Delican, B. ve Kaya, T. T. (2021). 21. yüzyılda Türkistan algısı: Eğitim fakültesi öğrencilerinin perspektifinden bir değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1552-1563 . DOI: 10.33206/mjss.807973
- Doğan, L. (2000). Kırgız atasözlerinin sınıflandırılması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12713/154755>
- Durmuş, İ. (2017). Türk adının ortaya çıkışı, anlamı ve yayılışı. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 37-47. DOI: 10.19060/gav.321022
- Ekrem, N. H. (1997). Çin kaynaklarına göre milattan önceki Türklerin yurdu. *Erdem*, 27, 1013-1032 .
- Erdoğan, S. S. (2018). Dünyada girişimci diaspora stratejileri: Türkiye için öneriler (*Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Gönenç, L. (1998). Azerbaycan anayasası üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47, 0-0
- Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan'da tarih yazımı ve millî kimlik. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 277-301 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetedid/issue/50828/625377>
- Hopyar, Z., Topal, F. ve Tauscher, S. (2022). Diaspora kavramı ve Türkiye'nin diaspora politikasına yönelik üniversite öğrencilerinin algısı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 5(1), 46-65.
- Kafkasyalı, A. (2012). Bağımsızlıklarının 20. yılında Kazakların Azakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 167-192.
- Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. İKSAD Publishing House

- Kavuncu, O. (2018). Özbek Diasporası . *Arya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (1) , 28-37 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/38989/456617>
- Kemaloğlu, İ. (2015). *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kanküs Yayınları.
- KCUİB, (2023). Kazakistan Respublikası Strategiklik zhosparlau zhəne reformalar agenttigi uluyyuk statistika bürosı.<https://stat.gov.kz/>
- KUIK, (2022). Kırgız Respublikasının Uluttuk statistika komiteti. <http://www.stat.kg/>
- Kuliyeva, K. (2013). Türkler'in, T. Azeri ve Irak Türkmanlarının BİR Sıra Eski Gelenekler, ve Merasimleri Üzerİne. *Düşünce Dünyasında Türkiöz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 91.
- Mendikulova, G. (2013). *Kazakistan'ın Diaspora Politikası*. TASAM, Erişim tarihi: 01.03.2023. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/26799/kazakistanin_diaspora_politikasi_sayfa
- Ortaylı, İ. (2020). *Türklerin tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ospanova, K. (2010). Türk ve Kazak hukukunda vatandaşlıkla ilişkinin kesilmesi (*Yüksek Lisans Tezİ*). Ankara Üniversitesi
- ÖCDİK (2023). O'zbekiston Respublikası Prezidenti Huzurındağı Statistika Agentlığı. <https://stat.uz/uz/>
- Sağlam, E. (2020). Diaspora politikalarına yönelik çağdaş kuramsal yaklaşımlar ve Türk diaspora politikası. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 744-774 . DOI: 10.26466/opus.747426
- Tazhkuran, N. (2018). Orta Asya'da yaşanan göçler (*Yüksek Lisans Tezİ*). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ünlü, H. (2021) Bir sosyal hareket olarak Hindistan diasporası: Körfez ülkeleri örneği. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(1), 80-99. DOI: 10.52241/TJDS.2021.0006
- Wakizaka, K. (2014). Orta Asya'da devlet inşası ve devlet-diaspora ilişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği. III. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, 3, 109-122
- Wang Kuo, W. (1956). *Wang-Kuarı T 'ang Araştırmalar*, Wen-hua Neşriyat şirketi, Tai-pei 1968, s. 564-568
- Yaldız, F. (2013). Diaspora kavramı: Tarihçe, gelişme ve tartışmalar . *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 18(18), 289-318.
- Yüce, M. & Khamrabaeva, L. (2020). Özbek Türklerinin milli geleneklerine genel bakış. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , 319-341 .
- Zenkovsky, S. A. (1983). *Rusyada PanTürkiöz ve Müslümanlık* (Çev: İ. Kantemir). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

EXTENDED ABSTRACT

It may not be wrong to say that the history of Turkic people forms a noteworthy part of the history of migrations. Although this state of migration is accepted as a character of Turkic life, Turks have migrated either in large masses or in small groups due to different reasons throughout history. These migrations may have arbitrary or compulsory reasons. It is possible to explain the diversity of the population structure of Central Asia with these migrations. In this context, the Central Asia geography contains two opposite characteristics, which are homogeneity and ethnic complexity. It will be appropriate to analyze this dual condition as use of Turkish for mother tongue by majority of people who live in the region and on the contrary, diversity of the population structure in the region.

The dissolution of the Soviet Union has ultimately impacted on the existence of Turks as independent states during recent history. For example, although Kazak Turks had long strived for independence, Russians began to rule solely after Tzar Nicholas I, tyrant policies of Golosekin the Red Sledge who ruled Kazakhstan on behalf of Moscow were experienced, Gence massacre by Russians against Azerbaijanis, as well as Azerbaijani massacres were experienced between 1905 and 1907, Andican revolt by Kyrgyz against Russians was experienced during 1898 and the massacres they were subjected to after the 1916 revolts remained as struggles with no outcome on the road to independence. However, during the time spent under the rule of Russians, Turks never gave up on the thought of independence. Continuous precautonal and even inhuman policies of Russians against these masses, as well as their policies aimed at assimilating the local people are a proof to that.

Today, Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkish Republic of Northern Cyprus -with de facto status- are the seven states that subsist as independent Turkic states. In addition, Bashkortostan, Chuvashia, Tatarstan, Tuva and Yakutia are evaluated as autonomous republics where Turks are a majority and which are subject to Russia. Altay, Balkar, Daghistan, Khakassia and Karachay are considered other autonomous republics where Turks are a minority. Autonomous regions where Turks live are Gagauzia, Karakalpakstan, Nakhchivan, Xinjiang Uyghur Autonomous Region, Sunhua Salar Autonomy, Sunan Yugur Autonomy, Aksay Kazak Autonomy and Kızılsu Kırgız Autonomy. It is possible to say that most Turkic communities that live in the aforementioned states, autonomies and regions continue their lives in accordance with their own culture. However, it is seen that cultural assimilation and different belief forms have become prevalent in autonomous republics, particularly in those where Turks are a minority.

The present study aims to examine the diaspora policies and activities of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Republic of Turkey that are the members of Organization of Turkic States and evaluate previous studies conducted in the context of citizenship phenomenon. The study was carried out in line with qualitative research principles.

Labor force agreements signed with many different countries, primarily European countries during the 20th century played a key role in the increase of the Turkic population abroad. The increase in the Turkic population abroad made it possible for Turks who were considered guest workers or immigrants to gain a status in their countries and be taken seriously by both Turkey, their homeland, and other countries where they were considered temporary immigrants. This process revealed the requirement for Turkey to generate diaspora policies and activities.

It may not be wrong to say that the diaspora activities of Kazakhstan were placed on a solid ground after the dissolution of the Soviet Union and establishment of an independent Kazak state. With the independence they gained, the Kazak state developed a rapid process of activity and policy for Kazaks who lived in other countries. Kazak councils that have regularly been tried to be achieved since 1991 are a good example to this. Nazarbayev's discourses during the First Kazak Council on the possible development of Kazakhstan in a short period of time and emphasis on Kazakhstan as a motherland for all Kazaks who live in different countries have created a significant and juridical bond between the state and its diaspora.

Examining the diaspora activities of Azerbaijani government in terms of general structure and policy, it is possible to talk about the presence of state consciousness related to diaspora which was not postponed to post-Soviet period, unlike other Turkic republics. However, although specific interventions have taken place against cognates who have had to live in different countries as a result of migrations via different press organs since the 1920s, it is not possible to talk about the presence of national communities and any corporate structure until after World War II. Azerbaijani Culture Society and Azerbaijani American Association were the structures that respectively emerged after World War II and may be evaluated as a noteworthy threshold for laying the bases of the Azerbaijani diaspora. Declaration of December 31 as the World Azerbaijanis Solidarity Day by Haydar Aliyev after the independence of Azerbaijan in 1991 may be considered a corporate and independent basis for diaspora.

Similarly, Kyrgyzstan carries out diaspora activities as well. Studies carried out by Kyrgyz Diaspora Council are conducted in affiliation with the Ministry of Labor, Social Security and Migration. It is possible to say that general policies specified in relation with diaspora are carried out in the context of protecting the rights of Kyrgyz citizens who live abroad and taking their social and political statuses to a legal basis. However, it is not possible to say that Uzbekistan has an active diaspora activity. In this context, no common consciousness of motherland has developed between their diaspora and homeland.

It is possible to say that the subject was discussed more profoundly or superficially specific to countries that are similar to the diaspora policies and activities of the member states of Organization of Turkic States in a general framework. Apart from other member states, the diaspora policy of Uzbekistan is administered from a different point of view. The decisions made during a meeting entitled Turkic Kenesi Turkish Language Diaspora Common Activity Strategy in Baku in 2013, which was held with the participation of ministers and organizations that were in charge of diaspora affairs, played a key role in shaping the diaspora activities of the Turkic world. During this meeting, subjects such as ameliorating the image of the diaspora related to their countries, ensuring a unity and solidarity between the countries that speak Turkish and strengthening the solidarity between the diaspora were specified as general strategies. In this context, it was aimed to keep the bond between the diaspora and their motherlands strong, enable the diaspora to earn citizenship in their countries as fast as possible on condition that cultural and moral values were to be protected, strengthen the existence of the diaspora that speak Turkish as a factor of economic potential, conduct studies for the diaspora to earn social and political status in their countries, prevent negative propaganda aimed at the Turkic world, strengthen the experience transfer and solidarity culture between the Turkic world countries and make countries that speak Turkish a strong lobby worldwide. For these purposes, the study adopted specific principles such as avoiding any sort of discrimination between the Turkic world countries that speak Turkish, acting in accordance with a sense of unity, taking appropriate steps for general social life of the countries of the diaspora, interacting with ministries or organizations in charge of diaspora affairs and making decisions specific to countries instead of general methods.

The West Alternative in Turkmenistan's Energy Security

Anıl Çağlar ERKAN¹

Abstract

It is indisputable that the concept of energy security developed and deepened in connection with the changing conditions of the period. It is possible to deal with the emergence of new threats that negatively affect energy security during the process or their transformation into another problem in this context. On the other hand, perhaps the only thing that has not changed is that energy security continues to be one of the main components of states' national security. Also, as in the past, energy security is one of the most vital elements in the continuation of the wheels of the global economy. At this point, it becomes mandatory for states to take measures within the scope of energy security. Considering that energy relations reflect almost all the elements of interdependence, diversification strategies come first among the measures to be taken. Diversification strategies are highly effective in minimizing, if not eliminating, the energy security problems of both producer and consumer parties. Considering the negative impact of sensitivities and vulnerabilities on bargaining power in an environment of interdependence, the importance of diversification strategies will be understood more clearly. In light of all these, the relationship between Turkmenistan's westward orientation to ensure energy security is analyzed.

Key Words: Energy Security, Interdependence, Sensitivity and Vulnerability, West, Turkmenistan

Türkmenistan'ın Enerji Güvenliğinde Batı Alternatifi

Öz

Enerji güvenliği konseptinin dönemin değişen koşullarıyla bağlantılı şekilde geliştiği ve derinleştiği tartışmasıdır. Süreç içerisinde enerji güvenliğini olumsuz etkileyen yeni tehditlerin ortaya çıkmasını ya da başka bir soruna dönüşmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Buna karşın belki de değişmeyen tek şey enerji güvenliğinin devletlerin ulusal güvenliklerinin ana bileşenlerinden birisi olmaya devam etmesidir. Ayrıca dün olduğu gibi bugün de enerji güvenliği küresel ekonominin çarklarının dönmeye devam etmesindeki en hayati unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada devletlerin enerji güvenliği kapsamında önlemler alması zorunlu hale gelmektedir. Karşılıklı bağımlılığın hemen hemen tüm unsurlarını yansıttığı göz önüne alındığında alınacak önlemlerin başında çeşitlendirme stratejileri gelmektedir. Çeşitlendirme stratejileri hem üretici hem de tüketici tarafların enerji güvenliği sorunlarını tamamen ortadan kaldırmaya da en alt düzeye indirilmesinde son derece etkilidir. Enerji ilişkileri karşılıklı bağımlılık ortamında hassasiyet ve kırılganlıkların pazarlık gücü üzerindeki olumsuz etkisi göz önüne alındığında çeşitlendirme stratejilerinin önemi daha net anlaşılacaktır. Tüm bunlar ışığında çalışmada Türkmenistan'ın enerji güvenliğini sağlamak amacıyla batıya yönelimiyle arasındaki ilişki analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Karşılıklı Bağımlılık, Hassasiyet ve Kırılganlık, Batı, Türkmenistan

Atıf İçin / Please Cite As:

Erkan, A. Ç. (2023). The west alternative in Turkmenistan's energy security. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 691-715. doi:10.33206/mjss.1230579

Geliş Tarihi / Received Date: 06.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.03.2023

¹ Asst. Prof. – Burdur Mehmet Akif Ersoy University- Tefenni Vocational School, acerkan@mehmetakif.edu.tr

Introduction

Energy has become one of the most vital components of sustainability on a global scale by going beyond the benefit at the individual level over time, in connection with the change in the conditions of the age. So much so that this development in the historical process has brought with it the characterization of some energy resources as "strategic." In this context, it is possible to state that there is a direct connection between the development and sustainability of societies and the strategic characterization of some energy resources. The content of the strategic resource concept also supports this idea. On the other hand, not all energy sources in nature have a strategic nature. Therefore, several criteria are decisive at this point. For example, the impossibility of socioeconomic development without them is just one of them.

One of the main characteristics of strategic energy resources is that they are the most vital element of socioeconomic development. In a way, the positive effects on socio-economic development are directly felt in all geographies where strategic energy resources are used as inputs. The linear relationship between the increase in consumption of strategic energy resources and economic growth is one of the indicators of this. On the other hand, it is possible to talk about some negative situations strategically related to energy resources. Although these negativities are caused by many reasons, the most basic factors appear under two headings. Undoubtedly, today's strategic energy resources are related to the asymmetrical distribution of the world's geography, while another is that they are scarce and require a very long time for renewal. In light of all these, it is possible to talk about a serious negative situation such as the problem of access related to strategic energy resources. Therefore, a security threat associated with strategic energy resources arises.

The vital importance of strategic energy resources has made energy security one of the main components of the national security of states. Over time, the energy issue has gained a unique quality within the scope of interactions between states and has evolved to a stage beyond mere commercial relations. It is possible to consider the characterization of energy relations as interdependence in the international arena in this context. However, the fact that it reflects interdependence, and the vital importance of energy security has made it compulsory for almost every state to take some measures. Considered within the framework of the link between interdependence and energy security, it is seen that the intersection point is diversification strategies. Because diversification strategies, which are one of the most effective strategies to ensure energy security, contribute positively to reducing sensitivities and vulnerabilities in an environment of interdependence. In addition, threats within the scope of energy security are shaped according to the conditions of the age. In this context, we can say that the threats in question adapt to the conditions of the age and that new ones may emerge. On the other hand, diversification strategies continue to be the most effective method given the importance of vulnerabilities.

Another change experienced about energy emerges in the formulation of the global energy equation and its related issues. In this context, it is possible to state that the reformulation of the global energy equation in line with the conditions of the age brings along some changes. When considered within the scope of energy relations carried out in an environment of interdependence, it is seen that the most important changes are related to the qualities of some actors. Therefore, it is possible to talk about the direct effect of the change in the energy equation in line with the conditions of age on the qualities of some actors. Undoubtedly, states are at the forefront of these actors. In this direction, some states become important in the global energy equation in line with the changing conditions of the age, while others may remain in the background. It is possible to reconcile this whole process with the diversification strategies they have adopted to reduce the vulnerability and vulnerability of both producer and consumer economies. In light of all these, the general aim of the study is to reveal the relationship between several factors, as well as the role of diversification strategies in reducing vulnerabilities, which are vital components of interdependence. In this direction, the developments within the framework of the Westward orientation process of Turkmenistan as an alternative to the east are analyzed in this study. Therefore, within the scope of the study, the negative effects of the developments in the process that emerged with the Covid-19 epidemic and the reflections of the ongoing conflicts between Ukraine and Russia on the global energy equation on the energy security of Turkmenistan and its westward orientation in this process are analyzed.

Development of Energy Resources in the Historical Process

In the historical process, it is possible to consider the development of energy resources in three main periods. The first of these periods is when muscle power is used as an energy source. The use of muscle power as an energy source is divided into two periods in itself. The first of these is the period when humans benefit from their muscle power, while the other is the period when the muscle power of other living groups other than a human is used. In this context, the turning point for energy resources is the use of human muscle power. Therefore, the first period of energy resources is the period when humanity benefits from its muscle power. As it is known, the use of human muscle power as an energy source covers a long period. So much so that about 1 million years ago, the first humans (*Homo sapiens*) emerged, and for a long time (about 990,000 years ago), they continued a lifestyle based on hunting, fishing, and food gathering by making use of their muscle strength. After such a long period, the transition to settled life in the history of humanity and civilization constitutes an important turning point in terms of the use of energy resources. In this context, it is possible to state that the second period of the history of using muscle power as an energy source started with the transition of humanity to settled life.

The domestication of plants and animals is an important stage in the history of humanity and its civilization, and the transition to settled life began in approximately BC. It was around 10,000. In addition to growing agricultural products, people who had settled down started to benefit from the muscle power of animals in hunting and gathering, which is a part of their lives (Çoban, 2017, p. 555). Therefore, in the second period of the history of using muscle power as an energy source, people who settled down used their muscle power as well as the power of domesticated animals in the third and fourth groups. So much so that the order of domestication for animals is generally thought to be as follows: Dogs were probably the first domesticated animals. Domesticated in the second group are animals such as nomadic sheep, goats, and reindeer that migrate seasonally like the wild human states. It is known that the third group is animals such as cattle, which are domesticated through agriculture and settled life, and the fourth group is animals such as horses, donkeys, and camels that benefit from transportation and muscle power (Çoban, 2017, p. 554). When considered in terms of usage purposes, the animals in the mentioned group correspond to the second period. Because in the history of the domestication of animals, three different periods were taken as the basis according to the purpose of use. The first period of domestication was aimed at meeting the basic needs of people, such as nutrition, shelter, and clothing. During this period, animals such as dogs, sheep, goats, pigs, guinea pigs, and cattle were domesticated. In the second period after that, animals whose powers would be used more were domesticated. The animals in this group were cattle such as camel, llama, donkey, horse, buffalo, and cattle (Çoban, 2017, p. 555). When considered in the context of its qualities, it is possible to express the period in which humans and different animals benefit from muscle power as the period of primitive energy sources.

The second period of the history of energy resources emerges as the time when humanity benefits from the assets that are described as renewable energy resources today. One of the sources used during this period is wind energy. The earliest known use of wind energy in this direction is known to date back to the Egyptians in 5000-BC. They move their sailing boats, which they used for transportation on the Nile River between 4000 and B.C., by using wind energy. So much so that over time, the use of sailboats in this direction has brought about an increase in the use and effect of sailing boats. Therefore, with the advancements in sailboat construction in the next period, wind energy has become an energy source used for the flotation of larger ships. M.S. By 800, the Vikings had advanced in sailboat design, and wind energy became a part of globalization, world trade, and the exploration of unknown geographies for 1200 years (Yıldız & MacEachern, 2018, p. 27).

The effects of the widespread use of wind energy were not limited to the development process of energy resources. Therefore, it is possible to talk about the effect of wind energy on several other issues. In this context, one of the most important effects appears within the scope of the benefit it provides to the party that uses the energy source most effectively. In this context, it is possible to consider the effect of wind energy on the relative power increase. It is claimed that the widespread use of windmills played a vital role in the increase of Dutch influence in the international arena in the 17th century (Dolata, 2017, p. 47). At this point, we come across the fact that energy sources provide benefits to the user in different areas beyond mere consumption. Therefore, it is possible to characterize the positive contribution of the energy resources used in the said years, especially wind, to the relative power capacity of the owner in the international arena as one of the most important turning points in history. So much so that the second period of energy resources is an important turning point in terms of international politics. Therefore, in

the next historical process, energy resources went beyond being a merely consumed asset and started to turn into an important dynamic in determining the global powers of that period. In this context, it is possible to state that energy resources have started to become one of the main dynamics of world politics in the second period of energy history.

In the historical process, in line with the advances in the field of energy, the use of fossil resources brought about a transition to a new era. In this context, it is possible to state that the transition to the third period of energy history started with the availability of fossil energy sources. The period mentioned covers three different periods. In this direction, the first-time frame within the scope of fossil energy sources starts with the arrival of coal. Resembling a shiny black rock, coal contains a lot of energy. The release of a lot of energy it contains is possible by burning coal. The energy produced by the burning of coal is called heat and light energy. The individual use of coal in history dates back to the 1800s when people heated their homes. In the next stage, the use of coal in the vehicles of the period is witnessed. For example, in the 1800s, coal became used as a fuel for trains and ships as well as for domestic consumption. However, another usage area of coal at that time was the industry sector. It is known that factories use coal for iron and steel production, especially during the industrial revolution. Therefore, we can say that in the years when coal was first used, it served to obtain more heat and light energy and was not used in electricity production as it is today.

In the 1700s, the British discovered that coal was a clearer and hotter burning energy source than wood, which directly triggered the Industrial Revolution. Along with the industrial revolution, there had been some developments that paved the way for the widespread use of coal. For example, it is possible to consider James Watt's invention of the steam engine, which made it possible for machines to do work previously done by humans and animals. Therefore, the use of coal to obtain the steam needed to run the invented engine is an important turning point in the history of energy. In the next period, the use of coal began to spread beyond the European continent, and in the first half of the 1800s, the Industrial Revolution spread to the other side of the Atlantic, to the USA. In the USA, there was a transition to a different stage in the 1880s for coal, which was mainly used in transportation in the first stage. So much so that in the next period, coal started to be used in a field that can be considered to be new compared to its history. It is possible to consider the first use of coal in electricity generation for houses and factories in the 1880s in this context (Allen, 2013, p. 12).

The developments in the third period of the history of energy resources are certainly not limited to coal. The transition process to another stage emerged with the use of petroleum, which caused coal to remain in the background in the following years, which was the energy resource of the period in which fossil energy resources were predominantly consumed. The production of oil, the most consumed energy source today, was born in 1859 with the discovery of "Colonel" Edwin Drake near the small timber town of Titusville in northwestern Pennsylvania. Shortly thereafter, oil production spread to the hills and valleys surrounding Titusville. By the end of the 19th century, oil production centers other than Titusville began to emerge. The area around Baku, the Caspian and Caucasus seas, the Netherlands, the West Indies, and Galicia were the main production centers that emerged at that time. Despite its rapid spread, the production in these oil centers was carried out with primitive methods until about one hundred and seventy years ago. Therefore, it is impossible to talk about the existence of the modern oil industry in the first years (Yergin, 2014, p. 255). For example, it is possible to associate its use mainly for lighting in this period with the underdevelopment of the petroleum industry in those years. But this situation did not last long. In the following years, this use in lamps was used in many more areas, especially in transportation and increasingly as fuel for war vehicles, and this paved the way for oil to be the most used energy and struggle source in the world (Pamir, 2015, p. 69). In this context, the most important turning point was the British Navy Ministry II in 1901. Lord Admiral John Arbuthnot Fischer's declaration to Minister Lord Selborne that all technical preparations for the navy to use oil as fuel were completed was the foresight that triggered the process of increasing the strategic importance of oil in the 20th century (Pamir, 2015, p. 70). Shortly after this, the British government made 3 different maritime programs in the period 1912-1914 and took the decision to work with oil for new ships and to convert coal-fired ones into oil (Pamir, 2015, p. 70). Such developments in the early 1900s caused the 20th century to become known as the "oil age."

Oil has started to become one of the main agenda items of international politics since the beginning of the 20th century. So much so that the current dominant actors of the international system, within the scope of interactions between states, went beyond oil, and commercial relations and became known with

independent concepts such as energy relations and energy diplomacy. In fact, after a while, it started to become evident that oil was somehow related to the events in the international arena, either in the center or around it. Therefore, it is possible to state that oil played a leading role or a secondary role in many events such as wars, conflicts, collaborations, and political instability in that period. In this context, we can say that with the increasing consumption of oil, it has become one of the focal points of international politics. The transformation of oil into a pressure tool in the energy crises of the 1970s is one of the indicators of this. The most important effect of the transformation of oil in this direction is undoubtedly the transformation of energy security problems into a vital threat to the national security of states. So much so that the threat in question became more understandable during the 1973 Global Oil Crisis.

The 1973 Global Oil Crisis is at the forefront of the examples in question, which can be considered within the framework of oil supply security in general. The fourth of the Arab-Israeli Wars, also known as the "Yom Kippur" or "Ramadan War," that broke out in October 1973 during the Global Oil Crisis, is a critical turning point. In other words, it is possible to state that the fourth Arab-Israeli War, which started on October 6, 1973, triggered the oil crisis, which had global effects. The development that paved the way for the use of oil as a weapon in 1973 was the result of the Arab countries that had reserves in oil production and export at that time. The first of these is the reduction of production and related exports; the second is the increase in prices. At this point, it was preferred to increase the prices as the most rational option. In this direction, the OPEC Committee, consisting of the relevant ministers of six countries that came together on October 16, 1973, announced that oil prices would be increased unilaterally in response to Israel's occupation. These prices, on the other hand, meant an increase of approximately 70 percent from \$3,011 to \$5,119 per barrel (Mabro, 2007, p. 56). However, what the world described as an "oil price shock" occurred, and the oil weapon was put on the battlefield. Therefore, in Kissinger's words, "oil was now a political blackmail weapon" (Yergin, 1995, p. 572).

The oil-based global energy crises experienced in the last quarter of the 20th century had two important effects in terms of energy history. The first of these is the realization of the importance of energy security through bitter experiences, while the other is the emergence of natural gas, which is seen as an alternative to oil in terms of energy resources. Therefore, a transition to a new era occurred in the history of energy within the scope of fossil energy sources. Since the 1970s, the orientation of natural gas has been adopted as the most rational option in the first stage. Because, first of all, natural gas is a substitute for oil, and besides, it is more environmentally friendly. Although natural gas is lighter than air in terms of density, it does not cause environmental pollution in the atmosphere because it does not contain sulfur and organic sulfur in its composition. In addition, although it contains carbon dioxide in its composition, its polluting effect is minimal when compared to other fossil fuels. Under these conditions, the rapidly increasing consumption of natural gas on a global scale becomes quite normal. However, in a short time, it was understood that the rapid turn to natural gas could not produce a permanent solution to the energy security problems as expected. The events since the first years of the 21st century clearly show and continue to show that the trend toward natural gas is not a permanent solution. Recent developments have demonstrated that natural gas can be used as a political tool or weapon even today and that it has more damaging potential in terms of impact when compared to oil and other energy sources.

In terms of the history of energy resources, especially the natural gas-based energy crises have brought the transition process to a new era on the agenda. The said new era is described as the "energy revolution" and aims to demolish the existing energy order and build a new one instead. In this respect, it is possible to talk about a transition process from a fossil-based energy system to a renewable-energy-based energy system. On the other hand, such a radical transformation in the energy order is impossible in the short term. Therefore, the transformation in question must first be realized by carrying out the process in a systematic and programmed manner together with a transition process. In light of all these, it is possible to talk about a transition to a new order within the scope of energy history.

Increasing Importance and Security of Strategic Energy Resources

It is possible to define strategic resources as assets that have a direct impact on human life in almost all areas, without which socio-economic development becomes impossible in any period. In the historical process, it is seen that some assets have acquired a strategic quality. For example, fertile lands especially pasture in primitive times, and after the Industrial Revolution, precious metals of the period such as iron and steel were among the strategic resources. In addition to these, another energy source that became strategic in the same period is coal. Therefore, the Industrial Revolution was an important turning point

for energy to become a strategic resource. So much so that the increasing mechanization with the Industrial Revolution revealed the need for a serious energy source, and as a result, coal started to take place among the strategic energy sources. In the next period, oil and natural gas followed, respectively, and coal had the characteristics of a strategic energy source. In this context, it is possible to state that the strategic energy resources that come to the fore today are oil, natural gas, and coal.

Not all energy sources have a strategic character. Therefore, it is extremely wrong to characterize all the energy resources in the world as strategic. In this context, it should be underlined that it is not the right approach to deal with the strategic energy resources only within the scope of increasing consumption. However, it would be more accurate to determine strategic energy resources within the scope of a systematic classification. Because strategic energy resources differ from others within the scope of certain criteria and qualities. The necessity of a systematic classification is undoubtedly related to these criteria and qualities, which we can combine into three items. In this direction, the first of the characteristics associated with strategic energy resources is the sine qua non for socio-economic development, the second is cumulative, and the third is politicization. Today, the main strategic energy sources with these qualities are indisputably oil, natural gas, and coal.

Within the scope of strategic energy resources, it is obvious that oil, natural gas, and coal are of vital importance for almost every state in the world. However, in the historical process, even the positive effects on socioeconomic development explain the importance of strategic energy resources. On the other hand, the effects of strategic energy resources are not unidirectional. In this context, it is possible to talk about positive as well as negative effects. Recent developments show that the negative effects of strategic energy resources have become threatening to global security, especially to states. It is possible to characterize these threats within the scope of energy security. In this context, we can say that in light of the importance of strategic energy resources, energy security has started to take place among the basic building blocks of stability on a global scale.

Threats within the scope of energy security arise for many reasons. Therefore, it is really difficult to make a precise classification of energy security threats. On the other hand, it is possible to talk about some intersection points that make almost every source of threat visible. The mentioned intersection points are helpful in terms of making a general inference about energy security threats. In this context, it is possible to state that the main source of energy security threats comes together at the point of access to strategic energy resources. Therefore, we can say that the most basic source of energy security threats has become evident at the point of access to the said assets.

The problem of accessing strategic energy resources is mainly due to two reasons. The first of these is the asymmetrical distribution of the assets in question across world geography, while the other is that oil and natural gas have become instruments of influence in international politics. These two factors are undoubtedly closely related to each other. So much so that being scarce and exhaustible is the most important disadvantage of today's strategic energy resources while turning them into weapons in the hands of states carries the already serious threat of energy security to a further stage.

Energy Relations from the Perspective of Interdependence

When the sources of energy crises and energy security threats that have been experienced since the 1970s are examined, the existence of a direct or indirect relationship with the use of energy as a leverage or a "weapon" in the interactions between actors in the international arena draws attention at the basis of almost every incident. Therefore, it is possible to state that the transformation of strategic energy resources into weapons in the hands of both producer and consumer states is one of the main sources of ongoing energy security threats since the last quarter of the 20th century. It is possible to explain the negativities that threaten energy security that emerged in this process from the perspective of interdependence in all its dimensions. The fact that energy relations are currently handled within the framework of interdependence and that they fully reflect its qualities also supports this statement.

Despite the ambiguity regarding the definition and boundaries of interdependence in the international relations literature, the same is not true for the interdependence approach. Therefore, the 1977 book titled "Power and Interdependence," first published by Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, continues to be the most important reference source. Because, as is known, the term "interdependence" and Nye and Keohane's approach mean completely different things. For example, Nye and Keohane explain interdependence by characterizing it as a state of interdependence between states or actors of

different states and stating that these effects are frequently transboundary. It claims that it is the result of international mobility such as money, goods, people, and messages (Esakova, 2012, p. 20). However, Nye and Keohane's characterization of the concept of interdependence and its explanation in terms of certain consequences do not make it intelligible. Because interdependence is also a fuzzy concept that is often used in contradictory meanings like nationalism, imperialism, globalization, and other political words (Nye and Welch, 2018, p. 410). It is seen that the assumptions of the approach to the explanations have been mentioned before. In this respect, first of all, the distinction between "interdependence" and "interconnectedness" is of great importance in terms of eliminating the aforementioned ambiguity. For Keohane and Nye, interconnectedness and interdependence are not the same thing. The effect of transactions on interdependence is related to pressure or costs (Nye & Keohane, 2012, p. 8). A country that imports all of its oil are more likely to be permanently dependent on the flow of oil than a country that imports furs, jewelry, and perfumes (though in monetary terms) will have uninterrupted access to these luxury goods. In this context, when the cost effects of transactions are mutual (not necessarily symmetrical), there is interdependence. However, when the cost effects of these interactions are not significant, there is simply interdependence.

According to Keohane and Nye, it cannot be guaranteed that interdependence will benefit the parties equally. Therefore, interdependence does not only mean mutual benefit. However, this situation will certainly impose costs on the parties and limit their autonomy. In this context, it is possible to conceptualize interdependence as the degree of autonomy present in the government's foreign policy actions (Dixon, 1984, p. 62). At this point, it is extremely important to mention the parties' gains. Taken in the context of gains, the benefits of interdependence can sometimes be expressed as zero-sum or non-zero-sum. However, regardless of the gains, this situation should not be perceived as an approach to optimism (Nye, 1976, p. 132). Because when it comes to sharing gains, the hoped-for optimism at the point of sharing them disappears and the possibility of conflict arises. In other words, it has the potential to create a conflict of interest in terms of who receives or will receive how much from the joint gain at the stage of distribution of earnings. Thus, there is always a certain political conflict in interdependence.

The connection between interdependence and cooperation is not something that happens automatically. Such a connection depends on the nature of interdependence and the relationship of interdependence and dependency with other elements of states' interactions (Kroll, 1993, p. 322). Therefore, interdependence does not imply a situation in which absolute interests are mutually balanced. The presence of asymmetries is also possible. Asymmetries in dependency are likely to be the source of influence required for one actor to overcome another. In this context, relatively less dependent actors often use the interdependence relationship as a source of bargaining power to affect possible problems in some other areas (Keohane & Nye, 2012, p. 9).

Keohane and Nye state that clear revealing of the relationship between power and interdependence requires some concepts that form the quality of the relations between the parties (Gürkaynak & Yalçın, 2009, p. 76). The concepts in question are bargaining power, sensitivity, and vulnerability. In a mutual dependency relationship, the bargaining power of one of the parties over the other depends on the sensitivity and vulnerability of the other party to this relationship (Arı, 2008, p. 408). In this context, it is necessary to distinguish between two conceptual criteria in order to understand the role of power in interdependence: sensitivity and vulnerability (Keohane & Nye, 2012, p. 10). Sensitivity is the degree of responsiveness within the political framework. What is important here is that a country can make changes quickly and bear the costs and effects of these costs (Keohane & Nye, 2012, p. 10). In short, in cases of sensitivity, there is an avoidance of externally imposed costs by changing the policies of the relevant actors (Akçadağ Alagöz, 2016, p. 38). Vulnerability is measured not only by the volume of transactions across borders but also by the cost of the impact that changes in those transactions have had on societies and governments. In this context, sensitivity refers to the quantity and speed of the effects of addiction; that is, how fast does a change in one part of the system bring about a change in another?

According to Keohane and Nye (2012, p. 11), the use of the word "interdependence" to refer only to sensitivity hides its most important political aspects. At this point, it should also be considered what will happen if the framework of policies can be changed. That is, what would it cost to adapt to external change if more alternatives were available and various policies were currently available? For example, the important thing is that imported oil is not only the ratio of needs but also the cost of following these alternatives together with alternatives to imported energy. In other words, two countries, each of which imports 35 percent of their oil needs, may seem similar or equally sensitive to price increases, but if one of

them can switch to its national resources at a reasonable cost, the other does not have such an alternative. The state may be more vulnerable than the first. At this point, another dimension of interdependence, vulnerability, emerges, which is based on the availability and cost of alternatives faced by different actors (Keohane & Nye, 2012, p. 11).

The vulnerability dimension emerges as a concept that constitutes another of the main axes of interdependence. From a conceptual point of view, vulnerability is beyond the dimension of vulnerability, that is, an actor's liability to the costs and damage caused by external factors, even after changing his policies. The difference between vulnerability, defined in terms of reciprocal effects, and vulnerability, defined in terms of the opportunity cost of disrupting the relationship, has been widely accepted (Baldwin, 1980, p. 489-490). In this context, vulnerability interdependence is concerned with more enduring relationships that are costly to break or change. Because policies are generally difficult to change quickly, the immediate effects of external changes often reflect sentiment. Vulnerability, on the other hand, can only be measured by the cost of making effective adjustments in a changing environment over some time (Keohane & Nye, 2012, p. 11). However, fragility also depends on things other than overall measures. A society's capacity to respond quickly to change also determines its degree of vulnerability. At this point, it should be noted that the degree of vulnerability or criteria is not as simple as it seems at first glance (Nye & Welch, 2018, p. 416-417). The 1973 Oil Crisis is an important example of vulnerability interdependence, which means constant responsibility for costly influences from outside, even after efforts are made to change the situation or to escape (Esakova, 2012, p. 53). The rapid rise in domestic prices and long lines at gas stations during the oil crisis showed that the US was very sensitive to Arab embargoes. But the degree of their direct vulnerability was limited to the domestic production of 85 percent of the energy consumed. On the other hand, Japan, which relies almost entirely on imported energy, is both very sensitive and vulnerable to the Arab embargo (Nye, 1976, p. 133-134).

While Keohane and Nye emphasize that, after the events that have taken place since the 1970s, the issues and areas that make up the political agenda of the states have increased, they state that today, in addition to military and security-oriented issues, many topics are included in the scope of the discipline of international relations. In line with this statement, some of the most important contributions of interdependence, which brings dynamism and depth to the discipline, have been the attribution of different meanings to power and its positioning among theoretical approaches. In addition, while it is a radical proposition that asymmetrical interdependence stands out as an element of power and that interdependence interacts with potential power sources, breaking the connection between the functions and types of power is only one of its contributions in the context of dynamism. The factor that makes the interdependence approach, which positions itself between realism and liberalism and has an integrative understanding, is a useful thought that will guide the study of subjects such as energy that require complex and multidimensional analyses.

In the light of Keohane and Nye's studies, sensitivity and vulnerability play a critical role in dealing with the energy phenomenon in the context of politicization and securitization, along with the manipulation of energy-based interdependence in relations between actors. In this context, it is possible to state that the sensitivity and vulnerability dimensions of energy-based interdependence are closely related to the politicization and securitization of resources (Akbaş & Furuncu, 2016, p. 193).

The degree of sensitivity in the interdependence framework focuses on how quickly changes in the policy framework in one country bring about change in the other and how large the costs of these effects are. On the other hand, the vulnerability in interdependence is related to the affordability or suitability of alternatives given the cost of changes in a country (Ateşoğlu Güney & Korkmaz, 2014, p. 36). In this context, when we consider an energy-based interdependence in terms of sensitivity, vulnerability is measured by the number of resources imported from a single supplier, and vulnerability is measured by the availability of alternatives to imported energy and the cost of changes made to maintain the operability of the economy.

The politicization of energy is aware of the possibility of losing wealth as a result of changes in the interdependent relations of actors in the short term; the securitization of energy means that the actors are aware of the possibility of being an economically functioning unit when a change occurs (Ateşoğlu Güney & Korkmaz, 2014, p. 36). Therefore, the fact that the concepts of politicization and securitization are related to the dimensions of interdependence, as well as the fact that they are the main determinants of actor decisions regarding costs, requires consideration of the phenomena of vulnerability.

Within the scope of Keohane and Nye's interdependence approach, it is clear that today's energy resources represent an understanding beyond material power, which cannot be handled only within the framework of military power, and that the hierarchy of the agenda of international politics, which is adopted by the traditional understanding, has now changed, and that the energy in international relations is more economical, political, and commercial. It is possible to say that it has started to be considered in the framework. Today, the issues related to energy in international politics are predominantly dealt with within the framework of political economy, preparing the environment for the different dimensions of energy resources to be revealed. Therefore, in the light of the traditional view, while the importance of energy resources was emphasized in terms of the elements of material power in previous periods, today the importance of energy resources for countries has begun to be expressed in a new dimension, especially in the light of the changing subject hierarchy of international politics, as the most basic requirements of social and economic development.

The importance of energy resources by both traditionalist and modernist approaches is indisputable. The importance and consumption of energy resources are increasing along with all the fields to which they contribute. On the other hand, the asymmetry in its geographical distribution, especially with its scarcity and exhaustion, reveals a different dimension of the characteristics of strategic energy resources. In other words, strategic energy resources are a basic, but not easy-to-reach, requirement that has concluded that we can conceptualize as the "Needs-Access Dilemma," laying the groundwork for many events and phenomena. Therefore, it is possible to argue that the basis of many events and phenomena such as dependency, interdependence, conflict, crisis, cooperation, energy security, and energy diplomacy is based on the need-access dilemma (Erkan, 2021, p. 66).

Along with the need-access dilemma, various dynamics, such as facts and events, cause strategic energy resources to be prioritized hierarchically on the agendas of decision- and policymakers. The politicization or securitization of strategic energy resources by actors and units at almost all levels of international politics is one of the indicators of the place of the issue in the agenda hierarchy. Although controversial, the politicization or securitization of strategic energy resources, which are identified with concepts such as perceived, anticipated, or existing threat and danger, on the assumption that interdependence will encourage more cooperation, do not logically contradict each other. Assumptions such as the discussion of the place and consequences of energy interdependence between two extremes such as conflict and cooperation and the possibility of manipulating the symmetry and asymmetries in the relations between the parties are indicators that the logic of the approaches is not contradictory (Erkan, 2021, p. 66-67).

It is assumed that the analysis of asymmetrical interdependencies as a source of power among actors would be a useful start in the political analysis of international interdependence since an energy-based interdependence is a field that is specifically open to manipulation (Esakova, 2012, p. 52-53). In a way, it is possible to state that the manipulation of an energy-based interdependence relationship is closely related to the dimensions of vulnerability. First of all, it is possible to define the sensitivity dimension in the energy-based interdependence relationship simply as the acute reaction costs that arise when the rapid development in one country affects the other side (Crescenzi, 2005, p. 28). In this context, it is possible to relate the sensitivity dimension to immediate costs and short-term effects, as the affected country does not have enough time to respond to a dramatic policy change. The 1973-1974 oil shock is one of the examples of the high sensitivity of western economies to sudden oil price increases when the need for imported oil reached a level of dependency. However, although the degree of sensitivity that emerged as a result of this incident is generally described as high, it is not the correct approach to claim that this situation is valid for all western economies. At this stage, it is necessary to clarify the factors that determine the degree of severity of the sensitivity dimension caused by external influences. Because even though the incident causing the sensitivity dimension is the same, it is accepted that the costs caused by the effects may be at different levels in the target countries. Examples from the past tense also confirm this assumption. The fact that the USA, which is one of the leading Western economies, was relatively less affected by the 1973-1974 oil shock in terms of sensitivity compared to the Western European economies is an important example of the intelligibility of the assumption in question. The fact that the costs of the oil shock are less than the Western European economies is entirely due to the lower amount of oil imports from the USA compared to the others.

The fact that the effects of the costs caused by the events that will reveal the sensitivity dimension within the framework of energy-based interdependence differ according to the actors does not mean that

there is no standard in terms of measurability. Keohane and Nye also address this issue in their work. In this context, the sensitivity of importers in terms of energy can be measured by the higher costs of foreign oil and the total amount or ratio of imported oil (Keohane & Nye, 2012, p. 10). However, focusing only on the sensitivity aspect of energy-based interdependence causes some important points to be hidden, i.e., not fully clarified. The possible situations that will be encountered as a result of the change in the political framework are one of the points that can be hidden. This is one of the possible situations where we may encounter interdependence based on energy. For example, it is not only the ratio of imported needs that matters in oil. Alternatives to imported energy and the costs of tracking them are also important. In other words, the two countries that import 35 percent of their oil needs may seem equally sensitive to price increases. There is no difference so far. However, although one of these two countries has an alternative to domestic resources at a reasonable cost, the absence of such an alternative in the other can affect the second state more than the first and make it vulnerable. The vulnerability dimension of interdependence emerges at this stage (Keohane & Nye, 2012, p. 12).

Focusing only on the vulnerability dimension of interdependence will cause negative effects, as will focusing on the vulnerability dimension that emerges at this point. In this direction, it is possible to state that energy combines the sensitivity and vulnerability dimensions of interdependence (Gökçe, 2018, p. 56). It is possible to state that the vulnerability dimension of energy-based interdependence, which we can consider with sensitivity, is generally based on the relative availability and cost of corrective alternatives by various actors (Esakova, 2012, p. 54-55). The source of the vulnerability dimension is the supply of energy needs through imports, even if it is an ally (Nance & Boettcher, 2017, p. 2). Keohane and Nye state that vulnerability in energy-based interdependence also includes the strategic dimensions of vulnerability. However, according to them, this does not mean that the sensitivity dimension is not important. Although the two dimensions point to different aspects of interdependence, one may come to the forefront according to the subject and conditions. For example, while the dimension of vulnerability may be more important in terms of providing a power source, it may also be more important in terms of the political & and some energy relations that occur when certain rules and norms are guaranteed (Keohane & Nye, 2012, p. 12). Therefore, vulnerability and vulnerability constitute two dimensions of energy-based interdependence. Although one of them is ahead of the other from time to time according to the subject and conditions, the two dimensions are considered together based on energy. Considering two different dimensions together makes it possible to make some generalizations in the relationship of interdependence based on energy.

Energy Diplomacy and Bargaining Power

In a mutual dependency relationship, any event that may create a negative effect between the two states creates some costs for the parties. However, the said costs are not at the same level for the parties except in exceptional cases, and this is entirely due to the importance of the sustainability of the relationship, which differs according to the parties. Therefore, in the conditions of mutual dependency, the nature of the relationship between one of the parties reveals the bargaining power over the other party, while the effect or measurability of the said power depends on the sensitivity and vulnerability of the parties to this relationship. Because under the conditions of mutual dependency, the sensitivity and vulnerability of the actor on the more dependent side are higher than those of the subject, this situation directly weakens the bargaining power of the actor in question. In this context, bargaining power differs according to the sensitivity and vulnerability of the parties to the relationship under conditions of mutual dependency.

The power created by the asymmetries in the conditions of mutual dependency should not be directly regional or global in terms of energy demand and supply relations. In this context, energy diplomacy is responsible for a healthy energy flow, a stable international energy market, and efficient and environmentally friendly use of energy (Uludağ, Karagül & Baba, 2013, p. 103)

Energy diplomacy is also a set of tools used by actors in the international arena to avoid possible risks in their interactions in the energy market. Naturally, these tools are also different for each actor. Energy importers use these tools to access cheap and continuous energy flows, secure energy supply, maintain the diversity and efficiency of energy sources, and maintain the stability of the international energy market. Energy exporters, on the other hand, focus on developing reserves and using them more efficiently, investing in new reserves, and maximizing revenue from energy exports. Energy diplomacy helps governments carefully monitor each other's policies, particularly through negotiation and bargaining

processes that reduce the likelihood of open conflict or risk. At this point, a structure on a global scale emerges. The mentioned structure is expressed as the international energy regime (Uludağ, Karagül & Baba, 2013, p. 103). The international energy regime is generally the legal and institutional arrangements between energy importing and exporting countries. With this, the regime in question regulates the rules of international energy trade and transfer, as well as its mechanisms in this context. This regime also aims to maintain a balance in the competition between the various interests of governments and international energy organizations. On the other hand, such a regime does not operate as an organic entity while maintaining this balance; instead, it manoeuvres through the common interests of the great powers, namely the USA, the Russian Federation, China, Japan, India, and the European Union countries. However, this does not prevent other countries from having a say in this regime. Therefore, energy diplomacy comes into play at this stage to strengthen the bargaining power of countries in the international energy regime and to use the energy-related aspects of national values (Uludağ, Karagül & Baba, 2013, p. 103).

Energy diplomacy does not always follow a positive path as expected. On the other hand, especially for the continuation of the status quo, great powers resort to oppressive and non-transparent diplomacy practices against weak or fallen states. In other words, it would not be wrong to say that energy diplomacy does not have a positive or negative stance, since every government's energy diplomacy practice has a subjective value. So, there is no good or bad energy diplomacy, or positive or negative diplomacy, as each government aims to maximize its national energy policy interests, but there are differences in practice. Russia stands out as an important example at this point. As it is known, Moscow does not always peacefully use energy diplomacy. This is mainly because its strategic energy resources have helped Moscow regain much of the influence it lost at the end of the Cold War. In this context, it is possible to state that Moscow's use of energy resources as a means of pressure and threat in its diplomatic practice to maintain this influence is among the negative examples in terms of energy diplomacy.

In energy diplomacy, especially great energy powers can use their resources as tools or "weapons" in line with their abilities. In this direction, energy has been used as a diplomatic asset by monopolistic American and British oil companies since the 19th century. In this process, diplomacy practices were mostly carried out by companies through partnership agreements and cartel formation (Uludağ, Karagül, & Baba, 2013, p. 105). This directional behavior of global oil companies in energy diplomacy took a different turn in the last quarter of the 19th century. In this context, especially in the 1970s, the states that were in the position of having resources started to exclude private oil companies to a large extent and acted in line with an understanding to take control in such a strategic area. Therefore, in this process, it is possible to talk about a period in which the control of energy largely passed to the sovereignty of the state through national energy companies. In this context, it has become inevitable for states to become one of the main actors in energy diplomacy.

It is extremely effective that states become the most effective actors in energy diplomacy and that these resources are accepted as important diplomatic resources to carry out the necessary activities to achieve their political and security goals. In this understanding of diplomacy, strategic energy resources are adopted as a political card or weapon, which not only paves the way for the transformation of energy resources into leverage in foreign policy but also constitutes the framework for the practice of bargaining power created by asymmetries in an environment of interdependence. In this context, it is possible to express energy diplomacy as multi-dimensional practices that enable a state to achieve the goals it has determined in line with its strategies about power and help the sustainability of its current goals in foreign policy by developing it.

The effects of strategic energy resources on bargaining power in energy diplomacy have brought about the transformation of these assets into weapons. However, the contribution of these weapons goes beyond hard or soft power. It is possible to explain this contribution entirely with the concept of smart power. Therefore, it is possible to explain the contribution of strategic energy resources in terms of bargaining power in energy diplomacy within the scope of smart power.

The determining factors of the effect of the use of strategic energy resources as a smart power tool on the bargaining power in energy diplomacy are again sensitivity and vulnerabilities. Therefore, it is not possible to determine which side's relative superiority in terms of bargaining power in energy diplomacy is based only on having resources. So much so that the general understanding of energy diplomacy is that the actors with energy resources are in a more advantageous position in terms of bargaining power than

the actors in the consumer position. However, although it may seem like a correct proposition at first glance, this statement is no longer fully valid in the changing conditions of our age. While the consideration of the issue within the framework of the Oil crisis, Russia-EU relations, or Russia and Eastern European countries supports the correctness of the proposition in question, the current stage is now open to discussion makes it clear. Because it should not be forgotten that, just as consumers need energy resources, supplier economies that have resources also need a market and customers to generate income. Russia stands out as a very good example at this point. For example, Moscow, which had significant bargaining power in energy diplomacy thanks to its resources and the energy card in the past, is struggling with considerable negativity due to reasons such as its economy, which has become dependent on energy exports in today's conditions, investment in the sector, and a lack of technology. In its diplomacy, it loses its bargaining power to economies that are insufficient in terms of energy resources but are candidates for superpowers in areas such as economy and technology. This situation, which we can describe as a relative loss of power in Russia's energy diplomacy, has started to become visible with the sanctions imposed during the Ukraine Crisis. In this process, the negativities caused by the West's attitude towards itself caused Russia to turn to the eastern alternative. However, with the developments in the process, the east ceased to be an alternative in reducing Russia's sensitivities to the west, and Moscow's vulnerabilities began to emerge. In the context of the energy diplomacy contacts, where the negotiations between Moscow and Beijing are within the scope of natural gas projects that have been going on for years, it is possible to consider the transfer of control of the process from Russia's hands to China's. The fact that Russia, which was subjected to sanctions during the 2014 Ukraine Crisis, abandoned its insistence on the route and pricing of the Power of Siberia gas pipeline project and concluded the agreement in favor of China is one of the most obvious examples of the change of control between the parties in question.

Reducing Sensitivity and Vulnerability

The interdependence relationship based on energy has the potential to be manipulated at any time. This potential has been emphasized in the international relations literature, especially in studies related to energy security. The manipulation of the interdependence relationship between the EU and Russia from time to time is one such example. Manipulating the energy-based interdependence relationship is based on the factors caused by asymmetries, and this can have heavy costs for the parties. Although this is not a welcome situation for the party given the high level of sensitivity and vulnerability, the actors will undoubtedly make efforts to reduce the negative effects. Therefore, the efforts of the parties to avoid the negative effects of costs will be aimed at reducing the level of dependency in the first stage with the awareness of the factors affecting vulnerability and vulnerability. In this context, for example, according to the IEA, the factors affecting the vulnerability and vulnerability of a country's interdependence are a diversity of the primary fuel mix, import dependency, fuel substitutability, market concentration (the superiority of a small number of producing countries in the total trade of any fuel), and the share of politically unstable regions in imports (Esakova, 2012, p. 55). These factors, which affect the sensitivity and fragility of a country's interdependence, are important in terms of understanding the nature of the negativities arising from it and the framework of the policies to be implemented to solve them. At this point, it is necessary to reduce the levels of sensitivity and vulnerability to solve the problem, and it is observed that this requirement has been expressed by many experts in the literature. One of the examples of this is that the energy security literature defines a series of policies that can minimize the sensitivity and vulnerability of oil supply to consumer countries against external influences and limit the economic losses caused by supply disruption and subsequent price shocks (Esakova, 2012, p. 57).

To reduce the effects of possible costs that may arise as a result of the manipulation of the energy-based interdependence relationship, the sensitivity and vulnerability levels need to be reduced. While the factors affecting sensitivity and vulnerability are guiding in this direction, it is thought that practices aimed at ensuring energy security, in general, will be effective in this regard. In this respect, it is possible to group policies that can reduce sensitivity and vulnerability and thus ensure energy security as short-term and long-term. Spare Capacity, emergency stocks, redirected supply flows, and demand side management is among the short-term policies aimed at reducing the vulnerability in the energy-based interdependence relationship. At the beginning of the long-term policies aimed at reducing the sensitivity and fragility of the relationship of interdependence based on energy, there were policies to increase energy efficiency, policies to diversify sources and suppliers, policies to encourage the use of domestic energy resources, policies to diversify transmission lines and routes, investments in the energy sector, policies for the

functioning of the energy market, policies for environmental protection, policies for the compartmentalization of energy resources, and policies for other factors that may pose a risk.

Turkmenistan and Energy Security

Turkmenistan is one of the states that gained its independence after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). With the disintegration of the USSR, it is seen that Turkmenistan began to take place at the center of many global powers, especially western countries. In this context, it is possible to say that the natural resources it possesses undoubtedly contributed to this increase in interest in Turkmenistan, one of the states that gained its independence after the collapse of the USSR. In addition, Turkmenistan is one of the five countries with a coast on the Caspian Sea, which is one of the geographies with large oil and natural gas reserves (U.S. Energy Information Administration (EIA), 2016). It is seen that Turkmenistan, which is rich in energy resources, stands out in terms of oil and natural gas reserves. As of the end of 2021, Turkmenistan's oil reserves were announced at 600 million barrels (bbl). While oil consumption in the same period was 153,400 bbl/day, its production was recorded at 235,300 bbl/day. However, Turkmenistan's exports in terms of crude oil and derivatives are expressed as 59,600 bbl/day (CIA Factbook, 2022). In terms of natural gas, according to BP data, Turkmenistan; After Russia (38 trillion cubic meters (tcm)), Iran (32 tcm), and Qatar (25 tcm), is the fourth in the world with its proven natural gas reserves of approximately 20 tcm with discoveries on land (Devletabad, Osman, Yolatan) and sea (Çeleken). It is a large gas country. About 10 percent of the world's proven natural gas reserves are in Turkmenistan (Pala, 2022). In addition to its reserves, some of the world's largest natural gas production fields are located in Turkmenistan. Among them, for example, is Galkin, the world's second-largest natural gas production site (November 2021, p. 948). However, it is seen that Turkmenistan has produced 79.3 billion cubic meters (bcm) of natural gas by the end of 2021. The production of Turkmenistan in the mentioned period corresponds to 2 percent of the world's total. Turkmenistan's natural gas consumption in the same period was 36.7 bcm, while its exports were expressed at 42.1 bcm. 31.5 bcm of Turkmenistan's exports were made with China, and 10.5 bcm with Russia (BP, 2022, p. 29-37).

Having borders with countries such as Iran, Uzbekistan, Azerbaijan, Kazakhstan, and Afghanistan, Turkmenistan has an important geopolitical and geostrategic position in the center of Eurasia. In connection with its geographical location, Turkmenistan has become a rising value in terms of energy geopolitics, especially in the last period. It is possible to state that Turkmenistan, which holds some of the world's richest natural gas resources, has become one of the countries of vital importance in terms of global energy security, especially in light of recent developments (Turan, 2021, p. 337). Compared to other countries that gain energy and export energy, it is striking that Turkmenistan remained out of the race until the 1990s. For example, among the countries that export energy resources, Russia uses its resources as a tool of big state policy, while Azerbaijan and Kazakhstan are trying to both secure their independence and provide resources for economic development breakthroughs by using their natural resources and making agreements with other countries and big oil companies. On the other hand, it remained out of the energy race in the 1990s due to the fact that the reserves of its natural resources could not be fully determined and the neutrality policy of Niyazov, who ruled the country until his death in December 2006 (Sarı, 2016, p. 154).

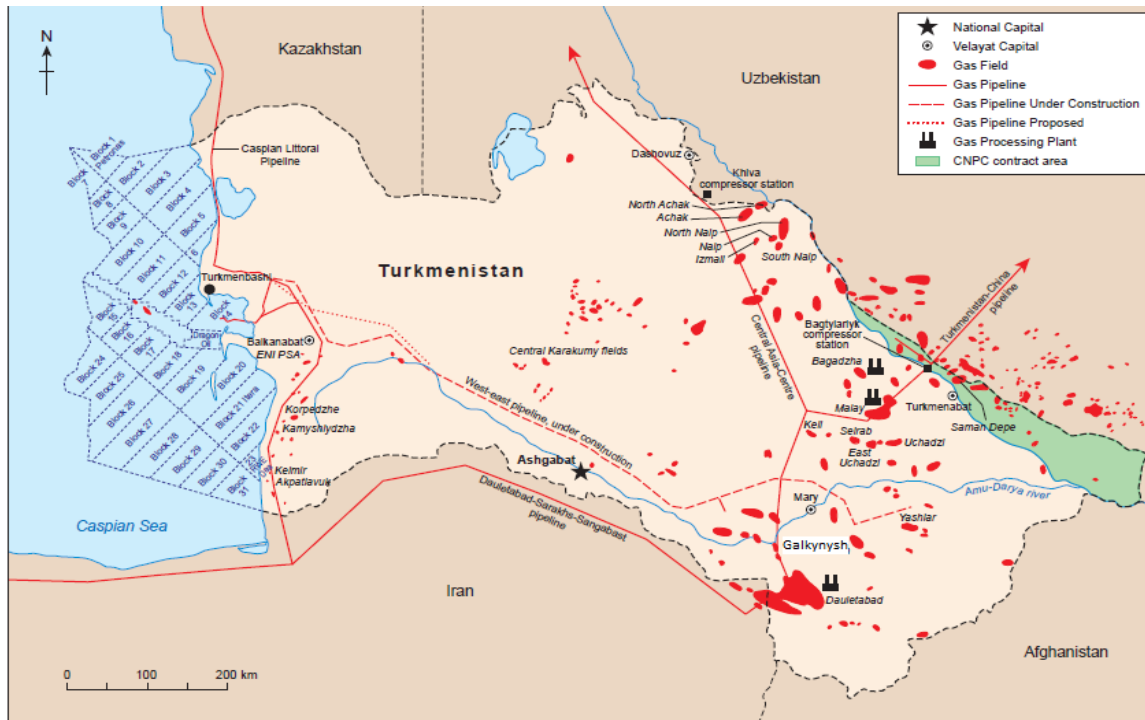

Figure 1. Turkmenistan Gas Infrastructure (Pirani, 2019, p. 3)

It is extremely wrong to consider the fact that Turkmenistan is relatively out of the energy race compared to other countries in the region in the context of purely political preferences. However, it is possible to talk about the effect of some structural dynamics. So much so that in the first years when Turkmenistan gained its independence, it faced some difficulties in making the necessary investments for the development of the sector for energy export, and it was kind of beheaded by the energy transmission lines inherited from the USSR. Although Turkmenistan's natural gas production reached its highest point during the Soviet period, it is possible to consider the decline in natural gas production after independence in this context. To put it more clearly, natural gas production, which reached 80 bcm in the USSR period, reached these figures 17 years after it gained its independence. Undoubtedly, the main reason for this decrease in production is the lack of necessary infrastructure and equipment to export the produced natural gas to international markets (Sari, 2016, p. 159).

Chart 1. Turkmenistan Natural Gas Production (bcm)(1992-1998) (Sari, 2016, p. 159)

1992-1993	1994-1994	1997-1998
60	30-33	15-16

Chart 2. Turkmenistan Natural Gas Production (bcm/year) (2011-2021) (BP, 2022, p. 29)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
56,3	59	59	63,5	65,9	63,2	58,7	61,5	63,2	66	79,3

Another factor in Turkmenistan's relative backwardness in the energy race is undoubtedly related to energy transmission lines. As it is known, even though Turkmenistan declared its independence, it had to face the disadvantages caused by some elements that we can describe as the legacy of the USSR in the first years. This situation has been the main problem with Turkmenistan's energy production until recently. In this context, it is possible to state that Turkmenistan had to face the main energy problem in the first years of its independence, in terms of energy production and exporting the infrastructure, which was the legacy of the Soviet era, to international markets. Therefore, we can say that in the first years, Russia became the only option for Turkmenistan. However, although Ukraine, Iran, and Armenia, to which Turkmenistan exports natural gas, seem to be other alternatives, Russia still plays the leading role at this point. The fact

that Turkmenistan's natural gas exports to countries other than Iran in those years were carried out through Russia is one of the indicators of this. In this context, it is possible to talk about a serious vulnerability problem for Turkmenistan. The fact that Russia became the only export route under the conditions of that period gives clues about the bargaining power of Turkmenistan in energy diplomacy. In this context, it is possible to consider the 2003 signing of the "Gas Sector Cooperation Agreement," which will last until 2028, 2003, with the Russian company Gazprom, of Turkmenistan, which has become fragile against Russia (Zhuldyz, 2022).

Russia has been an important buyer of Turkmen natural gas since 1991 until the mid-2000s. In this process, Russia made a significant profit by exporting Turkmen gas, which it procured at significantly lower prices compared to international markets, to Europe. The Gas Sector and Cooperation Agreement, which envisages increasing the natural gas shipments between Russia and Turkmenistan by 70-80 bcm per year, which was 5 bcm per year in the first stage, was consolidated between the two in 2003 for a period of 25 years. However, with the agreement, natural gas shipments from Turkmenistan to Russia were carried out through the Central Asia-Central natural gas pipeline has an annual transport capacity of 45 bcm. However, the shipment in question became a serious problem after a short period of six years due to important events. So much so that in 2009, Russia decided to stop natural gas imports from Turkmenistan due to reasons such as the explosion in the natural gas pipeline carrying Turkmen gas to Russia, the Russian-Ukrainian natural gas crisis, and the decrease in gas supply to European countries. This decision by Russia brought about a serious decrease in the natural gas production of Turkmenistan over a period of more than six months. For example, it is possible to consider Turkmenistan's suspension of production at approximately 150 wells in this context (Zhuldyz, 2022). This situation is extremely important for Turkmenistan in terms of revealing a serious energy security problem. Because energy exports account for 85% of Turkmenistan's economic development. Therefore, with this interruption, the economy of Turkmenistan was seriously affected. In relation to this, highly explanatory data stand out in Fig. 1 in terms of the effects of the incident that took place in 2009 related to Turkmenistan's foreign trade. In this context, in the first stage, Turkmenistan's increasing natural gas exports to Russia were reflected as income in the country's economy. On the other hand, with Russia's decision to stop imports, it is possible to talk about a regression in 2009-2010 (Pirani, 2019, p. 3).

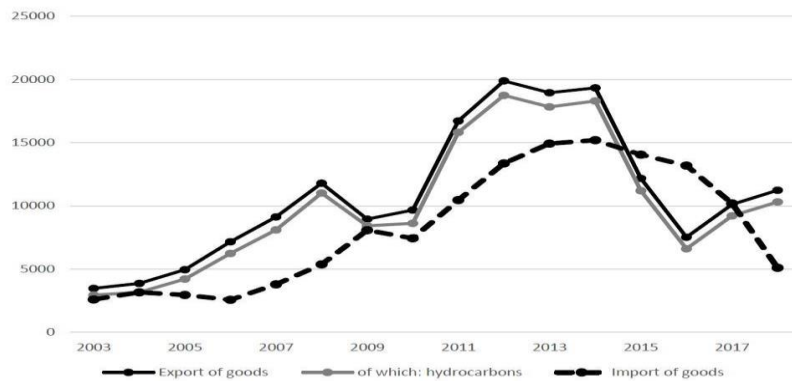

Figure 2. Turkmenistan's Exports and Imports Of Goods (Million Dollars 2003-2018) (IMF, 2019)

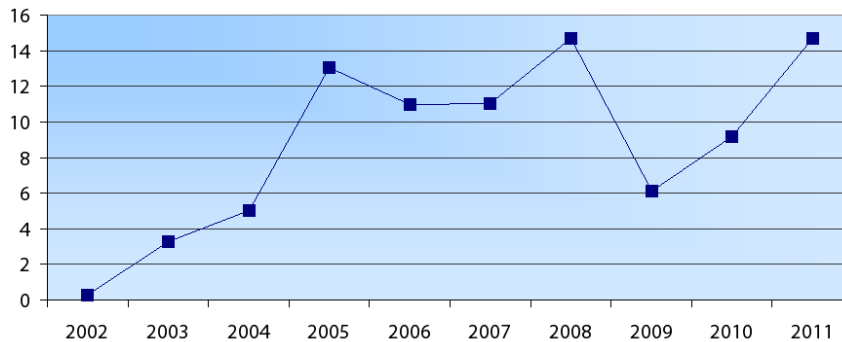

Figure 3. Turkmenistan's GDP Growth (in %) (Bendini, 2013)

The emergence of some problems between the parties before Russia stopped its natural gas imports, in a way, heralded the trend of Turkmenistan towards an energy security threat. Although the agreement between the two parties created an optimistic atmosphere of rapprochement and cooperation, this situation was not long-term. Therefore, despite the agreement that brought the two countries, whose historical ties are thought to be ancient, closer together, many problems arose between Gazprom and Turkmenistan in the following period. The first of these problems was the disagreement regarding natural gas prices. Because, although an agreement was reached under the conditions of that period, after a short time Turkmenistan began to openly express that it was seriously uncomfortable with Gazprom's payment, which was far below the natural gas market. In fact, it has been witnessed many times that Turkmenistan periodically raises this issue on different platforms. However, with the explosion of a pipeline near the Turkmen-Uzbek border, where natural gas was shipped to Russia in 2009, the disagreements between the parties, which have been expressed from time to time, have reached a different dimension. Because of the developments in that period, the Turkmenistan side showed Gazprom for the explosion. Therefore, it is possible to characterize this event as a turning point in Russia-Turkmenistan energy relations. So much so that even though natural gas flow from Turkmenistan to Russia started again in 2010, nothing was exactly located in Turkmenistan, 529 kilometers in Uzbekistan, 1,300 kilometers in Kazakhstan, or approximately 5,000 kilometers in China. Undoubtedly, since the commissioning of the line, Turkmenistan has eliminated Russia, which aims to have a monopoly in energy distribution in Eurasia (Çalışkan, 2017).

The East as an Alternative to Turkmenistan and Russia

The pipeline explosion, which interrupted the Turkmenistan-Russia natural gas trade in 2009, and the conflicts experienced in the previous period brought along a transition to a new era. In this context, it is possible to characterize Turkmenistan's trend towards the Chinese alternative, which acts with the awareness of the negative effects of export dependence on Russia on energy security, as the beginning of a new era for the country. One of the main factors in Turkmenistan's orientation towards China in energy trade is the change in the understanding of the country's government towards energy security and increasing awareness. As it is known, Gurbanguly Berdimuhamedov, who came to power after Niyazov's death in 2006, continued his "policy of impartiality". However, Turkmenistan has entered a more active period in foreign policy. Therefore, although the totalitarian political regime continued in the Berdimuhamedov period after Niyazov, real reform or change took place on the path of liberalization. In this direction, the biggest change in Turkmenistan's foreign policy under Berdimuhamedov has been experienced in the energy sector. First of all, Turkmenistan continued not to join the Shanghai Cooperation Organization (SCO) due to its neutrality status, while it started to develop its multifaceted relations with SCO member China, especially in the energy sector. Recent events have clearly shown that it has become a necessity for Turkmenistan to increase the number of countries to which it will sell natural gas to break the monopoly of Russia in the context of energy security (Turan, 2021, p. 338). In this direction, the energy agreement signed with China in 2009 is indisputably an important milestone. Because Russia, to which 85 percent of natural gas was exported until 2009, has now been replaced by China (Sarı, 2016, p. 158).

With the transition from Russia to China within the scope of Turkmenistan's main export target, two important changes have occurred in the country's natural gas sector. First of all, Turkmenistan, which stays away from international oil companies and is reluctant to work with foreign investors, has started to carry out its activities in cooperation with two foreign companies (China National Petroleum Company and Petronas) for more than a quarter of its natural gas production with the transition. Secondly, after many years of planning, Turkmenistan established a petrochemical plant in Kıyanlı in 2018, which is thought to contribute significantly to its economy (Vepayev & Deniz, 2020, p. 240).

With Turkmenistan's eastward orientation, the natural gas produced mainly by the state energy company Turkmengaz was separated from the domestic market and exported to China, and the remaining part began to be transmitted to Russia, Kazakhstan, and Iran. In the first stage of this process, the Galkynysh field became the main source of exports to China. So much so that when its exports to the east began in 2010, gas production was not yet realized in the Galkynysh field. In this context, it is possible to state that exports to China were made from the second largest field of Turkmenistan, Devletabad, and the fields in the southeast of the country until the production of the field in question (Vepayev & Deniz, 2020, p. 242).

With Turkmenistan's orientation towards China, Beijing seems to have made significant investments in the country's energy sector. In this context, one of the most important developments is the signing of a 30-year PSA between Turkmenistan and China National Petroleum Corporation (CNPC) on 17 July 2017. The project, which was decided to be carried out within the framework of the agreement between the parties, covers important fields such as Samantepe, which consists of 100 bcm of gas and 5 million tons of gas condensate. Within the scope of the project, Chinese companies took action in a short time in order to activate dozens of old and new production wells in "Samantepe" and to ensure a significant natural gas flow from here. In this context, it is known that CNPC has invested approximately 4 billion USD in the project to date (Ibrahimov, 2017, p. 143).

The effects of Turkmenistan's orientation to China are not limited to the increase in investments in the energy sector. Undoubtedly, the purpose of creating the necessary infrastructure to ensure the flow of energy resources, especially natural gas, from Turkmenistan to China lies behind the increasing investments in the energy sector. The start of natural gas exports from Turkmenistan to China with the investments and the serious increases in these flow amounts with the developments in the process are the indicators of this. In this context, the formation of the Turkmen-Chinese Cooperation Committee (TCCC) is an extremely important development. Within the scope of TCCC, it is aimed to provide an important strategic output for the deepening of China's energy cooperation with Turkmenistan. Therefore, it is possible to state that the main feature of TCCC is based on meeting and supporting the energy needs of the parties. One of the most important projects realized within the scope of the TCCC is undoubtedly the construction of the Central Asia Natural Gas Pipeline. The fact that the project, which was planned to consist of three transmission lines in the first stage, had a great impact on world public opinion when it was implemented, is one of the indicators of this. So much so that within the scope of the project, TCCC not only built the world's largest natural gas pipeline at that time, but also Turkmenistan became one of the largest natural gas suppliers to the energy-scarce Chinese economy (Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2021). In the light of all this, it is possible to talk about the formation of the necessary structure for the coming together of Turkmenistan, which aims to diversify export routes, develop its reserves, and also build infrastructure, and China, which needs uninterrupted hydrocarbon supply from the country's largest oil and gas fields.

It can be seen that the rapprochement of Turkmenistan and China within the scope of energy relations is completely shaped based on mutual dependence. The fact that Turkmenistan, which has the world's fourth largest natural gas reserves, has become China's largest supplier of energy is one of the most fundamental factors in shaping the energy relations between the two sides based on mutual dependence. In this process, while China has provided a very important advantage in ensuring energy supply security, Turkmenistan has had the opportunity to attract significant investments to its country while generating significant income from three natural gas pipelines with a combined length of 1883 km and an annual capacity of 55 bcm. However, the process of turning to China is also of great importance in terms of ensuring energy security for Turkmenistan, which is trying to get rid of the monopoly of Russia in the context of energy exports (Erkan, 2021, p. 314). In this process, natural gas flow from Turkmenistan to China started in 2009, the B line was put into operation in 2010, and then the C line with 25 bcm capacity was put into operation (Erkan, 2021, p. 314).

Figure 4. Turkmenistan Gas Production and Exports (bcm) (Tabatska, 2015)

Chart 3. Turkmenistan Gas Balance (2010-2021) (Generated by Author via BP Statistical Review Reports)

Bcm	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Production (sales gas)	40.1	56.3	59	59	63.5	65.9	63.2	58.7	61.5	63.2	66	79.2
Total Gas	<u>40.1</u>	<u>56.3</u>	<u>59</u>	<u>59</u>	<u>63.5</u>	<u>65.9</u>	<u>63.2</u>	<u>58.7</u>	<u>61.5</u>	<u>63.2</u>	<u>66</u>	<u>79.2</u>
Balance												
Domestic Consumption	18.9	20.7	17.6	18.7	20	27	25.5	22.9	24.5	31.5	29.6	36.7
Export (Total)	<u>21.2</u>	<u>35.6</u>	<u>41.4</u>	<u>40.3</u>	<u>43.5</u>	<u>38.9</u>	<u>37.7</u>	<u>35.8</u>	<u>37</u>	<u>31.6</u>	<u>42.1</u>	<u>0</u>
To/Through Russia	10.7	11.2	10.9	10.9	11	3.1	0	0	0	0	2.8	10.5
To Iran	7	10	9	5	6	7	7	0	0	0	0	0
To Azerbaijan (Swap via Iran)	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0.5	0
To Kazakhstan	0	0.3	0	0.3	1	1	1.3	1.5	1.5	0	0.1	0
To China	3.5	14.1	21.5	24.1	25.5	27.8	29.4	33.3	34.5	31.6	27.2	31.5

Turkmenistan has made an extremely important breakthrough in the context of energy security with its orientation toward China. Turkmenistan's rapprochement with China, which we can describe as an eastward orientation, gives it an advantage in two main points in terms of energy security. While the first of these is undoubtedly Russia's relatively increasing bargaining power in energy diplomacy, which stems from its monopoly and its card towards China, the other is that it attracts foreign investments, which are inevitable to contribute positively to both the country's energy sector and socio-economic development. On the other hand, it is an important question mark that its orientation toward China will provide permanent stability to Turkmenistan's energy security for the coming periods. So much so that only China constitutes an important 40 percent share of Turkmenistan's total natural gas exports. This situation means a serious energy security gap for Turkmenistan when compared to China, which has quite a rich portfolio in terms of energy suppliers. Therefore, it is possible to talk about Turkmenistan's apparent sensitivities and vulnerabilities towards China. This undoubtedly means both weakness in terms of bargaining power in bilateral relations and a serious energy security threat for Turkmenistan. The decline in exports caused by the temporary suspension of natural gas agreements with Turkmenistan by PetroChina, one of the Chinese-originated energy companies, due to force majeure in 2020 and the negative effects on the country's economy support the said statement. Therefore, for a country whose economy is based on energy exports to the tune of 85%, dependency on a limited number of importers is likely to turn into a vital energy security threat at any time. In this context, it is possible to state that the diversification of export routes and countries is of vital importance in terms of both Turkmenistan's national security and energy security. In light of all these, we can say that the orientation to the western market is the most rational option for Turkmenistan.

Turkmenistan and the West as an Alternative to the East

The Stackelberg model applied to Turkmenistan reveals that the country has a very fragile position compared to the other two links of the chain. However, Ashgabat's geopolitical importance in the Central Asian gas market may increase, but the absence of other export alternatives and the growing need to export these raw materials - and possible fluctuations in demand - leave Ashgabat at the mercy of its customers. In terms of sequence theory, Turkmenistan tends to be the weak link in the chain compared to transition countries and end users (Stackelberg, 1934). This situation undoubtedly means a serious threat to the national security of the country. Considering that it has become one of the vital components of the national security of the states, it is possible to talk about the existence of the same threats in the context of energy security. However, when the decline in the economy of Turkmenistan in the last few years is analyzed by considering the share of energy exports, the dimensions of the said threats become more evident.

It is possible to talk about many developments that explain the impact of energy export figures on the economy of Turkmenistan. For example, due to Gazprom's failure to purchase Turkmen gas and low worldwide gas prices, the country's GDP growth has "halved" from 13.12 percent in 2015 to 5.36 percent in 2016, according to Country watch. The main reason for this is undoubtedly gas exports to Russia, which fell from 40 bcm in 2008 to 4 bcm in 2015 and stopped altogether at the beginning of 2016. However, even the fact that gas exports to China, which were 25.9 bcm in 2014, were 30 bcm in 2016, were insufficient to reverse the recession in the economy. In the context of the said inadequacy, the

statements of the Russian news agency TASS are highly instructive. According to TASS, the contract price is quite low at \$185/1000m³. This means insufficient profits for Turkmenistan. The revenues generated here are insufficient even to pay the debt to China due to the huge investments in Turkmen gas infrastructure and the development of gas fields in the region. However, although Turkmenistan doubled its gas exports to Iran, which reached 9 bcm in the same period, this amount remained well below 12 bcm. When it comes to 2017, as the negotiations carried out within the framework of the 1.5-billion-dollar debt of Iran to Turkmenistan dating back to the winter of 2007-2008 were interrupted due to the price dispute, the long-term contracted exportation between the parties appeared as another negativity (Bossuyt, 2018, p. 3). All these developments are extremely important in that Turkmenistan has already lost a limited number of export partners, causing China to become the country's only major importer. Therefore, the level of vulnerability towards China in Turkmenistan's energy diplomacy has become very high. This undoubtedly means a serious loss of bargaining power for Turkmenistan in bilateral relations.

Energy export is of vital importance for the economy of Turkmenistan. The fact that the share of energy revenues in total exports is 85% is one of the indicators of this. In this context, it is possible to state that energy is one of the most vital components of the national security of Turkmenistan. However, Turkmenistan's high income from the export of energy resources does not mean that there are no threats to energy security. Therefore, in the light of current developments, it is obvious that it is only a matter of time before Turkmenistan faces serious energy security threats. So much so that even when the events that negatively affect the energy security of the country are ignored, it is possible to talk about the existence of the same threats. The main reason for this situation in Turkmenistan is undoubtedly the lack of alternatives. However, almost every one of Turkmenistan's current export partners is capable of threatening the country's energy security. For example, while Iran, one of the aforementioned partners, is a country that has been marginalized by the West in the international arena and is the target of sanctions one after another, Russia is the source of the energy crises of the last period. Therefore, only China and Azerbaijan remain. However, the suspension of export contracts by PetroChina with Turkmenistan in 2020 makes China a potential energy security threat. In this context, Azerbaijan stands out as the most rational export partner for Turkmenistan. However, considering that the gas trade with this country is not significant, a serious energy security threat emerges for Turkmenistan. Therefore, at this point, the westward orientation is a kind of lifeline for Turkmenistan in the establishment of energy security.

Recent events have clearly shown that the Turkmen economy is vulnerable to fluctuations in energy prices and limited export markets. Turkmenistan, which is observed to act with awareness of this, has started to give great importance to the diversification of export routes in recent years in order to be less vulnerable in its history of independence, to prevent possible political instability in its country, and to reduce the burden of its landlocked nature. Turkmenistan has been facing economic difficulties since 2015, mainly due to a combination of factors such as falling oil prices and worsening relations with Russia and Iran, two of its three main export markets. So much so that the economic problems that started to emerge in Turkmenistan started to create serious problems for foreign companies that had difficulty making sales and collections (Raimondi, 2019, p. 43). In this process, it is seen that initiatives have been accelerated within the scope of westward orientation for Turkmenistan to the point of eliminating the problems.

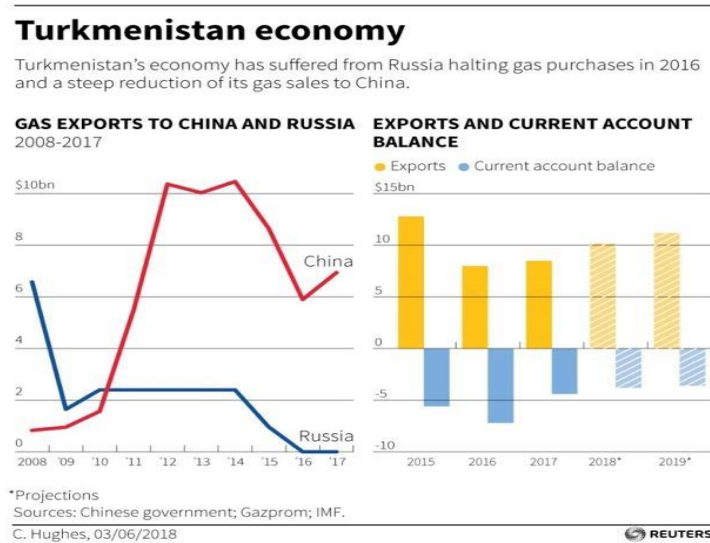

Figure 5. *Turkmenistan Economy* (Raimondi, 2019, p. 44)

Turkmenistan's attempts to turn toward the west have been witnessed from time to time. However, we can say that no concrete steps have been taken in this process. It is possible to explain the inability to take concrete steps in Turkmenistan's contact with the West with a general approach and the conditions of the period. However, we can say that some things started to change with the annexation of Crimea in 2014. So much so that another step was taken with the Ashgabat Declaration signed in 2015 between Turkey, Azerbaijan, Turkmenistan, and the EU, expressing the commitment to improve energy cooperation between the parties.

On the other hand, a few problems related to the projects within the scope of the agreement caused the parties to not be able to go very far. It is possible to deal with the problems, such as Russia's and Iran's strong opposition to the agreed projects and the inability to finalize the status of the Caspian at that time. As a matter of fact, in those years, Russia saw European countries as the most lucrative main market for gas exports. As a natural consequence of this, Russia is acting in a way that hinders the serious attempts of Central Asian countries to export their natural resources to Europe. In fact, in the same years, Russia started to build many projects such as Turk Stream and Nord Stream 2 in order to consolidate its share in the European market. However, the long-standing legal dispute about the legal status of the Caspian Sea, which was resolved at the 5th Caspian summit held in Aktau on 12 August 2018, was not enough to remove the political and commercial obstacles in front of the Trans-Caspian pipeline (Raimondi, 2019, p. 57). Therefore, it is possible to state that the most important progress in this process is the implementation of the TANAP project.

The Ukraine Crisis, which turned into a military conflict between Moscow and Kyiv, has shown again with bitter experiences that the revision of the energy policies implemented by the countries is a matter of economic security. It has been seen once again that it poses a threat to its economic security. While this issue is currently being discussed extensively on the world agenda, on the other hand, considering the countries that export strategic energy resources, diversification of existing markets and export routes continues to be a strategy of vital importance in terms of establishing economic security. This is undoubtedly true for Turkmenistan as well. Turkmenistan, which has consolidated its role in the global energy market in the process, is an important alternative for the European market, which needs a stable natural gas supply. In this context, we can say that the European market is an important alternative for Turkmenistan, which is trying to diversify its existing export routes and partners (Sancarababa, 2022, p. 14).

In light of the recent developments, especially the Ukraine Crisis and the COVID-19 pandemic, it is not surprising that Turkmenistan is attempting to turn to the European market through the Southern Gas Corridor, in which Azerbaijan and Turkey play an active role. However, the energy crisis that emerged with the start of the armed conflicts between Ukraine and Russia has clearly shown that the orientation of Turkmenistan to the European market is a very rational initiative. Therefore, it is possible to characterize Turkmenistan's recent attempts to move toward Europe as an extremely normal situation. On the other hand, it should be underlined that Turkmenistan's contacts with the West are not a new development.

Therefore, it is possible to talk about the interaction of the parties on different platforms in previous periods. However, it is seen that Turkmenistan is more willing this time due to the recent developments. Although the methods by which Turkmenistan's natural gas will be transmitted to Europe within the scope of the Southern Gas Corridor have not yet been clarified, it is possible to consider taking concrete steps in the evaluation of some options within this scope. For example, one of the options in question is the transmission of Turkmen gas to Azerbaijan through Iranian geography. The approach that underlies this idea is the "natural gas swap agreement" signed between Turkmenistan, Iran, and Azerbaijan in November 2021, which provides natural gas transfers between the three countries. Within the scope of the agreement, it was decided to transmit up to 2 bcm of natural gas annually from Turkmenistan to Iran. The purpose of the swap agreement is to supply natural gas to the northern regions of Iran, especially in winter. In return for this, it was decided within the scope of the agreement for Iran to transmit natural gas equivalent to the volume transmitted from Turkmenistan to Azerbaijan (Sancarbaba, 2022, p. 15).

Undoubtedly, the swap agreement signed between the parties is not sufficient for the transmission of Turkmenistan's natural gas to Europe. On the other hand, it is possible to characterize the said agreement as a concrete step that reveals the possibility of the realization of a grand plan. Because the Southern Gas Corridor Initiative is a project with long-term interests, it is possible to complete it gradually. Therefore, we can say that the parties acted more cautiously this time in order not to make mistakes in the Nabucco Project in previous years. It can even be claimed that the situation this time may progress more easily than in previous years. Because currently, investments within the scope of the Southern Gas Corridor have reached a certain stage. In this direction, it is possible to state that at the last stage reached, the possibility of satisfactory results in the transportation of Turkmenistan's natural gas to Europe is extremely high. Because, in case of additional investments, the infrastructure necessary for the transportation of natural gas flow from Turkmenistan to Europe can be activated to a large extent. In this context, it is possible to state that gas flow from Turkmenistan to Europe can be realized with additional investments to be made in TANAP and TAP. Therefore, as a result of these additional investments, the Southern Gas Corridor will be able to reach more than sufficient capacity for the transmission of Turkmen gas to Europe (Sancarbaba, 2022, p. 16).

In the last days of 2022, active developments will be witnessed in the establishment of the connection between Europe and Turkmenistan. In this context, it is possible to characterize the natural gas agreement signed between the EU and Azerbaijan as one of the important developments in terms of finalizing the process. Because the agreement signed between Azerbaijan and the EU is also of great importance for Turkmenistan, the importance of the agreement for Turkmenistan is manifested in the fact that Azerbaijan is currently insufficient to meet the needs of the EU. The available data indicate that although the natural gas agreement signed by the EU with Azerbaijan is important for the West to diversify its suppliers, production in Azerbaijan at a level that can meet the EU's needs is not foreseen before the 2030s. In this context, supporting Azerbaijani natural gas with Turkmenistan natural gas comes to the fore as the most reasonable solution, and Ashgabat becomes one of the main actors in this new energy equation (Pala, 2022).

It is obvious that Turkmenistan's becoming a full participant in Southern Gas Corridor initiatives will contribute positively to the energy security of all parties. In this direction, intense contact with the leading actors of the region has been witnessed in recent days. The most important of these actors are undoubtedly Turkey and Azerbaijan. So much so that in this process, Turkey and Azerbaijan have taken important initiatives within the scope of main issues such as the transmission of Turkmen gas to Europe and the deepening of cooperation between the parties. It is possible to consider the Turkey-Azerbaijan-Turkmenistan Heads of State Summit held in Turkmenistan on 14 December 2022, in this context. While the summit in question is of great importance in many respects, it is an extremely critical development that the parties declared their will and will to take concrete steps in the field of energy. In this context, it is possible to consider the 25-item joint statement regarding the First Summit of the Presidents of Turkey, Turkmenistan, and Azerbaijan, held in Turkmenistan on 14 December, within the framework of these concrete steps. Therefore, in the joint declaration published by the parties, Turkey, Turkmenistan, and Azerbaijan's commitment to developing interstate relations based on the principles of equality of rights, mutual respect, and benefit is based on the desire to develop and deepen comprehensive ties based on their closeness in terms of common history, language, culture, and civilization. We can describe it as an extremely important development in terms of the course of the process. In the joint statement, "The Parties emphasized the importance of developing cooperation in the field of energy and emphasized the

special importance of natural gas supply." To this end, the parties support joint activities and projects, including possible investments, the development of a stable and reliable supply, and the transit of energy resources.

Conclusion

The vital importance of energy security has been underscored once again with the recent energy crisis. In this context, it is possible to state that energy security continues to be one of the main components of states' national security. However, another issue that is understood to be related to energy security is that the threats in this scope have a quality that adapts to the changing conditions of the age, so they have become a chronic security problem on a global scale, especially in states. Therefore, it is not possible to eliminate the threats within the scope of energy security at present. However, it is possible to minimize its negative effects. In this context, revealing the root causes of energy security problems can be an extremely important starting point.

When we evaluate the recent developments within the scope of international politics, it is obvious that strategic energy resources have become a lever in foreign policy and are at the root of energy security problems. There are two main reasons for this. The first of these is that strategic energy resources can turn into a tool of manipulation in interstate interactions at any time, while the other, related to this, is that energy relations are shaped based on interdependence. The formation of energy relations based on interdependence explains all aspects of the transformation of these assets into manipulation tools. In energy relations shaped based on mutual dependency, it is possible to explain how strategic energy resources become a tool of manipulation and the positive and negative effects they create with three concepts. These concepts are also of great importance in terms of being the basic elements of the interdependence approach. In this context, it is possible to express these concepts, which are critical for energy relations shaped based on interdependence, such as sensitivity, fragility, and bargaining power. Such that, within the scope of energy relations shaped based on interdependence, the influence of one state on the other is described as "bargaining power." The determining factors of the effect of bargaining power are sensitivity and vulnerabilities. In this context, it is possible to state that the increase in sensitivity and vulnerabilities within the scope of energy diplomacy directly affect bargaining power negatively. Therefore, under these conditions, the relative ineffectiveness in terms of bargaining power turns into an energy security threat for this party. In the context of the effect of bargaining power on energy diplomacy, the most well-known example in the international relations literature is undoubtedly the events between the EU and Russia. However, it is possible to say similar things for many states, especially in the last period. Turkmenistan is one of these states.

Although Turkmenistan is extremely valuable in terms of energy resources, it is among the countries where energy security has started to become a threat, especially in recent years. In this context, it is possible to state that the threats faced by Turkmenistan in the context of energy security are not experienced based on supply, contrary to the traditional understanding, but in the context of demand and energy diplomacy. So much so that Turkmenistan, where the export of energy resources has a significant share in the country's economy, is a country that is fragile and sensitive to both China and Russia, especially since it reaches a limited number of customers in energy relations shaped based on interdependence. Therefore, although it is rich in energy resources, this situation reveals an ineffectiveness in terms of bargaining power, and at this point, the energy security of the country is seriously adversely affected. The cessation of natural gas exports to Russia and the effects of PetroChina's suspension of export contracts in 2020 on the country's economy clearly showed that Turkmenistan's national security and energy security are likely to face adversity at any moment. Therefore, if the current conditions continue, it is obvious that any negative impact on the energy security of Turkmenistan is a serious threat. Under these circumstances, Turkmenistan has no choice but to reduce its sensitivities and vulnerabilities.

For Turkmenistan, orientation toward alternative markets and consumers is the most rational option for reducing its vulnerability. In this context, it is possible to state that the westward orientation as an alternative to Russia and China will contribute positively to reducing the energy security threats of Turkmenistan. Both internal and external dynamics have already created the necessary environment for Turkmenistan's westward orientation. For example, with the recent developments, it is possible to evaluate the European market. Turkmenistan's readiness for this orientation within the scope of external dynamics and Ashgabat's search for alternatives within the scope of internal dynamics. In other words, the energy crisis triggered by the armed conflicts between Ukraine and Russia for a while, when considered

together with its internal dynamics, is seen as creating conditions that are viable for both Turkmenistan and Europe. In this context, it is possible to talk about the full integration of Turkmenistan into the Southern Gas Corridor in the near future under the leadership of Turkey and Azerbaijan.

Ethical Declaration

During the writing process of the study titled “*The West Alternative in Turkmenistan's Energy Security*”, scientific rules, ethical and citation rules were respected; no falsification was made on the collected data and this study was not submitted to any other academic publication platform for evaluation. The ethics committee approval required for the research was obtained from Kyrgyzstan-Turkey Manas University Rectorate Ethics Committee dated 28/02/2022 and numbered 2022-2/47. Participants were notified in advance that the data would be used only for scientific purposes and voluntariness was adopted as a basis.

References

- Çalışkan, B. (2017, December 26). *Türkmenistan'ın doğal gaz çıkmaşı*. Retrieved December 20, 2022, from INSAMER Web Site: https://www.insamer.com/tr/turkmenistanin-dogalgaz-cikmazi_1088.html
- Çoban, H. (2017). Eski çağda ilk evcil hayvanlar ve deve. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, IV(11), 554-560.
- Akçadağ Alagöz, E. (2016). Çin'in enerji güvenliğinin iran ile ilişkilerine etkisi. *The Turkish Yearbook of the International Relations*(47), 33-56.
- Akbaş, Z., & Furuncu, Y. (2016). Relationship between energy dependence and national security: the case of Turkey. *International Journal of Management and Applied Science*, II(11), 193-196.
- Allen, R. (2013). Energy transitions in history: The shift to coal. In R. W. Unger, *Energy Transitions in History: Global Cases of Continuity and Change* (pp. 11-15). Munich: RCC Perspectives.
- Anadolu Ajansı. (2022, December 16). *Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan devlet başkanları zirvesi'ne ilişkin ortak bildiri*. Retrieved December 21, 2022, from Anadolu Ajansı Web Site: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/-turkiye-azerbaycan-turkmenistan-devlet-baskanlari-zirvesine-iliskin-ortak-bildiri/2765526>
- Arı, T. (2008). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, işbirliği*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Ateşoğlu Güney, N., & Korkmaz, V. (2014). The energy interdependence model between Russia and Europe: an evaluation of exoectations for change. *Perceptions*, XIX(3), 35-59.
- Baldwin, D. (1980). Interdependence and power: A conceptional analysis. *International Organization*, XXXIV(4), 471-506.
- Bendini, R. (2013). *Turkmenistan: Selected trade and economic issues*. Brussels: European Union.
- Bossuyt, R. (2018). Bringing Turkmen gas to the European market. *United Nations University Policy Brief*(4), 1-10.
- BP. (2022). *BP Statistical Review of World Energy 2022 71. Edition*. London: BP.
- CIA Factbook. (2022, December 13). *Turkmenistan*. Retrieved December 20, 2022, from CIA Factbook Web Site: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkmenistan/#energy>
- Crescenzi, M. (2005). *Economic interdependence and conflict in world politics*. Lanham MD: Lexington Books.
- Dixon, W. (1984). Interdependence as foreign policy behaviour. *International Interactions*, XI(1), 61-85.
- Dolata, P. (2017). Energy security. R. Dover, H. Dylan, & M. Goodman içinde, *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence* (s. 47-62). London: Palgrave Macmillan.
- Erkan, A. Ç. (2021). *Çin-Rusya enerji ilişkilerinde yeni dengeler*. Ankara: Nobel Akademik.
- Esakova, N. (2012). *European energy security*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Gökçe, O. Z. (2018). *The role of energy interdependence in shaping world politics*. Ankara: Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkaynak, M., & Yalçiner, S. (2009). Uluslararası politikada karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme üzerine bir inceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, VI(23), 73-92.
- Ibrahimov, r. (2017). Energy and power politics in the cases of Azerbaijan and Turkmenistan. *Perceptions*, XXII(2-3), 131-152.
- IMF. (2019, April 10). *IMF Staff Completes 2019 Article IV Mission to Turkmenistan* Retrieved December 20, 2022, from IMF Web Site: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/04/10/pr19112-turkmenistan-imf-staff-completes-2019-article-iv-mission>
- Kasım, K. (2021). The impact of Azerbaijan-Turkmenistan energy cooperation on the Caspian energy security. *ASBI Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, XXI(3), 945-960.
- Kroll, J. (1993). The complexity of interdependence. *International Studies Quarterly*, XXXVII(3), 321-347.
- Mabro, R. (2007). The oil weapon: can it be used today? *Harvard International Review*, XXIX(3), 56-60.
- Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (2021, November 22). *The Fifth Meeting of Turkmenistan-China Cooperation Committee Was Held*. Retrieved December 21, 2022, from Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan Web Site: <https://www.mfa.gov.tm/en/news/2892>
- Nance, M. T., & Boettcher, W. A. (2017). Conflict, cooperation and change in the politics of energy interdependence: an introduction. *Energy Research & Social Science*, 24, 1-5.
- Nye, J. (1976). Interdependence and interdependence. *Foreign Policy*, 22, 130-161.

- Nye, J. (tarih yok). O.
- Nye, J. S., & Welch, D. A. (2018). *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak* (5. ed.). (R. Akman, Trans.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Nye, J., & Keohane, R. O. (2012). *Power and interdependence*. Boston: Longman.
- Pala, C. (2022, September 21). *Türkmen ve Özbek doğalgazının batıya taşınması ve Azerbaycan*. Retrieved December 2022, from ANKASAM Web Site: <https://www.ankasam.org/turkmen-ve-ozbek-dogalgazinin-batiya-tasinmasi-ve-azerbaycan/>
- Pamir, N. (2015). *Enerjinin iktidari*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Pirani, S. (2019). *In central Asian gas: Prospects for the 2020s*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
- Raimondi, P. P. (2019). *Central Asia oil and gas industry - The external powers' energy interests in Kazakistan, Turkmenistan and Uzbekistan*. Milano: Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).
- Sancarbaba, E. (2022). Türkmen doğal gazı avrupa için hala olası bir seçenek. *Synergy*, IV(1), 14-16.
- Sarı, Y. (2016). Türkmenistan'ın enerji politikaları. In K. Kasım, *Türkmenistan* (pp. 153-198). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Stackelberg, V. (1934). *Marktform und gleichgewicht*. Vienna and Berlin: Springer Verlag.
- Tabatska, D. (2015, December 16). *Turkmenistan: The Diversification of Gas Export Market*. Retrieved December 21, 2022, from Natural Gas World Web Site: <https://www.naturalgasworld.com/turkmenistan-the-diversification-of-gas-export-market-27160>
- Turan, İ. (2021). Turkmenistan's energy independence policy regarding Sino-Russian competition: the role of permanent neutrality in the new great game. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, VIII(2), 332-349.
- U.S. Energy Information Administration (EIA). (2016, July 1). *Turkmenistan*. Retrieved December 20, 2022, from U.S. Energy Information Administration Web Site: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM>
- Uludağ, M. B., Karagül, S., & Baba, G. (2013). Turkey's role in energy diplomacy from competition to cooperation: theoretical and factual projections. *International Journal of Energy Economics and Policy*, III(Special Issue), 102-114.
- Vepayev, A., & Deniz, O. (2020). Production and consumption trends of natural gas of Turkmenistan the years from 2009 to 2019. *Journal of Scientific Perspectives*, IV(4), 237-244.
- Wagner, H. (1988). Economic interdependence, bargaining power and political influence. *International Organization*, XL(3), 461-483.
- Yıldız, İ., & MacEachern, C. (2018). Historical aspects of energy. In İ. Dinçer, *Comprehensive Energy Systems* (pp. 24-48). Amsterdam: Elsevier.
- Yergin, D. (1995). *Petrol: Para ve güç çatışmasının epik öyküsü* (Trans: K. Tuncay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yergin, D. (2014). *Enerjinin geleceği* (Vol. I). (Ü. Şensoy, Trans.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Zhuldyz, K. (2022, April 21). *Turkmenistan-Russia energy cooperation in the context of natural gas trading*. Retrieved December 20, 2022, from Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute: <https://www.eurasian-research.org/publication/turkmenistan-russia-energy-cooperation-in-the-context-of-natural-gas-trading/>

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Enerji, insanlığın kendi kas gücünden yararlanılmasıyla birlikte yaşamımıza dâhil olmuş ve çağın koşullarındaki değişimle bağlantılı olarak zaman içerisinde birey düzeyinde faydanın ötesine geçerek küresel ölçekte sürdürülebilirliğin en hayati bileşenlerinden birisi haline gelmiştir. Öyle ki tarihsel süreçteki bu gelişim, zamanla bir takım enerji kaynaklarının “stratejik” olarak nitelendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bir takım enerji kaynaklarının stratejik olarak nitelendirilmesinde toplumların gelişimi ve sürdürülebilirlikleri arasında doğrudan bağlantı olduğunu ifade etmek mümkündür. Stratejik kaynaklar konseptinin içeriği de söz konusu düşüncüyü desteklemektedir. Buna karşın doğadaki bütün enerji kaynaklarının stratejik nitelik taşımadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu noktada bir takım kriterler belirleyici olmaktadır. Örneğin sosyo-ekonomik gelişimin o/onlar olmadan imkânsızlığı bunlardan sadece bir tanesidir.

Stratejik enerji kaynaklarının başlıca niteliklerinden birisi, sosyo-ekonomik gelişimin en hayati unsuru olmasıdır. Bir bakıma stratejik enerji kaynaklarının girdi olarak kullanıldığı istisnasız tüm coğrafyalarda, sosyo-ekonomik gelişim üzerindeki olumlu yöndeki etkileri doğrudan hissedilir olmaktadır. Stratejik enerji kaynaklarının tüketim artışı ve ekonomik büyüme arasındaki doğrusal ilişki bunun göstergelerindedir. Buna karşın günümüzde stratejik olarak enerji kaynaklarıyla ilişkili bazı olumsuz durumlardan söz etmek mümkündür. Söz konusu olumsuzluklar birçok nedenden kaynaklanmakla birlikte en temel faktörler iki başlıkta karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan şüphesiz günümüz stratejik enerji kaynaklarının dünya coğrafyasına asimetrik dağılmış olmasıyla ilişkiliyken bir diğeri kıt ve yenilenme sürelerinin çok uzun zaman gerektirmesidir. Tüm bunlar ışığında stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili erişim sorunu gibi ciddi bir olumsuzluk durumundan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili bir güvenlik tehdidi ortaya çıkmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık, özellikle 1960'lı yıllardan bu yana devletler arasındaki enerji ilişkileri kapsamındaki etkileşimlerin genel çerçevesini şekillendirmektedir. Ancak her ilişki türünün karşılıklı bağımlılığın özelliklerini yansıtmadığının da altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla devletler arasındaki olağan bir mal veya hizmet transferini karşılıklı bağımlılık olarak nitelendirmek son derece yanlıştır. Örneğın, değerli bir meta olmasına rağmen, devletler arasındaki elmas ticareti karşılıklı bağımlılığa dayalı olarak yürütölen bir faaliyet değildir. Bu bağlamda diğer türlerden karşılıklı bağımlılık nedeniyle etkileşimlerin ayırt edici özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi, ilişkinin olası kesintiye uğraması ya da sona ermesinin her iki tarafa maliyetler yüklemesi gibi bir şekilde olumsuz etkisinin olmasıdır. Bu noktada devletlerin olumsuz etkilendiğinin temel göstergelerinden birisi ise ilişkilerin kopmasına gösterdikleri reaksiyonun hızı ya da kalitesidir. Dolayısıyla alternatiflere yönelmenin önemi bu noktada en belirleyici kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında enerji ilişkilerinin tam bir karşılıklı bağımlılık özelliği taşıdığını söylemek mümkündür. şu anda karşılıklı bağımlılık teorisyenlerinin açıklamaları da söz konusu düşünceyi desteklemektedir.

1970'li yıllardan bu yana yaşanan enerji krizleri ve enerji güvenliği tehditlerinin kaynakları irdelendiğinde hemen hemen her bir hadisenin temelinde enerjinin uluslararası arenada kapsamındaki aktörler arası etkileşimlerde kaldıraç güç ya da "silah" olarak kullanılmasıyla doğrudan ya da dolaylı ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla stratejik enerji kaynaklarının gerek üretici gerekse tüketici konumdaki devletlerin elinde silaha dönüşmesinin 20. yy'ın son çeyreğinden bu yana süregelen enerji güvenliği tehditlerinin başlıca kaynaklarından birisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu süreçte ortaya çıkan enerji güvenliğini tehdit eden olumsuzlukları tüm boyutlarıyla karşılıklı bağımlılık perspektifinden açıklamak mümkündür.

Enerji güvenliği konseptinin dönemin değişen koşullarına bağlı olarak geliştiği ve derinleştiği tartışmasıdır. Süreç içerisinde enerji güvenliğini olumsuz etkileyen yeni tehditlerin ortaya çıkması veya başka bir sorunlara dönüşmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Öte yandan belki de değişmeyen tek şey, enerji güvenliğinin devletlerin ulusal güvenliğinin temel bileşenlerinden biri olmaya devam etmesidir. Enerji ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığın hemen hemen tüm unsurlarını yansıttığı göz önüne alındığında çeşitlendirme stratejileri söz konusu önlemlerin başında gelmektedir. Çeşitlendirme stratejileri hem üretici hem de tüketici tarafların enerji güvenliği sorunlarını tamamen ortadan kaldırmasa da en alt düzeye indirilmesinde son derece etkilidir. Karşılıklı bağımlılık ortamında hassasiyet ve kırılganlıkların pazarlık gücü üzerindeki olumsuz etkisi göz önüne alındığında çeşitlendirme stratejilerinin önemi daha net anlaşılacaktır. Tüm bunlar ışığında çalışmada Türkmenistan'ın enerji güvenliğini sağlamak amacıyla batıya yönelimiyle arasındaki ilişki analiz edilmektedir.

Потенциал Организации тюркских государств в обеспечении безопасности тюркского мира

Dinara APPASOVA¹

Резюме

В глобализирующемся мире каждая страна сталкивается с угрозами национальной безопасности, такими как терроризм, экстремизм, сепаратизм и т.д. В этом контексте, в то время как многие страны собираются под эгидой международных организаций, некоторые из них борются за устранение выше упомянутых угроз в рамках многостороннего сотрудничества. Естественно, свою долю в этой ситуации получают и тюркские государства. Исходя из этого, целью данной статьи является исследование потенциала Организации тюркских государств в обеспечении безопасности тюркского мира. Для достижения цели статьи обсуждаются вопросы, угрожающие безопасности тюркского мира, и значение Организации тюркских государств с точки зрения обеспечения этой безопасности. В этом контексте, во-первых, пытались определить место тюркского мира в международной системе и влияющие на него факторы. Источником статьи являются ранее опубликованные статьи и работы отечественных и зарубежных исследователей по данной теме, данные официальных организаций, тексты официальных договоров и соглашений. Статья написана методом качественного исследования с использованием всех собранных данных и источников. В результате исследования, было установлено, что в целях обеспечения безопасности тюркского мира, были некоторые важные документы, в том числе документ «Концепция тюркского мира до 2040 года», были проведены ряд исследований, мероприятий такими организациями как TÜRKPА, TÜRKSOY и Тюркской академией в рамках Организации, для укрепления сознания «мы», которое составляет краеугольные камни безопасности.

Ключевые слова: Международная система, Международные организации, Тюркский мир, Безопасность, Организация тюркских государств

The Potential of the Organization of Turkic States in Ensuring the Security of the Turkic World

Abstract

In the globalizing world, every country is faced with threats to national security such as terrorism, extremism and separatism. In this context, while many countries have gathered under the umbrella of international organizations, some have struggled to eliminate the said threats within the framework of multilateral cooperation. Naturally, the Turkic republics also take their share of this situation. In this context, the aim of this article is to investigate the potential of the Organization of Turkic States in ensuring the security of the Turkic world. In order to achieve the aim of the article, the elements that threaten the security of the Turkic world and the importance of the Organization of Turkic States in terms of ensuring this security are discussed. In this context, firstly, the place of the Turkic world in the international system and the factors affecting it were tried to be determined. The source of the article is the previously published articles and works of local and foreign researchers, data of official institutions, official agreements and contract texts. The article was written using all the data and sources collected by the qualitative research method. As a result of the research, in order to ensure the security of the Turkic world, some important documents including the "Turkic World 2040 vision" document were accepted by the Organization of Turkic States, and "we", which constitute the cornerstones of security by organizations such as TÜRKPА, TÜRKSOY, and the Turkic Academy within the organization. It has been determined that a number of studies have been carried out and planned to strengthen awareness.

Key Words: International System, International Organizations, Turkic World, Security, Organization of Turkic States

Atf İçin / Please Cite As:

Appasova, D. (2023). Potencial Organizacii Türkskix Gosudarstv v obespechenii bezopasnosti Türkskogo mira. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 716-732. doi:10.33206/mjss.1251847

Geliş Tarihi / Received Date: 15.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.04.2023

¹ Doktora Öğrencisi – Bakü Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve İktisat Fakültesi, appasova.d94@gmail.com

Введение

На смену закрытой экономики и режимам, в которых одобрялись идеологические подходы, пришла эпоха глобализации и свободы. В эпоху Интернета, в которой мы живем, у человечества есть возможность сблизиться друг с другом на основе общей идентичности, а не разделяться на основе местной идентичности. Среди дилемм этого века — конфликт между Россией и Украиной, который сегодня привел к фрагментации славянского мира. В этих условиях объединение тюркского мира под эгидой Организации тюркских государств в рамках политического, экономического и культурного сотрудничества является одним из самых примечательных событий с точки зрения региональной стабильности.

Хотя Организация турецких государств была создана на основе общего языка, культуры и солидарности, сегодня она превратилась в эффективную организацию регионального и международного сотрудничества. Этапы создания Организации турецких государств можно разделить на три. На первом этапе, после распада СССР когда тюркские республики обрели независимость, в 1992 году в Анкаре под руководством Турции прошел «Саммит глав тюркоязычных государств». На втором этапе в 2009 году был создан Совет сотрудничества тюркоязычных государств, а именно Тюркский совет. Тюркский совет преследовал «скромные» цели в международной арене и со временем добился успешных результатов. В этом контексте совместно реализованы значимые проекты в области экономики, образования, транспорта, культуры, туризма и внешней политики. На третьем этапе Тюркский совет принял историческое решение на своем 8-м саммите, состоявшемся в Стамбуле 12 ноября 2021 года, и изменил свое название на Организацию тюркских государств.

На саммите в Стамбуле были внесены изменения не только в названии организации, но и в ее содержании. Был принят стратегический документ под названием «Концепция тюркского мира до 2040 года». Цели в этом документе четко определены в четырех областях. Это политические, торгово-экономические, развитие отношений между народами и отношений тюркских государств с международным сообществом. Основной задачей этой организации является развитие отношений между тюркскими странами в различных областях, создание атмосферы взаимного доверия и поддержка друг друга в международных отношениях.

В этом контексте, как мы упоминали выше, в глобализирующемся мире государства объединяются вокруг общего интереса. Европа и Азия, где за последние два столетия произошли наибольшие изменения, являются двумя важнейшими континентами древнего мира. На этих двух частях света проживает более трех пятых населения мира, и одним из самых многочисленных народов здесь являются тюрки. На этом этапе истории у тюрков появились новые возможности. XX век был веком трагедии для тюрков. Потому что все тюркские страны, кроме Турции, были под оккупацией. Особенно страны Центральной Азии передали свою независимость и свободу сначала царской России, а затем Советскому Союзу. 7 тюркских государств, преобравшие свою независимость в 1992 году, объединились и создали организацию и данная организация сделала новый шаг в 2021 году.

Сотрудничество тюркских государств является условием, которого требуют исторические и геополитические реалии. Каждая из этих стран имеет разные экономические ресурсы и сильные стороны, а также разные потребности, которые необходимо удовлетворять. Среди других важных пунктов повестки дня выделяются наращивание торгово-экономического потенциала и развитие культурных связей. Сегодня коридор Нахчыван-Зангезур очень важен, так как напрямую связывает тюркские страны. С другой стороны, есть ряд мер, которые необходимо предпринять для устранения бюрократических препон в логистике. Помимо этого, ОТГ всегда уделяла особое внимание борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратистскими движениями, ставя вопросы безопасности на первое место в своей повестке дня. Наибольшую опасность тюркским странам представляют террористические организации как ИГИЛ, РПК и подобные.

В следующих частях нашего исследования будут обсуждаться вопросы, угрожающие безопасности тюркского мира, и важность ОТГ с точки зрения обеспечения этой безопасности. В этом контексте, во-первых, будет предпринята попытка определить место тюркского мира в международной системе и влияющие на него факторы.

Тюркский мир в международной системе и влияющие на него силы

Одним из регионов, значение которого особенно возросло после окончания «холодной войны», является регион тюркского мира, включающий Среднюю Азию и Кавказ. В то время как Советский Союз занимал положение регионального гегемона в тюркском мире, который находился за пределами Турции в период холодной войны, не было регионального гегемона, который доминировал в регионе в одиночку в период после окончания холодной войны. Таким образом, в регионе тюркского мира возникло соперничество сверхдержав, где возник вакуум силы. Даже если игнорировать борьбу за региональную гегемонию в системном контексте, соперничество сверхдержав в регионе далеко не удивительно, учитывая богатые природные ресурсы государств тюркского мира, особенно нефть и природный газ, и геополитическое положение в центре Евразии. На самом деле, по состоянию на 2020 год общий объем запасов нефти Казахстана, Азербайджана, Туркменистана и Узбекистана составляет примерно 38,2 миллиарда баррелей. Этот уровень соответствует примерно 2,2 процента от общего объема запасов нефти во всем мире. Кроме того, Казахстан, Азербайджан, Туркменистан и Узбекистан реализовали 3,4 процента мировой добычи нефти в 2021 году. Что касается природного газа, то по состоянию на 2020 год общий объем запасов природного газа Казахстана, Азербайджана, Туркменистана и Узбекистана составляет примерно 19,2 трлн кубометров. Соответственно, на эти четыре тюркских государства приходится примерно 10,1% общего объема запасов природного газа в мире (British Petroleum, 2021; British Petroleum, 2022).

С точки зрения геополитического положения Евразийский регион, в котором тюркский мир является центром, выступает как одна из важнейших конкурентных зон мира. Настолько, что в классических геополитических теориях Евразийский регион занимает центральное место с точки зрения мирового господства. В этом ключе Макиндер (1962, с. 262), автор теории Хартленда, определил Евразию как Хартленд. В соответствии с этим Евразия описывается как регион, который может быть самодостаточным и может быть сформирован центр силы во всем мире. Евразийский регион также важен в теории краевого пояса Спайкмена, которая является противоположностью теории Хартленда Макиндера. Согласно теории краевого пояса, в то время как Евразийский регион описывается как центр, подчеркивается, что должны преобладать окрестности этого центра (Spykman, 1942, с. 43). С другой стороны, Евразия, которая находилась под контролем СССР во время холодной войны, была описана Бжезинским (1997, с. 37) как своего рода «Великая шахматная доска» с соперничеством сверхдержав после окончания холодной войны. Соответственно, после распада СССР евразийский регион стал важнейшим геополитическим даром для США. Почти половина прошлого тысячелетия была свидетелем доминирования евразийских держав в мировой политике. С окончанием холодной войны у неевразийской державы появилась возможность доминировать в Евразии. В этом отношении, по мнению Бжезинского (1997, с. 30), глобальное превосходство США напрямую зависело от того, насколько и с каким эффектом будет сохраняться их господство в Евразии.

С этой точки зрения борьба за сверхдержаву над евразийским регионом в период после «холодной войны» предстает как системный итог. Когда к этому добавляются уникальные особенности, такие как богатые природные ресурсы Евразии и ее геополитическое положение, это раскрывает как возможности, так и риски для сверхдержав в отношении позиции регионального гегемона в регионе. Собственно говоря, вакантное место регионального гегемона создает возможность для сверхдержав в системе занять это место, которое не всегда может появиться в ходе истории. С другой стороны, деятельность других сверхдержав, желающих воспользоваться этой возможностью, неизбежно сопряжена с рисками и угрозами региональной гегемонии в Евразии. Таким образом, последствия анархической структуры международной системы требуют соперничества сверхдержав между США, Россией и Китаем, в Евразии в условиях после холодной войны.

Регион тюркского мира, включающий Среднюю Азию и Кавказ в центре Евразии, столкнулся с международной системной конкуренцией, возникшей после окончания холодной войны. Эта ситуация может неизбежно иметь важные последствия для безопасности тюркских государств. Во-первых, тюркские государства, помимо Турции (Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан и Туркменистан), обрели независимость после распада Советского Союза. По этой причине эти государства уделяют особое внимание сохранению обретенного суверенитета и независимости. По сути, региональная субинтернациональная система Тюркского

мира превратилась из иерархической структуры, в которой доминировал Советский Союз, в однополюсную или даже многочастную региональную анархическую систему, в которой сверхдержавы в системе соперничают за власть. В этой системе, в то время как новые тюркские государства отдают приоритет защите своей независимости, а сверхдержавы стремятся реализовать свои собственные интересы.

При рассмотрении деталей период после окончания холодной войны предоставил Соединенным Штатам возможность впервые в истории проникнуть в этот регион. Для США влияние, которое окажет на тюркские государства, важно с точки зрения контроля над богатыми энергоресурсами и поставок их на Запад. Тем не менее, США уделяют приоритетное внимание предотвращению радикальных движений, зародившихся в Афганистане и эксплуатирующих религию ислам, и их вторжению в регион (Menon, 2003, с. 189-191; Rumer, 2007, с. 32-36 & 39- 43; Magen & Vagno-Moldavksy, 2010, с. 120-121).

Россия, с другой стороны, рассматривает регион как свою естественную сферу влияния и хочет восстановить свое прежнее влияние. В этом отношении Россия воспринимает влияние других сверхдержав на тюркские государства и даже на постсоветское пространство как угрозу своей национальной безопасности. В связи с этим она даже не колеблясь применяет силу, когда считает это необходимым. Военные интервенции России в Грузии в 2008 г. и в Украине в 2022 г. являются примерами такой ситуации после того, как выше упомянутые страны на повестку дня подняли вопрос о соединении в НАТО. Однако Россия считает влияние, которое она будет оказывать на тюркские государства, важным с точки зрения восстановления имиджа сверхдержавы, который был испорчен после холодной войны. Россия также имеет экономические интересы в тюркском мире. В интересах России иметь влияние на энергетические ресурсы тюркского мира и другие полезные ископаемые, имеющие стратегическое и экономическое значение, особенно уран. Приоритетом России является не исключать себя из маршрута трубопровода в поставках нефти и природного газа на Запад, иными словами, поставлять энергоресурсы тюркского мира на международные рынки через Россию. Цель состоит в том, чтобы тюркские государства не могли конкурировать с Россией в экспорте энергоресурсов, а западные импортеры получали доступ к энергоресурсам тюркского мира только через Россию. С другой стороны, Россия, как и США, придает большое значение предотвращению распространения радикальных течений в тюркском мире. На самом деле, в России есть значительная мусульманская община. Контакты радикальных течений с мусульманским населением России представляют серьезную угрозу национальной безопасности России. В этом контексте Россия рассматривает тюркские государства как буферную зону с точки зрения национальной безопасности России (Menon, 2003, с. 191-194; Trenin, 2007, с. 81-84 & 90-111; Magen & Vagno-Moldavksy, 2010, с. 116-120).

С другой стороны, Китай хочет улучшить свои отношения с тюркским миром в соответствии с растущими потребностями в энергии параллельно с растущей экономикой. В этом направлении приоритетом для Китая является строительство трубопроводов из региона тюркского мира в свою страну. Фактически, в 2010 году был введен в эксплуатацию газопровод Туркменистан-Китай протяженностью 1833 км между Туркменистаном, Узбекистаном, Казахстаном и Китаем. Этот трубопровод представляет собой примечательное событие, поскольку это первая линия передачи энергоресурсов в регионе, исключая Россию. Кроме того, тюркский мир функционирует как рынок для производящей китайской экономики и как мост для географического выхода на западные рынки по суше. Кроме того, из-за присутствия тюркского и мусульманского населения, соседствующего с тюркскими государствами, Китай придает жизненно важное значение отношениям с тюркским миром. Распространение идей тюркизма и ислама среди населения, проживающего в Китае, рассматривается как угроза национальной безопасности. Возможность того, что радикальные движения, происходящие из Афганистана, будут эффективными в регионе, повышает уровень предполагаемой угрозы со стороны Китая. С другой стороны, создание в регионе западных держав под руководством США — нежелательная ситуация для Китая. Поэтому можно говорить о временном сотрудничестве Китая и России с целью недопущения влияния США в регионе. Однако есть вопросы о том, как будет развиваться это сотрудничество между Россией и Китаем в будущем. Потому что между Россией и Китаем существует конкуренция за влияние на энергетические ресурсы, ценные полезные ископаемые и рост экономического динамизма тюркского мира (Menon, 2003, с. 197-199; Zhao, 2007, с. 138-151; Magen & Vagno-Moldavksy, 2010, с. 123-124).

Подводя итог, основные области разногласий в соответствии с конфликтующими интересами сверхдержав в международной системе по региону тюркского мира заключаются в следующем (Rywkin, 2013, с. 267-268):

- 1) Маршруты нефти- и газопроводов
- 2) Иметь привилегии на сырье с экономической и стратегической ценностью
- 3) Создание иностранных военных баз
- 4) Заключение долгосрочных соглашений с тюркскими государствами в таких областях, как поставка оружия, военные учения, поиск и разведка месторождения нефти и природного газа.
- 5) Вопрос о том, в каких международных организациях будут участниками тюркские государства и под контролем каких супердержав они находятся.

Из-за этого соперничества сверхдержав регион тюркского мира, включающий Среднюю Азию и Кавказ, стал одной из важных конфликтных областей глобальной борьбы за гегемонию. Эта ситуация выявляет уникальные риски безопасности, которые каждый из них одинаково разделяет для тюркских государств, которые не давно обрели независимость. Помимо международных системных рисков существуют проблемы безопасности, такие как риск межэтнических конфликтов между тюркскими государствами, пограничные конфликты, споры по поводу раздела трансграничных вод. Кроме того, наличие в регионе радикальных течений и деятельность транснациональных организованных преступных группировок, связанных с наркотиками, угрожают всем государствам тюркского мира. Когда эти элементы объединяются, возникает взаимная зависимость безопасности между тюркскими государствами. Иными словами, проблемы безопасности, с которыми сталкиваются государства тюркского мира, невозможно полностью понять без учета друг друга, а решение этих проблем не представляется возможным без участия всех государств региона. Таким образом, регион тюркского мира отличается от других субрегионов международной системы с точки зрения рисков безопасности и создает уникальный «региональный комплекс безопасности».

Соотношение сил в региональном комплексе тюркского мира в основном указывает на проникновение в регион глобальных сверхдержав. На самом деле, как подчеркивалось в предыдущем разделе, после холодной войны тюркский мир стал одним из регионов, где происходит глобальная конкуренция сверхдержав из-за его богатых природных ресурсов и геополитического положения. Это соперничество между США, Россией и Китаем выявляет риски безопасности для Турции, а также для Азербайджана, Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана и Туркменистана, получивших независимость после холодной войны. Потому что тюркские государства, обретшие независимость, в первую очередь стремились сохранить свой суверенитет после опыта Советского Союза и проводили политику создания и поддержания своих национальных государств. В этом направлении тюркские государства деликатно относились к своему суверенитету как между собой, так и в отношениях со сверхдержавами, проникающими в регион. Из-за ограниченных экономических, политических и военных возможностей в первый период своей независимости платформы сотрудничества и солидарности, которые тюркские государства создадут между собой, вызвали вопросы о способности удовлетворить потребности этих государств. Кроме того, тюркские государства, не имеющие большого опыта самостоятельного сохранения своего суверенитета, поэтому оценили возможности сотрудничества со сверхдержавами, проникающими в регион. Однако, поскольку сверхдержавы имеют конфликтующие интересы в регионе, эти державы рассматривали образования, в которых они не были или исключены из них, как угрозу. Поэтому тюркские государства, которые оценивают возможности сотрудничества для сохранения своего суверенитета, столкнулись с риском стать элементом конкуренции между сверхдержавами и это продолжается до сих пор.

Кроме того, можно сказать, что механизмы сотрудничества, налаженные со сверхдержавами, неизбежно отражают цели и интересы сверхдержав из-за силовой асимметрии. Например, Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), которая была основана в 2002 году с Договором о коллективной безопасности под руководством России на постсоветском пространстве, предлагает механизм сотрудничества в области безопасности и обороны для государств-членов, особенно в соответствии со статьей 4 Договора. Однако оценивать ОДКБ можно преимущественно в рамках поиска Россией безопасности и силы. Собственно говоря,

ОДКБ активизировала и расширила свою деятельность в регионе после усиления присутствия США и НАТО в Центральной Азии интервенцией в Афганистане. Параллельно с этим усилилось представление о том, что Россия, главный донор ОДКБ, стала эффективным инструментом в борьбе за сверхдержавную гегемонию в регионе (Allison, 2004, с. 470; Weinstein, 2007, с. 170; Torun, 2015, с. 18).

Точно так же Шанхайская организация сотрудничества (ШОС), которая была основана в 1996 году и приняла форму международной организации в 2001 году, была создана для обеспечения и поддержания мира, безопасности и стабильности в регионе и для борьбы с транснациональными преступлениями, такими как терроризм, сепаратизм, экстремизм и контрабандой наркотиков (Хартия ШОС, 2002 г., Статья 1). В этом отношении ШОС представляет собой механизм сотрудничества против общих проблем безопасности в регионе, в который входят некоторые государства тюркского мира. С другой стороны, можно сказать, что ШОС является одним из инструментов соперничества сверхдержав в регионе. Прежде всего, возникновение ШОС тесно связано с разрешением пограничных споров между Россией и Китаем. Собственно говоря, первым документом, который создал основу, является «Соглашение об укреплении доверия в военной области в районе границы», подписанное в 1996 году. В связи с этим первый пункт повестки дня ШОС был определен исходя из приоритетов Китая и России. Кроме того, усиление влияния США в регионе, особенно с вторжением в Афганистан, повлекло за собой активизацию и расширение их деятельности в регионе, как и ОДКБ. В этом отношении можно сказать, что ШОС служит политике России и Китая, чтобы сбалансировать растущее присутствие США в регионе (Sönmez, 2020, с. 40-41). Помимо инструментализации ШОС с точки зрения уравнивания России и Китая, существуют также исследования, показывающие, что ШОС выполняет важную функцию с точки зрения контроля и уравнивания растущей китайской активности и влияния в Центральной Азии (Kazantsev, 2008, с. 1080).

На примере ОДКБ и ШОС, хотя механизмы сотрудничества, в которых доминируют сверхдержавы, обеспечивают положительный результат для других относительно небольших государств с точки зрения безопасности, они фактически служат системным интересам сверхдержав как отражение силовых отношений. Исходя из Миршаймера (1994-1995, 13), «наиболее могущественные государства в системе создают и формируют [международные] институты, чтобы сохранить или даже увеличить свою долю в международном распределении власти. С этой точки зрения институты, по сути, являются аренами, на которых реализуются властные отношения». Таким образом, международные организации, созданные и находящиеся под контролем таких сверхдержав, как Россия и Китай, могут позиционировать тюркские государства как пассивных участников международного соперничества сверхдержав. И все же тот факт, что эти организации выносят на повестку дня уникальные для них проблемы безопасности тюркских государств, между собой и которые они обычно воспринимают извне, становится связанным с тем, что эти проблемы являются приоритетными вопросами в рамках сверхдержавного соперничества. Таким образом, эти организации малоэффективны в решении проблем безопасности тюркского мира. Одним из наиболее ярких примеров тому является конфликт между Азербайджаном и Арменией на Южном Кавказе, возникший в связи с оккупацией Арменией азербайджанской территории Нагорного Карабаха. Эта проблема не могла быть решена Минской группой во главе с США, Францией и Россией в рамках Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе почти 30 лет. Другие механизмы сотрудничества, в которых доминируют сверхдержавы, такие как ОДКБ и ШОС, не сделали ни шага к решению данной проблемы. Решение, о котором идет речь, пришло с 44-дневной войной между Азербайджаном и Арменией в 2020 году. Вклады Турции, являющаяся одним из государствам тюркского мира, долгое время, особенно в азербайджанскую армию, играли важную роль в победе Азербайджана в данной войне. В то же время Тюркский совет, как его тогда называли, оказывал полную поддержку Азербайджану во время 44-дневной войны. В результате Тюркский совет, членами которого добровольно и на основе общего языка и культуры являются государства, а значит и Тюркский мир, сыграл активную и эффективную роль в решении нагорно-карабахского вопроса, которое международные организации доминирующие сверхдержавы, избегали предпринимать какие-либо шаги в течение 30 лет. Эта ситуация важна с точки зрения демонстрации того, что приоритетом механизмов сотрудничества, созданных со сверхдержавами, являются интересы сверхдержав и почему они неэффективны в решении проблем безопасности тюркского мира.

Проблемы безопасности тюркского мира

Помимо сверхдержав, проникающих в регион тюркского мира, и конкуренции между ними, существуют проблемы безопасности, такие как пограничные конфликты, этнические проблемы, разногласия по поводу раздела трансграничных вод, радикальные движения, злоупотребляющие религией, транснациональный наркотрафик и тд. Эти проблемы безопасности являются общими для государств тюркского мира и усиливают зависимость безопасности в региональном комплексе безопасности тюркского мира. На самом деле невозможно полностью понять и решить эти проблемы безопасности, рассматривая тюркские государства отдельно друг от друга.

Пограничные конфликты и этнические проблемы между тюркскими государствами тесно связаны с опытом Советского Союза. Сегодняшние границы между тюркскими государствами были определены главным образом в процессе под названием «Национально-государственное размежевание», которое проводилось советской администрацией в период с 1924 по 1936 год (Жолдошов, 2019: 304). Определяя границы, советская администрация проектировала регион как управляемую неоднородную территорию. Общины с общим пониманием истории и культуры в регионе были разделены на этнические республики, и это было направлено на предотвращение возрождения националистических движений путем включения различных этнических групп в каждую из этих республик путем иммиграции (Andican, 1996, с. 318). В результате в тюркских государствах есть этнические меньшинства, принадлежащие к соседним государствам, особенно в приграничных районах. Эта ситуация приводит к этнической напряженности между тюркскими государствами, а этнические проблемы усугубляют пограничные конфликты, особенно в приграничных районах (International Crisis Group, 2002, с. 1-2).

К тому же границы были определены таким образом, что тюркские республики оказались в зависимости от советской системы. В советский период передвижение людей и товаров между тюркскими республиками обеспечивалось советской администрацией. Однако после распада Советского Союза у тюркских государств возникли проблемы со свободным передвижением людей и товаров как между собой, так и в пределах своих земель. Основная причина этого в том, что автомобильные и железные дороги, построенные при советской администрации, не строились с учетом тюркских республик отдельно друг от друга. По сути, гражданин Узбекистана или Кыргызстана, который хочет путешествовать из одного города в другой по своей стране, должен пересечь границу другого государства по автомобильному или железнодорожному пути (Karaev, 2005, с. 2). Таким образом, тюркские республики сначала были связаны друг с другом в экономическом и социальном аспектах, а затем попали в зависимость советской системы, обеспечивавшей свободное передвижение между ними. Эти границы, которые были проведены с целью зависимости от советской системы, стали зонами напряженности между тюркскими государствами, основанными на пограничных конфликтах, после обретения ими независимости.

С другой стороны, одной из важнейших проблем в тюркском мире является вопрос споров о разделе трансграничных вод. В основе проблемы лежит отсутствие какого-либо водного режима по распределению воды в регионе тюркского мира. Эта ситуация создает препятствие тюркским государствам достичь консенсуса по общему решению (At, 2008, с. 35). Тот факт, что сельскохозяйственный сектор, основанный на производстве хлопка и риса, является важным сектором экономики в регионе тюркского мира, а нехватка воды увеличивает важность и остроту проблемы трансграничных вод. Поскольку кроме Казахстана нет сельскохозяйственных самодостаточных государств, государства региона стремятся наращивать свои сельскохозяйственные производственные мощности. Поэтому потребность в количестве используемой воды постоянно увеличивается. Тем не менее, вода для сельскохозяйственного производства транспортируется по каналам, но почти половина воды теряется, не достигнув сельскохозяйственных угодий, из-за старых и неэффективных оросительных каналов (International Crisis Group, 2002, с. 3). Эта ситуация усугубляет споры о совместном использовании воды и превращает этот вопрос в проблему безопасности в регионе тюркского мира.

Еще одна проблема безопасности, общая для тюркского мира, — это радикальные движения, использующие религию и терроризм. На самом деле, особенно в тюркских государствах Центральной Азии есть исторические города, такие как Бухара, Самарканд и Ташкент, которые являются важным центром ислама. Эти центры были известны как религиозно мирные регионы до советской администрации (Swanstrom, Cornell & Tabyshalieva, 2005, с. 11).

Однако при советской администрации проводилась политика подавления религиозных верований и закрытия религиозных учреждений. Настолько, что если в 1920 году количество мечетей в Советском Союзе составляло около 25 000–30 000, то в 1941 году эта цифра сократилась примерно до 1000. Из 47 тыс. имамов выжило 2 тыс. и закрылось 14,5 тыс. религиозных школ (Sagadeev, 1994, с. 30). Несмотря на оказываемое давление, общество продолжало свои религиозные убеждения, скрывая от режима. После распада Советского Союза уменьшилось религиозное давление и усилилась склонность общества к религиозным движениям. Однако, как отмечал Назарбаев (2003, с. 61), в рамках идеологического вакуума, образовавшегося после распада Советского Союза, религиозные убеждения быстро вошли в процесс политизации. В такой среде возникли скорее разногласия, чем единство в области религиозных убеждений, и от этого выиграли радикальные движения, злоупотреблявшие религией (Roy, 1997, с. 216-217). Тот факт, что эти движения, злоупотребляющие религией в тюркском мире, имеют возможность предоставить убежище, образование, людские ресурсы и материально-техническое обеспечение в соседнем Афганистане, привел к тому, что нынешняя угроза безопасности угрожает стабильности и безопасности тюркских государств. В этом отношении Хизб уг-Тахрир и Исламское движение Узбекистана являются видными террористическими организациями.

С другой стороны, Фетуллахистская террористическая организация (ФЕТО), предпринявшая попытку кровавого переворота в Турции в 2016 году, является еще одной организацией, пытающейся проникнуть на важные позиции и в стратегические институты тюркского мира. Эта террористическая организация, также злоупотребляет религией.

Поскольку он соседствует с крупнейшими в мире центрами производства наркотиков, контрабанда наркотиков является еще одной распространенной проблемой безопасности в тюркском мире. По сути, тюркский мир функционирует как своего рода мост из Центральной Азии в Южный Кавказ и из Южного Кавказа в Анатолию, особенно в части транспортировки наркотиков, произведенных в Афганистане, в Европу. Помимо того, что тюркские государства являются маршрутом контрабанды наркотиков, они все больше становятся рынком потребления наркотиков. Параллельно с этим увеличилось показатели преступности, связанной с наркотиками, и число случаев ВИЧ (Организация общественных наций, 2008, с. 47). Поэтому и контрабанда, и потребление наркотиков стали проблемой безопасности для турецких государств.

В конце концов, тюркские государства, расположенные в Центральной Азии и на Кавказе, являются геополитически закрытыми странами. Иными словами, кроме Турции, тюркские государства не имеют выхода к океану или морю. По этой причине, помимо наличия богатых энергетических ресурсов и природных полезных ископаемых, тюркские государства, которые также являются сельскохозяйственными странами, вывозят продукты, которые они добывают и производят, во внешний мир или привозят продукты, добытые и произведенные за границей, в тюркские государства, становясь зависимыми от отношений с соседними государствами и регионами. В этом отношении тюркские государства сталкиваются с важной проблемой безопасности с точки зрения повышения благосостояния за счет торговли и полного удовлетворения своих основных потребностей. Поэтому становится необходимым открыть этот геополитический замок. Среди вариантов связи среднеазиатских тюркских государств с внешним миром есть сверхдержавы, такие как Россия и Китай, или географически горные и политически нестабильные государства, такие как Таджикистан и Афганистан. Вариант с Россией и Китаем также ценен, поскольку они представляют собой рынок. Однако чрезмерная зависимость от этого варианта с точки зрения открытости внешнему миру несет в себе риск углубления асимметрии сил, с которой тюркским государствам уже приходится сталкиваться в отношениях с Россией и Китаем. Таким образом, вырисовывается значение геополитического пояса, который имеет тюркский мир на историческом Шелковом пути. На самом деле важно, чтобы тюркские государства Центральной Азии и Кавказа выходили в Средиземноморье и западное полушарие мира через Турцию, которая также является тюркским государством. Таким образом, геополитический ключ, с которым столкнулись тюркские государства, становится элементом, раскрывающим взаимную зависимость безопасности в тюркском мире.

Эта динамика, влияющая на безопасность тюркских государств, выявляет взаимозависимость в определении и решении проблем безопасности в тюркском мире. Если с этой зависимостью не справиться должным образом, это может привести к тому, что атмосфера неопределенности и незащищенности, созданная анархической международной системой, станет доминирующей

среди тюркских государств. Однако, если тюркские государства смогут построить сотрудничество на основе своих этнических, языковых, религиозных, культурных, географических и исторических общих ценностей, региональный комплекс безопасности, созданный взаимной зависимостью безопасности между ними, может превратиться в плюралистическое сообщество безопасности, в котором проблемы решаются институционализированным мирным путем. Тюркские государства, особенно Организация турецких государств, предпринимают шаги по реализации этого потенциала с помощью многосторонних международных институтов, которые они создали между собой.

Механизм безопасности тюркского мира: Организация тюркских государств

Нынешние проблемы безопасности в тюркском мире могут создать неопределенность и незащищенность и одновременно создать атмосферу сотрудничества и доверия для тюркских государств. По сути, тюркские государства, как и все другие государства, действуют в рамках международной системы и испытывают на себе влияние этой системы. Для того чтобы избавиться от этого влияния, в первую очередь необходимо найти общие интересы, которые будут сближать государства, и наличие соответствующей необходимости межгосударственной институциональной коммуникативной среды. На самом деле преимущества, которые международные организации предоставляют государствам, таковы (Keohane, 1989, с. 2):

- 1) Государства с помощью международных организаций, приобретают возможность постоянных и многосторонних переговоров и сотрудничеств, а не временных и двусторонних.
- 2) Международные организации обеспечивают государства потоком информации, необходимой им в их отношениях.
- 3) Государства с помощью норм и органов международных организаций, могут контролировать друг друга в отношении выполнении своих обещаний.

В соответствии с этими преимуществами, которые они обеспечивают, неопределенность между государствами и вытекающий из этого фактор угрозы уменьшается с точки зрения государств, вступающих в отношения в рамках институционального механизма, такого как международная организация. Таким образом, влияние международной системы не исчезает, но снижается ее влияние на поведение государства. В такой среде государства могут обеспечить свою безопасность не только за счет самодостаточности, но и за счет институционального сотрудничества и коммуникации.

Основываясь на этом подходе, можно сказать, что влияние анархической структуры международной системы на государства может быть уменьшено. А также, в литературе встречаются подходы, предполагающие, что государства больше не могут быть альтернативой решению своих проблем посредством общих ценностей и идентичности вне общих интересов. Наиболее подходящим для понимания тюркского мира является подход сообщества безопасности, разработанный Дойчем (1957, с. 8). В этом контексте сообщество безопасности определяется Дойчем и в.д. (1957, с. 6) как «сообщество людей, которые считают, что решение общих социальных проблем может быть решено только мирными средствами, не прибегая к физическому насилию». Здесь под мирными средствами понимается решение проблем с помощью институционализированных норм и методов (Deutsch, 1957, с. 5). Соответственно, обязательным условием сообщества безопасности являются коммуникационные процессы между государствами, которые позволяют отдавать приоритет мирным решениям. Свободное перемещение информации, людей и товаров расширяет и углубляет коммуникативные процессы, происходящие на уровне государств, распространяя их на общества. Таким образом, возникает сознание «мы», построенное на общих ценностях, и насилие становится неуместным вариантом решения проблем.

Таким образом, подход сообщества к безопасности, который фокусируется на том, как можно предотвратить конфликты с нормативной точки зрения, даже на том, как можно устранить риск конфликта и в результате как можно достичь мира, предусматривает основанный на безопасности механизм для их. Построение этого механизма невозможно в условиях, когда государства с взаимной зависимостью в сфере безопасности отдадут приоритет военной стратегии для обеспечения односторонней безопасности. Напротив, взаимозависимость государств в сфере безопасности необходима для того, чтобы стать катализатором сотрудничества, основанного на общих интересах и ценностях и отвечающего потребностям. Благодаря усилению коммуникации

и взаимодействия посредством сотрудничества формируется общее восприятие и идентичность сообщества, и в результате возникает сообщество безопасности.

Учитывая особенности подхода, решение проблем безопасности в тюркском мире возможно только при наличии тюркских государств, действующих в рамках чувства общности. В этом отношении существующая взаимная зависимость в сфере безопасности между тюркскими государствами, по сути, символизирует общий интерес. Этот общий интерес проистекает из необходимости объединения всех тюркских государств для решения проблем безопасности, затрагивающих все турецкие государства. Другими словами, безопасность турецкого государства тесно связана с позицией и политикой других тюркских государств в рамках текущих проблем безопасности. Поэтому тот факт, что тюркские государства объединяются и расширяют общение и взаимодействие между собой, будет иметь все большее влияние на безопасность тюркского мира.

С другой стороны, общая история, язык, культура и география, разделяемые тюркскими государствами, делают тюркский мир коллективной идентичностью и ценностью, а не просто сообществом с общими интересами. Корни идеи создания общего сообщества в тюркском мире восходят к 19 веку из-за уже существующих коллективных идентичностей и ценностей, на этом наследии тюркские государства объединяются на принципах суверенного равенства и понимания общей судьбы на саммитах глав государств тюркоязычных стран с 1992 года. Процесс саммитов получил юридический статус с Нахчыванским соглашением в 2009 году и Стамбульской декларацией в 2010 году. Так, международная организация под названием «Совет сотрудничества тюркоязычных государств» (Тюркский совет) была создана с целью «поддержания мира, укрепления безопасности» (Нахчыванское соглашение, статья 2) в регионе тюркского мира. На 8-м саммите Тюркского совета, состоявшемся в Стамбуле в 2021 году, он был переименован в Организацию тюркских государств (ОТГ). Помимо ОТГ, которая является политической организацией, в целях развития и распространения этнических, языковых, религиозных, культурных, географических и исторических ценностей, общие для тюркских государств и обществ была создана Международная организация тюркской культуры (ТЮРКСОЙ) в 1993 г., Парламентская ассамблея тюркских государств (ТЮРКПА) в 2008 г., Тюркская академия была создана в 2010 году, а Фонд турецкой культуры и наследия в 2012 году. Таким образом, в тюркском мире возникли институциональные механизмы сотрудничества в политической, культурной, научной, образовательной и экономической сферах. Таким образом, сотрудничество и взаимодействие, которые развивались между тюркскими государствами на оси общих интересов, идентичности и ценностей, стали непрерывными и многоплановыми через различные институциональные механизмы.

Все эти вопросы были подтверждены президентами тюркских государств в заявлении, опубликованном после Стамбульского саммита ОТГ в 2021 году. В заявлении саммита были раскрыты события в области экономического, отраслевого и межобщинного сотрудничества, а также сотрудничества в области внешней политики и безопасности в тюркском мире, а также определены многосторонние и институциональные политики, которым необходимо следовать в будущем. Ссылаясь на коллективную идентичность и мировоззрение, разделяемое тюркским миром, в декларации были взяты обязательства по «углублению и расширению сотрудничества и солидарности на основе общей истории, языка, культуры, традиций и ценностей тюркоязычных народов». Однако подчеркивание «важности консультаций по региональным и международным вопросам, затрагивающим интересы тюркского мира, для выработки консолидированного отношения между государствами-членами» показывает ценность, придаваемую в декларации постоянному и многостороннему сотрудничеству и взаимодействию. При этом отмечается общий акцент на реализацию взаимных интересов тюркских государств на оси сотрудничества и их защиты на международной арене. Соответственно, президенты тюркских государств взяли на себя обязательства развивать роль ОТГ «в обеспечении сотрудничества и координации в тюркском мире и дальнейшей поддержке ценностей и интересов тюркского мира в региональном и международном сообществе» (Декларация 8-го саммита ОТГ, 2021, с. 1).

Глядя на расширение и углубление ОТГ с 1992 года, можно сказать, что взаимная зависимость безопасности между тюркскими государствами превратилась в сообщество безопасности, смешавшись с общей идентичностью и ценностями тюркского мира. По сути, процесс саммитов тюркского мира, который начался с зависимости от безопасности, теперь приобрел институциональную идентичность, и поиск решений начался с мотивом особой солидарности,

проистекающей из общей истории, языка, культуры и географии через институциональные нормы к проблемам, с которыми сталкиваются тюркские государства. В этом контексте тюркские государства находятся в процессе исключения насилия из решения своих отношений. Даже эта ситуация сама по себе показывает, что в тюркском мире укрепляются безопасность и защищенность. По сути, в отношениях между тюркскими государствами неуверенность и страх, вызванные анархической международной системой, сменились дружественным и предсказуемым сотрудничеством. «Концепция тюркского мира до 2040 года», принятое государствами-членами ОТГ на саммите в Стамбуле в 2021 году, ясно раскрывает эту трансформацию.

Более того, в соответствии с потребностями тюркских государств под эгидой ОТГ укрепляется основы поддержки и солидарности. Таким образом, тюркские государства набирают силу во многих областях, особенно в сфере безопасности и обороны, и увеличивается потенциал тюркского мира стать важной коллективной силой в региональном и глобальном масштабе. Раскрытие этого потенциала тесно связано с положительными результатами сотрудничества тюркских государств в сфере безопасности и обороны под эгидой ОТГ.

ОТГ и аспект безопасности сотрудничества между тюркскими государствами

Тюркский мир вступил в процесс превращения в плюралистическое сообщество безопасности через ОТГ и другие связанные институты. В этом направлении в тюркском мире происходят позитивные и в то же время важные сдвиги в контексте военной безопасности, борьбы с терроризмом и энергетической безопасности, особенно снижения влияния международной системы. В этом контексте одной из важнейших проблем в мире и в регионе является борьба с терроризмом.

Феномен терроризма является сегодня одной из основных проблем, угрожающих стабильности государств и международному миру и безопасности. В общих чертах терроризм, указывающий на достижение политических требований и целей путем инструментализации насилия и создания страха в обществе, включает в себя цель преобразования или разрушения общественного порядка, установленного и поддерживаемого легитимной политической властью. В этом отношении терроризм представляет собой экзистенциальную угрозу для государств с точки зрения теории и практики.

По сути, применяемые терроризмом средства насилия влекут за собой негативные последствия для государств в социальном, политическом и экономическом плане. В результате террористического акта, прежде всего, в обществе возникает страх и негативно влияет на повседневную жизнь людей. Кроме того, в результате террористических актов происходит гибель людей и жилые инфраструктуры. Следовательно, восприятие безопасности в обществе может быть негативно затронуто, а способность политической власти создать безопасность может быть поставлена под сомнение. Когда эти угрозы, исходящие от терроризма для государств, объединяются, государственные структуры разрушаются и неизбежно возникают риски с точки зрения международного мира и безопасности.

Тюркский мир не гарантирован от угроз, исходящих от терроризма. Напротив, тюркские государства должны противостоять проблеме международного терроризма, который вызывают движения, злоупотребляющие религией. В связи с этим террористические организации, такие как «Хизбуг-Тахрир», «Исламское движение Узбекистана» и ФЕТО, угрожают региональному и глобальному миру и безопасности, действуя в тюркском мире. Борьба с этими транснациональными террористическими организациями возможна совместными и скоординированными усилиями тюркских государств. Это осознание уже существует в тюркских государствах. Основополагающий документ ОТГ, Нахчыванское соглашение (2009, с. 4) и Декларация 8-го саммита (2021, с. 3), выделилось отдельная глава о терроризме, экстремизме и сепаратизме, подчеркнув консультации и координацию между тюркскими государствами в борьбе с ними.

Из-за характера борьбы с терроризмом страна не может самостоятельно обеспечить полную безопасность. На самом деле эффективная контртеррористическая стратегия требует своевременной дипломатической, военной, правоохранительной, разведывательной и судебной координации государств. Крайне важно, чтобы такие процессы и протоколы, как взаимный контроль границ, разделяемых государствами, совместная охрана международных транспортных

путей, сбор транснациональных доказательств, межгосударственная экстрадиция и справедливый суд над лицами, причастными к терроризму, действовали непрерывно. Кроме того, в рамках международных усилий речь идет о повышении контртеррористического потенциала некоторых государств, пострадавших от терроризма, и даже об оказании этим государствам военной поддержки в случае необходимости (Omand, 2005, с. 110).

ОТГ имеет потенциал для функционирования в качестве важного институционального механизма с точки зрения обеспечения межгосударственного сотрудничества и координации, необходимых в рамках борьбы с терроризмом. В связи с этим в «Концепции тюркского мира до 2040» (2021, с. 8) главы государств в рамках ОТГ поручают своим государственным учреждениям «создать сеть для сотрудничества и обмена информацией между государствами-членами для борьбы с угрозами радикализации, насильственного экстремизма... и терроризма».

Несомненно, координация, которую будет обеспечивать ОТГ, даст положительные результаты в борьбе с терроризмом. Кроме того, можно сказать, что опыт Турции в борьбе с терроризмом среди тюркских государств внесет значительный вклад в другие тюркские государства в борьбе с терроризмом. Турция является одной из ведущих стран мира, эффективно борющихся с терроризмом с момента своего основания. Демонстрируя свой опыт борьбы с терроризмом, Турция успешно борется с террористическими организациями, такими как ФЕТО, этническими сепаратистами РПК, ультралевыми РНОПФ и ТКП/МЛ, ИГИЛ и «Аль-Каида», которые злоупотребляют религией, несут мессианские и эзотерические элементы одновременно. При этом Турция придерживается многоуровневой и комплексной стратегии борьбы с терроризмом, включая разведывательные, правоохранительные, военные и социальные аспекты.

Еще одним аспектом, в котором Турция имеет большой опыт борьбы с терроризмом, является деятельность по предотвращению радикализации, которая осуществляется для предотвращения приобретения террористическими организациями человеческих ресурсов. В этом контексте, в то время как Турция борется с террористическими актами, реабилитация и амнистия в тюрьмах для лиц, осужденных за террористические акты, структурные реформы для устранения социальных, политических и экономических причин, подпитывающих терроризм, программы дерадикализма, чтобы не допустить, чтобы люди узаконивали свои акты насилия, идеологическая оторванность боевиков от своих организаций, социальные методы и программы. Таким образом, предотвращается участие лиц в террористических организациях и обеспечивается возвращение лиц, связанных с терроризмом, в общество (Gunn & Demirden, 2019, с. 19).

Сотрудничество и координация, которые должны быть реализованы под эгидой ОТГ против терроризма, проложат путь для Турции, чтобы поделиться своим опытом борьбы с терроризмом с другими тюркскими государствами на институциональной основе. Турция уже осуществляет учебные программы по борьбе с терроризмом и участвует в деятельности по наращиванию потенциала многих стран на международной арене. С этой точки зрения, разработка общей контртеррористической стратегии с участием всех турецких государств на основе опыта Турции внесет положительный вклад в безопасность тюркского мира.

Помимо борьбы с терроризмом, большое значение в глобализирующемся мире имеет вопрос военной безопасности. На основе сотрудничества, разработанного под крышей ОТГ, еще один положительный результат безопасности для тюркских государств связан с областью военной безопасности. Однако следует отметить, что ОТГ не является военной организацией. В этом отношении было бы неправильно думать об ОТГ как о самостоятельном военном блоке.

С другой стороны, из-за геополитического положения тюркского мира, присутствия на его границах несостоявшихся государств, таких как Сирия и Афганистан, и потенциальной угрозы терроризма тюркским государствам стало необходимо иметь эффективный военный потенциал. Такие факторы, как потенциал вооруженных сил, военно-технические возможности, оборонный бюджет и самодостаточность в оборонной промышленности, раскрывают военный потенциал тюркских государств. В этом контексте трудно сказать, что военных возможностей других тюркских государств, помимо Турции, достаточно для сдерживания региональных и глобальных угроз. Потенциал армии Турции и военные расходы значительно выше по сравнению с другими тюркскими государствами.

Вооруженные силы Турции также являются одной из ведущих армий мира с точки зрения технологических возможностей. В настоящее время турецкая оборонная промышленность уменьшила иностранную зависимость турецких вооруженных сил и стала источником их ударной мощи. В этом направлении годовой оборот Турции в оборонно-промышленном комплексе в 2021 году достиг уровня 10,159 миллиарда долларов. 3,224 миллиарда долларов из этой цифры приходится на экспорт. Многие страны Европы, Ближнего Востока, Азии, Африки и Южной Америки, особенно США, проявляют интерес к продукции оборонной промышленности Турции.

Учитывая потенциал Турции, можно сказать, что она может быть эффективным игроком в наращивании военной компетентности и потенциала, в которых нуждаются тюркские государства. В этом отношении, хотя ОТГ не является военной организацией, ОТГ «уважает и поддерживает суверенитет, территориальную целостность, не нарушаемость международно признанных границ и невмешательство во внутренние дела... укрепление безопасности и стабильности государств-членов» (Декларация 8-го саммита ОТГ 2021, с. 1) будет возможно путем укрепления военного потенциала тюркских государств. Взятие на себя такой роли Турции уменьшит последствия асимметрии сил, с которыми тюркские государства столкнутся в отношениях со сверхдержавами в сфере военного сотрудничества. Потому что тюркские государства объединяются под эгидой ОТГ на основе общего языка и идентичности, на основе как суверенного равенства, так и братства. Поэтому отношения между ними отражают общие исторические и культурные ценности, а не гегемонистский характер.

Положительные результаты многолетнего военного сотрудничества между Турцией и Азербайджаном в области общего языка и ценностей идентичности служат важным примером для тюркского мира. Военное сотрудничество между Турцией и Азербайджаном под лозунгом «Два государства, одна нация» значительно расширилось, углубилось и развилось с начала 1990-х годов. В этом контексте после обретения Азербайджаном независимости две страны подписали «Соглашение о сотрудничестве в области военных учений» 11 августа 1992 года (Официальный вестник Турецкой Республики, 1993). Таким образом, Турция начала обучение, обмен опытом, материально-техническое обеспечение, модернизация оборудования для развития потенциала Вооруженных сил Азербайджана. Позднее военное сотрудничество нашло отражение в сфере оборонной промышленности, и 20 сентября 2000 г. было подписано «Соглашение о сотрудничестве в оборонной промышленности». С этим Соглашением вопрос купли-продажи оборонной промышленности и совместного производства между Турцией и Азербайджаном урегулирован на правовой основе. В 2010 году было подписано «Соглашение о стратегическом партнерстве и взаимной помощи», и когда Турция и Азербайджан подверглись вооруженному нападению или военной агрессии со стороны третьей страны или группы стран, Стороны в целях реализации индивидуального или коллективного - право на оборону, признанное статьей 51 Устава ООН, договорились оказывать друг другу помощь друг другу с целью принятия всех необходимых мер в рамках имеющихся у них возможностей, в том числе с использованием своих средств и возможностей» (Соглашение о стратегическом партнерстве и взаимной помощи, 2010, статья 2). Параллельно с формированием правовой базы в сфере военного сотрудничества Турция и Азербайджан провели множество военных учений с целью повышения своих совместных оперативных возможностей. В то же время Вооруженные силы Азербайджана начали интенсивно и эффективно использовать продукцию турецкой оборонной промышленности. В результате военное сотрудничество с Турцией значительно укрепило военный потенциал Вооруженных сил Азербайджана с точки зрения компетентности личного состава, командных возможностей и качества оснащения.

Важнейшим отражением военного сотрудничества между Турцией и Азербайджаном стал успех Вооруженных сил Азербайджана в 44-дневной войне между Азербайджаном и Арменией в 2020 году. Самым большим показателем этой победы является решимость и решительность азербайджанского народа с момента обретения независимости. Кроме того, важным фактором является развитие потенциала Вооруженных Сил Азербайджана на протяжении многих лет. В этом развитии потенциала обучение и материальная поддержка Турции являются еще одним важным моментом, который необходимо подчеркнуть. В связи с этим на международной арене часто упоминается турецкое оружие, используемое Азербайджаном.

Победа в 44-дневной войне, которая произошла в результате военного сотрудничества между двумя тюркскими государствами, важна для членов ОТГ с точки зрения демонстрации результатов

военного сотрудничества, которые все тюркские государства будут реализовывать вместе. Победа Азербайджана позволила открыть Зангезурский коридор, и тюркский мир был географически непрерывно связан друг с другом. Военное сотрудничество между тюркскими государствами может еще больше укрепить эту связь и сделать регион тюркского мира, объединенный узами равенства и братства более безопасным. На самом деле, в рамках международной системы тюркский мир сможет решить свои проблемы безопасности только в том случае, если проявит желание решить их самостоятельно.

Заклучение

Инициативы сотрудничества в тюркском мире, которые начались с процесса саммитов в 1992 году, теперь стали форматом ОТГ, приняв институциональную структуру с международно-правовым статусом. ОТГ представляет собой эффективный механизм диалога и координации в сфере политики, безопасности, экономики и культуры для тюркских государств. Среди них процесс сотрудничества, особенно связанный с безопасностью, является важным элементом стабильности тюркского мира и его места в международной системе. Прежде всего, ОТГ может минимизировать проблемы безопасности, возникающие из-за анархии международной системы для тюркских государств. В этом контексте общение и взаимодействие, обеспечиваемые ОТГ, устраняют элемент неопределенности, который несет в себе риск вызвать недоверие и страх среди тюркских государств. Таким образом, тюркские государства, имеющие представление о намерениях друг друга, находятся в выгодном положении в решении таких вопросов, как этнические проблемы, пограничные конфликты и водораздел, радикальные движения, злоупотребляющие религией, терроризм.

С другой стороны, ОТГ по сути является международной организацией, построенной на таких ценностях, как общий язык, идентичность, культура и география. В этом отношении ОТГ представляет собой важный потенциал не только для решения текущих проблем безопасности, но и для того, чтобы насилие перестало быть решением, создав восприятие «мы» в тюркском мире. Реализация этого потенциала сделает тюркский мир сообществом безопасности в рамках международной системы. Это не только сделает тюркский мир более активным и эффективным в международной арене, но и сведет к минимуму негативные последствия конкуренции сверхдержав в регионе.

В результате сотрудничества, развитого на основе ОТГ, становится очевидной важность развития механизмов военного сотрудничества между тюркскими государствами в целях укрепления безопасности и охраны. Собственно говоря, геополитическое положение тюркского мира, а также неблагоприятные государства и риски терроризма вокруг него обуславливают необходимость наличия у тюркских государств сдерживающего военного потенциала. В этом контексте Турция является важным игроком с точки зрения потенциала армии и оборонной промышленности, а также наращивания военного потенциала тюркских государств. Поскольку военное сотрудничество с Турцией будет основываться как на принципах суверенного равенства, так и на принципах братства, оно также не будет создавать дополнительных рисков для безопасности тюркских государств из-за асимметрии сил. Кроме того, на развитие военного потенциала, что будет полезно в решении проблем безопасности тюркского мира, также будет отвечать актор из тюркского мира.

Etik Beyan

“Потенциал Организации тюркских государств в обеспечении безопасности тюркского мира” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Литература

- Allison, R. (2004). *Regionalizm, regionalnye struktury i upravlenie bezopasnostyu v tsentralnoy azii*. Baku.
- Andican, A. A. (1996). *Değişim sürecinde Türk dünyası*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Arı, T. (2008). *Orta Asya'da güvenlik sorunları ve işbirliği girişimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy (2008). *Illicit drug trends in Central Asia*. Office on Drugs and Crime Regional Office for Central Asia.
- British Petroleum (2021). *Statistical Review of World Energy*.

- British Petroleum (2022). BP Statistical Review of World Energy.
- Bzhezinskiy, Z. (1997). *Velikaya shakmatnaya doska: Glavenstvo ameriki i yeye geostrategicheskoye imperativy*. New-York.
- Deutsch, K. W. (1957). Politicheskoye obshchestvo i region severnoy atlantiki: mezhdunarodnaya organizatsiya v svete istoricheskogo opyta. New-Dzhersi: Izdatel'stvo Prinostonskogo Universiteta.
- Gunn, A. i Ahmet, D (2019). *Radikalleshmenin önlenmesi & terörizm olgusu*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Raporu.
- International Crisis Group (2002). Central Asia: Border Disputes and Conflict Potentials.
- Coldoshov, A. (2019). Kimlik ve sınır: Orta Asya'da sınır sorunları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 303-326.
- Karaev, Z. (2005). Pogranichnyye spory i regionalnaya integratsiya v tsentralnoy azii. *Harvard Asia Quarterly*, 9(4), 1-4.
- Kazantsev, A. (2008). Rossiyskaya politika v tsentralnoy azii i kaspiskom regione. *Jurnal Yevraziyskiye issledovanie*, 60(6), 1073-1088.
- Keohane, R. O. (1989). *Mezhdunarodnyye instituty i gosudarstvennaya vlast: Ocherki teorii mezhdunarodnykh otnosheniy*. Moskva.
- Mackinder, H. J. (1962). *Demokraticheskoye idealy i realnost: Issledovaniya politiki rekonstruktsii*. Kazan.
- Magen, Z. & Bagno-Moldavsky O. (2010). Bolshaya igra: Velikiye derzhavy v tsentralnoy azii i na kavkaze. *Jurnal Strategicheskaya otsenka*, 12(4), 115-126.
- Mearsheimer, J. J. (1994/1995). Lozhnoye obeshchaniye mezhdunarodnykh organizatsiy. *Jurnal Mezhdunarodnaya bezopasnost*, 19(3), 5-49.
- Menon, R. (2003). Novaya bolshaya igra v tsentralnoy azii. *Jurnal Globalnaya Politika i Strategiya*, 45(2), 187-204.
- Nakhchivanskoye Soglasheniye (2009)
- Nursultan, N (2003). *Kritik 10 yul*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Oliver, R. (1997). *New central Asia or the making of nations*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Omand, D. (2005). Protivodeystviye mezhdunarodnomu terrorizmu: Ispolzovaniye strategii. *Jurnal Survival*, 47(4), 107-116.
- Rumer, E. (2007). *Soyedinennyye shtaty i tsentralnaya aziya: v poiskakh Strategii*. Moskva.
- Rywwin, M. (2013). Rossiysko-amerikanskoye sopernichestvo v tsentralnoy azii, amerikanskiye interesy vneshney politiki. *Jurnal Natsionalnogo komiteta po amerikanskoy vneshney politike*, 35(5), 265-271.
- Sagadeev, A. (1994). Rossiya i ideologiya velikoy derzhavy. *Jurnal Dokumenty Yevrazii*, 1(1), 29-38.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (2022). 2021 Performans Raporu.
- Sönmez, E. K. (2020). Çin'in bölgesel hegemonya araçları olarak asya pasifikte uluslararası örgütler. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 33-53.
- Spykman, N. J. (1942). *Geografiya Mira*, Baku.
- Soglasheniye O Strategicheskoy Partnerstve i Vzaimnoy Pomoshchi (2010).
- Swanström, N. L. P. & Svante E. C. & Tabyshlieva A. (2005). Strategicheskoy analiz konfliktov v tsentralnoy azii na primere kyrgyzstana i tadzhikistana. *Jurnal Shvedskogo Agentstva Po Razvitiyu Sotrudnichestva*, 53(5), 9-20.
- Khartiya Shankhayskoy Organizatsii Sotrudnichestva (2002).
- T.C. Resmi Gazete (1993). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21559.pdf>.
- Deklaratsiya 8-go Sammita OTG (2021).
- Torun, A. (2015). Bölgesel hegemonyanın bir aracı olarak kolektif güvenlik antlaşması örgütü. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 9(19), 1-23.
- Trenin, D. (2007). Rossiya i tsentralnaya aziya: interesy, politika i perspektivy. *Tsentralnaya Aziya: Vzglyady Iz Vashingtona*, Moskvy i Pekina, Moskva
- Kontseptsiya Tyurkskogo Mira Do 2040 Goda (2021).
- Weinstein, A. (2007). Russkiy feniks: Organizatsiya dogovora o kollektivnoy bezopasnosti. *Jurnal Diplomatii i Mezhdunarodnykh Otnosheniy Uaytkheda*, 8(1), 167-179.
- Zhao, H. (2007). *Tsentralnaya aziya v kitayskoy diplomatii*. Moskva.

EXTENDED ABSTRACT

After the end of the Cold War, the international system entered into a structural transformation. As a matter of fact, the Soviet Union, the biggest rival of the United States of America (USA) in the system, disintegrated and a power vacuum occurred in the regions under Soviet domination. One of these regions is the Turkic world with its geopolitical importance and rich natural resources. Meanwhile, the Turkic world has become one of the regions where the international systemic power competition between the superpowers is intense. This situation poses security risks for the Turkic states that have just gained their independence after the Cold War. In addition, there are security problems that Turkic states have in common, such as ethnic issues, border disputes, disagreements over the sharing of transboundary waters, and the existence of terrorist organizations that abuse religion. These risks and problems shared by Turkic states make the Turkic world a regional security complex. It is possible that the common security problems within the Turkic world regional security complex can be resolved under the umbrella of the Organization of Turkic States (OTS) with the understanding of a security community.

Based on the definition made by Karl W. Deutsch in 1957, the security community is defined as “a community of people who believe that the solution to common social problems can only be resolved

through peaceful means without resorting to physical violence.” What is meant here by peaceful means is the resolution of problems through institutionalized rules and methods. Accordingly, the prerequisite of the security community is communication processes between states that will enable them to prioritize peaceful solutions. The free movement of information, people and goods expands and deepens the communication processes occurring at the level of states by spreading them to societies. Thus, a “us” consciousness built on shared values emerges and violence becomes an inappropriate option for solving problems.

The security community approach, which focuses on how conflicts can be prevented from a normative point of view, even how the risk of conflict can be eliminated and finally peace can be achieved, envisages a security-based mechanism for these. The construction of this mechanism is not possible in an environment where states with mutual security dependency prioritize military strategies to provide unilateral security. On the contrary, the mutual security interdependence of states is needed to be a catalyst for cooperation built on common interests and values and responding to needs. Thanks to increased communication and interaction through cooperation, a common perception and identity of the community are formed, and as a result, the security community emerges.

Considering the characteristics of the approach, it would not be wrong to say that the Turkic world is on its way to becoming a pluralistic security community. In any case, the solution to security problems in the Turkic world is only possible with the existence of Turkic states that act within the framework of a sense of community. In this respect, the existing mutual security dependency between the Turkic states essentially symbolizes a common interest. This common interest stems from the need for all Turkic states to come together to solve the security problems that affect each of them jointly. In other words, the security of a Turkic state is closely related to the attitudes and policies of other Turkic states within the framework of current security problems. Therefore, the fact that Turkic states come together and increase communication and interaction between them will have an increasing effect on the security of the Turkic world.

The above-mentioned shared history, language, culture and geography among the Turkic states are important in terms of showing the Turkic world as a collective identity and set of values rather than just a community with common interests. In this context, besides OTS, which is a political organization, institutional cooperation mechanisms such as TÜRKSÖY, TÜRKPÖ, Turkic Academy and Turkic Culture and Heritage Foundation, where ethnic, linguistic, religious, cultural, geographical and historical common values are prioritized in the Turkic world, have also emerged. Thus, the communication and interaction that developed between the Turkic states on the axis of common interests, identity and values became continuous and multidimensional through various institutional mechanisms.

All these aforementioned issues were confirmed by the presidents of the Turkic states in the statement published after the Istanbul Summit of the OTS in 2021. In the summit statement, developments in economic, sectoral and inter-communal cooperation, as well as cooperation in foreign policy and security in the Turkic world, were revealed and multilateral and institutional policies to be followed in the future were determined. Referring to the collective identity and worldview shared by the Turkic world, commitments were made in the declaration to "deepening and expanding the cooperation and solidarity based on the common history, language, culture, traditions and values of the Turkic speaking peoples". However, underlining "the importance of consulting on regional and international issues affecting the interests of the Turkic world in order to develop a consolidated attitude among the member states" shows the value given to the continuous and multidimensional communication and interaction between the Turkic states.

To summarize, looking at the expansion and deepening of the OTS since 1992, it is possible to say that the mutual security dependency between the Turkic states has evolved into a security community by being mixed with the common identity and values of the Turkic world. As a matter of fact, the Turkic World Summits Process, which started with mutual security dependency, has now gained an institutional identity and solutions have been started to be found with a special solidarity motive stemming from the common history, language, culture and geography through institutional rules to the problems faced by the Turkic states. In this context, Turkic states are in the process of removing violence from being a solution in their relations. Even this situation alone shows that security and safety in the Turkic world are getting stronger. As a matter of fact, in the relations between the Turkic states, the uncertainty and fear caused by the anarchic international system have been replaced by friendly and predictable cooperation.

Moreover, in line with the needs of Turkic states, there is a strengthening climate of support and solidarity within OTS. Thus, Turkic states gain power in many areas, especially in security and defence, and the potential of the Turkic world to become an important collective power on a regional and global scale is increasing. Revealing this potential is closely related to the positive results that may arise from the cooperation of Turkic states in the fields of security and defence under the roof of OTS.

Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri¹

Durdu Mehmet ÖZDEMİR² ve Gökmen KANTAR³

Öz

Azerbaycan'ın "İkinci Karabağ Savaşı" ile işgalden kurtarılan Şuşa kentinde, 15 Haziran 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında imzalanan "Şuşa Beyannamesi", Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Her iki devletin de meclislerinde onaylanarak 3 Şubat 2022'de yürürlüğe giren bu beyanname, içeriği itibarıyla sadece iki devlet arasındaki ilişkileri müttefiklik düzeyine çıkarmakla kalmamıştır. Bunun yanı sıra ikili ilişkilerin gelecekte nasıl ilerleyeceğine yönelik bir yol haritası, bölgesel barışın, istikrarın ve refahın sağlanması noktasında önemli bazı fırsatlar ve Türk dünyasında iş birliğinin gelişmesi noktasında uygulanabilir bir model de ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle çalışmada anlaşma metni incelenerek, belgenin içeriğine yönelik bilgiler verilmiş, ilgili literatür ve açık kaynaklar incelenerek anlaşmanın gelecekteki olası etkileri ortaya koyulmaya çalışılmış ve anlaşmanın, bölgesel istikrar ve barışın ortaya çıkmasında sunduğu fırsatlar belirtilmiştir. Anlaşma hükümlerinin uygulanabilmesi halinde, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki iş birliğinin artan bir ivme ile devam edeceği, Türkiye'nin Kafkasya ve hatta Türk dünyasında etki kapasitesinin artacağı, Kafkasya bölgesinde barış ve istikrarın Ermenistan'ın tutumuna da bağlı olarak yeniden tesis edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu anlaşmanın bölgesel bir iş birliği mekanizmasının kurucu belgesi olabileceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şuşa Beyannamesi, Türkiye, Azerbaycan, İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

The Importance and Possible Effects of the Shusha Declaration

Abstract

The "Shusha Declaration" signed between President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan and President of Azerbaijan İlham Aliyev on June 15, 2021, in the city of Shusha, liberated from occupation by the "Second Karabakh War" in Azerbaijan, has become a new turning point in Turkey-Azerbaijan relations. This declaration, which was approved by the assemblies of both states and entered into force on February 3, 2022, did not only raise the relations between the two states to the level of alliance in terms of its content. In addition, a roadmap for how bilateral relations will progress in the future, some important opportunities for regional peace, stability and prosperity, and a viable model for the development of cooperation in the Turkic world. From this point of view, in this study, the text of the agreement was examined, information about the content of the document was given, the possible future effects of the agreement were tried to be revealed by examining the relevant literature and open sources, and the opportunities offered by the agreement in the emergence of regional stability and peace were stated. It has been concluded that if the provisions of the agreement are implemented, the cooperation between Turkey and Azerbaijan will continue with increasing momentum, Turkey's influence capacity in the Caucasus and even the Turkic world will increase, and peace and stability in the Caucasus region can be re-established depending on Armenia's attitude. It is also envisaged that this agreement may be the founding document of a regional cooperation mechanism.

Key Words: Shusha Declaration, Turkey, Azerbaijan, Second Karabakh War, Turkey-Azerbaijan Relations

Atf İçin / Please Cite As:

Özdemir, D. M. ve Kantar, G. (2023). Şuşa Beyannamesi'nin önemi ve olası etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 733-744. doi:10.33206/mjss.1221730

Geliş Tarihi / Received Date: 20.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.01.2023

¹ Bu makale 2-3-4 Haziran 2022'de Azerbaycan'da gerçekleştirilen "İncos VII Karabağ Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi" kapsamında yazarlar tarafından sunulmuş olan "Şuşa Beyannamesinin Gelecekteki Olası Etkileri ve Bölgesel Barışa İlişkin Sunduğu Fırsatlar" adlı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Öğr. Gör.- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, dmozdemir@nku.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8084-9180

³ Doç. Dr.- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Fakültesi, gkantar@nku.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5120-110X

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Azerbaycan'ın ikinci kez bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren, “Sarsılmaz Kardeşlik” ve “Tek Devlet İki Millet” gibi söylemlerle inşa edilmiş yakın bir iş birliği ve koordinasyon mevcuttur. Tarihsel süreç içerisinde bu iş birliği ve koordinasyonu temsil eden birçok karşılıklı üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiş ve birçok alanda iş birliğini derinleştiren ve çeşitlendiren anlaşmalar imzalanmıştır. İki devlet arasında imzalanan son anlaşma ise “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi” olmuştur. Şuşa Beyannamesi, İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın mutlak zaferini ve bu zaferle oluşan yeni statükoyu simgelemesi bakımından oldukça önemlidir. Şuşa Beyannamesi 15-16 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, İkinci Karabağ Savaşı ile Ermeni işgalinden kurtarılan Şuşa kentine düzenlediği ziyareti esnasında imzalanmış ve iki ülke arasında "Stratejik Ortaklık" düzeyinde olan ilişkileri “Müttefiklik” düzeyine çıkarmıştır. Her ne kadar egemen iki devlet arasında imzalanan bir belge niteliğinde olsa da Şuşa Beyannamesi içerdiği hükümler dolayısıyla ikili ilişkilerin ötesine geçen bir anlama sahiptir. Zira belgede sadece ikili ilişkilere ilişkin hükümler değil bunun yanı sıra Kafkasya bölgesine ve Türk dünyasına ilişkin etkiler doğurabilecek hükümler de mevcuttur. Bu makalede, Şuşa Beyannamesi'nin önemini ortaya koymak ve gelecekte ortaya çıkarılabileceği olası etkileri analiz etmek amacı güdülmüştür. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemiyle elde edilen bulguların yorumlandığı çalışmada odak noktası Şuşa Beyannamesi anlaşma metnidir. Bu amaca ulaşmak için Şuşa Beyannamesi neden önemlidir? Şuşa Beyannamesi'nin kapsamı nedir? Şuşa Beyannamesi'nin gelecekteki olası etkileri neler olabilir? sorularına cevap aranmıştır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde Şuşa Beyannamesi'nin imzalanmasına giden süreç kısaca anlatılmış, ikinci bölümünde Şuşa Beyannamesi anlaşma metninin içeriğine dair bilgiler verilmiş, son olarak üçüncü bölümde ise bu anlaşmanın gelecekte ortaya çıkarılabileceği olası etkileri üzerinde durulmuştur.

Şuşa Beyannamesine Giden Süreç

Türkiye Azerbaycan ilişkileri

Türkiye ile Azerbaycan toplumları arasındaki yakın ilişkilerin geçmişi çok daha eskiye dayansa da Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yakın ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine 30 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilk diplomatik ilişkiler ise 14 Ocak 1992 tarihinde kurulmuştur (BBC News, 2020, s. 4).

Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ilk adımını oluşturmuş ve bu durum Azerbaycan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Türkiye-Azerbaycan diplomatik ilişkilerinin 30. yıl dönümünde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde bir mesaj yayınlamış ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının, Azerbaycan tarihinde önemli bir olay olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

"20. yüzyılda ikinci kez bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması, ardından diplomatik ilişkilerin kurulması, gerçek bir kardeşlik ve dayanışma örneği olarak halkımızın milli hafızasına ebediyen kazınmıştır (Anadolu Ajansı, 2022, s. 2)."

Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olması sembolik açıdan oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'nin bu dönemde Azerbaycan'a olan desteği sadece bağımsızlığını tanıma noktasında olmamıştır. İkili ilişkilerde ekonomik, askeri ve kültürel anlamda birçok iş birliği gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda iki devlet arasında yakın ilişkilerin kurulmasında etkili olan bazı olgular bulunmaktadır. İki ülke arasındaki coğrafi yakınlık, dil, din, tarih ve kültür birliği bu noktada ikili ilişkilere olumlu katkı sağlayan başlıca unsurlardır. Bu unsurların sağladığı iş birliği zemininde “Tek devlet iki millet” ve “Sarsılmaz kardeşlik” söylemleri sosyal inşacı yaklaşımla iki ülke arasındaki ilişkileri inşa eden iki temel söylem olmuştur. Zira sosyal inşacı yaklaşıma göre söylemler bir düşünceyi temsil aracıdır ve gerçekliği yeniden inşa etme gücüne sahiptir (Vural & Kantar, 2022, s. 36). Ayrıca Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı öne sürdüğü tarihsel gerçekliğe dayanmayan asılsız suçlama ve taleplerin yanı sıra Azerbaycan'ın da topraklarını işgal etmiş olması, Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak bir düşmana sahip olmalarına neden olmuş ve bu ortak düşmanla mücadele, iki devletin birlikteliğini pekiştirmiştir.

Yukarıda bahsedilen olgu, olay ve unsurların da etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte başta askeri, güvenlik, ekonomi, enerji, siyasi ve sosyo-kültürel alanlar olmak üzere birçok alana yayılan bir iş birliği ortaya çıkmıştır.

Özellikle de Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 Rayon'un Ermenistan tarafından işgal edilmesiyle ortaya çıkan ve "Karabağ Sorunu" olarak literatürde yerini alan sorun, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakın ilişkileri derinleştiren ve bu yakın ilişkiyi pratikte ortaya koyan önemli bir mesele olmuştur.

Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgalinde Türkiye, elinde olan imkanları ölçüsünde Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Ayrıca işgal sürecinde Türkiye ile Azerbaycan arasında politik, ekonomik, diplomatik ve askeri alanlarda iş birlikleri kurulmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde "Yüksek Stratejik Ortaklık" düzeyine çıkmıştır. Bu süreçte iki ülkenin devlet başkanları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu ziyaretlerde imzalanan anlaşmalarla iki ülke arasındaki ilişkiler dinamik bir şekilde gelişmiştir. Öyle ki iki ülke arasında, devlet yetkililerinin göreve gelmesinden sonra ya da sembolik açıdan önemli gelişmelerin ardından, ülkelerin diğer ülkeyi öncelikli olarak ziyaret etmeleri artık bir gelenek haline gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarih yok, s. 2).

Dağlık Karabağ ve işgal altındaki rayonlar sorunu

Karabağ Sorunu, temelde 1988-1989 yılları arasında Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin bağımsızlık kararı almasıyla ortaya çıkmıştır. Bu gelişme karşısında Ermeniler ile Azeriler arasında bir çatışma ortaya çıkmış ve Ermenistan'ın Karabağ'a saldırmasıyla 1988-1994 yılları arasında süren ve "Birinci Karabağ Savaşı" olarak adlandırılan savaş başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması üzerine Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını kazanması sonucunda ise bu savaş, Ermenistan-Azerbaycan savaşına dönüşmüştür. Savaş devam ederken 1993 yılı içerisinde BM Güvenlik Konseyinde "Birinci Karabağ Savaşı" ile ilgili 822, 853, 874 ve 884 sayılı 4 ayrı karar alınmış olup, bu kararlarda Ermenistan'ın işgalci olduğu ifade edilerek işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiği çağrısında bulunulmuştur. Ermenistan ise bu kararları görmezden gelmiştir (Acer, 2020, s. 7). Ermenistan hem SSCB anayasasınının 78. maddesini hem de uluslararası hukuku ihlal ederek Karabağ'ı işgal etmiştir. Nihayetinde 1994 yılına gelindiğinde Bişkek'te ateşkes anlaşması imzalanmış ve savaş sona ermiş olsa da kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Ateşkes ihlalleri ve yer yer çatışmalar 2020'deki İkinci Karabağ Savaşı'na kadar devam etmiştir. (Aslanlı , 2021, s. 137)

Birinci Karabağ Savaşı sonunda Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri (Karabağ'da Hankenti, Ağdere, Şuşa, Hocalı ve Hocaent ile Karabağ'ın çevresinde yer alan Kelbecer, Laçın, Zengilan, Cebrail, Gubatlı, Fuzuli ve Ağdam) (Kurban & Çümen, 2020, s. 22) Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. İşgal esnasında yaklaşık 50 bin Azerbaycanlı sivil ve asker hayatını yitirmiş, 1 milyona yakın Azerbaycanlı ise mülteci konumuna düşmüştür. Ayrıca Ermenistan bu savaş esnasında, Malıbeyli ve Kuşçular Katliamı, Karadağlı Katliamı ve Hocalı Katliamı gibi canice saldırılar gerçekleştirerek soykırım yapmaya çalışmış, savaş suçu işlemiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 20). Sadece Hocalı 'da resmi rakamlara göre 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı olmak üzere 613 kişi Ermeniler tarafından katledilmiştir. Bunun yanı sıra 8 aile kaybolmuş, 487 kişi sakat kalmış ve 1.275 kişi ise esir düşmüştür (Veliev, 2013, s. 64).

Öte yandan 1994'te Bişkek'te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra Karabağ Sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi için Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Kurumu/Teşkilatı (AGİK/AGİT) bünyesinde ABD, Fransa, Rusya eş başkanlığında İtalya, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye ve sorunun tarafları olan Azerbaycan ile Ermenistan'ın katılımıyla "Minsk Grubu" oluşturulmuş ve sorun diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak Ermenistan, konuya ilişkin BM kararlarına uymadığı gibi Minsk Grubu çerçevesinde gerçekleşen müzakerelerde de barış yanlısı bir tutum sergilemekten uzak durmuş ve hatta bu müzakereleri işgal süresini uzatmak için bir araç olarak kullanmıştır (Kaya , 2021, s. 1).

İkinci Karabağ Savaşı ve Türkiye'nin desteği

Birinci Karabağ Savaşı sonunda imzalanan Bişkek Ateşkes Antlaşması'nın Ermenistan tarafından sık sık ihlal edilmesi ve sorunun diplomatik yöntemlerle çözümü için kurulan Minsk Grubu'nun beklenen etkiyi gösterememesi, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmaların 2020'ye kadar devam etmesine ve Ermenilerin saldırgan tavırları karşısında, Azerbaycan'ın askeri çözüm yollarını da dikkate almaya başlamasına neden olmuştur. Nitekim İkinci Karabağ Savaşı öncesindeki son on yıllık zaman diliminde (2010, 2014, 2015, 2016, 2018 ve son olarak 2020 yılında) Ermenistan ile Azerbaycan arasında çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Özellikle 2016 ve 2018 yılındaki çatışmalar topyekûn bir savaşa dönüşme riskini içerecek düzeyde olsa da bunun gerçekleşmesi 12 Temmuz'da Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Tovuz şehrine ve 27 Eylül 2020'de Terter Ağdam, Fuzuli ve Cebrail'in sivil yerleşim yerlerine saldırılar gerçekleştirmesiyle olmuştur (Kurban & Çümen, 2020, s. 24). Azerbaycan için bardağı taşıran son damla olan bu saldırılar

karşısında, Azerbaycan meşru müdafaa hakkını kullanarak hızla karşı taarruza geçmiş, İkinci Karabağ Savaşı olarak adlandırılan ve 44 gün sürmesi nedeniyle "44 Gün Savaşı" olarak da anılan savaş başlamıştır. Birinci Karabağ Savaşı'nın aksine İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan'ın mutlak üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Savaş sonunda 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında bir mutabakat imzalanmış ve bu mutabakat, Dağlık Karabağ Sorununda köklü değişiklikler doğurmuştur. 28 yıllık statükonun bozulmasını simgeleyen bu mutabakat metninde alınan kararlar şöyledir:

"Bizler Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İ. G. Aliyev, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı N. V. Paşinyan ve Rusya Federasyonu Başkanı V. V. Putin aşağıdaki anlaşma metnini beyan ediyoruz:

1-Dağlık Karabağ çatışma bölgesindeki ateşkese ve tüm askeri hareketin 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 00.00'da durdurulması planını ilan ediyoruz; Bundan sonra "Taraflar" olarak anılacak olan Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti, hâlibazırda ellerinde bulundukları bölgelerde kalacaklardır.

2- Ermenistan tarafının elinde bulunan, Azerbaycan'ın Kazak Bölgesi, Ağdam bölgesi ve toprakları 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan'a geri verilecektir.

3-Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca, Rusya Federasyonu barış gücüne ait 1.960 hafif silahlı askeri personel, 90 zırhlı personel taşıyıcı araç, 380 adet otomobil ve özel teçhizatlı araç konuşlandırılacaktır.

4-Rusya Federasyonu barış gücü, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesiyle eş zamanlı olarak bölgeye konuşlandırılacaktır. Rusya Federasyonu barış gücünün bölgedeki varlığı 5 senedir. Bu 5 yıllık süreç tarafların sürenin bitimine 6 ay kala itiraz etmemeleri halinde otomatik olarak 5 yıllık periyodlarla uzar.

5-Çatışmanın mubataplarınca anlaşma hükümlerinin uygulanması sırasındaki kontrolü daha etkili kılmak amacıyla, ateşkese kontrol etmek üzere bir barışı koruma merkezi meydana getirilecektir.

6-Ermenistan Cumhuriyeti 15 Kasım 2020 tarihine kadar Kelbecer Bölgesi'ni ve 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın Bölgesi'ni; Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki bağlantıyı sağlayacak ve aynı zamanda Şuşa şehrine kadar ulaşmayacak olan 5 kilometre genişliğindeki Laçın Koridoru'nu elinde tutmak kaydıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geri verecektir.

7-Tarafların mutabakatı ile, önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın koridoru boyunca Hankendi ve Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak ve Rus barış gücü tarafından korunacak yeni bir trafik güzergahının inşası için bir plan belirlenecektir.

8-Azerbaycan Cumhuriyeti sivillerin, ulaşım, yük araçlarının Laçın koridoru boyunca her iki yönde de geçiş güvenliğini garanti eder.

9-Bölgede yerinden edilmiş siviller ve mülteciler, Dağlık Karabağ topraklarına ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altındaki komşu bölgelere geri döndürülecektir.

10-Savaş esirlerinin, diğer tutukluların ve cenazelerin değişimi gerçekleştirilecektir.

11-Bölgedeki tüm ekonomik bağlantılar ve ulaşım bağlantıları durdurulacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nabçvan Özerk Cumhuriyeti arasında sivillerin, ulaşım ve yük araçlarının her iki yönde serbest bir şekilde hareketini organize etmek amacıyla ulaşım bağlantısı sağlayacaktır. Ulaşım kontrolü, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) Sınır Muhafız Organları tarafından yürütülecektir. Tarafların mutabakatı ile Nabçvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım yolları inşa edilecektir (Stratejik Düşünce Enstitüsü , 2020)".

Ayrıca bu mutabakat metninin yanı sıra ateşkesin kontrolü için Azerbaycan topraklarında kurulacak olan Ortak Türk-Rus Merkezi ile ilgili mutabakat zaptı da 11 Kasım 2020 tarihinde Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu tarafından imzalanmıştır (Stratejik Düşünce Enstitüsü , 2020).

Mutabakat metni maddelerinde de görüldüğü üzere Azerbaycan Birinci Karabağ Savaşı'nda kaybettiği ve 30 yıldır Ermenistan kontrolünde olan topraklarının bir kısmını savaş esnasında (%37) bir kısmını da savaş sonrasındaki diplomasi sürecinde (%39) geri almayı başararak, işgal altındaki topraklarının yaklaşık %76'sını (11.460 kilometrekare) Ermenistan işgalinden kurtarmıştır. Bu bağlamda 7 Kasım 2020'ye gelindiğinde Azerbaycan Yukarı Karabağ'da 4 kent merkezi, (Cebrail, Zengilan, Füzuli ve Gubadlı) 3 kasaba ve 200'den fazla köyü Ermenistan işgalinden kurtarmış ve bazı önemli tepeleri ele geçirmiştir. 8

Kasım 2020’de ise Şuşa kenti Ermenistan işgalinden kurtarılmıştır. Şuşa’nın Azerbaycan tarafından geri alınması savaşta önemli bir kırılma noktası olmuş ve Ermenistan bu gelişme üzerine Rusya’nın da çatışmaları durdurma çabasını artırmasıyla Şuşa’nın geri alınmasından iki gün sonra Ermenistan, ateşkes anlaşması imzalayarak yenilgisini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra 10 Kasım’da ilan edilen ateşkes ve mutabakatın bir sonucu olarak, yani diploması yoluyla da Kelbecer, Laçın, Ağdam ve Kazah’ta Ermeni kontrolü altındaki bölgelerin Azerbaycan’a iade edileceği Ermenistan tarafından kabul edilmiştir. Mevcut şartlar altında Azerbaycan topraklarının %3.25’i ise Birinci Karabağ savaşından beri Ermenistan işgalinde kalmaya devam etmektedir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 44).

Azerbaycan’ın 44 gün gibi kısa bir sürede bu mutlak zaferi elde etmesinde bazı faktörlerin etkili olduğu ifade edilebilir. Öncelikle 1-5 Nisan 2016’da yaşanan ve 4 gün sürmesi nedeniyle “4 Gün Savaşı” olarak da bilinen savaş, Azerbaycan’ın 1994 sonrasında ilk defa işgal altındaki topraklarının bir kısmını (2000 Hektar) ele geçirmesi bakımından önemli olmuştur. Bu savaşta Azerbaycan Ermeni güçleri tarafından kontrol edilen 6 noktayı yeniden ele geçirmiştir. Bu ise Azerbaycan açısından Ermenistan’ın işgal ettiği topraklardan çıkarılabileceğine dair inancı artıran psikolojik bir etki doğurmuştur. Nitekim Azerbaycan İkinci Karabağ Savaşı’na bu inançla başlamış ve zafere de ulaşmıştır (Tuncel, 2016, s. 303).

İkinci olarak Azerbaycan Birinci Karabağ yenilgisinden sonra askeri kapasitesini önemli derecede geliştirerek, olası bir durumda kaybettiği topraklarını geri alabilmek için ordusunu hazır tuttuğu ve eğittiği görülmüştür. Nitekim Azerbaycan ordusu ile Ermenistan ordusu arasındaki harbe hazırlık derecesi savaşın gidişatında önemli bir etki doğurmuştur. Azerbaycan her ne kadar sorunun diplomatik yöntemlerle çözülmesine öncelik verse de gerçekleştirilen diplomatik görüşmelerin bir sonuç vermemesi ihtimalini de göz önünde bulundurmıştır. Bu anlamda acı tecrübeleri yeniden yaşamamak adına savunma bütçesini artırmış askeri kapasitesini geliştirmiştir. Ermenistan ise kendisini daha güvende hissetmesi ve ekonomik olarak daha zayıf olması gibi nedenlerle savunma harcamalarını daha kısıtlı tutmuştur. Nitekim her iki ülkenin İkinci Karabağ Savaşı öncesi son on yıllık savunma harcamalarına bakıldığında, Stocholm Uluslararası Barış Enstitüsü (International Institute for Strategic Studies, SIPRI) verilerine göre Azerbaycan’ın yıllık ortalama 2,3 milyar doların üzerinde savunma harcaması yaptığı görülürken Ermenistan’ın yıllık 500 milyon dolar altında savunma harcaması gerçekleştirdiği görülmektedir. Azerbaycan ile Ermenistan’ın savunma harcamaları arasında ortalama beş katlık bir farkın olması Azerbaycan’ın Ermenistan ile arasındaki askeri kapasite farkının giderek açılmasını sağlamıştır. (Ataman & Pirinççi, 2021, s. 27)

Üçüncü olarak Türkiye’nin Azerbaycan’a vermiş olduğu destek de Azerbaycan’ın bu zaferinde oldukça etkili olan bir başka unsur olmuştur. Türkiye’nin Azerbaycan’a verdiği destek başta askeri ve siyasi olmak üzere toplumsal ve iletişim/medya alanlarında da kendini göstermiştir. (Pirinççi & Güler, 2021, s. 223) Nitekim Ermenistan’ın sonunu düşünmeden gerçekleştirmiş olduğu saldırılarında göz ardı ettiği en önemli şey şudur ki ne Azerbaycan eski Azerbaycan ne de Türkiye eski Türkiye’ydi. Birinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye her ne kadar Azerbaycan’a destek vermiş olsa da bu destek kendi imkanları ölçüsünde olmuştu. Oysa 2020 yılına gelindiğinde Türkiye özellikle askeri alan olmak üzere her alanda kendi kapasitesini geliştirmişti ve güçlü bir liderliğe sahipti. Üstelik 2010 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Antlaşması” uyarınca her iki devlet birinden birine herhangi bir saldırı olması halinde sahip oldukları tüm imkanla birbirlerine destek sağlayacakları taahhüdünde bulunmuşlardı. Nitekim İkinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye bu anlaşma uyarınca kendisine düşeni gerek siyasi gerek diplomatik gerekse askerî açıdan yerine getirmiş, bu da Azerbaycan’ın mutlak zaferinde önemli olan faktörlerden biri olmuştur. Özellikle başta İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) olmak üzere son yıllarda önemli atılımlar gösteren Türk Savunma Sanayi ürünleri, İkinci Karabağ Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Azerbaycan’ın kullanımına sunulmuştur. Bu durum ise Savaşın gidişatında Azerbaycan lehine önemli etkiler doğurmuştur (Erarslan & Özdemir, 2021, s. 329).

Dördüncü olarak Azerbaycan’ın bu mutlak zaferinde etkili olan bir diğer husus ise Ermenistan ile Rusya arasında son zamanlardaki kötü ilişkiler olmuştur. Ermenistan Cumhurbaşkanı Paşinyan’ın ABD’yi merkeze alan batı yanlısı bir tutum sergilemesi, Rusya tarafından İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Rusya’nın pasif bir siyaset izlemesi ile karşılık bulmuştur. Ermenistan bu durumu aşmak adına Azerbaycan’ın Karabağ ve çevresindeki 7 rayon dışındaki şehirlerinde sivil yerleşim yerlerine saldırılar düzenleyerek, Azerbaycan’ı Ermenistan’ın işgal ettiği yerler dışındaki topraklarına saldırma noktasında kıskırtmıştır. Azerbaycan bu kıskırtmalara gelip Ermenistan’ın beklediği saldırıyı gerçekleştirseydi, Ermenistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Belarus ve Tacikistan tarafından 7 Ekim 2002 kurulmuş olan “Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)” hükümleri uyarınca Rusya’yı ve diğer üye ülkeleri kendi yanında savaşa dahil

edecekti (Kydyralieva ve Abdibaitova, 2018, s. 95). Ancak Azerbaycan bu kışkırtmalara gelmeyerek savaş cephesini Ermenistan'ın işgal ettiği topraklarla sınırlı tutmuştur. Rusya ise KGAÖ kapsamında Ermenistan'a karşı sorumlulukları olduğunu ancak savaşın Ermenistan topraklarında gerçekleşmediğini (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 30) öne sürerek pasif bir tutum sergilemiştir. Rusya izlediği bu pasif tutumuyla Ermenistan'a, ABD başta olmak üzere batılı devletlere güvenmesinin ve onlar ile daha yakın ilişkiler kurmasının Ermenistan için akıllıca bir seçim olmadığını eğer Ermenistan'a Rusya desteği olmazsa Azerbaycan ve Türkiye karşısında onlara kimsenin yardım edemeyeceğinin mesajını vermek istemiştir (Shikhaliyev, 2022, s. 146). Bu nedenle Azerbaycan'ın kaybettiği topraklarını savaş esnasında geri almasına ses çıkarmayan Rusya, batının bölgeye müdahalesi riskine karşı bir süre sonra savaşın sona ermesinde aktif bir tutum izlemeye başlamış ve nihayetinde bunun sonucunda da 10 Kasım 2020'deki mutabakat metni ortaya çıkmıştır. Rusya tarafından destek bulamayan Ermenistan, başta ABD olmak üzere güvendiği batılı devletlerden ve uluslararası örgütlerden de destek bulamamıştır. Covid-19 pandemisi, ABD'deki seçim süreci, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Avrupalı ülkeler için önemi ve zaten Ermenistan'ın uluslararası hukuka göre o topraklarda işgalci güç olarak var olması, Ermenistan'ın aradığı dış desteği bulamamasında etkili olan unsurlar olmuştur (Kınık, 2021, s. 64).

Şuşa Beyannamesi ve Kapsamı

Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndan mutlak zafer elde ederek 30 yıldır işgal altında olan topraklarının önemli bir kısmını özgürleştirilmesi, Azerbaycan ve Türkiye'de büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Daha önce de değinildiği üzere iki ülkenin herhangi birinde sembolik açıdan önemli bir olay meydana geldiğinde diğer ülkenin öncelikli ziyareti, bir gelenek haline almıştır. İkinci Karabağ Savaşı sonrasında da bu gelenek bozulmamış, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davetlisi olarak 9-10 Aralık 2020'de Azerbaycan'daki zafer geçit törenine katılmıştır. Devamında ise 15-16 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'a ikinci önemli ziyareti gerçekleşmiş ve bu ziyaret esnasında Türkiye ile Azerbaycan arasında, işgalden yeni kurtarılmış olan ve eskiden Türk dünyasının kültür beşiği olması nedeniyle sembolik açıdan ayrı bir öneme sahip olan Şuşa kentinde, "Şuşa Beyannamesi" imzalanmıştır (Pirinççi, 2021, s. 2). Tam adı "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi" olan anlaşma 23 Mart 2022'de Resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2022).

Şuşa Beyannamesi iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Beyannamenin içeriği incelendiğinde:

1. İkili ilişkilere ilişkin hükümler.
2. Bölgesel ilişkilere ilişkin hükümler.
3. Türk Dünyasına ilişkin hükümler olmak üzere üç farklı düzeyde etki doğurucu hükümler içerdiği görülmektedir.

İlk olarak ikili ilişkilere yönelik hükümlere bakıldığında Şuşa Beyannamesi başlangıcında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dostluk ve kardeşliğe vurgu yapıldıktan sonra 1921 Tarihli "Kars Anlaşması'na", 1994 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma 'ya", "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü'ne" ve 2010 yılında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Yardım Anlaşması'na" atıfta bulunulduğu görülmektedir (Resmî Gazete, 2022). Taraflar bu antlaşmalara atıfta bulunarak geçmişte imzalanan bu antlaşmaların hükümlerinin hala geçerli olduğunu teyit etmiş olup, Şuşa Beyannamesi ile iki ülke arasındaki ilişkilere, geçmişteki anlaşmaların hükümlerine zeval getirmeksizin yeni bir boyut kazandırıldığını deklare etmişlerdir. Nitekim 2010 yılında imzalanan antlaşma ile "Stratejik Ortaklık" düzeyine çıkan iki ülke ilişkileri Şuşa Beyannamesi ile nitelik bakımından "Müttefiklik" düzeyine çıkarılmıştır. Bu anlamda Şuşa Beyannamesi Ankara ile Bakü arasında imzalanan ve ittifak kelimesini içeren ilk belge olma özelliği taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki Azerbaycan Başbakanı Ali Asadov, Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile Şuşa'da düzenlediği bir basın toplantısında Şuşa Beyannamesi ile ikili ilişkilerin zirve noktasını gördüğünü ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2022).

Beynamede ikili ilişkilere yönelik hükümlerin askeri, güvenlik, siyasi, ekonomik, enerji, insani, kültürel ve medya gibi birçok alt başlıkta etki doğuracak şekilde çok boyutlu hükümler içerdiği görülmektedir. Temelde ise ortak çıkarların korunması amacıyla iki ülkenin siyasi, ekonomik, savunma,

kültür, insani, sağlık, eğitim, sosyal, gençlik ve spor alanındaki imkân ve potansiyelin birleştirilmesi hedeflenmiştir (Resmî Gazete, 2022).

Askeri alandaki iş birliklerinde savunma yeteneklerinin gclendirilmesi amacıyla ortak eğitim ve tatbikatların artırılması ve böylece iki silahlı kuvvetin birlikte çalışabilirliğinin artması öngörülmüştür. Hatta “*Türkiye ve Azerbaycan diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikat düzenlenmesini destekleyecektir*” ifadesi de bu beyannameye yer almıştır (Resmî Gazete, 2022). Askeri ilişkiler boyutunda bu cümlenin eklenmesi, askeri ilişkileri sadece iki ülke arasında hükümler içermenin ötesine geçirmiş ve Türk dünyasını etkileyecek bir düzeye çıkarmıştır. Öte yandan bu askeri iş birliklerinin nc ülkelere karşı olmadığının altının çizilmesi ve meşru savunma hakkına dikkat çekilmesi bu askeri iş birliği ve koordinasyonun saldırgan amaçlı olmadığının mesajını ilan etmektedir.

Bununla birlikte beyannameye göre taraflardan birisine yönelik herhangi bir tehdit ya da saldırı söz konusu olması durumunda hızlı ve kararlı bir şekilde iki ülkenin birlikte hareket etmesi ngrlmş özellikle de savunma sanayi alanında ortak üretim ve teknoloji paylaşımına vurgu yapılmıştır. İki lke arasındaki bu ilişki sadece savaş ya da tehlike zamanında birlikte hareket etmekle kalmamış herhangi bir tehdit bulunmasa bile iki ülkenin güvenlik konseylerinin milli güvenlikle ilgili konularda düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmesi de öngörülmüştür. Ayrıca deniz, hava, uzay ve siber güvenlik ile medya alanında da iş birliği içinde olunması kararlaştırılmıştır (Pirinççi , 2021, s. 21).

Öte yandan ikili iş birliği ve koordinasyona yönelik alınan kararlar sadece askeri ilişkiler noktasında olmamıştır. Bunun yanı sıra ticari/ekonomik ilişkilerde de ulusal ekonomilerin ve ihracatın çeşitlendirilmesi, ortak üretim alanlarının oluşturulması ve ürünlerin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi için gerekli girişimlerin yapılacağı vurgulanmıştır. Ekonomik anlamda belirtilen bir diğer husus ise enerji ulaşımı ve güvenliği konusu olmuştur. Taraflar Güney Gaz Koridorunun hayata geçirilmesinde Türkiye ve Azerbaycan’ın nc rolüne vurgu yapmışlardır. Yine ekonomi ile bağlantılı olarak taraflar, iki ülke topraklarından geçen Doğu-Batı/Orta uluslararası ulaştırma koridorunun rekabet kabiliyetinin artırılması amacıyla karşılıklı iş birliğinin artırılması noktasında da mutabık kalmışlardır (Resmî Gazete, 2022). Bunların yanı sıra şuşa Beyannamesinde vurgulanan Zengezur Koridorunun açılması durumunda ise iki ülke arasındaki ticari iş birliğinin çok daha derinleşmesi kuvvetle muhtemel bir senaryo olarak belirlemektedir (Shahbazov, 2021).

İkili iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenen bir diğer alan ise siyasi alan olmuştur. Taraflar siyaseten birbirlerini destekleyeceklerini özellikle de gerek dış politikada gerekse uluslararası örgütler çerçevesindeki faaliyet ve pozisyonlarda birbirleri ile koordinasyon içinde derin bir iş birliği ve karşılıklı destekle hareket etme noktasında mutabık kalmışlardır (Resmî Gazete, 2022). Zaten şimdiye kadar Karabağ Sorununda Türkiye Azerbaycan’a, Ermenistan’ın Türkiye’ye yönelik asırsız iddiaları karşısında ise Azerbaycan Türkiye’ye gereken siyasi desteği vermişlerdir. Nitekim Türkiye’nin Karabağ Sorununda ortaya koyduğu uluslararası ortamdaki ve uluslararası örgütler nezdindeki siyasi destek, Karabağ Sorununun çözümünde etkili olmuş/olmaktadır. Öte yandan şuşa Beyannamesi sonrasında bu siyasi desteğin daha farklı alanlarda ve daha yoğun şekilde ortaya çıkması beklenebilir.

Antlaşmanın bölgesel düzeydeki etki doğurucu hükümlerine bakıldığında ise temelde bölgesel güvenliğin, istikrarın, barışın ve refahın sağlanması yönünde ortak çabaları artırmanın yanı sıra iş birliği ve koordinasyon içinde hareket edilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Kafkasya bölgesinde istikrar ve güvenliğin pekiştirilmesi, ekonomi ve ulaştırma alanındaki tüm bağların yeniden sağlanması, bölge devletleri arasındaki ilişkilerde normale dönülmesi ve uzun vadeli bir barışın sağlanmasının önemi vurgulanarak bu noktada ortak çaba gösterilmesi ve iş birliğinin derinleştirilmesi öngörülmüştür (Resmî Gazete, 2022). Bu hedeflere ulaşılması noktasında Türkiye-Rusya Ortak Merkezi’nin faaliyetlerine ve Türkiye’nin katkılarının bölgede barış, istikrar ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynadığına vurgu yapılması da Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda Kafkasya bölgesi istikrarında, bölgesel barış ve refahın sağlanmasında daha aktif ve yapıcı bir tutum içinde olacağının bir mesajı şeklinde yorumlanabilir. Bu bölgesel barış, istikrar ve kalkınmanın sağlanması noktasında başta Ermenistan olmak üzere diğer bölge devletlerinin aldıkları pozisyonlar da önemli olacaktır.

nc olarak şuşa Beyannamesi’nin Türk dünyasına ilişkin etki doğurucu hükümlerine bakıldığında ise tarafların Türk dünyasının sürekli olarak gelişimine yönelik karşılıklı faaliyetlerin artırılması ve çabaların birleştirilmesi noktasında fikir birliği içinde olduklarını beyan ettikleri görülmektedir (Resmî Gazete, 2022). İki lke arasındaki iş birliğinin İkinici Karabağ Savaşı’nda ortaya çıkardığı somut etkiler dikkate alındığında bu iş birliği modelinin diğer Türk dünyası devletlerine de bir rol model olması söz konusu olabilir. Zira iki

ülkenin ortak çıkarlarına ilişkin bu iş birliği modeli Türk dünyasının ortak çıkarları konusunda diğer başka ülkelerin katılımı ile daha geniş bir katılımı uygulanabilir. Nitekim beyannamede Türk dünyasının birlik ve refah seviyesini artıracak çabaların artırılmasına dikkat çekilmesi ve “Türk Konseyi” ve ilgili kuruluşların faaliyetlerine ivme kazandırılmasının taahhüt edilmesi, anlaşmanın Türk dünyasına ilişkin olarak bazı önemli etkiler doğurabileceğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte beyannamede vurgulanan bir diğer önemli husus ise Zengezur Koridorunun açılması ve bunun bir tamamlayıcısı olarak Nahcivan-Kars Demiryolunun inşasına vurgu yapılmasıdır (Resmi Gazete, 2022). Bunun gerçekleştirilmesi Azerbaycan ile Türkiye arasında doğrudan bir ulaşım kanalı açmanın yanı sıra Edirne’den Çin sınırına kadar bütün Orta Asya devletleriyle yeni bir ulaşım ağının açılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Şuşa Beyannamesi her ne kadar iki devlet arasında imzalanan bir beyanname olsa da etkileri bakımından iki ülkeyi aşan bir niteliğe sahiptir (Pirinççi , 2022, s. 1).

Genel olarak bakıldığında Şuşa Beyannamesi, Azerbaycan için Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi, bölgesel jeopolitik konumunun güçlenmesi ve Güney Kafkasya bölgesinde ek güvenlik garantileri anlamına gelirken, Türkiye için Kafkasya bölgesindeki ana aktörlerden biri olduğunun tüm dünyaya deklara edilmesi, Azerbaycan ile olan ikili iş birliğinin derinleştirilip çeşitlendirilmesi ve Türk dünyası ile doğrudan bağlantı kurulabilme ihtimalinin de etkisiyle bu siyasi coğrafyadaki etki kapasitesinin artabilmesi anlamına gelmektedir (Shahbazov, 2021). Şuşa Beyannamesi bu bağlamı ile değerlendirildiğinde bölgede yaklaşık olarak 200 yıldır devam eden jeopolitik yapılanmanın sona ermesinin ve Türkiye-Azerbaycan birlikteliği önderliğinde yeni bir bölgesel düzenin başlangıcının sembolü haline gelmektedir (Mamiyev, tarih yok).

Öte yandan Şuşa Beyannamesi Ermeni basınında Ermenistan’a yönelik ciddi bir tehdit olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar bildiri de deklarasyonun bölgesel bir tehdit değil bölgesel bir barış amacıyla hazırlandığı ifade edilse de Ermenistan tarafından bu durum Türkiye’nin bölgede etkisini artırmasının, Azerbaycan ile birlikte yayılcı politikalar izlemesinin ve Ermenistan için büyük bir tehdit oluşturulması noktasında yapılmış bir ittifaklık anlaşması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Rusya’nın bölgedeki etkisinin kırılması ve oluşan güç boşluğunun Türkiye tarafından doldurulmak arzusunda olduğu iddia edilerek Rusya’nın Ermenistan’a destek vermesi gerektiği noktasında propaganda faaliyetleri de yürütülmüştür (Tsarukyan, 2022). Yine benzer şekilde Erivan merkezli bir düşünce kuruluşunun kurucusu olan Richard Giregosian da Şuşa Beyannamesi’nin sadece Ermenistan’a yönelik değil Rusya’ya yönelik de önemli bir mesaj ve meydan okuma olduğunu ifade etmiştir (Tashjian, 2021). Öte yandan Şuşa Beyannamesi’ne yönelik tepki sadece Ermeni basınında kalmamış Ermenistan Dışişleri Bakanlığı da Şuşa Beyannamesi sonrasında *"Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanılarının 15 Haziran'da Azerbaycan işgali altında bulunan Ermenistan'ın tarih ve kültür merkezi Artsakh-Şuşa'ya gerçekleştirdiği ortak ziyaretini bölgesel barış ve güvenliğe yönelik açık bir provokasyon olarak şiddetle kınıyoruz."* şeklinde bir açıklama yaparak Şuşa Beyannamesi’ne yönelik bir kınama mesajı yayınlamıştır (Ghukasyan, 2022).

Şuşa Beyannamesinin Gelecekteki Olası Etkileri

Şuşa Beyannamesi’nin gelecekteki olası etkileri analiz edildiğinde anlaşmanın kapsamı gereği ikili ilişkilerde, Kafkasya bölgesinde ve “Türk Dünyası” olarak adlandırılan siyasi coğrafyada birtakım etkileri olabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilere bakıldığında ilişkilerin çok boyutlu bir şekilde hızla daha da gelişeceğini söylemek mümkündür. Üstelik Şuşa Beyannamesi sonrasında ortaya çıkacak yakınlaşma, karşılıklı ya da ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmekten ziyade adeta bir birlik yakınlaşması şeklinde derinleşeceğe ve gelişeceğe benzemektedir. Yani ortak çıkarların ve karşılıklı çıkarların güdülmesinden ziyade çıkarların ortaklaştırılmasının sağlanması yönünde bir girişimin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Savunma sanayi alanında ortak üretimlerin planlanması, ordu modernizasyonlarının ve askeri eğitimlerin koordine bir şekilde gerçekleştirilmesi ve ortak tatbikatların artırılarak iki ordunun birlikte uyum içinde hareket edebilmesinin hedeflenmesi, iki ülke arasındaki ticari engellerin ortadan kaldırılarak serbest bir pazar oluşturulmaya çalışılması, uluslararası ortamı ilgilendiren konularda ve uluslararası örgütler çerçevesindeki faaliyetlerde ve kararlarda birlikte hareket edilmesinde mutabık kalınması gibi unsurlar çıkarların ortaklaştırılmasının hedeflendiğinin birer göstergesi olarak yorumlanabilir. Hali hazırda iki devlet toplumu arasında dil, din, kültür birliğinin olması çıkarların ortaklaştırılmasını kolaylaştırır bir etkidir. Nitekim iki devlet arasında birçok ortak çıkar zaten mevcuttur.

Kafkasya bölgesindeki istikrar, güvenlik ve refaha ilişkin olası etkilerine bakıldığında ise iki ülkenin bu anlamda bir fikir birliği içinde oldukları ve birlikte hareket etmeyi taahhüt ettikleri görülmektedir. Bu

durum hiç Şüphesiz Kafkasya bölgesindeki başta Ermenistan olmak üzere diğer bölge devletlerinin de alacakları pozisyonla yakından ilişkilidir. Soğuk Savaş sonrasında bölgenin istikrarsızlaşmasındaki en büyük sorunlardan birisi Ermenistan'ın saldırgan tutumları ve Dağlık Karabağ ile çevresindeki yedi Rayonu işgal etmesinden kaynaklı olmuştur. İkinci Karabağ Savaşı ise bu sorunu önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ermenistan'ın önünde mevcut şartlar altında iki seçenek kalmıştır. Bu seçeneklerin birincisi yenilgiyi kabullenmeyerek saldırgan tavır ve tutumlarına devam etmesidir. Ermenistan'ın böyle bir tutum benimsemesi halinde bölgede istikrarsızlığın ve çatışmaların devam etmesi beklenebilir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Ermenistan'ın böyle bir gerginliği ve çatışmayı sürdürecek ne askeri ne siyasi ne de ekonomik kapasitesi vardır. Bu durumda Ermenistan'ın seçebileceği ikinci tutum ise sorunun tamamen çözülmesi noktasında diplomatik görüşmelere devam etmektir. Nitekim gerek Azerbaycan gerekse Türkiye Ermenistan'a bu noktada açık kapı bırakmış ve zeytin dalı uzatmışlardır. Ermenistan'ın açık bırakılan bu kapıdan girmeyi seçmesi halinde Türkiye ile arasındaki sınır kapılarının açılması durumu da söz konusu olacaktır. Bu ise Ermenistan'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz ortamında rahat bir nefes almasını sağlayacaktır. Bölgede barış ve güvenliğin sağlanması her bölge devleti için refah artırıcı bir etki doğuracaktır. Buna ek olarak bölgede ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ulaşım yollarının açılması ve silahlanmaya ayrılan btcelerin refah artıracak yatırımlara yönlendirilmesi tüm tarafların çıkarınadır. Ermenistan'ın da rasyonel bir seçim yapması halinde bölgede istikrar, güvenlik ve refahın artması kuvvetle muhtemeldir.

Öte yandan Ermenistan, Rusya ve Azerbaycan arasında imzalanan mutabakat şartlarının tam olarak yerine getirilmesi ve şuşa Beyannamesi'nde hedeflenen, ngrlen politikaların fiiliyata geçmesi halinde Türkiye'nin Türk dünyası ile arasındaki karasal bağlantının sağlanacak olması ve ilişkilerin derinleşmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Zengezur Koridorunun hayata geçirilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki iş birliğinin İkinci Karabağ Savaşı'nda somut etkiler ortaya çıkarması ve tarafların Türk Devletler Teşkilatı kapsamındaki faaliyetlerinde ve Türk dünyasına ilişkin yaklaşımlarında koordinasyon içinde olacaklarını taahhüt etmeleri, iki devlet arasındaki bu iş birliği modelini diğer Türk devletleriyle ilişkilerde de uygulamak istediklerinin bir göstergesidir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesinde şuşa Beyannamesi ile ortaya koyulan iş birliği modeli adeta bir rol model olacaktır. Ancak tüm bu olumlu senaryoların gerçekleşmesinin önünde bazı zorluklar ve engeller de bulunmaktadır. Nitekim Ermeni Diasporası, İnan ve bir noktada da Rusya bu gelişmelerin sağlanmasının önündeki en büyük kısıtlayıcı/engelleyici aktörler olarak ifade edilebilir. Zira kuzeyinde Türkiye'nin etki kapasitesinin artmasından İnan ciddi bir endişe duymaktadır. Rusya ise bölgedeki nüfuz alanlarını Türkiye ile paylaşmak istemeyecektir (Tashjian, 2021). Öte yandan Azerbaycan Demokrasi ve İnan Hakları Enstitüsü Başkanı Ahmad Shahidov'a göre ise şuşa Beyannamesi 44 günlük savaşın ardından imzalanan 10 Aralık tarihli Rusya-Azerbaycan-Ermenistan anlaşmasını güçlendiren bir anlaşmadır ve Rus tarafı da şuşa Deklarasyonu'nun imzalanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ayrıca Shahidov Moskova'nın, bu anlaşmanın üçüncü ülkelere karşı olmadığını, bölgede barışa hizmet ettiğini ve kalıcı barışı tehdit eden glere karşı bir mekanizma olduğunu anladığı yorumunda da bulunmuştur (Shahidov, 2021). Bununla birlikte şu an için Suriye ve Ukrayna meselelerinden kaynaklı birçok faktörün etkisi ile Türkiye ile Rusya arasında çıkar odaklı bir iş birliği süreci devam ediyor olsa da bu durumda bir değişikliğin ortaya çıkması durumunda Rusya'nın Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bu yakınlaşmaya ilişkin tepkisinde ya da tepkisizliğinde bazı değişimlerin ortaya çıkması mümkündür ve göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Genel bir değerlendirme yapıldığında şuşa Beyannamesi ile Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin ve iş birliklerin olumlu yönde artan bir ivme ile hızla daha da derinleşeceği ve eşitleneceği ifade edilebilir. Çünkü güçlü Türkiye'nin güçlü Azerbaycan, güçlü Azerbaycan'ın güçlü Türkiye olduğuna yönelik inanç İkinci Karabağ Savaşı'nda bir kez daha teyit edilmiştir. Nitekim şuşa Beyannamesi de tam olarak bu anlayışı pekiştirme gayesinin bir sonucudur. Ancak içeriği itibarıyla şuşa Beyannamesi ikili ilişkilerin çok daha ötesinde bir anlam da taşımaktadır. Öyle ki şuşa Beyannamesi'nde, Azerbaycan ile Türkiye arasında başta askeri/güvenlik, ekonomi ve siyasi alan olmak üzere birçok alanda iş birliğinin geliştirilmesi, bu ikili iş birliğinin bölgesel bir iş birliği modeline çevrilmesi ve Türk dünyası coğrafyasının da bu iş birliği mekanizmasına dahil edilmesinin hedeflenmesi Türkiye'nin bölgesel ve küresel anlamda etki kapasitesini önemli ölçüde artıracaktır. Bu ise şuşa Beyannamesi'nin etki coğrafyasını iki ülke sınırlarını aşan bir niteliğe büründürmektedir. Öte yandan bu beyanname ile amaçlanan şey ortak çıkar ya da karşılıklı çıkar durumlarında iş birliği yapılmasının ötesinde, çıkarların ve güvenliğin ortaklaştırılması ve uluslararası konular ile uluslararası örgütler kapsamındaki faaliyetlerde iki devlet arasında koordinasyonun ve birlikte

hareket etme kapasitesinin artırılmasıdır. Bu amacın gerçekleşmesi yine ikili ilişkilerdeki iş birliğinin çıkarların ortaklaştırılması yoluyla genişletilmesi ve bölgesel ve küresel konularda koordinasyon içinde hareket edilmesi yoluyla da iş birliğinin ikili ilişkilerin ötesinde etki doğurmasının sağlanması anlamına gelecektir.

Bunların yanı sıra tarafların birine herhangi bir saldırı ya da tehdit ortaya çıkması halinde diğer tarafın tüm gücüyle saldırıya uğrayan tarafa destek vermesi taahhüdü, savunma sanayi alanında ortak üretimin planlanması, askeri tatbikatların artırılmasında hemfikir olunması ve iki ordu arasında birlikte hareket edebilme kapasitesinin geliştirilmesinin hedeflenmesi özellikle güvenliğin ortaklaştırılması ve bir tehdit durumunda tek bir devletmiş gibi hareket edilmesi noktasında dünyaya oldukça önemli mesajlar vermektedir. Nitekim iki devletin birlikte hareket ettiğinde 30 yıldır işgal altında olan toprakların 44 gün gibi kısa bir sürede geri kazanılması, bu iş birliğinin artırılarak derinleştirilmesinde ve genişletilmek istenmesinde teşvik edici bir unsur olmuştur. Öte yandan Şuşa Beyannamesi sadece ikili ilişkiler noktasında hükümler içermemekte bunun yanı sıra Kafkasya bölgesine ilişkin ve Türk dünyasına ilişkin hükümler de içermektedir. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın Kafkasya bölgesinde istikrarın, güvenliğin, barışın ve refahın sağlanması noktasında beyannamede ortaya koydukları fikir birliği bölgesel kalkınmanın sağlanması ve barışın tesis edilmesi noktasında oldukça önemlidir. Hem Türkiye hem de Azerbaycan oluşan bu yeni statüko altında bölgede bir barış ortamının oluşabileceğini ve bunun sağlanması için Ermenistan dahil bütün bölge ülkeleri ile iş birliği ve koordinasyona hazır olduklarını ilan etmeleri iki ülke arasındaki artan iş birliğinin bölgesel bir tehdit unsuru değil aksine bölgesel kalkınma ve barış için bir fırsat olduğu mesajını içermektedir. Şuşa Beyannamesi hükümlerinin etki doğurabileceği diğer bir alan ise Türk dünyasıdır. Türkiye ve Azerbaycan Şuşa Beyannamesi'nde, kendi aralarında ortaya koydukları bu iş birliği ve koordinasyona diğer Türk dünyası devletlerini de katma yönünde bir arzu içinde olduklarının mesajını vermişlerdir. Türk Devletler Teşkilatı içindeki koordinasyonun artırılması ve örgütsel kapasitenin geliştirilmesi hedefleri bu mesajın bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Nitekim diğer Türk dünyası devletlerinden de olumlu geri dönüş alınması halinde Şuşa Beyannamesi bölgesel bir müttefiklik ağını inşa eden bir stratejik belge olma özelliğini kazanabilir. Ancak tüm bu olumlu senaryoların gerçekleşmesinin önünde bazı zorluklar ve engeller de bulunmaktadır. Nitekim Ermeni Diasporası, İran ve bir noktada da Rusya bu gelişmelerin sağlanmasının önündeki en büyük kısıtlayıcı/engellemeleyici aktörler olarak ifade edilebilir.

Etik Beyan

"Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). Ermenistan'ın Karabağ İşgali ve uluslararası hukuk. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, 12(8), 7-8.
- Anadolu Ajansı. (2022, Ocak 14). *Aliyev: Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması milli hafızamıza ebediyen kazınmıştır*. Haziran 16, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliev-azerbaycani-ilk-taniyan-ulkenin-turkiye-olmasi-mill-i-hafizamiza-ebediye-kazinmistir/2473659#:~:text=Türkiye%20ile%20diplomatik%20ilişkilerin%20kurulmasının,dayanışma%20örneği%20olarak%20halkımızın%20milli adresinden alındı>
- Anadolu Ajansı. (2022, November 06). *Azerbaijani premier says Shusha Declaration is 'pinnacle of ties' with Türkiye*. [www.anews.com.tr: https://www.anews.com.tr/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye](https://www.anews.com.tr/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye) adresinden alındı
- Aslanlı , A. (2021). Birinci Karabağ Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçları. M. Ataman ve F. Pirinççi içinde, *Çıkmazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 117-141). İstanbul: SETA Kitapları.
- Ataman, M. ve Pirinççi, F. (2021). Karabağ Sorunu: Dondurulmuş Yapaylıktan Kaçınılmaz Çözüme Doğru. M. Ataman , & F. Pirinççi içinde, *Çıkmazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 17-35). İstanbul: SETA Kitapları.
- BBC News. (2020, Ekim 2). *Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?* Haziran 16, 2022 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105> adresinden alındı
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2021). *Yukarı Karabağda 44 Günde Gelen Zafer*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Ersarlan , F. ve Özdemir, F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129(255), 315-334.

- Ghukasyan, S. (2022, February 22). *Armenian Parliament's Ruling Faction Sees No Need to Issue Statement Condemning "Shusha Declaration"*. www.hetq.am: <https://hetq.am/en/article/141399> adresinden alındı
- Kınık, H. (2021). Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan. Ö. Tüfekçi ve K. T. (SAM) (Dü.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 51-78). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, E. (2021, Haziran 18). *A New Step in Turkey-Azerbaijan Relations: The Shusha Declaration*. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi: <https://www.ankasam.org/a-new-step-in-turkey-azerbaijan-relations-the-shusha-declaration/?lang=en> adresinden alındı
- Kurban, V. ve Çümen, N. (2020). Tarihi ve Güncel Boyutları İle Karabağ. *ULİSA*, 12(8), 20-29.
- Kydyralieva, S. ve Abdibaitova, B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinsizliği. *Bilge Strateji*, 10(18), 93-109.
- Mamiyev, J. (tarih yok). *Shusha Declaration*. www.sdu.edu.az: https://sdu.edu.az/en/news_society/30 adresinden alındı
- Pirinççi, F. (2021, Temmuz 1). Kardeşliğin Mührü "Şuşa Beyannamesi". *Kriter Dergi*(59).
- Pirinççi, F. (2022, Haziran 18). *Şuşa Beyannamesi'nin Bir Yıllık Muhasebesi*. Temmuz 1, 2022 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ferhat-pirincci/2022/06/18/susa-beyannamesinin-bir-yillik-muhasebesi> adresinden alındı
- Pirinççi, F. (2021, Haziran 19). *Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı*. Haziran 23, 2022 tarihinde SETAV: <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/> adresinden alındı
- Pirinççi, F. ve Güler, M. Ç. (2021). Azerbaycan'ın Stratejik Sabrının Sonu ve Karabağ'da Yeni Denklem. M. Ataman, & F. Pirinççi içinde, *Çıkamazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 205-228). İstanbul: SETA Kitapları.
- Resmi Gazete. (2022, Mart 23). *Milletlerarası Anlaşma-Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttelik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi*. Haziran 22, 2022 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf> adresinden alındı
- Shahbazov, F. (2021, June 23). *Shusha Declaration Cements Azerbaijani-Turkish Alliance*. www.jamestown.org: <https://jamestown.org/program/shusha-declaration-cements-azerbaijani-turkish-alliance/> adresinden alındı
- Shahidov, A. (2021, June 21). *The Shusha Declaration*. www.uwidata.com: <https://uwidata.com/19313-the-shusha-declaration/> adresinden alındı
- Shikhaliyev, E. A. (2022). The Reality of 'Big Policy' of Great Powers and Their Stances on the Second Karabakh War. *Review of Armenian Studies*, 127-149.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2020, Kasım 11). *Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni*. Stratejik Düşünce Enstitüsü: <https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasinin-tam-metni-haberi-20029> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri*. Haziran 16, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Tashjian, Y. (2021, June 24). *"Shushi Declaration" and its Implications on the South Caucasus and Beyond*. www.armenianweekly.com: <https://armenianweekly.com/2021/06/29/shushi-declaration-and-its-implications-on-the-south-caucasus-and-beyond/> adresinden alındı
- Tuncel, T. K. (2016). *"Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da Yaşanan 4 Gün Savaşı"*. Ermeni Araştırmaları. Avrasya İncelemeleri Merkezi.
- Tsarukyan, G. (2022, February 28). *Significance of the Shusha Declaration for Armenia and Artsakh*. www.mamul.am: <https://m.mamul.am/tr/post/100015> adresinden alındı
- Veliev, C. (2013). Bütün Yönleriyle Hocalı Soykırımı. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 55-72.
- Vural, E. ve Kantar, G. (2022). Feminist İdeoloji ve Söylen Karşısında Hukuk. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 34-43.

EXTENDED ABSTRACT

Although the relationship between Turkey and Azerbaijani societies goes back much further, the official relations between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan started with the declaration of independence of Azerbaijan on August 30, 1991. The relationship between the Republic of Turkey, which was the first country to recognize the independence of Azerbaijan, and the Republic of Azerbaijan, has developed rapidly after this date, supported by discourses such as "Sarsılmaz Brotherhood" and "One Nation, Two States". As a result of this, cooperation agreements were signed between the two countries in many fields, especially in the political, economic, military and socio-cultural fields. The Shusha Declaration signed on 15-16 June 2020 in the city of Shusha, which Azerbaijan liberated from the Armenian occupation with the Second Karabakh War, was the last agreement signed between the two countries. Moreover, the relations between the two countries constituted a new turning point. Because the Shusha Declaration took the cooperation between the two countries to a higher level by raising the relations between the two countries at the level of "Strategic Partnership" to the level of "Alliance". In addition, the agreement not only contained provisions for the relations between the two countries, but also included provisions regarding the Caucasus region and the geography called the Turkic

World. This had an effect that increased/expanded the impact capacity and impact geography of the agreement. From this point of view, this study was written to reveal the possible future effects of the Shusha Declaration on the relations between the two countries, the Caucasus region and the geography of the Turkic World, and the opportunities offered by the agreement regarding regional peace.

In this context, in the first part of the study, the historical background of Turkey-Azerbaijan relations, the problem of Nagorno-Karabakh and the occupied rayons, the support of the Republic of Turkey in the Second Karabakh War and the Second Karabakh War were examined, thus the process leading to the Shusha Declaration was tried to be explained. Official relations between Turkey and Azerbaijan started with the declaration of independence of Azerbaijan on August 30, 1991, and the first diplomatic relations were established on January 14, 1992. As the first country to recognize the independence of Azerbaijan, Turkey, in the words of the current President of Azerbaijan Aliyev, "is forever engraved in the national memory of the Azerbaijani people." In addition to this development, which is very important in a symbolic sense, the Republic of Turkey has adopted a political stance that supports Azerbaijan in all matters since the first day it gained its independence. This paved the way for signing cooperation agreements between the two countries in many fields, especially in the economic, security, political and socio-cultural fields. The geographical proximity, language, religion, culture and historical unity between the two states contributed positively to the establishment of these close relations between Turkey and Azerbaijan. The First and Second Karabakh Wars between Armenia and Azerbaijan were two important events that showed the close relationship and cooperation between Turkey and Azerbaijan.

In the second part of the study, the articles of the Shusha Declaration were analyzed at three different levels: bilateral relations, regional relations and Turkic World. The Shusha Declaration, which is the last reflection of the close relations and cooperation between Turkey and Azerbaijan, was signed on 15-16 June 2020 in the city of Shusha, which Azerbaijan liberated from the occupation of Armenia, with the effect of Turkey's active support to Azerbaijan in the Second Karabakh War. The agreement, whose full name is "Shusha Declaration on Allied Relations Between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan", was published in the Official Gazette on March 23, 2022 and entered into force. The Shusha Declaration, which raised the relations between the two countries from the level of Strategic Partnership to the level of Allied, not only contained provisions on bilateral relations, but also included provisions that had an impact on the Caucasus region and the Turkic World.

At this point, the possible future effects of the Şuşa Declaration are discussed in the third chapter. As a result of the examination made with the evaluation of the articles of the Shusha Declaration, it can be predicted that Turkey-Azerbaijan relations will continue to deepen rapidly in a multidimensional way. Because, with the Shusha Declaration, a new cooperation model is brought to the forefront in terms of sharing interests and acting together, as well as deepening and diversifying the existing cooperation between the two countries in line with common interests. As a reflection of this approach, which has come to the forefront especially in the field of politics and security, the Shusha Declaration envisages the planning of joint production in the defense industry, as well as the coordination of army modernization and military training. In this sense, increasing the capacity of the two armies to act together in harmony and aiming for the two countries to act together in international environments are important in terms of revealing the changing structure of the cooperation model between the two countries.

In the Shusha Declaration, the two countries declared that they would act in harmony to ensure stability, peace, prosperity and security in the Caucasus region. From this point of view, it can be stated that the Shusha Declaration may produce some impactful results at the regional level in the future. In addition, the assumption that other regional states, including Armenia, can be included in the cooperation in order to achieve this goal, gives the message that the cooperation to be established with this declaration is not a regional threat, but a regional development opportunity. The realization of this regional scenario in the future will be closely related to the attitude of the regional states, especially Armenia.

Another place where the Shusha Declaration can have an impact in the future is the political geography called the Turkic world. Cooperation between Turkey and Azerbaijan had tangible effects in the Second Karabakh War. For this reason, the parties want to apply this cooperation model between the two states in their relations with other Turkish states. This request was recorded in the Shusha Declaration. Thus, the cooperation model set forth with the Shusha Declaration will be a role model for deepening and diversifying cooperation in the Turkic world.

Theorizing the Fall of Hegemony: A Neo-Gramscian Perspective¹

Ejazul Haq ATEED² & Merve Suna ÖZEL ÖZCAN³

Abstract

Historically, hegemony has been a vital aim and feature of political units and international systems. The search for hegemony is crucial for the achievement of survival and then domination. In the context of international relations, hegemony refers to the dominant position of a particular state or group of states in the global system. The relationship between subaltern states and the hegemon has changed in proportion to their power. For this reason, the cyclical and actor behaviors of the international system that existed in the past and the current structure also contain similar and different aspects in terms of hegemony. This study aims to firstly discuss the conceptual framework concerning hegemony and the decline of hegemony. This discussion will study the fall of hegemony from a neo-Gramscian perspective. In this research work, we assume that hegemony's emergence, survival, and decline are not only based on material elements, but non-material components also play a prominent role. In this sense, we analyze the fall of liberal hegemony from three aspects: i) the weakness of the hegemon's ideology, iii) divergence among the hegemon's allies, and iii) material and non-material warfare. In conclusion, the fall of hegemony can highlight the importance of understanding the material and conceptual dimensions of power and the need to analyze the dynamics of conflict and cooperation in the global system.

Key Words: Hegemony, Power, International system, War, Ideology

Hegemonyanın Düşüşünü Kuramsallaştırmak: Neo-Gramscici Bir Perspektif

Öz

Tarihsel olarak hegemonya, siyasi birimlerin ve uluslararası sistemlerin hayati bir amacı ve özelliği olmuştur. Hegemonya arayışı, hayatta kalmanın ve ardından tahakkümün başarılması için çok önemlidir. Uluslararası ilişkiler bağlamında hegemonya, belirli bir devletin veya devletler grubunun küresel sistemdeki hâkim konumunu ifade etmektedir. Devletlerin, hegemon devletle ilişkileri, güçleri oranında değişmiştir. Bu nedenle uluslararası sistemin geçmişte var olan konjonktürel ve aktör davranışları ile mevcut yapısı hegemonya açısından benzer ve farklı yönler içermektedir. Bu çalışma öncelikle hegemonya ve hegemonyanın çöküşüne ilişkin kavramsal çerçeveyi tartışmayı amaçlamaktadır. Bu tartışma hegemonyanın düşüşünü neo-Gramscici bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışma kapsamında hegemonyanın ortaya çıkmasında, devamlılığında ve gerilemesinde sadece maddi unsurların değil, maddi olmayan unsurların da önemli rol oynadığı varsayılmaktadır. Bu bağlamda liberal hegemonyanın düşüşü üç açıdan incelenmektedir: i) hegemonun ideolojisinin zayıflığı, iii) hegemonun müttefikleri arasındaki ayrılık ve iii) maddi ve manevi savaş. Sonuç olarak, hegemonyanın düşüşü, gücün maddi ve kavramsal boyutlarını anlamının önemini ve küresel sistemdeki çatışma ve işbirliği dinamiklerini analiz etme ihtiyacını ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Güç, Uluslararası Sistem, Savaş, İdeoloji

Atıf İçin / Please Cite As:

Ateed, E. H., & Özel Özcan, M. S. (2023). Theorizing the fall of hegemony: a neo-gramscian perspective. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 745-758. doi:10.33206/mjss.1256164

Geliş Tarihi / Received Date: 24.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.04.2023

¹ Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi 2023/026, 2023 no'lu "Liberal Hegemonyanın Düşüşü: Amerika'nın Düşüşü ve Avrupa Birliği'nin Ayrılması" başlıklı BAP kapsamında "The Fall of Liberal Hegemony: A Case of America's Decline and Deviation in the European Union" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Researcher and Postgraduate Student of International Relations - Kırıkkale University, Türkiye, ateed252@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-4802-2586

³ Assoc. Prof. Dr. - Kırıkkale University, Department of International Relations, mervesuna@kku.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-9027-3990

Introduction

Hegemony is one of the prominent concepts in International Relations. States' position towards each other is similar to human nature. Accumulation of power and achieving domination are the main stimuli. Sovereignty creates a horizontal improvement in international relations and the connection of each part. Nevertheless, the main issue is that every actor in the system bounds within the sovereign equal state/actor. The actors of the international system are eager for hegemonic superiority based on their power. Hence, hegemony, which means that an actor "rises" and "dominates" over others, essentially aims to become the system's most important actor by instilling fear among another actor/actors and its opponents. The ancient Greek city-states witnessed the hegemonic wars of Athens and Sparta that lasted about 30 years. The quest for hegemony, as an ongoing motive since the period of city-states, still exists in the actors of the current system. For the actor who was dominant and hegemonic in the international system in the past, the existing structure meant creating its order. Throughout history, every political unit has sought superiority over others regarding hegemony. This situation is the same for the great powers in the modern period. Also, the rise of a hegemon depends on its position and advantages in the conjuncture like in the past. The fall of hegemony refers to the decline or collapse of a dominant power or system that has maintained its dominance over a prolonged period. Neo-Gramscian perspectives, which draw on the ideas of Italian Marxist Antonio Gramsci, offer a theoretical framework for understanding the fall of hegemony. Gramsci argued that hegemony is not just a matter of coercion or force but also involves the consent and cooperation of subordinate groups. He suggested that hegemony is maintained by establishing cultural and ideological dominance, which creates a sense of legitimacy for the ruling class and makes resistance more difficult.

The hegemonic state establishes a world order that is compatible not only with its interests but also with the interests of other states (1983, p. 171). World hegemony should not be seen as the exploitation of one state over other states; it must have, or at least appear to be, a universal understanding that benefits all (Gill, 1990, p. 47). On the contrary, it appeals to universal norms and acts on behalf of common interests to maintain its hegemony. On the other hand, according to Münkler, hegemony should be considered "superiority within a group of political actors with legally equal rights". This situation reveals a vertical network of relations between states. A hegemonic power in the system can be status quo or irredentist regarding the system balance, as they will act in line with their interests. Although hegemony is inherent in history, when considered globally, it is open to question to what extent great powers use hegemony as a singular power. For this reason, it creates structures that simultaneously contain the war-peace, order-anarchy dilemmas of international relations. Moreover, we must understand that hegemony is not solely a powerful tool for the state. For instance, the fall of the Soviet Union can be understood in terms of the breakdown of ideological legitimacy and the emergence of alternative visions of society.

Nevertheless, the question arises that is this still valid in the modern world? What are the indicators of the fall of hegemony? Hence, the focus of this study includes theorizing the fall of hegemony. Since this questioning will be in the context of the theories of the discipline of international relations, this is our limitation at the first stage. The focus of working mainly on the axis of foreign policy developments excludes the power focus in domestic politics from this point of view. In other words, our study will be system-based regarding Walt's triple analysis level, which is more of a theoretical discussion. The paper aims to present a first-stage comparison with Gramscian hegemony readings, both classical and neoclassical. The theoretical framework for putting forward our current assumption about the decline of hegemony. The assumption that hegemony does not have a vital aspect as in the past is the primary assumption and focus of the question of the study in this context. Then, the indicators that reveal the fall of hegemony are examined. As a result, it is seen that the power attributions of the existing modern international system, such as the Roman Empire period, have changed. For this reason, whether the structure and power of hegemony have changed or not will be questioned under the third title. The general aim of the study is to provide a theoretical and philosophical discussion area for the readers. In this respect, our study manifests the comparative approach of a historical and theoretical discussion.

Describing Hegemony in IR Theories

In ancient Greece, hegemony was originally referred to as military commanders, but later it was used to describe a type of unique kingdom in Macedonia with unrivalled power (Modelski, 1987, p. 17). In his History of the Peloponnesian Wars, Thucydides used this term for the leadership of Athens and Sparta. In ancient Greece, hegemony was more characterized by military power. For instance, Athens in the Delian

League and Sparta in the Peloponnesian League was referred to as hegemonies (Lentner, 2005, p. 740). In the mid-nineteenth century, the Italian philosopher Vincenzo Gioberti considered moral and civil superiority to be the basic condition of hegemonic power manifested in culture and tradition. By comparing the two Greek principalities, Piedmont and Rome, he came to the conclusion that the former was superior to the latter by having stronger military power and the latter by having higher religious authority. Likewise, other German historians such as Leopold von Ranke and Georg Dehio have mentioned hegemony as the superior military and political power in explaining the relations between the principalities of the time (Kim & Kim, 2017).

This concept was transferred from Italy and Germany to Russia in the late nineteenth century. During this time, Georgi Plekhanov, a follower of the Marx school, was the first Russian philosopher to use this term. He believed that against the Tsar's absolutism, the proletariat should form a leading independent party. Vladimir Lenin was the next Marxist who expanded the dimensions of the concept. According to him, the working class should have political, cultural, and ideological power to win the war against capitalism. It is evident in his letter to Plekhanov (Cox R., 1983, p. 163). The Third International Congresses held after the Bolshevik Revolution in Russia underpinned the official use of this concept. Since then, achieving a hegemonic position has been recognized as one of the goals of the working class.

Although the concept of hegemony is rooted in the thoughts of the Italian Marxist theorist Antonio Gramsci (1891-1937), his scope of ideas is typically confined within the state's boundaries. The hegemony that Gramsci puts forward in his Prison Notebooks focuses on explaining the relations between classes and social groups within a nation. However, other International Relations theorists later expanded the theory he proposed. Gramsci considers hegemony a situation in which the dominant class encourages other classes to accept their moral, political, and cultural values (Gramsci, 1991, p. 99). The preliminary assumption of this concept is the consent of the majority. Indeed, this consent does not always materialize peacefully and may combine coercion with intellectual, moral, and cultural motivations. Hence, hegemony is a set of ideas by which the dominant groups try to ensure the consent of the lower groups toward their leadership.

Gramsci handled the concept in a framework to explain the reproduction of bourgeois domination in Western Europe. In this framework, while he questioned the lack of proletarian revolution in Western Europe, he concluded that the reason for the progress of the bourgeoisie in Western Europe is that the sovereignty should be based on the necessity of combining force and consent: "...the supremacy of a social group manifests itself in two ways, as 'domination' (dominio) and as 'intellectual and moral leadership' (direzione). A social group dominates antagonistic groups, which tends to 'liquidate' or subjugate perhaps even by armed force; it leads kindred and allied groups (Gramsci, 1916-1935, 2000, p. 249)." Also, According to Gramsci (2000, p. 307), sovereignty cannot be achieved by the mere law, army, police, and other similar forces and disciplines; it also requires the subject's consent. Consent is provided by concessions to the moral leadership of the ruling class on the one hand and to the ruled classes on the other. Therefore, the ruled classes become subject to the hegemony of the ruling class. These ruled classes accept the hegemon as a legitimate power and think that interests are intermingled under its rule. Gramsci argues that the state, the institutional form of class domination, is based not only on the administrative, legal, and military bureaucratic forms of organization that will maintain power but also on the hegemony provided by civil society through church, school, and trade unions. These organizations form the basis of the state, which is the instrument of domination of the bourgeoisie in civil society (Gramsci, 1971).

The traditional theories of International Relations also do not omit the importance of the normative aspect of hegemony. Though these theories emphasize the material conditions for the formation of hegemon and establishment of a hegemonic order, intellectual offshoots later added normative characteristics to this concept. Classical realists emphasize hard power by which a state can change or modify other states' behavior. From their perspective, material elements come to the fore in the concept of hegemony, while the factor of obtaining consent based on persuasion remains in the background. The hegemony model envisaged by realism can be read as the imposition of rules and regulations that will maintain the status quo of hegemony. At the same time, the hegemon exerts pressure on other states within the system, especially by using the elements of military power.

John Mearsheimer (2001, p. 40), one of the pioneers of neoclassical realists, considers material power the prerequisite of hegemonic power. He defines hegemony as the acquisition of a level of power by a state to dominate other states in the international system. In such a configuration, no other state has the

military capabilities that would allow it to have a confrontation with the hegemon. Thus, the hegemon is the only dominant force in the system. Mearsheimer does not acknowledge the realization of global hegemony because rival forces by no means have a place in a pure hegemonic order. He denies that the United Kingdom in the mid-nineteenth century was a hegemon as there were four other powers in Europe at the time, namely France, Hungary, Prussia, and Russia. Amongst them, France was considered a major threat to the UK. Indeed, it was a concert or multipolar order in which the UK did not dominate them in any way. It means that hegemony can only be achieved when no rival power can challenge the established hegemon. Yet, Mearsheimer (2004) still categorizes hegemonic powers. According to him, a distinction can be made between global hegemons dominating the world and regional hegemons dominating different geographical regions. The US has been a regional hegemon in the western hemisphere for at least the last hundred years. This assumption is about authority, as Gilpin (1981) states. Because considering the function of the state in domestic and foreign politics, the ultimate nature of its authority makes it the leading actor in the international system. As a result, every state does not respond to a higher authority due to the anarchic structure of the international system. Therefore, this brings us to another neoclassical realist, Robert Gilpin (1981), and the institutional liberal, Robert Keohane (1984); besides emphasizing the importance of material power, consider the will of a powerful state as a precondition for playing the hegemonic role. In this view, it is impossible to apply the concept of hegemony to any state that enjoys material preponderance. Perhaps some states are in a superior position to other states in terms of military and economy, but they are not hegemons. As Charles Kindleberger (1973) explains, between 1929 and 1939, the US was not a hegemonic power in the current sense, having material power but lacking the will. Gilpin and Keohane combine material characteristics with the state's will to undertake the responsibility. Barry Posen (2014) also discusses the importance of the hegemonic state's will to play a superior role in the international system. From his point of view, for a powerful state to achieve a hegemonic position, it has to prove its will in practice. This function, in turn, manifests itself in foreign policy or what is called grand strategy. Therefore, what is inferred here is the declarative feature of hegemony.

Ultimately, Gilpin (1981) favors Hegemonic Stability Theory and considers three conditions for hegemonic power. First, the hegemonic power should be economically superior compared to other actors. In other words, the hegemon should have a significant economic market and technology, natural resources, large capital capacity, and foreign exchange reserves, and be capable of production to guarantee the various rules governing the system by relying on them. The second condition is the existence of ideological commitment to the ruling ideology. Accordingly, power must be committed to the ruling ideology while being ideologically legitimate to lead the system. In the shadow of ideological hegemony, the dominant power attracts the support and cooperation of other powers and adapts them to the system. The members' common interest is the third condition that Gilpin considers necessary to create a hegemonic order. It mainly denotes that the hegemonic power must be able to take actions that will make other countries prefer to cooperate with the hegemonic power.

Neo-Gramscian Analysis of Hegemony

Even though traditional theories share some elements of hegemony with the critical theory of neo-Gramscianism, they are more materialist. They need to explain the normative dimension of the concept. Concerning the emergence and maintenance – stability - of a hegemonic system, Hegemonic Stability Theory (HST), Liberal Institutional Approach, and Critical Theory, which includes both neo-Gramscianism and World System Theory, can be extracted. In the context of this paper, however, the neo-Gramscian theory is deemed applicable. The reason lies in the explanatory potential of the theory for the contemporary world. Initially, presented by Kindleberger, the primary concern of HST was the economic stability of the international system. According to him, the existence of a hegemon willing to provide public economic goods would protect the world from falling into an economic crisis. Even though with the works of Robert Gilpin, the dimension of HST expanded to include politics and security, the theory's realistic nature limits its application. That is, it is more concentrated on the material sources of power while neglecting whether other states are content with the hegemon. Moreover, from the HST perspective, the hegemon's interests precede the expected gains (Clark, 2011, pp. 16-17; Snidal, 1985, p. 586).

Also, Immanuel Wallerstein, the proponent of World System Theory, excessively focuses on the material aspect of international order as his ideas predominantly revolve around the economic relations of states. His trinity classification of states in the international system, i.e. core, semi-periphery, and

periphery, solely deals with economic relationships. On the other hand, the holistic approach of the theory underestimates the importance of nation-states which are the pillars of the international system. Instead of considering nation-states as the basic unit of analysis, he emphasizes the role of the World System. Moreover, what is evident in World System Theory is the exploitative nature of inter-state relations. (Özekin, 2014, pp. 97-99) According to Wallerstein, the primacy – hegemony – of the core stems from its economic preponderance over the periphery, which is secured by their exploitation. Hence, common interest as the main aspect of the hegemonic system is omitted in his concept.

Robert Cox attempted to apply Gramsci's concept of hegemony on international relations. His ideas about hegemony, known as neo-Gramscianism, added new dimensions to this concept. While neo-realist theories base hegemony on the unbalanced distribution of material power and neo-liberals give weight to will and provision of public good, Cox placed the concept of hegemony on social basis and social relations (Bieler & Morton, 2004, p. 86). According to the neo-Gramscian approach, hegemony is understood primarily as a form of class rule, not a hierarchy of states (Morton, 2007, p. 117). It means that in the hierarchical system, a dominant central power governs other actors in an absolute manner. In the Cox definition of domination, norms, and consent do not have a place, whereas, in the hegemonic order, other states accept the ideology the hegemon provides. Indeed, the new dimension to the concept of hegemony added by Cox conceptualized hegemony as a consensual ideological form of domination.

Contrary to the traditional interpretation of hegemony, Cox cognized that hegemony is based more on consent (Cox, 1981, p. 139). International hegemony is not just an interstate order; it is defined as an established combined social, economic, and political structure. However, global hegemony is expressed in the universal norms, institutions, and mechanisms applied to states and civil society forces acting beyond national borders (Cox, 1981, p. 42). In the world order, Cox (1987, p. 164) defines hegemony as the outward expansion of internal or national hegemony established by the dominant social class. According to Cox a national social hegemony must first be established to establish a worldwide hegemonic order. In other words, world hegemony emerges when the power of the hegemonic class in the state with the most robust economy jumps from the national level to the international arena. Thus, world hegemony consists of universal norms, institutions, and mechanisms that determine the behavior of states and civil society beyond their national borders, encompassing the dominant production model and all of the social relations that support it (Cox, 1983, pp. 171-172). Ideologies and social practices that elaborate and legitimize the thoughts and actions of the ruling state constitute the basis of the hegemonic order.

In the neo-Gramscian concept of hegemony, Cox (1981, p. 136) distinguishes three categories of power: ideas, material capabilities, and institutions, emphasizing their interaction. Ideas are collective images of world order, and material capabilities refer to accumulated resources. Institutions, on the other hand, are tools to stabilize a particular order. It is important to note that in this study, this trilateral aspect of hegemony will be considered in the discussion part. Furthermore, the opposite means the fall of hegemony. Material power bolsters the function of norms and institutions. Cox examines British and US hegemony in the nineteenth and twentieth centuries. According to him, Great Britain gradually lost its hegemony when its command over the sea, liberal norms, and institutions declined. It is also argued that due to the need for solid American norms and institutions at the international level in the inter-war period, despite its superior material power, it could not be regarded as a hegemon (Cox, 1981, pp. 140-141).

On the other hand, Cox's work has two mechanisms of hegemony: internalization and transnationalization. In the internalization process, the ruling class tries to establish and maintain an international order based on norms, institutions, and regimes that serve universal interests. In transnationalization, the new hegemonic community opens outward and tries to impose its hegemony over other states. According to Cox, in this way, culture, economic and social institutions, and technology related to national hegemony turn into a model of emulation abroad (Cox, 1983, p. 137). Put another way, what is suitable for the hegemon becomes favorable for the world. The hegemonic state is as successful as other states emulate it. Emulation is the basis of its approval, which lies at the heart of the hegemonic project. Likewise, Cox's neo-Gramscian theory emphasizes a close link between institutionalization and hegemony. International organizations support the expansion of national hegemony on a world scale. Institutions provide facilities for the minimal use of violence to wage war. The strong can pressure the weak when needed (Cox, 1983, p. 137). While powerful states market their interests as universal interests, they can gain the consent of other states and maintain their superiority. Therefore, institutions that are part of the representation of various interests and the universalization of politics can play a central role in

this strategy. These institutions include the UN, NATO, and other international and regional organizations.

Cox also emphasizes that intellectuals play a significant role in the establishment of hegemony. Intellectuals do not only deal with the production of ideas; they are organically linked to the hegemon class and perform certain functions. Their function is to organize social forces and develop a hegemonic project that can transfer the interests of these groups to gain the consent of other forces. In addition, intellectuals undertake the function of developing and supporting the technologies, organizations, and conscious images so that the members of the class and historic bloc connect to the common identity (Ibid, p. 168). This hegemonic project is based on organic ideas of great importance. Bieler and Morton (2001, p. 20) liken these ideas to weapons, used by the ruling class to justify certain policies. Intellectuals harmonize the interests of the ruling class with the interests of the subjects. Organic intellectuals are a small part of society, but they disseminate their ideas to large masses of people. In this sense, the vector of foreign affairs reflects the interests of the elite that oversees domestic politics and the economy and is not accountable to the public.

As a result, to Gramscian and neo-Gramscian thinkers, hegemony is a form of interclass relationship that determines the leadership status of a class or group over other classes with the active consent of these elements. Hegemony is a system created by persuasion, consensus, and widespread cooperation with minimum possibility of resorting to force. Hegemony is first established within the boundaries of a state by certain social forces leading in that state and then spread to the world. It is an expression of consent accepted by other groups, carried out by the acceptance of ideas, and the support of institutions and material resources. Hence, the hegemonic state plays a significant role in the world system by providing leadership to its partners in exchange for respect and dignity. However, it cannot impose or make its own rules without obtaining the explicit or implicit consent of independent states. Therefore, for Gramsci and his followers, hegemony differs from pure dominance. This is the most important element that distinguishes Gramscian theory from Realism and Liberalism. Hegemony is broader than domination; it is a form of domination that conceals coercion with the help of consent, which is accepted as a natural order. Gramscian hegemony is the interface of the material and the immaterial, ethics and politics, action and knowledge. This unification extends to the international community and is based on the consent of the masses.

Theorizing the Fall of Hegemony

Robert Cox states that “theory is always for someone and for some purpose” (Cox & Sinclair, 1996, p. 87). It is time and space that allow researchers to work on conceptualizing events. Based on this assumption and given the research method, which is based on the case study, an attempt will be made to conceptualize the fall of hegemony by having an analogy of Gramsci and Cox’s ideas. This research will use concepts developed by Gramscianism and neo-Gramscianism as metaphors.

As discussed above, civil society, class, and the historic bloc are the main concepts that constitute the hub of Gramsci and Cox’s works. To further facilitate the conceptualization of the decline of hegemony, these concepts are borrowed in this thesis as metaphors. Civil society can be inferred as an international institution whose function is underwritten by a hegemonic state. Class, conversely, can be a unit of a broader social community, i.e. states in the international system. However, the historical bloc is an ambiguous concept in Gramsci’s original work (Gramsci, 1991, p. 31); it is typically attributed to the conjunction of structure and superstructure. Walter Adamson’s interpretation of this concept provides a more comprehensive understanding which can be adapted to the context of this research. He states that a historic bloc can be defined through its dual functions. The horizontal function denotes a historic bloc as an “effort to infuse this hegemony throughout society, above all utilizing class alliances” (1983, pp. 176-177). The second dimension is vertical, incorporating economic, political, and cultural dynamics. Therefore, based on the basic assumptions of Gramsci and Cox, we can conclude the following illustration to design a model for the fall of hegemony.

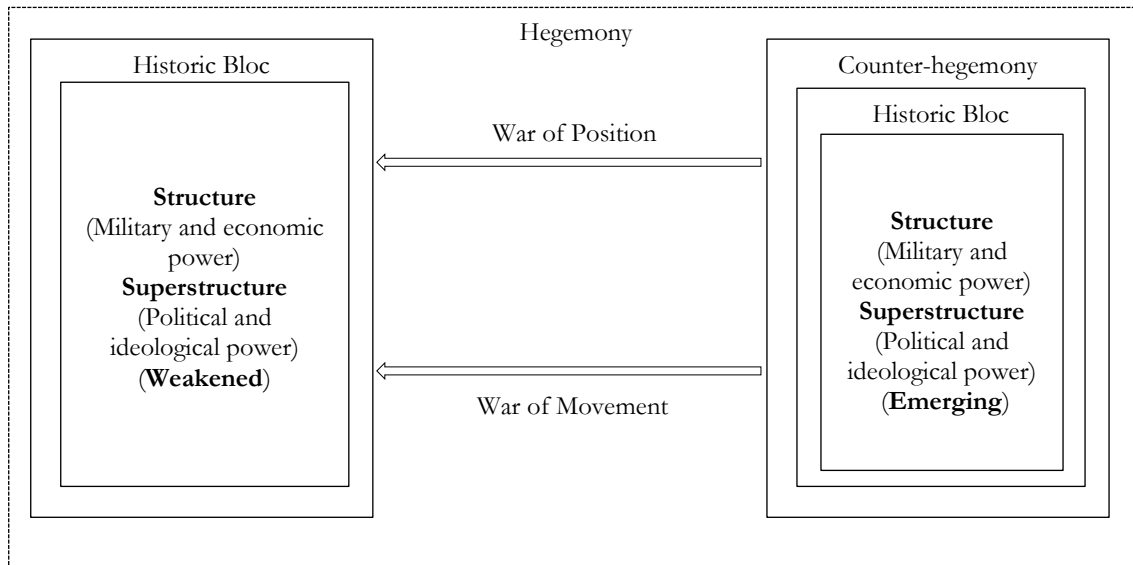

Figure 1. *Neo-Gramscian Model for Fall of Hegemony* (Source: Author's own work)

As shown in the above illustration, hegemony is a broader system that includes its historic bloc and the counter-hegemony. Hegemony is based on structure (military and economic power) and superstructure (political and ideological power). In the Gramscian concept, the weakness of the superstructure leads to disintegration among the members of the historic bloc. However, this process cannot occur merely from within. External factors also contribute to the weakness of the hegemon's ideology, and these are the war of position and movement waged by the counter-hegemony. The counter-hegemony is an emerging power with the characteristics of the hegemony except for its universal essence.

According to Gramsci (1991), a hegemonic order consists of three stages: pre-hegemony, hegemony, and hegemonic crisis. In the pre-hegemony stage, the social group with the will to reach a dominant position must be in an actual leadership position. Even if the class in question achieves a hegemonic position, it must maintain its leadership through political and ideological struggle. In this regard, Gramsci states: "A social group can, indeed must, already exercise 'leadership' before winning governmental power (this is indeed one of the principal conditions for the winning of such power); it subsequently becomes dominant when it exercises power, but even if it holds it firmly in its grasp, it must continue to 'lead' as well" (Gramsci, 1971, pp. 57-68).

Hence, neo-Gramscian perspectives also emphasize the role of agency and struggle in the fall of hegemony. They argue that subordinate groups can actively challenge and undermine the dominant order and that the outcome of this struggle is not predetermined. Thus, the fall of hegemony is not simply a matter of historical inevitability but a contingent and contested process. Nevertheless, in Gramsci's concept, a hegemon and a hegemonic system suffer a crisis when, in addition to the weakness of its material power, its normative power also tends to weaken. The decline of hegemony is also related to its allies and the network of friendly states. As such, when the hegemon loses the deference of allies in the international system, it may no longer enjoy primacy. The concept, which Gramsci and Cox dub as a historic bloc, well demonstrates how divergence among allies can impact the competency of the hegemon. Hegemon may also lose its authority after the rising powers act as counter-hegemonic and anti-hegemonic actors. The dual concepts of war of position and war of movement best reflect how outsiders play a destructive role in the fall of the hegemony (Gramsci, 1991; 1971). Below, by utilizing the contributions of related kinds of literature, an attempt is made to conceptualize the fall of hegemony.

Hegemony and the Weakening Ideology

The French philosopher Antoine Destutt de Tracy used the concept of ideology for the first time in 1796 to refer to the science of ideology, the study of ideas in their independence (Kennedy, 1979, p. 353). However, Karl Marx used it widely, and Friedrich Engels conceptualized it in *The German Ideology*. The core of Marx's ideology revolves around the hegemony of the ruling class. Marx holds a pessimistic view of ideology, calling it a set of ideas generated by the ruling class to continue its domination by keeping the

ruled class coherent. According to him, it is necessary to dominate material and mental forces simultaneously (Marx & Engels, 1970, p. 64).

Andrew Heywood (2012, pp. 6–7) summarizes Marx's concept of ideology as false ideas aimed at distorting the fact. Under the guise of ideology, the ruled class is ignored for their exploitation. However, ideology will exist only as long as the ruling class that created it remains in power. The positive point of the concept of ideology, in the view presented by Marx, lies in the fact that power is applied throughout the cultural aspect of society. Ideological systems work to integrate people into social networks of obedience and domination. However, this model of ideology has limitations because it presents a completely "integral" and "holistic" conception of ideology. Given this situation, Gramsci presents a different and more complex interpretation of ideology by focusing on the concept of hegemony.

Ideology is one of the critical tools used by those who hold political power to legitimize their authority. Accordingly, the establishment and maintenance of power can be achieved by spreading the dominant ideology to society or by the society's consent to this dominant mentality. At the same time, the consent shown against the dominant ideology is also crucial in ensuring social integrity. The idea of hegemony defined by Gramsci connects society, acts as an integrating phenomenon, and restructures all institutions in terms of the dominant ideology. Thus, the use of ideology as a means of legitimization is realized by infusing the dominant political system into the minds of individuals (Gramsci, 1991).

While attaching the concept of hegemony to international politics, Cox further reinforced the nexus between ideology and hegemony. He states that hegemony is the 'dominance of a particular kind where the dominant state creates an order based ideologically on a broad measure of consent' (Cox, 1987, p. 7). Therefore, Cox highlights the importance of ideology for hegemony and asserts that the consent of other states is critical. In other words, the mere introduction of an ideology does not mean the emergence of a hegemon and hegemonic order; instead, the presented ideology should acquire audiences whose deference is extended willingly to the hegemon.

Hence, legitimacy results from the socialization of elites in the periphery. In other words, when leaders in other countries accept and internalize the hegemony's proposed norms, the hegemonic ideology's legitimacy will be maintained. Hence, adopting policies consistent with the hegemon's perception of the international order ensures the legitimacy of the prevailing ideology. The exercise of power - and, therefore, the mechanism by which compliance is achieved - involves the injection of a set of norms by the hegemon and their acceptance by the leaders of other countries (Ikenberry & Kupchan, 1990, p. 285). With the weakening of this trend, the international system based on a hegemon is undermined.

Rapkin and Braaten (2009, p. 122) suggest an assessment of its sources, that is substantive and procedural, to measure how ideology loses legitimacy. The first denotes the assimilation of others into the norms and values of the hegemonic power. In the words of Ikenberry and Kupchan (1990, pp. 290–292), this assimilation can be materialized through one of the three strategies. The first is normative persuasion which is the spontaneous normative adaption to those of the hegemon. The second relates to external inducement, including economic and military threats such as sanctions. The last strategy is internal reconstruction, which directly intervenes in other countries' internal affairs. Hence, the first source of legitimacy contains bilateral interactions of both subject and the object. The procedural origin of hegemony refers to the actions of the hegemon and to what extent those actions are compatible with its established rules. By compiling Gramsci's political thoughts, Roger Simon (1991, pp. 66-73) points out three issues in the conversations of hegemonic ideology. Profoundly, these issues contribute to the explanation of the decline of hegemony. As mentioned earlier, the first is ideological influence with persuasion and consent. In this context, the more the element of getting agreement weakens and, by contrast, coercion and coercive measures increase, the more hegemony will decline. Second, ideology is a tool of cohesion among different classes referring to as common sense (Heywood, 2012, p. 12). From Gramsci's perspective, ideology, like cement, connects different classes around a single point. By rejecting the notion that ideology should not be judged based on its goodness and badness, he considers this concept to be result-oriented. If the result of the ideology does not match its rationale, which is the cohesion of different classes, hegemony will lead to a crisis. In this regard, Gramsci argues:

There must be a cultural-social unity through which a multiplicity of dispersed wills with heterogeneous aims, are welded together with a single aim, as the basis of an equal and common conception of the world (Gramsci, 1971, p. 349).

The last parameter is the pluralism of the ruling ideology. On the one hand, a pluralist ideology does not negate others; on the other hand, with a combination of historical and social elements of some groups, it can play an essential role in maintaining hegemony. The hegemonic system based on non-pluralist ideology is doomed to failure. In Fascist Italy and Nazi Germany, bourgeois ideology kept its victory when nationalism was attached to it. Gramsci's interpretation of the decline of hegemony is called an organic crisis. This crisis occurs when the hegemonic ideology becomes a dictatorship, and other groups' ideas allied with the hegemony are ignored (Gramsci, 1991, p. 70). In this sense, one of the reasons for the decline of British hegemony in the late nineteenth century can be seen as its imperialist ideology. Hence, it is possible to encounter a parallel view of Gramsci's idea of the spread of the dominant ideology in the works of Louis Althusser. In this respect, Althusser (2020) explains that sovereign power is constantly preserving and building its existence with ideological apparatuses on the one hand and repression apparatuses on the other. The state's ideological apparatuses ensure the reproduction of social consent and, thus, the establishment of hegemony.

Historical Bloc (Alliances) and Hegemony

In the neo-Gramscian sense, forming a historical bloc is a prerequisite for exercising hegemony. In its original meaning, the historic bloc referred to the harmony between structure and superstructure. However, this term does not simply denote a political alliance of social forces; on the contrary, it covers many segments of society. In Cox's (1983, p. 9) words, the concept denotes "coalitions of social forces bound by consent and coercion." According to Mark Rupert (1995, pp. 29-30), a historical bloc is a formation that includes the political, cultural, and economic aspects of a particular social production and combines them in a historically coherent way to form a complex community of social relations. Hence, a historic bloc can be referred to as a worldview historically based on specific socio-political conditions and relations of production and legitimizes this particular configuration's social power.

Thus, the historic bloc has the potential to bridge the structural distinctions of state-society and politics-economy in capitalist social formations. Gramsci (1971, p. 366) rigorously argues that political and cultural practices are insuperable to economic forces. In other words, the historic bloc emerges from the interrelationships between the structure (socio-economic relations) and the superstructure (political and cultural frame) and creates an organic bond between them. To put it differently, a historic bloc consists of material capabilities, institutions, and ideologies/ideas that are historically compatible with one another (Gill, 2008, p. 60). In this sense, a successful historical bloc is formed by the political organization of intellectual and moral leadership and the formation of an organic (long-term) link between the political and civil society.

As mentioned, Gramsci argues that when analyzing, it is wrong to focus only on economic or only political relations; instead, it is crucial to consider the interplay between them. Thus, in his analysis, he avoided reductionism by examining the fields of activity of politics, ethics, and ideology at the level of mutual relations with the economy. In Gramsci's historicist approach, ideas and material conditions mutually affect each other and are never reducible to each other. Thoughts become intelligible and meaningful about material conditions. Material conditions include both social relations and physical means of production. Thus, there comes a reciprocal relationship; on the one hand, the superstructure affects the mode of production, and on the other, it is affected by the structure (Cox, 1983, p. 219).

Hence, the concept of a historic bloc refers to a worldview based on specific historical and socio-economic conditions and relations of production, giving ideological coherence to its social forces (Rupert, 1995, p. 30). In this sense, class forces, political organizations, and historical goals are interrelated in Gramsci's concept of a historic bloc. Thus, a historical bloc cannot arise spontaneously or simply out of its economic necessities. In this respect, Gramsci differs from the more positivist (determinist) and reductionist interpretations of historical materialism. Similarly to Cox, the concept of the historic bloc prevents his approach from falling into (economic) reductionism, as it is a mixture of political, ideological, and economic sectors.

In the words of Gill and Law (1989, p. 476), the concept of a historic bloc means a historical alignment between material forces, institutions, and ideologies, or in a broad sense, an alliance of different class forces. Accordingly, a functioning bloc is politically organized around hegemonic ideas that give the constituent elements strategic direction and coherence. Therefore, its leaders must engage in a conscious and organized struggle to emerge a new historic bloc. At this point, Gill and Law emphasize that this process is not simply a result of ideological power or a matter of capturing the state. More is needed for

any new historic bloc to emerge strong in civil society and the economy alone. It also needs persuasive ideas and arguments that shape and catalyze its political networks and organization. The class that assumes the leadership of the historic bloc must define its interests in the way that the coalition members consider themselves its partners. The historical bloc will stay strong if the coalition members become disillusioned with the lack of common interest. The ideology that gives the members common sense holds the historic bloc together.

The second meaning associated with the historical bloc is simply an alliance between different classes. In Cox's (1983, p. 171) theory, the historic bloc concept extends from national to interstate and transnational levels. In the world order stage, hegemony is seen as the international consensus of the capitalist organization established around the bloc that has succeeded in coordinating the interests of allied or subordinate groups within the country and in other states. The hegemon forms a global historic bloc in line with the curiosity and common ideological perspective of the ruling classes of the state. Cox argues that countries with the power and capacity to be hegemonies must have realized their own social and economic revolutions before they spread to the outside world (Cox, 1983, p. 149).

Eventually, a historical bloc is generally a system of coalitions on which hegemony is based. The usage of the concept can be associated with both hegemon and counter-hegemon groups. First, the established hegemon strengthens its dominance by uniting a coalition of forces and different social classes. On the other hand, the counter-hegemon also needs to mobilize different classes around its axis to overthrow the existing hegemon. A historic bloc may include certain features as an alliance of different states. Thus, an absolute coalition of like-minded subaltern groups may not constitute a historic bloc. Second, history should be based on an egalitarian structure, and the decision-making authority should not be centralized. As such, the distance between the hegemon and the subaltern members should be narrow. In establishing and maintaining a historic bloc, heterogeneity is also a pre-condition. The alliance members should be almost worldwide in terms of diversity. In this sense, there should not be any discriminative exclusion of a state or a group of states. The last feature necessary for preserving hegemony is coherence among the members of the historic bloc. Thus, discord in the alliance will weaken the hegemony (Herkenrath, 2007, p. 190).

The Changing Nature of War and Hegemonic Double Wars

Gramsci thinks that power is necessarily met with resistance. Resistance occurs wherever there is a supreme power. Consistent with the condition and nature of the system, this resistance can be carried out through two strategies. The first is the war of position, and the other is the war of movement. Returning to the main question that Gramsci raised on the revolution in Russia and Western Europe, he concludes that if the hegemony is strong regarding civil society, the strategy to overthrow the hegemonic power will be the war of position. This strategy is a bottom-up view on the one hand and a pluralistic mechanism on the other. In this strategy, the resistance group targets the base of hegemony. In other words, for an established hegemony to lose its foothold, its normative foundations must be targeted by counter-hegemonic group(s) (Gramsci, 1991, pp. 85-86).

For Gramsci, the successful overthrow of the bourgeoisie depends on an adequate analysis of how this class holds power. Thus, hegemony becomes associated with power in forming the organized legitimate basis of political class domination. In this context, hegemony is defined as a form of ideological domination based on consent. This way of understanding leads to considering the concept of hegemony as a strategic necessity in economically developed Western capitalist societies by associating it with a war of position. This strategy is a prerequisite for the fall of an existing hegemony. War of position is a strategy directed to the ideology of hegemony. It can also be considered as an ideological struggle of anti-hegemonic groups aimed at absorbing others and integrating them by utilizing ideas. Thus, creating alternative ideologies and norms is another feature of the war of position. In this regard, the anti-hegemonic group, on the one hand, stand against the ruling norms; on the other, they provide parallel and alternative norms.

In the war of position, the anti-hegemonic power or group must have a pluralistic approach. This approach is achieved by uniting with other groups. The alliance of counter-hegemony with other groups will weaken the foundations of what Gramsci calls civil society. This coalition should adopt a tactic that can subvert the dominant ideology of the ruling system. In this sense, the creation of conflicting ideologies, parallel institutions, and alternative ideas can all take shape within the framework of a counter-hegemonic coalition (Gramsci, 1991, pp. 85-86; Cox & Sinclair, 1996, p. 129). Walter Adamson (1983, p.

10) defines Gramsci's concept of war of position as informal penetration when direct warfare is impossible. In this connection, considering the hegemonic situation of the West, this war is considered the best strategy.

However, the outcome of the war of position cannot be visible overnight. This war is a long-term process that takes place in the superstructure whereby values are attacked. As Gramsci points out:

A crisis occurs, sometimes lasting for decades. This exceptional duration means that incurable structural contradictions have revealed themselves (reached maturity) and that, despite this, the political forces which are struggling to conserve and defend the existing structure itself are making every effort to cure them, within certain limits, and to overcome them. These incessant and persistent efforts...form the terrain of the 'conjunctural' and it is upon this terrain that the forces of opposition organize (Gramsci, 1971, p. 178).

Even though the war of position is a gradual process aimed at eradicating hegemonic ideology, its results are long-lasting. The reason is that the existing ideology loses its popularity and is replaced by the alternative one. The counter-hegemonic front's second strategy is called a war of maneuver or movement. Although this concept is rooted in Trotsky's theories, Gramsci recommends it in certain situations. A war of movement considered a full-scale revolution, occurs when the hegemon's civil forces are so weak that they cannot resist the revolution. This strategy shows the coercive aspect of Gramsci's main thesis. A war of movement is a catastrophe where military force is used to overthrow the hegemon (Sassoon, 2019). In a situation where the normative power or the civil society of the ruling class is weak, hegemony can be overthrown with a revolutionary spark by the counter-hegemonic power (Cox & Sinclair, 1996, p. 126). However, public protests against the liberal order, such as globalization, can also be counted among the war of movement (Ashraf, 2020).

At the national level, the most critical condition that Gramsci considers necessary for adopting this strategy is the weakness of civil society. When we extend this concept to the international arena, the weakness of international institutions traditionally supported by the hegemon is considered. Thus, when the international order based on civil institutions weakens and the hegemonic power relies more on coercion and persuasion, the strategy of war of movement will work. This analogy is rooted in Gramsci's analysis of the Bolshevik Revolution. From his point of view, the main reason the Bolsheviks were able to eradicate the Tsar's hegemony was the weakness of civil society and the strength of the Empire (Cox & Sinclair, 1996, pp. 127-128). The main point that can be extracted from this analysis is that the material power of the state by itself will not be helpful against the counter-hegemonic attack. The normative and civil power keeps the foundations of hegemony stable. In other words, having material power does not necessarily guarantee the stability of the hegemonic order.

Another characteristic that can be defined for the war of movement is the speed of its result. Just like military coups in the domestic sphere of countries, a war of movement transforms the hegemon's power with a single blow. War of movement, the last phase of a continuous war of position, determines the outcome instantly. Nevertheless, this result will not always lead to a positive transformation favouring the counter-hegemon power. According to Cox (1983, p. 128), a sudden attack on the hegemon's power can backfire. On the one hand, it shows the weakness of the counter-hegemony's power and on the other, it may also help the hegemon become stronger.

Although Gramsci and Cox consider these two strategies separate from each other, we can use both of them simultaneously. To overthrow the hegemon, Gramsci criticized Trotsky's preference for frontal attack and instead emphasized the war of position strategy. Joseph Femia (1981, pp. 206-207) believes that the war of position and war of movement are necessary for each other, and the war of position paves the way for the war of movement. In the same way, Giuseppe Fiori (1970, p. 245) states that cultural dominance must first be established for the counter-hegemonic class's political dominance. Buci-Glucksmann (1980, p. 281) and John Hoffman (1984, pp. 148-149) focus on the fact that full-scale war is unavoidable, undermining the normative foundations on which hegemony is based are also of importance.

Conclusion

The main issue that this research attempted to address was conceptualizing the fall of hegemony. Unlike the dominant understanding of the concept of hegemony in the traditional theories of International Relations, the neo-Gramscian approach, at least by now, is comprehensive. Realism and liberalism, as the two traditional schools of International Relations, are limited in explaining the fall of hegemony. While realism emphasizes the material aspect of power, particularly military power, as a pre-

condition for the rise and fall of hegemony, liberalism remains uncertain in determining whether economic power is of more importance or normative power. Even though Antonio Gramsci's thesis was about states' domestic politics, other scholars associated with critical theory, such as Robert Cox, transcended the Gramscian concept of hegemony to the international system.

In this paper, while the contribution of prominent scholars of neo-Gramscianism was utilized by referring to the original works of Gramsci, an attempt has been made to conceptualize how hegemony declines specifically. During the discussion, we revealed that hegemony includes primacy in structure and superstructure. It is also evident that a hegemonic system is not established until the superior military and normative power is willing to play the hegemonic role. According to neo-Gramscianism, the ruling hegemony declines when four conditions are met. First, its ideology will no longer be deemed legitimate by other actors, resulting in its lack of popularity. The second condition results in the loss of legitimacy and popularity of the hegemon's ideology. That is the unraveling of the hegemon's allies. Since ideology as a glue loses its quality to hold the bounds of a hegemon's alliance, allies prefer selfish goals over general interests. In the neo-Gramscian perspective, the alliance also denotes incorporating structure with the superstructure. The hegemony may lose its competency when an imbalance occurs in its attention to these two factors.

Also, hegemony is a necessity that contains the concept of domination in its essence and is embedded in the social practices of the uses of the environment. For this reason, the relationship with the hegemon is often alive without the need for force. Due to this, the units make up the environment voluntarily submit to the game instructions of the hegemon. So, hegemony may also fall when counter-hegemonic powers rise. These counter-hegemonic powers act against the hegemony through a war of movement or a war of position. From Gramsci's point of view, war of movement as a counter-hegemonic strategy refers to direct military and revolutionary actions. This strategy will be successful when the hegemon needs to be more vital regarding normative power or civil society. War of position, on the other hand, is a continuous and indirect struggle to overthrow the hegemon and its system. The war of position strategy will be effective when the hegemon's normative power or civil society is sturdy. As a result of these conditions, the system previously based on hegemony will no longer qualify for the conditions of the hegemonic system. While compiling the contributions of dominant theories of International Relations and highlighting their limitations in explaining the fall of hegemony, this research underscored that neo-Gramscianism is more competent in examining the concept of hegemony and its decline. With this work, further research on the concept of hegemony, particularly its decline, would develop this concept in the contemporary changing nature of the international system.

Etik Beyan

"*Theorizing the Fall of Hegemony: A Neo-Gramscian Perspective*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adamson, W. L. (1983). *Hegemony and revolution: A study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. California: University of California Press.
- Agnew, J. (2005). *Hegemony: The new shape of global power*. Philadelphia: Temple University Press.
- Althusser, L. (2020). *On ideology*. London: Verso Books.
- Ashraf, N. (2020, March). *Revisiting international relations legacy on hegemony: The decline of American hegemony from comparative perspectives*. Review of Economics and Political Science.
- Bieler, A., & Morton, A. (2004). A critical theory route to hegemony, world order and historical change: neo-gramscian perspectives in international relations. *Capital and Class*, 28(1), 85-113.
- Bieler, A., & Morton, A. (2001). *Social forces in the making of the new europe the restructuring of European social relations in the global political economy*. New York: Palgrave Publishers.
- Buci-Glucksmann, C. (1980). *Gramsci and the state*. London: Lawrence and Wishart.
- Burnham, P. (2006, Autumn). Neo-Gramscian Hegemony and the International Order. In A. Bieler, W. Bonefeld, P. Burnham, & A. D. Morton, *Global restructuring, state, capital and labour: Contesting neo-Gramscian perspectives* (Vol. 15, pp. 28-44). London: Palgrave Macmillan.
- Buzan, B. (2004). *From international to world society?: English school theory and the social structure of globalisation*. London: Cambridge University Press.
- Callinicos, A. (2010). The limits of passive revolution. *Capital and Class*, 34(3), 491-507.
- Clark, I. (2011). *Hegemony in international society*. New York: Oxford University Press.

- Cox, R. (1981, June). Social forces, states and world orders: beyond international relations theory. *Millennium*, 10(2), 126-155.
- Cox, R. (1983). Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method. *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 162-175.
- Cox, R. (1987). *Production, power, and world order: social forces in the making of history*. New York: Columbia University Press.
- Cox, R. W., & Sinclair, T. J. (1996). *Approaches to world order*. New York: Cambridge University Press.
- Femia, J. (1981). *Gramsci's political thought: hegemony, consciousness, and the revolutionary process*. Oxford: Clarendon Press.
- Fiori, G. (1970). *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*. New York: Schocken Books.
- Gill, S. (1990). American hegemony and the trilateral commission. New York: Cambridge University Press.
- Gill, S. (2008). *Power and resistance in the new world order* (2 ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Gill, S. R., & Law, D. (1989). Global hegemony and the structural power of capital. *International Studies Quarterly*, 33(4), 475-499.
- Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci* (5 ed.). (Q. Hoare, G. Nowell-Smith, Eds., & G. Nowell-Smith, Trans.) London: Lawrence and Wishart.
- Gramsci, A. (1991). *Gramsci's political thought an introduction* (Revised ed.). (R. Simon, Ed.) London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. (2000). *The Gramsci reader: selected writings, 1916-1935*. (D. Forgacs, Ed.) New York: New York University Press.
- Herkenrath, M. (2007). *Civil society: Local and regional responses to global challenges*. MÜNSTER: LIT Verlag MÜNSTER.
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction* (5th ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Hoare, G., & Sperber, N. (2016). *An introduction to Antonio Gramsci: his life, thought and legacy*. London: Bloomsbury Publishing.
- Hoffman, J. (1984). *The Gramscian challenge: coercion and consent in marxist political theory*. New York: Basil Blackwell.
- Ikenberry, G. J., & Kupchan, A. C. (1990). Socialization and hegemonic power. *International Organization*, 44(3), 283-315.
- Nye, J. (2006). *Marxism and social theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kennedy, E. (1979, July). "Ideology" from Destutt De Tracy to Marx. *Journal of the History of Ideas*, 40(3), 353-368.
- Keohane, R. (1984). *After hegemony: cooperation and discord in the world*. Princeton: Princeton University Press.
- Kim, T.-Y., & Kim, D. (2017). *The secrets of hegemony*. Berlin: Springer Nature.
- Kindleberger, C. (1973). *The world in depression, 1929-1939*. Berkeley: University of California Press.
- Lake, D. A. (1993, December). Leadership, hegemony, and the international economy: naked emperor or tattered Monarch with Potential? *International Studies Quarterly*, 37(4), 459-489.
- Lentner, H. H. (2005, December). Hegemony and autonomy. *Political Studies*, 53(4), 735-752.
- Marx, K., & Engels, F. (1970). *The German Ideology*. (C. Arthur, Ed.) New York: International Publishers.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: W. W. Nonon & Company Ltd.
- Mearsheimer, J. J. (2004). "Power and Fear in Great Power Politics", Ed. G. O. Mazur, *One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)*, New York: Semenenko Foundation.
- Modelski, G. (1987). *Long cycles in world politics*. New York: Springer.
- Morton, A. D. (2007). *Unravelling Gramsci: hegemony and passive revolution in the global political economy*. London: Pluto Press.
- Özel Özcan, M. S. (2021). *İmparatorluklar geçmişten bugüne büyük güçler ve Rusya örneği*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Özekin, M. K. (2014). Restructuring 'hegemony' in the age of neo-liberal globalization. *Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 9(1), 91-112.
- Posen, B. (2014). *Restraint a new foundation for U.S. grand strategy*. London: Cornell University Press.
- Robinson, W. (2005, December). Gramsci and globalization: from nation-state to transnational hegemony. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4), 559-574.
- Rupert, M. (1995). *Producing hegemony*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassoon, A. S. (2019). *Gramsci's politics* (2 ed.). London: Routledge.
- Schmidt, M. W. (2017). A Greek-English reference manual to the vocabulary of the greek new testament. Based on Tischendorf's Greek New Testament Text and on Strong's Greek Lexicon With Some Additions and Amendments (illustrated ed.). Hamburg: disserta Verlag.
- Snidal, D. (1985). The limits of hegemonic stability theory. *International Organization*, 39(4), 579-614.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Hegemonya, kavramı tarih boyunca pek çok siyasi birim ve devletin en temel özelliklerinden olmuştur ki bu durum Uluslararası İlişkilerde öne çıkan kavramlardan biri olmasını sağlamıştır. Bu açıdan kavram, bir devletin yahut devletler grubunun küresel sistemdeki hâkim konumunu içerir. Bu durum aynı zamanda farklı toplumsal güçler ve sınıflar arasında rekabet, egemen ve çatışma gibi durumları da ifade eder. Tıpkı bireylerde olduğu gibi devletlerin de güç ve tahakküm ana konuları olması nedeniyle egemenlik ve irade öne çıkar. Bu durum da uluslararası ilişkilerde ve onun her parçasının bağlantısında

yatay bir gelişme yaratmaktadır. Ancak, uluslararası sistemdeki her aktörün egemen devlet/aktör içinde eşit sınırlar kapsamında olması burada sistemin aktörlerine dayalı hegemonik üstünlük yaklaşımını da arka planda desteklemektedir. Dolayısıyla bir aktörün diğer aktörler üzerinde tahküm kurması ve egemen olması anlamına gelen hegemonya, temelde sistemdeki diğer aktörler/aktörler ve rakipleri arasında korku uyandırarak sistemin sistemdeki en önemli aktörü haline gelmeyi amaçlamasını da sağlar. Bu durum esasında modern çağların bir getirisi değildir. Geçmiş dönemlerde örnekleri mevcuttur. Örneğin Antik Yunan şehir devletleri, Atina ve Sparta'nın yaklaşık 30 yıl süren hegemonya savaşlarına tanık olmuştur. Şehir devletleri döneminden itibaren var olan hegemonya arayışı, mevcut sistemin aktörlerinde de varlığını sürdürmüş ve uluslararası sisteme hâkim ve hegemonik olan aktör için mevcut yapı, onun düzenini oluşturmak yaratımını ortaya çıkarmıştır.

Hegemonya denince akla gelen en önemli isim Antonio Gramsci'dir. Hegemonya, yapıya (askeri ve ekonomik güç) ve üst yapıya (siyasi ve ideolojik güç) dayanmaktadır. Gramsci'nin fikirleri bağlamında bu a, üst yapının zayıflığı, tarihsel bloğun üyeleri arasında parçalanmaya yol açmaktadır fakat süreç sadece içeriden gerçekleşemez sistem boyutu da mevzubahistir. Hegemonyanın ideolojisinin zayıflamasına dış etkenler özellikle karşı hegemonya tarafından yürütülen mevzi ve hareket savaşlarıdır. Karşı hegemonya, evrensel özü dışında, hegemonyanın özelliklerini taşıyan, yükselen bir güçtür ki bu Gramsci'ye (1991) göre bir hegemonik düzen üç aşamasında görülebilir. Gramsci'ye göre üç aşama: hegemonya öncesi, hegemonya ve hegemonik kriz şeklindedir. Hegemonya öncesi aşamada, hâkim konuma gelme arzusundaki toplumsal grubun liderlik konumunda olması önemlidir. Bunun nedeni Gramsci göre hükmetme gücü kazanmanın temel koşullarından biri olması ve daha sonra gücü kullandığında baskın hale gelmesidir (Gramsci, 1971, s. 57-68). Bu durum aynı zamanda bir hegemonik sistemi, maddi gücünün yanı sıra normatif gücünün de zayıflama eğiliminde olduğu bir kriz yaşadığı anda zayıflık ve yok olma ile karşı karşıya bırakır.

Diğer taraftan hegemonya tarihin doğasında var olmakla birlikte, küresel olarak düşünüldüğünde, büyük güçlerin hegemonyayı tekel bir güç olarak ne ölçüde kullandığı tartışmaya açıktır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin savaş-barış, düzen-anarşi ikilemlerini aynı anda içinde barındıran yapılar oluşturur. Gill'e göre (1990), hegemonik devlet, dünya düzeni kurarken bu durum, bir devletin diğer devletler üzerinde sömürsü olarak görülmemelidir; herkese fayda sağlayan evrensel bir anlayışa sahip olmalı ya da en azından böyle görünmelidir (Gill, 1990, s. 47). Bunun nedeni evrensel normlara başvurulması ve hegemonyanın devamı noktasında devletin ortak çıkarlar adına hareket etme davranışı gösterebilmesidir. Bu durum özellikle hegemonyanın düşüş ve etki alanları noktasında sorgulamaları da beraberinde getirir.

Dolayısı ile hegemonya özünde hâkimiyet kavramını barındırmakla birlikte, öteki devletlerine da sistemdeki aktörlerin kullanımların toplumsal pratiklere de etki eder. Bu nedenle de çevreyi oluşturan aktörler hegemoniye gönüllü olarak, ya da tahküm bağlamında boyun eğler. Bu durum modern dönemdeki büyük güçler için de aynıdır. Bunun nedeni hegemon bir statünün yükselişi, geçmişte olduğu gibi konjonktürdeki konumu ve avantajlarına bağlı olmasıdır. Bu durum hegemonya arayışları için küresel statükoyu tek bir süper güç tarafından küresel hâkimiyet kuracağı bir sistem ortaya koysa da her daim bir karşıt ya da rakip söz konusudur. Burada hegemonun düşüşü, hâkimiyetini uzun bir süre boyunca sürdürmüş olan hakim bir gücün veya sistemin yok oluşu veya çöküşünü ifade eder. Bu noktada Marksist düşünür Antonio Gramsci'nin fikirlerinden yararlanan Neo-Gramscian bakış açıları, hegemonyanın düşüşünü anlamak için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Bu durum çalışmanın da esasında temel odaklandığı noktadır. Gramsci (1971/1991) hegemonyanın sadece bir baskı veya kuvvet meselesi olmadığını, aynı zamanda tabi grupların rızasını ve işbirliğini de içerdiğini savunarak, hegemonyanın, egemen sınıf için bir meşruiyet duygusu yaratan ve direnişi zorlaştıran kültürel ve ideolojik hâkimiyet kurma aracı olduğundan bahseder. Modern uluslararası sistemin güç atflarının değiştiği bir süreçte hegemon yapısı ve gücünün değişip değişmediğinin sorgulanması da çalışmanın bir diğer sorunsalıdır. Bu açıdan teorik bir düşün çalışması olmakla birlikte çalışmada tarihsel ve kuramsal bir tartışmanın karşılaştırmalı yaklaşımını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu durum çalışmanın daha çok teorik bir tartışma olan Walt'un üçlü analiz düzeyine göre sistem tabanlı yaklaşımının da temel hareket noktasıdır. Makale, hem klasik hem de neoklasik Gramscici hegemonya okumalarıyla ilk aşamada bir karşılaştırma sunmayı amaçlamaktadır. Bu, hegemonyanın düşüşüne ilişkin mevcut varsayımımızı ileri sürmek için teorik çerçevemizi, hegemonyanın eskisi kadar hayati bir yönü olmadığı noktasında taşımaktadır. Bu durum hegemonyanın düşüşünü ortaya koyan göstergelerin incelenmesini elzem kılmıştır.

ASEAN Regionalism in the 21st Century: A Review of the Community-Building Process (2003-2015)¹

Ferhat DURMAZ²

Abstract

This study aims to analyze the main motivations that led the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) to adopt a community-building goal in the political-security and economic fields, the content of the community goal, and the general situation in practice. The dynamics that led ASEAN to adopt the community goal were the fact that ASEAN remained weak in the face of regional problems in the 1990s and the will of the member states for a more comprehensive ASEAN cooperation. With the goals of the political-security and economic community, ASEAN aimed to ensure regional security, combat non-traditional security threats, eliminate the gap in economic development between member countries, and achieve economic liberalization. With the goal of community, ASEAN demonstrated a strong will to develop a common stance against regional problems and diversify cooperation areas. In practice, however, in the political-security field, ASEAN remained ineffective in the South China Sea and Preah Vihear disputes and failed to tackle non-traditional security threats comprehensively. On the other hand, in terms of economy, ASEAN achieved positive economic growth, decreased tariffs, and reduced the economic development gap between ASEAN-6 and Vietnam, Laos, Cambodia, and Myanmar (VLCM). From this point of view, although there were problems in both areas of cooperation, this study concludes that in the community-building process, the economic field in the ASEAN regionalism was relatively more successful than in the political area.

Key Words: ASEAN, ASEAN political-security community, ASEAN economic community, ASEAN member states, ASEAN-6 and VLCM

21. Yüzyılda ASEAN Bölgeselleşmesi: Topluluk İnşa Sürecinin Bir İncelemesi (2003-2015)

Öz

Bu çalışmanın amacı, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) siyasi-güvenlik ve ekonomi alanlarında topluluk oluşturma hedefi benimsemesine yol açan temel motivasyonları, topluluk hedefinin içeriğini ve pratikteki genel durumu analiz etmektir. ASEAN'ın topluluk hedefini benimsemesine neden olan dinamikler, 1990'larda ASEAN'ın bölgesel sorunlar karşısında zayıf kalması ve üye devletlerin ASEAN iş birliğinin daha kapsamlı olması yönündeki iradeleri olmuştur. Politik-güvenlik ve ekonomik topluluk hedefleriyle ASEAN; bölgesel güvenliğin sağlanması, geleneksel olmayan güvenliğ tehditleriyle mücadele, üye ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik açığına giderilmesini ve ekonomik liberalleşmenin sağlanması hedeflemiştir. Topluluk hedefiyle ASEAN, bölgesel sorunlar karşısında ortak bir duruş geliştirme ve iş birliği alanlarını çeşitlendirme konusunda önemli bir irade ortaya koymuştur. Ancak uygulamada, siyasi-güvenlik alanında ASEAN, Güney Çin Denizi ve Preah Vihear şeklindeki anlaşmazlıklarda etkisiz kalmış ve geleneksel olmayan güvenliğ tehditleriyle mücadelede kapsamlı bir ilerleme sağlayamamıştır. Diğer yandan ekonomi başlığında ASEAN; ekonomik büyüme, tarifelerin düşürülmesi ve ASEAN-6 ile Vietnam, Laos, Kamboçya ve Myanmar (VLKM) arasındaki ekonomik gelişmişlik farkının azalması konusunda olumlu çıktılar elde etmiştir. Bu noktadan hareketle çalışma, her iki iş birliği alanında da sorunlar olmakla birlikte, topluluk inşa sürecinde, ASEAN bölgeselleşmesinde ekonomik iş birliğinin siyasi alana kıyasla görece daha başarılı hâle geldiği sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: ASEAN, ASEAN politik-güvenlik topluluğu, ASEAN ekonomik topluluğu, ASEAN üye devletleri, ASEAN-6 ve VLKM

Atıf İçin / Please Cite As:

Durmaz, F. (2023). ASEAN regionalism in the 21st century: a review of the community-building process (2003-2015). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 759-774. doi:10.33206/mjss.1249084

Geliş Tarihi / Received Date: 09.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.03.2023

¹ This article was produced from the author's doctoral thesis titled "ASEAN Regional Order in the context of the English School Theory (1967-2015)", which he prepared at the Department of Political Science at the International Islamic University of Malaysia in 2021.

² Dr. - Ankara University, Faculty of Political Science, Department of International Relations, Lecturer; Visiting Fellow, KUASIA - Center for Asian Studies at Ko University, ferhatdurmaz@ankara.edu.tr,

Introduction

It can be said that there were various dynamics that pushed the Association of Southeast Asian Nations (in short, ASEAN), which is an example of regionalism in Southeast Asia, to want to build a community in the early 2000s. The most important of these dynamics was the inability of ASEAN to take practical and concrete steps to deal with the problems in Southeast Asia in the 1990s. In the face of regional issues such as East Timor³ in the 1990s and the 1997-1998 Asian economic crisis⁴, ASEAN states could not show a remarkable example of solidarity. Non-regional actors such as the International Monetary Fund in the economic crisis and Australia in the East Timor issue were influential in Southeast Asian politics. Another dynamic that caused ASEAN to adopt the community goal was Indonesia and the Philippines, the founding and significant actors of ASEAN, thought that cooperation in the ASEAN regionalism should gain a multidimensional feature both as a subject and an actor. With the influence of the democratization process in Indonesia, the Jakarta administration advocated that ASEAN cooperation should also include democratic values. From the Philippines' perspective, ASEAN collaboration would be more effective if it addressed the problems or expectations of Southeast Asian people. Furthermore, in the early 2000s, the ASEAN member states aimed to strengthen economic cooperation within the ASEAN regionalism and thus effectively reduce the economic development gap between Southeast Asian countries.

With ASEAN Concord II adopted in 2003, ASEAN declared it intended to create a community in the political-security, economic and socio-cultural fields. With the goal of the political-security community, ASEAN aimed to strengthen cooperation to combat not only classical security challenges but also non-traditional security threats such as natural disasters. The economic community goal wanted to bring two essential features to ASEAN economic cooperation: (i) to ensure that ASEAN economic cooperation gains dynamism by making it a more competitive character; (ii) to integrate ASEAN into the global economy. In the context of the economic community goal, ASEAN desired to make a single market and production base by eliminating the economic development gap between ASEAN-6⁵ and later members Vietnam, Laos, Cambodia, and Myanmar (in short, VLCM).⁶ Within the framework of the community-building objective, ASEAN positioned non-state actors as an actor that can contribute to the process in the implementation of many of the goals outlined in the ASEAN blueprints. Based on the points outlined in the ASEAN community goal, this article demonstrates that ASEAN developed a comprehensive vision of collaboration that sees people as social actors and aims to combat non-traditional security threats such as environmental issues.

On the other hand, in the community-building process, ASEAN faced several problems in practice. Even though ASEAN adopted an ambitious target such as building a community, implementing some cooperation areas specified in the community goal was either impossible or postponed due to the member states' unwillingness to take steps on some issues. In addition, although ASEAN official documents stated that non-state actors would participate in the community-building process, in practice, ASEAN states did not show a strong will to cooperate with non-state actors.

This article aims to analyze the dynamics that led ASEAN to adopt the goal of community building in the political-security and economic fields, the content of the political-security and economic community goals, and the problems encountered in practice. In this context, first, the developments that led to ASEAN's adoption of the community goal and the member states' perspectives will be presented. Then, based on ASEAN blueprints, this article will examine the main features of the ASEAN political-security and economic community goals. In the next section, the problems faced in practice by ASEAN in the

³ The East Timor dispute arose when the separatist movement in East Timor did not recognize the authority of the Indonesian government, and Indonesia claimed that East Timor was geographically an integral part of itself. Indonesia's resort to hard power in East Timor and ASEAN's lack of reaction led the United Nations (UN) to send a peacekeeping force (INTERFET) to East Timor and establish a temporary administration (UNTAET) in the region. Australia's military contribution and role in the International Force in East Timor (INTERFET) had been more than some of the ASEAN members (Malaysia, the Philippines, Singapore, and Thailand) contributed.

⁴ The Asian economic crisis began in 1998 with the excessive depreciation of the Thai baht. The financial crisis resulted in decreased production and consumption and increased inflation and unemployment in ASEAN countries.

⁵ The term ASEAN-6 refers to the five states that established ASEAN on 8 August 1967, namely Indonesia, Philippines, Malaysia, Thailand, and Singapore, and later Brunei, which became a member of ASEAN in 1984. Throughout the study, the term ASEAN-6 used in the literature will be preferred to express these countries.

⁶ In the literature, Vietnam, Laos, Cambodia, and Myanmar, which later became ASEAN members, are briefly referred to as VLCM.

community-building process will be discussed separately for the political-security and economic communities. This article will focus on the topics of political-security and economic community, and the issue of the socio-cultural community will be included in the content of the article as long as it is related to the political-security and economic community.

Factors

In the 1990s, ASEAN could not show an influential presence in the face of issues such as the 1998-1999 Asian Economic Crisis, East Timor, the Regional Haze⁷, and the South China Sea⁸. ASEAN was ineffective in the 1990s because ASEAN cooperation did not have a vision for how to tackle issues that concern people and societies, such as the regional haze and economic crisis. Throughout the 1990s, Southeast Asian states mostly prioritized bilateral or tripartite cooperation initiatives over the approaches developed within the framework of ASEAN in the face of regional problems. The ineffectiveness of ASEAN in the face of regional problems revealed the expectation that ASEAN would adopt a new approach in the early 2000s (Quayle, 2013, p. 58). In an environment with an expectation of change, the member states decided to form a community in the political-security, economic and socio-cultural fields. The member states wanted to realize the following issues by adopting the community goal: First, the member states aimed to bring dynamism to ASEAN cooperation within the framework of the community goal. Second, the member states intended for ASEAN to respond more powerfully and effectively to traditional and non-traditional security threats within the framework of its community vision.

Indonesia, one of the founding and important members of ASEAN, argued that the vision of protecting member states' sovereignty and territorial integrity, one of the main features of ASEAN cooperation in the 20th century, should continue in the 21st century. The reason for the request of the Jakarta government was Indonesia faced various separatist groups. According to the Jakarta government, these secessionist movements could have increased their power by procuring weapons from other regional states (Narine, 2018, p. 49). Therefore, from Indonesia's point of view, the idea of an ASEAN security community would play a functional role in identifying separatist elements as a security threat by Southeast Asian states.

In the early 2000s, the Philippines aimed to involve people and non-state actors in ASEAN cooperation as important and collaborative actors. Although the problems, such as regional haze, in the 1990s, affected the people of the region, non-state actors such as Non-Governmental Organizations (NGOs) could not influence the behavior of the member states. For example, in Malaysia, the government sometimes prohibited academics and journalists from commenting on the regional haze (*Straits Times*, 13.11.1997 and 21.04.1998). Aware that the state-centered structure is an important feature in ASEAN cooperation, the Philippines argued that ASEAN should establish a cooperation framework that concerns not only interstate issues but also societies (Severino, 2006: p. 368-370). According to the Philippines, when people were involved as an actor in ASEAN cooperation, some of the member states' actions would be directed towards issues that concern people and societies, such as the environment. Furthermore, by involving the peoples of the region as an actor in the ASEAN cooperation, ASEAN intended to achieve two outcomes in the Southeast Asian regional system: (i) strengthening the legitimacy of ASEAN; (ii) making ASEAN a more important actor for the peoples of the region (*Straits Times*, 05.12.2005).

ASEAN faced non-traditional security threats, such as forest fires in the 1990s, and was ineffective in combating these threats. In the 21st century, developments such as climate change and forest fires under the title of non-traditional security threats have become an important part of the agenda of ASEAN member states (*Straits Times*, 21.07.2003; *Jakarta Post*, 08.08.2003). In particular, the Philippines stated events such as forest fires and the regional haze, which adversely affected human life, social life, and cooperation between states, could occur again in the 2000s. For this reason, according to the Philippines, tackling non-traditional security threats should be an important topic in ASEAN cooperation.

During the 1998-1999 Asian Economic Crisis, the ASEAN member states could not collaborate to combat the crisis. During the crisis, while some member countries preferred bilateral cooperation, others prioritized relations with non-regional actors. Because the ASEAN member states developed different

⁷ The problem of regional haze arose due to fires in agricultural lands managed by international investors and large companies in Indonesia. This problem affected the member states, non-state actors, such as citizens experiencing financial losses and health problems, and small and medium-sized companies.

⁸ The South China Sea issue is a dispute that has arisen because China and some ASEAN member states claim sovereignty in the South China Sea region, which is of great strategic importance in terms of natural resources, fishing, and trade routes.

strategies during the economic crisis, ASEAN could not establish strong solidarity and cooperation in dealing with the crisis (Ravenhill, 2008, p. 471). For this reason, the ASEAN member states wanted to create a sense of solidarity among themselves by creating a community in the economic field and thus strengthening economic cooperation (Aggarwal & Chow, 2010, p. 262-290).

In the 1990s, there were two distinct groups within ASEAN, the relatively economically developed ASEAN-6 and the less developed VLCM, which later became members. This economic division within ASEAN led to the determination of different target dates for ASEAN-6 and VLCM during the implementation of the ASEAN Free Trade Area⁹ (AFTA) initiative and the emergence of different economic indicators in ASEAN economic cooperation. Therefore, eliminating economic development differences between ASEAN-6 and VLCM was a critical dynamic that made ASEAN want to establish a community in the economic field (McGillivray, Feeny, Iamsiraroj, 2015, p. 95). With its vision of the economic community, ASEAN wanted to achieve two goals: (i) to reduce the gap between member countries in terms of economic growth; (ii) to create a positive and solid basis for strong economic interaction between member states.

ASEAN Political-Security Community

According to the ASEAN Political-Security Community Blueprint (shortly, APSC Blueprint), the goals that ASEAN member states wanted to achieve in the politics and security areas in regional cooperation were as follows (APSC Blueprint, 2009, p. 2):

A rules-based community of shared values and norms

The political-security community blueprint strongly supported the process of establishing the regional code of conduct on how to behave in the South China Sea (APSC Blueprint, 2009, p. 7). In other words, this point envisaged that ASEAN states should fully implement the statement of conduct on the South China Sea issue, develop close consultations, and identify joint measures. Based on these points, two matters can be said: (i) Within the framework of the political-security community, ASEAN sought to establish rules on how to conduct relations with other actors on the South China Sea issue. (ii) In practice, ASEAN aimed to ensure that all parties comply with the set rules.

A cohesive, peaceful, stable, and resilient region with shared responsibility for comprehensive security

The political-security community blueprint identified separatist movements against ASEAN member states as a threat (APSC Blueprint, 2009, p. 9). The blueprint paid special attention to the protection of the territorial integrity of ASEAN member states. According to the blueprint, in addition to classical security problems such as separatism, the member states can cooperate in combating non-traditional security threats such as human trafficking, drug trafficking, money laundering, arms smuggling, maritime piracy, and cybercrime. ASEAN envisaged forming working groups, making legal arrangements and exchanging information mutually to implement cooperation in the fight against non-traditional security threats (APSC Blueprint, 2009, p. 12-13). Within the framework of the ASEAN Political-Security Community, the diversification of cooperation in the security field based on the topic emerged as a notable feature of the ASEAN cooperation.

The political-security community blueprint emphasized the development of capacity and response mechanisms to combat non-traditional security threats such as natural disasters. In this framework, the ASEAN Agreement on Disaster Management and Emergency Response (AADMER), adopted in 2005 and entered into force in 2009, included:

- establishing a disaster relief fund,
- accelerating customs procedures,
- coordinating military personnel and civilian institutions.

According to the agreement, including non-state actors, like NGOs, in the process is essential and beneficial in terms of three points: disaster risk management, disaster preparedness, and early response

⁹ ASEAN Free Trade Area (AFTA) aimed to liberalize trade between member states by eliminating tariffs and non-tariff barriers between ASEAN members. In the 15-year period from 1993 to 2008, the AFTA tried to create a free trade zone by reducing tariffs by 0 to 5 percent. The mechanism envisaged by AFTA for implementation was the Common Effect Preferential Tariff (CEPT). Within the framework of AFTA, different dates were foreseen for the ASEAN member states to achieve the determined targets. The target date was 2002 for ASEAN-6, 2006 for Vietnam, 2008 for Laos and Myanmar, and 2010 for Cambodia.

(ASEAN-AADMER Work Programme, 2010; Allison & Taylor, 2017, p. 37). Moreover, ASEAN positioned NGOs as actors to provide inputs to the policy-making process in tackling non-traditional security threats, as seen in the ASEAN Socio-Cultural Community Action Plan (ASCC Plan of Action, 2012). With an emphasis on NGOs in combating non-traditional security threats, the member states demonstrated they tried to cooperate with non-state actors such as NGOs in ASEAN regional cooperation (*Jakarta Post*, 08.08.2012).

The political-security community blueprint envisaged the development of methods in the form of good offices, conciliation, and mediation for resolving disputes between member states (APSC Blueprint, 2009, p. 10). In addition, the blueprint identified various roles for ASEAN in the post-conflict period, such as providing humanitarian aid and promoting peace (APSC Blueprint, 2009, p. 11-12). These issues mentioned in the blueprint aimed to make ASEAN one of the leading players in conflict resolution and give ASEAN a more functional role in the post-conflict period.

ASEAN Socio-Cultural Community blueprint stated that the ASEAN member states should actively tackle environmental problems such as climate change (ASCC Blueprint, 2009, p. 14). The ASEAN Socio-Cultural Community blueprint promoted the sustainable use of marine areas, natural resources, biodiversity, water, and forests (ASCC Blueprint, 2009, p. 17-19). Based on these points, the following two considerations can be said: (i) in combating non-traditional security threats, the ASEAN Socio-Cultural Community blueprint complemented and supported the political-security community blueprint; (ii) collaboration statements and initiatives helped ASEAN dispel criticism that it lacks the vision to deal with non-traditional security threats (Martel, 2017, p. 552-553).

A dynamic and outward-looking region in an increasingly integrated and interdependent world

The political-security community blueprint envisaged that ASEAN would maintain constructive relations with actors interested in the region to ensure regional stability in Southeast Asia (APSC Blueprint, 2009, p. 14-15). With these constructive relations, ASEAN aimed to develop strong relations with non-regional actors on issues related to regional cooperation and achieve positive results from these relations. In this context, the East Asia Summit¹⁰ is the platform that enables ASEAN to develop strong relations with non-regional actors. The East Asia Summit has been a diplomatic platform where ASEAN discusses issues regarding traditional and non-traditional security threats with non-regional actors (Emmers, 2018, p. 362-363). Through the East Asia Summit, ASEAN sought to encourage great powers to act in accordance with ASEAN norms (such as mutual respect for sovereignty and territorial integrity and the prevention of the use of force) on issues related to regional issues such as the South China Sea (Caballero-Anthony, 2014, p. 571). In addition, the ASEAN member states wanted to express their priorities in the face of other actors within the framework of the East Asia Summit.

ASEAN Economic Community

The final goal that the Southeast Asian states wanted to achieve in the field of the economy was the ASEAN economic community (Narine, 2015, p. 174). The targets envisaged within the framework of the ASEAN economic community can be examined as follows:

A single market and production base: This point emphasized creating an integrated economic cooperation environment by eliminating national economic borders (AEC Blueprint, 2008). Thus, it aimed to meet the economic needs of producers and consumers without encountering any obstacles. The economic community blueprint recommended harmonizing customs procedures within the framework of the ASEAN Single Window to ensure the free movement of goods and the elimination of non-tariff barriers (AEC Blueprint, 2008, p. 6). Additionally, the blueprint included the removal of barriers to trade in services (AEC Blueprint, 2008). Based on these points, it can be said that the blueprint intended to strengthen economic liberalism in the ASEAN region. However, according to the blueprint, the member states' national economic capacities should be considered when implementing the economic liberalization process in regional economic cooperation within the framework of ASEAN (AEC Blueprint, 2008, p. 12).

¹⁰ The East Asia Summit is a dialogue mechanism that brings together ASEAN members and important actors of the Asia-Pacific region, such as Australia, China, India, Japan, New Zealand, the Republic of Korea, and the USA. On December 14, 2005, the first East Asia Summit was held in Kuala Lumpur. The EAS meetings are held after the annual ASEAN leaders' meetings. ASEAN takes the central role and leadership in the East Asia Summit, and traditional and non-traditional security issues such as food security, trade, economy, maritime security, and cooperation are discussed at these summits.

This point displayed that the AEC blueprint offered a state-centered perspective concerning economic liberalization.

A highly competitive economic region: This point aimed to strengthen ASEAN cooperation not only in the classical elements of the economy, such as goods and services, but also in other areas of the economy that have recently gained importance, such as financial services and intellectual property (AEC Blueprint, 2008). Thus, the blueprint desired that the ASEAN economic cooperation acquire a quality that supports economic innovation (AEC Blueprint, 2008, p. 19-23).

Equitable economic development: This point aimed to close the economic development gap between ASEAN-6 and VLCM, which was one of the most critical problems of ASEAN economic cooperation in the second half of the 1990s. The blueprint encouraged two points through the ASEAN Integration Initiative, which started in November 2000, to improve the economic development of VLCM countries: (i) to increase investments toward VLCM countries; (ii) to ensure the growth of private sector enterprises in VLCM countries (AEC Blueprint, 2008, p. 24-25). By focusing on the private sector and investments, the blueprint brought economic liberalization to the forefront of the economic development process of the VLCM countries (Murray, 2020, p. 48).

A region fully integrated into the global economy: This point predicted that integrating Southeast Asian countries into the global economy within the framework of ASEAN would bring more economic benefits. In this framework, the blueprint aimed that Southeast Asian states would act within the framework of ASEAN centralism while maintaining international economic relations (*Jakarta Post*, 07.04.2010). The ASEAN countries' decision-makers, who brought the blueprint to the agenda, wanted to achieve two important goals with a strong and common attitude within the framework of ASEAN: (i) to provide more output relative to bilateral economic relations; (ii) to be more effective in economic relations (Caouette & Côté, 2011, p. 32). Moreover, according to the blueprint, an integrated and outward-looking ASEAN with the global economy would be stronger in the economic sphere (AEC Blueprint, 2008).

The effects of the ASEAN economic community target on ASEAN economic cooperation can be analyzed in terms of economic growth, purchasing power parity, and intra-ASEAN and extra-ASEAN foreign direct investment (Roberts, 2012, p. 133-134; Yean & Das, 2015, p. 194; *Straits Times*, 02.01.2016; Azis, 2018, p. 4; Natalegawa, 2018, p. 165-168; Chen & Lombaerde, 2019, p. 737; Idris & Kamaruddin, 2019, p. 244).

Table 1. *Economic Growth Rate, 2004-2015¹¹*

Countries	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Brunei	0.5	0.4	4.4	0.6	-2.4	-1.8	2.6	3.4	0.9	-2.1	-2.3	-0.6
Cambodia	10.0	13.6	10.8	10.2	6.7	0.1	6.0	7.1	7.3	7.4	7.0	7.1
Indonesia	5.0	5.7	5.5	6.3	6.0	4.6	6.2	6.5	6.3	5.6	5.0	4.8
Laos	6.9	7.3	8.3	6.0	7.8	7.5	8.1	8.0	7.9	8.0	7.6	7.6
Malaysia	7.2	5.3	5.6	6.3	4.8	-1.5	7.4	5.3	5.5	4.7	6.0	5.0
Myanmar	13.8	13.6	13.1	12.0	10.3	10.5	9.6	5.6	7.3	8.4	8.7	7.1
Philippines	6.7	4.8	5.2	6.6	4.2	1.1	7.6	3.7	6.7	7.1	6.1	5.8
Singapore	9.5	7.4	8.9	9.1	1.9	-0.7	15.3	6.2	3.7	4.6	3.3	2.0
Thailand	6.3	4.2	5.0	5.4	1.7	-0.7	7.5	0.8	7.2	2.7	0.8	2.8
Vietnam	7.8	7.5	7.0	7.1	5.7	5.4	6.4	6.2	5.2	5.4	6.0	6.7
ASEAN	6.5	6.8	6.0	6.6	4.7	2.5	7.5	5.0	6.1	5.2	4.7	4.7
ASEAN-6	6.1	5.3	5.6	6.4	4.4	1.9	7.5	4.9	6.2	5.0	4.3	4.3
VLCM	9.5	9.6	9.0	8.7	7.2	6.7	7.4	6.2	6.1	6.5	6.9	6.9

(Source: ASEAN, 2016a; the ASEAN Secretariat, 2016b, p. 43).

¹¹ "ASEAN GDP growth is calculated as a weighted average using the PPP-GDP share used in the April 2016 IMF-WEO Database" (ASEAN, 2016a; the ASEAN Secretariat, 2016b, p. 43).

As can be seen in Table 1, the ASEAN countries made significant progress in economic growth between 2003-2015, except for the 2008 economic crisis and the following two years. Notably, VLCM countries achieved a positive economic growth rate. This case indicates that the ASEAN economic community goal was successful to some extent in reducing the difference in economic development between ASEAN-6 and VLCM.

The share of consumer goods in regional trade increased from around 20 percent in 2003 to almost 40 percent in 2015. Most of the consumer goods in the regional market were subject to zero or very low tariffs, and consumers' welfare increased as access to low-cost and diverse foreign products became easier. This situation shows that individual consumers also gained positive benefits from the process. Figure 1 reveals a steady decline in the proportion of the ASEAN population living on less than \$1.25 a day. The population living under \$1.25 a day fell from 47 percent in 1990 to just under 14 percent in 2015.

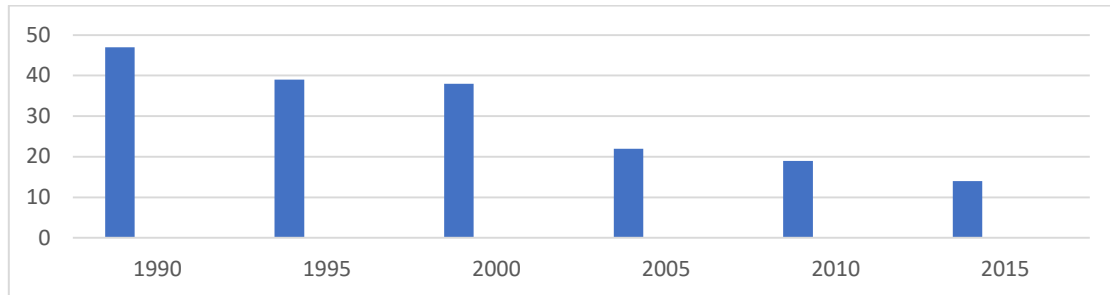

Figure 1. PPP-1 Population living under \$1.25 per day (%), ASEAN Totals, 1990-2015 (Source: ASEAN, 2017a; the ASEAN Secretariat, 2017b, p. 21)

Figure 2 represents that intra-ASEAN and extra-ASEAN foreign direct investment increased significantly. In 2015, the date set for the community target, intra-ASEAN foreign direct investment was US\$22.232 billion, extra-ASEAN foreign direct investment was US\$ 98.586 billion, and the total was US\$120.818 billion. Figure 2 indicates that intra-ASEAN foreign direct investment remained low compared to extra-ASEAN foreign direct investment.

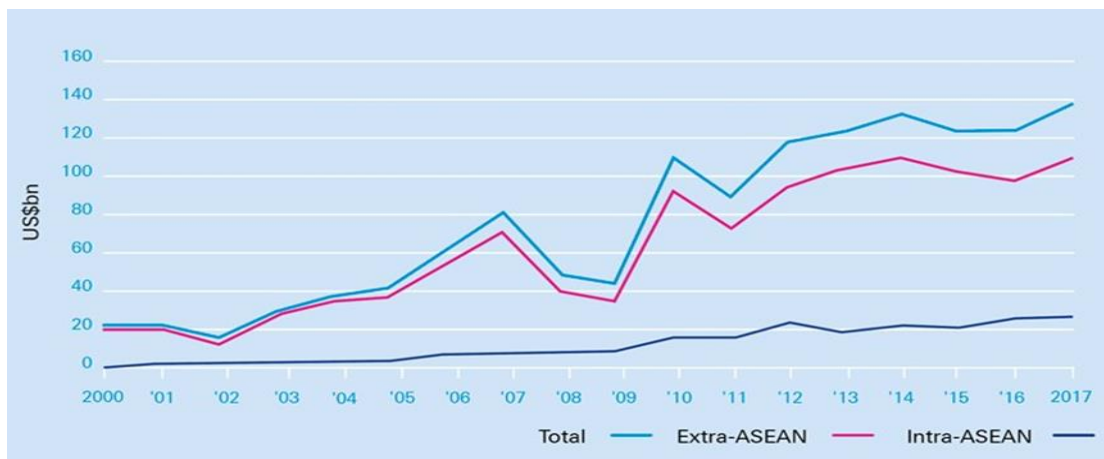

Figure 2. Intra-ASEAN and extra-ASEAN Foreign Direct Investment (billion USD), 2000-2017 (Source: ASEAN, 2018a; the ASEAN Secretariat, 2018b, p. 43)

Tariffs for more than 99 percent of products on the Common Effective Preferential Tariff (shortly, CEPT list) were reduced to the range of 0 to 5 percent. VLCM made significant progress in the implementation of the CEPT. Furthermore, these positive economic points regarding the reduction of tariffs indicate that there was significant progress in achieving common economic gains (such as implementing financial liberalization).

ASEAN was successful at various levels in dealing with the economic development gap. While Cambodia and Vietnam reached remarkable achievements in economic growth, Laos and Myanmar achieved positive economic growth momentum, although not as much as Cambodia and Vietnam. Hence, the gap between ASEAN-6 and VLCM in terms of Gross Domestic Product (GDP) narrowed. While the GDP gap between ASEAN-6 and VLCM was more than five times in 1999, this gap was only 2.7 in 2016.

The decline regarding the difference in development, GDP, and income inequality between the ASEAN-6 and the VLCM demonstrates that ASEAN economic cooperation has yielded beneficial results.

Six percent of foreign direct investment flows in the global economy in 2015 occurred in the ASEAN region. The EU and the USA, which contributed 15-20 percent of foreign investments every year, were ASEAN's two most important sources of foreign investment. ASEAN achieved remarkable growth and by 2015 was the fourth largest actor in global trade after the United States, China, and Germany. Within the framework of integration into the global economy, the Chiang Mai Initiative (CMI) became multilateral and included a \$120 million swap agreement. The multilateralism of the CMI indicated ASEAN had developed functional cooperation in terms of obtaining economic benefits from great powers. As ASEAN integrated into the global economy, multinational foreign direct investment in the region increased, and local enterprises gained more experience. The most apparent indicator of ASEAN's integration into the global economy was the signing of free trade agreements between ASEAN and great powers in the global economy, such as China, India, South Korea, Japan, New Zealand, and Australia.

Challenges in the Practice

ASEAN encountered some problems that prevented the full implementation of the idea of the political-security and economic community. This section analyzes these issues separately for the political-security community and the economic community.

Challenges for ASEAN Political-Security Community (APSC)

According to some scholars (see Hassan, 2015, p. 313), the ASEAN political-security community goal was successful, and ASEAN had turned into a security community, as it had eliminated the possibility of war between member states in the Southeast Asian region. However, it can be said that ASEAN's political and security cooperation did not fully evolve into a community, or community awareness did not develop until 2015. The reasons for this can be listed as follows:

Even though political-security and socio-cultural community blueprints tried to establish cooperation between states and non-state actors such as NGOs in combating non-traditional security threats, ASEAN states failed to cooperate with non-state actors such as NGOs in practice. The reason why cooperation could not be established is that, in practice, the member states positioned the ASEAN cooperation as a purely state-centered formation. In practice, non-state actors were seen as players who could be involved in the community-building process as long as member states and technical conditions allowed (Murray, 2020, p. 54). For instance, ASEAN failed to take full advantage of the NGOs in tackling non-traditional security threats such as environmental issues (Allison & Taylor, 2017, p. 34). The NGOs could have played a supportive role in preventing environmental pollution by informing the region's people about the disadvantages of global warming. The reasons why non-state actors could not be influential in ASEAN cooperation can be listed as follows:

First, there was uncertainty about how to strengthen communication between member states and non-state actors in ASEAN cooperation (Lim, 2015, p. 278). This uncertainty caused the inability of non-state actors, such as NGOs with expertise in specific issues, to be effective actors that will provide input to the decision-making process in ASEAN cooperation. Second, in practice, ASEAN countries tended to view non-state actors as actors who would make ASEAN better known among the regions' people (Collins, 2008, p. 327-328). This attitude of the member states resulted in non-state actors being in a secondary position rather than being political actors who often provide inputs to the ASEAN cooperation. Third, in Southeast Asia, which is frequently exposed to natural disasters, there was a lack of coordination between ASEAN member states and non-state actors, such as NGOs, regarding disaster management. This lack of coordination was because NGOs could not fully cooperate with member states at the beginning of the natural disaster process, but after a while they learned the behaviors developed by member states (Allison & Taylor, 2017, p. 36).

The ASEAN norms, such as respect for sovereignty and non-interference, sometimes emerged as an obstacle to implementing the goals in the ASEAN community-building process. Even though the political-security community blueprint specified the fight against non-traditional security threats as one of the areas of cooperation, there were significant problems at the point of implementing this collaboration. First of all, the implementation dimension of most of the mentioned areas of cooperation in combating non-traditional security threats fell within the sphere of national sovereignty of the ASEAN member states (Narine, 2018, p. 75). Due to the sensitivity of the member states regarding sovereignty, progress

was slow on issues such as harmonizing environmental policies outlined in the draft and data sharing. For example, the lack of legal measures on environmental issues made it difficult to implement the goal of combating non-traditional security threats such as environmental problems (Idris & Kamaruddin, 2019, p. 242-244). Therefore, a mismatch emerged between the desire of member states to preserve their sovereignty and the motivation to achieve the political-security community goal in ASEAN cooperation (Narine, 2018, p. 79; Yukawa, 2018, p. 310).

Combating non-traditional security threats like natural disasters requires strong material resources and technology. However, most ASEAN countries did not allocate strong financial resources to combating non-traditional security threats and had limited capacities in terms of technical expertise. More importantly, the member states could not develop a strong political will to deal with non-traditional security threats, although it was stated in the blueprint (Varkkey, 2014, p. 65-81). Even though Singapore informed Indonesia about the location of the fires in accordance with the agreement on transboundary haze pollution, the Indonesian government did not take any significant steps to combat fires in practice. As a result, the practical validity of the cooperation developed in the fight against non-traditional security threats and other areas depended on the concrete actions of the member states (Sukma, 2015, p. 416). Indonesia's behavior indicated that the national perceptions and actions of the member states could harm the progress of ASEAN cooperation (Quayle, 2013, p. 58-59).

Although the political-security community blueprint envisaged the development of methods such as conciliation and mediation for resolving disputes between member states, ASEAN was ineffective in some conflicts. One of the most prominent examples was the Preah Vihear¹² dispute between Thailand and Cambodia. In an environment where ASEAN strengthened the political-security cooperation in the theoretical framework in line with its vision of the political-security community, it was expected to be more effective in resolving the Preah Vihear conflict in practice (Seah, 2009, p. 212). Even though Hassan (2015, p. 316) stated ASEAN is a dialogue mechanism for the continuation of amity between member states in a conflict such as this, ASEAN failed to meet the expectation that it would be more active within the framework of the political-security community ideal. The following developments can be listed as indicators of ASEAN's ineffectiveness:

Cambodia's attempt to solve the dispute in the context of international order mechanisms, such as the United Nations Security Council, rather than regional diplomacy, displayed that ASEAN was ineffective in addressing the concerns of a member state (Narine, 2018, p. 70). Despite Cambodia's request for assistance within the framework of the ASEAN way, ASEAN's demand to resolve Cambodia's dispute with Thailand through bilateral negotiations rendered ASEAN ineffective (So, 2015, p. 170). Indonesia, the term president of ASEAN, attempted to resolve the dispute by taking an active stance, but Thailand's unwillingness to respond to Indonesia's initiatives invalidated diplomacy, and ASEAN could not establish an environment for dialogue or negotiation (Quayle, 2013, p. 64-65). At the ASEAN Summit in May 2011, Singapore argued ASEAN should maintain the principle of non-interference. According to Singapore, Indonesia's active initiative could put ASEAN in a difficult situation, such as the risk of failure and conflict (Narine, 2018, p. 70-71).

These points demonstrated that the role of ASEAN in the conflict resolution process was limited due to the principle of non-interference and the member states' attitudes. Moreover, methods such as goodwill, reconciliation, and mediation expressed in previous documents and the political-security community blueprint could not be implemented during the conflict. As a matter of fact, the change of administration in Thailand, rather than the ASEAN cooperation, was influential in losing the place of the Preah Vihear conflict on the agenda and reducing the tension between Thailand and Cambodia.

The South China Sea was another dispute concerning the political-security dimension of ASEAN cooperation. Natalegawa stated this dispute was one of the most important problems that could lead to instability in Southeast Asia (Storey, 2015, p. 317). Even though this dispute had the potential to cause chaos and instability, within the framework of the political-security community, the ASEAN states could

¹² The Preah Vihear dispute arose due to Thailand's claim of sovereignty over an ancient temple within the borders of Cambodia. The International Court of Justice stated in 1962 that the temple was under Cambodian sovereignty. The Thai government made the issue political when the temple began participating in the World Heritage List in 2008. The occupation of a pagoda (the name given to the religious buildings of Buddhists) in the conflict zone by Thai soldiers increased the tension between the parties. For both Thailand and Cambodia, this tension resulted in the death of some soldiers and the displacement of civilians, and the temple was slightly damaged (Narine, 2018, p. 67-68).

not develop a common stance on the establishment of a code of conduct against China, which is a party to the conflict. The reason for the lack of solidarity in cooperation in practice was the different attitudes of the member states. Indeed, the security perceptions of the member countries regarding the South China Sea issue differed. The South China Sea dispute was a serious national security issue for Vietnam and the Philippines, while it was a secondary agenda item for Malaysia and Brunei. Thus, different points of view on the South China Sea issue in ASEAN cooperation created a pluralistic situation. More importantly, Thailand, Myanmar, Laos, and Cambodia emphasized economic and political ties with China (Storey, 2015, p. 319-320). For example, in 2011, Cambodia received \$1.19 billion in foreign direct investment from China. Beijing-based foreign direct investment caused the Phnom Penh government to attach importance to relations with China instead of prioritizing ASEAN political-security cooperation (Sato, 2013, p. 104-105). In this period, Cambodia's call for the dispute to be handled bilaterally and for ASEAN to remain neutral caused ASEAN not to develop a common attitude towards China (Emmers, 2018, p. 365).

Based on the points analyzed above, it can be said that the cooperation that ASEAN states tried to develop in the South China Sea conflict was limited due to the problems and divisions among themselves (Quayle, 2013, p. 74). The divisions among the ASEAN states resulted in ASEAN's inability to issue a joint statement at the 45th ASEAN Summit held under the presidency of Cambodia on 9-13 July 2012. Due to the different approaches of the member states on the South China Sea, ASEAN has not been able to issue a joint statement after an ASEAN Summit for the first time in its history. Another reason why ASEAN could not publish a joint statement was that Cambodia, which wants to gain economic interests from China, supported China's strategy of keeping the South China Sea issue away from multilateral platforms. This situation displayed that if any of the ASEAN member states did not share the same or similar opinion as other member states, ASEAN cooperation would remain in uncertainty.

After ASEAN failed to develop a common will on the South China Sea issue, ASEAN countries agreed on a six-point memorandum with the initiatives of Indonesian Foreign Minister Marty Natalegawa (*Jakarta Post*, 07.02.2013). According to Mahbubani and Sng (2017, p. 180), the six-point regulation emerged due to the desire of political decision-makers to strengthen ASEAN cooperation. Nevertheless, this regulation did not put forward any significant actions for implementation; it only repeated standard ideas, such as the non-use of force and the peaceful resolution of disputes. Thus, it can be said that this document was a regulation aimed at protecting the prestige of ASEAN, whose reputation was damaged due to its inability to publish a joint statement. If the member states had a real will to strengthen ASEAN political-security cooperation, after the ASEAN summit, other member states should have supported some initiatives, notably the Philippines' call for an action plan within the ASEAN framework. Nonetheless, some member states did not support the Philippines' call for an action plan within the framework of ASEAN.

On the other hand, in recent years, the Beijing administration has announced China is ready to start negotiations on the code of conduct in the South China Sea. The reason for this change in China's approach is that it wants to avoid disrupting relations with ASEAN and create the impression that it is a compromise actor on the issue of the South China Sea. Hence, the decisive factor on the way to the formation of the code of conduct has been the will of China rather than the attitude of ASEAN (Storey, 2015, p. 320).

Challenges for ASEAN Economic Community

According to Cuyvers, Chen, and Lombaerde (2019, p. 612), the ASEAN member states realized that the target year 2015 was a very close date for achieving the AEC target and began to see 2015 as a stage in the progress of cooperation rather than a final date. Indeed, as with the implementation aspect of the APSC, some problems prevented the full implementation of the AEC goal. These problems were related to the sensitivities of the member states regarding sovereignty and national borders and the state-centered definition of the process.

In practice, the member states did not take the necessary steps on specific issues, such as implementing the flow of goods, services, and capital specified in the AEC blueprint. For example, due to the shortage of economic resources, Vietnam could not establish strong collaboration with other ASEAN countries in implementing the issues set out in the AEC blueprint (Yean & Das, 2015, p. 197). Therefore, ASEAN states ignored that regional economic cooperation would be mutually beneficial (Thuzar, 2015, p. 198). The lack of consensus on the circulation of goods and services among some member states was a

significant obstacle to establishing a single market and production base outlined in the economic community blueprint (Murray, 2020, p. 48). So, in practice, the lack of common will on some issues related to the AEC became a significant problem (Caballero-Anthony, 2014, p. 579-580). Based on these points, Denis Hew (2015, p. 225) wrote the leaders of ASEAN did not have a real will to create a single market like the EU.

The ASEAN countries were reluctant to create institutions independent of member states in the community-building process (Soesastro, 2015, p. 217-220) because the member states thought that an independent institution would mean them giving up their national sovereignty/authority. Therefore, an independent institution could not be established to reduce the development gap and implement other economic cooperation activities in the ASEAN cooperation. In the process, the ASEAN way, which is based on flexible cooperation, became dominant (Cuyvers, 2019, p. 698). The effectiveness of the ASEAN way, which emphasizes a non-legally binding form of cooperation, also continued in the community-building process (Hew, 2015, p. 224). For example, due to the flexibility of the ASEAN way, ASEAN's dispute resolution mechanism did not become a powerful instrument (Narine, 2018, p. 63-64). The member states' preference for the World Trade Organization (WTO) instead of resolving disputes within the framework of ASEAN damaged the spirit of regional cooperation in the context of the AEC. In terms of institutional characteristics, the weak structure of ASEAN negatively affected the implementation dimension of the community-building process in Southeast Asia.

As analyzed earlier, ASEAN wanted to create an economic relationship model that supports innovation. However, other member states, except Singapore, did not allocate remarkable resources to technology, science, or innovation (Pitsuwan & Yoon, 2016, p. 55). This case caused the economic relations between ASEAN countries to rely on classical elements of the economy, such as trade in goods and labor-intensive products, rather than innovation and technology (Chen & Lombaerde, 2019, p. 747). The trade-based nature of economic relations failed to provide significant economic growth and created a middle-income trap risk for ASEAN countries (Pitsuwan & Yoon, 2016, p. 55). Moreover, despite substantial improvements in tariff reduction, non-tariff barriers have increased significantly in ASEAN regional cooperation since 2000 (Yates, 2019, p. 237). Nevertheless, the ASEAN countries made little progress in combating non-tariff barriers (Yean & Das, 2015, p. 194). These problems posed a significant obstacle to the diversification and strengthening of ASEAN economic cooperation.

As previously analyzed, with the admission of Vietnam, Laos, Cambodia, and Myanmar in the 1990s, two groups (relatively wealthy ASEAN-6 members and underdeveloped VLCM) emerged within ASEAN in terms of economic indicators. Within the framework of the AEC blueprint, even though the gap between ASEAN-6 and VLCM in terms of GDP and poverty indicators decreased, there were differences between ASEAN-6 and VLCM in terms of income, education, health expenditures, and economic development rate (McGillivray, Feeny, Iamsiraroj, 2015, p. 96). The economic differences damaged the efforts of the member states to build the ASEAN economic community (Idris & Kamaruddin, 2019, p. 239) because although the ASEAN countries tried to implement the points outlined in the blueprint, it took time for them to develop a common attitude within the blueprint. The economic differences between member states made it difficult to establish stronger practical cooperation in constructing the AEC (Quayle, 2013, p. 66; Soesastro, 2015, p. 220).

Following the 2008 economic crisis, governments in Indonesia, the Philippines, Laos, and Cambodia prioritized local products, and protectionist trends emerged. Due to the recession in the aftermath of the crisis, the Philippines indicated it would move slowly to reduce tariffs on economic products such as rice and sugar (Nair, 2011, p. 258). Given the protectionist trends in other countries during the same period, this was not something unique only to the ASEAN countries. However, it is noteworthy that such developments negatively affected the capacity of the member states to adapt to the process within the framework of the AEC.

ASEAN signed free trade agreements with the great powers to mitigate the negative effects of the 2008 economic crisis. However, in practice, it was difficult and time-consuming to implement some of the ASEAN free trade agreements in all ASEAN countries simultaneously (Nair, 2011, p. 257). Some free trade agreements, such as the agreement between ASEAN and India, had a complex nature and different rules of origin. This circumstance led to the fact that the positive impact of these regulations on the construction of the ASEAN economic community was not immediately visible (Yean & Das, 2015, p. 195).

The AEC blueprint also concerned the private sector and non-state actors. Therefore, at the point of effective implementation of the blueprint, there had to be an exchange of information between ASEAN and non-state actors. However, businesspeople in the ASEAN member states did not have much awareness of the AEC process (Narine, 2018, p. 60). Furthermore, the ASEAN member states sometimes did not pay the required attention to transparency, such as stopping the publication of scorecards, which was one of the crucial documents regarding economic cooperation, after 2012 (Pelkmans, 2019, p. 623-624). The limitation of information sharing with the public restricted the access of non-state actors, such as businesses, to knowledge in the economic community-building process to a certain extent (Yean & Das, 2015, p. 193-194). More importantly, due to this disconnect between businesses and the ASEAN economic community-building process, the contribution of businesses to the AEC process was minimal.

Some of the ASEAN members did not ratify some of the agreements signed to put the AEC goals into practice (Narine, 2018, p. 59-61). In other words, due to the flexible cooperation style of the ASEAN way, the member states did not take the necessary steps in practice. In addition, the current regulations on the liberalization of trade in services within the framework of ASEAN remained insufficient, and efforts were made to achieve the liberalization of trade in services through unilateral initiatives (*Straits Times*, 08.05.2014). As mentioned before, the blueprint stated that progress in the free movement of economic products would depend on the national capacity of the member states. This situation caused significant differences in the free movement of economic products between the member countries and led to the fact that the liberalization of intra-service trade was not at the desired level in regional economic cooperation (*Straits Times*, 02.01.2016).

Conclusion

This study concluded that even though there were problems in political-security and economic cooperation, the cooperation developed by ASEAN in the field of the economy was relatively more successful when compared to the political area. In other words, Southeast Asian countries achieved more concrete outputs in the economic field in the ASEAN community-building process. Within the framework of the community goal developed in the field of economics, the ASEAN member states achieved three following outputs: (i) The ASEAN member states achieved remarkable economic growth, and with the effect of this positive economic growth, the GDP gap between ASEAN-6 and VLCM decreased. (ii) The ASEAN member states reduced tariffs on CEPT-listed products and made significant progress in subjecting most consumer goods to zero or low tariffs. (iii) Foreign direct investment intra-ASEAN and extra-ASEAN increased, and ASEAN states signed free trade agreements with great powers within the framework of integrating into the global economy.

This study reached that ASEAN was ineffective in the political-security field because the member states did not show a strong will in the face of political and security-related issues. For example, ASEAN could not develop effective cooperation on the South China Sea issue. The reason for this ineffectiveness was that some member states, such as Malaysia and Brunei, did not perceive the South China Sea issue as an important security issue for themselves as much as other member states, such as Vietnam and the Philippines. This situation led to the fact that ASEAN failed to take strong action and develop harmonious cooperation on such a highly strategic issue as the South China Sea. Similarly, even though the development of methods such as conciliation and mediation were envisaged to resolve disputes, ASEAN was ineffective in the Preah Vihear dispute, which was an example of low-intensity conflict and was not related to non-regional forces, between Thailand and Cambodia. The reason for ASEAN's ineffectiveness was Singapore's view that ASEAN should not get involved in the dispute. Another example is that although Singapore informed Indonesia about the location of forest fires, a significant problem in non-traditional security threats, Indonesia did not take the necessary steps to implement.

This study revealed that the bilateral relations of some member states with non-regional powers played an important role in the ineffectiveness of ASEAN. The ASEAN member states, especially VLCM, which have a medium-sized economy and need foreign aid/investments, prioritized developing economic relations with China. Due to the negative attitude of Cambodia, which has strong economic relations with China, ASEAN could not issue a joint statement after the 2012 summit. For this reason, the fact that the VLCM prioritized economic relations with China eliminated the possibility of ASEAN taking a strong stance on issues such as the South China Sea issue, to which China is a party.

Another reason why ASEAN did not become an influential actor in the community-building process was the absence of independent institutional structures from member states and the fact that ASEAN

cooperation did not have a binding character on member states. In this context, ASEAN's inability to act in the face of the many problems faced in the community-building process was closely related to two main issues. First, ASEAN's dispute resolution mechanism did not function independently of the member states. Second, there were no legally binding agreements and mechanisms in ASEAN cooperation. In the community-building process, the reason for the institutional and methodological weakness of ASEAN was that the member states were sensitive about sovereignty and stuck to the principle of non-interference; therefore, they did not want to delegate some of their authority to ASEAN. The failure of member states to take the necessary steps on the flow of goods, services, and capital and the slow progress in harmonizing environmental policies and data sharing reflected the sensitivity regarding the transfer of sovereignty and authority.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*ASEAN Regionalism in the 21st Century: A Review of the Community-Building Process (2003-2015)*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document analysis is examined in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References

- ASEAN-AADMER Work Programme. (2010). Retrieved from: <https://cil.nus.edu.sg/databasecil/2010-2015-asean-agreement-on-disaster-management-and-emergency-response-work-programme/>.
- ASEAN. (2016a). Retrieved from: https://asean.org/storage/2012/05/ASEAN-Statistic-Yearbook-2015_r.pdf.
- The ASEAN Secretariat. (2016b). ASEAN statistical yearbook 2015. Retrieved from: https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2016/10/ASEAN-Statistical-Yearbook-2015_small_size.pdf.
- ASEAN. (2017a). Retrieved from: https://asean.org/storage/2012/05/ASEAN_MDG_2017.pdf.
- The ASEAN Secretariat. (2017b). ASEAN statistical report on millennium development goals 2017. Retrieved from: http://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2017/08/ASEAN_MDG_2017.pdf.
- ASEAN. (2018a). Retrieved from: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2018/12/ASEAN-Key-Figures-2018.pdf>.
- The ASEAN Secretariat. (2018b). ASEAN key figures 2018. Retrieved from: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2018/12/ASEAN-Key-Figures-2018.pdf>.
- Aggarwal, Vinod K., & Chow, Jonathan T. (2010). The perils of consensus: how ASEAN's meta-regime undermines economic and environmental cooperation, *Review of International Political Economy*, 17(2), 262-290.
- Allison, L., & Taylor, M. (2017). ASEAN's 'people-oriented' aspirations: civil society influences on non-traditional security governance. *Australian Journal of International Affairs*, 71(1), 24-41.
- ASCC Plan of Action. (2012). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=the-asean-socio-cultural-communityascc-plan-of-action.
- AEC Blueprint. (2008). ASEAN economic community blueprint. Retrieved from: <https://asean.org/wpcontent/uploads/archive/5187-10.pdf>.
- APSC Blueprint. (2009). ASEAN political-security community blueprint. Retrieved from: <https://asean.org/wpcontent/uploads/images/archive/5187-18.pdf>.
- ASCC Blueprint. (2009). ASEAN socio-cultural community blueprint. Retrieved from: <https://asean.org/wpcontent/uploads/archive/5187-19.pdf>.
- Azis, I. J. (2018). ASEAN economic integration: quo vadis? *Journal of Southeast Asian Economies*, 35(1): 2-12.
- Caballero-Anthony, M. (2014). Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. *The Pacific Review*, 27(4), 563-584.
- Caouette D., & Côté, D. B. (2011). Ripe for a new Asian multilateralism? ASEAN and contemporary regional dynamics. *European Journal of East Asian Studies*, 10(1), 5-36.
- Chen, L., & Lombaerde, P. D. (2019). ASEAN between globalization and regionalization. *Asia Pacific Business Review*, 25(5), 729-750.
- Collins, A. (2008). A people-oriented ASEAN: a door ajar or closed for civil society organizations? *Contemporary Southeast Asia*, 30(2), 313-331.
- Cuyvers, L. (2019). The 'ASEAN way' and ASEAN's development gap with Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam: a critical view. *Asia Pacific Business Review*, 25(5), 683-704.
- Cuyvers, L., Chen, L., Lombaerde P. D. (2019). 50 years of regional integration in ASEAN. *Asia Pacific Business Review*, 25(5), 609-618.
- Emmers, R. (2018). Unpacking ASEAN neutrality: The quest for autonomy and impartiality in Southeast Asia. *Contemporary Southeast Asia*, 40(3), 349-370.
- Hassan, M. J. (2015). Trust-building in Southeast Asia: what made it possible? In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 313-316). Singapore: ISEAS.

- Hew, D. (2015). Towards an ASEAN economic community by 2015. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 221-225). Singapore: ISEAS.
- Jakarta Post* (08.08.2003).
- Jakarta Post* (07.04.2010).
- Jakarta Post* (08.08.2012).
- Jakarta Post* (07.02.2013).
- Idris, A., & Kamaruddin, N. (2019). Challenges and opportunities; lessons for ASEAN post 50. Idris Aida & Nurliana Kamaruddin (Eds.), *ASEAN Post-50: Emerging Issues and Challenges* (pp. 239-247). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Lim, M. (2015). Civil society and the ASEAN community. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 278-283). Singapore: ISEAS.
- Mahbubani, K., & Sng, J. (2017). *The ASEAN miracle: a catalyst for peace*. Singapore: Ridge Books.
- Martel, S. (2017). From ambiguity to contestation: discourse(s) of non-traditional security in the ASEAN community. *The Pacific Review*, 30(4), 549-565.
- McGillivray, M., Feeny, S., & Iamsiraroj S. (2015). Understanding the ASEAN development gap. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 95-98). Singapore: ISEAS.
- Murray, P. (2020). Managing security: reimagining ASEAN's regional role. *Asian Studies Review*, 44(1), 44-60.
- Nair, D. (2011). ASEAN's core norms in the context of the global financial crisis: is the crisis a catalyst for institutional development? *Asian Survey*, 51(2), 245-267.
- Narine, S. (2015). ASEAN in the twenty-first century: a sceptical review. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 172-175). Singapore: ISEAS.
- Narine, S. (2018). *The new ASEAN in Asia-Pacific & beyond*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.
- Natalegawa, M. (2018). *Does ASEAN matter? a view from within*. Singapore: ISEAS.
- Pelkmans, J. (2019). Understanding the ASEAN economic community: pragmatism versus conceptualism. *Asia Pacific Business Review*, 25(5), 619-636.
- Pitsuwan, S., & Yoon, K. (2016). Working towards ASEAN unity: an interview with Surin Pitsuwan. *Harvard International Review*, 37(2), 55-57.
- Quayle, L. (2013). *Southeast Asia and the English School of International Relations: a region theory dialogue*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Ravenhill, J. (2008). Fighting irrelevance: an economic community 'with ASEAN characteristic'. *The Pacific Review*, 21(4), 469-488.
- Roberts, C. B. (2012). *ASEAN regionalism: cooperation, values and institutionalization*. Abingdon: Routledge.
- Sato, K. (2013). The rise of China's impact on ASEAN conference diplomacy: a study of conflict in the South China Sea. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 2(2), 95-110.
- Seah, D. (2009). The ASEAN charter. *The International and Comparative Law Quarterly*, 58(1), 197-212.
- Severino, R. C. (2006). *Southeast Asia in search of an ASEAN community: insights from the former ASEAN secretary-general*. Singapore: ISEAS.
- So, S. (2015). The Cambodia-Thailand conflict: a test for ASEAN. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 169-171). Singapore: ISEAS.
- Soesastro, H. (2015). Implementing the ASEAN economic community blueprint. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 217-220). Singapore: ISEAS.
- Storey, I. (2015). South China Sea: glacial progress amid on-going tensions. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 317-320). Singapore: ISEAS.
- Straits Times* (13.11.1997).
- Straits Times* (21.04.1998).
- Straits Times* (21.07.2003).
- Straits Times* (05.12.2005).
- Straits Times* (08.05.2014).
- Straits Times* (02.01.2016).
- Sukma, R. (2015). ASEAN beyond 2015: the imperatives for further institutional changes. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 413-417). Singapore: ISEAS.
- Thuzar, M. (2015). Thinking and feeling ASEAN: the challenges of integration and identity. In Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (pp. 198-202). Singapore: ISEAS.
- Varkkey, H. (2014). Regional cooperation, patronage and the ASEAN agreement on transboundary haze pollution. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 14(1), 65-81.
- Yates, R. (2019). *Understanding ASEAN's role in Asia-Pacific order*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Yean, T. S., & Das, S. B. (2015). The ASEAN economic community and conflicting domestic interests: an overview. *Journal of Southeast Asian Economies*, 32(2), 189-201.
- Yukawa, T. (2018). The ASEAN way as a symbol: an analysis of discourses on the ASEAN norms. *The Pacific Review*, 31(3), 298-314.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu çalışma Güneydoğu Asya'da bölgeselleşmenin bir örneği olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (kıısaca, ASEAN) 21. yüzyılda siyasi-güvenlik, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda topluluk kurma kararına yön veren temel motivasyonları, topluluk hedefinin içeriğini ve uygulamaya dönük yansımalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

ASEAN, 1990'larda Güney Çin Denizi, Bölgesel Hava Kirliliği, Doğu Timor ve 1998-1999 Asya Ekonomi Krizi şeklinde sıralanabilecek güvenlik ve ekonomi alanındaki sorunlar karşısında kayda değer bir varlık ortaya koyamamıştır. ASEAN'ın bu etkisizliğinin nedeni, çevre sorunları gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle nasıl mücadele edileceğine dair bir vizyona sahip olmamasıdır. Bu noktadan hareketle, 2000'li yılların başında ASEAN üye devletleri siyasi-güvenlik, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda topluluk kurma kararı olarak ASEAN bölgeselleşmesini içerik yönünden genişletmeyi ve güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Siyasi-güvenlik topluluğu hedefi çerçevesinde, ASEAN üye devletleri, Güney Çin Denizi sorununda yakın istişareler geliştirmeyi ve ortak önlemler belirlemeyi amaçlamıştır. Üye devletlere karşı ayrılıkçılığı bir tehdit olarak tanımlayan ASEAN; insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama, silah kaçakçılığı, deniz korsanlığı ve siber suçlar gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle mücadelede iş birliği yapılacağını belirtmiştir. Geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle mücadelede ASEAN, yöntem olarak çalışma grupları oluşturulmasını, yasal düzenlemelerin yapılmasını, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulmasını ve müdahale mekanizmalarının geliştirilmesini öngörmüştür. Bir diğer husus, siyasi-güvenlik topluluğu vizyonunun üye devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl çözümü için uzlaşma ve arabuluculuk şeklinde yöntemler geliştirileceğini belirtmesi ve ASEAN'a çatışma sonrası süreç için insani yardım sağlama ve barışı teşvik etme şeklinde roller yüklemesidir. Bu noktalardan hareketle şunlar söylenebilir: (i) Siyasi-güvenlik topluluğu çerçevesinde, güvenlik alanındaki iş birliğinin konu bazında çeşitlendirilmesi, 21. yüzyılda ASEAN bölgeselleşmesinin önemli bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır; (ii) Barışı teşvik etme ve insani yardım sağlama gibi rollerle ASEAN'ın çatışma çözümü sürecinde daha işlevsel bir aktör hâline gelmesi hedeflenmiştir.

Ekonomik topluluk vizyonu, ulusal ekonomik sınırların önündeki engelleri tamamen ortadan kaldırarak bütünleşmiş bir ekonomik pazar oluşturmayı hedeflemiştir. Ekonomik ürünlerin serbest dolaşımının sağlanması ve tarife dışı engellerin kalkması için ASEAN Tek Penceresi kapsamında gümrük prosedürlerinin uyumlaştırılması öngörülmüştür. Plan, ulusal ekonomik sınırlar ortadan kaldırılırken, üye devletlerin ulusal ekonomik kapasitelerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, ekonomik topluluk hedefi çerçevesinde, ASEAN, son dönemde önem kazanan finansal hizmetler ve fikri mülkiyet alanlarında iş birliğini güçlendirmeyi, ASEAN-6 ile Vietnam, Laos, Kamboçya ve Myanmar (kıısaca, VLKM) arasındaki ekonomik gelişmişlik açığı kapatmayı ve ASEAN'ın küresel ekonomi ile bütünleşmesini hedeflemiştir. Bu noktalardan hareketle, ASEAN bölgeselleşmesinin ekonomik boyutuna ilişkin şu tespitler yapılabilir: (i) Ekonomik liberalleşme ön plana çıkarılmış ancak ekonomik liberalleşmeye devlet merkezli bir anlayış çerçevesinde vurgu yapılmıştır; (ii) Finansal hizmetler ve fikri mülkiyet alanında iş birliğini güçlendirme iradesi, ASEAN iş birliğinin ekonomik yeniliği destekleyen bir nitelik kazandığını göstermektedir. (iii) Küresel ekonomi ile bütünleşmiş bir ASEAN'ın ekonomik alanda daha fazla kazanç sağlayacağı varsayılmıştır.

Uygulamaya baktığımızda, ekonomi açısından, ASEAN ülkeleri, 2008 ekonomik krizi ve izleyen iki yıl hariç, ekonomik büyüme açısından kayda değer ilerlemeler kaydetmiş ve ASEAN-6 ile VLKM arasındaki GSYİH farkı azalmıştır (1999'da ASEAN-6 ve VLKM arasındaki fark beş kat daha fazlayken bu fark 2016'da sadece 2,7 olmuştur). Bölgesel pazardaki tüketim mallarının çoğu sıfır veya çok düşük tarifelere tabi olmuş dolayısıyla tüketicilerin refahı artmış ve günde 1,25 doların altında yaşayan ASEAN nüfusunun oranı 1990'da yüzde 47 olurken, bu oran 2015'te yüzde 14'ün altına düşmüştür. Ortak Etkili Tercihli Tarife listesindeki ürünlerin yüzde 99'undan fazlası için tarifeler yüzde 0-5 aralığına inmiş, ASEAN içi ve ASEAN dışı doğrudan yabancı yatırım önemli ölçüde artmış ve 2015 yılında küresel ekonomideki doğrudan yabancı yatırım akışının yüzde altısı ASEAN bölgesinde gerçektelemiştir.

Diğer yandan siyasi-güvenlik topluluğu açısından incelendiğinde, bazı üye devletlerin müdahale etmeme ilkesine öncelik vermesi nedeniyle ASEAN, Tayland ve Kamboçya arasındaki Preah Vihear anlaşmazlığında etkisiz kalmıştır. ASEAN, Güney Çin Denizi meselesinde anlaşmazlığa taraf olan Çin'e karşı davranış kurallarının oluşturulması konusunda ortak bir tavır geliştirememiş ve tarihinde ilk kez bir ASEAN Zirvesi (9-13 Temmuz 2012 tarihlerinde Kamboçya'nın başkanlığında yapılan 45. ASEAN

Zirvesi) sonrası ortak bildiri yayımlayamamıştır. Bunun nedeni, ASEAN üye devletlerinin Güney Çin Denizi konusundaki güvenlik algılarının/kaygılarının farklı olmasıdır. Bir diğer neden, Kamboçya'nın Güney Çin Denizi konusunda ASEAN iş birliğine destek vermemesidir. Kamboçya'nın ASEAN çerçevesinde iş birliğine destek vermemesinde Çin'den aldığı ekonomik yardımlar ve yatırımlar önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca ASEAN ülkeleri, geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle mücadeleye güçlü bir finansal kaynak ayırmamış ve teknik uzmanlık açısından sınırlı kapasiteye sahip olmuştur. Geleneksel olmayan güvenlik tehditleriyle mücadele sürecinde taslak planda belirtilen çevre politikalarının uyumlaştırılması ve veri paylaşımı gibi konulardaki ilerleme üye devletlerin egemenlik konusundaki hassasiyetleri nedeniyle yavaş seyretmiştir. Dolayısıyla, üye devletlerin egemenliği koruma arzusu ile siyasi-güvenlik topluluğu kurma motivasyonu arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkmıştır.

Ekonomik topluluk hedefinde birtakım ilerlemeler sağlansa da Vietnam gibi bazı üye devletler ekonomik kaynak sıkıntısı gerekçesiyle -ekonomik topluluk planında belirtilen hedeflerin uygulanması noktasında- diğer ASEAN ülkeleriyle güçlü iş birliği tesis etmemiştir. Uyuşmazlık çözüm mekanizmasının zayıflığı nedeniyle, üye devletler kendi aralarındaki ekonomik anlaşmazlıkları ASEAN bağlamında çözmek yerine Dünya Ticaret Örgütüne götürmeyi tercih etmiştir. Tarife indirimindeki önemli gelişmelere rağmen tarife dışı engeller önemli ölçüde artmış ve ASEAN ekonomik iş birliği yenilik ve teknolojiden ziyade mal ticareti ve emek yoğun ürünler gibi ekonominin klasik unsurlarına dayanmıştır. Ayrıca, devlet dışı aktörlerin ASEAN ekonomik iş birliği sürecine katılımı sınırlı olmuş ve hizmet ticaretine ilişkin mevcut düzenlemeler yetersiz kalmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, siyasi-güvenlik ve ekonomik iş birliği alanında sorunlar olmakla birlikte, ASEAN bölgeselleşmesinin ekonomik boyutunun siyasi alan ile karşılaştırıldığında görece daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. ASEAN ekonomik iş birliği, üye devletlerin ekonomik büyüme açısından kayda değer ilerlemeler kaydetmesi, tarifelerin indirilmesi ve ASEAN içi ile ASEAN dışı yabancı yatırımın artması gibi somut çıktılar elde etmesi nedeniyle, siyasi-güvenlik alanındaki iş birliği ile kıyaslandığında daha başarılı olmuştur. Hem ekonomi alanındaki somut çıktılar hem de üye devletlerin ekonomik açıdan daha fazla kazanç elde etmek istemeleri, 21. yüzyılda ASEAN bölgeselleşmesinin ekonomik temelli bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Çalışma, ASEAN'ın siyasi-güvenlik alanında etkisiz kalmasının nedeninin üye devletlerin ulusal güvenlik algılarının farklı olması (bazı üye devletlerin Güney Çin Denizini kendileri için önemli bir güvenlik sorunu olarak görmemesi gibi) ve müdahale etmeme ilkesi nedeniyle ASEAN'ın ikili sorunlar karşısında güçlü bir dayanışma ortaya koyamaması olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmaya göre, ASEAN'ın etkisiz kalmasında üye devletlerden bağımsız kurumsal yapıların olmaması etkili olmuş ve bağımsız kurumsal yapıların kurulamamasında üye devletlerin egemenlik ve yetki devri konusundaki hassasiyetleri belirleyici olmuştur.

Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi: Geleneksel Güvenlik Yaklaşımına Geri Dönüş Mü?

Fulya KÖKSOY¹ ve Nurcan CEYHAN²

Öz

Geleneksel ve çağdaş şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulan güvenlik olgusunun ulusal ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelere koşut olarak analiz birimi, seviyesi ve boyutlarının dönüşüme uğradığı bilinmektedir. Salt askeri güce vurgu yapan geleneksel anlayışın sınırlarının genişlemesi ile ekonomiden insan haklarına kadar birçok meselenin güvenliğin konusu hâline geldiğine, güvenikleştirildiğine veya güvenlikdışlaştırıldığına şahit olunmaktadır. Mevzubahis ortamda geleneksel güvenlik anlayışının aşınmaya uğradığı ve çağdaş güvenlik yaklaşımına doğru artan bir eğilimin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası sistem dâhilinde ortaya çıkan sorunlar, devletlerin sorunlar karşısındaki eylem ve politikaları ile devlet savunmasının, askeri güç ve kapasitenin yeniden önem kazandığı örnek olaylarla da karşılaşılmaktadır. Hint-Pasifik bölgesinde son zamanlarda yaşanan gelişmeler, bölgesel alt sistemdeki mevcut düzene yönelik tehdit algıları ve bölge ülkelerinin tutum ve tepkileri bahsi geçen görüşü doğrular niteliktedir. Bu bağlamda güvenlik kaygıları nedeniyle bölgede aktif bir politika izlemeye çalışan Japonya'nın Aralık 2022'de yayımlanmış olduğu belgelerde somutlaşan Yeni Güvenlik Stratejisi ile dikkat çekici adımlar attığı görülmektedir. Genel olarak Rusya, Kuzey Kore ve Çin'in eylemlerinden algılanan tehdide ve güvensizlik durumuna işaret eden belgelerde askeri güce ve kapasiteye olan vurgu ile geleneksel güvenlik anlayışının çağdaş güvenlik yaklaşımını aşarak tekrar önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Yeni Güvenlik Stratejisi, Geleneksel Güvenlik, Çağdaş Güvenlik

Japan's New Security Strategy: A Return to the Traditional Security Approach?

Abstract

It is known that the unit of analysis, level, and dimensions of the security phenomenon, which is subjected to a binary distinction as traditional and contemporary, has been transformed in parallel with the developments in the national and international arena. With the expansion of the boundaries of the traditional understanding that emphasizes military power, it is witnessed that many issues ranging from the economy to human rights have become the subject of security, securitized or de-securitized. In this environment, it is seen that the traditional understanding of security is being eroded and there is an increasing tendency towards a contemporary security approach. There are, however, situations in which state defense, military power, and capacity regain importance due to problems emerging within the international system and the actions and policies taken by states in response to those problems. In this context, it is seen that Japan, which is trying to pursue an active policy in the region due to security concerns, has taken remarkable steps with its New Security Strategy embodied in the documents published in December 2022. The documents, which generally point to the threat and insecurity perceived from the actions of Russia, North Korea, and China, emphasize military power and capacity, and it is understood that the traditional understanding of security has regained importance by exceeding the contemporary security approach.

Key Words: Japan, New Security Strategy, Traditional Security, Contemporary Security

Atf İçin / Please Cite As:

Köksoy, F. ve Ceyhan, N. (2023). Japonya'nın yeni güvenlik stratejisi: geleneksel güvenlik yaklaşımına geri dönüş mü?. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 775-785. doi:10.33206/mjss.1256631

Geliş Tarihi / Received Date: 26.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.03.2023

¹ Doç. Dr. - Batman Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, fulyakoksoy@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6915-5620

² Arş. Gör. - Batman Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, ceyhannurcann@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9087-6780

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve uluslararası sistemin çok kutupluluğa evrilmesine paralel olarak 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası gündemi işgal eden birçok farklı sorunun güvenliğin konusu hâline geldiği görülmektedir. Bu durum çağdaş güvenlik yaklaşımı olarak adlandırılan kuramsal çerçevenin güvenlik çalışmalarında öne çıkmasına, geleneksel güvenlik anlayışının ise etkinliğini kaybettiği yönündeki savların artış göstermesine neden olmaktadır. Kuramsal olarak söz konusu savların bir anlamda doğruluk payı bulunmakla birlikte fiiliyata bakıldığında devletlerin güvenlik kaygıları nedeniyle sergilemiş oldukları eylem ve politikaları geleneksel güvenliğin henüz miadını doldurmadığına işaret etmektedir.

Realizm üzerine temellenen, salt askeri güvenliğe ve savunmaya vurgu yapan geleneksel güvenlik anlayışının dar olduğu ifade edilen kapsamı çağdaş güvenlik yaklaşımı ile daha geniş bir perspektife taşınmaktadır. Çağdaş güvenlik yaklaşımında askeri unsurların yanı sıra ekonomiden siyasal alana kadar çeşitli başlıkların güvenlik kapsamında ele alındığı bilinmektedir. Bu doğrultuda 1980 sonrası ortaya çıkan eleştirel kuramlara ait altyapıların kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Çağdaş güvenlik yaklaşımı özellikle Kopenhag Okulu bünyesinde yeni bir boyut kazanmaktadır. Ana hatları ile bakıldığında Kopenhag Okulu'nun güvenlik olgusuna üç temel alt başlık ile katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel ve askeri olmak üzere güvenlik alanının beş farklı sektöre ayrıldığı; söylem dâhilinde herhangi bir konunun güvenlik alanına taşınmasını veya güvenlik alanından çıkarılmasını ifade eden güvenikleştirme ile güvenlikdışılaştırma kavramsallaştırmalarının inşa edildiği, coğrafi açıdan yakın olan devletlerin birbirlerine yönelik tehdit algılarını öne çıkaran Bölgesel Güvenlik Kompleksi kavramının literatüre kazandırıldığı görülmektedir.

Son yıllarda çağdaş güvenlik yaklaşımının çağın sorunlarına daha elverişli bir çerçeve sunduğu ifade edilmesine rağmen geleneksel güvenlik anlayışına işaret eden, ulusal ve uluslararası alanda gözlemlenen çeşitli atılımlar ile karşılaşılmaktadır. Geleneksel ve çağdaş güvenlik anlayışları kapsam ve boyut olarak birbirlerinden farklılaşmakla birlikte devletlerin güvenlik politikaları bağlamında çeşitli önermelerin girift bir şekilde kullanıldığı örnekler de görülmektedir. Özellikle Hint-Pasifik kıtasında yaşanan güncel gelişmelerin güvenlik yaklaşımları noktasında hibrit nitelikte dikkate değer dönüşümlere sebebiyet verdiği ifade edilmektedir.

Hint-Pasifik'te Çin ve Kuzey Kore'nin eylem ve politikaları neticesinde bölge ülkelerinin güvenlik kaygılarının zirve noktasına çıktığı gözlemlenmektedir. Bir yandan Kuzey Kore'nin nükleer silah denemeleri, diğer yandan Çin'in bölgesel ve uluslararası sistemdeki siyasi duruşu, Tayvan ile ilişkisi ve bu yönde atacağı olası adımların kaygı uyandırması bölgesel alt sistemde yer alan devletlerin güvenlik stratejilerinde değişime gitmelerini tetiklemektedir. Bu bağlamda Japonya'nın Aralık 2022'de yayımlanmış olduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi, Ulusal Savunma Stratejisi ve Savunma Geliştirme Programı'ndan oluşan Yeni Güvenlik Stratejisi'nin önem arz ettiği görülmektedir.

Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nın ardından esasen pasifist bir politikayı benimsediği, söz konusu politikanın anayasal metinler kapsamında somutlaştırıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte düşük yoğunlukta da olsa Japonya'nın peyderpey askeri savunmasını artırma stratejisi benimsediği görülmektedir. Bu durum yayımlanan üç metinden de anlaşılacağı üzere ülkenin geleneksel güvenliği öne çıkaran bir eğilim içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Japonya'nın çağdaş güvenlik anlayışına kıyasla geleneksel güvenliğe ağırlık veren nitelikte savunma ve güvenlik politikası izlemesi, Hint-Pasifik bölgesel alt sisteminde yaşanan gelişmelere paralel olarak şekillenmektedir. Rusya'nın uluslararası hukuku göz ardı eden eylemleri ile Ukrayna'ya yönelik saldırısının Çin ile Tayvan arasında da benzer bir durumu oluşturma riski taşıması, Kuzey Kore'nin bölgesel güvenliği tehdit etmesi gibi olaylar Japonya'nın salt askeri güvenliği öne çıkarmasına, bir yandan da Kopenhag Okulu'nun temel söylemlerinden Bölgesel Güvenlik Kompleksi'ne konu olacak atılımlarda bulunmasına alan açmaktadır.

Bu kapsamda söz konusu çalışmada öncelikle geleneksel güvenlik ile çağdaş güvenlik olgularına yer verilerek güvenliğin 20. yüzyıl itibarıyla değişen doğasına yönelik genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Kuramsal çerçevenin genel hatlarının sunulmasının ardından Japonya'nın Aralık 2022'de yayımlanmış olduğu, Yeni Güvenlik Stratejisi olarak ifade edilen metinler ele alınmaktadır. Geleneksel-çağdaş güvenlik kuramları ekseninde ülkenin güvenlik stratejisinin analizi yapılarak, bölgesel sistemden ve sistemin revizyonist nitelikte eylemlere girişen aktörlerinden kaynaklanan tehdit algılarına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi ile geleneksel güvenlik anlayışına bir anlamda geri dönüşü amaçladığı savunulmaktadır.

Kuramsal Çerçeve: Geleneksel Güvenlikten Çağdaş Güvenliğe

Muğlak doğası olan ve sınırları belirli tek bir tanımı bulunmayan (Wolfers, 1962), farklı tarihsel aralıklarda farklı analiz birim ve düzeylerini sorunsallaştıran ve farklı dinamikleri ele alan güvenlik olgusu içinde bulunulan ulusal, bölgesel ve uluslararası bağlamlara göre şekillenmektedir. Bu doğrultuda güvenlik anlayışının mevcut kuramsal çerçevelerden de etkilenecek argüman ürettiği ve dönüşüm geçirdiği bilinmektedir.

Güvenlik çalışmalarının temeli olarak görülen ve ağırlıklı olarak realizmin çıktılarını benimseyen geleneksel güvenlik anlayışının mevcut uluslararası sistemin şekil aldığı 1945 sonrası süreci -Soğuk Savaş dönemi- domine ettiği görülmektedir. Yekpare bir ontolojiye sahip olmayan realizmin klasik ve neorealizm olarak bilinen alt sınıflandırmaları, güvenliğe duyulan ihtiyacın temel gerekçesini farklı dinamikler üzerinden açıklama yoluna gitmektedir. Klasik realizmde insan doğasının kötücül olmasına, neorealizmde ise sistemin yapısal bir unsur olarak görülen anarşik niteliğine vurgu yapılmaktadır. Bunun yanı sıra realizmde genel olarak devletin temel aktör olarak benimsendiği, gücün doğrusal olarak askeri güç ile eş tutulduğu ve güvensizliğin temel nedeninin -ulusal veya uluslararası bağlamda- üst otoriteye duyulan ihtiyaç olduğu görülmektedir. Günümüz güvenlik anlayışının bölgesel ve uluslararası sistem ile doğrudan ilişkili doğası, geleneksel güvenliğe dair çalışmalarda neorealizmin ağırlık kazanmasına neden olmaktadır. Neorealist kurama göre anarşi ile karakterize edilen uluslararası bir sistemde temel aktör olarak devletler görülmekle birlikte uluslararası örgütler veya bireysel aktörler gibi devlet dışı birimlerin de sisteme içkin oldukları kabul edilmektedir. Uluslararası sistemi domine eden, düzenleyen, sınırlayan, yaptırımları belirleyen bir hukuki çerçevenin bulunmaması her aktörün öznel çıkarları doğrultusunda eylemde bulunmasına neden olmaktadır. Bu durum sistemin anarşik yapısının devamlı olarak pekiştirilmesine yol açmaktadır (Waltz, 1959). Devletlerin kendilerini güvende görebilmeleri için güçlerini artırma yoluna gitmeleri ise Herz'in (1950) kavramsallaştırdığı "güvenlik ikilemi" olarak adlandırılan duruma sebebiyet vermektedir.

Neorealist kurama göre devletlerin anarşik nitelik atfedilen uluslararası sistem dâhilinde hayatta kalabilmek ve güvenliklerini sağlayabilmek için güçlerini devamlı olarak artırmaları sistemde yer alan diğer devletlerin kendi güvenliklerine yönelik tehdit algılarını da şekillendirmekte, kontrolsüzce güç kapasitelerini geliştirmelerine ve nihai olarak güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Herz, 1950). İnşacıların da dikkat çektikleri üzere devletlerin güç kapasitelerinin gerçek maddi değerinin veya güç artırımı ile hedeflenen asıl amacın ne olduğundan ziyade söz konusu atılımların diğer devletlerce nasıl algılandıkları bu bağlamda daha çok önem kazanmaktadır. Devletlerin birbirlerine atfettikleri niteliklerin, birbirlerinden kaynaklanan tehdit algılarının temel belirleyiciler olarak görülmelerine neden olmaktadır (Wendt, 2016, s. 38-40). Zira büyük bir yıkıma sebep olan iki dünya savaşının devletlerin birbirlerinden algıladıkları tehditler ile eylemlerinin karşı tarafta neden olduğu yanlışlar dolayısıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu durum sistemin yapısal unsuru olarak öne çıkarılan anarşinin yanı sıra devletlerarası etkileşimin ve algıların ne derece büyük öneme sahip olduğuna işaret etmektedir (Jervis, 2017).

Devletler kendilerinin diğer devletler üzerinde yaratmış oldukları tehdiye kıyasla, onlardan algıladıkları tehdiye karşı daha fazla farkındalığa sahip olmaktadır (Buzan, 2015). Devletlerin eylemlerinin rasyonel bir şekilde değerlendirilememesi, güvenliklerini sağlayabilmek adına attıkları her adımın diğer devletlerce kendi güvenliklerine tehdit olarak algılanması kısır bir döngü yaratmaktadır. Böylece devletlerin güç kapasitelerini artırmalarına ve geri dönülmez bir yola girmelerine neden olmaktadır (Herz, 1950). Wendt (1995) devletlerin kendilerini güvende hissetmemeleri nedeniyle silahlanmaya ve güçlerini artırmaya başladıklarını, diğer devletlerin bu durumu kendileri için tehdit olarak algılayıp aynı eğilim içerisine girdiklerini ve silahlanmaya başladıklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte yazarın devletlerin diğer devletlerin güvende hissedebilecekleri nitelikte eylem ve politikalara girişmesi durumunda silahlanma yarışının durulacağına ve güvenlik toplumunun ortaya çıkabileceğine ilişkin bir savunuda bulunduğu da görülmektedir.

Realist kuram üzerine bina edilen, askeri güç odaklı anlayış zamanla -özellikle de iki kutuplu uluslararası sistem yapısının çok kutupluluğa doğru dönüşümüyle birlikte- değişime uğramaya başlamıştır. Zira güvenliğe konu olan unsurların çeşitlenmesi ve çoğalması, geleneksel güvenlik anlayışının sorgulanması ile devleti ve askeri temaları önceleyen güvenlik anlayışı yeterli gelmemeye başlamıştır. Ancak söz konusu dönüşüm keskin ve hızlı bir şekilde değil, aşama aşama kaydedilmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda ekonomiye ve çevre sorunlarına yönelik kaygıların gündeme oturmasına kadar güvenliğin dar alanından çıkmakta direndiği görülmüş, 1980'lerin sonlarına kadar askeri güce olan vurgu devam etmiştir (Buzan, 2015, s. 27). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber ulusal ve uluslararası nitelikteki gelişmelerin, güvenliği

sağlanması gereken aktörler ile söz konusu aktörlere yönelik tehditlerin artması nedeniyle güvenlik çalışmalarına yeni bir solugun getirilmesi gereği duyulmuştur. Küreselleşme olgusunun da etkisiyle salt devlet odaklı yaklaşımın aşılması güvenlik anlayışının konusu hâline gelen özne, nesne ve tehditleri çeşitlenmiştir (Bilgin, 2005).

Güvenlik alanında yaşanan dönüşüm ulusal, bölgesel ve uluslararası sistemde yaşanan olaylardan etkilenerek gerçekleşmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu uluslararası düzenin sonlanması ile beraber, güvenliğin sorunsallaştırdığı meselelerin içeriğine yönelik ciddi tartışmalar yaşanmıştır (Baldwin, 1995; Buzan, 2015; Haftendorn, 1991). Devleti temel alan ve realizmden beslenen geleneksel anlayışın hâkim olduğu güvenlik alanında analiz birimlerinin çoğalması, ekonomiden iklim değişikliğine kadar oldukça geniş bir yelpazede yeni güvenlik meselelerinin benimsenmeye başlaması ile çağdaş güvenlik yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Çağdaş güvenlik yaklaşımı, uluslararası sistemi ve ilişkileri analiz eden kuramlar ile de doğru orantılı bir şekilde gelişmiştir. Geleneksel güvenlikte nasıl ki realist temalar ağırlıktaysa farklı kuramların argümanlarına paralel bir şekilde güvenliğin doğasının, analiz birimleri ile seviyelerinin de çeşitlendiği görülmüştür. Bu bağlamda 1990 sonrası süreçte uluslararası ilişkilerde öne çıkan eleştirel ve post-pozitivist kuramlar, Kopenhag Okulu gibi yaklaşımlar güvenlik anlayışının geçirdiği dönüşüme kuramsal altyapı sağlamıştır. Bu ise salt askeri ve devlet odaklı güvenlik anlayışının aşılarak siyasal, ekonomik, toplumsal seviyelerde farklı temaların güvenliğin sorunsalı hâline getirilmesini kolaylaştırmıştır.

Çağdaş güvenlik yaklaşımı için en önemli kuramsal çerçeveyi Kopenhag Okulu sunmaktadır. Okul esasen güvenliğin kapsam alanının genişletilmesi amacını benimsemektedir. Bu bağlamda güvenliğin sektörel açıdan dağılımı, bölgesel güvenlik alanları ve güvenikleştirme olmak üzere üç temel önermeden bahsetmektedir (Yılmaz, 2017, s. 108). Wæver ve Buzan gibi isimlerin öne çıktığı Kopenhag Okulu'na göre güvenlik anlayışı birçok farklı sektörü ihtiva ederek, güvenikleştirme-güvenlikdışılaştırma kavramsallaştırmalarını üreterek ve bölgesel güvenlik kompleksi olarak adlandırılan kuramı sunarak güvenlik anlayışını derinden dönüşüme uğratmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışının devlet temelli ulusal güvenliğe ve askeri alana odaklanması nedeniyle inşa etmiş olduğu dar kapsamlı çerçeve bu sayede aşılmaya çalışılmaktadır (Buzan vd., 2009).

Çağdaş güvenlik anlayışına kabataslak olarak bakıldığında öncelikle beş temel sektör şeklinde ifade edilen askeri, toplumsal, ekonomik, siyasal ve çevresel alanları kapsayacak şekilde güvenliğin sınırlarının genişletildiği anlaşılmaktadır (Buzan, 2015, s. 38). Sektörel çeşitlenme yoluna gidilmesine istinaden çağdaş güvenlik yaklaşımlarının genel olarak derinleştirmeciler ile genişletmeciler olarak adlandırılan iki alt kategoriye ayrıldığı görülmektedir (Krause ve Williams, 1996, s. 229). Derinleştirmeciler güvenliğe konu olan aktör ve öznelerin artışına vurgu yaparken (Buzan, 2015), genişletmeciler aktörlerin yanı sıra karşılaşılan tehditlerin ve tehdit kaynaklarının farklılaşmasına işaret etmektedir (Ullman, 1983).

Çağdaş güvenliğin önemli bir çıktısı olarak görülen bir diğer kavramsallaştırmayı "güvenikleştirme" oluşturmaktadır. İlk olarak Wæver (1995) tarafından formüle edildiği bilinen kavram, söylemi öne çıkararak güvenliğin eylemden ziyade sözel olarak inşa edildiğine dikkatleri çekmektedir. Güvenikleştirme özünde bir konunun güvenliğin alanına taşınmasını, güvenlik sorunu hâline getirilmesini ifade ederken güvenikleştirmenin öteki ucunda yer alan güvenlikdışılaştırma belirli bir meselenin güvenlik alanının dışına çıkarılmasına atıfta bulunmaktadır. Çağdaş güvenlik yaklaşımı kapsamında önem arz eden son husus ise güvenliğin bölgesellik boyutuna yapılan vurgudur. Bu noktada Buzan (1995) güvensizlik durumunun ve tehlike algısının içinde bulunulan coğrafya ile yakından ilgili olduğundan, coğrafi açıdan birbirlerine yakın veya uzak konumda olan devletler arasındaki ilişki üzerine bina edilebileceğinden bahsetmektedir.

Devletlerin güvenlik kaygıları içinde buldukları uluslararası sistemin yapısı, aktörleri ve dinamiklerine bağlı olarak şekillenmektedir. Uluslararası sistemin yanı sıra bölgesel alt sistemlerin, bölgesel seviyedeki dinamiklerin de önemli etkilerde bulunduğu bilinmektedir. Coğrafi açıdan birbirlerine yakın olan aynı bölgesel alt sistemde yer alan devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri, birbirlerinden uzakta konumlanan devletlere kıyasla farklılık göstermektedir (Buzan 2015, s. 158). Bu bağlamda devreye bölgesel aktörler, dinamikler, sorunlar ve kaygılar girmektedir. Bölgesel alt sistemler temelinde bir ülkenin ulusal güvenliğinin bulunduğu bölgedeki diğer ülkelerden ayrı olarak düşünülmemesi, devletlerin birbirleri ile olan etkileşimleri neticesinde ortaya çıkan ve Kopenhag Okulu'nun argümanı olan bölgesel güvenlik kompleksine işaret etmektedir (Buzan, 2015, s. 60). Buzan ve Wæver (2003, s. 44) her bölgenin kendine özgü dinamikleri ve güvenlik kaygıları olacağı için güvenliğin bölgesel alanlar temel alınarak ele alınmasını önermektedir. Ayrıca bölgesel güvenlik kompleksinin ortak güvenlik tehditlerine sahip devletlere atıfta

bulduğunu, askeri ve siyasal boyutlara sahip bir kuram olduğunu ifade etmektedir. Ortak güvenlik sorunlarına sahip olan devletlerin birbirleri olmadan söz konusu güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturamayacağını savunmaktadır.

Bölgesel güvenlik kompleksinin bölgesel alt sistemler dâhilindeki güvenlik olgusuna vurgu yapması, çağdaş güvenlik yaklaşımları ekseninde güvenliği tehdit eden tutum ve eylemlerin içinde bulunulan bağlamdan hareketle sınırlandırılmasına, güvenlik kaygılarının genellemelerden ziyade daha özele indirgenmiş bir şekilde dikkate alınmasına imkân vermektedir. Mevzubahis durum Hint-Pasifik'te son yıllarda olası bir statüko değişimine işaret eden askeri nitelikteki gelişmelere de dikkat çekmektedir. Hint-Pasifik ve Doğu Çin Denizi'nde yaşanan gelişmeler, bölgesel alt sistemin dönüşümüne yönelik adımlar, bölgesel güvenliği ve ilgili bölgede yer alan devletlerin kendi güvenliklerini de etkilemektedir. Özellikle Japonya'nın diğer bölge ülkelerinin eylemlerinden algılamış olduğu tehdit ve güvenlik kaygıları, ülkenin güvenlik stratejisinde dönüşüme gitmesine neden olmaktadır. Bu durum benimsenen güvenlik kuramlarında da bir dönüşümü tetikleyerek, güvenlik odaklı yeni tartışmaların ortaya çıkmasına alan açmaktadır.

Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi

Japonya II. Dünya Savaşı'ndan bu yana güvenlik alanında meydana gelen dramatik değişiklikler karşısında diplomatik gücünü ve savunma kabiliyetini artırma, Japonya-ABD İttifakı'nı temel dayanak noktası olarak benimseyip diğer ülkelerle iş birliğini genişletme ve derinleştirme yoluna giderek uluslararası barışı ve güvenliğini korumaya çalışmıştır. Bununla birlikte Tokyo yönetiminin anayasa uyarınca salt savunma odaklı bir politika sürdürme ve diğer ülkeler için tehdit oluşturan bir askeri güç hâline gelmeme temel ilkesine bağlı kaldığı görülmüştür. Japonya'nın savaş sonrası güvenliğine temel teşkil eden Anayasa'nın 9. maddesi, gücün genel olarak bir dış politika ve özeldede ise uluslararası anlaşmazlıkları çözme aracı olarak kullanılmayacağını altını çizmiştir (The Constitution of Japan, 1947). Potansiyel savaş kaynaklarına sahip olamayan Japonya'nın söz konusu niteliği, bir taraftan ABD'nin bölgesel alt sistemdeki eylemlerine herhangi bir engel oluşması durumunu ortadan kaldırmış diğer taraftan Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ABD ile iş birliği içerisinde bulunan, bölgesel alt sistemde yer alan diğer ülkelerin de tehdit algılamalarının sonlanmasına hizmet etmiştir (Baba, 2019). Japonya'nın bahsi geçen statüsüne karşın yıllar itibarıyla savunmasına ve güvenliğine yönelik muğlak nitelikte ve deyim yerindeyse revizyonist adımlar attığı görülmüştür. Bu noktada 16 Aralık 2022 tarihinde kabul edilen, bölgesel alt sistem dâhilindeki güvenlik kaygılarını ve sorunlarını ele alan üç boyutlu Yeni Güvenlik Stratejisi'nin milat niteliği taşıdığı savunulmuştur.

Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi "Ulusal Güvenlik Stratejisi (*National Security Strategy*), Ulusal Savunma Stratejisi (*National Defense Strategy*) ve Savunma Geliştirme Programı (*Defense Buildup Program*)" olmak üzere üç belgeye dayanmaktadır. 2013 yılından bu yana ilk kez revize edilen ve II. Dünya Savaşı'ndan günümüze en dikkat çeken savunma programını ortaya koyan Ulusal Güvenlik Stratejisi özgür ve açık kurallara dayalı bir uluslararası düzenin temel ilkelerini aktif bir şekilde korumak, statükoyu zorla değiştirmeye yönelik tek taraflı girişimlerle mücadele etmek ve somut anlamda savunma odaklı bir duruş geliştirmek noktasında atılan kararlı bir adımı temsil etmektedir (Pohlkamp, 2023). Japonya strateji ile Rusya'nın Ukrayna'yı işgali de dâhil olmak üzere bölgesel ve küresel güvenlik ortamındaki önemli değişikliklere ve tehditlere ilişkin tepkisini ortaya koymaktadır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Hint-Pasifik bölgesinde bir dizi güvenlik sorununun yaşandığını; Doğu ve Güney Çin Denizi'nde korsanlık, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması ve doğal felaketler gibi meselelerle karşılaşıldığının altını çizmektedir. Diğer taraftan Çin'in savunma harcamalarının, nükleer ve füze yetenekleri dâhil askeri gücünü kapsamlı bir şekilde artırmasının, Senkaku Adaları çevresindeki karasuları ve hava sahası ihlallerinin, Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki girişimlerinin Japonya'nın ulusal güvenliğine ilişkin önemli tehdit unsurlarından olduğu belirtilmektedir. Çin'in Japon karasularına balistik füzeler fırlatmak da dâhil olmak üzere Tayvan'ı çevreleyen deniz ve hava sahasındaki askeri faaliyetlerini yoğunlaştırmasının ve son yıllarda güçlenen Çin-Rusya stratejik iş birliği çerçevesinde iki ülkenin donanma gemileriyle seyrüsefer ve Japonya civarında bombardıman uçaklarıyla tatbikat yapmasının Japonya üzerinde endişe yarattığı ifade edilmektedir. Ayrıca Kuzey Kore'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uygun bir şekilde kitle imha silahlarının ve balistik füzelerinin tasfiyesini eksiksiz bir şekilde gerçekleştirmediğine, aksine füze teknolojilerinde ve operasyonel yeteneklerinde hızlı bir ilerleme kaydettiğine de yer verilmektedir. Kuzey Kore'nin askeri faaliyetlerinin ve füze teknolojilerindeki hızlı gelişmenin Japonya'nın ulusal güvenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır (National Security Strategy of Japan, 2022).

Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında geleneksel-askeri nitelikteki temalara ek olarak çağdaş güvenlik yaklaşımına konu olacak çeşitli dinamiklerden bahsedildiği de görülmektedir. Bu noktada iklim değişikliği, bulaşıcı hastalıklar gibi küresel tehditlere yönelik önlemlerin alınması gerektiğine ve siber tehditlere atıfta bulunmaktadır. Kritik öneme sahip altyapılara yönelik sınır ötesi siber saldırıların ve dezenformasyonun yayılması yoluyla gerçekleşen bilgi savaşının arttığına, siber tehdit öğelerinin yoğunluklu olarak kullanılmaya devam edileceğine odaklanılmaktadır. Ayrıca strateji dâhilinde kısmi de olsa çevresel ve insani güvenliğe yer verildiği görülmektedir (National Security Strategy of Japan, 2022).

Güvenlik kaygısı duyulan devlet eylemlerinin ve güvenlik alanına dâhil edilen sektörlerin yanı sıra strateji çerçevesinde özellikle iki temel hedef üzerine odaklanılmaktadır. İlkinin ülkenin caydırıcılık yeteneğini güçlendirmek, ikincisini ise olası bir çatışma durumunda öz savunma güçlerinin (*self-defense forces*) savaşa hazır olmasını sağlamak oluşturmaktadır. Bununla beraber, diplomasi yoluyla Japonya için arzu edilen güvenlik ortamının proaktif bir şekilde oluşturulacağı ve savunma yeteneklerine sahip olunması ile diplomasi temellerinin güçleneceğinin altı çizilmektedir. Savunma odağının, güçlü diplomatik tavırla birleşmesi ulusal ve uluslararası politikada önemli bir yeniliğe işaret etmektedir (National Security Strategy of Japan, 2022).

Yeni Güvenlik Stratejisi kapsamında ülkenin savunma harcamalarına yönelik birtakım niceliksel verilere yer verilmektedir. Bu bağlamda Japonya savunma bütçesini GSYİH'nın %1'i ile sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte NATO standartlarına uygun şekilde savunma harcamalarının artırılması ve 2027 yılında savunma bütçesinin GSYİH'nın %2'sine kademeli olarak çıkarılması planı ortaya konulmaktadır (Galic, 2022). Nitekim bu husus, Japonya'nın savunma bütçesine 315 milyar dolar daha eklemesine ve askeri harcamalar konusunda ABD ve Çin'den sonra üçüncü sıraya yerleşmesine imkân vermektedir. Karşı saldırı yetenekleri edinme ve savunma bütçesini beş yıl içinde GSYİH'nın %2'sine çıkarma taahhüdü verilmesi bir önceki güvenlik stratejisine kıyasla önemli bir farklılığı teşkil etmektedir. ABD'nin saldırı yeteneğine güvenen Japonya'nın uzun süredir karşı saldırı yeteneği geliştirme konusuna mesafeli durduğu bilinmektedir. Yeni Ulusal Savunma Stratejisi'nde, Japonya'nın kurmayı ve artırmayı planladığı savunma yeteneklerinin hem Japon-ABD ittifakının caydırıcılık ve müdahale yeteneklerini güçlendirmesine hem de ortak paydada bir araya gelinen diğer ülkelerle iş birliğinin geliştirilmesine yol açacağı savunulmaktadır (Galic, 2022). Öyle ki revize edilen güvenlik stratejisi, mevcut ve gelecekteki müttefiklerine Hint-Pasifik'te bir müttefik ve stratejik ortak olarak Japonya'ya güvenebileceklerini, yeni bir güvenlik ve iş birliği düzleminin mümkün olduğunu göstermektedir (Pohlkamp, 2023).

Karşı saldırı yeteneklerine ek olarak, savunma harcamalarındaki artışın siber savaş, uzay yatırımları ve "Tempest" olarak bilinen İngiltere ve İtalya ile altıncı nesil savaş uçağı geliştirme programı çerçevesinde değerlendirileceğinin altı çizilmektedir. Bu durumda önceden de belirtildiği üzere Japonya'nın, ABD ve Çin'den sonra en çok savunma harcaması yapan üçüncü ülke kategorisine yükseleceği ifade edilmektedir (Pohlkamp, 2023). Bu minvalde siber savaşa 7 milyar dolar, uzaya 7 milyar dolar ve Tempest Programı'na 6 milyar dolarlık yatırımlar yapılacağı belirtilmektedir. Yüksek profilli yatırımların 1.500-3.000 km mesafedeki gemileri veya kara konuşlu füzeleri vurabilecek potansiyelde uzun menzilli füzelerin satın alınmasına -karşı saldırı yeteneklerine- yapılması planlandığı görülmektedir. Bu durum ülkenin birkaç yüz kilometrelik menzille sınırlı ve kısa menzilli savunma için tasarlanmış mevcut füze tedarikinden önemli bir farklılığı ortaya koymaktadır (Ashley, 2023). Uzun yıllar potansiyel tehditlere nasıl karşılık verileceğini tartışan Japonya'da bugüne kadar füzelerin menzili 200 km ile sınırlı iken ABD'nin ürettiği 1.610 km menzile sahip Tomahawk seyir füzelerinin kullanılmasının planlanması ile tablo büyük ölçüde değişmektedir. Füzelerin saldırı amaçlı kullanılma olasılığından dolayı duruma şüpheyle yaklaşanlar, yeni yeteneğin anayasaya aykırı olabileceğine dair endişelerini dile getirmektedir. Bu noktada füzelere yalnızca önleyici saldırılar için izin verileceğinin ve Japonya'nın münhasıran savunma odaklı duruşunun korunacağını altı çizilmektedir (Pohlkamp, 2023). Strateji çerçevesinde karşı saldırı yeteneklerinin yasal gerekçesi açıklanarak, Japonya'nın bu tür yetenekleri kullanma yetkisine sahip olacağı koşullar somut bir zemine oturtulmaktadır.

Strateji genelinde Japonya'nın ulusal güvenliğinin ilk unsuru olarak diplomatik yeteneklere, ikinci olarak savunma yeteneğine, üçüncü olarak ise ekonomik yeteneğe işaret edilmektedir. Diplomasi, askeri güç, ekonomik güç, teknoloji ve istihbaratın bir arada kullanımına ifade eden ve yeni bir terim olan kapsamlı ulusal güce dikkat çekilmektedir (Ashley, 2023). Ulusal güvenlik ortamının güçlendirilmesi bağlamında teknolojik yetenekler ile istihbarat yeteneklerinin daha ileri seviyeye taşınması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu noktada stratejinin savunmaya ek olarak teknoloji, ekonomi, siber uzay ve istihbarat yeteneklerini kapsayan çok katmanlı bir mekanizmanın oluşturulmasına atıf yaptığı

görülmektedir. Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin söz konusu yapısı, hem ABD-Japonya-Güney Kore veya ABD-Japonya-Avustralya üçlü oluşumları gibi mevcut ittifaklar hem de Avrupa ülkeleriyle (ek olarak Güney Kore, Hindistan, ASEAN ve NATO üyesi ülkeler) kurulacak güvenlik ortaklıkları yoluyla iş birliğinin dikkate değer bir biçimde derinleştirilmesi seçeneklerini ortaya koymaktadır (National Security Strategy of Japan, 2022). Özellikle Avrupa bağlamından bakıldığında Avrupa Birliği (AB) ve Hint-Pasifik bölgesinin yatırımlar ve ticaret yoluyla birbirine bağımlı olduğu görülmektedir. Bölge bağlamında yaşanan jeopolitik gerilimler; ticaret ve tedarik zincirlerinin yanı sıra teknolojik, siyasi ve güvenlik alanlarını da doğrudan etkilemektedir. AB'nin 2022'de yayımladığı Hint-Pasifik Stratejisi mevzubahis hususa atıf yapmakta ve bölgede bir çatışma çıkması durumunda AB'nin doğrudan etkileeneceğinin altını çizmektedir. Bu nedenle AB ve Avrupa devletlerinin de Tokyo'nun dönüm noktası niteliğindeki çabalarını Hint-Pasifik bölgesinde kilit konumda olan bir müttefikle güvenlik ilişkilerini yoğunlaştırmak açısından bir fırsat olarak değerlendirme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Pohlkamp, 2023).

Japonya 1958'den bu yana savunma yeteneklerini dört savunma gücü planına dayalı olarak geliştirmiştir. İlk Ulusal Savunma Programı Ekim 1976, ikincisi Kasım 1995, üçüncüsü Kasım 2004 ve dördüncüsü Kasım 2010'da kabul edilmiştir. İlki Japonya'nın sahip olması gereken savunma kapasitelerinin seviyesi ve Japonya'nın savunma kapasitesinin geliştirilmesi için kılavuz niteliğindeki ilkeleri ortaya koymaktadır. İkincisi Soğuk Savaş sonrasındaki uluslararası problemlerin çözümüne ilişkin konuları ele almaktadır. Üçüncü ve dördüncüsü ise balistik füzeler, nükleer silahların yayılması ve terör gibi küresel sorunlara atıfta bulunmaktadır. Diğer taraftan 1986'dan bu yana Japonya'nın savunma yeteneklerini Orta Vadeli Savunma Programı'na göre geliştirdiği bilinmektedir (National Program Guidelines and Medium Term Defense Program, 2022).

Ulusal Savunma Stratejisi ve Orta Vadeli Savunma Programı'nı kapsayan Savunma Geliştirme Programı; Japonya'nın savunma hedeflerini, yaklaşımlarını ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçları kapsamlı şekilde sunmaktadır. Ulusal Savunma Stratejisi Japonya'nın savunma kabiliyetinin geliştirilmesi, sürdürülmesi ve işletilmesine yönelik bir temel olarak hizmet veren Ulusal Savunma Programı Kılavuzu'nun yerini almaktadır. Savunma Geliştirme Programı, Japonya'nın savunması için temel politikayı, savunma yeteneklerinin önemini ve rolünü, öz savunma güçlerinin yapılarını ve büyük silahların tedarik hedefi gibi konuları içeren gelecekteki savunma yetenekleri için temel yönergeleri belirtmektedir. Savunma yeteneklerinin temelden güçlendirilmesine ve savunma konulu kapasitenin düzeyine ilişkin politikaların altını çizen program, savaş sonrası savunma politikası için önemli bir adımı temsil etmektedir (National Defense Strategy, 2022). Ulusal Güvenlik Stratejisi'nden farklı olarak her iki belgenin savunma yeteneklerinin temelden güçlendirilmesi noktasında bazı anahtar unsurlara değindiği de görülmektedir. Söz konusu unsurlar şu şekildedir:

- *Stand-Off Savunma Yetenekleri:* Uzak adalar da dâhil olmak üzere tehdit bölgesi dışındaki yerlerden Japonya'yı istila etme niyetinde olan gemiler ve çıkarma kuvvetleriyle mücadele edilmesi için stand-off savunma yeteneklerinin güçlendirileceğinin altı çizilmektedir. Karadan ve gemiden fırlatılabilen modeller de dâhil stand-off füzelerinin operasyonunu mümkün kılacak kapasitenin ileri düzeyde artırılacağı belirtilmektedir. Kara, deniz ve hava öz savunma kuvvetlerinin Japonya'yı işgale yeltenen gemilere ve çıkarma kuvvetlerine karşı yanıt verebilecek araç, gemi ve uçaklardan fırlatılabilecek gerekli ve yeterli sayıda stand-off füzesi inşa edebileceği vurgulanmaktadır. Öyle ki rakip konumdaki devletlerin kendi topraklarında etkili bir karşı saldırı gerçekleştirilebilmesi için stand-off savunma kabiliyetleri de dâhil olmak üzere tüm kabiliyetlerin kullanılacağı açık bir şekilde ortaya konulmaktadır.

- *Entegre Hava ve Füze Savunma Yetenekleri:* Denizlerle çevrili bir ülke olan Japonya'nın havadan gelen tehditlere karşılık vermesi son derece önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Bu minvalde Japonya'nın tespit, takip ve önleme kabiliyetlerini temelden güçlendireceği ve çeşitli sistemlerin birleştirilmiş ve optimize edilmiş şekilde çalışmasını sağlayacak bir sistem kuracağı belirtilmektedir. Öte yandan, uyarı ve kontrol radarı ile karadan havaya füze kabiliyetlerinin güçlendirilip Aegis sistemi donanımlı gemilerin tedarik edileceği vurgulanmaktadır. Entegre hava ve füze savunma kabiliyetlerine ilişkin olarak, hava öz savunma kuvvetlerinin üst katmanda önleme, kara ve deniz öz savunma kuvvetlerinin ise alt katmanda karadan havaya füzelerle önleme görevini üstleneceği ve topyekûn hipersonik silahlar gibi gelecekteki hava tehditlerine yanıt verme kabiliyetlerinin güçlendirileceği belirtilmektedir.

- *İnsansız Savunma Kabiliyetleri:* Japonya'nın insansız savunma yeteneklerini güçlendirerek farklı donanımların entegre edildiği savunma kabiliyetlerinin oluşturulacağı ifade edilmektedir.

- *Komuta ve Kontrol / İstihbarat Kabiliyetleri*: Japonya'nın yapay zekâ da dâhil olmak üzere çeşitli araçları en üst düzeyde kullanarak bilgi toplama ve analiz yeteneklerini geliştireceği belirtilmektedir. Sinyal, görüntü, insan ve açık kaynak istihbaratı gibi işlevlere dayanan "Savunma İstihbarat Karargâhı" yeteneklerinin güçlendirileceği ortaya konulmaktadır. Buna ek olarak mühimmat üretim kapasitesinin geliştirileceği, üretilen mühimmat miktarıyla orantılı olan mühimmat depolarının tesis edileceği, ilgili tesislerin dayanıklılığını artırmak için yeraltı komuta merkezlerinin inşa edileceği ifade edilmektedir (National Defense Strategy, 2022).

Yeni Güvenlik Stratejisi son kertede Japonya'nın savunma politikası için taahhüdünü ve yeteneklerini ekonomik politika tercihinin ötesinde genişleteceği, diplomasi ve savunmayı güçlendireceği yeni bir çağın habercisi olarak betimlenmektedir. Strateji, gerilimli güvenlik ortamına ve Kuzeydoğu Asya'dan ve özellikle Çin'den gelen tehditlere karşı cesur bir başkaldırı şeklinde yorumlanmaktadır. Kuzey Kore'nin Japonya yakınlarında ve Japon münhasır ekonomik bölgesi ve topraklarında füze denemelerini artırdığı, Çin ve Rus ordularının Japonya yakınlarındaki ortak tatbikatlarının sıklaştığı görülmektedir. Yeni askeri teknoloji ve yeteneklerin hızla gelişmesiyle Japonya çevresinde yabancı orduların artan varlığı ülkenin savunma sorununu ön plana çıkarmaktadır. Bu durum Japonya'nın olası bir çatışma durumunda kendini savunabilme amacıyla stratejisini revize etme tercihinde bulunmasına neden olmaktadır. 2022 yılı sona ermeden yayımlanan belgeler ek olarak, Japonya'nın 2023 yılına daha kararlı bir şekilde girdiği, yeni yılın ülkenin hem Hint-Pasifik'te hem de küresel platformlarda oynadığı rol açısından önemli değişikliklere sahne olacağı ifade edilmektedir (Pohlkamp, 2023).

Geleneksel Güvenlik Mi, Çağdaş Güvenlik Mi?

Japonya'nın tehdit algısı ve güvenlik politikaları ağırlıklı olarak bölgesel alt sistemde yer alan ülkelerin eylemlerine paralel olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda öncelikle Çin'in bölgesel ve uluslararası sistem dâhilinde attığı adımlar ile ulusal savunma politikalarının Japonya'nın güvenlik algısını doğrudan etkilediği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana askeri bütçesinde her yıl %10'luk bir artışa yer veren ve silahlanma eğiliminin devam ettiği bir ülke olan Çin'in, bölge çapında güç sağlamak için askeri donanmasına büyük yatırımlar yaptığı bilinmektedir. Diğer yandan Tayvan ile gerilimli ilişkisine istinaden Tayvan Boğazı'nda askeri tatbikatlarını hız kesmeden sürdürdüğü, Fujian eyaleti kıyısını Tayvan'ı hedef alan balistik füzelerle konuşturduğu görülmektedir (Nagy, 2022). Bu noktada Japonya'nın benimsemiş olduğu stratejinin Tayvan'ı tehdit eden, Japon sularına girmeye ve ekonomik baskı uygulamaya devam eden Çin'i caydırma amacına sahip olduğu ifade edilmektedir. Strateji kapsamında Çin'in bölgesel alt sistemde stratejik bir meydan okuma içerisinde olduğunun, Çin'in bölgedeki hegemonyasının bertaraf edilmesi için Japonya'nın daha somut stratejilere, girişimlere ve ortaklıklara ihtiyaç duyduğunun altı çizilmektedir. Çin'in Tayvan konusunda revizyonist bir politika izleyip Tayvan'ı ilhak etmesi durumunda bölgesel alt sistemde düzenin geri dönülemez bir şekilde bozulacağı ve köklü dönüşümlerin gerçekleşeceği ifade edilmektedir (National Security Strategy of Japan, 2022).

Savunma stratejisi dâhilinde dikkat çekilen bir diğer ülkenin Rusya olduğu bilinmektedir. Japonya'nın Rusya karşısındaki tutumu dönemler itibariyle farklılık göstermekte bazı durumlarda iş birliği içerisinde olunması gereken bir müttefik, bazı durumlarda ise eylemleri nedeniyle güvenliğine tehdit olarak nitelendirildiği görülmektedir. Örneğin Japonya'nın 2013 yılında Rusya'yı Asya-Pasifik'te barış ve istikrar için potansiyel bir aktör olarak gördüğü, Japonya'nın kuzeyindeki tartışmalı adalarla ilgili çözüm dâhil olmak üzere her alanda Rusya ile iş birliği geliştirilmesinden yana bir eğilim içerisinde olduğu bilinmektedir. Yeni Güvenlik Stratejisi belgelerine bakıldığında ise Japonya'nın şu an Rusya'yı Ukrayna'ya yönelik saldırgan tutum ve politikaları nedeniyle uluslararası düzenin altını oyan ve uluslararası hukuku kolaylıkla ihlâl eden tehlikeli bir devlet olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Avrupa'nın bölgesel güvenliğine doğrudan tehdit yaratan Rusya'nın, Japonya çevresindeki faaliyetleri ve uluslararası ve bölgesel sorunlarda Çin ile koordineli hareket etmesi de Japonya'nın Rusya kaynaklı güçlü bir güvenlik kaygısı taşımasına sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra strateji kapsamında Avrupa güvenliğinin Hint-Pasifik'teki bölgesel güvenlik ile ilişkilendirildiği, Japonya'nın ulusal ve bölgesel güvenliğin sağlanması için başta ABD olmak üzere uluslararası düzenin koruyucusu devletlerle iş birliği içerisinde olunmasına vurgu yaptığı görülmektedir (National Security Strategy of Japan, 2022).

Japonya'nın ilgili belgelerde dikkat çektiği ve güvenliğine yönelik tehdit unsuru olarak gördüğü üçüncü ülkeyi Kuzey Kore oluşturmaktadır. Günümüzde Kuzey Kore'nin kitle imha silahları ile coğrafi olarak yakın bölgesinde gücünü sergilemek için farklı türde füze sistemleri geliştirdiği, kıtalararası balistik füzeler yoluyla uzak mesafeleri vurabilme kapasitesi açısından güçlü bir konumda olduğu bilinmektedir

(Nagy, 2022). Kuzey Kore'nin kaynaklık ettiği tehdide ilişkin Japonya nazarındaki syem genel itibariyle aynı olsa da Pyongyang'ın askeri faaliyetlerinin Japonya'nın ulusal güvenliği için beklenildiğinden daha kritik bir tehdit oluşturduğu anlaşılmaktadır (National Security Strategy of Japan, 2022).

Her ne kadar Japonya tarafında yerli nükleer silahlara sahip olmama, nükleer silah üretmeme ve kullanılmasına izin vermeme taahhüdüne bağlılık devam etse de (Nagy, 2023) Japonya'nın güvenlik yaklaşımında söz konusu belgelerde somutlaşan önemli bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Mevzubahis dönüşüme işaret eden temel unsurlardan biri, önceki paragraflarda da ele alındığı üzere topyekn Hint-Pasifik bölgesi bağlamında ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle ülkenin güvenlik kaygılarının peyderpey artması ve savunma odaklı güvenlik zihniyetini temel alan bir politikaya ynelinmesidir. Bu noktada karşı saldırı yeteneğinin, öz savunma kuvvetlerinin ve savunma bütçesinin güçlendirilip artırılması hususlarının öncelikli hle getirildiği görülmektedir. Öte yandan savunma programı ve uzay teknolojisi aracılığıyla hem siber uzay hem de elektromanyetik alanlarda yeni savunma yeteneklerinin ve kara, hava, deniz savunma yeteneklerine ek olarak füze savunma yeteneklerinin niteliksel ve niceliksel olarak geliştirileceğinin altı çizilmektedir.

Uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde güç kullanımı kesin bir dille yasaklayan Anayasa'nın 9. maddesi somut anlamda pasifist bir politikayı ne çıkarsa da öz savunma kuvvetlerine yer verilmesi (The Constitution of Japan, 1947) bir nevi söz konusu pasifist politikayla elişilmesi hususuna işaret etmektedir. Bu noktada sınırlı olmakla birlikte geleneksel güvenlik yaklaşımının izlerine II. Dünya Savaşı sonrasının ilk dönemlerinde de rastlanıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca 1954 yılında neredeyse tamamen bir öz savunma gücü oluşturan Tokyo yönetiminin 2004 yılında mevzubahis gücü bölgede artan milliyetçi söylemler, Kuzey Kore ve Çin'den kaynaklanan tehditler bağlamında reel bir silahlı güce dönüştürme eğilime girdiği savunulmaktadır. 1976 yılında dönemin Başbakanı Takeo Miki tarafından Japonya'nın komünist, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ambargo koyduğu ve uluslararası çatışmalara girme riski bulunan devletler haricinde yapılan silah ihracatı yasaklansa da 2011 yılında Başbakan Yoshihiko Noda döneminde söz konusu yasağın kaldırıldığı, savunma ekipman ve mhimmatlarının tedarikine başlandığı belirtilmektedir. Başbakan Shinzo Abe döneminde %3 oranında bir artışla savunma bütçesini 48,97 milyar dolara çıkaran Japonya'nın, 2014 yılında ABD'ye Patriot Advanced Capability-2 füze nleme araçları, İngiltere ve Avustralya'ya dizel denizaltı tedarikinde bulunduğu ifade edilmektedir. Abe döneminde askeri rolü ve savunma bütçesi artış gösteren Japonya'da anayasa çerçevesinde getirilen askeri sınırlılıkların önemli ölçüde kaldırıldığı ve öz savunma kuvvetleri bağlamında yeniliklerin yapıldığı görülmektedir. Ayrıca 2015 yılında çıkarılan yasalar gereğince yetmiş yıl sonra ilk kez denizaşını ülkelere asker sevk edilmesine ve askeri operasyonlarda müttefiklerin yanında yer alınması hususunun gerçekleşmesine olanak sağlandığı bilinmektedir (Baba, 2019). Tüm bunlar aslında pasifist Japonya'nın 1947'den bu yana sınırlı da olsa geleneksel güvenlik yaklaşımı doğrultusunda hareket kabiliyetini genişletmeye çalıştığının izlerini gözler önüne sermektedir. Son dönemde yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi, Ulusal Savunma Stratejisi ve Orta Vadeli Savunma Programı'nı kapsayan Savunma Geliştirme Programı her ne kadar ekonomik güvenliğe, siber güvenliğe, bölgesel güvenlik kompleksine ve yer yer çevresel ve insani güvenliğe atıfta bulunması çerçevesinde ağdaş güvenlik yaklaşımına ilişkin güçlü karineler sunsa da Japonya'nın güvenlik tasavvurunun çok daha etkin, belirgin ve somut düzeyde geleneksel güvenlik yaklaşımı merkezli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Tokyo yönetiminin peyderpey geleneksel güvenlik yaklaşımına doğru kaydığı ve yeni stratejiyle beraber bu hususun en üst aşamaya yükseldiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşmesi çerçevesinde küresel sistemi meşgul eden konuların güvenlik sorunlarına tahavl ettiği görülmektedir. Bu husus güvenliğin ağdaş güvenlik yaklaşımları çerçevesinde analiz edilmesine ve geleneksel güvenlik yaklaşımının bir nevi altının oyulmasına sebebiyet verse de askeri güç ve kapasitenin devletler bazında önceliklendirilmesine neden olan güvenlik tehditlerinin ortaya çıktığı bir kompozisyon içinde olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi çerçevesinde ulaşılan sonuçlara bakıldığında ilk olarak ülkenin II. Dünya Savaş'ının sona ermesinden bu yana savunma yeteneklerinde büyük ölçekli bir yenilenme ve artışa gideceğine ilişkin somut bir taahhütte bulunduğu görülmektedir. Nitekim  belge, Japonya'nın güvenliğini tehdit eden caydırıcılığa ilişkin boşlukları analiz etmeye ve söz konusu boşlukları doldurmaya yönelik planları ortaya koymaktadır. Yakın zamanda Japonya, mevzubahis boşlukları bir güvenlik garantörü olarak görülen ABD çerçevesinde doldurmaya çalışırken, kademeli olarak sertleşen stratejik ortam

ekseninde ABD'ye olan bağımlılığın bir nevi azalmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus Japon hükümetinin ABD ile olan ittifakını güçlendirme eğiliminin devam etmesidir. Nitekim Japonya hem ABD ile olan ittifakının sürekliliğinden yana olan hem de bu ittifakı yerel yetenekleriyle birleştirme olanakları arayan bir portre çizmektedir. Bu noktada Tokyo yönetiminin ABD ile ittifaka ilişkin bir güvensizlik sinyali verdiğinin düşünülmemesi önem arz etmektedir. Zira Japon liderlerin bağımlılık seviyesini minimuma indiren ve Japonya'yı eşit bir ortak statüsüne getiren ittifak arayışlarında olduğu ifade edilebilmektedir. Uluslararası düzene yönelik meydan okumalar devam ederken, Japonya'nın evrensel değerleri ve ortak stratejik çıkarları paylaştığı ülkelerle iş birliğini ve ortak hareket etme skalasını derinleştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

İkinci olarak Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik son dönemlerdeki saldırgan tutumu, Rusya-Çin ittifakının güçlenmesi, Çin'in özellikle Doğu ve Güney Çin Denizi'ndeki statükoya yönelik tek taraflı revizyonist adımlarının yoğunlaşması ve Tayvan ile ilişkisi, Kuzey Kore'nin balistik füze denemeleri ile bölgesel alt sistemdeki gerilimi tırmandırması Japonya'nın hem ulusal hem de bölgesel güvenlik kaygılarının artmasına neden olmaktadır. Bu noktada strateji, Japonya'nın düşman topraklarındaki askeri hedeflere yönelik karşı saldırı başlatmasına imkân vermekte, mevzubahis durumun geçmiş uygulamalardan açık bir şekilde ayrıldığını ve savunma kuvvetlerinin tehditler karşısında ne şekilde cevap verebileceği konusunda önemli bir değişimin yaşandığını gözler önüne sermektedir.

Son olarak Japonya'nın tehdit algıları ve güvenlik kaygılarının açık bir şekilde ifade edilmesinin yanı sıra stratejinin güvenlik olgusuna yönelik kuramsal yaklaşımlar noktasında dikkat çekici bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde her ne kadar çağdaş güvenlik yaklaşımlarının ilgili alanı domine ettiği ifade edilse de yayımlanan belgelerde geleneksel güvenlik anlayışına dair temaların öne çıktığı anlaşılmaktadır. Esasen çağdaş güvenlik kuramının bir argümanı olan bölgesel güvenlik kompleksine işaret edildiği, bölgesel aktörlerden duyulan güvenlik kaygıları neticesinde ilgili belgelerin hazırlandığı ve çeşitli sektörlerde ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenlik bağlamında yer verildiği bir durum söz konusu olmasına rağmen temel vurgunun askeri güç ve kapasite, askeri savunma harcamaları bağlamında gerçekleşmesi geleneksel güvenlik anlayışını öne çıkarmaktadır. Güvenlik stratejisi ile aktif savunma politikasına geçişin hedeflenmesi, on yıllık bir süre zarfında Japonya'nın savunma ve ulusal güvenlik merkezli yeni stratejiler benimseyeceğinin ifade edilmesi ve öngörülen savunma harcamaları, geleneksel güvenliğin salt askeri temasının ilgili belgeler özelinde devamlı olarak vurgulandığını göstermektedir. Bu doğrultuda Japonya'nın ağırlıklı olarak geleneksel güvenlik anlayışını benimsediği ve bu doğrultuda adımlar attığı ifade edilebilmektedir.

Etik Beyan

"Japonya'nın Yeni Güvenlik Stratejisi: Geleneksel Güvenlik Yaklaşımına Geri Dönüş Mü?" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Ashley, R. (2023). Japan's new national security strategy is making waves. <https://www.fpri.org/article/2023/01/japans-new-national-security-strategy-is-making-waves/> Erişim: 20.01.2023.
- Baba, G. (2019). Japonya'nın savunma politikasındaki dönüşüm. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/japonya-nin-savunma-politikasindaki-donusum/1423671> Erişim: 20.01.2023.
- Baldwin, D. A. (1995). Security studies and the end of the cold war. *World Politics*, 48(1), 117-141.
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, devletler ve korku*. (E. Çıtak, Çev.). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs*, 67(3), 431-451.
- Buzan, B., Wæver, O. (2003), *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. (2009). Macrosecuritisation and security constellations: Reconsidering scale in securitisation Theory. *Review of International Studies*, 35(2), 253-276.
- Galic, M. (2022). What you need know about Japan's new national security strategy. <https://www.usip.org/publications/2022/12/what-you-need-know-about-japans-new-national-security-strategy> Erişim: 20.01.2023.
- Haftendorn, H. (1991). The security puzzle: Theory-building and discipline-building in international security. *International Studies Quarterly*, 35(1), 3-17.
- Herz, J. H. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, 2(2), 157-180.
- Jervis, R. (2017). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press.

- Krause, K., Williams, C. M. (1996). Broadening the agenda of security studies politics and methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Nagy, S. (2022). Pragmatic realism and Japan's new security strategy. <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2022/12/25/commentary/japan-commentary/japan-defense/> Erişim: 20.01.2023.
- Nagy, S. (2023). Pragmatic realism, Japan's new national security strategy and its implications for Australia. <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/pragmatic-realism-japans-new-national-security-strategy-and-its-implications-for-australia/> Erişim: 20.01.2023.
- National Defence Strategy, (2022). https://www.mod.go.jp/j/approach/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf Erişim: 20.01.2023.
- National Program Guidelines and Medium Term Defense Program, (2022). https://www.mod.go.jp/en/d_policy/basis/guideline/index.html Erişim: 20.01.2023.
- National Security Strategy of Japan, (2022). <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-e.pdf> Erişim: 20.01.2023.
- Pohlkamp, E.K. (2023). Setting the course: Japan's new security strategy. <https://ecfr.eu/article/setting-the-course-japans-new-security-strategy/> Erişim: 01.02.2023.
- The Constitution of Japan, (1947). https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html Erişim: 20.01.2023.
- Ullman, R. H. (1983). Redefining security. *International Security*. 8(1), 129-153.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. Colombia University Press.
- Waltz, K. N. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal of International Affairs*. 44(1), 21-37.

EXTENDED ABSTRACT

Numerous different issues dominating the international agenda have turned into security concerns since the 1990s, concurrent with the end of the Cold War and the multi-polarization of the international system. In this regard, the theoretical framework called the contemporary security approach comes to the forefront of security studies, while there is an increase in the arguments that the traditional understanding of security has lost its effectiveness. Although there is some truth in the theoretical arguments, in practice, the actions and policies of states due to their security concerns indicate that traditional security is still relevant.

It is well known that different issues, ranging from the economy to the political sphere, are addressed within the context of security in the contemporary security approach. The contemporary security approach takes on a new dimension, especially within the Copenhagen School. In this context, it is seen that the field of security is divided into five distinct sectors: economic, political, social, environmental, and military; the conceptualizations of securitization and de-securitization, which respectively express the transfer of any issue to or removal of any issue from the security field within the discourse, has been constructed; and the concept of Regional Security Complex, which highlights the threat perceptions and concerns of geographically close states towards each other, has been introduced.

While traditional and contemporary security approaches diverge from one another in scope and dimension, there are also examples where various arguments are used intricately in the context of states' security policies. In this context, it is stated that the current developments in the Indo-Pacific continent have led to remarkable transformations in security approaches of a hybrid nature. In the Indo-Pacific, it is observed that the security concerns of the countries in the region have peaked due to the actions and policies of China and North Korea. The states in the regional subsystem are forced to alter their security strategies as a result of North Korea's reckless nuclear weapons tests on the one hand, and China's political position in the regional and international system, its relationship with Taiwan, and the actions it will take on the other. In this context, Japan's New Security Strategy published in December 2022, consisting of the National Security Strategy, the National Defense Strategy, and the Defense Buildup Program, is of great importance.

The new security strategy not only clearly expresses Japan's perceptions of threats and security concerns, but it also has remarkable content in terms of theoretical approaches to the security phenomenon. Although it is stated that contemporary security approaches dominate the relevant field today, it is understood that the themes centered on traditional security understanding stand out in the published documents. Now that there is a situation in which relevant documents are prepared in response to security concerns from regional actors and various sectors are included in the context of national, regional, and international security, pointing to the regional security complex, which is essentially an argument of contemporary security theory, the fact that the main emphasis is on military power and capacity and military defense expenditures indicates that there is a great emphasis on the traditional understanding of security.

Türk Dnyası Ortak Kripto Para Vizyonu: TDCoin

Halil Emre DENİŐ¹ ve Fatih DEMİRCİOĐLU²

Öz

Günümüz teknolojisiyle birlikte her alanda hızlı ilerlemeler kaydedilmekte ve bu durumdan para da büyük ölçüde etkilenmektedir. Bireylerin Blockchain teknolojisinin ortaya çıkardığı kripto paralara yönelik ilgisi günden güne artmaktadır. Devletler ise devlet otoritesini sarsacağı endişesi ile kripto paralara mesafeli durmaktadır. Birey düzeyinde kripto paraların her zaman bir tercih olacağı gerçeği dikkate alındığında devletlerle kripto paralar arasındaki entegrasyon sürecinin kolaylaşması ve hızlanmasını sağlamak amacıyla ülkelerin belli düzenlemelere gitmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Kripto paraların kullanımının giderek yaygınlaşması devlet otoritelerinin kripto paralara yönelik bakış açısının yeniden sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca ortak kullanım alanı sağlayan kripto para konseptleri bölgesel bütünleşme çabaları açısından yeni fırsatları beraberinde getirmektedir. Türk Dnyası'nın da yasal ve idari düzenlemelerle teknolojik her ilerlemeyi kullanması ve ekonomik gelişmişliğe katkı yapacak yeniliklere öncülük etmesi gereklidir. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geldiği nokta ve bu uluslararası örgütün tam iktisadi bütünleşme hedefine yönelik politikalar geliştirme vizyonu dikkate alındığında Türk Dnyası'nın ortak bir para birimine er ya da geç ihtiyaç duyacağı kesindir. Bu muhtemel ortak para biriminin kripto para olarak düzenlenmesi Türk Dnyası açısından klasik ulusal para birimlerine göre birçok açıdan avantaj sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı Türk Devletleri Teşkilatı ile bağlantılı olarak tüm Türk Dnyası'nın ortak biçimde kullanabileceği bir kripto para biriminin ana hatlarını ve işleyişini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Blockchain, Kripto Para, Bütünleşme, Türk Dnyası, Türk Devletleri Teşkilatı, TDCoin

Common Cryptocurrency Vision of the Turkic World: TDCoin

Abstract

With today's technology, rapid advances are made in every field, and this situation greatly affects money. The interest of individuals in cryptocurrencies created by Blockchain technology is increasing day by day. On the other hand, states keep a distance from cryptocurrencies, fearing that they will shake the state authority. Considering that cryptocurrencies will always be a preference at the individual level, it will be inevitable for countries to make certain regulations to facilitate and accelerate the integration process between states and cryptocurrencies. The increasing prevalence of the use of cryptocurrencies reveals the necessity of re-questioning the perspective of state authorities towards cryptocurrencies. In addition, cryptocurrency concepts that provide common usage areas bring new opportunities in terms of regional integration efforts. It is necessary for the Turkic World to use every technological advance with legal and administrative regulations and to lead innovations that will contribute to economic development. In this context, considering the point reached by the economic relations between the member states of the Organization of Turkic States and the vision of this international organization to develop policies towards the goal of full economic integration, it is certain that the Turkic World will need a common currency sooner or later. The arrangement of this possible common currency as a cryptocurrency will provide many advantages for the Turkic World compared to classical national currencies. The aim of this study is to reveal the main lines and functioning of a cryptocurrency that can be used jointly by the entire Turkic World in connection with the Organization of Turkic States.

Key Words: Blockchain, Cryptocurrency, Turkic World, Organization of Turkic States, TDCoin

Atf İçin / Please Cite As:

Deniş, H. E ve Demircioğlu, F. (2023). Türk dnyası ortak kripto para vizyonu: TDCoin. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 786-796. doi:10.33206/mjss.1253396

Geliş Tarihi / Received Date: 20.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.03.2023

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, halilemredenis@hakkari.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9830-5624

² Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatihdemircioğlu@hakkari.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7057-0795

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılmasının akabinde, 1992 itibariyle SSCB'nin bünyesinde yer alan Türk Devletleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmiştir. 1992'de yapılmaya başlanan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri ile ilişkilerin geliştirilmesi amaç edinilmiş, Türk Dünyasının bütünleşmesine yönelik ilk adım atılmıştır.

2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi, ismini Türk Konseyi olarak değiştirmiş, ekonomi, kültür, eğitim, gümrük, ulaşım ve diaspora alanlarında işbirlikleri güçlendirilmiştir. 2021 yılında ise örgütlenme Türk Devletleri Teşkilatı ismini almıştır. Teşkilatta Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan üye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkmenistan ve Macaristan gözlemci üye statüsünde çalışmalarına devam etmektedir. Teşkilat 30 yılı aşkın bir süredir Türk Devletleri'nin ilişkilerinin gelişmesi için ciddi yol almıştır. TDT'nin yapısına bakıldığında Genel Sekreterlik, Aksakallar Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Konseyi yer alırken, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Devletleri Parlamenterler Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Ortak Türk Ticaret ve Sanayi Odası, Türk İş Konseyi, Göçebe Uygarlık Merkezi ile Türk Yatırım Fonu'nun kurulmasıyla bütünleşmeye doğru ciddi adımların atıldığı görülmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı açıkladıkları "2040 Vizyonu" ile siyasi, ekonomik, kültürel ve üçüncü taraflarla işbirliklerinin geliştirilmesi için önemli adımlar atmak istediklerini beyan etmişlerdir. Üye devletler, siyasi dayanışma, hükümetler arası ilişkilerin güçlendirilmesi, toplumların siyasi, ekonomik ve sosyal standartlarının yükseltilmesi, ulusal ekonomik kalkınma politikalarının uyumlu hale getirilmesi, yabancı para birimlerine yönelik bağımlılığın azaltılması gibi önemli konularda çalışacaklarını beyan etmişlerdir. Aynı zamanda üye devletlerarasındaki ticarete ulusal para birimlerinin payının artırılması, bölgeler arası dijital bağlantının kurulması ile büyük veri kullanımı yoluyla küresel bilgi tabanlı ekonomi ile entegrasyonun sağlanması gibi birçok konuda işbirliklerinin geliştirilmesi amaç edinilmektedir.

Bu aşamada bilgi teknolojilerinin ve dijital para teknolojilerinin gelişiminin hızı görmezden gelinemez. Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Birliği'ne evrilmesindeki en önemli süreçlerden biri olan ekonomik entegrasyonun sağlanması ve bunun kolay yöntemlerinden biri olan ortak bir kripto paranın kullanıma sunulması, hem üye devletler hem de Teşkilatın dışındaki üçüncü ülkeler ile arasındaki her türlü işbirliğini hızlandıracak niteliktedir. Bu vesileyle Teşkilata üye devletlerin hızla istenilen seviyelerde kalkınabileceği de öngörülmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

Bu çalışmada öncelikle devletler düzeyinde ve devletlerarası bütünleşme süreçleri için Blockchain teknolojisi ile oluşturulmuş bir kripto para biriminin benimsemenin avantajları ve dezavantajları incelenerek desteklenecektir. Devamında ise Blockchain teknolojisi, türleri ve işleyiş protokolleri anlatılacaktır. Son olarak, Türk Devletleri Teşkilatı özelinde Türk Dünyası'nın ekonomik görüntüsüne olumlu katkı yapacak ve tam iktisadi bütünleşmeye yardımcı olacak bir kripto para birimi olarak TDCoin vizyonu, bütünlüklü bir yapısal çerçeveye anlatılacaktır.

Yöntem

Bu makale, ikincil araştırma ve vaka çalışması yöntemlerinin bir birleşimine dayanmaktadır. Bu karma metodoloji, bir Blockchain uygulaması olarak Türk Dünyası'nın ortak kripto para birimi olması muhtemel TDCoin'in ana çerçeve ve amaçlarını açıklamaya yardımcı olacağı düşünülerek belirlenmiştir. Son yıllarda blockchain teknolojisi ile ilgili çalışmalar artmış olmasına rağmen bu çalışmaların birçoğu soyut bulgular ve tartışmalar sınırının dışına çıkamamıştır. Bu çalışmada profili çizilen proje, somut bir vizyon olarak tasarlanmıştır. Makale, Blockchain teknolojisinin somut gerçeklikte ve devletler düzeyinde ekonomiye nasıl uygulanabileceğinin ve bir kripto para birimi olarak kullanılması durumunda ortaya çıkması olası avantajların neler olabileceğinin spesifik bir örneğidir.

Vaka çalışması, güncel bir olguyu özellikle olgu ile bağlam arasındaki sınırların açıkça belirgin olmadığı durumlarda, derinlemesine ve gerçek dünya ile ilişkili biçimde araştıran ampirik bir araştırmadır. Olgu ve bağlamı birbirinden ayırmak zorlaştıkça bir vakada aranan özelliklerin anlaşılır biçimde betimlenmesi daha fazla önem arz etmektedir (Yin, 2014, s. 16-17). Vaka çalışması deneysel, anket vb. uygulamalar veya tarihsel yöntemlere uymayan her şey için uygun bir keşifsel "hepsini yakala" metodolojisi sağlamaktadır (Burns, 2000, s. 459).

Ridder, vaka çalışmalarına kapsamlı ve farklılaştırılmış bir bakış açısı ortaya koymuş ve her biri farklı özellikler sergileyen dört vaka çalışması araştırma tasarımı sunmuştur (Ridder, 2017). “Teorisiz başlangıç”, “boşluklar ve eksiklikler”, “kuramın sosyal inşası” ve “anomaliler” olarak adlandırılan bu tasarımlar vaka çalışmalarının geliştirilmesine ve test edilmesine farklı katkılar sağlamaktadır. Bu makalede, söz konusu tasarımlardan “gerçekliğin sosyal inşası” seçilmiştir. Gerçekliğin sosyal inşasının arkasındaki ana itici güç, araştırmacıların belirli bir fenomeni anlamaya yönelik merakıdır (Stake, 1995). Gerçekliğin sosyal inşasının amacı, vakadan sonuçlar çıkarmak ve bütüncül bir betimleme oluşturmaktır. Bu bağlamda bu yöntemde analiz sürecinde elde edilen açıklamalarla araştırmaya temel oluşturulmaya çalışılır (Ridder, 2017).

Blockchain teknolojisi; kripto para birimleri, akıllı sözleşmeler, mülkiyet, telif hakları, veri alışverişinde şeffaflık, uluslararası ödemeler, elektronik oylama, enerji piyasaları ve türev piyasalar gibi çok sayıda potansiyel kullanım alanının yaratılmasına imkân sağlamaktadır. Blockchain’in çeşitli kullanım alanlarının kabarcık listesi aynı zamanda bu teknolojinin potansiyelinin ne denli kapsamlı olduğunu göstermektedir. Vaka çalışmasının merkezinde, bu teknolojinin hangi alanda kullanılacağı yer almaktadır ve seçilen yöntem üzerinde belirleyicidir. Bu makalede vaka çalışmasının merkezinde Blockchain teknolojisi yardımıyla spesifik bir örneklem için kripto para biriminin (TDCoin) geliştirilmesi yer almaktadır.

Kripto Paraların Devletlere Entegrasyonu

Devletler herhangi bir merkezi otoriteden bağımsız ve anonim olabilmeye özelliklerinden dolayı kripto paralara mesafeli yaklaşma ve olumsuz bir tutum benimsemeye meyillidir. Bu sebeple kripto paralar bireyler tarafından oldukça ilgi görse de devletler bu tarz sistemleri benimseme noktasında ağır bir ilerleme kaydetmemektedir. Devletlerin bu hususta en büyük çekincesi geleneksel parasal sistemdeki politikalar üzerinden elde edebildikleri avantajlı konumu kaybetmeme arzusundan kaynaklanmaktadır. Nihayetinde devletler bu bakış açısıyla kripto paralar meselesini ulusal ekonomilere zarar verebilecek bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Kripto paraların, özellikle de devlet-para ilişkisini tamamen ayıran Bitcoin’in kullanımının yaygınlaşması devletlerin kripto paralara yönelik bakışını değiştirmesini ve meseleye dâhil olmasını zorunlu kılmaktadır.

Devletlerin kripto paralar ile ilişkisi devletleri endişelendiren üç ana başlık ekseninde çeşitli bağlamlarda tartışılmaya başlanmıştır. İlk endişe merkezizsiz bir yapıda işleyecek bir paranın devlet otoritesine bağlı olmayacağıdır. İkinci husus Blockchain teknolojisinin parasal işlemlerde anonim kalmayı mümkün kılan gizlilik özelliğidir. Bu özelliğin yasadışı işlemleri kolaylaştıracağı var sayılmaktadır (Turan, 2018). Üçüncü olarak, para ve ekonomi politikalarının devletlere sunduğu piyasa kontrolü ve gelir elde etmek gibi avantajlar sağlayan bir yapıyı terk etme konusundaki isteksizliktir.

Devletlerin uygulamalarına bakıldığında ABD’nin kripto paralar üzerinden vergilendirme düzenlemeleri yaptığı görülmektedir. Kanada ve Avustralya’da kripto para vergilendirmeleri ticari işletmeler ile sınırlı tutulmuştur (Kargı ve Günay, 2018). Japonya’da 2017 yılından bu yana kripto para yatırımları üzerinden değişen oranlarda vergi alınmaktadır (Şahin, 2019). Hollanda ve İngiltere’de kripto para işlemlerinde kurumlar vergisi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu iki ülkede bireyler ise kazanç vergisi ödemektedirler. Almanya’da kripto paradan elde edilen kâr 800 Euro’nun üstüne çıktığında %25 oranında spekülasyon kazanç vergisi alınmaktadır (Altay Topçu ve Sümerli Sarıgül, 2020).

Danimarka Bitcoin’i bir para olarak kabul etmemiş ve ona yönelik bir düzenleme yapmamıştır, ancak bu ülke gündelik hayatta ulusal para ve kripto paraların bir arada kullanılabilmesi için hazırlık yapmaktadır. İsveç, Danimarka’dan farklı olarak Bitcoin’i yasal ödeme metodu olarak kabul etmiştir. Finlandiya Bitcoin’in kullanımını yasallaştırmış ve bu işlemleri vergiden muaf tutmuştur. Blockchain konusunda öncü bir ülke olan Estonya’da ise bu teknolojinin bankacılık, vatandaşlık, seçimler ve sağlık gibi konularda kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. 2014’te Bitcoin alım-satımının yasalara aykırı olduğunu açıklayan İzlanda’nın ise kripto paralara karşı yaklaşımı olumsuzdur. Bangladeş, Tayland, Ekvador ve Bolivya’da Bitcoin alım satımı yasaklanmıştır (Çarkacıoğlu, 2016).

El Salvador, 2021 yılının Eylül ayında Bitcoin’i resmi para birimi ilan eden ilk ülke olmuştur. Orta Amerika’nın coğrafi olarak en küçük ülkesi olan El Salvador bölgenin dördüncü büyük ekonomisidir. El Salvador’un Bitcoin’i resmi para birimi olarak ilan etmesindeki en büyük etken ülke dışında çalışan vatandaşlarının ülkeye para gönderirken ciddi sorunlarla karşı karşıya olmasıdır. Büyük bir riske girilerek gerçekleştirilen bu hamlenin ardından ülke ekonomisi Bitcoin kullanımının heyecanı ile hareketlenmiş ve bu karar Bitcoin kullanıcıları tarafından büyük bir destek görmüştür (Belsie, 2022).

El Salvador'un rezervleri, resmi para birimi Bitcoin olmasından dolayı piyasadaki kötü gidişten de doğrudan etkilenmektedir. Bitcoin El Salvador'un bu kripto parayı resmi para birimi ilan etmesinin ardından büyük değer kaybı yaşadığı bir sürece girmiş ve bu durum El Salvador'un rezervlerinin neredeyse yarısının erimesine sebebiyet vermiştir. Ancak El Salvador Devlet Başkanı Nayib Bukele, Bitcoin'in ülkeye uzun vadeli kazanç sağlayacağına inandığı için El Salvador'un dip seviyelerden Bitcoin alımına devam etmesi gerektiğini savunmuştur (Belsie, 2022).

2022 yılının Nisan ayında Orta Afrika Cumhuriyeti, El Salvador'un ardından Bitcoin'i yasal ödeme aracı ilan eden ikinci ülke olmuştur. Orta Afrika Cumhuriyeti günümüze dek diğer Fransız sömürgeleeri gibi CFA olarak bilinen ve Fransa'da basılan Euro kuruna sabitlenmiş bir para kullanmaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti, Bitcoin'in yanı sıra ülke kaynaklarını uluslararası piyasalardaki alıcılarla buluşturabilmek amacıyla kendi dijital parası "Sango Coin"i de uygulamaya almak istemiştir (Hall, 2023). Ancak bu gelişme Orta Afrika Devletleri Bankası'nın (BEAC) konuya müdahil olmasıyla askıya alınmıştır. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin de paydaşı olduğu BEAC bünyesinde "Sango Coin" in kullanımıyla ilgili uzunca müzakereler yapılmış ve bu hamlenin ortak para birimi CFA ekosistemine zarar vereceği konusu vurgulanmıştır (Hall, 2022).

Türkiye'de kripto paralar ve genel olarak Blockchain teknolojisine dair en belirgin adımlar 2019 - 2023 arası dönem için hazırlanan 11. Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Kripto paraların kullanımının düzenlenmesi ve Blockchain teknolojisinin yaygınlaştırılması konuları finans sektöründe kullanılacak araçların artırılması genel başlığı altında değerlendirilmektedir. Bunun yanında Blockchain tabanlı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kripto parası oluşturulmasına dair bir takım projelerden de bahsedilmektedir (Altay Topçu ve Sümerli Sarıgöl, 2020). Türkiye'de bireylerin özel ve kamu sektörlerinin kripto para ve genel olarak Blockchain'e dair olumlu bakış açılarına rağmen 16.04.2021'de yayınlanan Resmi Gazete'de kripto paraların dolaylı ya da doğrudan kullanılabilmesine imkân tanıyan iş modeli geliştirilmesi ifade edilerek, ödemelerde kripto paraların kullanımı yasaklanmıştır. Bununla birlikte yayınlanan yönetmelikle birlikte elektronik para ve çevrimiçi ödeme kuruluşlarının kripto para borsalarına para aktarılmasına aracılık etmesi de yasaklanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2021).

Devletlerin kripto para kullanımına olumsuz yaklaşımlarının temel sebebi söz konusu sistemlerin işleyişinin devlet otoritelerinden tamamen bağımsız çalıştığına dair varsayımdır. Bu varsayım gerçeği yansıtmamaktadır. Blockchain teknolojisindeki gelişmeler bu teknolojiye bağlı geliştirilen projelerde merkezi kontrole de imkân sağlayacak hibrit modellerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca kripto paralar gibi dijital varlıkların bireylerin günlük hayatındaki etkinliği giderek artmaktadır. Üstelik uluslararası ticarete dolar gibi enflasyondan etkilenen ve Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası'nın (FED) kararlarına bağlı olarak, devletlerin ekonomilerini olumsuz etkileyen bir para kullanmak yerine, ulusal veya bütünleşme hareketleriyle ilişkili ulusüstü kripto para modellerine geçme fikri, ekonomik olarak yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde devletlerin bütünleşme hareketlerine öncülük etmesi ve kendi geliştirdikleri kripto paralar aracılığıyla bu sektörü düzenlemeleri günden güne daha önemli bir hale gelmektedir. Bu bağlamda ulus-devletlerin otoritesi ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel bütünleşme hareketleri ile kripto para ilişkisinde yakalanacak bir uyum Türk Dünyası açısından büyük bir dönüşüm ve atılımın önünü açacaktır.

Blockchain Teknolojisi ve Türleri

Bu noktada Blockchain teknolojisinin ortaya çıkışından bahsetmek ve Halka Açık Blockchain, Özel Blockchain, Konsorsiyum Blockchain ve Hibrit Blockchain olarak dört farklı Blockchain türünün yapısı ve işlevine değinmek gerekmektedir.

Blockchain Teknolojisinin Ortaya Çıkışı

Blockchain kavramı, ilk olarak 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından, ilk kripto para birimi olan Bitcoin için temel bir teknoloji olarak sunulmuştur (Nakamoto, 2008). Blockchain teknolojisi, taraflar arasındaki işlemleri verimli, doğrulanabilir ve kalıcı bir şekilde kaydetmek için oluşturulmuş açık, merkeziyetsiz, dağıtılmış bir dijital kayıt defteridir (Iansiti ve Lakhani, 2017). Bloklar, veri aktarımlarının kaydını içerir, bunu doğrulama ve denetim amacıyla ağdaki taraflara yayın yapar. Bir teknoloji olarak Blockchain, yürütülen işlemlerin geçerliliğini sağlamak için hem uçtan uca ağların hem de kriptografik araçların avantajlarını bir araya getirmektedir (Al-Jaroodi ve Mohamed, 2019).

Blockchain, işlem kayıtlarının defterde bir blok zinciri olarak kaydedildiği bir dağıtılmış defter türüdür. Ağa katılan tüm düğümler (katılımcılar) ortak bir defterin kopyasını tutarlar, böylece nihai hesaplama sonuçları aralarında dağıtılır, bu da ortak ve kesin sonuçların belirmesini sağlar. Bir işlem gerçekleştiğinde, ağdaki düğümler bunu doğrular. Doğrulandıktan sonra, işlem benzersiz bir kriptografik kimlik alır ve defterde saklanır. Deftere eklendikten sonra kimse işlemi değiştiremez veya silemez (Garg, 2023, s. 12).

Blockchain Türleri

Zaman içerisinde Blockchain teknolojisinin birçok farklı türü ortaya çıkmıştır. Genel olarak Blockchain türleri dört farklı kategoride incelenebilir: Halka Açık Blockchain, Özel Blockchain, Konsorsiyum Blockchain ve Hibrit Blockchain. Her Blockchain türü, belirli amaçları ve gereksinimleri karşılamaktadır.

Halka Açık Blockchain herhangi bir özel izne gerek duyulmadan dâhil olunabilen Blockchain olarak da bilinir, Bitcoin de dâhil olmak üzere birçok kripto para da çoğunlukla bu Blockchain türü kullanılmaktadır. Halka açık, merkeziyetsiz ve yavaş işleyen bir blockchain sistemidir. Herkes, herhangi bir yetkilendirme gereksinimi olmadan bu türdeki bir Blockchain ağına katılabilir, veri okuyabilir, yazabilir ve tam veri şeffaflığına erişebilir. Halka Açık Blockchain, katılımcıların kimlik doğrulaması yapmasına ve verileri işlemesine izin veren dağıtılmış bir açık defter kullanır. İşlenen veriler tüm ağdaki her katılımcı tarafından doğrulandığından oldukça güvenlidir ve bozulması ya da manipüle edilmesi neredeyse imkânsızdır. Tüm işlemler bireysel anonimlik kriptografik biçimde korunarak kamuya açıklandığı için şeffaftır. Bununla birlikte, ağdaki tüm katılımcıların her işlemi doğrulaması gerektiğinden büyük ağlarda sistem yavaş ve verimsizdir. Bu türdeki Blockchain teknolojisine dair en tipik örnek Bitcoin'dir.

Özel Blockchain, izne bağlı blok zinciri olarak da bilinir, halka kapalı ve kısmen ya da tamamen merkezileştirilmiş ve belirli bir merkezden kontrol edilen sistemleri ifade etmektedir. Bu Blockchain türünde, özel bir dağıtılmış defter kullanılır ve ağa katılımlar merkezi bir otorite tarafından sınırlanmıştır. Burada merkezi otoritenin; ağı kontrol etme, birleştirme, işlemleri görüntüleyebilme, verileri okuyup yazabilme ve onaylayabilme, ağa katılımlara izin verme yetkisi vardır. Başka bir ifadeyle merkezi otorite Blockchain'in sahibidir. Bu blockchain türünde işlemlerin doğrulanması Blockchain ağının sahibi olan merkezi otorite tarafından yapıldığından oldukça verimli ve hızlıdır, ancak işlemleri yapanlar merkezi otoriteye karşı anonim değillerdir. Bu türde Blockchain'in en tipik örneği Ripple'dir.

Konsorsiyum Blockchain, birleşik blok zinciri olarak da bilinmektedir. Kısmen merkezi olmayan, yarı özel sistemleri ifade eder. Blockchain ağı, belirli ve sayısı fazla olmayan bir grup tarafından kontrol edilir. Bu Blockchain türü farklı merkezlerin bir arada çalışmasına imkân sağlamaktadır. Kontrol gücü tek bir merkezde konsolide olmamıştır. Katılımcılar, işlemleri görüntülemek, okumak, yazmak ve doğrulamak için belirli izinlere ihtiyaç duyar. Nispeten daha az katılımcısı olduğundan işlemlerin doğrulanması ve denetimi hızlı ve verimlidir. Konsorsiyum Blockchain güvenlidir ve gizliliğin korunmasına yardımcı olur. Birden fazla merkez tek bir düğüm olarak da hareket edebilir, bilgi alışverişi ve madencilik yapabilir.

Hibrit Blockchain, Özel ve Halka Açık Blockchain'in bir kombinasyonunu ifade etmektedir. Hibrit Blockchain, hem kamunun ağda yer alan verileri görüntülemesi için erişim sağlayabilen hem de üyelerine belirli konularda erişimi kısıtlayabilen, genellikle iş dünyası veya devlet kurumları konsorsiyumları tarafından kontrol edilir (Schmahl vd., 2019). Bu Blockchain türü hem açık defter hem de özel defter kullanır. Hem izne bağlı özel bir sistemin hem de genel izin gerektirmeyen bir sistemin özelliklerini ve avantajlarını kullanabilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, bu sistem Halka Açık ve Özel Blockchain'in birleşik biçimde kullanılmasının faydalarını en üst düzeye çıkarmaktadır. Şirketler ve devletler, ortaklarıyla arka plandaki işlemleri özel bir defterde güvence altına alırken, belirledikleri bilgileri de açık bir defterde dışarda kalan taraflarla paylaşabilmektedirler. Ayrıca Hibrit Blockchain, ilerleyen zamanlarda blok zincirine daha fazla tarafın davet edilebilmesi ve katılması konusunda esneklik sağlamaktadır. Böylece başka devletler ya da şirketlerin ilerleyen zamanlarda bu tipteki ağlara katılımı mümkün hale gelmektedir. Hibrit Blockchain'de işlemler genellikle özel kayıt defteri ağlarında doğrulanmaktadır. Buna ek olarak yetkili katılımcılar bazı kayıtların doğrulanmasını Halka Açık Blockchain'lerde kamuya serbest hale getirebilirler (Subramanian vd., 2020, s. 15-17).

Kripto Paralarda İşleyiş Protokolleri

Kripto paraların işleyişinde tercih edilme anlamında öne çıkan üç farklı yol bulunmaktadır. Bunlar Proof-of-Work (İş Kanıtı), Proof-of-Stake (Hisse Kanıtı) ve Stablecoin'dir.

Proof-of-Work (İş Kanıtı)

Bitcoin gibi kripto paraların ağ güvenliği, Proof-of-Work (iş kanıtı) adı verilen bir ağ güvenlik protokolüne bağlıdır. Bu protokol ilk kez 1993 yılında, Cynthia Dwork ve Moni Naor tarafından dile getirilmiştir (Morabito, 2017, s. 10-12). Proof-of-Work kavramı, bir Blockchain ağı üzerindeki madencilerin blok işlemesi (hash) yoluyla hedeflenen ödölün çözümlenmesi ve geçerli olmayan sonuçların ayıklanması için enerji harcanması olarak tanımlanabilir.

Proof-of-Work modelinin belirgin birkaç özelliği vardır: Birincisi gerçekleştirilen hesaplamaların yani işin zor olmasıdır. Hesaplamalara dayalı işin zor olmadığı durumlarda Blockchain'i geriye dönük olarak değiştirmek de kolaylaşmaktadır. Proof-of-Work protokollerde bu zor iş, madencilerin geçerli bir ödöl bulmak amacıyla üzerinde uğraşacakları karmaşık tahmin işlemleri oluşturulmasıyla elde edilir. Madenci ödüle ulaşmak için elektrik ve donanım maliyetini karşılar. İkincisi, işin zorluğunun ve verilen ödölün miktarının belirli periyotlarla ters orantılı olarak değişmesidir. Örneğin Bitcoin için her dört yılda bir, bir bloktan elde edilebilecek Bitcoin miktarı yarılanırken, ödölü elde etmek için çözümlenmesi gereken işlemlerin karmaşıklığı ise geometrik olarak artmaktadır. Üçüncüsü, Proof-of-Work protokolü, fiziksel olarak kıt olan kaynakların yoğun olarak kullanılmasını gerektirecek biçimde çalışmaktadır. Bu bağlamda Proof-of-Work sistemlerde matematiksel hesaplamaları yapmak için gelişmiş ekran kartı gücüne dayalı elektronik donanımlar ve bunları sürekli çalıştırabilmek için büyük boyutlarda elektrik gücü gerekmektedir.

Proof-of-Work protokollerde madenciler birbirleriyle rekabet halindedir. Donanım teknolojisi geliştikçe tesislerini güncelleyebilen madenciler, eski sistemlere sahip madenciler karşısında avantajlı hale gelirler ve kâr elde etmeye devam ederler. Her işleme (hash), bir sonraki ödölü bulmayı sağlayacak bir piyango bileti gibidir. En kısa sürede en çok hash üreten madencinin ödölü kazanma ihtimali de yükselmektedir.

Sonuçta ortaya çıkan kripto paranın değeri, madencilik yapanların işleme gücü oluştururken kullandıkları donanımların ve tükettikleri elektriğin maliyetiyle, kripto paranın işlem gördüğü piyasaların dengesinin genel bir bileşimine göre belirlenmektedir (Summers, 2022, s. 100-103).

Proof-of-Stake (Hisse Kanıtı)

Proof-of-Stake (hisse kanıtı) protokolü, Proof-of-Work şemasına bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Proof-of-Stake, hesaplamaların daha az maliyetli olması odaklı geliştirilmiş bir şemadır. Kıt kaynaklara (donanımsal işlemci gücü ve elektrik tüketimi) bağlı olmak yerine, Proof-of-Stake protokolü, Blockchain ağı içinde hissesi olan varlıkların oransal büyüklüğüne bağlıdır. Başka bir deyişle, ağ güvenliğinin bağlı olduğu kaynaklar, doğrudan kripto paranın kendisinin mülkiyetidir. Buradan Proof-of-Stake'in sahip olunan hisse ölçeğinde kıt olduğu yeni bir değişken ile işlediği anlamına gelmektedir. Bir işlemin doğrulanması ve deftere işlenmesi için kripto paranın bu türde bir ağ ve protokol üzerinde işlem yapan madenciye ait olması gerekmektedir. Proof-of-Stake'de bir madencinin yeni bir blok oluşturmada başarılı olma ve ödöl kripto parayı kazma olasılığı, madencinin hesaplama gücüne değil sahip olduğu hali hazırdaki kripto para miktarına bağlıdır. Ağın katılımcıların birisi kripto paranın hali hazırdaki hisselerinin %50'sinden fazlasına sahip olmadığı sürece ağ güvenli kabul edilmektedir.

Proof-of-Stake'in, Proof-of-Work protokolüne kıyasla sahip olduğu en önemli avantaj, işlemlerin hızlı şekilde gerçekleştirilebilmesi ile denetleme ve kayıt esnasında gecikme olmamasıdır. Proof-of-Stake şemasının merkezileşme sorununa sahip olması ve ağdaki büyük hisseye sahip paydaşların ağ üzerinde belirli bir düzeyde hâkimiyet gösterebiliyor olmaları bir dezavantaj olarak gösterilse de bu protokolü uygulayacak muhtemel tarafların devletler olması halinde bu durum bir avantaja dönüşmektedir (Summers, 2022, s. 100-103).

Proof-of-Stake, Proof-of-Work'e göre çok daha yeni bir alternatif protokol mekanizmasıdır. Proof-of-Stake'in temel işleyişi kripto paraların bir cüzdanda harcanmadan tutulması anlamına gelen "staking" kavramına göre şekillenmiştir. Staking, bir şeyde pay sahibi olma anlamına gelmektedir. Burada temel mantık bir kripto paraya yatırım yaparak onu satmadan elinde tutan birimlerin kripto paranın başarısında pay sahibi ve ayrıcalıklı olduğu varsayımdır. Proof-of-Work sisteminde madenciler karmaşık hesaplamaları çözererek kripto para kazarken, Proof-of-Stake sisteminde ise madenciler cüzdanlarında harcamadan tuttıkları kripto para miktarıyla doğru orantılı olarak yeni ödöl kripto para kazanma şanslarını arttırmaktadırlar (Dimitri, 2022, s. 31-35). Proof-of-Work protokollerde madencinin madencilik teçhizatına

ve enerji maliyetine yapacağı yatırım, Proof-of-Stake'te hisse payını artırmak için daha fazla kripto para edinme şeklini almıştır (Halaburda, 2022, s. 111-117).

İlk olarak 2012 yılında Proof-of-Work ile hibrit şekilde çalışacak bir fikir olarak ortaya atılan Proof-of-Stake'in işleyiş biçiminde zaman içerisinde farklılaşmalar yaşanmıştır. Bu açıdan arzu edilen sistemi oluşturmada esneklik sağlayan bir protokol olması, Proof-of-Stake'in öne çıkan özelliklerinden biri olmuştur. Bu protokolün en büyük dezavantajı işlemlerin onaylanması ve denetlenmesinde ağır katılımcılarının en az üçte ikisinin iyi niyetli olması gerektiği hususudur ve Proof-of-Stake sistemler kullanıcılarının en az üçte ikisinin dürüst olduğu varsayımıyla işlemeye devam edebilirler (Bentov vd., 2014; Narayanan vd., 2016). Hali hazırda Ethereum, Proof-of Stake olarak hayatına devam eden en başarılı ve önemli kripto para örneğidir.

Stablecoin

Kripto paraların en göze çarpan özelliklerinden biri, fiyatlandırmalarındaki yüksek oynaklıklardır. Bu tür değişimler yalnızca kripto para birimleri ve fiat para birimleri arasında değil aynı zamanda kripto para birimlerinin kendi aralarındaki paritelerde de gözlemlenmektedir. İstikrarlı bir kur olmadan, kriptonun yatırım ve spekülasyon aracından başka bir şey olarak kullanıldığını görmek genellikle mümkün olmamaktadır. Stablecoin, bu duruma bir çözüm sunabilme potansiyeline sahip kripto para protokolü olarak ortaya çıkmıştır. Stablecoin'ler, kripto para ile fiat para arasında istikrarlı bir döviz kuru sunmayı amaçlayan ve kendi Blockchain ağına sahip olmayan Token'lerdir.

Stablecoin'ler üç çeşit yolla istikrarı sağlamayı amaçlayabilir. Birincisi, arzulanan denge fiyatını korumak için Stablecoin Token'in arzını artırmak veya azaltmaktır. Bu yöntemle ilgili en büyük zorluk, büyük miktarlarda Token'in satılması durumunda, fiyatın hedef fiyatın altına düşmesini önleme konusundaki zorluktur. Bu mekanizma maliyetli ve döviz fiyatı saldırlarına karşı savunmasızdır. Ayrıca bu yöntem büyük miktarda sermaye ihtiyacı gerektirdiği için mevcut Stablecoin'lerde kullanılmamaktadır.

İkinci ve daha yaygın olan istikrarlaştırma tasarımı, Stablecoin Token'i teminat olarak tutulan bir fiat para birimine sabitlemektir. Böylece her Token, teminatlandırılmış fiat para biriminin bir birimini temsil etmektedir. Bu bağlamda, fiat para birimi teminatlandırılmasıyla desteklenmiş bir Token, fiat para biriminin bir depozito makbuzu gibi değerlendirilebilir. Bu türde çok sayıda Stablecoin vardır: USDT, USDC, BUSD vb. Bu yöntemde sabit fiyatın garanti edilmesi en büyük avantajdır.

Stablecoin'ler yoluyla kuru dengelemenin üçüncü yolu, teminat olarak diğer kripto para birimlerini kullanmaktır. Kripto para teminatlı Stablecoin'ler sabit bir fiyat garantisi sunmasalar da fiat para birimlerinin teminat olarak kullanıldığı yöntem karşısında belli avantajları da bünyesinde barındırırlar. Kripto para teminatlı Stablecoin'lerin en büyük avantajı, itibari paraya dayalı Token'lerde olduğu şekliyle teminatı tutan merkezlere güvenmek gibi bir zorunluluğun bulunmamasıdır. Kripto destekli Stablecoin'lerin aksine fiat para destekli Stablecoin'ler için teminatlandırma, Blockchain ağının dışında gerçekleştiği için bu durum, teminatlandırılmış varlığı yönetmek için üçüncü bir tarafın sisteme dâhilini gerektirir. Kripto para üzerinden teminatlandırılmış bir Stablecoin'in denetimi Blockchain ağındaki akıllı sözleşme kodu tarafından garanti altına alınmış olduğundan bu yöntemde "emanetçiye olan güven"de bir problem yoktur.

Stablecoin kripto para birimleri, alıcılarının ve satıcılarının işlemlerini risksiz bir varlığa bağlamalarına imkân sağladığı için borsalar ve uluslararası ticaret için oldukça cazip bir modeli temsil etmektedir. Bu bağlamda Stablecoin, bir ödeme aracı olarak kullanılması en risksiz ve kolay kripto para protokolü olarak özel şirketler ve devletlerin en fazla ilgisini çeken kripto para modeli olmaya devam etmektedir (Halaburda, 2022, s. 125-128).

TDCoin'in Yapısı ve İşleyişi

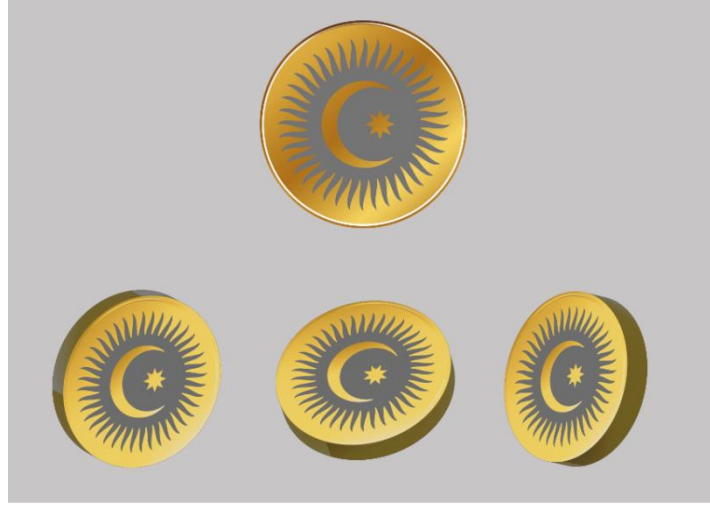
Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapısı ve bu örgütün Türk Dünyası için ortaya koyduğu bütünleşme vizyonu birlikte değerlendirildiğinde, muhtemel bir ortak kripto para olarak TDCoin, Hibrit Blockchain türünde ve Proof-of-Stake protokolüyle çalışan bir yapıda olmalıdır.

TDCoin için Hibrit Blockchain türünün seçilmesinde belirleyici en temel etken, hem devletlerin kontrol edebilecekleri özel bir sisteme hem de kamuya açık bir sistemin özelliklerini ve avantajlarını aynı anda kullanabilme potansiyeline sahip olmasıdır. Ayrıca, Hibrit Blockchain'in ilerleyen zamanlarda daha fazla tarafı ağı dâhil etme noktasında esneklik sağlıyor olması, bütünleşme amacıyla yola çıkmış Türk

Dünyası için önemli bir özelliktir. Böylece Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olacak başka devletler ilerleyen zamanlarda bu ağa katılabileceklerdir.

TDCoin için işleyiş biçimi protokolü olarak Proof-of-Stake'in tercih sebebi olmasının temel nedeni Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletlerin oluşturulacak muhtemel kripto paraya hisseleri oranında entegre olabilmeleri ile ağın kontrolü, yönetilmesi ve sürdürülmesi için gerekli imtiyazları en baştan elde etmeleri konusundaki gerekliliktir. Bu yolla hem Türk devletleri TDCoin üzerinde hisseleriyle doğru orantılı olarak söz sahibi olabilecekler hem de üye ülkelerin vatandaşları TDCoin'e yatırım yaparak tam iktisadi bütünleşme konusunda motive olabileceklerdir.

Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler, TDCoin teminatına dayalı ulusal Stablecoin Token'ler üreterek bunu üçüncü taraf devletler ve uluslararası örgütler de dâhil olmak üzere tüm taraflarla hızlı ve kolay ödeme aracı olarak kullanabileceklerdir. TDCoin için oluşturulan görsel Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. TDCoin'in Sembolü

Bulgular

Bitcoin gibi Halka Açık Blockchain ağı üzerinde ve Proof-of-Work protokolle işleyen kripto paralar, ulus-devletlerin egemenliklerini zedeleyecek bir potansiyel taşıdıklarından ötürü devletlerin genel olarak kripto paralara bakışını olumsuz olarak etkilemektedir. Ancak gerçekte, Blockchain teknolojisi ve kripto paraların işleyiş protokolleri devletlerin bu endişesinin yersiz olduğunu kanıtlayacak kadar genişlemiş ve gelişmiştir. Bu bağlamda, Türk Dünyası'nın Türk Devletleri Teşkilatı özelinde olduğu gibi bütünleşme hedefinde olan devletlerin ve uluslararası örgütlerin kripto para konusunda bir an önce adım atmaları ve yeni teknolojileri benimsemeleri onların zararına değil faydasına olacaktır.

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletler, muhtemel ortak kripto para TDCoin'i bir önceki başlık altında belirtildiği yapı ve işleyiş ile hayata geçirdikleri takdirde ekonomik kapasiteleri doğrultusunda TDCoin'e yatırım yaparak bu kripto para üzerinde üye devletlerin imtiyazlı olduğu bir modele sahip olacaklardır. Ayrıca üye devletlerin vatandaşları da bireysel olarak TDCoin'e yatırım yapabileceklerdir. Bu yolla hem üye devletlerin coğrafi sınırları içerisindeki tüm harcamalar ortak bir kripto para birimiyle yapılabilecek hem de halklar bütünleşme konusunda motive olacaklardır.

Proof-of-Stake protokolle işleyecek TDCoin'de üçüncü tarafların ve Türk Dünyası'nın dışında kalan unsurların ağda imtiyaz elde etmeleri mümkün olmayacağından bu kripto paranın dış saldırıya maruz kalarak başarısız olması en baştan engellenmiş olmaktadır. Teşkilata üye devletler uluslararası ticarete veya ulusal sınırlar içerisinde ödemelerin hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için ulusal Stablecoin Token'ler üretebileceklerdir. Muhtemel Token'ler, TDCoin teminatlandırması ile güvence altında oldukları için kur oynaklığını en düşük seviyeye indireceklerdir.

TDCoin'in bütün bir Türk Dünyası'nın iç ve dış harcamalarında ile ticarete kullanılan ortak para birimi haline gelmesi halinde tam iktisadi bütünleşme yolunda önemli bir adım atılmış olacak ve dolara bağlı ekonomik sorunlar en alt seviyeye inecektir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Devletler kripto paralara karşı çekince göstermektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de ülkelerin kendi ulusal paralarının önemini yitirmesi endişesidir. Ancak dünyada bazı ülkelerin kripto paraların kullanımına ilişkin düzenlemeler yaptığı bilinmektedir. El Salvador ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkeler ise çok yakın zamanda, bir kripto para olan Bitcoin'i resmi para birimi olarak ilan etmiştir.

Aynı zamanda kripto paralara karşı diğer bir çekince ise siber saldırılara maruz kalması riskidir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti 1991 yılından itibaren siber suçlarla ilgili bir kanunu bulunmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2006 yılında hazırladığı 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı sayesinde, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Merkezi'nin (TÜBİTAK) de devreye girmesiyle, belirli aralıklarla yapılan tatbikatlar ve yetişmiş personel sayısının artmasıyla siber güvenlik konusunda Türkiye önemli aşamalar kaydetmiştir (Erendor, 2020, s. 303-306). TDT'ye bağlı diğer devletlerdeki yetişmiş ve güvenilir personellerle oluşturulacak bir "Türk Dünyası Siber Güvenlik Merkezi", TDCoin'in kullanımını konusunda ortaya çıkan siber güvenlik tehditlerini ortadan kaldıracaktır.

Blockchain teknolojisine ve kripto paraların işleyiş protokollerine bakıldığında, Türk Devletleri Teşkilatı'nın olası siyasi ve ekonomik açıdan bir Türk Birliği'ne evrilmesi öngörüsünden yola çıkılarak, ekonomik entegrasyonu da ileri seviyeye taşıyabileceği düşünülen kripto para sisteminin (TDCoin), Hibrit Blockchain türünde ve Proof-of-Stake protokolüyle çalışması öngörülmüştür.

Çünkü Teşkilat içerisinde yer alacak Türk Devletleri, bu sistem sayesinde TDCoin'i hem kontrol edebilecek hem de halkların kullanımına açabilecektir. Aynı zamanda Teşkilat içerisindeki Türk Devletleri sisteme hisseleri oranında katılabilecek, hem üye devletler hem de vatandaşlar açısından Türk Devletleri Teşkilatı siyasi ve iktisadi açıdan tam bütünleşme noktasında hızlı bir ivme kazanabilecektir.

Öngörülen TDCoin sayesinde hem Teşkilata üye devletler kendi aralarında hem de üçüncü ülkeler ile yapılabilecek ticari işlemler hızlı ve güvenilir olabilecektir. Bu durumun Teşkilata üye devletlerin hızlı hızlı ve topyekûn kalkınması için de faydalı bir model olabileceği de öngörülmektedir.

Teşkilata üye ülkelerin ulusal para birimleri baki kalabileceği gibi, ülkelerin TDCoin çatısı altında kendi ulusal Stablecoin Token'lerini de üretip, ülkelerin iç piyasalarında da kullanılabileceği öngörülmüştür. Bu vesile ile TDCoin, ileride basılı para sistemlerinin ortadan kalkacağı ve her şeyin sanal paralar üzerinden sürdürülebileceği öngörüsüne yönelik bir önlem de oluşturabilecektir.

Sonuç olarak bakıldığında Türk Devletleri Teşkilatı'nın, Türk Dünyası 2040 Vizyonu uyarınca, üye devletlerin tam olarak siyasi ve ekonomik bütünleşme hedefine yönelik politikalar geliştirildiği düşünüldüğünde, Türk Dünyası'nın TDCoin türünde bir ortak para birimine er ya da geç ihtiyaç duyacağı kesin görülmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın ekonomi bakanları düzeyinde yaptıkları toplantılarda bu konunun ve çalışmanın gündeme alınacağı düşünülmekte ve önerilmektedir.

Etik Beyan

"Türk Dünyası Ortak Kripto Para Vizyonu: TDCoin" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Altay Topçu, B. ve Sümerli Sarıgül, S. (2020). Dünyada ve Türkiye'de blok zinciri teknolojisi: finans sektörü, dış ticaret ve vergisel düzenlemeler üzerine genel bir değerlendirme. *European Journal of Science and Technology, Ejosat Special Issue 2020 (ARACONF)*, 27-39.
- Al-Jaroodi, J. ve Mohamed, N. (2019). Blockchain in industries: A survey. *IEEE Access*, 7, 36500–36515.
- Belsie, L. (2022). "El Salvador's Experiment with Bitcoin as Legal Tender", 7 Temmuz 2022, <https://www.nber.org/digest/202207/el-salvadors-experiment-bitcoin-legal-tender>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Bentov, I., Gabizon, A. ve Mizrahi, A. (2014). Cryptocurrencies without Proof of Work. *ArXiv*, abs/1406.5694.
- Burns, R. B. (2000). *Introduction to research methods*. London: SAGE publications.
- Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-para Bitcoin. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*, DOI:10.13140/RG.2.2.23246.41284.
- Dimitri, N. (2022). "Consensus: Proof of Work, Proof of Stake and structural alternatives", Nikhil Vadgama, Jiahua Xu, Paolo Tasca (eds.), *Enabling the internet of value* içinde, Switzerland: Springer: 29-38.
- Erendor, M. E. (2020). "Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikası", Fulya Köksoy (Ed.), *Yeni Küresel Tehdit: Siber Saldırıları Siber Güvenlik ve Politika Uygulamaları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Garg, R. (2023). *Blockchain for real world applications*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Halaburda, H. (2022). "The rich landscape of crypto", Hanna Halaburda, Miklos Sarvary, Guillaume Haeringer (eds.), *Beyond Bitcoin: economics of digital currencies and Blockchain technologies* içinde, Switzerland: Palgrave Macmillan: 107-134.
- Hall, J. (2022). "Sango Coin listing postponed by Central African Republic", 20 Aralık 2022, <https://cointelegraph.com/news/sango-coin-listing-postponed-by-central-african-republic>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Hall, J. (2023). "Bitcoin, Sango Coin and the Central African Republic", 8 Ocak 2023, <https://cointelegraph.com/news/bitcoin-sango-coin-and-the-central-african-republic>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Iansiti, M. ve Lakhani, K. R. (2017). The truth about Blockchain. *Harvard Business Review*, 95(1), 118–127.
- Kargı, V. ve Günay, H. F. (2018). Kripto para vergilendirilmesi fikrinin mali yönden değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*, 5(3), 61–76.
- Morabito, V. (2017). *Business innovation through Blockchain*. Switzerland: Springer.
- Nakamoto, S. (2008). "Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system", 31 Ekim 2008, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A. ve Goldfeder, S. (2016). *Bitcoin and cryptocurrency technologies*. Princeton: Princeton University Press.
- Ridder, H. G. (2017). The theory contribution of case study research designs. *Business Research*, 10(2), 281-305.
- Schmahl, A., Mohottala, S., Burchardi, K., Egloff, C., Govers, J. ve Chan, T. (2019). "Resolving the Blockchain paradox in transportation and logistic", 29 Ocak 2019, <https://www.bcg.com/publications/2019/resolving-blockchain-paradox-transportation-logistics>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. London: Sage Publications.
- Subramanian, N., Chaudhuri, A. ve Kayıkçı, Y. (2020). *Blockchain and supply chain logistics*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Summers, A. (2022). *Understanding Blockchain and cryptocurrencies: a primer for implementing and developing Blockchain projects*. New York: CRC Press.
- şahin, M. (2019). Kripto para yeni bir vergi sığınadı mı? Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler kapsamında bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 169-181.
- Turan, Z. (2018). Kripto paralar, Bitcoin, Blockchain, petro gold, dijital para ve kullanım alanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 1-5.
- Türk Devletleri Teşkilatı (2021). Türk Dünyası 2040 Vizyonu, <https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2021). "Ödemelerde kripto varlıkların kullanılmamasına dair yönetmelik", *Resmî Gazete*, 16 Nisan 2021, Sayı:31456, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210416-4.htm>, (17.02.2023/erişim tarihi).
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. California: Sage Publications.

EXTENDED ABSTRACT

With today's technology, rapid advances are made in every field and money is also greatly affected by this situation. Features such as the inability to tax the cryptocurrencies created by Blockchain technology, the anonymity of virtual wallet owners, and the inaccessibility of their identity information increase the interest of individuals towards them. However, states keep a distance from cryptocurrencies with the concern that these features of cryptocurrencies will shake the state authority. Although countries resort to banning the use of cryptocurrencies, it can be said that their use will continue as there is no limiting center. In order to facilitate and accelerate the integration process between states and cryptocurrencies, countries need to make certain arrangements. If the use of these technologies continues to expand on a global scale, they will have to be regulated by most of the major nation-states.

The increasing prevalence of the use of cryptocurrencies reveals the necessity of re-questioning the perspective of state authorities towards cryptocurrencies. Cryptocurrencies, which can be traded within a very strong security chain, are the newest definition of the concept of money today. Transactions for cryptocurrencies are carried out in a high-security system, as well as in a short time without the need for a guarantor, independently from the state authority and any center. On the other hand, there is no taxation practice regarding these transactions. These features of cryptocurrency transactions increase the demands of individuals for crypto money.

It is observed that the approaches of countries to cryptocurrencies are quite different from each other. It is seen that some countries subject cryptocurrency transactions to various taxes with legal

regulations, some countries completely prohibit the use of cryptocurrency, and some countries have not yet made any regulations on this issue. Cryptocurrencies are of great interest to individuals in many countries including Türkiye. It may be possible for Türkiye to generate income based on cryptocurrencies with legal and administrative regulations. Türkiye's recording and use of every technological advance will contribute to its economic development. Because technology is advancing day by day and the market regulates itself in many areas.

Many developed countries have started to use this system in some sectors such as banking within the country, since the Blockchain database is located in a very strong security chain. In addition, it is foreseen that this system, which will eliminate the margin of error in foreign trade, will provide convenience to its users in many different financial areas. However, since the spread of Blockchain and cryptocurrency system will increase competition, it will contribute to more rational monetary policy designs by enabling the central bank to follow more disciplined policies. As a result, it can be controlled by legal regulations and used advantageously for the country. In addition, it is thought that illegal activities can be prevented with the small-rate taxes to be applied to the cryptocurrency transactions, since both the system is monitored and recorded, and the tax rates to be collected do not impose large tax burdens on the transaction owners.

When evaluated within the scope of recent developments, the state authority in Türkiye did not remain indifferent to this situation, and the Scientific and Technological Research Council of Türkiye and the Central Bank of the Republic of Türkiye started to carry out the necessary studies in this regard with joint projects. Considering the point reached by the economic relations between the member states of the Organization of Turkic States and the vision of developing policies towards the goal of full economic integration, it is certain that the Turkic World will need a common currency sooner or later. The arrangement of this possible common currency as cryptocurrency will provide many advantages for the Turkic World compared to standard currencies. The aim of this study is to reveal the main lines and functioning of a cryptocurrency that can be used jointly by the entire Turkic World in connection with the Organization of Turkic States.

The Place and Importance of Kyrgyzstan in Turkish Foreign Policy from a Constructivist Perspective

Medihanur ARGALI¹

Abstract

Türkiye and Kyrgyzstan are two Turkic states with close historical, linguistic and cultural ties. In addition, although both states are secular, their people mostly belong to the same religion, the religion of Islam. Türkiye sees Kyrgyzstan as its Atayurt (fatherland) and in this context, it is the first state to recognize the independence of Kyrgyzstan in 1991. Of course, bilateral relations are too complicated to be explained by ancestry, language, or religion alone. Because the two countries have been out of contact with each other for many years. The first contact was made with the collapse of the USSR. Since 1991, the two states have developed and continue to develop various political, economic, military and cultural relations. This study will present a holistic analysis by examining the relations of the two states from a constructivist perspective, that is, in an identity sense. The main purpose of the study is to identify the current state of bilateral relations and offer solutions on how to further develop them. In the study, current data were examined by a literature review conducted in Turkish, English and Kyrgyz. The current data in question were analyzed by combining them with a constructivist perspective.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Türkiye, Kyrgyzstan, Constructivist Theory, Central Asia

İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikası'nda Kırgızistan'ın Yeri ve Önemi

Öz

Türkiye ve Kırgızistan tarihsel, dilsel ve kültürel olarak sıkı bağları bulunan iki Türk devletidir. Ayrıca her iki devlet laik yapıda bulunmakla birlikte halkları çoğunlukla aynı dine, İslamiyet dinine mensuptur. Türkiye, Kırgızistan'ı Atayurt olarak görmekte ve bu bağlamda 1991 yılında Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olma özelliği göstermektedir. Tabii ki ikili ilişkiler yalnızca soy, dil, din bağyla açıklanamayacak kadar komplikedir. Zira iki ülke birbirleriyle uzun yıllar temassız kalmışlardır. İlk temas SSCB'nin yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. 1991 yılından günümüze kadar iki devlet çeşitli siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedir. Bu çalışma, iki devletin ilişkilerini inşacı perspektife göre yani kimliksel anlamda inceleyerek ortaya bütüncül bir analiz koyacaktır. Çalışmanın esas amacı ikili ilişkilerin mevcut durumunu tespit ederek nasıl daha da geliştirileceğine dair çözümler sunmaktır. Çalışmada Türkçe, İngilizce ve Kırgızca literatür taraması yapılarak güncel veriler incelenmiştir. Söz konusu güncel veriler, inşacı perspektifle birleştirilerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Türkiye, Kırgızistan, İnşacı Teori, Orta Asya

Atıf İçin / Please Cite As:

Argalı, M. (2023). The place and importance of Kyrgyzstan in Turkish Foreign policy from a constructivist perspective. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 797-817. doi:10.33206/mjss.1255440

Geliş Tarihi / Received Date: 23.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.03.2023

¹ Doktora Öğrencisi - Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler Programı, e-posta: medihanurarg@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-0777-7077

Introduction

*In this changeable world, according to the sacred laws,
everything goes and dies, there is only one thing that does
not die, and that is culture.*

Cengiz Aytmatov

In the ever-changing international structure and inter-state relations, it is essential that the Turkic states in different geographies develop their relations within the framework of common cultural values, create common values and act together in foreign policy in this context. This is because a common culture can lead to the production of a common foreign policy, which can be in the interest of states both together and separately. The strength based on this cultural partnership will form the basis of the relations between Türkiye and Kyrgyzstan and will lead them to take bilateral relations to a higher level. The fact that the God Mountains, which are considered sacred by the Turks, are located within the territory of Kyrgyzstan increases the importance of the country in terms of Turkish history. In this context, Kyrgyzstan is recognised as one of the Atayurt (fatherland) of the Turks. Therefore, it would not be wrong to say that there is an identity bond between Türkiye and Kyrgyzstan.

In addition to the identity bond, the geography of Turkestan, including Kyrgyzstan, covers an extremely critical area (Kafkasyalı, 2012, p. 7). This is because the region has both natural resources and strategic importance. The value of the region has attracted the attention of great powers not only today but also in history. For example, Russia and Britain, the two great empires of the 19th century, engaged in a struggle called the "Great Game" in the region. Tsarist Russia was the winner of this struggle and Turkestan came under Russian rule (Afridi, 2020, p. 232). During this period, the Ottoman Empire had no military power to prevent the Russian occupation of Turkestan. The Ottoman Empire even requested help from Britain to protect its own territory (Kuru, 1999, p. 137). On the other hand, it should be noted that the Ottomans never interfered in the internal affairs of Turkestan even before the invasion of Turkestan (Kuru, 1999, p. 137). In such an international atmosphere, Turks and Kyrgyz remained separated from each other for many years.

The sovereignty of the region passed to the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) established following the collapse of Tsarist Russia. Until 1924, the name of the region was "Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic". However, Russians divided the region into parts against a possible unification of Turkestan Turks (Tajibayev, 2012, p. 191). In this context, today's Kyrgyzstan was renamed Kara-Kyrgyz Autonomous Region in 1924. In 1936, Kyrgyzstan became the Soviet Socialist Republic of Kyrgyzstan in 1936 as one of the 15 Republics forming the USSR (Kaseinov, 2017, p. 226). Before this date, "Muslim" and "Turkestanite" were used as identities in Turkestan and ethnic identities did not exist (Coldoşov, 2017, p. 245). The USSR took various actions to make them forget these identities. For example, only in the 1938 repression, forty thousand Kyrgyz intellectuals were arrested (Dilek, 2019, p. 31). Again, the USSR ensured the use of the Cyrillic alphabet both to prevent the Turkestan peoples from understanding among themselves and to prevent a possible contact with Türkiye (Balıcı, Alimbekoy, & Boobekova, 2017, p. 537).

As can be seen, Turks and Kyrgyz have been separated from each other for many centuries. The first contact between Türkiye and Kyrgyzstan took place only after the dissolution of the USSR in 1991. The identity definitions of Kyrgyzstan, which started nation-building with the collapse of the Soviet Union, are quite similar to those of Türkiye (Bacı, 1999, p. 64):

- Both countries are of Turkic origin.
- Turkish is the common language, although with some differences.
- The religious belief of the people of both countries is largely Islam.
- Both states are secular.

In addition to all these common features, the cultures of these two societies are similar. In the context of identity, Türkiye attaches great importance to its relations with Kyrgyzstan, which it regards as its ancestral homeland. So much so that the Republic of Türkiye was the first state to recognise Kyrgyzstan after its independence. As it will be analysed later on, Türkiye has provided various assistance to Kyrgyzstan in diplomatic, economic, military and cultural fields. As one of the basic assumptions of the

study, the common identity element is adopted as the reason for Türkiye's aid and the rapprochement of the two states in various fields. In this context, the study will be analysed within the scope of constructivist theory.

Unlike mainstream theories such as realism and liberalism, one of the important contributions of the constructivist theory, which prioritises norms and values rather than interests, is the value given to the concept of identity. Alexander Wendt, who introduced the constructivist approach in the international relations literature, believes that a state first determines its own identity and determines its goals, interests and relations with other states within the scope of this identity (Wendt, 1994, p. 51). In other words, according to Wendt, identity directly affects foreign policy preferences (Wendt, 1994, p. 71).

In constructivist theory, in this context, it is an important issue that how states define "us". Since its foundation, the Republic of Türkiye has based its identity on three identities. These are Turkishness, Muslimness and Westernness (Şahin & Argalı, 2022, p. 31). From time to time, one of these three identities may override the others. For example, during the Cold War, Westernisation remained at the forefront and Turkish foreign policy was developed within the framework of this identity. With the end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union, Türkiye started to emphasise its Turkic identity in Central Asia and the Caucasus and started to work to develop various relations with the related communities in the region.

In light of this information, one of the arguments of the study is that the long historical past, cultural, linguistic and religious ties between the two cognate countries have led the two states to develop various political, economic, military and cultural relations. In this context, the aim of this study is to provide a multidimensional explanation of the relations of the two states from an identity perspective, that is, with the constructivist theory. Although political, economic and military relations are important, the study will analyse cultural relations in depth. There are two reasons for this. Firstly, according to the constructivist theory, the most important element of identity is culture. The second is that the most intensive relations between the two states are indeed in the cultural field. The strength of cultural values will carry the relations between the two countries to a higher level. If cultural unity is established sufficiently, this will also affect political, economic and military relations.

The study is important as it presents a holistic approach by analysing the relations between Kyrgyzstan and Türkiye in detail in various aspects. In addition, the unique value of the study lies in the fact that the bilateral relations are analysed in the context of identity, that is, the relations are based on the constructivist theory. In the first part of the study, the theoretical framework of constructionist theory will be explained. In the second part, Türkiye - Kyrgyzstan relations will be presented within the scope of the constructionist theory. Relations between Türkiye and Kyrgyzstan will be analysed in terms of "political/diplomatic", "economic", "military/security" and "cultural" dimensions.

Constructivist theory in the context of the theoretical framework

The developments in the international conjuncture in the 1990s necessitated a review of mainstream international relations theories. This is because these theories were insufficient to explain both the Soviet dissolution and the developments that followed. The capitalist world and the communist world became intertwined, non-state actors gained power in the international system with the effect of globalisation, and the traditional enemy of the West disappeared (Kurnaz, 2016, p. 277). The dissolution of the USSR and Yugoslavia could not be foreseen, the international system could not be defined afterwards, and the terrorist attacks of 11 September could not be predicted and prevented, showing that the international system is much more complex than before. In this situation, theories different from mainstream theories were needed to understand and make sense of international relations (Phillips, 2007, p. 72).

It is in such an atmosphere that constructivist theory began to gain popularity (Phillips, 2007, p. 72). Nicholas Onuf first introduced the constructivist theory to the discipline of international relations in 1989. According to Onuf, our identity plays a dominant role in social relations. Social relations affect our identity and our identity affects our social relations (Onuf, 2012, p. 32). Although Onuf was the first to define the theory in international relations literature, the real popularity of the theory was realised with Alexander Wendt. Wendt, like Onuf, argues that the individual and society mutually construct each other and that this construction produces a structure (Wendt, 1999, p. 90).

The unique value of the constructivist theory and its most important difference from the mainstream theories is its focus on the identities and interests of states. However, both realists and liberals believe that

the identities and interests of states are given, despite the many differences between them (Kurnaz, 2016, p. 277). Moreover, constructivist theory sees the world as a never-ending process of social construction. However, mainstream theories do not emphasise change. According to them, the existing structure is also given. Some realists and liberals even assume the opposite. While the constructivist approach believes that the identities and preferences of actors design and change the structure, mainstream theories argue that the structure affects the behaviour of actors (Kurnaz, 2016, p. 278).

As can be seen, identity is one of the most important concepts that the constructivist approach adds to the discipline of international relations. The constructivist perspective investigates the impact of identity on foreign policy. Accordingly, states determine one or more identities for themselves. Then, they identify interests in line with these identities. Finally, they form foreign policy outcomes by determining behaviour in accordance with these interests. Naturally, constructivists oppose the realists' argument that national interests determine all foreign policy (Wendt, 1999, p. 116). Wendt emphasised that the most important element of identity is the identification of the enemy, citing the need for the Ottoman Empire to explain Europe (Wendt, 1999, p. 120)

Another point on which the constructivists are in consensus is that intellectual factors are more valuable than material structures based on power. Here, intellectual factors include identity, ideology, religion, culture, etc., while material structures include economic power, population, armed forces, technology, etc. Here again, the constructivist perspective differs from mainstream theories. Because classical theories put the elements of material power before normative values (Kurnaz, 2016, p. 282). On the other hand, it should be noted that the constructivist theory does not reject the elements of material power. It only adds intellectual power elements to the material power elements while defining the system. For example, social and cultural relations between two states are as important as political, economic and military relations (Adilbekova, 2022, p. 15).

States define friendly and enemy states through the identities they form and build their alliances based on these identities (J.A. Fresque-Baxter & D. Armitage, 2012, p. 253). In this context, Türkiye, in addition to being Turk and Muslim, has defined its identity as Western and has spent its foreign policy until the 2000s establishing close relations with the West (Karpat, 1975, p. 116). The question to be asked here is whether Türkiye is a Western state. Or to what extent does the West see Türkiye as Western in its definitions? In addition to its Western identity, with the dissolution of the USSR in 1991, Türkiye brought its "Turkishness" identity to the forefront in Central Asia and the Caucasus. In other words, in Central Asia, including Kyrgyzstan, Türkiye has started to formulate a foreign policy based on the Turk identity (Şahin & Argalı, 2022, p. 33).

As can be seen, according to the constructivist perspective, the important factor in the relations that states establish with other states is identity and the perception of interest arising from identity. A state that will put itself at the centre of the world and consider itself superior will naturally tend to see all other states as enemies, and will therefore pursue foreign policies that will focus on military power (Haas, 2004, p. 570). On the other hand, states that will impose more peaceful missions on themselves will use more cultural instruments. Here, how the state sees itself and how it perceives other states is important (Haas, 2004, p. 570). For example, as will be analysed in detail below, Türkiye has built its deepest relations with Kyrgyzstan, which it perceives as a brother for reasons such as being of the same descent, having the same culture, speaking the same language and believing in the same religion, in the cultural context, and cultural relations have led to rapprochement in other areas as well.

As it can be understood, while analysing foreign policy from a constructivist perspective, cultural relations will be emphasised more. This is because the constructivist theory mostly emphasises intellectual/spiritual elements. In this context, it explains the closeness of states with each other or their opposition to each other (Smith, 2001, p. 39). On the other hand, it does not deny the material elements of power. In this context, the political, economic and military dimensions of the relations between Türkiye and Kyrgyzstan will be discussed in this study and a comprehensive analysis will be made.

Türkiye's Kyrgyzstan Policies in the Context of Constructivist Theory

As mentioned before, although the constructivist theory does not reject the elements of material power, it mainly emphasises the elements of intellectual power. In this context, it would be useful to briefly examine Türkiye's identity and values, and in this context, Türkiye's General Central Asia policies before addressing Türkiye's Kyrgyzstan policies in the context of constructivist theory.

First of all, one of the most important issues to be underlined is that the Republic of Türkiye is an imperial successor. In other words, Türkiye has a strong state tradition. With the strength drawn from this background, a new identity was created in 1923 (Çalış & Metkin, 2021, p. 73). The new identity created basically has three components: Turkishness, Westernness and Muslimness (Şahin & Argalı, 2022, p. 31). For many years, in Turkish foreign policy, foreign policies have been implemented by emphasising the Westernisation element of these identities. Undoubtedly, the perceived threat from the USSR played a significant role in the emergence of this situation. In 1991, with the dissolution of the USSR, Türkiye started to emphasise its "Turk" ethnic identity and tried to engage in Central Asia with the "Adriatic to the Great Wall of China" discourse. While shaping its Central Asia policies in this period, Türkiye both prioritised ethnic identity and acted on real political material grounds (Çalış & Metkin, 2021, p. 75).

In light of this information, it will be possible to divide the three identities reflected in Turkish foreign policy into four different periods in the context of analysing Türkiye's Central Asia Policies. The first period is Türkiye's lack of a Central Asia policy between 1923-1991 due to its Western identity and the perceived threat from the USSR. The second period is the period of the first construction of regional policies with the excitement and Turk identity that awakened with the dissolution of the USSR. The third period is the period between 2002 and 2010 when, with the AK Party government in power, the Muslim identity came to the fore in Türkiye, relations with Central Asia were put on the back burner and Türkiye turned more towards relations with the Middle East (Çalış & Metkin, 2021, pp. 82-83). Finally, in 2010, with the deadlock in the Middle East, Türkiye turned towards Central Asia again with its Turk identity (Şahin & Argalı, 2022, p. 33).

Türkiye-Kyrgyzstan relations were established in 1991 in the light of ethnic, historical and cultural ties with Türkiye's first orientation towards Central Asia. Kyrgyzstan has always had a special significance for Türkiye, as the Kyrgyz lands are known as Atayurt in Türkiye. One of the assumptions defended in the study is that Türkiye has initiated its Kyrgyzstan policies mostly through cultures, values and identity. It should also be taken into account that the people of both states share the same religion. In other words, in addition to ethnicity and culture, there is also a sharing of religious values. In this context, the Republic of Türkiye was the first state to recognise the Republic of Kyrgyzstan, which declared its independence on 31 August 1991. On 29 January 1992, the two sister republics established diplomatic relations and opened mutual embassies in the same year. These two republics, whose historical roots date back to prehistoric times, continued to maintain their relations as two nation-states as of 1992 (Yaldız & Yaldız, 2020, p. 81). It should also be noted that Türkiye's relations with Kyrgyzstan have progressed on a much more stable level compared to other Central Asian states (Yaldız & Yaldız, 2020, p. 81).

"Political/Diplomatic", "Economic", "Military/Security" and "Cultural" relations of Türkiye and Kyrgyzstan will be analysed respectively. The importance of common values and identity in these relations will be revealed.

Political/Diplomatic Relations

Türkiye was the first country to recognise the independence of Kyrgyzstan. The Presidents Turgut Ozal and Askar Akayev signed the agreement on "Friendship and Cooperation between Kyrgyzstan and Türkiye" (Andican, 2013, p. 3). Within the first two years of independence, the two sister republics signed 29 protocols and agreements, which led to the rapid start of the relationship (Yaldız & Yaldız, 2020, p. 32). In 1997, the "Treaty of Eternal Friendship and Cooperation" was signed and in 1999, the declaration "Türkiye and Kyrgyzstan: Together into the 21st Century" was presented (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs).

However, in the opposite direction of all these developments, a development that would negatively affect bilateral relations also took place. A Kyrgyz delegation visited Armenia in 1997 and recognised the 1915 events as genocide by laying a wreath at the (so-called) Armenian Genocide Monument (Hovhannisyán, 2015, p. 148). This, of course, disturbed both Türkiye and Azerbaijan, which are sensitive to the issue. Although the issue did not cause a major crisis, it led to a deterioration in relations between the two countries (Hovhannisyán, 2015).

In the 2000s, due to the international conjuncture and the neo-Ottoman and Muslim values that started to dominate Turkish foreign policy with the AK Party government, Central Asia in general and Kyrgyzstan, in particular, remained in the background for Türkiye. This situation started to change in the 2010s. For example, after the revolution in Kyrgyzstan in 2010, Recep Tayyip Erdoğan was the first

president to visit the country in February 2011. This visit broke the ice between the two states and marked the beginning of a serious acceleration in relations (Chotaev, 2017, p. 360). Immediately after the visit, the foundation of today's strategic cooperation was laid with the "Joint Statement on the Establishment of the High-Level Strategic Cooperation Council" (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2020). Mutual high-level visits between 2012-2013 also ensured the continuation of this foundation (Çotaev, 2017, p. 361).

Another important issue in the developing political/diplomatic relations of the two states is the international or regional organisations that they have joined or even established together.

Table 1. *Joint Integration Activities of Türkiye and Kyrgyzstan*

Name of the Foundation	Member Countries	Date of Foundation
TURKSOY	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye, Turkmenistan, Uzbekistan	1993
TURKPA	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye	2008
Turkic Council /Organization of Turkic States	-Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Türkiye founding members -Full Membership of Uzbekistan in 2019 -Hungary, Turkmenistan and TRNC observer members	1992 – Summits of Heads of Turkic – Speaking States 2009 – Turkic Council 2020 – Organization of Turkic States
Turkic Business Council	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye	2011
Turkic Culture and Heritage Foundation	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye	2012
International Organisation of the Turkic Academy	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye	2012
Union of Turkic Universities	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye	2013

The table was created by the author with the data taken from the official website of the Organisation of Turkic States.

As can be seen, relations between Türkiye and Kyrgyzstan have been realised at two levels:

- 1- Bilateral relations between Türkiye and Kyrgyzstan
- 2- Türkiye's integration relations with the Turkic World

Due to Kyrgyzstan's full and unproblematic participation in the summits and institutions/organisations for the Turkic World initiated by Türkiye, Türkiye has provided various types of support to Kyrgyzstan. For example, by creating a link between Kyrgyzstan and important international organisations such as the UN, OSCE and NATO, Türkiye ensured Bishkek's participation in their cooperation (Andican, 2013, p. 3).

In addition to all these, there was another development that negatively affected bilateral relations. On 15 July 2016, the Fetullahist Terrorist Organisation attempted a treacherous military coup in Türkiye. The then Kyrgyz President of Kyrgyzstan Almazbek Atambayev's statements such as "Brother Tayyip" and "I could not sleep the night Erdogan was coming" (Haber7, 2011) about Erdogan until 15 July suddenly changed and he started saying "We are a sovereign country and we should decide for ourselves what is necessary for us or not" (Türkiye Gazetesi, 2016) upon Türkiye's demand for the elimination of FETO. This naturally caused short-term tension in the relations between the two states. However, relations were normalised again in 2017 when Sooronbay Jeenbekov, who was elected instead of Atambayev, came to power (Karakuzu, 2020, p. 79).

In 2018, during Erdoğan's visit to Kyrgyzstan, a meeting of the High-Level Strategic Cooperation Council was held between the two states. Relations gained further momentum with the Organisation of Turkic States established in 2020. The last president of Kyrgyzstan, Sadyr Japarov, pays particular attention to relations with Türkiye (Embassy of the Kyrgyz Republic in Ankara, 2022).

As a result, Türkiye has provided full support to Kyrgyzstan in the political, economic, military and security fields, as it sees the same closeness in the diplomatic context. It is expected that the relations will develop and progress in the following period.

Economic Relations

Kyrgyzstan is one of the so-called "transition economies" that tried to transition from a state-centred economy to a free market economy after the dissolution of the USSR. (Canbaş, 1999, p. 305) The Bishkek administration naturally faced various economic problems during the transition to a free market economy. In Kyrgyzstan, which lacked basic infrastructure, the gross national product fell by half in the first years of independence. Although the state aimed to give up its control over the economy, the lack of financial means for privatisation prevented this (Çetin & Sertkaya, 2011, p. 61).

Türkiye has extended a loan of 1.2 billion dollars through Eximbank not only to Kyrgyzstan but also to all Central Asian countries. In addition, Türkiye has tried to go head to head with the big states despite all its internal problems, taking into account language, religion, history and cultural affinities. In this context, both large conglomerates and SMEs started to trade and invest in Central Asia with state support (Kuru, 1999, p. 144).

Identity and cultural ties between Kyrgyzstan and Türkiye have also contributed to the development of economic relations between the two countries. Türkiye has cooperated with Kyrgyzstan with its technical knowledge and industrialisation experiences. In this context, the first protocol on Economic and Commercial Cooperation was signed in Ankara in 1991 (Kuru, 1999, p. 144). Although the 1990s were years of both financial problems and terrorism for Türkiye, various economic aids were provided to the sister state Kyrgyzstan (Bostancı, 2016, p. 195).

The Agreements and Protocols Establishing the Trade Infrastructure between Türkiye and Kyrgyzstan are listed as follows: (Republic of Türkiye Ministry of Trade, 2020)

- 1997 Agreement on Trade and Economic Cooperation
- 1998 Agreement on Mutual Administrative Assistance in Customs Matters
- 1999 Agreement on Avoidance of Double Taxation
- 2018 Agreement on Mutual Promotion and Protection of Investments
- 2018 Dated Memorandum of Understanding on the Establishment of a Joint Customs Council between the Government of the Republic of Türkiye and the Government of the Kyrgyz Republic
- 9th Term Protocol of the Joint Economic Commission dated 2019

As can be seen from the dates, there was a certain rupture in economic relations from the 2000s to the 2010s. However, this does not mean that relations have never continued. For example, despite the coups and the unstable environment in Kyrgyzstan in 2005 and 2010, Türkiye did not stop investing in Atayurt (its fatherland). In 2010, then-Foreign Minister Ahmet Davutoğlu visited Kyrgyzstan and conveyed Türkiye's support projects. In 2011, a protocol on Joint Kyrgyz-Turkish Industrial Zones was signed (Andican, 2013, p. 4).

It should be noted that Türkiye has a deficiency in its economic relations with Kyrgyzstan. Turkish capitals in Kyrgyzstan are generally in the service sector. The service sector does not require much investment. Türkiye is not actively involved in areas such as industry. Construction, which is a serious sector that requires investment, is excluded from this. Because Türkiye has serious investments in the construction sector (R. Abdiyeva, C. Ganiyev, & D. Baygonuşova, 2017, p. 174). Another important sector is transport. Especially in the context of the Belt and Road Project initiated by China, relations between the two countries are developing seriously. Kyrgyzstan is the first stop on the road connecting China to Europe, while Türkiye is the last stop.

Table 2. *Import and Export Data from Kyrgyzstan to Türkiye between 1994 and 2000*

Million Dollars	Export	Import
1994	3.94	15.042
1995	3.21	38.33
1996	5.25	47.59
1997	7.96	43.74
1998	7.37	37.38
1999	4.60	23.06
2000	7.17	26.76

Source: “Торговля со странами мира - Статистика Кыргызстана”, “Trade with the countries of the world - Statistics of Kyrgyzstan -accessed on 11 January 2023, <http://www.stat.kg/ru/news/torgovlya-so-stranami-mira/>

Economic data on bilateral relations are shown above. As can be seen, there is a gradual upward trend in the figures until 1998. In 1997, due to reasons such as Kyrgyzstan's declaration of the so-called Armenian Genocide, increased activities of Russia and China in the region, and developments in Türkiye's domestic politics, a decline started to take place. As mentioned above, the 2000s were again stagnant in bilateral relations.

Table 3. *Import - Export Data from Kyrgyzstan to Türkiye between 2010-2016*

Million Dollars	Export	Import
2010	37.20	84.69
2011	54.49	117.08
2012	50.17	175.61
2013	85.65	204.730
2014	85.99	307.96
2015	85.20	166,29
2016	90.00	191,10

Source: “Торговля со странами мира - Статистика Кыргызстана” (“Trade with the countries of the world - Statistics of Kyrgyzstan”)

After 2010, Türkiye started to focus on Central Asia again and, as mentioned before, various institutions were established for the region. This situation was naturally reflected in economic relations. As can be seen, economic relations between 2010 and 2014 showed a continuous improvement. However, some important developments in bilateral relations in 2015-2016 also affected economic relations and the figures dropped suddenly. As mentioned above, FETO's coup attempt in Türkiye and Kyrgyzstan's stance in this context were the most important events.

Table 4. *Import - Export Data from Kyrgyzstan to Türkiye for 2017-2021*

Million Dollars	Export	Import
2017	131.20	224.92
2018	104.27	290.23
2019	89.85	222.84
2020	74.67	194.880
2021	90.64	321.60

Source: “Торговля со странами мира - Статистика Кыргызстана” (“Trade with the countries of the world - Statistics of Kyrgyzstan”)

As of 2017, a steady increase in bilateral economic data is observed again. The 2020 Covid-19 pandemic negatively affected Türkiye and Kyrgyzstan, as it did the whole world. However, when we look at the data in 2021, it seems that there is a big leap at an unprecedented rate. In this case, it is an indication that the relations between the two states are gradually moving to a more advanced level.

During Turkish Foreign Minister Mevlut Çavuşoğlu's visit to Kyrgyzstan in 2021, he emphasised that Turkish investments in Kyrgyzstan exceeded \$1 billion (MFA, 2021). In March 2022, Minister of Economy and Trade of Kyrgyzstan Daniyar Amangeldiev and Chairman of the Council of Elders of the Organisation of Turkic States Binali Yıldırım met within the framework of the Organisation of Turkic States and discussed the establishment of the Investment Fund of the Organisation of Turkic States and the Kyrgyz-Turkish Development Fund (Kabar, 2022).

Military/Security Relations

The first military/security agreement between the two brotherly countries was the "Agreement on Cooperation in Military Education between the Governments of the Kyrgyz Republic and the Republic of Türkiye" signed in 1993 (MFA, 2020). In the context of regional states, including Kyrgyzstan, solving their security problems with Russia within the framework of the Collective Security Treaty Organisation, Türkiye's military relations with these states have not developed as much as in other areas. However, this does not mean that there are no relations at all. For example, a military grant agreement was signed between the two states on 29 October 1999. In December of the same year, a logistics implementation protocol was signed between the two states (Hürriyet, 2022). However, as mentioned above, since the relations have stagnated since the 2000s, these agreements have not received much attention.

During the rapprochement period from 2010 to the present, Türkiye has been regularly providing the necessary support to the Kyrgyz Armed Forces every year. For example, in 2013, the Turkish Armed Forces (TAF) delivered the following to the Kyrgyz Armed Forces (Dünya, 2013):

- 1 Land Rover personnel cargo transport vehicle
- 3 Land Rover ambulance vehicles
- 20 field phones produced by ASELSAN
- 35 hand-held radios
- 4 long distance fixed centre radios
- 21 petticoats with night vision system
- 10 frequency hopping back radios
- 1 mine detection system

Following the delivery ceremony, Kyrgyzstan stated that the vehicles they received from Türkiye were in compliance with the United Nations standards and thanked Türkiye (Dünya, 2013). After this date, there were no serious agreements, protocols or cooperation until 2018 due to the FETO factor in bilateral relations. In 2018, 12 cooperation agreements were signed between the two states (T.C. CSGB, 2018) and the tension caused by FETO eased to some extent.

In 2019, the Ambassador of Kyrgyzstan to Ankara Kubanchbek Ömüraliyev (currently serving as Secretary General of the Organisation of Turkic States) and Minister of National Defence of the Republic of Türkiye Hulusi Akar held a meeting. After thanking Akar and Türkiye for their assistance, Ömüraliyev stated that Türkiye should establish a Military Institute for the Kyrgyz Armed Forces. In addition, he requested to increase the number of Kyrgyz military students in Türkiye (Embassy of the Kyrgyz Republic in Ankara, 2019).

In 2020, the two states came to the table again. The parties agreed to enhance cooperation in the field of military training, defence industry and security. During this meeting, the parties agreed on a "joint fight against terrorism and extremism" and "combating threats to the national security issues of the parties". Moreover, Türkiye presented a comprehensive report on FETO to the Kyrgyz side and agreed to cooperate with the Kyrgyz government on this issue (Global Savunma, 2020).

Similarly, in 2021, Minister of Industry and Technology Mustafa Varank and Minister of Energy and Industry Doskul Bekmurzaev signed an agreement to develop relations in the field of industry and technology, after which it was decided to establish an Organised Industrial Zone in Kyrgyzstan (TRT News, 2021).

In 2022, Hulusi Akar, Minister of National Defence of the Republic of Türkiye, and Major General Baktibek Bekbolotov, Minister of Defence of Kyrgyzstan, met in Ankara. After their meeting, Akar and Bekbolotov signed the "Road Map for Activities Related to Military and Military-Technical Cooperation between Türkiye and Kyrgyzstan" (TRT News, 2021). In his speech after the meeting, Akar referred to the basic brotherhood ties between Türkiye and Kyrgyzstan, common culture and heritage and said the following (savunmasanayiüdergiklik, 2022):

"The stability and security of Kyrgyzstan is very important both for us and for the region. Our relations are developing rapidly, comprehensively and steadily on the basis of brotherhood. In addition to the previous ones, we have concretised the work on defence and security issues within the framework of the High-Level Strategic Cooperation Council put forward by our President and Kyrgyz President Sadyr Japarov last June by signing the road map today. We have the opportunity to make our bilateral and military relations more comprehensive and develop them by sharing the knowledge and experience of the armed forces of Türkiye and Kyrgyzstan. We are ready to share with our brothers whatever we can do in technical and consultancy matters."

Hulusi Akar also mentioned the joint fight against FETO in his speech. He expressed his hope that the necessary measures would also be taken by Kyrgyzstan (savunmasanayiidergilik, 2022).

Another important issue in the field of military/security in bilateral relations is UAVs and UCAVs. In the region, UCAVs were used for the first time in the conflict between Kyrgyzstan and Tajikistan. According to Tajik officials, Kyrgyzstan used Turkish-made TB2 Bayraktars. The State Committee for National Security of Kyrgyzstan inaugurated a base for Bayraktar TB2 UCAVs of the Border Guard Service. The UCAVs were purchased by Kyrgyzstan from Türkiye in 2021 (AA, 2022). This, of course, reflected positively on Kyrgyzstan's relations with Türkiye, which gained superiority in striking against Tajikistan. The fact that Bayraktar was sold to Kyrgyzstan instead of Tajikistan is in line with the definition of identity reflected in Türkiye's foreign policy, i.e. constructivist theory.

In September 2022, in the resumed war between Kyrgyzstan and Tajikistan, Kyrgyzstan accused Türkiye of selling the same weapons to Tajikistan. In response, Kyrgyzstan's new Foreign Minister Jeenbek Kulubayev made the following statements (defencemanayist, 2022):

"Yes, that's right. We asked a question to the embassy, and we can confirm it. We told the Turkish side to be careful about this because the problems between Kyrgyzstan and Tajikistan have not been resolved. But Türkiye says that this is 'business'. They say that military-technical co-operation will continue."

Although this situation caused Kyrgyzstan's reaction, it was later revealed that these allegations were not true. Tajikistan purchased its existing UCAVs from Iran, not Türkiye. Thereupon, the Kyrgyz State Committee for National Security made the following statement (Kula, 2022)

"Against the source of information available in the media about the purchase of Turkish Bayraktar UAVs by the Tajik side, we inform you that, according to available reliable information, the Tajik side has not signed contracts with Baykar, the manufacturer of Bayraktar UAVs, and other Turkish UAV manufacturers. In this regard, information about the purchase of Turkish Bayraktar UAVs by the Tajik side is not confirmed."

In fact, Türkiye's decision to sell UAVs/SUAVs only to Kyrgyzstan instead of Tajikistan, causing Tajikistan's rapprochement with Iran, was criticised by many parties. However, Türkiye nevertheless stood behind the brotherly country. Here, it would be useful to underline the importance of identity in foreign policy once again. As can be seen, Türkiye's military/security-related aid and bilateral cooperation with Kyrgyzstan have developed to a certain level and continue to develop. However, if we make a discourse analysis from the above information, for the Turkish side, the development of the security dimension of bilateral relations seems to depend on Kyrgyzstan's attitude towards FETO. If the Kyrgyz side acts in line with Türkiye's sensitivities on this issue, it can receive much more serious assistance from the Turkish side.

Cultural Relations

Cultural relations are perhaps the most important issue in analysing the relations between Türkiye and Kyrgyzstan in the context of identity perspective. Because culture is one of the most important components of identity. Türkiye and Kyrgyzstan have a common ancestry as well as cultural similarities. However, of course, there are some differences between the two brotherly peoples who have not been in contact with each other for many years. In order to bridge these differences, Türkiye and Kyrgyzstan have established various cultural relations.

Cultural relations between states are important in many aspects. For instance, since ancient times, states have been using hard power elements based on military and economic methods to achieve their political goals. Although the hard power elements result in a quick return, they undermine the prestige of states in addition to the loss of life and property. For this reason, states avoid using hard power elements as much as possible. Soft power, based on cultures, values and identities, provides prestige to states in contrast to hard power (Nye, 2005, p. 20). The application area of soft power is public diplomacy. There

are numerous definitions of public diplomacy (Fitzpatrick, 2010, p. 89). What is agreed upon is the tools used by states in this context, such as language, education, tourism and religion.

Türkiye's public diplomacy started institutionally with the establishment of the Public Diplomacy Coordination Office in 2010 (Yazar, 2020). However, its historical background is older. With the dissolution of the USSR, Türkiye established the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) in 1992 to improve its relations with Central Asia and the Caucasus (Ekşi, 2017, p. 11). Institutional Turkish public diplomacy is based on TIKA. Conversely, the logic of public diplomacy in the Turkic World is even older than this. "Unity in language, unity in ideas, unity in work", which was mentioned a century ago by İsmail Gaspıralı, a thinker who is very closely related to both Türkiye and Kyrgyzstan, is the basis of public diplomacy in the Turkic World. In this context, Gaspıralı should be recognised as the ancestor of public diplomacy in the entire Turkic World (Ekşi, 2017).

Türkiye's public diplomacy towards the Turkic World in general and Kyrgyzstan, in particular, can be categorised under four headings: communication, institutional structure and education, and religion.

Table 5. *Türkiye's Cultural Activities in the Turkic World*

Educational /Linguistic Tools of Türkiye	Corporate Tools of Türkiye	Communication Tools of Türkiye	Religion Tools of Türkiye
<ul style="list-style-type: none"> •Kyrgyzstan-Türkiye Manas University •Big Student Project/Türkiye Scholarships •TTOMER •Kindergartens, Primary Schools, Secondary Schools 	<ul style="list-style-type: none"> •TURKPA •TURKSOY •Yunus Emre Institue •TIKA •YTB 	<ul style="list-style-type: none"> •Media Forum/Platform of Turkic-speaking Countries •BYEGM/Dirctorate of Communications •TRT/TRT Avaz •Turkish TV Series 	<ul style="list-style-type: none"> •Faculties of Theology •Relegiouse High Schools / Colleges of Theology •Mosques and mausoleums

Note: The table was created by the author.

Cooperation in the field of education, which is the most basic tool in cultural relations between the two states, started with a decree signed between Türkiye and Kyrgyzstan on 12 July 1991. The most important aspect of the decree is the creation of Turkish course contents with the work of teachers and academics from Türkiye in Kyrgyzstan (Ağgün, 2017, pp. 429-430). In addition, Türkiye initiated the Great Student Project and invited students from Kyrgyzstan to universities in Türkiye with various scholarships (Tongut & Yavuz, 2014, p. 135). Kyrgyz students studying in Türkiye will get to know Türkiye and Turks and become a bridge between the two countries. For example, in 2020, Kyrgyz students who came with Türkiye Scholarships introduced their country by making local dishes of Kyrgyzstan in Ankara. (TRT News, 2020) This is the best example of this identity closeness and cultural interaction.

Another important factor in the field of education is Kyrgyzstan Türkiye Manas University. The university is one of the best universities in Kyrgyzstan (Chotaev, 2017, p. 335). Manas University became operational in 1995 as a result of the "Agreement between the Republic of Türkiye and the Government of the Kyrgyz Republic on the Establishment of Kyrgyzstan-Türkiye Manas University in the Capital City of Kyrgyzstan, Bishkek", and the founding agreement of the university was signed during the visit of Kyrgyz President Askar Akayev to Türkiye in 1997 (Ağgün, 2017, p. 431). The university is also an important bridge between the two countries. In addition, ORASAM (Centre for Central Asian Studies), established in 2011, and the Turkish Civilisation Research and Application Centre, established in 2002, are also very important. ORASAM conducts research on political science and international relations as well as social sciences in general. The Research and Application Centre for Turkish Civilisation, on the other hand, aims to create a common Turkish culture and introduce it to the world (Karakuzu, 2020, pp. 83-84).

Apart from these, Türkiye has also opened kindergartens, primary schools, secondary schools and high schools in Kyrgyzstan. Yet, there is a situation that should be underlined here. Turkish schools should not be confused with FETO schools. Since the 2016 coup attempt in Türkiye, FETO schools, as well as Sebat educational institutions, have been closed in various countries. Ankara demands Kyrgyzstan

adopt a similar attitude. Thus, cultural cooperation between the countries has unfortunately acquired a political dimension. In 2020, instead of Sebati's schools, the Ministry of Education and Science of the Kyrgyz Republic and the Turkish Maarif Foundation signed agreements on the opening and operation of private educational institutions in the Kyrgyz Republic (ORASAM, 2021).

In 2021, Turkish Foreign Minister Cavusoglu announced that the Turkish Maarif Foundation would open its first school in Central Asia in Kyrgyzstan. "The Maarif school will be the first Maarif Foundation school to be opened in Central Asia," Cavusoglu said at a joint press conference with Kyrgyz Foreign Minister Ruslan Kazakbaev. This is an indication of the importance we attach to Kyrgyzstan" is an example of the constructivist approach in Türkiye's foreign policy. In response, Kazakbaev underlined that Kyrgyzstan and Türkiye are two brotherly countries (Daily Sabah, 2021).

Another important training centre established by Türkiye in Bishkek is TTOMER. TTOMER is particularly important in terms of Türkiye's language activities (Karakuzu, 2020, p. 83). The main purpose of TTOMER in Kyrgyzstan is to deepen cultural relations by teaching Turkish to the Kyrgyz people. Founded in 1996, TTOMER operates within Kyrgyzstan-Türkiye Manas University. In addition, Turkish language education is also provided in the cities of Osh, Jalalabad and Karakol. The words of Ahmet Gozubol, Director of TTOMER at the time, "Our aim is to strengthen the cultural ties between the two brotherly communities, to find out their commonalities, and to build bridges for the two brotherly countries to get to know each other" (AA, 2021) reveal Türkiye's perspective towards Kyrgyzstan.

Another element that improves the cultural relations of the two states is the Turkic Council, which was established in 2009 and has now turned into the Organisation of Turkic States. The main purpose of the organisation, of which Türkiye and Kyrgyzstan are founding members, is to ensure various integrations in the Turkic World. In other words, it is to ensure common communication. Thanks to this organisation, the Turkic States will be able to remain in solidarity with each other and take action around a common discourse. The most important proof of this was the common attitude of the Turkic States during the 2nd Karabakh War (Şahin & Argalı, 2022, p. 29).

Another important institution is the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TURKPA) established in 2008. In 2009, the Statute and Secretariat of TURKPA were established in Azerbaijan and it was decided to have its headquarters in Baku. Its main objectives can be listed as follows (TURKPA, 2018):

- Development of political/diplomatic dialogue between Turkic States through diplomacy
- Ensuring closeness and cooperation between Turkic States by using structures such as history, culture and language
- Development of relations based on mutual benefit and equality among the Turkic States

In 2022, Kyrgyzstan hosted the TURKPA General Assembly Meeting. At the meeting, the discourse "We are Turks, not Turkic speakers" attracted attention (Mehmet Yahya Çiçekli, 2022).

Another relevant organisation is the International Organisation of Turkic Culture (TURKSOY) established in 1993. TURKSOY is the Turkic UNESCO. Its main aim is to develop brotherhood in the Turkic World. It is also very important in terms of introducing the hidden common values of the Turkic World to the world. At the same time, TURKSOY is the first institutional structure established for the integration of the Turkic World (TURKSOY, 2022).

One of the most successful institutions of Türkiye in Kyrgyzstan is TİKA. TİKA was established in 1992 with the dissolution of the Soviet Union for the region. TİKA, which is particularly active in Kyrgyzstan, has a presence in many fields from education to health. TİKA determines the deficiencies of Kyrgyzstan and focuses on their elimination (Ünal, 2016, p. 365). In this context, TİKA improves its activities in Kyrgyzstan from year to year. For instance, according to the activity report published by TİKA in 2005, TİKA carried out activities in Kyrgyzstan in four main areas: "social infrastructure", "cultural cooperation", "production" and "economic infrastructure" (Say & Joldoshev, 2022, p. 7). By 2020, these four areas were diversified as "administrative and civil infrastructure", "economic infrastructure and services", "health", "education", "production sectors" and "other" (Say & Joldoshev, 2022, p. 15).

According to TİKA's 2021 annual report, TİKA established the Turkic World Culture and Education Kitchen within the Department of Cookery and Culinary Arts within the Prof. Dr Turan Yazgan Institute of Social Sciences in Celalabad (TİKA Annual Report, 2022, p. 112). In addition, in 2021, TİKA opened various courses such as welding, furniture production and sewing-embroidery to support vocational training. A total of 1084 women participated in the courses opened for women in 2021 (TİKA Annual Report, 2022). In addition, the construction of a hospital with a capacity of 72 beds was completed in Bishkek. With the signing of the Bishkek Kyrgyz-Turkish Friendship Hospital, the hospital started to be jointly operated by the Turkish and Kyrgyz Ministries of Health (TİKA Annual Report, 2022, p. 118).

In the field of media and journalism, within the framework of the Reporter Training Programme (MEP), training was provided in areas such as war reporting, personal safety, the law of war and first aid. Separate local training was organised in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. Following this local training, 20 press members from these countries were invited to Türkiye for advanced training at TRT (TİKA Annual Report, 2022, p. 130).

Finally, one of TİKA's most important aids to Kyrgyzstan in 2021 belongs to the field of art. Kyrgyz Film, the national film studio of Kyrgyzstan, requested assistance and equipment from TİKA in the field of storing important documents and transferring works to digital media. In this context, the broadcasting rights of the films to be digitised will be given to TRT together with MediaManas (TİKA Annual Report, 2022, p. 147). In addition, MediaManas has been broadcasting TRT Türkiye's Voice of Türkiye Radio broadcasts on Manas Radio and on its website since 2007 (MediaManas, 2021). One of the most important factors in cultural relations is TV series/films. Because the media will help peoples who are located in distant geographies and who may never come into contact with each other to establish traditional ties by crossing geographical boundaries (Giddens, 2005, p. 114). In this context, a study on the cultural impact of Turkish television programmes was conducted on a sample of the majority-educated - young population in Kyrgyzstan. The answers to the question "I follow Turkish TV series with interest" revealed that 51% of the participants watched Turkish TV series with interest (Bilis, Bilis, & Sydygalieva, 2018, p. 417). In the question "Turkish TV series realise cultural interaction", 49% of the participants said yes, 29% were undecided and 22% said no. In other words, while the rate of watching Turkish TV series in the country is more than half, the number of those who believe that these series turn into cultural interaction is less (Bilis, Bilis, & Sydygalieva, 2018, p. 418).

Apart from TİKA, one of Türkiye's institutional structures in the region is Yunus Emre Institute, which was established in 2009. The main purpose of the Institute is the teaching and dissemination of the Turkish language and Turkish culture. It should be noted that Yunus Emre Institute is not present in Kyrgyzstan. However, it carries out joint activities with other Turkish organisations in Kyrgyzstan. Within the scope of the Yunus Emre Institute Turcology Project, TİKA supports Turkish language education in Kyrgyzstan (AA, 2018). On the other hand, the absence of Yunus Emre Institute in Kyrgyzstan is a negative situation. As it is known, in addition to many European institutes, the Confucius Institute is also located in Kyrgyzstan.

Another important institution, the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB) was established in 2010. The main mission of YTB is to develop economic and cultural relations between Türkiye and Turkish descendants and related communities living abroad. In this context, one of the important target groups of YTB is the Kyrgyz people. One of its main objectives is to improve the NGO awareness of Turks and people of Turkish descent (YTB). YTB continues to carry out joint diaspora activities of the Turkic World, which is one of the important fields of activity of YTB, in cooperation with the Organisation of Turkic States. YTB's 2022 activities for the Turkic States can be listed as follows: Diaspora collaborations, bilateral activities and signed agreements, 105 projects and activities, 18,656 students who have been granted scholarships to date, 1,429 students continuing their education and receiving scholarships, 14,000+ Türkiye graduates, 6 Türkiye graduates' meetings, 2 alumni associations (Gündem, 2022).

In 2010, following the establishment of the Prime Ministry Public Diplomacy Coordination Office, the Media Forum of Turkic Speaking Countries was established to increase communication among the Turkic World. One year later, the Forum was renamed the Media Platform of Turkic Speaking Countries. The platform, which meets regularly every year, continues its activities within the framework of the Organisation of Turkic States (Turkic States, 2014). Established in 1920, the General Directorate of Press and Information (BYEGM) is one of the oldest institutions in Türkiye. In 2010, after the Public

Diplomacy Coordinatorate was established, BYEGM also assumed the secretariat duty of this institution. In 2018, the institution was closed down and replaced by the Directorate of Communications (T.R. Directorate of Communications).

The most important move of BYEGM towards the Turkic World is the establishment of the aforementioned Media Forum of Turkic Speaking Countries together with the Strategic Research Centre of the Ministry of Foreign Affairs. Currently, the Directorate of Communications continues various negotiations with Kyrgyzstan. For example, in 2021, the Director of Communications, Prof. Dr Fahrettin Altun met with the Minister of Culture, Information, Sports and Youth Policy of Kyrgyzstan, Kayrat Imanaliyev. During the meeting, Imanaliyev stated that they have always received full support from Türkiye and quoted the following words, emphasising brotherhood "Everyone has seen Türkiye's support to Azerbaijan in its just cause", "We are also very happy when we see our brothers from Türkiye in Kyrgyzstan" (the Republic of Türkiye, Directorate of Communications, 2021).

Another important instrument on the issue is TRT. Especially in 2009, TRT Avaz was restructured to directly address the Turkic World. It is very important that TRT Avaz broadcasts in Turkish, Azerbaijani, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen and Uzbek for unity in language, which is the first step of the above-mentioned strategy of unity in language, unity in idea, and unity in work. It is very successful in introducing not only Türkiye to the Turkic World but also the Turkic World to Türkiye. For example, the programme "On the Roads of Kyrgyzstan" broadcasted by TRT Avaz has aroused serious sympathy for the ancestral homeland in Türkiye (TRT Avaz, 2017).

In addition to the unity of lineage, language and culture between Türkiye and Kyrgyzstan, the religious beliefs of both countries are the same. In Kyrgyzstan, where religion was suppressed for 70 years due to the Soviet system, Türkiye is undoubtedly the right address to apply for religious education. Religion is an important foundation of societies and plays an important role in inter-communal relations. Türkiye immediately took action to fill the religious and spiritual gap in Kyrgyzstan after independence. In this context, one of Türkiye's first moves was the Faculty of Theology of Osh State University established in 1993. This theology faculty started education with the signing of the "Academic and Cultural Cooperation Protocol" between Ankara University and Osh State University (Pay, 2008, p. 110). Arashan Faculty of Theology, also within Osh State University, was first opened in 1996 as a Qur'an Course and then continued its activities as the Faculty of Theology (Murzaraimov & Köylü, 2021, p. 745).

Another theology faculty established with the support of Türkiye is located within Kyrgyzstan Türkiye Manas University. Although the necessary protocols for this faculty date back to 1995, it was only established in 2011. One of the most important projects of the Faculty of Theology of Kyrgyzstan Türkiye Manas University with the help of TIKA and the Turkish Religious Foundation is "Writing and Translation of Textbooks on Theology in Kyrgyzstan into Kyrgyz" (Murzaraimov & Köylü, 2021, p. 746).

Another aid provided by Türkiye to Kyrgyzstan in the field of religion is Imam Hatip High Schools and Secondary Schools. The first of these is Osh State University Imam Hatip High School opened in 2013. In addition, Türkiye Diyanet Foundation contributes to the education of this high school (Erdem, 2019, p. 136). Moreover, the education expenses of the students studying in this high school are also covered by the Turkish Religious Foundation and the books are brought from Türkiye free of charge (Erdem, 2019, p. 137). Another important educational centre is the I. Arabayev Kyrgyz State University Theological College was established in 2016. The school is actually of Kyrgyz origin and has received significant financial support from Türkiye (Murzaraimov & Köylü, 2021, p. 750). In 2016, an Imam Hatip Secondary School was opened in Bishkek within the Bishkek Turkish Primary and Secondary School (Murzaraimov & Köylü, 2021, p. 751).

Finally, Türkiye has been building mosques and mausoleums in Kyrgyzstan. The first of these is the Koçkor Mosque of 1996. The second is the Erdem Mosque of 2005 (Murzaraimov & Köylü, 2021, p. 752). Thirdly, one of the most important mosques opened by Türkiye is the Imam Serahsi Mosque. In 2018, President of the Republic of Türkiye Recep Tayyip Erdoğan personally attended the opening of the mosque, which is the largest mosque in Central Asia (Daily Sabah, 2018). In addition to the mosques, Türkiye has also built a mausoleum in Kyrgyzstan. After the construction of the Imam Serahsi mausoleum in 2012, the Turkish Diyanet Foundation sent various religious books to the mausoleum (Turkish Diyanet Foundation, 2022).

The most important issue that connects Türkiye and Kyrgyzstan is the common history and culture. As seen in this context, Türkiye has very serious cultural investments in Kyrgyzstan. One of the most important issues to deepen the cultural cooperation between the two countries is education and media. Furthermore, Türkiye's investments and contributions to the education system of Kyrgyzstan will improve the political, economic and military relations between the two states and ensure integration between the two peoples.

Theoretical Analysis of Relationships

Identity is the basis of the constructivist theory, which emerged by challenging mainstream international relations theories such as realism and liberalism. Accordingly, identity and society are in mutual interaction with each other. This mutual interaction builds a structure. According to the constructivist theory, identity is also very important in the behaviour of states or other international actors. Accordingly, actors determine certain identities for themselves. These identities consist of "us" and "not us". If we think in a constructivist context, Türkiye has determined its identities as "Turk", "Muslim" and "Western". With the disintegration of the USSR, Türkiye began to highlight its "Turkic" identity in the geography of Central Asia and the Caucasus. In other words, in the geography of Central Asia, including Kyrgyzstan, which constitutes the sample of the study, Türkiye (among other factors) follows a foreign policy based on Turkic identity. These two states speak the same language, come from the same lineage and believe in the same religion. For these reasons, relations have been established and developed in the context of identity as well as real politics. It should be noted that "cultural relations" are kept in the foreground in the examinations made in the context of identity.

It should be noted that the constructivist theory accepts the material power elements of the mainstream theories and adds the spiritual power elements to them. Accordingly, economic, political and military relations between Türkiye and Kyrgyzstan can be included in the "material" power elements, while cultural relations can be included in the "spiritual" power elements.

The first important symbol of political relations in the context of identity is that Türkiye was the first state to recognize Kyrgyzstan. This symbol is not forgotten by Kyrgyzstan and is frequently mentioned on special occasions. Since this date, the two countries have developed various political relations in the context of identity. On the other hand, it is useful to remember that these two states/peoples have been separated from each other both geographically and mentally for many years, as Kyrgyzstan remained under Russian occupation for many years and the two states were located at different poles during the Cold War. Therefore, the bond between them has weakened. However, this is not an insurmountable problem. Because the two states have shown their intention to overcome this problem by establishing various integration institutions. TÜR SOY, TÜRKPA, Turkic States Organization, Turkic Business Council, Turkic Culture and Heritage Foundation, and Turkic Academy International Organization are some of these organizations. As can be seen, identity is extremely active in bilateral relations.

The economic relations between the two states are perhaps one of the most important areas where identity is kept at the forefront. Because Türkiye has offered various aids to Kyrgyzstan, which is trying to establish its state by gaining its new independence and has a transition economy. Türkiye has given 1.2 billion dollars of loans not only to Kyrgyzstan but to all Central Asian countries through Eximbank. Unlike Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan are very rich in natural resources. Even if we assume that Türkiye acts with a win-win principle in these areas, it is obvious that the aid given to Kyrgyzstan, which is weak and poor in terms of land, is unrequited.

Relations in the military field are relatively sluggish compared to other fields. However, ammunition, tools and equipment are provided to the Kyrgyz army by the Turkish Armed Forces at certain periods and training is given. Türkiye should approach the "Tajikistan issue" and Kyrgyzstan should approach the "FETO issue" more carefully so that military relations can develop further and progress smoothly.

Finally, the most important network of relations is cultural relations. Perhaps the most important bridge that creates the identity bond between the two states is culture. As the famous Kyrgyz writer Aitmatov said, In this changeable world, according to the sacred laws, everything goes and dies, there is only one thing that does not die, and that is culture. The common culture between the two states feeds the common identity, and the common identity feeds the common culture. Türkiye has certain activities for the development of a common identity and common culture in the region. These are communication, institutional structure and education, and religion, respectively.

Conclusion and Recommendations

According to constructivists, both in the structure of the international system and in the behaviour of states, spiritual/intellectual elements are as important as material elements. The constructivist approach, which does not reject the importance of material elements, believes that material elements are formed by ideas, discourses and thoughts. Another important point is identity. Identity defines states and other actors. A state determines where it will be in the world, how it will look at the world and what kind of foreign policies it will pursue through its identity. In this context, for Türkiye, the Turkic States, including Kyrgyzstan, are perceived as brothers.

The relations between these two brotherly countries started as official relations between two nation-states with the dissolution of the Soviet Union. In 1991, Türkiye was the first state to recognise Kyrgyzstan. Since then, both countries have been developing policies to improve bilateral relations with the feelings of historical ties and common culture. Although the identity proximity paves the way for the rapprochement of the two states, it should not be forgotten that these two states/peoples have been separated from each other both geographically and mentally for many years. Naturally, the bond between them has weakened. However, this is not a problem that cannot be overcome.

The Kyrgyz remained under Russian occupation for many years. Türkiye, on the other hand, pursued Western-oriented policies both during the Ottoman and Republican Periods. For the first time, with the USSR's occupation of Afghanistan, the Kyrgyz were settled in Van, Türkiye, and in this context, the ground was prepared for the creation of a common identity. In 1991, official relations began. Türkiye provided various kinds of assistance to its brother republic, which was trying to establish its nation-state by gaining its new independence. While providing economic, political and cultural assistance to Kyrgyzstan, Türkiye also provided assistance for the integration of Kyrgyzstan into the international arena and the existing system. Although the period of rapprochement in the 1990s ended in the 2000s for various reasons, it started again in the 2010s. The 15 July process undermined the bilateral relations, which were quite good until 2016. However, after the change of government in Kyrgyzstan, relations started to improve again. Both bilateral and multilateral relations in the context of Türkiye's relations with the Turkic World tend to increase day by day. Nevertheless, the relations of these two states, which share the same identity, should go beyond the point of strategic partnership.

Türkiye, Kyrgyzstan and other Turkic states can provide a stronger outlook by pursuing a common foreign policy in the international arena, just like the Karabakh issue. They can also act more economically integrated with each other. Since its independence, Türkiye has been providing assistance to Kyrgyzstan for its transition to a free market economy. Kyrgyzstan has serious economic problems. These problems can be solved both bilaterally and through multiple projects within the Turkic World. In addition to political/diplomatic and economic relations, these two states should continue their close relations militarily for stronger unity. In order to develop all these relations, the two states should take some mutual steps.

- In order for Türkiye to help Kyrgyzstan in various fields, especially in the economy, Kyrgyzstan needs to take more confident steps against FETO, which is Türkiye's Achilles'. FETO is a terrorist organisation and Kyrgyzstan should understand Türkiye's sensitivity and act accordingly. It is important that the two states act jointly not only on FETO but also on terrorism.

- In order to improve the relations between the two states, the people should get to know each other better and trust each other. In this context, mutual country visits should be popular, especially among young people. In this context, the states should intervene in issues such as flight tickets and accommodation. Mutual student exchange programmes would also be useful.

- Bilateral trade should be developed. Turkish investments in Kyrgyzstan should increase. In this context, Türkiye is far behind Russia and China.

- Just as Kyrgyzstan respects Türkiye's sensitivities on FETO, Türkiye should continue to stand by Kyrgyzstan in its fight against Tajikistan.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Place and Importance of Kyrgyzstan in Turkish Foreign Policy from a Constructivist Perspective*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

Since the document analysis is examined in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References

- A.A. (2018). TİKA supports Turkish education in Kyrgyzstan: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tikadan-kirgizistanda-turkce-egitimine-destek-/1168577>, (Accessed on 7.1.2023)
- A.A. (2021). TTÖMER, who teaches Turkish of Türkiye, builds bridges between Kyrgyzstan and Türkiye: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-turkcesini-ogreten-ttomer-kirgizistan-ile-turkiye-arasinda-kopruler-kuruyor/2255715>, (Accessed on 7.1.2023)
- A.A. (2022, 9 13). Kyrgyzstan Establishes Base for Bayraktar TB2 Purchased from Türkiye: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkiyeden-satin-aldigi-bayraktar-tb2-icin-us-kurdu/2683881>, (Date of Access: 4.1.2023)
- Adilbekova, K. (2022). FOREIGN POLICY AND IDENTITY: ANALYSIS OF KAZAKH FOREIGN POLICY FROM THE BUILDER'S PERSPECTIVE. *Yalova University Institute of Graduate Education, PhD Thesis*. Yalova.
- Afridi, M. I. (2020). The New Great Game in Central Asia: The Conflicts, Interests and Strategies of Russia, China and the United States. *Dialogue*, 229 - 246.
- Aggun, K. (2017). Türkiye-Kyrgyzstan Educational, Scientific and Cultural Relations. In C. Bujar, *Kyrgyzstan: History-Society-Economy-Politics* (pp. 427-435). Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Andican, A. (2013, May). Kyrgyzstan-Türkiye Relations from Independence to the Present and Thoughts on the Future. *Institute of Strategic Thinking Symposium on the Future of Kyrgyzstan – Türkiye Relations*. Bishkek.
- Bacik, G. (1999). In M. K. Öke, *the Central Asian Turkic Republics in the Transition Process* (pp. 61-127). Bursa: Alfa Publications.
- Balci, S., Alimbeköy, A., & Boobekova, K. (2017). Education in Kyrgyz from Past to Present. In C. Bujar, *Kyrgyzstan: History-Society-Economy-Politics* (pp. 531-556). Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Bilis, P. O., Bilis, A. E., & Sydygalieva, M. (2018). The Factor of Television Series in the Cultural Relations of Türkiye-Turkic Republics: The Case of Kyrgyzstan. *MANAS Journal of Social Research*, 7 (1), 403-425.
- Bostancı, M. (2016). Türkiye-Kyrgyzstan Political Relations in the AK Party Period. *Proceedings of the International Symposium on Türkiye-Kyrgyzstan Relations from Past to Present*, (p. 193-202). Kastamonu.
- Calis, S., & Metkin, K. (2021). Thesis on Constructivism and Turkish Foreign Policy: Theoretical Framework-Analytical Application. In T. Oğuzlu, & Y. Ongun, *Current Problems in Turkish Foreign Policy* (pp. 49-96). Ankara: Nobel Academic Publishing.
- Canbas, F. (1999). Factors Affecting Democratization in the Turkic Republics. In M. K. Öke, *The Central Asian Turkic Republics in the Transition Process* (pp. 297-309). Bursa: Alfa Publications.
- Cetin, S., & Sertkaya, B. (2011). Economic and Commercial Investigation of Relations between Kyrgyzstan and Türkiye. *International Conference on Eurasian Beliefs*, 61 – 67.
- Chotaev, Z. (2017). Foreign Policy of Kyrgyzstan: Ongoing and Changing Trends. In C. Bujar, *Kyrgyzstan: History-Society-Economy-Politics* (pp. 319-376). Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Coldoshov, A. (2017). Internal Politics of Kyrgyzstan. C. Bujar in, *Kyrgyzstan: History-Society-Economy-Politics* (pp. 245-286) Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Daily Sabah*. (2018). Erdoğan inaugurates the largest mosque in Central Asia in Kyrgyzstan: <https://www.dailysabah.com/religion/2018/09/02/erdogan-inaugurates-central-asias-largest-mosque-in-kyrgyzstan>, (Accessed on 7.1.2023)
- Daily Sabah*. (2021, 3 10). Türkiye to open the first Maarif school in Central Asia in Kyrgyzstan: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Türkiye-to-open-first-maarif-school-in-central-asia-in-kyrgyzstan>, (Accessed on 7.1.2023)
- Dilek, İ. (2019). Printing in the Literature of the Turkic World. *Journal of Turkish World Language and Literature*, issue 48, 28-82.
- Dunya*. (2013, 2 28). Military Aid to Kyrgyzstan: <https://www.dunya.com/gundem/tsk039dan-kirgizistan039a-askeriy-yardim-haberi-202772>, (Accessed on 3.1.2023)
- Eksi, M. (2017). Türkiye's Public Diplomacy to the Turkic World: New Tools and Mechanisms. *Journal of Turkic World Studies/Journal of Turkic World Studies*, 9-19.
- Embassy of the Kyrgyz Republic in Ankara*. (2019). Meeting with Hulusi Akar, Minister of Defense of the Republic of Türkiye: <https://mfa.gov.kg/tr/dm/Krgz-Cumhuriyeti-Ankara-Bykelili-/news/2535>, (Accessed 3.1.2023)
- Embassy of the Kyrgyz Republic in Ankara*. (2022). <https://mfa.gov.kg/tr/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-to-the-Republic-of-Türkiye/Menu---Foreign/--uslugi/Political-collaboration/urkey>, (Accessed on 3.1.2023)
- Erdem, M. (2019). *Memories of Kyrgyzstan*. Ankara: Tulpars Publications.
- Fitzpatrick, F. (2010). *The Future of U.S. Public Diplomacy: An Uncertain Destiny*. Leiden: Brill.
- Giddens, A. (2005). *Sociology*. Ankara: Ayrac Publications.

- Global Savunma*. (2020). Türkiye – Kyrgyzstan Cooperation is Deepening: Here is the Joint Statement: <https://www.globalsavunma.com.tr/turkiye-kirgizistan-isbirligi-derinlesiyor-iste-ortak-aciklama.html>, (Accessed on 4.1.2023)
- Gundem*. (2022). TDT 2. Diaspora Forum: <http://www.gundem.be/haberler/turkiye/turk-devletleri-teskilati-diaspora-kurumlari-ytb-ev-sahipliginde-toplaniyor/>, (Accessed 7.1.2023)
- Haas, P. (2004). When Does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process. *European Journal of Public Policy*, 569-592.
- Haber 7. (2011). Atambayev: I could not sleep Brother Tayyip: <https://www.haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi>, (Accessed 4.1.2023)
- Hovhannisyian, N. (2015). The Armenian genocide is confirmed by the International Scientific, Legal and Human Rights Society. A. Papazian in <http://www.fundamentalarmenology.com/datas/pdfs/> (pp. 121-166).
- Hurriyet*. (2022, 2 18). Military technical support from Türkiye to Kyrgyzstan: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiyeden-kirgizistana-askeri-teknik-destegi-42006523>, (Accessed on 4.1.2023)
- J.A. Fresque-Baxter, & D. Armitage. (2012). Place Ideology and Climate Change Adaptation: A Synthesis and Framework for Understanding. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 251-266.
- Kabar*. (2022). Establishment of OTS Investment Fund and Kyrgyzstan-Türkiye Development Fund discussed: <http://en.kabar.kg/news/establishment-of-ots-investment-fund-and-kyrgyz-turkish-development-fund-talkused/>, (Accessed 3.1.2023)
- Kafkasyalı, S. (2012). Power and Mentality in Central Asia. S. Caucasian in *Central Asia in regional and global politics* (pp. 5-15). Turkestan: Khoja Ahmed Yassawi International Turkish-Kazakh University.
- Karakuzu, T. (2020). Soft Power in Türkiye-Kyrgyzstan Relations: The Turkish Language. *Electronic Journal of Political Science Research*, January, Volume: 11 Issue: 1 p. 74-90.
- Karpat, K. (1975). *Turkish and Arab-Israeli Relations, Türkiye's Foreign Policy in the Transitional Period, 1950-1974*. Leiden as E. J. Brill.
- Kaseinov , D. &. (2017). Local Governments in Kyrgyzstan. In C. Bujar, *Kyrgyzstan: History Society-Economy-Politics* (pp. 225-242). Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Kula, M. A. (2022). *DefenceTurk*. Kyrgyzstan responds to Tajikistan's claim that it received Bayraktar TB2: <https://www.defenceturk.net/kirgizistan-tacikistanin-bayraktar-tb2-aldigi-iddiasini-yanitladi>, (Accessed 3.1.2023)
- Kurnaz, I. (2016). Constructivist Insights. In P. R. Kauppi, *The Theory of International Relations* (pp. 277-321). Ankara: Nobel Academic Publishing.
- Kuru, A. T. (1999). Türkiye's Central Asia Orientation: Policy Change After Nine Centuries. In M. K. Öke, *The Turkic Republics of Central Asia in the Transition Process* (pp. 128-151). Bursa: Alfa Publications.
- MediaManas*. (2021). Online Training in Cooperation with TRT and MEDIAMANAS: <http://mediamanas.kg/3621-trt-ve-mediamanas-birliyle-evrimii-eitim.html>, (Accessed on 8.1.2023)
- Mehmet Yahya Cicekli*. (2022). Institute for Strategic Thinking: <https://www.sde.org.tr/turkpa-11-genel-kurulu-turk-dili-konusan-degil-turkuz-bolgesel-analiz-352>, (Accessed on 7.1.2023)
- Ministry of Foreign Affairs*. (2020). Kyrgyz Republic, Embassy of the Republic in Ankara: <https://mfa.gov.kg/tr/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-to-the-Republic-of-Turkiye/Menu---Foreign/--uslugi/Legal-base/egal-base-5c21c3b3c5122>, (Accessed on 3.1.2023)
- Ministry of Foreign Affairs*. (2021, March 10). Visit of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu to the Republic of Kyrgyzstan: <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kirgizistan-i-ziyareti-10-3-2021.tr.mfa>, (Accessed on 3.1.2023)
- Murzaraimov, B., & Peasant, M. (2021). Türkiye's Contributions to Religious Education in Kyrgyzstan. *MANAS Journal of Social Research*, 10 (1), 742-756.
- Nye, J. (2005). *Soft Power*. Ankara: Ellipse Book.
- Onuf, N. G. (2012). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Oxfordshire: Routledge.
- ORASAM. (2021). ПЕРВУЮ ШКОЛУ В КЫРГЫЗСТАНЕ ТУРЕЦКІЙ ФОНД «МААРИФ» ОТКРОЕТ В БИШКЕКЕ: <https://orasam.manas.edu.kg/index.php/ru/kirgizistan-ru/4051-pervuyu-shkolu-v-kyrgyzstane-turetskij-fond-maarif-otkr-oet-v-bishkeke>, (Accessed on 11.1.2023)
- Pay, S. (2008). Some Determinations and Evaluations on the Faculty of Theology and Its Students. *T.C. Uludağ University Journal of Divinity Faculty*, 17 (1), 109-156.
- Phillips, A. B. (2007). Constructivism. In *Twenty-First Century International Relations Theory*.
- R. Abdiyeva, J. Ganiyev, & D. Baygonusova. (2017). General Situation of the Economy of Kyrgyzstan. In C. Bujar, *Kyrgyzstan: History-Society-Economy-Politics* (pp. 157-175). Bishkek: Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, BYR Publishing House.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. (2020). Retrieved from <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Accessed on 3.1.2023)
- Republic of Türkiye Ministry of Commerce*. (2020). <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kirgizistan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-ticaretin-altiyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller>, (Accessed on 5.1.2023)

- Savunmasanayiüdergılık.* (2022). Road Map for Military and Military-Technical Cooperation between Türkiye and Kyrgyzstan: <https://www.savunmasanayiüdergılık.com/tr/HaberDergilik/Turkiye-ile-Kirgizistan-arasinda-Askeri-ve-Askeri-Teknik-isbirligine-Yonelik-Yol-Haritasi-signed>, (Accessed on 5.1.2023)
- Savunmasanayist.* (2022). TB2 Bayraktar UAV was sold to Tajikistan: <https://www.savunmasanayist.com/tacikistana-bayraktar-tb2-siha-satisi-gerceklestirdi/>, (Accessed on 5.1.2023)
- Say, B., & Joldoshev, A. (2022). Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) Public Diplomacy Activity Areas in Kyrgyzstan. *Abi Evran Academy (AEA)*, 3 (1), 1-18.
- Smith, S. (2001). Foreign Policy is What States Do About It: Social Construction and the Theory of International Relations. *Foreign Policy in a Constructed World*, 1 (2), 38-55.
- Sahin, G., & Argali, M. (2022). The Geopolitical Reality of Turkish Foreign Policy in the Context of Regional Leadership: The Turkic World. *Journal of Security Strategies*, TDT Special Issue, 5-37.
- Tacibayev, R. (2012). Russia's policies towards Central Asia have changed according to the periods. S. Caucasian in *Central Asia in regional and global politics* (pp. 169-209). Turkestan: Khoja Ahmed Yassawi International Turkish-Kazakh University.
- T.C. CSGB. (2018). 12 Cooperation Agreements Signed between Türkiye and Kyrgyzstan: <https://www.cs.gb.gov.tr/haberler/turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-12-isbirligi-anlasmasi-signed/>, (Accessed on 4.1.2023)
- TIKA. (2022). *TIKA Annual Report*. Ankara: Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism Turkish Cooperation and Coordination Agency 2021 Annual Administration Activity Report.
- Tongut, S., & Yavuz, C. (2014). Turkish Media in Relations with Kyrgyzstan After the Collapse of the Soviet Union: TRT-Eurasia, TRT-Türk and TRT-Avaz. *Manas Journal of Social Research*, 3 (3), 133-145.
- T.R. Directorate of Communication. About Us: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/kurum-hakkinda>, (Accessed on 6.1.2023)
- T.R. Directorate of Communication. (2021). Director of Communications Altun met with the Minister of Culture, Information, Sports and Youth Policy of Kyrgyzstan Imanaliyev: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskani-altun-kirgizistan-kultur-enformasyon-spor-ve-genclik-politikasi-bakani-imanaliyev-ile-gorustu>, (Accessed on 7.1.2023)
- TRT Avaz. (2017). On the Roads of Kyrgyzstan: <https://www.trtavaz.com.tr/program/kirgizistan-yollarinda/32788>, (Accessed on 7.1.2023)
- TRT News. (2020). Kyrgyz Students Who Received Türkiye Scholarships from YTB Introduced Their Cuisine: <https://www.trthaber.com/haber/guncel/ytbden-turkiye-burslari-olan-kirgiz-ogrenciler-mutfaklarini-tanitti-457508.html>, (Accessed on 8.1.2023)
- TRT News. (2021, 10 6). Industry and Technology Agreement between Türkiye and Kyrgyzstan: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-sanayi-ve-teknoloji-anlasmasi-614832.html>, (Date of Access: 7.1.2023)
- Turkic States.* (2014, 11 15). Organization of Turkic States: https://turkicstates.org/tr/haberler/iv-turk-dili-konusan-ulkeler-ve-topluluklar-medya-forumu_241, (Date of Access: 5.1.2023)
- Turkish Diyanet Foundation.* (2022). Imam Serahsi Tomb: <https://tdv.org/tr-TR/proje/imam-serahsi-turbesi/>, (Accessed 8.1.2023)
- Turkiye Newspaper.* (2016). Impudent 'Coup' comment by the President of Kyrgyzstan : <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/kirgizistan-cumhurbaskanindan-kustah-darbe-yorumu-391162>, (Accessed on 9.1.2023)
- TURKPA. (2018). Activities: https://turk-pa.org/tr/content/about_turkpa/faaliyetler, (Accessed on 6.1.2023)
- TURKSOY. (2022). History: <https://www.turksoy.org/tarihce>, (Accessed on 6.1.2023)
- Unal, U. (2016). *The Effects of Public Diplomacy on the Country's Image as International Strategic Communication Management [Through Türkiye's Public Diplomacy and Perception in Kyrgyzstan]*. Istanbul: Istanbul Commerce University Institute of Social Sciences.
- Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, 384-396.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yaldiz, A. Ç., & Yaldiz, F. (2020, June issue 2 vol. 53). New Institutions and Foreign Policy in Turkish Public Administration: New Institutionalism in Turkish Kyrgyzstan Relations. *Journal of Public Administration*, pp. 75-97.
- Yazar, F. (2020, 9). *Criteria*. The Institutionalization of Türkiye's Public Diplomacy: <https://kriterdergi.com/medya-kritik/turkiyede-kamu-diplomasinin-kurumsallasmasi>, (Accessed on 6.1.2023)
- YTB. Brother Communities: <https://ytb.gov.tr/daireler/kardes-topluluklar>, (Accessed on 8.1.2023)

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Uluslararası ilişkilerde kültür, gün geçtikçe daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Aynı soydan gelen ancak günümüzde farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerin, ortak kültüre sahip olması oldukça önem arz etmektedir. Zira devletlerarası ilişkiler, kültürel değerler çerçevesinde gelişebilir. Böylelikle söz konusu

devletler ortak dış politikalar belirleyerek uluslararası arenada daha yüksek bir sese sahip olurlar. Bu kültür ortaklığına dayanan güç, Türkiye – Kırgızistan ilişkilerinin de temelini oluşturmuştur. Kırgızistan, Türkiye için son derece önem taşımaktadır. Türkiye Türkleri, Kırgızistan’ı Atayurtları olarak görmekte ve Kırgızlarla ilişkilerin geliştirilmesine değer vermektelerdir. Kültüre ek olarak aynı dili konuşan ve aynı dine inanan bu iki halk arasında ciddi kimliksel bağlar bulunmaktadır.

Elbette ki iki devlet arasındaki ilişkiler yalnızca kimliksel bağla incelenemeyecek kadar geniştir. Kırgızistan’ın içerisinde bulunduğu Orta Asya ya da daha doğru adıyla Türkistan, Türkiye için yalnızca duygusal anlamda değil reel-politik açılarından da önem taşımaktadır. Bu önemli nedeniyle bölge jeopolitiği açısından ondokuzuncu yüzyıldan itibaren büyük güçlerin oyun alanı olmuştur. Jeopolitik yarışta kazanan Çarlık Rusya, bölgeyi işgal etmiş, bölge Çarlık rejiminin devrilmesiyle kurulan SSCB’ye katılmıştır. Nihayetinde Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan 1991 yılında bağımsız devletler olarak ortaya çıkmışlardır. 1991 tarihi bu bağlamda uzun süre birbirinden ayrı kalmış Türk Dünyası’nın miadıdır.

İki devleti birbirine bağlayan kimliksel alanlar şu dört kategoride toplanabilir: (a) Her iki ülkede Türk kökenlidir; (b) Türkçe, her ne kadar farklılıklar gösterse de, ortak dildir; (c) Her iki ülkenin insanlarının da büyük ölçüde dini inanışı İslamiyet’tir; (d) Her iki devlet de laiktir. Tüm bu müşterek özelliklerin yanı sıra halkların kültürleri de benzerdir. Türkiye, Türk Dünyası ise ilişkilerine son derece önem vermektedir. Kırgızistan ile ilişkileri de hem Ankara – Bişkek bağlamında hem de Türkiye ve Türk Dünyası bağlamında hızla gelişmektedir. Öyle ki tüm diğer Türk Devletleri gibi Kırgızistan’ı da tanıyan ve temsilcilik açan ilk devlet Türkiye olmuştur. Böylece, 1991 yılından itibaren siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanda çeşitli ilişkiler kurulmuş, geliştirilmiştir.

Çalışma, iki devletin ilişkilerini çok yönlü bir biçimde ele almaktadır. İki kardeş ülke arasındaki ilişkiler çıkar ve güç kavramlarını ön plana çıkaran realizm, liberalizm gibi ana akım teorilerle değil kimlik kavramının etkisini inceleyen inşacı teori ile açıklanmıştır. İnşacı yaklaşım, ana akım teorilere eleştirel bir bakış sunmaktadır. Güç ve çıkar gibi kavramlarla maddi unsurları reddetmemekle beraber düşünsel, tinsel unsurları ön plana çıkaran inşacı yaklaşıma göre devletlerin kimlikleri, dış politikalarını etkilemektedir. Bu bağlamda önemli olan husus devletlerin “biz”i ve “bizden olmayan”ı nasıl tanımladığıdır. “Biz”i tanımlayan parametlerin benzeştiği devletlerin ortak dış politika üretme ihtimali yüksektir. Görüldüğü üzere Türkiye ve Kırgızistan’ın kimlikleri benzeşmektedir. Bu kapsamda yoğun ilişkiler geliştirerek ortak dış politikalar üretirlerse uluslararası arenada sesleri daha yüksek çıkabilir.

İki ülke arasındaki siyasi/diplomatik ilişkiler, Kırgızistan’ın bağımsızlığının hemen ardından dönemin devlet başkanları Turgut Özal ve Askar Akayev arasında imzalanan “Kırgızistan ve Türkiye Arasında Dostluk ve İşbirliği İle İlgili Anlaşma” ile beraber başlamıştır. Bağımsızlığının ilk iki yılı içinde iki kardeş Cumhuriyetin 29 protokol ve anlaşma imzalaması ilişkinin hızlı başlamasına neden olmuştur. Ancak bu hızlı başlangıcı Kırgızistan devlet başkanının, 1997’de Ermenistan’ı ziyaret edip 1915 olaylarını soykırım olarak tanımasıyla duraklamıştır. 2000’ler itibarıyla durağan geçen ilişkiler 2010’larda yeniden hız kazanmıştır. Kırgızistan’daki iç çatışma sonucunda 2011’de ülkeyi ilk ziyaret eden devlet başkanının Recep Tayyip Erdoğan olması iki devlet arasındaki buzları eritmiştir. 2016 yılına kadar iki devlet müşterek olarak çeşitli uluslararası Türk kuruluşlarının kurulmasında liderlik etmişlerdir. Ancak 2016 yılında Fetullahçı Terör Örgütü’nün Türkiye’de hain bir askeri darbe teşebbüsünde bulunması ve Kırgızistan’ın FETÖ hassasiyetine saygı duymaması sonucunda ilişkiler kısa dönemli olarak, 2017’deki iktidar değişikliğine kadar yeniden bozulmuştur.

Ekonomik ilişkiler de siyasi ilişkilere paralel ilerlemektedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye, Kırgızistan’a Eximbank üzerinden krediler açarak, serbest piyasa ekonomisine geçmesi için çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Türkiye, teknik bilgi ve sanayileşme deneyimleriyle Kırgızistan ile işbirlikleri yapmıştır. 2000’lerdeki siyasi kopma ekonomik ilişkiere de yansımış ve 2010’lara kadar ekonomik işbirlikleri durağan geçmiştir. Bilhassa 2017’den itibaren ikili ekonomik verilerde düzenli bir artış gözlemlenmektedir. 2020 pandemisi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ve Kırgızistan’ı da olumsuz yönde etkilese de 2021 yılında büyük bir sıçrayış olduğu gözükmektedir. Görüldüğü üzere siyasi ilişkiler iki devlet arasındaki ekonomik ilişkileri doğrudan etkilemektedir.

İki kardeş cumhuriyet arasında askeri/güvenlik alanındaki ilk anlaşma 1993 yılında imzalanan “Kırgız Cumhuriyeti Hükümetleri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Eğitimde İşbirliği Anlaşması’dır. Kırgızistan, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü çerçevesinde güvenlik sorunlarını Rusya ile çözmesi bağlamında Türkiye’nin bu devletlerle askeri ilişkileri diğer alanlardaki kadar gelişmemiştir.

Ancak özellikle 2010'lerden itibaren askeri ilişkilerde de gözle görülür bir artış söz konusudur. Türkiye her yıl düzenli olarak Kırgızistan Silahlı Kuvvetlerine gerekli desteği iletmektedir. İkili askeri ilişkilerde önemli hususlardan biri Kırgızistan'ın Tacikistan ile mücadelesinde Türkiye tarafından aldığı destek ve İHA/SİHA'lardır.

İnşacı teoriye göre ikili ilişkilerin en önemli ayaklarından birini kültürel ilişkiler oluşturmaktadır. Zira kültür, kimlikleri meydana getiren en önemli bileşenlerden biridir. Bu bağlamda iki devlet arasındaki kültürel ilişkiler 4 ana temelden incelenmiştir: (a) Eğitim/dil araçları; (b) Kurumsal araçlar; (c) İletişim araçları; (d) Din. İki devlet arasındaki en önemli kültürel köprü Türkiye tarafından verilen Büyük Öğrenci Projesi ile Kırgızistan'dan öğrencilerin Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye'nin iştirakiyle Bişkek'te kurulan Manas Üniversitesi oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesini öğreten TTÖMER ve Türkiye'nin Kırgızistan'da kurduğu çeşitli okullar da oldukça önem arz etmektedir. TÜRKPA, TÜRKSOY, TİKA ve YTB gibi, Türkiye'nin Kırgızistan'la çeşitli kurumsal iletişim kurumları da iki devleti ve iki halkı birbirine yakınlaştırmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'da Türk kültürünün özellikle de gençler arasında tanınması için önemli araçların başında Türk Dizileri gelmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'na Üye Ülkelerde Endüstri İlişkileri

Ramazan TİYEK¹ ve Bayram BALCI²

Öz

Türk Devletleri Teşkilatı, aynı etnik ve kültürel bağlara sahip ülkelerin oluşturmuş olduğu bölgesel bir yapıdır. 5 asil ve 2 gözlemci statüsünde üyesi olan Teşkilat, resmi olarak 20-21 Ekim 2021 tarihinde kurulmuştur. Birliğin kurulmasında sadece çıkar ilişkileri gözetilmemiş tarihi sorumlulukların gereği de yerine getirilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerde işgücü yapısı ve endüstri ilişkilerinin karşılaştırılmalı bir şekilde değerlendirilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. 163 milyonluk nüfusa sahip olan Teşkilat'ta çalışma çağındaki nüfusun oranı (15-64 yaş) % 65,52'dir. İstihdamın ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe (ortalama % 52,8) yer aldığı Teşkilat'ta ortalama işsizlik oranı % 6,41'dir. Sendikal hakların kazanılmasında rehber olarak değerlendirilen temel ILO Sözleşmeleri tüm üye ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Bu durum ülkelerin ilgili yasaları tarafından da onaylanmıştır. Bununla birlikte kamu görevlilerinin sendikalaşması ile ilgili 151 No'lu ILO Sözleşmesi sadece 3 ülke (Azerbaycan, Türkiye, Macaristan) tarafından kabul edilmiştir. Her ne kadar sendikalarla ilgili yasal düzenlemeler kabul edilmiş olsa da sendikalaşma ve toplu pazarlıktan yararlanma oranı düşük seviyelerdedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Endüstri İlişkileri, İstihdam ve İşsizlik, Sendikacılık, Toplu Pazarlık

Industrial Relations in the Member States of the Organization of Turkish States

Abstract

The Organization of Turkic States is a regional structure formed by countries with the same ethnic and cultural ties. The Organization, which has 5 full and 2 observer status members, was officially established on 20-21 October 2021. In the establishment of the union, not only the relations of interest were considered, but also the historical responsibilities were fulfilled. To evaluate the labor force structure and industrial relations in the member countries of the Organization of Turkish States in a comparative way is the purpose of the study. The ratio of the working age population (15-64 years) in the Organization, which has a population of 163 million, is 65.52%. The average unemployment rate in the Organization, where employment is predominantly in the services sector (52.8% on average), is 6.41%. The basic ILO Agreements, which are considered as a guide for the acquisition of trade union rights, have been adopted by all member states. That situation also approved by the relevant laws of the countries. However, ILO Aggrement No. 151 on the unionization of public servants has been adopted by only 3 countries (Azerbaijan, Turkey, Hungary). Although legal regulations regarding trade unions have been accepted, the rate of unionization and benefiting from collective bargaining is low.

Key Words: Organization of Turkic States, Industrial Relations, Employment and Unemployment, Unionism, Collective Bargaining.

Atıf İçin / Please Cite As:

Tiyek, R. ve Balcı, B. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerde endüstri ilişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 818-833. doi:10.33206/mjss.1244262

Geliş Tarihi / Received Date: 29.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.02.2023

¹ Doç. Dr. - Kırklareli Üniversitesi İİBF, ramazan.tiyek@klu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3442-3517

² Dr. Öğr. Üyesi - Kırklareli Üniversitesi İİBF, bayram.balci@klu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6563-945X

Giriş

İkinci Dünya Savaşından sonra öncelikle güvenlik daha sonraları ise ticari kaygılarla birden fazla ÷lke bir araya gelerek bölgesel birliktelikler oluşturmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2021 yılında kurulan Türk Devletleri Teşkilatı'nın temelleri 1992 yılında Türki Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile atılmıştır. Güvenlik ve ticari kaygılarla birlikte aynı etnik ve kültürel geçmişe sahip olunması, Teşkilat'ın varlığını devam ettirmesinde önemli bir etkidir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin üye olduğu Türk Devletleri Teşkilatı'nda Macaristan ve Türkmenistan gözlemci statüsünde yer almaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ÷lkelerde işgücü yapısı ve endüstri ilişkilerinin karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma'da işgücü piyasasına ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Bunlar; çalışma çağındaki nüfus, ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik, istihdamın sektörel dağılımı, temel ILO Sözleşmeleri, sendikalaşma, grev ve lokavt konularından oluşmaktadır. İnsan Sermayesi Endeksi gibi bireylerin nitelik gelişimi açısından önemli olan parametreler de karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda farklı tecrübelere sahip ÷lkelerin birbirleri ile kıyaslanmaları ve iyi uygulama örneklerinin benimsenmesi sağlanabilir.

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ÷lkelerin işgücü ve endüstri ilişkileri açısından değerlendirildiği araştırmada, nüfus yoğunluğunun belirgin bir şekilde en fazla olduğu ÷lke Türkiye (% 51,50); genç nüfusun en fazla olduğu ÷lke Kırgızistan (% 32,65); nüfus artış hızının en düşük olduğu ÷lke de Macaristan (-% 0,24) olmuştur. İstihdam oranının en yüksek olduğu ÷lke Özbekistan (% 68,1); işsizlik (% 14,8) ve genç işsizliğin (% 29,9) en yüksek olduğu ÷lke Türkiye olmuştur. İstihdamın hizmet sektörü ağırlıklı gerçekteşiğı ÷lkelerde temel ILO Normlarının kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bireysel olarak çalışanların refah seviyelerinin iyileştirilmesi ve ulusal düzeyde sürdürülebilirliğinin sağlanması önemli olan sendikalaşma oranının yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Temel ILO Normlarına ek olarak her bir ÷lkenin kendi Anayasa ve ilgili yasalarında sendikal haklarla ilgili düzenlemeler yapılmış olsa da bu durumun pratiğe çok yansımadağı ifade edilebilir.

Bölgesel Örgütler ve Türk Devletleri Teşkilatı

Birkaç ÷lkenin bir araya gelerek oluşturdukları bölgesel birliktelikler İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle güvenlik kaygısı nedeniyle oluşmaya başlamıştır. 1980'li yıllarla birlikte uluslararası ticaretin sonuçları bağlamında ekonomik alanda bölgesel birliktelikler yaygınlaşmıştır. Bölgesel örgütlerin vücut bulmasında coğrafi yakınlık önemli bir etken olmakla birlikte tek başına belirleyici değildir. Bölgesel örgüt, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve güvenlik alanında belirli amaçları gerçekteştirmek üzere birkaç hükümet tarafından kurulmuş resmi bir yapıdır (Ateş, 2021, s. 221-227; Bennett ve Oliver, 2015, s. 283). Bölgesel iş birliği, devletlerin kendi ölçek büyüklüklerinden daha fazlasını yerine getirmelerinde olumlu ekonomik katkılar sunmaktadır. Bu durum üye ÷lkeler için rekabet koşullarını iyileştirmektedir (Bennettve ve Oliver, 2015, s. 284-285).

Mevcut rekabet koşullarında ÷lkelerin tek başlarına ayakta kalmaları kolay değildir. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte bölgesel iş birliği süreçleri ve örgütlerinin sayısı artmaya başlamıştır. Doğal zenginlikleri ve insan kaynağı ile birlikte tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan ve coğrafi olarak stratejik konumda bulunan Avrasya, bölgesel birlikteliklerin vücut bulduğu yerlerden birisidir (Artam, 1993, s. 159; Baki, 2014, s. 134). Ortak amaçlarla birlikte aynı etnik ve kültürel kimliğe sahip olmak bölgesel örgütlerin belirli amaçları yerine getirmelerini kolaylaştırmaktadır. Farklı ÷lkeler bir araya gelmiş olsalar da kardeşlik, dostluk, hoşgörü, dayanışma, iş birliği ve barış gibi unsurlar hükümet yöneticilerine önemli avantaj sağlamaktadır (Alyılmaz, 2015, s. 73). Bu kapsamda, Türk Devletleri Teşkilatı, ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında birlikte hareket etme amacıyla oluşturulmuştur.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması ile ilgili ilk toplantı 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Türkiye'nin ev sahipliğinde Ankara'da yapılmıştır. Toplantı sonrası Ankara Bildiris'i'nin imzalandığı görüşmeye Türkiye ile birlikte Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Devlet Başkanları katılmıştır. Serbest ticaret düzenininin kurulmasının amaçlandığı toplantıda kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına imkan tanıyacak şekilde gümrük mevzuatının uyumlaştırılmasına odaklanılmıştır. Ayrıca Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu doğal kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesi ve ekonomik iş birliği konuları zirvenin ana temalarını oluşturmuştur. Sonra sırasıyla 1994 (İstanbul), 1995 (Bişkek), 1996 (Taşkent), 1998 (Astana), 2000 (Bakü), 2001 (İstanbul), 2006 (Antalya), 2009 (Nahcivan) ve

2010 (Antalya) tarihlerinde Türk Devletleri Başkanlarının katıldığı zirveler gerçekleştirilmiştir (Pala, 2012: 599-600).

2009 yılında Nahcivan Antlaşması ile daha önce oluşturulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi, Türk Konseyi (Keneşi) ismi ile anılmaya başlanmıştır. Sonrasında 2011 (Almatı), 2012 (Bişkek), 2013 (Gebele), 2014 (Bodrum), 2015 (Astana), 2018 (Çolpon-Ata), 2019 (Bakü) ve 2021'de İstanbul'da olmak üzere 8 Zirve düzenlenmiştir. Devlet Başkanları Nisan 2020'de Olağanüstü ve Mart 2021'de Gayri Resmi Türkistan Zirvesinde online olarak bir araya gelmiştir (<https://www.turkkon.org/tr/zirveler>).

Türk Konseyi 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Macaristan Devlet Başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen Zirve'de "Türk Devletleri Teşkilatı" şeklinde isim değişikliğine gidilerek kurulmuştur. Türkmenistan ve Macaristan'ın gözlemci ülke olduğu teşkilat 5 ülkenin üyeliği ile kurulmuştur (<https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>). Bünyesinde Türk Dünyası'nın UNESCO'su olarak bilinen TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) 1993 yılında, TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi) 2008 yılında, Türk Akademisi ile Türk Kültür ve Miras Vakfı 2012 yılında kurulmuştur (<https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar>).

Endüstri İlişkileri ve Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri Kavramları

Genel olarak endüstri ilişkileri; sermaye ve emek arasındaki değişim ilişkileridir. Bu da ikisi arasında iş birliği ya da anlaşmazlıkları içermektedir (Traub-Merz, 2010, s. 3). Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan çalışma hayatında yer alan işçi, işveren ve bunlar arasındaki ilişkileri, düzenlemeleri incelemektedir (Yıldırım, 1997, s. 23). Sermaye ve emek arasında çalışmadan kaynaklanan ilişki, üretim sonucu elde edilen kârın paylaşımı, çalışma koşullarının belirlenmesi, çatışmacı ve barışçı çözüm yollarının kurumsallaşması boyutlarından oluşmaktadır (Çetik ve Akkaya, 1999, s. 15-16).

Karşılaştırmalı endüstri ilişkileri ise, iki veya daha fazla ülke ile ilgili analitik çıkarımlara varmak üzere kullanılan sistematik bir araştırma yöntemidir (Bean, 1994, s. 4). Karşılaştırma yapılmak istenen ülkelerin endüstri ilişkilerinin ana konuları kapsamında kıyaslanarak değerlendirilmesidir. Karşılaştırmalı endüstri ilişkilerinde karşılaştırma kapsamına alınan konular genellikle sendikalar, endüstriyel çatışma, toplu pazarlık ve toplu iş uyuşmazlığı, ILO normlarını benimseme düzeyi, işveren stratejileri, devletin rolü ve endüstri ilişkilerindeki değişim süreci gibi konulardır (Bailey ve Todd, 1999, s. 5-8).

Karşılaştırmalı çalışmalarda yatay ve dikey olmak üzere iki tür yaklaşım söz konusudur. Yatay yaklaşımda ülke sistemlerinin her biri belirli konular çerçevesinde bir bütünlük içerisinde aktarılır. Dikey yaklaşımda ise önceden belirlenmiş konu başlıkları her bir ülke açısından ayrı ayrı karşılaştırılarak değerlendirilir (Dereli, 2009, s. 6-13). Araştırmada dikey karşılaştırma yaklaşımı tercih edilerek endüstri ilişkilerinin temel konuları her bir ülke açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı'na Üye Ülkelerde Endüstri İlişkileri

Genel Bilgiler

Ekonomik yapı içerisinde işgücünün belirlenmesinde etkili olan faktörlerden biri nüfusun kendisi ile doğrudan ilişkilidir. Öyle ki, diğer istihdam unsurlarının eşit olduğu varsayıldığında nüfus çokluğunun emek arzını da artıracığı değerlendirilerek milli hasıla ve iktisadi gücü doğrudan etkileyen üretimin de rekabet koşullarında üstünlük sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ekonomik olarak güçlü olmaya çalışan ülkeler nüfuslarını artırma yarışı içindedirler (Zaim, 1968, s. 80).

Tablo 1. Üye Ülkelerin Nüfus Bilgileri (2020)

Ülkeler	Nüfus	Yüzdalık (%)
Azerbaycan	10.093.121	6,16
Kazakistan	18.754.440	11,45
Kırgızistan	6.591.600	4,03
Macaristan	9.749.763	5,95
Özbekistan	34.232.050	20,90
Türkiye	84.339.067	51,50
Türkmenistan	6.031.187	3,68

Kaynak: <https://www.ilo.org/> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Toplam 163.760.041 kişilik nüfus yoğunluğuna sahip olan Türk Devletleri Teşkilatı içerisinde en fazla nüfus % 51,50 oranı ile (84.339.067) Türkiye’de yer almaktadır. Nüfus verileri, çalışabilir çağdaki nüfus gibi işgücü ile ilgili istatistiki bilgilere ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere nüfusun ortalama % 65,52 (108.658.606) gibi büyük bölümü işgücünü oluşturan 15-64 yaş aralığındaki ‘alışma çağındaki nüfus’ olarak nitelendirilen kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Üye Ülkelerin Nüfus Bilgileri (2020)

Ülkeler	Nüfus-2019		0-14 Yaş Nüfus-2020		15-64 Yaş Nüfus-2020		Nüfus Artışı 2018 (%)
	Kadın	Erkek	Sayı	Oran(%)	Sayı	Oran (%)	
Azerbaycan	50,08	49,92	2.373.427	23,52	7.039.254	69,74	1,19
Kazakistan	51,49	48,51	5.465.826	29,14	11.806.487	62,95	1,46
Kırgızistan	50,53	49,47	2.152.081	32,65	4.127.875	62,62	2,06
Özbekistan	50,12	49,88	9.858.846	28,80	22.733.880	66,41	1,74
Türkiye	50,65	49,35	20.192.508	23,94	56.572.012	67,08	1,67
Macaristan	52,42	47,58	1.404.810	14,41	6.379.098	65,43	-0,24
Türkmenistan	50,76	49,24	1.857.110	30,79	3.886.509	64,44	1,79
Toplam/ Ortalama	(Ort) 50,86	(Ort) 49,14	41.447.498	(Ort) 26,17	108.658.606	(Ort) 65,52	(Ort) 1,38

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/source/human-capital-index#> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Üye ülkelerin nüfusunun ortalama % 50,86’sı kadınlardan, % 49,14’ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Gelecek yıllarda çalışma çağındaki nüfusa dahil olması beklenen 0-14 yaş aralığındaki nüfusun ise ortalama % 26,17 olduğu görülmektedir. Doğurulanlık oranını göstermesi açısından da önemli bir gösterge olan 0-14 yaş aralığındaki nüfusun oransal olarak en düşük olduğu ülke % 14,41 ile gözlemci ülke olan Macaristan’dır. Aynı ülkede nüfus artış hızı verileri % -0,24 olarak bu durumun gerçekleşmesinde önemli bir gösterge şeklinde yer almaktadır. 0-14 yaş arasındaki nüfusun oransal olarak en yüksek olduğu ülke ise % 32,65 ile Kırgızistan’dır. Araştırma kapsamındaki tanımlayıcı bilgilerden bir tanesi de ekonomik göstergelerle ilgilidir. Dünya genelinde etkili olan Covid-19 Salgın hastalığının da etkisinin olduğu 2020 yılında sadece iki ülkenin (Özbekistan ve Türkiye) ekonomisi pozitif bir büyümeye sahip olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Üye Ülkelerin Genel Ekonomik Durumları (Kişi Başi Gelir, GSMH ve Büyüme Oranları)

Ülkeler	2019			2020		
	Kişi Başi Gelir (\$) (Milyar \$)	GSMH (Milyar \$)	Büyüme Oranı (%)	Kişi Başi Gelir (\$) (Milyar \$)	GSMH (Milyar \$)	Büyüme Oranı (%)
Azerbaycan	4805,75	48,174	2,50	4221,40	42,607	-4,30
Kazakistan	9812,59	1816,671	4,50	9122,23	1710,823	-2,5
Kırgızistan	1374,03	887,102	4,60	1173,61	773,597	-8,61
Özbekistan	1784,00	599,076	5,70	1750,69	599,299	1,71
Türkiye	9121,51	7610,044	0,88	8536,43	7199,548	1,79
Macaristan	16735,65	1635,260	4,55	15980,74	1558,080	-4,67
Türkmenistan	7612,03	452,314	6,30	-	-	-

Kaynak: (1)https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.kd.zg?locations=az-hu-tr-tm-uz-kg-kz&name_desc=false.

(2)https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?locations=az-hu-tr-tm-uz-kg-kz&name_desc=false

(3)https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd?locations=az-hu-tr-tm-uz-kg-kz&name_desc=false

Kişi başi gelir açısından değerlendirildiğinde nüfus artış hızı en düşük olan Macaristan 15.980\$ ile ilk sıradadır. Özbekistan ise 1.750 \$ ile son sırada yer almaktadır. Gayri Safi Milli Hasıla açısından ise birlik içerisinde en yoğun nüfusa sahip olan Türkiye, 7.199 milyar \$ ile ilk sırada bulunmaktadır.

Tanımlayıcı İşgücü Verileri

Türk Devletleri Teşkilatı’nı oluşturan ülkelerin endüstri ilişkileri açısından karşılaştırılmasının daha anlaşılabilir olmasında istihdam ve işsizlik gibi işgücünü tanıttıcı bilgilerin açıklanması gerekmektedir. Çalışma hayatında yer alabilmek amacıyla emeğini arz eden kişiler işgücünü oluşturmaktadır. Çalışma ağındaki insanların bir kısmı işgücüne dahil olmadığı halde (zengin mirasyediler, ev hanımları), çalışma ağı dışındaki bir kısım insanlar (15 yaşından küçük, 65 yaşından büyüklerin çalışması) da işgücüne katılmaktadır (Zaim, 1968, s. 89).

Tablo 4. Üye Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları

Ülkeler	Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
Azerbaycan	2019	66,5	69,7	63,3
Kazakistan	2020	69,2	75,5	63,7
Kırgızistan	2018	58,8	74,2	44,1
Özbekistan	2019	74,9	81,5	67,6
Türkiye	2020	49,3	68,2	30,8
Macaristan	2020	56,9	66,3	48,5
Türkmenistan	-	-	-	-

Kaynak: <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Türkmenistan³ ile ilgili işgücüne katılım verilerinin yer almadığı Tablo 4'de üye ülkelerin işgücüne katılım oranı ortalaması % 62,6'dır. Erkeklerin işgücüne katılım oranı ortalaması % 72,57 iken, kadınlarda % 53 şeklindedir. Erkek ve kadınların her ikisinde de işgücüne katılım oranı en yüksek Özbekistan'da gerçekleşmiştir. İşgücünün hesaplanmasında işi olmayan işsizler yer alırken istihdam oranında sadece belirli bir işte çalışanlar dikkate alınmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerin istihdam oranı ortalaması % 57,81'dir (Tablo 5).

Tablo 5. Üye Ülkelerin İstihdam Oranları

Ülkeler	Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
Azerbaycan	2019	63,2	66,9	59,7
Kazakistan	2020	65,9	72,1	60,3
Kırgızistan	2018	56,1	71,1	41,9
Özbekistan	2019	68,1	76,6	58,9
Türkiye	2020	42,8	59,8	26,3
Macaristan	2020	54,5	63,6	46,3
Türkmenistan	2020	54,1	-	-

Kaynak: <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

İstihdamın cinsiyete göre dağılımı değerlendirildiğinde kadınlardaki istihdam oranı ortalama % 48,9'dur. Diğer taraftan, erkeklerdeki istihdam oranı ortalama % 68,35 şeklindedir⁴. Erkek istihdam oranı % 76,6 ile en çok Özbekistan'da, kadın istihdam oranı ise % 60,3 ile Kazakistan'da gerçekleşmiştir.

Toplumların tarihsel gelişim sürecinde iktisadi gelişme ile birlikte işgücü zamanla tarımdan sanayi kesimine yönelmiştir. Sanayi kesimi gelişince yan kesimler canlanır ve işgücü sanayi kesiminden hizmet kesimine yayılır. Bu duruma üç sektör kanunu denilmektedir (Zaim, 1997, s. 146-147). İstihdamın sektörel dağılımına bu açıdan bakıldığında ağırlıklı olarak hizmetler kesiminde yoğunlaşması beklenmektedir.

Tablo 6. Üye Ülkelerde İstihdamın Sektörel Dağılımı

Ülkeler	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
Azerbaycan	2020	36,3	14,6	46,1
Kazakistan	2020	13,5	24,9	74,1
Kırgızistan	2018	20,4	24,6	48,3
Özbekistan	2019	26,2	23,2	50,6
Türkiye	2020	17,6	26,2	56,2
Macaristan	2020	4,8	31,9	63,3
Türkmenistan	2019	9	60	31
Ortalama	-	18,26	29,34	52,8

Kaynak: <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Üye ülkelerdeki istihdamın sektörel dağılımı ortalama olarak değerlendirildiğinde % 52,8 oranında hizmet sektörü ağırlıklı bir istihdam yapısı olduğu görülmektedir. Üye ülkelerde istihdamda tarım sektörünün en yüksek olduğu ülke % 36,3 (Ortalama % 18,26) ile Azerbaycan, sanayi sektörünün en yüksek olduğu ülke % 60 (Ortalama % 29,34) ile Türkmenistan olurken, hizmet sektörünün en yüksek olduğu ülke ise % 74,1 ile Kazakistan'dır. İstihdam oranları ile birlikte işsizlik oranlarının da açıklanması, üye ülkelerdeki işgücü hakkında daha net bilgiler ortaya çıkaracaktır. Çalışma isteğinde olup da iş sahibi olamayanlar işsizleri oluşturmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı işsiz bireylerin yer alabileceği toplumsal hayatta işsizliğin yüksek olması iktisadi sistemin sorgulanmasına neden olmaktadır.

³ Türkmenistan'ın işgücüne katılma oranı ile ilgili herhangi bir istatistikî veriye ulaşılamadığı için ortalamanın hesaplanmasında dikkate alınmamıştır.

⁴ Türkmenistan'da cinsiyete göre istihdam oranları ile ilgili istatistikî verilere ulaşılamadığı için ortalamanın hesaplanmasında dikkate alınmamıştır.

Tablo 7. Üye Ülkelerin İşsizlik Oranları

Ülkeler	Yıl	İşsizlik Oranları			Yıl	Genç Nüfus (15-24 Yaş) İşsizlik Oranları		
		Toplam	Erkek	Kadın		Toplam	Erkek	Kadın
Azerbaycan	2019	4,8	4	5,7	2019	12,4	10,9	14,2
Kazakistan	2020	4,9	4,4	5,4	2020	3,8	3,4	4,2
Kırgızistan	2018	4,5	4,2	5	2018	9,6	7,8	13,4
Özbekistan	2019	9	6	12,8	-	-	-	-
Türkiye	2020	13,1	12,3	14,8	2020	25,1	22,5	29,9
Macaristan	2020	4,2	4,1	4,5	2020	12,8	11,9	14
Türkmenistan	2020	4,4	-	-	-	-	-	-

Kaynak: (1) <https://ilostat.ilo.org/data/data-catalogue/#> (2) <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>

Üye ülkelerde 15 yaş ve üzerindekiilerdeki işsizlik oranı ortalaması % 6,39'dur. En yüksek işsizlik oranı % 13,1 ile Türkiye'de iken, en düşük işsizlik oranı ise % 4 ile Türkmenistan'dadır. 15-24 yaş arasındaki nüfusta genç işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke % 25,1 ile Türkiye olmuştur.

İşgücü açısından bireylerin yetişkinlik dönemlerinde daha rahat istihdam süreçlerine dahil olmalarında etkili olan faktörlerden birisi de insan sermayesi endeksi göstergeleridir. İnsan Sermayesi Endeksi, insanların yetişkin olduklarında sahip olabilecekleri yetkinlikleri ifade etmede kullanılan kavramlardan bir tanesidir. Eğitim ve sağlık durumu açısından imkânlarla erişebilirliği göstermektedir. Bu kapsamda bireysel gelişim açısından gerçekleştirilen eğitim programları önem taşımaktadır (Biçerli, 2007, s. 271). Üye ülkelerde İnsan Sermayesi Endeksi'nin ortalama % 60-70 oranlarında olması, bireylerin çalışma hayatına başlayıncaya kadar almaları gereken eğitim ve sağlık imkânlarının % 60-70'ine ulaşabildikleri anlamına gelmektedir.

Tablo 8. Üye Ülkelerde İnsan Sermayesi Endeksi

Ülkeler	Yıl	Toplam	Erkek	Kadın	Zorunlu Eğitim Süresi
Azerbaycan	2020	0,6	0,6	0,6	10
Kazakistan	2020	0,6	0,6	0,7	9
Kırgızistan	2020	0,6	0,6	0,6	10
Özbekistan	2020	0,6	0,6	0,6	12
Türkiye	2020	0,6	0,6	0,7	12
Macaristan	2020	0,7	0,7	0,7	13
Türkmenistan	2020	-	-	-	12

Kaynak: (1) <https://databank.worldbank.org/source/human-capital-index>

(2) https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102556

Tablo-8 üye ülkelerin insan sermaye endeksindeki zorunlu eğitim sürelerini göstermektedir. Zorunlu eğitimin süresi en az 9 yıl ile Kazakistan, en çok ise 13 yıl ile Macaristan'da uygulanmaktadır. Bu durum üye ülkelerde yaşayan bireylerin eğitim imkânlarının genel olarak % 60'ına erişebildiklerini göstermektedir. Refah göstergesi olarak da değerlendirilebilecek İnsan Sermayesi Endeksi'nin en yüksek olduğu ülke % 70 ile Macaristan'dır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nda Endüstri İlişkileri

Endüstri ilişkileri çalışma hayatında sendikaların da dahil olduğu toplu pazarlık, grev ve lokavt gibi toplu iş ilişkileri ile ilgili konuları içermektedir. Bu kapsamda tüm dünyada belirli standartların oluşturulması için Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çalışmalar yapmaktadır (Hasgüler ve Uludağ, 2012, s. 134). ILO tarafından kabul edilen sözleşmelere uyumluluk düzeyi, üye ülkelerin toplu iş ilişkileri ile ilgili yetkinlik durumunu göstermektedir.

Tablo 9. Üye Ülkelerin ILO ile İlişkileri

Ülkeler	ILO Üyelik Tarihi	Temel Sözleşmeler	Yönetişim Sözleşmeleri (Öncelik)	Teknik Sözleşmeler	Yürürlükte Olan Sözleşme Sayısı
Azerbaycan	19.05.1992	8/8	4/4	46/178	54
Kazakistan	31.05.1993	8/8	4/4	12/178	24
Kırgızistan	31.03.1992	8/8	3/4	42/178	52
Özbekistan	13.07.1992	8/8	4/4	6/178	18
Türkiye	18.07.1932	8/8	3/4	48/178	53
Macaristan	18.09.1922	8/8	4/4	61/178	51
Türkmenistan	24.09.1993	8/8	2/4	1/178	10

Kaynak: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102556

Üye ülkelerin tamamının ILO'ye üye oldukları ve temel sözleşmelerin her ülke tarafından kabul edildiği görülmektedir. Yönetişim ve Teknik Sözleşmeler açısından uygulama farklılıkları olan ülkelerde en az sözleşmeyi imzalamış olan Türkmenistan tarafından onaylanan tek teknik sözleşme, ILO'nun 2003 yılında kabul ettiği 185 sayılı 'Denizcilerin Kimlik Belgeleri Sözleşmesi'dir. Mevcut durumda yürürlükte olan ILO Sözleşmesi en az olan ülke Türkmenistan (10), en fazla olan ülke ise Azerbaycan'dır (54).

Endüstri ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi gereken konulardan biri de sendikalaşma ile ilgilidir. Sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, grev gibi sendikal haklar, çalışma hayatını ilgilendiren temel sosyal ve ekonomik haklar arasında değerlendirilmektedir (Koray, 2005, s. 239). Sendika üyesi olan çalışanların kendi çıkarlarını sağlamada daha bilinçli oldukları söylenebilir (Pontusson, 2013, s. 819). Manevi olarak çalışanları güçlendiren, cesaretlendiren bir özelliği de bulunan sendikalaşmanın çalışanlar lehine politik kararların alınmasında kamuoyu oluşturma gibi işlevleri bulunmaktadır (Woos, 1983, s. 577).

Sendikal hareket bir bütün içinde hem üyelerinin yaşam standartlarını hem de onların istihdam düzeylerini korumaya çalışmaktadır. Sendikaların ücretleri yükseltme işlevlerinin yanı sıra ücret farklarını azaltıcı sorumlulukları da bulunmaktadır. Genel olarak sendikal çalışanlar arasındaki ücret farkları sendikasız çalışanlara göre daha düşük düzeydedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 299-300). Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletlerin tamamının ILO'nun 87 No'lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi ile 98 No'lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi'ni kabul ettikleri görülmektedir.

Tablo 10. Üye Ülkelerin Sendikalaşma ve Toplu Pazarlık ile İlgili Kabul Ettiği ILO Sözleşmeleri

Ülkeler	87 Nolu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi (1948)	98 Nolu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi (1949)	151 No'lu Çalışma İlişkileri (Kamu Hizmeti) Sözleşmesi (1978)
Azerbaycan	19.05.1992	19.05.1992	11.03.1993
Kazakistan	13.10.2000	18.05.2001	-
Kırgızistan	31.03.1992	31.03.1992	-
Özbekistan	12.10.2016	13.07.1992	-
Türkiye	12.07.1993	23.01.1952	12.07.1993
Macaristan	6.06.1957	6.06.1957	4.01.1994
Türkmenistan	15.05.1997	15.05.1997	-

Kaynak: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102556

Sendikalaşma ve toplu pazarlık ile ilgili temel sözleşmelerin kabul edildiği üye ülkelerde benzer bir durum kamu çalışanlarının sendikalaşmasında yaşanmamıştır. Kamu çalışanlarının sendikalaşması ile ilgili 151 No'lu Kamu Hizmeti Sözleşmesi sadece 3 ülke (Azerbaycan, Türkiye ve Macaristan) tarafından kabul edilmiştir. Çalışma ilişkilerinde belirli standartların oluşturulması misyonu ile çalışan ILO'daki istatistik verilerde sadece 3 ülkenin (Kazakistan, Türkiye ve Macaristan) sendikalaşma ve toplu pazarlık oranları yer almaktadır.

Tablo 11. Üye Ülkelerde Sendikalaşma Oranı

Ülkeler	Sendikalaşma Oranı		Toplu Pazarlık Düzeyi	
	Yıl	Toplam	Yıl	Toplam
Azerbaycan	-	-	-	-
Kazakistan	2012	49,2	2012	74,7
Kırgızistan	-	-	-	-
Özbekistan	-	-	-	-
Türkiye	2016	8,2	2016	5,9
Macaristan	2016	8,5	2014	22,8
Türkmenistan	-	-	-	-

Kaynak: <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletlerin sendikalaşma ve toplu pazarlık alanlarında ciddi bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye ve Macaristan haricindeki ülkelerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra özgürlüklerine kavuşsa da önceki dönemlerde etkili olan sosyalizmin sendikalaşma üzerinde de etkisi olduğu ifade edilebilir. Hatta Macaristan'ın da II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin kontrolüne girdiği ve 1989 yılına kadar komünist yönetimi benimsediği bilinmektedir. Teşkilat içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Türkiye, sanayileşme sürecini tam olarak yaşamadığı için etkili bir işçi sınıfının oluşmadığı Osmanlı Devleti'nin devamı niteliğinde varlığını sürdürmüştür.

Türki Cumhuriyetleri, 1991 yılında bağımsızlığını kazanana kadar sosyalist rejimle yönetilmektedir. Sendikalara üyeliğin otomatik olduğu rejimde sendika yoğunluğu yüksek bir şekilde gerçekleşmiştir. Rejimin kontrolü altında yer verilen sendikalaşma neticesinde özgür toplu pazarlık sisteminde önemli bir gelişme kaydedilememiştir (Yorgun, 2018: 164). Sovyet döneminde sendikalar, devletin işveren olması nedeniyle gerçek bir nüfuz gücüne sahip olmayan işletmelerin yönetiminin eki (ilavesi) statüsündedir. Böylece sendikaların bağımsız hareket etmesi engellendiği için işçilerin çıkarlarının savunulması da zorlaşmıştır (Beissenova, Dzurenich ve Olenchuk, 2016, s. 87). Bu durum sendikacılığın gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Buna ek olarak toplumsal güven düzeyinin düşük olmasından dolayı işçi sınıfının yönetime katılması da engellenmiştir (Özbek, 2006, s. 178-179; Sojka, 1999, s. 230). Türk Devletleri Teşkilatı üyesi olan ülkelerin çoğunluğu her ne kadar 1991 yılından itibaren bağımsız olarak varlıklarını sürdürüyor olsalar da sendikal özgürlüklerin kullanımı konusunda yakın geçmiş dönemde siyasi olarak etkili olan sosyalist rejimin benimsediği işleyişi devam ettiriyor izlenimi oluşturmaktadır. Sosyalist sistemlerde, sayısal olarak sendika üyelikleri fazla olsa da sendikal özgürlükler kamu otoritesi tarafından kontrol altında tutulmuştur. Dolayısıyla çalışanların haklarını iyileştirme hususunda bağımsız karar alma durumları kısıtlanmıştır. Bu durum üye ülkeler ile ilgili sendikalaşma ve toplu pazarlık gibi sendikal özgürlüklerin yansımaları olan konularda istatistiki verilere ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Azerbaycan

Azerbaycan'daki sendikalaşma oranı ve sendika üye sayısı ile ilgili ILO kayıtlarında herhangi istatistiki bir veri bulunmamaktadır. Azerbaycan Sendikalar Konfederasyonu Sendikası (Azerbaycan Hemkarlar İttifaqları Konfederasyonu (AHIK), Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) üyesidir. 2019 yılı verilerine göre AHIK sendikalar konfederasyonuna kayıtlı 735.000 üye bulunmaktadır (https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/list_of_affiliates_2019_v2.pdf).

Azerbaycan Anayasası'nda (36. madde) Silahlı Kuvvetler ile diğer güvenlik teşkilatlarında görev alanlar haricindekiler için sendikal özgürlükler kabul edilmiştir. 1994 yılında çıkarılan Sendikalar Kanunu'nda çalışanlar, emekliler ve öğrencilerin önceden izin almaksızın gönüllü bir şekilde sendikalara üye olabilecekleri kabul edilmiştir (Yorgun, 2018: 162). 1996 yılında da Toplu Pazarlık ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kabul edilerek çalışma koşullarının belirlenmesinde çalışanların da sürece dahil olmaları sağlanmıştır. Toplu İş Sözleşmesi, Ana Sözleşme (Saha Sazish), Bakanlar Kurulu (AayonSazish), sendikalar konfederasyonu ve işveren dernekleri arasında olmak üzere 3 şekilde uygulanmaktadır (Yorgun, 2018, s. 163). 1999 yılında çıkarılan İş Kanunu ile kamu ve özel sektör çalışanları için grev ve lokavt hakkında düzenlemelere yer verilmiştir. Kanuna göre bir iş uyuşmazlığında işçi bireysel olarak en fazla bir ay sürecek şekilde geçici olarak greve gidebilmektedir (Yorgun, 2018, s. 163).

Sendikalar ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılmakla birlikte uygulamada farklılıklar olabilmektedir. Özellikle ILO'nun temel sözleşmelerinden olan 87 ve 98 No'lu Sözleşmeleri ile ilgili 2019 yılı ILO Raporlarında 'tüm devlet memurlarının grev hakkından yoksun olabilecekleri' şeklinde değil de 'grev özgürlüğünün belirli kamu görevlilerini kapsayacak şekilde değiştirilmesi' gerektiği vurgulanmıştır. Buna ek olarak toplu pazarlık sürecinde işçi ve işverenlerin bağımsız hareket etmeleri gerektiği ILO tarafından iyileştirilmesi gereken bir başka düzenleme olarak değerlendirilmiştir (ILO, Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Azerbaijan), 2019).

Kazakistan

Kazakistan'ın bağımsızlık yıllarında gerçekleştirilen sosyal ve ekonomik dönüşüm ortak ve bilinçli değerlere sahip bir işçi sınıfının oluşmasını olumsuz etkilemiştir. Muhafazakâr sendikaların iktidarın himayesinden çıkmakta zorlanması ve bağımsız olarak hareket edememesi iş güvenliği başta olmak üzere birçok alanda çalışma ilişkileri ile ilgili kanuni düzenlemelerin yetersiz olmasına neden olmuştur (Beissenova, Dzurenich ve Olenchuk, 2016, s. 88-89). Kazakistan Anayasası'nın 24. Maddesinde "...Bireysel ve toplu iş uyuşmazlıklarının, grev hakkı da dâhil olmak üzere, kanunla belirlenen yöntemlerle çözümlenmesi hakkı tanınır..." şeklinde düzenlenerek sendikalaşma ve toplu pazarlık sürecinin kabul edildiği vurgulanmaktadır (Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası).

Kazakistan hükümet yetkililerinin 2020 yılında ILO'ya sunmuş olduğu bilgilere göre, ülkede üç ulusal sendika derneği, 49 sektörel, 44 bölgesel ve 348 yerel sendika örgütünün bulunduğu ve bunların Kazakistan'daki tüm çalışanların yarısını veya yaklaşık 3 milyon işçiyi bir araya getirdiği ifade edilmektedir (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Kazakhstan), 2020). 2014 yılında hükümet tarafından sendikal örgütlenmeyi modernize etme olarak kabul edilen Meslek Sendikaları

Yasası, Kazakistan Serbest Sendikalar Konfederasyonu tarafından sendikal eylemler ve toplanma özgürlüğünü kısıtlayıcı olarak değerlendirilerek eleştirilmiştir (Bohr ve diğ., 2019, s. VI).

Grev sırasında işçi temsilcileri ve yerel yürütme makamları tarafından önceden kararlaştırılan gerekli asgari hizmetlerin sağlanması şartıyla belirli 'hayati' hizmetlerde (elektrik, ısıtma, su ve gaz tedarik hizmetleri; havacılık, demiryolu, otomobil, toplu taşıma ve su taşımacılığı) grevin yapılabileceği ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması ILO tarafından olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte uygulamada 87 No'lu Sözleşme'de yer alan 'önceden izin almaksızın örgüt kurma' ilkesinin ihlal edildiği değerlendirilmiştir (ILO Kazakistan Raporu (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Kazakhstan), 2020). Ayrıca asker ve polis rütbesi olmayan cezaevi personeli ile itfaiyecilerin sendikal haklar ve toplu pazarlık ile ilgili haklarının sağlanmaması 98 No'lu ILO Sözleşmesi kapsamında eleştirilmiştir (Right to Organise and Collective Bargaining Convention (Kazakhstan), 2018).

Kırgızistan

Kırgızistan Sendikalar Federasyonu (FPK), 8.296 birincil kuruluş, bir bölgesel dernek ve 21 sektörel dernekten oluşan ülkenin en büyük sendika birliğidir. 2011 yılı itibariyle 729.312 üyesi bulunmaktadır. FPK, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin Sendikalar Genel Konfederasyonu'na bağlıdır ve Temmuz 2007'den beri Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun ortak üyesidir (CESCR, 2013, s. 17). Kırgızistan'daki toplam sendika üyeliği yaklaşık yüzde 30 ile Sovyet sonrası ülkelerdeki en yüksek üyelerden biri gibi görünüyor, ancak toplu iş sözleşmeleri çoğunlukla kamu sektörünü kapsamaktadır (Markku, 2014, s. 618). Kırgızistan Anayasası'nda (43. madde) "Herkesin grev hakkı olacaktır" ifadelerine yer verilerek sendikalaşma ve grev özgürlüğü tanınmıştır (Kırgızistan Anayasası). Sendikal faaliyetler 16 Ekim 1998 tarih ve 130 Sayılı Sendikalar Yasası, 30 Haziran 2004 tarih ve 164 Sayılı Toplu Sözleşmeler Yasası, 25 Temmuz 2003 tarih ve 154 Sayılı Çalışma İlişkilerinde Sosyal Ortaklık Yasası ve İş Yasası ile düzenlenmektedir (CESCR, 2013, s. 15).

Bir eğitim kurumunda çalışan veya okuyan 14 yaşını doldurmuş tüm vatandaşlar ile emekliler, tüzüğüne uymak kaydıyla sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkına sahiptir. Sendikalar Yasası ve İş Kanunu uyarınca bir sendikaya katılmak veya sendikadan ayrılmak isteğe bağlıdır. Kırgızistan'da, belirli işçi kategorilerine göre sendikaların kurulmasına ilişkin özel yasal hükümler bulunmamaktadır. Sendika üyesi olmayan işçiler, sendikalara çıkarlarını temsil etme yetkisi verebilir (CESCR, 2013, s.16).

Yakın bir grev eylemi, başlamadan en geç on takvim günü önce işverenlere yazılı olarak bildirilmelidir. İş Kanunu'nun 440. maddesine göre; sıkıyönetim, olağanüstü hal veya olağanüstü hal mevzuatı uyarınca özel tedbirler uygulandığında ve elektrik, ısı, su ve gaz sağlayan ve hava, demiryolu ve su taşımacılığı, telekomünikasyon ve hastaneleri işletenler de dahil olmak üzere bu tür işyerlerinde grevler yasaklanmıştır (CESCR, 2013, s. 18). ILO'nun 2020 yılı Raporunda, Sendikalar Yasası taslağının 'tek bir sendika sistemi kurması, sendikaların örgütsel ayrıntılarını ve işleyişini ayrıntılı olarak düzenlemesi ve sendika örgütlerinin feshi için geniş kriterler ortaya koyması' açılarından eleştirilmektedir. Ayrıca grev kararı almayı zorlaştırmak amacıyla oluşturulan işçi yeter sayılarının düzeltilmesi tavsiye edilmektedir (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Kyrgyzstan), 2020). Düzenlenmekte olan yasa taslağı 98 No'lu ILO Sözleşmesi bağlamında 'sendika üyelerinin sendika karşıtı ayrımcılığa karşı korunmalarını ihlal edebileceği ve sendikal mücadeleyi olumsuz etkileyebileceği kaygısıyla eleştirilmiştir (ILO Kırgızistan Raporu (Right to Organise and Collective Bargaining Convention (Kyrgyzstan), 2020).

Özbekistan

2019 yılında kabul edilen Sendikalar Kanunu kapsamında Özbekistan Sendikalar Federasyonu, 14 şube sendikasını, Karakalakistan Cumhuriyeti'ni, 12 bölgeyi, Taşkent şehrini ve 6,1 milyondan fazla sendika üyesini birleştirmiştir. Özellikle ülkenin bağımsızlık yıllarında kabul edilen ilk kanunlardan biri "Sendikalar, Hak ve Faaliyetlerinin Teminatları Hakkında Kanun" olmuştur (Sirojiddinova ve Kurbanov, 2021, s. 235). Toplu sözleşme imzalayan tüzel kişilerin oranı 2006'da % 84,7'den 2009'da % 87,9'a yükselmiştir. 2009'da ülke çapında imzalanan 113.000 toplu sözleşme, 4,9 milyon işçinin veya çalışan sendika üyelerinin % 92'sinin çıkarlarını yansıtmaktadır (CESCR, 2012, s. 90).

Sendikalara üyeliğin isteğe bağlı olduğu Özbekistan Anayasası'nda "Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları, sendikalar, siyasi partiler ve diğer kamu dernekleri kurma ve kitle hareketlerine katılma hakkına sahiptir" ifadesi ile sendikal güvence sağlanmaya çalışılmıştır (Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası). ILO'nun 2020 yılında yayımlanmış olduğu Rapor'da, 87 No'lu Sözleşmenin uygulanmasında sadece 'vatandaş' olan kişilerin yararlanması sendika üyeliği açısından bir kısıtlılık olarak değerlendirilerek

eleştirilmiştir. Emniyet kuvvetlerinde (polis ve silahlı kuvvetler) görev yapan sivil personelin sendikalaşması ile ilgili düzenlemelerin yapılması talep edilmektedir. Bununla birlikte grev hakkı ile ilgili doğrudan bir düzenleme yapılmadığı vurgulanarak ILO tarafından hkmetten işçilerin grev hakkını hangi yasaların tanıdığını ve düzenlediğini belirtmesi talep edilmektedir. Ayrıca, Sivil Toplum Kuruluşları Yasası'nın 36. maddesinin, bir kamu derneğinin bir mahkeme kararıyla tasfiye edilmesi durumunda, mülkünün yeleri arasında dağıtılmayacağını öngördüğünden hareketle, sendikaların tasfiyesi ile ilgili düzenlemelerin gözden geçirilmesi talep edilmektedir. Feshedilmesi durumunda sendika varlıklarının edinildikleri amaçlar için kullanılması gerektiği değerlendirilmiştir (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Uzbekistan), 2020).

Türkiye

Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre 2020 yılı itibariyle sendikalaşma oranı % 14,13 olup sendikalı işçi sayısı 2.123.685 kişidir. Bakanlığın her yıl Ocak ve Temmuz aylarında açıklamış olduğu verilere göre en fazla üyeli sendika Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)dur. TÜRK-İŞ'in 1.154.177 yesi bulunurken, HAK-İŞ (Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu)ın 730.516, DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)ın 206.640 yesi bulunmaktadır (Sendika ye Sayıları, 2020).

Sendikal zgrlkler Anayasa ile güvence altına alınmıştır. 1982 yılında kabul edilen Anayasa'nın 51. Maddesi "alışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe ye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya ye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz" (T.C. Anayasası) şeklinde dir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, oğulcu demokrasi yönünde yönetim tercihini ortaya koymuştur. Ancak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar geçen dönem tek parti iktidarında yaşanmıştır. Bu dönemde genel olarak sendikal haklarda kısıtlayıcı düzenlemeler yer alırken dönemin sonuna doğru olumlu yönde gelişmeler yaşanmıştır (Makal, 1999, s. 482; Tokol, 2012, s. 27).

1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sendikalaşma tamamen yasaklanmıştır. Çok partili sisteme geçiş sürecinde 1946 yılında aynı kanunda yapılan düzenleme ile sendikal özgürlükler tanınmaya başlanmıştır. 1947 yılında çıkarılan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile sendikalaşmayı düzenleyen ilk yasa çıkarılmıştır. 1961 Anayasası ile sosyal devlet ilkesi benimsenerek grev vb. hakların elde edilmesi anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Grev zgrlğ ise 1963 yılında çıkarılan 275 sayılı Toplu İŞ Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile getirilmiştir (Tokol, 2012, s. 34-38; Mahiroğulları, 2005, s. 38-40). 2012 yılında kabul edilen ve yürürlükte olan 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İŞ Sözleşmesi Kanunu'na göre sendikalaşmada işkolu sendikacılığının benimsendiği anlaşılmaktadır (Dereli, 2013, s. 43).

Uyuşmazlıkların çözümünde arabulucu devreye girmektedir. İşçi sendikaları sadece çıkar uyuşmazlığında greve gidebilme özgürlüğüne sahip iken, hak uyuşmazlığında çözüm mekanizması olarak mahkemelere başvuru yapılmaktadır. Yapılmasına karar verilen grev ve lokavt, genel sağlığı ve milli güvenliği bozucu nitelikte değerlendirilirse, Cumhurbaşkanı tarafından altmış gün süre ile ertelenebilmektedir (6356 Nolu Sendikalar ve Toplu İŞ Sözleşmesi Kanunu).

ILO'nun 2020 yılında 87 No'lu Sözleşme ile ilgili hazırlamış olduğu Rapor'da, sendika yöneticilerinin işlerini yapmasını engellemeye yönelik tutum eleştirilmiştir. Adli işlemler sonucu olmayacak şekilde herhangi bir sendika görevlisinin görevden alınması veya görevinin askıya alınması, sendika görevinin yürütülmesine ciddi şekilde müdahale ettiği için eleştirel bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca kamu görevlilerinin grev yasağı ILO tarafından eleştirilen bir diğer konu olmuştur. Kamu alışanlarının grev yasağının Devlet ve Devlet adına yetki kullanan kamu görevlileri ile sınırlı kalacak şekilde düzenlenmesi talep edilmektedir (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Türkiye), 2020).

Macaristan

Macaristan Temel Hukuku'nda "alışanlar ve örgütleri, bir Parlamento Yasası uyarınca, çıkarlarını korumak için işverenleriyle görüşme ve toplu sözleşme yapma, ortak hareket etme veya grev yapma hakkına sahiptir" ifadeleri ile sendikalaşma ve grev özgürlüğüne yer verilmiştir (Macaristan Temel Hukuku). İşletme düzeyinde ikili bir çalışan temsili sistemi kurulmuştur. İşletme düzeyinde toplu

sözleşmeler imzalayan sendikalara ek olarak, 1992'den itibaren iş konseyleri oluşturulmuştur. Ayrıca, 200'den fazla çalışanı olan şirketlerin yönetim kurullarında yer alan çalışan temsilcileri, şirket düzeyindeki karar alma süreçlerine katılmaktadır (Neumann, 2018, s. 323).

2012 yılında çıkarılan İş Kanunu, sendikaların işyerindeki haklarını ve çalışma koşullarını kısıtlamış, tek taraflı yönetim kararlarının kapsamını artırmış ve yerel sendikaların yokluğunda yarı toplu sözleşmeler akdetmek için ücret konuları dışında yetkili iş konseyleri yetkilendirilmiştir (Borbély ve Neumann, 2019, s. 311). 2010 yılından bu yana hükümet, sendika konfederasyonları ile sosyal diyalogdan çekilmiştir (Neumann, 2018, s. 317). 2013 yılına kadar sendika birleşmeleri sadece eski sanayi sendikalarının küçüldüğü ve sürdürülemez hale geldiği (örneğin tarım ve gıda sektörü sendikalarının birleştiği) sektörel düzeyde gerçekleşirken, 2013 yılında sözde 'sosyalist yönelimli' sendika konfederasyonları (MSZOSZ, ASZSZ ve SZEF), kısmen hükümetin onları terk etme politikasına yanıt olarak bir birleşme planı açıklamışlardır. 2015 yılında ise personel ve mali konular üzerindeki çatışmalar nedeniyle sendikaların birleşmesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve kamu/özel sektör arasındaki sendikal farklılıklar çözüme kavuşturulamamıştır (Neumann, 2018, s. 330).

İstatistiklere göre Macaristan'da grev etkinliği oldukça düşüktür. 2000 ve 2009 yılları arasında 172.255 işçinin katılımıyla 87 grev olayı gerçekleşmiştir. Bunların yaklaşık yarısı, kemer sıkma önlemlerinin uygulandığı 2006-2008 yıllarında meydana gelmiştir. 2010 yılından sonra grev vb. eylemler daha çok azalmaya başlamıştır. 2010 ve 2014 yılları arasında, altısı en fazla iki saat süren uyarı grevleri ve biri dayanışma grevi olan yalnızca 20 olay gerçekleşmiştir (Neumann, 2018, s. 337).

ILO'nun 2017 yılında 87 No'lu Sözleşmesi ile ilgili yaptığı değerlendirmesinde 'grev mevzuatının grev eylemi sırasında yeterli hizmeti sağlama yükümlülüğü içermediğini ve bu durumun bazı sektörlerde grev hakkının kullanılmasını fiilen engellediği' ifade edilerek grevin dolaylı yünden kısıtlanması eleştirilmiştir (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Uzbekistan), 2017). 98 No'lu Sözleşme kapsamında ise, Hükümetin müdahale eylemlerini yasaklayan özel yasal hükümler kabul etmesi için adımlar atması istenmektedir (Right to Organise and Collective Bargaining Convention (Hungary), 2017).

Türkmenistan

Sendikal hakların nispeten daha zayıf olduğu Türkmenistan'da ücret pazarlığı ve grev kararı özgür bir şekilde alınamamaktadır. Örgütlenmede işkolu sendikacılığının benimsendiği ülkede sendikal faaliyetler devletin denetiminde gerçekleştirilmektedir (Çiçekoğlu, 2004, s. 1). Otoriteren bir yönetim biçiminin olduğu Türkmenistan'da sendikalar hükümetin kontrolü altındadır ve bağımsız sendikaların kurulmasını yasaklayan bir yasa olmamasına rağmen, bağımsız bir sendikanın tescili için herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Meslektaşlar Sendikası (The Colleagues Union), izin verilen tek yasal merkezi sendika federasyonudur. Yasalar grevleri yasaklamamakla birlikte son yıllarda grev vb. eylemlerin gerçekleştiğine dair somut bilgiler yer almamaktadır (Biliouri, 2002, s. 4).

ILO'nun 2018 yılında 87 No'lu Sözleşme ile ilgili yaptığı değerlendirme şu şekildedir:1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla Türkmenistan'da 1.138.800 işçinin sendika üyesi olarak kayıtlı olduğunu ve Hükümet'in sektörel düzeyde 14 ve bölgesel düzeyde 5 özerk sendika bulunduğunu beyan ettiği kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte Hükümetin uygulamada tüm sendikalara Türkmenistan Ulusal Sendikalar Merkezi'ne (NCPT) (National Centre of Trade Unions of Turkmenistan) üye olma zorunluluğu getirilip getirilmediği ile ilgili konuları açıklığa kavuşturması talep edilmektedir. Ayrıca İş Kanunu'nda yasal olarak grev hakkına yer verilmemesi de eleştirilen bir diğer konudur (Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (Turkmenistan), 2018). ILO'nun 98 No'lu Sözleşmesi kapsamında, sendikanın bulunmadığı işyerlerinde işçi temsilcileri aracılığıyla toplu pazarlıkların teşvik edilmesi gerekliliği ile ilgili talebine karşılık özellikle yabancı şirketler ve ulusal özel teşebbüslerde işçi temsilcilerinin oluşturulduğu ifade edilmiştir (Right to Organise and Collective Bargaining Convention (Turkmenistan), 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerin temel işgücü verileri ve endüstri ilişkileri açısından karşılaştırmalı analizinin yapıldığı çalışmada, en az nüfusa sahip ülke Türkmenistan (% 3,68) olurken, Türkiye'nin Teşkilat'ın toplam nüfusunun % 51,50'si gibi büyük çoğunluğunu oluşturduğu anlaşılmaktadır. İşgücü açısından önemli kriterlerden birisi olan nüfus artış hızı (-0,24), kişi başı gelirin en yüksek olduğu ülke olan Macaristan'da negatif düzeydedir.

ILO verilerine göre işsizlik oranının en yüksek olduğu lke Türkiye (% 13,1) olmuştur. Teşkilata ye olan ülkeler arasında en yüksek nüfusun olduğu ülkede işsizlik ve genç işsizlik (% 25,1) oranı da en yüksek seviyededir. Genç işsizliğin oluşma sebeplerinden bir tanesi de genç nüfusun fazlalığıdır. Bu durum işsizlik açısından olumsuz bir fotoğrafı gösteriyor olmakla birlikte toplumda yaşlı nüfusa göre genç nüfusun fazlalığını göstermesi açısından önemlidir. Buna rağmen Teşkilat içerisinde belirgin bir nüfus fazlalığına sahip olduğu düşünüldüğünde diğer ülkelerin de gelişmesine katkı sağlayabilmesi için Türkiye’de istihdamın artırılarak işsizliğin azaltılması gerekmektedir. Ortalama istihdam oranının % 57,81 olduğu Teşkilat içerisinde tarihi gelişim seyrine uygun bir şekilde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi en fazla istihdamın hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. Hizmet sektöründe istihdamın en yüksek olduğu ülke % 74,1 ile Türkmenistan olmuştur. Bununla birlikte ye ülkelerde istihdam edilenlerin neredeyse beşte biri (% 18,26) tarım sektöründe çalışmaktadır. Azerbaycan’da tarım sektöründe çalışanlar % 36,3 oranı ile sanayi sektörünün çok daha üstünde yer alarak Teşkilat’taki diğer ülkelerden ayrışmaktadır. Sanayi sektörü açısından en yüksek istihdam oranı ise % 60 ile Türkmenistan olmuştur.

Bireylerin kendilerini yetiştirebilmelerinde etkili olan unsurlardan bir tanesi de zorunlu eğitim uygulamalarıdır. Bireyler eğitim yoluyla nitelikli hale gelebilmektedir. Bu kapsamda bireylerin yetişkin olduklarında sahip olabilecekleri yetkinlikleri ifade eden İnsan Sermayesi Endeksi en yüksek olan ülke 0,7 oranı ile Macaristan olmuştur. Diğer tüm ülkelerde bu oran 0,6 şekindedir. Zorunlu eğitim sresinin 9 ile 13 yıl arasında olduğu Teşkilat yesi ülkelerde Macaristan en fazla zorunlu eğitim süresine sahip olan ülke konumundadır. Nitelikli işgücü açısından önemli olan eğitim ile ilgili göstergeler birbirine yakın olmakla birlikte, üretimin artırılmasında önemli sorumlulukları olan çalışanların kendilerini geliştirebilmeleri açısından iyileştirilmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Temel ILO Sözleşmeleri’nin tüm üyeler tarafından kabul edildiği ülkelerde, yürürlükte olan ILO Sözleşmeleri en az Türkmenistan tarafından onaylanmıştır. Sendikal zgrlklerin tüm ye ülkeler tarafından benimsendiği Teşkilat’ta, sendikalaşmanın pratik yansımaları olan toplu iş sözleşmesi ve grev gibi eylemlerin çalışanların yararına olmayacak şekilde kısıtlanması, zaman zaman ILO raporlarında eleştirilen konular olarak yer almaktadır. ILO verileri detaylı bir şekilde değerlendirildiğinde sendikalaşma ve toplu pazarlık düzeyi ile ilgili sadece 3 ülkeye (Kazakistan, Türkiye ve Macaristan) ait verilerin yayımlandığı görülmektedir. Her lke Anayasa başta olmak üzere birçok yasal düzenleme ile sendikalaşma özgürlüğünü tanımış olsa da bu durumun ILO gibi uluslararası kurumların yayınladıkları verilere yansımamış olması pratik durum açısından eleştirilmektedir. Sendikalaşma alışanların emeklerinin korunması ve iyileştirilmesinde zgr hareket etmelerini sağlayan en önemli araçlardan bir tanesidir. Bu kapsamda sendikal özgürlüklerin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca alışanlar içerisinde sayısal olarak önemli bir yoğunluğa sahip kamu görevlilerinin sendikalaşması ile ilgili 151 No’lu ILO Sözleşmesi’nin sadece 3 lke (Azerbaycan, Türkiye ve Macaristan) tarafından kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Sadece çıkar birliği değil, etnik ve kültürel geçmişe sahip olmak Türk Devletleri Teşkilatı’nın kurulmasında anahtar etken rolünde olmuştur. Oluşturulan birlikteliğin amaçlanan hedefleri gerçekleştirebilmesi için endüstri ilişkileri alanında aşağdaki önerilerin dikkate alınması faydalı olacaktır:

- İşsizlik ve istihdam göstergelerinin iyileşmesi genel ekonomik yapı ile ilgilidir. Kendi kendine yeten ulusal ekonomiler oluşturmak ve Teşkilat yesi ülkelerin kendi aralarındaki yeni ticari iş birliklerinin, bireylerin çalışma hayatına girmelerinde olumlu katkısı olacaktır.
- Nüfus artış hızının pozitif düzeyde gerçekleşmesi gelecek dönemde yer alacak çalışma çağındaki nüfusun dinamik bir yapıda olması açısından önemli olduğu için yaşlı nüfusun toplumsal yapıda hkim olmasını engelleyici düzenlemelere yer verilmesi gerekir. Üretim sürecinde yer alan genç nüfusun dinamik yapısı korunmalıdır.
- İstihdam ve işsizlik alanında mevcut problemlerin minimize edilmesi ve gelecek dönem ile ilgili stratejik hedeflerin oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu süreçte zorunlu eğitim süreleri başta olmak üzere nitelik sağlayıcı eğitim programlarının oluşturulması ve geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.
- İstihdamın hizmet sektörü ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar tarım, sanayi ve hizmet sektörü sıralaması ülkelerin gelişmişlik seviyesini gösteriyor olsa da Teşkilat yesi ülkeler için tamamlayıcılık özelliği olan ve stratejik üstünlük sağlayabilecek sektörlerin geliştirilmesine önem verilmelidir. Örneğin, tarım sektörünün toplam üretim içerisinde ağırlığı olmasa da özellikle Teşkilat yesi ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından toprak, iklim vb. açıdan uygun

koşulların olduğu ülkelerde tarım üretimine ağırlık verilerek Teşkilat üyesi ülkelerin birbirlerine katkı sunmaları sağlanabilir.

- Türkiye haricindeki ülkeler tarihsel süreçte sosyalizmin etkilerinde kalmalarından dolayı yüksek sendikalaşma oranına sahiptirler. Bu durumun sendikal özgürlüklerin elde edilmesine yeteri kadar yansımadağı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda her ülke için ILO tarafından yapılan eleştiri ve tavsiyelerin dikkatli bir şekilde analiz edilerek demokratik toplumun pratikleri olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Teşkilat üyesi ülkelerde ILO'nun temel sözleşmelerinin kabul edilmesi endüstri ilişkileri açısından önemlidir. Bununla birlikte küresel çapta çalışanlar için fırsat eşitliği oluşturmaya çalışan ILO'nun ilgili diğer sözleşme ve tavsiye kararlarının da kabul edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Çalışma hayatının her bir boyutu ile ilgili ILO Sözleşme ve Tavsiye Kararları çalışanların genel refah seviyelerini artırmada yol gösterici araçlar olarak değerlendirilmelidir.
- Sendikal özgürlüklerle birlikte toplu pazarlık süreci, grev ve lokavt ile ilgili endüstri ilişkilerinin temel konularında Teşkilat üyesi ülkelerin kendi aralarından iyi uygulama örneklerini belirlemeleri ve diğer ülkelerde benzer çalışmaların yapılmasına öncülük etmesi sağlanmalıdır.
- Endüstri ilişkileri alanında, Türk Devletleri Teşkilatı kurumları olan TURKSOY, TURKPA benzeri kurum ve kuruluşlar kurularak çalışma ilişkilerinin çalışanlar yararına olacak şekilde kurumsallaşması sağlanmalıdır.

Etik Beyan

"Türk Devletleri Teşkilatı'na Üye Ülkelerde Endüstri İlişkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (2015). Türk dünyası vatandaşlığına doğru. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 69-76.
- Artam, A. (1993). *Türk Cumhuriyetlerinin sosyo-ekonomik analizleri ve Türkiye ilişkileri*. Türk Milli Kültür Vakfı Yayın No: 7.
- Ateş, D. (2021). *Uluslararası örgütler: devletlerin örgütlenme mantığı*. Bursa: Dora Yayınları.
- Bailey, J. ve Patricia T. (1999). Teaching comparative industrial relations: continuity and change. *Journal of Industrial Relations*, 41(4), 612-633.
- Baki, P. M. (201). Avrasya'da bölgesel işbirliği sürecinden işbirliği mekanizmasına: Türk konseyi. *Bilge Strateji*, 6(11), 133-162.
- Bean, R. (1994). *Comparative industrial relations: an introduction to crossnational perspectives*. Routledge.
- Beissenova, A. A., Dzurenich, E. N. ve Olenchuk, O. N. (2016). Problems in the development of trade union movement in Kazakhstan. *Education Science Without Borders*, 7(13), 87-90.
- Bennett, A., L. ve James K. O. (2015). *Uluslararası örgütler*. Çev. Nasuh Uslu, BB101 Yayınları.
- Bıçerli, M., K. (2007). *Çalışma ekonomisi* (4. Baskı). Beta Yayınları.
- Biliouri, D. (2002). Turkmenistan: an overview. *UNCHR Emergency & Security Service Writenet Paper*, 4, 1-23.
- Bohr, A., Birgit, B., Nigel, G., Nargis, K., Joanna, L., Kate, M., James, N. ve Dosym, S. (2019). *Kazakhstan: tested by transition*. FSC Printed.
- Çetik, M. ve Akkaya, Y. (1999). *Türkiye'de endüstri ilişkileri*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Çiçekoğlu, H. (2004). *Türkmenistan'da çalışma ilişkileri ve sendikacılık* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dereli, T. (2013). 6356 sayılı yeni sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanunu: Genel bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 36(1), 41-64.
- Dereli, T. (2009). Endüstri ilişkileri ve çalışma hukuku alanında karşılaştırmalı araştırmalar ve yöntem. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 1-19.
- Hasgüler, M. ve Mehmet, B. (2012). *Devletlerarası ve hükümetler dışı uluslararası örgütler: tarihçe-organlar-belgeler-politikalar* (5. Basım). Alfa Yayınları.
- Koray, M. (2005). *Sosyal politika* (2. Baskı). İmge Kitabevi.
- Lordoğlu, K. ve Nurcan Ö. (2007). *Çalışma iktisadı* (3. Baskı). Der Yayınları.
- Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de işçi sendikacılığı*. Kitabevi Yayınları.
- Makal, A. (1999). *Türkiye'de tek partili dönemde çalışma ilişkileri: 1920-1946*. İmge Kitabevi.
- Markku, S. (2014). Labour Migration in the Case of Estonia and Kyrgyzstan: Disillusionment with Lack of Opportunity in the Homeland. *Журналистское исследование социальной политики*, 12(4), 613-624.
- Neumann, L. (2018). Hungarian trade unions from the beginning of transition to the new u-turn. *Trade Unions in Transition*, ed. R. Traub-Merz ve Tim Pringle, Friedrich-Ebert-Stiftung Publishing, ss.317-346.
- Özbek, M. F. (2006). *Çalışma ilişkilerinde güven: yönetim politikaları, güven ve bağlılık ilişkisi konusunda bir Türkiye ve Kırgızistan uygulaması* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Pala, A. (2012). Orta Asya tarihi kronolojisi. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, ed. M. Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayın No: 10, ss. 472-490.
- Pontusson, J. (2013). Unionization, inequality and redistribution. *British Journal of Industrial Relations*, 51(4), 797-825.
- Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (No: 6356, Tarih: 07.11.2012).
- Sirojiddinova, M., S. ve Muzaffar U., K. (2021). History of transformation process in trade unions of Uzbekistan. *International Journal on Orange Technologies*, 3(4), 234-237.
- Sójka, J. (1999). The impact of trust on employee participation in Poland. *Journal of Business Ethics*, 21(2), 229-236.
- Szilvia, B., N. (2019). Neglected by the state: the Hungarian experience of collective bargaining. *Collective Bargaining in Europe: Towards an Endgame Volume II*, ed. Torsten Müller, Kurt Vandaele ve Jeremy Waddington, European TradeUnion Institute (ETUI), ss. 295-314.
- Tokol, A. (2012). *Türk endüstri ilişkileri sistemi* (3. Baskı). Dora Yayınları.
- Traub-Merz, R. (2010). Industrial relations in China, South Korea and Germany. *Comparative industrial relations: China, South Korea and Germany/Europe*, ed. R. Traub-Merz ve J. Zhang, Beijing: China Social Science Press. ss.1-24.
- Woos, P. B. (1983). Union organizing: costs and benefits. *ILR Review*, 36(4), 576-591.
- Yıldırım, E. (1997). *Endüstri ilişkileri teorileri*. Değişim Yayınları.
- Yorgun, S. (2018). Influence of economic and political changes on industrial relations between Turkey and Azerbaijan. *Comparative capitalism and the transitional periphery*, ed. M. Demirbağ, ve Geoffrey Wood, Edward Elgar Publishing, ss. 148-172.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma ekonomisi* (10. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Zaim, S. (1968). *Çalışma ekonomisi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Constitution of The Republic of Uzbekistan, https://constitution.uz/uploads/constitution_en.pdf.
- Fundamental Law of Hungary:https://tasz.hu/files/tasz/imce/alternative_translation_of_the_draft_constituion.pdf.
- https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4056491.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Hungary”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:P13100_COUNTRY_ID:4123235,102679
- ILO. (1948). “Freedom of AssociationandProtection of The Right toOrganiseConvention (No. 87)-Azerbaijan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4019693:NO.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Kazakhstan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4060436:NO.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Kyrgyzstan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4054235:NO.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Uzbekistan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4054235:NO.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Uzbekistan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4054235:NO.
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Turkey”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4060470:NO
- ILO. (1948). “Freedom of Association and Protection of The Right to Organise Convention (No. 87)-Turkmenistan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3962856:NO.
- ILO. (1949). “Right to Organise and Collective Bargaining Conventino (No. 98)-Azerbaijan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4015460:NO.
- ILO. (1949). “Right toOrganise and Collective Bargaining Convention, (No. 98)-Kazakhstan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3341019:NO.
- ILO. (1949). “Right to Organise and Collective Bargaining Convention (No. 98)-Kyrgyzstan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:4054268.
- ILO. (1949). “Right to Organise and Collective Bargaining Convention (No. 98)-Hungary”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3343711:NO
- ILO. (1949). “Right to Organise and Collective Bargaining Convention (No. 98)-Turkmenistan”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3963862:NO.
- International Labour Organization (ILO). “Country Profiles (İşgücüne Katılım Durumu/ İstihdam Oranı/İstihdamın Sektörel Dağılımı/Sendikalaşma Oranı)”, <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>
- International LabourOrganization (ILO). “Country Profiles (İşsizlik Oranı)”, <https://ilostat.ilo.org/data/data-catalogue/#> ve <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/> adresleri.
- International Labour Organization (ILO). “Information System on International Labour Standards”,https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102556.
- International Trade Union Confederation (ITUC). “List of Affiliated Organisations”, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/list_of_affiliates_2019_v2.pdf.
- President of The Republic of Kazakhstan. “The Constitution”
https://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution#:~:text=accept%20this%20Constitution.&text=1,life%2C%20rights%2C%20and%20freedoms.

- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. “Sendika Üye Sayıları”, https://www.csgeb.gov.tr/media/52856/2020_temmuz.pdf.
- The Constitution of The Republic of Azerbaijan. http://ask.org.az/wpcontent/uploads/2019/10/Konstitusiyaya_ENG.pdf.
- The World Bank. “GDP (Current US\$)”https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AZ-HU-TR-TM-UZ-KG-KZ&name_desc=false.
- The World Bank. “GDP Growth –Annual %”, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AZ-HU-TR-TM-UZ-KG-KZ&name_desc=false.
- The World Bank. “Human Capital Index”, <https://databank.worldbank.org/source/human-capital-index#>.
- The World Bank. “Per Capita (Current US \$)”, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AZ-HU-TR-TM-UZ-KG-KZ&name_desc=false.
- Türk Devletleri Teşkilatı. “İlişkili Kurumlar”, <https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar>.
- Türk Devletleri Teşkilatı. “Organizasyon Tarihçesi”, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>.
- Türk Devletleri Teşkilatı. “Zirveler”, <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>.
- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). (2013). “Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Articles 16 and 17 of The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: 2nd and 3rd Reports Submitted by States Parties Due in 2005: Kyrgyzstan”, 08.11.2013, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=556c55a74&skip=0&query=trade%20union&coi=KGZ>.
- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) (2012). “Implementation of The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: 2nd Periodic Report Submitted by States Parties Under Articles 16 and 17 of The Covenant: Uzbekistan”, 29.10.2012, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=52caa9f24&skip=0&query=trade%20union&coi=UZB>.

EXTENDED ABSTRACT

After the Second World War, more than one country came together and started to form regional associations, primarily for security and then for commercial concerns. In this context, the foundations of the Organization of Turkish States, which was established in 2021, were laid in 1992 with the independence of the Turkic Republics. Having the same ethnic and cultural background, along with security and commercial concerns, is an important factor in maintaining the Organization's existence. Hungary and Turkmenistan have observer status in the Organization of Turkic States, of which Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkey are members.

In the study, the structure of the workforce and industrial relations in the member countries of the Organization of Turkish States were evaluated in a comparative way. In this context, countries with different experiences can be compared with each other and good practice examples can be adopted. Improving the welfare level of workers who have a livelihood is important in ensuring the continuity of countries at the national level.

The Turkish States Organization, which has a total population density of 163,760,041 people, has the highest population in Turkey with 51,50% (84,339,067). Since the research data were announced at different times in each country, the year 2020 was generally taken into account. On average, 50.86% of the population of the member states are women, and 49.14% are men. It is seen that the average of the population in the 0-14 age range, which is expected to be included in the working age population in the coming years, is 26.17%. The country with the lowest proportion of the population in the 0-14 age range, which is an important indicator in terms of showing the fertility rate, is Hungary, which is an observer country with 14,41%.

In the study, where the labor force participation data for Turkmenistan is limited, the average labor force participation rate of the member countries is 62.6%. While the average labor force participation rate for men is 72.57%, it is 53% for women. The labor force participation rate for both men and women was highest in Uzbekistan. The average employment rate of the member countries of the Organization of Turkish States is 57.81%. When the sectoral distribution of employment in member countries is evaluated on average, it is seen that there is a service sector-based employment structure with a rate of 52.8%. The country with the highest employment in the agricultural sector in the member countries is Azerbaijan with 36.3% (Average 18.26%), while the country with the highest industrial sector is Turkmenistan with 60% (Average 29.34%), while the country with the highest service sector is % Kazakhstan with 74.1.

The average unemployment rate for those aged 15 and over in the member countries is 6.39%. While the highest unemployment rate is in Turkey with 13.1%, the lowest unemployment rate is in Turkmenistan with 4%. In countries where the youth unemployment rate is higher in the population between the ages of 15-24, the highest unemployment rate was measured in Turkey with 25.1%.

It is seen that all of the member countries are members of the ILO and the basic conventions are accepted by each country. The only technical contract ratified by Turkmenistan, which has signed the least number of contracts in countries with differences in implementation in terms of Governance and Technical Contracts, is the 'Convention on Seafarers' Identity Documents' No. 185, adopted by the ILO in 2003. The country with the lowest number of ILO Conventions currently in force is Turkmenistan (10), while the country with the highest number is Azerbaijan (54).

It can be said that member states of the Organization of Turkish States have a serious history in unionization and collective bargaining. However, it can be said that socialism, which was effective in the previous periods, had an impact on unionization, with the countries other than Turkey and Hungary regaining their freedom after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). Even in Hungary. It is known that it came under the control of the USSR after World War II and adopted communist rule until 1989. Turkey, which has the largest population in the organization, continued its existence as a continuation of the Ottoman Empire, where an effective working class was not formed because it did not fully experience the industrialization process.

The Turkic Republics were governed by a socialist regime until they gained their independence in 1991. In the regime where union membership is automatic, union density was high. As a result of unionization, which took place under the control of the regime, no significant progress could be made in the free collective bargaining system. In the Soviet era, the unions were in the status of an annex (addition) of the management of enterprises that did not have a real power of influence due to the state being the employer. They have had difficulty defending the interests of workers and taking an independent role. This situation negatively affected the development of trade unionism. In addition, due to the low level of social trust, the working class was prevented from participating in the administration.

Not only the unity of interests, but also having an ethnic and cultural background has been a key factor in the establishment of the Organization of Turkish States. In this context, the protection of the existing young population is important for the sustainability of the production process. The improvement in unemployment and employment indicators is related to the general economic structure. Creating self-sufficient national economies and commercial cooperation among the member countries of the Organization will contribute positively to the entry of individuals into working life.

Countries other than Turkey have a high unionization rate due to the influence of socialism in the historical process. In addition to the high rate of unionization, trade union freedoms should also be recognized. In this context, the criticisms and recommendations made by the ILO for each country should be carefully analyzed and implemented. In addition, institutions and organizations such as TURKSOY and TURKPA within the scope of the Organization should be established in the field of industrial relations and institutionalization of labor relations for the benefit of employees should be ensured. Such organizations will contribute to the proliferation of good practice examples.

The Impact of the Instability and Impunity Problem Associated with Ethnic Diversity on Regional Security: The Case of Dagestan

Zeynep Deniz ALTINSOY¹, Filiz DEĐER² & Ali AÇIKGÖZ³

Abstract

Dagestan today is one of the most experienced republics in the North Caucasus Region concerning handling and familiarity with weapons. The most important factor in having this culture is the political crises and events that took place during the Soviet period. It is believed that the source of weapons in the country is Chechnya, and there have been historical reasons underlying this, as well as unique political institutions that have been developed in parallel with ethnic diversity since the 1990s. Based on the fact that the influence of the Russian Federation⁴ on other countries that left the Union of Soviet Socialist Republics⁵ (USSR) has not been lost even many years before the start of the Ukrainian-Russian war, the possibility of shaking the stability that Dagestan has relatively provided nowadays comes to the agenda. As much as the presence of these groups makes the people of Dagestan nervous, it threatens the entire geography in terms of the loss of stability in the region, the ignition of a significant conflict in the Caucasus, and, therefore, the countries of the region will also be affected by this conflict. Considering the political and ethnic structure of Dagestan, the government's attempts to collect weapons, rather than maintaining order and increasing public security, cause a group with high conflict potential to collect weapons from the hands of another high-potential group, creating the perception that the tool of this is political power. This study is based on the data obtained by literature review with qualitative methods.

Key Words: The Problem of Impunity, Ethnicity, Wahhabism, the North Caucasus, Dagestan

Etnik Çeşitlilikle Gelen İstikrarsızlık ve Cezasızlık Sorununun Bölgesel Güvenliğe Etkisi: Dağistan Örneği

Öz

Dağistan bugün Kuzey Kafkasya Bölgesinde silah kullanma ve silaha aşına olma konusunda en tecrübeli cumhuriyetlerden biridir. Bu kültüre sahip olmasında en önemli etken ise Sovyet döneminde yaşanan siyasi krizler ve olaylar olarak kabul görür. Ülkedeki silah kaynağının Çeçenistan olduğu düşünölmektedir ve bunun da altında yatan tarihi nedenlerin yanı sıra 1990'lardan itibaren etnik çeşitliliğe paralel olarak geliştirilen benzersiz siyasi kurumlar olmuştur. Dağistan'da Cemaat olarak ifade bulan, etnik kökene göre şekillenen aşiretler bu siyasi kurumlar ile entegrasyon sağlamış dolayısıyla bölgede savaş niteliği kazanmayan çatışmalar haricinde büyük krizlere neden olacak sorunlar şimdiye kadar yaşanmamıştır. Ukrayna-Rusya savaşının başlamasından yıllar önce dahi Rusya Federasyonu'nun, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) ayrılan diğer ülkelerde etkisinin kaybolmadığı gerçeğinden hareketle bugünlerde Dağistan'ın görece sağlamış olduğu istikrarın sarsılma ihtimali gündeme gelmektedir. Bu grupların varlığı Dağistan halkını tedirgin ettiği kadar bölgede istikrarın kaybolması, Kafkaslarda önemli bir çatışmanın ateşlenmesi dolayısıyla bölge ülkelerinin de bu çatışmadan etkilenmesi açısından tüm coğrafyayı tehdit etmektedir. Dağistan'ın siyasi ve etnik yapısı göze alındığında hükümetin uygulamış olduğu silah toplama girişimleri düzeni sağlamak ve kamu güvenliğini arttırmaktan çok çatışma potansiyeli yüksek bir grubun diğer yüksek potansiyelli grubun elinden silahları toplatması, bunun aracının da siyasi güç olduğu algısını yaratmaktadır. Bu çalışma nitel yöntemler ile literatür taraması yapılarak elde edilen verilere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cezasızlık Sorunu, Etnisite, Vahhabilik, Kuzey Kafkasya, Dağistan

Atf İçin / Please Cite As:

Altınsoy, Z. D. Değer, F., & Açıkgöz, A. (2023). The impact of the instability and impunity problem associated with ethnic diversity on regional security: the case of Dagestan. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 834-848. doi:10.33206/mjss.1251464

Geliş Tarihi / Received Date: 15.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.03.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali University, İİBF, Turkey. deniz.altinsoy@bilecik.edu.tr, zeynepaltinkayaaltinsoy@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-0335-3181

² Dr. Biruni University, Institute of Graduate Education, Turkey, fdeger@biruni.edu.tr, av.fdeger@gmail.com

 ORCID:0000-0001-8860-1908

³ Dr. - Freelance Researcher, Istanbul Gelisim University, Turkey, aliacakgoz0@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-2016-5684

⁴ Here in after referred to as the Russia.

⁵ Here i nafter referred to as the Soviets.

Introduction

After the Gulistan Peace Treaty of 1813 between Russia and Iran, Dagestan, officially part of the Russian Empire, integrated into the Empire on the 19th Dec. it began with century. It is seen that this integration took place gradually during the Caucasian wars that lasted for many years. As of this period, Dagestan Oblast became a part of the Russian Empire, and a military governor was appointed to the region. The Russian Revolution of 1917 exerted its influence in Dagestan, as in other regions. The people's congress of Dagestan was held in the capital Buinaksk (its name was Temir-Khan-Shura in those years). The Declaration on the Autonomy of Dagestan was announced (Kisriev, 2018, p. 1-4). Dagestan, which maintained its autonomy until perestroika, which was called reconstruction during the Mikhail Gorbachev Era, became a region where objections and rebellion against the political elite, directly under the guidance of Moscow, began in 1989. This is how the control that Moscow lost through the reconstruction policy showed its face in Dagestan. At the heart of the constitution, which was drawn up in 1994, were the political elites of Moscow and multi-ethnic Dagestan, who ultimately withdrew from the administration and had to fend for themselves. The filling material that closed the deep gaps caused by socio-cultural differences among the people was the arrangement of the Council of State, which was adopted as the highest authority consisting of 14 members instead of electing a single president to lead the country. This different and single political administration managed to prevent border conflicts with neighbors in a multi-ethnic society dominated by Islamic ideology, to build a community that could coexist despite many socio-cultural differences. Dec. as of 1998, the "Kolesnikov purges" began with the motive of restoring Russia's influence over Dagestan. The period of the Russian Deputy Interior Minister General Vladimir Kolesnikov, chairman of the delegation in 1998 Dagestani Muslims spiritual Saidmahomed-haji-abubakarov in the month of September of the same year in the wake of the killing of the terrorist attack on Parkhomenko Street Mahackale 16 people were killed, 90 wounded because of Dagestan began arresting some of the most important political figures. These politicians; The deputy Parliament of Dagestan and the leader of the Lak National Movement Magomed Khachilayev, the Chairman of the Makhachkala Provincial Assembly Makhmudgajiev, the chairman of Zapkasrybvod Magomedov, the Minister of Foreign Affairs of Dagestan were such names as Bizhamov. The mayor of Kaspiysk Gajimuradov, the deputy of the Parliament of Dagestan and the head of the Pension Fund Musaev also took part in the accused side of a judicial investigation. In the investigation conducted by the Russian Prosecutor General's Office into the incident, an arrest warrant was issued for 37 high-ranking Dagestani officials. In the end, all the political elites, except for Mahmudgajiev, against whom an investigation was opened and a decision was made to arrest, were released. After these purges, significant changes occurred in the previous political order established in Dagestan. After that, another development that disrupted the political order was the war that Chechnya opened on Dagestan with the desire to unite the two countries.

Method

This study emphasizes the unity of belief, which is seen as the only reason for the disappearance of the differences created or thought to be created by ethnic diversity in Dagestan, which is an autonomous republic in the North Caucasus, and how this unity of belief can become radicalized due to ethnic differences. The feature of living together and sharing privacy is the basic founding principle of society. While the underlying token of this principle in Dagestan is Islam, it has led to radicalization among those who seize political power within the country and those who do not. Another factor of radicalization has been the neighboring autonomous republics, which have the same origin as one or more ethnic structures within the country. The problem of radicalization, which the central government also securitized, has become an issue that the center is trying to solve by adding harsher practices to its historical policies. Apart from this, this problem has opened the door to the easy applicability of violence within the country's own society and has caused political stability to be on a slippery ground. This study has focused on all these problems in total. To reach the source of the problems and to search the relevant literature, to examine in detail the field studies of the authors who are thought to represent the separate perspectives created by the perception of "us and them" on the region and to interpret the results of these authors in an impartial way, to examine the official reports of international organizations on the relevant region. was the method of the study.

Universe – Sample

The diversity of ethnies living in the North Caucasus and the relations of these ethnies with each other, the multitude of problems that they had experienced with the central government since the Tsarist period, were considered as the universe of the study, and the fact that if each of these problems were to be handled separately, the fact that it would push the limits of determination has emerged. Therefore, it was thought that the most important of these problems was the difference of belief and ethnic diversity, and Dagestan, which would become an important security problem in the region after Chechnya, was chosen as a sample. The main motivation for choosing this sample is the concern that Dagestan, which is known to be more ethnically diverse compared to other regions, is a "half-extinct volcano" that is sleeping quietly for now. The dynamics that will bring the region to the point of explosion are not only internal dynamics, but also external effects. With its current state, Dagestan deserves attention as an example area that will significantly shape regional security today.

Data Collection

Tools In this study, quantitative and qualitative studies of authors who have done anthropological and ethnic studies on the North Caucasus, especially in Dagestan, have been examined. In addition, the reports about the problems experienced by this region and the reflection of the problems on regional security and the international arena have been used as data based on not being independent of international law.

Analysis of Data

In the analysis of the data, in the analysis of the data, the interpretation of the reports and the court decisions regarding the region, the results obtained by the literature review, the regional reflection of the understanding of security in the discipline of international relations and international law, human rights law, ethnicity studies, and the brief history of the region were interpreted.

Findings**Ethnic Diversity and Brief History in Dagestan**

The region with the largest number of ethnic groups in the North Caucasus is the Republic of Dagestan. It must be due to this feature that it is impossible to talk about the existence of a core element or a "dominant nation" in the country. In the study conducted by Tishkov and Filippova on the North Caucasus shortly after the collapse of the Soviet Union, 28% of the people known as the indigenous people of the country and called "Dagestan Highlanders" consisted of Avars, 16.2% Dargins, 13% Kumyks, 12.5% Lezgis, 5% Lacs, 4.7% Tabasarans, 0.8% Rutuls, 0.8% Ağuls, 0.3% Chahurs. they are telling. Apart from this structure, they also draw attention to the fact that Nogais are 1.6%, Russians are 7.1%, Azerbaijani Turks are 4.3%, Tatars are 0.4%, Chechens are 4.5% of the population in the country's territory (Tishkov & Filippova, 2000, p. 2).

Dagestan is a country where this diversity prevails as well as its economic deprivation. It is known that the country was depicted as a miniature Soviet Union on the verge of disintegration due to the juxtaposition of these two features. Dagestan, which hosts more than 34 ethno-language groups, is the most ethnically heterogeneous among the republics of the Russian Federation and the poorest after Chechnya (Ware & Kiriev, 2001, p. 105). Apart from these two features that make Dagestan disadvantageous, the fact that Makhachkala, the capital of Russia, where the great railway junction passes, also has the only commercial and military port in the Caspian Sea that does not freeze, increases the strategic importance of the country (Tishkov & Filippova, 2000, p. 2-3). This geopolitical importance of the country has attracted the attention of the Soviet Union and the Russian Federation since the Tsarist Period. The fact that areas such as the Anapa region, which was used as a base in the Caucasus, were left to the Russians, especially after the Ottoman-Russian War, which took place between 1828-1829 and ended with the Edirne Treaty, caused the reaction of the North Caucasian peoples in this region. Therefore, the resistance of these peoples in the North Caucasus, as Muslim societies, in order not to be under Russian protection has also begun (Çaycıoğlu, 2021, p. 203). As soon as Russia came out of the wars with Iran in 1826-1828 and with the Ottoman Empire in the following years, it spent its energy to subdue the "mountainous people" in this area. The Commander of the Independent Caucasus Corps, General Paskevic, tried to create a plan on these peoples in line with the order of Tsar Nicholas I (Tsursumia, 2018, p. 119-123). Many of the policies developed for the peoples to come under Russian

domination were that these peoples, who were warlike and fond of freedom, could make concessions on their religious beliefs (Baddeley, 1908, p. 224-226). In particular, Yermolov, who was brought to the Caucasus Commander-in-Chief, and Velyaminov, who participated in the Caucasus expeditions, could not calculate that the peoples, whom they thought would be the subject of concessions, would later instrumentalize a philosophy they called "Gazavat (Muridism)" (Baddeley, 1908, p. 160-193) against Russification. In fact, the "gazavat movement", which was declared by Sheikh Mansur as a reaction to the politics implemented in the region by General Potyomkin, who was appointed to the Caucasus Regency in 1785, began to experience its second phase in the 1800s. It would be correct to say that the movement was nourished by a philosophy that blended the feelings of patriotism and freedom mixed with the teachings of "sharia" and "tariqa" (Uludağ, 2006, p. 49-52).

On the other hand, according to Berje, one of the main elements of the reaction developed against the mentioned Russification policies is that the Lezgis, the oldest settlers of the region, have turned the direction of aggression among themselves into a common enemy. Berje, who said that the indigenous people, who were exiled to Dagestan by the Khazars since the 8th century and called themselves Lezgi (Leki, Lekzi), were in the form of tribes that were separated, uncompromising and hostile to each other, and that they did not develop their capacity to act together, he said that these people were still in unity from time to time and commemorates Shamil, who provided unity (Berje, 2010, p. 107-109). However, the real leader and imam of this unity among the people is Gazi Muhammad, who was born in the village of Girmi in Dagestan and is also referred to in Russian sources as Gazi Mullah. Mohammad Yaragi, who first gave a spiritual character to the "murshidism" movement in Dagestan, pioneered the emergence of both Gazi Molla and Sheikh Shamil as important figures in Dagestan, where he tried to prevent the invasion by the Russians (Ozsaray, 1998, p. 98).

Today, the philosophical approach these figures laid the foundations has long been practiced in the North Caucasus, where more than 90 percent of the population is Muslim - 97 percent Sunni and 3 percent Shia, as an anti-Russification action at that time and is deeply intertwined with the Dagestani identity. This understanding has been successfully integrated into the secular system of Dagestan; its spiritual councils have become semi-state institutions. The practice of Sufism was banned during the Soviet era, but as Soviet rule eroded during the Perestroika period of the 1980s, Disciplism revived. At the end of the Soviet era, some religious students took advantage of the new open borders policy to study in the Middle East, bringing back Salafism, which they perceived as a "purer" Islam. Salafists argue that God is sovereign and Muslims should submit only to Islamic law and not adhere to any institution that has an ideological basis other than the Koran and the Sunnah, condemn moral degradation, social injustice and corruption. While claiming the oneness of God, Salafists have also Decried Disciplism, which they consider allies of the government and whose religious practices include adherence to sufism and respecting and valuing the awliyas, who are considered idolaters by Salafists. Salafism, which is also observed in other regions of the North Caucasus, is generally considered radical by the Federal and local authorities and refers to Salafi Muslims as Wahhabis.

It is a fact that Dagestan has become a "frozen problem" for the countries in the region, especially the Russian Federation, and indeed for the entire international system. Ethnic diversity and the anti-Russification reaction have a lot of influence on the basis of the fact that what is happening in this region is a threat to both international law, international relations and regional security, along with the extremism of the philosophy on which the struggling figures in the history of the region are based.

The Background of the Conflict and the Uneasy Atmosphere in Dagestan

Unrest and insurgent movements in Dagestan have been an important part of the upheaval that has characterized the North Caucasus region for the Russian Federation since the collapse of the Soviet Union in 1991. Before that, the oppression and wrong policies applied during the Tsarist Period also caused the unrest. Especially II. Adolf Hitler promised independence to the Muslims living in the Soviet Union during World War II, to the peoples who collaborated with the Germans during the occupation, and Stalin preferred to relax the anti-religious policies of the Soviets in order to prevent the reflexes that this promise would create. Stalin's political maneuver was reciprocated, and Christian and Islamic leaders cooperated and met on a common denominator of supranational patriotism. During the period, three muftis offices were established for Muslims in the Soviet Union. The first one was established in Baku to represent the Shiite Muslims in the South Caucasus, the second one in Tashkent to represent the Sunni Muslims in Central Asia, and the third one was established in Buinaksk, Dagestan in 1944 to represent the

Sunni Muslims in the North Caucasus. The Buinask Muftiate was soon moved to Makhachkala (Ware & Kisriev, 2010, p. 88). So much so that this initiative has provided an important religious prosperity in the Muslim peoples. According to Yemelianova, in the Northeastern Caucasus and in the Fergana Valley, there was at least one unofficial mosque in almost every village, and in general, the number of unofficial mosques was significantly higher than the number of registered mosques. For example, in the 1970s, in addition to five official mosques, 292 unofficial mosques were functioning in Chechen-Ingushetia. In Central Asia, 230 registered mosques coexisted with at least 1,800 unofficial mosques. Nevertheless, since this religious freedom granted did not completely eliminate Soviet repressions, there could be no mention of a forgotten or disappeared enemy for the Muslim people. It is because of this perception that “murshidism”, today referred to as Sufi orders, kept Islam alive in the villages of Dagestan (Yemelianova, 2003, p. 50-51).

The patriotic propaganda and pro-Islamic concessions of the Soviets effectively prevented Muslims from cooperating with the Germans. It is known that millions of Muslims responded positively to the muftis' call for jihad against German aggression. In fact, the North Caucasus produced more “Soviet heroes” than any other Soviet region at that time. According to some authors, this situation has increased the identification of Muslims with Russia (Ware & Kisriev, 2010, p. 88).

In the post-Soviet period, there were two separatist wars in Chechnya and sporadic clashes in other regions of the North Caucasus, in particular in the Prigorodny region of North Ossetia, Ingushetia and Kabardino-Balkaria. The largest number of casualties in these clashes, both by the rebels and the security forces, were inflicted in Dagestan. The history of the ideas of jihad or holy war in Dagestan dates back to 1992, when Bagautdin Magomedov (Kebedov), known as the "father of the Dagestani idea of jihad", founded a Koranic school in Kizilyurt, a town in Dagestan. In 1996, Magomedov openly called for a holy war against the “infidels”. Disciple of the Salafi movement in Dagestan between Sufis and Salafis religious conflict has led to the driven begin to spread, and toward the end of 1996, the official religious institution of Sufi leaders in the dominance of its predecessor, becoming openly hostile supporters. Said Mohammad Haji Abubakarov, who was the head of the official pro-government Muslim Spiritual Delegation at that time, made a speech in which he said, “Every Muslim who kills a Wahhabist enters Paradise.” Therefore, Dagestan has started to be remembered today with a Russian hostility that has actually remained from the Tsarist Era and has not yet completely disappeared, as well as the hostility of groups that claim to have the same faith among themselves to each other.

Bagautdin Magomedov and many of his supporters fled to Chechnya, and Chechnya was used as a base where there were training camps and financial support was provided to promote Islamic fundamentalism, including in Dagestan. In the period between the two Chechen wars, from 1997 to 1999, Islamists shuttled between the two republics. On 7 August 1999 Magomedov two closely linked fighters called "Sharia state" and proclaimed Karamakhi and Cabanmakhi to support 1.500-2.000 armed Arab, Chechen and Daghestani a group of fighters invaded Dagestan, however, Russian troops firing by the forces of the militant months later, has launched a major military operations into the second Chechen war in Chechnya. The Republic of Dagestan remained a rebel region after that.

In short, the main factor contributing to the destabilization of the region until the 1990s - and 2000s was Chechen separatism. Later, around 2009-2010, there were activities of militants fighting to establish the Caucasus Emirate in Dagestan, Chechnya and Ingushetia, which significantly worsened the situation (Kaliszewska, 2019, p. 163). Armed groups (or a number of armed gangs pretending to be members of these groups) have found the easiest way to raise money for jihad is to threaten businessmen. The resistance of local shop owners to these groups resulted in the burning of their shops. These jihadist groups called the taverns in the region “sauna” and it is likely that the purpose of giving this name was that they saw taverns as the source of moral decadence. Nevertheless, it is worth noting that there is no exact information about why they are referred to by this name. It would be wrong to say that the state has no response to the violence created by these groups. The Federal Security Service (FSB, Federal army) conducted the fight against terrorism largely by resorting to extrajudicial arrests and killings (Kaliszewska, 2019, p. 165). This situation was not limited only to state officials, therefore, this violence became significantly widespread in the North Caucasus, and also began to pose a risk to the region as a de-secured area (Ware & Kisriev, 2009, p. 39-42). On the other hand, the fact that the instability of the region and the existence of conflicting groups are evaluated through the concept of “impunity” draws attention to the fact that the practices or measures of both the FSB and the autonomous administration are incomplete. The aggravation of the state's practices at the level of oppression against its citizens and abuse of its power

strengthens the hand of people who commit violations at the personal level and at the group level against the state. In case of state excesses, perpetrators can get rid of the responsibility for their crimes as a result of improper practices. As a result of this situation, it turns out to be getting rid of accountability for the perpetrator (McSherry, 1992, p. 470). The studies of the United Nations Working Group (UNWG) on enforced disappearances in the last ten years have also shown that impunity causes contempt for the law (McSherry, 1992, p. 478).

In particular, the weakness of the judicial system of the regional autonomous government and the lack of prosecution can be defined as the main mechanism of impunity (Afflitto, 1998; Afflitto, 2000; McSherry, 1992). In this case, it may be an important element that ensures the continuation or repetition of violations by groups or individuals in an unstable and confrontational area.

Impunity and Increasing Violence Caused by Impunity in Dagestan

The concept of "impunity" derives from the French *impunité* and the Latin *impunitatem* "neglect of punishment, ignorance of punishment". It entered the English literature in the first half of the 16th century. In Latin, *im-* "not" (negative suffix) and *poena* corresponds to the concept of "punishment". It is known that in all these languages "summons" derives from the concepts of "punishment". On the other hand, in contemporary dictionaries, it corresponds to "exemption from punishment" and "exemption from harmful effects due to an action". In international law, the Promotion of Human Rights through the Action to Combat Impunity The United Nations Commission on Human Rights introduced a definition to the concept of impunity in 2005. According to the Commission; "The situation that prevents perpetrators of violations – in criminal, civil, administrative or disciplinary proceedings – from being charged, detained, tried and sentenced, as well as paying compensation to victims for their acts, as they are not subject to the applicable legal system" is impunity (UNHCR, 2005). Therefore, as a power strategy of the state, any actions aimed at eliminating this situation through a number of mechanisms are also considered to be the elimination of impunity. According to Rodley, the concept of impunity is a situation in which violations of human rights and basic legal principles arise, based on the common definition of many authors (Rodley, 2000, p. 11-26). Nevertheless, when defining the concept of impunity, the author of each definition preferred to look at it from the framework of his own psychological and moral norms. For example, while one point of view highlights the fact that impunity is a legal vacuum that needs to be filled, according to the other view, impunity has been perceived and interpreted as an action based on causal factors. The intention of the causal factor, on the other hand, is to point out the fact that there is a possibility of repeating actions that are not subject to punishment. In other words, the continuation of the current status quo of unlawfulness is ensured by the behavioral methods such as "forgetting, memorizing" required to create a culture of impunity (Fisher, 2002, p. 150-154; HRW, 2009; Tyner, 2009, p. 60-72).

In fact, until recently (for a while, it can be considered as the end of the Cold War) for people with a team of involvement in crimes throughout the world in internal armed conflicts and peace agreements in the democratic process, the acceleration of the path to be resorted to, in this context, victims in the pursuit of justice has become a problem with international agreements to build. While it is desirable for criminals to forget the crimes committed in the past and ignore the search for justice, they have been hindered by the understanding that such an approach will lead to violations of "human rights" and that human rights should no longer be so overlooked in the modern, democratic world. With this perspective, the obligation of the democratic state to investigate violations, punish the perpetrators, provide justice to the victims and prevent new violations was quickly accepted (UNHCR, 2005). The understanding that is now accepted all over the world has become the understanding that "forgiveness for the perpetrators of serious human rights violations is incompatible with the right of every individual to a fair trial before an impartial and independent court". these intellectual and philosophical developments, on the other hand, became a reference to written sources in the international field. In this context, the UN General Assembly adopted the UN Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in 1984. The Convention entered into force in 1987. The contract has become one of the most important international documents in the international field within the scope of its subject. Nowak and McArthur, while at the same time emphasizing the importance of this aspect of the contract "in its internal law for appropriate penalties in the states own with treating it as a crime of torture, and for the first time, including various types of combat by taking on the responsibility of establishing jurisdiction in a great innovation of impunity for perpetrators of torture, it is noteworthy that the obligation to (Nowak & McArthur, 2008, p. vi). Indeed, we feel the need to remind that in the continuation of this innovative approach, there is also the obligation of universal jurisdiction over human rights. As a result of all these

developments, while the concept of “impunity” has been developing in the human rights law literature, the obligation to consider serious human rights violations as a “crime” has emerged in the state.

Nevertheless, it is worth recalling that the United Nations Set of Principles on the Protection and Development of Human Rights through the Fight against Impunity attributes impunity to “the failure of the state to fulfill certain obligations to its citizens. Therefore, impunity should be accepted as a situation that mostly occurs with the presence of structural disorders. This situation is accepted not only as a failure of the state, but rather as a special construction model aimed at getting rid of responsibility and ensuring the continuation of a certain social structure. In other words, the state does not fulfill its obligations and is perceived as a violator. Likewise, in the human rights literature, impunity is seen as ”a cause and a voluntary act” (Dri, Pichardo, Bottinelli, Remesar, Soto & Bottinelli, 2009, p. 175-239).

Impunity creates an atmosphere of fear and insecurity at the community level. About impunity among those in power are not only scientists, but at the same time, the ones in the secondary position (these radical formation there may be in the form of individual or group) between the general atmosphere of secrecy and denial are talking about a culture where you can thrive (Foucault, 1985, p. 27-36; Mariss, 1992, p. 77-89; Sveaass & Lavik, 2000, p. 35-52). The state's preferred approach to punishment is perceived as an abuse, and this creates the status of a “second-class citizen” consisting of victims. For the sake of security values, an insecure and unpredictable context is created that causes a strong lack of control and a feeling of powerlessness in individuals. In this environment, the problem of systematic disregard for values and norms arises.

In the light of all these legally based explanations about the problem of impunity, it should be noted that in Dagestan, in particular, unofficial combat units are actively acting in the country. While the Soviet political regime was collapsing and new structures were emerging, these security units affiliated with the newly appointed politicians in the country began to play an extremely important role in Dagestan. Most of the large armed forces that support and faithfully adhere to each politician and ruler are settled, especially in the rural areas of the country, together with their communities. It is said that these groups are young people brought from the countryside armed with automatic rifles and grenade launchers. Although these weapons in the hands of the groups are kept in landfills, even the presence of these heavy weapons in their hands is actually considered a security problem. Despite the fact that terrorist acts, political assassinations and a number of other incidents considered as security problems occurred in the country, according to some authors, during the transition period, Dagestan tried to stay away from mass shootings that caused widespread casualties (Kisriev, 2018, p. 1-9). Kisriev attributes the reason for this “prudent” attitude in Dagestan to the fact that elderly people with old criminal histories are being replaced by groups formed by young people with no criminal history and no intentions, led by charismatic leaders. It is stated that the fact that these young people, most of whom have the identities of athletes, also receive considerable support from the public because they play a balancing role plays an important role in preventing conflicts. It is known that these groups, which are considered effective in preventing conflicts, consist of a traditional community or coalition of communities (one large village or an entire rural district) and are led by a prominent figure or a family. With their general reputation, these groups provided an effective defense in protecting commercial interests during the boom in business lines decisively between 1980-1990. Later, they were invited to provide security to local bosses from among the former party apparatchiks who were actively involved in the privatization of state property in Dagestan. The new rich, who took these power groups behind them in the country, began to gain political influence. In order to understand the effectiveness of these groups, it is necessary to say that the people they do not support are quickly forgotten in the field of business and politics and cannot stand in these fields. The top of the hierarchy was occupied by leaders who combined ties from the Soviet past with authority over paramilitary groups based on communal solidarity.

Such organizations received the name “ethnic parties”, which provide candidates for high-ranking positions in Dagestan, both for appointed and elected positions(Kisriev, 2018, p. 1-11). Considering the incident described by Kisriev in his own work, it would be correct to think that the author could not express that the “balance adjustment” that these groups in Dagestan had given to the administration in the way he wanted was actually a “black order”. The author was invited to a bus by one of these groups on one of the main streets of Makhachkala, a heavy machine gun mounted by welding on the floor of the bus, its barrel facing the middle of the darkened windows, several large boxes containing ammunition were placed nearby, and mineral water was offered to him as a courtesy. Interestingly, according to the author, this bus was located “Decently near the place where the ongoing business negotiations between

ethnic leaders were held. Several groups of young people from rural areas (five to seven people in each group) sat on the street next to the bus. Larger groups were standing a little further away, and suspicious trucks and buses were waiting for them nearby” (Kisriev, 2018, p. 11-13). Political decision-making in critical moments (especially management changes), such groups of young people from rural areas, government buildings near parks filled, considering the legal aspect of this group, none of the actions to take legal or management, or wait to make these actions in the slightest disclaimer there will be an expectation that is contrary to the current state of Dagestan.

Moreover, the support of the political elite counterinsurgency operations carried out by these groups was reported in the reports HRW typically capture and the rebels weapons and other evidence of your activity aims to obtain a comprehensive search and seizure raids on rebel are. Sometimes these operations, the official name of which is “anti-terrorist operations”, are carried out in immediate response to armed attacks by insurgents in the region. In some cases, the operations also include armed clashes with insurgents. Depending on the circumstances, operations may target a specific household, a neighborhood, or an entire village; in some cases, they may be prolonged by security forces blocking or limiting access to a village for weeks or longer. It is also reported that a certain neighborhood or an entire village has been surrounded by armed personnel groups affiliated with the FSB and the Ministry of Internal Affairs, and people's dwellings are being checked. The absence of the obligation of the security forces to identify themselves or to provide residents of the region with any explanation for the operations is also interpreted as characteristic of counter-terrorism operations (HRW, 2015).

On the other hand, such operations are aimed at groups outside the informal groups we have mentioned above, which are defined as criminal groups. It is possible to examine them in three stages, and the mentioned groups are structures outside of politics. First, these formations are mostly ethnic-based groups and face each other routinely. Along with this, these criminal groups consist of people who also come together based on communities. Second, decapitation. These groups, generally known as Wahhabi, are defined as groups that turn to crime because they lose political power. When Bzons were established for anti-terrorist operations in various parts of the republic, the houses and apartments of people with this salafi⁶ understanding who settled in the people were burned down, and people who were removed from them were shot. The tortures applied to forcibly extract confessions from alleged militants have become a routine bureaucratic practice, part of the system that connects state representatives, corruption, violence (Kaliszewska 2015, p. 65; Raubisko 2011, p. 127). The consequences of the long-term destabilization have become parallel with the re-Islamization processes from the bottom up in the region. The emigration of Russians and secular intellectuals from the region after the collapse of the USSR, the establishment of regions governed according to local sharia (Kaliszewska 2016, p. 35), and the increased revenues from illegal means prepared the ground for the establishment of the understanding of trade and corruption. Thus, while causing the effects of this Wahhabi understanding to spread rapidly, especially in the regions of Dagestan, Chechnya, and Ingushetia, these regions became separated from the rest of the Russian Federation. After the separation of the Pashtuns-inhabited (FATA) tribal regions along the Afghan border of Pakistan from Pakistan, these regions became the second example that the Wahhabi tendency removed from the mainland in the immediate region (Falkowski & Marszewski 2010, p. 56-76; Kaliszewska, 2019, p. 166-170). It is possible to say that since 2014, even Dagestani soldiers have joined ISIS, Salafi-oriented individuals have received less attention in Dagestan (Kaliszewska, 2019, p. 170).

Smuggling activities carried out by ethnic Lezgis on the country's border with Azerbaijan also increase the crime rate. As one of the largest ethnic groups in Dagestan, the Lezgis have not integrated into the system governing ethnically based groupings. Powerful Lezgin communities are located far from the capital, and their access to power is also limited. Most of the Lezgis have already lost their ties with

⁶ The Spiritual Delegation of the Muslims of Dagestan (Dukhovnoye Upravleniye Musulman Dagestan; DUMD), called the Mufti, claims to represent the Muslims of Dagestan. Muslim Spiritual Councils were state-created institutions that operated throughout the entire Soviet period. After the Deconstruction of the USSR, more than fifty Muslim regional Spiritual Councils appeared, among which the DUMD. These institutions allowed the state a certain degree of ideological intervention and control. For example, the DUMD supported the law prohibiting Wahhabism on the territory of Dagestan, although there is no such law at the federal level. It was also a law that included the control of all transnational Islamic organizations operating in the region and censorship of Islamic literature, which was introduced in the early 2000s. It is said that the DUMD's power and will to implement this law may be quite limited. It can be seen as a law that can be applied when necessary, but is not actually followed. The religious landscape of the republic has changed significantly over the past two decades. The involvement of the Spiritual Delegation of Dagestani Muslims in local politics and, ultimately, the fact that ISIS entered Dagestan, significantly influenced Islamic practices and identities in the republic. In 2016, the so-called Yaravaya law was introduced, which targeted unregistered religious groups and preachers. It is also not said that salafi groups are actually affected by this law.

their communities in Southern Dagestan, and most of the elite Lezgi leaders live outside Dagestan, mostly in large cities in Russia and other former Soviet republics. As a result, they are not in a position to control the situation in Makhachkala or even in Southern Dagestan, where Lezgis make up most of the rural population. Even though they have the overwhelming majority of the population, the “most profitable” positions (customs or Border Guard posts, or those that are in constant interaction with them) are held by the guardians of the ruling clans (Kisriev, 2018, p. 12-13).

An increasingly small group admin Dagestan held by the clan's economy, many successful business people who have the freedom to move in the first period of capitalist groups working under the restrictions of these administrative activities, the proper way to submit to or it was stated that Russia had to cede. The monopolization of power and the economy has caused the escape of capital to industries that local oligarchs do not yet control. The human and financial resources of the groups that cannot have a say in the administration and consider themselves “defeated” are invested in the black economy, such as the illegal production of vodka (it is claimed that this business is gradually being taken over by the ruling elite) and drug trafficking, its production (Kisriev, 2018, p. 14). It should be noted that this black business line is a new and rapidly growing sector that is highly profitable, attracts significant investments, and benefits from a highly skilled workforce. It seems to be a good intention to wait for the violence in the region to decrease instead of increase as a result of the factors that are seen to be covered up caused by all these effects but which form the basis for experiencing major chaos.

Human Rights Violations in Dagestan and the Reactions of International Organizations

As well as the historical reasons for the destabilization in Dagestan, these reasons also have consequences from the religious approaches that society has embedded in it. The structure of society, the predominance of religious elements, radicalization that has settled in a significant part of society, cultural similarities and differences of ethnic structures have led to the emergence of the problem of “impunity” related to crimes occurring in the North Caucasus due to factors such as. In Dagestan, the religious rules adopted by a significant part of society, originating from the Wahhabi understanding and exported by radical groups from Chechnya, directly interfere with women's lives. This situation leads to violations of women's rights in the country first and then of all human rights. As if this was not enough for the radical groups that took advantage of the instability that the North Caucasus experienced due to the diversity of its ethnic structure and the domination of Russia, the suspension of the law and legal systems in this area and Dagestan in particular, from time to time, caused the society's understanding of the law to change radically.

For example, in July 2020, the Dagestan web portal advocating for women's rights in the North Caucasus Daptar.ru, an article published by (Anakhinan, 2020) criticizing the failure of the authorities to investigate the death of a Chechen woman highlights the lawlessness in the region. Immediately after this article, the chief editor of the portal, Svetlana Anakhinan, received many threats that should be taken seriously. The aforementioned violations attract attention in the international arena. In this context, Human Right Watch (HRW Human Rights Observation Group) in 2015, a report by the year 2022 in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe's Committee on legal affairs and Human Rights and the rule of law in the North Caucasus region of ongoing human rights posted a report about the need to restore. The reports have also considered the observations of journalists and several non-governmental organizations that are human rights, defenders or activists. The orientation of people rather than authoritarian governments decisions about their own lives because of their desire to live according to their own desires, or “traditional values” because they did not meet the demands persecuted, tortured, and noting that even under the risk of losing their lives, away from this place, people who live in the North Caucasus in the report, it was indicated that they are not safe anywhere even in Russia and even abroad (Parliamentary Assambly, 2021).

It should be noted that the reports, considered to have examined the North Caucasus as a whole, also refer to regional examples. For example, the section editor of the newspaper Chernovik again in 2019 Dagestan hackable based journalist suspected of terrorist organizations to finance the religious abdulmumi Gadzhiev money transfer to a person arrested on charges of alleged he was to join the terrorist organization, the staff of the accusations vehemently refused and in retaliation for writing gadzhiev Chernovik the accused in violation of the truth that it has been claimed. Although it is a fact that the people and even human rights monitoring organizations are under more domination in Chechnya than in

other regions, it should be noted that these actions do not have a ranking of the measure (Parliamentary Assembly, 2021).

So that; By the authorities in 2018 the Memorial Human Rights Center (MHRC) against the organization of Chechnya, Ingushetia and Dagestan laid out a series of attacks against representatives and offices in it was recorded, the Grozny office of Memorial in Chechnya have been accusations of possession of illegal drugs and then suspicious Memorial HRC, which is the head of the office in 2017, and in 2018 the Vaclav Havel Human Rights Prize Oyub Titiev lawyers detained without being allowed to get in touch with anyone, Lion Telkhigov Zaikin digested and Petr, they were threatened and forced to give up defending Titiev and even forced to leave the country (MHR, 2018). On January 17 and 22, 2018, Memorial's office in Ingushetia and a car belonging to Memorial in Dagestan were also set on fire. On March 28, 2018, the head of the Dagestan branch of the organization Sirazhutdin Datsiev was attacked by unidentified people. It was also included in the records. The targeting of such organizations by local governments, especially within the scope of the "foreign agents law," leads to the fact that the people of the region and organizations aimed at human rights remain unprotected.

In 2018, the existence of conflicting reports on many conflicts involving regional security forces was also noteworthy. For example, on the day of the year January 3, 2018, the chief of police who served in Chechnya was shot and killed in a village on January 4, in an attack on a police station in radical groups to have been murdered by a person unknown, was killed on January 6th Salafi closed the imam of a mosque in Dagestan, Ingushetia, and Dagestan on January 15th again on 10 February, two suspected terrorists by the police, a suspected terrorist was murdered, and was shut down by the governments without the need for an explanation of these events were reported. In 2017, according to unofficial statistics, persons alleged militant, 175 fatal clashes between civilians and law enforcement and special operations as a result of "people are the victims of armed conflict, where 41 percent of them dead and 134 injured was reflected in the report (Parliamentary Assembly, 2021).

These figures, which are stated to be unofficial in 2016, decreased in Dagestan compared to 2016 and increased in Chechnya. It has been included in the statistics that many of the people killed were also "militants," but civilians, law enforcement officers, and security personnel also lost their lives in the fight against terrorism during the clashes. In 2018, it was reported that 108 people, mainly from Dagestan, were victims; in 2019 and 2020, there were 46 and 56 victims, respectively. In the statistics for the year 2021, the reported numbers decreased (Parliamentary Assembly, 2021).

Experts have warned that heavy security measures do nothing but promote radicalization in the North Caucasus and increase militant activity in Russia in general. General statistics show that terrorist crimes in Russia increased significantly in 2020 and 2021 after a brief decrease in 2018 and 2019. The increase explains these results due to the authorities' excessive recrimination policies and coercive methods in combating crime. For example, Memorial has reported a criminal case filed due to membership in an Islamist organization that has been inactive since the 1970s. It has also been accepted by the Strasbourg Court that there is a tendency to blame more than necessary in the case of two brothers and shepherds who were suspiciously killed during a security operation in Dagestan (Parliamentary Assembly, 2021).

On the other hand, the situation continued to deteriorate in the North Caucasus. Forced marriages of women and girls in the region are still in Chechnya or Dagestan, North Caucasus, and living abroad is a common practice to marry a woman permanently. It was stated that kidnapped and faced with the risk of the strain. The Bopkhoyeva case constitutes an example of such practices, in which even a woman's own family does not shelter her but gives her back to the kidnapper and forces her to live under the supervision of this person (Bopkhoyeva v. Russia, 2018).

In September April 2013 and September 2014, HRW documented violations in counter-guerrilla operations in two mountain villages in the Untsukul region (Gimry and Vremenny). Stating that houses and businesses were destroyed in Gimry and most of the population was evacuated for about ten days, the villagers claimed that the security forces were responsible for this situation. However, the authorities did not assess responsibility since reporters, and human rights defenders were banned from entering the village for several weeks after the raid. During the operation in Vremenny, the security forces gathered hundreds of people for identity checks and interrogations, forced the entire male population of the village to leave their place immediately, and removed all the remaining women and children after two weeks. The operation in Vremenny lasted more than two months, and the village was devastated.

On the other hand, those targeted by government officials are typically Salafists or young men who go to mosques frequented by Salafists. In some cases, detainees are never seen or heard from again. Initially, victims of enforced disappearances, but within a few days, they turn up in a detention center, are tortured, or threatened to sign statements without the presence and advice of a lawyer. Under international law, any state officials or persons acting with their support made by concealment of the fate or whereabouts of the person detained deprivation of liberty illegally and that this situation is a crime under international law is losing force. Unlawful detentions and enforced disappearances severely violate Russia's international human rights obligations and entail obligations to investigate and prosecute those responsible for them. Likewise, torture and cruel, inhuman, or degrading treatment are strictly prohibited under international law and cannot be justified under any circumstances. Governments must investigate allegations of torture and ill-treatment by their officials, punish those responsibly, and provide effective remedies to complainants. The practice of detention without interviewing anyone increases the risk of torture. International law recognizes the need for detainees to have adequate access to lawyers of their choice. The inability of detainees to have access to a lawyer is a widespread and recurring problem in the North Caucasus, including Dagestan (HRW, 2015; MHR, 2005).

The Impact of Instability in Dagestan on Regional Security

The current situation of Dagestan has a rigid problem-like structure. The trend in the region by the Russian authorities to the public the results of a separate containment structure, effectively creating an environment of distrust and rebellion, while still many of the activities of criminal groups and informal structures within the community are ignored, and again shows that impunity is used as a tool. The applicability of these penalties by the local government also creates controversy and turns into power in the hands of the power holders as laws that can be used at certain times.

As mentioned earlier, a significant part of the people in Dagestan is Muslims. There were 806 mosques in Chechnya during the Soviet Union in 1913, especially in 1985. There were three left in commemoration of the security problem in the region in this way today (Dunlop, 1998, p. 33), which were considered attacks on their sanctuaries, which were the most critical factor for overcoming the difficult tests of life for the people in the region and surviving. Although the sacred protection reflex triggered by the First Chechen War is thought to have populated the North Caucasus for the first time together with Chechnya, the security problem in the region had continued to exist since the Tsarist Period, as stated at the beginning of the study. Although there is no change in the roots of the same security problem today, the problem has maintained its existence by assuming different identities with the involvement of actors other than the countries in the region. Rather than a change in the beliefs of the region's people, the sovereignty policies that Russia has implemented since the very beginning have caused these people to become more radicalized. For example, a woman who survived the shelling of Grozny in the First Chechen War herself, but lost her brother, said, "I was returning from the next mass cemetery. I could not find my brother there, and I was traveling by bus and crying. A woman sitting next to me asked what had happened. I told him. He expressed sympathy and said, 'My three children and my mother died in a bombing'. Moreover, I thought that God was kind to me" (Musaeva, 2009, p. 589). Then, instead of rebelling or getting angry because of his situation, he clung to his faith more with a "downward comparison attitude⁷".

Thus, the reflex, which is located in Dagestan in the North Caucasus against Russia to all the people to maintain their faith while on the other hand, this particular understanding of belief-based advocacy groups with more radical Wahhabi in Saudi Arabia caused me to find favor in the field. A spiral of violence has been applied in the North Caucasus, which the state has decorated with "noble" intentions against its people using intimidation methods, and this spiral has gradually engulfed the region, including Dagestan, Ingushetia, and Chechnya. Later, the attacks of these republics against each other also began to increase. The immediate goal of the Russian government was to ensure the subjugation of the population by maintaining an atmosphere of fear within the region. The Russian armed forces have used unprecedented types of violence against civilians, mainly Chechen civilians, hoping to erode the separatist movement's material and psychological support. The main goal of the Russian government was to

⁷ In Anatolia, too, it is possible to express the attitude that finds a response in the form of "there are worse things, thank God for your condition by looking at those who are in a more difficult situation than yourself" in the form of trusting in the Islamic understanding or submitting to what God wants.

subjugate the people and eliminate the intellectual and political elite of Dagestan, Ingushetia, and Chechnya (Gilligan, 2009, p.22-24)

August 1994 began in the First Chechen War, which ended with the Khasavyurt Agreement in August 1996. The end of Chechnya's economy had been destroyed. Non-paying wages and social benefits, poverty, destruction, the spread of crimes, human kidnapping and trafficking, the impotence of the authorities, and warlords have sprung up in the country (Kramer, 2004, p. 85; Geukjian, 2012, p. 37-79). As a result, the civilians of the country turned to leave the country, and it was a fact that they were no longer civilians. Due to the restrictions imposed by General Shamanov, who commanded the Russian 58th Army in the western part of Chechnya, on September 25, the administrative borders with neighboring republics were closed to all Chechen people. However, Ingushetian President Ruslan Aushev preferred not to fulfill Russia's order. He allowed the influx of refugees from Chechnya to enter Ingushetia. Ingushetia has a population of about 300,000 and has taken in 200,000 refugees from its borders (International Crisis Group, 2012). With the withdrawal of Russian troops, the period of "semi-independence" began. Although Chechnya's behavior in accordance with all Russian policies today is the most painful example of Russia's influence in Dagestan and Ingushetia, the two regions have been aware of this activity since the beginning. However, still express that there is a benefit to this area is primarily religious and traditional print alleged by the government in Chechnya exported radical groups and organized crime structures with the directors of the organizations that have entered unstable because of unstable areas in the region looking for relationships and for criminal organizations to transform ground and space may be a matter of time. The turmoil that started with insecurity among the people may turn into a new regional and permanent conflict due to the crisis it will create in the North Caucasus.

Discussion, Conclusions, and Recommendations

Today, there is a very high possibility that significant tension will occur in Dagestan at any moment, and the existence of such a threat will recur again on the axis of the historical information given above. Although, especially in western sources and studies, there was an understanding of ethnic diversity in Dagestan and at first based on faith and love of homeland, and this understanding was progressing in the form of an ethnic identity that was equal to Islam until the 2000s. It should be noted that although Wahhabism settled in Dagestan and this understanding increased participation in ISIS within the country, it ignited the basis of the separation. Although western sources have embellished Wahhabism, and it is said that the administration increases religious pressures from time to time and causes this Wahhabism to overlap with traditions in the region, it cannot be claimed that the problem arises from a single source. It appears that two factors, one religious and the other political, which are known to be opposed to the traditions of the people living in these lands, have been instrumentalized by forces outside the region to keep the ethnic structure in the country under control.

There is another hidden danger in Dagestan. What constitutes this danger is the outcomes of the power and powerlessness created by the Dagestan people's Chechen ethnic structure in the first place and the inability to have a say in the administration, which was reinforced by melodies and then found its footing on the political plane. These outputs are divided into "we" and "they".

A Russian political scientist describes a vivid example of this as follows: "At a conference in Berlin (...) I witnessed another example of this division. When I started to raise the issue of democratic standards in Western-Russian relations, I was interrupted by another Western participant. 'You are making us angry,' he said. 'International relations are not about values; they are about power!' If he is right, Russian liberals will have to reconsider their expectations from Western opinion leaders, on whom they have long relied for moral support and understanding" (Shevtsova, 2010, p. 76). Western leaders, that is, the "West" thinks that with all democratic values, democratic values are not so necessary for "us" and Russia for "them". This moral relativism often leads to the opening of a "we"- "they" relationship, and perhaps scissors, through stereotypical ideas.

Although the Russian authorities have the legitimate right to conduct law enforcement and security operations anywhere in the Russian Federation to identify and arrest suspected criminals and confiscate illegal weapons, such operations are not; To comply with domestic law and Russia's international human rights obligations, law enforcement agencies comply with the obligations of restraint when using the power to act, and the seriousness of the threat, proportionate to the seriousness of the offence and the legitimate aim to be achieved desired movement, force and firearms as much as possible before resorting to nonviolent methods needs to be implemented. The universal human rights rules prohibit torture and

cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment. The arbitrary destruction of individuals' homes and property cannot be justified under any circumstances and constitutes a severe violation of many fundamental rights protected under human rights obligations. However, it is accepted that regional interventions of western origin are also carried out with the instrumentalization of sacred values such as human rights. One of the basic principles of international law is that decriminalization and trial cannot be made between equals. Therefore, the steps of Russia and the West to violate the rights of the local people over regional gains will cause both the disregard of human Decencies and the exacerbation of violent conflicts that will arise in the region. First of all, it is necessary to show the necessary attention to human rights and then to establish regional security on the axis of international law.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Impact of the Problem of Instability and Impunity Associated with Ethnic Diversity on Regional Security: The Case of Dagestan*” there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review has been conducted in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References

- Afflitto, F. M. (1998). *Experience and Evaluation: Social Perceptions of Justice in Guatemala's 'Popular' Movement, 1990–1992* (Doctoral Dissertation). University of California:Irvine.
- Afflitto, F. M. (2000). Victimization, survival and the impunity and forced exile: A case study from the Rwandan genocide. *Crime, Law & Social Change*, 34(1), 77-97.
- Anokhinan S., Zarezal. Zadushil. Izbil Do Smerti, Daptar. Ru <https://daptar.ru/2020/07/21/zarezal-zadushil-izbil-do-smerti/>
- Berje, A. (2010), *Kafkasya, Dağlı Halkların Göçü ve Kısa Tarihi*, Trans:Murat Paşşu, İstanbul: Chiviyazıları
- Bopkhoyeva V. Russia [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-180849"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (Application no. 25414/14) STRASBOURG 20 February 2018.
- Dri, V., Pichardo, M.A., Bottinelli, M., Remesar, S., Soto, S. ve Bottinelli M.C. *Impunity as a crime against humanity*. In Inter-American Institute of Human Rights (Eds.), *Comprehensive Attention to Victims of Torture in Cases under Litigation: Psychosocial contributions*. (pp. 175-238.) San Jose: IIHR.
- Falkowski, M. ve Marszewski, M. (2010). Kaukaskie “terytoria plemienne” Kaukaz Polnocny – cywilizacyjnie obca enklawa w granicach Rosji. *Prace OSW*, 34, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_34.Pdf.
- Fisher, N. (2002). Leadership and impunity: the politics behind the traumatization of children during armed conflicts. *Traumatology*, 8(3), 146-159.
- Foucault, M. (1985) *Punish and Discipline, The Birth of the Prison*, London:Penguin.
- Geukjian, O. (2012). *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy*. London: Routledge.
- Gilligan, E. (2009). *Terror in Chechnya. Russia and the Tragedy of Civilians in War*. Princeton, NJ:Princeton University Press.
- Gould, R. (2015). *Why Dagestan is good to think: Moshe Gammer, Dagestan, and global Islamic history*. In M. Gammer (Ed.). *Written Culture in Dagestan* (pp. 17–40). Helsinki: Annales Academiae Scientiarum Fennicae
- Henze, P. B. (1985). *Kafkaslarda Ateş ve Kılıç, 19. Yüzyılda Kafkaslarda Dağ Köylülerinin Direniş*, Trans: Akın Kösetorunu, Ankara:Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Human Rights Watch (2009). *Who Will Tell Me What Happened to My Son. Russia's Implementation of European Court of Human Rights Judgments on Chechnya*. New York:Human Rights Watch.
- International Crisis Group (2012). *The North Caucasus: The challenges of integration. Ethnicity and conflict. Europe Report No. 220*. Published on the 19. October 2012. Retrieved on November 2, 2012, from: [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/caucasus/220-the-northcaucasus-the-challenges-of-integration-i-ethnicity-and-conflict.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/caucasus/220-the-northcaucasus-the-challenges-of-integration-i-ethnicity-and-conflict.pdf).
- Kisriev, E. (2018). *Dagestan: Power in the balance, The Caucasus: Armed And Divided, Dagestan*. Saferworld Arms & Security Programme.
- Kaliszewska, I. (2015). *Dagestani experiences of the state*. In S. Voell; I. Kaliszewska (Eds.), *State and legal practice in the Caucasus. Anthropological perspectives on state and law* (pp. 113–133). Farnham:Ashgate.
- Kaliszewska, I. (2019). “What good are all these divisions in Islam?”. *Everyday Islam and normative discourses in Dagestan, Contemporary Islam*. 2020, 14, 157–178; <https://doi.org/10.1007/s11562-019-00436-9>.
- Mariss, P. (1982). *The Social Construction of Uncertainty*. In C.M. Parkes, J. StevensonHinde & P. Marris (Eds.). *Attachment Across the Life Cycle* (pp. 77-90.). Tavistock/Routledge. London.
- Memorial Human Rights Center (2005, September). *Chronicle of Violence. Human rights violations during anti-terrorist operations in the Republic of Ingushetia*. Retrieved from: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/NCaucas/konnas/eng/index.htm>.

- Memorial Human Rights Center (2009). Situation in the North Caucasus conflict zone. Analysis from the human rights perspective. Bulletin. Winter 2008-2009. Retrieved from: <http://www.memo.ru/d/1574.html>.
- McSherry, J.P.,(1992). Military Power. Impunity and State-Society Change in Latin America. *Canadian Journal of Political Science*. 25(3), 463-488.
- Musaeva, E. (2009). *Zhizn' posle smerti*. In S. Ushakin & E. Trubina (Ed.), *Travma: Punkti*. Sb. Statej pod red (pp. 582-606). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie.
- Nowak M. ve McArthur E., (2008). *The United Nations Convention against Torture: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Parliamentary Assambly, The continuing need to restore human rights and the rule of law in the North Caucasus region Committee on Legal Affairs and Human Rights 2022 - Third part-session <https://pace.coe.int/en/files/23984>.
- Raubisko, I. (2009). Proper 'traditional' versus dangerous 'new': Religious ideology and idiosyncratic Islamic practices in post-soviet Chechnya. *Journal of the Anthropological Society of Oxford*, 1, <http://www.isca.ox.ac.uk/fileadmin/ISCA/JASO/raubisko.pdf>.
- Rodley, N. S. (2000). Breaking the cycle of impunity for gross violations of human rights: the Pinochet case in perspective. *Nordic Journal of International Law*, 69, 11-26.
- Shevtsova, L. (2010). *The Lonely Power. Why Russia Has Not Become the West and Why the West Is Difficult for Russia*. Moscow: Carnegie Moscow Center.
- Sveaass, N. ve Lavik, N.J. (2000). Psychological Aspects of Human Rights Violations: The Importance of Justice and Reconciliation. *Nordic Journal of International Law*. 69(1), 35-52.
- Tyner, J. A., (2009). *War, Violence, and Population: Making the Body Count*. New York: The Guilford Press
- Uludağ, S. (2006) "Mürid" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.32, Ankara: TDV Yayınları.
- United Nations Commission on Human Rights (2005), Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity, U.N. Doc. E/CN.4/2005/102/Add.1 (Feb. 8, 2005). <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/HR-protection2005.html>.
- Ware, R. B. ve Kisriev, E. (2001). Ethnic parity and democratic pluralism in Dagestan: A consociational approach. *Europe-Asia Studies*. 53(1), 105-131.
- Ware,R.B. ve Kisriev. E.(2009) *Dagestan, Russian Hegemony and Islamic Resistance in the North Caucasus*. New York and London: M.E.Sharpe, Armonk.
- Ware, R. B. ve Kisriev, E. (2010). *Dagestan Russian hegemony and Islamic resistance in the north caucasus*, New York and London: M.E.Sharpe,
- Yemelianova, G. (2003) *Islam in Russia an historical perspective*. In Pilkington, H. & Yemelianova, G.(eds.). *Islam in post-Soviet Russia*. (pp. 15-60.) London:Routledge.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Dağıstan bugün Kuzey Kafkasya Bölgesinde silah kullanma ve silaha aşına olma konusunda en tecrübeli cumhuriyetlerden biridir. Bu kültüre sahip olmasında en önemli etken ise Sovyet döneminde yaşanan siyasi krizler ve olaylar olarak kabul görür. Ülkedeki silah kaynağının Çeçenistan olduğu düşünülmektedir ve bunun da altında yatan tarihi nedenlerin yanı sıra 1990'lardan itibaren etnik çeşitliliğe paralel olarak geliştirilen benzersiz siyasi kurumlar olmuştur. Dağıstan'da Cemaat olarak ifade bulan, etnik kökene göre şekillenen aşiretler bu siyasi kurumlar ile entegrasyon sağlamış dolayısıyla bölgede savaş niteliği kazanmayan çatışmalar haricinde büyük krizlere neden olacak sorunlar şimdiye kadar yaşanmamıştır. Ukrayna- Rusya savaşının başlamasından yıllar önce dahi Rusya Federasyonu'nun, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) ayrılan diğer ülkelerde etkisinin kaybolmadığı gerçeğinden hareketle bugünlerde Dağıstan'ın görece sağlamış olduğu istikrarın sarsılma ihtimali gündeme gelmektedir.

Diğer taraftan bölgenin istikrarsızlığı ve çatışan gurupların varlığının "cezasızlık" kavramı üzerinden değerlendiriliyor olması ise gerek FSB'nin gerek özerk yönetimin uygulamalarının ya da önlemlerinin eksik olduğuna dikkat çekmektedir. Devletin uygulamalarının vatandaşına karşı baskı ve gücünü kötüye kullanması düzeyinde şiddetlenmesi ise kişisel düzeyde ve guruplar düzeyinde ihlalleri gerçekleştiren kişilerin devlete karşı elini güçlendirmektedir. Failler devletin aşırılıkları durumunda işledikleri suçların sorumluluğundan yanlış uygulamalar neticesinde kurtulabilmektedir. Bu durumun neticesi ise fail için hesap verilebilirlikten kurtulma olarak ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Çalışma Grubu'nun (BMÇG) zorla kaybetmeler üzerine son on yıldaki çalışmaları da , cezasız kalmanın kanunların hor görülmesine neden olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla devletin bir güç stratejisi olarak bir takım mekanizmalarla bu durumu gidermeye yönelik her türlü eylemi de cezasızlığın ortadan kaldırılması olarak kabul görmektedir. Rodley'e göre de cezasızlık kavramı bir çok yazarın ortak tanımından yola çıkarak insan haklarının ve temel hukuk ilkelerinin ihlalinin ortaya çıktığı bir durumdur. Yine de cezasızlık kavramı tanımlanırken her tanımın yazarı, kendi psikolojik ve ahlaki normlarının çerçevesinden bakmayı tercih etmiştir. Örneğin bir bakış açısı cezasızlığın, doldurulması gereken hukuki bir boşluk olduğu gerçeğini ön plana çıkarırken diğer

görüğe göre cezasızlık, nedensel faktörlere dayanan bir eylem olarak algılanmış ve yorumlanmıştır. Nedensel faktörden kasıt ise cezaya maruz kalmayan eylemler tekrarlanma ihtimalinin olması gerçeğine işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile bir cezasızlık kültürünün yaratılması için gereken “unutma, ezberden çıkarma” gibi davranış yöntemleri ile mevcuttaki hukuksuzluk statükosunun devamı sağlanmaktadır.

Aslında yakın tarihe kadar (ki bu süre; Soğuk savaşın sonu olarak düşünülebilir) bir takım suçların işlenmesinde dahli olan kişiler için, dünya genelinde demokratik süreçlerin hızlanması ve iç silahlı çatışmalarda barışın sağlanmasında anlaşmalar yoluna başvurulması, bu çerçevede de mağdurların adalet arayışını uluslararası anlaşmalar ile kuvvetlendirmesi bir sorun haline aldı. Suçlular için geçmişte işlenen suçların unutulması, adalet arayışının görmezden gelinmesi arzu edilen bir durum iken, böyle bir yaklaşımın “insan haklarının” ihlal edilmesine neden olacağı ve çağdaş, demokratik dünyada insan haklarının artık bu denli gözden uzaklaşmaması gerektiği anlayışının engeline takıldı. Bu perspektifle demokratik devletin ihlallere dair soruşturmalar, failerin cezalandırılması, mağdurlara adalet sağlamak ve yeni ihlallerin önüne geçme yükümlülüğü hızla kabul gördü. Artık tüm dünyada kabul gören anlayış “ciddi insan hakları ihlallerinin faileri için affın, her bireyin tarafsız ve bağımsız bir mahkeme önünde adil yargılanma hakkıyla bağdaşmadığı” anlayışı oldu. bu fikri ve felsefi gelişmeler ise uluslararası alanda yazılı kaynaklara referans oldu. Bu bağlamda BM Genel Kurulu İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesini 1984 yılında kabul etti. Sözleşme 1987 yılında yürürlüğe girdi. Sözleşme konusu kapsamında uluslararası alanda en önemli uluslararası belgelerden biri haline geldi. Nowak ve McArthur, Sözleşmenin bu yönünün önemini vurgularken aynı anda “devletlerin işkenceyi kendi iç hukukunda uygun cezalarla bir suç olarak kabul ederek ve ilk kez olmak üzere çeşitli türlerde yargı yetkisi kurma sorumluluğunu üstlenerek işkence failerinin cezasız kalmasıyla mücadele etme yükümlülüğünün büyük bir yenilik” olduğuna da dikkat çekmektedir. Gerçekten bu yenilikçi yaklaşımın devamında insan hakları konusunda evrensel bir yargı yetkisi yükümlülüğünün de olduğunu hatırlatmak gereği duyuyoruz. Bütün bu gelişmelerin neticesinde insan hakları hukuku literatüründe “cezasızlık” kavramı gelişme gösterirken devletinde ağır insan hakları ihlallerini “suç” olarak görme zorunluluğu ortaya çıktı. Cezasızlık sorununa dair bütün bu hukuki temelli açıklamaların ışığında Dağıstan özelinde, gayri resmi savaş birimlerinin ülkede etkin şekilde hareket ettiğini belirtmek gerekir. Sovyet siyasi rejimi çökerken ve yeni yapılar ortaya çıkarken, ülkedeki yeni göreve gelen politikacılara bağlı bu güvenlik birimleri Dağıstan’da son derece önemli bir rol oynamaya başladı. Her bir politikacı ve yöneticiyi destekleyen ve bunlara sadakatle bağlı olan büyük silahlı kuvvetlerin çoğu, cemaatleriyle birlikte özellikle ülkenin kırsal alanlarında yerleşmiş durumdadır. Bu gurupların otomatik tüfekler ve el bombası fırlatıcıları ile silahlandırılmış kırsaldan getirilen gençler olduğu söylenmektedir. Gurupların elinde olan bu silahlar depolama alanlarında tutulsa da ellerinde bu ağır silahların varlığı bile aslında birer güvenlik sorunu olarak değerlendirilir. Ülkede terör eylemleri, siyasi suikastlar ve diğer bir takım güvenlik sorunu olarak kabul edilen olaylar meydana gelmesine rağmen, kimi yazarlara göre, geçiş döneminde Dağıstan, yaygın kayıplar veren kitlesel çatışmalardan uzak durmaya çalıştı. Kisriev Dağıstan’daki bu “sağduyulu” tutumun nedenini eski suç geçmişi olan yaşlıların yerini karizmatik liderlerin önderlik ettiği suç geçmişi ve de niyeti olmayan genç insanların oluşturduğu gurupların almasına bağlamaktadır. Çoğu sporcu kimlikleri olan bu gençlerin dengeleyici bir rol oynadıkları için halktan da hatırı sayılır bir destek görmesinin çatışmaların engellenmesinde önemli rol oynadığı ifade edilir. Çatışmaların önlenmesinde etkili olduğu düşünülen bu gurupların, bir geleneksel cemaat veya cemaatler koalisyonundan (bir büyük köy veya bütün bir kırsal bölge) oluştuğu ve önde gelen bir şahsiyet veya bir aile tarafından yönetildiği bilinmektedir. Bu guruplar genel itibarı ile 1980-1990 arası dönemde iş kollarında yaşanan patlamada ticari menfaatlerin korunmasında etkili bir müdafaa sağladılar.